

શ્રીહરિર્જયતિ ।

વિરૂપિ—

સંપ્રદાયમાં સર્વને સુવિદિત છે કે—આ સતસંગિજીવન મહાગ્રંથ સર્વોપયોગી સર્વમાન્ય સર્વોત્તમ હોધને સતસંગિઓના સંજીવનરૂપ છે. આવા ગ્રંથરત્નને બે ટીકાઓ સાથે ધર્મધુરંધર આચાર્યશ્રી શ્રીપતિપ્રસાદજી મહારાજશ્રીએ મહોત્સાહથી છપાવી પ્રકાશમાં લાવી સર્વને સારો લાભ આપ્યો. અનંતર ગીર્વાણ વાણીના અનભ્યાસીઓને તેનો લાભ આપવા એજ મહારાજશ્રીએ તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરવાની મને યોગ્ય લાજી આજ્ઞા કરી. આજ્ઞાને અનુસારે ભાષાંતર આરંભતાં પ્રથમ પ્રકરણ તૈયાર થયું. તેને છપાવાનો વિચાર નિસરતાં મુરત-મંદિરના મહાંત સદ્ગુરૂ સ્વામી ભક્તિપ્રિયદાસજીએ એજ મહારાજશ્રીના મુખ્ય કોઠારીશ્રી ચતુરભક્ત દ્વારા તેમની લેખિત આજ્ઞા મેળવી છપાવાનો ઉપક્રમ કર્યો. ઉપક્રમને અનુસારે પ્રથમ પ્રકરણ તથા દ્વિતીય પ્રકરણનું ભાષાંતર છપાઈને તેમના તરફથી પ્રકાશમાં આવ્યું. પૂજ્યપાદ એ આચાર્યશ્રીના અક્ષરવાસ પછી તેમના દત્તપુત્ર પૂજ્યપાદ ધર્મધુરંધર આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજશ્રીની એવી શુભાભિલાષા સમુદ્ભવી કે—બાકીનાં ત્રણ પ્રકરણોનું ભાષાંતર વડતાલ-મંદિર તરફથીજ છપાવવું સમુચિત છે. આ અભિલાષા પોતાના મુખ્ય કોઠારી ચતુરભક્તને સમયાનુસાર વિદિત કરતાં, તેમણે તેમની લેખિત અનુજ્ઞા મેળવી બાકીનાં ત્રણ પ્રકરણો છપાવાનો ઉપક્રમ કરતાં, આ તૃતીય પ્રકરણનું ભાષાંતર છપાઈને પ્રકાશમાં આવવા પામ્યું છે. બાકીનાં બે પ્રકરણો એજ રીતે છપાઈને પ્રકાશમાં આવશે. આ પ્રકરણો મુખ્યપણે વડતાલ મંદિરમાંથી મળશે. એજ વિરૂપિ.

લિ. હરિજીવનદાસ, વડતાલ.

શ્રીસ્વામિનારાયણો જયતિ । વિષયાનુક્રમણિકા ।

તૃતીયપ્રકરણમ્ ।

અ. ૧ પ્રત્યક્ષ પરમાત્માની પ્રાપ્તિથી કૃતાર્થ થએલા અલય ભૂપને પરમપદ પ્રાપ્તિ, તેમના ગુણાધિક પુત્ર સજનનીક સપત્નીક સભાગિનીક ઉત્તમ ભૂપની ભગવત્પરિચર્યાપરાયણતા, સપરિવાર તેમની ભગવાનવિષે પરમા ભક્તિ, ભક્તિથી સુપ્રસન્ન થએલા ભગવાને પ્રતિદિન પૂજવા કરેલું કૃષ્ણમૂર્તિ અને પોતાની અર્ચામૂર્તિનું તેઓને પૃથક્ પૃથક્ પ્રદાન અને તેઓમાં અનન્યભક્ત લલિતાની પ્રાર્થનાને અનુસારે તત્પૂજ્ય પ્રતિમામાં પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામીને ભગવાને કરેલો તત્કૃત પૂજનો પ્રત્યક્ષપણે સ્વીકાર વિગેરે સમધિક અનુચ્છ વિગેરે ॥૨॥

૨ હૃગ્નગરમાં નિવાસ કરી રહેલા ભગવાનની મુકુંદાનંદલિંગપ્રમુખ મુનિજનાદિદોષે પ્રતિદિન આદરપૂર્વક કરાતી સેવાની વ્યવસ્થાનો નામનિર્દેશપૂર્વક કહેલો અનુક્રમ ॥૨॥

૩ પ્રથમ પિતાએ ભગવાત્પ્રીત્યે જે જે કૃષ્ણમહોત્સવો કરાવ્યા હતા તે સમય મહોત્સવોને નહિ ન્યૂનપણે કરાવામાટે પ્રવર્તેલા ઉત્તમ રાજાએ ભગવાનનાં અનન્યભક્ત, પોતાનાં બહેન જ્યા લલિતાની સમીપે તે ઉત્સવકાર્ય પાકાદિ કરવાનો સમય ભાર સ્વીકારવાનું કરેલું નિવેદન, અને બહેનોએ અનુમોદન આપેલા ઉત્તમ ભૂપતિનું ભગવાનની સમીપે તેમની આજ્ઞા લેવા જવું, તે ભગવાને શુકલપદ્મમાં આવતા ઉત્સવોમાં જ્યાના પ્રાધાન્યથી અને કૃષ્ણપદ્મમાં આવતા ઉત્સવોમાં લલિતાની મુખ્યતાથી વિભાગ કરીને કરેલી સુવ્યવસ્થા ॥૩॥

૪ જ્યાના ભાગમાં આવેલી વિજયાદશમીનો કરેલો મહોત્સવ, અન્નદૂતોત્સવ કરવામાં જ્યા લલિતાને થએલો સંવાદ, ઉત્તમ પૃષ્ઠે અન્નદૂતોત્સવ કરવામાં ભગવાનની યદલુ કરેલી અનુજ્ઞા વિગેરે ॥૪॥

૫ તે તે વિગ્રાદિ નરનારી ભક્તજનોએ અન્નદૂતોત્સવ માટે ઉત્સા-

હથી કરાતી સમગ્ર અતુર્વિધ સામગ્રી સંપાદનનો પ્રકાર અને લગવાને દૂતદ્વારા જેમને સંદેશો પહોંચાડ્યો છે, લગવાનના દર્શનમાં મહાઉત્સુક, દેશાંતર થકી દુર્ગપુરપ્રતિ આવતાં એવાં મુનિમંડળોને દુર્ગપુર નજીકનાં શાખાનગરોની પ્રાપ્તિ વિગેરે ॥૫॥

૬ અચ્છર્યોત્સવમાટે પાકપ્રવીણ પ્રભાશંકરપ્રમુખ વિપ્રવયો અને પાકપ્રવીણ ગંગાપ્રમુખ વિપ્રવનિતાઓએ પરા પ્રીતિથી કરાતા વિવિધ પાકના નિરીક્ષણ માટે લગવાનનું પૃથક્ પૃથક્ પ્રકલ્પેલી પાકશાળામાં પધારવું ॥૬॥

૭ લગવાનનાં દર્શનમાં અત્યુત્સુક તે તે અનેક મુનિઓનાં નામ નિર્દેશપૂર્વક તે તે મુનિમંડળનું દુર્ગપુરમાં સત્વર આગમન નિરૂપણ ॥૭॥

૮ પ્રાતઃકાળમાં સ્નાનાદિ નિત્યક્રિયા કરી પરવારીને સભામાં ભક્તજનો સાથે સિંહાસનમાં વિરાજમાન થતાં, મયારામભટ્ટના મુખથકી મુનિઓનું આગમન સંભ્રમથી સાંભળીને લગવાને પોતાના ચરણરસિક મુનિજનોના સંમેલનની સમુર્કઠાથી ઉત્તમ અથ્થ ઉપર બેસીને પોતાના નિવાસસ્થાન થકો બહાર ભક્તજનો સાથે નીકળીને પરમ પ્રેમથી કારેલું આવતા મુનિજનોને સન્મુખ ગમન અને પોતે યથાયોગ્ય સંદર્શન સંભાષણાદિકવડે અભિનંદન કરેલા, આનંદભરપુર તે મુનિઓ સાથે પોતાને નિવાસલવને લગવાનનું પાછું આવવું વિગેરે ॥૮॥

૯ દેશાંતરથકી આવેલા, પોતાના દિવ્ય અદ્ભુત સ્વરૂપમાં નિમગ્ન મનવાળા, અનન્યપ્રેમાર્દ હૃદયવાળા, પોતાના દિવ્ય અવયવોમાં વિહીન નયન મનોવૃત્તિવાળા સ્ત્રીપુરૂષ અસંખ્યાત ભક્તજનોને કૃપાથી પ્રાણ ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરાવી પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપમાં લયલક્ષણ નિર્વિકલ્પ સમાધિ કરાવીને, તેઓને લગવાને આપેલું પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું સાક્ષાત્ સંદર્શન અને દેશદેશથકી આવેલા તે સર્વેની ઉતારો અન્નાદિ દાનથી સ્વયં લગવાને કરેલી યથાયોગ્ય સંભાષણ ॥૯॥

૧૦ દીપોત્સવ દિવસે પ્રાતઃકાળે મંગળસ્થાન કરી, જ્યાં લલિતાએ મયારામભટ્ટ મારફત મોકલેલાં નવીન દિવ્ય વસ્ત્રોને ભક્તપ્રીત્યર્થે પહેરીને, મહાસભામાં ભેગા મળેલા ભક્તસમાજને આનંદ આપવા દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજમાન થતાં, છત્ર ચામર વીંજણો સુવર્ણછડી

વિગેરે જેમના હાથમાં છે એવા તે તે સૌમ સૂરાદિ અનન્યબક્તોએ સેવા કરાતા ભગવાન શ્રીહરિના દિવ્ય ચરણારવિંદના દર્શનની ઉત્કટ ઉત્કંઠાથી 'હું પહેલો હું પહેલો' એમ વેગથી એક બીજા ઉપર પડતા અને જયધ્વનિનો કોલાહલ કરતા અસંખ્યાત ભક્તજનોની ચોગર-દમ થએલી ભારે બીડય અને ભગવાને હસ્તસંસ્પર્શથી જયધ્વનિ કોલાહલના ઉપશમનપૂર્વક તે લક્ષ્યાવધિ ભક્તોને સલામાં યથાયોગ્ય બેસાડી દીધાની રૂડી રીતિનું વર્ણન અને યથોચિત તેઓ બેસી જતાં ભગવત્સેવામરણ્યણુ વાઘકળાકુશળ જનોએ પોતાની કુશળતા પ્રદર્શનથી ભગવાનના મનની કરેલી પ્રસન્નતા વિગેરે ॥૧૦॥

૧૧ પોતાના ચરણાશ્રિત પરમહંસો વર્ણિઓ અને ગૃહસ્થ નરનારી ભક્તોની સ્વસ્વધર્મનિષ્ઠાથી સમુદ્ભવેલી, અનન્યસામાન્ય, તે તે દેશમાં વિસ્તાર પામેલી, નાના જનોના મુખથી ઉદ્ઘોષપૂર્વક ગવાતી કીર્તિ (જનશ્રુતિ)નું દેશાંતર થકી આવેલા મુખ્ય હરિભક્તોના મુખથી સલામાં ભગવાને કરેલું શ્રવણુ વિગેરે ॥૧૧॥

૧૨ નાનાવિધ દેશો થકી આવેલા સમગ્ર ભક્તોએ પૃથક્ પૃથક્ કરેલી ભગવાનની ભારે પૂજનો મહોત્સવ, તેમાં પૂજનસમયે ભક્તોએ ભાવથી સમર્પેલાં મહામૂલ્ય દિવ્ય વસ્ત્રો તથા વિવિધ રત્નમય દિવ્ય સુવર્ણભરણો તથા કાંચન રજતાદિ બીજાં ગદ્ય બેટ પદાર્થોનું તત્ક્ષણ જ ભગવાને તે તે ગ્રાહ્યોને અને બીજા પણુ નિર્ધનાદિકને યથા-યોગ્ય નિરવશેષ કરેલું દાન વિગેરે ॥૧૨॥

૧૩ ભગવાનનું માધ્યાહ્નિક આનખાટે સમગ્ર મુનિજનો નરનારી હરિજનો સાથે વાજતે ગાજતે ઉન્મત્તગંગાપ્રતિ અશ્વ ઉપર બેસીને પધારવું, ઉન્મત્તગંગાના મહિમાનું અનુવર્ણન, તે નદીમાં મુનિમંડળાદિકની સાથે ભગવાને કરેલી જળક્રીડાનું વર્ણન અને જ્ઞાન કરી ભગવાને કરેલો વિપ્રવર્ણિઓ સાથે માધ્યાહ્નિક સન્ધ્યાદિવિધિ ॥૧૩॥

૧૪ ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રયાગજીત પુરાણીએ સલામાં કરેલું શ્રીમદ્ભાગવતના પંચમસ્કંધ કથાનું પ્રવચન, તે પૌરાણિકને ભગવાને કરેલું મહાવશ્ર સુવર્ણબૂષણાદિકનું દાન, દીપાવલી મહોત્સવનું

વર્ણન, દીપાવલીના ઉત્સવસમયે મહાસભામાં દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજ-
માન થએલા, દિવ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે વિભૂષિત ભગવાનને પ્રણામ
કરીને દીનાનાથભટ્ટે કરેલી કચ્છાદકસંજ્ઞાની સ્તુતિ, દીનાનાથને ભગવાને
આપેલું અભયદાનાદિ અને મુનિઓએ કરેલું રાસવિહરણુ વિગેરે ॥૧૪॥

૧૫ પ્રધાનપણે પાકમાં પરમાદરથી પ્રવર્તેલી પાકકુશળ જ્યા રમાદિ
લક્ષ્મણ ક્ષત્રિયાત્મીઓનાં નામ નિર્દેશપૂર્વક તેણી તેણીએ અતુરાર્થથી
કરેલા વિવિધ પાકનું વર્ણન વિગેરે ॥૧૫॥

૧૬ અન્નકૂટોત્સવદિને પ્રભાતમાં ઉઠીને, ગંગાસ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી
પરવારી એકાંતમાં બેઠેલા ભગવાનને પ્રણામ કરીને ઉત્તમ નરેશે કરેલી
તેમની ધન્યાદક સ્તુતિ. અનંતર નિબત્તરૂતળે રહેલી વેદિકા ઉપર
સ્થાપન કરેલા સિંહાસનમાં સકળ લક્ષ્મણ સાથે વિરાજમાન ભગવાને
પ્રસન્ન થઈ, પાસે બે હાથ બેઠી બેઠેલા આશ્રિત દીનાનાથ ભટ્ટને
કરેલું પોતાનાંજ દિવ્ય વસ્ત્રો અને ઘણા ધનનું દાન તથા ભગવાનની
આજ્ઞાથી ભગવત્પૂજનમાં મુનિમંડળની ઉત્સાહથી પ્રવૃત્તિ વિગેરે ॥૧૬॥

૧૭ મુજ્જાનંદાદિ સમય મુનિજનોએ ભગવાનની પુષ્પાદિવડે પૂજા કરીને
નાનાપ્રકારના સ્વસ્વભાવના પ્રકાશપૂર્વક કરેલી પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ તથા
ખીલ બધા હરિલક્ષ્મણે કરેલી ભગવત્સ્તુતિનો અનુવાદ ॥૧૭॥

૧૮ ભગવાનની અનુજ્ઞાને અનુસારે શ્રીવાસુદેવમંદિરમાં વિવિધ
પકવાનોવડે કરેલી અન્નકૂટરચના, આરતી અનંતર ભગવાને ત્યાં
આવીને કરેલું વર્ણવિરચિત અન્નકૂટરચના વિચિત્રતાનું દર્શન, તે તે
લક્ષ્ય લોજ્યાદિકનાં નામનિર્દેશપૂર્વક તે તે પાકવિશેષનું કરેલું વર્ણન
અને ભગવાને યથાવિધ કરાવેલો ગોવર્ધનોત્સવવિધિ વિગેરે ॥૧૮॥

૧૯ પ્રતિદિન પોતે આરાધ્યમાન પ્રતિમારૂપ પરમાત્માનું આરાધન
કરવા પ્રવર્તેલાં અનન્યલક્ષ્મણ લલિતાએ પૃથક્ કરેલી અન્નકૂટરચનાનો
પ્રકાર, અનંતર લલિતાએ લક્ષ્મણપ્રકર્ષપૂર્વક કરેલી ભગવાનની ભોજન-
પ્રાર્થના, અનન્યલક્ષ્મણ તેણીની પ્રસન્નતામાટે તેની લક્ષ્મણપરવશ ભગવાને
પ્રતિમામાં પોતાનાજ પ્રત્યક્ષ દિવ્ય રૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામીને કરેલી તેણીએ
સમર્પેલા અનેકવિધ અન્નના લક્ષણની લીલાનું વર્ણન વિગેરે ॥૧૯॥

૨૦ અન્નદ્રોત્સવના પ્રસાદશ્રુત વિવિધ મિષ્ટાન્નોવડે કરાવેલું સાધુઓને સંતર્પણ અને સાધુઓને પ્રેમરસથી ભગવાને સાક્ષાત્ કરેલી પીરસવાની લીલાનું અનુવર્ણન વિગેરે ॥૨૦॥

૨૧ સાધુ સંતર્પણ સમનંતર ઉત્તમાદિ નૃપતિમંડળને સાનંદ સહાસજમાડતા ભગવાને પ્રેમરસાતિશયથી તેમને સ્વયં કરેલી પરિવેષણલીલાનું વર્ણન વિગેરે ॥૨૧॥

૨૨ ભક્તોની મહાસભામાં ભગવાને કૃપાથી કરેલા સત્સંગદીપનો પ્રકાશ—તેમાં સત્સગપદની નિરૂપિત, સત્ય-દયા-તાપ આદિક સનાતન ધર્મ વિભાગનો નિર્દેશ, નિર્દેશ કરેલાં સત્યાદિકનાં લક્ષણ, હુસંગિઓનું લક્ષણ અને તે હુસંગિઓને નરકપ્રાપ્તિનું વર્ણન વિગેરે ॥૨૨॥

૨૩ પ્રબોધનીનો મહોત્સવ વિશેષપણે કરાવામાં ઉત્સાહિત મનવાળા ઉત્તમ નરેશે પ્રાર્થના કરેલા શ્રીહરિએ તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા મુનિજનમંડળ અને નાનાદેશીય હરિજનમંડળને પૂર્ણિમાપર્યંત દુર્ગપુરમાં પોતાની પાસે રહેવાની કરેલી આજ્ઞાનો અનુવાદ ॥૨૩॥

૨૪ સાલળવા વાંછતા શ્રદ્ધાળુ હેમંતાસિંહ રાજાને ઉદ્દેશીને ભગવાને બહુ યુક્તિથી મહાસભામાં કરેલા સદ્ધર્મસંવર્ધનના ઉપાયનું અને તેના વિરોધિનું નિરૂપણ, તેમાં-પૂર્વોક્ત સત્સંગની સદ્ધર્મસંવર્ધનમાં મુખ્ય ઉપાયતા કથન, આશુર સ્વભાવરૂપ અધર્મસર્ગનું નિરૂપણ, દૈવસ્વભાવરૂપ ધર્મસર્ગનું નિરૂપણ, અશુરજાતીયમાં પણ સત્સંગને લીધે દૈવી સંપદાનો યોગ અને દેવમાંપણ હુસંગને લીધે આશુરી સંપદાનો યોગ, ધર્મસર્ગનો અધર્મસર્ગથી પરાલવ ચતાં ભગવાને પ્રાદુર્ભાવ પામીને પ્રવૃત્તિમાર્ગથી કરાતો સંરક્ષણપ્રકારબેદ, તે બેમાં નિવૃત્તિમાર્ગથી ધર્મરક્ષણ કરવા ઇચ્છતા ભગવત્પ્રાદુર્ભાવવિશેષની મુમુક્ષુઓએ પ્રધાનપણે સેવ્યતા, તેમની પ્રત્યક્ષદશામાં સાક્ષાત્ તેમનીજ ઉપાસ્યતા અને પરોક્ષદશામાં તો તેમની પ્રતિમાની ઉપાસ્યતા, શુભ દેશ કાળ પુરૂષાદિકના સમાશ્રયણનીજ ધર્મોપાસનામાં અભિવર્ધકતા અને તેથી વિપરીત ચંગતી તેમાં વિરોધિતા અને સત્ અસત્ પુરૂષોનાં લક્ષણનું નિરૂપણ વિગેરે ॥૨૪॥

૨૫ ભગવાને પોતાના સદ્ધર્મનિષ્ઠ ભક્ત સ્ત્રીપુરૂષોના નિઃકામવ્રતની

દૃઢતા કરવા કૃપાથી મહાસભામાં કહેલા તેમના અત્યંત હિતને કરનાર સ્પર્શસ્પર્શ વિવેકનો અનુવાદ ॥૨૫॥

૨૬ ધર્મસિદ્ધિનો ઉપાય પુછતા શુકાનંદમુનિપ્રત્યે સભામાં ભગવાને શુભાશુભ ભેદે કરીને અનુક્રમે ધર્મવર્ધક અને અધર્મવર્ધક એવા વર્ગ-ભેદથી બે પ્રકારે ભેદ પામેલા દેશ-કાળ-ક્રિયા-ધ્યાન-શાસ્ત્ર-દીક્ષા-મંત્ર-સંગ, આ આઠનું અનુક્રમે કરેલું સ્વરૂપ નિરૂપણુ વિગેરે ॥૨૬॥

૨૭ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં નૈષ્ઠિક શ્રદ્ધાચર્યરૂપ બૃહદ્દમતને આશરેલા ત્યાગિજનોને સ્ત્રીસંબન્ધથી મતભંગ થતાં તેના શુદ્ધિવિધાન પ્રત્યે શ્રદ્ધાનંદમુનિએ સભામાં પુછેલા ભગવાને નિરૂપણુ કરેલું નિષ્કામ-શુદ્ધિનું વિધાન ॥૨૭॥

૨૮ ગોપાળાનંદ મહામુનિએ પુછેલા ભગવાને સંક્ષેપમાં નિરૂપણુ કરેલો ત્યાગિઓનો આલ્હિકવિધિ ॥૨૮॥

૨૯ પરંશ્રદ્ધા પરમાત્માનું સાકારત્વ નિરાકારત્વ-સગુણત્વ નિર્ગુણત્વ-કર્તૃત્વ અકર્તૃત્વ આદિક વિરૂદ્ધ સ્વભાવને પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિસ્મૃતિઓનું તાત્પર્ય અને અવતારનું યથાર્થપણું જાણવાની ધમ્મજાળા મુકાનંદ મહામુનિએ પુછેલા ભગવાને મહાસભામાં પરંશ્રદ્ધાના સ્વરૂપ સ્વભાવ નિરૂપણુપૂર્વક તે બંને વાદનું વિરોધ ન આવે એરીતે કરેલું સંગમન તથા અક્ષરધામવાસી પરંશ્રદ્ધા પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ પુરુષોત્તમ અને ધર્મરક્ષણાર્થે પૃથિવી ઉપર માનુષસ્વરૂપથી પ્રકટતાને પામેલા દિવ્ય આદ્યજીવ સ્વરૂપ ભગવાનના સ્વરૂપ સ્વભાવમાં અવિલક્ષણતારૂપ અદ્વૈત (એકત્વ) નું કરેલું બહુ યુક્તિયુક્ત ઉપપાદન ॥૨૯॥

૩૦ વાસુદેવાનંદ વર્ણિએ મહાસભામાં પુછેલા ભગવાને તેમને ઉદ્દેશીને કરેલું શ્રીકૃષ્ણમંત્રજપ વિધિનું નિરૂપણુ ॥૩૦॥

૩૧ ભગવાને ભક્તોને ઉદ્દેશીને એકાદશીમતની અવશ્ય કર્તવ્યતા કહેવા સભામાં નિરૂપણુ કરેલો સર્વાધિક એકાદશીમતમહિમા ॥૩૧॥

૩૨ એકાદશી મતની સર્વાધિકતાના હેતુનું નિરૂપણુ કરવા પ્રવર્તેલા ભગવાને પ્રતિપાદન કરેલો એકાદશીપ્રાદુર્ભાવ પ્રકાર-તેણીએ કરેલો અમુરભિજન-તેણીએ, તપથી, પ્રસન્ન કરેલા ભગવાને, અકી મેળવેલો

પરવિશેષ વિગેરે તથા સર્વ થકી પ્રજોધની એકાદશીનું શ્રેષ્ઠપણું અને એકાદશીવ્રતનું સંક્ષેપથી કર્તવ્યતાનિરૂપણ વિગેરે ॥૩૨॥

૩૩ ભગવાને સાંગ એકાદશીવ્રતવિધિનું વિસ્તારથી કરેલું નિરૂપણ, માર્ગશીર્ષ શુકલ એકાદશીને આરબીને કાર્તિક કૃષ્ણ એકાદશીપર્યંતની ચોવીશ એકાદશીઓમાં પૂજવા યોગ્ય ભગવાનના કેશવાદિ મૂર્તિભેદો, માલતી પૂષ્પાદિ પૂજેપકરણ પદાર્થભેદો, સર્વતોલદ્ર મંડળમાં સપરિવાર શ્રીકૃષ્ણનો પૂજાપ્રકાર અને દ્વાદશીએ કર્તવ્ય પારણાવિધિ વિગેરે ॥૩૩॥

૩૪ ભગવાને કહેલો એકાદશીવ્રતના ઉઘાપનનો સમય વિધિ ॥૩૪॥

૩૫ ભગવાને કેશવાદિ ચોવીશ મૂર્તિઓનાં કહેલાં પૃથક્ પૃથક્ અનુક્રમે લક્ષણો ॥૩૫॥

૩૬ ધર્મપ્રવર્તન પ્રયોજને પ્રકટેલા ભગવાને સ્વયં ભક્તશિક્ષાથે કરેલા એકાદશીવ્રતના અનુષ્ઠાનનો પ્રકાર ॥૩૬॥

૩૭ એકાદશી દિવસે પ્રાતઃકાળે નિત્યવિધિ કર્યા પછી ભગવાનની આજ્ઞાને અનુવર્તનારા જ્યાએ કરેલાં ગુરુધેનુપ્રમુખ મહાદાનોના વિધિનું નિરૂપણ ॥૩૭॥

૩૮ એકાદશીએ રાત્રિએ ભગવાન કરતા ભગવાને કરેલું જ્યાના ગૃહમાં દ્વાદશીએ મુનિમંડળના પારણાં માટે જ્યાદિ સ્ત્રિઓએ કરેલા અને કરાતા વિવિધ પાકવિશેષનું દર્શન વિગેરે ॥૩૮॥

૩૯ દ્વાદશીએ પારણામાટે બેઠેલા મુક્તાનંદપ્રમુખ ત્યાગિઓએ પોતાના કરકમળથી અર્પેલા ભગવત્પ્રસાદની આકાંક્ષા કરતાં, તેમના ભોજન-પાત્રમાં ભગવાને સાક્ષાત્ પ્રેમપૂર્વક કરેલી વિવિધ ભક્ત્ય ભોજ્યાદિ પીરસવાની હીલાનું નિરૂપણ, તે સમયે ભગવાનના પ્રસાદની લિપ્ત્સાની અદૃશ્યરૂપે આવેલા હવિર્ભોજ દેવોને પોતાના કરતળથી ભગવાને સમર્પેલા ભોજ્યાખના તેઓએ પ્રત્યક્ષ કરાતા સ્વીકારનો ભગવત્પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થએલી દિવ્ય દૃષ્ટિથી કેટલાકને દર્શનલાભ વિગેરે ॥૩૯॥

૪૦ ભગવાને પુજ્યછત્રપ્રમુખ ભક્તોને નીતિજ્ઞાન માટે વિદુરનીતિની વિશેષપણે જણાવેલી શાહતા, વિદુરનીતિના ઉત્કર્ષનું કથન, પૌર્ણમા-

સીએ ભગવાને કરાવેલો ભક્તિપ્રાદુર્ભાવમહોત્સવ અને ઉત્સવાર્થે રાખેલા સર્વ ભક્તોને પોતપોતાને ગામે જવાની કરેલી આજ્ઞા વિગેરે ॥૪૦॥

૪૧ અક્ષરધામાધિપતિ ભગવાને એકાંતિક ભક્તોએ પ્રાપ્ત થઈ પુર ધામના સ્વરૂપ ગુણાદિકનું કરેલું નિરૂપણ ॥૪૧॥

૪૨ ભક્તસંઘોને પોતપોતાને દેશે મોકલતાં ભગવાનની આજ્ઞાથી નાના દેશોમાં પ્રયાણ કરતા મુનિસંઘોએ શ્રીહરિની સર્વાધિકપણે બહુ-વિધ યુક્તિદૃષ્ટાંતથી કરેલી વિસ્તૃત સ્તુતિ ॥૪૨॥

૪૩ જ્યાં રમા લલિતા આદિક એકાંતિક ભક્ત અબળાઓએ અર્ચનને અંતે પોતપોતાનો લાવ પ્રકટ કરવાપૂર્વક કરેલી ભગવાનની પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ અને અમરી અમલા આદિક અખિલ અબળા-ઓએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ અને સ્તુતિપ્રસન્ન ભગવાને આપેલું તે સકળ સ્ત્રીયોને અલયદાન ॥૪૩॥

૪૪ જ્યાં વિગેરે વનિતાઓએ ‘આપ ભગવાનની પ્રસન્નતાના ઉપાયોમાં મુખ્ય ઉપાય કયો છે?’ એમ પુછેલા ભગવાને પોતાના પ્રાદુર્ભાવનું યથાર્થ જ્ઞાનમૂળક દિવ્યવિગ્રહ દિવ્યઐશ્વર્યાદિકના માહાત્મ્ય-જ્ઞાનપૂર્વક કરાતી ભક્તિની મુખ્ય ઉપાયતા નિરૂપણ ॥૪૪॥

૪૫ ભગવાનના પ્રસાદબળથી રમાપ્રમુખ સમગ્ર ભક્ત સ્ત્રીયોને સાક્ષાત્ ભક્તિદેવીના અદ્ભુત દર્શનની પ્રાપ્તિ, અપૂર્વ તેજ લાવણ્યનાં નિધિ ભક્તિદેવીને દેખીને બહુ વિસ્મય પામેલી રમાદિ નારીઓએ કરેલો પ્રશ્ન અને પ્રસન્ન થએલાં ભક્તિદેવીએ તે સ્ત્રીયોને સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવાપૂર્વક આપેલું ઉત્તમ વરદાન વિગેરે ॥૪૫॥

૪૬ વૃત્તાલયાદિ તેતે દિવ્ય સ્થાનોમાં ભગવાને કરેલા મહોત્સવોનું નામનિર્દેશથી વર્ણન અને તેના શ્રવણથી ઉપજેલા શુશ્રૂષાના અતિશયથી પ્ર-તાપસિદ્ધ રાજાએ કરેલા મહોત્સવવિસ્તાર પ્રકારપ્રશ્નનો પ્રકાશ વિગેરે ॥૪૬॥

૪૭ વૃત્તાલયના પ્રેમી હરિભક્તોની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું મુનિજનો હરિજનો સાથે વૃત્તાલયપુરી પ્રતિ પધારવું અને વૃત્તાલયપુર પ્રતિ ભગવાન પધારવાની પ્રવૃત્તિ સાંભળીને નાના દેશે થકી ભક્તજનોનું વૃત્તાલયમાં સત્વર આવવું વિગેરે ॥૪૭॥

૪૮ ભગવાનનાં સદર્શનની સમુત્કંઠથી સમુત્તરંગિત ચિત્તાવાળા ભક્તજનોને વૃત્તાલયપુરે પધારેલા સપરિવાર ભગવાવનાં સદર્શનથી ઉપજેલા મહા આનંદનું અનુવર્ણન અને પોતાના ચરણુક્રમણનાં દર્શન કરવાની લાલસાથી દેશ દેશ થકી આવેલા ભક્તોનું ભગવાને કરેલુ યથાયોગ્ય અભિનંદન વિગેરે ॥૪૮॥

૪૯ ભગવાનના રામપ્રતાપ ધૃત્યધારામાદિ બન્ધુજનનું ભગવાનને વૃત્તાલયમાં વિરાજમાન સાંભળીને ઉત્સાહથી આવવું અને આપેલા તેઓનુ ભગવાને યથાયોગ્ય કરેલું અભિવંદન અભિનંદનાદિ ॥૪૯॥

૫૦ પોતાની આરાધી ભોજનમા પ્રવર્તેલા, પોતાના કરકમળના પ્રસાદને વાંછતા મુનિ પાર્વદાદિકોને સ્વય ભગવાને પરમ પ્રેમથી પીર-સીને આપેલા મહાભોજનાનંદનું અનુવર્ણન ॥૫૦॥

૫૧ ભક્તજનોના મન પ્રીણનમાટે ભક્તપરાધીન ભગવાને કરેલી ફળાહાર લીલાનુ અનુવર્ણન અને ભગવાને ભક્તોના નિવાસસ્થાન પ્રતિ સ્વયં પધારીને કરેલો તેમના સ્વાસ્થ્યનો પ્રશ્ન વિગેરે ॥૫૧॥

૫૨ એકાદશીએ લોકશિક્ષણાર્થે ભગવાને સ્વય કરેલા શ્રીકૃષ્ણ-મહાપૂજનના મહોત્સવનુ અનુવર્ણન ॥૫૨॥

૫૩ અસંખ્યાત મુનિમંડળ અને લક્ષાધિક ભક્તમંડળથી ભરપુર મહાસભામા દિવ્ય સિંહાસનને અલંકૃત કરી રહેલા ભગવાને પોતાના ચરણની સેવામા સમુત્સુક ગાનવિદ્યાકૃશળ જનોના ગાયનનું કરેલુ શ્રવણુ અને ગુર્જરદેશીય તેતે ગામના ભાવિક ભક્તમંડળે કરેલી પૂજાનો ભગવાને કરેલો અંગીકાર ॥૫૩॥

૫૪ પ્રાચી ઉટીચી આદિક તેતે દેશીય સમસ્ત સત્સંગિજનોએ નાનાવિધ ઉપહારોવડે કરેલી ભગવાનની પૂજના પ્રકારનું નિરૂપણુ અને ભગવાને તે સમયે તેતે ભક્તજનોએ અપેલા વસ્ત્ર વિભૂષણુ સુવર્ણાદિકનું નિરવશેષ વિપ્ર વિગેરેને કરેલુ પ્રદાન વિગેરે ॥૫૪॥

૫૫ એકાદશીએ ઉપોષણુ મત કરીને, સાયંસંધ્યા વિધિ કરીને, સભામાં અસંખ્યાત મુનિજન હરિજનોથી વીંટાએલા દિવ્ય સિંહા-સનમાં વિરાજમાન ભગવાને તાળિકાવાદનપૂર્વક કરેલુ હરિનામો-

ચચારણુ મહોત્સવનું વિધાન, અનંતર ભગવાન સિંહાસનમાં વિરાજમાન
સને સર્વે ભક્તો યથાયોગ્ય સભામાં બેસી જતાં મુનિજનોએ કરેલી
ભગવાનની સ્તુતિ પ્રાર્થના અને રાત્રિએ ભગવાને ભક્તજનો સાથે
કરેલા ભગરણુમતનુ અનુવર્ણન વિગેરે ॥૫૫॥

૫૬ દ્વાદશીએ પ્રભાતમાં બહુ શ્રાદ્ધાણેને ભક્ત્ય ભોજ્યાદિવડે
સંતૃપ્ત કરીને, સ્વયં પાકને માટે પ્રવર્તતા, શ્રાતા રામપ્રતાપ ધન્યારામે
‘આમારે ઘેર આવીને તમારે જમવું’ એમ પ્રાર્થના કરેલા ભગવાને
તેમની પ્રાર્થનાને અનુસારે એક એક દિવસે એક એકના ગૃહમાં વારાધી
ભોજન સ્વીકારવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને, યથાપ્રતિજ્ઞા તે દિવસે રામપ્ર-
તાપના ગૃહમાં કરેલાં પારણા અને પારણા કરીને સભામાં સરાજમાન
થએલા ભગવાને કરેલો પુષ્પદોલોત્સવનો વિનિર્ણય વિગેરે ॥૫૬॥

૫૭ પૂર્ણિમાએ નિષ્કામપણે આત્મપરાયણ, વિશુદ્ધ ભાવવાળી,
પોતાના ચરણની પદિચર્યાપરાયણ વૃત્તાલયપુરની નારીઓએ કરેલી
પૂજનો ભગવાને કરેલો સ્વીકાર અને પડવાએ ભગવાને હિંદોળામાં
વિરાજમાન નરનારાયણ પ્રમુખા લોકસંમત માટે પોડશોપચારથી
કરેલા પૂજન વિધિનુ વિસ્તારથી વર્ણન વિગેરે ॥૫૭॥

૫૮ દોલોત્સવમાં ભક્તજનો સાથે ભગવાને કરેલી રંગઠીડાનું
વર્ણન અને ભક્તોએ પરસ્પર કરેલી રંગરમતનુ વર્ણન વિગેરે ॥૫૮॥

૫૯ સત અસતના વિવેચનપૂર્વક હિતનો ઉપદેશ કરવા (જનશિક્ષા
કહેવા) પ્રવર્તેલા ભગવાને છસાસુ જનના પ્રશ્નને અનુસારે કરેલો
મુક્તોનેપણ (મુક્તપ્રાયોનેપણ) યથેષ્ટચરણનો પ્રતિપેધ ॥૫૯॥

૬૦ જનશિક્ષામાં ‘મુક્તપ્રાય પુરૂષોનેપણ સ્ત્રીપ્રસંગ અનર્થકારી છે’
એમ પ્રદર્શાવતા ભગવાને દૃષ્ટાતપણે નારદપર્વત મુનિને પ્રાપ્ત થએલી
ધતિહાસસિદ્ધિ દુર્દશાનુ કરેલું નિરૂપણ ॥૬૦॥

૬૧ જનશિક્ષામાં મુમુક્ષુ બ્રહ્માનંદ નારીઓને પુરૂષપ્રસંગનો પ્રતિપેધ
કરતા ભગવાને દૃષ્ટાત તરીકે દેવયાનીની પુરૂષપ્રસંગથી પ્રાપ્ત થએલી
ધતિહાસસિદ્ધિ મહાદુરવસ્થાનુ કરેલું નિરૂપણ અને સ્ત્રીયોને હરિકથા
શ્રવણની સત્સંગી શ્રાતાદિ બન્ધુજનો થકીજ કર્તવ્યતા વિગેરે ॥૬૧॥

૬૨ ગૃહસ્થ ઓપુરુષોએ પ્રતિપિદ્ધોની પરિત્યાગ્યતા, પ્રમાદથી પ્રતિપિદ્ધના આચરણમાં પ્રાયશ્ચિત્તની કર્તવ્યતા, પ્રાયશ્ચિત્તના આચરણમાં પ્રવર્તેલાએ પરિપદની આજ્ઞાથી તેની કર્તવ્યતા, પરિપદનું લક્ષણ, મુખ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં અસમર્થ બાળ વૃદ્ધાદિકની ઉપર પરિપદનું મહત્ત્વની કર્તવ્યતા, પાપ વર્ષના બાળકને પાપપ્રમગનો અભાવ, છદા વર્ષને આરંભીને અગીયાર વર્ષની અંરના બાળકે કરેલા પાપમાં તેને નિમિત્તે તેના પ્રાયશ્ચિત્તની પિત્રાદિકે કર્તવ્યતા ઇત્યાદિ તથા ભગવાનમાં પરા પ્રીતિના સોળ સાધનો વિગેરે ॥૬૨॥

૬૩ મુક્તાનદપ્રમુખ ગવૈયા મુનિજનોએ કરેલું ભગવદ્ગુણોનું ગાયન, તે સમયે પ્રસન્ન થએલા ભગવાને કરેલું સર્વ જનોને એકદમ અત્યૌકિક સમાપ્તિદૃષ્ટિ કરાવીને પોતાના અમાધારણુ દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનનું દાન અને વૃત્તાલયમાં મિરાજમાન ભગવાને એક એક દિવસે કરેલું ધર્મોપદેશાદિદ્વારા એક એક ધર્મનું પ્રવર્તન વિગેરે ॥૬૩॥

૬૪ બાલિક ભક્તજનોની પ્રાર્થનાથી વૃત્તાલયમાં જન્મ શુકલ એકાદશીપર્યંત ભગવાને સ્વીકારેલો નિવાસ, નવમીની રાત્રિએ ભગવત્પ્રાદુર્ભાવનો સમય બાલુનારા ભક્તોએ કરેલી ભગવાનની પૂજા, એકાદશીએ ભગવાને કરેલો એકાદશીમહોત્સવ, દ્વાદશીએ પારણા કરીને ભગવાનનું દુર્ગપુર પ્રતિ પ્રસ્થાન, માર્ગવશાત્ બાલદેશને પામતા તે દેશના ભક્તોની પ્રાર્થનાથી તેમના દેશમાં એક માસપર્યંત કરેલું ભગવાને વિચરણુ ઉત્તમ ભૂપનો વિરહપત્ર મળતા ભગવાને એકદમ કરેલું દુર્ગપુર પ્રતિ પ્રયાણ અને સન્મુખ આવેલા ઉત્તમ નૃપની સાથે સ્વભવનને પામીને ભગવાનનું મુખેથી દુર્ગપુરમાં રહેવું વિગેરે ॥૬૪॥

इति विषयानुक्रमणिका.

दुर्गपुरमा धीहरि नियतले समामा विराजिने चासुदेवनारायणी आगळ अन्नकुटोत्सव करावेछे.

શ્રીલામિનારાયણો જયતિ ।

સત્સાદ્ગિજીવનમ્ ।

ગુર્જરાનુવાદસહિતમ્ ।

તૃતીયપ્રકરણમ્ ।

સુત ઉવાચ—હૃદયં નિજાન્ હુર્ગપુરાધિયાસાન્ વેશાન્તરસ્થાંશ્ચ
નરાંશ્ચ નારીઃ । અત્યર્થમાનન્દયતો હિ તસ્ય તત્ર અતીયુઃ શર-

અધ્યાય ૧ લો.

ભુવતઃપિ કહેછે—હે પ્રતાપસિંહ રાજન્ । પૂર્વોક્ત પ્રકારે (તે તે
સમયે સ્વયં સન્નિધિ આપીને ધર્મોપદેશ આપવો આદિકવડે તથા સભામાં
સર્વને આહ્વાદ આપનારા પોતાના વચનામૃતના પ્રકાશનવડે તથા સર્વ
જનોના શ્રેયને કરનારા મહોત્સવો કરાવાવડે) દેશાતરના નિવાસી અને
હુર્ગનગરના નિવાસી પોતાના ભક્ત નરનારીઓને અત્યંત આનંદ આપતા
ભગવાન્ શ્રીહરિને એજ હુર્ગનગરમાં આઠ વર્ષ વીતિ ગયા (સવત
૧૮૬૧ ના માઘ માસના શુકલ પક્ષની એકાદશીએ શ્રીહરિ હુર્ગપુરમાં
પ્રથમ પધાર્યા હતા, તો તેને આરભીને સવત ૧૮૬૬ ના માઘ માસની

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમાદિ ભક્તોનું ભગવાનમાં ભક્તિનું આધિક્ય અને તેમને
વિષે ભગવાનના અનુમદનું આધિક્ય અનુવર્ણનું છે

દોડપુર્યામ્ ॥૧॥ સમ્પૂર્ણસર્વસ્વમનોરથોડથ જરુપો ભૌતિકદેહમૂર્જે । વિદ્વાય દિવ્યં પ્રતિપદ્ય વેદં તદ્વામ ગોલોકમવાપ ભૂપ ! ॥૨॥ તસ્યાત્મજઃ સન્મતિરૌર્ધ્વદૈહિકક્રિયાવિધૌ સાધુજનાંશ્ચ સર્વશઃ । શ્રીકૃષ્ણમકાન્ધદુશશ્ચ વાઙ્મનતર્પયત્સ્વાદુવિચિત્રભોજનૈઃ ॥૩॥ નૃપાસનસ્થોડપિ સ વાસ્યમેવ સ્વયં હરેશ્ચાસ્ય સતાં મુવૈવ । પ્રીત્યા ચકારાનુદિનં વિનીતઃ શ્રીકૃષ્ણનિમ્નીરુતરાજ્યમારઃ ॥૪॥ સ સાધુસેવાદિગુણૈશ્ચ મત્તયા હરેશ્ચ વુઝ્યા નૃપ !

શુકલ એકાદશીએ આઠ વર્ષ વીતિ ગએલા જણવા) ॥૧॥ દે ભૂપ ! તે પછી વૃદ્ધ વયને પામેલા અણય ભૂપ પ્રતિદિન પરમાનન્દમય પરમાત્મા શ્રીહરિના દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનથી, તેમના દિવ્ય વચનામૃત રસના આસ્વાદથી અને અતિદુર્લભ તેમના અરુણારવિન્દની પરિચર્યાથી, ઇત્યાદિ સર્વ પ્રકારથી સપૂર્ણ સર્વ મનોરથવાળા થઈ, ભૌતિક દેહ કે જે જમારે ત્યારે પડવાનીજ એક પ્રકૃતિવાળો છે, તેને સવત્ ૧૮૭૦ ના કાર્તિક કૃષ્ણ પચમીએ ત્યાગ કરીને, એજ ભગવાનની કૃપાથી ભાગવતી દિવ્ય તનુને પામીને, તેમનાજ બોલોક નામના દિવ્ય ધામને પામ્યા ॥૨॥ તે સમયે તેમના તનય ઉત્તમ રોજએ (દાદાખાંચરે) સન્મતિ-ભગવાનના ઉપદેશશ્રવણથી નિર્મળ મનવાળા થએલા હોવાથી પિતાના વિયોગથી પ્રાકૃત પુરૂષની ચેટ શોકવેગને નહિ પામીને, પિતાનું ઔર્ધ્વદૈહિક કર્મ યથાવિધિ કરીને, તે કર્મની સમૃદ્ધિમાટે બહુ બ્રાહ્મણો સાધુઓ અને બીજાંપણ બહુ જનોને વિવિધ મુસ્વાદુ શાટા આદિક ભોજન્ય પદાર્થો જમાડીને બહુ તૃપ્ત કર્યા હતા ॥૩॥ તે પછી આ ઉત્તમ રાજ ધર્મપ્રાપ્ત રાજ્યાસનમાં રાજમાન થઈને પણ વિનીત-રાજ્યાસનમાં સ્થિતિના અભિમાને રહિત થઈ 'ભગવાન અને તેમના ભક્ત સાધુઓનું જે દાસપણુ એજ આત્મસ્વરૂપને સ્વાભાવિક છે' એમ અનુસ્મરણ કરીને, ભગવાન તથા તેમના ભક્તોની પ્રતિદિન પરિચર્યાનેજ પ્રદર્પપૂર્વક પરા પ્રીતિથી યોનેજ કરવા લાગ્યા અને રાજ્યમાર ભગવદાયત્ કરીને તેમની આજ્ઞા મુજબજ કરવા લાગ્યા ॥૪॥ દે નૃપ ! આ ઉત્તમ નૃપ ક્ષાત્રસ્વશાવ સાથે

વિદ્યાયાપિ । ધ્યાનેન ધર્મેણ તથા વિરત્તયા કીર્ત્યા ચ તાતાવ-
ધિકો વભૂઘ ॥૫॥ હરેઃ પ્રસાદાદ્ધનધાન્યકદિસ્તસ્યામવત્સર્ધનૃ-
પાધિકૈવ । વાસાદ્દરેસ્તત્ર ચ પૌરલોકા આદ્યા વભૂઘઃ કિલ
સર્ધશોઽપિ ॥૬॥ તસ્ય સ્વસારો જનનીદ્વયં ઘ સ્ત્રિયૌ તથા દ્વે
કુમુદા જુહ્વશ્ચ । દાસીશતા અપ્યનુકાલમીશં સિપેવિરે દાસ્ય ઇધ
સ્વયં તાઃ ॥૭॥ તદર્થમેતા દલનં ચ કણ્ઠનં ચક્ષુર્જલસ્યાહરણં ચ
નિત્યદા । તન્મન્દિરે માર્જનલેપનાદિ ચ પ્રક્ષાલનં તત્પરિધાનવા-
સસામ્ ॥૮॥ इत्थं नृपस्यास्य च वान्धवानां भ्रष्टां च भक्तिं दृढतां
स्वधर्मं । मानकुधीर्प्यादिविहीनतां च दृष्ट्वा तुतोपेश उदारतां च
॥९॥ તેશ્ચોઽર્ચનાયાનુદિનં સ રાધાકૃષ્ણસ્ય મૂર્તિં સ્વસમાધિ-

સહજ સખન્ધ ધરાવનારી વિદ્યા, શુદ્ધિ અને ધીર્તિએ કરીને પોતાના તાત
થઈ અધિક થયા. તેમજ નિ શ્રેયસ સાથે એકાંત સખન્ધ ધરાવનારા જ્ઞાન,
ધર્મ, વિરક્તિ, ભગવદ્ભક્તિ અને સાધુસેવાદિ સદ્ગુણોવટે તાત થઈ
પણુ અધિક થયા હતા ॥૫॥ તે આ ઉત્તમ રાજાને ધનધાન્યાદિ સમૃદ્ધિ
ભગવાન શ્રીહરિના પ્રસાદથી સર્વ રાજાઓ કરતાં પણુ અત્યધિક થઈ હતી.
દુર્ગનગરમાં ભગવાનના નિત્ય નિવાસને લીધે તે નગરના બધાય લોકોપણુ
નિશ્ચે ધનાદ્ય થયા હતા ॥૬॥ તે આ ઉત્તમ નૃપતિની જયા આદિક આર
બહેનો, સુરપ્રભા સોમાદેવી આ એ માતાઓ, કુમુદા જુહ આ એ પ-
ત્નીઓ, તે આ સર્વે સ્વય સોએ સો દાસીઓએ પરિચર્યા કરેલી છે તથાપિ
દાસીઓની પેઠ (વિનયયુક્ત થઈ) પોતેજ પરા ભક્તિથી પ્રતિક્ષણુ તે
ભગવાન શ્રીહરિની સેવા કરતી હતી ॥૭॥ તે આ બધી રાજરમણીયો
પણુ જાણે દાસકૃષ્ણમાં જન્મેલી હોય એમ ભગવાન માટે દળવું, ખાંડવું,
જળ લાવવું, વાળવું, લોંપવું, વસ્ત્ર ધોવા, પાત્ર માંજવાં, વિગેરે સર્વ
સેવાને નિત્ય નિર્માનપણુ પ્રીતિથી પોતેજ કરતી હતી ॥૮॥ હે રાજા !
એ રીતે આ ઉત્તમ રાજા અને તેમના જયાદિ બન્ધુ જનોની પ્રતિદિન
પ્રવૃદ્ધિ પામતી પોતાવિષે ભક્તિ શ્રદ્ધા તથા સ્વધર્મમાં દૃઢતા તથા માન
ક્રોધ ઇત્યાદિ દુર્ગુણોએ રહિતતા તથા ઉદારતાને દેખીને પરમેશ્વર શ્રીહરિ

તેભ્યઃ । પૃથક્ પૃથક્ ચ પ્રદદૌ સ્વદોષ્ણા તેઽપ્યાદદુસ્તાં વિનયેન
 નત્વા ॥૧૦॥ પ્રાપ્યાપિ સાક્ષાદ્ગવત્કરાચાં મનાંસિ તેષાં તુતુ-
 પુર્ન ભૂપ ! । તલ્લગ્નસર્વેન્દ્રિયવૃત્તિભાજાં તમેવ તસ્યામપિ પશ્યતાં
 યૈ ॥૧૧॥ સ્વપૂર્વરૂપાદપિ વર્ણિરૂપે સ્વર્સિસ્તુ ભાવાતિશયં તદી-
 યમ્ । વિવુઘ્ય ભૂયોઽપિ દદૌ સ તેભ્યો મૂર્તિં નિજાં ચાપિ પૃથ-
 કપૃથક્ વૈ ॥૧૨॥ તતઃ પ્રહૃષ્ટઃ સ્વસૃભિઃ સહૈવ નૃપઃ પુપૂજાનુ-
 દિનં હરિં તમ્ । તત્પૂર્વરૂપેણ સહૈવ મક્ત્યા મેદં તયોસ્ત્યાત્મનિ
 ન વ્યજાનાત્ ॥૧૩॥ પ્રત્યક્ષરૂપ્ણં પ્રતિવાસરં તે સંસેવમાના અપિ

તેમની ઉપર અત્યત સંતુષ્ટ થયા ॥૬॥ સતુષ્ટ થએલા ભગવાને પોતાના
 ચરણનાજ એક સમાશ્રયવાળા તે ઉત્તમાદિ ભક્તોને પ્રતિદિન પૂજવા
 વાસ્તે સાક્ષાત્ પોતાના હસ્તતળમાં આદર કરેલી (પ્રસાદીભૂત) રાધા-
 કૃષ્ણની મૂર્તિ (ધાતુની) પૃથક્ પૃથક્ આપી. તેઓએ પણ વિનયથી
 ભગવાનને નમસ્કાર કરીને આપેલી પ્રતિમા ગ્રહણ કરી ॥૧૦॥ હે ભૂપ !
 ભગવાનના કરકમળ થકી સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત થએલી એવી પણ તે મૂર્તિમાં
 તેઓના અંત કરણ અત્યત તૃપ્તિને નજ પામ્યાં, કારણ કે સાક્ષાત્ પ્રકટ-
 તાને પામેલા ભગવાન શ્રીહરિવિષે તેઓની સર્વ ઇન્દ્રિઓની વૃત્તિઓ
 વિકીન થએલી હોવાથી તેઓ તે રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિમાં પણ શ્રીહરિસ્વરૂપ-
 નેજ નિહાળતા હતા, એટલે મૂર્તિમાં તેઓનાં મન અત્યત તૃપ્તિને પામ્યાં
 નહિ ॥૧૧॥ તે પછી ભગવાને પોતાના પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવભૂત રાધાકૃષ્ણ સ્વરૂપ
 થકી પણ હમણાં પ્રકટ થએલા વર્ણિરૂપ પોતાવિષે તો તેઓનો પ્રીતિપ્રકર્ષ
 લક્ષમાં લઇને પાત્રભૂત તેઓને કરીને પોતાની પણ પ્રતિમા (ધાતુની) પૃથક્
 પૃથક્ પૂજવા આપી ॥૧૨॥ તે પછી ઉત્તમ નૃપ પ્રહર્ષ પામીને પોતાની
 બહેનો સાથેજ તે પ્રતિમારૂપ શ્રીહરિકૃષ્ણને તેમના પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવરૂપ
 રાધાકૃષ્ણ મૂર્તિની સાથેજ પ્રતિદિન પ્રેમથી પૂજ કરવા લાગ્યા શ્રીરાધા-
 કૃષ્ણ અને શ્રીહરિકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં ભેદનેતો નજ જાણતા હતા ॥૧૩॥
 દે રાજન્ ! તેઓ પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ-સાક્ષાત્ નરનાથને અનુકરણ કરતા ભગ-
 વાન શ્રીહરિકૃષ્ણને સર્વ પ્રકારે સેવેછે તોપણ જન્મે મૂર્તિઓની પૂજમાં

તસ્ય રાજન્ ! । યથાર્હમાનંચુંકદારભાવા મૂર્તિદ્વયં તસ્ય નિદેશતો
 ચૈ ॥૧૪॥ તદ્વાપિ નિત્યં નિરુપાધિભક્ત્યા સર્વેભ્ય આસીહ્નલિતાઽ-
 ધિકૈવ । તસ્ય પ્રસન્નઃ કચિદાહ કૃષ્ણો મદ્રે ! વૃણુ ત્વં વરમી-
 પ્સિતં મત્ ॥૧૫॥ સમ્પૂજ્ય કૃષ્ણં પ્રતિવાસરં પ્રાકૂ રાધાવયસ્યા
 હિ યથા તથૈવ । પાકેન સમ્મોજયિતું સમુત્કા રુતેન સા સ્યેન
 જગાદ કિચ્ચિત્ ॥૧૬॥ સ્વામિન્યિવક્ષાસ્તિ ચિરં મનઃસ્થા તથાપિ
 શક્તોમિ ન વક્તુમેવ । વર્ણાશ્રમાચારધૃતિસ્તયાદ્ય રુણદ્વિ વાચં
 મમ દિવ્યમૂર્તેઃ ॥૧૭॥ તદા હરિઃ પ્રાહ હસન્નુભાસ્યે ! યુદ્ધો મયા
 અધિક અનુરાગવાળા થઇને ભગવાને આપેલી પોતાની ખત્રે મૂર્તિઓને
 તેમની આજ્ઞાને અનુસારે પ્રતિદિન પરા પ્રીતિથી યથાવિધિ પૂજવા લાગ્યા
 ॥૧૪॥ તે ઉત્તમાદિ ભક્તોને, અધ્યે લલિતા (લાડુણા) ન નિત્ય નિષ્ક-
 પટ (સ્વયંપ્રયોજનભૂત) ભક્તિએ કરીને ઉત્તમાદિ સર્વ ભક્તોની અપે-
 ક્ષાએ અધિક-સર્વથા ઉત્કૃષ્ટ થયાં. લલિતાના ભકત્યુત્કર્ષથી ભગવાન્
 તેમની ઉપર વિશેષપણે પ્રસન્ન થઇને કહાચિત્ ' હે ભદ્રે ! તમારે જે
 ઇપ્સિત વર હોય તે મારાથણી માગો' એવું પ્રિય વચન બોલ્યા ॥૧૫॥ ભગ-
 વાને વરવરણ વાસ્તે પ્રેરેલાં આ લલિતા તો પૂર્વે રાધાની સખી લલિતા
 જેમ કૃષ્ણપ્રસાદના પાત્રભૂત થઈ હતી તેમજ ભગવત્કૃપાપ્રસાદના
 પાત્રભૂત થઇને, હમણાં સાક્ષાત્ પ્રાદુર્ભાવ પામેલા આ શ્રીહરિકૃષ્ણને
 પ્રતિદિન ગંધ પુષ્પાદિવડે પૂજીને પોતાને હાથે કરેલી રસોધવિડે સાક્ષાત્
 જમાડવાના અંતિશય ઉત્સાહથી અવસર આવતાં કિચિત્ વચન બોલ્યાં
 કે-॥૧૬॥ હે સ્વામિન્ ! બહુ કાળનો મારો મનોરથ મારા મનમાંજ
 આમ તેમ અંટવાયા કરે છે, તથાપિ આ અવસરમાં તેને પ્રકટ કરવા
 નથીજ સંમર્થ થતી, કારણ કે દિવ્યમૂર્તિ આપ અભારે ગ્રાહ્યશુભતીય
 બ્રહ્મચર્યાશ્રમના આચારમાં નિષ્ઠાવાળા હોઇને અને તેના પરિપાલન માટેજ
 પૃથ્વીમાં પ્રકટ હોઇને તે ધર્મના સ્વયં ધર્તા થયા છો. આ આપની ધર્મ-
 નિષ્ઠા મારી વાંછીને રોકી રાખે છે તે બીલકુલ બોલવા દેતી નથી ॥૧૭॥
 હે રાજન્ ! આ પ્રકારે લલિતાએ કહેલા ભગવાન્ તેણીનો શુભ આશય

તે હિ મનોમિલાપઃ । મન્મૂર્તિયુગ્માર્ચનકાલ યવ મનોરથઃ
સેત્સ્યતિ ચૈ તવૈયઃ ॥૧૮॥ इत्यं हरेः प्राप्तवराऽतिदृष्टा सा पूज
यन्ती प्रतिमां तदीयाम् । प्रत्यक्षमेवाऽऽददत् स्वदत्तान्पूजोपहा
रांस्तमवैक्षताहो ॥१९॥ प्रमोदफुल्लान्तरवरूपया साऽथान्वहं
चारु विधाय पाकम् । न्यवेदयत्स्वप्रभुमर्चयन्ती तत्प्रतिपदेऽसौ
बुभुजे च राजन् ॥२०॥ दिनानि जग्मुः कतिचिच्च तस्याः सुप्तं
हरेरित्थमवामुवत्स्य । जनश्रुतिश्चास हरिर्हि भुङ्क्ते नैवेद्यमीशो

ભજીને હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-હે શુભારથે ! (ભક્તિરસના ઉત્ક
ર્ષથી ઉત્પન્ન થએલા, બહુકાળથી ગૂઢપણે વર્તતા, શુભ મનોરથને
જણાવાના અવસરવિશેષના લાભની સપત્તિથી શોભાયમાન મુખવાળા
લલિતે !) આ વિનયમધુર, સમયસમુચિત, ધર્મમર્યાદાને નહિ ઉલ્લંઘન
કરનારા તમારા વચનથીજ તમારો મનોરથ મેં સ્પષ્ટપણે જાણ્યો છે મેં
પ્રતિદિન પૂજવા વાસ્તે આપેલી મારી બને મૂર્તિઓના પૂજનસમયેજ તે
આ તમારો મનોરથ નિષ્ઠે સિદ્ધ થશે એમ થતાં લોક તથા શાસ્ત્ર સાથે
વિરોધ પણ નહિ આવે ॥૧૮॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે શ્રીહરિ થકી
વરદાન પામવાથી પ્રહર્ષ પામેલાં લલિતા તેમની બને પ્રતિમાઓની પરમ
પ્રેમથી પૂજ કરતાં, ચોતે નિવેદન કરેલા ચંદન પુષ્પાદિ પૂજેપચારોને
પ્રતિમામાં પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામીને પ્રતિચક્ર કરતા શ્રીહરિનેજ નિહા
ળવા લાગ્યાં આવુ મહા આશ્ચર્ય થયું ॥૧૯॥ હે રાજન્ ! તે પછી લલિતા
પ્રત્યક્ષ પૂજેપચારના પ્રતિચક્રથી પ્રકટેલા પરમાનંદથી પ્રકુસિત હૃદયવાળાં
અને પ્રકુસિત મુખકમળવાળાં મધને, પ્રતિદિન સુસ્વાદુ પાવન બહુવિધ
પાક બનાવીને પૂજનસમયે ચોતાના પ્રતિમારૂપ પ્રભુને નિવેદન કરતાં
હતાં પ્રતિમારૂપ ભગવાન્ પણ લલિતાની પ્રસન્નતા માટે સ્વયં સાક્ષાત્
જમતા હતા ॥૨૦॥ એરીતે ભગવાન્ શ્રીહરિના પ્રસાદથી પ્રત્યક્ષ પૂજ-
મહત્ત્વ સુખને અનુભવ કરતાં લલિતાને કેટલાએક દિવસો વીતી ગયા
આવા અવસરમાં 'લલિતાએ બનાવીને અર્પેલા નૈવેદ્યને અર્ચારૂપ ભગવાન્
સાક્ષાત્ જમે છે' એવી જનશ્રુતિ (વાર્તાપ્રવૃત્તિ) બહુ સ્થળે પ્રસરવા પામી

લલિતોપહૃતમ્ ॥૨૧॥ આશ્ચર્યમેતદ્દ નિશમ્ય દુર્ણસત્ત્વા હરેઃ પૂજ-
નકાલ પસ્ય । જયાદયસ્તાં નિકપૈવ તસ્યુઃ સ્ત્રિયસ્તદીક્ષાસ્થિરદી-
ર્ઘનેત્રાઃ ॥૨૨॥ નૈવેદ્યકાલેઽથ ચતુર્વિઘાત્રં તાઃ સામિભુક્તં દદન્તુઃ
સચિન્નમ્ । મોક્ષારમીશં તુ ન નીલકણ્ઠં પ્રદાસ્ય તાં તાદ્ય તતોઽ-
પસચ્ચુઃ ॥૨૩॥ ભાવં સ્વર્ગીયં ભગવત્યવેલ્ય ન્યૂનં હિ તસ્યાસ્તત આત-
તાપાઃ । તથાવિધત્યામય ષય યત્તા નિર્વાસનત્વે મનસો યમ્બુધુઃ
॥૨૪॥ બનન્યભાયા લલિતાયવેવ કાલેન ચાસ્થેન હિ તા યમ્બુધુઃ ।

॥૨૧॥ તે પછી આણું આશ્ચર્ય સાંભળીને જયા (જીવુળા) આદિક અબ-
ળાઓ તેના દર્શન માટે સમુત્સુક થઇ, લલિતાને કરવાના કૃષ્ણપૂજન
સમયમાં સમીપે આવીને સ્થિર દીર્ઘ દૃષ્ટિ રાખીને બેઠી ॥૨૨॥ પાસે
બેઠા પછી જયા આદિક સ્ત્રિયોએ નૈવેદ્યસમયે લલિતાએ સમર્પેલું લક્ષ્ય
લોજયાદિ ચાર પ્રકારનું અન્ન અર્ધું જમીલું આશ્ચર્યથી જોયું. જમનારા
પરમેશ્વર નીલકંઠને તો જોયાજ નહિ. લોકા ભગવાન્ લલિતાનાજ દૃષ્ટિ-
માર્ગમાં વિરાજતા હતા. બીજી સ્ત્રીઓને તો જમાલું અલજ દૃષ્ટિપથમાં
પડતું હતું. આ ભગવાન્ સ્વતાંત્ર હોવાથી એ રીતે લીલામાં પ્રવર્ત્યા હતા.
તે પછી તે બધી સ્ત્રિયો લલિતાની પ્રશંસા કરી, તે સ્થાન થકી પોતપોતાને
લવને ચાલી ગઇ ॥૨૩॥ ઘેર ગએલી જયા આદિક અબળાઓ તે આ
આશ્ચર્યથી લલિતા ઉપર અસૂચા પામી નહિ, અસૂચા તો દેહાત્માભિમાની
અજ્ઞાનિઓમાં અનુવર્તે છે. આ તો જ્ઞાનથી અધિક હતી. આત્મા પરમા-
ત્માના મધ્યાર્થ જ્ઞાને સંપન્ન એવી આ અબળાઓને અસૂચાનો પ્રસંગ કેમ
હોય ? નજ હોય. પરંતુ એ સમયે એવો વિવેક ઉત્પન્ન થયો કે-‘આ લલિતા
આપણી અપેક્ષાએ ભગવાનમાં અધિક શુદ્ધભાવવાળાં અને પરમ ભક્તિએ
પરિપૂર્ણ છે અને આપણે તો એમની આગળ ભાવશુદ્ધિમાં અને ભક્તિના
ઉત્કર્ષમાં ન્યૂન છીએ’. આવા વિવેકથી પશ્ચાત્તાપ પામીને (‘અહો !!
આપણી આગળ ભગવાન્ પ્રલક્ષ વિરાજે છે છતાંય આપણો આશય શુદ્ધ
થયો નહિ’ એવા પશ્ચાત્તાપે યુક્ત થઇ) લલિતાના જેવી ભાવશુદ્ધિની
પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન આદરતાં, તેમાં વિરોધિ મનોવાસનાના વિનાશમાટે વિશેષ

રાજાપિ તાદૃશત્વમવાપ રાજન્વર્ણાન્દ્રદાસ્યપ્રસિતત્વયોગાત્ ॥૨૫॥
 મનોરથં પૂરયિતું હિ તેષાં હરિઃ સ્વકીયપ્રતિમાત્મનૈવ । તદ્-
 ત્તપૂજોપહૃતીઃ પ્રહર્ષાત્કચિત્કચિત્સ્વીકુર્યતે સ્મ સાક્ષાત્ ॥૨૬॥
 તતોઽતિહર્ષેણ નિરન્તરં તં સિપેચિરે તે હિ તદેકચિન્સાઃ । તદ્-
 ત્તયધીનોઽથ ન તાંસ્તુ હિત્વા ગન્તું શશાક પ્રમુર્યતો વૈ ॥૨૭॥
 ડયાસ તત્રૈવ સુખં તતોઽસૌ દેશાન્તરીયૈર્વહુમિર્નૃપાઘૈઃ । સ્વપ્રા-
 મપુર્યાગમનાય ભક્ત્યા સમ્પ્રાર્થ્યમાનોઽપિ મુહુઃ સ્વમક્તૈઃ ॥૨૮॥
 વ્રજે યથોવાસ પુરા સ કૃષ્ણઃ પ્રીત્યૈ યશોદામ્બજરાજયોશ્ચ ।

ઉઘમી થઈ ॥૨૪॥ હે રાજન્ ! ઉઘમી થએલી તે જ્યા વિગેરે વનિતાઓ
 પ્રતિદિન અનન્ય ભાવથી કરાતા ભજનથી અદ્ય કાળમાં લલિતાની પેઠે
 વિશુદ્ધ આશયવાળી અને અનન્યચિત્તવાળી (ભગવાનમાં એકાંતિક ભક્તિ-
 વાળી) થઈ. ઉત્તમ રાજા પણ ભગવાનમાં અનન્યભાવ પૂર્વક દાસભાવથી
 પ્રતિદિન કરાતી પરિચર્યાથી તેવી ભાવશુદ્ધિ અને ભક્તિપ્રકર્ષને પામ્યા
 ॥૨૫॥ ભગવાન્ શ્રીહરિ શુદ્ધભાવવાળા જ્યાદિ પરમ ભક્તોનો મનોરથ
 પરિપૂર્ણ કરવા, તેમણે પૂજવા માંડેલી પોતાની પ્રતિમાઓમાં પ્રાદુર્ભાવ
 પામીને, તેમણે અપેલા પૂજેપચારોને કોઈ સમયે પ્રદર્શથી સાક્ષાત્ સ્વીકા-
 રતા હતા ॥૨૬॥ આ જ્યાદિ અધ્યાય ભક્તો ભગવાનનો પોતાવિષે તેવો
 પ્રસાદ લક્ષમાં લઈને, તે દિવસને આરંભીને પરમ હર્ષથી તદેકચિત્ત થઈ
 નિરંતર અધિક અધિક તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. ભગવાન્ પણ તેમની
 ભક્તિને વશ થઈને ત્યાંથી તેમનો સ્વાગ કરી કોઈપણ સ્થળે જવામાટે તો
 સમર્થ થયાજ નહિ ॥૨૭॥ માટેજ આ શ્રીહરિ દેશાંતરના રાજા આદિક
 અનેક ભક્તોએ પોતપોતાના પુર સામમાં પધરાવામાટે ભક્તિથી વારેવારે
 પ્રાર્થના કરી છે તથાપિ પોતે ઉત્તમાદિ ઉત્તમ ભક્તોના પોતાના ભાવિ
 વિરહ દુઃખને નહિ સહન કરીને, તેમને જે રીતે મુખ આપ તે રીતે દુર્ગ-
 પુરમાંજ નિવાસ કરી રહ્યા ॥૨૮॥ જેમ પોતાના પૂર્વાવતારભૂત શ્રીકૃષ્ણ
 ભગવાન્ પૂર્વે યશોદા, મંજરાજ (નંદજી) અને પોતાના ભક્ત ગોપ
 ગોપીઓની પ્રસન્નતા માટે મંજમાં પણ પ્રીતિથી નિવાસ કરી રહ્યા હતા.

સ્વભક્તગોપાલકગોપિકામાં તથાઽવસત્તત્ર ચ તત્પ્રિયાર્થમ્ ॥૨૯॥
 દ્વેહોઽભયદ્વૈરિતરો હરેશ્ચ તસ્મિન્નૃપે ભક્તિમતિ ક્ષિતીશ ! । ગેહં
 તદીયં તુ 'સ મન્યતે સ્વસ્વીયમેવેતિ ચ ભક્તિવદ્ધય. ॥૩૦॥ યો
 હરિં ભજતિ દમ્ભવર્જિતસ્તં ભજત્યપિ હરિર્નિરન્તરમ્ । ભક્તદત્ત-
 મણુમાશ્રમપ્યસૌ યસ્તુ મેઘમિય મન્યતે તથા ॥૩૧॥ इति श्रीतार-
 ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे उत्तमादिभक्त्युत्कर्षनिर्देषण
 नामा प्रथमोऽध्याय ॥१॥

રાજોષાઢ—બ્રહ્મન્ ! કૃપ્ણસ્ય ચરિતં મનઃશ્રવણયોઃ પ્રિયમ્ ।

તેમજ આ આત્મારામ એવા પણ શ્રીહરિ પોતાવિષે જેમના પ્રાણુ છે
 એવા ઉત્તમાદિ પરમ ભક્તોની પ્રસન્નતા માટેજ દુર્ગપુરમા રહ્યા હતા
 ॥૨૯॥ હે રાજન્ ! જેમ ભગવાનવિષે ઉત્તમાદિ ભક્તોનો પ્રેમ પરમ
 વર્તતો હતો તેમજ તેમની ઉપર ભગવાનનો પણ પ્રેમ પરમ વર્તતો હતો
 'શાની ભક્તને ભગવાન અત્યર્થ પ્રિય છે અને ભગવાનને શાની ભક્ત
 અત્યર્થ પ્રિય છે' એમ ભગવાનજ કહે છે તેમની ભક્તિને વશ થએલા
 આ ભગવાન્ તેમના ભવનને તો પોતાનુજ-પોતાને અસાધારણુ ગોઠો
 કર્ય અક્ષરધામજ માનતા હતા ॥૩૦॥ જે ભક્ત નિર્દોષપણે ભગવાનને
 ભજે છે તેને આ ભગવાન પણ નિરતર ભજે છે એટલે તેનો વિરહ
 સહન કરી શકતા નથી તેમજ પોતાના અનન્ય ભક્તે અપેલા અદ્યપણુ
 (પનાદિ) પદાર્થને મેરૂપર્વતવત્ મહા મોટુ (મહામૂલ્ય) માને છે
 ॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીય-
 પ્રકરણે ઉત્તમાદિભક્ત્યુત્કર્ષનિરૂપણુનામા પ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥૧॥

અધ્યાય ૨ જો.

પ્રતાપસિંહરાજ કહે છે—હે બ્રહ્મન્ ! ભૂમિમા કળિમળને હરવા
 માટે અવતરેલા પરમાનન્દમય શ્રીહરિકૃષ્ણના ચરિત્રને સાલળતા પણ મને

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાન્ શ્રીહરિની સેવાની વ્યવસ્થાનુ નિરૂપણુ કરતા
 મુકુદાનન્દ મુખ્ય સેવકોના નામો કહ્યા છે

શૃણ્વતોઽપિ ન મે તૃપ્તિર્જાયતે તત્ર સર્વથા ॥૧॥ નિજમક્ષાપદાં
હર્તુઃ શ્રીહરેઃ પરમાત્મનઃ । ચરિતં શ્રોતુમિચ્છામિ નૂતનં હિ પદે-
પદે ॥૨॥ સેવાયામનિશં તસ્ય સમવર્તન્ત ચે નરાઃ । તેષાં કઃ કશ્ચ

તેમાં તૃપ્તિ સર્વથા થતીજ નથી. તે ચરિત્ર મન શ્રવણને પ્રિય છે-એટલે
કર્ણપુટ પ્રત્યે પ્રવિષ્ટ થતાં સુખશીતળ થઇને અમૃતના અભિષેકથીજ જેમ
જેમ અભિષેક અંગને આહ્વાદિત કરે છે તથા મનથી પાન કરતાં, સમસ્ત
સત્તાપને ટાળી નાંખે છે ॥૧॥ માટે હું તે શ્રીહરિનું ચરિત્ર સાંભળવા ઇચ્છું.
કારણ કે તે આ શ્રીહરિ ભક્તોની આલોક પરલોકમાં આવતી આપત્તિને
હરેછે અને આત્મતિક આપત્તિને પણ ભવભયના ઉપશમનથી હરેછે. તે
આ હરિના પવિત્ર ચરિત્રને સાંભળવા કયો જન ન ઇચ્છે? ઇચ્છેજ. વળી
તે આ શ્રીહરિ પરમાત્મા-‘મન્તઃ પ્રવિષ્ટઃ શાસ્ત્રા જનાનાં સર્વાત્મા’ આ
શ્રુતિમાં કહ્યા પ્રમાણે સર્વ જનોની અદર આત્માપણે પ્રવેશ કરીને નિય-
મન કરેછે. તેમનુંજ ચરિત્ર સાંભળવાથી શ્રેયમાટે થાય પણ ખીલ ઉદા-
સીનના ચરિત્રશ્રવણથી શ્રેય ન થાય ખીલનું ચરિત્ર સાંભળવાથી પોતાના
આત્માનું જ્ઞાન થતું નથી. પોતાના આત્માને નહિ જાણનારા પશુસધર્મીનું
શું શ્રેય થાય? પોતાના પણ (છવાત્માના) આત્મા તો પરમાત્માજ છે
તેમાં શ્રુતિ છે ‘આત્મા ચારે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો નિદિષ્વાતિતત્ત્વઃ’
‘નવા શરે પરયુઃ કામાય પતિઃ પ્રિયો ભવતિ આત્મનસ્તુ કામાય પતિઃ પ્રિયો
ભવતિ...નવા શરે સર્વસ્ય કામાય સર્વં પ્રિયં ભવતિ આત્મનસ્તુ કામાય
સર્વં પ્રિયં ભવતિ’ ઇત્યાદિ. એરીતે ભક્તોની સમસ્ત વિપત્તિને હરનારા
પરમાત્મા શ્રીહરિનુંજ ચરિત્ર સાંભળતાં પદે પદે અમૃતવત્ નૂતન થાય
છે, કારણ કે તે ભગવાન સ્વરૂપથી અને સ્વભાવથી નિરવધિકાતિશય છે.
તે પરમાત્મા શ્રીહરિનું ચરિત્ર હું સાંભળવા ઇચ્છું ॥૨॥ તે શ્રીહરિની
સેવામાં જેઓ અહર્નિશ તત્પર વર્તતા હતા જેજ નર-મનુષ્યો છે,
ખીલ તો પશુઓ છે, કેમકે તેમનું માનુષ વપુ વ્યર્થ છે, તો એ રીતે ભગ-
વત્સેવાથી માનુષજ-મને સફળ કરનારા તેઓ અધ્યે કયા કયા ભક્ત કઈ
કઈ સેવાને કરતા હતા તે ભક્તોનાં નામ કહો? કેમકે ભગવદ્ભક્તોનાં

ફાં ફાં ચ સેવાં ચક્રેડસ્ય તદ્વદ ॥૩॥ ઘસન્ દુર્ગપુરે તત્ર યદ્ય-
રિતમીશ્વરઃ । ચકાર તત્તદલિલં ઘક્તું ચાર્હસિ મે મુને ! ॥૪॥
મુવત ડવાચ—સેવાં તદીયાં સકલાં પ્રાયશો ઘર્ણિરાહ નૃપ ! ।
મુકુન્દાનન્દનામૈવ ચકારાનુસઘં શુચિઃ ॥૫॥ વિશેષતોડસ્ય
ઋપનં પાદસંવાદનં તથા । શયનાસ્તરણં ચૈવ ચકાર જિત-
મન્મથઃ ॥૬॥ આજહારોદકં તસૈ શુચિર્જ્યેષ્ઠા નૃપસસા । જયા
તપસ્વિની પ્રીત્યા પ્રાતઃ સાયં ચ ગાલિતમ્ ॥૭॥ ઘર્ણી નારાયણા-
નન્દસ્તદીયામ્યુકમણ્ડલુમ્ । સોપપાત્રં રક્ષતિ સ્મ યથાફાલં ચ
તદ્વદો ॥૮॥ કૃષ્ણપૂજનપાત્રાણાં મહનં પ્રતિવાસરમ્ । ચકાર
ઘર્ણી ગોપાલાનન્દનામા હરેર્નૃપ ! ॥૯॥ ઘાસુદેવાનન્દનામા ઘર્ણી

નામ શુણ્ણાદિકનું શ્રવણુ પણ ભગવાનના દિવ્ય ગુણુ ચરિતનું શ્રવણુ
છે ॥૩॥ હે મુને ! સદા નિવાસભૂત દુર્ગપુરમાં રહીને ભગવાને જે જે
ચરિત્ર કયું હોય તેને પણ સમજપણે મને કહેવાને યોગ્ય છે. તમો શુ-
ભસાદથી વિજ્ઞાનને પામેલા છે ॥૪॥

એરીતે રાત્રીએ પુછેલા મુવતમુનિ કહેછે—હે નૃપ ! મુકુન્દાનંદ
નામના વર્ણાન્દ્ર કાય વાણી મનથી શુદ્ધ થઈ તે તે વેળાએ બહુધાપણે
શ્રીહરિસંબન્ધી સમય સેવાને કરતા હતા ॥૫॥ આ અષ્ટ પ્રકારના પ્રહ-
અર્થ મતમાં નિષાવાળા, સાધુશુણુસંપન્ન, મુકુન્દાનંદ વર્ણિવર્ચ પ્રધાનપણે
શ્રીહરિની સ્નાન કરાવવું, ચરણુ આંપવા અને ઢોલીયો ખીલાવી આપવા-
રૂપ સેવાને વિશેષપણે કરતા હતા ॥૬॥ તપ તથા શીલ યતે સંપન્ન, બાહ્ય
આકર્ષંતર ધન્દ્રિયોથી વિશુદ્ધ, મોટાં, ઉત્તમ રાત્રીનાં જ્ઞેન જયા પ્રાતઃ-
કાળે તથા સાયકાળે શ્રીહરિમાટે ગાળેલું જળ ઉન્મત્તગમ્યથી પ્રીતિથી
પોતે ભાવી આપવારૂપ સેવાને કરતાં હતાં ॥૭॥ નારાયણાનંદ નામના
વર્ણી શ્રીહરિને જળ પિવાનું ભરેલું કમંડળુ આખખોરાએ સંહિત પોતા-
પાસે રાખીને જળપાન કરવાના સમયે તેને આપવારૂપ સેવાને કરતા
હતા ॥૮॥ હે નૃપ ! ગોપાળાનંદ નામના વર્ણી શ્રીહરિનાં કૃષ્ણપૂલમાં
ઉપયોગી સોના રૂપાનાં પાત્રોને માંજવારૂપ સેવાને પ્રતિદિન કરતા હતા

ચન્દનઘર્ષણમ્ । ચક્રાર કૃષ્ણપૂજાર્થં નિયતં તસ્ય નૈષ્ઠિકઃ ॥૧૦॥
 નાનાવિધાનિ પુષ્પાણિ તુલસીં ધાનુવાસરમ્ । ડમાભયો નાથ-
 જિઘ્ર મક્તાવાજહતુર્વેનાત્ ॥૧૧॥ પૂજોપહારાન્ સકલાન્ યથા-
 કાલં સમાહિતઃ । અરણ્યદાનન્દ આનીય તસૈ વૃત્તે સ્વ સત્વરમ્
 ॥૧૨॥ અન્નં તસૈ ચ સપૃતં તૈલં દુગ્ધં સિતાદિ ચ । દદૌ વિશો
 ધ્યાનુદિનં લલિતા નૃપતેઃ સ્વસા ॥૧૩॥ ચક્રાર તસ્ય પાંચાલી
 પાકભૂમેષ્ચ લેપનમ્ । ગૃહસમ્માર્જનં ચક્રે નાની તસ્યોત્તમસ્વસા
 ॥૧૪॥ નૃપતેર્માતરૌ તસ્ય સોમાદેવીસુરપ્રભે । ગૌરમૃદ્ધોમયાભ્યાં
 ચ ચક્રાતે ગૃહલેપનમ્ ॥૧૫॥ દયાનન્દચ્ચ ગોવિન્દાનન્દ પતૌ હિ
 ॥૧૬॥ વામુદેવાનંદ નામના નૈષ્ઠિકવર્ણી શ્રીહરિને કરવાની ભગવત્પૂજા માટે
 પ્રતિદિન ચંદન ઘસી લાવવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૧૦॥ ઉમાભય અને
 નાથજીત્ નામના બે ભક્તો પ્રતિદિન ખાગમાંથી ભગવત્પૂજાર્થે તુલસી
 પુષ્પાદિ પૂજાપદાર્થો લાવી આપવારૂપ શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા ॥૧૧॥
 અખંડાનંદ નામના વર્ણી સાવધાન ચંદને પૂર્વોક્ત ભક્તોએ લાવીને જ્યાં
 હ્યા મુઠ્ઠી રાખેલા તેને સમસ્ત પુષ્પાદિ ઉપહારોને પૂજાસમયે શ્રીહરિની
 સમીપેજ રહીને ભગવત્પૂજામાં પ્રવર્તેલા શ્રીહરિને તે તે સમયે સત્વર લાવી
 આપવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૧૨॥ ઉત્તમ નૃપતિનાં જીવેન લલિતા
 ઘઉંનો લોટ, આખા જીરૂા ચોખા, તુવેરની દાળ આદિક કાચુ અજ તથા
 ઘૂત તૈલ સાકર દુધ આદિક અશેખર શુદ્ધ કરીને પ્રતિદિન ભગવાનને
 માટે રસોઈ કરવા મોકલી દેવારૂપ સેવાને કરતા હતાં ॥૧૩॥ ઉત્તમ
 રાજના જીવેન પાંચાળી શ્રીહરિની પાકરાગાને પ્રતિદિન લીંપવારૂપ
 સેવાને કરતા હતા અને તેમનાથી નાનાં નાનીયા શ્રીહરિને રહેવાના
 ઘરમાં વાળવારૂપ સેવાને કરતા હતાં ॥૧૪॥ ઉત્તમ નૃપતિના માતા
 સોમાદેવી અને સુરપ્રભા ભગવાનને રહેવાના અક્ષર જીવનને પ્રથમ
 છાણુ તથા સામાન્ય મૃત્તિકાથી લીંપીને તે મુકાયા પછી એત મૃત્તિકાથી
 ધોળવારૂપ સેવાને કરતા હતાં ॥૧૫॥ દયાનંદ (આનંદાનંદ જેમનું બીજું
 નામ હતું) તથા ગોવિંદાનંદ નામના આ બે વર્ણીઓ પ્રતિદિન વનમાંથી

વર્ણિનૌ । આજહતુર્વેનાત્તસૈ સમિધશ્ચ કુશાન્જુભાનં ॥૧૬॥
 વાઢ્યાઃ શાકાંશ્ચ પપ્રાણિ તસૈ હરજિદુત્કરૌ । આજહતુશ્ચ કા-
 ઘ્રાણિ મયજિત્ પાકસિદ્ધયે ॥૧૭॥ રત્નજિત્ પાકપાત્રાણાં ચકાર
 પરિમજ્જનમ્ । હમ્મીરજિત્તદર્થે ચ મૃત્તિકામાનયચ્છુભામ્ ॥૧૮॥
 ઉપાહરદ્વન્તકાષ્ઠં તસૈ ચ શુરુમાનજિત્ । શિવરામઃ પાદુકે ચ
 તત્સ્યારક્ષદ્વિજોત્તમઃ ॥૧૯॥ વાસસાં રક્ષણં તસ્ય મયારામશ્ચકાર
 ચ । યથાકાલં દદાતિ સ્વ તાનિ તસૈ સ શુદ્ધધીઃ ॥૨૦॥ પ્રક્ષાલનં
 તદ્વસ્ત્રાણાં પ્રતિવાસરમાદરાત્ । જયાનન્દામિધશ્ચક્રે નૈષ્ઠિકો
 પ્રહ્લચર્યવાન્ ॥૨૧॥ દ્રવ્યાદાનપ્રદાને ચ લઘ્યાલ્યો હરજિત્તથા ।

હોમોપયોગી કાષ્ઠ તથા શુભ દર્શો શ્રીહરિ માટે લાવી આપવારૂપ સેવાને
 કરતા હતા ॥૧૬॥ હરજિત્ તથા ઉત્કર (ઉકા ખાતર) નામના બે ભક્તો
 ભગવાન માટે વાડી થકી વૃતાક આદિક શાક તથા ભોજનપાત્રમાં ઉપ
 યોગી કેળનાં તથા ખાખરા આદિકનાં પત્રો પ્રતિદિન લાવી આપવારૂપ
 સેવાને કરતા હતા અને મયજિત્ નામના ભક્ત દરરોજ ભગવાનને માટે
 રસોઈમાં ઉપયોગી કાષ્ઠ લાવી આપવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૧૭॥
 રતનજિત્ નામના ભક્ત શ્રીહરિને રસોઈ કરવામાં ઉપયોગી થાળી થાળ
 વાટકા આદિક ધાતુપાત્રોને ભસ્મ જળાદિકવડે માળવારૂપ સેવાને કરતા
 હતા અને હમ્મીરજિત્ નામના ભક્ત ભગવાનને માટે સૌઆદિકમાં ઉપ
 યોગી શુભ મૃત્તિકા લાવી આપવારૂપ સેવાને હમેશા કરતા હતા ॥૧૮॥
 શુરુમાનજિત્ નામના ભક્તજન પ્રતિદિન ભગવાન માટે આવળીયા આદિ
 કના દાતણ લાવી આપવારૂપ પરિચર્યાને કરતા હતા અને શીયાળી
 ગામના બ્રાહ્મણશ્રેષ્ઠ ગિવગમભટ્ટ ભગવાનની પાદુકા રાખવારૂપ સેવાને
 કરતા હતા (માટેજ આ દ્વિજોત્તમ હતા) ॥૧૯॥ માણવદરના શુદ્ધ
 શુદ્ધિવાળા મયારામ વિગ્રતો ભગવાનના પહેરવા ઓઢવાનાં વસ્ત્રો રાખીને
 તેને સમયે તેમને આપવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૦॥ જયાનન્દ નામના
 નૈષ્ઠિક શ્રદ્ધચારી શ્રીહરિનાં વસ્ત્રોને પ્રતિદિન આદરથી ધોવારૂપ પરિચ
 ર્યાને કરતા હતા ॥૨૧॥ ઉત્તમ રાજના લાઘ્યો ઠક્કર તથા હરજિત્ ઠક્કર

નૃપામાત્યાધુભાવેતૌ ચમ્રતુસ્તસ્ય સન્મતી ॥૨૨॥ ગૃહસ્થાનાં તુ
 સર્વેષાં સ્વધર્મસ્થાપનાદિષુ । દેમન્તસિંહો વધૃતે દરિશુશ્ચૂષણે રત
 ॥૨૩॥ ઉસમોઽપિ સ્વયં તસ્ય નિર્માનો દાસઘટસદા । યથાવકાશં
 સ્વલામપિ સેવાં ચકાર ચ ॥૨૪॥ સર્વેષાં સેવકાનાં ચ તત્તત્સે-
 વાપ્રવર્તનમ્ । રામદાસો યથાકાલં ચક્રે ભક્તામણીર્હરેઃ ॥૨૫॥
 રૂઢિદાસપુરાણામિ ધર્મશાસ્ત્રં ચ તત્પુર । પૌરાણિકો હ્યચકથ
 દ્વુજેરન્તે પ્રયાગજિત્ ॥૨૬॥ નિશ્ચિ માગચતં શીતાં કાષ્ઠાં નામ-
 સદ્ગુણકમ્ । વિષ્ણોશ્ચ વાસુદેવીયં નિત્યાનન્દસ્ત્વવાચયત્ ॥૨૭॥
 શુકાનન્દોઽકરોત્ પદ્મલેખ પુસ્તકરક્ષણમ્ । હરે રતશ્ચ સેવાયાં
 નામના યે ધર્મસંસ્કૃત નીતિ તથા મતિએ સપત્ર મનિઓ શ્રીહરિની તે
 તે સમયે દ્રવ્ય દેવા દેવારૂપ સેવાને કરતા હતા (ભગવાનના ચરણમૂળમાં
 ભક્તોએ અર્પણ કરેલા દ્રવ્યાદિકતુ ચહણુ કરવુ અને સંતપાત્રને આપવા
 માટે પ્રવર્તતા ભગવાનને આપવુ, આ આદાન પ્રતિદાનરૂપ સેવા) ॥૨૨॥
 શ્રીહરિની સેવામાં તત્પર હૈમંતસિંહ (જુનાગઢના છાણાભાઈ) રાત્ર
 સમસ્ત ગૃહસ્થ હરિભક્તોને ભગવાનની આજ્ઞાનુસારે સ્વધર્મમા વર્તાવવા
 વિશે કાર્યને કરતા હતા, આ પછુ ભગવાનની આજ્ઞાનુવર્તનરૂપ હોવાથી
 ભગવાનનીજ સેવા છે ॥૨૩॥ પોતે ઉત્તમ રાત્ર પછુ યથાવસર સ્વય
 માનવર્ણત થઈ શ્રીહરિની સમસ્ત સેવાને સ્નેહથી સદા કરતા હતા
 ॥૨૪॥ શ્રીહરિના ભક્તોમા અગ્રગણ્ય રામદાસ નામના સાધુ શ્રીહરિના
 સમસ્ત સેવકોને તેતે પોતપોતાની સેવામા યથાસમય પ્રવર્તાવવારૂપ
 (જોડી રાખવારૂપ) સેવાને કરતા હતા ॥૨૫॥ પ્રયાગજીત નામના
 પૌરાણિક પ્રતિદિન લોજન કર્યાપછી શ્રીહરિની આગળ મહાભારત, પુરાણ
 અને ધર્મશાસ્ત્રની યથાસમય કથા કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૬॥
 નિત્યાનંદ નામના મુનીન્દ્રતો શ્રીમદ્ભગવત, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીવિષ્ણુ
 સહસ્રનામસ્તોત્ર અને શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્યની અવસરને અનુસારે
 રાત્રિએ શ્રીહરિની સન્નિધિમાં કથા વાચવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૭॥
 શ્રીહરિની સેવામા સદાય તત્પર અને સર્વદા શ્રીહરિની સાથેજ વિચર

સદા સહચરો મુનિઃ ॥૨૮॥ હરિણા લેખિતાન્યથ સચ્છાસ્ત્રાણિ
તદગ્રતઃ । શતાનન્દો મહાબુદ્ધિઃ શોધયામાસ ચાક્ષસા ॥૨૯॥
ય इदं विदधे प्रीत्या हरिलीलोपबृंहितम् । सत्सङ्गिजीवनं रम्यं
जीवातुं हरिसेविनाम् ॥૩૦॥ સર્વેપામપિ સાધૂનાં ધર્મસંસ્થાપ-
નાદિપુ । ગોપાલાનન્દ આસીચ્ચ સેવમાનો હરિં સદા ॥૩૧॥ મુક્તા-
નન્દસ્તથા બ્રહ્માનન્દ પતૌ મહામતી । અધીતશાસ્ત્રૌ કુશલૌ
ગાયને ચ કવૌ ઉભૌ ॥૩૨॥ છન્દઃપ્રવન્ધાન્વિવિધાન્પ્રાકૃતાંશ્વક્ર-

નારા શુકાનંદ મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસારે કાગળપત્રે લખવા
તથા શ્રીહરિનાં અનેક ભારત ભાગવત ભગવદ્ગીતા આદિક પુસ્તકોની
યથાકાળ સંભાવના (સાચવણી) કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા (માટેજ
આ મુનિ નિરંતર શ્રીહરિના સહચર થયા હતા) ॥૨૮॥ મહાબુદ્ધિશાળી
મારા ગુરુ શતાનંદ નામના મહામુનિ ભગવાને સમગ્ર શાસ્ત્રોના સારપણે
સમુદ્ધાર કરી લખાવેલાં અભીષ્ટ આઠ સચ્છાસ્ત્રોને ભગવાનની સન્નિધિ-
માંજ રહીને તત્ત્વથી શોધવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૯॥ જે શતાનંદ
સ્વામીએ આ તમારી આગળ કહેવા માંડેલું, શ્રીહરિના લીલાસચી
ભરપુર, સત્સંગિઓના જરા જન્મભરણના લયને ટાળનારૂં હોવાથી જીવન-
રૂપ અને ભગવાનના એકાંતિક ભક્તોના પરમ જીવનરૂપ અને ભગવા-
નના દિવ્ય ચરિત્રોનું અવલમ્બન હોવાથી શબ્દથી તથા અર્થથી રમ-
ણીય એવું શાસ્ત્ર (સત્સંગિજીવન) પ્રીતિથી કર્યું હતું. તે આ
શતાનંદમુનિ સચ્છાસ્ત્રોને શોધવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૩૦॥
શ્રીહરિની સર્વદા સેવાપરાયણ ગોપાળાનંદ નામના મુનીન્દ્ર સર્વ સાધુ
બ્રહ્મચારી પાળાઓને સ્વધર્મમાં વર્તવાવા અને તેમને સાક્ષાત્ ભગવાનના
સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપવું આદિક કાર્યમાં ભગવાનની આજ્ઞાથી વર્તવારૂપ
સેવાને કરતા હતા ॥૩૧॥ હે રાજન્ ! મહાબુદ્ધિશાળી, સમગ્ર શાસ્ત્રને
ભણેલા, ગાનવિદ્યામાં કુશળ અને કવિવર એવા મુક્તાનંદ તથા બ્રહ્માનંદ
નામના આ બન્ને મુનિવરો ભગવાનનાં દિવ્ય ચરિત્રોથી ભરપુર પ્રાકૃત
અનેક પ્રકારના છંદ પ્રબન્ધોને શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટેજ કરીને તેમના

તુષ્ય તૌ । તસ્યૈવ પ્રીતયે રાજંસ્તન્માહાત્મ્યપ્રકાશકાન્ ॥૩૩॥
 પ્રેમાનન્દો ગાનફલાપદ્ધર્વાચે ચતુર્વિધે । નિપુણ. પ્રાકૃતાન્ધક્રે પ્રવ-
 ન્ધાંસ્તદ્ગુણાધયાન્ ॥૩૪॥ ચકાર નિષ્કુલાનન્દ. પ્રવન્ધાન્પ્રાકૃતા
 ન્કવિઃ । ધ્યાનાનન્વસ્તથાઽન્યે ચ ભક્તાઃ સુન્દરજિન્મુખાઃ ॥૩૫॥
 દીનાનાથો વ્યરચયત્સંસ્કૃતાન્યસ્ય સત્પતેઃ । તુષ્ટ્યૈ વિચિત્રવૃ-
 ત્તાનિ થીહરેરષ્ટકાનિ ચ ॥૩૬॥ ગોવિન્દાનન્દનામા ચામેદાન
 ન્દશ્ચ સુદ્ધિમાન્ । ગુણાતીતાનન્દઋપિઃ શિવાનન્દશ્ચ સન્મતિ
 ॥૩૭॥ પ્રજ્ઞાનન્દશ્ચ પશ્યેતે હરેરપ્રત આદરાત્ । કૃષ્ણકીર્તનપદ્યાનિ
 કીર્તયન્તિ સ્મ ભૂપતે ! ॥૩૮॥ મહાનુભાવાનન્વદ્યાત્માનન્દ કૃદા
 વિપ્રઘ્ન । સ્વયમ્પ્રકાશાનન્દશ્ચ ત્રય. કાર્યવિશારદા ॥૩૯॥ તદી-

મહિમાનો પ્રકાશ કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા મુક્તાનંદ મુનિ સરકૃત
 ત્રયોપયુ કરતા હતા ॥૩૨-૩૩॥ ગાનકળામા પ્રવીણ, તત આદિક આર
 પ્રકારના વાદ્ય વળવામા નિપુણ, પરમ ભક્તિએ સમન્ન એવા પ્રેમાનંદ
 નામના મુનીન્દ્ર શ્રીહરિનાથ એક ગુણોના અવલબનવાળા, પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
 એવા પ્રાકૃત પ્રબન્ધો રચવારૂપ શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા ॥૩૪॥ પ્રાકૃત
 પ્રબન્ધો રચવામા હુશળ નિષ્કુલાનંદ નામના મુનિ શ્રીહરિના દિવ્ય
 ચરિત્રોના અવલબનવાળા પ્રાકૃત પ્રબન્ધો રચવારૂપ શ્રીહરિની પરિચર્યાને
 કરતાહતા અને ધ્યાનાનંદ નામના મુનિ તથા બીજા સુંદરશ્રી આદિક ભક્તો
 ભગવાનના દિવ્ય ચરિતોના સખન્ધવાળા મન્થો કરવારૂપ શ્રીહરિસેવાને કરતા
 હતા ॥૩૫॥ દીનાનાથભટ્ટ નામના પડિત વિપ્ર સત્પતિ આ ભગવાન્
 શ્રીહરિની પ્રસવતા માટે નાનાવિધ વૃત્તવાળા ભગવત્સુતિરૂપ સરકૃત
 અષ્ટકો કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૩૬॥ સુદ્ધિમાન્ ગોવિંદાનંદ,
 અસેદાનંદ, ગુણાતીતાનંદ, ગિવાનંદ અને પ્રજ્ઞાનંદ, આ નામના
 પાંચ સાધુઓ પ્રતિદિન ભગવાન્ શ્રીહરિઆગળ કૃષ્ણકીર્તનપદ્યો આદરથી
 ગાવારૂપ શ્રીહરિની સેવાને કરતા હતા ॥૩૭-૩૮॥ મહાનુભાવાનંદ,
 દુર્ભળ દેહવાળા આત્માનંદ અને રસપ્રકાશાનંદ આ કર્તવ્યાર્થમા
 હુશળ ત્રણ સાધુઓ ભગવાનની દર્શનાદિ સેવાસારૂ દેશદેશમાથી આવતા

ક્ષાયા ઉપેતાનાં ભક્તાનાં સર્વેશો નૃણામ્ । મુનીનાં ધાત્રરક્ષેતે
હ્યાતિથ્યાદિ યથોચિતમ્ ॥૪૦॥ નિરજ્જનાનન્દઋપિર્વ્યાપકાનન્ધ
આત્મવિત્ । સુખાનન્દઃ પરમચૈતન્યાનન્દનામકઃ ॥૪૧॥ ગોવિ-
ન્દાનન્દનામાન્યઃ કૃપાનન્દસ્તથાત્મદક્ । ચૈતન્યાનન્દનામૈતે
ઋપયઃ સત્ત સદ્વિયઃ ॥૪૨॥ દેશાન્તરામ્યુપેતાનાં જનાનામગ્રતો
ઽન્વહમ્ । વિદધુર્મંગવદ્ધાર્તાસ્તત્પ્રીત્યૈ પરમાદરાત્ ॥૪૩॥ જાન-
ન્દાનન્દ ઈશસ્ય ભક્તિરીતિ પ્રવર્ણયન્ । દ્વાન્યકારયત્કૃષ્ણમન્દિ-
રાણિ મહામતિઃ ॥૪૪॥ દેવરામસ્તથા નારાયણો હીરઃ શિલ્પિ-
રાદ્ । આધારાનન્દ હત્યેતે ચિત્રપ્રતિરૂતીર્વ્યધુઃ ॥૪૫॥ દેશાન્તરા

સર્વ સાધુઓ તથા હરિભક્તોનું યથોચિત સ્વાગતપ્રશ્ન, ઉતારો આપવો
આદિક આતિથ્ય આદરથી કરવારૂપ શ્રીહરિની સેવા સદા કરતા હતા
॥૪૬-૪૭॥ નિર્જનનાન્દ, વ્યાપકાન્દ, સુખાન્દ, પરમચૈતન્યાન્દ,
ગોવિંદાન્દ, કૃપાન્દ, ચૈતન્યાન્દ, આ નામના સાત સાધુઓ સ્વાત્મ
દર્શી, ભક્તિયોગમાં નિષ્ઠાવાળા, (માટેજ સદ્બુદ્ધિવાળા) અને પ્રવચનમાં
પ્રવીણ હોવાથી દેશદેશમાંથી ભગવાનનાં દર્શનાર્થે આવતા ભગવદ્ભ-
ક્તોની આગળ સલામમાં એકાંતિક ભક્તિની દૃઢતામાં ઉપયોગી ભગવાન
સખન્ધિ વાર્તાઓ તેમની પ્રસન્નતા માટે પ્રતિદિન પરમ આદરથી કરવા
રૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૪૧-૪૩॥ મહામતિમાન આનંદાન્દ મુનિ ભગ-
વદ્ભક્તિના પ્રકારભેદો અને તેને વૃદ્ધિ કરનારા ભગવાનના આરાધન
પ્રકારોનો ભક્તજનોને ઉપદેશ આપીને તેને પુર આમમાં અતિદૃઢ ભગવ-
ન્મદિરો કરાવવારૂપ ભગવત્સેવાને કરતા હતા ॥૪૪॥ દેવરામ, નારાયણ
અને હીરજી, આ ત્રણ ભુજનગરના ઉત્તમ શિલ્પિઓ (ચિત્રચત્રાદિ
કળામાં હુશળ સુધાર કારીગરો) અને આધારાન્દ નામના સાધુ,
આ ચાર જણાઓ ભગવાનની ચિત્રપ્રતિમાઓ તથા ખાતુપ્રતિમાઓ
કરવારૂપ શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા ॥૪૫॥ વથળીના નિવાસી માહેન્દર
નામના બ્રાહ્મણ અને અમદાવાદના નિવાસી દામોદરદાસ નામના વૈશ્ય
ભક્ત દેશાંતરથી ભગવદ્દર્શનાર્થે આવતી ભગવદ્ભક્ત સ્ત્રિયોને શ્રીહરિની

મનિશં વિદધુઃ પ્રહૃષ્ટા દાસ્યં યદસ્તિ નનુ દુર્લભમેવ મુક્તેઃ ॥૫૨॥
 इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे हरिसेवनव्य-
 स्थानिरूपणनामा द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથ રાજોત્તમો ધીમાન્ પિત્રુદેશેન વાઙવાન્ ।
 સાધૂંશ્ચ મોજયામાસ પ્રતિમાસં સદૃશ્ચ ॥૧॥ સંવત્સરે વ્યતી-
 તેડસૌ ઘાસિતસ્ય સ્વયેદમનિ । પ્રીત્યૈ હરેઃ સ્વપિતૃવદચિકીર્ષન્મ-
 હોત્સયાન્ ॥૨॥ જયાલલિતયોઃ પાર્શ્વમેત્ય તે માનયન્સ ચ ।
 ઉવાચ વિનયાનન્નઃ કાર્યાકાર્યવિચક્ષણઃ ॥૩॥ ઉત્તમ ઉવાચ—યુવાં
 ભગિન્યૌ ! નિપુણે હરેર્મતૌ ચ લૌકિકે । વ્યવહારેડપિ ભવથ-
 રીતે સમઝીને પરમ હર્ષથી નિરતર તેમના ચરણારવિંદુ નાસપણુ
 કરતા હતા. જે દાસપણુ સાલોડ્યાદિ મુક્તિની અપેક્ષાએ દુર્લભ-ઉત્કૃષ્ટ
 છે ॥૫૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે હરિસેવનવ્ય-
 વસ્થાનિરૂપણનામા દ્વિતીયોડધ્યાયઃ ॥૨॥

અધ્યાય ૩ ને.

સુવ્રતમ્કુપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી શુદ્ધિશાળી ઉત્તમ રાજાએ
 પરલોકને પામેલા પોતાના પિતાની પ્રસન્નતા માટે પ્રતિમાસ તે તિથિએ
 બહુ આમણો તથા સાધુઓને તેમને અભીષ્ટ અન્નથી જમાડ્યા ॥૧॥ એક
 વર્ષ વ્યતીત થતાં ઉત્તમ રાજાએ પોતાના લવનમા વિરાજમાન ભગવાન્
 શ્રીહરિકૃષ્ણની પ્રસન્નતામાટે પોતાના પિતા અલય રાજાની પેઠે શ્રીહરિએ
 દશવિલા તે તે વાર્ષિક મતોત્સવો યથાવિધિ કરવાની ઈચ્છા કરી ॥૨॥
 કાર્યાકાર્યમાં કુશળ એવા આ ઉત્તમરાજા પોતાનાં ઠહેન જયા લલિતાની
 પાસે જઈ, તેમને માન આપતાથકા વિનયવિનમ્ર થઈને વચન બોલ્યા ॥૩॥
 ઉત્તમરાજા કહેછે—હે ઠહેનો ! તમો ભગવદ્ભક્તિમાં મારા થકી

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાને ભગવદ્દુત્સવોમાજ એક પ્રીતિવાળા જયા લલિતાને
 શુકલ કૃષ્ણ પદ્મના વિભાગથી કાળ વ્યવસ્થાએ કરીને ભગવાનના વત્સવોમા
 મુખ્યપણાની કરી આપેલી વ્યવસ્થાનુ વર્ણન કર્યુંછે

સ્તતઃ પ્રાપ્તોઽસ્મ્યદ્દં હિ ધામ્ ॥૪॥ દરિઃ સ્વામ્યત્ર કૃપયા સ્થિતો-
 ઽસ્ત્યસાસુ પત્તને । તસ્યૈવ ચ પ્રસાદાદયઃ સમ્પદેષાઽસ્તિ લમ્બિતા
 ॥૫॥ અતસ્તદર્થમેવૈષા વ્યયં નેયા ન ચાન્યથા । પિત્રાપિ નઃ દૃતં
 હીત્યં તથાહં કર્તુમુત્સદ્દે ॥૬॥ અન્માદમીમુખાન્સર્વાનુત્સવાન્વા-
 પિકાનદ્વમ્ । પિતૃવત્કર્તુમિચ્છામિ યથાકાલં પૃથક્ પૃથક્ ॥૭॥
 સાદ્વાય્યં તત્ર મે કાર્યં ભવતીશ્યાં મહાયતે ! । ઊહાઽસ્ત્યેષાચ-
 દ્યમેવ યુવાશ્યામેવ ધર્મધૂઃ ॥૮॥ સમ્પદેષા ચ દ્વાસાદ્યા ભવતી-
 સ્તાન્મયા કૃતાઃ । આહારપિપ્પામ્યસિલોન્ પદાર્થાન્ધ્યામપેક્ષિ-
 તાન્ ॥૯॥ પાકક્રિયાવ્યચસ્યાત્ર ભવતીશ્યાં યથોચિતમ્ । કાર્યાં

અધિક છે અને વ્યાવહારિક કાર્યમાં પણ દુશળ છે, તો હું અવસર પ્રાપ્ત
 પુછવા યોગ્ય અર્થ પુછવા માટે તમારી પાસે આવ્યો છું ॥૪॥ આ સ્વામી
 શ્રીહરિ સ્વયં આત્મારામ છે, એમને કોઈ એક નિયત નિવાસ ભવન નથી
 તેમ એમને અનેક નિવાસ ભવનો છે અને વનવાસમાં એક રૂચિવાળા
 છે. તથાપિ આ દુર્ગનગરમાં આપણા રાજભવનમાં કેવળ આપણી ઉપર
 દૃષ્ટિએ કરીનેજ વિરાજમાન છે. એજ આ શ્રીહરિના પ્રસાદથીજ આપ-
 ÷ણને મળેલી આ ધનાદિ સપત્તિ પ્રજ્ઞ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતી જાય છે
 ॥૫॥ તો આ ધનધાન્યની સપત્તિનો તેમને માટેજ વ્યય કરી નાખવો
 ઉત્તમ છે પણ બીજા પ્રકારે વ્યય કરવો નહિ, કારણ કે ધનનું દળ ધર્મ
 સપાદન કરવો એજ એક કહ્યું છે. આ મુખ્ય ધર્મ તો શ્રીકૃષ્ણજ છે,
 ‘કૃણં ધર્મં સનાતનમ્’ એવી સ્મૃતિ છે. આપણા પૂજ્ય પિતાએ પ્રવર્તાવિલા
 પધાએજ આપણેપણ ચાલવું જોઈએ. તો હું એજ પ્રકારે કરવા ઉત્સાહવાળો
 છું ॥૬॥ તો હું આ ભગવાનના જન્માદમીપ્રમુખ વાર્ષિક સર્વ ઉત્સવો યથા-
 સમય પૃથક્ પૃથક્ પિતાની પેઠે કરવાની ઇચ્છા રાખું છું ॥૭॥ હે મહા
 પ્રતે ! તમો ઉત્સવપ્રકારને યથાર્થે જાણો છો માટે આ આરભમાં તમો
 એજ મને સારી સહાય અવશ્ય કરવી. આ ધર્મકાર્યનો જાર તમારેજ
 અવશ્ય ઉપાડવાનો છે ॥૮॥ આ ધન ધાન્યાદિરૂપ સમસ્ત સપત્તિ અને
 બધો દાસવર્ગ તમોનેજ જ અભારથી આધીન કરી દીધો છે અને હું પણ

દેશાન્તરાયાતક્ષીણાં સમ્ભાવના તથા ॥૧૦॥ કુપત ઉવાચ—ઇત્યુક્તે
તે તુ સંહૃષ્ટે કૃષ્ણસમ્પ્રીણનોત્સુકે । ઝચતુર્ઘાતરં રાજન્પ્રશંસન્સ્યૌ
મહામતી ॥૧૧॥ જ્યાલલિતે ઝચતુ—સમ્યગૈતત્ત્વયા ભ્રાતર્હદિ
વ્યવસિતં નિજે । વિધેહિ ત્વં યથાવિત્તં હરિપ્રીત્યૈ મહોત્સવાન્
॥૧૨॥ પિત્રાશ્રિતે હિ સન્માર્ગે સ્યેયં પુત્રેણ ધીમતા । કૃપાપાનં

તમોને ઉત્સવમાં અપેક્ષિત જે પદાર્થો હશે તે સર્વને લાવી આપીશ ॥૧૦॥
આ ઉત્સવોમાં રસોષ કરવાની વ્યવસ્થા યથાચોગ્ય તમારેજ કરવી તથા
લગવદર્શનાર્થે દેશદેશમાંથી આવનારી લગવદ્ભક્ત સ્ત્રીઓની સભાવના
યથોચિત યથાસમય તમારેજ કરવી ॥૧૦॥ સુવ્રતમ્કપિ કહેછે—હે
રાજન્ ! આવું લાઇનું વચન સાંભળીને પરમ હર્ષ પામેલાં, લગવદ્ઉત્સવો
કરવામાં અતિશય ઉત્સાહવાળાં, બહુબુદ્ધિશાળી જયા લલિતા બને
હોનો તો ઉત્તમ ભ્રાતાના શુભ વ્યવસાયને પ્રશંસા કરવાપૂર્વક પ્રહર્ષથી
એમ બોલ્યાં ॥૧૧॥

જયા લલિતા કહે છે—હે ભ્રાત ! તમોએ મનમાં આ બહુ સારો
વ્યવસાય (નિશ્ચય) કર્યો છે, કેમકે પરમાત્મપ્રસન્નતામાં તમારી આ શુભ
શ્રદ્ધા પ્રવર્તે છે. જે ઐશ્વર્ય છે તે બહુધા તો વિષયોપસોગમાંજ વ્યવસાય
સપાદન કરાવે છે, માટે આવો વ્યવસાય તો બહુ દુર્બલ છે. તો તમારા
વ્યવસાયને અનુસારે લગવાનના મહોત્સવમાંજ એક ઉપયોગીભૂત એવા
આ વિત્તવડે લગવાનના મહોત્સવોનેજ લગવદ્પ્રસન્નતાર્થે તમો કરો ॥૧૨॥
પિતાની આજ્ઞા પરિપાલન કરવી આતો સામાન્ય ધર્મ છે અને પિતાએ
અનુદાન કરેલો ધર્મ પ્રતિપાલન કરવો આ પણ પુત્રનો સામાન્ય ધર્મ છે.
સન્માર્ગ—જ્ઞાનસંપત્તિથી પરમાત્મદાસતાને પામીને તેમનીજ એક ભક્તિથી
સુસંસ્કૃત મનવાળા સતોનો જે માર્ગે લગવાનનીજ એક પરિચર્યાપરાય-
ણતારૂપ છે તેતો આત્મતિક કટ્યાણુમાંજ એક ઉપયોગી હોવાથી સદ-
સતના વિવેકવાળાએ પોતેજ આશ્રય કરવા યોગ્ય છે, તો પિતાએ
આદર કરેલો તે સન્માર્ગ પુત્રે આદર કરવો એમાં કાંઈ કહેવાનુંજ રહેતું
નથી. તો હે ભ્રાત ! આપણા પિતાએ આશરેલા આ સન્માર્ગમાં પુત્ર

ભગવતસ્ત્વં તુ તદ્વેત્સિ સન્મતિઃ ॥૧૩॥ ત્વમાનયસ્ય સમ્મારા-
નાવાં પાકાદિકાઃ ક્રિયાઃ । યથાવત્કારયિષ્યાવસ્તચિન્તાં ત્યજ
સર્વથા ॥૧૪॥ યુગ્મત ઉવાચ—સ્વસ્તુભ્યામેવમુક્તોઽસૌ પ્રહૃષ્ઠો હરિ-
મેત્ય તત્ । કથયામાસ નૃપતિઃ સ્વચિકીર્ષિતમાનતઃ ॥૧૫॥
તમાહ ભગવાન્ પ્રીતો ધન્યોઽસિ નૃપતે ! યતઃ । મક્તાવેવ હિ
કૃષ્ણસ્ય મતિસ્તે દૃઢતાં ગતા ॥૧૬॥ તપસ્વિન્યૌ મગિન્યૌ તે કાર્ય-
ઽસિન્ સ્તો વિચક્ષણે । તદુક્તરીત્યાઽતઃ સર્વાન્કુર કૃષ્ણમહોત્સ-
વાન્ ॥૧૭॥ તત્ર સ્વસારૌ મુખ્યે સે સામ્પ્રતં ભવતા કૃતે । ડચિતં

તમારે પ્રવર્તવુંજ. તમો તો સ્વભાવથીજ સદ્ગુહિવાળા છો અને ભગ-
વાનની પરમ કૃપાના પાત્ર છો તેથીજ આવો શુભ વ્યવસાય તમોને
ઉત્પન્ન થયોછે. આ બધી બાબતને તમો તો જાણો છો એટલે અમારે વિશેષ
કહેવાની જરૂર નથી ॥૧૩॥ તો તમો વ્યવસાયને અનુસારે ઉત્સવોચિત
સામગ્રી મગાવો. અમો રસોઇ આદિક ક્રિયાઓ યથાયોગ્ય કરાવીશું
તેની તમો હેશ પણ ચિતા કરશો નહિ. ભગવાનની પરિચર્યા કરવાનો
શુભ મનોરથ કેમ નિષ્ફળ થાય ? નજ થાય જે શુભ વ્યવસાય છે તે
પોતેજ સિદ્ધ થાય છે ॥૧૪॥

યુગ્મતઃપિ કહેછે—હે રાજનાં એ રીતે પોતાનાં ભગિની જયા લક્ષિ-
તાએ અનુમોદન આપેલા આ ઉત્તમરાજાએ પ્રહર્ષ પામીને શ્રીહરિને
સમીપે જઈને વિનયવિનમ્ર થઈ પોને કરવા ઇચ્છેલું સર્વ શ્રીહરિને નિવે-
દન કર્યું ॥૧૫॥ ભગવાને ઉત્તમ નૃપનો મનોરથ સાંભળીને તેમની ઉપર
પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે—હે રાજના ! તમો ધન્યભાગી છો, કેમકે તમારે
ભગવાનમાં આવી દૃઢ લક્ષિ ઉત્પન્ન થઈ છે. શુદ્ધિનું ક્ષણ તો આજ છે—
શુ તો ? પોતાના અતરાતમા પરમાનંદમય ભગવાનમાં નિરવધિક પ્રીતિ
થવી. આવી પ્રીતિ પરમાત્મામાં તમારે વર્તે છે માટે તમો ધન્યશાલી
છો ॥૧૬॥ તમારાં મહાતપોનિષ્ઠ બને બહેનો આ ભગવદ્દત્સવો કરવારૂપ
કાર્યમાં વિચક્ષણ છે, માટે તેમના કહેવા પ્રમાણે તમો સમસ્ત કૃષ્ણમ-
હોત્સવોને કરો ॥૧૭॥ તમોએ દમણાં જે બને બહેનોને પ્રથમથીજ આ

તત્કૃતં નૂનં તદર્હે સ્તો યતો હિ તે ॥૧૮॥ તથાપિ મુખ્યતૈકસિ-
ન્નુત્સવે નોચિતા દ્વયોઃ । ઇકસિન્મુખ્યતૈકસ્યા ભવેદિષ્ટફલપ્રદા
॥૧૯॥ ઇત્યુક્ત્વા તં વતસ્તે દ્વે આહ્વાયાઽઽહ હરિઃ સ્વયમ્ । ષ્ટ્ણુતં
મદ્રચો ભદ્રે ! શ્રુત્વા તત્કુરુતં તથા ॥૨૦॥ ઉત્સવાઃ શુક્લપક્ષીયા
યે સ્યુઃ કૃષ્ણસ્ય તેષુ તુ । જયે ! તવૈવ મુખ્યત્વં પાકાદીનાં વિધા-
પને ॥૨૧॥ કૃષ્ણપક્ષીયોત્સવેષુ લલિતે ! તથ મુખ્યતા । યુવાભ્યાં
તે વિધાતૃમ્યા દેશકાલાનુસારતઃ ॥૨૨॥ ભવત્યોઃ કૃષ્ણસેવાયામુ-
ત્સાહો વર્તતે મહાન્ । દેવીનામપિ દુષ્પ્રાપઃ સફલઃ સ ભવિષ્યતિ

ઉત્સવના કાર્યમા મુખ્ય (મોટર) કર્યા તે નિશ્ચે યોગ્યજ કર્યું છે, કારણ
કે તેઓ આવા કાર્યમાં બહુ લાયક છે ॥૧૮॥ ઉત્સવના કાર્યમાં તેમને
મુખ્ય કર્યા છે તથાપિ એકજ ઉત્સવમાં બનેનુ મુખ્યપણું કદાચિત્ કાર્યની
વિગુણતા કરનાર હોવાથી ઉચિત નથી એક ઉત્સવમાં એકનુંજ મુખ્ય-
પણું ધૃષ્ટ કરીને આપનારૂં થાય. નહિ તો કોઈ કાર્ય કોઈને રૂચે અને
બીજાને ન રૂચે તો પરસ્પર કલહ ઉત્પન્ન થતાં પોતાના વાંછિતની હાનિનો
પ્રસંગ આવે ॥૧૯॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ઉત્તમ રાજાને કહીને પછી સ્વયં
શ્રીહરિએ જમા લલિતાને બોલાવીને કહ્યું કે-હે ભદ્રે ! (ભગવાનની એક
ભક્તિપરાયણ હોવાથી સકળ કુશળ સ્વરૂપવાળા) મારૂં આ વચન આદ-
રથી સાંભળો અને પછી તમોને જેમ રૂચે તેમ કરો તમારૂં હિતજ હું તો
કહું હું તો આદરથી સાંભળો. ઉક્ત અર્થની દૃઢતા માટે પોતે પણ વિચાર
કરવો. વિચારીને પછી તેરીતે અનુષ્ઠાન કરવું ॥૨૦॥ હે જયે ! માસના
શુકલપક્ષમાં જે કૃષ્ણમહોત્સવો આવતા હોય તેમાં તો પાકાદિક કરા-
વામાં તમારીજ મુખ્યતા રહી હે લલિતે ! માસના કૃષ્ણપક્ષમાં જે કૃષ્ણ-
મહોત્સવો આવતા હોય એમાં મુખ્યત્વ તમારૂંજ રહી. આવા વિભાગને
અનુસારે તેતે ઉત્સવમાં ઉચિત પાકાદિ ક્રિયાઓ તમારે યથાયોગ્ય કરા-
વવી ॥૨૨-૨૨॥ વળી તમારે ભગવત્સેવામાં ઉત્સાહ અતિશય વર્તે છે
તેને હું બાળું છું. આ ઉત્સાહ દેવાંગનાઓને પણ દુર્લભ છે. તે આ તમારો
ઉત્સાહ હમણાજ સૂચન થશે. યદપિ કદાચિત્ દેવીઓને આવો મનોરથ

॥૨૩॥ इत्युक्ते ते भगवता शीर्ष्णाऽऽदाय च तद्वचः । प्रणम्य तं निजस्थानं जग्मतुर्जगतीपते ! ॥२४॥ कृष्णपूजोत्सवं चक्रे सर्वा-
 सेकादशीष्वथ । उत्तमः सर्वशः साधून्प्रतिद्वादश्यभोजयत् ॥२५॥ जन्माष्टम्यां महान्तं हरिरखिलगुरुः कारयामास तेन
 क्षोणीपालेन राजन्महमखिलनृपैर्दुष्करं मुख्यकल्पम् । मुख्या
 पाकक्रियादौ मधुसिंह ललिता सेवयाऽतोपयत्तं नानादेशीय-
 भक्तेः पृथुमहसुखितैर्वैर्ण्यमानासिभक्तिः ॥२६॥ इति श्रीसत्सक्ષिजीवने
 नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे उत्सवेषु जयाललितयोर्मुख्यत्वस्याप-
 ननामा तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

યાય ખરો પરતુ તેતો દુષ્પ્રાપ છે એટલે મનોરથને અનુસારે કળસિદ્ધિ
 ન થાય. તમારો આ મનોરથ તો સફળ થશેજ ॥૨૩॥ હે રાજન્ ! આ
 પ્રકારે ભગવાને કહ્યું એટલે જયા લલિતા ભગવાનની તે આજ્ઞાને પોતાને
 માથે ચઢાવીને તેમને પ્રણામ કરીને પોતાને સ્થાનકે ગયા ॥૨૪॥ સ્વાર-
 પછી ઉત્તમ રાજા પોતાના મનોરથને અનુસારે સમસ્ત એકાદશી તિથિએ
 ભગવત્પૂજનનો મહોત્સવ કરાવા લાગ્યા અને તેને અગે પ્રત્યેક દ્વાદશી
 તિથિએ સમગ્ર સાધુઓને જમાડવા લાગ્યા ॥૨૫॥ હે રાજન્ ! તે પછી
 જન્માષ્ટમી આવતાં (સં ૧૮૭૨ ના શ્રાવણમાસની અષ્ટમી) સફળ
 લોકોના સદ્ગુણ આ ભગવાન્ શ્રીહરિએ કોઈ પણ રાત્રી પછુ ન થઈ
 શકે એવા મુખ્ય પદ્મથીજ જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ તે ઉત્તમ ભૂપતિપાસે
 કરાવ્યો મુખ્ય લલિતાએ પણ મહોત્સવને અનુરૂપ રસોઈ કરાવવી
 આદિક પરિચર્યાવડે પ્રભુ શ્રીહરિને બહુ પ્રસન્ન કર્યા અને દેશદેશમાંથી
 આવેલા ભક્તજનો તે મહોત્સવથી પરમાનંદ પામીને લલિતાના લક્ષિ-
 પ્રકર્યને બાળીને તેમની અતિશય પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા ॥૨૬॥ દતિ
 શ્રીસત્સંગિજીવને તૃતીયપ્રકરણે ઉત્સવેષુ જયાલલિતયોર્મુખ્ય-
 ત્વસ્થાપનનામા તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥૩॥

સુવ્રત ઉવાચ—પુરે નૃપૈવં સકલાનચીકરત્કૃષ્ણોત્સવાનુત્તમસ-
ન્નિ પ્રભુઃ । વદામિ તત્રૈકતમં સમાસતસ્તતોડનુમેયા હતરે ત-
થૈવ હિ ॥૧॥ દ્વિપાલ્યમાસે વિજયાદશમ્યાં સ સર્વધારિણ્યથ વત્સ-
રેડસ્ય । મનોરથં પૂરયિતું નૃપસ્ય મહોત્સવં રમ્યમચીકરચ
॥૨॥ મુખ્યાડમવત્તત્ર જયોત્તમસ્ય સ્વસૈવ પાકાદિવિધાપને ચ ।
સમ્માવને સર્વશઃ પથ જ્ઞાનાદેશાગતાનાં ઘનિતાઘજાનામ્ ॥૩॥
દેશાન્તરેભ્યો ઘઘવઃ સમીયુસ્તત્રોત્સવે ભક્તજનાઃ સહર્ષમ્ । ઘર્ણિ-
ઘજાસ્ત્યાગિગણા નરાશ્ચ નાર્યશ્ચ નારાયણદર્શનોત્કાઃ ॥૪॥ તે

અધ્યાય ૪ થો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! મહાપ્રભુ શ્રીહરિએ આ પ્રકારે દુર્ગપુ-
રમાં ઉત્તમ ભૂપના લવનમાં સમથ કૃષ્ણમહોત્સવો ઉલય ભૂપતિપાસે
કરાવ્યા હતા, તેમાંથી એક મહોત્સવનો પ્રકાર સંક્ષેપમાં તમોને કહું છું.
એજ પ્રકારથી 'બીજા મહોત્સવો પણ આવાજ પ્રકારના કયાં હશે' એમ
અનુમાન કરી લેવું, કેમકે ભગવાને કરેલા બધા ઉત્સવપ્રકારનું વર્ણન કરી
શકાય તેમ નથી ॥૧॥ આ ભગવાને સર્વધારી નામના સંવત્સરમાં આસી
માસમાં ઉત્તમ નૃપનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા વિજયાદશમીનો મહો-
ત્સવ રમણીય કરાવ્યો હતો ॥૨॥ (આ સ્થળે આ જે ઉત્સવ કહ્યો તે
તો અન્નકૂટોત્સવના નિરૂપણમાં ઉપયોગી હોવાથી પ્રસંગપ્રાપ્ત છે) આ
વિજયાદશમીના મહોત્સવમાં ઉત્તમ રાજાનાં મોટાં બહેન જ્યાજ રસોઈ
આદિક કરાવવામાં અને દેશદેશમાંથી આવેલા ભગવદ્ભક્તિપરાયણ
સમસ્ત વનિતાવૃંદોની યથોચિત સભાવના કરવામાં મુખ્ય હતાં ॥૩॥
આ ઉત્સવ ઉપર ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં બહુ ઉત્સાહવાળા બહુ ભક્ત-
જનો, વર્ધિવર્ગ, ત્યાગીગણ અને ગૃહસ્થ નરનારીઓ બહુ દર્પથી દેશાંતર
ચડી આવ્યા હતા ॥૪॥ આવેલા હરિભક્તોએ ધૃત નરાકાર સર્વેશ્વર

૧ આ અધ્યાયમાં વિજયા દશમીના ઉત્સવનું વિધાન અને ભગવાને અન્ન-
કૂટોત્સવ વિધાનની ઉત્તમ રાજાને આપેલી આજ્ઞાનો અનુવાદ કર્યો છે.

ચન્દનેનાથ સુગન્ધિપુષ્પૈવૈચૈરનર્ઘ્યૈશ્ચ વિભૂષણૈશ્ચ । તં પૂજયામા-
સુરુદારભાવાઃ શ્રીવાસુદેવં નરમૂર્તિમીશમ્ ॥૫॥ સ ત્યાગિનાં તત્ર
નૃપશ્ચ ભક્ત્યા વૃન્દાનિ પક્ષાન્નવિચિત્રશાકૈઃ । સમ્પ્રીણયામાસ
જનાંસ્તથાન્યાન્ યથોચિતં સર્વેશં એવ સુહૃદઃ ॥૬॥ એકાન્તિકં
ધર્મમથાનુશાસ્ય તેભ્યઃ સુખં સ્વસ્ય દિનાનિ સપ્ત । દત્ત્વા હરિ-
સ્તાન્ પરિતોષ્ય ભક્તાન્ પ્રસ્થાપયામાસ પુનઃ સ્વદેશાન્ ॥૭॥ માર્ગે
પ્રશંસન્ત ક્રપિમ્બીરાસ્તથા શૃદ્ધસ્થાઃ પુરુષાશ્ચ નાર્યઃ । દુર્લ્લિપ-
સ્યાસ્ય શુભં સ્વભાવં હરીૌ ચ ભક્તિં પ્રયયુઃ સ્વદેશાન્ ॥૮॥ પ્રજત્સુ
તે પૂત્રમ આદરેણ વિપ્રાન્પ્રભાશઙ્કરદાજિમુષ્યાન્ । વિપ્રાશ્ચ ગદ્ગા-

શ્રીવાસુદેવ શ્રીહરિની અમૂલ્ય આલૂપણો, વસ્ત્રો અને સુગંધિ ચંદન
પુષ્પોવડે પૂજા કરી આ બધા ભક્તો ઉદાર આશયવાળા હતા, કેમકે
એમને વાસુદેવના ચરણપૂજનમાં આવી પરમા પ્રીતિ વર્તતી હતી ॥૫॥
આ રાજાએ આ મહોત્સવમાં વર્ણપ્રમુખ ત્યાગીઓના મંડળો સુસ્વાદુ
વિવિધ ભોજ્ય ભોજ્યાદિ પકવાન તથા વિવિધ વ્યજનોવડે ભક્તિથી બહુ તૃપ્ત
કર્ચા હતા. તથા બીજા બધા હરિજનોને યથોચિત તૃપ્ત કર્યા હતા, કારણ
કે આ રાજા બહુ સુદૃઢ હતા, જેથી ભગવાનના જોમ એમ ભક્તોના પ્રી-
ણનમાં પણ પરમ આદરવાળા હતા ॥૬॥ આ ઉત્સવ પ્રસંગમાં ભગવાને
તે ભક્તોને ઐકાતિક ધર્મના ઉપદેશવડે અને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપ દિવ્ય
ગુણાદિકનો અનુભવ આપવાવડે પરમ સુખ સાત દિવસ સુધી આપી
તેમને સતોષ પમાડીને ફરીથી પોતપોતાના દેશ પ્રત્યે વળાવ્યા હતા ॥૭॥
પોતપોતાના દેશ પ્રત્યે પાછા વળેલા તે સુનિવરે તથા શૃદ્ધસ્થ નરનારી
ભક્તો માર્ગમાં આ ઉત્તમ રાજાનો શમદમાદિ સ્વભાવ તથા શુભ શુદ્ધિ
તથા ભગવાનમાં નિરવધિકા ભક્તિની વારે વારે પ્રશંસા કરતા કરતા
પોતપોતાના દેશપ્રત્યે ગયા ॥૮॥ હરિભક્તો પોતપોતાના દેશપ્રતિ પ્રયાણ
કરતાં, પોતાના દેશપ્રતિ જવાની ઈચ્છાવાળા પ્રભાશકર દાણદાર આદિક
વિપ્રોને તથા ગંગામાં પ્રમુખ વિપ્રવનિતાઓને આ ઉત્તમરાજાએ અન્ન-
દ્રોત્સવ કરવાની કામનાથી તે કામમાં સદાય માટે પોતાના શૃદ્ધમાંજ

પ્રમુખાઃ સ્વર્ગેહે ન્યવાસયત્કર્તુમિદ્વાન્નકૂટમ્ ॥૧॥ પાકક્રિયાદૌ
 નિપુણાશ્ચ તે તાઃ પ્રીત્યે હરેસ્તસ્ય ચ મક્ષિભાજામ્ । તન્નાવસંસ્ત-
 ત્પરિચર્યયૈવ સ્વજન્મસાફલ્યવિદો નરેશ ! ॥૧૦॥ વિસર્જયિત્વાથ
 સ તત્ર સર્વશઃ સમાગતાન્મક્ષજનાન્નિજાઢ્ઢણે । વિતર્દિકાયાં પરિ-
 મેયપાર્પદૈર્ઘૃતો હરિઃ પીઠ ઉપાવિશત્સ્વકે ॥૧૧॥ તસ્મિન્ દિને ચ
 લલિતાઽભયરાજકન્યા મક્ષૌ હરેશ્ચ નિપુણા વ્યવહારકાર્યે । પ્રદું-
 જયાં કિમપિ સા વયસા વરિષ્ઠાં સમ્માનયન્ત્યુપયયૌ મુષ્મન્દ-
 દ્વાસા ॥૧૨॥ તન્નોપવિદ્ય ચ જગૌ મગિનિ ! ત્વયાઽય સન્તો-
 પિતો હિ ભગવાનુરુસેવનેન । ઇચ્છામિ સમ્પ્રતિ તથાવિધમન્નકૂટે
 કર્તુમિદં સેવનમહં તવ સમ્મતેન ॥૧૩॥

અતિ આદરથી રાખ્યા ॥૧૦॥ હે નરેશ ! પાકક્રિયામાં હુશળ એવા
 બ્રાહ્મણો અને બ્રાહ્મણીયો ભગવાન તથા તેમના ભક્તોની મળેલી સેવાથીજ
 પોતાના મનુષ્યજન્મનું સાફત્ય સમજીને ભગવાનના તથા તેમના ભક્તોની
 પ્રસન્નતા માટેજ પ્રદર્શથી ઉત્તમ રાજના ઘરમાં સુખેથી રહ્યા ॥૧૦॥

ભગવાન્ વિજયાદશમી મહોત્સવ ઉપર આવેલા સમસ્ત ભક્તોને
 વળાવીને, પરિમિત પાર્પદોથી વિટાળને પોતાના ભવનના આંગણમાં
 વેદિકા ઉપર રહેલા પોતાના સુંદર સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૧૧॥
 આસોમાસના કૃષ્ણપક્ષના પઠવાને દિવસે અભયરાજના પુત્રી, ભગવા-
 નમાં પરાભક્તિએ સંપન્ન, તેનાથી અવિરૂદ્ધ એવા વ્યવહાર કાર્યમાં વિચ-
 ક્ષણુ એવાં લલિતા પ્રેમપ્રકર્ષને જણાવનારા મંદહાસવડે સુંદર મુખ-
 કમળવાળાં હોળને અવસ્થાએ મોટાં ઝહેન જ્યાને કાંઈ કાર્ય પુછવાની
 ઇચ્છાથી તેમને સન્માન આપતાં થકાં તેમની સમીપે ગયાં ॥૧૨॥ લલિતા
 જ્યા પાસે બેસીને પ્રેમ તથા વિનયથી મધુર એવું વચન જોડ્યાં કે—
 હે ભગિનિ ! તમોએ હમણાંજ આવેલા વિજયાદશમીના ઉત્સવમાં સમ-
 ધિક સેવા કરીને ભગવાનને બહુ પ્રસન્ન કર્યા છે. હવે હું આ અવસર-
 પ્રાપ્ત અન્નકૂટમહોત્સવમાં તમારી અનુમતિથી તમારા જેવી ભગવાનની
 સેવા કરવા ઇચ્છું છું ॥૧૩॥ હે રાજન્ ! એરીતે લલિતાએ કહ્યું એટલે

મગિનીં તાં કનીયસીમ્ । તોપિતો હિ ત્વયા મદ્રે ! જન્માષ્ટમ્યાં
 હરિર્ભૂશમ્ ॥૧૪॥ હરેઃ સમ્પ્રીતયે તત્ર ત્વયા સેવા કૃતા મૃશમ્ ।
 દીપોત્સવે પુનઃ કુર્યાઃ કૃષ્ણપક્ષાગતે શુભે ! ॥૧૫॥ અન્નકૂટોત્સવે
 સેવાં શુક્લપક્ષ ઉપાગતે । કરિષ્યામ્યહમિત્યં હિ મર્યાદા હરિણા
 કૃતા ॥૧૬॥ इति श्रुत्वा जयावाक्यं प्राह सा सस्मितानना । सु-
 किष्पाक्येषु निपुणा ललिता ललितं वचः ॥१७॥ ललितोवाच—
 ज्येष्ठे ! भगिनि ! सत्यं हि त्वया प्रोक्तमिदं वचः । आवाभ्यां
 पालनीयाऽत्र मर्यादा भगवत्कृता ॥१८॥ दीपोत्सवान्तर्गतोऽसा-
 यन्नकूटो न वै पृथक् । अयि ! त्वया नारदोक्तिर्मतस्त्रण्डे श्रुता न

જયા અવસ્થાએ નાનાં બહેન લલિતા પ્રત્યે બોલ્યા કે-હે ભદ્રે ! તમોએ
 તો જન્માષ્ટમીના મહોત્સવમાં આસાને અનુસારે સેવા કરીને ભગ-
 વાનને અત્યંત સંતુષ્ટ કર્યા છે. તે મહોત્સવમાં તમોએ ભગવાનની પ્રસન્ન-
 તામાટે પરિપૂર્ણ સેવા કરી છે. વળી હે શુભે ! તમારે સેવા કરવાના
 અવસરપણે ભગવાને નિર્દેશ કરેલો કૃષ્ણપક્ષમાં આવતો દીપોત્સવ
 આવશે તેમાં પણ કરીશો શ્રીહરિની સંપૂર્ણ સેવાને કરશોજ. જો આ
 અન્નકૂટમહોત્સવ છે તેતો શુક્લપક્ષમાં આવે છે. એટલે મારેજ કરવાની
 સેવાના અવસરપણે ભગવાને પ્રથમથી નક્કી કરેલો છે તો આ અન્નકૂટ-
 મહોત્સવમાં હુંજ ભગવાનની સેવા કરીશ ॥૧૪-૧૬॥ હે રાજન ! આવું
 જવાનું વચન સાંભળીને લલિતા મંદહાસપૂર્વક-એટલે પ્રેમરસથી નહિ
 હણાએલું અર્થાત્ પ્રેમરસથી ભીનું અને લલિત-એટલે પ્રકૃતિથી મધુર
 અને યુક્તિયુક્ત-એટલે અર્થથી પણ ન્યાય થકી નહિ પડેલું અર્થાત્ ન્યાય-
 યુક્ત એવું વચન બોલ્યા ॥૧૭॥ હે મોટાં બહેન જયે ! તમોએ આ વચન
 સત્વજ કહ્યું છે. આ ઉત્સવ કરવામાં ભગવાને બાંધેલી મર્યાદા તમારે
 તથા મારે પાળવાની છે ॥૧૮॥ હે ભગિનિ ! અન્નકૂટનો ઉત્સવ દીપોત્સ-
 વની અંતર્ગત છે, પણ દીપોત્સવથી છુદો છેજ નહિ. પ્રત્યંઃ મંથમાં
 નારદમુનિનું વચન તમોએ શું નથી સાંભળ્યું ? હું તમોને તે વચનનું સ્મરણ
 કરાવું છું કે-‘દીપોત્સવના અનુર્દશી અમાવાસ્યા અને પડવો આ ત્રણ દિ-

કિમ્ ॥૧૧॥ સંલગ્નમેવ કર્તવ્યં દીપાવલ્યા દિનત્રયમ્ । પૃથક્કૃતૌ
મહાન્દોષ इति तत्र श्रुता मया ॥૨૦॥ અતઃ પવ યથાયુક્તં ત્વમા-
શ્વાપય માં સ્વસઃ । । આશ્વાયામેવ તે નિત્યં વર્તિતવ્યં મયા કિલ
॥૨૧॥ રુચિશ્ચેત્તવ તર્હ્યદ્ય ગૃહાણાશ્વાં મહાપ્રભોઃ । સમ્મારાંશ્ચ
તતઃ કર્તું ત્વમાશ્વાપય સેવકાન્ ॥૨૨॥ યુક્તિયુક્તમિદં ધાક્ષ્યં
લલિતાયા નિશમ્ય સ્તા । ઋજુવુદ્ધિર્જયા પ્રાહ ત્વમેવ કુરુ તચ્છુમે !
॥૨૩॥ અથોત્તમં સમાહૃય જયા પ્રાહ શુભં વચઃ । અન્નકૂટોત્સ-
વાયાશ્વાં ગૃહાણ ભ્રાતરીશિતુઃ ॥૨૪॥ इत्युक्तः सोऽतिहर्षेण ज-
गाम हरिसन्निधौ । तिष्ठतः स च दूरे ते उभे सदसि योषिताम्
॥૨૫॥ उत्तमश्च हरिं नत्वा यद्वाञ्छलिपुटस्ततः । तस्थौ तदग्रेऽय-
વસો સંલગ્ન-વ્યવધાન વિનાના અપૃથક્સિદ્ધ કરવાના છે. જો પૃથક્ (જુદા)
કરે તો મહા દોષ છે' એમ મતખંડમાં નારદશ્રુતિનું વચન મેં સાંભળ્યું ।
॥૧૯॥ હે લગિનિ ! એરીતે વ્યવધાનથી પૃથક્ કરવામાં મહાદોષ સંલ-
ગાય છે તો જે પ્રકારે યોગ્ય હોય તે પ્રકારે તમો મને આજ્ઞા આપો. હું તો
તમારી આજ્ઞાને ક્યારેય પણ ઉલ્લંઘન કરવા લેશ ઉત્સાહી નથી. (તમારી
આજ્ઞામાંજ સદાય વર્તીશ) તમારે આ ઉત્સવ કરવામાં રૂચિ હોય અને
તેમાં જો ભગવાનની આજ્ઞા થઈણુ કરવાની હોય તો આ દિવસે મહાપ્ર-
ભુની આજ્ઞા થઈણુ કરીને, ઉત્સવોચિત સામગ્રી લાવવા માટે સેવકોને
આજ્ઞા કરો ॥૨૦-૨૨॥ હે રાજન્ ! લલિતાનું લલિત ન્યાયયુક્ત પ્રેમ વચન
સાંભળીને, સ્તરલ બુદ્ધિવાળાં જ્યાં જોડ્યાં કે-હે લલિતે ! તમોએ સ્મરણ
કરાવેલું નારદવચન સત્ય છે તો તમોજ અન્નકૂટનો ઉત્સવ કરવાને
યોગ્ય છો ॥૨૩॥ તે પછી જ્યાં પોતાના ભાઇ ઉત્તમ રાજાને બોલાવીને
શુભ વચન જોડ્યાં કે-હે ભ્રાતઃ ! અન્નકૂટનો મહોત્સવ કરવાની ભગવાનની
આજ્ઞાને ગ્રહણ કરો ॥૨૪॥ હે રાજન્ ! એરીતે જ્યાં ખડેને કહ્યું એટલે
ઉત્તમરાજ મહાહર્ષથી પરિગિત પાર્વદેથી વિંટાએલા, વેદિકા ઉપર રહેલા
સિંહાસનમાં સુખેથી બેઠેલા શ્રીહરિની સમીપે ગયા. અને તે બન્ને જ્યાં
લલિતા ભગવાનનાં દર્શનાર્થે આવેલી અળળાઓના મડળમા યથાયોગ્ય

સરં પ્રતીક્ષ્ય સ્વસ્ય ભાષણે ॥૨૬॥ તં વિવક્ષું હરિર્જાત્વા પ્રોવાચ
 પ્રહસન્વચઃ । કિં કાર્યમસ્તિ મો રાજશ્ચિત્યુક્તઃ સોઽવવીત્પ્રભુમ્
 ॥૨૭॥ વિજ્ઞાપ્યમસ્તિ ભગવન્મમ કિન્નિદેવ સમ્પ્રીણનાય તવ
 તત્કૃપયા શૃણુ ત્વમ્ । આજ્ઞા મવેદ્યદિ તવ પ્રિયમક્ત ! તર્હિ પ્રી-
 ત્યાઽન્નકૂટમહસમ્ભૃતિમાહરેમ ॥૨૮॥ નિદલ્લગ્નવાક્યમિતિ તસ્ય
 નિશમ્ય હૃદ્યો નારાયણો નિજજનપ્રિયકૃત્તજગાદ । આલોકયન્નિજ-
 ચચઃ શ્રુતિદત્તકર્ણે દૂરસ્થવદ્ધકરસમ્પુટતદ્ભુગ્નિયૌ ॥૨૯॥ પ્રીભગ-
 વાત્તવાચ—ભૂરિવ્યયઃ કૃતોઽસ્થેષ્ય યુષ્મામિર્નૃપ ! દુષ્કરઃ । જન્મા-
 ઘૃમ્યાં ચ વિજયાદશમ્યાં દ્વાદશીપુ ચ ॥૩૦॥ આગતો નાતિદૂરે

દૂર પ્રદેશમાં ઉભાં રહ્યાં ॥૨૫॥ તે પછી ઉત્તમ રાજ ભગવાનને પ્રણામ
 કરી બે હાથ બેડીને પ્રશ્ન પુછવાના અવસરની રાહ બેતા થકા તેમની
 આગળ ઉભા રહ્યા ॥૨૬॥ ભગવાન તો ઉત્તમ નૃપને યુષ્માકૃતિથી કાંઈક
 કહેવાની ઇચ્છાવાળા છે એમ બાણીને હસતા હસતા વચન બોલ્યા કે-
 હે રાજનૃ ! તમારે શું કાર્ય છે ? એ રીતે ભગવાને કહેલા ઉત્તમ રાજ
 ભગવાન પ્રત્યે એમ બોલ્યા કે ॥૨૭॥ હે સહપ્રિય ભગવન ! આપની
 પ્રસન્નતા માટેજ મારે કાંઈક વિજ્ઞાપના કરવાની છે તેને તમો મારી
 ઉપર પરમ કૃપા કરીને સાંભળો બે આપની આજ્ઞા થાય તો અસંકૂટના
 ઉત્સવમાં ઉપયોગી સામગ્રીને અમો પ્રીતિથી ભંગાવીએ ॥૨૮॥ હે
 રાજનૃ ! આહું ઉત્તમ નરપતિનું નિઃકમટ પ્રીતિપૂર્વકનું વચન સાંભળીને
 પરમ હર્ષ પામેલા અને પોતાના બક્ષાજનોનુજ એક પ્રિય કરનારા ભગ-
 વાનૃ સ્વામિનારાયણ પોતાનું વચનામૃત સાંભળવામાં એકામ કહેવાળા,
 બે હાથ બેડીને દૂર ઉભાં રહેલાં, ઉત્તમનૃપનાં બંદેનો જ્યાં લલિતાને
 બેતા થકા બોલ્યા ॥૨૯॥

શ્રીભગવાનૃ કહેછે—હે ઉત્તમ નૃપ ! તમારી પરા પ્રીતિથી હું પરમ
 પ્રસન્ન છું. પરંતુ દ્રવ્યવ્યયથીજ એક સાધ્ય એવા વ્યાપારમાં તમોને પ્રેર-
 વામાટે મને ઉત્સાહ આવતો નથી, કારણ કે તમોએ જન્માઘમી વિજ-
 યાદશમી અને બીજી દ્વાદશીઓમાં બીજા રાત્રીઓથી ન બની શકે એવો

ચ પ્રવોધન્યા મહોત્સવઃ । ભવતાં ધનસમ્પત્તિર્નાવિશ્વાતાઽસ્તિ મે
કિલ ॥૩૧॥ દ્રવ્યસમ્બન્ધિ યત્કાર્યં તદ્વ્યયૈવ સાધ્યતે । ન જ્ઞા-
નેન ભક્ત્યા ચા ન નામસ્મરણાદિમિઃ ॥૩૨॥ આનીયેતસ્તતો
દ્રવ્યં યે ધર્મમપિ કુર્વતે । ઉત્તમર્ણોપદ્રવેણ ક્લિદ્યન્તિ જ્ઞાનિનોઽપિ
તે ॥૩૩॥ અર્થાનર્થોપદેશેન ન ભક્ત્યા વોધનેન વા । ઉત્તમર્ણો ગૃહા-
ચાતિ વિના દ્રવ્યં હિ કહિંચિત્ ॥૩૪॥ પ્રાણાપદં વિના કાપિ ક્ષણં

બહુ ધનવ્યય કરીને મહોત્સવ કર્યો છે અને વળી પ્રબોધનીનો ઉત્સવ
સમીપમાંજ આવનારો છે. તમારી જે ધનસંપત્તિ છે તે અમારાથી અણુ-
માત્ર અવિદિત નથી, કિંતુ બધી બહુવામાંજ છે ॥૩૦-૩૧॥ દ્રવ્યવ્યય
સંબન્ધિ જે કાર્ય હોય તે દ્રવ્યવ્યયથી સિદ્ધ થાય પણ આત્મા પરમા-
ત્માના જ્ઞાનથી કે ભક્તિથી કે નામસ્મરણાદિકથી સિદ્ધ થાય નહિ. સામગ્રી-
સપાદનરૂપ જે કાર્ય છે તે ધનવ્યયથીજ એક સાધ્ય છે. ભગવાનમાં ભક્તિ
તો તમારે અપરિમિત છે. ધન તો પરિમિત છે. અપરિમિતને જે પરિ-
મિત હોય તે પર્યાપ્ત થાય નહિ. તો જે અપરિમિત સંપત્તિ (ભક્તિરૂપી)
છે તેને અનુરૂપ કરેલા સુખૈકમૂળ ઉત્સવોથી તમો સતોષ પામો ॥૩૨॥
જે જનો જ્યાંથી ત્યાંથી જે કોઈ પણ પ્રકારે ધન લાવીને (ઝણુ કરીને)
યજ્ઞ દાનાદિ ધર્માચરણમાં પ્રવર્તે છે તેઓને ધર્મનું ક્ષણ આ લોકમાં ધન-
દાતાએ કરેલા ઉપદ્રવ સીવાય બીજું ન થતાં કેવળ કલેશમાંજ પર્યવ-
સાન થાય છે. ભલે તે જ્ઞાનસપત્ર હોય પણ તેવા કલેશથી તે વ્યાકુળ
થાય છે ॥૩૩॥ ધનના ધણીઓ બહુ કઠિન ચિત્તવાળા હોય છે. તેઓ
કરજદારની ધર્મનિષ્ઠાથી કે જ્ઞાનનિષ્ઠાથી કે ભક્તિનિષ્ઠાથી પરિતોષ પામતા
નથી કિંતુ પોતે આપેલું ધન પાછું લેવાવડેજ પ્રસન્ન થાય છે. તેઓ
ધન પાછું લીધા વિના ‘અર્થમાં તો અનેક (પદર) અનર્થો રહ્યા છે’ એવા
ઉપદેશાદિકવડે ક્યારેય પણ ગૃહદ્વાર થકી પોતાને વેર પાછા વળતા નથી
॥૩૪॥ પ્રાણુપત્તિને પામેલો કદાચિત્ કરજને કરે, કેમકે તેનાથી પ્રાણુનું
પરિરક્ષણ થાય. તે થકી અન્યત્ર ધર્માદિ કાર્ય કરવાની શુદ્ધિથી પણ ક્યારેય
કરજ કરવું નહિ. કરે તો દુઃખની સાથેજ જોડાય છે. લોકમાં દેણદારે

કાર્યં ન કુત્રચિત્ । નોત્તમર્ણસમં દુઃખમન્યત્કિञ્ચન વિદ્યતે ॥૩૫॥
 પञ્ચમેઽહનિ પથે ઘા શાકપત્રાશનં ઘરમ્ । નતૂત્તમર્ણકદનં નૃપતે-
 રપિ કર્હિચિત્ ॥૩૬॥ પ્રીયતે ભાવશુદ્ધયૈવ મગધાન્ન તુ ભૂયસા ।
 ધનેનેતિ સ ઇવાહ ગીતાયામર્જુનં પ્રતિ ॥૩૭॥ પત્રં પુષ્પં ફલં
 તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ । તદહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્રામિ પ્રય-
 તાત્મનઃ ॥૩૮॥ ભક્ત્યૈકાન્તિકયા હીનો યઃ કરોત્યચ્યુતાર્ચનમ્ ।
 મહદ્ગિરુપચારૈસ્તત્પ્રીત્યા શૃણ્વાતિ ન પ્રભુઃ ॥૩૯॥ યદ્દુદ્ધ્યાય-
 ત્નોઽતઃ પૂજાર્યમપિ સત્પતેઃ । ન કાર્યઃ કાર્ય ઇકાન્તભક્ત્યાત્મ-
 તસ્ય સર્વથા ॥૪૦॥ ઇકાન્તિકેષુ ભક્તેષુ યાદશોઽકિञ્ચનેષ્વપિ ।

દીધેલા દુ ખથી અધિક બીભું કાંઈ પણ દુ ખ નથી. એજ મહાદુઃખ છે
 ॥૩૫॥ વસ્તુતાએ તો આણુપત્તિમાં પણ કરજ કરવું ઠીક નથી પ્રાયમે
 દિવસે કે છોટ દિવસે પણ ડોડી આદિક શાકપત્રના લક્ષણથી ક્ષુધાની
 નિવૃત્તિ કરવી શ્રેષ્ઠ છે પણ જેમાં દેહદારનો અધિક ઉપદ્રવ છે એવું
 મિથ્યાજ્ઞ લોજન પણ શ્રેષ્ઠ નથી. રાજને પણ એમ છે તો બીજાની તો
 વાતજ શી કહેવી ? માટે ધર્મેકાર્યમાં પણ કોઇનુ કરજ નજ કરવું ॥૩૬॥
 વળી ભગવાનની પ્રસન્નતામાં બહુ ધનવ્યય નિમિત્ત નથી કિંતુ ભાવશુ-
 દ્ધિજ છે, એમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનપ્રત્યે ગીતામાં કહ્યું છે. તેમનું
 આ વચન છે-પત્ર પુષ્પ ફળ કે જળને જે ભક્તજન મને ભક્તિથી અર્પણ
 કરેછે, મારે વિષેજ એક મન જેનું છે એવા તે ભક્તના ભક્તિથી અર્પણ
 કરેલા તે પત્ર પુષ્પાદિકને હું અગીકાર કરૂં છું ॥૩૭-૩૮॥ એકાંતિક ભક્તિએ
 રહિત એવો જે જન પુષ્કળ ઉપચારોવડે પરમાત્માની પૂજને કરેછે તેને
 ભગવાન પ્રીતિથી ચઢણુ કરતા નથી અર્થાત્ ભક્તિના ગૌરવ વિના દ્રવ્યના
 ગૌરવથી કહેલી ઓટી પણ પૂજને ભગવાન નથીજ પ્રતિચક્ર કરતા ॥૩૯॥
 માટે તમારે એકાંતિક ભક્તિથી ભગવાનની સેવા કરવામાં સર્વથા
 પ્રયત્ન કરવો પણ દ્રવ્યવ્યય અને પ્રયાસસાધ્ય એવા પૂજવ્યાપારમાં
 પ્રયત્ન કરવો નહિ ॥૪૦॥ નિહિચન એવા પણ એકાંતિક ભક્તો ઉપર
 જેવો ભગવાનનો પ્રેમાતિશય જણાય છે તેવો પ્રેમાતિશયે રહિત, ધનાઢ્ય,

આદરો દૃશ્યતે તાદૃશ્યદામકેષુ ન પ્રભોઃ ॥૪૧॥ યસ્યાન્યવાસના-
યુક્તં ભક્તસ્યાપિ ભવેન્મનઃ । તસ્માન્નિર્વાસને ભક્તે પ્રીતિરસ્ત્ય-
ધિકા હરેઃ ॥૪૨॥ સમૃદ્ધૈશ્ચર્યસમ્પન્ના દેવા ઇન્દ્રાદયો હરિમ્ ।
મહોપચારૈર્ચન્તિ ભક્ત્યા નિત્યમતન્દ્રિતાઃ ॥૪૩॥ કિન્ત્વન્યવા-
સનાયુક્તં મનસ્તેષાં હિ વર્તતે । અત્ત ઇકાન્તિભક્તેષુ લભન્તે ગણનાં
ન તે ॥૪૪॥ ન્યૂનૈશ્ચર્યા અપિ તત્તો વિરક્તાઃ સનકાદયઃ । સન્ત્યે-
કાન્ત્યગ્રગણ્યા વૈ હૃત્સ્થહર્યેકવાસનાઃ ॥૪૫॥ પત્રપુષ્પાદિભિસ્તે
ચ કુર્વન્તોઽપ્યવ્યુતાર્ચનમ્ । પ્રીણયન્ત્યેવ નિતરાં રાધિકારમણં
પ્રભુમ્ ॥૪૬॥ તસ્માદ્વદસ્યૈર્મદ્ગૃહકૈર્ધર્મોઽપિ સ્વીયશક્તિઃ । કર્તવ્યો
ન ત્વૃણં કૃત્વા કેનચિદ્વૃષ્ ! કર્હિચિત્ ॥૪૭॥ અન્નકૂટોત્સવસ્ત-

ધનવ્યયથી પૂજા કરનારાઓ ઉપર ગણાતો નથી. તે 'વાઃ કિવાઃ સમ્પ-
યુક્તાઃ સ્યુરેકાન્તગતવુદ્ધિભિઃ । તાઃ સર્વાઃ શિરસા દેવાઃ પ્રતિગૃહ્ણાતિ વૈ
સ્વયમ્' એમ મોક્ષધર્મમાં કહ્યું છે ॥૪૧॥ લક્ષ્મણ હોધને પણ જે જનનું
મન લગવાન થઈ બીજી ભોગવાસનાએ યુક્ત હોય તે જનના કરતાં
નિર્વાસનિક લક્ષ્મણ ઉપર લગવાનની નિરતિશય પ્રસન્નતા હોય છે ॥૪૨॥
ધનસંપત્તિ અને ઐશ્વર્યે પરિપૂર્ણ એવા ઇન્દ્રાદિ દેવો આળસે રહિત થઈ
મહોપચારવડે લગવાનની ભક્તિથી નિત્ય પૂજાને કરે છે પરંતુ તેઓનું મન
લગવાન થઈ બીજી વિષય વાસનાએ વાસિત હોવાથી તેઓ એકાંતિક
લક્ષ્મણમાં ગણનાને પામતા નથી ॥૪૩-૪૪॥ તીર્થ વૈરાગ્યવાળા અને
મનમાં લગવાનનીજ એક વાસના જેમને છે એવા સનકાદિકો યદ્યપિ
ઇન્દ્રાદિ દેવોની અપેક્ષાએ ન્યૂન ઐશ્વર્યવાળા છે તથાપિ એકાંતિક
લક્ષ્મણની ગણના થતાં અગ્રગણનાને પામ્યા છે ॥૪૫॥ નિર્ધિયન પરમ
લક્ષ્મણ સનકાદિકો ફક્ત પત્ર પુષ્પાદિવડેજ પરમાત્માનું પૂજન કરવા છતાં
પણ રાધિકારમણુ શ્રીકૃષ્ણને અતિશયપણે પ્રસન્ન કરે છે ॥૪૬॥ હે નૃપ !
મારા લક્ષ્મણ સમસ્ત ગૃહસ્થ જનોએ પણ ધર્મકાર્ય પણ યથાસંપત્તિ
કરવું. કોઈ પણ ગૃહસ્થ લક્ષ્મણે ક્યારેય પણ કરજ કરીને ધર્મકાર્ય પણ
કરવું નહિ ॥૪૭॥ બહુ ધનવ્યયનો સંભવ હોવાથી તમારે હમણાં આ

સાધ્યાશક્ત્યેવ સામ્પ્રતમ્ । ક્રિયતાં ન તિથિઃ શૂન્યા મવેદ્ભગ-
વતો યતઃ ॥૪૮॥ નારાયણો વાસુદેવો ગોલોકાધિપતિસ્તુ ચ ।
વસુદેવગૃહે જાતઃ સ કૃષ્ણો વ્રજમાગતઃ ॥૪૯॥ તેન પ્રવર્તિતોઽ-
સ્ત્યેષ ગોવર્ધનમદ્દોત્સવઃ । અતસ્તદીયૈરસામિઃ કર્તવ્યોઽસાવિતિ
ધ્રુવમ્ ॥૫૦॥ મુમત ઉવાચ—આહ્લસત્ત્વં દુરિણા સ તૂર્ણ પ્રણમ્ય તં
પાર્શ્વમગાઙ્ગિન્યોઃ । શ્રીકૃષ્ણસેવારહિતઃ ક્ષણોઽપિ યયોર્ન
ચિત્તે ક્વ ચ રોચતે ચૈ ॥૫૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरिते धर्म-
शास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवद्वाचाग्रहणनामा चतुर्थोऽध्यायः ॥૪॥

મુમત ઉવાચ—ઈક્ષિતમે હરેસ્તે નુ તદ્દક્ષનયનશ્રુતી । ઉત્તમાગમ-

અન્નકૂટોત્સવ પરા પ્રીતિથી યથાશક્તિ દ્રવ્યભ્યયથીજ ભગવાનની મહો-
ત્સવતિથિ શૂન્ય (ખાલી) જેમ ન રહે તેમ કરવો ॥૪૮॥ આ મહોત્સવ
તો સર્વથી વિલક્ષણ વિશેષ ગ્રેષ્ઠ છે. જે ગોલોક ધામના અધિપતિ નારા-
યણ વાસુદેવ ભગવાન છે એજ સર્વેશ્વરે વસુદેવના ગૃહમાં પ્રકટ થઇને
નેદણના મજામાં પધારીને ગોપગોપીઓના લોચનગોચર થઇને આ ગોવ-
ર્ધન મહોત્સવ પ્રવર્તાવ્યો છે. માટે તેમના એકાંતિક લક્ષ્ણ આપણે આ
મહોત્સવ અવશ્યપણે યથાશક્તિ કરવો, આતું માફ વચન નિશ્ચિત છે
॥૪૮-૫૦॥ મુમતત્કપિ કહેછે—હે રાજના! આ પ્રકારે ભગવાન શ્રીકૃ-
ષ્ણે અનુસા આપેલા ઉત્તમ રાજ તેમને પ્રણામ કરી જલદી જયા
લલિતા જહેનોની પાસે ગયા. જે જહેનોના ચિત્તમાં ભગવાનની પરિચયા
વિનાનો ક્ષણમાત્ર કાળપણ ક્યારેય રૂચિકર થતો નથી (હુઃખને માટે
ચાયછે) ॥૫૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને.. તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂ-
ટોત્સવે ભગવદ્વાચાગ્રહણનામા ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ॥૪॥

અધ્યાય ૫ મો.

મુમતમુનિ કહેછે—હે રાજના! તે જયા લલિતા તો દૂર પ્રદેશમાં

૧ આ અધ્યાયમાં દરિદ્રજા નરનારીઓએ કરેલી ઉત્સવોચિત સમય સામ
શ્રીની તૈયારી તથા મુનિમશજનું દુર્ગપુરમાં આમત્રણ વિષે વર્ણન કર્યું છે.

નાત્પ્રાગ્વૈ બ્રુવુધાતે તદીહિતમ્ ॥૧॥ હરિદાસ્યેન સાફલ્યં જાનત્યૌ
નિજજન્મનઃ । અતિહર્ષમ્ભૃતોરસ્કે મગિન્યૌ તે વમ્ભૂવતુઃ ॥૨॥ તાવ-
દાગત્ય સોઽપ્યાહ યથાવદ્વચનં પ્રમોઃ । યોપિતાં મધ્યગે સ્વસ્ય
સ્વસારૌ નૃપનન્દનઃ ॥૩॥ ક્રિયતામિતિ વાકુશ્રુતિસ્તદા પૃથુહર્ષે
હિ તયોઃ સુચેતસોઃ । હૃદિ જાતમમાન્તમન્તરે વહિરસ્તાવયદક્ષ-
કૈતવાત્ ॥૪॥ અથ તે શ્લટિતિ સ્વકેતનં પ્રમુમાનમ્ય મુદા સમેલ્ય
ચ । લઘુ સાધયિતું ચતુર્વિધં પ્રયતેતે સ્વ સદન્નમજ્જસા ॥૫॥ પ્રથમં
શુભશાલિકણ્ડનં સિતગોધૂમસુચક્ષ્મવેપળમ્ । યદુભિર્ધનિતામિ-

ઉભાં રક્ષાં હતા પણુ શ્રીહરિના વચનશ્રવણુમાંજ એક સાવધતાથી ભગ-
વાનને અભિપ્રાય નેત્ર તથા ઠણીની વૃત્તિ રાખેલી હોવાથી ધૃગિતથી
ભગવાનનો અભિપ્રાય ઉત્તમ રાજના આવવા અગાઉજ જાણી ગયા ॥૧॥
ભગવાનનો અભિપ્રાય જાણીને તેમના દાસપણાના અવસરલાભથી પોતાના
મનુષ્યજન્મની સફળતા સમજતાં જયા લલિતા પરમ હર્ષભરથી પરિપૂર્ણ
હૃદયવાળાં થઈ ગયાં ॥૨॥ એજ અવસરમાં અલયનદન ઉત્તમરાજએ પણુ
સભામાં બેઠેલા ભગવદ્વક્ત્ર શ્રીમહાજના મધ્યમાં રહેલા પોતાના બહેન
જયા લલિતાની પ્રાસે આવીને તેમને ભગવાનનો અભિપ્રાય યથાશ્રુત
નિવેદન કર્યો ॥૩॥ ‘મહોત્સવ કરો’ આ ભગવદ્વચનમાં ‘કરો’ આવુ જે
પ્રથમ અનુગ્રાપદ છે તેના શ્રવણુમાત્રથી તે સમયે ભક્તિરસથી સુસન્દુત
મનવાળાં તે જયા લલિતાને ઉત્પન્ન થએલો પરમાનન્દ હૃદયતળમાં અપે-
ક્ષિત અવકાશ નહિ મળતાં ઉલ્લાસને હૃદયાકાશ થકી નેત્રોદ્ધારા બહાર
અશ્રુમિપથી નીકળી ગયો હતો અર્થાત્ અપરિમિત આનન્દને પામ્યા ॥૪॥
તે પછી જયા લલિતા મહાપ્રભુને પ્રણામ કરી પ્રહર્ષથી ઝટ પોતાને ઘેર
જઈને લક્ષ્યાદિ ચાર પ્રકારનું શુભ અન્ન તત્ત્વથી તુરત તૈયાર કરવા પ્રયત્ન
કરવા લાગ્યાં ॥૫॥ મગજમાં પ્રથમ ડાંગર ખાંડવાનું વિધાન હોવાથી
પ્રથમ સર્વોત્તમ ડાંગરને ખાંડવાનુ કામ અને ધોળા ઘઉંને બહુ ઝીણા
દળવાનું કામ (રાતા ઘઉંથી ચદ્રાની ઉપમાવાળી પુરીઓ પોળિકા

રાવરાદરિભક્તામિરકાર્યંત દ્રુતમ્ ॥૬॥ નિતરામભવન્મહોત્સયો
 હરિનિદ્ધીરુતહૃદ્દનાત્મનામ્ । પરિચારકયોપિતાં તદા સતતં નિ-
 પ્કપદાન્તરાત્મનામ્ ॥૭॥ પુરિ તત્ર ગૃહે ગૃહેડમ્બદ્ધનિતાનાં દલ-
 નાદિકર્મસુ । દિવસેષુ નિશાસુ ચાચ્યુતો હરિગીતધ્વનિરેવ મદ્ગ-
 લમ્ ॥૮॥ ચતુરા લલિતાનિદેશતઃ શુચયો બ્રાહ્મણયોપિતસ્તદા ।
 વટિકાઃ સિતસૂક્ષ્મસેવિકાઃ પૃથુલાન્ પર્પટકાંશ્ચ ચક્રિરે ॥૯॥
 વટિકાગુલિકા નિધાય કાચિજ્જપમાલામણિસલ્લયા તદાનીમ્ ।
 વિવધેડન્યતદાલિભિઃ સ્વકીયં જપમાલાવિધિમેય નૈત્યકં ચ
 ॥૧૦॥ સિતનિર્મેલકાંસ્યપાત્રપૂષ્પે વિદધાના પૃથુપર્પટં ચ કાચિત્ ।

ખાળ આદિક ખની શકે નહિ માટે ધોળા ઘઉં મહણુ કયાં છે) હરિભક્ત
 બહુ વનિતાઓ પાસે આદરથી જલદી જયા લલિતાએ કરાવ્યું ॥૬॥ તે
 સમયે અન્ય પ્રયોજનની અપેક્ષા વિના પરમાત્માની પરિચર્યાનજ પરમ
 પ્રયોજન માનીને પ્રભુપરિચર્યામાં પ્રેમથી પ્રવર્તેલી અને ભગવાનનેજ એક
 આધીન કરી દીધાં છે તન ધન અને મન જેમણીએ એવી વનિતાઓને
 ડાગર ખાંડવી આદિક સમસ્ત સેવા નિરતર મહોત્સવરૂપજ થઈ ઠતી
 ॥૭॥ તે સમયે દુર્ગપુરીમાં ઘેર ઘેર દળવું ખાંડવું આદિક ભગવત્પ્રયોજ-
 નાર્થ કર્મમાં પ્રવર્તેલી અને દળવું ખાંડવું આદિકમાં થતા પરિશ્રમની નિવૃત્તિ
 માટે ભગવદ્ગુણુગાયનને કરતી ભક્ત વનિતાઓનો ગીતધ્વનિજ અહ-
 નિશ સાંભળનારા જનોને સકળ મગળ કરનારો અખડિતજ થયો હતો
 ॥૮॥ તે સમયે લલિતાની આજ્ઞાથી પાકક્રિયામાં હુશળ પત્રિત વિપ્રવ-
 નિતાઓ વડીઓ, ધોળી જીણી સેવો અને પૂર્ણચંદ્રમણ જેવા વિશાળ
 પાતળા પાપડને લલિતાની આજ્ઞાથી કરવા લાગી ॥૯॥ તે સમયે કોઈ
 ભગવદ્ભક્ત વનિતા જીણી વડિઓની ઝોળીઓને પોતાની જપમણિમા-
 ળાને આધાર કરીને (એક એક વડીને ચુકવાના સમયે ભગવાનના
 નામને ઉચ્ચારવા પૂર્વક એકસો આઠ વડીઓ પદ્મિબંધ મુઢીને) તેની
 નીચે બીજી તેવી તેટલી વડીઓને નામોચ્ચારપૂર્વક મુઢીને પોતાનો નિત્ય-
 પ્રાપ્ત પશુ વિધિ (માળા ફેરવવાનો નિયમ) તે વડીઓ ચુકવાવડેજ પડિ-

સહસા સ્ફુરિતં હરિં સમીક્ષ્ય પ્રહસન્ત્યુદ્ધતવેલ્લજૈવ તથૌ ॥૧૧॥
 હરિમેવ જલે સ્થલે ચ કાચિત્પરિપ્રયન્ત્યથ સેવિકાવિધાને ।
 સ્ફુરિતં તમવેક્ષ્ય તૈલમર્દં વિદધાનેવ વમૌ ગતસ્મૃતિઃ સા ॥૧૨॥
 તિત્તઔ વિનિધાય મૂરિ પિપ્લું વિદધાના લઘુ ચાલનં કરામ્યામ્ ।
 હસિતા હરિણા પુરા મૃદાં તદ્ભુદિ સંસ્મૃત્ય મુદુર્જહાસ કાચિત્
 ॥૧૩॥ કલમાનવહન્તુમિચ્છતી હરિમાલોક્ય ચ કણ્ડનીમુખે ।
 સ્ફુરિતં સહસાભવત્થિરા મુસલં દોષણિ કાપિ વિભ્રતી ॥૧૪॥

પૂર્ણ કરવા લાગી ॥૧૦॥ કોઈક ભગવદ્ભક્ત સ્ત્રી ભગવાનનાજ એક ધ્યાન-
 પરાયણ ચિત્તથી ભગવાન માટે શ્વેત ઉત્ત્વળ કાંસાના પાત્રના પૃષ્ઠ ભાગ
 ઉપર વિશાળ પાપક કરતાં ભગવાનના એકાગ્ર ધ્યાનભળથી એકદમ
 કાંસાના પાત્રતળમાં સ્ફુરણાયમાન થએલા ભગવાનને સાક્ષાત્ કરીને
 ‘આ શું આશ્ચર્ય છું ?’ એમ બહુ વિસ્મય પામીને હસતી હસતી
 પાપક થકી વેલણને હાથમાં ઉંચું કરીનેજ સ્થિર રહી હતી ॥૧૧॥ કોઈ
 ભગવદ્ભક્ત નારી ભગવાનમાંજ સર્વ ભાવો સમારોપણ કરેલા હોવાથી
 જળ સ્થળમાં સર્વત્ર એક ભગવાનનેજ ભાળતી થકી, છુટ્ટી સેવો વણ-
 વાના સમયે સેવો વણવાના પાટીયા ઉપરપણ ભગવાનનેજ સ્ફુરણાયમાન
 થએલા ભાળીને, સેવો વણવાનું ભાન શુદ્ધી જઈને ભગવાનના અંગમાં
 મુગન્ધિ તેલમર્દન કરવા પ્રવૃત્તિ હોય ને શું ? એમ શોભતી હતી ॥૧૨॥
 કોઈ શ્રીહરિના ચરણમાંજ એક લક્ષ્મિવાળી સ્ત્રી આલણીમાં ઘણો ઘઉંનો
 ઢોટ ભરીને હાથવડે ઉતાવળથી આળવામાટે પ્રવર્તતાં પ્રથમ કોઈ દિવસે
 આવાજ કામકાજથી ભગવાને હસાવેલી હોવાથી તે ઉપહાસને શ્રીહરિ-
 લીલા સ્મરણના પ્રસંગથી મનમાં સભારીને વારંવાર બહુ હસવા લાગી,
 અર્થાત્ હાસ્યયુક્ત ભગવદ્ધ્યાનની પરવશતાથી ક્ષણ કાળ આળવાની
 ક્રિયા સ્મરણ કરી નહિ ॥૧૩॥ બીજી કોઈ ભગવત્પરાયણ વનિતા
 હિત્તમ ડાંગર ખાંડવામાટે પ્રવર્તતાં ખાંડણીયાના મુખપ્રદેશમાં ધ્યાનની
 દૃઢતાથી એકદમ અવિર્ભાવ પામેલા ભગવાનને સાક્ષાત્ કરીને હાથમાં
 મુસળને ઉંચું ધરીને એવાજ રૂપમાં સ્તબ્ધ થઈ રહી હતી ॥૧૪॥

સકલા અપિ યોપિતસ્તદૈવં નિજભાવાનુસૂતેઃ સમીક્ષમાણાઃ ।
 સકલાસ્વપિ તાઃ ક્રિયાસુ સાક્ષાદ્ધરિમાસન્નધિકાઃ સમાધિ-
 ભાગ્મ્યઃ ॥૧૫॥ ઇતિ તાસુ સદર્પમુદયતાસુ પ્રમુસમ્પ્રીણનમેતદિત્ય-
 વેત્ય । ઘૃતપૂર્ણકુટુંબ સિતાલ્વપેટાઃ શતશો હ્યાનયતિ સ્વ ચોત્ત-
 મોઽપિ ॥૧૬॥ અનયન્નશોઽમ્બરીપકન્દૂન્વિતતત્થાલકટાહદી-
 ર્ધદર્વીઃ । ફલદીર્ઘાનિકાઽઞ્છરાયકુસ્માનૃપપદ્માઃ પિઠરાંશ્ચ કુણ્ડ-
 તર્દૂન્ ॥૧૭॥ રત્નનીં મરિચાનિ જીરકં ચ સ્વચકુસ્તુમ્બુરુશ્ચક્રવેર-
 ડે રાજન્ । તે સમયે એરીતે અબદ્દેટોપયોગી સામગ્રી કરવામાં તત્પર
 ભગવદ્દત્ત તમામ વનિતાઓ પોતપોતાના લાવને અનુસારે તેતે ક્રિયાઓ-
 ગમાં ધ્યાનાતિશયથી પ્રકાશમાન થતા ભગવાનને પ્રત્યક્ષપણે નિરીક્ષણ કરતી
 હોવાથી સમાધિસંપન્ન નિષ્પન્નયોગિઓ થકી પણ અત્યંત અધિક થઈ હતી.
 કેમકે યોગિઓતો નિયમમાં કરેલાં ધ્વજો તથા અંતઃકરણની એકાગ્રતા
 થતા ભગવાનને લાગે છે, આ અળળાઓતો સમસ્ત ક્રિયાઓમાં અનાયા-
 મથીજ સાક્ષાત્ શ્રીહરિને જુએ છે, માટે તેમની અપેક્ષાએ આ અત્યંત
 અધિક થઈ હતી ॥૧૫॥ એરીતે લલિતાની આગ્રાથી ભગવદ્દત્ત નારીઓ
 ‘આ બધું કાર્ય ભગવત્પ્રસન્નતા માટે છે’ એમ જાણીને સંશ્રમથી પ્રદર્શ-
 પૂર્વક તેમાં પ્રવર્તતાં ‘આમનો બધો વ્યાપાર ભગવત્પ્રસન્નતા માટેજ છે’
 એમ ઉત્તમ રાજ પણ સમજીને પોતે પરમાનંદ પરિપૂર્ણ થઈને ઘૃતથી
 ભરેલાં હૂંડ (હુંડાં) તથા સાકરથી ભરેલી પેટીઓ સોએ સો મંગાવી
 આપી ॥૧૬॥ ઉત્તમ નૃપે પ્રેરણા કરેલા તેમના સેવકો અગરીપ, (હાંડાં
 કઢાયાં) કદ્દ, (આરા) વિશાળ થાળ, (મોટી કથરોટો) વિશાળ કટાહ,
 (છાછર મોટાં કઢાયાં) દીર્ઘ દર્વી, (લાંબા હાથાના કડછા) કળશી,
 (ગોળીયો) મજીક (માંડુઓ) શરાવ, (શકોરાં-રામપાતર) ઘડાઓ,
 પિકર (હાંડલા) હૂડ (હુંડાં) તર્દૂ (આટવા) ધસાદિ ઉપયોગી વાસણો
 લાવી આપવા લાગ્યા ॥૧૭॥ ઉત્તમ રાજની હુમુદા જુદા નામની બે
 પત્નીઓ પ્રદર્પ પામીને રજની (હળદર) મરિચ (મરીયાં) જીરક
 (જીરું) ત્વચ (તજ) હસ્તુમ્બુર (ખાંણ) રાગવેર (આદુ) ચિયા

ચિન્તાઃ । લવણં દધિતકરાજિકાદીનૃપપત્ન્યૌ મુદિતે સ સાધ-
યેતે ॥૧૮॥ શુચિવાસસ આહરંસ્તદાનીં કરકક્ષાન્તરગર્ગરીઘ-
ટાશ્ચ । સઘવા વિધવાશ્ચ વિપ્રયોષા વ્રતશુષ્યત્તનવોઽપિ ગાઢ-
મમ્મઃ ॥૧૯॥ તપઃક્રિયામિઃ કૃશશુષ્કગાત્રા અપિ શ્રમં ભૂરિ દિવા
ચ રાત્રૌ । તાઃ કુર્યંતીઃ સ્ત્રીસ્તુ સમીક્ષ્ય ધાત્રા તદાવલ્લાનામ-
ધૃતા લલજે ॥૨૦॥ અથ દ્વિજાન્ કાન્દવિકાંશ્ચ પૃષ્ઠા તત્સૂદશા-
લામુચિતામર્ચીકરત્ । નૃપઃ સ્વસ્ત્રપ્રેરિત આશુ શાકામ્યાહાર્યા-
માસ પુરાન્તરાચ ॥૨૧॥ આસ્તાં શુમે તત્ર મહાનસે દ્વે સ્ત્રીણાં ચ
પુંસાં પૃથગેકમેકમ્ । પુંસાં પ્રમાશઙ્કર આસ મુખ્યો ગઙ્ગા ચ

(આમલી) લવણુ (મીઠુ) દહી છાસ રાણકા (રઈ) લવંગ એલાયચી
ધ્યાત્રિ ઉપયોગી સામગ્રીને (ખાંડી દળી મહળીને) તૈયાર કરવા લાગ્યાં
॥૧૮॥ તે સમયે સઘવા વિધવા વિપ્ર વનિતાઓ આન કરી વિશુદ્ધ વસ્ત્રો
ધારી પવિત્ર થઈ, ધારણા પારણા વિગેરે વ્રતચર્યાવડે કૃશ શરીરવાળી છે
તથાપિ ભગવદ્ભક્તિથી બલિષ્ઠ હોઈને હાથમા ગાય્યો અને બાહુ મૂળના
મધ્યમાં (કાખમાં) ઘડાઓ લઈને ઉન્મત્ત ગંગાનું જળ લાવવામાં વ્યથ
વર્તવા લાગી ॥૧૯॥ તપશ્ચર્યાને લીધે કૃશ અને શુષ્ક શરીરવાળી એવી પણ
આ બધી સ્ત્રીઓને રાત્રિદિવસ પુષ્કળ પરિશ્રમવાળું અનકૂટકાર્ય કરતી
જોઈને તે સમયે જગત્સૃષ્ટા બ્રહ્માતો તે સ્ત્રીઓનું 'અબળા' એવું નામ
કરવાથી લગ્ન પામી ગયા. આવી બળવાળી સ્ત્રીઓનું 'અબળા' એવું
નામ કેમ અપાય ? એમ બાણીને લગ્નભઈ ગયા ॥૨૦॥ તે પછી જોઈને
જયા લલિતાએ પ્રેરેલા ઉત્તમ રાજાએ કાદવિક (કદોઈ) અને ઔદનિક
(રધવારા રસોયા) બ્રાહ્મણોને પુછીને તેમના કહેવાપ્રમાણે પાકક્રિયામાં
સમુચિત પાકશાળા (રસોડું) કરાવી અને બીજાં પુરથકી પણ વિવિધ
સાકો જલદી મગાવ્યા ॥૨૧॥ ઉત્તમ નૃપતિના દરબારની અદર યોગ્ય
પ્રદેશમાં જે સ્વચ્છ મહાનસ (રસોડાં) સ્ત્રી પુરૂષોના પૃથક્ પૃથક્ થયા
હતા એકમાં પ્રભાશકર વિપ્રની આગેવાનીથી પુરૂષોજ રસોઈ કરનારા
હતા અને બીજામાં ગંગામાની આગેવાનીથી વિપ્ર વનિતાઓજ રસોઈ કર-

યોપાસ્થિહ પાકકાર્યે ॥૨૨॥ યે પાચકાસ્તત્ર પુમાંસ આસંસ્તા-
ન્માનજિત્કૃષ્ણજિદમ્બરામાઃ । શાકાન્નકાષ્ટાનયનાદિકૃત્યૈરનુક્ષણં
પર્યચરંસ્તથાઽન્યે ॥૨૩॥ શાકેન્ધનાઘાહરણે તુ યોપાઃ સ્ત્રીભ્યઃ
પ્રસક્તા હરિરત્નવત્યૌ । રામાઽન્યગદ્ધા રજની ચ નાથી વીજ્યા ચ
કલ્પપ્રમુખા યમ્ભૂઃ ॥૨૪॥ સમ્મારસંસાધન યથા પુંસુ સક્તેષુ દર્પા-
દ્વનિતાસુ ચેશઃ । આકારણાય ત્થરિતં મુનીનાં દૂતાનટાટ્પ્યાન્
દિશ આદિદેશ ॥૨૫॥ તે ગત્વા તત્ર તનાશુ મુનીનાહુર્નિજપ્રભોઃ ।
આજ્ઞા ધનનયોદદયાં સ્વેક્ષણસ્યાસ્તિ વઃ કિલ ॥૨૬॥ હત્યુક્તાસ્તે
તુ મુનયો ભગવદ્દર્શનોત્સુકાઃ । નત્વા હૃદા પ્રમું સઘો નિર્યયુર્દુર્ગ-
પત્તનમ્ ॥૨૭॥ પુસ્તકાદીન્યપિ સ્વાનિ યત્ર તત્ર નિધાય ચ ।

નારી હતી ॥૨૨॥ તેમાં જે પુરૂષ રસોયા હતા તેમને માનજી કૃષ્ણજી
અથ રામ આદિક તથા બીજા હરજી આદિક લક્ષ્મણનો શાક અથ અને
કાષ્ટ લાવી આપવાં આદિક કાર્યોવડે પ્રતિક્ષણ પરિચર્યા કરતા હતા અને
જે રસોઈ કરનારી નારીઓ હતી તેમને તો હરિ રત્નવતી રામા બીજી
ગદા રજની નાથી વીજ્યા કલ્પ આદિક લક્ષ્મણીયો શાક અથ કાષ્ટ આદિક
લાવી આપવાવડે પ્રતિક્ષણ પરિચર્યા કરતી હતી ॥૨૩-૨૪॥ સર્વે પુરૂષો
પ્રોત્સાહથી ઉત્સવોચિત સામગ્રી તૈયાર કરવામાં તત્પર થતાં અને વનિ-
તાઓ પ્રહર્વથી સામગ્રી સંપાદનમાં તત્પર થતાં પ્રસન્ન થએલા ભગવાને
નાના દેશોમાં રહેલા મુનિઓને જલદી બોલાવામાટે ઉતાવળથી આજ્ઞાનારા
હૂતોને 'આ દિશામાં તમારે જવું, આ દિશામાં તમારે જવું' એવા વિધા-
ગથી જવાની આજ્ઞા આપી ॥૨૫॥ મોકલેલા હૂતોએ તેતે દિશામાં જલદી
જઈને તેતે મુનિઓને કહ્યું કે-હે મુનિઓ ! તમો સર્વેને 'ધનનયોદશીએજ
મારાં દર્શન કરવા સુખેથી દુર્ગપુરમાં આવવું' એવી તમારા પ્રભુની
આજ્ઞા થઈ છે ॥૨૬॥ હે રાજન્ ! એરીતે હૂતોએ કહેલા તે મુનિઓ ભગ-
વાનના દર્શનનો અવસરલાભ મળતા પરમાનન્દ પામીને મનવડે મહાપ્ર-
ભુને પ્રણામ કરી, પોતાનાં પુસ્તકો કંથા આદિકને પણ ત્વરાતિશમથી
ન્યાં ત્યાં મુકીને, આમવાસી કે પુરવાસી જનોને પુછ્યા વિનાજ પોત

ગ્રામ્યાન્ પૌરાનપિ જનાનનાપૃચ્છયૈવ નિર્યયુઃ ॥૨૮॥ યથાલબ્ધં
કચિદ્દેશં ફલપત્રાદિ વા કચિત્ । મુક્ત્વાપ્યુપોપ્ય વા ક્વાપિ તે
ચલન્તિ સ્વ ઘર્ત્મિનિ ॥૨૯॥ તત્ર તત્ર હરેર્મત્કાઃ પુરુષા યોવિતો-
ઽપિ ચ । દર્શનાવસરામિક્ષા યયુઃ સઘઃ સહર્ષિમિઃ ॥૩૦॥ પાશ્ચા-
ત્યપજ્ઞાલજના મુનિયૂથાનિ સર્વતઃ । દેશાન્તરીયલોકાંશ્ચ સાશ્વર્યં
દદ્ધુર્વહ્ન ॥૩૧॥ દદ્ધુ તે સત્ત્વરગતીનાગચ્છત ક્રૂપીજનાન્ । પ્રતિ-
ક્ષણં યૂથશસ્તાન્વહુધૈવ વ્યતર્કયન્ ॥૩૨॥ નિમૃતા મુનિમિઃ કિન્ન-
મહાનૌકા ઉપાગતાઃ । ઉદ્દેલઃ કિમભૂદેપ સમુદ્રો વા જનાત્મકઃ
॥૩૩॥ આશ્ચર્યમિત્યં લોકાનામતત્તત્ત્વવિદાં પથિ । જનયન્ત ઉપા-
જગ્મુર્મુનયો દુર્ગપત્તનમ્ ॥૩૪॥ યથાયથા હરેર્ધામસાન્નિધ્યં પથિ

પોતાના દેશથકી તત્ક્ષણ દુર્ગપત્તન પ્રતિ આલી નીકળ્યા ॥૨૭-૨૮॥ આ
મુનિઓ માર્ગમાં યથાલબ્ધ લિક્ષાજ ક્યારેક ખાધને તો ક્યારેક ફળ
પત્રાદિકને ખાધને તો ક્યારેક ઉપવાસ કરીને પણ વેગથી ચાલવા લાગ્યા
॥૨૯॥ તે તે ગામનગરમાં મહોત્સવની વાર્તા સાંભળીને ‘લગવાનના દર્શ-
નનો અવસર પ્રયત્ન વિના ગ્રામ થયો છે’ એમ નિશ્ચય કરીને તે મુનિ-
ઓની સાથે તે તે ગામનગર થકી સત્સગિ સ્ત્રીપુરુષો પણ તત્ક્ષણ ચાલી
નીકળ્યા ॥૩૦॥ પશ્ચિમ પચાળ દેશના લોકો માર્ગમાં પ્રહર્ષથી સર્વ દેશ-
માંથી આવતા મુનિમંડળો અને બહુ દેશાંતરના લોકોને આશ્ચર્યથી બેવા
લાગ્યા ॥૩૧॥ તે પાશ્ચાત્ય જનો સત્ત્વર ક્ષણે ક્ષણે આવતા મુનિઓના અને
હરિજનોના સઘને તીવ્ર વેગવાળા બેધને અનેક પ્રકારના વિતર્ક કરવા
લાગ્યા ॥૩૨॥ વિસ્મય સાથેનો વિતર્ક કહેછે—આ અસંખ્યાત મુનિસંઘો
ક્યાંથી આવેછે ? શું દેશાંતરમાંથી મુનિસંઘોથી ભરેલી સોએ સો મોટી
નોકાઓ આવે છે કે શું ? અથવા જનરૂપ કોઈપણ આ સમુદ્રન મર્યાદા
મુકીને યોગરદમ ઉભરાયો છે કે શું ? એરીતે મુનિસઘને અને હરિજન
સઘને તીવ્ર વેગથી આવવાનું નિમિત્ત નહિ બાજુનારા જનો અન્યથા
અન્યથા વિતર્ક કરવા લાગ્યા. એરીતે માર્ગમાં અનેક લોકોને વિસ્મય
કરતો ભક્ત મુનિજન હરિજનનો મહાસંઘ દુર્ગપુરપ્રત્યે આવ્યો ॥૩૩-૩૪॥

લેમિરે । તથાતથાતિવેગાસ્તે વમૂવુરશ્રમા હવ ॥૩૫॥ ન તે દેહાં
 મુસં દુઃખમનુસન્દધુરણ્ણિ । ધાવદશ્વાધિરુઠં સં પદયન્તઃ પ્રમુ-
 મવ્રતઃ ॥૩૬॥ દિગ્મ્યોઽપ્ત્યઃ સમાયાતા મુનયઃ સાહ્યયોગિનઃ ।
 સાધવો વર્ણિનધ્વાસન્નમિતો દુર્ગપત્તનમ્ ॥૩૭॥ દૂરદેશસ્થિતા યે
 ચ મુનયો ગૃહિણસ્તથા । વોધન્યાગમના વર્ષે તેઽપિ તથાયુ-
 સ્તદા ॥૩૮॥ સ્વસ્વયૂયૈઃ સહૈવૈતે ત્યાગિનો ગૃહિમિઃ સદ્ । શાપા-
 પુરાણ્યુપાધિત્ય તત્ત્યર્થે દ્વાદશીદિને ॥૩૯॥ તે દુર્ગપુરદત્તાક્ષાઃ
 સર્વે ભક્તજના નૃપ ! । વર્શનોત્કા અપિ દુરેર્વામુદ્ધાસ્ત્ર સંસ્થિતાઃ
 ॥૪૦॥ સદ્ગુલાનિ જનૈઃ શાપાનગરાણિ હરિત્રિવૈઃ । ઉદ્ગેલસાગરા-

જેમ જેમ ભગવાનના સમીપપણુને પામતા ગયા તેમ તેમ આ સર્વે
 જનો ભગવદ્દર્શનની ત્વરાના આવેશથી તીવ્ર વેગવાળા થયા અને એમને
 માર્ગમાં લાગેલો પરિશ્રમ પણ હર્ષાતિશયથી પોતેજ નિવૃત્ત થઈ ગયો
 ॥૩૫॥ તે સમયે ખીલું એક આશ્ચર્ય થયું કે-ભગવદ્દર્શનાર્થે આવતા,
 તેમના એક દૃઢ ધ્યાનવાળા તે ભક્તોનાં નેત્રો આગળ ભગવાન તીવ્ર
 વેગવાળા અથ્થ ઉપર વિરાજમાન દેખાયા હતા. તે આ અથ્થ ઉપર વિરા-
 જમાન થઈ પોતાની આગળ પધારતા ભગવાનને બેનારા તે આ
 જનોને માર્ગમાં દેહસંબન્ધિ મુખદુઃખનો અવભાસ થયોજ નહિ ॥૩૬॥
 આક દિશામાંથી સાધુશીલ મુનિઓ વર્ણિઓ અને સાંખ્યયોગિઓ દુર્ગપુરની
 યોગરદમ આવી રહ્યા ॥૩૭॥ અતિ દૂર દેશમાં રહેલા, માટેજ વર્ષમાં
 એકવાર પ્રબોધની ઉત્સવ ઉપર ભગવાનનાં દર્શન કરવાના નિયમવાળા
 જે હતા તે મુનિઓ તથા ગૃહસ્થ ભક્તજનો પણ તે સમયે વહેલા દુર્ગપુર
 આવ્યા ॥૩૮॥ આ મુનિઓ પોતપોતાના મંડળસાથે અને પોતાના
 આશ્રિત ગૃહસ્થજનો સાથેજ દુર્ગનગરનાં શાપાનગરોને આશ્રય કરીને
 દ્વાદશીને દિવસે નિવાસ કરી રહ્યા ॥૩૯॥ હે નૃપ ! દુર્ગપુરને અભિમુખ
 દીધી છે દૃષ્ટિ જેમણે એવા સમસ્ત ભક્તજનો એકદમ ભગવાનના ચર-
 ણારવિદનાં દર્શન કરવાની તીવ્ર ત્વરાવાળા છે તથાપિ ‘ધનત્રયોદશીએ
 દુર્ગપુરમાં આવવું’ આવા ભગવાનના વચનથી રોકાઈ રહીને શાપાનગર-

માનિ ચમૂઘુર્ઠાદશીનિશિ ॥૪૧॥ સ્મરન્ત પતે હૃદિ ભક્તિનન્દનં
સદ્ધીર્તયન્તશ્ચ ગુણાંસ્તદાશ્રિતાન્ । સ્વાસ્થ્યં ન તત્ર પ્રતિપેદિરે હરેઃ
પ્રત્યક્ષવીક્ષાહૃતમાનસત્ત્વતઃ ॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायण-
चरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे मुनिमण्डलाकरणनामा पञ्च-
मोऽध्यायः ॥५॥

સુવ્રત વચાચ—દુર્ગે પુરેઽથ નિઝમક્તમનોભિરામો નારાયણઃ
કપટમાનવનાટ્યધારી । પકાજપુજ્જમપિ કારયતિ સ્વ યુત્તયા

મંજ ૨૬૫ ॥૪૦॥ દ્વાદશીની રાત્રિએ સમય સાખાનગરો સર્વ દિશાઓ-
માંથી આવેલા ભગવદ્ભક્ત મુનિજનો હરિજનોના મંડળની લારે લીધ-
વાળાં થતાં, મર્યાદા યુક્ટો દધન યોગરદમ ઉલ્લાસેલા મહાસાગર જેવાં
શોભવા લાગ્યા ॥૪૧॥ આ સમય મુનિજનો તથા હરિજનો તે રાત્રિએ
ભક્તિનન્દન ભગવાનના ગુણગણોને વારવાર ગાતા અને તેમના દિવ્ય સ્વ-
રૂપને મનમાં સ્મરણ કરતા થકા ભગવાનનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવાની એક
ઉત્કેષ્ટ ઉત્કંઠાવાળા હોવાથી ચિત્તમાં સ્વસ્થતાને નજ પામ્યા ॥૪૨॥
इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे मुनिमं-
डलाकरणात्तनामा पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

અધ્યાય ૬ ઠો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી દુર્ગનગરને પોતાના
નિવાસથી નિરતિશય સમૃદ્ધિ સપન્ન કરતા શ્રીનારાયણમુનિ નિજભક્તોના
મનને પોતાના અસાધારણ દિવ્ય કૃત્યાણુ ગુણગણોવડે અતિશય આહ્વા-
નિત કરવા, ધર્મ રક્ષણમાટે તથા સાધુઓના પરિરક્ષણમાટે યુક્તિથી-
પોતાની અસાધારણ યોગમાયારૂપ યુક્તિથી મનુષ્ય નાશને ધારણ કરીને,
રસોયા ભજોને, સર્વ કોષએ સ્વયં સ્તુત્ય છે છતાં પણ તેમના ભક્તયુત્ક-
ર્ષથી પરવશ ચિત્તવાળા હોધને જહુ વખાણુતા થકા, મોતીયા લાડુ જલેખી

૧ આ અધ્યાયમાં મહોત્સવાયે ભખ્ત શ્રીપુરોહિતી પૃથક્ પૃથક્ પ્રાદેશી
પાકરાગાનુ ભજવાને કરેલુ નિરીક્ષણ અનુવાદ કર્યું છે.

મક્કાન્ સ્તુવન્પ્રતિદિનં દ્વિગુણામિવૃદ્ધ્યા ॥૧॥ પાકક્રિયામિરત-
તામનુવેલમીશઃ સ્ત્રીણાં નૃણાં ચ સમવુચ્યત શુભદૂતૈઃ । તેષામવિ-
શ્રમમહર્નિશમુદયમં તં જ્ઞાત્વાડડપ વિસયમસૌ પરમાં મુદં ચ ॥૨॥
સ્ત્રીભ્યશ્ચ પાચકનરેભ્ય ઉત્તેશવાક્યં ચત્વાર પવ મદિતું હનુવેલ-
માસન્ । સદ્ગાહ્ન આદિમ ઉમામયનાચિકેતૌ તુર્યશ્ચ તત્ર મયરામ
દમે જ્ઞકામાઃ ॥૩॥ તત્રાપિ નિષ્કપટભાવવિશુદ્ધચિત્તો દીર્ઘારવો-

આહિક પકવાતના પુજને પ્રતિદિન દ્વિગુણ અભિવૃદ્ધિથી (પ્રથમ દિવસ
કરતા બીજે દિવસે બમણો, તે કરતા તે થકી બીજે દિવસે બમણો એવા
અનુક્રમથી અથવા-મોતીયાલાડુ કરતા બમણી જલેથી, તે થકી બીજે પાક
બમણો એવા ક્રમથી) મહાઉત્સાહથી કરાવા લાગ્યા ॥૧॥ પાકક્રિયામાં
પરા પ્રીતિથી પ્રતિક્ષણ સભ્રમથી પ્રવર્તેલી સ્ત્રીયો તથા પુરૂષોનો અતિશય
આદર અને શરીરનો પરિશ્રમ લેશ પણ લક્ષમાં નહિ લઈને અહર્નિશ અવિ-
રત મહાઉદ્યમને શુભ દૂતદ્વારા જાણીને તથા જોઈને ભગવાનપણુ વિસ્મય
પામી મયા અને પરમાનંદને પામ્યા. ભગવાનને પણુ વિસ્મય થયો એ
આશ્ચર્ય નથી. આ પ્રકૃતિમંડળ પરમેશ્વરમાં પરા પ્રીતિનું પરિપન્નિ
(વિરોધી) છે, કલિકાલપણુ એવોજ છે ધન્દ્રિયોરૂપ જે ઉપકરણો છે તે
મહિર્જીખવાળાં હોઈને પોતપોતાના પ્રતિનિયત વિષયોમાં પ્રવર્તનારાં છે. અને
જે શુદ્ધિ છે તે વિપરીત વાસનાએ વાસિત છે તો આવા આ બધા વિપરીત
સમવાયમાં દેહથકી પોતાના આત્માને જુદો કોણુ જાણે ? તેમ તેથી પર
પરમાત્માને કોણુ જાણે ? અને પરમાત્માની સેવાને મોક્ષફળથકી અનન્ય
(જુદી નહિ) કોણુ જાણે ? અને ભગવદ્ગોની સેવાને ભગવત્સેવાથી
અભ્યધિક કોણુ જાણે ? કોઈ પણુ નહિ. તો આવી અનકૂટની સામગ્રી
તૈયાર કરવાની સતત વિશ્રામ લીધા વિના અહર્નિશ પ્રવૃત્તિ ભગવાનને
પણુ વિસ્મય કરનારી થાયજ, એમાં આશ્ચર્ય નથી ॥૨॥ પાકમાં પ્રવર્તેલા
સ્ત્રી પુરૂષોને ભગવાનનો સંદેશો જાણે જાણે કહેવાના કામમાં નિષ્કામ મત-
ધારી, ભગવત્પ્રસન્નતાપરાયણ, મુખ્ય ખર્વાંગ રાજ ઉમાજય નાયિકેત અને
મયારામભટ્ટ આ ચાર જણાઓ રજા હતા ॥૩॥ આ ચારમાં પણુ ખર્વાંગ

ધ્યંકરદર્શિતકાર્યશૈઘ્યઃ । સદ્ગુહ આત્મપરમાત્મયથાર્થરૂપવેત્તા
 કૃતાત્મવસતિર્હરિપાર્શ્વ આસીત્ ॥૪॥ નિર્માનવૃત્તિપરિપોષિતવાસુ-
 દેવી ધૌરૈ યયોક્તવચ્નસ્ય નિવેદકૌ ચ । આસ્તાં મહાનસ ઉમા-
 મયનાચિકેતૌ પાર્શ્વે વિમોશ્ચ હરિમક્તજનાનુકૂલૌ ॥૫॥ વાર્ધક્ય-
 વદ્ધકટિદત્તકરો નતાંસઃ કલ્યાણમસ્તિત્વતિ વચોર્થનહાસિતેશઃ ।
 સદ્યઃક્રિયો જવનિવેદિતકાર્યમારસ્ત્રજાનિશં હરિપુરો મયરામ
 આસીત્ ॥૬॥ પફાન્નસિદ્ધિમથ વીક્ષિતુમચ્યુતોઽપિ સ દ્વાદશી-
 નિશિ વૃત્તઃ પરિમેયપદ્મૈઃ । કૃષ્ણાલ્બ્યનાપિતપુરોઘૃતદીપિકામાદ્યો-

રાજર્ષિ નિષ્કપટ લાવથી નિર્ભળ ચિત્તવાળા, (ચિત્તના મળમાં પ્રધાન
 કાપડ્ય છે, તેનાથી રહિત હોવાથી વિશુદ્ધ ચિત્તવાળાની સર્વાધિકતા છે)
 માટેજ લાવશુદ્ધિથી ખોતાના આત્મા પરમાત્માના યથાર્થ વિજ્ઞાને સંપન્ન,
 અને આત્મામાંજ-આત્મસ્વરૂપમાં કે પરમાત્મસ્વરૂપમાં નિત્ય નિવાસ
 જેમણે કયો છે (પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે શૃદ્ધ ક્ષેત્ર આરામમાં આવાસવાળા
 નહિ પરંતુ આત્મૈકવાસ-સર્વ વિપયોથકી વિરક્ત) એવા હોઇને ભગવા-
 નની સદા સમીપે રહીને ભગવાને આજ્ઞા કરેલાં તે તે અનેક કાર્યોમાં તે તે
 જનોને ઉચ્ચ હાથવડે અને દીર્ઘ સ્વરવડે જલદી પ્રેરતા હતા ॥૪॥
 ઉમાલય અને નાચિકેત આ બે જણોઓ નિર્માન વૃત્તિથી ભગવાનને પ્રસન્ન
 કરતા થકા ભગવાનની આજ્ઞાથી પાકમાં પ્રવર્તેલા સ્ત્રી પુરૂષોને તેમનું વચન
 યથાર્થ નિવેદન કરતા થકા યથાવસર ભગવાનની પાસે તથા પાકશાળામાં
 હરિભક્ત જનોની અનુકૂળતામાં ધીરપણે રહ્યા હતા ॥૫॥ મયારામ વિપ્રતો
 વૃદ્ધ વયે કરેલી સહજ શિથિલતાને ટાળવા માટે વસ્ત્રવડે દૃઢ બાંધેલા
 કટિતટ ઉપર બે હાથ મુકીને, નમતા ખલાવાળા થઈ, ‘કટવાણમસ્તુ’
 ‘કટયાણુ થાઓ’ ‘કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપો’ એવા વારે વારે કટયાણુની
 આશંસાપૂર્વક પ્રાર્થના વાક્યથી ભગવાનને બહુ હસાવતા અને તીનવેગથી
 ભગવાનની આજ્ઞાને તે તે ભક્તોને નિવેદન કરતા થકા આજ્ઞાક્ષણમાંજ સમગ્ર
 કાર્યને કરાવતા થકા ભગવાનની પાસે અહર્નિશ અનુવર્તતા હતા ॥૬॥ ત્યાર-
 પછી ભગવાનપણુ ઘેબર ગુંદરપાક જલેથી આદિક તેયાર થએલા પકવાનને

તત્તન્નુદ્યુતિરિયાય ચ પાકશાલામ્ ॥૭॥ દોષ્ણૈકકેન સ દધત્તનુ-
 વેત્રયષ્ટિમાલમ્બમાન હતરેણ કટિં ચ દોષ્ણા । તૂર્ણાન્નપ્રચલદુત્ત-
 મહારરાજિર્વ્યાલોલદીર્ઘનયનેક્ષિતભક્તસદ્ધઃ ॥૮॥ આન્દોલયન્નિજ-
 જનાર્પિતશેષરાલિં તૂર્ણકમાચટ્ચટાયિતપાદુકાદ્ધિઃ । ધાયત્પદા-
 તિગણસંશ્રિતપૃષ્ઠદેશઃ પ્રાપ્તિસતામ્બરધરશ્ચ મહાનસં સઃ ॥૯॥
 તેજ આકાસિકં વીક્ષ્ય જ્ઞાત્વા ભગવદ્ગમમ્ । ત્યક્તાન્યધાચસ્ત-
 ન્ત્યાઃ પ્રણેમુસ્તં દ્વિજોત્તમાઃ ॥૧૦॥ પ્રમાશઙ્કુરશર્માથ દયારામશ્ચ
 જોવામાટે દ્વાદશીની રાત્રિએ પરિમિત પદાતિઓને સાથે લઈ, કૃષ્ણદાસ
 નામના નાપિતે આગળ હાથમાં ધારેલી દીપિકા (મશાલ)ની પ્રભાથી
 પ્રકાશમાન દિવ્ય શરીરકાતિવાળા હોદ્દને પાકશાળામાં પધાર્યા ॥૭॥ (હવે
 જેમની પધારવાના સમયની શોભાને વર્ણવે છે) એક જમણા હાથમાં
 નાની નેતરની સોટીને ધારી રહેલા અને બીજે હાથે હાથ કટિતટ ઉપર
 ધારી રહેલા, લગાર ત્વરાથી ચાલતાં જેની કાંતિનું પૂર પ્રસરે છે એવા
 સંધાપસવ્ય ચલાયમાન થતા (હાથ જમણા સાથે હાલતા) ખડું ઉત્તમ
 પુષ્પહારોવડે શોભાયમાન, અંચળ વિશાળ લોચનોવડે લક્ષ્મણેને સ્નેહથી
 ભાળતા, લક્ષ્મણનોએ ભાવથી મોળીયામાં ધારણ કરાવેલા લગાર હાલતા
 તોરાઓની ખંજીરોડે મુશોભિત, ઝડપથી ચાલે છે માટે ચટચટ ધ્વનિને
 કરતી પાદુકા જેમના પાદપદ્મમાં વિરાજમાન છે, પાછળ વેગથી ચાલતા
 વદાતિગજોથી વિદાએલો છે ધૃષ્ટ પ્રદેશ જેમનો, (જેમની પાછળ પાળાઓ
 વેગથી ચાલે છે) સમસ્ત શ્વેત વસ્ત્રોને ધારી રહેલા, એરીતે સમસ્ત શુભ
 શોભાએ મુશોભિત ભગવાન શ્રીહરિ પાકશાળામાં પધાર્યા ॥૮-૯॥ તે
 પછી અકસ્માત્ પાકશાળામાં કોઈપણ અલૌકિક તેજ્યપુન્જ પ્રસરેલો જોઈને
 ભગવાન પધારવાની સભાવના કરતા, પાકશાળામાં રહેલા, રસોયા સર્વ
 વિગ્રે એકદમ અભિમુખ હોઈને બીજા વ્યાપારનો પરિત્યાગ કરી, પધા-
 રેલા ભગવાનનાં દર્શન કરી આદરપૂર્વક સવિનય સાદાગ પ્રણામ કરવા
 લાગ્યા ॥૧૦॥ રસોયા વિગ્રેનાં નામોને કહે છે-રસોઈની ક્રિયામાં મહા-
 કુશળ એવા પ્રભાશકર દયારામ અને દાહ (આ ત્રણેય પિપળાન્ય ગા-

પાકવિત્ । દાજિદ્વયં વર્હિચરો રામચન્દ્રશ્ચ લાલજિત્ ॥૧૧॥ નન્દુ-
સ્તથા નન્દલાલો ગદ્વાદત્તો નરોત્તમઃ । લક્ષ્મીદત્તો દયારામઃ
કૃપાશંકર ઈશ્વરઃ ॥૧૨॥ કાશીરામશ્ચ તુલજારામશ્ચ શિવયા-
શિકઃ । દેવરામસ્તથા જીવો વિપ્રો લીલાધરસ્તથા ॥૧૩॥ પીતા-
મ્યરોઽનૂપરામો રેવાશંકરનામકઃ । વાલો વિજયરામશ્ચ દ્વાવમ્બા-
રામસંશ્રિતૌ ॥૧૪॥ તથા નારાયણજયપ્રમુખાસ્તે સસંભ્રમમ્ । પ્ર-
ણમ્ય તં પ્રાજ્ઞલયસ્તસ્થુઃ સર્વે તદ્ગ્રતઃ ॥૧૫॥ લૌહાન્ પૃથૂન્કટા-
દ્વાંસ્તુ રિક્તાન્ દૃષ્ટ્વાથ તત્ર સઃ । હરિઃ કાન્દવિકાન્ પ્રાહ યુષ્મામિઃ
ક્રિયતેઽગ્ર કિમ્ ॥૧૬॥ તમાદુસ્તે વયં સ્વામિન્નયૈવ નિશ્ચિલાન્યપિ ।
ન્યદીધપામ પેદાસુ પકાન્નાનિ વિધાય વૈ ॥૧૭॥ સુહૃદ્ભ્યોઽપ્યધુ-

મના નિવાસી સગા ભાઈઓ) તથા બીજા બાંધણી ગામના દાણભાઈ તથા
બેચર, રામચંદ્ર અને લાલજી (આ ત્રણ દુર્ગપુરના નિવાસી) તથા
નંદુરામ નંદલાલ ગંગાદત્ત નરોત્તમ લક્ષ્મીદત્ત દયારામ કૃપાશંકર અને
ધંધર (આ આઠ ઉમરેઠ પુરના નિવાસી) તથા દોરા ગામના કાશીરામ,
વેમાયડી ગામના તુળજારામ, હળવદ પુરના શિવયાશિક, લાડેર પુરના
દેવરામ, પીઠવડી ગામના જીવરામ, ઉમરેઠના લીલાધર, મેમદા-
વાદના પીતાંબર અને અનૂપરામ, ધોળકાના રેવાશંકર, વસોના વિપ્ર
વાલાધ્રુવ, સગાયા ગામના વિજયરામ, મેમદાવાદ ગામના અખારામ,
સુરતના નિવાસી બીજા અખારામ, ધોળકાના નારાયણજય, ઇસાદિક
સર્વે વિપ્રો ભગવાનને સંભ્રમથી પ્રણામ કરી બે હાથ બેડીને, તેમની કોઇ-
પણ આજ્ઞાની રાહ બેતા થકા તેમની આગળ હાથ રજા ॥૧૧-૧૫॥
તે પછી શ્રીહરિએ મહાનસ (રસોડા) માં મોટાં મોટાં લોખંડનાં
કઠાયાને ખાલી પડેલાં બેઠને તે કઠોઈ વિપ્રોને કહ્યું કે-આ બધા કઠાયાં
ખાલીજ પડેલાં દેખાય છે તો તેમાં તમો હવે શું કરવાના છો ? ॥૧૬॥
હે રાજન્ ! એરીતે શ્રીહરિએ કહેલા કઠોઈ વિપ્રોએ કહ્યું કે-હે સ્વામિન્ !
અમોએ હમણાંજ સમગ્ર પડવાનો તૈયાર કરેલાં પટારામાં ભરી દીધાં
છે. હમણાંજ અમોએ ચુલાઓ ઉપરથી આ કઠાયાં નીચે ઉતારી મુક્યાં છે.

નેવૈતે કટાહા ધ્રુવિ સત્પતે । । ઉત્સારિતાઃ સન્ત્યસામિરન્યચેત્કાર્ય-
 મુચ્યતામ્ ॥૧૮॥ મધ્યકારચચઃ શ્રુત્વા જ્ઞાત્વા તત્કરલાઘવમ્ ।
 સવિસ્થયં તાન્સંસ્તુત્ય ગ્રાહ ચાન્ધસિકાન્નમ્ ॥૧૯॥ આગમિ-
 પ્યન્તિ હિ પ્રાતર્મુનિયૂથાનિ સર્વતઃ । તસાદોદનસૂપાદિસાધને
 સન્તુ તત્પરાઃ ॥૨૦॥ આજ્ઞાપ્ય પાચકાનિત્યં યોપારસવતીગૃહમ્ ।
 જગામ ભગવાનેકઃ સંસ્થાપ્ય સ્વાનુગાન્વહિઃ ॥૨૧॥ દૃષ્ટ્વા તમાગતં
 નાથં સઘ ઉત્થાય યોપિતઃ । આસનાયૈ દદુસ્તસૈ પટ્ટકં દેમભૂપિ-
 તમ્ ॥૨૨॥ ષડ્ઞાક્ષલિપુટા નત્વા સં તસ્થુસ્તત્ર યોપિતઃ । ગદ્ધા
 રેવા ચ યમુના યતિની લહરી તથા ॥૨૩॥ મૌના રૂપા ડુર્લભા ચ

બે બીજી કાઈ કરવાનું હોય તો આપ ભગવાન અમોને આજ્ઞા આપો
 ॥૧૭-૧૮॥ હે રાજન્ । શ્રીહરિએ કંઠોઈ વિગ્રોનું વચન સાંભળીને તેમના
 હાથની બહુ લાઘવતાને બાળીને તેમની વિસ્મયપૂર્વક પ્રશંસા કરી, પછી
 રધવારા વિગ્રોને કહ્યું કે-હે દ્વિભે । આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે મુનિમંડળો
 સર્વ દેશોમાથી અહીં આવશે, માટે તમો હવે ભાત શાક દાળ આદિક
 કરવામાં ત્વરાથી તત્પર થાઓ ॥૨૦-૨૦॥ હે રાજન્ । આ પ્રકારે ભગ-
 વાન રસોયાઓને આજ્ઞા આપીને પોતાના પદાતિવર્ગને બહારજ ઉભા
 રાખીને પોને એકાદીજ વિપ્રવનિતાઓની પાકશાળા (રસોડા) માં
 પધાર્યા ॥૨૧॥ સમસ્ત વિપ્રખલીઓએ પકવાન ભેવામાટે પધારેલા
 દયાનિધિ ભક્તપ્રિય ચકળલોકનાથ ભગવાનને બાળીને એકદમ ઉડીને
 સુવર્ણથી સમલકૃત પટ્ટક (પાટલો) ભગવાનને બેસવા માટે આપ્યો
 ॥૨૨॥ પાકશાળામાં રહેલી સ્ત્રિયો ભગવાનને નમસ્કાર કરી બે દાથ
 ભેડીને તેમની આજ્ઞાની રાહ બેતી થઈ ઉભી રહી. (તે સ્ત્રિયોનાં નામ
 કહે છે) ગંગા રેવા (આ બે ધીનગરની નિવાસિની) યમુના યતિની
 (આ બે વસો પુરની નિવાસી) લહરી (ભુજનગરની નિવાસી) મૌના
 રૂપા (આ બે ઉમરેઠની નિવાસી) દુર્લભા (વડનગરની નિવાસી)
 નાથી (ઉમરેઠ નિવાસી) રામા અમૃતા અમરી (આ ત્રણેય દુર્ગનગર
 નિવાસી) ગુલાલા (ગંધ પુરની નિવાસી) પુલકી (પીંડવડી મામ

નાથી રામાડ્મૃતાડ્મરી । ગુલાલા પુત્તલી લાહુર્જીવાં સિદ્ધિશ્ચ
જાહ્નવી ॥૨૪॥ માન્યોદયકુમારી ચ કાશી જયકુમારિકા । उमा
કુમારી કુશલા હેતુર્વાણી સુખા તથા ॥૨૫॥ एता अन्याश्च बहवो
વિપ્રયોપા દિવાનિશમ્ । પાકકર્મપ્રસક્તાસ્તા હરિઃ પ્રાહ હસ-
ન્યચઃ ॥૨૬॥ पच्यते साम्प्रतं किञ्च ? भवतीभिर्महाप्रताः ! । इत्यु-
ક્ત્યન્તં તં પ્રાહ લલિતૈત્થ પ્રણમ્ય ચ ॥૨૭॥ खाजकादीनि पूर्वेऽह्नि
કૃતાન્પથ તુ ફેણિકાઃ । कृत्वा श्वो भक्ष्यभोज्यानि कुर्वन्त्येताः
સતાં પ્રમો ! ॥૨૮॥ वयं च क्षत्रियादीनां त्वद्दर्शन उपैष्यताम् ।
મક્તાનાં તુ કૃતે કુર્મઃ પાકમસહૃદે પૃથક્ ॥૨૯॥ जया रमा च
પાંચાલી નાની ફુલજયા રતિઃ । अमरी चामला क्षेमा यमी

નિવાસી) લાહુ છવા મિટ્ટિ (આ ત્રણેય આખા પિપળાણા ગ્રામની
નિવાસી) જાહ્નવી માન્યા (આ બે ત્રાયશ ગ્રામ નિવાસી) ઉદયકુમારી
(વિશનગરની નિવાસી) કાશી (મેમદાવાદ નિવાસી) જયકુમારી
(ઉંઝા ગામ નિવાસી) ઉમા (અમદાવાદવાસી) કુમારી (શીયાણી
ગ્રામ નિવાસી) કુશલા (ઉમરેઠપુરવાસી) હેતુ (પિપળાણ્ય ગ્રામ-
નિવાસી) વાણી (ઉમરેઠવાસી) મુખા (મેમદાવાદવાસી) આ અખ-
ળાઓ તથા બીજી પણ બહુ અખળાઓને અહાંનિશ પાક કર્મમાં પ્રવર્તેલી
લેધને તેમની લક્ષિતી પ્રસન્ન થએલા લગવાન હસતા હસતા વચન
બોલ્યા કે-॥૨૩-૨૬॥ हे महाप्रताः ! अहो तमाई आ महाप्रत छे.
શું ? તો અહાંનિશ પરિશ્રમને નહિ ગણીને આ સેવા કરોછો, તમો હમણાં શું
બનાવો છો ? આ પ્રકારે પુછતા લગવાનની સમીપે જઈ, લલિતા પ્રણામ
કરીને એમ બોલ્યાં કે ॥૨૭॥ हे प्रमो ! आ विप्रपत्नीओ पूर्व दिवसे भानं
આદિક લક્ષ્ય કરીને, આજ તો મુતરફેણીને કરે છે. આવતી કાલે મુનિ-
ઓમાટે પુરીયો ભાત દાળ આદિક લક્ષ્ય લોજ્યને કરશે ॥૨૮॥ अमो
ક્ષત્રિયस्त्रियो तो तमारं दर्शन करवा आवनाश क्षत्रिय आदिक लक्ष्मोने
સાં તો અમારા ઘરમાં જુદી રસોઈ કરીએ છીએ ॥૨૯॥ ज्या रमा
પાંચાળી નાની (આ આર તો પ્રસિદ્ધ છે) ફુલજયાં (ઘોળેરા નગરની)

દેવ્યજવા તથા ॥૩૦॥ અદિતી રેવતી સાતિમેના મહી ચ જાહવી ।
 ઇત્યાદ્યાઃ કુર્વેતે પાકં તત્ર ક્ષત્રસ્ત્રિયો હરે ! ॥૩૧॥ ઇતિ તસ્યા વચઃ
 શ્રુત્વા હરિઃ સજ્જાતવિસમયઃ । પુમ્મ્યોઽધિકં શ્રમં જાનન્નસ્તૌત્તા
 ધૂનયઞ્ચિરઃ ॥૩૨॥ આત્મના કથનીયં યત્તત્તુ તામિઃ સયં કૃતમ્ ।
 ઇતિ તૂર્ણી પ્રભુઃ પ્રાયાત્પ્રસન્નઃ સ્વસ્ય મન્દિરમ્ ॥૩૩॥ નિષ્કુલા-
 નમ્દમાહુય મુનિં તત્ર તતો નૃપ ! । લઘ્વારયં ચ નૃપામાત્મમૂચે
 હરજિતં ચ સઃ ॥૩૪॥ આયાસ્યન્ત્યત્ર મુનયઃ પ્રાતઃકાલે સહસ્રશઃ ।
 દેશાન્તરીયાશ્ચ નરા યોષિતશ્ચ મહાવ્રતાઃ ॥૩૫॥ વાસસ્થાનાનિ
 સર્વેપાં તેપામચ પૃથક્પૃથક્ । યથોચિતં કારયન્તુ ભવન્તો હ્યપ
 પત્તને ॥૩૬॥ ઇત્યાહસાસ્ત્રયસ્તે તુ ગત્યા પુરિ યથોચિતમ્ ।

રતિ અમરી અમલા ક્ષેમા યમી દેવી (આ છ બહુઓ દુર્ગપુરવાસી)
 તથા અળવા (ધોલેરા નગરની) અદિતિ (જુનાગઢની) રેવતી (હુંડળ-
 આમની) સાતિ (નાગડકાની) મેના (કરીયાલુ ગામની) મહી ભહુવી
 (આ બે સ્થળી ગામનિવાસી) હે હરે ! ઇત્યાદિ ક્ષત્રસ્ત્રિયો અમારા
 ઘરમાં પૃથક્ પાક કરેછે ॥૩૦-૩૧॥ હે રાજા ! આલું લલિતાનું વચન
 સાંભળીને સર્વ સ્ત્રિયોનો સેવાપરિશ્રમ અને પુશ્વોની અપેક્ષાએ પણ
 અધિક આદરાતિશયને ભોધને સવિસ્મય સતુષ્ઠ થએલા ભગવાને પોતાનું
 મસ્તક ધૂણાવાપૂર્વક તેમના અત્યાદરની અતિપ્રસંસા કરી ॥૩૨॥ પોતાની
 પ્રેરણાની અપેક્ષા વિના ભગવાનનો બધો ભાવ ભણતી હોવાથી સ્ત્રીઓએજ
 પોતાના અભિપ્રાયને અનુસારે સર્વ સંપાદન કર્યું છે એમ વિચારીને ભગ-
 વાન તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઈ, કહેવાનું કશું અવશેષ રહ્યું નથી એટલે
 મૌન થઈ, પોતાના ભવને પાછા પધાર્યા ॥૩૩॥ હે નૃપ ! તે પછી નિષ્કુ-
 લાનદ નામના મુનિને, ઉત્તમ રાજના મત્રી લાઘોઠક્કરને અને હરશ્ચ ઠક્કરને
 પોતાપાસે બોલાવીને ભગવાને કહ્યું કે-હે ભક્તો ! તમો આવતી કાલે
 પ્રાત કાળે દેશાંતર થકી હબરો હબર પ્રદાયર્થાદિ મહાવ્રતધારી મુનિઓ
 તથા હરિજન નરનારીઓ અહીં આવશે. તે તમામને હમણાંજ આ દુર્ગ-
 નગરમાંજ જુદા જુદા યથોચિત ઉતારા કરાવો ॥૩૪-૩૬॥ હે રાજા !

સ્થાનાનિ કારયમામુર્હરેરાજાનુસારતઃ ॥૩૭॥ સ્વીયમક્તહિતમેવ
ચિન્તયન્ સોઽપ્યશેત દશમક્ષણે નિશઃ । તસ્ય તર્હાપિ તુ યોગ-
નિદ્રયા પ્રાપિ નૈવ નૃપ ! સેવનક્ષણઃ ॥૩૮॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवत्कृतपाकशाला-
लोकननाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

સુમત ઉવાચ—શાખાનગરસંસ્થાનાં મુનીનાં સા તુ શર્વરી ।
આસીત્કલ્પસમા રાજંસ્તદ્દિદક્ષાતુરાત્મનામ્ ॥૧॥ कथञ्चिद्रजनीं
नीत्वा भगवत्कीर्तनादिभिः । प्रातर्दुर्गपुरं तेऽथ सर्व एव समा-
ययुः ॥२॥ सत्यरं चलतां तेषां चर्मान्यासन् हि सर्वतः । न कर्क-

આ પ્રકારે આજ્ઞા આપેલા ત્રણેય જણાઓએ નગરમાં જઈને શ્રીહરિની
આજ્ઞાને અનુસારે મથોમિત ઉતરવાના સ્થાનની વ્યવસ્થા કરાવી ॥૩૭॥
હે નૃપ ! એરીતે તેતે ભક્તોને તેતે ઉપયોગી આજ્ઞા કરીને મહાપ્રભુ રાત્રિએ
દશમા મુહૂર્તમાં કિંચિત્ પોઢી મયા. તથાપિ પોતાના ભક્તોનું/ એક કિત
કરવાના વિચારપરાયણ હોવાથી તેમની સેવા કરવાનો અવસર તો યોગ-
નિદ્રાને ખીલકુલ મળ્યોજ નહિ (નિદ્રા આવીજ નહિ) ॥૩૮॥ धिति
श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवत्कृतपाक-
शालावलोकननाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

અધ્યાય ૭ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! શાખાનગરમાં આવીને રહેલા,
ભગવાનના ચરણારવિંદનાં-દર્શન કરવાની લાલસાથી ઉત્કટિત મન-
વાળા મુનિઓને તે રાત્રિતો કલ્પકાળને તુલ્ય બહુ લાંબી થઈ પડી
॥૧॥ સમગ્ર મુનિઓ ભગવત્કીર્તનાદિવડે જેમ તેમ મહાકષ્ટથીજ તે
રાત્રિ નિર્જમન કરીને પ્રાતઃકાળે દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૨॥ ભગવાનના
દર્શનની ત્વરાને લીધે સત્વર ચાલતા તે મુનિઓના જવાના માર્ગો

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનના દર્શન કરવામાં બહુ ઉત્સાહવાળા મુનિમંડ
જોતું દુર્ગપુરમાં આગમન તેમના તેમના નાગના નિર્દેશપૂર્વક વર્ણવે છે

રાત્ર પાપાણાન્ન વૃત્તીસ્તે ત્વજીગણન્ ॥૩॥ કૃપાનન્દઃ સ્વયૂથેન
સાકં તૂર્ણમુપાયયૌ । ત્યાગાનન્દસ્તથેવાડ્યાન્નિર્લોભાનન્દયોર્દ્વ-
યમ્ ॥૪॥ આત્માનન્દ. સયૂથશ્ચ કૃષ્ણાનન્દ ઉપાયયૌ । સ્વયૂથેનાથ
પરમહંસાનન્દો મુનિસ્તથા ॥૫॥ તથૈવ ચિન્મયાનન્દો વૈરાગ્યા
મન્દ આયયૌ । અદ્વૃતાનન્દયુગલં સ્વસ્વયૂથસમન્વિતમ્ ॥૬॥ અક્ષ-
રાનન્દજિજ્ઞાસાનન્દો સ્વૈર્મુનિમિ. સદ્ । સ્વયંપ્રકાશકાનન્દ. કૈવ-
લ્યાનન્દ આયયૌ ॥૭॥ વિરક્તાનન્દચિદ્રૂપાનન્દૌ સ્વસ્વર્પિભિ-
ર્વૃતો । નરનારાયણાનન્દ. સ્વયૂથેન ચ સંવૃતઃ ॥૮॥ તથા શ્રીગુરુ-
ચરણરતાનન્દો હ્યુપાગમત્ । નિજયૂથેન પતિતપાવનાનન્દ

અધાય પ્રદેશમા થયા હતા (માર્ગે થઈને જવાનો નિયમ ન રહ્યો
હતો જેમ તેમ જ્યા ત્યા ત્વરાથી આવતા હતા) માર્ટેજ માર્ગના
નિયમ વિના ત્વરાથી આવતા કાટા કાકરા પથરા અને ખેતરની ચોખેર
કરેલી વાજ્યોને પણ ગણતા ન હતા ॥૩॥ હવે દુર્ગપુરપ્રત્યે આવતા
મુનિઓને નામ નિર્દેશપૂર્વક વર્ણવે છે—કૃપાનન્દમુનિ પોતાના મડળસાથે
જલદી પહેલ વહેલા આવ્યા (ભગવાનના ચરણારવિંદના આશ્ર
યવાળા બહુ પરમહસો બહુ પરમહસોના નેતાઓ પણ હતા માર્ટેજ
કૃપાનન્દ પોતાના મડળસાથે આવ્યા, ત્યાગાનન્દ પોતાના મડળસાથે
આવ્યા, એવી મડળોની વ્યવસ્થા છે) પોતાના મડળસાથે ત્યાગા
નન્દમુનિ આવ્યા નિર્લોભાનન્દ નામના બે મુનિઓ સમડળ આવ્યા સમ
ડળ આત્માનન્દમુનિ આવ્યા અને સમડળ કૃષ્ણાનન્દમુનિ આવ્યા તથા પર
મહસાનન્દ મુનિ પોતાના મડળ સાથે આવ્યા ॥૪-૫॥ ચિન્મયાનન્દમુનિ
વૈરાગ્યાનન્દમુનિ પોતપોતાના મડળસાથે જલદી આવ્યા અદ્વૃતાનન્દ
નામના બે મુનિઓ પોતપોતાના મડળની સાથે આવ્યા અક્ષરાનન્દ અને
શ્રીજીજ્ઞાસાનન્દ આ બે સાધુઓ પોતાના મડળના સાધુઓ સાથે આવ્યા
સ્વયંપ્રકાશાનન્દ તથા કૈવલ્યાનન્દ મુનિ સમડળ આવ્યા વિરક્તાનન્દ, ચિદ્રૂ-
પાનન્દ અને નરનારાયણાનન્દ મુનિ પોતાના મડળના મુનિઓથી વીંટાઈને
દુર્ગપુર આવ્યા તથા શ્રીગુરુચરણરતાનન્દ, પતિતપાવનાનન્દ, મહાપુરપાનન્દ,

આયયૌ ॥૧॥ સહ સ્વયૂથેન મહાપુરુષાનન્દ આગમત્ । ધીરાન-
ન્દશિવાનન્દાધારાનન્દ યથ ચ ॥૧૦॥ વાસુદેવાનન્દ આયા-
ત્સ્વયૂથેન સમન્વિતઃ । તથા પરમચૈતન્યાનન્દ આયાચ્ચ સત્ત્વરમ્
॥૧૧॥ વિશ્વાત્માનન્દ આયાચ્ચ વૈષ્ણવાનન્દયોર્દ્વયમ્ । નિર્ગુણાનન્દ
આયાચ્ચ સૂર્યાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૧૨॥ રાઘવાનન્દયુગલં કલ્યા-
ણાનન્દ આયયૌ । સ્વયૂથયુક્ પુરુષોત્તમાનન્દ ઉપાયયૌ ॥૧૩॥
તથા ભાગેશ્વરાનન્દોઽરૂપાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ । અપારાનન્દ આયા-
ધ્યામૂર્તાનન્દોઽપિ સત્ત્વરમ્ ॥૧૪॥ ગોપેશ્વરાનન્દપદ્મધરાનન્દા-
બુધેયતુઃ । લક્ષ્મીનારાયણાનન્દો રાઘેશાનન્દ આયયૌ ॥૧૫॥
નરાનન્દશ્ચ પરમપુરુષાનન્દ આયયૌ । આયાચ્ચ શ્વેતવૈકુण્ઠાનન્દઃ
સ્વૈર્મુનિમિઃ સહ ॥૧૬॥ મહાનન્દો જગત્પાવનાનન્દશ્ચ સ્વયૂથયુક્ ।
ભક્તેશાનન્દયૂથં ચ દેવેશાનન્દ આયયૌ ॥૧૭॥ હરિપ્રકાશાનન્દશ્ચ
તત્રાગચ્છત્સ્વયૂથયુક્ । હરિપ્રસાદાનન્દશ્ચ સુધર્માનન્દ આયયૌ
॥૧૮॥ રાઘેશ્વરાનન્દ આયાન્નિજયૂથસમન્વિતઃ । સુસ્વપ્રકાશા-
નન્દશ્ચ નિર્વિગ્નાનન્દ આયયૌ ॥૧૯॥ આયયાવક્ષરનિવાસાનન્દશ્ચ
સ્વયૂથયુક્ । ધર્મપ્રકાશાનન્દશ્ચ નિર્દોષાનન્દ આયયૌ ॥૨૦॥

ધીરાનન્દ, શિવાનન્દ અને આધારાનન્દ મુનિ પોતપોતાના મડળના મુનિઓ
સાથે આવ્યા ॥૬-૧૦॥ મડળસહિત વાસુદેવાનન્દ મુનિ તથા પરમચૈત-
ન્યાનન્દમુનિ સત્ત્વર આવ્યા પોતાના મડળે યુક્ત વિશ્વાત્માનન્દ મુનિ, યે
વૈષ્ણવાનન્દ મુનિ, નિર્ગુણાનન્દમુનિ અને સૂર્યાનન્દમુનિ આવ્યા. યે રાઘવાનન્દ
નામના મુનિઓ, કલ્યાણાનન્દમુનિ, પુરુષોત્તમાનન્દમુનિ, ભાગેશ્વરાનન્દમુનિ,
અરૂપાનન્દમુનિ, અપારાનન્દમુનિ અને અમૂર્તાનન્દમુનિ પોતપોતાના મડળના
મુનિઓ સાથે હિતાવળથી આવ્યા ॥૧૧-૧૪॥ ગોપેશ્વરાનન્દ, પદ્મધરાનન્દ,
લક્ષ્મીનારાયણાનન્દ, રાઘેશાનન્દ, નરાનન્દ, પરમપુરુષાનન્દ, શ્વેતવૈકુણ્ઠાનન્દ,
મહાનન્દ, જગત્પાવનાનન્દ, ભક્તેશાનન્દ, દેવેશાનન્દ, હરિપ્રકાશાનન્દ, હરિ-
પ્રસાદાનન્દ, સુધર્માનન્દ, રાઘેશ્વરાનન્દ, સુખપ્રકાશાનન્દ, નિર્વિગ્નાનન્દ, અક્ષ-
રનિવાસાનન્દ, ધર્મપ્રકાશાનન્દ અને નિર્દોષાનન્દ, આ મુનિઓ પોતપોતાના

સુપરૂપાનન્દવિશ્વનાથાનન્દૌ સમીયતુઃ । તથા પરમસન્તોપાનન્દ
 આયાત્સ્વયૂથયુક્ ॥૨૧॥ શુદ્ધજ્ઞાનાનન્દ આયાત્રિજયૂથસમન્વિતઃ ।
 વિજયાત્માનન્દમુનિઃ સયૂથશ્રાયયૌ દ્રુતમ્ ॥૨૨॥ આયાચ ઘડ-
 રીનાથાનન્દઃ સ્વમુનિમિઃ સદ્ । તથૈવ પરમજ્ઞાનાનન્દ આયા-
 ત્સ્વયૂથયુક્ ॥૨૩॥ નિવૃત્ત્યાનન્દ આયાચ સદાનન્દઃ સ્વયૂથ-
 યુક્ । તથા ત્રિવિક્રમાનન્દશ્ચિદાનન્દોઽમ્યુપાયયૌ ॥૨૪॥ નયા-
 નન્દઃ સ્વયૂથો ધ્યાનાનન્દસ્તથૈવ ચ । ભજનાનન્દ આયાચ
 પરમાનન્દ આગમત્ ॥૨૫॥ ગોવિન્દાનન્દ આયાચ સ્વયૂથેન સમ-
 ન્વિતઃ । શમાનન્દઃ સુપ્રાનન્દશ્ચાદ્વૈતાનન્દ આયયૌ ॥૨૬॥ સયૂથ-
 શ્ચાચ્યુતાનન્દોઽનન્તાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ । અચિન્ત્યાનન્દ આગચ્છ-
 દમોઘાનન્દ આશુ ચ ॥૨૭॥ અરિદ્વન્દ્રાનન્દ આયાદ્ભવેન્દ્રાનન્દ આ-
 ત્મનઃ । યૂથેનાનુભયાનન્દ આદિત્યાનન્દ આયયૌ ॥૨૮॥ સ્વયૂથે-
 નાચ્છાનાનન્દોઽથાજન્માનન્દ આયયૌ । અખિલાનન્દ આકાશાનન્દ
 આયાત્સમણ્ડલઃ ॥૨૯॥ સ્વયૂથેનાલિલગ્રહાણ્ડેશ્ચરાનન્દ આગ-
 મત્ । ઐકારાનન્દ આયાચ વીર્યાનન્દઃ સમણ્ડલઃ ॥૩૦॥ વિશ્વરૂ-
 પાનન્દ આયાત્પ્રધાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ । પરમાત્માનન્દ આયાદ્વેદા-
 ન્તાનન્દ અયયૌ ॥૩૧॥ વૈકુણ્ઠાનન્દયૂથં ચ જ્ઞાનાનન્દસ્ય મણ્ડ-

મંડળની સાથે ત્વરાથી આવ્યા ॥૨૫-૨૦॥ સુખરૂપાનન્દ, વિશ્વનાથાનન્દ,
 પરમસન્તોપાનન્દ, શુદ્ધજ્ઞાનાનન્દ, વિજયાત્માનન્દ, ઘડરીનાથાનન્દ, પરમજ્ઞા-
 નાનન્દ, નિવૃત્ત્યાનન્દ, સદાનન્દ, ત્રિવિક્રમાનન્દ, ચિદાનન્દ, નયાનન્દ, ધ્યાના-
 નન્દ, ભજનાનન્દ અને પરમાનન્દ મુનિ પોતાના મંડળના સાધુઓ સાથે
 વેગથી આવ્યા ॥૨૧-૨૫॥ ગોવિદાનન્દ, શમાનન્દ, સુપ્રાનન્દ, અદ્વૈતાનન્દ,
 અચ્યુતાનન્દ, અનન્તાનન્દ, અચિન્ત્યાનન્દ, અમોઘાનન્દ, અરિદ્વન્દ્રાનન્દ, ગવે-
 ન્દ્રાનન્દ, અનુભવાનન્દ, આદિત્યાનન્દ, અયળાનન્દ, અજન્માનન્દ અભિજ્ઞાનન્દ,
 આકાશાનન્દ, અખિલપ્રકાશચરાનન્દ, ઐકારાનન્દ, વીર્યાનન્દ, આ સાધુઓ
 પોતપોતાના ભુથના સાધુઓ સાથે સત્વર આવ્યા ॥૨૬-૩૦॥ વિશ્વરૂપા-
 નન્દ, પ્રજ્ઞાનન્દ, પરમાત્માનન્દ, વેદાન્તાનન્દ, વૈકુઠાનન્દ, જ્ઞાનાનન્દ, ભગવદાનન્દ,

લમ્ । આયાદ્ગવદાનન્દસ્તત્વાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૩૨॥ નિજવો
ધાનન્દ આયાત્સચ્ચિદાનન્દ આયયૌ । મુકુન્દાનન્દ આયાચ્ચ ક્ષમા-
નન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૩૩॥ પુણ્ડરીકાક્ષાનન્દઃ વિધાત્રાનન્દ આયયૌ ।
અનાદિનિધનાનન્દ ઉત્તમાનન્દ આગમત્ ॥૩૪॥ અગ્રાહ્યાનન્દ
આયાચ્ચ શાશ્વતાનન્દ આત્મનઃ । યૂથેનાયાદ્રુવાનન્દોઽપ્રમેયાનન્દ
આયયૌ ॥૩૫॥ પવિત્રાનન્દ આયાચ્ચ સ્થવિષ્ઠાનન્દ આશુ ચ ।
હૃપીકેશાનન્દ આયાત્પ્રભૂતાનન્દ આયયૌ ॥૩૬॥ સયૂથો નિયમા-
નન્દો નિર્માનાનન્દ આયયૌ । નિષ્કામાનન્દ આગચ્છન્નિઃસ્વાદા-
નન્દમણ્ડલમ્ ॥૩૭॥ નિઃસ્નેહાનન્દ આયાચ્ચ કૌશિકાનન્દ આશુ
ચ । અષ્ટાવક્રાનન્દ આયાદ્યુક્તાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૩૮॥ જગદીશા-
નન્દ આયાન્નિજયૂથસમન્વિતઃ । પીતામ્બરાનન્દ આયાત્પૂર્ણાનન્દઃ
સમણ્ડલઃ ॥૩૯॥ પરમેશ્વરાનન્દઃ દયાનન્દઃ સમણ્ડલઃ । સર્વે-
શ્વરાનન્દ આયાદીશ્વરાનન્દ આયયૌ ॥૪૦॥ સુરેશ્વરાનન્દ આયા-
દ્ધર્માનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ । મુનીશ્વરાનન્દ આયાદ્રુદર્યાનન્દ આશુ ચ
॥૪૧॥ વલમદ્રાનન્દ આયાત્પ્રકાશાનન્દ આત્મનઃ । યૂથેન સિદ્ધા
નન્દઃ શંકરાનન્દ આયયૌ ॥૪૨॥ વિશ્રામાનન્દ આગચ્છત્કેશ
યાનન્દમણ્ડલમ્ । કપિલેશ્વરાનન્દઃ સ્વવશાનન્દ આયયૌ ॥૪૩॥

તત્વાનં, નિજબોધાનં, સચ્ચિદાનં, મુકુંદાનં, ક્ષમાનં, પુડરીકાક્ષા
નં, વિધાત્રાનં, અનાદિનિધનાનં, ઉત્તમાનં, અગ્રાહ્યાનં, શાશ્વતાનં,
દ્રુવાનં, અપ્રમેયાનં, પવિત્રાનં, સ્થવિષ્ઠાનં, હૃપીકેશાનં, પ્રભુતાનં,
નિયમાનં, નિર્માનાનં, નિષ્કામાનં, નિસ્વાદાનં, નિસ્નેહાનં, કૌશિકા-
નં, અષ્ટાવક્રાનં, યુક્તાનં, જગદીશાનં, પીતામ્બરાનં, પૂર્ણાનં, પરમે-
શ્વરાનં, દયાનં, સર્વેશ્વરાનં અને ઈશ્વરાનં, આ બધા મુનિઓ પોતપો-
તાના મંડળના સાધુઓ સાથે એકદમ દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૩૧-૪૦॥
સમંડળ સુરેશ્વરાનંદમુનિ, ધર્માનંદમુનિ, મુનીશ્વરાનંદમુનિ અને નૃદર્યાન-
ંદમુનિ તત્કાળ આવ્યા. પોતાના મંડળની સાથે બળભદ્રાનંદમુનિ, પ્રકાશા-
નંદમુનિ, સિદ્ધાનંદમુનિ અને શંકરાનંદમુનિ આવ્યા વિશ્રામાનં, કપિલ-

દ્રુપદપ્રકાશાનન્દશ્ચ સ્વયૂથેન સદ્ગમત્ । સજ્જનાનન્દ આયાચ્ચ
 માધવાનન્દ આયયૌ ॥૪૪॥ સાહ્યાનન્દઃ પ્રમાનન્દો ભાસ્કરાનન્દ
 આયયૌ । ઋપમાનન્દ આગચ્છત્સગુણાનન્દ આશુ ચ ॥૪૫॥ રમે-
 શ્વરાનન્દ આયાદ્યુસિંહાનન્દ આગમત્ । નિર્દ્વન્દ્યાનન્દ આગચ્છ-
 દ્વિદેહાનન્દ આયયૌ ॥૪૬॥ નિરાલમ્બાનન્દ આયાદ્વિજ્ઞાનાનન્દ
 આયયૌ । નિઃસન્દેહાનન્દ આયાદ્વિશ્વાસાનન્દ આયયૌ ॥૪૭॥
 નિર્વિકારાનન્દ આયાદ્દીપ્તાનન્દઃ સમખલ્લઃ । નિરપેક્ષાનન્દ
 આયાદેવાનન્દસ્તથાયયૌ ॥૪૮॥ નિરજ્ઞાનન્દ આગચ્છલ્લદમણાનન્દ
 આશુ ચ । સત્તાનન્દો નીલકણ્ઠાનન્દસ્તપ્રાયૌ દ્રુતમ્ ॥૪૯॥ નિર્મો-
 હાનન્દ આગચ્છદ્ધૂધરાનન્દ આયયૌ । યોગાનન્દસ્ય યૂયં ચ ભદ્રા-
 નન્દસ્ય મખલ્લમ્ ॥૫૦॥ અવિનાશાનન્દયૂથમચ્છેદ્યાનન્દમખલ્લ-
 લમ્ । માયાતીતાનન્દયૂથં માનદાનન્દમખલ્લમ્ ॥૫૧॥ હંસાનન્દઃ
 સમાગચ્છત્પ્રધુસાનન્દ આયયૌ । મંજુકેશાનન્દયૂયં પ્રતોપાનન્દ
 આગમત્ ॥૫૨॥ હરિભજ્જનાનન્દશ્ચ નિર્મલાનન્દમખલ્લમ્ । હયગ્રી-
 વાનન્દ આયાચ્છાન્તાનન્દશ્ચ યૂથયુક્ ॥૫૩॥ નરોત્તમાનન્દયૂયં
 પ્રશાન્તાનન્દમખલ્લમ્ । નારાયણાનન્દ આયાચ્છન્યાનન્દશ્ચ યૂથ-
 યુક્ ॥૫૪॥ સવિજ્ઞાનન્દ આયાચ્ચ સુજ્ઞાનાનન્દ આયયૌ । ધરણી-

શ્વરાનંદ, રવવશાનંદ, કેશવાનંદ, દ્રુપદપ્રકાશાનંદ, સજ્જનાનંદ અને માધ-
 વાનંદ મુનિનુ મંડળ આબ્યું સાંખ્યાનંદ, પ્રજ્ઞાનંદ, ભાસ્કરાનંદ, ઋપભા-
 નંદ, સગુણાનંદ, રમેશ્વરાનંદ, વૃસિંહાનંદ, નિર્દ્વન્દ્યાનંદ, વિદેહાનંદ નિરાલં-
 બાનંદ, વિજ્ઞાનાનંદ, નિ સદેહાનંદ, વિશ્વાસાનંદ, નિર્વિકારાનંદ, દીપ્તાનંદ,
 નિરપેક્ષાનંદ, દેવાનંદ, નિરજ્ઞાનંદ, લક્ષ્મણાનંદ, સત્તાનંદ, નીલકંઠાનંદ,
 નિર્મોહાનંદ, ભૂધરાનંદ, યોગાનંદ અને ભદ્રાનંદ આ બધા મુનિઓના મંડળો
 દુર્ગનગરમાં તત્ક્ષણ આબ્યા ॥૪૯-૫૦॥ અવિનાશાનંદનું મંડળ, અલ્પેદ્યા-
 નંદનું મંડળ, માયાતીતાનંદનું મંડળ અને આનંદાનંદનું મંડળ આબ્યું.
 હંસાનંદ, પ્રધુસાનંદ, મંજુકેશાનંદ, પ્રતોપાનંદ, હરિભજ્જનાનંદ, નિર્મળા-
 નંદ, હયગ્રીવાનંદ, શાંતાનંદ, નરોત્તમાનંદ, પ્રશાંતાનંદ, નારાયણાનંદ,

धरानन्दश्च सत्कर्त्रानन्द आययौ ॥५५॥ सत्येश्वरानन्द आया-
 ज्योतिपानन्द आगमत् । प्रबोधानन्द आयाच्च प्रभवानन्दः
 समण्डलः ॥५६॥ रामचन्द्रानन्दयूयं सर्वज्ञानन्दमण्डलम् । पद्म-
 नाभानन्दयूयं तापसानन्द आययौ ॥५७॥ शून्यातीतानन्दयूयं
 तुरीयानन्द आगमत् । स्वस्वरूपानन्दयूयं वामनानन्दमण्डलम्
 ॥५८॥ जगन्निवासानन्दश्च विवेकानन्द आययौ । अक्षयरूपान-
 न्दश्च मङ्गलानन्द आगमत् ॥५९॥ श्वेतद्वीपानन्दयूथमव्ययानन्द-
 मण्डलम् । गोलोकेश्वरानन्दश्च सुप्रतानन्द आययौ ॥६०॥ तुरीया-
 तीतानन्दश्च ह्यमेदानन्द आगमत् । दृढप्रतानन्द आयाद्विचाप-
 नन्द आशु च ॥६१॥ निर्विशेषानन्दयूयं क्षेमानन्दस्य मण्डलम् ।
 अनिरुद्धानन्दयूयं जिष्णवानन्दश्च यूथयुक् ॥६२॥ मधुसूदनानन्दश्च
 विष्णवानन्दः समभ्यगात् । अव्ययात्मानन्दयूयं मुक्तिदानन्द
 आययौ ॥६३॥ संशितप्रतानन्दश्च वरदानन्द आशु च । ज्ञानव-
 ह्नमानन्दश्च सुपर्णानन्द आगमत् ॥६४॥ विश्वाधारानन्दयूयं
 दुर्लभानन्दमण्डलम् । घनश्यामानन्दयूयं प्रसादानन्द आगमत्
 ॥६५॥ दहरानन्द आयाद्याप्यैश्वर्यान्न्दमण्डलम् । अवदातानन्द-
 यूथमलिङ्गानन्दमण्डलम् ॥६६॥ राघाकृष्णानन्दयूयं धर्मात्मान-
 सवित्रानन्द, सुज्ञानानन्द, धरणीधरानन्द, सत्कर्त्रानन्द, सत्येश्वरानन्द, ज्योति-
 पानन्द, प्रबोधानन्द, प्रभवानन्द, रामचन्द्रानन्द, सर्वज्ञानन्द, पद्मनाभानन्द,
 तापसानन्द, शून्यातीतानन्द, तुरीयानन्द, स्वस्वरूपानन्द, वामनानन्द, जग-
 निवासानन्द, विवेकानन्द, अक्षयरूपानन्द, मङ्गलानन्द, श्वेतद्वीपानन्द, अव्य-
 यानन्द, गोलोकेश्वरानन्द, सुप्रतानन्द, आ मुनिओ पोताना नूथने साधे लध
 सत्वर दुर्गपुरमां आया ॥५१-६०॥ तुरीयातीतानन्द, अमेदानन्द, दृढप्रता-
 नन्द, विचारानन्द, निर्विशेषानन्द, क्षेमानन्द, अनिरुद्धानन्द, श्वेतद्वीपानन्द, मधु-
 सूदनानन्द, विष्णवानन्द, अव्ययात्मानन्द, मुक्तिदानन्द, संशितप्रतानन्द,
 वरदानन्द, ज्ञानवह्नमानन्द, सुपर्णानन्द, विश्वाधारानन्द, दुर्लभानन्द, घनश्या-
 मानन्द, प्रसादानन्द, दहरानन्द, ऐश्वर्यान्न्द, अवदातानन्द, अलिङ्गानन्द,

न्दमण्डलम् । आयाद्धरिहयानन्दो यजेशानन्दमण्डलम् ॥६७॥
 बालमुकुन्दानन्दश्चोपशमानन्द आययौ । सङ्कर्षणानन्दयूथं
 श्रीधरानन्दमण्डलम् ॥६८॥ जनार्दनानन्दयूथममृतानन्दमण्ड-
 लम् । यशोधरानन्दयूथं भूतात्मानन्द आगमत् ॥६९॥ पूतात्मा-
 नन्दयूथं च पुरुषानन्दमण्डलम् । आयात्प्रधानपुरुषेश्वरानन्दः
 समण्डलः ॥७०॥ हिरण्यगर्भानन्दश्च भावनानन्द आययौ । दुरा-
 धर्पानन्द आयात्प्रभवानन्द आशु च ॥७१॥ ईशानानन्द आयाच्च
 भूगर्भानन्द आगमत् । प्राणवानन्द आगच्छत्कृतज्ञानन्द
 आययौ ॥७२॥ संवत्सरानन्दयूथं सुरेशानन्दमण्डलम् । त्रिगुणा-
 तीतानन्दश्च बुद्धानन्दस्तथाययौ ॥७३॥ वृषाकप्यानन्दयूथं यस्या-
 नन्दस्य मण्डलम् । वृषकर्मानन्द आयात्समात्मानन्द आगमत्
 ॥७४॥ सहस्रशीर्षानन्दश्च सर्वगानन्द आययौ । सर्वविदानन्दयूथं
 सामगानन्द आगमत् ॥७५॥ विश्वक्सेनानन्दयूथं वेदानन्दस्य
 मण्डलम् । धर्माध्यक्षानन्द आयाद्वेदाङ्गानन्द आययौ ॥७६॥
 लोकाध्यक्षानन्दयूथं भ्राजिष्ण्वानन्दमण्डलम् । चतुर्नृहानन्दयूथं
 सहिष्ण्वानन्द आगमत् ॥७७॥ चतुरात्मानन्द आयादनयानन्द
 आययौ । चतुर्भुजानन्दयूथं विजयानन्द आगमत् ॥७८॥ ऊर्जि-

राधाकृष्णानन्द, धर्मात्मानन्द, हरिहयानन्द, यजेशानन्द, बालमुकुन्दानन्द, उप-
 शमानन्द, संकर्षणानन्द, श्रीधरानन्द, जनार्दनानन्द, अमृतानन्द, यशोधरा-
 नन्द, भूमात्मानन्द, पूतात्मानन्द, पुरुषानन्द, प्रधानपुरुषेश्वरानन्द, आ-
 मुनिशो समंशो सत्वर आभ्या ॥६९-७०॥ हिरण्यगर्भानन्द, भाव-
 नानन्द, दुराधर्षानन्द, प्रभवानन्द, प्रशानानन्द, भूगर्भानन्द, प्राणवा-
 नन्द, कृतज्ञानन्द, संवत्सरानन्द, सुरेशानन्द, त्रिगुणातीतानन्द, बुद्धानन्द,
 वृषाकप्यानन्द, यस्यानन्द, वृषकर्मानन्द, समात्मानन्द, सहस्रशीर्षानन्द,
 सर्वगानन्द, सर्वविदानन्द, सामगानन्द, विश्वक्सेनानन्द, वेदानन्द, धर्मा-
 ध्यक्षानन्द, वेदाङ्गानन्द, लोकाध्यक्षानन्द, भ्राजिष्ण्वानन्द, चतुर्नृहानन्द,
 सहिष्ण्वानन्द, चतुरात्मानन्द, अनयानन्द, चतुर्भुजानन्द, विजयानन्द,

तानन्दयूथं च कारणानन्दमण्डलम् । उपेन्द्रानन्द आयाच्च धृता-
त्मानन्द आययौ ॥७९॥ अतीन्द्रियानन्द आयात्सत्त्वस्थानन्द
आगमत् । महावीर्यानन्दयूथं तत्राऽऽगच्छच्च सत्वरम् ॥८०॥
अयोनिजानन्द आयात्सात्त्वतानन्द आशु च । महोत्साहानन्द-
यूथं विश्रुतानन्दमण्डलम् ॥८१॥ अनिर्देश्यानन्दयूथं निमेषानन्द-
मण्डलम् । महेष्वासानन्दयूथमुदारानन्द आययौ ॥८२॥ महा-
शक्त्यानन्दयूथं विश्वानन्दस्तथागमत् । दुर्मर्षणानन्द आयाद्धा-
मानन्दः स्वयूथयुक् ॥८३॥ गुरुत्तमानन्दयूथं भूषणानन्दमण्ड-
लम् । सहस्राक्षानन्दयूथमनिलानन्द आययौ ॥८४॥ तत्राययौ
सत्यपराक्रमानन्दस्य मण्डलम् । निवृत्तात्मानन्द आयात्संवृता-
नन्दमण्डलम् ॥८५॥ सत्कृतातन्दयूथं चासङ्ख्येयानन्दमण्डलम् ।
विशिष्टानन्दयूथं च सिद्धार्थानन्दमण्डलम् ॥८६॥ सिद्धसङ्कल्पा-
नन्दश्च सिद्धिदानन्द आययौ । वर्धनानन्द आगच्छद्विज्ज्ञा-
नन्द आशु च ॥८७॥ श्रुतिसागरानन्दश्च महेन्द्रानन्द आगमत् ।
बृहद्रूपानन्द आयाद्वसुदानन्द आशु च ॥८८॥ जगन्नाथानन्द-
यूथं सङ्ख्यासानन्दमण्डलम् । प्रकाशात्मानन्दयूथं प्रतापानन्द
आययौ ॥८९॥ अव्यक्तरूपानन्दश्च पावनानन्द आययौ । तथाऽ-

जिह्वानन्द, कार्त्तुनन्द, उपेन्द्रानन्द, धृतात्मानन्द, अतीन्द्रियानन्द, सत्त्व-
स्थानन्द, महावीर्यानन्द, आ मुनिभ्यो धीतधीतानां भूथनी साधे सत्वर
दुर्गेनगरभां आभ्या ॥७९-८०॥ अयोनिजानन्द, सात्त्वतानन्द, महोत्सा-
हानन्द, विश्रुतानन्द, अनिर्देश्यानन्द, निमेषानन्द, महेष्वासानन्द, उदारानन्द,
महाशक्त्यानन्द, विश्वानन्द, दुर्मर्षणानन्द, धामानन्द, गुरुत्तमानन्द, भूष-
णानन्द, सहस्राक्षानन्द, अनिलानन्द, सत्यपराक्रमानन्द, निवृत्तात्मानन्द,
संवृत्तानन्द, सत्कृतातानन्द, असंख्येयानन्द, विशिष्टानन्द, सिद्धार्थानन्द, सिद्ध-
सङ्कल्पानन्द, सिद्धिदानन्द, वर्धनानन्द, विविज्ज्ञानन्द, श्रुतिसागरानन्द, महे-
न्द्रानन्द, बृहद्रूपानन्द, वसुदानन्द, जगन्नाथानन्द, सङ्ख्यासानन्द, प्रकाशा-
त्मानन्द, प्रतापानन्द, अव्यक्तरूपानन्द, पावनानन्द, अनंतज्ञानन्द, क्रोधदा.

नन्तजिदानन्दः क्रोधहानन्द आगमत् ॥९०॥ रामानुजानन्दयूयं
 प्रथितानन्दमण्डलम् । आयादशोकानन्दश्च सयूथस्तत्र सत्त्वं
 रम् ॥९१॥ दामोदरानन्द आयादकामानन्दमण्डलम् । अनुकूलान-
 नन्दयूथमतुलानन्द आययौ ॥९२॥ आदिदेवानन्दयूयं श्रीगर्भा-
 नन्दमण्डलम् । महाभागानन्द आयाद्विवाणानन्द आगमत्
 ॥९३॥ व्यवसायानन्द आयात्सन्तोषानन्द आययौ । नन्दानन्दः
 स्थिरानन्दो विरामानन्द आगमत् ॥९४॥ निर्मत्सरानन्द आया-
 च्छत्रुमानन्दमण्डलम् । सुदर्शनानन्दयूयं विशालानन्द आययौ
 ॥९५॥ परमेष्ठ्यानन्द आयादक्षानन्दश्च यूथयुक् । धर्मयूपान-
 न्दयूथमिज्यानन्दस्य मण्डलम् ॥९६॥ महामखानन्दयूथं विमुक्ता-
 नन्दमण्डलम् । सुमुखानन्द आयाच्च सूक्ष्मानन्दश्च यूथयुक्
 ॥९७॥ जितक्रोधानन्द आयाद्व्रक्षण्यानन्दमण्डलम् । मनोहरा-
 नन्दयूथं दर्पहानन्द आययौ ॥९८॥ भक्तवत्सलानन्दश्च शुभाङ्गा-
 नन्द आगमत् । छानगम्यानन्द आयाच्छान्तिदानन्द आययौ
 ॥९९॥ पुरातनानन्दयूथं सत्कीर्त्यानन्द आगमत् । सत्यसन्धा-
 नन्द आयाद्विशोकानन्द आययौ ॥१००॥ प्रमोदनानन्द आयाच्च-
 न्दनानन्द आशु च । सत्यधर्मानन्द आयात् सद्गत्यानन्द आययौ

नंद, आ मुनिनो पोतपोताना भंडने लक्षणे दुर्गपुरमा नलदी आया
 ॥८९-९०॥ रामानुजानंद, प्रथितानंद, अशोकानंद, दामोदरानंद, अनुकूलभा-
 नंद, अनुकूलानंद, अतुलानंद, आदिदेवानंद, श्रीगर्भानंद, महाभागानंद,
 निर्वाणानंद, व्यवसायानंद, संतोषानंद, नंदानंद, स्थिरानंद, विरामानंद,
 निर्मत्सरानंद, शत्रुमानंद, सुदर्शनानंद, विशालानंद, परमेष्ठ्यानंद, दक्षानंद,
 धर्मयूपानंद, धन्यानंद, महाभगवानंद, विमुक्तानंद, सुमुखानंद, सूक्ष्मा-
 नंद, जितक्रोधानंद, ब्रह्मण्यानंद, मनोहरानंद, दर्पहानंद, भक्तवत्सलानंद,
 शुभांगानंद, सानभम्यानंद, शांतिदानंद, पुरातनानंद, सत्कीर्त्यानंद, सत्य-
 सन्धानंद, विशोकानंद, आ साधुओ समंडण सत्वर आया ॥८९-१००॥
 प्रमोदनानंद, नंदनानंद, सत्यधर्मानंद, सद्गत्यानंद, गदाधरानंद, पुण्या-

॥१०१॥ गदाधरानन्दयूथं पुण्यानन्दः स्वयूथयुक् । आयाच्चक्र-
धरानन्दो दुर्जयानन्दमण्डलम् ॥१०२॥ सनातनानन्दयूथं कुमु-
दानन्द आगमत् । तूर्णं तत्राऽऽगमच्छिन्नसंशयानन्दमण्डलम्
॥१०३॥ विशुद्धात्मानन्दयूथमक्षोभ्यानन्दमण्डलम् । त्रिलोकेशा-
नन्द आयात्सुलभानन्द आशु च ॥१०४॥ त्रिलोकात्मानन्द आया-
द्योगीशानन्द आगमत् । आदित्यवर्णानन्दश्च विशुद्धानन्द
आययौ ॥१०५॥ धनञ्जयानन्दयूथं शुद्धानन्दश्च यूथयुक् । पुण्य-
कीर्त्यानन्द आयात्सुनेत्रानन्द आययौ ॥१०६॥ भूतावासानन्द-
यूथं सद्भूत्यानन्दमण्डलम् । शुद्धात्मानन्दयूथं च विद्यानन्दस्तथा-
ययौ ॥१०७॥ दिव्यमूर्त्यानन्द आयाच्छरण्यानन्द आशु च ।
लोकनाथानन्द आयात्साक्ष्यानन्दश्च सत्वरम् ॥१०८॥ महाकर्मा-
नन्दयूथं सुहृदानन्दमण्डलम् । चतुर्वेदानन्दयूथं सर्वानन्दस्तथा-
गमत् ॥१०९॥ तथैश्वरेश्वरानन्द उद्भवानन्द आययौ । महाभूता-
नन्दयूथं तत्रागच्छश्च सत्वरम् ॥११०॥ आनन्दानन्दयूथं च यज्ञा-
नन्दस्य मण्डलम् । तत्राऽऽगच्छश्च परमप्रकाशानन्दमण्डलम्
॥१११॥ योगेश्वरानन्द आयाद्धर्यानन्दश्च यूथयुक् । विश्वचैत-
न्यानन्दश्च क्षेत्रज्ञानन्द आययौ ॥११२॥ तद्रूपानन्द आगच्छत्स-
त्यानन्दस्य मण्डलम् । अखण्डानन्दयूथं च चैतन्यानन्दमण्डलम्

नन्द, अक्षधरानन्द, दुर्जयानन्द, सनातनानन्द, कुमुदानन्द, छिन्नसंशयानन्द,
विशुद्धात्मानन्द, अक्षोभ्यानन्द, त्रिलोकेशानन्द, सुलभानन्द, त्रिलोकात्मानन्द,
योगीशानन्द, आदित्यवर्णानन्द, विशुद्धानन्द, धनञ्जयानन्द, शुद्धानन्द, पुण्य-
कीर्त्यानन्द, सुनेत्रानन्द, भूतावासानन्द, सद्भूत्यानन्द, शुद्धात्मानन्द, विद्या-
नन्द, दिव्यमूर्त्यानन्द, शरण्यानन्द, लोकनाथानन्द, साक्ष्यानन्द, महाकर्मानन्द,
सुहृदानन्द, चतुर्वेदानन्द, सर्वानन्द, धैश्वरेश्वरानन्द, उद्भवानन्द, महाभू-
तानन्द, आ मुनिगो पोतपोताना मंडलना मुनिगो साथे उतावणा दुर्गपु-
रमां आया ॥१०१-११०॥ आनन्दानन्द, यज्ञानन्द, परमप्रकाशानन्द, योगे-
श्वरानन्द, धर्यानन्द, विश्वचैतन्यानन्द, क्षेत्रज्ञानन्द, तद्रूपानन्द, सत्यानन्द,

॥૧૧૩॥ શ્રીનિવાસાનન્દ આયાત્સદ્ધર્માનન્દ આશુ ચ । તથા
 મકેશ્વરાનન્દ ईशानन्दश्च यूययुक् ॥૧૧૪॥ રાસેશ્વરાનન્દયૂયં
 ભાવાનન્દસ્ય મण्डलम् । હિરણ્મયાનન્દયૂયં ભૂમાનન્દસ્તયાયયૌ
 ॥૧૧૫॥ एवं ते मुनयः सर्वे स्वस्वयूयसमन्विताः । अन्ये च
 पुरुषा योषा आययुर्दुर्गपत्तनम् ॥૧૧૬॥ શકુનાનતિમહલાવહાં
 સ્તીર્યહુશો વર્તમેનિ ભૂપ ! જાયમાનાન્ । પ્રસમીક્ષ્ય હરીક્ષણક્ષણ-
 સ્વાન્ શ્વટિતિ પ્રાપ્ત ઇતિ સ્ત મન્યતે ચૈ ॥૧૧૭॥ ઇતિ શ્રીવત્સક્ષિનીયને
 નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે અજકૂટોત્સવે મુનિમણ્ડલાગમનનામા
 સપ્તમોઽધ્યાય ॥૭॥

સુવ્રત ઉપાચ—બ્રાહ્મે મુહૂર્તે ઉત્થાય ભગવાનથ સર્વદક્ । કૃત્વા

અખડાનદ, ચૈતન્યાનદ, શ્રીનિવાસાનદ, સદ્ધર્માનદ, લક્ષ્મીશ્વરાનદ,
 ઇશાનદ, રાસેશ્વરાનદ, ભાવાનદ, હિરણ્મયાનદ, ભૂમાનદ, આ મુનિઓ
 મડળ સહિત સત્વર દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૧૧૧-૧૧૫॥ આ પ્રકારે પોત
 પોતાના મડળે સહિત આ સમસ્ત કૃપાનદાદિ (૪૨૬) મુનિઓ દુર્ગપુ-
 રમાં ઝડપથી આવ્યા (પૂર્વોક્ત મુનિઓને સમાન નામ છે માટે અહીં
 'વર્ણિઓ સમડળ આવ્યા' એમ નથી કહ્યું તથાપિ તેઓ પણ આવ્યા
 એમ જાણી લેવું) બીજા નરનારી હરિલક્ષ્મી પણ દુર્ગપત્તનમાં આવ્યા
 ॥૧૧૬॥ હે ભૂપ ! આ બધા લક્ષ્મીનો માર્ગમાં થતા અતિ મગળકારી
 અનેકવિધ શકુનોને જોઈને, પોતાને અસીદ્ધ લગવદર્શનનો અવસર અતિ
 નજીકમાં પ્રાપ્ત થયો છે એમ માનવા લાગ્યા એમને દર્શન થયો અન્ય
 અલિલપિત હૃદય નહિ ॥૧૧૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને તૃતીય-
 પ્રકરણે અજકૂટોત્સવે મુનિમંડલાગમનનામા સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥૭॥

¹અધ્યાય ૮ મો.

સુવ્રત નપિ કહેછે—હે રાજન્ ! તારપછી સર્વદર્શી ભગવાન બ્રાહ્મ

૧ આ અધ્યાયમાં આવેલા મુનિમડળોને સાતજીને, પરમ પ્રેમથી ભગવાને
 કરેલ તેમની સન્મુખ ગમન અને તેમના દર્શનનો મહા આનંદ વર્ણવ્યો ■

શૌચવિધિં ક્ષાત્વા નિત્યકર્મં સમાચરત્ ॥૧॥ સ્વપીઠેઽથ વહિર્વેદ્યાં
 સ્થાસ્તૃતે નિજપાર્ષદૈઃ । ઉપાવિશત્સ્વમક્તાનાં નયનાનન્દવર્ધન'
 ॥૨॥ ત્યાગિભિર્ગૃહિભિશ્ચાસૌ પ્રણવશ્ચ પદાસિભિઃ । યોપાભિશ્ચ
 દધૌ હસ્તે કૃષ્ણસરણમાલિકામ્ ॥૩॥ કૃતનિત્યવિધિસ્તાવનૃ-
 પતિઃ સમુપેત્ય તમ્ । ચન્દનાક્ષતપુષ્પાદૈરુપચારૈઃ પુપૂજ ॥૪॥
 વર્ણિરાટ્ પાર્શ્વસંસ્થસ્તં ગૃહીતસિત્તચામરઃ । મુકુન્દો યીજયા-
 માસ વ્યજનેન સ ચોત્તમઃ ॥૫॥ માલિકઃ સ્યવિરો યાત્ર્યા હર-
 નાથ ઉપેત્ય તમ્ । ધારયમાસ ભક્ત્યૈવ પૌષ્પાન્દારાંશ્ચ શેલ-
 રાન્ ॥૬॥ તાવત્ત્રાગમત્તૂર્ણ લલિતાપ્રેપિતા રત્તિઃ । વાસ.પોટ

મુહૂર્તમા ઉઠીને, લોકોને ધર્મમર્યાદા શિખવવા સાડુ શૌચવિધિ કરી જ્ઞાન
 કરી, સંધ્યાવદનાદિ નિત્યકર્મ યથાવિધિ કરવા લાગ્યા ॥૧॥ તે પછી ભગ-
 વાન્ ઉત્તમ નૃપના આગણુમા રહેલા નિખતરૂની નીચે રહેલી વેદિકા ઉપર
 રતનજી આદિક પોતાના પાર્ષદોએ સ્થાપન કરેલા, સુખાસ્તરણથી સારી
 રીતે બિછાવેલા દોહીયા ઉપર ભક્તજનોના નેત્રોને પોતાના દર્શનદાનથી
 આનંદ આપતા થકા વિરાજમાન થયા ॥૨॥ વિરાજેલા ભગવાનને સમસ્ત
 ભક્ત ત્યાગિજનો, ગૃહસ્થજનો, પાર્ષદજનો અને સ્ત્રીજનોએ પરમ પ્રેમથી
 પ્રણામ કર્યા તે પછી ભગવાને ઈદેવપણે માનેલા શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ
 કરવા તુળસીની જપમાળા જમણા કરકમળમા ધારણ કરી ॥૩॥ આવા
 અવસરમા ઉત્તમ ભક્ત ઉત્તમ જૂપતિએ નિત્યવિધિ કરી પરવારીને, ભગ-
 વાન પાસે આવીને, ચંદન અક્ષત પુષ્પ આદિક ઉપચારોવડે તેમની ઉત્તમ
 પૂજા કરી ॥૪॥ વર્ણિરાજ મુકુદાનંદજી શ્રેષ્ઠ આમર હાથમા ભઈસમીપે
 ઉભા રહીને, ભગવાન ઉપર આમર કરવા લાગ્યા અને ઉત્તમ રાજ વીર-
 ણુના વીજણાવડે મદમદ વાયુ નાખવા લાગ્યા ॥૫॥ આજ અવસરે
 હરનાથ નામનો વૃદ્ધ માળી લક્ષ્મીવાડી થકી પુષ્પના હારો તથા તોરાઓ
 તત્કાળ લાવીને ભક્તિથી ભગવાનને ધારણ કરાવી ગયો ॥૬॥ આજ અવ-
 સરમા લલિતાએ મોકલેલી રત્તિ નામની કોઈ હરિભક્ત સ્ત્રી નવીન વસ્ત્રોની
 પોટથીને વસ્ત્રથી હાકીને કશું (જમલમા) ઘાલીને ભગવાનની સમીપે

લિકાં કક્ષે દધાનાઽઽચ્છાદ ઘાસસા ॥૭॥ પ્રણમ્ય દૂરે તિષ્ઠન્તીં
 તામવેક્ષ્ય હરિર્હસન્ । કિમેતદસ્તીત્યપ્રાક્ષીત્તદિક્ષિતવિદીશ્વર ॥૮॥
 સોમાઘાઃ પ્રાહુરનયા નૂતનાન્યંશુકાનિ સે । ધનત્રયોદશીત્ય
 ઘાઽઽનીતાનિ સ્વીકુરુ પ્રમો ! ॥૯॥ તાનાહ સોઽય તુ દિને
 કૃષ્ણભૂષામૃજોત્સવ* । ક્રિયતાં નૂતવાસાંસિ ધાસ્યેઽહં પ્રતિપ
 દિને ॥૧૦॥ દૃત્યં વદત્યેવ હરૌ મુર્તીસ્તાન્ ક્રોશાર્ધદૂરે પથિ વીક્ષ્ય
 યોધ* । ડપાગતાન્ ગોપ ડપેત્ય દુર્ગે દૌવારિક તત્ત્વરિતં જગદ
 ॥૧૧॥ ક્ષાત્યા યજ્ઞચ્યુતસન્નિધાન કૃતોર્ધ્વપુણ્ડ્રો જલપાત્રહસ્ત ।
 શુધાઘ મુન્યાગમનં તદૈવ સસમ્ભ્રમં તન્મયરામમદ્ ॥૧૨॥ અથ
 તત્કાળ આવીને દૂરથીજ પ્રણામ કરી ઉભી રહી ભગવાન તો આ રતિને
 જોઈને તેના હૃદયગત અભિપ્રાયને પરમેશ્વરપણાથી જાણીને કિંચિત્ હસતા થકા
 'આ વસ્ત્રથી ઢાકીને આલેહું શુ છે ?' એમ પુછવા લાગ્યા ॥૭-૮॥
 લજ્જાથી નહિ બોલતી રતિનો અભિપ્રાય જાણીને સોમવર્માપ્રમુખ પાર્ષદો
 શ્રીહરિ પ્રત્યે બોલ્યા કે-હે પ્રમો ! લલિતાએ મોકલેલી આ રતિએ નવીન
 વસ્ત્રો 'આજ ધનત્રયોદશીનો નવીન દિવસ છે એમ જાણીને આપને
 ધારવા માટે આપ્યા છે, તો આપ અંગીકાર કરીને લક્ષ્મીનોરથને કૃતાઈ
 કરો ॥૬॥ ભગવાનતો પાર્ષદો પ્રત્યે 'આ નવીન વસ્ત્રો પડવાને દિવસે અમો
 ધારણુ કરીશુ પ્રથમ આજ તો ભગવાનના જે આભૂષણો છે તેને ધોવાનો
 મહોત્સવ કરો' એમ બોલ્યા ॥૧૦॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે અહીં ભગ
 વાન્ કહેછે, એટલાકમા અર્ધો ગાઉ દૂર માર્ગમા આવતા મુનિઓને જોઈને
 યોધ નામના ગોષે (આહીર લક્ષ્મી) ઉત્તમ રાજના દરબારમા આવીને તે
 વાત દ્વારપાળને ત્વરાથી નિવેદન કરી ॥૧૧॥ દ્વારપાળને જોધા લક્ષ્મી વાત
 નિવેદન કરી એજ સમયે ઉન્મત્તગામા જ્ઞાન કરી લલાટાદિકમા સચદ્રક
 ધર્મપુરુ તિલકને ધારી, જળપૂર્ણ પાત્રને હાથમા ઝાલીને, વૃદ્ધ વયને
 લીધે વસ્ત્રથી દૃઢ કટિપ્રદેશ જેમણે બાધ્યો છે અને ભગવાનની સમીપે
 આવતા એવા મથારામ લકૃ મુનિઓનુ આગમન વૃત્તાંત સાલળીને વેગથી
 સભ્રમપૂર્વક દોડતા, માટેજ માર્ગમા જેમતેમ લથડીયા ખાતા અને

દ્રવન્પ્રસ્થલદક્ષિરાશુ સમુચ્ચસન્વદ્ધકટિઃ સહાસઃ । વદ્ધાઞ્જલિઃ
 પ્રાહ હરિં સમેસ્ય સ ચિન્તયન્તં હૃદિ તત્તદેવ ॥૧૩॥ પ્રમો!
 મુનીનામુપશલ્ય યવ વૃન્દાનિ સહ્યા અપિ ગૌર્જરાદ્યાઃ । સમા-
 ગતાઃ સન્તિ મહોત્સવોઽય ત્વદર્શનેનાસ્તુ તદીક્ષણાનામ્ ॥૧૪॥
 શ્રુત્વા સ્વપ્રક્તિચયાગમનસ્ય વાર્તામુત્ફુલ્લવક્ત્રનયનામ્બુરુહોઽ-
 તિહર્ષાત્ । પ્રત્યુદ્ગમોત્સુકમનાઃ સહસોદતિષ્ઠત્પીઠોત્તમાન્નિજજ-
 નપ્રિયક્રન્મુનીશઃ ॥૧૫॥ તાવદ્વયં ચપલચારિણમાનિનાય ભૂપા-
 જ્યા ભૃગુજિદાશુ પુરોઽચ્યુતસ્ય । પ્રાવારશુભ્રપટયદ્ધકટિઃ સ્વયં

વેગથી ચાલવાના પરિશ્રમથી બહુ ઉચ્છ્વાસ લેતા અને ભગવાનને પ્રિય
 વચન નિવેદન કરવાનો અવસર મળવાથી ઉપજેલા બહુ હર્ષથી હસતા
 થકા ભગવાનની પાસે જઈને બે હાથ બોડીને, મનમાં મુનિજનોના આગ-
 મનને જ ચિંતન કરતા તે ભગવાનને મુનિઓનું આવવાનું વૃત્તાંત જલદી
 નિવેદન કરવા લાગ્યા ॥૧૨-૧૩॥ હે પ્રભો ! મુનિઓનાં મંડળો અને ગુજ-
 રાત આદિક દેશના હરિભક્તસંઘો પણ આ નગરના સીમાશ્રમાંજ આવી
 પહોંચ્યા છે. તેઓને હમણાંજ આપણા અરણ્યરવિદનાં દર્શનથી મહાન
 નેત્રોત્સવ થાઓ, એમ બોલ્યા ॥૧૪॥ હે રાજન ! પોતાના પ્રિય ભક્ત-
 જનોની આવવાની વાર્તા મયારામના મુખથી સાંભળીને, હર્ષાતિશયથી
 પ્રકુલિત નેત્રકમળવાળા અને મુનિઓને અભિમુખ જવામાં સમુત્સુક
 મનવાળા થઈને પોતાના સર્વોત્તમ સિંહાસનથી એકદમ ઉઠ્યા. કારણ કે
 આ ભગવાન નિજજનોનું પ્રિય કરનારા છે-જે કોઈ નિષ્કપટ પ્રેમવિશે-
 વથી પોતાનાજ એક સમાશ્રયવાળા છે તેઓનું જ પ્રિય કરવું તે થકી
 આ ભગવાનને બીજી કંઈ પ્રિય નથી, માટે ભક્તોનું તે તે પ્રિયને કરનારા
 છે. ભક્તોને પ્રિય તો ભગવાનનો સંસ્થેષજ છે, તો ભગવાનને પ્રિય
 પણ ભક્તનો સંસ્થેષજ છે, માટે ભગવાન એકદમ આસનમાથી ઉઠ્યા.
 વળી ભગવાન મુનિઓના ધર્શ છે, તો મુનિઓનું પ્રિય કરવામાં પોતેજ
 પ્રવર્તે છે ॥૧૫॥ ભગવાન ઉઠ્યા એજ સમયે તેમના આશયને જાણ-
 નારા ઉત્તમ નૃપતિએ પ્રેરેલા ભૃગુજી નામના પાર્વટે ચપળ ચાલ

તં સોઽધ્યારુરોહ દ્વદિતિ સ્તુતિલાઘવેન ॥૧૬॥ ઘલ્ગાપકર્ષણનિદ-
 ઝજઘેન તેન સ્વીયાપ્રપાશ્વૈર્ગસમીક્ષકલોકસદ્દાત્ । તત્પત્તના-
 ત્કરવિદૂરિતમાર્ગલોકો ભૂરિત્વરોઽપિ શનકૈઃ કિલ નિર્યયૌ સઃ
 ॥૧૭॥ શીઘ્રોપવન્ધશિથિલત્વચલાયમાનપર્યાણતૂર્ણગતિવાજિવ-
 રાધિકઢાઃ । સોમાદયસ્તમનુજમ્મુરુદાચકુન્તાઃ પદ્માશ્ચ તાનનુય-
 યુસ્તરવારિદ્વસ્તાઃ ॥૧૮॥ સહસ્રશોઽન્યેઽપિ નરાશ્ચ નાર્યસ્તાનન્ય-

વાળો અનુત્તમ અથ લગવાન પાસે જલદી લાવીને ઉભો રાખ્યો
 એટલે સ્વયં લગવાનુ એત ઉત્તરીય વસ્ત્રથી દૃઢ કેળ્ય બાધીને લાથ
 વતાથી હુદકો ભારીને ઝટ તે અથ ઉપર વિરાજમાન થયા ॥૧૬॥ લગ-
 વાનને પોતાના અનન્ય ભક્તજનોના દર્શનનો ત્વરાતિશય મહાન હતો અને
 તેને અનુકૂળ અશ્વનો પણ વેગાતિશય મહાન હતો. અથાપિ અથ ઉપર
 બેસીને પોતાના લવન થકી નિકળેલા આ લગવાનના અસાધારણ દિવ્ય
 શોભાવિશેષને જોવાની ઉત્કંઠાને લીધે યોગેશ્વરી અભિમુખ આવેલા પુર-
 વાસી જનોએ જવાનો રસ્તો રોકી દેવાથી આ લગવાને પોતાના હૃદયત-
 ળમાંજ તે ત્વરાતિશય (ભક્તજનોના દર્શનનો) રોકી રાખ્યો અને
 અશ્વનો જે સ્વાભાવિક વેગાતિશય હતો તે પણ તેની લગામને 'મદગતિ
 થાય' એમ બંધવાવડે રોકી રાખ્યો એરીતે લગામને ખેંચી રાખવાવડે
 રોકી દીધો છે વેગ જેનો એવા અથે કરીને, રૂમાલ ધારી રહેલા પોતાના
 હાથની સહાથી માર્ગમા રહેલા લોકોને જેમતેમ કરી દૂર કરીને, પોતાના
 દર્શનની ઉત્કંઠાથી આગળ અને એ પડખામા આવી ઉભેલા જનસથોની
 ભારે બીડ્યવાળા તે દુર્ગપત્તન થકી ધીમે ધીમે બહાર નિકળ્યા ॥૧૭॥
 લગવાનની પાછળ જવાની તીવ્ર ત્વરાથી કરીને જેમતેમ બાંધેલાં હોવાથી
 શિથિલ થતા આગતેમ ખસી જતાં છે પલાણુ જેમના અને સ્વભાવથી
 વેગવાળી ચાલવાળા, પોતપોતાના ઉત્તમ અથ ઉપર બેસીને સોમવર્મા
 આદિક અશ્વારો હાથમા હિયા લાલા બરછીઓ લધને લગવાનની પાછળ
 ગયા રતનજી લૂગુજી આદિક પદાતિઓ હસ્તમા તરવારો લધને તે અશ્વા-
 રોની પાછળ ગયા ॥૧૮॥ તે સમયે બીજા પણ બહુ નરનારી જનો સમસ્ત

યુસ્ત્યક્તસમસ્તકૃત્યાઃ । હરિશ્ચ પુર્યાં વહિરેત્ય પાર્ણિસ્પર્શન
સોઽદ્રાવયદાશુ વાહમ્ ॥૧૯॥ દૂરે ગતં તં સહસાવલોક્ય તેઽપ્ય-
શ્વચારાઃ પદધાવિતાશ્વાઃ । અન્વદ્રવંસ્તાનનુ મક્તસહ્યાઃ સર્વેઽપ્ય-
ધાવન્હરિમીક્ષમાણાઃ ॥૨૦॥ ઉદ્રચ્છન્તિ ધરાતલાત્કિમુ દિવં કિં
વામ્બરાદ્ભૂતલં હંસાઃ સન્નિપતન્તિ કિષ્કુ ગરુડાઃ કિં મૂર્તિમન્તો-
ઽનિલાઃ । ઇત્યાશ્ચર્યવશાત્સમીક્ષકજનૈસ્તે તર્ક્યમાણા મુનીન્
ગીતધ્વાનનિનાદિતાલિલદિશશ્ચૈક્ષન્ત નારીર્નરાન્ ॥૨૧॥ તેઽપ્યેકં
મુનયો મનોજવહયારુઢં તમક્ષિપ્રિયં દૂરાદ્રીક્ષ્ય ચ લક્ષણૈર્હરિ-

ગૃહકાર્યોને ત્યાગ કરીને, પાળાઓની પાછળ ગયા. તે પછી બહુ જન-
સંઘની ભીડવાળા નગર થકી બહાર આવીને ભગવાને પોતાના અશ્વને
પેનીના સ્પર્શમાત્રથી વેગથી દોડાવ્યો ; (આ અશ્વ પેનીના સ્પર્શમાત્રથી
દોડે છે, જેથી અશ્વનો ભતિથી ઉત્કર્ષ જણાય છે) ॥૧૯॥ ક્ષણમાં બહુ
દૂર પ્રદેશમાં પધારેલા ભગવાનને લાળીને સૌમવર્મા આદિક અશ્વવારો
પણ પોતપોતાના અશ્વોને પાદપ્રહારવડે વેગથી દોડાવતા થકા ભગવાનની
પાછળ દોડ્યા. બીજા મગપાળા ભક્તસંઘોપણ ભગવાનને દૂરથી દેખીને
પોતપોતાના વેગને અનુસારે અશ્વારોની પાછળ દોડ્યા ॥૨૦॥ આ અશ્વ-
વારો વેગથી દોડતા અશ્વોની આલની વિચિત્રતાને લીધે (હુદી હુદીને
દોડવાના સમયે) જૂતળથકી સ્વર્ગ પ્રત્યે ઉડીને ભય છે કે શું ? અથવા
હંસપક્ષિઓ સ્વર્ગલોક થકી જૂલોકમાં ઉતરી આવે છે કે શું ? એમ ઉત્પ્રેક્ષા
કર્યા થકા અને (એકજ વેગથી સરખી ગતિએ દોડવાના સમયે) આ
ગરુડો હશે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન વાયુઓ હશે કે શું ? એમ આશ્ચર્ય-
વશાત્ જોનારા જનોએ ઉત્પ્રેક્ષા (તર્ક) કર્યા થકા, પ્રહર્યંભર પરિપૂર્ણ
મુનિઓને તથા ગીતાદિકના દીર્ઘ ધ્વનિથી સમગ્ર દિશાઓને ગતલી મુક્તા
ભક્તજન નરનારીઓને આગળ જોવા લાગ્યા ॥૨૧॥ આ મુનિઓ પણ મન
સમાન વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન થઈને આવતા, અશ્વગતિના
વેગથી ઉછળતા પાઘમાં તોરાઓ જોના છે, નેત્રોને પ્રિય એવા એકાકી
ભગવાનને દૂરથી દેખીને આકૃતિનો સચ્ચિવેશ (ગોકવલ્લુ) તથા ઉછળતા તોરા

રસો વેગોચ્છલચ્છેપરઃ । इत्यात्मन्यनुमाय हृष्टतनवस्तत्पृष्ठधा-
 वद्धयारूढान्वीक्ष्य तु सत्वरं सहजैस्त्वं दुद्रुवुर्यथशः ॥२२॥
 સન્તપ્તા યતવહ્નિનેવ કરિણો ગજ્ઞાપ્રવાહં હિમં દૂરાદ્વીક્ષ્ય તમુદ્ર-
 વન્તિ ચ યથા હંસાઃ સરો માનસમ્ । દાતારં ચ દરિદ્રમિશ્રુક-
 જનાઃ સઘો યથા તે તથા ધાવન્તિ સ્વ તમાત્મવહ્નમમમી ભક્તા-
 સ્તવેકાશ્રયાઃ ॥૨૩॥ સર્વે તે મુનયસ્તદા જવિહયારૂઢમર્મોર્વાશ-
 ણાત્સ્વીયં દિવ્યમવાપ્ય માયમમયંસ્તદેત્તમાનોજ્ઞિતાઃ । વ્યાસં
 વીક્ષ્ય શુકો યથા ગતવપુર્માનોઽતિદૂરાદ્રવંધ્યાપોન્મુકશરા इवा-

આદિક ચિહ્નોવડે 'તે આ અમારા જીવિત સર્વસ્વરૂપ સર્વેશ્વર ભગવાન છે' એમ અનુમાનથી નિશ્ચય કરીને, પ્રહર્ષ પામીને, શ્રીહરિની પાછળ દોડતા અશ્વવારોને જોઈને તો 'આ શ્રીહરિજ છે' એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને, પોતા-
 સાથે આવેલા માત્રાજું સર્વ હરિજનો સાથે સંઘથી સત્વર શ્રીહરિને સન્મુખ તીવ્ર વેગથી એકદમ દોડ્યા ॥૨૨॥ શ્રીહરિનોજ એક આશ્રય જેમને છે અને એજ એક પ્રિય જેમને છે અને એમનાજ એક સંશ્લેષ-
 પરાયણ એવા તે આ મુનિજનો તથા હરિજનો દાવાનળની જ્વાળાથી અત્યંત તપી ગએલા વનવાસી હાથીઓ સીતળ ગંગાપ્રવાહને દૂરથી દેખીને તેને અભિમુખ જેમ એકદમ દોડે અને મેઘના આવવાથી ભય પામેલા હસપક્ષિઓ માનસ સરોવરને દૂરથી દેખીને સન્મુખ જેમ વેગથી દોડે અને દારિદ્ર્ય દુઃખથી અતિશય તપી ગએલા લિશ્તુક જનો ધન અપ્તાદિ આપવામાં ઉદાર દાતારને દૂરથી દેખીને જેમ તત્ક્ષણ તેને સન્મુખ દોડે તેમ પોતાના પ્રેમારૂપ પરમાત્મા શ્રીહરિને દૂરથી દેખીને અનિર્વચ-
 નીય ઉત્સાહપૂર્વક સન્મુખ એકદમ દોડ્યા ॥૨૩॥ તે સમયે આ સર્વ મુનિઓ તીવ્ર વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનથી દેહબાને રહિત થઈ દિવ્ય ભાવનાજ એક ભાવવાળા થઈ ગયા. તે પછી ધનુષમાંથી છુટેલા બાણની પેઠે જેમની તીવ્ર ગતિ હજારો નથી એવા થકા વેગથી તત્ક્ષણજ ભગવાનને પામી ગયા. (આ અર્થ દૃષ્ટાંતથી કહે છે) જેમ શુકદેવજી પોતાના પ્રિય પિતા વ્યાસજીને જોઈને દેહબાને

શુગતયસ્તં લેભિરે તત્ક્ષણમ્ ॥૨૪॥ તાન્પ્રાપ્ય પ્રમુરશ્વમાશુજ-
વિનં સોઽતિષ્ઠિપત્તત્ક્ષણં તેઽપિ પ્રેમદગશ્ચવઃ સ્વપરમપ્રેષ્ઠં પ્રમું
દળ્ઢવત્ । નેમુઃ ક્ષોણિતલે નિપત્ય મુનયશ્ચાન્યે પુમાંસસ્તથા
યોષા અપ્યુપવિશ્ય ભૂનિહિતદોર્દત્તોચ્ચમાક્ષા મુદા ॥૨૫॥ સોમાઘા
હરિપાર્પદા અથ તદા યાજિમ્ય ઊત્તીર્ય તાન્નત્વા દળ્ઢવદાશુ
તે સ્વતુરગાનધ્યારુહસ્તુત્સૃવૈઃ । નત્વા તે મુનયોઽતિહર્ષવિવશા
ઉત્થાય કુલ્લાક્ષિભિઃ સ્નાનન્દં ચ સસમ્પ્રમં સિતમુલાઃ સ્વપ્રેષ્ઠ-

રહિત થઈ પોતાના આત્મામાંજ એકલાવવાળા થઈને બહુ દૂરથી દોડતા
થકા જેમ વ્યાસને વેગથી પામ્યા હતા તેમ ॥૨૪॥ તે પછી ભગવાને
અભિમુખ આવતા મુનિઓને જોઈને, બહુવેગથી આલતા તે અશ્વને એક-
દમ રોકી રાખીને પોતાનાં સર્વને મુખેથી દર્શન થાય એવા શુભ સ્થાનમાં
હસો રાખ્યો. મુનિઓપણ ભગવાનના દર્શનના આહ્વાદથી ઉપજેલા
આનંદના અશ્રુઓથી પરિપૂર્ણ નેત્રવાળા મંથને તે પોતાના પ્રિયતમ પ્રભુને
પૃથ્વી ઉપર દંડની પેઠે પડીને સાદાંગ પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમજ
બીજા પણ હરિલક્ષ્મ પુરૂષો પરા પ્રીતથી પ્રણામ કરવા લાગ્યા. સમસ્ત
લક્ષ્મ ત્રિઓપણ ભૂમિ ઉપર બેસીને ભૂતળ ઉપર મુકેલા જોડેલા બે
હાથ ઉપર મસ્તક મુકીને પ્રહર્ષથી પ્રભુને પ્રણામ (પંચાંગ) કરવા લાગી
॥૨૫॥ તે સમયે સોમવર્મા વિગેરે હરિપાર્પદો પોતપોતાના અશ્વ ઉપરથી
એકદમ નીચે ઉતરી પડીને, મુનિઓને સાદાંગ પ્રણામ કરીને, તત્ક્ષણજ
મથાપૂર્વે પોતપોતાના અશ્વઉપર ઠેકઠો આરીને બેસીને, ભગવાનના અશ્વને
આલવાની રાહ જોતા થકા તેમની પછવાડે તેમના સેવક સમુચિત એવા
સ્થાનમાં હસા રહ્યા. તેપછી મુનિઓ પ્રણામ કરી પ્રહર્ષપરવશ થઈ
હડીને-ઉચે નીચે પડે મુખને ફેંક્યા કરતા સ્વલાવચંચળ એવા અશ્વના
વેગને રોકવામાટે એક હાથ (ડાળા) માં લગામને બળાત ખેંચીને ધારી
રહેલા, બીજા (જમણા) હાથમાં ઉત્તમ ચામકને ધારી રહેલા, મસ્તકે
મોળીયામાં શોભાયમાન પુષ્પના તોરાઓને ધારી રહેલા, પોતાના લક્ષ્મ
મુનિજનોના દર્શનની ત્વરાને લીધે કેડીમું-અંગરણું નહિ પહેરેલું હોવાથી

રસો વેગોઞ્છલઞ્છેપરઃ । इत्यात्मन्यनुमाय हृष्टतनवस्तत्पृष्ठधा-
 वद्भयारुढान्दीक्ष्य तु सत्वरं सहजनेस्तं दुद्रुवुर्यथशः ॥२२॥
 સન્તતા યનવહ્નિનેચ કરિણો ગદ્ગાપ્રવાહં હિમં દૂરાદ્દીક્ષ્ય તમુદ્ર
 વન્તિ ચ યથા હંસાઃ સરો માનસમ્ । દાતાર ચ દરિદ્રમિશ્રુ-
 જના. સઘો યથા તે તથા ધાવન્તિ સ્મ તમાત્મવલ્લભમમી ભક્ત-
 સ્તવેકાશ્રયાઃ ॥૨૩॥ સર્વે તે મુનયસ્તદા જીવિહ્યારુઢપ્રભોર્વાંશ
 ણાત્સ્વીયં દિવ્યમવાપ્ય ભાવમભવંસ્તદેહમાનોઝિજ્ઞતાઃ । વ્યાસં
 યીક્ષ્ય શુકો યથા ગતવપુર્માનોઽતિદૂરાદ્ગ્રવંઘ્રાપોન્મુક્તશરા દધા

આદિક ધિહોવડે 'તે આ અમારા જીવિત સર્વસ્વરૂપ સર્વેશ્વર ભગવાન છે' એમ અનુમાનથી નિશ્ચય કરીને, પ્રહર્ષ પામીને, શ્રીહરિની પાછળ દોડતા અશ્વવારોને જોઈને તો 'આ શ્રીહરિજ છે' એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને, પોતા-
 સાથે આવેલા માત્રાણુ સર્વ હરિજનો સાથે સઘથી સત્વર શ્રીહરિને સન્મુખ તીવ્ર વેગથી એકદમ દોડ્યા ॥૨૨॥ શ્રીહરિનોજ એક આશ્રય જેમને છે અને એજ એક પ્રિય જેમને છે અને એમનાજ એક સંશ્લેષ પરાયણુ એવા તે આ મુનિજનો તથા હરિજનો દાવાનળની જ્વાળાથી અત્યંત તપી ગએલા વનવાસી હાથીઓ શીતળ ગદ્ગાપ્રવાહને દૂરથી દેખીને તેને અભિમુખ જેમ એકદમ દોડે અને મેઘના આવવાથી ભય પામેલા હસપક્ષિઓ માનસ સરોવરને દૂરથી દેખીને સન્મુખ જેમ વેગથી દોડે અને દારિદ્ર્ય દુઃખથી અતિશય તપી ગએલા લિશ્તુક જનો ધન અન્નાદિ આપવામા ઉદાર દાતારને દૂરથી દેખીને જેમ તત્ક્ષણુ તેને સન્મુખ દોડે તેમ પોતાના પ્રેમારુપ પરમાત્મા શ્રીહરિને દૂરથી દેખીને અનિર્વચનીય ઉત્સાહપૂર્વક સન્મુખ એકદમ દોડ્યા ॥૨૩॥ તે સમયે આ સર્વ મુનિઓ તીવ્ર વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનથી દેહભાને રહિત યદિ દિવ્ય ભાવનાજ એક ભાવવાળા થઈ ગયા તે પછી ધનુષમાંથી છુટેલા બાણની પેઠે જેમની તીવ્ર ગતિ હણાઈ નથી એવા થકા વેગથી તત્ક્ષણુજ ભગવાનને પામી ગયા (આ અર્થે દૃષ્ટાંતથી કહે છે) જેમ શુકદેવજી પોતાના પ્રિય પિતા વ્યાસજીને જોઈને દેહભાને

ન્ધીઃ શિરઃસ્વાત્મનાં ધૃત્વોચારિતગીતિકાધ્વનિમપિ પ્રાયાત્સમા-
કર્ણયન્ ॥૨૯॥ પુર્યાં તત્ર નૃપાલયાન્નમુપેત્યાશ્વાત્સમુત્તીર્ય તાના-
વાસાય યથોચિતં સ ભગવાનાહ્વાપ્ય સર્વાંસ્તતઃ । વેદ્યાં નિમ્વત્તરો-
રધો મણિમયે પીઠે નિપીદન્ સ્વયં પાકં શીઘ્રમકારયન્મુનિકૃતે ભ-
ક્તાન્સમુત્સાહયન્ ॥૩૦॥ ભૂરિકાલતૃપિતૈર્વિલોચનૈસ્તન્મુલામ્બુજ-
સુધાં સદીક્ષિતામ્ । સન્નિપીય વહુધાપિ તર્પણં પ્રાપિ નૈવ નૃપ !
તર્હિ સન્નૃણામ્ ॥૩૧॥ હિતિ શ્રીસત્સન્નિખીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતી-
યપ્રકરણે ભક્તકૂટોત્સવે મુનિસન્મુલાગતભગવદર્શનાનન્દનામાદ્યમોઽધ્યાયઃ ॥૬॥

મુનત ઉવાચ—સ્વીયવાસવિધયે ગતેપ્યથો સર્વેશો નૃહિજનેપુ

રસને ઝરનારાં ગીતોના શ્રવણમધુર ધ્વનિને પણ સાંભળતા થકા દુર્ગ-
પુર પ્રત્યે પધાર્યા ॥૨૯-૨૯॥ પાછા પધારેલા ભગવાન તે પુરીમાં ઉત્તમ
ભૂપના ભવનના આંગણાને પામીને, અથ ઉપરથી ઉતરીને, સર્વ ભક્તોને
યથાયોગ્ય ઉતારો કરવાની આજ્ઞા આપીને, પછી તે ભવનના આંગણમાં
રહેલા નિબૃક્ષની નીચે વેદી ઉપર પરિકલ્પેલા મણિમય પીઠ (પાઠ્ય)
ઉપર વિરાજમાન થઈને, તે મુનિઓ માટે રસોયા ભક્તોને સ્વયં પ્રોત્સા-
હન આપતા થકા રસોધને જલદી તૈયાર કરાવા લાગ્યા ॥૩૦॥ હે નૃપ !
તે સમયે શ્રીહરિનાં દર્શન બહુકાળે થયા છે માટે અત્યંત તેમના દર્શના-
મૃતતું પાન કરવાની લાલસાવાળાં લોચનોવડે સમસ્ત ભક્ત મુનિજનોએ
સારીરીતે સેવવા યોગ્ય ભગવન્મુખક્રાંતિરૂપ અમૃતરસને તે સાધુઓ તથા
સત્સંગિજનો બહુવાર રૂઢી રીતે પાન કરીને પણ તૃપ્તિને તો પામ્યાજ નહિ
॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે મુનિ-
સન્મુખાગતભગવદર્શનાનન્દનામાદ્યમોઽધ્યાયઃ ॥૬॥

અધ્યાય ૬ મો.

મુનતઃકપિ કહેછે—હે રાજન ! તારપછી ભગવાનની આજ્ઞાથી

૧ આ અધ્યાયમાં દેશાતર થકી આવેલા, પોતાવિષે અનન્ય મન જેમનું
છે, પોતે પ્રદર્શવિલા દિવ્ય રૂપમા નિમગ્ન મનવાળા ભક્તોનું ભગવાને કરેલ
સન્માન વર્ણવ્યું છે.

મેક્ષન્ત તમ્ ॥૨૬॥ વ્યાવલ્ગચ્છપલાશ્વરોઘનદ્વઠાવાદ્યપ્ય ધત્તાં
 દધદ્દોષ્ણૈકેન પરેણ ચોત્તમકર્ણાં શીર્ષોલ્લસચ્છેરતઃ । મત્તેક્ષાર-
 મસાદકચ્ચુકધૃતેઃ સંલક્ષ્યવક્ષઃસ્થલે હારાલિં ચ દધત્સ પીતતિ-
 લકસ્તૈરૈશ્ચિ શુક્લામ્બરઃ ॥૨૭॥ તં ધીક્ષ્યાક્ષિમનઃપ્રિયં મધુરયા
 સ્વાનીક્ષમાણં દશા નાતૃપ્યન્મુનયશ્ચ તે હરિજના ચક્ષાઞ્જલીન્સં-
 સ્થિતાઃ । તાન્સમ્માન્ય યથોચિતં સ મગવાન્પ્રાયાત્પુરં સા-
 દિભિઃ સાકં તૈર્મુનિમિર્જનૈશ્ચ શનકૈરાનન્દયન્ સ્નાન્ પથિ ॥૨૮॥
 શ્રુત્યઘ્ઘ્ઘીનગરાગતેઃ છતમસૌ તાસાદિપાદપ્યનિં નાનાદુન્દુભિ-
 શ્રુક્લ્લહર્ષરરવં સદ્વન્ધુકીધૂષ્ટતીઃ । યોપામિર્નિજમક્ષપાત્રચસનત્ર-

સર્વ ક્રોધએ સારી રીતે સદર્શનીય દિવ્ય શોભાવાળા વક્ષસ્થળમાં બહુ
 પ્રકારનાં મુગન્ધિ પુષ્પોના ઉત્તમ હારોની પકિતને ધારી રહેલા,
 ખીળા તિલકથી અલકૃત વિશાળ ભાલતળ જેમનું છે, સર્વ શ્વેતાખરથી
 શોભાયમાન એવા પ્રિયતમ ભગવાનને પ્રહર્ષથી પ્રકુલિત નેત્રવાળા
 થઈ હૃદયતળમાં પ્રકટેલા ધરમાનદને મદહાસના મિશ્રથી પ્રદર્શાવતા
 હોય ને શુ ? એમ સશ્વમપૂર્વક આનદથી નિરખવા લાગ્યા ॥૨૬-૨૭॥
 ભક્તોના મન તથા નેત્રને પ્રિયકારિ દર્શન જેમનું છે, પ્રેમમધુર
 દૃષ્ટિથી નિજજનોને બોલા કરતા, તે આ ભગવાન શ્રીહરિને ફરી
 ફરી બોધને પશુ આ મુનિઓ તથા બીજા હરિજનો દર્શનની તૃપ્તિને
 નજ પામ્યા. તે પછી ભગવાન બે હાથ બેડીને ઉભા રહેલા મુનિ-
 જનો તથા હરિજનોને યથાયોગ્ય સ્વાગત પ્રશ્નાદિકવડે સભાવના
 કરીને, તેઓ તથા પોતાના સોમવર્મા વિગેરે અશ્વારોથી વિટાઇને
 માર્ગમાં પોતાના ભક્તોને અતિ આનદ આપતા થકા અને અમદાવાદથી
 આવેલા ભક્તજનોએ કરેલા, તાસાં દુન્દુલિ (નગાર) શુગ (રણુર્શીગુ)
 ઝર્ઝર વિગેરે વિવિધ વાલ્મીકીના ધ્વનિને તથા શ્રેષ્ઠ અંધુકોના બહુ બહારોને
 તથા દેશાંતરમાંથી આવેલી ભક્ત નારીઓએ પોતાનાં ખાવાનાં લાથા
 રસોઈ કરવાનાં નાનાં પાત્રો અને પહેરવા ઓઢવાનાં વસ્ત્રોની પોટલીઓને
 પોતપોતાના મસ્તક ઉપર મુકીને ઉત્સાહથી ઉચ્ચારણુ કરેલા ભક્તિ-

ન્ધીઃ શિરઃસ્વાત્મનાં ધૃત્વોદ્ધારિતગીતિકાધ્વનિમપિ પ્રાયાત્સમા-
કર્ણયન્ ॥૨૯॥ પુર્યો તત્ર નૃપાલયાદ્ગુણમુપેત્યાધ્વાત્સમુત્તીર્ય તાના-
વાસાય યયોચિતં સ ભગવાનાસાપ્ય સર્વોસ્તતઃ । વેદ્યાં નિમ્વતરો-
રઘો મણિમયે પીઠે નિપીદન્ સ્વયં પાકં શીઘ્રમકારયન્સુનિશ્ચુતે ભ-
ક્તાન્સમુત્સાદયન્ ॥૩૦॥ ભૂરિકાલત્પિતૈર્ધિલોચનૈસ્તન્મુપામ્બુજ-
સુધાં સદીક્ષિતામ્ । સધિપીય ઘટ્ટુધાપિ તર્પણં પ્રાપિ નૈવ નૃપ !
તર્હિ સદ્ગુણામ્ ॥૩૧॥ इति श्रीवत्सह्विजीवने नारायणचरित्रे धर्मशाले तृती-
यप्रकरणे अक्षकूटोत्सवे मुनिसन्मुत्तागतमगवदर्शनानन्दनामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

સુપ્રત ઉવાચ—સ્વીયવાસવિધયે ગતેષ્વથો સર્વશો મૃદિજનેપુ

રસને ઝરનારાં ગીતોના શ્રવણમધુર ધ્વનિને પલ્લુ સાંભળતા થકા દુર્ગ-
પુર પ્રત્યે પધાર્યા ॥૨૯-૨૯॥ પાછા પધારેલા ભગવાન્ તે પુરીમાં ઉત્તમ
ભૂપના ભવનના આંગણને ખામીને, અથ્થ ઉપરથી ઉતરીને, સર્વ ભક્તોને
યથાયોગ્ય ઉતારો કરવાની આજ્ઞા આપીને, પછી તે ભવનના આંગણમાં
રહેલા નિમ્બવૃક્ષની નીચે વેદી ઉપર પરિકટપેલા મણિમય પીઠ (પાઠ્ય)
ઉપર વિરાજમાન થઈને, તે મુનિઓ માટે રસોયા ભક્તોને સ્વયં પ્રોત્સા-
હન આપતા થકા રસોઈને જલદી તૈયાર કરાવા લાગ્યા ॥૩૦॥ હે નૃપ !
તે સમયે શ્રીહરિનાં દર્શન બહુકાળે થયાં છે માટે અત્યંત તેમના દર્શના-
મૃતનું પાન કરવાની લાલસાવાળાં લોચનોવડે સમસ્ત ભક્ત મુનિજનોએ
સારીરીને સેવવા યોગ્ય ભગવન્-મુખકાંતિરૂપ અમૃતરસને તે સાધુઓ તથા
સત્સંગિજનો બહુવાર રૂઢી રીતે પાન કરીને પલ્લુ તૃપ્તિને તો પામ્યાજ નહિ
॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અક્ષકૂટોત્સવે મુનિ-
સન્મુખાગતભગવદર્શનાનંદનામાઽષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥૮॥

અધ્યાય ૯ મો.

સુપ્રતઃક્રપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી ભગવાનની આજ્ઞાથી

૧ આ અધ્યાયમાં દેશાતર થકી આવેલા, પોતાવિષે અનન્ય મન જેમનું
છે, પોતે પ્રદર્શાવેલા દિવ્ય રૂપમા નિમગ્ન મનવાળા ભક્તોનું ભગવાને કરેલું
સન્માન વર્ણવ્યું છે.

તત્ર તે । ત્યાગિનો મુનય આશ્વયા હરેરપ્રતઃ ચલુ નિપેદુઃસ્મુદઃ
 ॥૧॥ સ્વાગતાદિયચનેન તોષિતાસ્તેન તે તુ મુનયઃ પ્રહર્ષિતાઃ ।
 પત્રપુષ્પફલચત્કલાદિભિસ્તં પુષ્પુરુરલિલાશ્ચ તાપસાઃ ॥૨॥
 ભક્ત્યા હરેઃ પૂજનકર્મ તેષુ કુર્વેત્સુ હર્ષેણ મુનીશ્વરેષુ । તં ગાલ-
 વોઽભ્યેત્ય જગાદ વાષ્યં પાકસ્ય સિદ્ધિર્ભગવદ્ભૂદૈ ॥૩॥ શ્રુત્વેતિ
 વાષ્યં ભગવાન્ મુનીંસ્તાનાશ્ણાપયામાસ તદૈય મોક્તુમ્ । તતશ્ચ
 તે શુદ્ધિવિધિં વિધાય મોક્તું નિપેદુઃ કૃતપદ્ધિયન્ધાઃ ॥૪॥ તાન્મો-
 જયિત્વા વિવિધૈઃ સુમોજ્યૈઃ સિતાજ્યયુક્તપાયસપૂરિકાષ્ઠૈઃ ।
 આશ્ણાપયામાસ તતઃ સ વૃતાન્મદ્વાકુટીં ગન્તુમૃષીનૃષીશઃ ॥૫॥

સર્વ હરિભક્ત ગૃહસ્થ લોકો પોતપોતાનો ઉતારો કરવા ગયા એટલે
 ત્યાગી મુનિઓતો ભગવાનની આગળ તેમની આશાથી સલામ પાઠમા-
 નદપરિપૂર્ણ થઈને બેઠા ॥૧॥ સ્વાગતાદિ વચનથી-‘તમે મુનિઓ મુખેથી
 આપ્યા ? તમારો ત્યાગિધર્મ વિદ્યોથી નહિ હણાએલો બરોબર પ્રવર્તે છે ?
 સદ્ધર્મનો સદ્બોધ આપવામાં તમારો પ્રોત્સાહ અતરસ પામ્યો નથી ?
 ભક્તિ અમૃતરૂપ થઈને તમોને મુખી કરે છે ?’ ઇત્યાદિ શુભ પ્રશ્નથી ભગવાને
 અભિનંદન આપેલા તપસ્વી તમામ મુનિઓ પ્રહર્ષ પામીને, પોતાના ત્યાગ-
 ઋમને મુલબ સમુચિત એવા પત્ર પુષ્પ ફળ વદકળ આદિક, ભક્તિથી
 આલેલા ઉપચારોવડે ભગવાનની પૂજા કરવા લાગ્યા ॥૨॥ એરીતે ભગવા-
 નની મુનિજનો ભક્તિથી પ્રહર્ષપૂર્વક પૂજા કરે છે એવા સમયમાં ગાલવ
 (ઉત્તમ નૃપતિના મામા) ભગવાનની પાસે આવીને ‘હે ભગવન !
 રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે’ એવું વચન બોલ્યા ॥૩॥ હે રાજન ! આજ
 ગાલવનું વચન સાલળીને એજ અવસરમાં ભગવાને આજ્ઞા આપેલા તે
 મુનિઓ ભોજનના અગ્રભૂત, હસ્ત પાદ-ગુપ્તના પ્રક્ષાલનરૂપ શુદ્ધિવિધિને
 કરીને, પંક્તિબદ્ધ જમવામાટે બેસી ગયા ॥૪॥ મુનિપતિ ભગવાને ઘી
 સાકરથી પરિપૂર્ણ પાયસ (દુધપાક) પૂરીઓ આદિક વિવિધ સુસ્વાદુ
 અન્ન તે મુનિઓને રૂડીરીતે જમાડીને, પછી તૃપ્ત થએલા મુનિઓને મોટી
 (બહુ જન સમાજને પર્યાપ્ત અવકાશવાળી) ધર્મશાળા પ્રત્યે જવાની

શ્વત્વાથ પાકં સ્વગૃહે નિવેદ્ય કૃષ્ણાય ભુક્ત્યોપવિવેશ યાવત્ ।
 સત્સદ્ગિનસ્તત્ર ચ તાયદાયદ્વનેકદેશેભ્ય ઉદારમાવાઃ ॥૬॥
 પ્રાચ્યોદીચ્યાશ્ચ પાશ્ચાત્યા દાક્ષિણાત્યાઃ સદ્સ્રશઃ । મધ્યદેશી
 યલોકાશ્ચ તદ્વાજગ્મુરનેકશઃ ॥૭॥ આગ્રેયા નૈર્ઘંતાશ્ચાપિ ધાયવ્યા
 અપિ ભૂરિશઃ । મક્તાસ્તત્રાયુર્દૃષ્ટા પેશાનાશ્ચ સદ્સ્રશઃ ॥૮॥
 વૃદ્ધાશ્ચ તરુણા યાલાઃ સઘવા વિઘવાઃ સ્ત્રિયઃ । પતિવ્રતાધર્મ-
 રતા મક્તિમત્યશ્ચ ધર્મજે ॥૯॥ યાદ્યઘોપં પ્રકુર્વન્ત ઉચ્ચૈર્ગોતધ્વાનિ
 તથા । ધ્વાનિ ચ તાલિકાનાં તે પૌરાંશ્ચક્રુઃ સસમ્પ્રમાન્ ॥૧૦॥
 ઉચ્ચૈર્ઘોપં તમાશ્રુત્ય ભગવાન્નિજમન્દિરાત્ । યદિવેંધામુપેત્યૈવ
 આશા આપી ॥૫॥ તે પછી ભગવાન્ પોતાના ભવનમાં પોતાનાજ હાથે
 રસોઈ કરી, પોતાને પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમારૂપ કૃષ્ણને નૈવેદ્ય કરી પોતે
 જમીને, જેટલાકમાં પોતાના સુખાસનમાં બેસેછે તેટલાકમાં મહાપ્રેમી
 સત્સગિજનો અનેક દેશોમાંથી દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૬॥ પૂર્વ ઉત્તર
 પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાના નિવાસી અનેક સત્સગિજનો તથા મધ્ય
 દેશના નિવાસી અનેક હરિજનો દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૭॥ તથા અગ્નિ
 નૈર્ઘંત વાયુ અને ઈશાન દિશાના નિવાસી બહુ હરિભક્તો પ્રહર્ષ પામીને
 ત્યા આવ્યા ॥૮॥ ભગવાનના ચરણકમળના સમાશ્રયવાળા વૃદ્ધો, યુવાનો
 બાળકો તથા સઘવા વિઘવા સ્ત્રિયો, કે જે પતિવ્રતાધર્મપરાયણ અને ધર્મ-
 નદન ભગવાન પુરૂષોત્તમમાં અનન્ય ભક્તિએ યુક્ત હતી આ સર્વે ભક્તો
 હર્ષાતિશયથી અતિશય ઉત્થો વાણ્ઠોનો ધ્વનિ તથા અતિઉચ્ચો ગીતોનો
 ધ્વનિ તથા તાળીઓના ધ્વનિને કરતા થકા હંભરોહંભર ત્યા આવ્યા. આવેલા
 આ ભક્તોનો ભક્તિભરનો સમ્રમ ભાળીને દુર્ગનગરના નિવાસી સમસ્ત
 જનોને મહાન્ સમ્રમ થયો (અહીં આજ આપણા પુરમાં આ મહાન્
 ઉત્સવ થયો, એવો સંમ્રમ થયો) ॥૯-૧૦॥ દેશદેશના જનોએ કરેલા
 વાણ્ઠવિગેરેના અતિ ઉચ્ચ ઘોષને સાંભળીને, ભગવાન પોતાના નિવાસ-
 ભવન થકી બહાર આવીને નિબતરૂતળે રહેલી વેદીઉપર રહેલા સિંહા-
 સનમાં સ્વયં વિરાજમાન થયા આ ભગવાન ભક્તજનપ્રિય છે-ભક્તોની

તત્ર તે । ત્યાગિનો મુનય આજ્ઞયા હરેરપ્રતઃ ચલુ નિપેદુરન્મુદઃ
 ॥૧॥ સ્વાગતાદિવચનેન તોપિતાસ્તેન તે તુ મુનયઃ પ્રહર્ષિતાઃ ।
 પત્રપુષ્પફલચલ્કલાદિમિસ્તં પુપ્પુરુરચિલાશ્ચ તાપસાઃ ॥૨॥
 ભક્ત્યા હરેઃ પૂજનકર્મ તેષુ કુર્વેત્સુ હર્ષેણ મુનીશ્વરેષુ । તં ગાલ-
 વોઽભ્યેત્ય જગાદ વાપ્યં પાકસ્ય સિદ્ધિર્ભગવન્નમૃદૈ ॥૩॥ શ્રુત્વેતિ
 વાપ્યં ભગવાન્ મુનીંસ્તાનાદ્દાપયામાસ તદેવ મોક્ષમ્ । તતશ્ચ
 તે શુદ્ધિવિધિં વિધાય મોક્ષં નિપેદુઃ કૃતપદ્ધિવન્ધાઃ ॥૪॥ તાન્મો-
 જયિત્વા વિવિધૈઃ સુમોજ્યૈઃ સિતાજ્યયુક્તપાયસપૂરિકાઘૈઃ ।
 આદ્દાપયામાસ તતઃ સ ત્તાન્મદ્દાકુટીં ગન્તુમૃપીનૃપીશઃ ॥૫॥

સર્વ હરિભક્ત ગૃહસ્થ લોકો પોતપોતાનો ઉતારો કરવા ગયા. એટલે
 ત્યાગી મુનિઓતો ભગવાનની આગળ તેમની આજ્ઞાથી સભામાં પરમા-
 નંદપરિપૂર્ણ થઈને બેઠા ॥૧॥ સ્વાગતાદિ વચનથી-‘તમે મુનિઓ કુખેથી
 આવ્યા ? તમારો ત્યાગિધર્મ વિદ્યોથી નહિ હલ્લાએલો બરોબર પ્રવર્તે છે ?
 સદ્ધર્મનો સદ્બોધ આપવામાં તમારો પ્રોત્સાહ અતરાય પામ્યો નથી ?
 ભક્તિ અમૃતરૂપ થઈને તમોને સુખી કરે છે ?’ ઇત્યાદિ શુભ પ્રશ્નથી ભગવાને
 અભિનંદન આપેલા તપસ્વી તમામ મુનિઓ પ્રદર્શ પાગીને, પોતાના ત્યાગ-
 શ્રમને સુલભ સમુચિત એવા પત્ર પુષ્પ ફળ વલ્કળ આદિક, ભક્તિથી
 આલેશા ઉપચારોવડે ભગવાનની પૂજા કરવા લામ્યા ॥૨॥ એરીને ભગવા-
 નની મુનિજનો ભક્તિથી પ્રદર્શપૂર્વક પૂજા કરે છે એવા સમયમાં ગાલવ
 (ઉત્તમ નૃપતિના મામા) ભગવાનની પાસે આવીને ‘હે ભગવન !
 રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે’ એવું વચન બોલ્યા ॥૩॥ હે રાજા ! આવું
 ગાલવનું વચન સાંભળીને એજ અવસરમાં ભગવાને આજ્ઞા આપેલા તે
 મુનિઓ ભોજનના અંગબૂત, હસ્ત-પાદ-મુખના પ્રદાશનરૂપ શુદ્ધિવિધિને
 કરીને, પંજિભધ જમવામાટે બેસી ગયા ॥૪॥ મુનિપતિ ભગવાને ધી
 સાકરથી પરિપૂર્ણ પાયસ (દુધપાક) પૂરીઓ આદિક વિવિધ મુસ્વાદુ
 અન્ન તે મુનિઓને રૂડીરીતે જમાડીને, પછી તૃપ્ત થએલા મુનિઓને મોટી
 (બહુ જન સમાજને પર્યાપ્ત અવકાશવાળી) ધર્મશાળા પ્રત્યે જવાની

કૃત્વાથ પાકં સ્વગૃહે નિવેદ્ય કૃષ્ણાય ભુક્ત્યોપવિવેશ યાવત્ ।
 સત્સક્તિનસ્તત્ર ચ તાવદાયઘ્નનેકદેશેભ્ય ઉદારભાવાઃ ॥૬॥
 પ્રાચ્યોદીચ્યાશ્ચ પાશ્ચાત્યા દાક્ષિણાત્યાઃ સદ્દક્ષશઃ । મધ્યદેશી-
 યલોકાશ્ચ તત્રાજગ્મુરનેકશઃ ॥૭॥ આગ્રેયા નૈર્ઘ્નતાશ્ચાપિ વાયવ્યા
 અપિ મૂરિશઃ । મક્તાસ્તત્રાયુર્હૃષ્ટા પેશાનાશ્ચ સદ્દક્ષશઃ ॥૮॥
 વૃદ્ધાશ્ચ તરુણા ચાલાઃ સઘવા વિઘવાઃ સ્ત્રિયઃ । પતિવ્રતાધર્મ-
 રતા મક્તિમત્યશ્ચ ધર્મજે ॥૯॥ ચાદ્યઘોપં પ્રકુર્વન્ત ઉઘૈર્ગાંતઘ્વર્નિ
 તથા । ધ્વર્નિ ચ તાલિકાનાં તે પૌરાંશ્ચક્રુઃ સસન્નમાન્ ॥૧૦॥
 ઉઘૈર્ઘોપં તમાશ્રુત્ય ભગવાન્નિજમન્દિરાત્ । વહિર્વેદ્યામુપેત્યૈષ

આજ્ઞા આપી ॥૫॥ તે પછી ભગવાન્ પોતાના ભવનમાં પોતાનાજ હાથે
 રસોઈ કરી, પોતાને પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમારૂપ કૃષ્ણને નૈવેદ્ય કરી પોતે
 જમીને, બેટલાકમાં પોતાના સુખાસનમાં બેસેછે તેટલાકમાં મહાપ્રેમી
 સત્સંગિજનો અનેક દેશોમાંથી દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૬॥ પૂર્વ ઉત્તર
 પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાના નિવાસી અનેક સત્સંગિજનો તથા મધ્ય
 દેશના નિવાસી અનેક હરિજનો દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૭॥ તથા અગ્નિ
 નૈર્ઘ્નત વાયુ અને ઈશાન દિશાના નિવાસી બહુ હરિભક્તો પ્રહર્ષ પામીને
 ત્યાં આવ્યા ॥૮॥ ભગવાનના ચરણકમળના સમાશ્રયવાળા વૃદ્ધો, યુવાનો
 બાળકો તથા સઘવા વિઘવા સ્ત્રિયો, કે જે પતિવ્રતાધર્મપરાયણ અને ધર્મ-
 નંદન ભગવાન પુરૂષોત્તમમાં અત્યંત ભક્તિએ યુક્ત હતા. આ સર્વે ભક્તો
 હર્ષાતિશયથી અતિશય ઉત્થો વાણ્વોનો ધ્વનિ તથા અતિઉત્થો ગીતોનો
 ધ્વનિ તથા તાળીઓના ધ્વનિને કરતા થકા હંભરોહંભર ત્યાં આવ્યા. આવેલા
 આ ભક્તોનો ભક્તિભરનો સંપ્રમ બાળીને દુર્ગનગરના નિવાસી સમસ્ત
 જનોને મહાન્ સંપ્રમ થયો (અહો આજ આપણા પુરમાં આ મહાન્
 ઉત્સવ થયો, એવો સંપ્રમ થયો) ॥૯-૧૦॥ દેશદેશના જનોએ કરેલા
 વાણ્વ વિગેરેના અતિ ઉત્થા ઘોષને સાંભળીને, ભગવાન પોતાના નિવાસ-
 ભવન થકી બહાર આવીને નિમત્તરૂપે રહેલી વેદીઉપર રહેલા સિંહા-
 સનમાં સ્વયં વિરાજમાન થયા. આ ભગવાન ભક્તજનપ્રિય છે-ભક્તોની

તસ્યૌ મક્તજનપ્રિયઃ ॥૧૧॥ અત્યુત્કળાસ્તદીક્ષાયાં તે તં પ્રાપ્ય
નિજં પ્રમુમ્ । પ્રણેમુઃ પ્રેમવિવશા વદ્વાલ્લિપુટા જનાઃ ॥૧૨॥
ઔત્સુક્યસમ્ભ્રમાત્કેચિત્કરાભ્યાં તં વવન્દિરે । કેચિન્ન પ્રેમ-
વિવશા નિપત્ય ભુવિ દણ્ડવત્ ॥૧૩॥ નમનં કેઽપિ વિસ્મૃત્ય
તન્મૂર્તિં વદન્નુશ્ચિરમ્ । યો યોઽપશ્યચ્ચદન્નં તત્ર તત્ર સ સોઽ-
લગત્ ॥૧૪॥ કેચિત્પાદાહુલીર્વાંક્ષ્ય નિમેષોન્મેષવર્જિતાઃ । સચ-

અપેક્ષાએ પણ ભગવાનને ભક્તોના દર્શનમાં પ્રીતિપ્રકર્યને લીધે વિશેષ
ત્વરા વર્તે છે માટેજ સ્વયં ભવન થઈ બહાર આવી ભક્તોને દર્શન દેવા
સલામા સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૧૧॥ શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં
અતિ ઉત્કળાવાળા આ બધાં ભક્તો નિજપ્રભુ-વિશ્વના પ્રભુ છે પણ ભક્તો-
ના તો અસાધારણ પ્રભુ તે ભગવાનને પામીને, પ્રેમપરવશ થઈ પ્રણામ
કરવા લાગ્યા. પ્રણામ કરીને બે હાથ બેડીનેજ ઉભા રહ્યા (અથવા-બે
હાથ બેડીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા, એવો અર્થ કરવો) ॥૧૨॥ આ અવ-
સરમાં કોઈક ભક્તો ભગવાનને ઉત્સાહના ઉમ્મ વેગને લીધે બેડેલા હાથ-
વડેજ પ્રણામ કરવા લાગ્યા (પ્રેમ પરવશતાથી પ્રણામપ્રકારના નિયમોને
(સાધાંગ) છુટી જઈને કેવળ કરવડેજ (હાથ બેડીને) પ્રણામ કરવા
મગ્યા) કોઈ ભક્તો પ્રેમવિહ્વળ દેહવાળા થઈ, પૃથ્વી ઉપર દડની પેઠે
પડીને (સાધાંગ) ફરી ફરી પ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૧૩॥ તે સમયે ભગવાને
પોતાના અનન્ય મનવાળા તેતે પરમ ભક્તોને પોતાના અસાધારણ દિવ્યા-
કારનું સૌન્દર્ય પ્રદર્શાવતાં, કેટલાક ભક્તો દિવ્ય સૌન્દર્યના દર્શનથી આક-
ર્ષિત અત કરણ વૃત્તિવાળા થઈ, પ્રણામાદિ વ્યાપારોને વિસરી જઈને,
તેમની દિવ્ય મૂર્તિમાં લીનદૃષ્ટિવાળા થઈ ગયા વળી જેજે ભક્તજને જે જે
ભગવાનનું અગ બોધું તેતે ભક્તજન તેતે અગમાજ લીન લોચનવાળો થઈ
ગયો, જેથી બીજા અગને બેવામાં સમર્થ થયો નહિ ॥૧૪॥ કોઈક અધિક
શામ્યશાળી, દાસપણમાં રસિક, પરમ ભાગવતો તો ભગવાનના ચરણની
આગળીઓને નિરખીને તત્કાલ નિમેષ ઉન્મેષ વર્તેત નેત્રવડે તે આગળી
ઓની કાંતિધારારૂપ અમૃતધારાને પાન કરીને, બીજા બધી સ્મૃતિએ રહિત

स्तत्र निरुद्धाक्षिवृत्तयः स्तम्भवद्भुः ॥१५॥ केचिदुल्फौ हरे-
वीक्ष्य रुद्धदृष्टयोऽभवन् । केचिज्ज्ञे समीक्ष्यैवं जानुनी
वीक्ष्य केचन ॥१६॥ ऊरू दृष्ट्वा प्रभोः केचिदुदरं च कटिं तथा ।
दृष्ट्वा तत्रैव चित्तस्य निरोधं प्रतिपेदिरे ॥१७॥ विशालं हृदयं
तस्य केचिद्वीक्ष्य स्तनावपि । श्रीवत्सचिह्नमालोक्य समाधिं
प्रापुरात्मनः ॥१८॥ आजानु बाहुयुगलं केचित्केचित्कराद्गुलीः ।
प्रभोरालोक्य तत्रैव सद्यः प्रापुः स्थितिं जनाः ॥१९॥ केचिद्भग-
वतो वीक्ष्य प्रसन्नं मुग्धपङ्कजम् । केचिद्विशाले नेत्रे च तत्र
लीनहृदोऽभवन् ॥२०॥ केचित्तु नासिकां तस्य कपोलौ श्रवसी
नृप ! । ललाटं भ्रुकुटिं केचिद्वीक्ष्य तत्र स्थितिं ययुः ॥२१॥ केचि-
द्धरेः शिरो वीक्ष्य नानाशेखरराजितम् । तत्रैव नेत्रवृत्तीनां
निरोधं प्रतिपेदिरे ॥२२॥ सोऽपि नारायणमुनिस्तदानीं करुणा-

यतां निश्चेष्ट यधने स्तलनी पेठ शोभवा वाग्या ॥१५॥ कोष्ठं ढरिभक्तो
भगवाननी हुंटीने लाणीने तेभां निभन्न भन नेत्रनी वृत्तिवाणा यध
गया, कोष्ठं लक्तो भगवाननी बंधाने ब्धेधने तेभां निश्छ नेत्रवृत्तिवाणा
यध गया, कोष्ठं लक्तो भगवानना अनुबुगधने ब्धेधने तेभां निभन्न नेत्र
व्यापारवाणा यध गया, कोष्ठं लक्तो प्रभुना मुंवाणा साधण युगणने
देभीने तेभां भनना निरोधने पाभी गया, कोष्ठं लक्तो भगवानना कटि-
तटने, तो कोष्ठं लक्तो उदरने, तो कोष्ठं लक्तो विशाण वक्ष.स्थणने, तो
कोष्ठं लक्तो स्तनने, तो कोष्ठं लक्तो श्रीवत्स चिह्ने, तो कोष्ठं लक्तो द्वांथ-
खुपर्यंत वांभा बाहुयुगधने, तो कोष्ठं लक्तो पक्षव जेवी कोभण हाथनी
आंगणीयोने, तो कोष्ठं लक्तो प्रसन्न मुग्धकभणने, तो कोष्ठं लक्तो विशाण
लोचनयुगणने, तो कोष्ठं लक्तो नासिकाने, तो कोष्ठं लक्तो कपोणने, तो
कोष्ठं लक्तो कानने, तो कोष्ठं लक्तो विशाण लावने, तो कोष्ठं लक्तो भ्रुकु-
टियुगणने, तो कोष्ठं लक्तो नानाप्रकरनां पुष्पोशी करेवा तोराओये
युक्त शिर.पट (गोणीधुं) थी शोभायमान भस्तकने ब्धेधने तेभां
तत्क्षण विदीन समस्त भन नेत्रनी वृत्तिवाणा यधने, कोष्ठं पण अपूर्व

નિધિઃ । સ્વમૂર્તેર્દિવ્યતૈશ્વર્યે સૌન્દર્યં ચાપ્યદીદશત્ ॥૨૩॥ અતઃ
 પદયજનાઃ સર્વે તત્તદક્ષેઽસ્ય લેભિરે । સઘ પવ નિરોધં ઘૈ નિજ-
 પ્રાણેન્દ્રિયાત્મનામ્ ॥૨૪॥ સ્વદષ્ટાદ્દેવરત્વદ્વક્ષમશક્તા દ્રષ્ટુમીશિતુઃ ।
 તે તદા ચિત્રલિખિતા ઇવાઽઽસન્નચલા જનાઃ ॥૨૫॥ નિર્વિક-
 લ્પસમાર્પિ તે પ્રાપ્તાઃ કેઽપ્યપતન્મુધિ । કેચિત્તથૈવ તસ્થુશ્ચ
 નિપેદુઃ કેઽપિ ભૂતલે ॥૨૬॥ દ્રશ્યં તદાનીમાશ્ચર્યં મહદાસીજના-
 ગમે । દેવાઃ સુવિસ્મિતાશ્ચકુઃ પુષ્પવૃષ્ટિં મુદા દરૌ ॥૨૭॥ લિયશ્ચ
 પુરુષાસ્તેઽપિ સ્વહૃત્સુ સ્ફુરિતં તતઃ । સેજઃપુજં સમદ્રાહુઃ કોટિ-

સમાધિયોગને પામી ગયા ॥૧૬-૨૨॥ આ સમયે ભગવાન નારાયણ-
 મુનિએ પણ કૌશ્લનાજ એક નિધિ હોવાથી પોતાના તેતે ચરણાદિ
 અંગના દિવ્ય સૌન્દર્યમાં વિલીન મનવાળા તે સમસ્ત ભક્તજનોને પોતાનો
 દિવ્યભાવ, અસાધારણ ઐશ્વર્ય અને નિરવધિ સૌન્દર્યપણ જે યોગિ-
 જનોને પણ અગમ્ય છે તે પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શાવ્યું ॥૨૩॥ માટેજ બધાય ભેનારા
 જનો યમાદિ મોગસાધનના અભ્યાસે રહિત છે પણ અનાયાસથી તત્કાળ
 તેતે ભગવાનના પાદાદિ દિવ્ય અંગમાં ચિત્ત તથા પ્રાણવૃત્તિઓના નિરો-
 ધરૂપ યોગને પામી ગયા ॥૨૪॥ તે સમયે તે સમસ્ત હરિભક્ત લોકો ભગ-
 વાનના ભેગેલા એક એક અગમાત્રમાંજ પ્રલીન પ્રાણુ ધન્દ્રિય વૃત્તિવાળા
 હોવાથી તે થકી બીજા અંગને તો ભેવામાટે અસમર્થ હોઈને ચિત્રમાં ચિત-
 રેલા હોયને શું ? એવા નિશ્ચય થઈ ગયા હતા ॥૨૫॥ નિર્વિકલ્પ સમાધિને
 પામેલા પૂર્વોક્ત કોઈક જનો તો તે સમયે ચિત્રમાં ચિતરેલા હોયને શું ?
 એમ સમાધિસ્થિતિમાં પણ ઉભાજ રહ્યા. તો કોઈક જનો ઉભા રહેવા
 માટે અસમર્થ હોઈને ભૂતજ ઉપર બેસી ગયા. તો કોઈક દેહધારણુનો
 પ્રયત્ન પરાભવ પામતાં પૃથ્વીઉપર પડી ગયા ॥૨૬॥ દે રાજન્ ! હરિજનો
 આજ્યા એ સમયે આવું મહા આશ્ચર્ય થયું હતું. તે સમયનો મહોત્સવ
 ભેવામાટે ત્યાં આવેલા ભવ શ્રદ્ધાદિ દેવતાઓ આ મહા ઐશ્વર્યને જોઈને
 બહુ વિસ્મય પામીને, ભગવાન ઉપર પ્રહર્ષથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા.
 ॥૨૭॥ તે સમયે પૂર્વોક્ત રીતે દિવ્ય ભગવત્સ્વરૂપમાં ભેગોની સમસ્ત

સૂર્યસમપ્રભમ્ ॥૨૮॥ તમેવ ભગવન્તં ચ સ્ફુરન્તં તત્ર વીદ્ય તે ।
પરિપ્લવજિરે ગાઢં પ્રાપુઞ્ચાલૌકિકં સુખમ્ ॥૨૯॥ ઇચ્છયૈવ હરે-
સ્તેઽય પુનર્લબ્ધ્યવહિર્દશઃ । તમેવ વૈદ્યામાસીનં વદદ્યુઃ પ્રમુમા-
દરાત્ ॥૩૦॥ આનન્દં લેભિરેઽત્યન્તં તે સર્વે હરિર્દર્શનાત્ । સઘો
ગતશ્ચમા આસન્દર્પાપૂર્ણહૃદો જનાઃ ॥૩૧॥ તેપામાસંશ્ચ કતિચિ-
ત્પશ્ચમાસાધ્યગા જનાઃ । ચાતુર્માસ્યાધ્યગાઃ કેચિત્કેચિન્માસાધ્યગા-
કાધ્યગાઃ ॥૩૨॥ માસદ્વયાધ્યગાઃ કેચિત્કેચિન્માસાધ્યગા અપિ ।

ચિત્તવૃત્તિઓ વિશીન થઇ ગઇ છે એવા સ્ત્રી પુરૂષ ભક્તોએ ભગવાનની
કૃપાથીજ પોતપોતાના હૃદયકમળમાં એકદમ પ્રાદુર્ભાવ પામેલો, એક-
સાથે હૃદય પામેલા છોટા સૂર્ય સમાન પ્રભાવાળો ક્રોધપણુ તેજઃપુંજ
ભેયો, તે આ તેજઃપુંજમાં એના એજ ભગવાનને વિરાજમાન ભેધને
આ ભક્તો અલૌકિકજ પ્રકારથી ગાઢ આલિંગન કરીને અલૌકિક સુખનો
અનુભવ કરવા લાગ્યા ॥૨૮-૨૯॥ તે પછી આ હરિભક્ત જનો આજ ભગ-
વાનના સકલપથી ફરી જાહિર્દૃષ્ટિ (દેહભાન) પામીને સમાધિમાં ભેએ-
લાજ આ ભગવાનને નિજતરૂતળે રહેલી વેદી ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં
વિરાજમાન આદરથી નિરખવા લાગ્યા. અને તે સમયે એજ આ છે
(સમાધિમાં ભેએલા એજ આ પ્રત્યક્ષ છે) એવો ક્રોધ અપૂર્વ આદરાતિશય
પ્રવૃદ્ધિ પામ્યો હતો ॥૩૦॥ એ રીતે સમસ્ત સત્સંગિજનો આવા ભગવાન
શ્રીહરિનાં દર્શન પામવાથી પરમાનંદ પામ્યા અને તત્ક્ષણજ માર્ગના
પરિશ્રમે રહિત (અને સંસારમાર્ગના પરિશ્રમે રહિત) થઇને પ્રહર્ષથી
પરિપૂર્ણ હૃદયવાળા સદાય થઈ રહ્યા ॥૩૧॥ દેશાંતરમાંથી આવેલા સત્સં-
ગિઓને મધ્યે કેટલાક જનો પાત્ર માસપર્યંત માર્ગમાં ચાલી ચાલીને
દુર્ગપુર પહોંચ્યા હતા. ક્રોધક જનો ચાર માસસુધી રસ્તામાં ચાલીનેજ
દુર્ગપુરને પામ્યા હતા. ક્રોધ જનો ત્રણ માસપર્યંત માર્ગમાં હીડી હીડીને
દુર્ગનગર આવ્યા હતા. ક્રોધ જનો તો બે માસસુધી લાગટ ચાલી
ચાલીને માર્ગને ઉલ્લંઘન કરીને દુર્ગપુર પહોંચ્યા હતા. ક્રોધ જનો એકમાસે
માર્ગને ઉલ્લંઘન કરીને આવ્યા હતા. તે આ સમય જનોને, માર્ગનો પરિ-

તે સર્વેઽપિ હરિં પ્રાપ્ય લેભિરે પરમાં મુદમ્ ॥૩૩॥ હરિશ્ચ તાન્
 ગૃહસુખં ત્યક્ત્વા કષ્ટેન ભૂયસા । સ્વદર્શનાર્થમાયાતાન્માનયા
 માસ સાદરમ્ ॥૩૪॥ સ્વાગતં કુશલં પૃથ્વા સ તાન્વાસાર્થમાદિ
 શત્ । ઘાસસ્થાનાનિ તાન્નિન્યુર્હરજિત્પ્રમુખાસ્તતઃ ॥૩૫॥ તસ્મિન્
 દિને તુ મક્કાનાં મુદુરાગચ્છતાં પ્રભુઃ । સ્વદર્શનપ્રદાનાર્થં તત્રૈવ
 ન્યયસચ્ચિરમ્ ॥૩૬॥ તત્રાગત્તાનાં નારીણાં સન્માનં ચ યથોચિ
 તમ્ । જયારમાદયશ્ચહૃલ્લિતા તુ વિશેષતઃ ॥૩૭॥ તત્રાગતેભ્યો
 વિમેભ્યો મિશ્રુકેભ્યશ્ચ સર્વેશઃ । અધ્વક્ષીણધનેભ્યશ્ચ હરિરભ્રાઘ
 દાપયત્ ॥૩૮॥ પશ્ચાનાં દિઘસાનાં ચ તદૈવામામ્મમીશ્વરઃ । ઘૃત
 સિતાં ચ કાષ્ઠાદિ તેભ્યોઽશેષમદાપયત્ ॥૩૯॥ ક્ષત્રવૈશ્યાશ્ચ શૂ

શ્રમ નહિ ગણીને અને ગૃહમુખનો ત્યાગ કરી પોતાનાં દર્શન કરવા આવેલા,
 પોતાના દર્શનમાત્રથીજ પરમાનંદને પામેલાને બોધને તેમનુ ભગવાને
 યથાયોગ્ય આદરથી સન્માન કર્યું ॥૩૨-૩૪॥ તે પછી ભગવાને સમગ્ર સ
 રસગિજનોને 'તમો મુખેથી આવ્યા ૨ તમો કુશળ-મુખી છો ૧' એવા પ્રેમપ
 રિપૂર્ણ પ્રશ્નથી સન્માન કરીને ઉતારો કરવાની આજ્ઞા આપી એટલે
 એમને હરજી આદિક બક્ષો આજ્ઞાને અનુસારે ઉતારા પ્રત્યે લઇ ગયા
 ॥૩૫॥ તે દિવસે તો (ધનનયોદશીએ) ક્ષણેક્ષણે આવતા દેશાતરના
 બક્ષોને તેમને અભિમત પોતાનુ દર્શન દેવાની ઇચ્છાથી વેદીકા ઉપર
 રહેલા સિંહાસનમાજ ભગવાન બહુકાળ પર્વત વિરાજમાન રહ્યા ॥૩૬॥
 દુર્ગપુરમા આવેલી હરિબક્ષ અખળાઓનુ સન્માન યથાયોગ્ય જ્યા
 રમા આદિક અખળાઓએ કર્યું લલિતાએ તો અલકૃતોત્સવમાં પોતાનું
 પ્રધાનપણ હોવાથી વિશેષપણે સન્માન કર્યું ॥૩૭॥ ત્યાં આવેલા સર્વ
 વિપ્રો, વિશ્વકો (વિપ્રો યજ્ઞી બીજા અચાર્યજનો) અને માર્ગમા જેમને
 ધન ખુટી ગયુ હતું એવા ગૃહિજનોને પણ ભગવાને અખાદિ જે કાંઇ
 અપેક્ષિત પદાર્થમાત્ર હતું તે ઉત્તમ નૃપતિના મોદીયાસે અપાવરાવ્યુ
 ॥૩૮॥ શ્રીહરિએ તેજ સમયે પાંચ દિવસ ચાલે એટલું સાકર ઘૃતાદિકે
 પરિપૂર્ણ અપકવ અન્ન તથા કાષ્ઠાદિ સર્વ પણ તે વિપ્ર વિજેરને અપાવ્યુ

દ્રાશ્ચ સૂતમાગધવન્દિનઃ । વાદકાચાશ્ચ યે તાંસ્તુ નૃપતેર્ગૃહ આશ-
યત્ ॥૪૦॥ અશ્વમારુહ્ય રાત્રૌ ચ મટૈઃ કત્તિપયૈર્વૃતઃ । નિવાસાન્
સર્વમક્તાનાં સ જગામ પૃથક્ પૃથક્ ॥૪૧॥ તેપાં સ્વાસ્થ્યં સમા-
પૃચ્છ્ય યજ્ઞ્યૂનં તદદાપયત્ । વર્તિતવ્યં સાવધાનૈરિતિ સર્વાનશિ-
ક્ષયત્ ॥૪૨॥ અજ્ઞાતઃ પુરુષઃ સ્ત્રી ષા નિષ્કાસ્યઃ સ્વસ્વવાસતઃ ।
इति सर्वानुपादिश्य निजमन्दिरमाययौ ॥૪૩॥ દૂરદેશાગતાનાં
ચ જનાનાં સ્વાર્પિતાત્મનામ્ । મુમુક્ષાં પ્રદાશંસાસૌ સોમાદીનાં

॥૩૯॥ જે ક્ષત્રિઓ, વૈશ્યો, શૂદ્રો, સૂતો (પુરાણ કહેનારા ભાટ ચારણ)
માગધી (વશ પરંપરાને કહેનારા-વહીવંચાઓ) અને ખન્દીઓ (પ્રસ્તા-
વને સદૃશ વચન બોલનારા નિર્મળ પ્રજ્ઞાવાળા ભાટ ચારણ) હતા તથા
જે વાણિજ્ય વળકડનારા આદિક હતા તે સર્વેને તો ઉત્તમ ભૂપતિના ભવ-
નમાજ ભગવાન્ મથાયોગ્ય સિદ્ધાન્ત જમાડતા હતા (કેમકે તેમનું તેમને
ખપતું હતું) ॥૪૦॥ આ ભગવાન્ શ્રીહરિ સર્વાન્તરાત્મા છે તથાપિ
પોતાની માનુષ લીલાને અનુરૂપ સર્વને હિતોપદેશ આપવા, સ્વયં સર્વ
શુરોએ સન્મુખ ગતિ કરવા યોગ્ય છે અને સર્વ શુરોના પ્રશાસક છે
તથાપિ પોતાના અસાધારણ સર્વભૂતસૌહાર્દ અને ભક્તજનવાત્સલ્ય
ગુણને લીધે ‘ભક્તજનોના મનને અલિનદન કરવું’ એજ પોતાનું કર્તવ્ય
નિશ્ચય કરીને, સ્વયં અલકૃત અશ્વઉપર અશ્વાર થઈને રાત્રિએ પરિમિત
પાર્વદોને સાથે લઈને સમસ્ત ભક્તજનોના ઉતારામાં પૃથક્ પૃથક્ પ્રવેશ
કરીને, તેમને ઉતારા આદિકનું આનુકૂલ્ય સારીરીતે પુછી વિચારીને જે
ન્યૂન હતું તે અપાવીને, ‘આ મહા જનસમાજમા તમારે સર્વેએ સાવ
ધાન (જાગતા) રહેવું, પોતાને અપરિચિત પુરૂષ કે અપરિચિત અજાણને
પોતપોતાના ઉતારામા ન જ પેસવા દેવા કિંતુ બહાર કાઢી મુકવા’ એવું
સર્વ ભક્તોને શિક્ષાવચન કહીને પોતાનું પરમ સૌશીલ્ય એરીતે આવિષ્કાર
કરીને પોતાના મદિરપ્રત્યે પાછા પધાર્યા ॥૪૧-૪૩॥ ભગવાન્ પોતાને
મદિરે પધારીને દૂર દેશમાથી આવેલા, પોતાવિષેજ નિમગ્ન મનવાળા તે
ભક્તજનોની મુમુક્ષાને પોતાના સોમવર્માદિ પાર્વદોની આગળ લખાણવા

પુરં પ્રભુઃ ॥૪૪॥ સમ્ભાવનં કુર્વત એવ નૃણામાગચ્છતાં સહશ
આશુ તસ્ય । નિશસ્તૃતીયપ્રહરાન્ત આસીત્સંલક્ષિત* કુકુટકૂ-
જિતેન ॥૪૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे
अन्नकूटोत्सवे देशान्तरागतमक्षसन्मानननामा नवमोऽध्याय ॥९॥

સુપ્રત ઇવાચ—કિંચિત્સુત્વા તદા સ્વામી સહસા પુનરુત્થિતઃ ।
હૃત્વા જ્ઞાનવિધિ ચક્રે નિત્યકર્માદિરાનૃપ ! ॥૧॥ ચતુર્દશ્યા અપિ
દિનં પ્રાતરારભ્ય પૂર્વવત્ । આગચ્છતો નિજાન્ મક્ષાંસ્તસ્ય તોપ-
લાભ્યા ॥૪૪॥ દૂર દેશભાથી આવતા, પોતાના ચરણુમાળ એક અર્પણ
કર્ચું છે અતર જેમણે એવા ભક્તજનોના સઘની જલદી સંભાવના કરે
તાજ ભગવાનને કુકડાના બોલવા ઉપરથી જણાતો રાત્રિના ત્રીજા પહેા
રનો અત નજકમાં આવી ગયો (રાત્રિના ત્રણ પ્રહર વીતે જવા આવ્યા)
॥૪૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने . तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे देशां-
तरागतभक्तसन्मानननामा नवमोऽध्यायः ॥९॥

અધ્યાય ૧૦ મો.

સુપ્રતઃપિ કહ્યું—હે નૃપ ! સહજનદસ્વામી રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહરના પ્રારભમા કિંચિન્માત્ર મોગનિદ્રાને અગ્રીકાર કરી (પોલીને) તત્કાળ કરી પણ ઉઠીને, જ્ઞાનવિધિ કરીને સધ્યા જપ તર્પણાદિ નિત્યવિધિ કરવા લાભ્યા આ આત્મકામ સત્યસકટપ ભગવાનને ત્રણેય લોકમાં કાઈ પણ અનવાસ (નથી મળતું) તે કર્મ કરીને અવાસવ્ય (મેળવવાનું) નથી તેમ આ અકર્મવશ્ય ભગવાનને વિધિવશ્યપણુ પણ નથી અથાપિ લોકોને પોતાના ધર્મમાં પતાવવા માટે કર્મને કરે છે જે આ લોકોપકાર કારણે આવતરેલા ભગવાન કર્મ ન કરે તો આ લોકો નષ્ટ થઈ જાય એટલે પુર પાર્યંતની હાનિ અને અપુર પાર્યંતની પ્રાપ્તિને પામી જાય માટેજ ભગવાને આદરથી નિત્યકર્મ કર્યું ॥૧॥ ચતુર્દશીનો દિવસ પણ ત્રયોદશીના દિવસની

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનના દર્શનમાજ એક પ્રવર્તેલા, મોગરમ્મ ભેગા થએલા ભક્તોની સખામાં યથોચિત બેસવાની રીતે વર્ણવી ॥

યતો હ્યગાત્ ॥૨॥ દીપોત્સવદિને સોઽથ મજ્જલક્ષ્મીશ્વરઃ ।
 અરુણોદયવેલાયાં કૃત્વા નૈત્યકમાચરત્ ॥૩॥ વર્તુલે તૂલપટકે
 નિપસાદ તતઃ ક્ષણમ્ । ચકાર પૂજનં તસ્ય નૈત્યકં ચોત્તમો
 નૃપઃ ॥૪॥ તાઘચ નૂત્તવસ્ત્રાણાં કક્ષે સંછન્નપોટલીમ્ । મયરામઃ
 શીઘ્રગતિર્ઘૃહીત્વાગચ્છદુત્સુકઃ ॥૫॥ તં દૃષ્ટ્વા પ્રહસન્પ્રાહ હરિ-
 ર્મદ્ ! કિમાહુતમ્ । તમાહ નૂત્તવસ્ત્રાણિ સન્તીમાનીતિ સ દ્વિજઃ
 ॥૬॥ પ્રીતયે સર્વેભક્તાનાં તાનિ જપ્રાહ સ પ્રભુઃ । કૌસુમ્યં પટકં
 શીર્ષિણં ઘવન્ધ મુકુટાકૃતિ ॥૭॥ સ્વર્ણવુદ્ધં શોણવર્ણં પર્યઘાદક્કર-
 પેઠ્ય દેશાંતર થકી આવતા પોતાના ભક્તોની પ્રાતઃકાળને પ્રારંભીને
 સંભાવના કરતા ભગવાનને વીતિ ગયો ॥૨॥ તે પછી ભગવાન્ દીપોત્સ-
 વને દિવસે અરુણોદય વેળામાં કરવા યોગ્ય મંગલ સ્નાનવિધિ કરીને, અનુ-
 ક્રમે નિત્ય કર્મ કરવા લાગ્યા ॥૩॥ નિત્ય કર્મ કરી પરવારીને ભગવાન્
 ગોળ તૂળપટક (આકળા) ઉપર ક્ષણકાળ બેઠા. તે સમયે પૂજના અવ-
 સરની રાહ બેઠે રહેલા પરમ ભક્ત ઉત્તમ રાબાએ પ્રતિદિન નિયમથી
 કરાતી ભગવાનની પૂજા યથાક્રમે ચંદન પુષ્પાદિકવડે કરી ॥૪॥ આ સમયે
 અવસરને બાલુતા મયારામભટ્ટ ઉત્સાહ પામીને નવીન ઉત્તમ વસ્ત્રોની
 વસ્ત્રથી ઢાંકેલી પોટલીને બાહુમૂળમાં ઘાલીને ઉતાવળા ઉતાવળા ભગ-
 વાનની પાસે જયા લલિતાના મોકલવાથી આવ્યા ॥૫॥ મયારામ વિપ્રને
 આવતા બેઠને તેમનો આશય સમજી જાંધને ભગવાન્ હસતા હસતા
 એમ બોલ્યા કે—હે ભટ્ટ ! તમોએ ત્વરાથી આ શું આપ્યું છે ? તે પછી
 મયારામ બોલ્યા કે—હે ભગવાન્ ! આ નવીન વસ્ત્રો છે, તેને આપશ્રીના
 અંગસંગથી આજ અલંકૃત કરો ॥૬॥ આ આત્મારામ ભગવાન્ વસ્ત્ર
 વિભૂષણ વિગેરે વસ્તુઓમાં રૂચિએ રહિત છે તથાપિ તેમણે સર્વ
 ભક્તજનોની પ્રસન્નતા માટે તે વસ્ત્રો ગ્રહણ કરીને, તેમાંથી એક કસુંબલ
 રંગથી રંગેલું વસ્ત્ર મસ્તકે મુકુટને આકારે બાંધ્યું (મોળીયું કે પાઘ બાંધી)
 તે પછી સુવર્ણમય તંતુથી ગુથેલા ગોળ શુદ્ધાથી શોભાયમાન, રત્ન વર્ણનું
 અંગરક્ષક (ભમો કમળી) પહેર્યું. તે પછી સુવર્ણમય તંતુથી ગુંથ્યા

ક્ષકમ્ । વચન્ધ સ્વર્ણપટકં તતઃ કટિતટે પ્રભુઃ ॥૮॥ તતશ્ચાકા-
રયામાસ સર્વાન્નિજજનાન્વિભુઃ । કૃતનિત્યવિધાનાસ્તે તત્ર સર્વે
સમાયયુઃ ॥૯॥ અધસ્તાન્નિમ્બવૃક્ષસ્ય ભગવદ્દેદિકામનુ । આગત્ય
મુનયસ્તસ્થુર્ગૃહિણશ્ચાભિતો મુનીન્ ॥૧૦॥ આગત્ય તત્ર યોપાશ્ચ
યોપિત્સદસિ સર્વેશઃ । તસ્થુઃ પ્રતીક્ષમાણા વૈ તત્ર નારાયણા-
ગમમ્ ॥૧૧॥ પૌરાણિકાઃ શાસ્ત્રિણશ્ચ વૈદિકાસ્તાન્નિકાસ્તથા ।
તસ્થુસ્તત્રાગત્ય વિપ્રા નૈષ્ઠિકા ગ્રહ્યચારિણઃ ॥૧૨॥ ગાયકાઃ શત-
શસ્ત્ર શતશો વાદ્યવાદકાઃ । આગત્ય ચ નટા મહાસ્તસ્થુઃ

સર્વ પ્રાંત ભાગ જેના એવું એક વસ્ત્ર (નિચોળ) કટિતટમાં બાધું
॥૭-૮॥ તે પછી ધારણ કર્યા છે વસ્ત્ર જેમણે એવા ભગવાને પોતાના
દર્શનનીજ એક રાહ બેઠ રહેલા સર્વ ભક્તોને બોલાવ્યા. નિત્યકર્મ કરી
પરવારી ભગવાનના દર્શનના અવસરનીજ એક રાહ બેઠ રહેલા તે સર્વ
ભક્તો તત્કણજ ઉત્તમ નૃપતિના દરબારમાં આવ્યા ॥૯॥ લીંબડાના વૃક્ષ-
તળે જે વેદિકા (ઓટલો) ભગવાનના દિવ્ય સિંહાસનથી સમલકૃત છે
તેની સમીપે આવીને સમગ્ર મુનિઓ અને મુનિઓની યોગરદમ ગૃહસ્થ
હરિજનો ઉભા રહ્યા ॥૧૦॥ સર્વ હરિભક્ત શ્રિયો ત્યાં આવીને સભામાં
ભગવાનને પધારવાની વાટ બેતી થઈ શ્રીઓની સભામાં મર્માદા મુગ્ધ
ઉભી રહી ॥૧૧॥ વેદાંતવિગેરે શાસ્ત્રનેભણેલા, પુરાણપ્રવચનમાં પ્રવીણ,
વૈદિક કર્મસ્વરૂપને બાળુનારા-વેદ ભણેલા અને પાંચરાત્રાદિ તંત્રને બાળુ-
નારા એવા બ્રાહ્મણો તથા નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓ તે સભામાં આવીને ઉભા
રહ્યા ॥૧૨॥ ગાયકો (ગાંધર્વ વિદ્યાને બાળુનારા) અને વાદ્યવાદકો
(વીણા વીગેરે ત્રિવિધ વાદ્યો વગડવામાં પ્રવીણ જનો) સોએ સો ત્યાં
આવીને ઉભા રહ્યા. તથા સોએ સો નટો, મહો, સૂતો અને બન્દિજનો
ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા ભગવાનનો આશ્રય કરવામાં કોઈ પણ અનધિ-
કારી નથી-સર્વ કોઈ અધિકારી છે. પોત પોતાને અનુરૂપ એવી વિદ્યા કે
કર્મથી સર્વ કોઈ ભગવાનનું આરાધન કરવા પ્રવર્તે છે. આ આરાધના
કરવા યોગ્ય ભગવાન તો સર્વને સમાન છે. દેવ તિર્થ (પશુ પક્ષ્યાદિ)

સૂતાશ્ચ વન્દિનઃ ॥૧૩॥ સર્વેઽપિ તે સમાગત્ય હરેરાગમનં વહિઃ ।
પ્રતીક્ષમાણાસ્તસ્થુર્વં તાવત્તત્રાગમત્પ્રભુઃ ॥૧૪॥ તં વિલોક્ય
જનાઃ સર્વે હર્ષોત્ફુલ્લાનનાશયાઃ । જયેતિ ઘોષં તુમુલં પ્રણમ્ય
નૃપ ! ચક્રિરે ॥૧૫॥ આનન્દયન્ મક્કજનાન્ હરિર્નિમ્બતરોરઘઃ ।
વેદ્યાં સિંહાસનવરે નિપસાદ તદૈવ સઃ ॥૧૬॥ સિતાતપત્રમર્કામં
સોમસ્તચ્છીર્ણ્યધારયત્ । મગવન્મુલ્લકાન્ત્યા તજ્જિતરાં શુશુમે
તદા ॥૧૭॥ મૃગુજિજ્ઞાલયશ્ચોમૌ રત્નદણ્ડે મનોહરે । ગૃહીત્વા

મનુષ્ય અને સ્થાવર રૂપે રહેલાં, ભૂતિથી આકારથી સ્વભાવથી તથા
જ્ઞાનથી અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ કનિષ્ઠરૂપે વર્તતાં સર્વ જૂતોમાં સમાશ્રય કરવા-
પણે આ ભગવાન સમ છે, એમને 'આ ભૂતિ આકાર સ્વભાવ જ્ઞાનાદિકથી
કનિષ્ઠ છે' એમ માનીને સમાશ્રય કરવામાં કોઈ દ્વેષ-ત્યાગ્ય નથી તેમ
'આ ભૂત્યાદિકથી અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ છે' એમ માનીને સમાશ્રય કરવામાં
કોઈ પ્રિય-પ્રાણ નથી ॥૧૮॥ આ સાધુ આદિક જધાય લક્ષ્મી સલામાં
આવીને ભગવાનની નિવાસ ભવન થકી બહાર સલામાં પધારવાની રાહ
બોધ રહ્યા થકા હિલા રહ્યા. એજ અવસરમાં ભગવાન તે સર્વ લક્ષ્મીને
આનંદ આપતા થકા આવી મહાસલામાં પધાર્યા ॥૧૯॥ હે નૃપ ! મહા
સલામાં પધારેલા ભગવાનને બોધને તે સર્વ જનોએ પ્રદર્શથી પ્રદુક્ષિત
સુખ-નેત્ર-મનવાળા થઈને પ્રણામ કરીને, 'જય જય' એવો ઘણો ઘાટો
ઉદ્ઘોષ સમસ્ત દિશામંડળને મગળ કરનારો કર્યો ॥૨૦॥ એજ સમયે
ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુ લક્ષ્મીજનોને મહા આનંદ આપવા નિમિત્તરૂ-
પે રહેલી વેદિકા ઉપર વિરાજમાન સર્વોત્તમ સિંહાસનમાં સંરાજમાન
થયા ॥૨૧॥ તે સમયે સોમવર્મા નામના પાર્ષદે સૂર્યમંડળ જેવું પ્રકાશ-
માન શ્વેત છત્ર ભગવાનના મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યું. ભગવાનના સુખ્ય-
દ્રની કાંતિથી આ છત્ર અતિશય શોભવા લાગ્યું. અસ્થાનમાં ધારેલું છત્ર
નજ શોભે. આ ભગવાનનું અનન્યસામાન્ય (બીજા કોઈને સામાન્ય-સાધા-
રણ નહિ) દિવ્ય સૌન્દર્ય હતું, જેથી છત્ર અતિશય શોભેજ ॥૨૨॥ તે
સમયે જુગુષુ તથા અલય નામના આ બે પાર્ષદો રત્નમય દંડ (દાંડો)થી

ચામરે તંત્ર વીજયામાસતુઃ પ્રભુમ્ ॥૧૮॥ સૂરો નાલ્લશ્ચ ભગવ-
ત્પાર્શ્વયોઃ સંસ્થિતાબુભૌ । પ્રમું તં તાલવૃન્તાભ્યાં વીજયામાસ-
તુસ્તદા ॥૧૯॥ ઉશીરવ્યજનં રમ્યં શૃહીત્વા હેમદળ્ડકમ્ । ઉત્તમઃ
પાર્શ્વસંસ્થશ્ચ વીજયામાસ તં પ્રભુમ્ ॥૨૦॥ મુકુન્દો વર્ણિરાદ્ર
તસ્ય સમીપે નક્તકં દધત્ । તસ્યૌ પ્રતીક્ષમાણશ્ચ નિદેશં તસ્ય
કિञ્ચન ॥૨૧॥ દૌવારિકઃ સ્વર્ણયદ્ધિર્જયેત્યુદ્યૈર્વદન્ પ્રભોઃ । અગ્રે
કુચેરસિંહાલ્યસ્તસ્યૌ કાર્યનિવેદકઃ ॥૨૨॥ પાર્પદપ્રવરાશ્ચાન્યે
ક્ષત્રવીરા મહામટાઃ । આહાકરાઃ પ્રભોસ્તસ્યુઃ પરિતઃ શતશસ્ત્રદા
॥૨૩॥ તતોડપશ્યજ્ઞનાનેવ ભગવાન્ પરિતઃ સ્થિતાન્ । ઉદ્દેલં

મનોહર આમરને પોતપોતાના હસ્તમાં થહણુ કરીને ભગવાનની ઉપર ફેર-
વવા લાગ્યા ॥૧૮॥ તે સમયે મુરવમાં અને નાંજવમાં નામના આ બે પાર્ષદો
ભગવાનને બે (ડાબા જમણા) પડબે ઉભા રહીને ચિત્રે યુક્ત રમણીય
વસ્ત્રધી બનાવેલા વીંજણાવડે પ્રભુ શ્રીહરિને જે રીતે મંદ વાયુ આવે એરીતે
સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧૯॥ ઉત્તમ રાજા મુવર્ણના દંડથી અલંકૃત કરેલો,
રમણીય, વીરણનો વીંજણો હાથમાં લઈને ભગવાનના એક પડખામાં
ઉભા રહીને ભગવાન ઉપર યથોચિત ધીમે ધીમે આજવવા લાગ્યા ॥૨૦॥
મુકુંદાનંદ નામના નૈષ્ઠિક વર્ણિરાજ મુખાદિકના માર્ગનમાંજ એક ઉપ-
યોગી વસ્ત્રખંડ (રૂમાત્ર) ભગવાન માટે પોતાના હાથમાં લઈને ભગવાનને
સમીપેજ તેમના કોઈ પણ આજ્ઞાવચનની વાટ જોતા થકા ઉભા રહ્યા
॥૨૧॥ કુચેરસિંહ નામના શ્રીનગરનિવાસી દૌવારિક (છડીદાર) હાથમાં
દેમદંડ (છડી)ને ધારણ કરીને 'જય જય' એવો શબ્દ ઉચ્ચ સ્વરથી
ઉચ્ચારણ કરતા થકા ભગવાનની આગળ તેતે કાર્યના નિવેદનપરાયણ થઈને
ઉભા રહ્યા ॥૨૨॥ તે સમયે ક્ષત્રિયોમાં મહાશૂરવીર, મહાબટ-સંયામમાં
જેમણે કીર્તિ મેળવી છે, આવા છે તથાપિ વિનયપૂર્વક શ્રીહરિની આજ્ઞામાં
વર્તતા બીજા સૌએ સૌ પાર્ષદોત્તમો શ્રીહરિની ચોતરફ ઉભા રહ્યા ॥૨૩॥
એરીતે મહાસભામાં મહાસિંહાસનમાં ધેરાજમાન થએલા અને પૂર્વોક્ત
પરિજનોએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે પરિચર્યા કરાતા ભગવાને પોતાની યોગરદમ

સાગરમિથ સોત્કળ્ઠાન્નિજદર્શને ॥૨૪॥ અન્યોન્યેપામુપરિ તાન્
પતતો ઘનસંસ્થિતીન્ । નૃપતેરઙ્ગણેડપદ્યદસહ્યાતાજ્ઞનાન્ હરિઃ
॥૨૫॥ બહિઃશાલાસુ ચ જનાન્ ગર્ભાગારેષુ ચ સ્થિતાન્ । છદિષ્ણુ
ચ ચતુષ્કેષુ બહિર્વેદિષુ ચેક્ષત ॥૨૬॥ વલમીષુ તથાદ્રેષુ ચન્દ્રશા-
લાસુ ચ સ્થિતાન્ । મન્દુરાસુ ચ ચૈત્યેષુ પ્રાકારે ગોપુરોપરિ
॥૨૭॥ આરુહ્ય ચ દુમાનુચાન્મૂલાદગ્રાવધિ સ્થિતાન્ । પુરશ્ચ
પાર્શ્વયોઃ પશ્ચાજ્જનાન્વીક્ષ્ય જહાસ સઃ ॥૨૮॥ તાલિકાં યાદયિ-
ત્યાથ હરિઃ સ્થાપનમુદ્રયા । ઉપાવીનિશદાત્મીયાન્સર્વાંસ્તાંલ્લ-
ક્ષશો જનાન્ ॥૨૯॥ કૃતમૌનાસ્તત્ક્ષણં તે નિવેદુશ્ચ વ્યવસ્થયા ।

ઉભા રહેલા, પોતાના દર્શન કરવામા અતિ ઉત્કંઠાવાળા જનોનેજ મર્યાદા
મુકીને ચોમિર વર્તતા સમુદ્રની પેઠે ચોતરફ વ્યાપ્ત બોયા ॥૨૪॥ એક
બીજની ઉપર પડતા, ઘાટી રિથિતિ જેમની છે એવા અપરિમિત તે
જનોને ઉત્તમ રાજના આગણામા ભગવાને બોયા ॥૨૫॥ તે સલાસ્થાનમા
અવકાશ નહિ મળતા પોતાના દર્શનની ઉત્કંઠાને લીધે બહિઃ શાળા, (ઓ
સરી પડશાળ) ગર્ભાગાર, (ઓરડા) છદિષ્, (પડાળ) ચતુષ્ક, (ચોક)
બહિર્વેદી (ઓટલીયો) વલ્લમી, (છલ) અદ્ર, (મેડીયો) ચંદ્રશાળા,
(અગાશીયો) મન્દુરા, (ઘોડશાળ) ચૈત્ય, (ચકલા) પ્રાકાર, (કોટ)
અને ગોપુર (દરવાજા) ઉપર રહેલા તથા અતિશય ઉંચા પીંપળા
લીંબડા વિગેરે વૃક્ષોના મૂળને આરબીને ઘોચપર્યંત રહેલા તથા પોતાની
આગળ પાછળ અને બે પડખાના લાગમા સર્વત્ર ઘાડી સ્થિતિથી રહેલા
અસખ્યાત જનોને બોધને, ભગવાને તેમનો પોતાના દર્શનની ઉત્કંઠાનો
અતિશય વિચારીને અતરમા મૂઠપણે રહેલા દુર્બંધી કિંચિત્ મંદહાસ
કર્યો ॥૨૬-૨૮॥ તે પછી ભગવાને પોતાના લક્ષાવધિ તે સર્વે ભક્ત જનોને
સ્વયં તાળી વલ્લડવાવડે જણાવીને, પોતાના હાથથી કરેલી સ્થાપનમુદ્રા
(બેસારી દેવાનો સંકેત) થી બેસારી દીધા ॥૨૯॥ એજ સમયે સર્વ
જનો પ્રશંસાત મોનધારી થઇને યથાવ્યવસ્થા બેસી ગયા પ્રિયતમ નેતાનો
આદેશ (આજ્ઞા) તો પ્રાર્થનીય છે, આ ભગવાન સર્વ લોકના નેતા છે

સ્ત્રિયઃ સ્ત્રીમણ્ડલેષ્વેવ પુમાંસઃ પુરુષેષુ ચ ॥૩૦॥ નિવેદુર્મુનય-
સ્ત્ર મુનીનાં મણ્ડલેષુ ચ । વ્રાહ્મણા વ્રાહ્મણેષ્વેવ વર્ણિનો વર્ણિ-
મણ્ડલે ॥૩૧॥ ગૃહસ્થેષુ ગૃહસ્થાશ્ચ વૃદ્ધા વૃદ્ધેષુ સર્વદાઃ । વિદ્ધ-
વૃથેષુ વિદ્વાંસઃ શિલ્પજ્ઞાઃ શિલ્પવિત્સુ ચ ॥૩૨॥ તૂર્ણીં તેષૂપ-
વિદેષુ નિજમક્તેષુ સ પ્રભુઃ । આજિજ્ઞપદ્માદકાંશ્ચ સજ્જીભૂય
ચિરસ્થિતાન્ ॥૩૩॥ તે ચ તાસાદિવાધેષુ યદ્યત્સકરકૌશલમ્ ।
તદાનીં દર્શયામાસુસ્તત્સર્વમશેષતઃ ॥૩૪॥ પ્રશશંસ હરિસ્તાંશ્ચ
દૃષ્ટ્વા તત્કરલાઘવમ્ । તતોઽપદ્યત્સભાસંસ્યાન્નૈકદેશાગતાજ્ઞ-
નાન્ ॥૩૫॥ તેષાં યે યે યેષુ યેષુ મુત્યા દેશેષુ તાન્પ્રભુઃ । તત્ત-
દેશીયવૃત્તાન્તં પ્રદુમાદ્વાસ્ત સંસદિ ॥૩૬॥ તે સઘ ઉત્થાય સહ-

અને ભક્તોને પ્રિયતમ છે તેમની આજ્ઞાને અલ્પ સ્ફુળનેજ જેમ એમ
પાખીને શાંત થઈને બેસી ગયા. (બેસવાની મર્યાદા હવે કહે છે) મુનિઓ
મુનિમંડળમાં, વર્ણિઓ વર્ણિમંડળમાં, ગૃહસ્થ પુરુષો પુરુષમંડળમાં,
શિલ્પો શિલ્પમંડળમાં, વૃદ્ધો વૃદ્ધોમાં, વિદ્વાનો
વિદ્વાનમંડળમાં, શિલ્પિઓ (મુદ્યાર સોની આદિક) શિલ્પિમંડળમાં,
એ રીતની મર્યાદાથી બધા બેસી ગયા ॥૩૦-૩૨॥ પોતાના સર્વ ભક્તજનો
મૌન થઈને બેસી જતાં પ્રશંસ થઈ ગયા છે તરમસમૂહો જેના એવો
સુમુદ્રજ જેમ એમ સ્તબ્ધ થઈ ગયેલી સલામા ભગવાને બહુ વખતથી
તત્પર થઈને ઉભા રહેલા, તાસા વગેરે વાણ્યોને વગાડનારા જનોને વળ-
ડવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૩॥ ભગવાનની આજ્ઞા પામેલા તેઓએ તેમને
પ્રસન્ન કરવા તેજ સમયે તાસા વિગેરે વાણ્યોમાં જે જે પોતાનું કર-
કૌશલ્ય હતું તે તે સમયપણે શ્રીહરિને દર્શાવ્યું ॥૩૪॥ ભગવાને તેમની
હસ્તકુશળતા બોધને તેમની સજ્જામાં પ્રશંસા કરી તે પછી સભામાં
બેઠેલા, અનેક દેશોમાંથી આવેલા ભક્તજનોને બોધને તેમાં જેઓ જેઓ
જેજે દેશમાં મુખ્ય (મોટિરા) હતા તેમને તેમને તે તે દેશનું વૃત્તાંત પુછ-
વામાટે ભગવાને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ॥૩૫-૩૬॥ દે રાજન્ । આ
મુખ્ય હરિજનો પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરે બોલાવેલા હોવાથી પ્રદર્શ પામીને, તત્ક-

ર્પમેવ ક્ષમાપતે ! તં સમયા સમેત્ય । પ્રણમ્ય ચ પ્રાક્ષલયઃ પુર-
સ્તાત્તસ્થુસ્તદીયાનનચન્દ્રનેત્રાઃ ॥૩૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारा-
यणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे समोपवेशनवर्णननामा
दशमोऽध्यायः ॥૧૦॥

મુવત ડવાવ—તાન્માનયિત્વા ભગવાન્નિજમકાન્વિચક્ષણાન્ ।
શૃષ્ટવતાં સર્વલોકાનાં પપ્રચ્છ વિનયાનતાન્ ॥૧॥ श्रीनारायणमुनि
स्वाच—युष्मदेशेषु मेऽर्थेषां त्याग्निनां गृहिणां जनाः । । मदाश्रि-

ણુ ઉડીને ભગવાનના સમીપને પામીને, અવકાશનો અભાવ છે એટલે
પચાગ પ્રણામ કરીને, બે હાથ બેડીને તેમની આગળ તેમના મુખચન્દ્રને
સન્મુખ એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને તેમની આજ્ઞાપરાયણ થઈને ઉભા રહ્યા
॥૩૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને . તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે સભો-
પવેશનવર્ણનનામા દશમોઽધ્યાયઃ ॥૧૦॥

¹અધ્યાય ૧૧ મો.

મુવતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! તે પછી ભગવાને લોકશાસ્ત્રમા
વિચક્ષણ, વિનયવિનમ્ર એવા તે તે ભક્તજનોને યથાયોગ્ય માન આપીને,
સર્વ લોકોને કાન દઈને સાલળતાજ પુછ્યુ ॥૧॥ श्रीनारायणमुनि
કહેછે—હે જના ! તમારા દેશમાં અમોને ઉદેશીને જનશ્રુતિ (લોક-
પ્રસિદ્ધ વાર્તા) કેવી સાહે છે ? ગુણની પરીક્ષા પરીક્ષમાજ થાય, કેમકે
સમીપમા રહેલો જનતો ગુણોનેજ કહે, માટે દૂર દેશમાં વર્તતા જનોના
પ્રસિદ્ધ વાદથી ખોતાના ગુણદોષો નિશ્ચય કરાય છે. તેમા પણ એક જણના
વચનથી ગુણદોષનો નિશ્ચય થતો નથી, કેમકે બે કહેનારો એક જણો
પક્ષપાતી હોય તો દોષને ગુણપણે કહે અને બે વિદ્વેષી હોય તો ગુણને
દોષપણે કહે, માટે એક જણના વચનથી ગુણદોષનો નિર્ણય થઈ શકે
નહિ, તો બહુ જણાનું વચનજ મદ્દા કરવા યોગ્ય છે, તો અમોને ઉદેશીને

1 આ અધ્યાયમા મુખ્ય ભગવાને મુખથી ભગવાને કરેલુ દેશાતર વૃત્તા
તનુ શ્રવણ અનુવાદ કર્યુ છે.

તાનાં સ્ત્રીનાં ચ કીદદ્યસ્તિ જનશ્રુતિઃ ॥૨॥ જના મદ્વિમુખા યે
તે લૌકિકાનાં સતાં તથા । વાર્તામાત્મગુરુણાં ચ કુર્યંતે કીદર્શી
ભુવિ ॥૩॥ સુમત વ્યાચ—ઇતિ પૃષ્ઠા ભગવતા તે તમ્સ્યુચ્યથાશ્રુ-
તમ્ । યથાદૃષ્ટં ચ નૃપતે ! વૃત્તાન્તં સ્વસ્વદેશજમ્ ॥૪॥ જના કચુ—
ભગવત્સદીયેષુ દેશેષુ વિમુખા અપિ । જના યથા વદન્તિ ત્વાં
તથૈય ઘૂમહે ષયમ્ ॥૫॥ ધન્યો નારાયણમુનિઃ સામ્પ્રતં ધરણી-
તલે । ભક્તિજ્ઞાનધિરાગાહ્યં સદ્ધર્મ પાતિ યોઽસિલમ્ ॥૬॥ ગૃહિ-
ભિન્નાધમસ્થાન્ યસ્ત્યાગિનો વિધવાસ્તથા । સન્ધારયત્યપ્તવિધં

જનશ્રુતિ કેવી આવે છે ? તથા અમારા આશ્રિત આ ત્યાગિઓ, ગૃહસ્થ
પુરૂષો અને, શ્રીધોને હિદેશીને હમણાં જનશ્રુતિ (જનો કેમ કહે છે)
કેવી આવે છે ? ॥૨॥ તથા જે અમારા થપ્પી વિમુખ-મારેવિધે અભિમુખ-
તાએ રહિત ઉદાસીન જનો છે તેઓ લોકમાં વિચરતા સાધુવેષધારીઓ
(સાધુલક્ષણે રહિત) અને લક્ષણે રહિત હોવા છતાં ગુરુશબ્દથી અવહાર
કરાતા પોતપોતાના ગુરુઓને હિદેશીને કેવી વાર્તા કરે છે ? ॥૩॥ સુમત-
અપિ કહે છે—હે નૃપતે ! એરીતે લગવાને પુછેલા તે મુખ્ય સત્સંગિજનો
પોતે જેવું સાંભળ્યું છે અને જેવું દેખ્યું છે તેવું જ પોતપોતાના દેશનું
વૃત્તાંત લગવાને પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા ॥૪॥

હુરિજનો કહે છે—હે લગવન ! અમારા દેશેમાં જેઓ આપના ચર-
ણકમળના રસાસ્વાદે રહિત છે તેઓ પણ આપને અને આપના આશ્રિત
જનોને જે પ્રકારે કહે છે તે પ્રકારે અમો (સત્ય) કહીએ છીએ ॥૫॥
આ ભૂતગર્ભા વર્તમાન કાળે એકલા નારાયણમુનિજ ધન્ય છે, કેમકે જે
પોતે કલિકાળમાં પ્રક્ષીણ પામતા સમયે સદ્ધર્મને ભક્તિ-જ્ઞાન-વૈરાગ્યવડે
સમલંકૃત કરવાપણે પરિપોષણ કરે છે ॥૬॥ જે ગૃહસ્થો થપ્પી બીજા
આશ્રમિઓ (નૈષ્ઠિક પ્રજ્ઞાચારી વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસીઓ) છે તથા જે
ત્યાગિઓ-ત્યાગધર્મેમાં નિમ્મલવાળા (લોગિશબ્દથી નૈષ્ઠિકાદિ આશ્રમિઓ
થપ્પી બીજા સ્ત્રીસંપ્રદે રહિત કે મૃતસ્ત્રી હોઈને તીર્થ વૈરાગ્યવશાત્ ત્યાગ-
ધર્મને પામેલા છે તેમનો પૃથક્ પણે નિર્દેશ કરેલો અહીં ભણવો) છે તથા

બ્રહ્મચર્યં સુદુર્ધરમ્ ॥૭॥ યસ્ત્યાજયતિ તાન્ કામં યેન કામેન
મોહિતાઃ । વિદ્વાંસોઽપિ સગોત્રાઃ સ્ત્રીર્ગન્ધન્તિ પશવો યથા
॥૮॥ યસ્ત્યાજયતિ તાન્ દ્રવ્યં યદ્દોમેન વુધા અપિ । સ્વબન્ધુ-
આપિ મિત્રાણિ મ્રન્ત્યન્યૈર્ઘાતયન્તિ ચ ॥૯॥ યઞ્ચ સ્વામી રસા-
સ્વાદં તાંસ્ત્યાજયતિ ચૈ સતઃ । જાયન્તે યદ્વશા एव કામોદ્વૃત્તા

ને વિધવા વનિતાઓ તે સર્વેને બીજા જનોથી નજી ધારણ કરી શકાય
એવું અષ્ટપ્રકારનું બ્રહ્મચર્યવ્રત જે લગવાનું ધારણ કરાવે છે. અર્થાત્
જેના ઉપદેશબળથીજ કે અનુગ્રહબળથી બહુ ત્યાગીઓ, મહર્ષિઓએ
અને ઇશ્વરોએ પણ દુઃસાધ્ય એવું અષ્ટપ્રકારનું બ્રહ્મચર્યવ્રત અસ્ખલિતપણે
ધારણ કરે છે. તે નારાયણમુનિને ધન્ય છે. બ્રહ્મચર્યવ્રત નિઃશ્રયસમાજ એક
ઉપયોગી છે. બ્રહ્મચર્યની પ્રશંસા 'તેષામસૌ વિરજો મહાલોકો વૈષાં તપો
મહાચર્યમ્' 'મયોક્તેરેળ તપસા મહાચર્યેળ' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ કરે છે. આતું
બ્રહ્મચર્ય નારાયણમુનિજ હાલમાં ધરાઉપર કલિકાલમાં પણ પ્રવર્તવે છે
માટે એમનેજ ધન્ય છે. (બ્રહ્મચારી આદિકને અષ્ટપ્રકારે ત્રીપરિત્યાગરૂપ
બ્રહ્મચર્ય અને વિધવાઓને અષ્ટપ્રકારે પુરૂષપરિત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્ય સમજવું)
॥૭॥ જે કામ છે તે દુર્વિપક્ષ વેગવાળો છે, જેણે મોહ પમાડેલા વિદ્વાન
જનો પણ સમાન ગોત્રની સ્ત્રીઓને પણ (શાસ્ત્રમાં ગોત્રગમન અતિ-
પાપ હોવાથી તેનો નિષેધ કરેલો હોવા છતાં પણ) ગર્હણાદિ પશુઓની પેઠે
પામે છે, જે આ લગવાનું પોતાના આશ્રિત મુનિઓ પાસે આવા દુર્જય
કામને પણ ત્યાગ કરાવે છે. અર્થાત્ લવબ્રહ્માદિકોએ પણ દુર્જય એવો કામ
જેમના ચરણસમાશ્રયના પ્રતાપથી પરાલભ પામી ભય છે ॥૮॥ જે સ્વા-
મિનારાયણ પોતાના ચરણના આશ્રિત વાહુવિગેરે પાસે ધનનો ત્યાગ કરાવે
છે, જે ધનસ્રોત મહા પાત્રી છે. જેને લીધે શુદ્ધજનો પણ પોતાના બન્ધુ-
ઓને અને મિત્રોને પણ પોતે હણે છે અને બીજાઓ પાસે હણાવે છે, આવો
બલિષ્ઠ લોભ પણ જેના સમાશ્રય બળથી નથીજ પરાલભ કરી શકતો,
માટે તે નારાયણમુનિને ધન્ય છે ॥૯॥ મુનિઓ પણ જે રસાસ્વાદને વશ
થઈને કામાતુર થઈ ભય છે અને વિદ્વજ થઈને પોતા યજ્ઞી નીચ ભતિના

હિ પુરુષાઃ ॥૧૦॥ સ્વતશ્ચ નીચજાતીનામશ્નત્યન્નાદિ યેન ચ ।
 વિહ્વલા વર્ણસાઙ્કર્યં કુર્વન્તે પુરુષા ભુવિ ॥૧૧॥ યશ્ચ ત્યાજયતિ
 સ્વામી ક્ષેહં સ્વાન્વપુરાદિષુ । નરકાન્પ્રેતભાવં ચ યદ્વશાયાન્તિ
 માનવાઃ ॥૧૨॥ યત્ર યત્ર ભવેત્ક્ષેહો દેહિનામિદં વસ્તુનિ । તાદ્રૂપ્યં
 તસ્ય તસ્ય સ્યાત્તાદૃક્ ક્ષેહો હિ હાપ્યતે ॥૧૩॥ યઃ સ્વામી માન-
 મત્યર્થં હાપયત્યાત્મનઃ સતઃ । ગુરુન્સાધૂનપિ પ્રાક્ષા મન્યન્તે નૈવ
 યદ્વશાઃ ॥૧૪॥ માનેનૈવાત્મનઃ પાપં સાધૂનાં પુરતો નરાઃ । ન

અબ્રાહ્મિકને લક્ષણ કરવામાં પણ પ્રવર્તે છે અને અંતે પૃથ્વીમાં વર્ણસંક-
 રતાનાં હેતુજૂત થાય છે, આવા પણ રસાસ્વાદને જે સ્વામી પોતાના સાધુ-
 પ્રમુખજનો પાસે લાગ કરાવે છે (જેના આશ્રયમહિમાથી રસ ક્ષોભ
 પમાડવા સમર્થ થતો નથી) માટે આ નારાયણમુનિજ ધન્ય છે
 ॥૧૦-૧૧॥ જે દેહ તથા દેહાનુબન્ધિઓ (પુનઃકલ્યાદિ) માં ક્ષેહપા-
 શથી પ્રેતભાવ અને નરક અનુભવાય છે, આવા પણ ક્ષેહપાશને જે
 સ્વામિનારાયણ પોતાના આશ્રિતો પાસે લાગ કરાવે છે (જેમના સમા-
 શ્રય પ્રભાવથીજ દેહ દૈહિકમાંથી ક્ષેહપાશ છુટી જાય છે) એજ નારા-
 યણમુનિ ધન્ય છે ॥૧૨॥ આ લોકમાં જે જે પ્રાકૃત વસ્તુમાં ક્ષેહવેગ
 થાય છે તેણે કરીને મોગિઓને પણ તન્મયવૃત્તિ ધરણસમયે અનુવર્તતાં
 બીજા જન્મમાં તેમાં તેમાં તદ્રૂપતાની પ્રાપ્તિ (તેને સમાન આકાર)
 ભરતજની પેઠે થાય છે, આવો પણ દુસ્ત્યજ ક્ષેહવેગ જેમણે નાશ કરીએ
 છીએ એજ નારાયણમુનિને બહુ ધન્ય છે ॥૧૩॥ જે માનને આધીન
 થએલા પ્રાણ એવા પણ પુરુષો પ્રાણ એવા સાધુજનોને તેમજ પોતાના
 ગુરુજનોને નથી માનતા. સાધુજનોના અપમાનમાં હેતુજૂત આવા પણ
 માનને જે સ્વામી પોતાના આશ્રિત સાધુજનો પાસે અત્યંત લાગ કરા-
 વે છે, એજ નારાયણમુનિને ધન્ય છે ॥૧૪॥ માન તો મહાપાપનું મૂળ છે,
 કેમકે જે માનથી મત્ત થએલા જન પોતે કરેલા પાપને સાધુઓની આગળ
 નિષ્કપટભાવથી નથી પ્રકાશ કરતો, પોતાનું પાપ નહિ પ્રકાશ કરનારાને
 ગુપ્તપણે પાપ રહેલું હોવાથી તેની પરિશુદ્ધિ નહિ થતાં અંતઃકરણ મલિ-

નિરુપદભાવેન કથયન્ત્યાત્મશુદ્ધયે ॥૧૫॥ માનાદિ જાયતે
ક્રોધો નિર્દયો હિંસ્રવૃત્તિકૃત્ । અવાચ્યવાચકઃ સ્વસ્ય પરેપાં
ચાપિ ઘાતકઃ ॥૧૬॥ ઈદ્ગ્માનવિહીના હિ સન્તો યસ્ય પરૈઃ
કૃતમ્ । ધૂલિક્ષેપં તાડનં ચ સહન્તે દુર્વચાંસિ ચ ॥૧૭॥ ધન્ય
પવાસ્ત્યતઃ સ્વામી સત્યોઽસાવેચ સદુઃકઃ । ન મહાન્ પુરુષઃ
કશ્ચિદ્વર્તતે હીદૃશો બ્રુવિ ॥૧૮॥ ધન્યાશ્ચ સાધવસ્તસ્ય ચે ધર્માન્
સ્વગુરુદિતાન્ । પ્રયતા બ્રહ્મચર્યાદીન્ પાલયન્તિ નિરન્તરમ્
॥૧૯॥ ધન્યા ગૃહસ્થા અપિ તે સ્વામિનં સમુપાશ્રિતાઃ । સ્વસુમા-
ત્સમા ચે તુ જાનન્તિ પરયોપિતઃ ॥૨૦॥ સ્પર્શનં વિધવાલીનાં

નજ રહેછે, એટલે તે પાપને પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ અવકાશ નથી. માનને
લીધે ક્રોધ થાય છે (બીજાએ માનનો ભંગ કરતાં એકદમ તેની ઉપર ક્રોધ
થાય છે) ક્રોધ થતાં દયા દૂર થઈ જાય છે. એટલે નિર્દય નર હિંસામાં
પ્રવર્તેછે. ક્રોધાતુરને વાચ્ય કે અવાચ્યનો વિભેદ નથી. અશ્લીલ (શુદ્ધ)
અને નિહિત પણ વચન બોલે. તેજ ક્રોધ છેવટે પોતાનો કે પરનો ઘાત
કરનારો પણ થાય છે (જો સમર્થ હોય તો પરનો ઘાત કરનારો થાય અને
જો અસમર્થ હોય તો પોતાના આત્માનો ઘાત કરનારો થાય એવો વિશેષ
સમજવો) ॥૧૫-૧૬॥ જેના ચરણ સમાશ્રયવાળા, આવા પણ મહા
અનર્થકર માનવેગને છતીને વર્તતા એવા સાધુઓ બીજા દુર્જનોએ
કરેલા ધૂળિપ્રક્ષેપનાડન-તિરસ્કાર આદિકને સહન કરેછે ॥૧૭॥ માટે
આ સ્વામિનારાયણુ ધન્ય છે. બીજા કોઈ પણ નહિ. આ સ્વામીજી તત્વથી
સંતોના ગુરૂ છે. પૃથ્વી ઉપર આવો બીજા કોઈ પણ મહાપુરુષ નથી.
॥૧૮॥ સ્વામિનારાયણુના તેજ સાધુઓને ધન્ય છે, જે સાધુઓ પોતાના
ગુરૂએ પોતાને ઉપદેશ કરેલા શ્રદ્ધયર્થાદિ ધર્મોને મોટી પણ આપત્તિમાં
નિરંતર પરિપાલન કરેછે ॥૧૯॥ જેઓ નારાયણુમુનિના ચરણારવિંદના
સમાશ્રયવાળા ગૃહસ્થ જનો છે તેઓ પણ ધન્યભાગી છે. જેઓ પરનારી-
ઓને તો પોતાની ઇહેન માતાને તુલ્યપણે જુવેછે. કામે કરીને નહિ પરા-
ભવ પામીને ધર્મમાંજ એક પ્રીતિવાળા વર્તે છે ॥૨૦॥ વળી એમના

ગૃહિણોઽપિ કદાચન । વિનાઽઽપદં ન કુર્વન્તિ સ્વમાત્રાપિ રહઃ-
સ્થિતિમ્ ॥૨૧॥ મહ્તાં ગણં ચાહિફેનં મદ્યમત્સ્યામિપાણિ ચ ।
અમદ્યં નૈવ મદ્યન્તિ ન્યાયાર્જિતધનાશ્ચ ચ ॥૨૨॥ અદ્યત્તં નૈવ
ગૃહ્ણન્તિ તૃણાદ્યપિ પરસ્ય ચે । ઘાતં સ્વપર્યોર્નૈવ ચે વિપદ્યપિ
કુર્વન્તે ॥૨૩॥ ગુરોર્દદાત્તદ્વાનત્વાન્મોક્ષાર્થમપિ નૈવ ચે । શાસ્ત્રો-

ચરણાશ્રિત ગૃહસ્થજનો પણ આપત્કાળ વિના પોતાની માતા સાથે પણ
એકાંતમાં રહેતા નથી. અને વિધવા વનિતાઓના સ્પર્શ થકી સર્પ ફણાના
સ્પર્શથી થકી જ જેમ એમ લાય પામીને બહુ દુઃખ પસી લાય છે. ક્યારેય
પણ સ્પર્શ કરતા નથી, કેમકે કામ ઉન્નયાર્થ છે તે પંડિતને પણ કહુ-
પિત કરી મુદ્દે. માટે એવી રીતે વર્તવું એજ ગૃહસ્થોને પણ યોગ્ય છે
॥૨૧॥ હમણાં આ કલિયુગમાં વિગ્રન્થપદેશવાચ્ય એવા પણ જનો લાંગ
ગાંજો અફીણ મદ્ય મત્સ્ય માંસ આદિકના સેવનમાં પ્રીતિવાળા બહુધા-
પણે દેખાય છે. એમના આશ્રિતોમાં એક પણ ગૃહસ્થજન એવો નથી.
બધાય એમના આશ્રિતો આપત્કાળમાં પણ અલક્ષ્યને નથીજ બક્ષણ
કરતા અને અન્યાયથી ધનાર્જનમાં પણ નથીજ પ્રવર્તતા. આ સમયે
ગૃહસ્થજનો પુત્રકંઠજનના પોપણનેજ એકે પરમ ધર્મ માનીને દ્રવ્યસંપાદ-
નમાં સતત પ્રયત્ન કરતાં અન્યાયમાં પણ પ્રવર્તે છે. તો આવા વિષમસ-
મયમાં ન્યાયથીજ ધનસંપાદનમાં પ્રવર્તે છે. આ તો આ મહાન ધર્મ-
નિયમ છે ॥૨૨॥ જે ગૃહસ્થજનો પારકા તૃણાદિકને પણ તેના ધણીએ
આપ્યા વિના નથીજ મહણ કરતા. તો પરધનને ન હરણ કરે એમાં કહે-
વુંજ શું ? જે એમના આશ્રિત ગૃહસ્થો પોતાના કે પરના ઘાતને આપ-
ત્તિમાં પણ નથીજ કરતા. બહુજનો નિરર્થક કે સ્વાર્થ કે ધર્માભિસના
મિષથી મારણપર્યંતની પરપીડામાં પ્રવર્તે છે, તો આવા વિષમ સ-
માજમાં એમના આશ્રિતો પોતાનેજ જેમ એમ પરને દુઃખ દેવારૂપ પીડા-
માન થકી પ્રતિનિવૃત્ત થયા છે, તો આ મહા અહિંસાવ્રત છે ॥૨૩॥
કોઈક આસુરવૃત્તિવાળા જનો ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય આદિક ક્ષુદ્ર અંધેની
લિપ્સાથી પોતાના મસ્તકછેદ પર્વતના મનઃકલ્પિત કોઈક ઉપાયમાં

કમૃગુતુકાદૈસ્તિત્યક્ષન્તિ ઘપુંપિ વૈ ॥૨૪॥ इत्थं दृढधियो धीरा-
स्तच्छिष्या गृहिणो नराः । वर्तमानास्तदाज्ञायां सन्ति धन्या
भुवस्तले ॥૨૫॥ स्त्रियश्चैवामपि पतिं निजमेकं विनापरान् ।
जानन्ति पुरुषान् स्वीयपितृभ्रातृसमान्किल ॥૨૬॥ याश्च तं
स्वामिनं नार्यो विधवाः समुपाश्रिताः । ता ब्रह्मचर्यमष्टाङ्गं
पालयन्त्यगृहा इव ॥૨૭॥ धनुर्मानान्तरेणैव पुम्भ्यो गच्छन्ति
दूरतः । न भाषन्ते च पुरुषैः पितृभ्रातृसुतान्विना ॥૨૮॥ सत्स-
ङ्गिनः स्वपित्रादेर्वातां शृण्वन्ति या हरेः । चलन्ति सह तेनैव

પ્રવર્તે છે. (જેમ રાવણાદિકો પ્રવર્ત્યા હતા) બીજા કેટલાક પંડિતમન્યો
તો ફળવાદમાં ઠગાઈને આત્યંતિક દુઃખના ઉચ્છેદરૂપ કટ્યાણની લિપ્સાથી
ભૃગુપતનાદિવડે (પર્વત ઉપર ચઢીને પડવું વિગેરે) આત્મઘાતને કરે છે.
તેમાં અંતે તો અનર્થનેજ પામે છે. એમના આશ્રિત જનો તો પોતાના ગુરૂ
થકી દૃઢ આત્મવિજ્ઞાનને પામીને સર્વ શ્રુતિપ્રસિદ્ધ મોક્ષમાર્ગમા નિષ્ઠાને
પામે છે ॥૨૪॥ એરીતે ગુરૂના ઉપદેશથી દૃઢ વિજ્ઞાનને પામેલા, ધીર (આપ-
ટકાળમાં પણ નહિ ક્ષોભ પામેલી ધર્મવૃત્તિવાળા) એવા આ નારાયણ-
મુનિના શિષ્ય ગૃહસ્થ પુરૂષો તેમનીજ એક આજ્ઞાના અનુપાલનમાં તત્પર
વર્તે છે. તે ગૃહસ્થ જનો ભૂતળમા ધન્યલાગી છે ॥૨૫॥ અહુધાપણે હાલ
કલિકાળમાં પાતિત્રલ કે જે સર્વ ધર્મના મૂળભૂત છે તે પ્રભુપ્રાપ્ત છે.
'સ્ત્રિયશ્ચ કેશશ્ચલિન્યો મવિવ્યન્તિ કલૌયુગે' આ પ્રકારે કહેવા આર્પવચનને
અનુસારેજ સર્વેત્ર સ્ત્રીઓની સ્થિતિ (વ્યલિચારી) દેખાય છે. આવા અધિક
કુસંગમય સમયમાં તે આ સ્વામિનારાયણના ચરણકમળના શુભ સમા-
શ્રયને પામેલી સ્ત્રિયો પોતાના એક પતિનેજ પરમ દૈવતપણે માનીને,
પરપુરૂષોને પોતાના પિતા શ્રાતાને તુલ્ય સમજીને સર્વ ધર્મમાં મૂળભૂત
પાતિત્રલને પરિપાલન કરે છે ॥૨૬॥ સ્વામિનારાયણના સમાશ્રયને પામેલી
જે વિધવા નારીઓ છે તે પિતા શ્રાતાના સન્નિધિમાં વર્તેલી થકીજ ત્યાગિ-
ઓની પેઠે અષ્ટપ્રકારે પુરૂષના પરિત્યાગરૂપ શ્રદ્ધાચર્ય વ્રતને પાલન કરે છે.
અને આપત્તિમાં પણ પિતા શ્રાતા અને પુત્રાદિ સમીપ સંબન્ધિઓ થકી

માર્ગેऽપ્યન્યૈર્ન કર્હિંચિત્ ॥૨૯॥ પિત્રાદિનાપિ સાકં તા ન તિષ્ઠન્તિ
રહઃસ્થલે । एवं हि सर्वा विधवा वर्तन्ते स्वाम्युपाश्रिताः ॥૩૦॥
સર્વેऽપ્યેતે પયોઽમ્ભવાજ્યં ન પિવન્તિ હાગાલિતમ્ । વ્રતાન્યેકાદ-
શીજન્માષ્ટમ્યાદીનિ ચ કુર્વન્તે ॥૩૧॥ આશ્રિત્ય સ્વામિનં ચૈતે સ્વસ-
ધર્મે સ્થિતાઃ સદા । અનન્યભક્તિં કુર્વન્તિ કૃષ્ણસ્ય પરમાદરાત્
॥૩૨॥ ધન્યાઃ સ્વામ્યશ્રિતાસ્તસાધોપિતઃ પુરુષા इह । असदी-
यास्तु गुरुवस्त्यक्त्वा धर्मं चरन्ति हि ॥૩૩॥ ન સ્થાપયન્તિ

બીજા પુરુષો સાથે નથીજ બોલતી અને માર્ગમાં પુરુષોને ભેટીને ધનુર્માત્ર
(ચાર હાથ) દૂર ખસીનેજ નય છે. અને ભગવદ્દાર્તા પણ સંતોના સમા-
ગમથી પ્રબોધને પામેલા પિતા પુત્રપ્રમુખ થકીજ સાંભળેછે પણ ઈતર નરના
મુખ થકી નથીજ સાંભળતી અને રસ્તામાં પણ પિતા આદિકની સાથેજ
આલેછે પણ અન્ય નરો સાથે આપત્તિમાં પણ નથીજ આલતી. અને પિત
આદિકની સાથે પણ એકાંત સ્થળમાં આરેય રહેતી નથી. એરીતે નારા-
યણસ્વામિના સમાશ્રયને પામેલી સમય વિધવા નારીઓ ધર્મમાર્ગથી
નહિ સ્ખલાયમાન થઈને પ્રહાર્યવપરાયણ વર્તેછે. આ બધી સ્વામિનારા-
યણનોજ મહિમા છે ॥૨૭-૩૦॥ સ્વામિનારાયણના સમાશ્રિત સર્વે ત્યાગી
શૃદ્ધિઓ દુધ જળ અને ઘૂતને વસ્ત્રથી ગાળ્યા વિના વિપત્તિમાં પણ પીતા
નથી પરંતુ ગાળીનેજ પિવેછે. જે એકાદશી આદિક પ્રતો અને જે
જન્માષ્ટમી આદિક ઉત્સવપ્રતો છે તે તમામને તેમના આશ્રિત જનો
મુખ્યજ કલ્પથી કરેછે પણ ગોણુ પશુથી નહિ ॥૩૧॥ સર્વે ત્યાગી શૃદ્ધિ-
ઓ ક્ષીસ્વામિનો સમાશ્રય સ્વીકારી (જ્ઞાન વૈરાગ્યને પામીને) સદાય
સ્વસ્વધર્માચરણપૂર્વક અનન્ય ભક્તિથી ભગવાનને પરમ આદરથી સેવે
છે ॥૩૨॥ માટે આ લોકમાં સ્વામિનારાયણના સમાશ્રિત સર્વે કોઈ નર-
નારીઓ (પોતપોતાના ધર્મને નહિ ઉલ્લંઘન કરવાપૂર્વક જ્ઞાન વૈરાગ્ય
ભક્તિએ સંપન્ન હોવાથી) ધન્ય છે. આપણા મુશ્કેલી તો એવા નથી. પોતે
ધર્મનું આચરણ કરતા નથી અને નારાયણસ્વામીની પેઠે પોતાના શિષ્ય-
વર્ગને પણ ધર્મમાર્ગમાં સ્થાપન કરતા નથી. માટે તે આપણા મુર્ખાઓને

સ્વામીવ સ્વશિષ્યાન્ધર્મવર્ત્મનિ । તસ્માદ્દિગસ્તુ તાંસ્તાંશ્ચ શ્રીસ્વા-
મિવિમુખાંશ્ચ નઃ ॥૩૪॥ इत्थं वदन्ति बहवो लोका नारायण !
प्रभो ! । केचिदाहुः श्रयिष्यामो वयं तं स्वामिनं त्विति ॥३५॥
તાન્વદન્તિ તદા કેચિદ્વયં કુલગુરુન્યદિ । ત્યજેમ તર્હિ નો લજ્ઞા
લૌકિકી હિ ગમિષ્યતિ ॥૩૬॥ तदाहुः केऽपि निपुणा लज्जा तु
स्वाम्युपाश्रयात् । स्वास्त्येष्वान्यथास्माकं सा यास्यति न
संशयः ॥३७॥ आस्माकीना हि विधवा बहवः स्वसृकन्यकाः ।

ધિક્કાર છે અને મહાપ્રતાપી શ્રીનારાયણુમુનિ થકી વિમુળ રહેલા (અધ
ર્મિગુરુઓના શિષ્ય થઈ રહેલા) આપણને પણ ધિક્કાર છે ॥૩૩-૩૪॥
હે નારાયણ ! આ પ્રકારે તેતે બહુ લોકો કહેછે. હે પ્રભો ! કેટલાએક
એમ પણ કહેછે કે-આપણે આપણા ગુર્વાણસોનો પરિત્યાગ કરીને તે
સ્વામિનારાયણુનોજ સમાશ્રય કરીએ ॥૩૫॥ એમ બોલતા તે જનો પ્રત્યે
બીજા કેટલાક જનો એમ કહે છે કે-આ સર્વ વાત સત્ય છે પરંતુ જો
આપણે કુળપરપરાગત ગુરુઓનો ત્યાગ કરીએ તો જે કોઈપણ આ
લોકલાજ છે આપણને તે બાધ કરેછે (આપણા અન્ધુજન સમુદાયમાં
'આણે પોતાના કુળગુરુનો પણ ત્યાગ કર્યો તે હીક નહિ' એવો પ્રવર્તતો
પ્રવાદ તેમના સમુદાયમાં લગ્નજ કરનારા જેવો થાય) ॥૩૬॥ એમ
બોલતા તે જનોપ્રત્યે બીજા કેટલાક નિપુણ-યુક્તાયુક્તના વિચારમાં નિપુણ
એવા જનો એમ પ્રકર્ષથી કહે છે (હમણાજ આપણું લગ્નરૂપ વિભૂષણ
વિનષ્ટ થયુંછે. તે સ્વામિનારાયણુના આશ્રયથી તો ફરી આવશે અને સ્થિર
થઈને રહેશે) કે હે ! જ્ઞાત આપણી લેશ લાજ રહી હશે તે પણ ધર્મ
ગુરુઓના અનુસરવાથી અત્ય કાળમાં જતી રહેશે એમાં સંશય નથી.
શ્રીસ્વામિનો સમાશ્રય કરવાથી તો તે લાજ નિશ્ચય થઈને રહેશે ॥૩૭॥
લાજ જવામાં કારણ કહેછે-આપણી વિધવા થએલી બહુ બહેનો અને
પુત્રીઓ ગુરુસેવાના મિયથી ગુરુસન્નિધિને પામીને, તે નામમાત્ર (કહે-
વાતા) ગુરુથકી કામના કુશ્વેષિતની વિકૃતિરૂપ ગર્ભને ધારણ કરીને
નિર્લગ્ન થઈને વિચરેછે. અને કદાચિત્ ગુપ્તપણે ગર્ભપાતમાં પણ પ્રયત્ન

ડન્યાસ્તિ ગતિસ્તસ્માત્સ સેવ્યતામ્ ॥૪૫॥ ધૂર્તાસ્તુ યેઽસહુરવઃ
પ્રવેષ્ટ્યા ન તે ગૃહે । કથન્નિદાગતાસ્તાઢ્યા નાગચ્છેયુઃ પુનર્યથા
॥૪૬॥ તતો નાર્યો ભજિપ્યન્તિ સદાસ્માભિરમર્ત્વકાઃ । સ્વામિનં તેન
નઃ કીર્તિઃ સપુણ્યા વૃદ્ધિમેષ્યતિ ॥૪૭॥ इत्थं महाराज ! जना देशे
देशे वदन्ति वै । यथाश्रुतं यथादृष्टं तथास्माभिर्द्वीरितम् ॥४८॥
સુનત ઉવાચ—શ્રુત્વેતિ તદ્વચો રાજન્ ! મત્તૈઃ સહ જહાસ સઃ ।
દિવ્યરૂપૌ ઘ્રીક્ષમાણઃ પિતરૌ પ્રીણયન્મ્રભુઃ ॥૪૯॥ તેઽપીત્યમા-

ભૂમિમાં થશે ॥૪૪॥ માટે વર્તમાન કાળે ભૂમંડળમાં વર્તતા બ્રાહ્મણાદિ
આરેય વર્ણના જનોને આરેય વર્ણના ધર્મની વ્યવસ્થા કરનારા તે સ્વામિ-
નારાયણનોજ આપણે સમાશ્રય કરીએ, હાલમાં ભૂમિમાં તેમના થકી
ખીએ કોઈ ધર્મમર્યાદાનો વ્યવસ્થાપકજ નથી ॥૪૫॥ જે કોઈ આપણા
ધર્ત શુશ્રૂઓ છે તેમને તો આપણા ઘરમાં પેસવાજ દેવા નહિ. જો કોઈ
મિપથી પ્રવેશ કરી જાય તો છાંના રૂઢિર ન દેખાય અને હાડકાં લાગી
જાય એવા સારીરીતે તાડન કરવા કે જેથી તેઓ ફરી આપણે ઘેર આવેજ
નહિ ॥૪૬॥ એમ થવાથી હુસંગદોષ દૂર થતાં વિધવા સ્ત્રિયો પણ આપણી
સાથે સ્વામિનારાયણના ચરણારવિંદનો આશ્રય કરશે. તેથી આપણને
સુકૃત મોટું થશે અને આ લોકમાં કીર્તિ થશે અને તે સુકૃત તથા કીર્તિ
વૃદ્ધિ પામતી જશે ॥૪૭॥ હે મહારાજ ! એ રીતે દેશદેશમાં ગામગામમાં
જનો નિશ્ચયથી કહેછે. જેવું સાંભળ્યું હતું અને જોયું હતું તેવુંજ આ
અમીએ આપને સભ્ય કહ્યું છે ॥૪૮॥

મુમુક્ષુઃ કહેછે—હે રાજન્ ! આ ભગવાન અદૃષ્ટ દિવ્ય રૂપથી
નિલ સન્નિધિમાં રહેલાં માતાપિતા ભક્તિધર્મને (સાલિપ્રાય-પોતાના નર-
નાશ્ય ધારણના કળ પરિપાકની ઉન્મુખતાને જણાવા રૂપ અલિપ્રાયથી)
જોતા અને પોતાના દિવ્ય ચરિતથી તેમને સંપ્રસન્ન કરતા થકા તે આ
વિદેશી મુખ્ય હરિજનોએ કહેલા સમસ્ત વૃત્તાંતને આ પ્રકારે સાંભળીને
ભક્તજનો સાથે સભામાં હસવા લાગ્યા ॥૪૯॥ પૂર્વોક્ત જનશ્રુતિને કહે-
નારા મુખ્ય સત્સંગિજનો પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રીહરિસંબંધિની જન-

વેદ જનાસ્તદીયાં જનશ્રુતિં તસ્ય તતો નિદેશાત્ । સ્પૃધ્વાદ્વિપદ્યં
 ચ મુદા પ્રણમ્ય સ્વસ્થાનમેત્યૈવ પુનર્નિષેદુઃ ॥૫૦॥ इति श्रीसत्स-
 द्विजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे देशान्तरीय-
 वृत्तान्तश्रवणनामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

સુમત ઉવાચ—અથાપશ્યદ્રઘ્નકજનાન્નિજપૂજાસમુત્સુકાન્ । પૂજા-
 દ્રઘ્યાણિ પાત્રેષુ શ્રુત્વા સ્વામી ચિરસ્થિતાન્ ॥૧॥ તેપાં મનોરથં
 પૂર્ણં કર્તું રાજન્નિયેષ સઃ । મયરામો દ્વિજસ્તાવદ્દદાઙ્ગલિપુટોઽ-
 ઘદત્ ॥૨॥ एते पुरःस्थिताः स्वामिन् ! पुरुषा योषितस्तथा ।

શ્રુતિ નિવેદન કરી, પછી ભગવાને આજ્ઞા આપ્યા થકા તેમના ચરણકમ-
 ળને પ્રહર્ષથી પ્રણામ કરીનેજ ત્યાંથી ઉઠીને સ્વસ્થાન (જ્યાં સભામાં
 પ્રથમ બેઠા હતા તે સ્થાન) ને ફરીથી પાછીને યથાપૂર્વ બેસી ગયા ॥૫૦॥
 इति श्रीसत्संगिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे देशान्तरी-
 यवृत्तांतश्रवणनामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

અધ્યાય ૧૨ મો.

સુમતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! તાર પછી ભગવાન્ સહભાનંદસ્વા-
 મીએ પોતાની પૂજા કરવામાં ઉત્કંઠાવાળા, અંદન પુષ્પાદિ પૂજા પદાર્થોથી
 ભરેલાં પાત્રોને હાથમાં લઈને પૂજના અવસરની બહુ વખતથી રાહ ભેટા
 કરતા ભક્તજનોને ભેટા ॥૧॥ હે રાજન્ ! તે ભક્તોને ભાળીને તેમનો
 મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાનો ભેટલાકમાં ભગવાન્ સંકલ્પ કરેછે તેટલાકમાં
 પાસે રહેલા મયારામ વિષ્ર બે હાથ ભેટીને એમ બોલ્યા કે—॥૨॥ હે
 સ્વામિન્ પ્રભો ! તમારાજ એક ભક્ત આ પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓ બહુ દૂર
 દેશભાગી આવ્યા છે. હે હરે ! આપના ચરણકમળનું પૂજન કરવામાં
 ઉત્સાહિત દ્વિયવાળા આ ભક્તો તદેકમનોરથથી પૂજના અવસરની રાહ
 બેઠે રહ્યા છે તો તેમનો મનોરથ પૂર્ણ કરવાને આપ યોગ્ય છો ॥૩-૪॥

૧ આ અધ્યાયમાં તે તે દેશના સર્વ ભક્ત જનોએ ફરિયા ભજનાનના મહા
 પૂજનને આનંદ મદોત્સવ અનુવાદ કર્યો છે.

દૂરદેશાદુપાયાતાઃ સન્તિ ભક્તાસ્તવ પ્રભો! ॥૩॥ તેપાં હિ ચિર-
કાલીનો હૃદયસ્ત્યેવ મનોરથઃ । પૂજનાર્થં તવ હરે! તં પૂરયિતુ-
મર્હસિ ॥૪॥ इत्युक्तस्तेन विप्रेण प्रहसन् हरिखवीत् । अद्यास्ति
किं दिनं ब्रह्मन्! कार्यमत्र च किं वद ॥५॥ इत्युक्तः स निजोष्णी-
पादीर्घं पञ्चाङ्गपत्रकम् । निष्कास्य तद्विलोक्याह प्रभो! दीपो-
त्सवोऽद्य तु ॥६॥ ग्राम्याणां ग्राम्यसौख्येन ह्यानन्दो लૈકિકો
નૃણામ્ । ત્વદર્ચનેન ભક્તાનામધ્યાનન્દોઽસ્ત્વલૌકિકઃ ॥૭॥
एतेपां ग्राम्यसौख्येच्छा नास्त्येव गृहिणामपि । दूरे त्यक्त्वा
यतस्तनु समायाता इहाद्य वै ॥८॥ मनोरथं हि सर्वेषां त्वदी-

હે રાજન્! આ પ્રકારે વિપ્ર મયારામે નિવેદન કરેલા લાવજી ભગવાન્
હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-હે બ્રહ્મન્! આ દિવસે કયો મહોત્સવ-
વિશેષ છે? અને આજ આપણે શુ કરવું જોઈએ? તે કહ્યો (આ દિવસે
આ સર્વે વિશેષપણે અમારા પૂજનમા પ્રવૃત્તિ કરેછે તો તેનો શો
હેતુ? એવો ગૂઢ પ્રશ્નાશય છે) ॥૫॥ હે રાજન્! આ પ્રકારે ભગવાને
પૂછેલા તે મયારામ વિપ્ર પોતાની પાંચડીમાથી લાંબુ પંચાંગપત્ર કાઢી
ઉઘાડીને તેમા જોઈ વિચારીને બોલ્યા કે-હે ભગવન્! આ દિવસે તો
દીપોત્સવ છે આ દિવસે ગ્રામ્યજનો-આત્મપરમાત્મસ્વરૂપને નહિ જાણુ-
નારા દેહાભિમાની નરો ગ્રામ્યલોગથી પરિમિત મુખને ધમ્મે છે જે કોઈ
આત્મ પરમાત્મસ્વરૂપને જાણનારા ભક્તો છે તે તો આપના પૂજનના
અપરિમિત આનંદને ધમ્મે છે તો આ સર્વસાધારણ મહોત્સવ દિવસ છે
માટે આજ ભક્તોને તે આ આનંદ થાયો (દયાળુ ભદ્રજીએ ભક્તજન
હિતાર્થે આ આશિર્વાદ સહિત ભગવાનની વિરૂપિ કરીછે) ॥૬-૭॥ યદપિ
આ ભક્તો ગૃહાશ્રમમા રહેલા છે પણ પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે ગ્રામ્ય સુખા
ભાસપરાયણ નથી. જેઓ આવે નવે દિવસે પોતાના ઘરમાં પુત્ર પત્નીથી
વિટાઈને રસના આદિક ધન્દિયોના તર્પણ તત્પર છે તેતો પ્રાકૃત છે આ
તો આ ગૃહારામરૂપ સર્વનો દૂરથી પરિભ્રમ કરીને, અહી આપના ચરણ
કમળના સન્નિધિમાં દીપોત્સવ દિવસે પણ આવ્યા છે. તો તેમનો મનોરથ

યાના તત. પ્રમો! । ત્વં પૂરયિતુમીશોઽસિ મક્તકલ્પમહીચ્છ ॥૯॥
 હત્યુક* સ હરિઃ પ્રાહ પૂજયન્તુ જના ઇમે । કિન્તુ કોલાહલો
 નૈવ કાર્યો નાન્યોન્યમર્દનમ્ ॥૧૦॥ સ્વસ્વગ્રામપૃથગ્યૂથૈરામત્યાપ્રા
 ચનં દ્રુતમ્ । કૃત્વા ગન્તવ્યમિત્યુક્તા જના આસન્પ્રહર્ષિતા
 ॥૧૧॥ તતઃ પ્રમેણ તત્પૂજાં સર્વે કર્તુમુપાયયુઃ । યૂથશો હિ હરેરગ્રે
 પુરુષાશ્ચ સ્ત્રિય* પૃથક્ ॥૧૨॥ તત્રાદૌ મધ્યદેશીયા જના હરિમુ-

પરિપૂર્ણ કરવાને યોગ્ય છે તમો તો ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરવામા કંપ
 તરૂને તુલ્ય છે ॥૮-૯॥ હે રાજન્ । દયાળુ પ્રકૃતિવાળા મયારામ ભટ્ટે આ
 પ્રકારે કહેલા ભગવાન બોલ્યા કે-હે ભટ્ટ । આ ભક્ત લોકો ભલે મારી મુખેથી
 પૂજા કરો મારા પૂજનમા એમનો અતિશય ઉત્સાહ જણાય છે તો આ
 જનોને પૂજાની આશા આપતાજ તીવ્ર ત્વરાથી ‘તું પહેલો હું પહેલો’
 એવી તાણાતાણીથી એક બીજા ઉપર પડે એમ ચર્તા મહા સમર્થ (બીજ્ય
 તથા ધક્ષાધક્ષી) થાય અને બહુ કોલાહલ પણ થાય વળી ‘આ ભક્તો
 આ દેશના છે આ ભક્તો આ દેશના છે’ એવા વિશેષથી અમો પણ ઓ
 જામી શકીએ નહિ તો પરસ્પર ધક્ષાધક્ષી અને કોલાહલ કર્યા વિના તે તે
 દેશના જનો પોતપોતાના ગ્રામજનોના જુદા જુદા મંડળો ભેગા થઈ મારી
 પાસે આવીને માફ પૂજન જલદી કરીને પાછા ચાલ્યા જાય હે રાજન્ ।
 આ પ્રકારે કહેલા સર્વ હરિજનો આવા વચનને સાંભળીને અત્યંત આનં
 દને પામ્યા ॥૧૦-૧૧॥ તે પછી પ્રહર્ષાતિશયે પરિપૂર્ણ એવા તે તે દેશના
 સર્વ પુરૂષો તથા સ્ત્રિયો સઘથી અનુક્રમે પૃથક્ પૃથક્ પૂજા કરવા ભગવાનની
 સમીપે આવ્યા ॥૧૨॥ તેમા પ્રથમ મધ્ય દેશના જનો ભગવાનની પૂજા
 કરવા પાસે આવ્યા (ઉત્તરદક્ષિણ દિશામાં રહેલા હિમાચળ અને વિંધ્યા
 ચળનુ જે મધ્ય તથા વિનશન (સરસ્વતી અતર્ધાન દેશ) ચક્રી જે
 પૂર્વ ભાગ અને પ્રયાગ ચક્રી જે પશ્ચિમ ભાગ તે મધ્યદેશ નામથી કહ્યો છે,
 અર્થાત્ ઉત્તર તરફ હિમાચળ, દક્ષિણ તરફ વિંધ્યાચળ, પૂર્વ તરફ પ્રયાગ
 પશ્ચિમ તરફ વિનશન આ સીમાના મધ્યભાગનો દેશ મધ્યદેશ જાણવો)
 (મધ્ય દેશમા આવેલા અવાતર દેશોના નામથી તેમાં રહેલા જનોને

પાયયુઃ । માથુરાઃ શરસેનાશ્ચ વાત્સઘોપાશ્ચ યામુનાઃ ॥૧૩॥
 સાલ્વા નીપા ઝજ્ઞિહાના માણ્ડવ્યાઃ કુરવસ્તથા । દક્ષિણોત્તર-
 પાશ્ચાલા ભદ્રાઃ કાપિષ્ઠલા અપિ ॥૧૪॥ ગૌરગ્રીવાશ્ચારિમેદા
 હસ્તિનાપુરવાસિનઃ । પારિયાત્રનગોત્પન્ના ધર્મારણ્યોઽન્નવાસ્તથા
 ॥૧૫॥ કાલકોટય આશ્વત્થાઃ કઢ્ઢકાશ્ચનપાણ્ડવાઃ । સારસ્વ-
 તાશ્ચ મત્સ્યાશ્ચ સાકેતાઃ કુકુરાસ્તથા ॥૧૬॥ એતે ચાન્યેઽપિ
 ઘઘ્ઘો ગૌર્જરૌદુમ્ધરાદયઃ । મક્તા ભગધતૌ દક્ષાસ્તસ્મિન્પૂજન-
 કર્મણિ ॥૧૭॥ સુગન્ધિના ચન્દ્રનેન પૌષ્પૈર્હારૈર્મનોહરૈઃ । સ્વર્ણ-
 દ્વાદ્વિતૈર્યજ્ઞૈરુષ્ણીયૈશ્ચ મહાધનૈઃ ॥૧૮॥ અમૂલ્યરત્નાભરણૈઃ પૂજ-
 યિત્વા તદન્તિકે । રૌપ્યમગ્રાણિ નિદધુઃ પિણ્ડકૈર્નિભૂતાનિ તે
 ॥૧૯॥ ચેલનાનિ વિચ્છિન્નાણિ શાર્કરાણ્યેષ મૂરિશઃ । તામ્બૂલાનિ
 સપૂગાનિ હરયે સે ન્યવેદયન્ ॥૨૦॥ તેષાં નાર્યૌં મક્તિમત્સ્યૌં હરેઃ

કહેવા પૂર્વક તેમનો કરેલો પૂજાપ્રકાર કહેછે-) માથુર શરસેન વત્સઘોપ
 યામુન સાલ્વ નીપ ઉજ્જિહાન માંડવ્ય કુર દક્ષિણપાંચાળ ઉત્તરપાંચાળ
 ભદ્ર કાપિષ્ઠ ગૌરગ્રીવ અરિમેદ હસ્તિનાપુર પારિયાત્રપર્વત ધર્મારણ્ય
 કાળકોટી અશ્વત્થ કંક કાંચન (ઉપજ્યોતિષ) પાંડુ સારસ્વત મત્સ્ય
 સાકેત કુકુર, ધલ્લાદિ દેશના નિવાસી તથા ગુર્જર ઓડુંગર આદિક દેશના
 નિવાસી ધીમ પશુ અહુ ભગવદ્ભક્તો ભગવાન પાસે આવ્યા. ભગવત્પૂજન
 કર્મમાં કુશળ એવા આ મધ્યદેશના અથા ભક્તોએ સુગન્ધિ શીતળ
 ચંદન, સુગન્ધિ સુકુમાર મનોહર પુષ્પહારો, સુવર્ણના તંતુથી ગુંથેલા
 છુટાથી ચિહ્નિત પહેરવાનાં વિવિધ વસ્ત્રો, મહામૂલ્ય ઉપ્પીપ (માથે બાંધ-
 વાનાં વસ્ત્રો-પાઘડી વિગેરે) અપરિમિત સુવર્ણમુદ્રિકાઓ અને અમૂલ્ય
 રતાભરણોથી ભગવાનની લાવથી લારે પૂજા કરીને, તેમની સન્નિધિમાં
 દુધપેંડાથી ભરેલા રૂપાના થાળો તથા સાકરના રસથી રચેલાં વિચિત્ર નેત્ર-
 રમણીય અનેક ખેલન (રમકડાં) સ્થાપન કર્યાં. અને પૂજાને અંતે સોપા-
 રીએ સહિત તાંબૂલો ભગવાનને નિવેદન કર્યાં. તે મધ્યદેશની અનન્ય-
 ભક્ત નારીઓ નારાયણમુનિને નમસ્કાર કરીને નક્ષત્રમાળા (સત્તાવીશ

કળ્પે પૃથક્ પૃથક્ । નક્ષત્રમાલા નિદધુર્નમસ્કૃત્ય તતો યયુઃ
 ॥૨૧॥ અધાયયુર્મદ્વાસત્ત્વાઃ પ્રાચ્યા મક્ષજનાઃ પ્રભોઃ । માગવાઃ
 કર્ચટાઃ સુહ્રા આમ્વષ્ટાશ્ચાન્દ્રપત્તનાઃ ॥૨૨॥ કાશયઃ કોસલાઃ
 પૌષ્ઠા મેફલા ઔત્કલાસ્તથા । ગૌડાશ્ચ મિથિલોદ્ગ્રતા માલ્ય
 વદિરિજાસ્તથા ॥૨૩॥ કિરાતજાશ્ચ લૌહિયા વર્ધમાનપુરોદ્ગવાઃ ।
 एतेऽन्येऽप्यौष्ण्ड्यમुरयाश्च पुपूजुर्हरिमादरात् ॥૨૪॥ ચન્દનાક્ષત-
 પુષ્પૈશ્ચ ઘાસોભિર્ધીનદેશજૈઃ । મૃદુમિશ્ચ મહામુલ્યૈસ્તથા હેમવિ-
 ભૂષણૈઃ ॥૨૫॥ મુક્તાપીઠૈર્વહુવિધૈઃ પૂજયિત્વા હરેઃ પુરઃ । સ્વર્ણ-
 મુદ્રામૃતાન્યેય રૂપ્યામત્રાણિ તે દધુઃ ॥૨૬॥ ફલાન્યનેકજાતીનિ
 સ્વાદૂનિ રુચિરાણિ ચ । અર્પયિત્વા ભગવતે યયુસ્તથોપિતસ્તથા
 ॥૨૭॥ અથ તેપુ ગતેષ્વાયન્નત્રિકાષ્ઠોદ્ગવા જનાઃ । જઠરાન્નાસ્તથા

મોતીની માળા) નામના આભરણો ભગવાનના કંઠમાં પૃથક્ પૃથક્ પહે
 રાવીને ફરીથી પ્રણામ કરી તે સ્થળ થકી પોતાને ભેસવાને સ્થાને પાછી
 ગઈઓ ॥૧૩-૨૧॥ તે પછી પૂર્વ દિશાના દેશવાસી, મહાભળવાળા ભગવ
 દ્ભક્તજનો પૂજા કરવા પાસે આવ્યા (પૂર્વ દેશના જે અર્વાતર દેશો
 તેના નામથી તેમાં રહેલા હરિજનોને કહેવા પૂર્વક તેમણે કરેલી પૂજાનો
 પ્રકાર કહેછે-) મગધ કર્ણટ સુક્ષ્મ અબધ આદ્રપતન કાશી કોસલ પૌંડ્ર
 મેકળ ઉત્કળ ગૌડ મિથિલ માલ્યવતપર્વત કિરાત લૌહિલ્ય વર્ધમાનપુર
 આંડ્ર, દલાદિ દેશના નિવાસી અનેક ભક્તો ભગવાનના પાદપીઠની પાસે
 આવીને ચંદન, અક્ષત, પુષ્પહારો, ચીનદેશનાં અતિકોમળ વસ્ત્રો, અમૂલ્ય
 સુવર્ણભૂષણો અને બહુવિધ મુક્તાપીઠ (મોતીના હાર તોરા ગજરા)
 વડે આદરથી પૂજા કરીને, સુવર્ણમુદ્રા (સોનામહોરો) ઓથી ભરેલાં
 રૂપાના પાનો (થાળો) ભગવાનની આગળ મુકીને, પ્રણામ કરીને ત્યાંથી
 પોતાને સ્થાનકે ગયા તેજ પ્રકારે તે પૂર્વદેશી હરિભક્તોની સ્ત્રીઓ
 સુસ્વાદુ મનોહર અનેક જાતના દાડમ આદિક ફળો શ્રીહરિને સમર્પણ
 કરીને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી સ્વસ્થાને ગઈઓ ॥૨૨-૨૭॥ પૂર્વદેશી સત્સ
 ગિઓ ગયા પછી અગ્નિવિદિશાના નિવાસી હરિજનો પૂજા કરવા મહાપ્ર

વજ્રા ઉપવજ્રાશ્ચ શૂલિકાઃ ॥૨૮॥ ચર્મદ્વીપા વિદર્ભાશ્ચ વત્સા
અન્ધ્રાશ્ચ ચેદયઃ । વિન્ધ્યાન્તવાસિનશ્ચૈવ દશાર્ણાસ્તૈપુરાસ્તથા
॥૨૯॥ પતેऽન્યેऽપિ ચ કિષ્કિન્ધ્યાઃ શાવરાધ્યા ઝનાઃ પ્રભુમ્ ।
અનર્ચ્યૈઃ પીતચસનૈર્દૈર્મૈર્વલયગૃહ્ણલૈઃ ॥૩૦॥ મુક્તાનાં શેષરૈ રમ્યૈ-
ર્વિવિધૈઃ કર્ણવેદનૈઃ । સમ્પૂજ્યાગ્રે ચ નિદધુરુપહારાન્મહાધ-
નાન્ ॥૩૧॥ ફલાન્યનેકજાતીનિ પક્વાનિ ગુણવન્તિ ચ । રાજ-
તાનિ ચ હૈમાનિ પાત્રાણિ હરયે વદુઃ ॥૩૨॥ કલશાન્ ગર્ગરીઃ
કંસાન્ મૃક્કારાન્ ઘાટિકાસ્તથા । અલિઝરાન્ વર્શનીયાન્પ્રભવે તૈ-
ન્યવેદયન્ ॥૩૩॥ ઇતિ સમ્પૂજ્ય તે યાતા વાક્ષિણાત્યા અથા-
યયુઃ । સૌરિકીર્ણાસ્તાલિકટા મલયાચલસમ્મથાઃ ॥૩૪॥ ના

શુપાસે આવ્યા (હવે અગ્નિદિશાના દેશના જે અવાતર દેશો તેના નામથી તેમા રહેલા જનોને કહેવા પૂર્વક તે દેશના જનોએ કરેલી પૂજાનો પ્રકાર કહેછે-) જઠરાગ વંગ ઉપવગ શુલિક ચર્મદ્વીપ વિદર્ભ વત્સ અન્ધ્ર એલી વિન્ધ્યાન્ત દશાર્ણ ત્રિપુર, આ અધા દેશના નિવાસી તથા કિષ્કિન્ધા શમર આદિક દેશના નિવાસી બીજાપણ બહુ જનોએ શ્રીહરિપાસે આવીને મહામૂલ્ય પીતામ્બરો, મુવર્ણમય કડા સાકળા આદિક આભૂષણો, મોતીમય મનોહર મહામૂલ્ય તોરાઓ અને બહુવિધ દુરંગોવડે ભગવાનની પૂજા કરી, મહામૂલ્યવાળા ઉપહારો (આગળ કહેછે એવી ભેટો) ભગવાન આગળ સ્થાપન કર્યાં તથા અનેક પ્રકારના પરિષકવ મધુર ફળો અર્પણ કર્યાં તથા દર્શનીય તાબાના કળશ (ઘટાઓ) ગર્ગરી (ગાગરો) કંસ (દુઘ્ધાદિકને પાન કરવામા પાત્રો) ભૃગાર (ઝીરીઓ) દાળશાકાદિ જમવામા ઉપયોગી નાના રૂપાના પાત્રો (વાટકીઓ) અને અલિઝર (માણસો) તથા બીજા પણ બહુબલતના સોનારૂપાના પાત્રો (થાળ જળ પાત્ર ઉપપાત્ર આદિક વાસણો) ભગવાનને અર્પણ કર્યાં ॥૨૮-૩૩॥ એ રીતે પૂજા કરીને પૂર્વોક્ત ભક્તો સ્વસ્થાને ગયા પછી દક્ષિણ દિશાના સત્સ ગિજનો પૂજા કરવા ભગવાન પાસે આવ્યા (હવે દક્ષિણ દિશાના દેશના જે અવાતર દેશો તેના નામથી તેમા રહેલા જનોને કહેવા પૂર્વક તેમણે

સિંધ્યાઃ કોલ્લગિરિજા મરુકચ્છાશ્ચ કૌઠ્ઠુણાઃ । કર્કોટકાશ્ચ
 શિવિકા વેળાતટનિવાસિનઃ ॥૩૫॥ દારુરા ઋપ્યમૂકીયા મહે-
 ન્દ્રાચલવાસિનઃ । કાવેરીતટવાસાશ્ચ ચૈત્રકૂટા જટાધરાઃ ॥૩૬॥
 કાર્ણાટકાશ્ચ ગોનર્દાશ્ચૌલાઃ કેરલદેશજાઃ । ગાળરાજ્યા ઋપી-
 કાશ્ચ કાઙ્ગીવાસાસ્તથાર્પમાઃ ॥૩૭॥ તામ્રપર્ણતટાવાસા વણ્ડ-
 કારણ્યવાસિનઃ । યલદેવપત્તનાશ્ચ તૈલિઙ્ગા દ્રાવિડાસ્તથા ॥૩૮॥
 વેઙ્કટાદ્રિનિવાસાશ્ચ ધર્મપત્તનવાસિનઃ । एते चान्येऽपि ग्रहवो
 મનુજાઃ સંહલાદયઃ ॥૩૯॥ પૂજાં ભગવતશ્ચકુર્યથાવિધિ વિચ-
 ક્ષણાઃ । યક્ષકર્દમસંજ્ઞેન ચન્દ્રનેન સુગન્ધિના ॥૪૦॥ અક્ષતૈર્વિવિધૈઃ
 પુષ્પૈરનર્ધ્યૈર્વસનૈઃ શુભૈઃ । સિતૈઃ પીતૈશ્ચ રક્તૈશ્ચ ચિત્રૈશ્ચ સ્વર્ણચિ-
 ન્દુભિઃ ॥૪૧॥ પ્રાચારૈશ્ચ નિચોલૈશ્ચ પટકૈઃ કટિચન્ધનૈઃ । કૌશેયૈશ્ચ

કરેલી પૂજનો પ્રકાર કહેછે-) સૌરિષ્ટીર્ણ તાલિકટ મલયાચળ નાસિમ્મ
 કોલ્લગિરિ ભરુચ્છ કોંકણુ કર્કોટક શિબિક વેણુનદીતટ દર્દુર ઋપ્યમૂક-
 પર્વત મહેન્દ્રાચળ કાવેરીનદીતીર ચિત્રકૂટાચળ જટાધર કર્ણાટક ગોનર્દ
 ચૌલ કેરલ ગણુરાજ્ય ઋપીક કાચીનગરી ઋપલ તામ્રપર્ણનદીતટ દડ
 કારણ્ય બલદેવપત્તન તિલિંગ દ્રવિડ વેંકટાચળ ધર્મપત્તન, આ બધા
 દેશના નિવાસી તથા સિંહળ આફ્રિક દેશના નિવાસી બીજા પણ બહુ
 લોકજનો પૂજા કરવા પાસે આવ્યા પૂજકર્મમાં વિચક્ષણુ આ દાક્ષિ
 ણાત્મ હરિભક્તોએ અતિસુગન્ધિ યક્ષકર્દમ (હુહુમ કર્પૂર અગર કસ્તુરી
 અને ઘનના સમભાગથી મેળવેલું) નામનું ઘનવિશેષ, હુહુમભિશ્રિત
 અક્ષત અને વિવિધ પુષ્પોવડે યથાવિધિ ભગવાનની પૂજા કરી તે પછી
 સુવર્ણના છટ્ટાએ સુશોભિત થેત પીત રક્ત વિચિત્ર એવા વસ્ત્રો- જેવાં
 કે-પ્રાવાર, (ઓઢવાના વસ્ત્રો) નિયોળ, (ચોમેર સુવર્ણના સૂત્રાથી
 ચિહ્નિત પરચ્છદપટ-સુરવારની ઉપર ધારવાનું કાઠીયાવાડ દેશમાં
 પ્રસિદ્ધ વસ્ત્ર) પટક (પટકાઓ) કટિમાં બાધવાના વસ્ત્રો (દુપટા
 શેલા) બહુમૂલ્યવાળા કૌશેય (હિરાગળ રેશમી) દુકૂળ (પટકુળ)
 પત્રાણુ (ધોએવા રેશમી વસ્ત્રો) અને અમૂલ્ય શીર્ષપટકો (માથે બાધ

દુકૂલેશ્ચ પત્રોર્નેર્ધદુમૂલ્યકૈઃ ॥૪૨॥ અમૂલ્યૈઃ શીર્ષપટકૈર્મક્ષીરૈ-
 હંસકૈસ્તથા । ઝર્મિઠામિશ્ચ કેયૂરૈઃ પારિહાર્યૈશ્ચ શૂહલૈઃ ॥૪૩॥
 પ્રૈવેયકૈઃ કુણ્ડલૈશ્ચ ગુત્સગુત્સાર્ધગોસ્તનૈઃ । પકાવલીભિઃ શતશો
 દેવચ્છન્દૈશ્ચ માસુરૈઃ ॥૪૪॥ લલન્તિકાભિઃ કાશ્ચીભિર્હાર્માણવ-
 કૈસ્તથા । લલાટિકાદિભિસ્તં ચ પુપૂજુસ્તે જનાઃ પ્રભુમ્ ॥૪૫॥
 ઉપાયનાનિ તસ્યાગ્રે નિદધુશ્ચ વહ્નિ તે । મૃતાનિ પૃથુપાત્રાણિ પર્પિ-
 કાશર્કરાદિભિઃ ॥૪૬॥ દ્રાક્ષાક્ષોડલવક્રૈલાજાતીફલમૃતાનિ ચ ।
 નિધાય પાત્રાણિ યયુઃ પ્રીણયન્તો હરિં મૃશમ્ ॥૪૭॥ અથ નૈર્ઋ-
 તદિગ્જાતાઃ પુરુષાશ્ચ સ્ત્રિયો હરૌ । ભક્તિં પરામનુપ્રાપ્તા ધાયયુઃ
 સસિતાનનાઃ ॥૪૮॥ સિન્ધુપદ્મવક્રામ્યોજાઃ સૌધીરા ઘડવા-

વાના વઘો મંડીલ વિગેરે)થી પૂજા કરી. તે પછી અમૂલ્ય મંજીર (પગનું
 ઘરેણું ટોડા ઝાંઝર) હંસક (પગનાં કડા) ઝર્મિકા (હાથની વાંટીઓ)
 કેયૂર (આભૂષણ) પારિહાર્ય (હાથનાં કડા-પાંચી) શૂબલ (સાંકળાં)
 પ્રૈવેયક (કંઠનાં આભૂષણો) કુંડળ, ગુત્સ (બત્રીશ સેરોનો હાર)
 ગુત્સાર્ધ (ચોવીશ લટોનો હાર) ગોસ્તન (ચાર સેરોનો અથવા ચોત્રીશ
 સેરોનો હાર) સોએસો એકાવલી (એક લટનો હાર) અતિ પ્રકાશમાન દેવ-
 ચ્છન્દ (સો સેરોના હાર) લલંતિકા (નાલિપર્યંત લાખી સોનાની કુંડીઓ)
 કાંચી (કટિમેખળા-કંદોરા) આભૂષણ (વીશ લટોનો હાર) અને લલાટિકા
 (લલાટનું આભૂષણ) આદિક આભૂષણોવડે ભગવાનનું પૂજન કર્યું.
 ત્યારપછી બરફી સાકર પેડા પતાસા વિગેરેથી ભરેલાં વિશાળ સોનાડપાના
 થાળ આદિક પાત્રો (વાસણો) અને દ્રાખ અખોડ લવંગ એલાયચી
 બયફળ આદિકથી ભરેલા પાત્રો ભેટમાં ભગવાનની આગળ સવિનય
 સ્થાપન કરી પ્રણામ કરી ભગવાનને અતિ પ્રસન્ન કરીને સ્થાથી પોતાને
 બેસવાના સ્થાનકે ગયા ॥૩૪-૪૭॥ તે પછી નૈર્ઋત વિદિશાના દેશના
 નિવાસી, શ્રીહરિમાં પરાં પ્રીતિને પામેલા, હર્ષજન્ય હાસે યુક્ત મુખવાળા
 શ્રીપુરુષો ભગવાનની પૂજા કરવા પાસે આવ્યા. (હવે નૈર્ઋત વિદિશાના
 દેશના અવાંતર દેશોના નામથી તેમાં રહેલા જનોને કહેવા પૂર્વક તેમણે

મુસા: । નારીમુસા આરવાશ્ચ કાપિલા યાવનાસ્તથા ॥૪૯॥
 કન્યાદામ્યષ્ટપણ્ડાશ્ચ સૈન્ધવા: કાલકાસ્તથા । ઘાદરા: કેન-
 ગિરય: કર્ણપ્રાચેષ્ટવર્ચરા: ॥૫૦॥ તથા પારશવા: શૂદ્રા જના
 રૈવતકા અપિ । સૌરાષ્ટ્રામીરચન્નૂકા: કિરાતા દ્રાવિડાદય
 ॥૫૧॥ હરિં પુપ્પુર્મત્તયા તે સૌરાષ્ટ્રાસ્તુ વિશેષત: । વસ્ત્રે: શ્વેતૈશ્ચ
 કૌસુમ્ભૈર્જામ્બુવર્ણૈશ્ચ કેસરૈ: ॥૫૨॥ હેમવુદ્ધાદ્ધિતૈ: શોભૈર્નોશારૈ
 રસિતૈરપિ । ઔર્ણૈરનર્પ્યર્મૃદુભિર્ધનૈ: સૂક્ષ્મૈશ્ચ રહ્લકૈ: ॥૫૩॥
 જામ્બૂનદેન શુદ્ધેન નિર્મિતૈશ્ચ વિભૂષણૈ: । મણિરત્નેન્દ્રનિચિતૈરન
 ઘ્યૈર્મુકુટાદિભિ: ॥૫૪॥ ચન્દનૈ: પુષ્પહારૈશ્ચ પૂજયિત્વા હરે:
 પુર: । ઉપાયનાનિ નિદધુર્મેહાપાનશૃતાનિ તે ॥૫૫॥ શર્કરાભિ:

કરેલા પૂજનનો પ્રકાર કહેછે-) સિન્ધુ પહાવ કાળીજ સૌવીર વડવામુખ
 નારીમુખ આરવ કપિલ યવન કલ્યાદ અબધ ખડ સૈન્ધવ કાળક ખાદર
 ફેનગિરિપ્રાત કર્ણ પ્રાચેષ બર્ચર પારશવ શૂદ્ર રૈવતાચળતળેટી સૌરાષ્ટ્ર
 આલીર અચૂક કિરાત દ્રવિડ અને આનર્તાદિ દેશોના નિવાસી હરિજનો
 આત્યા આ નેર્મત દિશાના પરમ ભક્તોએ પરા ભક્તિથી શ્રીહરિની પૂજા
 કરી સૌરાષ્ટ્ર દેશના હરિભક્તોએ તો વિશેષપણે પૂજા કરી હસની પાખો
 જેવા ધોળા, કમુખલ રંગથી રંગેલા, અમુકા જેવા રંગથી રંગેલા, કેસર
 જેવા પીળાવર્ણવાળા, એવાં વિવિધ વસ્ત્રો તથા શુદ્ધ સુવર્ણના સૂત્રાથી
 ગુથેલા ખડુ છુટ્ટાથી ચિહ્નિત, રક્ત વર્ણના અને શ્યામ વર્ણના નીશાર
 (હિમાદિકની ઠીને નિવારણ કરનારી ભામા ડગલીયો) તથા ઘેટા આદિ-
 કના રોમથી રચેલા મહામૂલ્ય કોમળ ઘાટા છૂલ્લા કાંબળાઓ તથા શુદ્ધ
 સુવર્ણવડે રચેલાં, ધણરાગાદિ મણિઓ અને ઉત્તમ રત્નોએ જડેલા એવા
 અમૂલ્ય મુકુટાદિ આભરણો તથા ચંદન પુષ્પાદિવડે ભગવાનની પૂજા
 કરીને, સોના રૂપાના મોટા થાળોમા ભરેલી ભારે ભેટો ભગવાનના ચરણ
 મૂળમા મુકીને, સાકર પતાસા ખારેકોથી ભરેલાં પાત્રો તથા રૂપ્યમુદ્રા
 (રૂપિયા) આદિકથી ભરેલા પાત્રો (થાળો) તથા સોપારીથી ભરેલા
 થાળો અને નાલીયેર આદિક ભગવાનની આગળ નિવેદન કરી, સાધાગ

પીતસારૈઃ સારિકાભિર્મૃતાનિ ચ । વહુમી રૂપ્યમુદ્રાભિઃ પાત્રાણિ
 હરયેડિશન્ ॥૫૬॥ ઉદ્દેગમૃતપાત્રાણિ નાલિકેરાણિ ચ પ્રમોઃ ।
 અગ્રે નિધાય જગ્મુસ્તે તત્ત્વિયોડપિ તથૈવ ચ ॥૫૭॥ ઉપહારા
 હરેરગ્રે ગણ્ડશૈલા શ્યામવન્ । વસ્ત્રાણાં ચ ચયા આસન્પર્વતા
 શ્વ તત્ર ચૈ ॥૫૮॥ તત્રાનન્દાનન્દમુનિર્ભગવત્પાર્શ્વસંસ્થિતઃ ।
 વસ્ત્રાણિ ચ વિભૂષાશ્ચ પરિધાપયતિ સ્મ તમ્ ॥૫૯॥ યાગતેષુ
 નવીનેષુ પૂર્વાણ્યત્યાજયત્તથા । સર્વેભ્યઃ સ્વાર્ચકેભ્યોડદાદરિઃ
 પુષ્પક્ષગાદિ ચ ॥૬૦॥ પ્રાસાદિકાનિ વસ્ત્રાણિ કેભ્યશ્ચિત્પ્રદદૌ
 પ્રમુઃ । અલક્ષારાંશ્ચ કેભ્યશ્ચિત્કેભ્યશ્ચિત્ ફલાદિકમ્ ॥૬૧॥
 કેભ્યશ્ચિદુપહારાર્થે કેભ્યશ્ચિત્સકલોપદામ્ । વત્તે સ્મ ભગવાંસ્તત્ર
 ભક્તાનાનન્દયન્નિજાન્ ॥૬૨॥ અથાયયુસ્તત્ર ભક્તાઃ પાશ્ચાત્યા

પ્રણામ કરી ત્યાંથી પોતાને બેસવાને સ્થાનકે ગયા. તેમની શ્રિયો પણ
 વિવિધ ઉપચારોવડે પૂજા કરીને વિવિધ ભેટો ભગવાન આગળ મુકીને
 નમસ્કાર કરીને ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ગઇઓ ॥૪૮-૫૭॥ તે સમયે ભક્ત
 જનોએ પૂજામાં અર્પણ કરેલા ભેટના પદાર્થો ગંડશૈલ (ભૂકંપાદિકને
 લીધે પર્વત ઉપરથી પડી ગયેલો મોટામાં મોટો પથ્થર) જેવા અસં-
 ખ્યાત ભગવાનની આગળ દેખાતા હતા અને વઝોના ઢગલા પર્વત જેવા
 વિરાજતા હતા ॥૫૮॥ તે સમયે આનંદાનંદ નામના મુનિ ભગવાનની
 બાજુમાં રહીને તેતે સમયે તે તે ભક્તોએ પૂજામાં અર્પણ કરેલાં વઝો
 નિભૂપણો ભગવાનને પહેરાવતા થકા, બીજાં નૂતન વસ્ત્રાભરણો પૂજામાં
 આવતાં પ્રથમ પહેરાવેલાં ભગવાનના અંગ થકી ઉતારીને તે નવીન
 વસ્ત્ર નિભૂપણોને પહેરાવતા હતા. ભગવાનેતો પોતે ધારેલાં પુષ્પહારાદિ
 પદાર્થો તેતે પોતાના પૂજક સર્વ ભક્તોને પોતાનો પ્રસાદ જણાવા માટે
 આપ્યા હતા. તેતે પૂજક ભક્તોએ આપેલાં વસ્ત્ર વિગેરે મધ્યેથી કેટલાક
 હરિજનોને વઝો, તો કોઇકને કડાંઆદિક અલંકારો, તો કોઇકને દાડમ
 આદિક ફળો, તો કોઇક ભક્તોને ભેટનો અર્ધો ભાગ, તો કોઇકને ભેટ-
 સામગ્રીનો સમગ્ર ભાગ પ્રસાદરૂપે તે પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતા

અપિ ભૂરિશઃ । મણિમત્પર્વતાવાસા મેઘવદ્ભિરિજાસ્તથા ॥૬૩॥
 પારતાઃ શકદેશીયા મક્તાઃ પાશ્વનદા અપિ । અપરાન્તકા હૈદ-
 યાશ્ચોષ્કાણા રામઠાદયઃ ॥૬૪॥ ચન્દનાદૈશ્ચ વસ્ત્રૈશ્ચ દેમરૌપ્ય-
 વિભૂષણૈઃ । પૂજયિત્વોપહારાન્તે તસ્યાગ્રે નિદધુઃ પ્રભોઃ ॥૬૫॥
 ચદામનાલિકેરૈશ્ચ સ્વર્જૂરૈઃ કમુકૈસ્તથા । મૃતાનિ રુપ્યમુદ્રામિઃ
 પાશાણિ હરયેઽદિશન્ ॥૬૬॥ પયઃકેનનિભાઃ શય્યા ઉપધાનાનિ
 ગોણ્ડુકાન્ । વિવિધાસ્તૂલપટિકા દીપિકાશ્ચ ન્યવેદયન્ ॥૬૭॥
 ગતેષુ સેવ્યથાજમુર્ચાયન્યા હરિસેવકાઃ । માણ્ડવ્યા મરુક-
 ચ્છાશ્ચ તથા ફાલ્ગુલુકાદમકાઃ ॥૬૮॥ યત્તે ચાન્યે મદ્રલ-
 સ્તલીરાજ્યસ્થાદયઃ પ્રભુમ્ । પુપૂઝુઃ પરયા મક્ત્યા ગન્ધપુષ્પાં-

થકા આપ્યો હતો ॥૫૯-૬૨॥ ત્યાર પછી શ્રીહરિની સમીપે પશ્ચિમ દિશાના પશુ બહુ હરિજનો પૂજા કરવા આન્યા. (હવે પશ્ચિમ દિશાના જે દેશો તેના નામથી તેમાં રહેલા હરિભક્તોને કહેવાપૂર્વક તેમણે કહેલી પૂજાનો પ્રકાર કહેછે-) મધ્ધિમત્પર્વતની તળેટીના દેશના નિવાસી તથા મેઘ-વત્પર્વતની તળેટીના દેશના નિવાસી તથા પારતા શક પંચનદ અપરાન્તક હૈદય ચોષ્કાણુ અને રામઠ આદિક દેશના નિવાસી હરિભક્તો ભગવાનની પાસે આવીને ચંદન, પુષ્પહારો, વસ્ત્રો, સોનારૂપાનાં આભૂષણો વિગેરેવડે પૂજા કરીને, બદામ નાલીયેર ખજૂર સોપારી તથા રૂપ્યમુદ્રા (રૂપીયા)-ઓથી ભરેલા ઘાળો ભેટમાં ભગવાનની આગળ અર્પણ કરીને, દુધના ફીણુ જેવી ઉજવણ શય્યાઓ (સારીરીતે બિછાવેલા પદ્મો) ઉપધાન (ઉંશીકા) ગંદુક (ગાલમમુરિયાં) વિવિધ તૂલપટિકા (રૂની ગાદી તળાઈ ગોદકું રત્નધ વિગેરે) પીતળની મોટી દીવીઓ આદિક નિવેદન કરી પ્રણામ કરી ત્યાંથી ચોતાને સ્થાને ગયા ॥૬૩-૬૭॥ તેઓ ગયા પછી વાયુદિશાના હરિસેવકો પૂજન કરવા આન્યા. (હવે વાયુદિશાના દેશોના નામથી તેમાં રહેલા ભક્તોને કહેવાપૂર્વક તેમણે કહેલા અર્ચ-નનો પ્રકાર કહેછે-) માંડવ્ય મરુકચ્છ ફાલ્ગુલુક અરમક મદ્ર ખર અને શ્રીરાજ્ય આદિક દેશોના નિવાસી, હરિભક્તોએ પણ ભક્તિપૂર્વક

શુકાદિભિઃ ॥૬૧॥ પદ્મરાગેન્દ્રનીલાદિમણિમદ્દેમભૂપણૈઃ । તં
પૂજયિત્વોપહારાંસ્તદગ્રે નિદધુશ્ચ તે ॥૭૦॥ નાનામણિમયેષ્વેવ
પાત્રેષુ સ્વર્ણમુદ્રિકાઃ । મૃત્વા ન્યવેદયંસ્તસ્મૈ રૂપ્યમુદ્રાશ્ચ કે
ચન ॥૭૧॥ પાદુકા રત્નપચિતા વિચિત્રાસ્ત ઉપાનહઃ । નિવેદ્ય
પ્રયયુસ્તાવદુદીચ્યા આયયુર્જનાઃ ॥૭૨॥ યૌધેયાઃ પૌરવા મદ્રા
માલવા આર્જુનાયનાઃ । કેકયાઃ શુદ્રમીનાશ્ચ ત્રૈગર્તા કોસ
લાસ્તથા ॥૭૩॥ શરધાના ઘાટધાના ભોગપ્રસ્થા વસાતયઃ ।
આન્તર્દ્વીપા અશ્વમુણાઃ કચ્છારા દણ્ડપિઙ્ગલાઃ ॥૭૪॥ કૈલા
વર્તાઃ કણ્ઠધાનાઃ પુષ્કરાવર્તશાતકાઃ । ગાન્ધારાઃ પચરા
હ્રુણા ગવ્યા ભૂતપુરાસ્તથા ॥૭૫॥ દાસેરકા કેશધરાસ્તથા
ચિપિટનાસિકાઃ । ક્ષેમધૂર્તા હેમતાલા હિમાચલનિવાસિનઃ ॥૭૬॥
યશોવતીનિવાસાશ્ચ માળ્ડવ્યાઃ કુરવસ્તથા । एते चान्ये द्या-

ચદન, પુષ્પહાર, વસ્ત્રાદિથી તથા પદ્મરાગ ઇન્દ્રનીલ ગાંડત્મત આદિક
મણિઓએ જડિત સુવર્ણભરણોથી તે ભગવાનની પૂજા કરીને, નાના
પ્રકારની ભેટો તેમની આગળ અર્પણ કરી (તેને કહેછે—) કોઈ ભક્તોએ
સુવર્ણમુદ્રાથી ભરેલા નાનામણિમય થાળાદિ સુવર્ણપાત્રો, રૂપ્યમુદ્રાથી
ભરેલા રૂપાના થાળ આદિક પાત્રો, રત્નજડિત પાદુકાઓ અને વિચિત્ર
ઉપાનહો (પગરખા મોજડીયો) ભગવાનને અર્પણ કરીને પ્રણામ કરીને
ત્યાથી પોતપોતાને બેસવાને સ્થાને ગયા ॥૬૮-૭૨॥ વાયુદિશાના હરિ
સેવકો ગમા પછી ઉત્તર દિશાના જનો પૂજા કરવા આવ્યા (હવે ઉત્તર
દિશાના દેશોના નામથી તેમા રહેલા ભક્તજનોને કહેવાપૂર્વક તેમણે
કરેલી પૂજાનો પ્રકાર કહેછે—) યૌધેય પૌરવ મદ્ર માલવ અર્જુ
નાયન કેકય શુદ્રમીન ત્રિગર્ત ઉત્તરકોસળ શરધાન ઘાટધાન ભોગ
પ્રસ્થ વસાતિ અતર્દ્વીપ અશ્વમુખ કચ્છાર દડપિંગવ કૈલાવર્ત કંઠધાન
પુષ્કરાવર્ત શાતક ગાન્ધાર ખચર ફણ ગવ્ય ભૂતપુર દાસેરક કેશધર ચિપિટ
નાસિક ક્ષેમધૂર્ત હેમતાળ હિમાચળતળેટી યશોવતીતટ માલ્ડવ્ય ઉત્તરકુશ,
ઈત્યાદિ દેશોના નિવાસી હરિજનો શ્રીહરિપાસે આવ્યા. આ ભક્તોએ સહજ

મકાઘાઃ પુપ્પુસ્તં જના પ્રમુમ્ ॥૭૭॥ સુગન્ધિના કૈસરેણ
 ચન્દનેનાક્ષતૈઃ શુભૈઃ । પ્રફુલ્લપદ્મમાલામિરભ્યર્ચ્યોપાયનાન્યદુ
 ॥૭૮॥ મહાવસ્ત્રાણ્યમૂલ્યાનિ સિતસૂક્ષ્મઘનાનિ ચ । કસ્તૂરિકા
 મૃતાન્દૈમાન્ સમુદ્ગાંધ્યામરાણિ ચ ॥૭૯॥ ગારુત્મતાનિ રત્નાનિ
 પદ્મારાગાંશ્ચ વિદુમાન્ । મહાનીલાંશ્ચ નીલાંશ્ચ ગોમેદાન્ સ્ફટિકાં
 સ્તથા ॥૮૦॥ હરયે ચાર્પયામાસુર્હારિકાનર્કમાસુરાન્ । તતો
 ગતેષુ તેષ્ણયન્ પેશાના હરિસેવકા ॥૮૧॥ પશુપાલાશ્ચ કા
 દ્મીયા દરવાસ્ત્રફળાસ્તથા । અભિસારાશ્ચ કૌલૂતા જના ઘણપુ
 રોદ્ધવા ॥૮૨॥ ચીનાશ્ચ દામરા ઘોષા કોલિન્દા કોવિકા
 સ્તથા । ગાન્ધર્વા વસુધાનાશ્ચ વનરાપ્તાદયસ્તથા ॥૮૩॥ પુપ્પુ

ગધભરપુર કેસરમિશ્રિત ચદન, શુભ અક્ષત અને પ્રકુશિત કમળના હારો
 વડે ભગવાનની પૂજા કરીને, આલેખી વિવિધ ભેટો નિવેદન કરી (તેને
 કહેછે—) શ્વેત સૂક્ષ્મ તતુઓથીજ કરેલા હોવાથી શ્વેત સૂક્ષ્મ, ઘાટો સન્ધિ
 કરેલા હોવાથી ઘાટા એવા અમૂલ્ય મહાવસ્ત્રો, (દુશાલા) કસ્તૂરીથી
 ભરેલા સુવર્ણમય સપુટો, સુવર્ણમય દાઝાથી સમલકૃત આમરો, ગારુત્મત-
 પદ્મારાગ-વિદુમ્-ઈન્દ્રનીલ-મહાનીલ-ગોમેદ-સ્ફટિક અને સૂર્યસમાન
 પ્રકાશમાન હીરા આદિક રત્નવિશેષો તે ભગવાનને અર્પણ કરીને નમસ્કાર
 કરીને પોતાને સ્થાને ગયા ॥૭૭ ૮૦॥ હિતર દિશાના હરિભક્તો ગયા
 પછી ઇશાન દિશાના શ્રીહરિસેવકો પૂજા કરવા પાસે આવ્યા (હવે
 ઇશાન દિશાના દેશોના નામથી તેમા રહેલા ભક્તોને કહેવાપૂર્વક તેમણે
 કરેલા અર્ચનનો પ્રકાર કહેછે—) પશુપાલ, કાશ્મીર દરદ તગણ
 અભિસાર કુલૂત બ્રહ્મપુર ચીન દામર ઘોષ કોલિન્દ કુવિક ગાન્ધર્વ વસુ
 ધાન વનરાધૂ, ઇત્યાદિ દેશોના સત્સંગિઓએ આવીને પરા લક્ષ્મી
 ચદન અક્ષત પુષ્પમાળા અને તુલસીમાળાઓ તથા અતિકોમળ સૂક્ષ્મ
 અમૂલ્ય શ્વેત પીત રત્ન નીલ ચિત્રિત વિવિધ વસ્ત્રો તથા મોતીમય આ
 ભરણોવડે ભગવાનની પૂજા કરીને, બહુવિધ ભેટો ભગવાન આગળ મુકીને
 તેમને પ્રણામ કર્યા તેમની પતિવ્રતા નારીઓએ પણ પુષ્પાદિ ઉપચારોવડે

પરયા મક્તયા નારાયણમુનિં જનાઃ । તેપાં ચ યોપિતો રાજન્સા-
ધ્વીધર્મમુપાશ્રિતાઃ ॥૮૪॥ ચન્દનાક્ષતપુષ્પૈશ્ચ તુલસીમાલિકા-
દિભિઃ । વલ્લૈર્મૃદુતરૈઃ પીતૈ રક્તૈર્નોલૈશ્ચ ચિત્રિતૈઃ ॥૮૫॥ મુક્તા-
મયૈરામરણૈઃ પૂજયિત્વા હરેઃ પુરઃ । ઉપાયનાનિ નિદધુર્જનાસ્તે
તદ્વિશ્વયોઽપિ ચ ॥૮૬॥ નાનાવિધાનિ રત્નાનિ સ્વર્ણસ્યાલમૃતાનિ
ચ । મૃતાન્ કરણ્ડકાન્ રૌપ્યાન્ દિવ્યકુહુમકેસરૈઃ ॥૮૭॥
આસનાનિ વિચિત્રાણિ તાર્ણાન્યતિમૃદૂનિ ચ । મૃદુસ્પર્શૌશ્ચિત્ર-
ઘર્ણાન્ રમ્યાનાસનકમ્બલાન્ ॥૮૮॥ ફલાન્યનેકજાતીનિ સુરસાઃ
સિતશર્કરાઃ । સમર્પ્યેત્યાદિ હરયે જન્મુસ્તે સલ્લિયો જનાઃ ॥૮૯॥
एवं सर्वेऽपि ते भक्ता यथावित्तं यथामति । पुपूजुः परया
મક્તયા સ્યધિરાસ્તરુણાર્મકાઃ ॥૯૦॥ ભગવાનપિ ભક્તાનાં ભાષ-
વર્શાં જગત્પ્રભુઃ । પત્રપુષ્પાદિભિરપિ તદ્વતૈસ્તુષ્યતિ સ્સ સઃ
॥૯૧॥ તતઃ પ્રભુઃ સ તાન્ સર્વાન્યલ્લાલદ્વારસશ્ચયાન્ । ચક્રે

પૂજા કરી ભેટો અર્પણ કરી પ્રણામ કર્યા. (ભેટો કહેછે—) સોનાના થાળમાં ભરેલાં નાનાવિધ રત્નો, લવંગ કુંકુમ દેસરથી ભરેલા રૂપાના નાના કંડી-
યાઓ, તૃણનિર્મિત અતિક્રોમણ આસનો, (સાદડી વિગેરે) અને ક્રોમણ
સ્પર્શવાળા વિચિત્રવર્ણવાળા રમણીય વિવિધ આસનોપયોગી કામળાઓ,
અનેકભૂતીના સ્વાદુ ફળો, અતિ મિષ્ટ રસવાળી ભેત સાકરો, ઇત્યાદિ ભગ-
વાનની આગળ શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક અર્પણ કરીને તેમને પ્રણામ કરીને ત્યાથી
પોતાને સ્થાનકે ગયા. તેમની સ્ત્રિયો પણ તેવીજ રીતે ભેટસામગ્રી સમ-
ર્પણ કરીને પ્રણામ કરીને ત્યાથી પોતાને સ્થાને ગઈઓ ॥૮૧-૮૯॥ દે
રાજન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે આખાજગદ્દ બધાય ભક્તોએ પરા ભક્તિથી યથા-
ધન યથાવિધિ પૂજા કરી ॥૯૦॥ તે ભક્તોની લાવણ્યશુદ્ધિના દ્રશ્ય ભગવાન
પણ ગાઢપ્રેમી ભક્તજનોએ અર્પણ કરેલા પત્ર પુષ્પાદિવડે અત્યંત પ્રસન્ન
થયા. આ ભગવાન્ જગત્પ્રભુ છે, એમને નથી મળતું તે મેળવવાનું નથી
કે જેથી અર્પણ કરાતા પદાર્થના ગૌરવની અપેક્ષા રાખે. માટે ભક્તિજ
એક પ્રિય જેમને છે એવા ભગવાન્ ભક્તિભાવની શુદ્ધિનીજ અપેક્ષા

બ્રાહ્મણસાત્સઘો જનયજ્ઞનવિસ્યયમ્ ॥૧૨॥ ઉપાયનાનિ સર્વાણિ
 તત્ક્ષણં પ્રદદૌ ચ સઃ । વિપ્રેભ્યો રઙ્ગજીવેભ્યો મિશ્રુકેભ્યશ્ચ
 સાદરમ્ ॥૧૩॥ સાધુભ્યો બ્રહ્મચારિભ્યઃ પદ્મેભ્યશ્ચ યથોચિતમ્ ।
 ઉપાયનમદાત્પ્રીત્યા પાર્પદેભ્યશ્ચ સત્પતિઃ ॥૧૪॥ રાજભ્યો ધનિકે
 ભ્યોઽપિ સ્વચ્છાદિ દદૌ પ્રમુઃ । સર્વેઽપિ વિસ્યયં પ્રાપુશ્ચરિત્રં
 યીદ્ય તસ્ય તત્ ॥૧૫॥ નાનાનરેન્દ્રસમ્પ્રાર્થ્યાન્ પદાર્થાનપિ
 તત્ક્ષણમ્ । કોટિશોઽપિ દદૌ સ્વામી તેનાઽઽસન્વિસિતા નૃપાઃ
 ॥૧૬॥ ઘટવાપ્યમાનુપં કર્મ નિરહકૃતિરીશ્વરઃ । સિતવાસા યથા
 પૂર્વં યમૂયાનાત્તવિસ્યયઃ ॥૧૭॥ દેશાન્તરીયેષુ જનેષુ પૂજામિત્થં
 રાખેછે, માટેજ આ સ્થળે ‘માયવર્શી’ એવું વિશેષણ આપ્યું છે ॥૧૮॥
 તે આ ભગવાને ભક્તોએ ભાવપૂર્વક અર્પણ કરેલા તે પદાર્થોમાથી ભાવ
 માત્રનેજ પરા પ્રીતિથી સ્વયં સ્વીકારીને, બીજે જે કાચન-મુકા-રતાદિ
 મય અલકારસમૂહ અને મહામૂલ્ય વસ્ત્રસમૂહ હતો તે તરત બ્રાહ્મણોને
 આપી દીધો તે આ સર્વસ્વ દાનથી સર્વે જનો પરમ વિસ્મય પામ્યા
 ॥૧૯॥ જે બીજી ભેટો ભક્તોએ પોતાને અર્પણ કરેલી હતી તે સર્વ દીન
 જનો વિપ્રો અને લિક્ષુકમાત્રને આદરપૂર્વક તત્ક્ષણજ આપી દીધો ॥૨૦॥
 સતાપતિ શ્રીહરિ મુકતાનદાદિ મુનિજનો, મુકુદાનદાદિ નેષ્ટિક બ્રહ્મચારિ-
 ઓ, રતનજ ભૃગુજ આદિક પાળાઓ અને સોમવર્મા મુરવર્મા વિગેરે
 બીજાઓને પણ ભેટસામગ્રી મથાયોઅ પ્રીતિથી આપી હતી ॥૨૧॥ પ્રભુ
 શ્રીહરિએ પોતાને ધારવાના અમૂલ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે પોતાના તેતે
 રાત તથા ધનાદ્યોને પણ તેમને યોગ્ય જાણીને પ્રસાદીરૂપે આપ્યા હતા
 આવું ભગવાનનું મહા આદર્શ દેખીને સમસ્ત જનો વિસ્મય પામી ગયા
 ॥૨૨॥ નારાયણસ્વામીએ નાના નરેન્દ્રોએ પણ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય અપ-
 રિમિત પદાર્થો તત્ક્ષણજ આપી દીધા હતા તે દાનથી મહારાજાઓ પણ
 મહા વિસ્મય પામી ગયા હતા ॥૨૩॥ અલૌકિક કર્મ (સર્વસ્વ સપ્રદા
 નરૂપ) કરીને પણ તેના અલકારે રહિત, વિસ્મયે રહિત પરમેશ્વર શ્રીહરિ
 યથાપૂર્વં એત વસ્ત્રથીજ વિરાજમાન રહ્યા ॥૨૪॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે

હિ કુર્વેત્સુ હરેરુદારામ્ । તદીક્ષણાત્યુત્સુકમાનસઃ કિં સૂર્યોઽપિ
મધ્યે ગગનસ્ય તસ્યૌ ॥૧૮॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
તૃતીયપ્રકરણે અષ્ટકૂટોત્સવે દેશાન્તરીયસકળજનાનાં ભગવદર્ચનાનન્દનિરૂ-
પણનામા દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૨॥

સુવ્રત ડવાચ—અથ માધ્યાહ્નિકં કર્તું વિધિં નારાયણો નૃપ !
ગજાં ગન્તુમનાઃ પ્રાહ મુનીન્ સ્વસ્યાર્ચનોત્સુકાન્ ॥૧॥ युष्माभिः
પૂજનં કાર્યં મુનયઃ ! શ્વો યથેષિતમ્ । ઝન્મત્તગજાં ગચ્છામિ

આશ્ચર્યકારી દેશાંતરના જનોએ કરેલી મહાપૂજને અને તેથી પણ વિશેષ
વિસ્મય કરનારી ભગવાનની ઉદારતાને સકળ કર્મના સાક્ષી જગન્મયશ્ચ
સતતગતિ સૂર્યપણુ બોધને મનમાં મહા ઉત્સાહ પામીને ગગનના મધ્ય-
ભાગમાં સ્થિર થઈ ગયો હોયને શું ? બે એમ ન હોય તો આટલા બધા
જનોએ કરેલી શ્રીહરિપૂજનો મધ્યાહ્ન સમય સુધીમાં કેમ પાર આવે ?
નજ આવે. આ ઉપરથી ભગવાન્ શ્રીહરિનો અલૌકિક મહિમાજ
જણાવ્યો છે ॥૧૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અષ્ટ-
કૂટોત્સવે દેશાંતરીયસકળજનાનાં ભગવદર્ચનાનન્દનિરૂપણનામા
દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૨॥

અધ્યાય ૧૩ મો.

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે નૃપ ! એરીતે ગૃહસ્થ ભક્તોએ કરાતી પૂજા
પરિપૂર્ણ થતાં, પોતાના પૂજનમાં અતિશય ઉત્સાહવાળા મુનિઓને બોધને
નારાયણમુનિ માધ્યાહ્નિક વિધિ કરવા ઉન્મત્ત ગંગાપ્રત્યે જવાની વાંછાથી
બોલ્યા ॥૧॥ હે મુનિઓ ! તમારે આવતી કાલે અવસરને અનુસારે માફ
પૂજન યથેદ કરવું. હમણાં તો મધ્યાહ્ન સમય થઈ ગયો છે. વેદવિધિને
અનુસરનારા આપણે સમયનું ઉલ્લંઘન ન કરવું બોધ્યો. તો હું હમણાં

૧ આ અધ્યાયમાં ઉન્મત્તગંગાનો મહિમા, શ્રીહરિની જલકીડ અને માધ્યા-
હ્નિક વિધિ વર્ણન કર્યો છે.

જ્ઞાનાર્થમધુના ત્વહમ્ ॥૨॥ અમાવાસ્યામિધં પર્વં વર્તંતેઽધ મહ-
ત્તતઃ । જ્ઞાનં નૈમિત્તિકં કાર્યં ગદ્ધાયામિતિ યામ્યહમ્ ॥૩॥ શ્ત્યુ-
પ્ત્યોત્થાય ભગવાન્નોહિતાશ્વં મહાજવમ્ । આનયેત્યાદ નાનં
ચ સ તં શીઘ્રમુપાનયત્ ॥૪॥ અગ્રે ચલન્તિવતિ જનાનાશાપ્ય ચ
મુનીન્પ્રભુઃ । ચચાલાશ્વં તમારહ્ય જનતાસુ શનૈઃ શનૈઃ ॥૫॥ તમ-
ન્વધાયન્સકલાઃ પત્તયઃ શસ્ત્રપાણયઃ । ઉત્તમઃ સ નૃપઃ સોમઃ
સુરોઽલર્કશ્ચ મૂલજિત્ ॥૬॥ જીવવર્મા ચ મૃગ્યુજિન્નાજ્ઞો રાપ્તોઽ-
માત્રિકૌ । વ્યાઘ્રો ચૈરિભયો હસ્તી મામયો રામગાલચૌ ॥૭॥
ગોવર્ધનો માનજિશ્ચ વાસ્તુવેલોઽલયોઽર્જુનઃ । કેસરી માનસિ-
હશ્ચ કુશલઃ પુજ્જિત્તથા ॥૮॥ કાલો હમ્સીરજિત્ શ્લોઢો ભીમો
જૂપશ્ચ રત્નજિત્ । જાત્મો લક્ષઃ કમો મોકો વીરો દેવશ્ચ નથ્યુ-

જ્ઞાન કરવા ઉન્મત્તગા પ્રત્યે જલિધુ ॥૨॥ વળી આજ તો અમાવાસ્યા
વર્તેછે, આ તો મોટું પર્વ કહેવાય, તો નિત્યજ્ઞાન થકી પણ અધિક આ
પર્વનિમિત્તનું જ્ઞાન નદીમા અવશ્ય કરવું બોધ્યે, માટે હું ઉન્મત્તગા
પ્રત્યે જલિધુ ॥૩॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે કહીને આસનમાંથી ઉઠીને
'મહાવેગવાળા રોહિત (રોઝા) નામના ઘોડાને મારી પાસે લાવો' એમ
નામ નામના લક્ષને કહ્યું. એટલે આ લક્ષે તે અશ્વ તરતજ આપ્યો
॥૪॥ તે પછી ભગવાન્ 'તમો તમામ આગળ આલો' એમ લક્ષજનો
અને મુનિજનોને આજ્ઞા આપીને સ્વયં તે રોઝા ઘોડા ઉપર અશ્વાર થઈને
ચાલતા જનસથોમાં ધીમે ધીમે આલ્યા ॥૫॥ પ્રસિદ્ધ ઉત્તમરાજ સોમ-
વર્મા સૂરવર્મા અલર્ક બુજીજી જીવવર્મા બૃજીજી નાંજ રાષ્ટ્રેઢ માંત્રિક વ્યાઘ્ર
વૈરિભય હસ્તી મામયો રામ ગાલચ ગોવર્ધન માનજી વાસ્તુ વેલો અર્જુન
અલય કેસરી માનસિહ કુશળ પુજીજીત કાળ હમ્સીરજીત ખોડો ભીમ જૂપ
રત્નજી નલમ લાખો કમો મોકો વીરો દેવો નથ્યુ અને દેશજીત આદિક
તથા ખીલપણ દેશાતરથી આવેલા ક્ષત્રજાતીના આ સર્વે લક્ષો હસ્તમાં
તરવાર આદિક શસ્ત્રોને ધારીને પગપાળા થઈને, અશ્વઉપર વિરાજમાન થઈ
ઉન્મત્તગા પ્રતિ જતા ભગવાનની પાછળ જલદી ગયા એરીતે આ લક્ષો

જિત્ ॥૧॥ દેશજિત્ પ્રમુખાશ્ચાન્યે હરિમન્વયુરાશુ તે । મુકુન્દાન-
ન્દમુપ્યાશ્ચ નૈષ્ઠિકપ્રહ્લચારિણઃ ॥૧૦॥ મયરામાદયો વિપ્રાઃ
પર્વતાધાસ્તથા વિશઃ । હર્ષજિત્ પ્રમુગ્ધાઃ શૂદ્રા ગોકુલાધાશ્ચ ચા-
રણાઃ ॥૧૧॥ સર્વે एव જના જગ્મુઃ જ્ઞાતું મગયતા સહ । વાઘવા-
દકસદ્વસ્તુ સર્વે પામપ્રતોઽચલત્ ॥૧૨॥ તત્પૃષ્ઠે ચ યયુઃ સર્વે મુ-
નયો યાજ્ઞચક્ષુષઃ । અધ્યારૂઢો હરિઃ સાક્ષાત્તત્પૃષ્ઠે શનકૈર્યયૌ
॥૧૩॥ તત્પૃષ્ઠે પાર્ષદાઃ સર્વે તત્પૃષ્ઠે નિશિલા જનાઃ । યોપિહન્દાનિ
તેપાં ચ પૃષ્ઠતઃ શનકૈર્યયુઃ ॥૧૪॥ તતોઽપદયદ્દરિર્ગદ્ધાં જનસન્ન-
માયુલામ્ । સમાહ્વયન્તીં હર્ષેણ તરક્કમુજચાલનૈઃ ॥૧૫॥ યા નિત્યં
મક્તમર્તુર્ધૃતતરવપુષો યાસુદેવસ્ય સાક્ષાત્સાકં મુક્તેર્મુનીન્દ્રૈઃ પ્રમુ-

ભગવાન પાછળ જતા મુકુન્દાનંદપ્રમુખ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓ, મયારામ
વિગેરે વિપ્રો, પર્વતભાઈપ્રમુખ વૈશ્યો, હર્ષભ્રમુખ શૂદ્રો અને ગોકુળ
આદિક ચારણો ભગવાનની પાછળ ગયા ॥૬-૧૧॥ આ સર્વ કોઈ ભક્ત-
જનો જ્ઞાન કરવા પધારતા ભગવાન સાથે ગયા તેમા સર્વની આગળ
તાસા વિગેરે વાળંગે વળડનારા જનોનો સ્વ આદ્યો આગળ આલતા
વાઘવાદક સ્વધની પછવાડે મુનિગણો જે હાથજ પ્રચરતી દૃષ્ટિવાળા થઈ
(અહીંતહીં નહિ જોતા થકા માર્ગમા પગ મુકે એટલામાત્રમાજ પર્યાપ્ત
દૃષ્ટિપ્રસારવાળા થઈને) આદ્યા મુનિઓની પાછળ રોજા ઘોડા ઉપર બેઠલા
સાક્ષાત્ શ્રીહરિ મંદમદ આહ્યા તેમની પછવાડે બધા પાર્ષદો આદ્યા તેમના
પૃષ્ઠ ભાગમા સર્વે ભક્તજનો આદ્યા તેમના પશ્ચાત્ ભાગમા સ્ત્રિયો સંવધી
ધીમે ધીમે ચાલીઓ ॥૧૨-૧૪॥ એરીતે મુનિજનો અને હરિજનોથી વીંટા-
ઈને જતા ભગવાને જ્ઞાનાર્થે આવેલા (અથવા યોતાના જ્ઞાનોત્સવના દર્શનાર્થે
આવેલા) જનોના સઘોથી સર્વતો બ્યાસ અને તરગરૂપ હાથોના હલાવાવડે
હર્ષથી યોતાને બોલાવતી એવી તે ઉન્મત્તગંગાને બોઈ ॥૧૫॥

તેને આઃ શ્લોકથી વર્ણવેછે—જે આ ઉન્મત્તગંગા સાક્ષાત્ વાસુદેવ
અક્ષરધામી, પુરૂષોત્તમ, એકાતિક ભક્તોના યોગક્ષેમ માટે કૃપાથી તુના
શ્વને ધારી રહેલા આ ભગવાન નારાયણમુનિની, ભગવાનનિયે અનન્યમન

દિત્તવદનેઃ ક્રીડયા જ્ઞાનકાલે । કાલિન્દ્યા વાસુદેવાત્મમવમ-
તનું માનમુન્મૂલયન્તી વન્દ્યા દેવે. સદેશૈર્ભુવિ જયતિતરાં મુક્તિ-
દોન્મત્તગજ્ઞા ॥૧૬॥ વીક્ષામાત્રેણ પુંસામગણિતજનિજં પાતકં ના-
શયન્તી જ્ઞાનાત્સર્વાર્થદાની હસતિ ભુવિ ચ યા માનુજાં ફેન
જાલેઃ । યા જ્ઞાન્યાસાં નદીનાં પ્રકટભગવતો હ્યક્ષસકું વિનાપિ

વાળા હોવાથી નિરવધિ પરમાનંદના અનુભવથી સદાય પ્રહર્ષયુક્ત મુખવાળા
મુનીન્દ્ર-નિરતર ત્રણુદેહ થકી વિલક્ષણ શ્રદ્ધાત્મક પોતાના આત્માના મન
નપરાયણ એવા મુક્તો (કર્મેભીજ જેમના બળી ગયા છે એવા મુક્તાન-
દાદિ મુનિવરો) ની સાથે પ્રતિદિન પોતામા જ્ઞાન સમયે કરેલી જલક્રીડા
(જળ છાટવુ હુબકી મારવી વિવિધ ભેદથી તરવું વિગેરે) એ કરીને,
વસુદેવના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાનાચરણથી ઉત્પન્ન થએલા યમુના નદીના
મહામંદને (હું સર્વે નદીઓની અપેક્ષાએ અતિ ઉત્કૃષ્ટ છુ, કેમકે મનેજ
ભગવાનનો અગસગ અસાધારણ પ્રાપ્ત થયોછે, એવો થએલો ગર્વ) તિર-
સ્કારને કરેછે (અર્થાત્ શ્રદ્ધાભૂત મુનિવરોની સાથે બહુકાળ પર્યંત પ્રતિદિન
પોતામા બહુવિધ જળક્રીડા કરવાપૂર્વક અવતારી શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનનો
દીર્ઘકાળ સખન્ધરૂપ અધિક પોતાના ગુણહેતુએ કરીને, મુનિઓના સખન્ધે
વર્જીત, બહુકાળ નહિ, પ્રતિદિન નહિ, બહુ ક્રીડા કરવાપૂર્વક નહિ, એવા
અવતારભૂત શ્રીકૃષ્ણના સખન્ધમાત્રથી તારે મહત્વ મારા મહત્વ આગળ
શા હિસાબમા છે ? એમ યમુનાની અવગણના કરતી) યમુના થકી પણ
આને સાક્ષાત્ ભગવાનનો અગસગ અતિશયિત છે, માટેજ જે આ નદી
ભવ શ્રદ્ધા ધન્દ્રાદિ દેવગણોએ વદનીય અને દર્શન જ્ઞાનાદિ સખન્ધમાત્રથી
મુક્તિને આપનારી સકળ ભૂમંડળમા સર્વોત્કર્ષપણે વિજય પામેછે ॥૧૬॥
જે ગંગા પ્રકટ પુરુષોત્તમના અગસગરૂપ અનન્યસાધારણ મહિમાના
અતિશયને લીધે, દર્શનમાત્રથી પૃથ્વીમા પુરુષોના અગણિત જન્મજન્ય
પાપયુજને સમૂળ નાશ કરેછે જે ગંગા જ્ઞાનમાત્રથી ધર્મ અર્થ કામ અને
મોક્ષ આ નામના ચાર પુરુષાર્થને આપેછે આવા મહિમાશાળી હોવાથી
તે આ ગંગા શીલુલળના મિથથી યમુનાનો પણ (પૂર્વજ્ઞોકોક્ત હેતુથી)

ત્યાતં લોકે મહત્ત્વં પ્રતિવદતિતરં ધારિઘોષૈઃ કિમુચૈઃ ॥૧૭॥
 શ્વેતં સ્વાભાવિકં યા મુનિગણતિલકૈઃ જ્ઞાનઘૌર્તેષ્વ પીતં વાસઃપ્ર-
 ક્ષાલનેન વ્રતિમુનિયતિનાં ચારુ કાપાયરાગમ્ । રાક્ષીનામદ્વઘૌર્તૈઃ
 પિશુનમૃગમદૈરીશપૂજાવશિષ્ટૈઃ શોણં કૃષ્ણં ચ ઘર્ણં સ્વપયસિ દ-
 ઘતી ચિન્નવર્ણાં વિભાતિ ॥૧૮॥ યસ્યાઃ જ્ઞાનં ત્રિકાલં પયસિ વિદ-
 ઘતાં સદૃષ્ટાં યોપિતાં વા યક્રેભ્યો નામઘોષઃ પ્રકટિતનૃતનોઃ સ્વા-
 મિનારાયણસ્ય । નિર્યન્મિથોઽમ્બુઘોષૈઃ પ્રતિદિશમદૃતાં ભાસ્કરેઃ
 કિઙ્કરાણાં સાશઙ્કં દૂરગાણાં હરિવિમુખદશાં કર્ણશૂલાયતે વૈ
 ॥૧૯॥ પ્રાયશ્ચિત્તૈરનાશ્યાનપિ કલુપચયાન્સઘ એવ પ્રતી યા સૌ-

ઉપહાસ કરતી હોયને શું ? વળી પ્રકટ પુરુષોત્તમ ભગવાનના અંગસંગ
 વિના પણ કોઈ પણ પ્રકારથી લોકમાં પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા બીજી નર્મદા
 આદિક નદીઓના મહત્ત્વને જે ઉન્નતગંગા પોતાના તરંગ ઘોષોવડે કબજો
 આપવાપૂર્વક અધિકપણે નિષેધ કરેછે કે શું ? આરીતે આ ગંગાજી વિજય
 પામેછે ॥૧૭॥ જે ઉન્નતગંગા પોતાના પાનીયમાં સ્વભાવથી શ્વેત વર્ણને
 ધારણ કરતી, જ્ઞાનસમયે ધોવાએલાં મુનિજનો અને હરિજનોનાં કેસર-
 ચંદનથી કરેલાં તિલકોએ કરીને પીળા વર્ણને ધારણ કરતી, શ્રદ્ધાચારી
 સાધુ સંન્યાસિઓનાં કાપાય (ભગવાં) વસ્ત્રો ધોવાથી કવચિત્ સુંદર
 કાપાય રંગને ધારણ કરતી, રાણીઓએ ભગવાનની પૂજા કરતાં બાકી
 રહેલાં, પ્રસાદમહિમાથી અંગમાં ધારણ કરેલાં, જ્ઞાન સમયે શરીર થકી
 ધોવાએલાં હુંકુમ તથા કસ્તુરીએ કરીને રક્ત અને શ્યામ વર્ણને ધારણ
 કરતી, માટેજ વિચિત્ર વર્ણવાળી વિરાજેછે ॥૧૮॥ જેના પ્રસન્ન પાવન
 પાનીયમાં પ્રતિદિન ત્રિકાળ જ્ઞાન કરતા પુરુષો તથા સ્ત્રિયોના મુખોથકી
 ઉચો નિકળતો પ્રકટ નરાકાર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના નામોચ્ચા-
 રણનો ઘોષ જેના તરંગઘોષની સાથે મિશ્રિત થઈ ગગનતળમાં સર્વત્ર
 વ્યાપતાં, પ્રત્યેક દિશામાં પર્યટન કરતા, ભગવદ્વિમુખ જનોઉપર પ્રાણાપ-
 હારી દૃષ્ટિને ફેરવતા ચમકિંકરોને કર્ણથળ જેવો થાયછે. તેઓ સ્વામિ-
 નારાયણ શબ્દ સાંભળતાંજ ત્રાસ પામીને તત્ક્ષણજ દૂર પલાયન કરી

રેસ્ત્રેષ્ણકસ્યાપ્યનુદિનમઘ્નુદ્વિધાન્તિદાત્રી । દૂરસ્થૈરન્તકા-
 લેડ્વ્યણુમિતમપિ ચેદમ્બુ યસ્યાઽથ પીતં સ્યાત્તત્તે ત્યક્તદેહાઃ
 સુરવરચનિતાસેવ્યતાં યાન્તિ સઘઃ ॥૨૦॥ યસ્યાસ્તીરે વિદ્વદ્ધાન્નિ-
 ચસત ઉદકે મીનનક્રોરગાદીન્ દૃષ્ટ્વા દેહાવસાને દિવિ સુરવનિ-
 તાસ્તત્કૃતેડ્વ્યોન્યકોપાઃ । કેશાકેશિ પ્રમદં વિદધતિ મમ ષા
 ણ્ય સે નૈવ મેડ્યં કામાદિત્યં હુયન્ત્યો જ્ઞટિતિ મૃતિમિતાંસ્તાન્વિ-
 માનૈર્નયન્તિ ॥૨૧॥ યસ્યાસ્તીરે કૃતાનાં ઘતઞ્જપતપસાં શ્રાદ્ધદા-
 નાદિકાનાં પુણ્યં સ્યાદક્ષયં યા અમરપિતૃનૃણાં તર્પણાદ્ધૂરિતૃત્તિઃ ।

જયછે આવી આ ગંગા વિજય પામેછે ॥૨૦॥ જે હિન્મત્તગંગા (પોતાના
 તરંગ વાયુના સ્પર્શથી પણ) પ્રજળ પ્રાયશ્ચિત્તોથી પણ અપરિહાર્ય એવા
 પાપપુણ્યને તત્કાળ પ્રણાશ કરીને, યમરાજ અને લેખક ચિત્રગુપ્ત આદિક
 યમક્રિકારોને પાપિઓને હંડ દેવાના ચાલુ વ્યાપારે રહિત, માટેજ પ્રતિદિન
 પ્રાત્ર થયોછે વિશ્રામનો અવસર જેમને એવાને કરેછે. દૂર દેશમાં
 રહેલા જનો પણ પ્રાણ પ્રયાણ સમયે પણ જેના જળના કણિકાના પાન
 માત્રથી તત્કણ પાંચ લૌકિક દેહનો ત્યાગ કરી પરલોકમાં સુરવરોની વનિ
 તાઓ (અપ્સરાઓ) ના સેવ્યલાવને પામેછે (સ્વર્ગને પામે) તે
 આ ગંગાજી જયકારી પ્રવર્તે છે ॥૨૦॥ જેના તીર ઉપર રહેલા તરુઓમાં
 રહેલા પોપટ મેના આદિક પક્ષીઓ તથા જળમાં રહેનારા મત્સ્ય મગર
 સર્પાદિક જળચરોને તેમના દેહાંત સમયે સ્વર્ગલોગને યોગ્ય દિવ્ય દેહને
 પામેલા બોધને, તેની પ્રાપ્તિ માટે સ્વર્ગમાં રહેલી રંભાદિ અપ્સરાઓ
 પરસ્પર પ્રકોપ પામીને ‘ આ પ્રાણી મારો પતિ છે તારો નહિ, આ પ્રાણી
 મારો પતિ છે તારો નહિજ’ આ પ્રકારે કામલાવધી પરસ્પર બોલવાપૂર્વક
 કેશાકેશી (એક બીજના કેશોને એક બીજના હાથથી પકડીને) યુદ્ધ
 કરતી થકી પોતપોતાના વિમાનમાં બેસારીને જલદી સ્વર્ગમાં લઇ જાય
 છે. આવી આ ગંગા જય પામેછે ॥૨૧॥ જેના કાંઠામાં કરેલાં ઋત જપ
 તપ શ્રાદ્ધ દાન આદિક સત્કાર્યોનું ફળ અક્ષય-સ્વત્ત અસ્થિર અદ્વય
 ફળને આપનારા છે તથાપિ જેના તીરસમીપને લીધે અક્ષય અમૃત ફળને

નાનાયજ્ઞાદિપુણ્યં ત્વિહ સકલજનૈઃ સ્નાનતો લભ્યતે વૈ શ્રેયસ્કા-
મૈસ્તતો યા નૃમિરનિશમસૌ સેવ્યતે સર્વકામૈઃ ॥૨૨॥ દુષ્ટાન્ પા-
પાન્ વિગર્હાનપિ પતિતજનાન્ સ્નાનમાત્રેણ સઘઃ સ્વર્ગાર્હાન્કુર્વતી
યા સુકવિમિહદિતા નૂનમુન્મત્તગદ્ધા । માહાત્મ્યં નૈવ યસ્યા જ-
ગતિ ભગવતા સ્વાત્મસાદૈઃ કૃતાયા વક્તું કેઽપિ ક્ષમન્તે ભુજગય-

આપવાપણુ ❀ પ્રકટ પુરુષોત્તમના સગિ (તીર) ના સગમાત્રનો આ
અદ્ભુત મહિમા છે આ સંગ ચેતનને જેમ અતિશય કરનારો છે તેમ
અચેતનને પણ અતિશય કરનારો છે. જેના તીરમાં તર્પણ કરવાથી
બ્રહ્માદિ દેવો, અર્ચમાદિ પિત્રિઓ અને સનકાદિક મનુષ્યો પરા વૃત્તિને
પામેછે. જેમાં સ્નાનમાત્ર કરવાથી પણ સમસ્ત જનોને નાના યજ્ઞાદિકનું
પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, માટેજ જે આ ઉન્મત્તગંગા અદ્ભુત અને નિ શ્રે-
સની કામનાવાળા સર્વ ક્રોધ જનોએ સર્વદા સ્નાન પાનાદિકથી સેવવા
યોગ્ય છે ॥૨૨॥ દુષ્ટ-કામ ક્રોધ લોભ આદિક દોષોથી હણાએલા ચિત્ત-
વાળા, પાપ-પરદ્રવ્ય પરદાર આદિકના અપહરણમા પ્રવર્તેલા, વિગર્હ-
સુવર્ણચોરી સુરાપાન આદિક મહા પાતકના આચરણથી વિશેષપણે ગર્હ-
ણીય અને પતિત-અતિપાપાચરણાદિકથી પોતાની જાતિમાથી બ્રહ્મ
થએલા એવા પણ જનોને સ્નાનમાત્રથી તત્ક્ષણજ પ્રક્ષીણ પાપવાળા,
અધિક સુકૃતશાળી અને સ્વર્ગાદિ દિવ્ય લોકોને લાયક કરી દેતી તે આ
નદી પાત્રાપાત્રના વિભાગ વિના સર્વ ક્રોધને પોતાની સન્નિધિના સમાગમ
માત્રથી દિવ્ય ઐશ્વર્યને આપનારી હોવાથી મહાકવિઓએ ‘ઉન્મત્તગંગા’
એવા નામથી પરિહાસોક્તિમા વર્ણન કરેલી છે (જેમ ઐશ્વર્યશાળી ઉન્મત્ત
જનોને ઉચિત અનુચિતનો વિચાર હોતો નથી, સ્વતંત્રપણે પોતાના
ઐશ્વર્યથી સ્વેચ્છાનુસારી કૃત્યનેજ કરેછે એમ આ ઉન્મત્તગંગા પણ
કરેછે) ભગવાન પ્રકટ પુરુષોત્તમે પૃથ્વીમા ‘આ તો મારીજ છે’ આવા
અભિમાનવિશેષથી સ્વીકાર કરેલી હોવાથી જેનું અનવધિ ઐશ્વર્ય અભિવૃદ્ધિ
પામ્યું છે, એવી આ ઉત્તમ ઉન્મત્તગંગાના માહાત્મ્યને સમગ્રપણે વર્ણન
કરવા સહસ્રવદનાદિકો (શેષ બ્રહ્માદિ) પાનું નથીજ સમર્થ થતા, તો

રેસ્તહેલકસ્યાપ્યનુદિનમઘકૃદ્વિધાન્તિદાત્રી । દૂરસ્યેસ્તકા-
 લેડપ્યણુમિતમપિ ચેદમ્બુ યસ્યાશ્ચ પીતં સ્યાત્તે ત્યકવેદાઃ
 સુરચરવનિતાસેવ્યતાં યાન્તિ સઘઃ ॥૨૦॥ યસ્યાસ્તીરે વિદ્ધન્નિ-
 વસત ઉદકે મીનનક્રોરગાદીન્ દદ્વા દેદાવસાને દિવિ સુરચર-
 તાસ્તકૃતેડન્યોન્યકોપાઃ । કેશાકેશિ પ્રમર્દે વિદધતિ મમ વા
 યપ્તે નૈવ મેડયં કામાદિત્યં દુષ્યન્ત્યો જ્ઞાદિતિ મૃતિમિતાંસ્તાન્ધિ-
 માનૈર્નયન્તિ ॥૨૧॥ યસ્યાસ્તીરે કૃતાનાં વ્રતજપતપસાં ધાદ્વદા-
 નાદિકાનાં પુણ્યં સ્યાદક્ષયં ઘા અમરપિતૃનૃણાં તર્પણાદ્ધૂરિવૃત્તિઃ ।

જાયછે. આવી આ ગંગા વિજય પામેછે ॥૧૮॥ જે હિન્મત્તગંગા (પોતાના
 તરંગ વાયુના સ્પર્શથી પણ) પ્રબળ પ્રાયશ્ચિત્તોથી પણ અપરિહાર્ય એવા
 પાપપુણ્યને તત્કાળ પ્રણાશ કરીને, યમરાજ અને લેખક ચિત્રગુપ્ત આદિક
 ચમત્કારોને પાપિઓને દંડ દેવાના ચાલુ બ્યાપારે રહિત, માટેજ પ્રતિદિન
 પ્રાપ્ત થયોછે વિશ્વામનો અવસર જેમને એવાને કરેછે. દૂર દેશમાં
 રહેલા જનો પણ પ્રાણુ પ્રયાણુ સમયે પણ જેના જળના કણિકાના પાન-
 માત્રથી તત્કણ પાંચ ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કરી પરલોકમાં સુરવરોની વનિ-
 તાઓ (અપ્સરાઓ) ના સેવ્યભાવને પામેછે. (સ્વર્ગને પામે છે) તે
 આ ગંગાજી જયકારી અવર્તે છે ॥૨૦॥ જેના તીર ઉપર રહેલા તૃઓમાં
 રહેલા પોપટ મેના આદિક પક્ષીઓ તથા જળમાં રહેનારા મત્સ્ય મગર
 સર્પાદિક જળચરોને તેમના દેહાંત સમયે સ્વર્ગભોગને યોગ્ય દિવ્ય દેહને
 પામેલા બેધને, તેની પ્રાપ્તિ માટે સ્વર્ગમાં રહેલી રંભાદિ અપ્સરાઓ
 પરસ્પર પ્રકોપ પામીને ' આ પ્રાણી મારો પતિ છે તારો નહિ, આ પ્રાણી
 મારો પતિ છે તારો નહિજ ' આ પ્રકારે કામભાવથી પરસ્પર બોલવાપૂર્વક
 કેશકેશી (એક બીજના કેશોને એક બીજના હાથથી પકડીને) યુદ્ધ
 કરતી થકી પોતપોતાના વિમાનમાં બેસારીને જલદી સ્વર્ગમાં લઇ જાય
 છે. આવી આ ગંગા જય પામેછે ॥૨૧॥ જેના કાંઠામાં કરેલાં વ્રત જપ
 તપ શ્રાદ્ધ દાન આદિક સત્કાર્યોનું ફળ અક્ષય-સ્વતઃ અસ્થિર અદ્વય
 ફળને આપનારાં છે તથાપિ જેના તીરસંબંધને લીધે અક્ષય અમૃત ફળને

ન્તમાલોકયિતું સમુત્કાઃ । તૂર્ણ વિમાનૈર્ગગને સમેત્ય નિરીક્ષ્ય ચા-
નન્દમરં સમીયુઃ ॥૨૭॥ નિમજ્જ્ય સઘઃ પ્લુતિલાઘવેન સ્વાન્વેપકાન્
ધ્રામયતિ સ્સ તોયે । ચરજ્જલેઽસૌ તદ્વચિન્ત્યદેશે સ્વીયં શિરો દર્શ-
યતિ સ્સ તાંશ્ચ ॥૨૮॥ પુનર્નિમજ્જ્યામ્બુનિ સઘ પ્વ સ્વં ચિન્તયન્
ગ્રહ્ય ચ કૃષ્ણસંજ્ઞમ્ । તિષ્ઠંશ્ચિરં સોઽમ્મસિ હૃત્સુ ચિત્રં કુર્વંઘૃણાં
નિ.સરતિ સ્સ તોયાત્ ॥૨૯॥ તરન્વિચિત્રૈસ્તરણપ્રમેદૈસ્તદ્વેદિનાં
ચાપિ મનઃસુ ચિત્રમ્ । તદા સમુત્પાદયતિ સ્સ તોયક્રીડાં સ સાકં
મુનિભિઃ પ્રકુર્વેન્ ॥૩૦॥ તં સન્તરન્તં હાન્તુ પાર્પદાઘ્ર્યા ઋપિપ્રવીરાઃ

હૃતૂહળથી વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં સઘથી ભેગા થઈ આવીને ભક્તો
સાથે જળમાં સકળ કિરિણવને નાથ કરનારી જ્ઞાનલીલાને કરતા તે
ભગવાન યદ્યપિ વસ્તુતઃ પોતાપોતાના મન નેત્રને અગોચર છે તથાપિ તેમને
પ્રત્યક્ષ બોધને પરમાનંદને પામ્યા ॥૨૭॥ હૃદયો મારીને તત્ક્ષણે જળ
અંદર ડુબકી મારીને અંદરજ ગુપ્તપણે તરવાની યુક્તિથી વિચરતા થકા
'હમણા અહીંથી નિકળશે' એમ પોતાને પકડવાના ઇશિદાથી શોધ્યા કરતા
બ્રહ્માનંદાદિ મુનિઓને અહીં તહીં ભમાવતા થકા સર્વેએ નહિ નિર્ધાર કરેલા
અતર્કિત પ્રદેશમાં સ્વયં બહાર આવીને પોતાનું મસ્તક મુનિઓને બતા-
વીને એમને આશ્ચર્ય ઉપભવતા હતા ॥૨૮॥ ભગવાન દ્રીધી જળમાં
એકદમ ડુબકી મારીને જળની અંદર કોઈએ પણ નહિ લક્ષ કર્યા થકા
હૃષ્ણનામના અનવધિક આનંદમય પરંબ્રહ્મ સ્વસ્વરૂપને ચિંતવન કરતા
થકાજ બહુ વખત સુધી રહીને, પછીથી જળ બહાર નિકળીને સર્વેને
નમનગોચર થઈને, સર્વના મનમાં પરમ વિસ્મય ઉત્પન્ન કરતા હતા
॥૨૯॥ એ રીતે વિચિત્ર ચરિત્રના આચરણસમયે પોતાસાથે સખાભાવને
પામેલા બ્રહ્માનંદાદિ સાધુઓ સાથે અને સોમવર્મા સૂરવર્મા વિગેરે પાર્ષદો
સાથે જળખેલન લીલાને કરતા ભગવાન શ્રીહરિએ નાનાપ્રકારના તર-
વાના પ્રકારભેદોએ કરીને તરતા થકા, તરવાની વિચિત્રતાના વિજ્ઞાનવાળા-
ઓના પણ મનમાં મહા આશ્ચર્ય ઉપજવું હતું ॥૩૦॥ તે આ ભગવાનને
મુંદર તરવાની લીલાને કરતા બોધને તેમની પાછળ મુનિઓ તથા પાર્ષદો

તિમુખા વર્ણયન્તોઽપિ નિત્યમ્ ॥૨૩॥ તાં પ્રાપ્ય સત્ત્વૌ ભગવાંસ્ત-
 દાર્તાં સાકં મુનીન્દ્રૈરશિલૈર્નૃમિશ્ર । સિશ્વજલં સ્વાક્ષલિલાઘવેન
 તાન્ સિશ્વયંશ્ચાપિ પરસ્પરં સઃ ॥૨૪॥ આનન્દયન્ સ્વેક્ષકલોકસ-
 હ્વાનગાઘતોયં ચ વિવેશ તત્ર । પ્રત્યોઘમેવામ્બુનિ તિષ્ઠતિ સ્પ સ-
 હ્નીતકીર્તિર્નિજમક્કસહૈઃ ॥૨૫॥ પ્રતિપ્રવાહં સ્થિતમીક્ષમાણાસ્તં
 સર્વતસ્તે પરિવૃત્ય તસ્થુઃ । તત્પાદમાઘઘ્ય પતત્ પયોઽપિ ભક્તાઃ
 પિવન્તિ સ્પ જવેન કેચિત્ ॥૨૬॥ તં દેવસહ્યા જલકેલિલીલાં કુર્વ-
 ળીભઝીની તો વાતજ શી કહેવી ? આવી આ ઉન્મત્તગંગા સંવાપરી
 જયકારી પ્રવર્તે ॥૨૩॥

તે આ પ્રસન્નપાવન પાનીયવાળી ઉન્મત્તગંગા નદીને પામીને, ભગ-
 વાને મધ્યાહ્ન સમયે સમસ્ત મુનિવૃંદની સાથે તથા ભક્તજનવૃંદની
 સાથે જ્ઞાન કર્યું જ્ઞાન સમયે પોતાના અજળિ (પોપ) માં જળ
 લઈ લઈને તેને છાટવાની ઝડપથી મુનિજનો અને હરિજનો ઉપર
 સ્વયં જળને છાટતા અને તે ભક્તોને પણ પરસ્પર જળ છટાવતા થકા
 તેમને સર્વેને અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ કરાવ્યો ॥૨૪॥ આ ભગવાન
 જ્ઞાન સમયે પોતાની નિરાવરણ મૂર્તિના સૌંદર્યને નિરીક્ષણ કરનારા
 ભક્તજન સમાજને તેવી મૂર્તિના દર્શનદાનથી તથા જ્ઞાનલીલાથી અલૌકિક
 આનંદ ઉપજાવતા થકા અગાધ જળમા ડુબડી મારવા પૂર્વક જ્ઞાનમાટે
 પ્રવેશ કરીને, જળમા પ્રવાહને અભિમુખ સ્થળમાં જ જેમ જેમ સ્થિર-
 પણે ભક્તસઘોએ ગાન કરીછે દિવ્ય સત્કીર્તિ જેમની એવા થકા ૨૫
 ॥૨૫॥ પ્રવાહને સન્મુખ જળમા બેઠેલા ભગવાનની આરે તરફ વિંટાળ
 વળીને મુનિપ્રમુખ ભક્તો તેમના દિવ્ય સૌન્દર્યથી આકર્ષિત અંતઃકરણ
 વાળા હોઈને તેમને જ નિરખતા થકા પાસે બેઠા ભગવાનના ચરણકમ-
 ળમાં અચકળે વેગથી પડતા, માટે જ સર્વ પ્રકારે પવિત્ર એવા તે પાણીને
 તેના મહિમાને બહુતા દેટલાક પરમ ભક્તોએ પરા ભક્તિથી મરતકે
 ચઢાવ્યું અને પાન પણ કર્યું ॥૨૬॥ તે સમયે એ રીતે જળક્રીડા લીતાને
 કરતા ભગવાનના દર્શન કરવામાં ઉત્સાહવાળા સર્વ શ્રદ્ધાદિ દેવો તત્કાળ

ન્તમાલોકયિતું સમુત્કાઃ । તૂર્ણ વિમાનૈર્ગગને સમેત્ય નિરીક્ષ્ય ચા-
નન્દભરં સમીયુઃ ॥૨૭॥ નિમજ્જ્ય સઘઃ પ્લુતિલાઘવેન સ્વાન્વેપકાન્
ભ્રામયતિ સ્સ તોયે । ચરજ્જલેઽસૌ તદચિન્ત્યદેશે સ્વીયં શિરો દર્શ-
યતિ સ્સ તાંશ્ચ ॥૨૮॥ પુનર્નિમજ્જ્યામ્નુનિ સઘ પ્થ સ્વં ચિન્તયન્
બ્રહ્મ ચ કૃષ્ણસંજ્ઞમ્ । તિષ્ઠંધ્વિરં સોઽમ્મસિ હૃત્સુ ચિત્રં કુર્વન્નૃણાં
નિઃસરતિ સ્સ તોયાત્ ॥૨૯॥ તરન્વિચિત્રૈસ્તરણપ્રમેદૈસ્તદ્દેદિનાં
ચાપિ મનઃસુ ચિત્રમ્ । તદા સમુત્પાદયતિ સ્સ તોયક્રીડાં સ સાકં
મુનિભિઃ પ્રકુર્વન્ ॥૩૦॥ તં સન્તરન્તં હ્યનુ પાર્વદાઙ્ગ્યા ઋપિપ્રવીરાઃ

હૃત્હળથી વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં સઘથી ભેગા થઈ આવીને ભક્તો
સાથે જળમાં સકળ કિરિબધને નાશ કરનારી સ્નાનલીલાને કરતા તે
ભગવાન યદ્યપિ વસ્તુતઃ પોતપોતાના મન નેત્રને અગોચર છે તથાપિ તેમને
બ્રહ્મ જોધને પરમાન્દને ખામ્યા ॥૨૭॥ હૃદયો ભારીને તત્ક્ષણે જળ
અંદર ડુબકી ભારીને અંદરજ ગુપ્તપણે તરવાની યુક્તિથી વિચરતા થકા
'હમણા અહીંથી નિકળશે' એમ પોતાને પકડવાના ધિરાદાથી શોધ્યા કરતા
બ્રહ્માન્દાદિ મુનિઓને અહીં તહીં લભાવતા થકા સર્વેએ નહિ નિર્ધાર કરેલા
અતર્કિત પ્રદેશમાં સ્વયં બહાર આવીને પોતાનું મસ્તક મુનિઓને બતા-
વીને એમને આશ્ચર્ય ઉપજાવતા હતા ॥૨૮॥ ભગવાન્ ફરીથી જળમાં
એકદમ ડુબકી ભારીને જળની અંદર કોઈએ પણ નહિ લક્ષ કર્યા થકા
કૃષ્ણનામના અનવધિક આનંદમય પરશ્વજ સ્વસ્વરૂપને ચિંતવન કરતા
થકાજ બહુ વખત સુધી રહીને, પછીથી જળ બહાર નિકળીને સર્વેને
નમનગોચર થઈને, સર્વના મનમાં પરમ વિસ્મય ઉત્પન્ન કરતા હતા
॥૨૯॥ એ રીતે વિચિત્ર ચરિત્રના આચરણસમયે પોતાસાથે સખાલાવને
પામેલા બ્રહ્માન્દાદિ સાધુઓ સાથે અને સોમવર્મા સૂરવર્મા વિગેરે પાર્વદો
સાથે જળખેલન લીલાને કરતા ભગવાન શ્રીહરિએ નાનાપ્રકારના તર-
વાના પ્રકારબેદોએ કરીને તરતા થકા, તરવાની વિચિત્રતાના વિજ્ઞાનવાળા-
ઓના પણ મનમાં મહા આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું ॥૩૦॥ તે આ ભગવાનને
સુંદર તરવાની લીલાને કરતા જોધને તેમની પાછળ મુનિઓ તથા પાર્વદો

શતશશ્ચ તેઃ । અપ્રાપ્ય તં ફૂલકૃતિફલ્લવન્નાઃ સમુચ્છસન્તસ્ત-
મહાસયંસ્તે ॥૩૧॥ મત્સ્યાદિરુપેણ જલે ચિરસ્થાન્સ્વપત્સ્પૃશિ
કામયતઃ સુરેશાન્ । આનન્દયંસ્તાં સરિતં ચ રેમે નિશાચ્રિયોગાં
ચિરમમ્મસીશઃ ॥૩૨॥ આત્વામ્બુનૈવ તિલકં સ વિધાય સયો

સોએ સો તરતા થકા ભગવાનને પામવાની (સ્પર્શ કરવાની) ઇચ્છાથી
બહુ વેગથી તરતાં પણ તેમને નહિ પામીને, અમાતિશયથી અતિશય
નિઃશ્વાસને મુકતા અને વારેવારે કુતકાર (જળના કોગળા કાઢવા પૂર્વક
કુંકાડા) કરવાથી કુલેલા મુખવાળા થઈને તે ભગવાનના હાસ માટે થયા.
(અથવા જન સમૂહના હાસ માટે થયા) 'નૈમદેવા આમુવન્પૂર્વમર્ણવ'
અર્થ-પ્રથમથીજ અંતર્યામિપણે પ્રાપ્ત એવા આ બ્રહ્મને પાછળના બ્રહ્માદિ
દેવો પામી શકતા નથી તો મનુષ્યો ન પામી શકે એમાં કહેવુંજ શું ?
લાવથીજ એક અંદણુ કરવા ચોખ્ખા આ ભગવાનની પાછળ દોડ્યા કરતો
કયો જન પકડી પાડવા સમર્થ થાય ? કોઈ પણ નહિ, કેમકે 'સદ્વા-
સોઽપ્યાનસ્યેતિ' અર્થ-આ બ્રહ્મ-ભગવાન હોડતા બીજા ગરૂડાદિકને પણ
અતિક્રમ કરી લાય છે. એટલે જ્યાં જ્યાં કોઈ દોડે ત્યાં ત્યાંથી આગળપણ
આ ભગવાન વ્યાપ્ત છેજ, એવી શ્રુતિ છે. તો મુનિ પાર્શ્વે આ ભગવાનને
ન પામી શક્યા એ યુગજ છે ॥૩૧॥ જે બ્રહ્માદિ દેવો પોતાના ચરણકમ-
ળના સ્પર્શની સ્પૃહાથી જળમાં મત્સ્યાદિ જળજંતુની તતુને ધારીને બહુ
કાળથી તેના અવસરની રાહ લેઈ રહ્યા હતા, તે આ દેવોને પોતાના ચરણ-
સ્પર્શનો લાભ આપીને પરિપૂર્ણ મનોરથવાળા કરતા અને પોતાના અંગસં-
ગનીજ એક કામનાવાળી, આખી રાત્રિ વિશ્લેષ રહેલો હોવાથી તેમને
ફરી પામવાની ઉત્કંઠાવાળી આ ઉન્મત્તગંગાને પોતાના સંયોગ પ્રદાનથી
આનંદ આપતા થકા ભગવાન શ્રીહરિ તેમાં જહુ કાળપર્યંત રમ્યા ॥૩૨॥

ઝેરીને નવ 'લોકથી શ્રીહરિની જળકોડા લીલા વર્ણવીને, હવે પોને
ધર્મપ્રવૃત્ત્યર્થે પ્રકટેલા દોવાથી પોતાના આચરણથી પોતાના આશ્રિનોને
શિશુનુ આપવા આચરણ કરેલી શ્રીહરિની માધ્યાદિક કર્માચરણ
લીલાને પાંચ 'લોકથી કહેછે—તે પછી ભગવાન જ્ઞાન કરીને જળમાં

માધ્યાહ્નિકીં સિતરુચં સમુપાસ્ય સન્ધ્યામ્ । પશ્યન્ રવિં ગંગનમ-
 પ્હલમધ્યસંસ્થમ્બુસ્થિતસ્તમુપતસ્ય ક્રઙ્ઘર્ધ્વવાહુઃ ॥૩૩॥ તં સૂર્ય-
 મપ્હલનિવદ્દદ્દશં સ્થિરાઙ્ગં સૂક્તં પઠન્તમપિ સૌરમુદારમુચૈઃ । સ્વે-
 દોદબિન્દુતતિમૌક્તિકદામભાલમૈક્ષન્ત સાદ્ગુતમમર્ત્યગણાઃ સસં-
 સ્થાઃ ॥૩૪॥ જ્ઞાત્વા યથાવિધિ ચ તં ત્વમિતોઽમ્બુસંસ્થા એકૈક-
 મર્ષ્યમશ્વિલા અપિ ચર્ણિવિપ્રાઃ । દત્તૈવ પૂર્ણ ઉપતસ્થિર ઋર્ધ્વ-
 દ્વસ્તાઃ પદ્મિસ્થિતા નૃપ ! સહસ્રશઃ આદતાસ્તમ્ ॥૩૫॥ સમાપ્ય
 સૂર્યોપસ્થાનં ભગવાન્ધર્મરક્ષકઃ । બ્રહ્મયજ્ઞં વિધાયાદૌ ચક્રે દેવા-
 દિતર્પણમ્ ॥૩૬॥ દેવતા ઉપવીતી ચ નરાન્ નિવીત્યતર્પયત્ । પ્રા-

રહીને જળથીજ તાક્ષણી તિલક કરીને શુકલ વર્ણુવાળી માધ્યાહ્નિકી
 સંધ્યાનું યથાવિધિ ઉપાસન કરીને, ગંગનમ્હળના મધ્યમાં રહેલા
 સૂર્યનારાયણને ઉચ્ચ દૃષ્ટિથી જોતા થકા સરલપણે ઉચ્ચ બે બાહુ રાખીને
 તેમનું ઉપસ્થાન કરવા લાગ્યા ॥૩૩॥ સૂર્યના ઉપસ્થાનમાં પ્રવર્તેલા,
 સૂર્યમંડળમાં ખાંધી છે દૃષ્ટિ જેમણે, સ્થિર છે અંગ જેમનું, (આ
 ભગવાનને સૂર્યતેજથી કશો પરાભવ નજ થાય, જેના તેજથી આ સર્વ
 પ્રકારે છે, પ્રકાશમાન તે ભગવાનની પાછળ સર્વ પ્રકારે છે) સૂર્યસં-
 અન્ધિ મહા સૂક્તને ઉચ્ચ સ્વરથી ભણતા, પરશેવાના જળના બિન્દુઓની
 પંક્તિવડે મોતીમાળાવડેજ જેમ ? એમ અલંકૃત છે લલાટદેશ જેમનો
 એવા તે આ ભગવાનને આકાશમાંજ પોતપોતાના વિમાનમાં રહેલા સર્વ
 દેવગણો આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યા ॥૩૪॥ હે નૃપ ! તારપછી સર્વ વર્ણુઓ
 તથા વિપ્રો યથાવિધિ સાન કરી, ભગવાનની ચોમેર જળમાંજ પંક્તિબંધ
 થઈને સૂર્યદેવને એક એક અર્ધે અર્પણ કરીને, તે બહુ વિપ્ર વર્ણુઓએ
 સરલ ઉચ્ચ હાથ કરીને આદરથી સૂર્યનું ઉપસ્થાન કર્યું ॥૩૫॥ તે પછી
 ભગવાને સૂર્યોપસ્થાનને સમાપ્ત કરીને, પ્રથમ બ્રહ્મયજ્ઞ યથાવિધિ કરીને,
 દેવાદિકનું તર્પણ કર્યું. જે હેતુમાટે આ ભગવાન ધર્મરક્ષક છે માટે
 ધર્મને લેશ પણ હુલ્લંઘન કરે નહિ ॥૩૬॥ આ ગ્રીહરિએ ઉપવીતી (જેવી
 રીતે ઉપવીત ધરાય છે તેવી રીતેજ થઈને) હોઈને અગ્નિ આદિક દેવ-

ચીનાવીત્યસૌ પિતૃનેકદ્વિત્ર્યજ્જલિક્રમાત્ ॥૩૭॥ દ્વિજૈઃ સહેત્યં વિ-
ધિના વિધાય માધ્યાર્દિકં વાજિનમારોહ । સંસ્તૃયમાનો મુનિ-
મિર્નરેન્દ્રૈઃ પુરં વિવેશાય સ વર્ણિરાજઃ ॥૩૮॥ શૃણ્વન્ સ મક્તૈઃ
પથિ ગીયમાનં યશઃ સ્વકીયં મુનિમિઃ સહેત્ય । સંસિદ્ધપાકં નૃપ-
તેર્નિશાન્તં સમ્મોજયામામ મુનીન્ યથાવત્ ॥૩૯॥ તૃપ્તાન્સ તાન્
પાયસમોદકાદ્યૈર્ગન્તું દ્રુતં વિસ્તૃતધર્મશાલામ્ । આજ્ઞાપયામાસ
તતઃ સર્વાન્મક્તાનપિ સ્વાન્ ગમનાય મોક્ષમ્ ॥૪૦॥ સ્વસ્થાનમેત્ય
પુનરાલ્લુચનં વિધાય કૃત્વા ચ પાકમથ સંસ્તૃતભૂપદેશે । કૃષ્ણાય તં
નૃપ ! નિવેદ્ય સ વૈશ્વદેવં કૃત્વા સયં ચ વ્રુમુજે રસજિન્મિતાશી ॥૪૧॥

તાઓ, નિવીતી (ઠઠમા લાળી યજ્ઞોપવીત રાખીને) સનકાદિક નરો
અને પ્રાચીનાવીતી (અપસવ્ય-જમણે ખભે જનોઈ રાખીને) યદને
રાણાપ્રિમપ્રુષ્પ પિત્રિઓનુ એક બે અને ત્રણ અંજળિના અનુક્રમથી
(એક એક અંજળિથી દેવોને, બે અંજળિથી સનકાદિકોને અને ત્રણ ત્રણ
અંજળિથી પિત્રિઓને) તર્પણ કર્યું ॥૩૭॥ આ પ્રકારે બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણો
સાથે યથાવિધિ માધ્યાર્દિક કર્મ કરીને, લક્ષ્મીનવત્સળ તે આ વાણી
રાજ ભગવાન પોતાના રોઝા નામના ઘોડા ઉપર બેસીને મુનિઓ અને
નરેન્દ્રોએ ગાન કર્યો છે ગુણચરિત્રા જેમના એવા થકા દુર્ગપુરમાં પાછા
પધાર્યા ॥૩૮॥ માર્ગમા લક્ષ્મીએ ગાન કરેલું પોતાનું નિર્મળ યશ મુનિઓ
સાથે સાલળતા સાલળતા ઉત્તમ નૃપતિના ભવનમા પ્રવેશ કરીને, તૈયાર
થએલી રસોઈથી મુનિઓને યથાયોગ્ય જમાડ્યા ॥૩૯॥ તે પછી ભગવાને
દુધપાક મોદક આદિક ભક્ષ્ય લોળ્યથી સતૃપ્ત થએલા તે મુનિઓને
વિશ્રામમાટે વિશાળ ધર્મશાળાપ્રત્યે જવાની જલદી આજ્ઞા આપીને,
પછી દેશાંતરના સર્વ તે હરિભક્તોને પણ જમવા જવાની આજ્ઞા આપી
॥૪૦॥ હે નૃપ ! શ્રીહરિ એરીતે સમસ્ત મુનિજનો તથા સમસ્ત હરિજનોને
જમાડીને, સ્વસ્થાનમા આવીને ફરીથી જ્ઞાન કરી, સુસંસ્કૃત ભૂપ-
દેશમા પરિમિત સાર્વિક પાક કરીને ભગવાનને નિવેદન કરીને વૈશ્વદેવ
કરીને, રસારવાદને શીતીને ખિતાહારી યદને સ્વયં જમ્યા ॥૪૧॥

इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे उन्मत्तगङ्गायां भगवज्जलक्रीडामाध्याह्निकविधिनिस्सर्पणनामा त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सुप्रत उवाच—मुहूर्तमथ विश्रम्य हरिर्नृप ! पुनर्बहिः । वेद्यामेत्य निजे पीठे निपसाद सपार्षदः ॥१॥ अहस्तृतीययामान्ते जनसङ्घाः सयोपितः । समेत्य पूर्ववत्तत्र निपेदुर्मुनयस्तथा ॥२॥ जगुर्गुणा-
नृपिचराः प्रेमानन्दादयो हरेः । चादयन्तो मृदङ्गाश्च धीणावेणुवि-
पञ्चिकाः ॥३॥ तावदाकारयामास हरिः पौराणिकोत्तमम् । श्रोतुं
नित्यकथां राजन् ! प्रयागजिदिति श्रुतम् ॥४॥ मौढारुतिः सकल-

धति श्रीसत्सંગिजीवने...तૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે ઉન્મત્તગં-
ગાયાં ભગવજ્જલક્રીડા-માધ્યાહ્નિકવિધિનિર્ણયનામા ત્રયોદશે
અધ્યાયઃ ॥૧૩॥

અધ્યાય ૧૪ મો.

મુપ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! ભગવાન જમીને પછી મુહૂર્તમાત્ર
વિશ્રામ લઇને, ફરીથી પોતાના નિવાસભવન થકી બહાર વેદી સમીપે
આવીને પોતાના સિંહાસનમાં પાર્ષદોથી વિંટાઇને વિરાજમાન થયા ॥૧॥
તે સમયે દીપોત્સવ દિવસના ત્રીજા પ્રહરને અંતે અધ્યાય મુનિઓ આવીને
ભગવાનની સમીપે પ્રથમની પેઠે યથાયોગ્ય બેસી ગયા. તથા સર્વ સ્ત્રીપુ-
રૂષ હરિભક્તો યથામર્યાદા પૂર્વવત્ બેસી ગયા ॥૨॥ તે સમયે પ્રેમાનંદાદિ
મુનિવરો ભગવાનના ભક્તિરસમાંજ એક નિમગ્ન મનવાળા થઈ, ગાયનનું
સર્વસ્વ લાલુતા હોવાથી મૃદંગ વીણા વેણુ ત્રિપંચિકા (સાત તારવાળી
એક લાતની વીણા) વિગેરે વાજંત્રોને વળકડતા થકા ભગવાનના ગુણ-
ગણોને ગાવા લાગ્યા ॥૩॥ હે રાજન્ ! તે સમયે ભગવાને નિત્ય નિયમ-
પ્રાપ્ત (પ્રતિદિન પ્રવર્તતી) કથાને સાંભળવાના મિષથી સર્વને સંભળા-
વવામાટે પ્રયાગજીત નામથી પ્રખ્યાત ઉત્તમ પૌરાણિકને બોલાવ્યા ॥૪॥

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કર્ણે પૌરાણિકનું સન્માન તથા દીપાવલીને
મહોત્સવ તથા નવીન વસ્ત્રાદિકનું ધારણ વર્ણન કર્યું છે.

શાસ્ત્રપુરાણવેદા વેદાર્થવેદનપટુર્ભગવત્પ્રસાદાત્ । સ્પષ્ટાક્ષરપ્રવ-
ચનો મધુદીર્ઘશબ્દસ્ત્રાજગમ સ મુનીન્દ્રણમન્કરામ્યામ્ ॥૫॥
વદ્ધાજ્ઞલિઃ સ ભગવત્પદયોઃ શિરઃ સ્વં ધૃત્વા નનામ વિનયેન ચ પા-
ર્વદાદીન્ । નારાયણોઽપિ વિધિવદ્દિનયાત્તમુચ્ચે વ્યાસાસને સમુ-
પવેદ્ય નનામ વિપ્રમ્ ॥૬॥ બ્રહ્મણ્યદેવ દ્વદ્ધર્મપથાવનેચ્છુઃ પૂજ્યો-
ઽપિ દેવપતિમિઃ સ સરસ્વતીં પ્રાક્ર । સમ્પૂજ્ય સાદરમથો તમપિ
દ્વિજેન્દ્રમાનર્ચ ગન્ધવરપુષ્પફલોત્તમાદૈઃ ॥૭॥ ક્રમપ્રાપ્તાં ભાગવ-
તપદ્મમસ્કન્ધસદ્ગતામ્ । ઘાત્રયિપ્યન્કથાં સોઽય મજ્જલાચરણં

ભગવાનના પ્રસાદપ્રકર્ષથી વેદ, તેના અંગભૂત સમસ્ત શાસ્ત્રો અને તેના
ઉપબંધશુભૂત સમસ્ત પુરાણોના અર્થને મથાર્થપણે જાણનારા, આકૃ-
તિએ કરીને તો પ્રોઢ, સ્પષ્ટપણે વર્ણોચ્ચારણને કરનારા, મધુર ગંભીર
કંઠસ્વર જેમનો છે અને ભગવાને બોલાવેલા એવા પૌરાણિક પ્રયાગજી વિપ્ર
સભામાં બેઠેલા સમસ્ત મુનિઓને જે હાથ બેડીને પ્રણામ કરતા કરતા
સભામાં આવ્યા ॥૫॥ ભગવાનના ચરણ સમીપને યામીને જે હાથ બેડીને
તેમના ચરણારવિંદમાં પોતાનું મસ્તક ધુકીને પણ ભક્તિથી પ્રયાગ-
જીતે ભગવાનને નમસ્કાર કર્યો. તે પછી ભગવાનના સોમવર્મા વિજેરે
પાર્ષદાદિકને વિનયનમ્ર મસ્તકવડે નમસ્કાર કર્યો ॥૬॥ ભગવાન સ્વામિ-
નારાયણે પણ ધર્મપ્રવર્તન માટે અવનિમાં અવતરેલા હોવાથી વિધિવશ્ય-
તાને પ્રકાશ કરતા યજ્ઞ વિનયથી તે પૌરાણિકને પોતાના આસન કરતાં
જેથા વ્યાસાસનમાં બેસાયા. કેવળ જેથા આસનમાં બેસાયા એટલુંજ
નહિ કિંતુ પોતે ભવ બ્રહ્માદિ દેવોએ પૂજ્ય છે અને બ્રહ્મણ્યદેવ છે તો
પણ શ્રીભાગવત પુસ્તકરૂપ સરસ્વતીની પ્રથમ પૂજા કરીને, તે પૌરાણિક
વિપ્રોત્તમની પણ આદરથી ચંદન-ફુંકુમ-પુષ્પહાર અને ઉત્તમ કૃણાદિકવડે
પૂજા કરી, કેમકે આ ભગવાને ધર્મમાર્ગના રક્ષણનો સંકલ્પ ધારેલો છે. તો
સંકલ્પને અનુસારે સ્વયંસંકલ્પ ભગવાને ધર્મપરિરક્ષણમાટે એમ કહ્યું ॥૭॥
તે પછી આ પ્રયાગજીત પુરાણી પ્રતિદિન કથાના અનુક્રમથી આવેલી
ભાગવત પંચમસ્કંધ સંજ્ઞાથી કથાને વાંચશે એવા યજ્ઞ પ્રથમ મંગળાચ-

વ્યધાત્ ॥૮॥ સુનીશારં સારં શુચિકનકવુદં પરિદધન્નિચોલં કૌ-
સુમ્મં કટિતટપટં ચારુણરુચિમ્ । વહૂન્ હારાન્ હૈમાન્વરવલય-
કેયૂરમુકુટાન્ હસદ્વક્રેન્દુર્મે દશિ જયતુ નારાયણમુનિઃ ॥૯॥ ય
ઈશોઽપિ સ્વેચ્છાધૃતનૃતનુરાનન્દનિલયઃ કૃપાસિન્ધુર્વન્ધુર્ભવજલ-

રણ માટે આ બે શ્લોકો જોડ્યા ॥૮॥ શુદ્ધ સુવર્ણસૂત્રના છુટાઓથી શોભા-
યમાન ઉત્તમ નિશાર (હિમાલિકની ઠંડીને હરનાઈ વસ્ત્ર બમો ડગલી
વિગેરે) ને ધારી રહેલા, કસુંબલ રંગથી રંગેલો, ચારે કોરે સુવર્ણસૂત્રથી
અંકિત એવો નિયોજ (સૂરવાળ ઉપર ધારવાનું કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ
વસ્ત્ર) ને તથા તેવોજ શિરઃપટ (માથે બાંધવાના વસ્ત્ર) ને ધારી રહેલા,
સંધ્યારાગ જેવા રાતા કટિતટપટ (કેડયમાં બાંધવાનું વસ્ત્ર) ને ધારી
રહેલા, શ્રેષ્ઠ કડા બાણબંધ ચુકુટ આદિક આભરણોને તેના તેના સ્થાનમાં
ધારી રહેલા અને મંદસ્મિતે મધુર, સમસ્ત સંતાપને સંહારનાર,
સમય ધન્દ્રિયોને આહ્વાદ આપનાર એવા સુખચન્દ્રમાંને ધારી રહેલા તે
આ નારાયણમુનિ મારી દૃષ્ટિ આગળ સદાય વિરાજમાન રહો ॥૮॥
એ રીતે તે સમયની દિવ્ય આભરણાદિકની શોભાનો અતિશય વર્ણવા-
પૂર્વક ભગવાનનું અનુસ્મરણ કરીને, હવે તેમને અસાધારણ શુભવર્ણન-
દ્વારા અનુસ્મરણ કરે છે—જે પોતે ભગવાન ઇશોઽપિ—સર્વનિયંતા છે અને
સર્વના અંતર્યામી છે તથાપિ સ્વેચ્છાથી ધર્મનું પરિરક્ષણ એજ એક
પ્રયોજન માટે પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ કર્યું છે નરનાથ જેમણે એવા છે.
નરાકાર સ્વીકાર કર્યો છે તથાપિ જે આનંદમય સ્વસ્વરૂપથી નહિ પ્રવ્યુત્તિ
પામેલા છે. આનંદમય છે તથાપિ જે આશ્રિતદુઃખે કરીને દુઃખી
થનારા કૃપાસિંધુ છે. અસમર્થ કેવળ કૃપાવાન નહિ કિંતુ દુરંત દુઃખના
ઉચ્છેદમાં જે સમર્થ છે. સંસારસાગરમાં નિમગ્ન થએલાઓને જે દુઃખ
છે તે દુરંત છે, કેમકે જન્મ જરા મરણરૂપ તરંગોમાં પરસ્પર અચડા-
મણ અનવધિ છે. ભવદુઃખે કરીને દુઃખી થએલા નરોના જે બન્ધુ છે—
બન્ધુની પેઠે પોતાની સ્મૃતિએ રહિત એવાને પણ સ્વયં મનમાં દયા
લાવીને જે ઉદ્ધાર કરે છે. નિષ્કામોએજ જેમ એમ સકામોએ પણ

ધ્યધાત્ ॥૮॥ સુનીશારં સારં શુચિકનકવુદ્ધં પરિદધન્નિચોલં કૌ-
સુમ્ભં કદિતટપટં ચારુણરુચિમ્ । યહૂન્ હારાન્ હૈમાન્વરવલય-
કેયૂર્મુકુટાન્ હસદ્વક્રેન્દુર્મે દશિ જયતુ નારાયણમુનિઃ ॥૯॥ ય
ઈશોઽપિ સ્વેચ્છાઘૃતનૃતનુરાનન્દનિલયઃ કૃપાસિન્ધુર્વન્ધુર્મવજલ-

રણ માટે આ એ શ્લોકો બોલ્યા ॥૮॥ શુદ્ધ સુવર્ણસૂત્રના બુદ્ધાઓથી શોભા-
યમાન ઉત્તમ નિશાર (હિમાલિકની કંડીને હરનાઈ વસ્ત્ર બમો ડગલી
વિગેરે) ને ધારી રહેલા, કસુંબલ રંગથી રંગેલો, ચારે કોરે સુવર્ણસૂત્રથી
અંકિત એવો નિયોજ (સૂરવાળ ઉપર ધારવાનું કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ
વસ્ત્ર) ને તથા તેવોજ શિરઃપટ (માથે બાંધવાના વસ્ત્ર) ને ધારી રહેલા,
સંધ્યારાગ જેવા રાતા કદિતટપટ (કેડયમાં બાંધવાનું વસ્ત્ર) ને ધારી
રહેલા, શ્રેષ્ઠ કડાં બાણબંધ મુકુટ આદિક આભરણોને તેના તેના સ્થાનમાં
ધારી રહેલા અને મંદસ્મિતે મધુર, સમસ્ત સંતાપને સંહારનાર,
સમય ધન્દ્રિયોને આહ્વાદ આપનાર એવા મુખ્યન્દ્રમણિ ધારી રહેલા તે
આ નારાયણમુનિ મારી દૃષ્ટિ આગળ સદાય વિરાજમાન રહો ॥૮॥
એ રીતે તે સમયની દિવ્ય આભરણાદિકની શોભાનો અતિશય વર્ણવા-
પૂર્વક લગવાનું અનુસ્મરણ કરીને, હવે તેમને અસાધારણ ગુણવર્ણન-
દ્વારા અનુસ્મરણ કરે છે—જે પોતે લગવાનું ધરોઽપિ—સર્વનિર્યંતા છે અને
સર્વના અંતર્યામી છે તથાપિ સ્વેચ્છાથી ધર્મનું પરિરક્ષણ એજ એક
પ્રયોજન માટે પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ કર્યું છે નરનાથ જેમણે એવા છે.
નરાકાર સ્વીકાર કર્યો છે તથાપિ જે આનંદમય સ્વસ્વરૂપથી નહિ પ્રચ્યુતિ
પામેલા છે. આનંદમય છે તથાપિ જે આશ્રિતદુઃખે કરીને દુઃખી
થનારા કૃપાસિન્ધુ છે. અસમર્થ કેવળ કૃપાવાન નહિ કિંતુ દુરંત દુઃખના
ઉચ્છેદમાં જે સમર્થ છે. સંસારસાગરમાં નિમગ્ન થએલાઓને જે દુઃખ
છે તે દુરંત છે, કેમકે જન્મ જરા મરણરૂપ તરંગોમાં પરસ્પર અથડા-
મણ અનવધિ છે. લવદુઃખે કરીને દુઃખી થએલા નરોના જે બન્ધુ છે—
બન્ધુની પેઠે પોતાની સ્મૃતિએ રહિત એવાને પણ સ્વયં મનમાં દયા
લાવીને જે ઉદ્ધાર કરે છે. નિષ્કામોએજ જેમ જેમ સકામોએ પણ

નિઘૌ દુઃખિતનૃણામ્ । સકામૈર્નિષ્કામૈરપિ સુરનરૈઃ સેવ્યચરણં ન-
મામ્યાત્માત્માનં તમહમિહ નારાયણમુનિમ્ ॥૧૦॥ કૃત્વેતિ મક્કલં
વિપ્રઃ કથામચકથત્સ તામ્ । તત્ર તત્રાધ્યાત્મભાગં સ્ફુટીકૃત્વા-
વદત્પ્રભુઃ ॥૧૧॥ સ સ્કન્ધસ્તદિને પૂર્ણસ્તતઃ પૌરાણિકં પ્રભુઃ । સ-
મ્પૂજ્ય શીર્ષપટકં તસ્મૈ પ્રાદાન્મહાધનમ્ ॥૧૨॥ ધોત્રપ્રાવરણા-

ને સેવ્યમાન ચરણારવિદ છે, ‘હારાઃ સર્વં દૈવેતે’ એમ અર્થ કામનાથી
પોતાના પાદારવિદનો સમાશ્રય કરનારાઓની પણ ભગવાન પ્રશસા કરે
છે. તે આ પરમાત્મા પરમોદાર છે. ‘સકામોએ પ્રાર્થના કરેલા ઇન્દ્રાદિ
દેવો તેને કળને આપે છે તો સકામોએ પરમાત્માના ચરણની સેવા કર-
વાની શી જરૂર ? એમ કોઈ આશંકા કરે તો તેમ નથી દેવોએ પણ
નરોની પેઠેજ જે પરમાત્માજ સેવ્યમાન ચરણારવિદ છે. નરો જેમ પર-
માત્માના ચરણપરિચરણથી ઇચ્છિત કળને પામે છે તેમ આ દેવો પણ
પરમાત્માની ચરણપરિચરણથીજ આપત્તિમાંથી મુક્ત થાય છે અને
સપત્તિને પામે છે. એ રીતે ભગવાનેજ એક જે ઉપજીવ્ય (જીવાડવા
યોગ્ય) છે તે પોતે કળ આપવા કેમ સમર્થ થાય ? કિંતુ તે આ પર-
માત્માજ તેના તેના આત્મારૂપ હોધને કળ આપે છે, ‘હમત્તે ચ તત્ત-
કામમ્ મયૈષ વિહિતામ્ હિ તામ્’ એવી સ્મૃતિ છે. જે આત્માઓના પણ
આત્મા-ધારક નિયતા અને સ્વામી છે. તે આ સમગ્ર જનના નયન-
ગોચરભૂત શ્રીનારાયણમુનિને હું કથાવાચનના પ્રારંભમાં પ્રેમથી નમસ્કાર
કર્ક છું ॥૧૦॥ એ રીતે પ્રથમ મળણચરણ કરીને પૌરાણિકે પ્રથમ સ્કંધની
કથા કરવા માંડી તે તે કથાપ્રસંગમા આવતા અધ્યાત્મભાગ-આત્મા
પરમાત્મા સંબંધિ જ્ઞાનભાગને સ્ફુટ કરીને-અજ્ઞાન સશય વિપર્યયને
ટાળવાપૂર્વક સુએથી બોધ થાય એમ સ્વયં ભગવાન કહેતા હતા ॥૧૧॥
તે આ પ્રથમસ્કંધ દીપોત્સવને દિવસે સંપૂર્ણ થયો. કથાને અને ભગવાને
પૌરાણિકની પૂલ કરીને પોતાનું જદુ મૂલ્યવાળું ઉપ્લવીષ (માથે બાધવાનું
વસ્ત્ર) તે વિપ્રને આપ્યું ॥૧૨॥ પહેરવા ઓઢવા આદિકમાં ઉપયોગી બીજું
પણ જદુ ઉત્તમ વસ્ત્રો, કર્કા જાણુબંધ આદિક અલંકારો અને વસ્ત્ર પાન

દીનિ ચત્રાપ્યન્યાનિ ચ પ્રભુઃ । કરમૂપાદ્યલક્ષારાન્ દદૌ ચ વિ-
 પુલં ધનમ્ ॥૧૩॥ વહુમૂલ્યં નિજં ચાશ્વં રોહિતાશ્વ્યં નૃપેન્સિતમ્ ।
 તસ્યે પ્રાદાત્સ ભગવાન્ હૈમાલક્ષારભૂપિતમ્ ॥૧૪॥ તતો વ્યાસા-
 સનાદિપ્રઃ સ ઉત્થાયાનમત્પ્રભુમ્ । ઉપાવિવેશ મુનિષુ સૂર્યોઽસ્તં
 તાઘદાપ ચ ॥૧૫॥ વાસુદેવાદ્વજે તન્ન મળ્લપઃ શિલ્પિભિસ્તદા ।
 ચતુરશ્ચતુર્દારશ્ચક્રેઽતિચિતતઃ શુભઃ ॥૧૬॥ દીપાનાં રાજયસ્તન્ન
 દિવાકીર્તિભિરાયતાઃ । સમાસ્તિર્યક્ તથોર્ધ્વં ચ ચક્રિરે હિ સહ-
 સ્રશઃ ॥૧૭॥ ઘર્હિવેંદિષુ ઘઢેષુ તિર્યગ્ચંશેષુ દીપકાઃ । સહસ્રશઃ
 છતા મકૈસ્તૈર્દોર્ધ્વસ્થૂલવર્તયઃ ॥૧૮॥ દીપિકાનાં શતાન્યાસઘ્નારા-
 આપ્યુ ॥૧૩॥ તે પછી બહુ મૂલ્યવાળો, રાત્રીઓએ પણ સ્પૃહા કરેલો,
 રોઝા નામનો પોતાનોજ ઘોડો સુવર્ણના આભરણોથી અલંકૃત કરીને તે
 પ્રયાગજીત પુરાણીને આપ્યો સર્વ કૃણ પ્રદાતા ભગવાને પોતાના પ્રસા-
 દના ચિહ્નરૂપ આ સર્વ આપ્યુ ॥૧૪॥ પ્રયાગજીત પૌરાણિક પણ ભગવા-
 નના તે પરમ પ્રસાદથી કૃતાર્થ થઈને વ્યાસાસન થયો ઉઠીને, તે સર્વના
 પ્રભુ શ્રીનારાયણમુનિને નમસ્કાર કરીને, મુનિમંડળના મધ્યમાં પોતાને
 ઉચિત સ્થાનમાં બેઠા તેટલાકમાં સૂર્ય પણ અસ્તપણાને પામ્યો ॥૧૫॥
 તે સમયે દીપોત્સવદિવસે રાજદરબારમાં વાસુદેવનારાયણના મંદિરના
 આંગણમાં ચાર ખુણાવાળો ચાર ફારવાળો રમણીય રચનાવાળો વિશાળ
 કોઈ મંડપ દેવરામાદિ શિલ્પિઓએ કર્યો હતો ॥૧૬॥ ત્યાં રાત્રિના
 મુખમાં તે મંડપ વિષે કૃષ્ણદાસાદિ ભક્ત નાપિતોએ લાખી સરખી તથા
 આડી જઈથી હજારો હજાર દીવાઓની પંક્તિઓ કરી દીધી ॥૧૭॥
 બહારના લાગની વેદી (ઝોટલીયો)માં શણની દોરીઓથી વાકા
 વાળીને બાધેલા વાસડાઓમાં લાખી બહારી વાલ્યોવાળા હજારો હજાર
 દીવાઓ તે નાપિત ભક્તોએ આરોપણ કરેલા બહુ શોભતા હતા ॥૧૮॥
 ભગવાન નારાયણમુનિની આગળ સોએ સો દીપિકાઓ વિરાજતી
 હતી. અને રૂપામય અકોડ (વાલસીટ વિગેરે)માં ખીણખીણ
 દીવાઓ સોએ સો વિરાજતા હતા જેના પ્રકાશથી સૂર્યદિવો પ્રકાશે છે

યણમુનેઃ પુરઃ । મધૂત્યવર્તિદીપાશ્ચ રોપ્યાદ્કોદ્દેપુ ભૂરિશઃ ॥૧૯॥
 કાચયન્નેપુ દીપાશ્ચ તસ્મિન્નિમ્બતરાધપિ । નિરુદ્ધાઃ શતશો મક્તે
 દિંશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥૨૦॥ દીપચક્રમમાશ્રાપિ રથકારૈર્દરેઃ
 પુરઃ । નિર્મિતા યન્ન દીપાનાં શતાન્યાસન્ ધ્રમન્તિ ઘે ॥૨૧॥ રત્ને
 ન્દ્રસારા ઇવ તે દીપા રોચિષ્ણવો વમુ । કુહુનિશાયાસ્તિમિરં તદા
 તત્ર ચ્ચલીયત ॥૨૨॥ તતઃ સ્વર્ણમયીં લક્ષ્મીં વિપ્રાનાહ્ય વૈદિ
 કાન્ । ઉપહારૈર્વદ્યુધિઘૈઃ સોઽર્ચયામાસ મળ્દપે ॥૨૩॥ ગીતવાદિત્ર-
 નિનવસ્તવાનીં સુમદ્ધાનભૂત્ । તતઃ પ્રાદાત્સ વિપ્રેભ્યો ઘસ્ટાલક્ષ્મ-
 દક્ષિણાઃ ॥૨૪॥ જયયા પ્રેરિતોઽભ્યેત્ય તં નૃપસ્તત ઉત્તમઃ । પૂજ

તે ભગવાનને પ્રકાશ કરતા હોયને શુ ? એમ વિરાજતા હતા ॥૧૯॥
 જે તદ્ગતે સમલકૃત સિંહાસનમાં ભગવાન વિરાજે છે તે નિખતરમાં પણ
 દિશાઓ તથા વિદિશામાં યોગરદમ રાજદાસ આદિક વાળહોએ બાધેલા,
 કાચયન્ન (હાડીઓ વિગેરે)માં પ્રકટાવેલા દીવાઓ સહસોસહસ
 વિરાજતા હતા ॥૨૦॥ નારાયણુજી આદિક સુધાર લક્ષ્મીએ રચેલા, શીઠ
 રિની આગળ સ્થાપન કરેલા, ચક્રાકાર ભમતા, (ગોળાકારે પોતાની મેળેજ
 ફર્યા કરતા) યન્નમાં આરોપણ કરેલા સોએ સો ચતુર્દીપો ચક્રભ્રમણથી
 ભમતા વિરાજતા હતા ॥૨૧॥ તે આ બધા દીવાઓ બહુ દેદીપ્યમાન
 થવાથી ઉત્તમ મણિઓ હોયને શુ ? એમ યોગરદમ શોભતા હતા આ
 અસખ્યાત દીપસમૃદ્ધથી અભાવાસ્થાની રાત્રિનો ઘણો ઘાટો પ્રસિદ્ધ અધ-
 કાર તે સમયે કોઈ પણ સ્થળમાં ત્રીન થઈ ગયો હતો ॥૨૨॥ તે પછી
 ભગવાને પૂજાપ્રકારવિધિને જાણનારા વૈદિક હરિશર્મા વિગેરે વિપ્રોને
 બોલાવીને, તેમની પાસે તે મહાપદ સુવર્ણની પ્રતિમારૂપ લક્ષ્મીની અનેક
 પ્રકારના ઉપહારોવડે પૂજા કરાવી ॥૨૩॥ લક્ષ્મીપૂજનના મહોત્સવમાં
 ગીત વાજત્રોના ધ્વનિ મગળકારી અતિ મહાન્ થયો હતો પૂજના અતમાં
 ભગવાને વિપ્રોને વસ્ત્રો વિભૂષણો અને સુવર્ણમુદ્રિકા આદિક દક્ષિણાઓ
 આપી ॥૨૪॥ હે ભૂપતે ! તે પછી પરમ ભક્ત નૃપ નામવીજ જેમ
 એમ ગુણથી પણ ઉત્તમે જ્યાના મોકલવાથી ભગવાન પાસે આવીને

યામાસ મત્સ્યૈવ મહાસદસિ ભૂપતે ! ॥૨૫॥ શોણમાપ્રપદીનં ચ
ચોલં પ્રાગ્ધર્યે દદૌ । તત્પ્રીતયે હરિસ્તં ચ ધોત્રોપરિ દધૌ ક્ષણમ્
॥૨૬॥ અનર્ઘ્યં ચ શિરોવેદ્યં નૃપો ભગવતે દદૌ । તતઃ શોણં સ્વર્ણ
મયં નીશારં પર્યધાપયત્ ॥૨૭॥ ચઞ્ચત્રપ્રાન્તં કટિપટં ગુમ્ફિતૈર્હેમ-
તન્તુભિઃ । કૌતુમ્ભં હર્યે પ્રાદાત્કટ્યાં તં ચ યવન્ધ સઃ ॥૨૮॥
પ્રાધારપટકં ચાન્યં વહુમૂલ્યં સિતં શુભમ્ । સમર્પ્ય પ્રભવે તથૌ
તં પ્રણમ્ય સ તત્પુરઃ ॥૨૯॥ અઘાહૂતો લલિતયા નૃપોઽગચ્છત્તદ-
ન્તિકમ્ । તયા વક્ત્રાનલક્ષ્મીરાજાનીય હર્યે દદૌ ॥૩૦॥ પાદયોનૂ-

લક્ષિથી મહાસભામાં તેમની ચદનાદિકથી પૂજા કરીને રક્ત વર્ણનો પાદ-
અર્પણ લાંબો ચોળ (સુરવાળ) લગવાને આપ્યો લગવાને તે ઉત્તમ
લક્ષ્મીની પ્રસન્નતા માટે તે સુરવાળને પહેરેલા ધોતીયા ઉપર ક્ષણમાત્ર
(અથવા જોનારા જોનોના નેત્રોને જે રીતે ક્ષણ-ઉત્સવ થાય તેમ) ધારણ
કર્ચો ॥૨૫-૨૬॥ તે પછી ઉત્તમ નૃપે અમૂલ્ય શિરોવેદ્ય (માથે બાધ-
વાનું વસ્ત્ર) અર્પણ કર્યું તે વસ્ત્ર લગવાને પોતાને મસ્તકે બાધ્યું તે પછી
સુવર્ણના બુદ્ધામય રક્તવર્ણનો નીશાર (જામો ડગલી) શ્રીહરિને રાજાએ
પહેરાવ્યો તે પછી ગુથેલા સુવર્ણસૂત્રોથી ચળકતા પ્રાંત લાગ જેના છે
એવો કમુંબલ કટિપટ (કેડવમાં બાંધવાનું વસ્ત્ર) રાજાએ આપ્યું
સ્વયં શ્રીહરિએ તે વસ્ત્ર તે રાજાની પ્રીતિ માટે કટિપટમાં બાંધ્યું તે
પછી ઉત્તમરાજા બીજું બહુ મૂલ્યવાળું એક સૂદૃઢ ઉત્તમ ઉત્તરીય (ઓઠ
વાનું શાલ આદિક) વસ્ત્ર શ્રીહરિને સમર્પણ કરીને પ્રણામ કરીને તેમની
આગળ તેમની કોઈ આજ્ઞાની રાહ લેતા થકા ઉભા રહ્યા ॥૨૭-૨૮॥
તે પછી ઉક્ત દિવ્ય વસ્ત્રોની શોભાને દિવ્ય આભરણોની શોભાવડે સર્વા-
તિશાથી કરવા ઈચ્છતાં અથવા-વસ્ત્રોનેજ જેમ એમ આભરણોને પણ
લગવાના અંગસગથી આભૂષિત કરવા ઈચ્છતાં લલિતા લાઈ ઉત્તમ
ભૂપતિને પોતાની પાસે જોલાવીને ‘આ અનેકવિધ અલકારો શ્રીહરિને
સમર્પણ કરો’ એમ જોલાવીને અર્પેલા અલકારો આંખોને રાજાએ
શ્રીહરિને સમર્પણ કર્યા ॥૩૦॥ તે પછી નાની નાની ઘુઘરીઓના સમૂહોથી

સીત્સ તુમુલો ઘોષઃ સર્વાઘૌઘવિનાશનઃ । દિશશ્ચ વિદિશઃ સર્વાઃ
સ ચૈ વ્યાપ મહાઘ્વનિઃ ॥૩૮॥ મુહૂર્તમિતિ સદ્ધીર્ત્ય નિપસાદાસને
પ્રભુઃ । પ્રણેમુસ્તં જનાઃ સર્વે સ્તુવન્તો વિવિધૈઃ સ્તવૈઃ ॥૩૯॥ સં-
સ્કૃતૈઃ પ્રાકૃતૈઃ પદ્યૈઃ પુરાણૈર્નૂતનૈરપિ । સ્તુત્વા નારાયણમુર્તિં પ્ર-
ણેમુઃ પર્યા મુદા ॥૪૦॥ દીનાનાથસ્તદા વિપ્રો નૂત્ત્રકાવ્યવિશા-
રદઃ । વદ્માલ્લિપુટોઽસ્તૌપીચ્છોકાનામપ્રકેન તમ્ ॥૪૧॥ મહાતે-

નામોનું સંકીર્તન કરવા લાગ્યા ॥૩૭॥ સાંભળનારા જનોના પણ પાપ-
શશિને નાશ કરનારો તે ભગવન્નામ સંકીર્તનનો ઘોષ ઘણો ઘાટો થઇને
સર્વ દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં વ્યાપી ગયો. એ રીતે મુહૂર્તપર્યંત
નામસંકીર્તન કરીને ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતાના રમણીય આસનમાં બેઠા.
સર્વે ભક્તોએ નાનાવિધ પ્રાચીન નવીન સંસ્કૃત પ્રાકૃત પદ્યો (શ્લોકો) વડે
તે નારાયણમુનિની સ્તુતિ કરીને પરમાનંદથી પ્રભુઓ કર્યા ॥૩૮-૪૦॥
તે સમયે દીનાનાથ નામના વિદ્વાન્ વિપ્ર સરસ નવીન સંસ્કૃત કાવ્ય કર-
વામાં કુશળ હોવાથી ભગવાનના ચરણારવિંદમાં પ્રેમરસને ઝરનારા મન-
વાળા થઈ, બે હાથ બેઠીને આ આઠ શ્લોકોથી ભગવાન્ શ્રીહરિની સ્તુતિ
કરવા લાગ્યા ॥૪૧॥

દીનાનાથ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! હું હાલ ધન્ય (કૃતાર્થ-
લાભશાળી) થયો છું, કેમકે જે આ માઈ માનુષ જન્મ છે તે સફળ
થયું છે. વળી જે પરાવર પરમાત્માનું દર્શન થતાં હૃદયમન્થિઓ
બેદાઈ ભય છે, સર્વ સંશયો છેદાઈ ભય છે અને સર્વ કમોં ક્ષય પામી
ભય છે તેજ નારાયણ તમો મારા લોચનગોચર હમણાં થયા છો,
શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસનો અભ્યાસ કર્યા પછી પ્રાપ્ત થનારું એવું
પણ આપનું દર્શન મને અનાયાસથીજ આજ પ્રાપ્ત થયું છે માટે હું
અત્યંત ધન્યભાગી છું. શ્રવણ મનનાદિ સાધન સામગ્રીની અપેક્ષાવાળું
જે દર્શન છે તેતો દર્શનસમાન આકારતા માત્રથી દર્શન કહેવાય
છે, (સાક્ષાત્ દર્શન નહિ) આ દર્શન તો નેત્રમાર્ગને જોયરપણાક્રમ
તેથી પણ સ્પષ્ટ અવભાસવાળું, ફળદશા પર્વમાં રહેલું (શ્રવણાદિ

જ પુણે સ્ફુરદમલસિંહાસનચરે સ્થિતં સર્વાધીશં નચકિરણવિચો

સાધન સાપેક્ષતાવાળું દર્શન તો સાધનકોટિમા છે, આ તો કળકોટિમા છે, એવો વિરોધ છે) અતિશય ઉત્કૃષ્ટ છે આવા સાક્ષાત્ સદર્શનને હું પામ્યો છું માટે હું બહુ ધન્યશાળી થયો છું વળી જે નેત્ર પોતાના વિપયભૂત રૂપરૂપમા પડી પડીને જનોને સસારભ્રમમા પાડે છે તેજ નેત્રથી સસાર બંધનને હરનારા શ્રીહરિ આપના દર્શન કર્યો, માટે હું અતિશય ધન્ય છું વળી મહા તેજ પુજમા નિલ્લ નિવાસ કરી રહેલા આપના દર્શન ઘણા સૂર્યાદિકના ભૌતિક તેજોના અતિશયથી જેમના નેત્ર સખન્ધિ ફિરણો પાછા હણાઈ ગયા છે એવા મારા જેવા ક્ષુદ્ર જનોને કેમ ઘટે ? નજ ઘટે તથાપિ- (એમ છે છતા) અપરિમિત મહા દિવ્ય તેજ પુજમા વર્તતું એવું પણ તે આ દિવ્ય રૂપ આપેજ પરમ કૃપા કરીને મારા જેવા જનના નયનગોચર કર્યું છે, માટે હું અધિક ધન્ય છું વળી સર્વાધીશપણાને જણાવનારા દિવ્ય સિંહાસનમા (દિવ્ય સિંહાસનમા વિરાજ માન હોય તે સર્વાધીશજ હોય) મુક્તકેસેવ્ય આપને જેમ જુવે એમ આપને આજ વિવૃદ્ધ વિપયભેલવવાળા (વિરૂદ્ધ સ્વભાવના-જેમા દર્શન મુદ્દલેભજ હોય) ભૂતજમા પણ પ્રત્યક્ષ જોઉં છું માટે હું અત્યંત ધન્ય છું વળી અધિકારથી આવરિત દૃષ્ટિવાળા, આ સભામા રહેલા, મારા જેવા જનોના પણ અદર બહાર વર્તતા અધિકાર પ્રતિરોધને પોતાના ચરણનખોના ફિરણોવડે ટાળી નાખીને સત્ અસતના વિવેકને આપજ સપાદન કરી આપો છો, તે આ આપના ચરણસમાશ્રયણથી હું અત્યંત ધન્ય છું વળી મૂર્તિ માન અદ્રમડળથીજ જેમ એમ મસ્તક ઉપર પોતાના સોમવર્મા પાર્ષદે ધારણ કરેલા શ્વેત છત્રથી ઉપસેવન કરાતા, ચળકતા અમળ આમર યુગ લથી સમલકૃત છે પાર્શ્વયુગન (જે પડખા) જેમનાં, એવા આપ સર્વેશ્વરે શ્વરને નેત્રહારી મનોહારી દિવ્ય શોભાએ સપત્ર સાક્ષાત્ નિહાળીને હું અત્યંત ધન્યભાગી થયો છું વળી હવે પછી મારે પ્રમથાનુ કાર્ય બાકી રહ્યું નથી, કેમકે આ ઉપાસકજન રસરૂપ પરમાત્માને પામીને આનંદી થાય છે, (રસ શબ્દથી આનંદ કહ્યો છે) રસરૂપ તો તે આ ભગવાનજ નિશ્ચયથી

તિતસમમ્ । સિતચ્છત્રં પાર્શ્વસ્ફુરદમલસચામરયુગં મૃશં ધન્યો
લબ્ધ્વા નયનપથિ નારાયણમદમ્ ॥૪૨॥ હસદ્વક્રામ્મોજં ચપલન-

છે, કારણ કે આ લગવાનું આનંદમય છે. આ પરમાત્માજી ઉપાસકને
આનંદ આપે છે. તે આ ઉપાસક વિપશ્ચિત્ત સર્વજ્ઞ શ્રદ્ધાની સાથે સર્વ
કામોને પામે છે. એવા વિપશ્ચિત્ત આ લગવાનજ છે. આ સર્વ ઉપાસકો
એમની સાથેજ સર્વ કામોને અનુભવ કરે છે, તો હવે આથી અન્ય પ્રાપ્તિ
નો અભાવ છે, (જે પામવાના હતા તે પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયા છે) માટે હું
તો નિરતિશય ધન્યભાગી છું એમ કહે છે. વળી જ્યારે પરશ્રદ્ધાની સાથે
સાક્ષાત્ સંસ્પર્શ થયો તો 'આ તો ગુણમય પ્રદેશ છે' એમ એનો કોઈ
પણ અપકર્ષ (કનિષ્ઠતા) નથી, કેમકે એમને ગુણમય આ પ્રદેશ
બંધક (બંધકર્તા) નથી. માટેજ ગુણમય આ પ્રપચમાં પણ ગુણાતીત
કૃણનો લાભ થવાથી 'હું ઘણોજ ધન્યભાગી છું' એમ કહે છે (એ રીતે
અનેક પ્રકારે યોતાની ધન્યતા માને છે) ॥૪૨॥ વળી હે હરે ! મુક્તિ
કૃણથકી નહિ વિવક્ષણ (જુદો નહિ) એવા આ આપના સાક્ષાત્કારથી
હું ધન્યભાગી થયો છું એ વાત સત્ય છે, પણ મારે આ એક પ્રાર્થનીય છે
કે-જે આ મારા લોચનગોચર હમણાં થયું છે તે તમારૂં દિવ્ય રૂપ મારા-
મનમાં સતત સ્ફુરે. જે આ નેત્ર છે તે સન્નિકર્ષ (સંબંધ વિશેષ) ની
અપેક્ષાવાળું હોવાથી દૂર રહીને ગ્રહણ કરવા સમર્થ થતું નથી (વિપચને
અને નેત્રને જે સંબંધ થાય તોજ નેત્રથી અર્થ ગ્રહણ થાય છે) તો આ
હમણાં વર્તતા આ દિવ્ય રૂપના સાક્ષાત્કારથી થતો આનંદ સતત અનુવ-
ર્તેજ નહિ, (ક્ષણમાં વિચ્છેદ થઈ જાય) તો આનંદનો વિચ્છેદ કદાપિ ન
થવા માટે આ પ્રાર્થના કરું છું કે-આ આનંદ મને સદાય અનુવર્તે. જે મન
છે તે સન્નિકૃષ્ટ (સમીપ) વિપ્રકૃષ્ટ (દૂર) એવા વિભાગ વિના (સમીપમાં
રહેવાને ગ્રહણ કરે અને દૂર રહેવાને ન ગ્રહણ કરે એવા વિભાગ વિના)
સર્વને તુલ્યપણે ગ્રહણ કરવા સમર્થ થાય છે. સમીપમાં રહેવાનેજ જેમ
એમ દૂર રહેવાને પણ ગ્રહણ કરી શકે છે. શંકા-મન જે સમર્થ થતું
હોય તો પ્રાર્થના (મારા મનમાં તમારૂં રૂપ નિલ સ્ફુરે એવી) કરવાની

યનાલોકિતજનં લસન્મુક્તાદારં વિવિધકુસુમાપીડમુરુટમ્ । પ્રવ

શી જરૂર ? નેત્ર મીચીને મનથી ભગવદ્રૂપને અનુસ્મરણ કરીયે ? દેખેછું
જે રૂપ છે તે મનમાં સ્કુરેજ, તો આ ઘટતું આવતું નથી, કેમકે જે મન
છે તે રાગદ્વેષને પરવશ થઈ વાસના વેગથી વિશિષ્ટ થઈ અહીં તહીં દોડતું
થઈ ભગવદ્રૂપ થકી બીજા બીજા વિપ્રકૃષ્ટ-દૂર રહેલા વિષયોને યથાયથ
અહણુ કરે છે (ભગવાનના દિવ્ય રૂપને થઈણુ કરે એવી સ્થિતિમાં
નથી) તો વિવિધ વિષયોના પ્રતિબિંબો પુષ્કળ જેમાં પડ્યા કરે છે એવા
મનમાં દિવ્ય આ રૂપ નજ સ્કુરે, તો જેમ કૃપાથી મને દિવ્ય આ
રૂપ નયનગોચર કર્યું છે તેમજ કૃપાથી મનોગોચર પણ આપજ કરો
એમ થવાથીજ મનમાં આ દિવ્ય રૂપ નિત્ય સ્કુરે આ સ્થળે સ્ફૂર્તિ
તો સ્મૃતિ થકી વિવક્ષણુ સાક્ષાત્કાર આકારવાળો અવભાસવિશેષ
ભણવો (સાક્ષાત્કારના રૂપના અવભાસને આ સ્થળે સ્ફૂર્તિ કહે છે)
યદ્યપિ અનુભવ કરેલા અર્થનુ અનુસ્મરણ કરતા તેના આકારની યથા
વસ્થિત અભિવ્યક્તિ (પ્રકાશ) નહિ થવાની સાથે (અપૂર્ણપણે) વિજ-
ળીના અઝકારાની પેઠે સ્કુરે છે, સમ્યક્-સપૂર્ણપણે સ્કુરણુ તો દુર્લભ છે,
માટે વળી હું પ્રાર્થના કરૂં છું કે-તમારૂં દિવ્ય રૂપ મારા મનમાં સમ્યક્-
સારીરીતે સતત સ્કુરો ધારણા ધ્યાનના પરિપાકથીજ જેમ સ્પષ્ટ આ
કારે (યથાવસ્થિત) સ્કુરે છે તેમ ચક્ષુષના માર્ગમાં જેમ સ્કુટ આકાર
રથી સ્કુરેછે તેમ મનોમાર્ગમાં દિવ્ય રૂપ સ્કુરો સતત સ્ફુરતુ-શયન
આસત અટન અશન આદિક અખિત અવસરમાં પણ સ્કુરો હવે ચક્ષુ
પથી અનુભવ કરાતા દિવ્ય રૂપને વદન આદિ જેમાં છે અને ચરણુ અતે
જેમાં છે એવા અનુક્રમથી અનુસંધાન કરતા થકા ‘હસદ્વક્ત્રાગ્મોજ’ ઇત્યાદિ
પદથી પ્રાર્થના કરેછે—મુખ આદિ જેમાં છે અને પાદ અતે જેમાં છે
એવું આ હમણા અનુભવ કરાતું, અનવધિક સૌન્દર્ય સપ્તમ, અસાધા
રણુ લાવડયે યુક્ત, દિવ્ય રૂપ મારા મનમાં નિરતર સ્કુરો તેમાં જે મુખ
છે તે કમળની પેઠે પ્રકૃતિથી પ્રસન્ન રમણીય, સુગન્ધિ યુક્તમાર શીતળ
સ્પર્શવાળુ અને મદ હાસથી સમસ્ત સતાપને સહારનારૂં છે આવા નિશે

ઞ્ચત્રપ્રાચારં ચરણવિલસન્નૂપુરમિદં હરે ! રૂપં નિત્યં મમ મનસિ
સમ્પક્ સ્ફુરતુ તે ॥૪૩॥ દૃઢં વિશ્વાસો મે તવ ચરણપદ્માધિતત્ત્વનો

પવાળા મુખકમળને 'હસદ્વક્ત્રામ્મોજં' આ પદથી સ્મરણ કરે છે. પ્રેમ-
રસથી બીનાં અપળ લોચનવડે લક્ષ્મણનોને પ્રતિક્ષણ તેમના યોગક્ષેમ-
પરાયણ થઈને અવલોકન કરેછે, આવા વિશેષવાળા તે નેત્રને 'ચપલ-
મયનાલોકિતજનં' આ પદથી અનુસ્મરણ કરેછે. વનમાળાથીજ જેમ
એમ મુક્તાહારથી શોભાયમાન કંઠને 'લસન્મુક્તાહારં' આ પદથી સ્મ-
રણ કરે છે. રત્નમય મુઠ્ઠાને પણ વિવિધ પુષ્પના તોરાઓ અલંકૃત કરે
છે (શોભાડે છે) આવા વિશેષવાળા મુઠ્ઠાને 'વિવિધકુસુમાપીઢમુકુ-
ટમ્' આ પદથી સ્મરણ કરે છે. દિવ્ય ઉત્તરીય (જોડવાનું વસ્ત્ર) વસ્ત્ર-
ની શોભાને 'મચ્છન્નપ્રાચારં' આ પદથી સ્મરણ કરે છે. સર્વ કોઈએ સમા-
શ્રય કરવા યોગ્ય ચરણકમળની શોભાને 'ચરણવિલસન્નૂપુરં' આ પદથી
અનુસ્મરણ કરેછે. 'સત્ત્વ જ્ઞાનમનન્તં વ્રહ્મ' 'આનન્દો વ્રહ્મ' 'સર્વકામઃ
સર્વગમ્ધઃ સર્વેરસઃ' 'હિરણ્યમ્મથુર્હિરણ્યકેશઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં પર-
માત્માના સ્વરૂપ રૂપાદિનું શ્રવણ લલે થાય છે પરંતુ તેતો યોગિજનોનાજ
ધ્યાનમાં આવે છે અને મુક્તજનોનાજ એક અનુભવમાં આવે છે. એજ
દિવ્ય રૂપને પામરોને પણ પ્રત્યક્ષ કરાવામાટે જે આ માનુષ આકારથી
આપ આવિર્ભાવ પામ્યા છો તેજ આ સમગ્ર જનોના મનોનેત્રને આહ્વાદ
આપનારા દિવ્ય આકારથી મારા મનમાં આપ અખંડ સ્ફુરો. આજ રૂપ
વાત્સલ્ય કારૂણ્ય સૌશીલ્યગુણને પ્રકાશ કરનાર હોવાથી મારા અત્યધિક
આનંદમાટે થાય છે, એવો ભાવાર્થ છે ॥૪૩॥ શંકા-માનુષ જન્મ અભ્યુ-
દય સાધનના કે નિઃશ્રેયસ સાધનના અનુષ્ઠાનથી સફળ કરી લેવું, તેનો
ત્યાગ કરીને મારા દર્શનમાત્રથી 'હું ધન્યભાગી છું' એમ કેમ કહું છું ?
એવી શંકામાં કહે છે કે—આ આપના પાદનો મેં અતિદૃઢપણે આશ્રય
કર્ચો છે—આપના ચરણારવિંદજ મેં શરણ કર્યો છે, કારણ કે આથી અન્ય
અધિક બળવાળો કોઈપણ ઉપાય નથી. કર્માદિક ઉપાયો લલે છે પણ
તેઓ સાક્ષાત્તજ રૂળની સાથે જોડી દેવા સમર્થ થતા નથી, (પરંપરાએ

ભવામ્મોષે: પારં વ્રજતિ સહસા ત્વત્કરુણયા । ત્વમેવૈક. સ્વામી
 થાય છે) કેમકે તે ઉપાયો જડ અને નિનાશી છે કિંતુ જેનીજ પ્રસ
 નતામાટે શાસ્ત્રોમાં કર્માદિ ઉપાય કહ્યો છે તેજ તમારા ચરણારવિંદના
 શરણને પામેલો હીન જન કેમ એકને પામે ? નજ પામે શુ તેની ઉપર
 તમારો શરણવરણથી "પ્રસાદ ન થાય ? (થાયજ) ભગવાનને પ્રસન્ન
 કરવાનો કર્માદિક ઉપાયોમાજ કોઈક ઉત્કર્ષ છે અને શરણવરણમા શુ
 નથી ? (છેજ) શંકા-કર્માદિ ઉપાયોમા ગૌરવ છે એ વાત સત્ય છે
 કેવુ ગૌરવ તો-નર્ણાશ્રમને અનુગુણ કર્મની આવશ્યકતા, યમ નિયમ-
 આસન-પ્રાણાયામ-પ્રત્યાહાર-ધારણા-ધ્યાન પર્યંતના યોગની આવશ્ય
 કતા અને શ્રવણ મનનાદિકની સાપેક્ષતા વિગેરે છે, એ રીતે બાકી આભ્ય
 તર પ્રયાસ જેમા પુષ્કળ છે એવા ઉપાયના અનુષ્ઠાનવડે અનાદિ કાળથી
 પ્રવર્તતા પાપોનો પ્રક્ષય અને સર્વેશ્વરેશ્વરનો પ્રસાદ થાય તો આ શરણ
 વરણરૂપ લઘુ ઉપાયથી અતિગુરુ ઉપાય (કર્માદિક) થી સિદ્ધ કરવા
 યોગ્ય ફળ કેમ સિદ્ધ થાય ? નજ થાય (મોટુ ફળ મેળવવામા ઉપાય
 પણ મોટોજ જોઈએ) સમાધાન એમ કહેવુ યુક્ત નથી સર્વેશ્વર, પર-
 શ્વક્ષ, પુરુષોત્તમ, આનંદમય, સર્વ કલ્યાણુશુણકર, સર્વભૂતસુહૃદ, સર્વ
 સ્વામી, કર્મે શાનાદિકથી સમારાધ્ય, સકળ ફળપ્રદાતા ભગવાનને આગી
 કાર કરતા (માનતા) આસ્તિકાગ્રેસર અમોને શુ ન સિદ્ધ થાય ? સર્વ
 સિદ્ધજ થાય અનાદિ કાળથી પ્રવર્તતા પુણ્ય પાપોના પ્રક્ષય માટે શરણ
 વરણરૂપ લઘુ ઉપાય અપર્યાપ્ત છે એમ માનીને ઉપાયગૌરવમા (કર્મે
 શાનાદિકમા) તમો શુ દૃષ્ટિ લો છો ? જો એમ હોય તો સહસ્રજન્મપર્યંત
 અનુષ્ઠાન કરેલા પણ કર્માદિકથી પુણ્ય પાપના પ્રક્ષયનો સંભવ નથી,
 કેમકે ગત કાળનુ અસખ્યાતપણુ હોવાથી પુણ્યપાપની અધિકતાનુ
 અપરિમિતપણુ છે (ગત કાળ અસખ્યાત છે એટલે પુણ્યપાપ પણ અપ
 રિમિત છે) એટલે એનો પ્રક્ષય સંભવતો નથી માટે પ્રસન્ન ચએકા
 પરમેશ્વરજ અપાર એવા પણ પુણ્યપાપને પ્રણાશ કરેછે એમ કહેવામા
 બધુ નિર્દોષ થાય છે વળી વિચાર કરતા પુણ્યપાપ પણ પરમેશ્વરનો એક

સકલજગતામિત્યપિ હરે ! વિદિત્વા પાદૌ તે દૃઢતરમહં હ્યાશ્રય-

પ્રકારનો નિઝહ અનુઝહજ છે, (પુણ્ય છે તે અનુઝહ અને પાપ છે તે નિઝહ છે) તો શરણને પામેલા દીન જનનાં તે પુણ્યપાપોનું અન્યથાકરણ (દૂર કરવું) પરમેશ્વરના પ્રસાદવિશેષનું કાર્ય (પરમેશ્વરના પ્રસાદ વિશેષથી પુણ્યપાપનું અન્યથાકરણ) ઘટતુંજ આવે. માટેજ સર્વત્ર પુરૂષાર્થમાં આ પરમાત્માજ સાક્ષાત્ ઉપાયભૂત છે. આ અર્થ ભગવાન બાદરાયણે (વ્યાસે) ‘કલમત્ત ડપપત્તેઃ’ આ સૂત્રથી સમર્થન કર્યો છે. ક્ષણપર્વમાં આત્યંતિક દુઃખોએડ અને આનંદવિશેષનો લાભ આ બે છે, તેમાં ક્ષણપર્વમાં રહેલો દુઃખનો આત્યંતિક ઉચ્છેદ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ઘટે છે, અને ક્ષણપર્વમાં રહેલો જે આનંદવિશેષ લાભ છે તે આ પરમાત્માનાજ લાભ થકી અનન્ય (બુદ્ધો નહિ) છે. (પરમાત્માનો લાભ થયો એજ આનંદનો લાભ બન્યો) કારણ કે આ પરમાત્માજ આનંદમય છે. માટે આ પરમાત્માજ મુખ્ય ક્ષણ છે એમ ‘આનન્દમયોડમ્યાસાત્’ આ સૂત્રથી ભગવાન બાદરાયણે સમર્થન કર્યું છે. પ્રસન્ન થએલા પરમેશ્વર પોતેજ પોતાના આત્માને આપેછે, એટલે આ બધું કહેલું નિર્દોષ છે. ‘યમેવૈવ વૃણતે તેન લભ્યસ્તસૈવ આત્મા વિવૃણતે તનું સ્વામ્’ એવી શ્રુતિ પણ છે. શંકા-શરણુવરણુ તો લઘુ ઉપાય છે એવી દૃષ્ટિથી શક્તિને અનુરૂપ ઉપાય હોવો બોધએ ? (ગુરુ ઉપાયના અનુધાનની જેની શક્તિ હોય તે તેનેજ કરે અને જેને તેવી શક્તિ ન હોય તે લઘુ ઉપાયને અનુધાન કરે. સર્વ કોષને લઘુ ઉપાયમાં પ્રવર્તેલું યોગ્ય નથી) એમ માનીને તેનો (લઘુ ઉપાયનો) આદર નથી કરતા કે શું ? જો એમ હોય તો તે યુક્ત નથી, કેમકે શરણુગતિ કર્માદિકથી પણ ગુરુશ્રૂતજ છે. પરમાત્માને જે અનુરૂપ હોય તેનોજ સંકટપ કરવો, જે પ્રતિકૂળ હોય તેનો ત્યાગ કરવો, ‘માર્ગ રક્ષણુ કરશેજ’ એવો મહા વિશ્વાસ રાખવો અને કર્પણ્ય (અકિંચનપણું અને અનન્ય ગતિપણું) આ ચાર શરણુગતિમાં અપેક્ષિત હોવાથી તેના કરતાં પણ (કર્માદિ ઉપાય કરતાં પણ) બદુ ગુરુશ્રૂત છે. (શરણુમાં આ બધું દુઃસાધ્ય ઐરવ જે એટલે આ લઘુ ઉપાય નહિ પણ

નિમો ॥૪૪॥ ન જાને શાસ્ત્રાણાં વિવિધમતસન્નિર્ણયમહં પુરાણવા-
 ગુરુ ઉપાયજ છે) જે પોતાની શક્તિની પર્યાલોચના કરાય છે તેનું જે
 સારીરીતે નિરૂપણ કરવા બંધજે તો ગર્વવિશેષમાં (એક પ્રકારના ગર્વ-
 માંજ) પર્યવસાન પામે છે. 'મારો આત્મા પરમાત્માનોજ એક દાસ-
 ભૂત છે' એમ જાણતો, 'મારે વિષે દાસપણું સ્વાભાવિકજ છે' એમ
 અનુસ્મરણ કરતો, 'પરબ્રહ્મનો જે સેવાવિશેષ છે એજ મોક્ષાન્દ છે'
 એમ પર્યાલોચન કરતો, 'મારા સ્વામી પોતાના દાસ જનના સંરક્ષણમાં
 પોતેજ સન્મુખ છે અને તીવ્ર સંકલ્પવાળા છે' એમ સારી રીતે સમજતો,
 'સર્વેશ્વર ભગવાન શરણાગતવત્સજ છે' એમ જાણતો, 'કર્માદિક જે ઉપા-
 યાન્તરો છે તેમા અતિમ સ્મૃતિ આદિકની સાપેક્ષતાનો કલેશ છે' એમ
 જ્ઞેતો, 'ઉપાયાન્તરમા નિષ્ઠા રાખનારાઓને પ્રારબ્ધ જન્મલોગ અવળ-
 નીય છે' એમ જાણતો આવો કયો પુરૂષ તે ઉપાયાન્તરમાં પ્રવર્તે ? (કોઈ
 પણ નજ પ્રવર્તે) અને કયો પુરૂષ ભગવાનના આશ્રયણમાં ન પ્રવર્તે ?
 (સર્વ કોઈ પ્રવર્તેજ) જેમને તો નિરવધિક આનંદમય પોતાના સ્વામિનો
 ક્ષણપણુ વિશ્લેષ યુગસમાન ન જાણતો હોય તેમના વિનાના સર્વ કોઈ
 લાગ્યવિશેષશાળીઓ ભગવાનના શરણુવરણુમાજ પ્રવર્તે. માટે સાધના-
 ન્તરમાં પ્રવર્તેલાઓ જે એક શક્તિ શક્તિ કહેછે તે તો એક પ્રકારનો
 ગર્વજ (અહંકાર) છે. પરમ પુરૂષની સેવાના રસવિશેષને નહિ જાણવા-
 રૂપ અથવા સ્વામિનો શરણાગતો ઉપર જે પ્રેમવિશેષ છે તેને નહિ જાણ-
 વારૂપ અભિમાનજ છે. હું તો-મારા તમોજ એક અદ્વિતીય સ્વામી છે,
 કે જહુના સર્વ કોઈ ચેતન અચેતન પ્રપંચના પણ તમોજ સ્વામી છો.'
 એમ જાણીને ('દાસમૂતા. સ્વત. સર્વે દ્યાત્માનઃ પરમાત્મન.' 'સ્વાત્મા-
 ત્મનિ સજ્ઞાતં સ્વામિત્વં બ્રહ્મણિ સ્થિતમ્') 'દાસના સંરક્ષણમાં અમારા
 સ્વામીએ સંકલ્પ કરેલો છે માટે મારે તેમને અભિયુષ રહેવું એટલા-
 માત્રની અપેક્ષા છે' એવોજ વિનિશ્ચય કરીને આપના ચરણનાજ શરણને
 પામ્યો ધું. શુ તને તેવો મારો વિશ્વાસ છે ? એવી અપેક્ષામાં કહે છે
 કે-હરે ! આપના ચરણકમળના આશ્રયને પામેલો જન ભવસાગરના

તાનામપિ ચ વહુકલ્પાશ્રિતકથાઃ । ન વા દેવર્ષીણાં પૃથગિદ્ મનો-

પારને અનાયાસથી પામેછે એવો મને દૃઢ વિશ્વાસ છે. આપની અકારણ કડણા સર્વ સાધનોની અપેક્ષાએ અત્યંત મોટી છે, તે નિરૂપાય જનોમાં ઉત્કર્ષથી વહેતી થકી તે શરણાગતોને સસારસાગર થકી પાર ઉતારે છે એવો મને મહાન વિશ્વાસ છે. માટે હું એ રીતે મહાવિશ્વાસે યુક્ત થઈ સ્વસ્વાભિલાવસંબંધને ભણીને (પોતાવિષે સ્વ અને પરમાત્માવિષે સ્વામી) તમારા ચરણના શરણને પામ્યો છું. તો હું હાલમાં ધન્યભાગીજ છું ॥૪૪॥ શંકા-શરણાગતિમાં સર્વ ક્રોધને અધિકાર નથી, કિંતુ જેઓ અક્રિયન અને અગતિ છે એમનેજ અધિકાર છે, તો તું શું તેવો (અક્રિયન અગતિ) છું ? એવી અપેક્ષામાં કહેછે કે-હું તેવોજ છું-મારે વિષે કશું જ્ઞાન નથી તેમ શક્તિ પણ નથી. (તેને વિવેચન કરી કહે છે) ઉપાયપરંપરામાં જે કનિષ્ઠ સાધન (પ્રથમ પર્વભૂત) શાસ્ત્રથી તત્ત્વનિર્ણય મેળવવારૂપ છે તે મારે છેજ નહિ, શાસ્ત્રોમાં જે વેદ છે તે પ્રથમ છે, એ વેદ અનંત શાખાવાળો છે અને તેનું મત કર્મસાનાદિરૂપ વિવિધ છે અને કર્માદિવિષયવાળા દેવતાઓ વિવિધ છે અને કળોપણુ વિવિધ છે, તો વેદોનું શેમાં તાત્પર્ય છે એ દુર્જ્ઞેય છે. મીમાંસાવડે તેનો નિર્ણય બે કરવા જઈએ તો તે મીમાંસા પણ અનેક પ્રકારના ન્યાયસત્યારૂપ હોવાથી દુરવગાહ (ન પ્રવેશ થાય એવી) છે. વેદના ઉપબૃંહણરૂપ બે સમૃદ્ધાદિક છે તે અનેક છે, માટે હું તેના નિર્ણય પ્રકારને નથીજ ભણતો. શ્રીભાગવતાદિ પુરાણસમૂહોની બહુ કલ્પના આશ્રયવાળી કથાઓ સર્ગ-પ્રતિસર્ગ-દેવર્ષિ પાર્થિવ ચરિત્ર વિગેરે બે સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ ઉપકાર કરનારૂ વિજ્ઞાન છે તેને પણ હું બીજકુલ નથીજ ભણતો. બ્રહ્માદિ દેવો અને મરીચ્યાદિ ઋષિઓના બે શાસ્ત્રગ્રોહ પૃથક્ પૃથક્ મનોરંજનપ્રકારો છે તેને તો નથીજ ભણતો શંકા-સર્વથા જ્ઞાનશૂન્ય તું અગતિજ છું ? હા હું અગતિ છું ખરો પણ હે સ્વામિન્ ! આટલું તો (મુખ્ય ઉપયોગી) ભણું છું કે-આ લોકમાં આપનાં ચરણારવિંદ ભવમાર્ગના પરિશ્રમણને દરનાર શરણ છે, તો જ્ઞાનશૂન્ય અગતિ એવા

રક્ષનવિધિ પરં જાને સ્વામિન્ ! અમળહરણં તેઽત્ર શરણમ્ ॥૪૫॥
તપો નોત્રં તત્તં વ્રતનિયમદાનાનિ ચ મયા ન ચેષ્ટાપૂર્તં વા શ્રવણ-
મનનાભ્યાસદૃઢતા । ન ચીર્ણાન્યામું ત્વામિહ તદપિ યસ્ત્વં દંશિ
ગતો ન જાને તદ્દેતું ત્વદતિતરકારુણ્યત ક્રતે ॥૪૬॥ મૃશં પાપઘ્ના-
તૈર્મદનમદમાનાદિમિરપિ પ્રભો ! વ્રસ્તસ્પાલં તવ ચરણપદ્મેક્ષણ-

મારે તમોજ ગતિ (ઉપાયભૂત) છે ॥૪૫॥ આ લોકમાં તમોને
પામવા માટે હે પ્રભો ! 'યજ્ઞેન દાનેન તપસાઝ્નાશકેન બ્રાહ્મણં
વિષિદિવન્તિ' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓએ જ્ઞાનના સાધનપણે કહેલી તીવ્ર
તપ, એકાદશી આદિક વ્રતો, અહિંસા આદિક નિયમો, દાનો,
કષ્ટાપૂર્ત (યાગાદિ અને આરાગાદિ) ઇત્યાદિ સામગ્રીની સંપત્તિ મારે
છેજ નહિ તથા નિદિધ્યાસ કર્યા પહેલાં યનારી શ્રવણ મનનાભ્યા-
સની દૃઢતા તો મારે નથીજ વર્તતી. તો એ રીતે અક્રિયન મારે તમો
કરૂણાનિધિજ એક ગતિ છે. શંકા-તારે તપ આદિક સુકૃતનો લેણપણ
નથી તો તારું શું શ્રેય થાય ? એમ કહેતા હો તો કહુંકું કે-શવ બ્રહ્મા-
દિકોએ અગમ્ય એવા પણ આપને આજ માનુષ લોકમાં હું સાક્ષાત્કાર
કરી રહ્યો છું. તેમાં કારણ તમારી અપાર કરૂણા થકી બીજું કંઈ પણ હું
નથીજ સમજતો. આપની કૃપાજ કારણ છે. તો એ રીતે પ્રત્યક્ષ દેખાતા
આપના કૃપાબળને અવલંબન કરીને વર્તતા મારે આપજ એક ગતિ
છો, એમાં હવે કોઈ પણ સંશય રહ્યો નથી ॥૪૬॥ શંકા-મારા દર્શનમાં
મારી કરૂણાજ કારણ છે એમ શાથી તું નક્કી કરે છે ? પ્રાચીન સુકૃત-
થીજ તે દર્શન હોઈ શકે છે ? તો તારે સુકૃતના સંપાદનમાં મનને ભેડી
દેવું ? એવી અપેક્ષામાં કહેલ કે-હે પ્રભો ! મારે પ્રાચીન સુકૃતનો કે તેના
પરિપાકનો પ્રસંગજ ક્યાં છે ? કેમકે હું અનાદિ કાળથી પ્રવૃદ્ધિ પામતા
મદ-માન-કામ-ક્રોધ આદિક અનંત પાપ સંચયથી અત્યંત પરાભવ
પામી ગયો છું. પરિવ્રામ પામી છે પાપપરંપરા લેને એવા તે મને પણ
તમારા આ ચરણારવિન્દનું સંદર્શન આપની કૃપા વિના કેમ પટે ? નજ
પટે. તો તમારા આ ચરણકમળનું સંદર્શન લે અમર આદિકોએ પ્રાર્થના

મિદમ્ । કથંકારં મે સ્યાદ્દિ ન પુરુષકારુણ્યપદવીં શ્રયેથા નાથ !
ત્વં ત્વયિ હિ તદિદં કેવલમહો ! ! ॥૪૭॥ વલં નો મે વુદ્ધેનં ચ સુદદ-
વૈરાગ્યવિલસન્નિજાત્મજ્ઞાનસ્ય પ્રચુરનિયમાનામપિ હરે ! । વિમોક્તું
સંસારાન્નિરતિશયમેકં હિ વિરુદ્ધં વિલોક્ય સ્વીયં માં ભવજલનિ-
ધેરુદ્ધર નિજમ્ ॥૪૮॥ ન જાને ધર્માણામતિગહનકર્તવ્યસરણં ન
શાસ્ત્રં મન્ત્રાણાં ન ચ વિવિધતન્ત્રાગમવિધિમ્ । ન વા ભક્તૈઃ કૃત્યં

કરેલું છે તે કૃપાથીજ ગ્રાપ્ત થયું છે, માટે આપની કૃપાજી મારે એક ગતિ
છે. હે નાથ ! આવી અપાર કૃપા આપને વિષેજ અસાધારણપણે વર્તે
છે (ખીલ વિષે નહિ) અહો ! !—આ અત્યાશ્ચર્ય છે ॥૪૭॥ હવે આ
શ્લોકથી પોતાનું જે ઉપાયાંતરે રહિતપણું છે તેને સ્પષ્ટ કરીને કહેછે—
હે હરે સંસારબંધનથી મુકાવા માટે ‘નાયમાત્મા ચલહીનેન ભયઃ’
આ શ્રુતિમાં કહેલું યુદ્ધિબળ મારે ખીલકુલ નથી. ‘અમ્યાસેન તુ કૌન્તેય !
વૈરાગ્યેણ ચ શૃણ્વતે’ આ ગીતાવચનમાં કહેલો વૈરાગ્ય તથા અભ્યાસની
સંપત્તિ મારે નથીજ વર્તતી. તો ત્રણ દેહ થકી વિલક્ષણ બ્રહ્મરૂપ પોતાના
આત્માના જ્ઞાનની સંપત્તિનો મારે પ્રસંગ ક્યાં છે ? ‘જ્ઞાન્તો દાન્ત ઉપરત-
સ્થિતિહુઃ સમાહિતો મૂલ્વાડ્ઽત્મન્યાત્માનં પદ્યેત્’ આ શ્રુતિમાં કહેલો શમ-
દમાદિ નિયમ તો મારે ખીલકુલજ નથી. એરીતે અર્કિચનતાએ યુક્ત,
અનન્યગતિ, તમારાજ એક શરણને પામેલા એવા મને તમો પોતાનું
આશ્રિતજનોના પરિરક્ષણની એક દીક્ષારૂપ નિરતિશય કેવળ બિરુદ્ધ (જાત-
પ્રતિજ્ઞા) ને અવલોકન કરીને સસાર સમુદ્ર થકી સમુદ્ધાર કરો. પૂર્વે
આપેજ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—‘સકૃદેવ પ્રપન્નાય તદાસ્મીતિ ચ યાચતે ।
ભમયં સર્વભૂતેભ્યો દદામ્યેતદ્ભવં મમ’ (રામાયણમાં) ‘સર્વધર્માન્પરિ-
ત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ । અહં ત્વાં સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ
મા શુચઃ’ (ગીતામાં) ઇત્યાદિ ॥૪૮॥ હે ભગવન્ ! નિત્ય નૈમિત્તિક
અને કામ્યાદિ ભેદથી ભિન્ન એવા ધર્મોની ગહન ગતિને પણ હું
જાણુતો નથી, કેમકે કળભાવ અને સાધનભાવનો પરિત્યાગ કરવાથી
જ્ઞાનાકારતા સંપાદન કરવાપૂર્વક મુમુક્ષુઓએ અનુષ્ઠાન કરવાયોગ્ય

તવ ચરણપદ્માર્ચનવિધિં તતો વન્દે દીનસ્તવ પદયુગં દણ્ડવદહમ્
 ॥૪૯॥ કરુણાદૃક્સંદેન સ્તોત્રેણેત્યં નિજસ્તુતિમ્ । તસ્મૈ વિદધતે
 તુષ્ટો ભગવાનભયં દદૌ ॥૫૦॥ તતઃ સર્વેઽપિ મુનયો મધ્યે કૃત્વા
 તમીશ્વરમ્ । પ્રદક્ષિણાં પ્રકુર્વન્તો ગાયનં ચમુદરાદરાત્ ॥૫૧॥ ધ્ર-
 મન્તો મણ્ડલાકારમેકકાલં ચ તાલિકામ્ । વાદયન્તશ્ચ ગાયન્ત-
 સ્તોપયામાસુરીશ્વરમ્ ॥૫૨॥ તતસ્તુષ્ટઃ સ ભગવાન્ ગન્તું સ્વસ-
 સ્થલં જનાન્ । મુર્તીઽશ્વાશ્વાપયામાસ જમ્બુઃ સર્વે તદાક્ષયા ॥૫૩॥

કર્મપ્રકાર ગહન છે. 'કર્મણો દ્યપિ ચોદ્ધવ્યં ચોદ્ધવ્યં ચ ચિકર્મણઃ । ભકર્મજશ્ચ
 ચોદ્ધવ્યં ગહના કર્મણો ગતિઃ' એમ ગીતામાં કહ્યું છે. વિવિધ મંત્રશાસ્ત્ર
 તથા તંત્રશાસ્ત્રમાં કહેલા કર્મભેદના પ્રકારભૂત વિધિઓને પણ હું બાણુતો
 નથી. જે ઉપાસનના ભેદો દહરવિદ્યા અતરાદિત્યવિદ્યા આદિક ભેદો છે તે
 આપના ભક્તિયોગના ભેદોને નથીજ બાણુતો, એરીને ઉપાયમાત્રે રહિત દીન
 દીનાનાથ નામનો હું વિપ્ર આપના પાદારવિદ યુગળને દંડવત વંદન કરે
 છું એટલે તમારા ચરણુજ એક શરણુ (ઉપાયભૂત) છે એવો દૃઢ નિશ્ચય
 કરીને આત્મા તથા આત્મીય (દૈહિક સર્વસ્વ) નું સમર્પણ કરવાપૂર્વક
 વંદન કરેછું. (આ દંડવતપ્રજિપાત ભરસમર્પણ-બધો ભાર ભગવાનને સોંપી
 દેવાને જણાવનારો આ સ્થળે કહેવા ઇચ્છ્યો છે) ॥૪૯॥

હે રાજન્ ! આ પ્રકારે કૃષ્ણાષ્ટકનામના સ્તોત્રથી પોતાની સ્તુતિ કરતા તે
 દીનાનાથ નામના વિપ્ર ઉપર સંતુષ્ટ થએલા ભગવાને અભયદાન દીધુ ॥૫૦॥
 ભારપછી સર્વે મુનિઓ મંડપની અંદર રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન
 સર્વેશ્વર શ્રીહરિને મધ્યે રાખીને પ્રદક્ષિણા કરતા થકા પરમાદરશી તેમના
 દિવ્ય શુભોનું ગાયન કરવા લાગ્યા ॥૫૧॥ ભગવાનની ચોમેર ગોળાકાર
 કરતા અને એક સાથેજ તાળીઓને વગડતા અને ભગવાનના દિવ્ય ચરિત્રનું
 અસ્વરથી ગાન કરના સર્વે મુનિઓએ ભગવાનને બહુ રાજી કર્યા ॥૫૨॥
 તે પછી તેમની ધીર્તન ભક્તિથી સંતુષ્ટ થએલા ભગવાન્ શ્રીહરિએ મુનિ-
 ઓને અને હરિજનોને પોતપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા આપી. એટલે
 તેઓ પણ તેમની આજ્ઞાને અનુસારે પોતપોતાને સ્થાને ગયા ॥૫૩॥

પાકઃ શીઘ્રં વિધેયઃ શ્વ इत्याशाप्य च पाचकान् । ब्राह्मणान् हरि-
 रात्मीयं मन्दिरं प्रत्यगाहृष्ट ! ॥૧૪॥ સ્નાત્વા સન્ધ્યાવન્દનં હોમ-
 કર્મ સ્વીયં નિત્યં તત્ર કૃત્વાચયામે । યાતે રાત્રેયોગનિદ્રાં સમુત્કા-
 મક્ષ્ણાસૌ સમ્ભાવયામાસ કિંચિત્ ॥૧૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारा-
 यणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे दीपावलीमहोत्सवनामा चतुर्द-
 शोऽध्यायः ॥૧૪॥

સુવ્રત વ્રજા—પાચકાઃ કૃતપક્વાન્નાઃ શાકસૂપાદિ તે તદા ।
 કર્તુમારેભિરે રાજન્ ! વિપ્રા યોપાસ્તથા પૃથક્ ॥૧॥ તસ્યાં રાત્રૌ
 ક્ષત્રયોપા ઉત્તમસ્યાપિ મન્દિરે । જયારમાદયઃ પાકં ચતુર્વિધમ-

હે નૃપ ! ભગવાન્ શ્રીહરિ 'આવતી કાલે રસોઇ જલદી તૈયાર કરવી'
 એમ રસોયા બ્રાહ્મણોને અનુશા આપીને પોતાના મંદિર પ્રતિ
 પધાર્યા ॥૫૪॥ પોતાના મંદિરને પાખીને ત્યાં સ્નાન કરી પોતાનુ નિત્ય-
 પ્રાપ્ત સંધ્યાવદન તથા હોમકર્મ કરીને, રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વ્યતીત
 થતાં આ ભગવાને પોતાની સેવા સજવામાં સમુત્સુક એવી યોગનિદ્રાનો
 નેત્રમાં નિવાસ આપવાવડે કિંચિત્ સત્કાર કર્યો ॥૫૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
 ગિજીવને.. તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે દીપાવલીમહોત્સવનામા
 ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

અધ્યાય ૧૫ મો.

સુવ્રતન્નપિ કહેછે—હે રાજન્ ! પ્રથમથીજ પકવાનો જેમણે તૈયાર
 કર્યા હતાં એવા તે રસોયા વિપ્રોએ તે સમયે ભગવાનની આજ્ઞાથી શાક
 દાળ આદિક કરવાનો આરભ કર્યો તેમજ વિપ્રવનિતાઓએ પોતાના જુદા
 રસોડામાં શાક દાળ ભાત આદિક કરવાનો આરભ કર્યો ॥૧॥ તેજ
 રાત્રિએ (દીપાવસવ દિવસની રાત્રિ) જયા રમા આદિક ક્ષત્રિયોએ
 ઉત્તમ નૃપતિના મંદિરમાં પણ લક્ષ્ય લોભ્યાદિ ચાર પ્રકારનો પાક તૈયાર

૧ આ અધ્યાયમાં પ્રધાનપણે પાકમાં પરમાદરથી પ્રવર્તેલી ક્ષત્રિયાશ્રીઓના
 નામનિર્દેશપૂર્વક તેણી તે ળીએ કરેલા પાકની તૈયારી વર્ણન કરી ॥

સાધયન્ ॥૨॥ સર્વાઃ સર્વાણિ કાર્યાણિ નિર્માનાસ્ત્ર ચક્રિરે ।
 વિશેષેણાધિકારિત્વં બ્રુવે તાસાં યથા તથા ॥૩॥ જનન્યૌ લલિતા-
 યાસ્તુ ચક્રતુસ્ત્ર શોધનમ્ । તપ્હલહ્લિદલાદીનાં પાકાર્હાણાં
 યથોચિતમ્ ॥૪॥ અયા ચ પાકકર્ત્રીણાં સર્વાસામપિ યોષિતામ્ ।
 તત્તત્કાર્યપ્રેરણેઽભૂત્સક્તા ચાપેક્ષિતાર્પણે ॥૫॥ પાકે દાક્ષ્યં દર્શ-
 યન્તીર્યોષિતઃ પ્રદાશંસ ચ । અજાનતીશ્ચ તત્કાર્યં લલિતાશિક્ષય-
 યત્સ્યયમ્ ॥૬॥ રમા તુ તત્ર સિદ્ધાનિ સ્વાજકાનિ ચ શણ્કુલીઃ ।
 પાત્રાન્તરે સચ્ચિચાય ચાતુર્યાદક્ષતાનિ હિ ॥૭॥ અમરી ચામલા-
 ક્ષેમા કથિકાવટિકાદિષુ । લેહોષુ નાનાશાકેષુ સચાતુર્યાણ્યદી-
 દશન્ ॥૮॥ રતિમેનાસાતિદેવ્યઃ પૂરિકાઃ પોલિકાસ્તથા । કુર્વંત્ય-

કરવા માગ્યો ॥૨॥ તે ભગવત્પ્રીણુન કર્મમાં સર્વ કોઈ ક્ષત્રસ્ત્રીઓ સર્વ
 કોઈ કાર્યોને અભિમાને રહિત મળને કરવા લાગી તેમા જોણીનું જેમા
 પ્રાધાન્ય હતુ તેના નામના નિર્દેશપૂર્વક હું હવે વર્ણન કરૂ છુ તેને સાબળો
 ॥૩॥ તે ક્ષત્રિયાઓને મધ્યે લલિતાની જનિતાઓ સોમાદેવી અને મુર-
 પ્રભા તો રસોઈમાં ઉપયોગી થોખા દાળ આદિકને યથાયોગ્ય જેતુ
 આદિક વીણી નાખીને શુદ્ધ કરી આપતા હતાં ॥૪॥ જ્યા તો રસોઈ
 કરનારી સર્વ કોઈ ક્ષત્રિયાણીઓને તે તે કાર્યવિષે પ્રેરવામાં અને તેમાં
 તેમાં અપેક્ષિત ઉપકરણ લાવી આપવામાં તત્પર રહેતાં હતાં ॥૫॥
 લલિતા તો પાકમા પોતાની પ્રવીણતાને પ્રદર્શાવતી પ્રમદાઓની પ્રશંસા
 કરતાં થકાં અને પાકક્રિયાને ખરોબર નહિ બણતી સ્ત્રિઓને તેને કાર્યને
 શિખવતાં થકાં પોતે તેમાં તત્પર વર્તતાં હતા ॥૬॥ રમા તો તેમાર થએલાં
 ખાઈ જોણી આદિક પકવાળોને વિશાળ માળ આદિક અન્ય પાત્રોમાં
 ચાતુરીથી ન લાગી જાય એમ આખાંને આખાંજ ઝોકવી મુકતાં હતાં ॥૭॥
 અમરી અમુલાં અને ક્ષેમા ત્રણ તરૂંવિઓ કઢી વડીઓ રાહતાં
 આદિક લેણ પદાર્થોમાં અને નાનાપ્રકારનાં શાકોમાં પોતપોતાનું પ્રાવીણ્ય
 (લલિતાને) પ્રદર્શાવતી હતી ॥૮॥ રતિ મેના સાતી અને દેવી આ ચાર
 નારીઓ પુરીઓ તથા પોળીઓ આદિક કરવામાં પોતપોતાની નિપુણતા

સ્ત્ર નૈપુણ્યં દર્શયામાસુરાત્મનઃ ॥૧॥ પાકકર્મણિ દક્ષા ચ રેવતી
પાયસં શુભમ્ । અપૂપાંશ્વાપિ સંયાવં સૂપં ચ કુરુતે સ્ત સા ॥૧૦॥
ફુલ્લાદિત્યજવામહ્યઃ કૈસરાદ્યાંશ્ચ જાહ્નવી । ઇતા વહુવિધાંશ્ચકુ-
રોદનાવુચિરાદ્યપ ! ॥૧૧॥ યમિફુલ્લજયા ચોમે ઘર્ધુરાંશ્ચકતુઃ શુ-
ભાન્ । વિદધુર્મણ્ડકાર્દીંશ્ચ તજાન્યા અપિ યોષિત ॥૧૨॥ પાશ્ચાલી
તત્કનિષ્ઠા ચ પાચિકામ્યઃ પ્રતિક્ષણમ્ । અપેક્ષિતાનિ વસ્તુનિ દત્તઃ
સ્તાઽઽનીય ષેદ્મતઃ ॥૧૩॥ શ્રમિતામ્યઃ પાચિકામ્યો વિશ્રાન્તિ
નૃપયોષિતૌ । દદતુર્લલિતોક્તેન કુર્વત્યૌ તત્ક્રિયાઃ સ્વયમ્ ॥૧૪॥
ઇતાસાં પરિચર્યાયાં જિતામાન્યાદયઃ સ્ત્રિયઃ । કાષ્ટપાનામ્નુદા-
નાદાવર્તન્તોઘતાઃ સદા ॥૧૫॥ પલ્લાલવદ્ભવ્યકૃપત્રરાજિકાજર-
ળોપળે । કુસ્તુમ્બુરુપ્રભૃતિર્મિઠૃતતૈલસમન્વિતેઃ ॥૧૬॥ દ્રવ્યૈઃ સં-

દર્શાવતી હતી ॥૧૬॥ પાકકર્મમા કુશળ રેવતી નામની સ્ત્રી શુભ દુધપાક
માલપુવા શીરો અને દાળ કરતી હતી ॥૧૭॥ હે નૃપ ! કુલ્લા અદિતિ
અમળવા મધ્વી અને જાહ્નવી આ પાય યુવતિઓ કેસરીયો વિગેરે
વિવિધ સુદર ભાતવિશેષોને કરતી હતી ॥૧૮॥ યમી તથા કુલ્લજયા
આ બે વધુઓ શુભ મુઘરા કરતી હતી અને ત્યા ખીજ પલુ અમળાઓ
માડા આદિક ખાઘવિશેષોને કરતી હતી ॥૧૯॥ પાંચાળી અને નાની
આ બે ખાળાઓ રસોઇ કરતી અમળાઓને અપેક્ષિત વસ્તુઓ (વધાર
રમા ઉપયોગી કરીયાણુ) ક્ષણે ક્ષણે આદરથી સત્પર લલિતાના ઘરથકો
લાવી આપતા હતા ॥૨૦॥ ઉત્તમ નૃપતિની કુમુદા તથા લુહુ નામની
પત્નીઓ રસોઇ કરતા થાકી ગએલી સ્ત્રીઓને લલિતાના વચનથી તેમની
(થાકેલી સ્ત્રીઓની) ક્રિયાને પોતે કરી લેતા થકા વિશ્રાંતિ આપતા હતા
॥૨૧॥ છતાં માન્યા આદિક અમળાઓ લાકડા વાસણો પાણી આદિક
ઉપકરણો લાવી આપવામા તત્પર થઈને, રસોઇ કરતી પૂર્વોક્ત સ્ત્રિઓના
સહાયકર્મમા નિરતર અનુવર્તતી હતી ॥૨૨॥ તે ક્ષત્રસ્ત્રીઓની પાકશા
ળામા મૃત તૈલે યુજ્ઞ અને એલચી લવીંગ તજ રઇ છદ્ મરી ધાણા
વિગેરે વસ્તુઓવડે સસ્કાર (વધાર) કરેલા શાકોના સૌરભ્યને પ્રકાશ

સ્ત્રિયમાણાનાં વ્યક્તનાનાં પુનઃપુનઃ । શુસ્કારા ભૂરિશસ્ત્ર સ્ત્રીના-
માસન્મહાનસે ॥૧૭॥ વટકાનાં પૂરિકાણામપૂપાનાં ચ ભૂરિશઃ ।
ઘૃતેષુ પચ્યમાનાનાં સુર્સુદ્ધારાસ્તથાઽમવન્ ॥૧૮॥ મૃદુસૂક્ષ્મસિ-
તાનાં ચ તણ્ડુલાનાં મહાનસે । સૌરભઃ પચ્યમાનાનાં વ્યાનશે
સકલં પુરમ્ ॥૧૯॥ જિતસ્વાદા અપિ ચ તાઃ પ્રભું પ્રીણયિતું સ્ત્રિયઃ ।
પાકં ચતુર્વિધં ચક્રુઃ સૂપશાસ્ત્રવિદો યથા ॥૨૦॥ આપૂષિકા બાન્ધ-
લિકા ત્રિપુણાઃ પાકકર્મસુ । દૃષ્ટ્વા તત્પાકચાતુર્યં નિર્માતા અમ-
વજ્જરાઃ ॥૨૧॥ પ્રાતઃકાલેઽથ સમ્પ્રાતે બ્રાહ્મણસ્ત્યર્ચકઃ સુધીઃ ।
વાસુદેવાર્ચનં ચક્રે નવીનૈર્વસ્ત્રભૂષણૈઃ ॥૨૨॥ અન્નકૂટસ્ય રચનાં

કરનારા બહુ ખુંકારાઓ વારંવાર થતા હતા ॥૧૬-૧૭॥ તેમજ ધીમાં
તળવા માંડેલાં વડાં પુરીઓ માલપુવા આદિકના સુર્સુદ્ધારા પણ બહુ થતા
હતા ॥૧૮॥ રસોડામાં રાંધવા માંડેલા ધીળા છણા સુવાળા ચોખાનો
સૌરભ (સુગંધ) સમય દુર્ગનગરમાં વ્યાપી ગયો હતો ॥૧૯॥ આ સ્ત્રિ-
યોનો બધોય આ રસોડોનો સમારંભ પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા માટેજ હતો,
કેમકે આ તો નિષ્કલ સ્વાદવાળી હતી. (પોતાના સ્વાદને માટે રસો-
ડોનો આરંભ ન હતો) માટેજ પાક કરવામાં પ્રભુ પ્રસન્નતાનોજ એમને
એક સંકલ્પ હતો. માટે તે આ પાકક્રિયા પરમ પાવન હતી. પાકશાસ્ત્રને
જાણનારાજ જેમ એમ આ જથા રમા આદિક ક્ષત્રિયાણીઓએ અતિરસ-
મય ચાર પ્રકારનો પાક કર્યો હતો ॥૨૦॥ પાકક્રિયામાં કૃશણ એવા કંઠોષ
તથા રસોયા પુરૂષો આ સ્ત્રિઓનું પાકક્રિયામાં ચાતુર્ય જોઈને અભિમાને
રહિત થઈ ગયા ॥૨૧॥ તે પછી પડવાનો પ્રાતઃકાળ પ્રાપ્ત થતાં અર્ચન-
ક્રિયામાં કૃશણ શુદ્ધિવાળા પૂજક શ્રાવણે (પોતાના ઘરમાં થીરાધાકુ-
પ્પનું પૂજન કરવા રાખેલો) આવીને તે દિવસે ધારણ કરવા યોગ્ય નવીન
વસ્ત્રો વિભૂષણોવડે વાસુદેવ ભગવાનનું પૂજન કર્યું (તે પછી ગાયો વાહ-
ડાઓ બળીવદો અને વાછડીઓને હળદળ હંકુમ પુષ્પદારો વિગેરેવડે
શ્રીહરિની આજ્ઞાથી પૂજ કરીને, તે સર્વેને ભગવાનના મંદિરની આગળ
ખેલાવીને, તે પછી છાંલુવડે ગોવર્ધનગિરિને કરીને તેની પૂજ કરી. આ-

કર્તુ ચં હરિમન્દિરે । વિચિત્રં મળ્ડલં ચક્રે નાનારંજોપશોભિતમ્
 ॥૨૩॥ તોરણાનિ તથાઽશોકસહકારાદિપલ્લવૈઃ । અવન્ધયદ્ધરેદ્ધારિ
 રમ્ભાસ્તમ્મૈશ્ચ મળ્ડપમ્ ॥૨૪॥ પક્ષાન્નમૃતપાત્રાણાં સ્થાપનાયં દરેઃ
 પુરઃ । પીઠાનિ સ્થાપયામાસ ચતુરસ્થાન્યનુક્રમાત્ ॥૨૫॥ મધ્યા-
 હ્નપૂજાવિહિતોપચારાન્સમ્પાદયિત્વા સ દરેનિંદેશમ્ । તસ્થૌ પ્રતી-
 દ્યૈવ મહાન્નકૂટવિધાન ઉત્કઃ સહ ધર્ણિવર્યઃ ॥૨૬॥ હિત શ્રીસત્સન્નિ-
 જીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મેશાલે તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે પાકનિષ્પત્તિનામા
 પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૫॥

સુત્રત ઉવાચ—હરિર્મિશોઽન્તિમે રાજન્ ! યામ ઉત્થાય સત્ત્વ-

ટલો અહીં વિશેષ લાલુવો) ॥૨૨॥ વળી તે વિગ્રે વાસુદેવના મંદિરમાં અન્ન-
 કૂટની રચના કરવા, નાનાપ્રકારના રંગથી શોભાયમાન વિચિત્ર મંડળ કર્યું
 ॥૨૩॥ તથા શ્રીવાસુદેવમંદિરના દ્વારમાં આસોપાલવ આંખા આદિકના
 પલ્લવોવડે તોરણો આંખ્યાં અને કેળના થાંભલાવડે મંડપ આંખ્યો ॥૨૪॥
 તે પછી તે બ્રાહ્મણે શ્રીવાસુદેવ ભગવાનની આગળ પકવાનોથી ભરેલાં
 થાળપ્રમુખ પાત્રો મુકવામાંટે ચાર ખુણાવાળાં પીઠો (પાટીયાં—આસનો)
 પાદપીઠની (પગથીયાંની) રચનાથી ઉંચા નીચા અનુક્રમથી સ્થાપન
 કર્યું ॥૨૫॥ આ પૂજક વિગ્ર મધ્યાહ્ન પૂજામાં ઉપયોગી સમસ્ત ઉપચારો
 સંપાદન કરીને, અન્નકૂટમહોત્સવ કરવામાં મહોત્સાહને પામીને ભગવા-
 નની આજ્ઞાની રાહ ભેતો થકોજ મુકુંદાનંદ વિગેરે વર્ણિતધોની સાથે ભાં
 ઉલો રહ્યો ॥૨૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂ-
 ટોત્સવે પાકનિષ્પત્તિનામા પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૫॥

૧અધ્યાય ૧૬ ભો.

સુત્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાન્ શ્રીહરિ અમાવાસ્યાની
 રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં યોગનિદ્રા થકી ઉઠીને, સત્વર પોતાના પરિમિત

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમ નરપતિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ અને ભગવાનનું
 બહિર્વેદી ઉપર ખેસડું વિગેરે વર્ણન કર્યું છે.

રમ્ । સ્વપાર્પદે. કતિપયેઃ સહ ગદ્ધાં જગમ સ ॥૧॥ ન વિદુઃ
પ્રાયશો લોકા સ્નાનાર્થે તં ગતં પ્રમુમ્ । જાગરુક્તાસ્તુ મુનયો વિ
દિત્વેષ તમન્યયુઃ ॥૨॥ નિત્યસ્નાનાદિકં તત્ર વિધાય વિધિના
પ્રમુઃ । જનસંમ્મદર્મીત્યાશુ સ્વમન્દિરમુપાયયૌ ॥૩॥ તત્ર ધૌતા
સ્વરધર ઉપવિદ્યોર્ણે આસને । કૃત્વા પશ્ચોર્ધ્વપુન્દ્રાણિ સન્ધ્યા-
ચન્દનમાચરત્ ॥૪॥ તતો જત્વા ચ ગાયત્રીમજુહોજાતવેદસમ્ ।
આદરાત્કૃષ્ણમભ્યર્ચ્ય તન્મનું પ્રયતોઽજપત્ ॥૫॥ તત્ પત્યોત્તમો
મૂપસ્તં પ્રણમ્યાર્ચિચત્પ્રમુમ્ । ચન્દનાક્ષતપુષ્પૈશ્ચ નૂતવલ્લેશ્ચ મૂ-
પણે ॥૬॥ નચાં જાત્વાઽઽગતં તં ચ જાત્વા વિસિતમાનસ ।

પાર્પદોને સાથે લઈને ઉન્મત્તગંગામાં સ્નાન કરવા પધાર્યા ॥૧॥ સ્નાન
કરવા પધારેલા તે આ પ્રભુને નગરનિવાસી અનેક જનો (નિદ્રા પરવશ
પણાને લીધે) બાણી શક્યાજ નહિ મુનિઓતો (ભગવાનના ચરણકમળના
મનન કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળાઓ તો) તે સમયે ભગવાના સ્વભાવ
વાળા હોવાથી સ્નાનમાંટે નિકળેલા ભગવાનને બાણીનેજ તેમની પાછળ ગયા
॥૨॥ ભગવાનતો ઉન્મત્તગંગા નદીને પામીને, તેમાં નિત્યસ્નાનાદિ વિધિ યથા
વિધિ કરીને, પોતાના દર્શનાર્થે આવતા જનોનો ત્યા બહુ ભીડો થઈ જશે
એવી આશંકાથી ત્યા ગાયત્રી જપાદિ નહિ કરીનેજ ત્યાથી તુરત નીકળીને
પોતાના મહિરમાં પાછા પધાર્યા ॥૩॥ તે પોતાના મહિરમાં ધોએલા શ્વેત
વસ્ત્રો ધારીને, કામળીના આસનમાં બેસીને વાલુંવેપમાં રહેલા હોવાથી
(જલાદ-એ હાથ-હૃદય અને કંઠ આ પાંચ સ્થાનોમાં) પાંચ ઊર્ધ્વપુદ્ગલિલક
કરીને સંધ્યાવન કરવા લાગ્યા ॥૪॥ તેપછી ભગવાને ગાયત્રીમનનો જપ
કરીને અગ્નિમાં પ્રાતરાહુતિ પ્રદાનવિધિથી હોમ કર્યો ત્યારપછી આદરથી
કૃષ્ણપૂજન કરીને તેમના મનનો જપ નિશ્ચળ ચિત્તે કર્યો ॥૫॥ એટલાકમાં
ઉત્તમરાજાએ ત્યા આવીને પ્રણામ કરીને ચંદન, અક્ષત પુષ્પહારો, નવીન
વસ્ત્રો અને વિભૂષણોવડે તે ભગવાનની પરા પ્રીતિથી પૂજા કરી ॥૬॥ તે સમયે
તે ઉત્તમ રાજા તે ભગવાનને ઉપ કાળમાળ નદીમાં સ્નાન કરીને જલદી આ
વેલા બાણીને, મનમાં વિસ્મય પામીને (તેમનો આશ્રિતજનોના સરક્ષણમાં

ધન્યાષ્ટકેન તુષ્ટાવ નિજસ્વામિનમાદરાત્ ॥૭॥ પદપદ્મજે ચચિર-
ચદ્ગમણે ત્વં ચલયન્પ્રમો ! વ્રજસિ યર્હિં ચ તર્હિં । મુનિમણ્ડલં
ધૃતકમણ્ડલુકન્થં હ્યમિતોઽનુધાવતિ સમીક્ષ્ય ભવન્તમ્ ॥૮॥
તવ ગાઢવારિણિ હરે ! સ્વપનાર્થે ગમનં ત્વશેષતનુભૃત્સુપહેતોઃ ।
ભવતીતિ યાસ્યુપસિ પદ્યજનેભ્યો ભુવિ ધન્યતાપ્રદમિદં દિ ય-
પુસ્તે ॥૯॥ સદયત્વદીક્ષણહતાત્મતમસ્કાસ્ત્યયિ ભાવતો મધુ-

ત્વરાતિશયનેજ જેમ એમ ધર્મમર્યાદાના સરક્ષણમા પણ શ્રદ્ધાતિશયને
જેઈ જાણીને મનમા મહા આશ્ચર્ય પામીને) આદરથી આગળ કહેશે એવા
ધન્યાષ્ટક સ્તોત્રથી પોતાના સ્વામી શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૭॥

હે પ્રસો ! તમો જ્યારે અતિસુદર ચાલથી ચરણક્રમણને આતુરીવિશે-
ષથી મુક્તા થકા ઉતાવળા ચાલોછો ત્યારે મુનિમંડળ તમોને જોઈને તત્ક્ષણ
પોતાના કમડળા અને કંથાને લઈને તમોને અભિમુખ એકદમ હોડે છે, તે
મુનિઓ ધન્યભાગી છે, કેમકે ચરણની સુદર ચાલવાની શોભાને જોઈને
સન્મુખ હોડે છે. તમારો ગતિવિશેષ સિંહના જેવો શોભે છે તથા સિંહના
જેવી વિક્રમવાળી ચાલ શોભે છે અને તમારા ચરણો ક્રમણશોભાથી
અધિક શોભાવાળા છે, માટે વિશેષપણે તેની દર્શનીયતા છે ॥૮॥ હે હરે !
તમારે પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે કર્મવશ્યપણુ નથી કે જેથી પ્રાત કાળમા ઉઠીને
પ્રતિદિન નદીમાં સ્નાન કરવાનો નિયમ હોઈ શકે. કિંતુ પ્રાત કાળમા તમારૂં
જે ગંગાજળમા સ્નાન કરવા જવું છે તેતો સમસ્ત તનુધારીઓના શ્રેયોહેતુ
માટે છે-કેવળ મનુષ્યોનાજ શ્રેયોહેતુમાટે નહિ પરંતુ પશુ પક્ષ્યાદિ
તિર્યક જાતીના અને સ્થાવર જાતીના સર્વ કોઈ તનુધારીઓના શ્રેયોહેતુ
માટે છે, કેમકે તેઓ તમારા ચરણારવિંદનાં દર્શન સ્પર્શનાદિક યાદૃચ્છિક
સખંધથીપણુ પરમ શ્રેયને પામી જાય છે આ અર્થને ઉદ્દેશીનેજ ઉપ-
કાળમા ઉઠીને તમો સ્નાનમિષથી નદી પ્રત્યે પધારો છો. જે અક્ષર
ધામમા નિરંતર નિહાળતા મુક્તજનોને અતિ અધિક આનંદ આપનારૂં છે
એજ આ આપનુ વપુ (મૂર્તિ) કૃપા કરીને પૃથ્વી ઉપર જોનારા સર્વ
જનોને ધન્યતા (કૃતાર્થતા) કરવામાટે આપેજ પ્રકટ કર્યુંછે ॥૯॥ વળી

મિપક્ષવદન્નાઃ । તરવોઽપ્યુપાત્તફલપુષ્પવિનમ્રા ક્ષપયસ્ત્વદર્ચ-
નપરા દ્વ ઘન્યાઃ ॥૧૦॥ વહ્વઃ સગા અપિ સમીક્ષ્ય ભવન્તં શ્વક-
તાત્મજાતિરવ્ષણાઃ શ્રિતમૌનાઃ । અવલમ્બિતદુમ્ભુજાઃ સ્થિરગાત્રા
ભવદ્ગ્નચિન્તનસુતા નનુ ઘન્યાઃ ॥૧૧॥ હરિણાદયો વનમવાઃ
પશવોઽપિ ત્વદુદીક્ષણેકમનસોઽસ્મૃતદેહાઃ । ન ચલન્તિ તર્હિ

હે હરે ! જે વૃક્ષોતો તમ પ્રધાન યોનિવાળા હોવાથી જ્ઞાનપ્રસરણમાં
ઉપયોગી ઉપકરણોએ રહિત છે તેઓપણુ આપના કૃપાકટાક્ષના ઓચરબૂત
શ્રતાં, તત્કાળ પોતાનો તમોશુલુ હણાઈ જતાં, જ્ઞાનિયોના અગ્રેસર મહાપિ-
ઓજ જેમ એમ આપને વિષે લાવખંધને પામીને, આપના અનુભવથી
ઉપજેલા હર્ષાતિશયને લીધે સ્વર્તા (ગળતાં) આંશુને મકરંદના
મિષથી મુક્તા થકા ફળ પુષ્પો લઈને વિનમ્ર થઈને આપના પૂજનમાં
પ્રવર્તે છે, માટે તે તરવો પણ ધન્ય છે. (ખાલી હાથે મોટાઓને નમ-
સ્કાર કરવો તે અયોગ્ય હોવાથી સુનિઓ જેમ ફળ પુષ્પાદિ સમર્પણ
કરીને નમે છે તેમ વૃક્ષોપણુ નમે છે, એવો લાવ છે) ॥૧૦॥ વળી દે
ભગવન્ ! નદીતટે રહેલા વૃક્ષોમાં વાસ કરી રહેલા બહુ પક્ષિઓપણુ
આપને જ્ઞાન માટે ઉન્મત્તગા પ્રતિ પધારેલા પેખીને અંતરાત્મા
આનંદમય આપને વિષે એકદમ નિમગ્ન મનવાળા થઈ, ભગવાના સમ-
યમાં સમુચિત, પોતપોતાની જાતિને સહજ એવાપણુ શબ્દને લાગ
કરીને, મીનમત્ર ગ્રહણ કરીને, વૃક્ષશાખામાં સ્થિર અંગથી બેસીને, આ-
પના દિવ્ય અંગના ધ્માનપરાયણુ થતાં મહા આનંદમાં નિમગ્ન થઈ રહે છે.
તે આ પક્ષિઓ દેવયોનિયત્રીપણુ ધન્યલાગી છે ॥૧૧॥ દે હરે ! જે હરિણુ
વિગેરે પશુઓ વનમાં રહેલા છે- (નગરમાં રહેલા પશુઓ પણ જ્ઞાનવેશે
યુક્ત હોય છે, 'વનમાં રહેલા' એમ કહેવાથી અજ્ઞાનથી પુષ્કળતા જણાવી
છે) તેઓપણુ જ્ઞાનાર્થે પધારતા આપને માર્ગમાં નિરીક્ષણુ કરીને, અત-
રાત્મા આપે આકર્ષિત અંત કરણવાળા કરેલા હોઈને, પોતાના દેહનું
વિસ્મરણુ પામીને, નિર્નિમેષ નેત્રથી આપના દર્શનમાંજ એક આપૃત
મનવાળા થતાં સ્થિતિગા-વચારપણુ ચાલતા નથી. વાયુ વિનાના સ્થળમાં

મુનયઃ સ્થિતિગા વા સુલિનસ્ત્વયાઽચલદશો ભુવિ ધન્યાઃ ॥૧૨॥
 પથિ વીક્ષ્ય મિલ્લવનિતા વનચર્યઃ સહસા વિસ્પૃગૃહદૈહિક-
 કૃત્યાઃ । કૃતધાવના ભુવિ નિપત્ય નમન્ત્યો દધતીહ ધન્યતરતાં
 હિ ભવન્તમ્ ॥૧૩॥ નિજતીરમાગતમવેક્ષ્ય ભવન્તં ભૂતભૂરિમક્તિ-
 રસવિદ્રવદ્ઘા । સ્વતરક્કમક્તિચપલા કિલ ધન્યા વિવશા ભવ-
 ત્પતિસુખેન ચ ગદ્ધા ॥૧૪॥ ગતિલાઘવં સ્વરુમુદસ્ય મરાલાસ્ત્વ-
 રહેલા દીપતી પેઠે નિષ્કંપપણે રહેછે. તે સમયે આ પશુઓ મુનિ-મનન-
 શીલ (મુનિસધર્મી) છે. વા-અથવા સ્થિતિગા-મનન કર્યાપછી થનારી,
 ધારણા ધ્યાનની પરિપક્વતાએ કરેલી, નિષ્કંપ સમાધિપણું જેનું લક્ષણ
 છે એવી પોતાના આત્મામાં સ્થિતિને પામેલા, તેમાં પણ ધ્યાનગોચર ક-
 રેલા તમારે લીધે સુખીયા થએલા, પણ કેવલચાર્યાઓની પેઠે પોતાના
 આત્માથી નહિ સુખી થએલા છે. માટે પૃથ્વી ઉપર આ પશુઓ પણ
 સ્વાત્મસ્વરૂપ સાક્ષાત્કારવાળાઓ થકી પણ અત્યધિક હોવાથી ધન્ય છે
 ॥૧૨॥ વનિતાઓ-એટલે શાસ્ત્રાભ્યાસે રહિતપણારૂપ અનધિકારને લીધે
 તત્ત્વને નહિ બાળુનારી, તેમાંપણુ સિલ્લવનિતાઓ-એટલે પ્રકૃતિથી પામર
 ભતિમાં જન્મેલી, તેમાંપણુ વનચરી-એટલે સદાય વનમાં વિચરવાના
 સ્વભાવવાળી હોવાથી જેને હરિણાદિકનોજ સમાગમ વિશેષપણે પ્રાપ્ત
 થએલો છે પણ વિદ્યુષોનો સગપ્રસંગ જેને નથી આવી પણ તે આ બીલ-
 ડીઓ રસ્તામાં તમોને ભેટને તત્ક્ષણજ દૈહિકકર્મ અને શૃલકર્મ સમયને
 છોડી દધને દોડીને અભિમુખ આવીને પૃથ્વીઉપર પડીને (તમોને સર્વેશ્વર-
 પણે નિશ્ચય કરીને) દંડવત પ્રણામ કરેછે. તે આ લિલ્લસિઓ આ લોકમાં
 ધન્યતરતાને ધારણુ કરેછે, એટલે કૃતકૃત્ય યર્થભય છે ॥૧૩॥ હે ભગવન! જે
 આ ઉન્મત્તગા જડમયી છે તેપણુ પોતાના તટપ્રતિ પધારેલા આપને
 ભેટને, તત્ક્ષણજ ઉછળતા ભક્તિરસથી ચોગરદમ દ્રવિત અગવાળી યર્થ,
 તમારાં દર્શન થવાથી ઉપલેલા આનંદાતિશયથી પરવશ યર્થ, ઉન્મર્માદિ-
 તપણે ઉછળતા તર્ંગોવડે પોતાના પ્રહર્ષની અપળતાને પ્રકાશ કરતી થકી
 આપને સદા સેવેછે, માટે તે આ ગળા ધન્ય-કૃતકૃત્ય છે ॥૧૪॥ હે ભગવન!

દુદારચન્દ્રમણચિન્તનસક્તાઃ । યદિરન્તરાત્તમવદીક્ષણધન્યા ય
તયો મહાન્ત રવ સન્તિ વિમુક્તા. ॥૧૫॥ અપનં વિધાય મુનિ
મિશ્ર સલીલં ધૃતશુદ્ધવાસસમદં નિજગેદે । સ્થિતમન્જપત્રનયનં
સ્થિતવક્ત્રં દધદસિ ધન્ય ડરસીદ ભવન્તમ્ ॥૧૬॥ સ્તુત્યેવં નર
પતૌ જનાઃ શ્રીપુરવાસિન. । તત્રાયયુર્યે પૂર્વેચુર્નાપુસ્તપૂજનક્ષ-
ણમ્ ॥૧૭॥ નિવેદિતા ભગવતે પ્રતીહારેણ તે જના. । તદાશયેત્ય

જે કોઈ ઉન્નતભગના તરંગમા વિહરણુ મુખમા રસિક હસી છે તેઓ
પણ તટપ્રતિ પધારેલા આપના ઉદાર ચક્રમણ (ઉતાવળ મં આશવાની
આતુરી) દેખીને, પોતાની ચાલના વિલાસને વિસરી જઈને, તમારા ચરણ
કમળના ચક્રમણમાજ એક આસક્ત અત કરણવાળા થઈ, બહાર જેમ
એમ અતર્હદયમાપણ થએલા તમારા દિવ્ય રૂપના સાક્ષાત્કારથી મોટા થતિ
ઓજ જેમ (નિષ્પન્ન યોગીઓજ જેમ) એમ કર્મબન્ધને રહિત થઈ જાય
છે, માટે આ હસી અતિશય ધન્યભાગી છે ॥૧૫॥ સાધુઓ સાથે જળકેળિ
લીલાપૂર્વક જ્ઞાન કરીને શ્વેત વસ્ત્રને ધારી રહેલા, મારા ઘરમા નિવાસ કરી
રહેલા એવા આપને સાક્ષાત્ કરીને હું ધન્ય છું-જે તમો સદા અક્ષરધામમા
વિરાજમાન છો એજ તમો મારા લવનને અલકૃત કરો છો, માટે હું ધન્ય
છું વળી અક્ષરધામમા અનત નિલમુખોની સાથેજ જેમ એમ મારા
લવનમા પોતાના ચરણના એકાતિક લક્ષ્મી મુનિઓ સાથે નિવાસ કરી રહ્યા
છો, માટે હું વિશેષપણે ધન્યભાગી છું. વળી કમળદળ જેવા કોમળ વિ
શાળ લોચનવાળા, મદહાસથી મધુર મુખારવિદવાળા આપ મારા લવ
નનેજ જેમ એમ મારા હૃદયલવનને પણ હાલ અલકૃત કરી રહ્યા છો,
માટે હું તો આ લોકમા નિરતિશય ધન્યશાળી થયો છું ॥૧૬॥

હે રાજન્ ! એરીતે ઉત્તમ નરપતિ સ્તુતિ કરી રહેતા, જે અમદાવાદના
નિવાસી હેમતરામ આદિક હરિજનો પૂર્વદિને (દીપોત્સવદિવસે) શ્રીહરિ
સમીપે આવ્યા હતા પણ તેમની પૂજા કરવાનો અવસર પામ્યા ન હતા તેઓ
પૂજન કરવામા ઉત્સાહ પામીને ત્યા આવ્યા ॥૧૭॥ તે સમયે કરિમ નામના
દ્વારપાળે 'અમુકગામના હરિજનો આવ્યા છે' એમ ભગવાનને નિવેદન કરેલા

તપ્રાશુ તં પ્રણમ્યાર્ચયન્પ્રભુમ્ ॥૧૮॥ નીશારિર્મૃદુભિઃ શોભેઃ સ્વર્ણ-
વિન્દુવિચિત્રિતૈઃ । સૂક્ષ્મૈરનર્ઘ્યૈરરુણૈર્દાંર્ધૈરપિ શિરઃપટૈઃ ॥૧૯॥
પ્રાવારૈઃ કટિવન્ધૈશ્ચ કટકાધૈર્વિભૂષણૈઃ । ચન્દનેનાક્ષતૈઃ પૌષ્પૈર્હા-
રૈર્નોરાજનાદિભિઃ ॥૨૦॥ સમ્પૂજ્ય તં તદગ્રે ચ પીતસારાણિ શા-
ર્કરાઃ । ફલાદીનિ નિધાયાય જગ્મુસ્તસ્યાશયૈવ તે ॥૨૧॥ તતો
નારાયણમુનિઃ શોણામ્બરધરઃ પ્રભુઃ । વદિર્વેદીમુપેત્ય સ્યે નિપ-
સાદાસને શુભે ॥૨૨॥ જનાશ્ચ મુનયઃ સર્વે પૂર્વચક્ષત્ર સદ્ગતઃ ।
સમાગત્ય નિપેદુસ્તે સ્વસ્થમર્યાદયાલિલાઃ ॥૨૩॥ પાર્ષદા અપિ
સેવાયાં તસ્યાવર્તન્ત પૂર્વચક્ષ । યાદ્યાન્યવાદ્યન્તજ્ઞા ગાયકાશ્ચ

જનોએ ભગવાનની આજ્ઞા પામીને ભગવાનના નિવાસ ભવનમાં પ્રવેશ કરી
તે પ્રભુને તત્કાળ પ્રણામ કરી પૂજા કરી પૂજાપદાર્થો કહેછે-સુવર્ણસૂત્રથી
ગુંથેલા વિચિત્ર શુદ્ધાએ યુક્ત, રક્ત વર્ણના, કોમળ નીશારો, (ભાભા ડગલી
આદિક) સૂક્ષ્મ સૂત્રથી રચેલા હોવાથી અણ મહામૃદ્ય રક્ત લાખા શિર-
પટો, (માથે બાધવાનાં વસ્ત્રો મડિલ મોળીયા વિગેરે) સુવર્ણ તંતુથી
ગુંથેલા પ્રાંત લાગ જેના છે એવા અમૃદ્ય પ્રાવારો, (ઉત્તરીયવસ્ત્રો-ઓઢ-
વાના શાલ ખેસ વિગેરે વસ્ત્રો) તેવાજ કેટલેમાં બાધવાનાં વસ્ત્રો, કાચન-
મય કડાં આદિક આભૂષણો, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પહારો અને આરતી અતે
જેમાં છે એવા અન્ય ઉપચારોવડે પણ ભક્તિથી ભગવાનની પૂજા કરી
॥૧૮-૨૦॥ તે શ્રીનગરના જનો એરીતે પૂજા કરીને તે ભગવાનની આગળ
પતાસાં સાકર ફળ આદિક લેટો પ્રીતિથી મુકીને, તેમને પ્રણામ કરી
તેમની આજ્ઞાથીજ લાંથી ગયા ॥૨૧॥ તેપછી ભગવાન નારાયણમુનિ
રક્ત વસ્ત્રોને ધારીને નિમત્તરૂતળે રહેલી વેદીને પામીને પોતાના સકળ-
મંગળકારી ભદ્રાસનમાં સભાને આનંદ આપતા થકા વિરાજમાન થયા
॥૨૨॥ સર્વે મુનિઓ તથા સર્વે ભક્તજનો પૂર્વની પેઠેજ પોતપોતાની
મર્યાદાને નહિ ઉહંધન કરીને, વિભાગને અનુસારે સઘથી સભામાં
આવીને બેઠા ॥૨૩॥ સોમવર્મા વિગેરે પાર્ષદોપજુ પૂર્વની પેઠે છત્ર
ધારવું, ચામર ઢોળવો વિગેરે ભગવત્સેવામાં તત્પર થઈ ગયા. તે સમયે

જગુસ્તદા ॥૨૪॥ સ્થિત દીનાનાયમદ્દ વિગ્રં તત્રાવલોક્ય સ ।
 તસ્યે પ્રસન્નો વાસાસિ સ્વકીયાનિ દદૌ તદા ॥૨૫॥ સ્વાહ્વાન્નીશ-
 રમુત્તાર્ય તથેવ કટિવન્ધનમ્ । પ્રાચારં સ્વમનર્થ્ય ચ દદૌ શીર્ષ-
 પટ તથા ॥૨૬॥ ધારયા રૌપ્યમુદ્રાણાં પૂરયામાસ ચાક્ષલી ।
 તસ્ય ચાનુગ્રહે ચક્રે ભગવાન્ યોગિવાન્ઞિતમ્ ॥૨૭॥ ગાન્ધેયમ્-
 શાસ્તાપન્મદ્દા. સ્વસિન્નિજપ્રભો । દ્વિષ્ટાતાર્થમાચેર્વાદ્વાસ્ફો
 દનમાત્મન ॥૨૮॥ સ્વામી નારાયણો દૃષ્ટા તાન્મકાન્ કૂર્દનોત્સુ-
 કાન્ । રન્તુમાજ્ઞાપયામાસ તત્પ્રીત્યૈ કરસંજયા ॥૨૯॥ દૃઢ નિષ
 શ્વકચ્છાસ્તે તદૈવોત્પ્લવનાદિમિ. । હાસયામાસુરલિલાન્કર્મમિ.

વાદવાદનમા પ્રવીણ એવા ભક્તો વીણા વિગેરે વાજીનેને વાજવા લાગ્યા
 અને ગાયનકુશળ જનો ભગવાનના દિવ્ય ગુણોના ગાનને કરવા લાગ્યા
 ॥૨૪॥ તે સમયે ભગવાને સલામા બેઠેલા, પોતાના ચરણના સમાશ્રય
 વાળા, દીનાનાથ ભટ્ટ નામના વિદ્વાન્ વિપ્રને બોધને, તેમની ઉપર પ્રસન્ન
 થઈને તેમને પોતાના અમૂલ્ય વસ્ત્રો-નીશાર, કટિવન્ધન વસ્ત્ર, પ્રાચાર,
 શિરપટ, આ સર્વ અમૂલ્ય પોતાના અગમ્ય ઉતારીને તત્કાળ તે
 વિપ્રને આપ્યું ॥૨૫-૨૬॥ અને ભગવાને રૂપ્યમુદ્રા (રૂપીયા)ની
 ધારાથી તેમના બે અંગળી (પૌંપ-ખોખો) ભરી દીધા કેવળ વસ્ત્ર રૂપીયા
 આદિકથી તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કર્યો એમ નહિ હિંતુ યોગિશ્ચોએપણ
 અપ્રાપ્ય એવો અનુક્રમવિશેષ કે જે નિ શ્રેયસમાજ મુખ્ય ઉપયોગી અને
 સર્વ સતાપને સહરનારો છે તેનાથી પરિપૂર્ણ કર્યો હતો ॥૨૭॥ તે સમયે
 ગંગારામપ્રમુખ મહો પોતાની કુશળતા પ્રદર્શાવાવડે ભગવાનની સેવા
 કરવાની કામનાથી તેના અવસરની રાહ બેઈ રહ્યા હતા, તેમણે પોતા
 ઉપર પોતાના પ્રભુ શ્રીહરિનો કંઠકાકટાક્ષ પાઠવામાટે પોતાના હાથનું
 આસ્થોટન અનુક્રમે કર્યું ॥૨૮॥ તેમના આસ્થોટનથી આકૃષ્ટ થઈ હિંતુ દૃષ્ટિ
 જેમની એવા ભગવાન્ સ્વામી નારાયણે મહોને રમવામાટે ઉત્સાહી બોધને,
 તેમની પ્રસન્નતામાટે હસ્તસંગ્રાથી રમવાની આજ્ઞા આપી ॥૨૯॥ તેઓ
 ભગવાનની આજ્ઞા પામીને પુરત દૃઢ કર્મ જાધીને, હુદ્વુ વિગેરે તેમની

સહસ્રીજ્ઞાનાન્ ॥૩૦॥ ઉત્થાપને ચોદયને ધાલને સ્થાપને તથા ।
આકર્ષણે શ્વહલને પ્લવને તાડનાદિષુ ॥૩૧॥ તેપાં ચાતુર્યમાલોપ્ય
તાન્પ્રશંસન્દસન્પ્રભુઃ । પ્રસન્નો દાપયામાસ તેભ્યો વદ્માણિ ભૂ-
રિશઃ ॥૩૨॥ યુક્તિચાત્ર્યેષુ નિપુણસ્તથાવસરવિત્તદા । વ્રહ્માનન્દો
મહાવુદ્ધિઃ સ્વમાનોઽવદત્પ્રભુમ્ ॥૩૩॥ આદ્યા તે દાસ્તનાસામિઃ
સન્નિઃ પાલ્યા નવા પ્રભો ! । વિનાત્ર સ્યાગિનોઽન્યેપાં ફલિતા હિ
મનોરથાઃ ॥૩૪॥ હત્યુક્તેન ભગવાન્સતઃ સર્વાનુચાચ તાન્ ।

ભતિનાં વિચિત્ર વિચેષ્ટિતોવડે શ્રીહરિએ સહિત સર્વ જનોને બહુ હસાવા
લાગ્યા ॥૩૦॥ ઉત્થાપન-પગ તથા ઠીંથણને પિંડીકરણુ કરીને પડેલા
પ્રતિમહને ઉઠાડવું, ઉત્તપન-હાથવડે ઉપાડીને લઈ જવું, આસન-કંઠાદિ
અંગમાં વળગી પડેલા મહને ખસેડી નાંખવું, સ્થાપન-હાથ પગ આદિકને
આલી હાલી શેષે નહિ એમ પિંડીકરણુ કરવું, આકર્ષણુ-સામા મહે હસ્ત-
પાદાદિવડે વીંટી લીધેલા પોતાના દેહનું તેનાથી ખેંચી કાઢવું, શૃંખલન-
સામા મહના કરચરણાદિકને બંધનવિશેષ કરવું, રૂપવન-પોતાને પ્રતિ-
રોધ કરનારા મહને કળાથી ફુટી પડવું, તાડન-સામા મહે કરેલા પોતાના
રક્ષણના ઉપાયોને ઠગીને તેને મર્મમાં પ્રહાર કરવો, ઇલાદિ અનેક-
વિધ મહ્યુદ્ધમાં તેઓનું ચાતુર્ય બોધને હસતા થકા ભગવાને તેમની
બહુ પ્રશંસા કરી અને તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઇને તેઓને વિવિધ વસ્ત્રો
આપ્યાં ॥૩૧-૩૨॥ તે સમયે બ્રહ્માન્દમુનિ કે જે વિશાળ મતિશાળી,
અવસર વિશેષના અભિસ્ર, યુક્તિયુક્ત લાપણુમાં કુશળ હતા, આ મુનિ
હસતા હસતા ભગવાનપ્રત્યે જોલ્યા કે-હે ભગવન્ ! અમો આપના
ચરણનું પરિચરણુજ એક પ્રિય જેમને છે અને વિશેષપણે આપની
આજ્ઞાને વશ વર્તનારા અને 'તમો આવતી કાલે યથેષ્તિત પૂજા કરજ્યો'
એવી આજ્ઞાને પામેલા છીએ, તો અમો સાધુઓએ તે આજ્ઞા હાલમાં
નિશ્ચે અનુવર્તવી બોધે, ત્યાગીઓ થકી જીત્ત સર્વે ભકો આપના
ચરણ પૂજનથી સંપૂર્ણ મનોરથવાળા થયા છે, અમો એકલા બાકી છીએ
॥૩૩-૩૪॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે બ્રહ્માન્દમુનિએ કહેલા ભગવાન્ તેમનો

યૂયમપ્યર્ચનં મેઽય કુર્યૈકૈકશો દ્રુતમ્ ॥૩૫॥ इत्युक्तास्त्याग्नि-
स्तेन घृष्टगन्धादिपाणयः । उचस्युः पूजनं कर्तुं हरेः सर्वे नरा-
धिप ! ॥३६॥ मुकुन्दानन्दाद्या द्वाष्टिति भगवत्पार्षदवरास्तथा
मुक्तानन्दप्रवरमुनयो हर्षनिभृता । समागत्याभ्याશं बहुतरद-
यात्पार्द्रसुदृशः प्रमोश्च रुस्तस्यार्चनममलसद्दासनहृदः ॥३७॥ इति
श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयપ્રકરણે અજ્ઞકૂટોત્સવે ઉત્તમ-
સસ્તુતમગવતો ઘડિર્ધેયુપવેશનનામા પોઢશોઽધ્યાય ॥૧૬॥

શ્રુત ઉવાચ—ચન્દ્રનેનાક્ષતેઃ પુષ્પૈ પૂજનં તુલસીદલૈઃ । કુર્વન્તસ્તે

આશય ભણીને, સર્વ સાધુ બ્રહ્મચારી પ્રતિ જોડ્યા કે-એ તમારો મનોરથ
હોય તો તમોપજા લલે આજ માફ પૂજન કરો, પરંતુ એક એક આવીને
જલદી કરો કે જે રીતે ભગવાનના ઉત્સવનો કાળાતિક્રમ ન થાય ॥૩૫॥
હે નરાધિપ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા તે સર્વ ત્યાગીઓ પ્રહર્ષ પામીને
ઘસેયુ ચંદન આદિક પૂજ્યપદ્મરણુને હાથમા લઈને શ્રીહરિનુ પૂજન કરવા
ઉઠ્યા ॥૩૬॥ ભગવાનના પાર્ષદો (પરિચયાંપરાયણો)મા પ્રધાન મુકુન્દાનન્દ
પ્રમુખવર્ણિઓ તથા ભગવાનના ચરણારવિંદમા અગ્નિરસથી ભીના હૃદય
વાળા મુક્તાનન્દપ્રમુખ પરમહસો, આ સર્વેએ અમળ-કામાદિ દોષોએ
વર્જીત, માટેજ સદાસનાવાસિત હૃદયવાળા (ભગવાનના પૂજનનોજ એક
સકડપ તેડપ શુભ વાસનાએ યુક્ત મનવાળા) થઈને, મહા હર્ષથી ભગવા
નની પાસે આવીને, અકારણ અપાર કષ્ટગારસથી ભીંભાએયી દૃષ્ટિ જેમની
છે એવા પ્રભુ શ્રીહરિની પૂજા કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૩૭॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને તૃતીયપ્રકરણે અજ્ઞકૂટોત્સવે ઉત્તમમંસ્તુત-
ભગવતો અહિર્ધેયુપવેશનનામા પોઢશોઽધ્યાયઃ ॥૧૬॥

અધ્યાય ૧૭ મો.

મુનિનરુપિ કહેછે—હે રાજા ! તે બ્રહ્મચારી સાધુઓ ઘસેજ ચંદન,

૧ આ અધ્યાયમાં સર્વ મુનિજનોએ ભાવાનની પ્રપદ પ્રપદ કરેલી પૂજા તથા
નાનાપ્રમારના ભાગપૂર્વક કરેલી સ્તુતિ વર્ણન કરી છે

હરેર્મત્તયા તુષ્ટુચ્ચસ્તં પૃથક્ પૃથક્ ॥૧॥ મુકુન્દાનન્દ ઉવાચ—મત્સ્યં
કૂર્મં વરાહં કપિલમય હરિં વાસુદેવં ચ વૈન્યં દત્તાત્રેયં ચ હંસં
નરહરિમૃપમં ચામનં પર્શુરામમ્ । યશ્ચ રામં કુમારં હ્યશિરસમથો
નારદં રાજરાજં વ્યાસં રુષ્ણં ચ બુદ્ધં ધૃતપુરુષપુત્રં નૌમિ નારાયણં
ત્વામ્ ॥૨॥ મુકાનન્દ ઉવાચ—કૌતુમ્બોપરરાજિવિરાજિતમાલલ-
સત્તિલકે કલિતારે । ચારુસરોજદલાયતતચ્ચલલોચનલોચનમો-
ચિતનારે । શોણપટેન કટિં ચ નિવલ્લ્ય તદર્પિતપાણિયુગેઽન્નદધા-
રે । સ્નેરમુલ્લેઽસ્તુ મનોઽન્ન વિમો ! ત્વયિ ભૂરિસુગન્ધિમનોહરહારે

અક્ષત, પુષ્પો અને તુળસીપત્રથી ભગવાનની ભક્તિથી પૂજા કરતા થકા
તેમની પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧॥ તેમાં પ્રથમ મુકુન્દાનંદ
વર્ણી સ્તુતિ કરે છે—હે પ્રભો ! સર્વ અવતારોના અવતારી તમો નારા-
યણને હું નમસ્કાર કરું છું. તમોએ પૂર્વે મત્સ્ય-કૂર્મ-વરાહ-નરસિંહ-
હયગ્રીવ-વામન-પરશુરામ-રામ અને કૃષ્ણાદિ રૂપે તેને સમયે અવતારીને
વેદનો ઉદ્ધાર, પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર આદિકરૂપ ધર્મરક્ષણ કર્યું છે અને કપિલ-
હરિ-વાસુદેવ-વૈન્ય-(પૃથુ) દત્તાત્રેય-હસ-ઋષભ-યશ-કુમાર-નારદ-
રાજરાજ-નરનારાયણ-ધન્વતરી અને વ્યાસાદિ રૂપે તેને અવસરમાં અવ-
તારીને, તેને ભક્તોના અભિલષિતને પરિપૂર્ણ કરવાપૂર્વક ધર્માદિ ચાર
પુરૂષાર્થનો પંથા પ્રતિષ્ઠાપન કર્યો છે. અને શુદ્ધરૂપે પ્રકટીને અશ્વરોને મોહ
પમાલ્યો હતો. તે તમો હમણાં ભૂમિમાં સ્વસ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ પ્રકટ કરી રહેલા
નારાયણને હું કાય વાણી મનથી પ્રણામ કરું છું ॥૨॥ હવે મુક્તાનંદમુનિ
સ્તુતિ કરે છે—હે વિભો ! (સર્વાન્તર્યામિન !) તમો અધર્મસર્ગરૂપ કલિ
થકા આશ્રિતોનો ઉદ્ધાર કરવાનો શુભ સકટપ કરીને, સાક્ષાતજ પોતાના
અનવધિક આનંદમય દિવ્ય રૂપથી પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ થયા છો, તે તમારું જ
આ દિવ્ય રૂપ મદહાસવડે મધુર સુખારવિંદે યુક્ત, કમળદળ જેવાં વિશાળ
અચળ લોચને કરીને સુદર, રક્ત ઉત્તમ કટિબંધન વસ્ત્રથી આધેલા કટિતટ
ઉપર કરકમળ યુગળને ધારીને ઉભું રહેલું, હસ્તયુગળમાં શીલાયમાન
આલુબધને ધારી રહેલું, વિવિધ પુષ્પોના તોરાઓની પક્ષિથી વિરાજીત

॥૩॥ ગોપાલનન્દ ઉવાચ—જય શ્રીમદ્ભાસ્વચયસચિવ્હદામવિલય !
 પ્રભો ! કાઠવ્યાબ્ધે ! જનસુપવિધાનાત્તનૃતનો ! । જય સ્વામિન્ના-
 રાયણ ! નિજજનનન્દદ ! સદા હ્રગ્ગ્રે રૂપં તેઽપ્રતિમ ! યદિદં હોવ
 વસતામ્ ॥૪॥ બ્રહ્માનન્દ ઉવાચ—ત્વદીયં મનોહારિ રૂપં મદીયં મનો

ભાક્ષમાં શોભાયમાન ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલકને ધારી રહેલું અને સુગન્ધિ સુમ-
 નોહર ખડુ હારોને ધારી રહેલું છે, તે મારા મનમાં સદાય સ્ફુરે ॥૩॥
 હવે ગોપાલાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે સ્વામિન ! નારાયણ ! તમો
 જય પામો, સ્વામિનો જય ધમ્ધવો એતો દાસજનને સમુચિત છે, તો
 હું પોતાનું અસાધારણ દાસપણું અનુસ્મરણ કરીને અને આપ નારાય-
 ણનું નિરૂપાધિક સ્વામીપણું અનુસ્મરણ કરીને નિત્યપ્રાપ્ત જય જેમનો
 છે એવા પણ આપનો જય ધમ્ધવો એ આત્મસ્વરૂપને અનુરૂપ છે એમ
 સમજીને હું કહું છું. વળી તમો કેવળ સ્વામી છો એટલુંજ નહિ પણ કૃષ્ણા-
 નિધિ સ્વામી છો. સ્વામિનું જે કાંઈપણ છે તે દાસજનને અત્યંત અનુરૂપ
 છે, કેમકે આ કૃષ્ણાનિધિ સ્વામી ક્ષણપણુ દાસજનનું દુઃખ સહન કરી
 શકેજ નહિ. કૃષ્ણા નિરવધિપણે વહેતાં સર્વને સુગમ થાય છે, જેથી
 તમો નિરવધિ શ્રીએ સંપન્ન, એક સાથેજ ઉદય પામેલા સહસ્ર સૂર્યની
 પ્રજ્વાલે પરાશવ કરનારા દિવ્ય તેજે સંપન્ન, અક્ષરધામ નામના દિવ્ય
 સ્થાનમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યા છો તથાપિ જન-જનમધારી સર્વ કોઈને
 (જનનમરણનો ત્રાસ ટાળવાપૂર્વક) સુખી કરવામાટે આ માનુષ
 લોકમાં નરનાથને હાલમાં ધારી રહ્યા છો, આ બધું આપની નિરવધિ
 કૃપાનુંજ કાર્ય છે, તો તમો નિરવધિ કૃષ્ણાનિધિ સ્વામી અમારા નયન-
 ગોચર થતાં તમારા જયની આશંસા જે દાસવૃત્તિને સમુચિત છે તેને
 વારંવાર હું કહું છું. એરીને પોતાના દિવ્ય રૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવીને નિજ-
 જનોને નિરતિશય આનંદ આપતા આપનું જે આ નિરૂપમ રૂપ છે તે
 મારી દૃષ્ટિ આગળ નિરંતર નિવાસ કરીને રહો ॥૪॥ હવે બ્રહ્માનંદમુનિ
 સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન ! આ માફ મન કે જે-વિવિધદુષ્કર્મય શબ્દાદિ
 ભાવોમાં ચોમેર રખડી રખડીને અંતે નિવેંદ પામીને, આનંદમય આપના

મા જહાતુ ક્ષણં હોતદેવ । અનાદત્ય લોકં લસન્હેસરાલે ! વૃતસ્ત્વં

દિવ્ય રૂપના અનુભવથી વિજ્ઞાત રસાસ્વાદ (જેણે રસાસ્વાદ જાણ્યો છે) છે, તે માફ મન તમારા આ નિરવધિક આનંદમય મુનિજનમનોહર (લગવાનનું દિવ્ય રૂપ પ્રત્યગાત્મામાં બેડી રાખેલા પણ મુનિઓના મનને તે થકી ખેંચીને પોતાવિષે વિલીન-અભાસકત કરેછે) એવા દિવ્ય રૂપને ક્ષણપણ નજ ત્યાગ કરો. અર્થાત્ માફ મન આપના દિવ્ય રૂપને અખંડ સ્મરણ કરો. મન અંચળ પ્રકૃતિવાળું હોવાથી આવી પ્રાર્થના કરેછું. (ભાવાર્થ—હે લગવન! બહુ જનો આત્મા અનાત્માનો વિભેદ જાણીને યમ નિયમાદિકમાં નિષ્ઠાવાળા થઈ, અનાત્મા-દેહાદિક થકી મનનો પ્રત્યાહાર કરી તેને આત્મામાં લહે બેડેછે અથાપિ તે મન પ્રમાથિ (વ્યાકુળ થવાના સ્વભાવવાળું) બળવત્ દૃઢ હોવાથી ધારણાને વ્યાકુળ કરીને પૂર્વે અનુભવેલા શબ્દાદિ વિષયોમાંજ જઘને પતંગીયાની પેઠે પડે છે, આપનું દિવ્ય રૂપતો જોનારા જનોના મન નેત્રને સર્વ વિષયો થકી ખાઈ વાળીને પોતાના વશમાં યદ્યપિ લઈજ લેછે તથાપિ તે આ મનના પ્રકૃતિથી ચચળપણાના અને પ્રમાથિપણાના (વ્યાકુળ થવાપણુ) સ્વભાવનો વિચાર કરીને હું પ્રાર્થના કરેછુ કે—માફ મન આપના દિવ્ય રૂપને ન ત્યાગ કરો) અથવા—મન એ કર્મપદ લેવું અને રૂપ એ કર્તૃપદ લેવું. અર્થ એવો કે—હે લગવન! આ મન મને ઉપકરણપણે આપે લહે નિર્માણ કરી આપ્યું છે, પણ તે 'આ સ્વાદુ છે આ સ્વાદુ છે' એમ વિષમય વિષયોમાંજ દોડી દોડીને મને તો અનર્થમાંજ પાડે છે, અનાદિ કાળથી એરીતે મને પરાભવ કરીને, મારીજ ચૈતન્યશક્તિવડે ઉપજીવીને પોતે ચોમેર રમેછે, તો એરીતે વાસનામય આ મનને આપના નિરવધિક આનંદમય દિવ્ય રૂપમાં બેડી દેવા હું અસમર્થ છું, માટે આપનીજ પ્રાર્થના કરેછુ કે—તમાફ રૂપ (કર્તૃપદ) આ મારા મનને (કર્મપદ) ક્ષણપણ નજ ત્યાગ કરો. શંકા-વાસનાવેગથી વિષયોમાં અહીં તહી દોડ્યા કરતા તારા મનને માફ રૂપ પોતાને વશ કરવા કેમ સમર્થ થાય ? તો એમ નથી, કેમકે તમાફ રૂપતો મનોહારિ-આત્મનિષ્ઠ એવાપણુ મુનિઓના મનને

મયા મસ્તકેનાસિ યાદમ્ ॥૫॥ ધ્યાનન્દાનન્દ સ્વાચ—નિશ્ચિલમક્ત-
જનૈરમિતોઽર્ચિતં વિવિધનૂતનવસ્ત્રમનોહરમ્ । રુચિરરત્નવિભૂષણ-

હરણ કરવામાં મહાસમર્થ છે, તો આ દિવ્ય મનોહારિ રૂપ મારા
વિષયવ્યપણ એવા પણ મનને સ્વવશ કરવા કેમ સમર્થ ન થાય ? થાયજ.
શંકા—તું પ્રાર્થના કરેછું એ સત્ય છે, પણ શું પ્રાર્થનામાત્રથી આ અર્થ
સિદ્ધ થાય ? નજ થાય. તેમાં વળી આ અર્થ તો યોગાભ્યાસમાં નિષ્ઠા-
વાળાઓને પણ દુર્લભ છે. સમાધાન—તમો કહોછો એ સત્ય છે, તથાપિ
લોક—આ લોકને તથા શ્રદ્ધાના ભુવનપર્યંતના પરલોકને તથા તે અપ્રાકૃત
લોકને પણ અનાદર કરીને—એટલે સર્વ ફળ અને સર્વ સાધનને અનાદર
કરીને હું તો તમોનેજ એક વચોછું, તો એરીતે શરણાગતને પ્રાર્થના-
માત્રથી બીજા સાધનનું અનુધાન કરવાનું રહેતું નથી, ‘હે પાપમાં રહેલા
શોભાયમાન તોરાઓની પંક્તિથી અલકૃત !’ આ સંબોધન પદથી નરના-
થ્યને ધારી રહેલું આજ રૂપ પરમ પ્રિય છે એમ જણાવ્યું છે. શરણાગતિ-
નિષ્ઠાની સ્થિરતા જણાવા કહેછે કે—મસ્તકથી ગાઢપણે હું તો તમોનેજ
વરેલો છું. ભલે માફ અસ્તક શતધા વિશીર્ણ થઈ જાય પરંતુ હું બીજાને
નહિજ વરે, હું બીજાને નહિજ વરે ॥૫॥ હવે આનંદાનંદમુનિ સ્તુતિ
કરેછે—હે ભગવન ! હૃદયકમળને યોગકળાથી સ્પૃષ્ટ ઉપાડીને, તેમાં
સ્ફુરણાયમાન ચતા કોઈ પણ પ્રત્યગ્બુધોતિ (આત્મતેજ) ને કેટલાએક
ઉપાસેછે, કેટલાક દહરાકાશને ઉપાસેછે, કેટલાક હિરણ્યરમ્ય હિરણ્યકેશ
મુંઠરીકાક્ષ (કમળનયન) ને ઉપાસે છે, બીજા કેટલાક અક્ષરમંડળના
મધ્યમાં રહેલાને ઉપાસેછે. એરીતે વિદ્યામાં નિષ્ઠાવાળા તેઓ તેઓ તેમ
તેમ તમોને ભલે ઉપાસેછે પરંતુ હું તો તે તમો નરનાથધારીને પ્રેમ-
રસથી લીનપડ ગએલા હૃદયમાં સદાય ધારણ કરેછું (ચિતવુંછું) માફ
યોગકળાની કૃશળતા નથી કે જેણે કરીને વિદ્યાનિષ્ઠોની પેઠે મારી ગતિ
ગહન વેદાંતૈકગોચર તે સ્વરૂપમા થાય કિંતુ વેદાંતગોચર અને નયન-
ગોચર આજ દિવ્ય સ્વરૂપમાં પ્રેમરસથી પરિપૂર્ણ મનવાળા મારા જેવા-
ઓની ગતિ થાય નિશ્ચયક્રોએ સેવનીય, પિતાંજરધારી, કૌસ્તુભાદિ દિવ્ય

ભૂપિતં હૃદિ ભવન્તમહં નિદધે સદા ॥૬॥ નિત્યાનન્દ ઉવાચ—કિસ-
લ્યમ્મૃદુલે પદામ્બુજે તે નિજજનહૃત્તિમિરાપહારશીલે । વિલસદ-

ભૂપણોવડે ભૂપિત એવા રૂપની અપેક્ષાએ આ તમારૂં રૂપ મને પરમ
પ્રિય છે, કેમકે જે રૂપ મારા જેવા ભક્તજનોએ સુખેથી સેવવા યોગ્ય,
નાનાવિધ નવીન વસ્ત્રોવડે મનોહર અને સુદર રજજડિત વિવિધ વિભૂષ-
ણોવડે વિભૂષિત છે. તો તેવા તમોને હું હૃદયમાં સદાય ધારણુ કરૂં
હું. કેવળ તમોને એકલાનેજ હૃદયમાં ધારણુ કરૂં છું એમ નહિ કિંતુ જે
આ ભક્તજનો છે તેનાથી વિટાએલા તમોને ધારણુ કરૂંછું, કેમકે મુક્તોએ
વિટાવાપણા થકી પણ ભક્તોએ વિટાવાપણું તો મુક્તિરસ થકી અત્યધિક
ભક્તિરસને અનુરૂપ (યોગ્ય) છે. ભગવાનને પણ એજ (ભક્તથી વિટાઈ
રહેવાપણું) નિરતિશય પ્રિય છે ॥૬॥ હવે નિત્યાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે
છે—હે ભગવન્ ! જે આપનો નેત્રસાક્ષાત્કાર થાય તો પછી માનસસાક્ષા-
ત્કારની કોણુ સ્પૃહા કરે ? કોઈ પણ નજ કરે સાક્ષાત્કારના સાદૃશ્ય-
માત્રથી (તુલ્યપણાથી) તો માનસપણુ (મનોગોચર) સાક્ષાત્કાર કહે-
વાય છે. (સત્ સાક્ષાત્કાર તો નેત્રથી થએલો તેજ છે) તો તમારા તે
આ નેત્રસાક્ષાત્કારનીજ હું સતત સંપ્રાર્થના કરૂં છું. તેમા પણ પ્રીતિ-
ગર્ભિતજ જે પ્રિયતમ વસ્તુનો સાક્ષાત્કાર છે તે રસ્ય (આનંદ આપ-
નારો) છે, એજ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય છે, તો હું એવી પ્રાર્થના કરૂંછું કે-
આપના ચરણારવિદમાં મારાં નેત્રયુગળ ભ્રમરભાવને પામો ભમરાને
જેમ કમળમાંજ નિરવધિક પ્રીતિ છે તેમજ દાસજનના નેત્રરૂપ ભમરની
પ્રીતિ સ્વામિના ચરણુકમળમાં છે. નિરવધિક પ્રીતિરૂપતાને પામેલો જે
ચરણુકમળનો સાક્ષાત્કાર એજ સ્વતઃ સુખરૂપ હોઈને મને સતત થાવ
એવી પ્રાર્થના છે. આ આપનાં ચરણુકમળ શોભાયમાન વજ્ર કમળ ઊર્ધ્વ-
રેખા આદિક ચિહ્નોવડે અસાધારણ પારમૈશ્વર્યને સૂચવેછે, તો પારમૈશ્વ-
ર્યને સૂચવનારી રેખાઓથી સમવંકૃત એવા ચરણુકમળનો સાક્ષાત્કાર
દાસજને ઇચ્છવો જેઘએ શંકા-જે હૃદયનું તિમિર (અંધકાર) ન ટળ્યું
તો પછી નેત્રસાક્ષાત્કારથી શું પ્રાપ્ત થાય ? એવી અપેક્ષામાં કહે છે કે-

शनिनीरजोर्ध्वरेखे नयनयुगं मम पट्टपदत्यमेतु ॥७॥ महानुभावानन्द
उवाच—केवलं ते कथामेव यः श्रोत्रगां मानवः कोऽपि कुर्यान्न

આ કમળ બીજને સજાતીય નથી કે જેથી બીજાના કિરણોવડે ઉપજ-
વન પામી પ્રકુક્ષિત થઇ હૃદય-અંધકારને હરવામાં અસમર્થ થાય ? કિંતુ
આ કમળતો વિલક્ષણ છે, કેમકે જ્ઞાનાન્દેષ સ્વરૂપ જેમનું છે એવા
આપ પરમાત્માનો એક અવયવવિશેષ છે, માટેજ નિઃશ્વ/નોના હૃદય-
તિમિરને હરવાના સ્વભાવવાળું છે. યદ્યપિ કમળદૃષ્ટાંતથી સુકુમારતા
અને સુરસતાની સિદ્ધિ થાય છે અથાપિ સુરસતાની અપેક્ષાએ સુકુમાર-
તામાં પોતાનો ભાવવિશેષ જણાવામાટે 'કિસલયચ્છુલે' એમ પૃથક્પણે
વિશેષણ આપે છે, કિસલય થકી પણ આ આપના ચરણ અતિ કોમળ
છે (કિસલય એટલે પક્ષવ, જેને નવાંકુર કહેછે) આવા કોમળ ચરણ
કમળથી પાપાણુપ્રાય અને કાંટાપ્રાય આ ભૂમિતળમાં અમારૂં ઉજ્જવન
કરવા આપ વિચરો છો, માટે આપની કૃપા અહીં અહીં છે. મારા જેવા
પામરોનું હૃદય રાગ દ્વેષાદિરૂપ વિવશ્ય કાંટાથી ભરપુર છે તથાપિ તમો
તેમાં પક્ષવથકી પણ કોમળ એવા આ ચરણકમળને કૃપાથી સુકીને
અને તેનું તિમિર ટાળીને અમારા નેત્ર આગળ પ્રકાશો છો. તે તમારી
સર્વેશ્વરતા અને કૃપાવત્સળતાનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરતો હું તે મારી
નેત્રવૃત્તિ આપના ચરણકમળમાં નિરંતર રહો ॥૭॥ હવે મહાનુભાવા-
નંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે હરે ! 'આત્મા ચરે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો
નિદિધ્યાસિતવ્યઃ' આ શ્રુતિમાં કહેલો માર્ગ તો અતિ મહત્ત્વ છે, તે
આ માર્ગથી ભવસાગરને કોઈકિજ (વિરલો) તરી જાય છે. આત્મા
કયો ? કે જેને શ્રુતિમાં વેદિતવ્યપણે કહ્યો છે. તે આત્માનો અવબોધ
આપવા શ્રુતિ તરતજ પ્રવર્તે છે—'ન વા અરે પશુઃ કામાય પત્તિઃ પ્રિયો
નપતિ' ઇત્યાદિ વિસ્તારથી. તેટલામાત્રથી પણ તે આત્માનો સુસ્પષ્ટ અવ-
બોધ થતો નથી, અન્ય પ્રકરણમાં આત્માનું નિરૂપણ કરવા પ્રવર્તેલી શ્રુતિ
અલભ્ય મનોમય આદિકને હિલ્લંઘન કરીને આનંદમયમાં ઉપસંહારને
પામે છે. અંતર્યામિશ્રાદ્ધાણુ તો અંતર્યામિપણને વિસ્તારથી નિરૂપણ

સોઽપિ ઇમેત્ । સંસૃતૌ તર્હિ સાક્ષાન્નવન્તં દશા પશ્યતઃ સા
કુતસ્તં ભજે ત્વાં સદા ॥૮॥ શુક્લનન્દ ઇવાચ—નિત્યં યોઽક્ષરધામ્નિ

કરતા સ્પષ્ટપણે સર્વેશ્વરની આત્મતાને (જે સર્વેશ્વર છે એજ પરમાત્મા છે) જણાવે છે. તો એરીતે આત્મસ્વરૂપને શ્રવણ મનનવડે સમજીને તેના નિદિધ્યાસનમાં પ્રયત્ન કરે. આ અધુ સર્વસુગમ કેમ હોઈ શકે ? નજ હોય. તેમજ આ વિદ્યામાં સર્વ કોઈપુરૂષ સમર્થ પણ નજ હોઈ શકે, કેમકે આ વિદ્યા નિયમિત અધિકારવાળી (ત્રણ વર્ણુનેજ અધિકાર છે સર્વ કોઈને નથી) છે. તો આવી દુર્વૃત્તાની પર્યાલોચના કરીને આપ પરમ કૃપા વાત્સલ્ય અને સૌશીલ્ય ગુણની પ્રેરણાથી આ. વિષમ કલિ-કાળમાં પણ આ પૃથ્વીતળમાં પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો. તે તમારી પ્રાદુર્ભાવ કથા કે જે કૃપા વાત્સલ્ય સૌશીલ્ય આદિક કલ્યાણમય ગુણવિશેષે ગર્ભિત છે તેને, તેવા દિવ્ય ગુણોમાં રસિક જે કોઈ જાતિથી કે વિદ્યાથી નીચ જનપણ સાંભળે છે તે તેટલામાત્ર-થીજ સંસૃતિરૂપ ચક્રબલુ થકી નિકળી જાય છે. તો તે તમો સર્વ લોકોના સંમુદ્ધાર માટે પ્રાદુર્ભાવ પામેલા પરમપુરૂષને પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરતા અને લવજ્ઞમનો પ્રસંગજ ક્યાં છે ? માટે હું હાલમાં નિત્યતૃપ્ત થયો છું. તે તમો પરાવર પરમાત્માનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં મારા સર્વ કર્મો પ્રક્ષીણ થઈ ગયા છે અને હૃદયઅનિય વિશીર્ણુ થઈ ગયો છે, માટે હું હવે નિર્ભય થઈ ગયો છું તો હવે સુક્તિદશામાજ જેમ એમ કેવળ આનંદથી સદાય તમોને લળું છું ॥૮॥ હવે શુક્લનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે પ્રભો ! સર્વ જૂતોના મહેશ્વર સર્વજ્ઞ સત્યસકટપ એવા જે તમો પરમ કર્ણુથી સર્વ કોઈએ સમાશ્રય કરવા મનુષ્ય સજ્જાતીય તાનુને આશ્રય કરી રહ્યા છો. તે તમારો આવો જે મનુષ્યભાવ તેના સમાશ્રયરૂપ પરભાવને નહિ જાણીને પોતે કરેલાં પાપકર્મોએ કરીને મૂઢ એવા જનો મનુષ્યપણાના સ્વીકારમાત્રથી તમોને ધીજા જેવાજ જાણીને તિરસ્કાર કરેછે. રાક્ષસ-સખન્ધી (તામરી) તથા આસુરસંજન્ધી (તામસી-ક્રોધ લોભાદિમયી) મોહિની (ભગવાનના પરપણામાં મોહ પમાડનારી) પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) ને

દિવ્યમહસિ સ્વે પ્રાકૃતાસ્થ્યાત્પરે ગાઢાત્સન્તમસાત્પ્રભોઽક્ષરપરઃ
શ્રીવાસુદેવઃ સ્વયમ્ । મુકૈર્દિવ્યવપુર્મિરાધિતપદોઽસહ્યૈશ્ચ તેજો-

આશરેલા તેઓ નિષ્કળ વાંછિતવાળા, નિષ્કળ આરણવાળા, (ઉપક્રમને
આરણીને નિષ્કળ પ્રવૃત્તિવાળા) વિપરીતજ્ઞાન હોવાથી નિષ્કળ જ્ઞાન
વાળા અને સર્વત્ર યથાર્થ જ્ઞાને રહિત છે યથાર્થ જ્ઞાનનો અભાવ છે માટે
તેમનું જ્ઞાન નિષ્કળ છે, માટેજ તેમની આશા અને આરંભ નિષ્કળ છે
એવો ક્રમ સમજવો અર્થાત્ તમને સર્વેશ્વરને ઇતર નર જેવા સમજીને
તમારે વિષે જે કાંઈ કરવા ઇચ્છે છે અને જેને ઉદ્દેશીને આરણોને કરે છે
તે તમામ નિષ્કળ થાય છે જે કોઈ પોતે કરેલા પુણ્યસયયથી તમારા
શરણને પામીને સમસ્ત પાપબન્ધે રહિત થઈ દેવી (સાત્વિકી) પ્રકૃતિને
આશરેલા મહાત્માઓ છે તેતો મન વાણીને અગોચર નામ કર્મે સ્વરૂપ
જેમનું છે એવા પણ તમને પરમ કર્ણાથી સાધુજનોના સરક્ષણ માટે મનુષ્ય
ભાવથી અવતરેલા ભણીને અનન્યમનથી તમને ભજે છે તે તમારી આ
નરતનું હરતપાદાદિ અવયવ રચનાની સમાનરૂપતામાનથી શુદ્ધમયી
નથી કિંતુ દિવ્ય છે, 'ન તસ્ય પ્રાકૃતા મૂર્તિઃ' એવી રમૂર્તિ છે 'ભાવિસ્વ
યણં તમસ પરસ્તાત્' એવી શ્રુતિ છે 'અજોઽપિ સજ્જગ્યયાતમા મૂતાનામી
શરોઽપિ સત્' । પ્રકૃતિ સ્વામિષ્ઠાચ સમ્મદામ્યાત્મમાયયા' એવું ગીતાવચન
છે સસારસાગરમા હુળતા મનુષ્યોના ઉત્તારણ માટે કૃપાના ઉછળતા તર
ગોવાળી સ્વેચ્છાથીજ આ-મનુષ્યયોકમા દિવ્ય નરતનું પ્રકટ કરીને પ્રાદુ
ર્ભાવ પામ્યા છો પ્રાદુર્ભાવ પામીને આત્મારામ હોવાથી 'મુનિ' એવી આખ્યા
(નામ) થી પ્રખ્યાત અને પોતાને અસાધારણ એવી યોગરૂઢ 'નારાયણ' એવી
આખ્યાથી વિખ્યાત થયા છો દિવ્યરૂપ તેજોમય અપરિમિત મુક્રોએ સેવેલા
જે પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી, અલૌકિક અતિસુંદર તેજ જેમાં છે અને પ્રકૃતિનો
ગાઢ અધકારથથી પરપણે પ્રકાશતા એવા પોતાના અક્ષરધામમાં અક્ષર-
પરપણે સદૈવ વિરાજે છો, તેજ પોતાના આનંદમય દિવ્ય રૂપથી તે તમો
શ્રીવાસુદેવ સ્વય સ્વેચ્છાથી નરતનુની રચનાવિશેષને સ્વીકારીને પ્રાદુર્ભાવ
પામ્યા છો આપના પ્રાદુર્ભાવમા પ્રધાન નિમિત્ત તો આ છે-શુ ? તો

મયૈરાસ્તે સ ત્વમિહાસિ દિવ્યનૃતનુર્નારાયણાસ્યો મુનિઃ ॥૯॥
સ્વજ્ઞાનપ્રથનં ચ ભક્તનયનાનન્દં ચ ધર્માવનં કર્તું હ્યાત્તનરાકૃતૌ
કરુણયા સ્વીયાન્તરારિક્ષિતિ । પ્રાદુર્ભાવિતદિવ્યવૈભવ इह त्वय्येव
तस्मिन्મનો લીનં મેઽસ્તુ સદા સિતામ્બરધરે શ્વેતપ્રસૂનસ્રજિ ॥૧૦॥
સ્વયંપ્રકાશાનન્દ ઉવાચ—જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તિસાક્ષિણિ પરે માયાદિ-

કળિબળને લીધે પરાભવ પામેલા વિધિનિષેધરૂપ ધર્મની રક્ષા કરવી તથા
પ્રકૃત પામેલા, વેદાતૈકવેદ સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરવો અને ભક્ત-
જનોના નેત્રોને આહ્વાદ આપવો. આ કારણોને લીધે કંઈકાથી પ્રાદુર્ભાવને
પામીને આજ ભૂમિતળમા અક્ષરનિવાસિત્વ આદિકરૂપ અસાધારણ ઐ-
શ્વર્ય તેને ભક્તોને તેને સમયે સમાધિમાં તમોએ પ્રદર્શાવ્યું છે. વળી પો
તાના ચરણકમળના સમાશ્રિત જનોના ચિત્તમાં સ્વયં પ્રીતિથી પ્રવેશ
કરીને રાગદ્વેપાદિ અતરના અરિઓને નાશ કરો છો. આવા શ્વેત પુષ્પોના
(મોગરા બુધ્ધિ આદિક) હારોથી સમલકૃત, શ્વેત વસ્ત્રધારી આપને વિષે
મારું મન સર્વ કાળમાં લીન—એહનિમગ્ન રહ્યું ॥૬-૧૦॥ હવે સ્વયંપ્રકા-
શાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! આપ જાગ્રત્ સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ
આ અવસ્થાઓના સાક્ષી છો—જીવ તો કર્મેવશ હોઈને કર્માનુસારે જાયતું
આદિક અવસ્થાઓને અનુભવે છે, તમો તો તે જીવોની સાથેજ હૃદય
કમળમાં રહેલા છતાં પણ કર્મકળથી નહિ લેપ પામીને તેઓની તેતે અવ-
સ્થાઓના સાક્ષી થાઓ છો, માટેજ તે જીવો થકી તમો પર છો તેમા
'દ્વા સુપર્ણા સયુજા સસાયા સમાનં વૃક્ષં પરિપક્વજાતૈ । તથોરન્વ. વિષ્ણુલં
સ્વાદ્વત્પનશ્ચન્વ્યોઽમિચાક્રશીતિ' એવી શ્રુતિ છે. તો તે જીવો ભોક્તાઓ
થાય છે અને તમે તો તેનાથી પર સાક્ષી થાઓ છો શંકા—તે જીવોની સાથે
માયાના પરિણામરૂપ દેહમાં નિવાસ કરી રહેલાનેપણ સાક્ષિતામાત્ર કેમ
કહેવાય ? તો એમ નથી, કેમકે તમો અનીશ (અસમર્થ) નથી. તે જીવો તો
અનીશ છે તેમાં 'સમાને વૃક્ષે પુરુષો નિમગ્નોઽનીશયા શોચતિ મુદમાન. ।
ગુપ્તં યદા યદ્યત્યન્યમીશમ્' 'અસાન્માયી સ્વજતે વિશ્વમેતત્તસિદ્ધાન્વો
માયયા સન્નિવૃદ્ધઃ' એવી તો શ્રુતિ છે. વળી જે માયા આદિક છે તે તમા

શક્તીશ્વરે વૈરાજસ્ય હિરણ્યગર્ભપુરુષસ્થાપીશ્વરસ્યેશ્વરે । આત્મીયા
ક્ષરધામનિત્યવિલસત્પીઢે મનુષ્યાઠતૌ તસિન્દ્રીપુરુષોત્તમે ભગ
વત્તિ ત્વય્યસ્તુ મૈ માનસમ્ ॥૧૧॥ આત્માનન્દ સ્વાચ—રૂપયા પર
યૈવ સદ્યો મુવિ મૂઢોઽપિ જનો યુધૈર્ન જૈય । મવતીત્યલિલાગમૈ

રીજ શક્તિલેશ છે જે માયા જે પુરુષ અને જે કાળ છે, તે આ સર્વ
જગત્સર્ગના ઉપકરણભૂત હોઈને તમારોજ એક પ્રકાર (અપૃથક્સિદ્ધ
વિશેષણ) થવાના સ્વભાવવાળું હોવાથી તમારું શક્તિભૂત છે, તો એના
આપજ ઈશ્વર છે તેથી તમો તેના સાક્ષી અને નિયતા થાઓ છો શકા-
સ્થિતિમાં કારણપણુ હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા) નું 'હિરણ્યગર્ભ સમવર્તતાગ્રે' આ
શ્રુતિ કહેછે, તો એજ ઈશ્વર હોવાને મોઘ્ય છે ? તો એમ નથી, કેમકે
'બ્રહ્મા તો તમોએ કરવા માટેલી સૃષ્ટિ આદિકના ક્ષારમાન છે એટલે
એમનું ઈશ્વરપણુ તો અપેક્ષાબુદ્ધિથી (ઈન્દ્રાદિકની અપેક્ષાએ) છે પણ
નિરૂપાધિક નથી વિરાટ સૂત્રાત્મા અને અન્યાકૃત આ ત્રણ દેહના અભિ-
માની, વૈરાજ હિરણ્યગર્ભ અને ઈશ્વર સરનાને લગનારા એવા તે ઈશ્વર
બ્રહ્માનાપણુ તમો ઈશ્વર (ઈશ્વરેશ્વર) છો તેમાં 'સમીધરીણા પરમ મદેશ
વમ્' એવી શ્રુતિ છે તમો ચોતાને અસાધારણ અક્ષરધામમા નિત્ય નિવાસ
કરી રહ્યા છો, તથાપિ તેના તેજ ચોતાના અસાધારણ દિવ્ય રૂપથી માનુષ્ય
નાશ્ચને અનુકરણ કરીને અમારા ઉજળવન અર્થે કૃપાથી પૃથ્વીતળમાં
પ્રાકુલાંવ પામ્યા છો આવા આપ લગવાનું પુરુષોત્તમને વિષે મારું મન
નિરતર નિમગ્ન રહ્યો ॥૧૧॥ આત્માનન્દશ્રુતિ સ્તુતિ કરેછે—હે લગવન !
સમગ્ર આગમો (શાસ્ત્રો) ના તમોજ હેતુ છે, 'યસ્ય નિઃસસિત વેદા'
એવી ક્ષુતિ છે સ્મૃતિઓપણુ વેદ મૂળ જેમાં છે એવી છે, માટે તમોજ
અખિલ આગમોના હેતુ છો આવા આપની જે પરા કૃપા થાય તો
તત્ક્ષણજ મૂઢ જન પણ વિજ્ઞાનસપત્તિને પામેછે અને પડિત પુરુષોએ
અજ્ઞેય થાયછે—એટલે પડિત પુરુષને દુર્લભ એવા જ્ઞાનવિશેષને પામેછે
જે હેતુમાટે પરોક્ષ અપરોક્ષ લક્ષણ જેનું છે એવી અપરબ્રહ્મવિદ્યા અને
પરબ્રહ્મવિદ્યાની સપત્તિ આપ લગવાનની કૃપાથીજ એક સાધ્ય છે માટે

કહેતું મુંવિ નારાયણમીશ્વરં મજે ત્વામ્ ॥૧૨॥ ચૈતન્યાનન્દ ઉવાચ—
નિદધે હૃદયે હૃદયેશ ! વપુસ્ત્તચ દેશિકદેશિક ! હંસવૃતમ્ । મમ
મા મતિરન્યપદં વિપદં મજતાં રમતામિહ નાથ ! સદા ॥૧૩॥
મજનાનન્દ ઉવાચ—સુખયિતુમલં લોકં શોકાર્ણવે વહુધાઽર્દિતં પર-

હું વિજ્ઞાનસાધનોપાયની શોધને ત્યાગ કરીને તમો સર્વેશ્વર નારાયણને
ભળું છું ॥૧૨॥ ચૈતન્યાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન ! તમો દેશિ-
કોના દેશિક (ઉપદેશ આપનાર આચાર્ય) છો, એટલે વ્યાસાદિક જે
દેશિકો છે તેનાપણુ દેશિક છો. તેમનું જે દેશિકપણુ છે તેતો તમોએજ
પ્રવેશ કરાવેલી શક્તિએ કરીનેજ છે પણુ સ્વતાઃ નથી. આ અર્થ 'વક્ષુ-
પશ્ચક્ષુઃ' (ચક્ષુષના ચક્ષુષ એની પેઠે ભણુવો) હે હૃદયેશ ! તે તમારા
વપુ-દિવ્ય સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ-ચિતન કરું છું. કેમકે આ ભગવાન
હૃદયમાં રહીને અજ્ઞાનજન્ય અંધકારને નાશ કરેછે, ધર્તર દેશિકોની અપે-
ક્ષાએ આ દેશિકોના દેશિક ભગવાનનો આ કબો એજ વિશેષ છે. બીજા
દેશિકો તો પ્રણિપાતાદિકથી ઉપસેવન કર્યાથકા તત્ત્વનો કેવળ ઉપદેશ
આપેછે, આ ભગવાનતો આત્મભાવ (હૃદય) માં રહીને પ્રદીપ્ત જ્ઞાનદી-
પથી અજ્ઞાન અંધકારને નાશ કરેછે. વળી જે નિલમુક્તોથી ચોમેર વિદા-
એહું તમારું સ્વરૂપ છે તેજ આ હમણાં તમારા ઔકાંતિક ભક્ત પરમ-
હંસોથી વિદાએહું હું હૃદયમાં ધ્યાન કરું છું-નિલમુક્તોથી વિદાએલા સ્વરૂ-
પની અપેક્ષાએ પણુ પરમહંસોથી વિદાએહું સ્વરૂપ તો મને પરમ પ્રિય
છે, કેમકે આ તો લોચનચોચર છે. વળી હે નાથ ! આ મારી મતિ
સદાય આ દિવ્ય રૂપમાંજ રમો-એટલે હમણાં જે આ રતિ (પ્રીતિ)
ઉદ્ભવી છે તે કોઈથી પણુ નહિ હણાતાં પરમાનંદસમુદ્ર તમારે વિષેજ
સદાય પ્રવર્તો, એવી પ્રાર્થના કરું છું. અર્થાત્ અનાદિ વિપરીત વાસના
પ્રબળ હોવાથી તે વાસનાને સમથપણે શમાવીને તમારેવિષે રતિને વૃદ્ધિ
પમાડો અને તમારા આ દિવ્ય સ્વરૂપ થકી બીજું પણુ જે કૈવલ્યાદિ પદ
છે તેતો વિપદાઓનુંજ પદ (સ્થાન) છે, માટે તેનેવિષે મારી મતિ ક્યારેય

મહુપયા દધે યો વૈ નરાકૃતિમિચ્છયા । તમહમલિલવ્રહ્માણ્ડાનાં
 ભવાભવકારણં સ્વહૃદિ વિદધે ત્વામાત્માનં હરે । સકલાત્મનામ્
 ॥૧૪॥ પરમચૈતન્યાનન્દ ઉવાચ—અશેષદુઃખમજ્જનં નિજાન્તરક્કમજ્જ-
 નમ્ । વિશાલનેત્રસજ્જનં નમામિ ભક્તરજ્જનમ્ ॥૧૫॥ પરમાનન્દ
 ઉવાચ—સંસ્તૂયમાનમમિપૂજ્ય મહર્ષિમુકૈરેકાન્તધર્મનિરતૈર્ગત-
 કાલમીકૈઃ । સ્વાત્ક્રયતો ધૃતનરાકૃતિનાટનં ત્વાં નારાયણં નૈર-
 સત્ત્વં પ્રણતોઽસિ નિત્યમ્ ॥૧૬॥ કૃષ્ણાનન્દ ઉવાચ—અવ્યાકૃતામિ-

નજ પ્રવેશ કરો ॥૧૩॥ ભગવાનંદુભુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે હરે ! આ
 દુઃખમય ભવસાગરમાં પડેલા અને જન્મ જરા મરણ વિગેરે વિવિધ
 કલેશથી પરાભવ પામેલા એવા જીવસમૂહને ત્રિવિધ તાપ ટાળવાપૂર્વક
 આત્મંતિક ભુખ પમાડવામાટે પરમ કૃપાથી સંકલ્પમાત્રે કરીને મનુષ્યા-
 કારે આપ પ્રકટ થયાછો. સમયે શ્રદ્ધાભેની ઉત્પત્તિ રિશ્તિ અને પ્રલયના
 કારણ અને સર્વ આત્માઓના આત્મભૂત એવા આપને હું મારા હૃદયમાં
 નિરતર ધારણ કરું છું ॥૧૪॥ હવે પરમચૈતન્યાનંદુભુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે
 ભગવન ! તમો નિજ-પોતાના ચરણનાજ એક સમાશ્રયવાળા જનોના
 અતરમાં રહેલા જે રાગ દ્વેષાદિ દોષો તેને ધ્વંજન (શુદ્ધ) કરોછો અને
 શાનોપદેશથી સમસ્ત દુઃખને દૂર કરોછો અને કરુણાથી ભરપુર, કમ-
 બદ્ધ જેવા વિશાળ અને ધ્વંજન પક્ષી જેવાં અંચળ એવા લોચનયુગળ-
 વડે ભક્તજનોને રંજન કરોછો. આવા આપને હું પ્રણામ કરું છું ॥૧૫॥
 પરમાનંદુભુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન ! પૂર્વે તમોએ નરના સખા નારા-
 યણુ ઋષિવૃષે થઈને મુક્તપ્રાપ્ત મહર્ષિઓએ પૂલ કયાં થકા નિઃશ્રેયસમાં
 એક ઉપયોગી એવું વિજ્ઞાન પૃથ્વીમાં પ્રવર્તાવ્યું હતું એજ આપ ફરીથી
 હમણાં કલિયુગમાં સાધુજનોના સંરક્ષણાર્થે સત્યસકટપથે સ્વેચ્છામાન-
 થી નરનાથને પ્રકટ કરીને, કાળ માયા અને કર્મેના ભયે રહિત, પારમૈ-
 કાતિક ધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા, કર્મભીજ જેમનાં વિનાશ થયાં છે એવા મુક્તા-
 નદાદિ મહર્ષિઓએ બહુધા રૂડીરીતે પૂલ કયાં થકા તથા સ્તુતિ કયાં થકા

મતિરીશ્વર આદરાત્વાં સદ્ધર્પણં હ્યથ વિરાઢમિમાન્યુપાસ્તે । પ્રયુ-
ન્નમચ્યુત ઉતાઙ્ગમયોઽનિરુદ્ધં સૂત્રાત્મમાન્યલિલનાથ ! નમામિ
તુભ્યમ્ ॥૧૭॥ ભગવદાનન્દ ઉવાચ—મનોભવશરાતુરર્ણુરમિરક્ષણો-
પાકુલૈર્વિચિત્રતિલકાદિમિર્લપિતવિષ્ણુમક્તવૈઃ । અદૃષ્ટતરવ-
ર્તમને નમદક્ષિણ્ણસ્વામિને ગવેપિતમુમુક્ષવે પ્રણતપાલ ! તુભ્યં
નમઃ ॥૧૮॥ શિવાનન્દ ઉવાચ—નારાયણ ! તવ ચરણં શરણં મમ

વિરાળે છો તે તમો નારાયણને હું નિત્ય નમસ્કાર કરું છું ॥૧૬॥ કૃષ્ણાનંદ
મુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! તમો સર્વભૂતરૂપે થઇને અવ્યાકૃત શરી-
રના અભિમાની ઇશ્વરે આદરથી ઉપાસના કરાઓ છો અને પ્રયુક્તરૂપે થઇને
વિરાટ શરીરના અભિમાની વિષ્ણુએ ઉપાસના કરાઓ છો અને અનિરુદ્ધ
રૂપે થઇને સૂત્રાત્મા શરીરના અભિમાની બ્રહ્માએ ઉપાસના કરાઓ છો
એરીતે સર્વના નાથ તે તમોને હું નમસ્કાર કરું છું ॥૧૭॥ હવે ભગવદ્દા-
નંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—જેઓ બાહ્ય ભર્વપુડ્ડ વિગેરે વિચિત્ર વૈષ્ણવ
ચિહ્નથી ભગવદ્ભક્તપાત્ર ભૂમિમા પ્રખ્યાપન કરતા થકા મિથ્યા ગુરનામ
ધારીને મિથ્યાચારી ઇન્દ્રિયારામ કામપરવશ થઇને સર્વત્ર ભમ્યા કરે છે,
તેઓ તમારી આત્મારામ જનોએજ એક સેવવા યોગ્ય ગતિને બાણવા
માટે સમર્થ થતા નથી તમો તો આ જગત્તળમા અમુક્ષુ મનુષ્યોને ગોતી
ગોતીને તેમને કૃતાર્થ કરવા કૃપા કરીને પ્રકટ થયા છો પ્રણત જનોનું
સરક્ષણ કરવાનુંજ એક જ ત ધારી રહેલા, નિષ્કિંચન જનોના સ્વામી એવા
આપ શ્રીહરિને વારવાર નમસ્કાર છે ॥૧૮॥ હવે શિવાનંદમુનિ સ્તુતિ
કરે છે—હે નારાયણ ! હું અગતિ હોવાથી તમારા ચરણને શરણપણે વરડું,
કેમકે આ ચરણ તો ભક્તજનોના કામપુરણ—અભિલપિત અર્થને પરિપૂર્ણ
કરનાર છે કેવળ ત્રિવર્ગ (ધર્મ અર્થ અને કામ) કળનેજ આપનાર નહિ
કિંતુ સંસારથી ભય પામેલા, અગતિ શરણાગત જનોનો સંસારભય દાળવા
પણે રક્ષણ કરનાર છે આ આપનું ચરણ શરણાગતોના પ્રાચીન પાપ
સંચયની ગણનાથી પરાદ્યુષ્ણ બાવને (પાપ અપરિમિત છે, માટે કેમ રક્ષણ
કરી શકાય ? એવા બાવને) ક્યારેય પામતું નથી, કેમકે ચરણ તો કર્ણના

કામપૂરણં પુંસામ્ । તારણકારણકરુણામરણં શરણાગતત્રાણમ્
॥૧૯॥ વામુદેવાનન્દ ઉવાચ—સકલમુનિજનેશં ધર્મમોક્ષાન્ધિમેશં
મયસુખિતસુરેશં નાથ ! મજ્જીવિતેશમ્ । અનુદિતમદલેશં પાવિ-

આભરણુભૂત છે ચરણુનો આટલો બધો મહિમા શાથી ? તો આ ચરણુ
આપ ભગવાન પુરુષોત્તમનો છે તમો તારણના કારણુભૂત-સસાર સંત-
રણના હેતુભૂત છો, માટે ચરણુનો જે મહિમા છે તે તમારોજ મહિમા
છે. અથવા-હે તારણ ! હે કારણ ! એવું પૃથક્ સમીપન પદ લેવું ॥૧૮॥
હવે વામુદેવાનંદવર્ણી સ્તુતિ કરેછે—હે નાથ ! તમોનેજ હું ભજું છું, કારણ
કે તમો મારા હવિતેશ છો હવિતેશ થકી બીજને કોણુ લજે ? કોઈ પણ
નહિ અને હવિતેશને કોણુ ન લજે ? સર્વ કોઈ લજેજ. વળી તમો કેવળ
સર્વસાધારણુ હવિતના ધર્શ નહિ પરંતુ પ્રકૃષ્ટ હવિતના ધર્શ છો. પ્રકૃષ્ટ
હવન તો નિર્લય, આનંદમય, સુખ્ય પ્રાણના એક સંશ્લેષવિશેષરૂપ છે,
આવો સંશ્લેષવિશેષ તો આપનોજ સંશ્લેષવિશેષ છે, જીત કોઈનો પણ
નથી, કારણ કે આપ પરમાત્માજ સુખ્ય પ્રાણુ છો, અન્યત્ર તો પ્રાણુ-
શબ્દ ઔપચારિક છે, તેમાં 'કો હોવાન્યાત્મક' પ્રાણ્યાદયેષ આકાશ આન-
ન્દો ન સ્વાત્' 'યદિયં કિંચ જગત્સર્વં પ્રાણ યત્રતિ નિષ્પતમ્ । મહદ્દયં
યત્રમુષતં પદેતદિદુરમૃતાક્ષે ભવમ્નિ' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. માટે તમોજ
સર્વોત્કૃષ્ટ હવિતેશ છો. વળી જે તમારું ધ્યાન કરવાથી લેશપણુ મદ
આશ્રિતોને ઉદય પામતો નથી, આવા તમોને હું ભજું છું. અથવા સમસ્ત
કલ્યાણગુણની ખાણરૂપ આપને વિષે મદ આદિક દેય ગુણોનો લેશ પણ
નથી એવા આપને ભજું છું વળી તમો આ અવનિર્મા આવિર્ભાવ પામીને
ધર્મ અને મોક્ષમાર્ગની પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ કરો છો, માટે તમો ધર્મ તથા
મોક્ષરૂપ સમુદના ચક્ર-ચેદ્રવત્ વૃદ્ધિ કરનારા છો. જેઓ પોતાના આ-
ત્માનાજ એક મનન કરવાના સ્વભાવવાળા જનો છે તેમના હૃદયકમ-
ળમા નિવાસ કરીને પોતાના આત્મા થકી બહાર (વિષયોમાં) જતા
મનને રોકી રાખીને આત્મામાંજ દાખલ કરીને તેઓના ધ્યાનયોગને
પોષણુ કરોછો, માટે તમો તે સમસ્ત યુનિજનોના ધર્શ-સ્વામી છો. વળી

તાનેકદેશં નટવરસમવેશં ત્વાં ભજે મહુકેશમ્ ॥૨૦॥ આત્માનન્દ-
મુનિસ્વાચ—અધર્મદેહુમેદનં પ્રકાશિતાત્મવેદનં સુરૈઃ કૃતામિવન્દનં
નિરીશમાર્ગનિન્દનમ્ । નિજાન્તરારિતર્દનં નમાસિ માનમર્દનં લલા-

ધર્મમર્યાદાને પરિપાલન કરતા તમોએ જગતીતળમાં વિષ્ણુયાગાદિ વિવિધ-
યજ્ઞોના આચરણથી ભવ બ્રહ્માદિ દેવોને બહુ વૃક્ષ કર્યા છે, તો એરીતે
ધર્મરક્ષણ માટે પ્રવર્તેલા તમોને હું બહુ ધુ. વળી આપે પોતાના દિવ્ય
ચરણકમળરજના સસર્ગસંપાદનથી બહુ દેશો પાવિત-પવિત્ર કર્યા છે
એરીતે જોને પણ પોતાના ચરણરજના સમાગમમાત્રથી પવિત્ર કરતા
તમો સદુપદેશોવડે મારા જેવા ચેતનને પવિત્ર કરો એમાં કહેવુંજ શું ?
કરોજ. વળી મંજુકેશ-સુદર મસ્તકકેશવાળા તમોને બહુ ધુ. કુટિલ
અને કાળા એવા પણ આપના કેશોનો આ મહિમા છે કે જે અતુ
સ્મરણમાત્રથી અંતરના કુટિલ તમને (અધકાર) હરી દે છે, તે તમો
મંજુકેશને બહુ ધુ. વળી સર્વેની પણ અપેક્ષાએ મારા મનનેત્રને આનંદ
કરનારો આ તમારો નટવરસમવેશ-નટવર-દિવ્ય વેણુવાદનમા રસિક,
દિવ્ય વૃન્દાવનવિષે વિહરણ કરવામા લાલસાવાળા, દિવ્યનટવર શ્રીકૃષ્ણ-
નેજ સમાન વેશ છે. તે તમો નટવરસમવેશ ધારીને હું બહુ ધુ ॥૨૦॥
હવે વૃદ્ધ આત્માનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! ભવસાગરમા
ડુબી ગયેલા ચેતનોનો ઉદ્ધાર કરવાની ધૃત્યથી ભૂમિઉપર હરિપ્રસાદ
(ધર્મદેવ) ના પુત્રરૂપે પ્રકટ થયેલા તમોને હું નમસ્કાર કરું છું જે
કોઇ નિરીશ્વરવાદી આસુરો આપની આવિર્ભાવ કથાને પણ નહિ સહન
કરનારા છે તેઓનું તમોએ સરઘાઓનાં પ્રમાણુવચનોવડે બહુ ખડન કર્યું
છે. અને જે સુરો-સર્વૈક પ્રકૃતિવાળા છે, તે તમારા સ્વરૂપને જાણનારા-
ઓએ આપ અભિવંદન કરેલા છે મુસજનોને આદુર્ભાવમાત્રથી પુરૂષોત્તમ
સ્વસ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનારા અને અજ્ઞ આશ્રિત જનોને તો સદુપદેશાદિવડે
સ્વસ્વરૂપને પ્રકાશ કરનારા છે. વળી તમોએ પ્રકટ થઇને અધર્મમાં કારણ-
ભૂત કલિબળનો પોતાના પ્રતાપથી પ્રણાશ કર્યો છે. પોતાના ચરણારવિંદના
સમાશ્રયવાળા જનોના જે અતરના અરિઓ કામ ક્રોધ લોભ માન આદિક

ટપીતચન્દનં હરિપ્રસાદનન્દનમ્ ॥૨૧॥ કપિલેશ્વરાનન્દ ઉવાચ—હ-
 ણ્ડહદ્રતરિપૂહલનૈકવીરો જાહ્યાન્ધકારપટલોદ્ગમને પટીયાન્ ।
 સ્વામિન્નઘૌઘદલનો હિ તવ પ્રતાપસ્તાપાંશ્ચ પાપનિકરાન્હરતાન્મ-

છે તેની તમોએ પ્રશંસિત કરી દીધી છે. તે તમો ખીળા ચંદન તિલકથી
 અલંકૃત લલાટવાળા હરિપ્રસાદનંદન લગવાન્ શ્રીહરિને હું નમસ્કાર કરું
 છું ॥૨૧॥ હવે કપિલેશ્વરાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે સ્વામિન્ । (તમારું
 સ્વામિત્વ નિરૂપાધિક હોવાથી તમોજ એક સત્ય સ્વામી છો) તમો સ્વામિનો
 પ્રતાપ મારા દાસજનના તાપો (આધ્યાત્મિક આધિભૌતિક અને આધિ-
 દૈવિક)ને ટાળી નાંખો, સ્વામિનો પ્રતાપ પ્રતિકૂળપણે પ્રવર્તતા પુરુષમાં
 પ્રતિકૂળ અને અનુકૂળપણે વર્તતા જનોમાં અનુકૂળ થાય છે, તો આપને
 અનુકૂળપણે વર્તતા, દાસભાવને સદા અનુસ્મરણ કરતા મારેવિષે આપનો
 પ્રતાપ અનુકૂળ થઈને પાપપુંજને પરહરીને સમસ્ત સંતાપને નાશ કરો.
 શંકા-રાગ દ્રેષાદિ અંતરના અરિઓ હણાયા વિના અને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ
 થયા વિના ત્રિવિધ તાપનો ઉપશમ કેમ થાય ? તો તે સત્ય છે. તથાપિ
 ઉદ્ધત, જેની ગતિ હણાય એવી નથી, સહસ્ર મહારથોએ પણ દુર્જય, હૃદય-
 ગૂહામાં ગુપ્તપણે લરાઈ રહેલા અને માયારૂપ પડદાથી ઢંકાયેલા એવા તે
 અંદરના રિપુઓને પણ દળી નાંખવા માટે સમર્થ આપનો પરમ પ્રતાપ છે.
 તથા સહસ્ર સૂર્યે પણ ન ટાળી શકાય એવા જાહ્ય-અંતરના અજ્ઞાનરૂપ
 અન્ધકારને નાશ કરવા માટે આપનો પ્રતાપ પ્રભુ છે. તારો અસંખ્યાત
 પાપપુંજ અનાદિ કાળથી અનુવર્તે છે; તેને ટાળવામાટે મારાથી કેમ
 સમર્થ થવાય ? એમ તો તમારે આશંકા નજ કરવી. જે તમારી ઉપાસના
 સર્વ કર્મને લક્ષ્યસાત્ કરેછે તે કેનો પ્રતાપ છે ? વિદ્યાએ કરીને સર્વ
 કર્મનો ક્ષય થાયછે આવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. જે વિદ્યા છે તેતો પરમાત્માની
 ઉપાસનારૂપ છે. ઉપાસ્યનો મહિમાજ ઉપાસનાર્માં ઉપચાર થાય છે.
 તો આ રીતે તમારો પ્રતાપ અધિઓના (પાપિઓના) અધિવ્ય અચીવને
 એક સાથેજ દળી નાંખવા સમર્થજ છે. માટે આપનો પ્રતાપ મારા
 અઘોષને વિનાશ કરીને ત્રિવિધ તાપને હરી નાંખો, એવી હું પ્રાર્થના કરું છું.

દીયાન્ ॥૨૨॥ ભૂષણનન્દ ઉવાચ—ક્ષોણીક્ષેમકરઃ ક્ષમાજલનિધિઃ
ક્ષુદ્રાધ્વવિધ્વંસકઃ ક્ષોણીરક્ષકલક્ષસેવિતપદઃ ક્ષમાદેવરક્ષાકરઃ ।
અક્ષક્ષોભવિહીનવીક્ષણસુધાલક્ષીકૃતાત્મપ્રિયઃ ક્ષેમં નસ્તનુતા-
ત્સદા ક્ષિતિતલે શ્રીવાસુદેવો મવાન્ ॥૨૩॥ યોગાનન્દ ઉવાચ—
અષ્ટાઙ્ગયોગાભ્યસનં વિનાપિ યસ્ય પ્રસાદાત્સહસા જનાનામ્ ।
મવત્યવસ્યાગ્રિતયાત્પરત્વં સમાધિયોગસ્તમહં ભજે ત્વામ્ ॥૨૪॥
પૂર્ણાનન્દ ઉવાચ—વિશદકુસુમમાલં પાપતાપૌઘકાલં રચિરતિલક

સ્વામિના સસિધિમા પોતાવિષે દાસપણુ અનુસ્મરણુ કરતા અગતિ એવા
દાસજને કેવળ પ્રાર્થનાજ કરવી ઉપાસનાથીજ જેમ એમ પ્રાર્થનાથી
આપ મારી ઉપર પ્રસન્ન થવાને યોગ્ય છે ॥૨૨॥ હવે ભૂધરાનંદમુનિ-
સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! તમો પરાત્પર વાસુદેવ પરમ કૃપાથી પૃથ્વી
તળમા પ્રકટ થઈને ક્ષુદ્રાધ્વ-અનર્થકારી કૌલ કુઠાદિ પાવકમાર્ગોને વિનાશ
કરીને, શ્રીત સ્માર્તમાર્ગના પ્રવર્તનથી અને પારમૈકાતિક ધર્મના પ્રવર્તનથી
ક્ષોણી-શૂન્યજનુ ક્ષેમ કરોછો અનેક મહારાજાઓએ સેવ્યા છે અરણુકમળ
જેના અને ભૂદેવોની અહિત નિવારણુપૂર્વક હિતાચરણાદિકથી રક્ષાને
કરતા અને છતેન્દ્રિય આત્મપ્રિય ભક્તોને પ્રેમાર્દ્ર કૃપાકટાક્ષરૂપ અમૃત
રસના સેવન-છટકાવથી સમુજ્જવન કરતા થકા વિરાજેછો તે તમો
વાસુદેવ ક્ષમાનિધિ હોવાથી મારા અનાદિ કાળથી અનુવર્તતા અપરિમિત
અપરાધોને નહિ ગણીને સદાય ક્ષેમ-કલ્યાણ કરવાને યોગ્ય છો (આ
સ્થળે ભવદાવાનળથી વિમુક્તિ એજ ક્ષેમ કહેવા ઇચ્છેલુ છે) ॥૨૩॥
હવે યોગાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! યમ નિયમાદિ અષ્ટાઙ-
યોગના અભ્યાસ વિનાજ જે આપ ભગવાનના પ્રસાદમાત્રથી તત્કા
ળજ જામત્ સ્વપ્ન અને સુપુત્તિ થકી પર-અતીત આત્મજ્યોતિષ્ (તેજ)
ના પ્રકાશરૂપ સમાધિસ્થિતિ સર્વ કોઈ જનને થાય છે, આવો અનુગ્રહ
કરનારા તે તમોને હું શાસ્ત્રદર્શિત કર્માદિ બધા ઉપાયોને નહિ ગણીને
દૃઢ વિશ્વાસપૂર્વક ભજ્યુ છું ॥૨૪॥ હવે પૂર્ણાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે
ભગવન્ ! તમો કાળ માયાના કરાળ-ભય કરનારા છો તમારી આગળ

માલં મક્તસદ્ધૈકપાલમ્ । હૃતનિજજનિજાલં કાલમાયાકરાલં
 સુખિતપરમરાલં ત્વાં મજે ધર્મચાલમ્ ॥૨૬॥ ગુણાતીતાનન્દ ઉવાચ—
 નિજાનન્દં મન્દસિતમધુરચન્દ્રામવદનં દયાસિન્ધું શાન્તં વહુ-
 વિધવિભૂષાશ્ચ દધતમ્ । મનર્થ્યર્થાસોમિર્નટવરસમાનચ્છવિમહં
 સમાયાતોઽસિ ત્વાં શરણમિદ્ધ નારાયણમુને ! ॥૨૬॥ પ્રેમાનન્દાદયો
 મુનયઃ ક્વ — જય શ્રીમહારાજ મારાજ ! સર્ગાદિકાલસ્વજાતાઞ્જ-

કાળ કે આયા કંઈ પણ કરવા સમર્થ નથી. માટેજ તમારા થકી વિભુ-
 થોને વિષેજ પાપ અને તાપ (ત્રિવિધ) પોતાનું સામર્થ્ય પ્રકટ કરેછે
 તમો તો તે પાપ તાપના કાળભૂત-નાશ કરનારા છો માટેજ આશ્રિતોના
 જનન મરણાદિ કલેશભ્રાંતરને તમો કૃપાથી ટાળી નાંખો છો. આવા આપ
 અવનિ ઉપર ધર્મેના બાળરૂપે અવતરીને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સંશ્લેષ
 આપીને ભક્તસમૂહને હાલમાં પાલન કરો છો તથા પરમ ભક્ત પરમહંસોને
 પરમ સુખમય પોતાના પરસ્વરૂપનું સુખ આપીને પરમ સુખી કરો છો
 આવા તમો સુગન્ધિ સુકોમળ સુંદર પુષ્પમાળાઓથી સમલંકૃત, દિવ્ય
 ઊર્ધ્વપુકૃતિલકથી શોભાયમાન લલાટવાળા ભગવાનને હું અનન્ય મનથી
 બળ્લુ છું ॥૨૬॥ હવે ગુણાતીતાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે નારાયણમુને !
 નિજ-સહજ આનન્દો જેના છે, (અનવધિક આનંદમય) અને નિજ-
 પોતાના ભક્તજનોને આનંદ આપનારા, (‘વૃષ દેવાનન્દયાતિ’ એવી શ્રુતિ
 છે) આનંદને પ્રકાશ કરતા હોયને શુ ? એવા મંદહાસ્યે કરીને મધુર
 એવા મુખચંદ્રથી આશ્રિતોને આત્મા આપતા, વિવિધ વિભૂષણોવડે
 વિભૂષિત દિવ્ય અવયવવાળા, મહામૂલ્ય વસ્ત્રોથી સમલંકૃત, નરોત્તમને
 તુલ્ય કાન્તિ-શોભા જેમની છે, દયાના સિન્ધુરૂપ, સૌમ્ય દિગ્ધ આકાર
 જેમનો છે, એવા તમોને હું શરણપણે યાચ્યો છું ॥૨૬॥ હવે પ્રેમાનંદ-
 દિમુનિઓ દંડકછન્દથી સ્તુતિ કરે છે—હે શ્રીમહારાજ !—પોતા થકી ઈતર
 સમસ્ત વસ્તુઓના સ્વામિભૂત હોવાથી સર્વાંગિક એશ્વર્યે સપત્ત રાત્રિ
 રાજ તમો જય-જયકારી પ્રવર્તો. હે મારાજ ! મા-લક્ષ્મીના પણ રાજ
 (શ્રીપણુ જેના વશ પણુમા વર્તે છે.) છો સરિના સમારંભ સમયમાં

જાતાદિકાત્મપ્રજાજાતજન્માદિદુઃસ્વાપદ્વજન્મ! નૈકેન્દુવિદ્યોતદો-
ર્જ્યુતિધ્વંસિતાત્મીયહાર્દાન્ધકારાઽઽદિદેવાદ્ય ! વિદ્યુત્પ્રમામાસ-
વાસઃ ! સદાનન્દ ! ગોવિન્દ ! સાનન્દવન્દારુમન્દારપાદારવિન્દો-
ત્તમક્ષેમધામાક્ષરાધ્યક્ષ ! લોકે મુમુક્ષાયિયક્ષાગમેક્ષાતિતિક્ષાસ-
મન્દાક્ષતાવર્જિતાક્ષોળવિક્ષોમળાત્માક્ષપોપપ્રસક્તાતિરુક્ષાક્ષરા-
લાપદક્ષોદ્ધતક્ષુદ્રરક્ષોવિપક્ષક્ષયોદ્યુક્ત ! । રાધારમામ્બોજજન્મોક્ષ-
લક્ષ્માર્ચિતાતીક્ષ્ણવક્ષ.ક્ષમારક્ષક ! ડ્યક્ષમ્મૃદ્વલ્લક્ષોત્તમશ્લોક !

પોતાના અવતારભૂત શ્રીનારાયણના નાલિકમળ થડી ઉત્પન્ન થએલા
અતુર્ભુપ્રમુખ પ્રભસંતતિનાં સંસ્પૃતિદ્વ.ખોને નિવૃત્ત કરવા પૃથ્વી ઉપર
તમો લક્ષ્મિધર્મના ગૃહમાં પ્રકટ થયા છે. પોતાના ઉપાસકોના હૃદયક-
મળમાં તમોજ આવિર્ભાવ પામીને અનેક ચંદ્રકિરણો જેવા પોતાના નખ-
કિરણોવડે તેઓની હૃદયગૂહાની અંદર અનુવર્તતા અંધકારને નાશ કરો
છો. તમો દેવોના પણ દેવ આદિદેવ છો અને આ સર્વજગતના આઘ-
કારણ છો. વિજ્ઞાનીની ક્રાંતિ જેવા ચળકતા (પીતાંબર) દિવ્ય વસ્ત્રથી
તમો શોભો છો. તમો સદા અનવધિક આનંદથી પરિપૂર્ણ છો. તમો પ્રેમ-
પૂર્વક પ્રણામ કરતા લોકોના ધર્મિસત સમસ્ત અર્થો આપનારા હોવાથી
કટપત્તુક્ષવત્ પ્રકાશમાન પાદારવિંદથી સદાય શોભો છો. તમો સર્વોત્તમ
નિ શ્રેયરૂપ ક્ષેમના ધામ-પ્રાપક છો. તમો દિવ્ય અક્ષરધામના અધ્યક્ષ છો
લોકમાં જેઓને મુમુક્ષા નથી કે યિયક્ષા-યજ્ઞન કરવાની ધર્મિજા નથી કે આ-
ગમેમજા-શાસ્ત્રાવલોકન પણ નથી, તેમજ તિતિક્ષા લગ્નલ આદિક ગુણો
નથી, હિંતુ વિષયોમાંજ એક અપળ એવાં ધન્દ્રિયોનાજ એક પોપણુમા
પ્રવર્તેલા અને અતિ કઠોર લાપણુ કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળા, ઉદ્ધત,
ક્ષુદ્ર એવા જે ગુરુત્પરુપથી ઉત્પન્ન થએલા આમુરશો છે તેઓનું મૂળ
માંથી નિકળને કરવામાંજ એક પ્રવર્તેલા છો. તમો રાધા રમાએ અર્ચન ક-
રેલા અને ભવ પ્રદાદિહોએ પૂજન કરેલા છો. વાત્સલ્ય સૌશીલ્ય આદિક-
વડે આશ્રિતો ઉપર મુકુમાર હૃદય જેનું છે એવા ક્ષમાનિધિ તમો છો. કેલા-
સાયળ જેવા ધોળાં યથોવડે દિશાઓના અંતરાળોને પ્રકાશ કરનારા છો.

વિષ્ણો ! ચલક્ષાસ્વપક્ષાન્તનક્ષત્રરક્ષાકરામાસ્ય ! દોષપ્રશોષ !
 પ્રકાશાશ્વયાશેષશર્મેશ ! ! શાન્તાશયાશેષસિદ્દેશ ! સિદ્ધીશ !
 વુદ્ધીશ ! યદ્દોદ્ધરધ્યાન ! ! નૈકાવતારાધમોદ્ધારક ! શ્રીહરે !
 ત્વં પ્રસીદ પ્રમો ! દીનચન્ધો ! ॥૨૭॥ સુપ્રત ઉવાચ—શ્રુત્યં ત્યાગિષુ
 સર્વેષુ મુનિષુ સ્તવનં પ્રમોઃ । કૃતવત્સ્વિતરેડ્યેનં ભક્તાસ્તુષ્ટુચી-
 શ્વરમ્ ॥૨૮॥ સર્વે જના ઋતુ —અહો ધન્યા. સ્વામિન્વ્યમિદ્ કૃતા-
 થીંકૃતકુલાસ્તપોદાનધ્યાનવતહવનમૌનાદિફલિનઃ । યમદ્રાક્ષી
 દ્વાતા નહિ નલિનનાલેડ્ધશતકં વિચિન્વંસ્તં ત્વાયં મનુજતનુ-

તમો વિષ્ણુ-સર્વેના અતર્થામી છે તમો પૂર્ણિમા ચદ્રમા સમાન, પ્રકાશ
 માન દિવ્ય વદનારવિન્ધી શોભોછે તમો આશ્રિતોના સમગ્ર દોષોને નિવા-
 રણ કરનારા છે તમો પ્રકાશૈકરસ અધર દિવ્ય ધામમાં નિત્ય નિવાસ
 કરી રહ્યા છે અને સમગ્ર શર્મ-કટ્યાણોના ઇશ છે જેઓ શાંત આશય
 વાળા સિદ્ધો છે તે સર્વેના તમો ઇશ છે અને અણિમાદિ સિદ્ધિઓના
 ઇશ્વર છે અને યુદ્ધિયોગને આપનારા છે. જે તમારૂં ધ્મન બદ્ધ
 જનોના ઉદ્ધારમા કારણ છે એવા તમો છે જે તમોએ નાનાવિધ અવ-
 તારોની મિથથી અધમોનો પણ આશ્રમપ્રભાવથી સમુદ્ધાર કર્યો છે
 એવા હે ગોવિંદ ! હે પ્રમો ! હે દીનચન્ધો ! હે શ્રીહરે ! અમારી ઉપર
 આપ પ્રસન્ન થાઓ ॥૨૭॥

સુપ્રત નપિ કહેછે—હે રાજન ! આ પ્રકારે સર્વે ત્યાગશીલ સાધુ
 બ્રહ્મચારીઓ શ્રીહરિની સ્તુતિ કરી રહેતાં, બીજા લોકો પણ પરમેશ્વર
 શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૨૮॥ સર્વે ભક્તજનો સ્તુતિ કરે છે—
 હે સ્વામિન ! અહો ! ! (અતિહર્ષથી) અમો આ લોકમા આજ ધન્ય-
 કૃતાર્થ થયા છીએ, કેમકે અમારું કુળ કૃતાર્થ કરી દીધું અને અમારું
 અને અમારા પૂર્વજોનું જે તપ-દાન-ધ્યાન-વ્રત-હવન મૌન આદિક
 સત્કર્મ હતું તે સર્વ સફળ થઈ ગયું જે તમોને જગત્સદા બ્રહ્મા પોતાના
 જન્મસ્થાનભૂત કમળનાજમા શતવર્ષપર્યંત યોતાયોત કરતા પણ આપના
 દર્શન પામ્યા ન હતા, બ્રહ્માદિકોએ પણ દુર્દર્શ તે તમો આવ-સર્વકારણ

મીક્ષામહ ક્રતમ્ ॥૨૧॥ નિજજનમયતારણાતિશૈઘ્યાદિવ ધૃતપી-
તપટં દદાસકચ્છમ્ । લસદરુણપટેન નાથ ! વધ્વા સ્થિતવતિ
નસ્ત્વયિ ચિત્તમસ્તુ લીનમ્ ॥૩૦॥ ધાગસાકં ગાયતુ નિત્યં ગુણ-
જાતં કર્ણૌ નિત્ય નાથ ! ચરિત્રં શૃણુતાં તે । ચક્ષુર્નિત્યં પશ્યતુ
મૂર્તિં તથ લોકે રૂપં હૃતઃકયાયતુ નિત્યં ચ મનો નઃ ॥૩૧॥ इति
श्रीसत्त्वत्रिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशाले तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे सकल-
मुनिसङ्घकृतभगवत्पूजनस्तवननिरूपणनामा सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

સુમત ઉવાચ—इति भक्तैः स्तूयमानं प्रीतं राजन् ! प्रभुं रतिः ।

કારણ, સ્વેચ્છાથી સ્વીકાર કર્યું છે નરશરીર જેમણે અને સર્વદા સત્ય
સ્વરૂપ એવા ભગવાનનાં દર્શન પામ્યા છીએ, માટે અમો આજ અતિ-
શય ધન્યભાગી થયા છીએ ॥૨૯॥ હે નાથ ! સંસારસિંધુમાં સંભ્રમ
થએલા ખોતાના આશ્રિત ચેતનોના સમુદ્ધાર માટેજ શું ? એમ દૃઢપણે
કચ્છ વાળી બાંધીને પહેરેલા પિતાંબરને ચોભમાન રક્ત ઉત્તરીય વસ્ત્રથી
બાંધીને ઉભા રહેલા તમારે વિષે અમારૂં ચિત્ત સદા લીન—અનુરાગથી
નિમગ્નતાને પામો ॥૩૦॥ હે નાથ ! આ લોકમાં અમો એટલું વારેવારે
માગીએ છીએ કે—અમારી ચક્ષુ વાદ્ર શ્રોત્ર અને મન આદિક સર્વ
ઇન્દ્રિયો તમારી દિવ્ય મૂર્તિનાં દર્શન, તમારાં દિવ્ય ગુણચરિત્રોનું ગાયન,
શ્રવણ અને સ્પર્શઆદિકમાં સર્વદા આસક્ત રહો ॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
ગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે સકળમુનિસંઘકૃતભગ-
વત્પૂજનસ્તવનનિરૂપણનામા સપ્તદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૭॥

અધ્યાય ૧૮ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે તેતે ભક્તોએ સ્તુતિ
કરેલા, તેમની ઉપર પરા પ્રીતિને પામેલા તે પ્રભુ શ્રીહરિ પ્રત્યે વિનયથી
નમ્ર નમસ્તકવાળી, જે હાથ બોડીને દૂર પ્રદેશમાંજ ઉભી રહેલી, પાક-

૧ આ અધ્યાયમાં વાસુદેવ નારાયણની આગળ કરેલી અન્નકૂટ રચનાનું ભગ-
વાને કરેલું દર્શન વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે.

દૂરસ્થા પ્રાજ્ઞલિઃ પ્રાહ પાકસિદ્ધિરભૂદિતિ ॥૧॥ તતો નારાયણમુની
 રાધાકૃષ્ણસ્ય સન્નિધૌ । અન્નકૂટં રચયિતું વિપ્રમર્ચકમાદિશત્
 ॥૨॥ તતઃ સોઽપિ દ્વિજશ્રેષ્ઠો રાધાકૃષ્ણસમર્ચને । નિત્યં પ્રસક્તોઽ-
 રચયદન્નકૂટં યથાવિધિ ॥૩॥ વાસુદેવાનન્દમુખ્યાસ્તદાનીં વર્ણિ-
 સત્તમાઃ । પક્ષાન્નમૃતપાત્રાણિ તત્રોપાજહુરાદરાત્ ॥૪॥ અન્નકૂટસ્ય
 રચનાં યથાચત્સ વિધાય ચ । નિવેદયામાસ તતઃ શ્રીકૃષ્ણાય નરા-
 ધિપ ! ॥૫॥ હર્યાશ્વયાઽઽગત્ય તત્ર મુકુન્દાનન્દવર્ણિરાદ્ । શુચિ-
 નીરાજનં ચક્રે શ્રીકૃષ્ણસ્ય મહાવ્રતઃ ॥૬॥ નારાયણમુનિઃ શ્રુત્વા
 ઘળ્ટાનાદં તદા સ્વયમ્ । તત્રાગત્ય દ્રુતં કૃષ્ણં પ્રણનામ કૃતાઞ્જલિઃ
 ॥૭॥ અન્નકૂટં તતોઽપદ્યમ્નિચિતં વર્ણિસત્તમૈઃ । તેષાં તત્રાતિચા-
 તુર્યં પ્રશંસન્બહુધા હરિઃ ॥૮॥ શતચિહ્નદ્રાણિ ચારુણિ ઘર્તુલાનિ સિ-

દ્ધિયામાં પ્રધાન રતિ નામની કોઈ ભક્ત શ્રીએ કહ્યું કે-હે ભગવાન ! બધી
 રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે ॥૧॥ તેનું વચન સાંભળીને ભગવાન નારાયણ-
 મુનિએ શ્રીવાસુદેવનારાયણની સમીપે અન્નકૂટની યથાવિધિ રચના કરવા-
 માટે પૂજક વિપ્રને આજ્ઞા આપી ॥૨॥ ભગવાને આજ્ઞા આપેલા, રાધા-
 કૃષ્ણના પૂજનમાં નિત્ય તત્પર, પ્રાણસુશ્રેષ્ઠ પૂજારી વિપ્રે યથાવિધિ
 રાધાકૃષ્ણની આગળ અન્નકૂટની ઉત્તમ રચના કરી ॥૩॥ તે સમયે વાસુ-
 દેવાનન્દપ્રમુખ વર્ણિવર્ગે પકવાનથી ભરેલાં થાળ આદિક પાત્રો ભગવાનની
 આગળ આદરથી લાવ્યા ॥૪॥ હે નરાધિપ ! રાધાકૃષ્ણના પૂજક વિપ્રે
 બરોબર રમણીય અન્નકૂટરચના કરીને પછી શ્રીવાસુદેવ ભગવાનને તે
 સર્વે અન્ન નિવેદન કર્યું ॥૫॥ નિવેદન કર્યા પછી ભગવાન શ્રીહરિની
 આજ્ઞાથી મહાવ્રત-ભગવાનની પરિચર્યા કરવારૂપ એક મહાવ્રતમાં નિષ્ઠા-
 વાળા, મુકુન્દાનન્દ નામના વર્ણિરાજે ત્યાં આવીને શુદ્ધ યથને શ્રીરાધાકૃષ્ણની
 મહા આરતી કરી ॥૬॥ આરતી સમયે થએલા ઘંટાનાદને સાંભળીને સ-
 લામાં બેઠેલા સ્વયં ભગવાન શ્રીનારાયણમુનિએ સત્વર ત્યાં આવીને બે
 હાથ જોડીને શ્રીરાધાકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રણામ કર્યો ॥૭॥ તેપછી ભગવાન
 શ્રીહરિ ત્યાં વાસુદેવાનન્દાદિ વર્ણિવર્ગેએ રચેલો અન્નકૂટ અને તેમનું તેમાં

તાનિ ચ । उपर्युपरि पङ्क्तिस्थान्यपश्यत्ताजकानि सः ॥९॥ शङ्कुली-
 दक्षिणावर्ता मृद्वः शुभ्राश्च वर्तुलाः । वर्णिमिनिचितास्तत्र पीठेषु
 हरिरैक्षत ॥१०॥ संयावं पृथुपात्रस्थं प्रचुराज्यसितं तथा । घृतेना-
 लोढ्य कंसारं पर्वतीकृतमैक्षत ॥११॥ पर्पिकाग्रण्डकांस्तत्र चतुर-
 स्नान् सुशोभनान् । पीठेषु निचिताञ्छुभ्रानुपर्युपरि चैक्षत ॥१२॥
 पिण्डकान् गुडकांश्चैव ग्रन्थिकान्મોદकांस्तथा । फलिकाल-
 ङ्गुफान्सकुन्दौहिनांश्चूर्णलङ्गुकान् ॥१३॥ सोहालिकाः सेविकाश्च
 मण्डकान् घृतपूरकान् । पूरिकाः पोलिकाः शुभ्राः पायसं च स
 ऐक्षत ॥१४॥ दध्योदनं दुग्धकुरं विरञ्जं मुद्गचूर्णकम् । घटकां-
 स्तिलपिष्टं च शालिपिष्टं सशर्करम् ॥१५॥ रसालां सुखदां फेणीं

ને અતિઆતુર્યે તેને બહુધા પ્રસંસા કરતા ચક્ર સારી રીતે જેવા લાગ્યા ॥૮॥
 તેમા પ્રથમ ઉપર ઉપર પક્તિબધ રહેલા, શત છિદ્રે યુક્ત, સુદર, પૂર્ણ-
 ચદ્ર જેવા ગોળ, ચદ્રચદ્રિકા જેવા ધોળા એવા ખાખાં શ્રીહરિએ જેમા
 ॥૯॥ તેપછી જમણી ખાણુ ઘુંચણુ વળેલી, કોમળ, કંકણુ જેવી ગોળાકાર,
 ચેત અને પીઠો (પાટીયા) ઉપર વામુદેવાનદ વિગેરે વર્ણિઓએ યુક્તિથી
 ગોઠવેલી એવી જલેખી ભગવાન્ શ્રીહરિએ તે અન્નકૂટરચનામાં જોઈ ॥૧૦॥
 તે પછી વિશાળ પાત્રમા ભરેલો, બહુ ઘી સાકર જેમાં એવો સયાવ-
 શિરો તથા પુષ્કળ ઘૂતથી મિશ્રિત કરીને વિશાળ પાત્રમાં પર્વતને આકારે
 ડગલો કરેલો કંસાર શ્રીહરિએ દેખ્યો ॥૧૧॥ તે પછી પીઠો (પાટીયા વિ-
 ગેરે) મા ઉપર ઉપર રચનાવિશેષથી રંથાપન કરેલા ચેત ચોખડા શોભા-
 યમાન બરદ્રીના કટકા અન્નકૂટરચનામા શ્રીહરિએ જેમા ॥૧૨॥ તે પછી
 પેડા, ગુડક-લાકડશાઈ લાડુ, ગણુગણુ ગાંડીયા, મોદક-બજ્યો લાડુ, કળિના
 લાડુ, સકતુ-દળના લાડુ, દહીથરાં, તળેલા લાડુ, આ સર્વ શ્રીહરિએ જોયું
 ॥૧૩॥ ચેત સુહાળિઓ, ચેત સેવો, માંડા, ઘેબર, પુરીઓ, રોટલીઓ,
 દુધપાક, ઈસાદિક શ્રીહરિએ જોયું ॥૧૪॥ દહીલાત, દુધલાત, બિરંજ
 (દેસરીઓ લાત) મગદળ, વડાં, તલસાકળી, સાકરે સહિત શાળિપિષ્ટ-
 હરિસો, આ સર્વ શ્રીહરિએ અન્નકૂટરચનામા જોયું ॥૧૫॥ તથા

પીતસારાણિ ઘુર્ઘુરાન્ । ગુન્દ્રપાકમપૂષાંશ્ચ પૂષાન્મૌક્તિકલ્પ
કાન્ ॥૧૬॥ ફાલિમ્માઞ્છાટકાન્ રમ્યાન્ સ્થિરકાન્ વહુધા
કૃતાન્ । રમ્માફલાનિ ચ સિતાઘૃતમિધાણ્યવૈક્ષત ॥૧૭॥ મહા
મત્રેષ્વથાપદ્યઞ્છાકાનિ વિવિધાનિ સ । કોશાતકોં દધિયુતાં
ત્વગ્લવદ્વાદિસંસ્કૃતામ્ ॥૧૮॥ રાજકોશાતકી તદ્વદ્વાહારાશ્ચ
મિષ્ઠકાન્ । રક્તાલુ સ્વર્ણદુઘ્ધાં ચ સ દર્શ સુસંસ્કૃતામ્ ॥૧૯॥
અનેકમેદરચિત્ત વૃન્તાક મુત્કરીસ્તથા । કર્કાટકાઞ્છિમ્બિકા
ચ કર્કટોં ચિર્મટં તથા ॥૨૦॥ રાજમાપકશિમ્બીશ્ચ પ્રચાલાનિ
મૃદુનિ ચ । વિમ્બીફલાનિ મિથાનિ શાર્કર કન્દમુઞ્જલમ્ ॥૨૧॥
સ્વર્ણકારવેદ્ય ચ કૂમાણ્ડ સૂરણં તથા । મુનિશિમ્બી પટોલ ચ
સમ્યક્ સંસ્કૃતમૈક્ષત ॥૨૨॥ તથૈવ મેધિકાભાર્જી તળલીય ચ
મૂલકમ્ । શતપુષ્પામમ્લલોણીં જીયન્તીં સ્યન્દિકા તથા ॥૨૩॥
ભાર્જી રાજગિરાપ્યા ચ કરજપ્રમુલાનિ સ । બહુન્યાલોપ્ય શા

રસાલા-શીખડ, મુખડી, મુતરફૂલી, પતાસા, ઘુઘરા, ગુદરપાક, માલપુવા,
વેઢમી, પુઢલા મોતીયા લાડુ, કલેવો, (પૂર્વદેશમા પ્રસિદ્ધ) સાદા ગહું
પ્રકારે કરેલા રમણીય ઠોર, સાકર ઘૃતે મિશ્રિત કેળા, આ સમસ્ત
શ્રીહરિએ અમકૂટરચનામા લાગ્યુ ॥૧૬-૧૭॥ તેપછી વિશાળ વાસણમા
ભરેલા નાનાપ્રકારના શાકો ભેયા (તેને નામથી નિર્દેશ કરેછે) તેમા પ્ર
થમ તળ લવીંગ વિગેરેથી વધારેલી, દહિએ યુક્ત કોશાતકો-તુરીયાનુ શાક
તથા એવીજ રીતે વધારેલી રાજકોશાતકી-ગલકાનુ શાક તથા સારીરીતે
વધારેલાં ગવારફૂળી, લીંડા, રતાળુ દુધી, અનેક ભેદથી વધારેલા પૃતાક
મોગરીઓ કકોડા, પાલોળ, કાકડી-ચીકેણ્ય, ચિલકાં, ચોળાફૂળી કેમળ
પેરવળ મીઠાં ઘીલોડા, ઉત્તવળ શકરકદ, શકરેટ્ટી, કારેલા કેળુ સૂરણ
અગથીમા ફૂળી, સારી રીતે સસ્કાર કરેલા પડોળા, આ અધાના ગહું શાકો
શ્રીહરિએ અમકૂટરચનામા ભેયા ॥૧૮-૨૨॥ તેજ પ્રકારે મેથી, તાદળભે
મૂળા, સવા, ખાટીફૂલી, ખેડી, ફાચ્ય, રાજગરો કણગરો વિગેરેની વધા
રેલી લાગુઓ શ્રીહરિએ ભેઈ એરીતે બીજા થલુ અનેક પ્રકારના શાકો

कानि राजिकाराद्धमैक्षत ॥२४॥ दुग्धिकायाश्चिर्भटस्य कर्कारोः क-
दलस्य च । तथा शार्करकन्दस्य द्राक्षाखारिकयोरपि ॥२५॥ शमी-
शिम्ब्याश्च रचितं राजिकाकं स ऐक्षत । वृन्ताकं भर्जितं दध्ना
मिश्रितं पात्रसम्भृतम् ॥२६॥ राजिकादधिमिश्राश्च वटिका वटकां-
स्तथा । सोऽपश्यत्पुष्पवटिकाः प्रफुल्ला वतुर्लाः प्रभुः ॥२७॥ अथा-
ऽऽलोः कदलादीनां भज्यानि विविधानि च । मृदूनि च प्रफुल्लानि
कृतानि बहुयुक्तिभिः ॥२८॥ एतेषां मध्यभागे च कृतमोदनपर्व-
तम् । तितं मृदुं सौरमेण व्याप्नुवन्तं दिशो दश ॥२९॥ उपत्यकायां
तस्यैव तुयरीसूपमैक्षत । निभृतं वक्रपात्रेषु वर्तुलेषु पृथुष्वसौ ॥३०॥
तलितान् हरिमन्थांश्च निष्पावान् वर्तुलांस्तथा । कयिकां दधि तक्रं
च मण्डं पर्वटकांस्तथा ॥३१॥ सरशर्करेण दुग्धेन कथितेन भूतानि
च । ह्रियङ्गवीनेन तथा पात्राण्यैक्षत स प्रभुः ॥३२॥ ददर्श चान्यपा-

श्रीहरिश्चे ज्ञेयां ॥२३-२४॥ ते पक्षी दुग्धी, शिखडां, कोणु, केणां, शकरीयां,
द्राघ, भारेको, सांगरीयो, धिस्त्रादिक्थी रयेखां दहीमिश्रित अनेकविध
राष्टीं तथा केवण अंगारमां पक्षवेधुं, दधीश्चे मिश्रित, कलधना पात्रमां
लरेधुं वृन्ताक (लरधुं) श्रीहरिश्चे ज्ञेयुं ॥२५-२६॥ ते पक्षी रष्टी तथा
दहीश्चे मिश्रित वडीयो तथा तेवांज वडां तथा कुलेली, सोपारी जेवी गोण
कुणवडी श्रीहरिश्चे ज्ञेय ॥२७॥ लारपक्षी पत्तरवेलीयां केणां वृन्ताक कोणु
दुग्धी सूरणु गलडां विगेरेनां विविध कोभण कुलेखां अदु युक्तिथी करेखा
सलया लगवाने अक्षूटरयनामां ज्ञेयां ॥२८॥ ते पक्षी पूर्वोक्त सर्व पदा-
थेना मध्यलागमां करेखो, श्वेत वर्धुनो, सुकोभण, सौरलथी दश दिशाभां
व्यापीजतो, पर्वतसमान आकारथी करेखो लातनो रंगखो लगवाने ज्ञेयो
॥२९॥ ते लातभय पर्वतना समीप प्रदेशमांज रहेली, ओणाकार विशाण
कलधना पात्रमां लरेली तुवेरनी दाण श्रीहरिश्चे ज्ञेय ॥३०॥ तथा मृत
वेसवार (तन् विगेरे करीयाधुं) विगेरेथी वधारेखा यला, तेमन्
वाध वटाया विगेरे तथा कदी दही छास भरी तथा पापड श्रीहरिश्चे ज्ञेया
॥३१॥ ठिठाणेखा साकरसहित दुग्धथी लरेखां पात्रो तथा ताल घीथी लरेखां

અસ્થં નયનીતં સશર્કરમ્ । મુસંસ્કૃતં ચારનાલં લઘુપાત્રસ્થિતં તથા ॥૩૩॥ ઋદ્ધયેરં સજમ્વીરં સ્વાદુ મોજકરોચકમ્ । ધાન્યાકાદેશ્ચ
ચટર્નીં લવણં ક્ષેદ્યત પ્રમુઃ ॥૩૪॥ મુજિપાત્રમથાપદયદેકં કૃષ્ણસ્ય
સન્નિધૌ । દ્વેસં માસ્યથ વિતતં ઘર્તુલં પૂર્ણચન્દ્રવત્ ॥૩૫॥ ઘાટિકા-
મિશ્રતુ.પટ્ટયા રૌપ્યામિઃ સિતકાન્તિમિઃ । પરિતઃ શોભમાનં ચ
પદ્યલોકમનોહરમ્ ॥૩૬॥ ઇકોત્તરશતં તત્ર પદાર્થાન્ પરિવેપિ-
તાન્ । માદદદાનેવ સોઽપદ્યન્મુમુદે ચ તત્તો મૃદામ્ ॥૩૭॥ અન્નકૂટં
ધીક્ષમાણસ્તથ ભક્તજનૈઃ સહ । મુખ્યેવ નિપસાદાસૌ મર્યાદાં પાલ-
યન્પ્રમુઃ ॥૩૮॥ અગાપયત્કૃષ્ણકૃતં ગૌર્ધનમહોત્સવમ્ । પદ્યવસં

રૂપાનાં પાત્રો અબુએ બેયાં ॥૩૩॥ તથા બીજા મુવર્ણપાત્રમાં ભરેલું,
સાકરથી મિશ્રિત કરેલું માંખણ તથા તાલ્લજ કરેલાં, મુવર્ણનાં નાના નાના
પાત્રમાં ભરેલાં, અનેકવિધ અથાણાં શ્રીહરિએ બેયાં ॥૩૪॥ તેપછી
લીંધુના રસથી મિશ્રિત કરેલું, લવણ ચક્રવેલું, જમનાશને જમણમાં રૂચિ
કરનારૂં સ્વાદુ આદુ તથા ધાણા આદિકની ચટણી અને લવણ તે અન્નકૂટ-
રચનામાં શ્રીહરિએ બેયું ॥૩૫॥ તેપછી શ્રીવાસુદેવ લગવાનની સમીપે
સ્થાપન કરેલું, મુવર્ણથી રચેયું, પ્રકાશમાન, વિશાળ, પૂર્ણિમા ચંદ્રમા જેવું
ગોળ, રૂપાની સ્થિત કાતિવાળી ચોમેર ગોઠવેલી ચોસઠ વાટકીઓએ કરીને
ખદુ શીલાયમાન, બેનારા જનોના મનને હરનારૂં એક સ્થાનપાત્ર (થાળ)
શ્રીહરિએ બેયું ॥૩૫-૩૬॥ પૂર્વોક્ત પાત્રમાં પીરસેલા, પ્રથમ બેએલા,
ખાત્ત આદિક એકસો એક પરિમિત પદાર્થો શ્રીહરિએ અન્નકૂટરચનામાં
બેયા. આ સર્વને બેધને લગવાન્ શ્રીહરિ અત્યંત પ્રસન્ન થયા ॥૩૭॥
એરિતે શ્રીરાધાકૃષ્ણના મંદિરમાં ભક્તજનો સાથે અન્નકૂટને નિરીક્ષણ ક-
રતા ભગવાન્ શ્રીહરિ મર્યાદા-દેવની આગળ આસનમાં ન બેસવારૂં
સ્થિતિને લોકસમઘ માટે પરિપાલન કરતા થકા પાથર્યા વિનાની પૃથ્વી
ઉપરજ બેઠા ॥૩૮॥ બેસીને તે સમયે શ્રીવાસુદેવના મંદિરમાં શ્રીહરિએ
મુકાનંદાદિ કુશળ કવિઓએ પદ્યરૂપે બાધેલો, શ્રીકૃષ્ણે વૃંદાવનમાં ગોપો
પાસે કરાવેલો ગૌર્ધનમહોત્સવ પ્રેમાનંદાદિ મુનિઓ પાસે ગવરાબ્યો ॥૩૯॥

સુકવિમિસ્તદા તંત્ર સ ચર્પિમિ: ॥૩૧॥ વીણાવિપશ્ચિકાકાંસ્યતાં-
લમર્દલવેણુમિ: । અન્યૈશ્ચ સહ વાયૈસ્તે જગુઃ કૃષ્ણાનનેક્ષણાઃ ॥૪૦॥
નીરાજનં ચાન્નકૂટમિતિ દ્વદ્વા પ્રહર્ષિતઃ । હરિઃ પ્રણમ્ય સાપ્તાહં
પૂર્જાવિધિમપૂરયત્ ॥૪૧॥ મુનયશ્ચ જનાઃ સર્વેઽપ્યન્નકૂટમહોત્સ-
વમ્ । દ્વદ્વા જયધ્વાનિં ભક્ત્યા કુર્વન્તોઽતિમુદં યયુઃ ॥૪૨॥ આનન્દ
આસીત્સુમહાન્નરાણાં સમ્પ્રદયતાં સુન્દરમન્નકૂટમ્ । છીણાં તદાનીં
હરિભક્તિભાજાં તત્રાગતાનાં ચ મહીમૃદિન્દ્ર ! ॥૪૩॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवद्दृष्टान्त-
कूटरचनानिरूपणनामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથ તદા લલિતાપિ નિદેશતો ભગવતો નિજપૂજ્ય-

તે મુનિઓએ વીણા વિપંચિકા (સાત તારવાળી એક જાતની વીણા)
ઝરઝર તાલ મદદ (મૃદંગ જેવું એક જાતનું વાદ્ય) અને વેણુ વિગેરે
વાદ્યો સાથે - સાક્ષાત અપરોક્ષતાને પામેલા શ્રીકૃષ્ણના મુખકમળમાં
દૃષ્ટિ મુકીને ઓવર્ધનમહોત્સવનાં ધીર્તાનોનું ગાયન કર્યું ॥૪૦॥ એરીતે ભગ-
વાન શ્રીહરિએ આરતી અને અન્નકૂટને જોઈને પ્રહર્ષ પામીને શ્રીવાસુદેવને
સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને પૂજાવિધિ પરિપૂર્ણ કર્યો ॥૪૧॥ સર્વે મુનિઓ-સાધુ
બ્રહ્મચારીઓ અને બીજા બધા સત્સંગિજનો પણ અન્નકૂટ મહોત્સવનાં દર્શન
કરીને, લક્ષ્મીથી 'જયજય' એવો ધ્વનિ કરતા થકા મહા આનંદને પામ્યા
॥૪૨॥ હે રાજા ! દુર્ગપત્તનમાં ઉત્સવનાં દર્શન કરવા આવેલા હરિભક્ત
નરનારીઓને અતિરમણીય અન્નકૂટના દર્શનથી તે સમયે સુમહાન આનંદ
ઉપજ્યો હતો ॥૪૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂ-
ટોત્સવે ભગવદ્દૃષ્ટાન્નકૂટરચનાનિરૂપણનામાઽષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૮॥

અધ્યાય ૧૮ મો.

સુવ્રતનપિ કહેછે—હે રૂપ ! તે પ્રજી તે સમયે લલિતાએ પણ ભગ-

૧ આ અધ્યાયમાં પોતાના ચરણકમળનાં અનન્યબળ લલિતાની પ્રસન્નતા
માટે પ્રતિભાષણ ભગવાને પોતાનાજ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામીને કરેલા
તેણીએ અર્પણ કરેલા અનેકવિધ અન્નના તાણાણું વર્ણન કર્યું છે.

હરે: પુર: । રચયિતું પૃથગગ્નગિરિં ભુવં નૃપ ! વિશોધ્ય ચકારં સુમ-
 પ્હલમ્ । ॥૧॥ સમુપવેદ્ય હરિં મૃદુલાસને સદ્ જયાદિભિરાદરતો
 મૃશમ્ । યસનચન્દનકુક્કુમ્બેસરે: કુસુમદ્વારવરાદિભિરાચ્ચિચત્
 ॥૨॥ કનકભોજનતાટકમુજ્જલં પુરત પત્ય જયા નિદધૌ હરે: ।
 તદમિતોઽદ્યત કંસશુભાવલિં ત્વથ રમા નિદધે લઘુવાટિકા: ॥૩॥
 કલશમુજ્જલમમ્બુભૂતં તદા રતિરપેત્ય દધાર ચ દક્ષિણે । ભગવત:
 પુર પત્ય દધૌ શુભં કનકકંસમથો લલિતાનુજા ॥૪॥ નિજનિજાં
 પરિવેપનચાતુરીં પ્રકટયન્ત્ય શ્વ પ્રમુતુષ્યે । ક્ષટિતિ સંવિદધુ:
 પરિવેપનં સકમલારતિફુલ્લજયાદય: ॥૫॥ અમરી દેવિકા ક્ષેમા

વાન્ શ્રીહરિની આરાધી પોતાને પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમારૂપ શ્રીરા-
 ધાકૃષ્ણ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનને અન્નદ્યોત્સવના વિધાનથી તૃપ્ત કરવા
 પ્રવર્તતાં પૃથક્ અન્નકૂટ કરવા પૃથ્વીને વાળવું લીંપવું વિગેરેવડે વિશુદ્ધ
 કરીને, ગુલાલ હળદળ આદિકવડે શોભાયમાન મંડળરચના કરી ॥૧॥
 તે પછી લલિતાએ પ્રતિમાસ્વરૂપ શ્રીહરિને અતિ ક્રોમળ આસનમા
 પધરાવીને જયા આદિક અભળાઓની સાથે અત્યંત આદરથી તે સમયે
 ધરાવા યોગ્ય વસ્ત્રો અદન હુકમ કેસર ઉત્તમ પુષ્પહારો વિભૂષણો વિગેરે
 વડે પૂજા કરી ॥૨॥ જયાએ—(લલિતાથી મોટાં બહેને) આવીને સુવર્ણ-
 મય ઉત્તરવળ લોજનપાત્ર (તાટ-થાળ) લલિતાને પ્રતિદિન પૂજવાના
 પ્રતિમામય પ્રભુ પાસે લાવી મુક્યું. તે પછી રમાએ તે ભોજનપાત્રની
 આરે આણુ (ગોળાકાર પંક્તિથી) હુઆદિ પાનમાં ઉપયોગી રજતમય
 પાત્રોની શુભ પંક્તિ કરી અને નાની નાની વાટકીઓ મુકી ॥૩॥ તે સમયે
 રતિએ ગાળેલું જળ ભરેલો ઉત્તરવળ રજતમય કળશ (જળપાત્ર)
 ભગવાનના જમણા લાગમાં સ્થાપન કર્યો. તે પછી લલિતાથી નાની
 પાંચાળીએ આવીને અતિસુદર સુવર્ણમય જળપાનપાત્ર (આબખોરો
 કે પવાલો) ભગવાનની આગળ લાવી મુક્યું ॥૪॥ તે પછી કમળા રતિ
 કુક્કુમ્યા રેવતી વિગેરે વનિતાઓ પોતપોતાની પિરસવાની પ્રવીણતાને
 પ્રદર્શવતી હોયને શુ ? એમ જલદી પ્રશ્નપ્રસન્નતાએ પિરસવા લાગી ॥૫॥

ફુલ્લા રામાદયઃ સ્ત્રિયઃ । પદાર્થાન્ સ્વસ્વરચિતાંસ્તન્નાનિન્યુર્મુદા-
ન્વિતાઃ ॥૬॥ સ્વસ્વકલ્પિતપાકેષુ યદ્યચ્ચાતુર્યસીમયા । કૃતં પ્રીત્યૈ
પ્રમોસ્તત્તત્તદાનીં પર્યવેપયન્ ॥૭॥ પદાર્થાન્ સકલાંસ્તન્ન પૂર્વવત્પ-
રિવેપિતાન્ । ઇકોત્તરશતં દૃષ્ટ્વા હરયે લલિતાઽઽર્પયત્ ॥૮॥ હસન્તી
તાં રમા પ્રાહ મુદ્ધસ્વેતિ વદ તે પ્રમુમ્ । દિદક્ષામોઽઽ મુજ્જાનમેતા
વયમપિ ધ્રુવમ્ ॥૯॥ હત્યુકા સાપિ મગવન્મુલપદ્માર્પિતેક્ષણા ।
તસ્યૌ ચદ્વાજ્જલિપુટા પુરસ્તાત્તસ્ય મૂપતે! ॥૧૦॥ તદા સાક્ષાત્કૃણ્ણઃ
કરકલિતપકાચકવલઃ પિચન્મધ્યે મધ્યે સુસલિલમ્ભુક્તાતિમુ-

અમરી દેવિકા ક્ષેમા કુલા રામા અમલા આદિક અબળાઓએ
આનંદથી પોતપોતે કરેલા લોભ્ય પદાર્થો ત્યાં લાવી મુખ્યાં. પોતપોતે
કરેલા પાકમાં જે જે વસ્તુ યાવત્ ચાતુર્યથી રચ્યું હતું તે તે વસ્તુ પ્રભુ
પ્રીત્યે તે સમયે તે સ્ત્રિયો પિરસવા લાગી ॥૬-૭॥ તે પછી લલિતાએ
પૂર્વોક્ત શ્રીવામુદેવની આગળજ જેમ એમ પીરસેલા એક સો એક સમય
પદાર્થોને લોધને (હવે પીરસવાનું વસ્તુ બાકી રહ્યું નથી એમ નિશ્ચય
કરીને) લક્ષિપૂર્વક લગવાનને તે સર્વ સમર્પણ કર્યું ॥૮॥ તે સમયે
રમાએ હસતાં હસતાં લલિતાને એમ કહ્યું કે-હે લલિતે ! તમારા લક્ષ-
પરવશ પ્રભુ શ્રીહરિને 'તમો જમો' એમ કહો, કેમકે તમો અનન્યભક્ત
છો તે તમારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામીને સ્વયં
જમશે. અમે સર્વે પણ આ અલ્પકૃટમાં પ્રત્યક્ષ જમતા લગવાનનાં દર્શન
નિશ્ચે ઇચ્છીએ છીએ ॥૯॥ હે ભૂપતે ! રમાએ આ પ્રકારે કહ્યું એટલે
તે લલિતાપણુ લગવાનના મુખકમળમાં એકાગ્રપણે દૃષ્ટિ દાન (લગ-
વાન સાક્ષાત્ જમેછે એવું ધ્યાન કરીને) બે હાથ બેડીને તેમની આગળ
ઉભાં રહ્યાં ॥૧૦॥ તે સમયે લગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમા
થકી પ્રત્યક્ષપણે પોતાના દિવ્ય રૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામીને પોતાના જમણા
કરકમળમાં પકવાનનો કોળીઓ ગ્રહણ કરીને અનુક્રમે જમતા અને
મધ્યે મધ્યે મિદ્ધ જળનું પાન કરતા થકા આ પ્રકારે અત્યંત સંતુષ્ટ થઈને
જમવા મંજ્યા. એરીતે જમતા લગવાનના પાર્શ્વપ્રદેશમાં પ્રાદુર્ભાવ

દિતઃ । સમીપસ્યા રાધા કરકમલસઘ્નકકથરા દસદ્વક્રામ્મોજા
 ચપલનયનાડવીજયદમુમ્ ॥૧૧॥ સાશ્વર્યં યોપિતઃ સર્વાસ્તદા તં
 પુરુષા અપિ । પ્રત્યક્ષમેવ દદદ્મુઃ પદ્યમકત્તમનોદરમ્ ॥૧૨॥ તતઃ
 કૃષ્ણોડપિ ભગવાન્મક્તાનાનન્દયન્નિજાન્ । તત્તત્પદાર્થનામાનિ પૃ-
 ચ્છન્તસ વુમુજે રમામ્ ॥૧૩॥ અતિસ્વાદુ કૃત્તમિદં કથેતિ ચ પુનઃ
 પુનઃ । નામાનિ તત્તત્કર્ત્રાણાં પૃચ્છન્તાઃ પ્રશશંસ સઃ ॥૧૪॥ મુન-
 યશ્ચ જનાઃ સર્વે યોપિતશ્ચાપિ દૂરતઃ । ધીક્ષમાણાસ્તમાત્મેશમાનન્દં
 લેમિરે મૃશમ્ ॥૧૫॥ મિતમુક્ક સ હરિઃ કિન્નિદ્રુક્ત્વાયોત્યાતુમે-

પામેલી, મંદહાસે સહિત સુખારવિદ્ જેનું છે અને ચંચળ લોચન જેનાં
 છે અને એક કરકમળથી રમ્ય રૂમાલને ધારી રહેલી રાધા ભગવાનની
 ઉપર આમર કરવા લાગી, અર્થાત્ ભગવાન્ રાધા સાથેજ પ્રાદુર્ભાવ
 પામ્યા ॥૧૧॥ તે સમયે જોનારા ભક્તજનોના નયન મનને હરનારા,
 (લાવણ્યના એક નિધિરૂપ) ભોજન કરતા ભગવાનને પ્રત્યક્ષપણે સમસ્ત
 સ્ત્રિયો આશ્ચર્યથી નિહાળવા લાગી, અનન્યભક્ત લલિતાની પ્રાર્થનાને વશ
 થઇને ભગવાને તેમના સંબન્ધિ ભક્તપુરુષોને પણ પોતાનું દિવ્ય રૂપ
 નયનગોચર કરાવ્યું ॥૧૨॥ તે પછી ભગવાન્ શ્રીહરિકૃષ્ણ પણ પોતાના
 ભક્તજનોને આનંદ આપતા અને તે તે જમવાનાં પદાર્થોનાં નામો નિત્ય
 સન્નિધિમાં રહેલાં રમા (લક્ષ્મીને) અથવા રમા નામનાં સ્ત્રીપ્રત્યે
 પુછતા અને 'અતિસ્વાદુ આ પકવાન્ન કે શાક કેઈ ભક્ત સ્ત્રીએ કયું છે' એમ
 તે તે પકવાલને કરનારી ભક્તસ્ત્રિઓનાં નામોને વારેવારે પુછતા અને તે
 સ્ત્રિઓને બહુ વખાણતા થકા જમવા લાગ્યા ॥૧૩-૧૪॥ સર્વ મુનિઓ સર્વ
 જનો અને સર્વ સ્ત્રિઓ પણ દૂર રહીનેજ તે આ જમતા આત્મેશ-પોતાના
 સ્વામીને કૃપાથી પોતાના નયનગોચર થએલા સાક્ષાત્ કરીને પરમ આ-
 નંદને પામ્યા ॥૧૫॥ તે પછી મિતાહારી આ ભગવાન શ્રીહરિ અનન્ય-
 ભક્ત લલિતાનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા તેમાંથી યથાર્થિ કિંચિત્ કિંચિત્
 જમીને પછી પોતે ત્યાંથી ઉઠવાની ઇચ્છા કરી, એટલે આ લલિતા તો તે
 ભગવાનની ભોજનલીલાના અનુભવના આનંદમાં વૃત્તિ નહિ પામીને

હત તં સ્થાપયન્તી લલિતા જગાવણ્પદીમિમામ્ ॥૧૬॥ પ્રભો !
મૃદુલ્લ કામં પ્રભો ! મૃદુલ્લ કામં ગચ્છસિ કિમુ ક્ષતિતિ સલી-
લમ્ । સહજસુખ ! સુન્દરે તિષ્ઠ મમ મન્દિરે મુચ્ચ ચપલતર ! શિ-
ક્રીથી તેની કામનાથી લગવાનને પ્રેમથી જન્મવા બેસારતાં થકાં આવી
અણપદીને ગાવા લાગ્યાં ॥૧૬॥

(હવે લલિતાએ ગાએલી રાજસોગાણપદીને કહેછે) હે પ્રભો !
તમો કામ-યથેચ્છ જમો-પોતાના આનંદાનુભવથીજ એક નિલતૃપ્ત એવા-
પણુ તમો ભક્તપરાધીન, ભક્તોએ અર્પણ કરેલામાંજ એક રસ્ય-
સ્વાદ માનનારા, રસમય, મારા જેવા પ્રેમાન્ધ જનનો મનોરથ પરિ-
પૂરણપરાયણ હોવાથી તમારી સોજનલીલાનો અનુભવ કરવાનું કેવળ
મને કૃતાર્હણ છે, તો હે પ્રભો ! તમો યથેચ્છ જમો. અમો તમારા
સાહજિક પારમેશ્વર સ્વભાવને કદાપિ નહિજ વિસ્મરણ કરીએ, તો
મારા જેવા જનના સચુજ્જવન માટે માનુષલીલાને સ્વેચ્છાથીજ સ્વીકાર
કરી રહેલા તમો માનુષલીલાના પ્રકટનમાં ઉપયોગી કામના-ધ્વિજાને
અનુસારે જમો. અથવા-આત્મકામ હોવાથી તમારે સ્વતઃ કર્શો કામ
(ધ્વિજા) નથી; ભક્તજનની કામના એજ તમારે કામ છે, તો
અમારી જેવી કામના છે તેને નહિ ઉલ્લંઘન કરીને જમો. આદ-
રતાને લીધે દ્વિશક્તિ (હે પ્રભો ! કામ-યથેચ્છ જમો હે પ્રભો યથેચ્છ
જમો એવી) છે લીલાસાથે કેમ ઝટ આવી ભાગ્યે છો ? સોજન
વ્યાપાર જેમ તમારી લીલા છે તેમ ચલનવ્યાપાર પણુ આપની લીલાજ
છે, અંતર્યામિપણુ નિલ પાસેજ રહેલા, નિલ આવિર્ભાવ જેમનો
છે એવા તમારે જવું આવવું છેજ નહિ, તો આશ્રિતોને આનંદ
આપતા આપનું જવું આવવું બધી લીલાજ છે, પરંતુ ગમનલીલા
તો વિયોગની શંકાને કરનારી છે માટે તેને તમો પ્રકાશ નહિ કરો, કિંતુ
સોજનલીલાનોજ અનુભવ અમોને કરાવો, સહજ-સ્વાભાવિક સુખ-
આનંદો જેના છે એવા આપ સહજાનંદ છો સ્વાભાવિક અનવધિક આનંદ-
મય આપના સંશ્લેષ (પ્રિયસમાગમ) થી અમોને અનન્યસામાન્ય

ગુણીભૂતમ્ । પુરટમયવાટિકા રુચિરરસમણ્ડિકાઃ શોભયતિ વિત-
તરુચિવાસે । કનકમુજિભાજને મોજ્યરુચિરાજને લાઘમિદમુદિ-
તરવિભાસે ॥ પ્રમોઽ ॥૧૭॥ અદનપદ્મોદનં સિતસુરમિમોદનં
પાયસમતિસિતમથ સૂપમ્ । દધિદલિતરાજિકામિલિતહતસારિ-
કામુપનતમનુપમમપિ પૂપમ્ ॥ પ્રમોઽ ॥૧૮॥ પૃથુમલમણ્ડકં વહુ-
લઘૂતલ્પણ્ડકં લઙ્કુકમધિરસદધિમણ્ડમ્ । ફુલ્લસિતપૂરિકાં મૃદુ-

આનંદ ઉપજે છે, તો નિરંતર મારા લવનમાં આજ રૂપથી રહે. શંકા-
અમારે તો લવન રમણીય બેઠએ ? તો તે સત્ય છે. આ માંડે જે લવન
છે તે સુંદર છે, જે પ્રિયદર્શનતા છે એજ સૌન્દર્ય છે, તમારે તો ભક્તજ-
નનો જે સમવાય છે એજ પ્રિયદર્શન છે, માંડે લવન; તો ભક્તજનો-
થીજ એક લરપુર છે, તો મારા સુંદર મંદિરમાં વિરાજમાન રહે. લવન
લવનપ્રત્યે દોડીદોડીને તમોએ યશોદાજીના લવનમાં બાળોચિત ચપળ-
લીલા પૂર્વે પ્રકટ કરી હતી તેનો આ અવસર નથી, કેમકે હમણાં તો
પ્રગલ્ભતાને પ્રકટ કરતા થકા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છે, તો બાળકના જેવા
ચપળ સ્વભાવને-ચુકી દધને મારાજ મંદિરમાં નિરંતર રહે. અને
ઉદય પામેલા સૂર્યને સમાન ચળકતા, વિવિધ સુંદર રસોથી સમ-
લંકૃત ચોમેર; સુકેલી સુવર્ણમય વાટગીઓને ચોતાની કાંતિથી વિશેષ-
પણ પ્રકાશ કરનારા, પ્રકાશના એક નિષિરૂપ, વિવિધ લોભ્યવસ્તુ-
ઓની પ્રલાથી શોભાયમાન એવા કાંચનમય લોજનપાત્ર (ચાળ) માં
સ્થાપન કરેલું આ લક્ષ્ય લોભ્યાદિ ચાર પ્રકારનું સ્વાદુ અન્ન હે
પ્રભો ! યથેચ્છ જમો ॥૧૭॥ હે પ્રભો ! લોજનમાં રસિક જનને
પ્રિય, શ્વેત, સુગન્ધિ એવો આ ઓદન-લાત જમો. આ સાકરસંમિશ્રિત
અતિ-ઉજ્જવળ પાયસ-દુધપાક જમો. આ તુવેરની દાળ જમો. આ
દહીંથી મિશ્રિત કરેલી, ફીલેલી રઈ ચક્ષવેલી, ચૂર્ણ કરેલી, ખારેકો (ખારે-
કોનું રાઇડું) તમો જમો તથા તમારી પાસે આલેશા અનુપમ આ પૂપ-
પુડલાને પણ જમો ॥૧૮॥ હે પ્રભો ! આ વિશાળ શુદ્ધ મંડક-માંડા,
(એક ભતની પોળી) થી સાકરે પરિપૂર્ણ આ લાડુ, અધિક રસ-સ્વા-

લતરપોલિકાં માપવટકયુગલમસળ્દમ્ ॥ પ્રમો૦ ॥૧૯॥ ચતુરતર-
સેવિકારચિતસિતફેણિકા નૈકજનપદજનિતશાકમ્ । મિલિતઘૃ-
તશર્કરં કદલમથ ધુર્ધુરં ચન્દ્રશકલરુચિઘૃતપાકમ્ ॥ પ્રમો૦ ॥૨૦॥
ત્વદમિમતચિર્મટં મરિચયુતપર્પટં શાષ્કુલિકમતુલદધિઘોલે ।
કથિતમથ ગાલિતં સુરમિઘૃતમાહિતં દ્યુતિમતિ વરકનકકચોલે
॥ પ્રમો૦ ॥૨૧॥ વિધુજરણલોહિતે લવણમરિચાશ્ચિતે વધનિ નિ-
હિતમતિમૃદુકૂરમ્ । અદ્ધિ શનકૈર્હરે ! તવ રુચિદમાહરે મા કુરુ
કવલમપિ વિદૂરમ્ ॥ પ્રમો૦ ॥૨૨॥ કરકમલસદ્ગતં તવ સતતસમ્મતં
લીલિ સસિતનવનવીતમ્ । નવવસનપાવિતં પિય નલદવાસિતં

જેમાં છે એવો આ દડિમડ-દહીનો અથભાગ, (તર) આ કુલેલી ધોળી
પુરીઓ અતિ સુવાળી પોળી-રોટલી અને વાટેલી અડદની દાળનાં કરેલાં
આખાં જે વડાંને તમો જમો ॥૧૯॥ હે પ્રભો ! પાકમાં હુશળ અને
આપની સેવામાંજ એક તત્પર એવી સ્ત્રીએ કરેલી આ સફેત સેવો
તથા નાનાપ્રકારના દેશોમાં ઉત્પન્ન થએલો આંલેલો આ શાકસમૂહ
તથા ઘૃત સાકરે મિશ્રિત આ કેળાં તથા ધીમાં પકવેલો અર્ધચંદ્રાકાર
આ ઘુઘરાને તમો જમો ॥૨૦॥ હે પ્રભો ! આપને અતિપ્રિય આ ચિસડું,
(કાકડી) આ મરીએ યુક્ત પાપક, આ જલેથી, આ અનુપમ ઘાદુ દહી,
રવાધાથી વલોવેલ અને છૂં મરી લવ લુથી મિશ્રિત આ દહી અને આ
ઉપ્પુ કરેલું, ગાળેલું, શુદ્ધ સુવર્ણમય ચળકતા પાત્રમાં ભરેલું સુગન્ધિ
તાણુ ગોઘૃત તેને જમો ॥૨૧॥ હે હરે ! કપૂર છૂં મરી લવલુથી સંસ્કાર
કરેલા દહીમાં મિશ્રિત કરેલો, અતિ ક્ષેમળ, આપને રૂચિકર એવો આ
ભાત મેં આપની સમીપે આંણ્યોછે તેને તમો ધીમે ધીમે જમો. હે પ્રભો !
આ સર્વને જમો, ક્ષોળીયામાત્રને પણ દૂર કરો નહિ-અધુય જમી જાઓ
॥૨૨॥ વળી હે પ્રભો ! તમોને જે આ પરમ પ્રિય નવીન નવનીત
(માંખણ) છે તેને સાકરસહિત આટો, કેમકે પૂર્વે નંદછના લવનમાં બાળ-
લીલાનું અનુકરણ કરતા આપે નિરંતર કરકમળ તળમાં લાલન કરેલું
આ છે, તમો આ ઉન્મત્તગંગા થકી આંલેલું, વિશુદ્ધ વસ્ત્રથી ગાળેલું,

ગાઢમિદમુદકમતિશીતમ્ ॥ પ્રમો ॥ ૨૩ ॥ શુદ્ધ કરપદ્મજં તદનુ
મુખનીરજં સ્વીકુરુ સમુચિતમુખવાસમ્ । તિષ્ઠ રચિરાસને ભક્ત-
મય શાસને કુર મમ નયનપથે નિવાસમ્ ॥ પ્રમો ॥ ૨૪ ॥ સુત
ઉવાચ—ઇત્યાદિભિસ્તં ધ્વજનૈર્ભોજયન્તીં શનૈ શનૈ । મિતસિતાં
લલિતાં તાં પ્રશરંસુ રમાદય. ॥ ૨૫ ॥ ભગવાનપિ તા યોપા યાર્તા
હુરિવ રક્ષયન્ । કિંચિદ્ગુપ્ત્વા પુનઃ પ્રીત્યૈ તાસાં હુલુકમાચરન્
॥ ૨૬ ॥ સતસ્તામૂલપૂગાદિમુખવાસં સ હૃશ્વર । ઉપેત્ય જયયા દત્તં
ગૃહીત્વાઽમક્ષયત્કરે ॥ ૨૭ ॥ તાવત્પ્રાસાદિકં કિંચિદ્રાધા તદ્ગુપ્તજે
પ્રમો । મેજાતે સઘ્ન ઇવાથ પ્રતિમાકારતાં ચ તૌ ॥ ૨૮ ॥ ઘૃતાન્ત

વીરણના વાળા નાખીને મુગન્ધ કરેલું, અતિશય શીતળ એવું બળ તેને
પિવે ॥ ૨૩ ॥ હે પ્રમો ! હવે કરકમળને પ્રક્ષાલન કરીને, તેપછી મુખક
મળને પ્રક્ષાલન કરીને, મેં આ સમર્પેલા સમુચિત મુખવાસને સ્વીકાર
કરો અને ક્ષણ વિશ્રાંતિ વાસ્તે સમુચિત મુખાસ્તરણવાળા સુદર આસ
નને અલક્ષ્ય કરો તે પછી અને ભક્તને એકાદ ધર્મપાલનરૂપ આશ્રમ
રાખો અને મારા નેત્રમાર્ગમાં નિલ નિવાસ કરી રહો ॥ ૨૪ ॥

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ઇત્યાદિ સ્તુતિવચનોવડે ભગવા
નને ધીમે ધીમે જમાડતા અને મદદાસપડે મધુર મુખારવિંદવાળા તે
લલિતાની રમાપ્રમુખ ભગવદ્ભક્ત ત્રિઓ બહુ પ્રસન્ન કરવા લાગી ॥ ૨૫ ॥
ભગવાન પણ વાતો કરવાના તથા સામળવાના સ્વભાવવાળા હોયને શું ?
એમ લલિતા આદિક ભક્તત્રિઓને રજન કરતા થકા તેમની પ્રસન્નતા
માટે ફરીથી હિચિત્ જમીને સુલુક-અડધી અજળિથી બળપાન કરી
હસ્ત મુખની શુદ્ધિ કરીને, પછીથી સમીપે આવીને જયાએ આરેકા
તાંબૂળ સોપારી આદિક મુખવાસને ચોતાના હસ્તમાં લઇને જમ્યા તે
સમયે રાધિકાજી મધુરુ પ્રાસાદિક તે અલ હિચિત્ જમ્યા ત્યાર પછી આ
ભગવાન રાધાસાથે સ્વસ્વરૂપને તત્ક્ષણ અતર્ધાન કરીને મધ્યાપૂર્વ પ્રતિમા
રૂપતાનેજ પામી ગયા ॥ ૨૬-૨૮ ॥ તે પછી નિખતરૂપે રહેલી વેદિકા
ઉપર રહેલા સિદ્ધાસનમાં વિરાજમાન ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ આ વૃત્તાત-

મેતં તુ હરિર્નિશમ્ય સ્વમક્તવચ્ચિત્રમવાપ દ્રષ્ટઃ । આજ્ઞાપયમાસ
તતો મુનીન્દ્રાન્સ્વપાર્પદાંશ્ચાશિતુમાશુ ચાન્યાન્ ॥૨૯॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अष्टकृतोत्सवे भगवतः प्रत्यक्ष-
भोजनलीलानिरूपणनामैकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

સુમત ઉવાચ—આજ્ઞયાથ હરેઃ સર્વે મુનયઃ સાઘવો નૃપ ! । કૃત-
શુદ્ધિવિધાનાસ્તે ભોક્તૃમીયુસ્ત્વરાન્વિતાઃ ॥૧॥ અનુજ્ઞાતો ભગવતા
સર્વાસ્તાન્ભોજકાનૃપ ! । ઉપાવીવિશદાયાતાન્મુક્તાનન્દો યથોચિ-
તમ્ ॥૨॥ मर्यादयोपविष्टेषु तेषु त्यागिषु पङ्क्तिशः । जलानि विम-

લક્ષિતાદિ ક્ષત્રિયાણીઓએ પ્રેમથી પુરેલા અન્નકૂટમાં ભગવાને પ્રત્યક્ષપણે
ભોજન કર્યાની વાર્તાને સાંભળીને ધર્તર ભક્તજનનીપેઠે પરમ પ્રહર્ષપરિ-
પૂર્ણ આશ્ચર્યને પામ્યા. આ તો માનુષલીલાનું અનુકરણ છે. જે લક્ષિ-
તાએ અપેલા અજને પોતાના દિવ્ય રૂપથી આવિર્ભાવ પામીને જન્મ્યા
હતા તેતો પોતેજ હતા. હે રાજન્ ! તે પછી ભગવાને સર્વ સાધુઓ,
સોમવર્માદિ પાર્ષદો અને બીજા બધાઓને પણ જન્મવામાં જલદી
આજ્ઞા આપી ॥૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્ન-
કૂટોત્સવે ભગવતઃ પ્રત્યક્ષભોજનલીલાનિરૂપણનામૈકોનવિંશો-
ઽધ્યાયઃ ॥૧૯॥

અધ્યાય ૨૦ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! ત્યાર પછી શ્રીહરિની આજ્ઞાથી સાધુ-
સંજ્ઞાના તે સમસ્ત મુનિઓ હસ્ત પાદાદિકને શુદ્ધ કરીને ત્વરાથી જન્મવા
વાસ્તે આવ્યા ॥૧॥ હે નૃપ ! ભગવાને આજ્ઞા આપેલા મુક્તાનંદ મહા-
મુનિએ જન્મવા આવેલા તે સર્વ સાધુવિગેરેને યથાયોગ્ય બેસારી દીધા
॥૨॥ मर्यादाभुञ्ज पङ्क्तिबंधं यथा तेनैव जन्मवा मेसी यथा अटले
હરિભક્ત આશ્રયોએ પહેરેલાં વસ્ત્રો શિથિલ ન રહેવામાં જ અને આગલા

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કરેલુ સાધુઓનું સંતર્પણ અને સ્વયં કરેલું તેમને
પિરસણ વર્ણન કર્યું છે

રામાસુર્વદ્ધકચ્છા દ્વિજાતય ॥૩॥ આજ્ઞાપયામાસ તતો મગવાન્નિ
જપાર્પદાન્ । દ્વિજાનન્યાશ્ચ શતશ પરિવેપણકર્મેણ ॥૪॥ આદો યત્રા
ચલીર્દત્ત્યા તત્ત પર્ણપુટાન્ દદાન્ । દત્ત્યા વ્રમેણ શાકાનિ દ્વિજાસ્તે
પર્યવેપયન્ ॥૫॥ સ્નાત સ્વય ચ કૌશેયાવદ્ધપીતામ્બરશ્ચરન્ । પક્લિમ
ધ્યેષુ મુનિમિ પરિવિષ્ટિમકારયત્ ॥૬॥ તત્રાનમ્યસ્તતત્કર્મા મુક્તા
નન્દસ્તુ બુદ્ધિમાન્ । અભિજ્ઞ ઇવ યુત્તયૈવ ચક્રે તત્પરિવેપણમ્ ॥૭॥
બ્રહ્માનન્દસ્તુ શ્વદિતિ હરયે કરલાઘવમ્ । વર્ણયન્ હાસયામાસ ત
ચ ભક્તજનાન્મૃશમ્ ॥૮॥ વિચિત્રમદ્યમોઝ્યાદેર્નામાન્યુચારયસ્તદા ।

પાછલા કચ્છને અતિદૃઢ આધીને તેઓના જળપાત્રો શુદ્ધ ગંગાજળથી
ભર્યાં ॥૩॥ તે પછી ભગવાને પોતાના પાર્પદો-પાસે રહેનારા મુકુદાનદ
મુક્તાનદ આદિકને તથા બીજાં પણ બહુ શ્રાવણોને મુનિપક્ષિઓમા પિર
સવાની આજ્ઞા આપી ॥૪॥ હવે પિરસવાનો પ્રકાર કહે છે-આજ્ઞા
આપેલા વિગ્રીએ પ્રથમ પ્રત્યેકને પત્રાવર્ણી (પત્રમય લોળ/નપાન-
પનવાડા) આપીને, પછી છિદ્રે રહિત દૃઢ પર્ણપુટ (પડીયા) આપીને
અનુક્રમે પ્રથમ શાક પિરસી દીધા ॥૫॥ ત્યારપછી સ્વય કૌશીરિ સ્નાન
કરીને, ઉત્તરીય રેશમી વસ્ત્રથી દૃઢ બાંધેલા પીતામ્બરને ધારીને પક્ષિ
મધ્યે જમવા બેઠેલા મુનિઓને આહ્વાદ આપવા વિચરતા થકા મુખા
નદાદિ મુનિઓપાસે પિરસાવી લાગ્યા ॥૬॥ પિરસનારા મુનિઓના નામો
કહે છે-તેમા પિરસવાની ક્રિયાના પરિચયે રહિત એવા પણ મુક્તાનદ
મુનિ તો મતિમાન્ હોવાથી પીરસવામા પ્રવીણ હોય એમ મુનિવીજ પક્ષિ
મા પિરસવા લાગ્યા ॥૭॥ બ્રહ્માનદમુનિ તો શ્રીનારાયણમુનિને જટ પીર
સવાના કામમા હુદય હોય એમ હસ્તવાપવતાને પ્રદર્શાવા પ્રવર્તતા
શરીરની સ્થૂળતાને લીધે થતી ચાલની વિચિત્રતાને લીધે થતી અવધવમાં
શિથિલતા વિગેરેવડે ભગવાન અને બીજા જધા ભક્તોને તે સમયે બેઠું
હસાવવા લાગ્યા ॥૮॥ તે સમયે મહાનુભવાનદમુનિ તો પીરસવા માટેજા
નિનિધ વિચિત્ર મદ્ય ભોજ્યાદિકનાં નામોને જરોજર નહિ બહુતા હોવાથી
તેનાં નામોને વિચિત્ર વિષગીતપણે ઉચ્ચ સ્વરથી ઉચ્ચારણ કરતા થકા

મહાનુભાવાનન્દોઽપિ હાસયામાસ ચાખિલાન્ ॥૧૦॥ નિત્યાનન્દશુ-
કાનન્દૌ પરિવેપણકર્મણિ । સ્તૂયેતે સ્માતિચાતુર્યાત્સર્વેઃ સહરિમિ-
ર્જનૈઃ ॥૧૦॥ સર્વેપક્ષિપુ સામ્યેન પદાર્યાર્પણલાઘવાત્ । આનન્દાનન્દ
આનન્દં હરેરજનયત્તદા ॥૧૧॥ સ્વયમ્પ્રકાશાનન્દશ્ચ મુનિઃ શ્યામ-
લવિગ્રહઃ । ધ્યાનનિષ્ઠાવશતયા પર્યવેપયદક્રમમ્ ॥૧૨॥ આત્માનન્દઃ
કુશાક્ષોઽપિ પરિવેપણપાટયઃ । ક્ષણેનૈકેન ઘટકાન્ પરિતઃ પર્યવે-
પયત્ ॥૧૩॥ મુકુન્દાનન્દમુલ્યાશ્ચ ભગવત્પ્રીતયે તદા । શાંકુલી-
સ્થાજકાદીનિ પરિતઃ પર્યવેપયન્ ॥૧૪॥ વ્યજ્જનૅનાનિ વિચિત્રાણિ પક્ષા-
ન્નાનિ ચ સર્વેશઃ । સર્વેપામેવ પાત્રેષુ નાપુરુષ્યોમ્યમિશ્રતામ્ ॥૧૫॥

શ્રીહરિસહિત સર્વ જનોને હસાવવા લાગ્યા ॥૧૦॥ નિત્યાનંદમુનિ તથા
શુકાનંદમુનિની પીરસવાના કામમાં અતિશય ચાતુરી બોધને તેમને સર્વે
જનો તથા સ્વયં શ્રીહરિ વખાણવા લાગ્યા ॥૧૦॥ તે સમયે આનંદાનંદ-
મુનિ સર્વ પંક્તિઓમાં તુલ્યપલ્લે (ન્યૂન નહિ તેમ અધિક નહિ) ભક્ત્ય
લોભ્યાદિ પદાર્થોને પિરસવાની ઝડપથી સહજાનંદસ્વામીને આનંદ ઉપ-
જાવવા લાગ્યા ॥૧૧॥ શ્યામ શરીર વર્ણવાળા (શ્યામળીયા) શાંત સ્વભા-
વવાળા સ્વયંપ્રકાશાનંદમુનિ સદાય ભગવાનના દિવ્ય રૂપમાં ધ્યાનનિષ્ઠાથી
નિમગ્ન મનવાળા હોવાથી અનુક્રમ વિનાજ પિરસવા લાગ્યા ॥૧૨॥ આ-
ત્માનંદમુનિ કુશ શરીરવાળા છે તથાપિ પિરસવાની ક્રિયામાં પરસ પ્રવીણ
હોવાથી એકજ ક્ષણમાં બધી પંક્તિઓમાં વાટેલી અડદની દાળનાં કંદેલાં
કોમળ વડાં પીરસી વળ્યા ॥૧૩॥ તે સમયે મુકુન્દાનંદમુખ વર્ણુઓ
ભગવાનની પ્રીતિની આકાંક્ષાથી સમગ્ર પંક્તિઓમાં મુનિઓને જલેથી
ખાજાં આદિક પકવાનો પિરસવા લાગ્યા, કારણ કે, પોતાની પરિચર્યાની
અપેક્ષાએ પોતાનાં ભક્તની પરિચર્યા ભગવાનને અધિક પ્રિય છે, તો
ભગવાનના પાર્શ્વપરિચર (હજુરના સેવક) એવા પલ્લ આ વર્ણુઓનો
આ સાધુસંતર્પણમાં જે સમુત્સાહ છે તે સમુચિત છે ॥૧૪॥ પીરસેલાં
વિચિત્ર સમગ્ર શાકો અને વિચિત્ર ભક્ત્ય લોભ્યાદિ પકવાનો મુનિઓના
પાત્રમાં પરસ્પર મિશ્રિતતાને નજ પામ્યાં, કારણ કે પતરાણાં વિશાળ

રામાસુર્યદયચ્છા દ્વિજાતયઃ ॥૩॥ આશ્વાપયામાસ તતો મગવાન્નિ
જપાર્પદાન્ । દ્વિજાનન્યાંશ્ચ શતદાં પરિવેપણકર્મણિ ॥૪॥ આદો પત્રા
વલીર્દત્ત્વા તત્ . પર્ણપુટાન્ દૃઢાન્ । દત્ત્વા જ્વમેણ શાફાનિ દ્વિજાસ્તે
પર્યવેપયન્ ॥૫॥ સ્નાત . સ્વયં ચ કૌશેયાવદ્વપીતામ્બરશ્ચરન્ । પક્લિમ
ધ્યેષુ મુનિમિઃ પરિવિષ્ટિમકારયત્ ॥૬॥ તત્રાનમ્યસ્તતત્કર્મા મુક્તા
નન્દસ્તુ બુદ્ધિમાન્ । અભિજ્ઞ ઇવ યુત્યૈવ ચક્રે તત્પરિવેપણમ્ ॥૭॥
બ્રહ્માનન્દસ્તુ જ્ઞદિતિ હરયે કરલાઘયમ્ । દર્શયન્ હાસયામાસ તં
ચ ભક્તજનાન્બૃહશ્મ ॥૮॥ ષિચિત્રમદ્યમોજ્યાદેર્નામાન્યુચારયત્તદા ।

પાછલા કચ્છને અતિદૃઢ બાધીને તેઓના જળપાત્રો શુદ્ધ ગંગાજળથી
ભરીબ્યા ॥૩॥ તે પછી ભગવાને પોતાના પાર્પદો-પાસે રહેનારા મુકુદાનંદ
મુક્તાનંદ આદિકને તથા બીજાઓ બહુ બ્રાહ્મણોને મુનિપક્ષિઓમા પિર-
સવાની આજ્ઞા આપી ॥૪॥ હવે પિરસવાનો પ્રકાર કહે છે-આજ્ઞા
આપેલા વિગ્રોએ પ્રથમ પ્રત્યેકને પત્રાવર્તી (પત્રમય લોજનપાત્ર-
પનવાડા) આપીને, પછી હિંદ્રે રહિત દૃઢ પર્ણપુટ (પડીયા) આપીને
અનુક્રમે પ્રથમ શાકા પિરસી દીધા ॥૫॥ ત્યારપછી સ્વયં શ્રીહરિ જ્ઞાન
કરીને, ઉત્તરીય રેશમી વસ્ત્રથી દૃઢ બાધેલા પીતામ્બરને ધારીને, પક્ષિ
મધ્યે જમવા બેઠેલા મુનિઓને આહ્વાદ આપવા વિચરતા થકા મુક્તા
નંદાદિ મુનિઓપાસે પિરસાવી લાગ્યા ॥૬॥ પિરસનારા મુનિઓના નામો
કહે છે-તેમા પિરસવાની ક્રિયાના પરિચયે રહિત એવા પશુ મુક્તાનંદ-
મુનિ તો મતિમાન હોવાથી પીરસવામા પ્રવીણ હોય એમ યુક્તિથીજ પક્ષિ
મા પિરસવા લાગ્યા ॥૭॥ બ્રહ્માનંદમુનિ તો શ્રીનારાયણમુનિને અટ પીર
સવાના કામમા હુશળ હોય એમ હસ્તલાઘવતાને પ્રદર્શાવા પ્રવર્તતા,
શરીરની સ્થૂળતાને લીધે થતી સાધના નિચિત્રતાને લીધે થતી અવયવમા
શિથિલતા વિગેરેવડે ભગવાન અને બીજા બધા ભક્તોને તે સમયે બહુ
હસાવવા લાગ્યા ॥૮॥ તે સમયે બહાનુભવાનંદમુનિ તો પીરસવા માટેના
વિવિધ વિચિત્ર બદ્ધ્ય લોજ્યાદિકનાં નામોને જરોબર નદિ બળુતા હોવાથી
તેનાં નામોને નિચિત્ર વિપરીતપણે ઉચ્ચ સ્વરથી ઉચ્ચારણુ કરતા થકા

મહાનુભાવાનન્દોઽપિ હાસયામાસ ચાશ્ચિલાન્ ॥૧॥ નિત્યાનન્દશુ-
કાનન્દૌ પરિવેપણકર્મણિ । સ્તૂયેતે સ્માતિચતુર્યાત્સર્વેઃ સહરિભિ-
ર્જને. ॥૧૦॥ સર્વપદ્મિપુ સામ્યેન પદાર્થાર્પણલાઘવાત્ । આનન્દાનન્દ
આનન્દં હરેરજનયત્તદા ॥૧૧॥ સ્વયમ્પ્રકાશાનન્દશ્ચ મુનિઃ દયામ-
લવિગ્રહઃ । ધ્યાનનિષ્ઠાગ્રશતયા પર્યવેપયદક્રમમ્ ॥૧૨॥ આત્માનન્દઃ
કૃશાક્ષોઽપિ પરિવેપણપાટયઃ । ક્ષણેનેકેન ઘટકાન્ પરિતઃ પર્યવે-
પયત્ ॥૧૩॥ મુકુન્દાનન્દમુખ્યાશ્ચ ભગવત્પ્રીતયે તદા । શંકુલી-
સાજકાદીનિ પરિતઃ પર્યવેપયન્ ॥૧૪॥ વ્યજ્જનાનિ વિચિનાણિ પક્ષા-
ન્નાનિ ચ સર્વેશઃ । સર્વેપામેવ પાત્રેષુ નાપુરન્યોન્યમિથ્રતામ્ ॥૧૫॥

શ્રીહરિસહિત સર્વ જનોને હસાવવા લાગ્યા ॥૯॥ નિત્યાનન્દમુનિ તથા
શુકાનન્દમુનિની ખીરસવાના કામમાં અતિશય ચાતુરી બોધને તેમને સર્વે
જનો તથા સ્વયં શ્રીહરિ વખાણવા લાગ્યા ॥૧૦॥ તે સમયે આનન્દાનન્દ-
મુનિ સર્વે પ્રજિઓમાં તુલ્યપણે (ન્યૂન નહિ તેમ અધિક નહિ) લક્ષ્ય
લોભ્યાદિ પદાર્થોને ખીરસવાની ઝડપથી સહજાનન્દસ્વામીને આનન્દ ઉપ-
જાવવા લાગ્યા ॥૧૧॥ શ્યામ શરીર વર્ણુવાળા (શ્યામળીયા) શાત સ્વભા-
વવાળા સ્વયંપ્રકાશાનન્દમુનિ સદાય ભગવાનના દિવ્ય રૂપમાં ધ્યાનનિષ્ઠાથી
નિમગ્ન મનવાળા હોવાથી અનુક્રમ વિનાજ ખીરસવા લાગ્યા ॥૧૨॥ આ-
ત્માનન્દમુનિ કૃશ શરીરવાળા છે તથાપિ ખીરસવાની ક્રિયામાં પરમ પ્રવીણ
હોવાથી એકજ ક્ષણમાં બધી પ્રજિઓમાં વાટકી અડદની દાળની કરેલા
કોમળ વડાં ખીરસી વળ્યા ॥૧૩॥ તે સમયે મુકુન્દાનન્દપ્રમુખ વર્ણિઓ
ભગવાનની પ્રીતિની આર્કશાથી સમગ્ર પ્રજિઓમાં મુનિઓને જલેથી
પ્રાપ્ત આદિક પકવાનો ખીરસવા લાગ્યા, કારણ કે પોતાની પરિચર્યાની
અપેક્ષાએ પોતાના ભક્તની પરિચર્યા ભગવાનને અધિક પ્રિય છે, તો
ભગવાનના પાર્શ્વપરિચર (હજુરના સેવક) એવા પણ આ વર્ણિઓનો
આ સાધુસંતર્પણમાં જે સમુત્સાહ છે તે સમુચિત છે ॥૧૪॥ ખીરસેવા
વિચિત્ર સમગ્ર શાકો અને વિચિત્ર લક્ષ્ય લોભ્યાદિ પકવાનો મુનિઓના
પાત્રમાં પરસ્પર મિશ્રિતતાને નજ પામ્યા, કારણ કે પતરાળા વિશાળ

સર્વે સર્વેષુ પાત્રેષુ પરિવેપિતમીશ્વરઃ । વિલોચયાશ્ણપયામાસ મોક્તું
 સર્વાન્નિજાથિતાન્ ॥૧૬॥ તતો વુમુજિરે રાજન્ ! ગૃહીતાશ્ણાઃ પર-
 સ્પરમ્ । સાધયો મુનયઃ સર્વે સ્તુવન્તોઽધ્યગુણાન્મુદુઃ ॥૧૭॥ સર્વ-
 મેવ હિ સુસ્વાદુ ભક્ષ્યં મોજ્યં તદશ્રતામ્ । ક્રમપ્રાપ્તે પદાર્થેઽમૃદ-
 સાસ્વાદો વિશેષતઃ ॥૧૮॥ પુનઃ પુનઃ સ્વપાત્રેષુ શક્તુલીઘૃતપૂર-
 કાન્ । ક્ષિપતો ભોજકાઃ સાધૂન્ ન્યવેધન્કરધૂનનૈઃ ॥૧૯॥ નિવે-
 ધ્યસ્યઃ પરાવૃત્તાનશ્ચસ્યઃ પરિવેપકાન્ । ક્રતુવુદ્ધીન્ મુનીન્પ્રાહ મગ-
 યાન્મહસંસ્તવા ॥૨૦॥ હાંહાં હુંહું રચે દેયં દેયં ચ કરધૂનને । શિરા-

હર્તા અને પિરસનારા પ્રવીણ હતા ॥૧૫॥ ત્યારપછી સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ
 સર્વ પાત્રોમાં સર્વ પીરસી દીધેલું જોઈને સર્વ નિભ્રિતોને જમવાની
 આશા આપી ॥૧૬॥ હે રાજન્ ! તે પછી સર્વ સાધુ સ્વભાવના મુનિઓ
 ભગવાનની આશા પામીને તથા પરસ્પર-એક બીજાની અનુચ્છા લઈને,
 જમવાનાં જલેથી વિગેરે પદાર્થોના ગુણોને વારંવારે વખાણતા થકા
 જમવા મંડ્યા ॥૧૭॥ તમામ તે ભક્ષ્ય લોભ્ય મુસ્વાદુજ હર્તુ. (તેમાં
 એક પણ સ્વાદરહિત ન હતું) અનુક્રમે જમાતાં તે પદાર્થોમાં તે જમ-
 નારા મુનિઓને ઉત્તરોત્તર રસાસ્વાદ અધિક અધિક આવતો જતો હતો
 ॥૧૮॥ આદરથી વારંવાર જલેથી ઘેર આદિક પકવાનોને પોતાના
 પાત્રોમાં પિરસતા મુજાનંદાદિ મુનિઓને લોભન કરતા મુનિઓ યદપિ
 સ્પૃહાવાળા છો તથાપિ લાજને લીધે વારંવાર હાથ હલાવાવડે
 (ના નાંખશો ના નાંખશો એમ) નિવારણ કરવા લાગ્યા. આ ઉપરથી
 પિરસનારા મુનિઓ તો જમનારા મુનિઓનો આશય નહિ લક્ષમાં લઈને
 પાછા વળી ગયા. તે સરલ શુદ્ધિવાળા (પરનો હૃદયત અભિપ્રાય નહિ
 ભણનારા) પિરસનારા સ્વયપ્રકાશાનંદ મહાનુભાવાનંદ આદિક મુનિઓ
 પ્રત્યે તે સમયે ભગવાન હસતા હસતા જોત્યા કે ॥૧૯-૨૦॥ હે મુનિઓ !
 અહીં ! તમો પિરસવાના પ્રકારને બીલકુલ ભણતા નથી, જેઓ
 પ્રગલ્ભ પ્રકૃતિવાળા હોય તે લોભન કરવામાં અપજાતાને પ્રદર્શવે નહિ,
 કેમકે લાજ જમવામાં પ્રતિરોધ કરેછે, માટે જમનારા ‘હાં હાં’ એવો

कम्पेऽपि दातव्यं न देयं सिंहगर्जने ॥२१॥ इत्युक्तास्ते तु मुनयो
लङ्घुकान्मौक्तिकाद्यान् । आसिंहगर्जनात्तेषाममत्रेण्वक्षिपवृष !
॥२२॥ औत्सुक्यादथ दृढवज्रपीतवासाः साधूनां नृप ! परिवेषणं
विधातुम् । उच्यते स्वयमपि हर्षयन्स्वभक्तान्सर्वेषामपि स तदैक-
दृश्य आसीत् ॥२३॥ हात्वा तं मुनिपरिवेषकाममीशं पक्वान्नाचि-
तपृथुरीतिपात्रहस्ता । धावन्तो रभसपरागभवत्पुरोगं ह्यासेदुः
सपदि तदन्तिकं द्विजाश्च ॥२४॥ तत्तत्पात्रात्स गृहंश्चपलगतिपदो
लङ्घुकान्मौक्तिकाद्यान् द्वौ द्वौ दोर्भ्यां च पङ्क्तिरुमणमनुवृत्तः
प्रत्यमघ्नं ददानः । स्वानां स्वीयप्रसादामिलपितमपि सम्पूरयन्पूर्ण-

निषेधसूचक शब्द उच्यते तोषणं पीरसवुण्. तथा 'हुं हुं' ओवो ध्वनि
करे तोषणं पीरसवुण् तथा हाथं दहाववो भस्तकं कंभावुं विगरे
निषेधसूचक वेष्टाओ करे तोषणं वारेवारे आपवुण्. ओ सिंहगर्जना
करे तो न आपवुं-न पीरसवुं ॥२१॥ हे नृप ! आ प्रक्षरे लगवाने कहेला
ते पीरसनारा मुनिओ तो मोतीया लाडुओ सिंहगर्जना पर्यंत नभता
साधुओना पात्रोभा पीरसवा भंडया ॥२२॥ हे नृप ! ते पछी लगवान्
पणुं लक्ष्मणनोना मनोरंजनभा भडोत्साही होवाथी पोते पडेरैला पिता-
भरने उत्तरीय वस्त्रथी दुढ पाधीने साधुओने पीरसवासाइ पोते उठ्या ते
समये सर्व कोधनी दृष्टि लजिसभ्रमपरिपूर्व कोधने ओक लगवान निषेण
ओकाय पडती हती ॥२३॥ लगवाने साधुओने पीरसवाभा समुत्साह-
वाणा उठेला ओधने पीरसनारा मुनिओ पकवाचथी परिपूर्व निशाण
पीतणनां पात्रो हाथमां लधने होडी आवीने श्रीहरिने अलिमुभ प्रति-
लोभ गति (पाछे भगवे आलवुं)ने करता थका वेगथी तत्काण
तेमनी समीपे आग्या ॥२४॥ पूर्वकाम लगवान् श्रीहरि तेते पीरसनारा
मुनिओना पोतानी आगण धारेला पकवाचपरिपूर्व पात्रमाथी मोतीया
लाडु लध लधने पक्तिना अनुक्रमने अनुसरीने अपण आलथी आलता
थका पोताना हाथवडे मे मे लाडुओ अत्येक पात्रमां लाघवताथी
आपता थका पोताना प्रसादनी स्पृहावाणा ते मुनिओना मनोरथने परि

કામસ્તેષાં સર્વાસુ પક્ષિપિ મુદુરચરદ્ધરિદોર્લાઘવશ્રીઃ ॥૨૫॥
 લઙ્ગુકાન્ત પરિવેપ્ય મૌલિકાનાશુ શાફુલિકમપ્યનાકુલ. । પર્ય-
 વેપયદવાપુરદ્ધુતં તેન મૂરિ પરિવેપકા અપિ ॥૨૬॥ સર્વેત પરિવે-
 પ્યેત્યં પ્રહસદ્ધનો હરિઃ । મુદ્ગ્ધં યથેદં શનકૈરિત્યુક્ત્વાડશો-
 ઘયત્કરૌ ॥૨૭॥ ઘૃત્વાથ ઘૃતમૃદ્ધારં નિપિશ્વન્ સ્થૂલધારયા ।
 મુનિપાયસપાનેષુ મુકુન્દોઽહાસયત્રમુમ્ ॥૨૮॥ પાત્રસમ્મૃતપકા-
 નાંસ્તાનયેદ્ધિતવિદ્ધરે. । સ એવ ઘર્ણિરાહુચે. પ્રાહ નૈષ્ટિક ઝર્ધ્વદો.
 ॥૨૯॥ હરેઃ પ્રાસાદિકં યાદ્યં સ્વપાત્રે કેનચિત્કચિત્ । નાવશેષ્યં
 મહામુક્તા ! इत्याह्वा पारमेश्वरी ॥૩૦॥ इत्युक्ते तेन तद्वाक्यं ब्रह्मा

પૂર્ણ કરવા તેમની તમામ પક્ષિઓમાં વારવાર વિચરવા લાગ્યા ॥૨૫॥
 એરીતે ભગવાને જલદી સર્વ પક્ષિઓમાં મોતીયા લાડુ પીરસીને પછી
 જલેથી પણ વિના બાહુળતાએ સર્વને પીરસી દીધી આવી પીરસવાની
 પ્રવીણતાથી પીરસવામાં પ્રવીણ એવાપણુ સર્વે પુરુષો પરમ વિસ્મયને
 પામી ગયા ॥૨૬॥ આ પ્રકારે સર્વ પક્ષિઓમાં પીરસીને શ્રીહરિ મદ-
 મદ હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-તમો અમોએ હાથે આપેલા વસ્તુમાં
 સ્વાદવિશેષને આજ્ઞતા થકા યથેદ ધીમે ધીમે જમો એમ સર્વને કહીને
 પોતે હસ્તકમળની શુદ્ધિ કરી ॥૨૭॥ તે પછી મુકુદાનદવર્ણી ધીધી ભરેલી
 ઝારી (વંહાડી) હાથમાં લઈને જમતા મુનિઓનાં દુધપાકથી ભરેલા
 પાત્રોમાં જાડી ધારથી ધીને પિરસતા થકા ભગવાનને બહુ હસાવા લાગ્યા
 ॥૨૮॥ તે પછી શ્રીહરિના હૃદયગત અભિપ્રાયને જાણતા આ નૈષ્ટિક વર્ણિ
 રાજ મુકુદાનદજી જેમના લોજન પાત્રોમાં પકવાઓ ભરેલા છે એવા તે
 જમનારા મુનિઓ પ્રતિ હાથ ઉઠા કરીને ઉચ્ચ સ્વરથી એમ બોલ્યા કે-
 હે મહામુક્ત મુનિઓ ! સ્વત સ્વાદુ છે અને શ્રીહરિના પ્રસાદભૂત દોવાથી
 વિશેષપણે સ્વાદુતમ છે તો આ ખાદ્ય લેશ પણ કોષએ પણ પોતાના
 પાત્રમાં કિંચિત્ પણ અવશેષ રાખવું નહિ (પડી મુકવું નહિ) ભગવાનની
 આજ્ઞાને માર્ગનારા તમોએ આ વચન 'ભગવાનનીજ આજ્ઞા છે' એમ
 માનવું ॥૨૯-૩૦॥ હે રાજન ! આ પ્રકારે વર્ણિરાજે કહ્યું એટલે એ

નન્દોઽતિમાનયન્ । હેસન્નાપ્રેદિતં કૃત્વા શ્રાવયંસ્તાનમોજયત્
 ॥૩૧॥ તદ્વ્યાદેવ ભક્ષ્યાણિ સર્વે તેઽપિ શનૈઃ શનૈઃ । અમુજતૈવ
 નિઃશેષં ધીક્ષમાણાઃ પરસ્પરમ્ ॥૩૨॥ ઓદનં કથિકાં ચાથ ઘૃતં
 ચ પ્રચુરં પ્રભુઃ । પરિવેપ્ય દ્વિજૈઃ સર્વોસ્તર્પયામાસ મોજકાન્
 ॥૩૩॥ અતિવૃક્ષાન્મોજનેન શૃદ્ધીતચ્ચલુકોદકાન્ । સ્વસ્વસ્થાનં તતો
 ગન્તું હરિરિદ્ધાપયથ તાન્ ॥૩૪॥ આહૃતાં અપિ હરિણા સ્વકીય-
 શાલાં ગન્તું સે મુનિનિકરાસ્તદીક્ષણોત્કાઃ । યાવત્તદ્વહિરુપવેશનં
 નૃપાઽઽસીન્નાવત્તેઽપ્યમુમુપતસ્થિરે સ્વનાથમ્ ॥૩૫॥ इति श्रीसत्स-
 ङ्गिनीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे साधुसन्तर्पण-
 नामा विंशोऽध्यायः ॥२०॥

વચનને પ્રદાનંદમુનિ અત્યંત માન આપતા થકા હાસપૂર્વક આદરથી
 બે ત્રણવાર બોલીબોલીને સર્વ મુનિઓને સંભળાવતા થકા તેમને જમા-
 ઠવા લાગ્યા ॥૩૧॥ આ જમાનારા સર્વ મુનિઓ એક બીજા સામુ બેતા
 થકા તે ભગવદ્વચનનો ભગ થવાના ભયને લીધેજ ખાલ વસ્તુઓને ધીમે
 ધીમે સમગ્રપણે જમી ગયા ॥૩૨॥ તે પછી ભગવાને પીરસનારા મુનિઓ
 પાસે કઢી ભાત અને પુખ્તળ ઘૃત પિરસાવીને તે સર્વ મુનિઓને જમાડીને
 વૃક્ષ કર્યા ॥૩૩॥ તે પછી ભગવાને જમીને અત્યંત વૃક્ષ થએલા અને
 અને મળુ કરવાનું જળ જેમણે મળે મળે કર્યું છે એવાં તે મુનિઓને લાથી
 પોતપોતાને સ્થાને જવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૪॥ હે નૃપ । શ્રીહરિએ
 પોતાના નિવાસભૂત ધર્મશાળા પ્રત્યે જવાની આજ્ઞા આપી છે તોપણ તે
 મુનિસમૂહો ભોજનથી અતિવૃક્ષ થયા છે પણ ભગવદર્શનથી નહિ વૃક્ષ
 થઈને તેમના દર્શનમાં સમુત્સુક થઈને તે ભગવાન્ જ્યામુધી બહાર
 નિબતઙ્ગતળે રહેલી વેદીકા ઉપર વિરાજમાન રહ્યા ત્યાંમુધી મુનિઓપણ
 પોતાના મ્વામી શ્રીહરિની સમીપેજ દર્શનાદિ સેવામાટે બેસી રહ્યા
 ॥૩૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिनीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे
 साधुसन्तर्पणनामा विंशोऽध्यायः ॥२०॥

સુપ્રત સ્વાચ—તતો મોજયિતું સ્વામી ક્ષત્રિયાદીન્નિજાશ્રિતાન્ ।
 આશાપયઞ્ચપં સોઽપિ સત્વરં તાનુપાહ્વયત્ ॥૧॥ પશ્ચાદ્ગાન્ પક્લિન્નઃ
 સર્વાન્ યથાર્થં તાનવીવિશત્ । પરિવેપયિતું તાંશ્ચ દિજાનન્યાન્
 સ આદિશત્ ॥૨॥ અન્નં ચતુર્વિધં સર્વં સત્વરં પર્યવેપયન્ । દિજા-
 સ્તાંસ્તેઽથ મુનિવત્સર્વેં વુઝુજિરે નૃપ ! ॥૩॥ મુજ્જાનાન્ ભગવાન્
 પ્રીત્યા પુનઃ પુનરદાપયત્ । પક્કાન્નં વ્યજ્જનાદીનિ હસંસ્તાંશ્ચ સ
 હાસયન્ ॥૪॥ ત્વત્તાનિવ સમાલક્ષ્ય નૃપાર્દીંસ્તાંસ્તતઃ સ્વયમ્ ।
 તેષાં સ્વદોઃપ્રસાદેઞ્છામુદતિષ્ઠદ્વિદન્મયુઃ ॥૫॥ તિષ્ઠહુષે સ પીઠે

અધ્યાય ૨૧ મો.

સુપ્રતઃપિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાને એરીતે મુનિમંડળને તૃપ્ત
 કરીને પોતાના આશ્રિત ક્ષત્રિયાદિ લક્ષ્મીને જમ્યાડવામાટે ઉત્તમ ભૂપતિને
 આજ્ઞા આપી. એટલે ઉત્તમ રાજાએ પણ સત્વર તેઓને જમવા બોલા-
 વ્યા ॥૧॥ હસ્ત પાદ મુખનું પ્રક્ષાલન બેમલે કર્યું છે એવા તે આવેલા
 સર્વ ક્ષત્રિયાદિ લક્ષ્મીને ભગવાને યથાયોગ્ય પક્ષિભંધ બેસાડ્યાં અને તેઓને
 પિરસવા માટે બીજા મુનિઓને આજ્ઞા કરી ॥૨॥ આજ્ઞા આપેલા તે પિરસ-
 નારા મુનિઓએ ક્ષત્રિયાદિ લક્ષ્મીને લક્ષ્યાદિ ચાર પ્રકારનું સમય અન્ન
 જલદી પીરસી દીધુ. પછી સર્વે દરિલક્ષ્મી મુનિઓની પેઠે-પ્રસાદની મધુર-
 તાના આસ્વાદથી પ્રહર્ષ પામીને જમવા મળ્યા ॥૩॥ પ્રીતિથી જમતા
 તેઓને ભગવાન્ પોતાના વિનોદવચનોવડે હસાવતા થકા અને પોતે તેઓનાં
 વિનોદ વચનોવડે હસતા થકા પકવાચ શાક વિગેરે વારંવાર તેઓને પિર-
 સાવા લાગ્યા ॥૪॥ તે સમયે ભગવાન્ ઉત્તમાદિ પોતાના લક્ષ્મીને તૃપ્ત
 થયા તુલ્ય-તૃપ્તપ્રાય (પોતાના કરકમળતા સ્પર્શથી પવિત્ર થએલા
 પ્રસાદના અલાભથી લગ્નરેક નહિ તૃપ્ત થએલા) બોધને તેઓની પોતાના
 હાથની પ્રસાદીની ઈચ્છા બાહ્યીને સ્વયં પિરસવા ઉપા ॥૫॥ ને સમયે

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમાદિ ભૂપતિમંડળમાં જમવાને કરેલી પ્રેમરસાતિગમને
 રસવનારી પીરસવાની લીલા વર્ણવી છે.

પૃથુલકટિતટાવદ્ધકૌશેયવાસા નાનાપુષ્પાવતંસઃ સ્થલકમલમિલ-
ન્મલ્લિકાહારરાજિઃ । નાનામકેક્ષણાન્નૈઃ પરિરચિતમહાતોરણ-
શ્રીમિરેભિઃ સગ્રાસાસ્યાસ્ફુટોચૈર્જયજયવચનૈર્હાસિતોઽસૌ વ્યરા-
જત્ ॥૬॥ આદૃતૈશ્ચપલમુપાગતૈર્મુનીન્દ્રૈઃ પક્ષાન્નામૃતપૃથુતામ્રપાન-
હસ્તૈઃ । તસ્યાપ્રે ચપલપરાગ્ગતિપ્રવીણૈસ્તદ્દોષ્ણોઃ સ્તિમિતવિલોચ-
નૈશ્ચ તસ્યે ॥૭॥ દોષ્યૌ તૂર્ણં ગૃહીત્વા મુનિયુગલધૃતાત્ પાત્રતઃ
શાકુલીનાં પદ્મં વા સત્તકં વા શ્વટિતિપદગતિઃ પ્રત્યમત્રં દદાનઃ ।

સ્વતઃ ઉંચા અને ઉંચી વેદી ઉપર રહેલું હોવાથી અતિ ઉંચા સિંહાસ-
નમાં વિરાજમાન થએલા ભગવાન્ શ્રીહરિ વિશાળ કટિતટમાં પહેરેલા
પીતાંબર ઉપર બાંધેલા રેશમી વસ્ત્રથી અને બહુવિધ પુષ્પોના ગુચ્છ
તોરાઓથી અને કઠમાં ચોસતા સ્વળકમળ-ગુલાબથી મિશ્રિત મોગરાના
પુષ્પોના હારોથી વિરાજતા હતા. આવી ચોલાએ સંપન્ન તે ભગવાનને
સર્વ કોઈતે ભક્તજનો પોતાનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા ઉઠેલા બાણીને
પ્રેમરસપરિપૂર્ણ નેત્ર કમળોવડે ભક્તિપૂર્વક બોલા લામ્યા. તે સમયે આ
ભગવાન્ કમળનાં દીર્ઘ તોરણોની ચોલાએ સંપન્ન હોયને શુ ? એમ
ચોલ્યા હતા. સર્વ ભક્તોએ તે સમયે ચઢી ગએલા હર્ષવેગથી અર્ધો
જમેલો કોળીયો મુખમાં બરેલો હોવાથી અસ્પષ્ટપણે (વ્યક્તિ વિના)
નીકળતાં દીર્ઘ જયજય એવાં વચનોવડે આ ભગવાનને બહુ હસાવ્યા
હતા ॥૬॥ તે સમયે શ્રીહરિએ બોલાવેલા, માટેજ સત્વર સમીપે આવેલા,
પકવાસથી ભરેલાં વિશાળ તામ્રપાત્રો જેમના હાથમાં છે, શ્રીહરિની
આગળ ચપળતાથી પાછે પથે ચાલવામાં પ્રવીણ અને શ્રીહરિના હસ્તક-
મળ સન્મુખ નિધળ નેત્રો જેમનાં છે એવા કેટલાએક પીરસનારા મુનિઓ
શ્રીહરિપાસે આવીને ઉભા રહ્યા ॥૭॥ એટલે ભગવાને એ મુનિઓએ
ઉપાડેલા તે પાત્રથપ્તી પોતાના બનેય હાથવડે જલદી છ સાત જલેખી
આદિક લઈ લઈને પ્રત્યેક પાત્રમાં પીરસતા થકા ચપળ ચરણચાલથી
ભક્તોનું મન રંજન કર્યું હતું તેઓ જમનારાઓ પોતપોતાના પાત્રોમાં
જમવાની વસ્તુઓ ભરેલી છે તથાપિ ભગવાનના હસ્તકમળના સ્પર્શ-

પાત્રસ્થાઘૈરપિ સૈવિંકચસરસિજામોર્ચ્ચહસ્તદ્વયૈસ્તૈઃ પ્રીતૈવામ્ય-
 થ્યમાનઃ સિતમધુરમુખઃ પક્લિશઃ સર્વતોઽગાત્ ॥૮॥ પૃથ્વિવારં
 દરિઃ કૃત્વા સર્વેષાં પરિવેપણમ્ । પર્પિકાલાજકાર્દીશ્ચ સ મુદુઃ
 પર્યવેપયત્ ॥૯॥ પરિવેપણચાતુર્યાન્મુદુઃ સર્વત્ર ચેક્ષણાત્ । યદુરુપ
 દ્યાવાદર્શિ જનૈરચિરકૃત્પ્રમુઃ ॥૧૦॥ ગૃહાણ પિન્ડકં સોમ ! ગૃહા-
 ણાલર્કં ! શપ્કુલીમ્ । મૃદુલં પાંજકમિદં જીવવર્મન ! ગૃહાણ મો !
 ॥૧૧॥ ગૃહાણ ગોલકં ધીર ! રક્તજિત્ । પર્પિકાં ચ મો ! । ચંદ્રેયં
 હરિઃ પ્રાદાત્સર્વેભ્યોઽપિ મુદુર્મુદુઃ ॥૧૨॥ હરેઃ પ્રસાદમાદાત્મ્યં વિ-
 દન્તો મોજકાશ્ચ તે । અમુજત તદાઽઽકર્ણં સ્વયં ચાપ્યાસ-

વાળા પ્રસાદના મહિમાના અભ્યવસાયથી ભે હાય ઉઠ્યા કરીને પ્રાર્થના
 કરવા લાગ્યા, તેઓની પ્રીતિપૂર્વકની પ્રાર્થનાને જોઈને લગવાનું મંદહાસ-
 વડે મધુર મુખારવિદવાળા હોઈને તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા સમસ્ત
 પંક્તિઓમાં સ્વયં વિચાર્યા ॥૮॥ શ્રીહરિ એકવાર સમગ્ર પંક્તિઓમાં
 યથાક્રમે જલેખી પીરસીને પછીથી બરફી ખાતું આદિક પદાર્થોને વારંવાર
 પીરસવા લાગ્યા ॥૯॥ તે સમયે આ જલદી પીરસનારા પ્રભુ એકતો
 પીરસવાની આતુરીને સીધે અને ચાલવાની લાલચલાથી સર્વે પંક્તિઓમાં
 સર્વને વારંવાર એક સાથે નમનશોચર થવાથી પોતે એકરૂપ છે પણ
 જાણે બહુરૂપે થયા હોયને શું ? એમ જનોના બેવામાં આવ્યા હતા
 ॥૧૦॥ હે સોમવર્મન ! આ પેંડાને ગ્રહણ કરો. હે અલર્ક ! આ જલે-
 ખીને ટ્યો. હે હવવર્મન ! આ પોત્યાં ખાતું ટ્યો. હે વીરવર્મન ! આ
 શોળ મોતીયા લાડુને ટ્યો. હે રતજીત આ બરફીને ગ્રહણ કરો હે
 રાજન ! શ્રીહરિએ આ પ્રકારે જમનારાઓનાં અને જમવાનાં પદાર્થોનાં
 નામો ઉચ્ચારણ કરવાપૂર્વક (પોતાનો પ્રેમ પ્રદર્શિતતા થકા) બધાય
 બંધોને વારંવાર તે તે ભોજ્ય વસ્તુઓ પીરસી ॥૧૧-૧૨॥ તે જમનારા
 ઓ પણ સ્વગતપ્રસાદનો મહિમા જાણીને, પોતે પણ 'અહો ! આટલું તો
 ક્યારેય પણ જમ્યો નથી, આજતો નિહના કરતાં પણ ઘણું જ જમ્યો,
 તથાપિ ઉદરપૂરણ ન થયું હોય એમ કેમ જણાય છે ?' એવું આશ્ચર્ય

વિસયાઃ ॥૧૩॥ તૃપ્તત્વાચ સપૂત્કારમશ્નન્મૃદુલશક્તુલીમ્ । સુ
 રસ્તાં દદતં પ્રાહ તુન્દસ્ફાટો મવિપ્સ્યતિ ॥૧૪॥ इत्युक्तवन्तं तं
 स्वामी प्राह चिन्ताऽत्र नास्ति वै । यतः कृष्णप्रसाद्यन्नमश्रुतां
 नोदरं स्वकम् ॥૧૫॥ अनूर्ध्ववदनं नाञ्चं कुर्वन्तं करधूननम् । दृष्ट्वा
 करेण तत्पात्रे शङ्कुलीं हरिरक्षिपत् ॥૧૬॥ मनुवाणं तथाप्येनं
 दृष्ट्वावात्स हसन् प्रभुः । तिस्रोऽन्याः स तदा चक्रे हार्ध्वदृक् सिंह-
 गर्जनम् ॥૧૭॥ दूराद्दृष्ट्वा हरिं स्वीयं धूनयन्तं शिरः शनैः । सोमं
 યામીને ગળાપર્યંત તેતે વસ્તુ પ્રીતિથી સમગ્રપણે જમી જયા ॥૧૩॥ તે
 સમયે સૂરવર્મા નામના કોઈક લક્ષ્મણગવતપ્રસાદી જમીને અત્યંત તૃપ્ત
 થએલા હોવાથી જેમ તેમ ફુટકાર સાથે ધીમે ધીમે યોચી જલેખીને
 જમતા થકા ફરીથી ખીલ જલેખીને આપતા લગવાનને નિવારણ કરવા
 એમ ખોટયા કે-હે લગવન ! જો હું હવે પછી જમીશ તો માંડ પેટ ફાટી
 જશે ॥૧૪॥ હે રાજન ! આ પ્રકારે કહેતા તે લક્ષ્મણે હસાવામાટે
 લગવાન એમ ખોટયા કે-હે સૂરાલક્ષ્મણ ! જો તમારે ‘આ લગવાનનો
 પ્રસાદ છે’ એવો વિશ્વાસ હોય તો આ પાંચલૌતિક ઉદરમાં ‘માંડ છે’
 એવી મમત્વશુદ્ધિ કેમ થટે ? કેમકે ‘આ તો લગવતપ્રસાદ છે’ એવી
 શુદ્ધિથી અવને જમનારા એકાતિક લક્ષ્મણની દૃષ્ટિએ ઉદર પોતાનું છે
 નહિ (આત્માને ત્રણ દેહથકા વિલક્ષણ માનનારાને ઉદરમાથે કરો સખન્ધ
 નથી) તો આ લૌતિક ઉદરના વિદારણમા લગવતપરાયણ તમોને હાનિ શી
 છે ? કાઈપણ નથી (આવો ઉપદેશ આપવા પૂર્વકનો આ પરિહાસ છે)
 ॥૧૫॥ નાભે નામે કોઈ લક્ષ્મણ નીચું મુખ રાખીનેજ મુખથી ખોટયા વિના
 કેવળ હાથ હસાવાવડે નિષેધ કરવા લાગ્યા લગવાને તો તેણે નહિ લક્ષ
 કરેલાજ પોતાના હાથવડે તેના પાત્રમા જલેખી નાખી તથાપિ તેણે એક-
 પણ નિષેધનો અક્ષર ઉચ્ચાર્યો નહિ ત્યારે લગવાને હસતા થકા ખીલ
 ગણ જલેખી ફરીથી તેના પાત્રમા નાખી તેજ સમયે તેણે મુખ ઉચ્ચ
 કરીને લગવાનને જોવાપૂર્વક પ્રતિષેધને પ્રદર્શવનારી સિંહગર્જના કરી
 ॥૧૬-૧૭॥ દૂરથીજ લગવાનને બાળીને પ્રતિષેધને જણાવામાટે અસ

દદ્વા તત્સમીપં સ ઉપેત્યાગ્રવીદ્વચઃ ॥૧૮॥ સ્યવિરેણ ત્વયા સાધે
 ન ગૃહીતેડ્યમુત્તમઃ । લજ્જિપ્યત્ત્વમ્ ઇતિ પ્રોચ્ય દદૌ તસ્યે સ શાટ-
 કાન્ ॥૧૯॥ દૂરાદેવ પ્રફુર્વન્તમલીકં સિંહગર્જનમ્ । માત્રિકં સ
 પ્રભુઃ પ્રાપ્તદ્વિદ્વિરદનાનનમ્ ॥૨૦॥ પાયસેન ઘૃતાક્તેન પૃથુલં
 કાંસ્યભાજનમ્ । તદીયં પૂર્યામાસ તદોષૈઃ સોઽકરોદ્ધનિમ્ ॥૨૧॥
 તતોઽન્યથા હસન્પ્રાયાદોશ્ચતુર્લલ્લુકઃ પ્રભુઃ । રિક્તે હમ્મીરજિત્પાત્રે
 તાન્ ક્ષિત્વા જગૃહેઽપરાન્ ॥૨૨॥ લક્ષ્યૈવ નિપેધન્તં કરાભ્યાં
 તમવેત્ય ચ । પુનઃ કરસ્યાંસ્તાન્દત્ત્યા સિંહધ્વનિમચીકરત્ ॥૨૩॥
 દદ્વા વૈરિભયં ઘૃક્ષં ચર્ચન્તં પર્યટં શનૈઃ । ત્વઘોગ્યમેતદિત્યુક્ત્વા પ્રા-

મથે પોતાના મસ્તકને ધૂણાવતા સોમવર્માને લેધને અને તેમનો આશય
 બાધી જળને તેમની પાસે જળને ભગવાન એવુ વચન બોલ્યા કે-હે સોમવ
 ર્મનુ । વૃક્ષ એવા તમો બે આ ખાધને નહિ મેલણુ કરો તો તમારી સમીપે
 બેઠેલા યુવાન આ ઉત્તમ રાજા લાજ પામશે એટલે 'જ્યારે આ વૃક્ષ
 નથી મેલણુ કરતા તો મારા યુવાનથી કેમ મેલણુ થાય' એવી લાજને
 લીધે આ મેલણુ કરશે નહિ એમ કહીને સોમવર્માને શાટા આપ્યા
 ॥૧૮-૧૯॥ દૂરથીજ ખોટા ખોટી સિંહમર્જનાને કરતા, દાંત વિનાનુ સુખ
 જેમનુ છે, તથાપિ આસ્વાદમા લોહપતાવાળા, માત્રિક નામના વૃક્ષ
 લક્ષને લેધને 'આ ખોટી સિંહમર્જના કરેછે' એમ બાધી ગએલા ભગવાને
 તેની સમીપે જળને તેનુ વિશાળ કાસાનુ પાત્ર ઘૃતમિશ્રિત દુધપાકથી
 ભરી દીધુ (દાંત વિનાનાને આ તો સુખેથી જમાય એવુ છે) તે સમયે
 સતુષ્ઠ થએલા તે લક્ષે પૃષ્ઠિને જણાવનારો સાચો સિંહનાદ કયો ॥૨૦-૨૧॥
 તે પછી ભગવાને હસતા હસતા અને હાથમા બે બે લાડુ લધને બીજી
 યજ્ઞિમા પ્રધારીને, શાકાદિકને પણ જમી જળને ખાવી કરી દીધેલા
 હમ્મીરજીત લક્ષના પાત્રમા તે ચારેય લાડુઓ નાખીને, ફરીથી બીજા
 ચાર લાડુઓ લધને, કેવળ હાથ હલાવાવડે તેમની લલ્લને બાધી જળને,
 ફરીથી પોતાના કરકમળમા રહેલા તે ચારેય લાડુઓ તેમનાજ પાત્રમા
 નાખ્યા એટલે હમ્મીરજીતે સતૃપ્ત થજને સાચી સિંહમર્જના કરી

દાત્તસૈ સ પર્પિકામ્ ॥૨૪॥ એવમાનન્દયન્મક્તાન્ પાર્પદાન્ સ્વાન્સ
ઈશ્વરઃ । સર્વાનપિ મુહુઃ પ્રીત્યા યથેષ્ટં પર્યવેપયત્ ॥૨૫॥ પક્ષાન્ન-
મૃતપાત્રાણિ ગૃહીત્વા મુનયઃ પ્રમોઃ । સમીપ એવ વહવસ્તિષ્ઠન્તિ સ
વિચક્ષણાઃ ॥૨૬॥ સમાપ્યમાન પક્ષસિન્ પાત્રે સચોડપરં પરે ।
ન્યધારયન્ પૂર્ણપાત્રે નારાયણમુનેઃ પુરઃ ॥૨૭॥ હરેઃ પૃષ્ઠચરો વ્રહ્મા-
નન્દોડદત્ત ઉઘાઘ તાન્ । ઇતાદૃશપ્રસાદાક્ષી રાજાનો ! દુર્લભા
નતુ ॥૨૮॥ અનિત્ય એવ વેહોડસ્તિ યૂયમિત્યપિ વૈત્થ વૈ । અતો
વપુરનાદસ્ય સમ્યગશ્રીત નિર્ભયાઃ ॥૨૯॥ શ્ત્યુક્ટે તેન જહસુર્મો-
જકાશ્ચ હરિઃ સ્વયમ્ । સર્વેન પાત્રપૂરં હિ ચકાર પરિવેપણમ્ ॥૩૦॥

॥૨૨-૨૩॥ ત્યારપછી વેરીભાઈ નામના વૃદ્ધ લક્ષ્મણે ધીમે ધીમે પાપક
આવતા બેઠને 'આ ખાધ તો તમારે યોગ્ય છે' એમ કહીને તેમને બરશી
આપી ॥૨૪॥ પરમેશ્વર શ્રીહરિ આ પ્રકારે પોતાના સૌમ્યવર્મા વિગેરે
પાર્ષદો અને બીજા દેશાતરના સર્વ ક્ષત્રલક્ષ્મણોને આનંદ આપતા થકા તે
સર્વેને વારવાર પ્રીતિથી પોતે યથેષ્ટ પીરસવા લાગ્યા ॥૨૫॥ એરીતે ભગ-
વાન પીરસવામા તત્પર થતાં, બહુ મુનિઓ પકવાનથી ભરેલાં પાત્રો લઈને
શ્રીહરિની સમીપેજ તૈયાર રહેતા હતા, કેમકે તેઓ વિચક્ષણુ-ભગવાનનો
આશય જાણવામાં કુદાળ હતા ॥૨૬॥ એક પાત્ર ખાલી થતા બીજા મુનિ-
ઓ બીજું પકવાનપરિપૂર્ણ પાત્ર તત્ક્ષણેજ ભગવાનની આગળ લાવતા
હતા, એમાં ક્ષણપણુ વિલંબ કરતા નહિ ॥૨૭॥ ભગવાનની ખાઈળ ફરતા
બ્રહ્માનંદ નામના મુનિવર જમતા તે સર્વ લક્ષ્મણોને હસાવામાટે એમ બોલ્યા
કે-હે રાજાઓ ! આવા સાક્ષાત્ ભગવાને આપેલા પ્રસાદની પ્રાપ્તિ નિશ્ચે
દુર્લભ છે દેહ તો નશ્વરજ છે અવર્ણનીય નાશ જેનો છે એવા દેહના
નાશ પાછળ શોક કરવો ઉચિત નથી આ બધી બાબતને તમો તો જાણો
છો (અતિ લોજનથી દેહપાત થશે એવી શકા ન કરવી) માટે શરી-
રને નહિ ગણીને નિર્લય થઈને આરીરીતે જગો ॥૨૮-૨૯॥ હે રાજા !
એરીતે બ્રહ્માનંદમુનિએ કહ્યું એટલે બધા જમનારા અને સ્વયં શ્રીહરિ
અને બીજા બધાપણુ બહુ હસવા લાગ્યા ભગવાને તો સર્વ પક્ષિઓમાં

સહાસમિત્યં તાન્ સર્વાન્ યથેષ્ટં પરિવેપ્ય ચ । હસ્તપ્રક્ષાલનં કૃત્વા
 પીઠે તથૌ તત્ પ્રભુઃ ॥૩૧॥ લલાટં શુશ્રુમે તસ્ય શ્રમલેદસ્ય
 ચિન્દુભિઃ । મુક્તાફલાનાં દામન્યા વિભૂષિતમિવાર્ચકૈઃ ॥૩૨॥
 અતિવૃત્તાંસ્તથાચાન્તાન્ સ્વસ્થાવાસગમાય સઃ । પ્રીત આહ્વાપ્યા-
 માસ જગ્મુસ્તે ચ નરાધિપ ! ॥૩૩॥ ગતેષુ તેષુ ભગવાન્મોક્તૃ તાન્
 પરિવેપકાન્ । આહ્વાપ્ય યોપિતસ્તાશ્ચ નિજમન્દિરમાયયૌ ॥૩૪॥
 કૃષ્ણાર્થં ચ સ્વયં પાકં શુચિર્ભૂત્વા વિધાય સઃ । તસ્યે નિવેદ્ય
 તપ્તેષં શુશ્રુજે ધર્મધારકઃ ॥૩૫॥ શુક્ત્વાથ સમ્યક્ સ્વસ્થાનં
 યયુસ્તે પરિવેપકાઃ । લલિતા મોજયામાસ તત્ સર્વાશ્ચ યોપિત.
 ॥૩૬॥ નાપિતેભ્યઃ કુલાલેભ્યો હ્યન્નાર્થિભ્યશ્ચ સર્વેશ । દેશાન્ત

સર્વેના પાનો ભરાઈ બધા એરીતે પીરચુ ॥૩૦॥ શ્રીહરિ આ પ્રકારે સર્વેને
 આનંદ અને હાસ ઉપજાવતા થકા યથેષ્ટ પીરસીને, હસ્તપ્રક્ષાલન કરીને,
 વેદીઉપર વિરાજમાત પોતાના સિંહાસનમા સરાજમાન થયા ॥૩૧॥ તે
 સમયે ભગવાનનુ લલાટ પીરસવાના પરિશ્રમથી પ્રકટેલા પરસેવાના
 જળના ઢિલ્લોળવડે પૂજક ભક્તજનોને મોતીઓની દામણીથી સમનકૃત
 કર્યું હોયને શુભ એમ શોભતું હતું ॥૩૨॥ હે નરાધિપ ! તે પછી
 પ્રસન્ન થએલા ભગવાને અતિ તૃપ્ત થઈને અણુ કરવાપૂર્વક હસ્તશુભની
 શુદ્ધિ જેમથી કરી છે એવા સર્વ ભક્તજનોને પોતપોતાને ઉતારે જવાની
 આજ્ઞા આપી ભગવાને આજ્ઞા આપેલા તેઓ પોતપોતાને ઉતારે ગયા
 ॥૩૩॥ તેઓ પોતપોતાને ઉતારે ગયા પછી ભગવાન પીરસનારા મુનિ
 ઓને અને નારીઓને જમવાની આજ્ઞા આપીને પોતાના મંદિરમા પધાર્યા
 ॥૩૪॥ પોતાના લવનમા પધારીને આનાદિકથી શુદ્ધ થઈને સ્વયં રસોઈ
 કરીને શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરીને તેમનુ શેષ (પ્રસાદી) અલ જમ્યા
 કેમકે એમનુ અવતરણ ધર્મરક્ષણ માટે છે, ધર્મના રક્ષકે સ્વાર્થસાધક
 ન કરવો બેધએ, માટે કૃષ્ણાર્થે પાક કરીને તેમને નિવેદન કરીને અવશેષ
 રહેલુ જ જમ્યા ॥૩૫॥ તે પછી પીરસનારા મુનિઓ યથેષ્ટ જમીને
 સ્વસ્થાનમા સીધાંબ્યા એટલે લલિતાએ સર્વ સ્ત્રીઓને જમાડી ॥૩૬॥ તે

રીંચલોકેભ્યઃ પ્રાદાચાન્નં યંથોચિતમ્ ॥૩૭॥ દીયતાં દીયતાં ચેતિ
ગૃહ્યતાં ગૃહ્યતામિતિ । શબ્દો વમૂવાવિરતં નૃપતેર્મન્દિરે તદા ॥૩૮॥
જનેભ્યો વિમજન્તી તદન્ને પ્રાસાદિકં હરેઃ । આસાયમપિ તસ્યાન્તં
ન લેમે લલિતા તુ સા ॥૩૯॥ હરેરેવ પ્રતાપં તં જાનતી સાતિવિ-
સંયા । તમેય સર્વમાવેન મેજે નિત્યમતન્દ્રિતા ॥૪૦॥ इत्थं नरेश !
પ્રમુરજ્જકૂટમહોત્સવં સમ્યગકારયત્સઃ । યેનોજ્જ્વલા , ફીર્તિરમ્-
જ્જગત્યાં તસ્ય ક્ષિતીન્દ્રિયં નૃપૈર્દુરાપા ॥૪૧॥ આસંશ્ચ દીપાંબલયો
નિર્જાયાં તથાક્તિ પૂર્વે હરમન્દિરાદૌ । સમા મહત્યાડસ ચ તત્ર
તંસ્યામુપાવિશત્ પીઠ ઉદાર ઈશઃ ॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारा-

પછી લલિતાએ બાધી રહેલું બદ્ધ બોળ્યાદિ અન્ન વાળું ફુંકાર અને
જે અર્ચાર્થિઓ હતા તથા બીજા જે દેશાંતર થકી આવેલા હતા તે તમા-
મને યથાયોગ્ય આપ્યું ॥૩૭॥ તે સમયે તે ઉત્તમ રાજાના લવનમાં
'આપો આપો' અને 'અહલું કરો અહલું કરો' આવો લેનારા તથા આપ-
નારાઓનો પરસ્પર પ્રયોગ કરેલો શબ્દ અવિરત પ્રવર્ત્યો હતો ॥૩૮॥
શ્રીહરિના પ્રસાદભૂત તે અન્ન પ્રસાદની આકાંક્ષાવાળા જનોને વિભાગ
કરીને આપતાં તે લલિતા તેનાં અંતને તો સાધકાળસુધી પંજા પામ્યાં
નહિ, અર્થાત્ સાધકાળસુધી આપ્યાં કર્યું પંજા લેશ ખુટ્યું નહિ ॥૩૯॥
તે આં સર્વ (અન્નને ખુલ્લું વિગેરે) શ્રીહરિનોજ પ્રતાપ છે એમ
બલ્લતાં લલિતા અતિવિસ્મયપામીને આળસે રહિત થઈ તેમનેજ સર્વ
લાવથી નિત્ય લજવા લાગ્યાં ॥૪૦॥ હે નરેશ ! પ્રભુ શ્રીહરિએ આ
પ્રકારે ઉત્તમ રાજાપાસે અર્ચકૃતે સર્વ સર્વોત્તમ કરાવ્યો હતો. જે મહો-
ત્સવ કરાવાથી ઉત્તમ રાજાની બીજા રાજાઓને દુર્લભ એવી ઉજ્જવળ
કીર્તિ જગતમાં પ્રખ્યાત પામી હતી ॥૪૧॥ દીપોત્સવ દિવસે રાત્રિએ
જેવી દીપપંક્તિઓ થઈ હતી તેવી આ ઉત્સવ દિવસની રાત્રિએ પણ
હરિમંદિરાદિકમાં દીપપંક્તિઓ યોગરદમ થઈ હતી. તે સમયે કોઈ
મોટી સભા થઈ, તે સભામાં ભગવાન મહાસિદ્ધાસનમાં વિરાજમાન થયા
॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अर्चकृतोत्सवे निज-

યજ્ઞચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે શક્તકૃતોત્સવે નિજપાર્પદોત્તમાદિરૂપતિ
મણ્ડલસન્તર્પણે ભગવત્પરિવેપણલીલાનિરૂપણનામૈકવિંશોઽધ્યાય ॥૨૧॥

સુમત ઉવાચ—સદ સ્થાસિલમકૌઘવીક્ષ્યમાણાનનામ્બુજ ।
શ્રીનીલકણ્ઠ પ્રોવાચ સર્વાનથ નિજાધિતાન્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ
સ્વાચ—ઔદ્ભવે સમ્પ્રદાયેઽસિન્ સર્વે સત્સંગિસંજિતા । યૂયં
મવથ તન્નામ ધાર્યમન્વર્યક તત ॥૨॥ સત્સંગેનૈવ મુક્તિ સ્યાદિ
સ્વાચાર્યમતં હિ ન । અસ્તીતિ સત્સંગપદં નિર્વચ્ચિમ્ શૃણુતાંચિલા
॥૩॥ સત્ચન્દ્રેન પરબ્રહ્મ સાધ્યચ્ચ તદાધિતા । મોકાસ્તદીયો

પાર્પદોત્તમાદિરૂપતિમંડળસંતર્પણે ભગવત્પરિવેપણલીલાનિરૂ-
પણનામૈકવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૨॥

અધ્યાય ૨૨ મો.

સુમતનાપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી શ્રીનીલકંઠ ભગવાન
પોતાના મુખારવિંદના મકરદના પાનમા લોહુપતાવાળા, સલામા બેઠેલા
સમસ્ત લક્ષ્મીમહોએ ચદ્રચક્રે ન્યાયથી નીરખ્યુ છે મુખકમળ જેમનું
એવા થકા સર્વ નિભાવિતો પ્રત્યે બોલ્યા ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—
હે ભત્તો ! તમો સર્વે એકાગ્ર મનથી સાલળો આ ઉક્તિ સમ્પ્રદાયમા
અમારા ચરણકમળના સમાગ્રચવાળા જે તમો સર્વે સાર્થક સત્સંગિસંગ્રાથી
પ્રખ્યાતિ પ્રાપ્ત્યા છે તો આ ‘સત્સંગી’ એવું નામ તમારે સાર્થક પ્રીતિથી
ધારવું—રાખવું ॥૨॥ જે હેતુમાટે સત્સંગ નિઃશ્રેયસમા મુખ્ય ઉપયોગી
છે અને આપણા આચાર્યો સત્સંગનેજ નિઃશ્રેયસમાર્ગ માને છે મારે
અમારા આશિષોની ‘સત્સંગી’ એવી સલા સાર્થક કહેવાય છે હવે
‘સત્સંગ’ એવા પદને તેની પ્રવૃત્તિનું જે ભિન્નિત તેના નિર્વચનદ્વારા હું
વ્યાખ્યાન કરીશ તો તમો સર્વે એકાગ્ર મનથી સાલળો ॥૩॥ સત્ શબ્દથી
પ્રતિપાદન કરવા છત્તેલી આ ચાર બાબતો છે—પરશ્વજ્ઞ તેમના એક

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાને પોતાના ભત્તોની મહાસખાના અંધમા કૃપાથી
કરેલા સ સગીપના પ્રકાસનો અવવાત કર્યો છે

ધર્મશ્ચ શાસ્ત્રં ચૈતત્રિકાશ્રયમ્ ॥૪॥ તત્ર વિષ્ણુઃ પરંબ્રહ્મ યોડસૌ
 કૃષ્ણો નરાકૃતિઃ । નૃત્વેડપિ દિવ્યકર્મા ચ દિવ્ય એવ નૃનાશ્ર્ય-
 ધૃત્ ॥૫॥ તદુક્ધર્મસંસ્થા યે સદ્ગુણાસ્તે તુ સાધવઃ । નિરૂપ્ય-
 તેડથ સદ્ધર્મઃ સાક્ષાદ્ભગવતોદિતઃ ॥૬॥ શ્રીમદ્ભાગવતે પ્રાહ નાર-
 દસ્તં યુધિષ્ઠિરમ્ । રાજસૂયમશ્વસ્યાન્તે તમેવાહં બ્રુવે સ્ફુટમ્ ॥૭॥
 શ્રીનારદ ઉવાચ—નત્વા ભગવતેડજાય લોકાનાં ધર્મહેતવે । ઘણે

આશ્રયવાળા સાધુઓ, તેમનાજ એક સંબંધવાળો ધર્મ (ભાગવત)
 અને આ ત્રણનો અવળોધ આપનાર શાસ્ત્ર, આ આર છે ॥૪॥ તે આરમાં
 પરંબ્રહ્મ વિષ્ણુ છે તે વિષ્ણુ સ્વેચ્છાથી સમગ્રે મનુષ્યોના નયનગોચરતાને
 પામેલા ધૃતનરાકાર જે આ કૃષ્ણ છે એજ છે (શ્રીકૃષ્ણજ પરંબ્રહ્મ
 વિષ્ણુ છે) દૃશ્યમાન નરાકૃતિમાત્રથી કે મનુષ્યભાવને સહજ (મળનારી)
 એવી ચેષ્ટાથી તેમાં ઇતરસન્નતીય જન્મની શંકા કરવી નહિ, કેમકે
 એમણે લોકોના અનુગ્રહ અર્થે નરનાશ્રય ધાર્યું છે, તો તે શ્રીકૃષ્ણનું કર્મ
 તથા વપુ દિવ્ય છે. આ જે નરાકૃતિ કૃષ્ણ તે પરંબ્રહ્મનો અંશ છે એમ
 પણ નથી (કેટલાક એમ માને છે) કિંતુ પરંબ્રહ્મજ છે. (નરાકાર શ્રીકૃ-
 ષ્ણજ પરંબ્રહ્મ છે એમ કહેવાથી-જે કેટલાકો 'જે ભક્તિ છે તે જ્ઞાનને
 માટે કલ્પાય છે' એમ માને છે તેનું ખંડન થઈ ગયું બાણુવું, કેમકે જે જ્ઞાનની
 સીમા એજ ભક્તિ છે, ભક્તિથીજ એક સેવ્ય શ્રીકૃષ્ણજ પરંબ્રહ્મ છે, પણ
 સ્પષ્ટિમાત્ર નિર્વિશેષ, તેથી (શ્રીકૃષ્ણથી) અધિક પર કાંઈ પણ પરંબ્રહ્મ નથી)
 ॥૫॥ તે લોકોના અનુગ્રહ અર્થે અવતરેલા પરંબ્રહ્મ ભગવાને જે નિઃશ્રેય-
 સમાંજ મુખ્ય ઉપયોગી ધર્મો પ્રવર્તાવેલા છે, તે ધર્મમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા
 તેમના જે ભક્ત સાધુઓ છે તે સચ્છન્દવાચ્ય છે. જે સાક્ષાત્ તે ભગવાને
 કહેલો મોક્ષમાંજ મુખ્ય ઉપયોગી ધર્મ સચ્છન્દવાચ્ય છે તેનું હવે નિરૂપણ
 કરું છું ॥૬॥ શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં પૂર્વે નારદજીએ રાજસૂય યજ્ઞને
 અતે યુધિષ્ઠિર રાજ પ્રત્યે તે આ ધર્મ કહ્યો છે. તેજ ધર્મનો હું હવે
 સ્પષ્ટપણે અનુવાદ કરું છું ॥૭॥ હવે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલા આઠ
 શ્લોકોને શ્રીહરિ 'નારદ ઉવાચ' ઇત્યાદિકથી કહે છે—લોકોનાં ધર્મ-

સનાતનં ધર્મં નારાયણમુચ્ચાન્કુતમ્ ॥૮॥ યોડવર્તીર્યાત્મનોડશેન
દાક્ષાયણ્યાં તુ ધર્મતઃ । લોકાનાં સ્વસ્ત્યેડચ્યાસ્તે તપો વદરિકા-
ધ્રમે ॥૯॥ ધર્મમૂલં હિ ભગવાન્સર્વવેદમયો હરિઃ । સ્મૃતં ચ તદ્વિદાં

હેતવે-લોકોના જે અભ્યુદય અને નિત્રેયસના સાધનભૂત ધર્મો છે, ક્ષય
પામતા તે ધર્મોના સંસ્થાપન માટે પોતાના રૂપથી આ અવનિમાં અવતરેલા
હોવાથી તે આ ભગવાન ધર્મહેતુ કહેવાય છે. અગત્ય-નારતનુ
ધારી રહેલા છે પણ કર્મકૃત જન્મવાળા નહિ હોવાથી આ ભગવાન
અજન્મ છે, 'અજાયમાનો વૃદ્ધા વિજાયતે' 'મજોડપિ સમ્રાજ્યવાત્મા...
સમવામ્યાત્મમાયવા' એવી કૃતિ સ્મૃતિ છે. ભગવતે-માટેજ જન્મ
ધારી થાય છે છતાં પણ પોતાના અસાધારણ પાડુપુત્ર (જ્ઞાનાદિ છ
ગુણો) ગુણયોગથી નહિ પ્રચ્યુતિ પામેલા છે, અર્થાત્ પાડુપુત્રસખ છે,
'જ્ઞાનશક્તિયલૈશ્વર્યવીર્યેતેજાસ્વરોપતઃ । મગવચ્છન્દવાચ્યાનિ વિના દૈર્ઘ્યગુણ-
દિમિઃ ॥" આ સ્મૃતિએ છ ગુણો કહ્યા છે આથી પરંબ્રહ્મને અસાધારણ
એવું ઉભયલિંગપણું કહ્યું, નિલનિર્દોષતા અને સમસ્તકટ્યાણુગુણાકરતા
આ બે પરંબ્રહ્મના અસાધારણ લિંગ છે, તે ભગવન્છબ્દથી જણાવ્યા
છે. આવા તે પરંબ્રહ્મને નમસ્કાર કરીને હું (નારદ) સનાતન ધર્મને
કહીશ આ સનાતન ધર્મ પૂર્વે ભગવાન શ્રીનારાયણના સુખક્રમણથી
સાલજ્યો હતો. કયા તે નારાયણ ? તો કહેછે કે-જે પૂર્વે ધર્મપ્રભવતિ
મક્રી દક્ષપ્રભવતિની પુત્રી મૂર્તિ નામની પત્નીમા પોતાના અશથી અવત-
રીને લોકોના કટ્યાણુ કરવા બદરિકાશ્રમમા તપ કરતા થકા અઘાપિ
રહેલાછે ॥૮-૯॥ સનાતન ધર્મના ઉપદેશથી શો અર્થ (લાભ) છે ?
તો મોક્ષમાર્ગની ઉપલબ્ધિ આથી થાય છે, કેમકે મોક્ષમાટે ધર્મ એજ
માર્ગ છે એમ શાથી ? તો ધર્મનું મૂળ ભગવાન છે, એટલે ધર્મની
ધર્મતામા ભગવાનજ મૂળ છે ધર્મતાતો એમાં સાધન થવારૂપ
જાણવી (ત્રેયમાં સાધન થાય એજ ધર્મની ધર્મતા છે) વેદવિધિઓધિત
ધર્મોની પણ જે ત્રેય સાધનતા છે તે રૂણપ્રદ ભગવાનની પ્રસન્નતાના
ઉપાયપણુ છે (ભગવાનની પ્રસન્નતામાં ઉપાય થાય છે માટે તે ધર્મો

રાજન્ ! યેન ચાત્મા પ્રસીદતિ ॥૧૦॥ સત્યં દયા તપઃ શૌચં તિતિ-

શ્રેયમાં સાધન થાય છે) વેદવિધિઓવિત ધર્મો ક્રિયારૂપ હોવાથી જડ અને અસમર્થ છે તેનું આબું સામર્થ્ય નથી (જડ હોવાથી કૃળ આપવા સ્વયં સમર્થ થતા નથી) માટેજ 'કલમત ડપપત્તેઃ' એમ સૂચકાર કહેછે. તો આ રીતે ભગવાનની પ્રસન્નતા દ્વારાજ ધર્મોની ધર્મતા (શ્રેયમાં સાધન થવું) સિદ્ધ થતાં, નિઃશ્રેયસમાં સાધનતાપણુ ધર્મોની ન્યાયજ છે. એરીતે ધર્મનું મૂળ ભગવાન હોવાથીજ આ ધર્મ નિઃશ્રેયસનો માર્ગ થતાં, તેનો ઉપદેશ સફળ છે. શંકા- ખીલ ઇન્દ્રાદિ દેવતાવિશેષોને અવલંબીને બધા વિધિઓ પ્રવર્તે છે અને લોકમાં તેઓ 'કૃળપ્રદાતા છે' એવી પ્રસિદ્ધિ પણ છે, તો ભગવાનજ મૂળ છે એમ કેમ કહેવાય ? તો તેમ નથી. સર્વવેદમય હુરિ છે-હરિજ સર્વવેદપ્રતિપાદ છે. 'વેદેશ્ચ સર્વેરહમેવ વેદઃ' 'મારાયળપરા વેદઃ' 'વાસુદેવપરા વેદઃ' ઇત્યાદિ સ્મૃતિઓ છે. ઇન્દ્રાદિ દેવો પણ આ શ્રીહરિનીજ તનુ છે. તેમાં 'સત્ત્વં વૈ હરેશ્ચતુઃ' એવી સ્મૃતિ છે. તો વેદની બિન્નબિન્ન દેવતાપરતા નથી કિંતુ ભગવત્પરતા છે. તેમાં પણ કૃળપ્રદાતાતો તેના તેના શરીરી આ ભગવાનજ છે. તેમાં 'હમતે ચ તતઃ કામાન્ મયૈવ વિહિતાન્ હિ સાન્' એવી સ્મૃતિ છે. શંકા-સર્વશરીરી પરમાત્માની સર્વ વેદપ્રતિપાદતા ભલે હોય, તે તે કૃળનું આપવાપણું પણ તે પરમાત્માનુંજ ભલે હોય, તે પરમાત્માની પ્રસન્નતાના ઉપાયપણેજ ધર્મોની ધર્મતા ભલે હોય અને તેથી ધર્મોની અભ્યુદય (ઐહિક કૃળ) સાધનતા પણ પરમાત્મમૂળકતાજ ભલે હોય, પરંતુ તેટલામાનથી ધર્મોની નિઃશ્રેયસસાધનતા શી રીતે સંભવે ? કેમકે જ્ઞાનનીજ નિઃશ્રેયસસાધનતા છે (મોક્ષમાં જ્ઞાનજ એક સાધન છે) 'તમેવં વિદ્વાનમૃત દ્વદ મવતિ નાન્યઃ પન્થ્યા બયનાય વિચત્તે' 'ક્રતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ' એવી શ્રુતિ છે. સમાધાન-વિજ્ઞાનજ સાક્ષાત્ નિઃશ્રેયસનું સાધન છે એ સત્ય વાત છે, તે વિજ્ઞાનતો જો મન અનાદિ વિપરીત વાસનાથી વાસિત હોય તો નજ ઉદ્ભવે. કિંતુ આ પરમાત્માના આરાધનરૂપ, નિષ્કામપણે અનુષ્ઠાન કરેલા ધર્મથી આત્મા-મન પ્રસીદતિ-શુદ્ધ થાય છે.

લેક્ષા શંમો દમઃ । અર્હિસા વ્રહ્મચર્યં ચ ત્યાગઃ સ્વાધ્યાય આર્જવમ્
 ‘ધર્મેણ પાપમપનુદતિ’ એવી શ્રુતિપણ છે અને એમાં તદ્વિદ્વાં-ધર્મના સ્વરૂ-
 પને પરમાર્થપણે બાણનારાઓનું સ્મૃતં-સ્મૃતિ ‘દયાજ સોઽપિ સુમહૂન્ ય-
 જ્ઞાન્ જ્ઞાનવ્યપાશ્રયઃ । મહાવિદ્યામધિષ્ઠાય સ્તુત્યં તત્તુમવિદ્યાયા’ એવું છે.
 તો ધર્મ નિઃશ્રેયસનો માર્ગ છે આ અર્થ સિદ્ધ થયો. માટે મોક્ષમાર્ગમાં
 પ્રવર્તેલાએ આગળ કહેવાશે એવો ધર્મ અવશ્યપણે બાણનો. અથવા—
 શંકા-‘સનાતન ધર્મ કહીશ’ એવી ધર્મની વૃથા સ્તુતિ કેમ કરો છો ? તો
 તેમ નથી. આ પારમાર્થિક વિશેષણથી ધર્માલાસોની વ્યાવૃત્તિ (નિવારણ)
 કરી છે. તેને પુરૂષોએ પોતાની શુદ્ધિથી ઉત્પ્રેક્ષા કરેલા, તેને સંકેતને અનુ-
 સરનારાઓએજ દક્ષ સેવવા યોગ્ય એવા જે બીજા ધર્માલાસો છે તે
 સનાતન નથી, પરંતુ પુરૂષપ્રયુક્ત શુદ્ધિરૂપ હોયમૂળક હોવાથી આભાસજ
 છે. જે ધર્મ કહેવાશે તેતો સનાતન હોઈને સમય (સંકેત)ના પ્રવર્તક
 પુરૂષની શુદ્ધિરૂપ હોયથી ડોળાએલો નથી. શંકા-વેદવિધિબોધિત ધર્મોની
 સનાતનતા શી રીતે સંભવે ? કેમકે તેનો પ્રવક્તા કોઈપણ પુરૂષ હોવોજ
 જોઈએ ? તો તેમ નથી. ધર્મનું મૂળ ભગવાન છે. જે આ અનાદિ અને
 અનંત છે એજ ભગવાન આ ધર્મનું મૂળ છે. ધર્મોનો અવબોધ આપનારા
 વેદોનું મૂળ ભગવાન છે માટે તે ધર્મોનું મૂળપણ ભગવાનજ છે એમ કહ્યું
 છે, તો પ્રવક્તા પરમાત્માની સનાતનતા હોવાથી ધર્મોની સનાતનતા સં-
 ભવે છે. શંકા-ભગવાન અનાદિ અને અનંત હોય, તેટલામાત્રથી
 તેમણે નિર્માણ કરેલા વેદોની પરમાત્માના જેવી સનાતનતા શી રીતે ઘટે ?
 ભારતાદિકની અપેક્ષાએ પ્રાચીનતાતો ઘટે ? તો તેમ નથી. સર્વવેદમય
 હરિ છે—સર્વ વેદો તે અનાદિ અનંત એવા ભગવાનનું રૂપાંતર છે, વેદનામની
 શબ્દમયી મૂર્તિથી તે ભગવાનજ સદા પ્રકાશે છે, તો વેદોનો સ્વતઃપ્રમા-
 ણતારૂપ વિશેષ જણાવ્યો છે. (ઈશ્વરે ઉચ્ચારેલા હોવાથી વેદોનું પ્રામાણ્ય
 છે એમ નૈયાયિકો માને છે. મીમાંસકો તો વેદોનું સ્વતઃપ્રામાણ્ય માને છે.
 આજ પક્ષ સમુચિત છે એમપણ જણાવ્યું છે) શંકા-મન્વાદિ સ્મૃતિઓ
 ધર્મનો બોધ કરેછે, સ્મૃતિઓતો અર્વાચીન (પ્રાચીન નથી) છે, તો ધર્મ

॥૧૧॥ સન્તોષઃ સમદક્ષસેવા ગ્રામ્યેહોપરમઃ જ્ઞાનૈઃ । નૃણાં વિપર્ય-
યેદેક્ષા મૌનમાત્મવિમર્શનમ્ ॥૧૨॥ અચાદ્યાદેઃ સંવિભાગો ભૂતે-
ભ્યઃચ યથાર્હતઃ । સેષ્વાત્મદેવતાબુદ્ધિઃ સુતરાં નૃપુ પાણ્ડવ ! ॥૧૩॥

સનાતન શી રીતે હોઈ શકે ? તો તેમ નથી. સ્મૃતિકારો યોગબળથી અનંત
શાખાઓને બાંધીને છે, તેઓ વેદાંતનેજ સ્મરણ કરે છે, તો સ્મૃતિમૂળ
એવોપણુ ધર્મ સનાતનજ છે. જે આ ધર્મના અનુધાનથી આત્મા-મન પ્ર-
સન્ન થાય છે. હે રાજન ! તે ધર્મને હું કહીશ ॥૧૦॥ એરીતે ધર્મમૂળ વેદનાં
વખાણુ કરીને, હવે મોક્ષાર્થિઓને અત્યંત અપેક્ષિત સામાન્ય ધર્મોને પાંચ
લોકધી કહે છે—સત્ય-યથાદૃષ્ટાર્થ (જેવું દેખું હોય તેવું) ભૂતહિતકારી
વચન, દયા-પરદુઃખની અસહનશીલતા, સ્વ-કૃત્યાર્થાદાયણુદિ, શૌચ-
કાયિક, તિતિક્ષા-મુખદુઃખાદિ દ્વન્દ્વની સહનશીલતા, જ્ઞાન-આત્મા અના-
ત્માનો વિવેક, જ્ઞાન-અંતર ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ, વ્રમ-બાહ્ય ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ,
અર્હિસા-પ્રાણિપીડા નહિ કરવાના વ્રતમાં નિષ્ઠા, વ્રજચર્ય-અદ્યપ્રકારે સ્ત્રીસં-
ગની રહિતતા, ત્યાગ-યથાકર્મ પ્રાપ્ત થએલા પદાર્થોમાં મમતાત્યાગ અથવા
સત્પાત્રમાં દાન, સ્વાધ્યાય-અધ્યયનશીલતા, આર્જવ-ત્રણેય કરણુ (મન
વચન અને કર્મ) થી અકુટિલતા, સંતોષ અચલથી પ્રાપ્ત થએલા દેહયા-
ત્રામાત્રથી પણ સંતોષશીલતા, સમદક્ષસેવા-શત્રુમિત્રમાં સમદૃષ્ટિવાળા
(મહાત્માઓ)ઓની સેવાપરાયણુતા, ગ્રામ્યેહોપરમ-ગ્રામ્ય-શબ્દાદિ વિપ-
યોમાં ધીમે ધીમે ઈલા-ચેષ્ટાનો ઉપરમ-એષણુત્યાગ, નૃણાં વિપર્યયેદેક્ષા-
મનુષ્યોની જે વિપરીત ચેક્ષા છે તેવું દુઃખમાંજ પર્યવસાન થાય છે એવો
વિચાર, (તેમાં દુઃખપરિણુતિરૂપ દોષનું ચિંતન કરવું) મૌન-વાણીનો
નિયમ, જ્ઞાનવિમર્શન-આત્મા જ્ઞાનેકલન છે અને ત્રિગુણુચક્રી અત્યંત
વિશિષ્ટ છે એવું વારંવાર વિચિંતન કરવું, પોતાની દેહયાત્રામાં ઉપયોગી
એવાપણુ અનાદિકનો ભૂતોને યથાયોગ્ય વિભાગ કરી આપવો, ભૂત-
માત્રમાં પોતાના ઈષ્ટદેવની શુદ્ધિ, (એકજ અંતર્યામી ઈષ્ટદેવે વ્યાપ્ત હોવાથી
ભૂતોમાં એકાત્મ્યશુદ્ધિ રાખવી) મનુષ્યોમાં તો વિશેષપણુ તેવી આત્મ
દેવતાશુદ્ધિ રાખવી, મોટા બ્રહ્માદિકોનાપણુ પરમ આત્મા હોવાથી ગતિભૂત

શ્રવણં કીર્તનં ચાસ્ય સ્મરણં મહતાં ગતેઃ । સેવેજ્યાવનતિર્દાસ્યં
 સત્યમાત્મસમર્પણમ્ ॥૧૪॥ નૃણામયં પરો ધર્મઃ સર્વેષાં સમુદા-
 હતઃ । વિરાહલક્ષણવાત્રાજન્સર્વાત્મા યેન તુલ્યતિ ॥૧૫॥ હત્યં
 શ્રીનારદઃ ગ્રાહ સતો ધર્માન્ યુધિષ્ઠિરમ્ । તેષામર્થં તત્વતોઽહં
 કથયામિ સમાસતઃ ॥૧૬॥ તત્ર સત્યં તુ જીવનાં હિતકૃદ્વચનં
 મતમ્ । પરદુઃખાસહિષ્ણુત્વં દયા નત્વાત્મવન્ધકૃત્ ॥૧૭॥ યયા

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની શ્રવણ-કીર્તન-સ્મરણ-સેવન-પૂજન-નમસ્કાર-દાસ્ય-
 -સખ્ય અને આત્મનિવેદન; આ નવ પ્રકારના ભક્તિના પર્વભેદો, હે રાજા !
 સર્વ નરોનો આ સત્યાદિ ત્રીશ લક્ષણવાળો પરો ધર્મ-વર્ણુ આશ્રમ વિશેષના
 નિયમની અપેક્ષા વિના (અમુક વર્ણુના કે અમુક આશ્રમના હોય તેણે
 પાળવાના છે એમ નહિ) નિઃશ્રેયસભાટે સર્વ કોઈને અનુગત (સર્વસાધા-
 રણ) ધર્મ કહ્યો છે, જે ધર્મના અનુધાનથી પરમાત્મા પ્રસન્ન થાય છે
 ॥૧૧-૧૫॥ હે ભક્તો ! આ પ્રકારે શ્રીનાદરશ્યે સમગ્રજીવન સત્યાદિ
 ધર્મો યુધિષ્ઠિર રાજાને કહ્યા છે તે સત્યાદિકનું વિવેચન સ્પષ્ટ જ્ઞાનભાટે સંક્ષેપમાં
 હું કરું ॥૧૬॥ તેમાં સત્ય-તો યથાદૃષ્ટાર્થ (જેવું દેખું હોય તેવું) જીવોના
 હિતને કરનાર વચન માનેલું છે. યથાદૃષ્ટાર્થ હોયપણ જે જૂતોને ઉપધાત કર-
 નાઈ હોય તે સત્ય ન કહેવાય, કેમકે ધર્મ જૂતોના શ્રેયસાર પ્રવર્ત્યો છે, જે
 પ્રાણિઓને પીડા કરનાર હોય તે યથાદૃષ્ટાર્થ હોય તોપણ તે ધર્મ કેમ હોઈ
 શકે ? ભાટે જે યથાદૃષ્ટાર્થ જૂતહિત વચન એજ સત્ય કહેવાય. વ્યા-
 પરપીડાની અસહન શીલતા, તેતો યથાધિકાર યથાયોગ્ય પરપીડાને નિવા-
 રણ કરનારી માની છે, ભાટેજ મુમુક્ષુએ બધો સંગ છોડી દીધા પછી પોતાને
 બન્ધન કરે એવા પરપીડાના વિનિવારણ બ્યાપારમાં દયાશીલેપણુ પ્રયત્ન
 કરવો નહિ, જેથી ઋષભદેવના પુત્ર ભરતજી દયાપરવશતાથી મૃગબાળ-
 કના દુઃખના નિવારણમાં પ્રવર્તતાં બન્ધનને પામ્યા હતા. વળી જે દયાએ
 કરીને પોતાની અને પોતાના અનુયાયી-પોતાના આશ્રયથી જીવતા સંબન્ધ
 આદિ જનોની અપકીર્તિ યાગ, આવી દયાપણુ અમારા મતમાં ધર્મપદને
 યોગ્ય નથી. (જેમ પતિએ કે બન્ધુઓએ દોષશંકાથી પરિત્યાગ કરતાં અમ

ભવેદપયશઃ સ્વસ્ય વા સ્વાનુયાયિનામ્ । સાપ્યસાકં મતે નૂનં
 દયા નૈવાસ્તિ સમ્મતા ॥૧૮॥ વ્રતોપવાસકૃચ્છ્રાણિ સ્વધર્મશ્ચ તપો
 મતમ્ । શૌચં તુ દ્વિવિધં પ્રોક્તં વાહ્યં ચાભ્યન્તરં તથા ॥૧૯॥ તન્ન
 વાહ્યં મૃદન્બુધ્યામસ્પર્શાત્પાપકર્મણામ્ । ત્યાગાચ મઘમાંસાદે-
 સ્તથા સાઙ્કર્યકર્મણઃ ॥૨૦॥ આભ્યન્તરં તુ સર્વેપામાત્મવચ્છુભચિ-
 ન્તનમ્ । માત્રસાનાં મલાનાં ચ સદ્વિચારેણ શોધનમ્ ॥૨૧॥
 યત્પ્રાપ્તં વેશકાલાભ્યાં દુઃખં પ્રારબ્ધકર્મણા । તત્સમ્મર્ષસ્તિતિ-
 ક્ષેક્ષા યુક્તાયુક્તવિવેચનમ્ ॥૨૨॥ શમસ્તુ મનસોઽહોમઃ પશ્ચભિ-
 વિંપયૈરપિ । પ્રોક્તો વાહોન્દ્રિયાણાં ચ નિગ્રહોઽકાર્યતો દમઃ ॥૨૩॥

વજ્રની અપૂર્તિને લીધે કલેશ પામતી કોઈ યુવતિનું તેનો કલેશ ટાળવા
 તેને અન્ન વજ્રાદિ આપીને તેનું સંકારણ કરવું વિગેરે) આવી દયાથી
 ખોતાની અપકીર્તિ થાય જેથી તે યોગ્ય નથી ॥૧૮-૧૯॥ તપ-એકાદશી
 જન્માદિમી વિગેરે મત, પ્રાયશ્ચિત્ત નિમિત્તના ઉપવાસો અને આંદ્રાયણાદિ
 કૃચ્છ્રો તથા વર્ણાશ્રમોચિત સ્વધર્મ, આ બધું તપ માનેલું છે. શૌચ-બાહ્ય
 આભ્યંતર એવા બેદેથી શિષ્ય બે પ્રકારના શૌચમાં બાહ્ય શૌચતો મૃતિકા
 અને જળથી મળતી નિવૃત્તિ કરનારે જ્ઞાન તથા જ્ઞાન-આંકાળ-પાખંડી-
 પતિત વિગેરે અસ્પૃશ્યોના સ્પર્શનો ત્યાગ તથા મઘ માંસાદિકનો ત્યાગ
 તથા વર્ણસાકર્ય કર્મનો ત્યાગ વિગેરે કહ્યું છે. આભ્યંતર શૌચ તો સર્વ
 જૂતોનું આત્મવત્ શુભ ચિંતન કરવું અને મનસંબંધી કામક્રોધાદિ મળોની
 સદ્વિચારથી શુદ્ધિ કરવી વિગેરે માન્યું છે ॥૧૯-૨૧॥ તિતિક્ષા-દેશ કાળના
 વેગથી જે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય અને પ્રારબ્ધ કર્મથી જે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તેની
 ધૈર્યથી સહનશીલતા. (તેમાં દેશદુઃખ-પ્રવાસાદિકમાં દુર્ગમ વનમાં પ્રવેશ,
 પર્વત ઉપર ચઢવું ઉતરવું વિગેરેથી થતું દુઃખ કાળદુઃખ-શીત ઉષ્ણ
 વાયુ વૃદ્ધિ વિગેરેથી થતું દુઃખ પ્રારબ્ધદુઃખ-ન શિક્તિસા થાય એવો
 ક્ષયરોગ પિત્તપ્રક્રોષ ચોથીયો તાવ વાદળો વ્યાધિ વિગેરેથી થતું દુઃખ)
 દૈક્ષા-યુગ્માયુજનું વિવેચન ॥૨૨॥ શમ-શબ્દાદિ વિષયોની સન્નિધિમાંપણ
 મનના કોને રહિતતા. દમ-વાગાદિ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો અજર્થયત્રી નિયંત્ર

આલિક્ષાયા આમનુષ્યાત્પ્રાણિમાત્રસ્ય સર્વથા । અદ્રોહો શુદ્ધિપૂર્વ
 યઃ સા ત્વહિંસેતિ કથ્યતે ॥૨૫॥ આત્મઘાતાનાચરણં સ્વર્ગાર્થમપિ
 સોચ્યતે । બ્રહ્મચર્યં ચાગૃહિણામપૃથા સ્ત્રીવિવર્જનમ્ ॥૨૫॥ ગૃહ-
 સ્થાનાં તુ તત્પ્રોકં પરસ્ત્રીસદ્ગવર્જનમ્ । ત્યાગસ્તત્સ્વસ્ત્રિયાશ્ચોકં
 વ્રતશ્રાદ્ધાદ્યપર્વેષુ ॥૨૬॥ અપૃથા પુરુષત્યાગો વિધવાનાં તદુચ્યતે ।
 સ્ત્રીણાં ચ સધવાનાં તત્પરપુંસદ્ગવર્જનમ્ ॥૨૭॥ ત્યાગઃ સ્વશક્તિતો
 દાનં પદાર્થાનાં સ્ત્રિયં વિના । સ્વાધ્યાયઃ સ્વોચિતસ્તોત્રમન્નાદેઃ
 શક્તિતો જપઃ ॥૨૮॥ આર્જવં વ્રતતાત્યાગઃ સન્તોષોઽન્નાંશુકા-
 દિષુ । દૈવલબ્ધેષ્વલમ્બુદ્ધિસ્તથા સ્તેયસ્ય વર્જનમ્ ॥૨૯॥ બ્રહ્મચ-

॥૨૩॥ અહિંસા-પ્રાણિમાત્રનો અદ્રોહ, અટપ પ્રાણુવાળીપણુ લીખોને આર-
 બીને મનુષ્યપર્યંત ક્રોધને પણ શુદ્ધિપૂર્વક સર્વથા પીડા ન કરવી, સ્વર્ગાર્થ
 પણ તીર્થાદિકમાં આત્મઘાત કરવો એ પીડાજ છે, તેથીપણુ નિવૃત્તિ
 પામવી એ અહિંસાવ્રત છે બ્રહ્મચર્ય-અષ્ટ પ્રકારે સ્ત્રીસંગની રહિતતા,
 આવુ બ્રહ્મચર્યતો ઊર્ધ્વરેતા આશ્રમિઓમાં (બ્રહ્મચારી-વાનપ્રસ્થ-સન્યાસી
 અને ભ્રામણોમાં) પ્રવર્તે છે ॥૨૪-૨૫॥ ગૃહસ્થોને તો બ્રહ્મચર્ય પર-
 દારમાં અષ્ટ પ્રકારના સગે રહિતતારૂપ બલુવું અને પોતાની પત્નીમાંતો
 ઋણુકાળ થકી અન્યત્ર સગે રહિતપણુ તથા વ્રત શ્રાદ્ધ અને પર્વ દિવ
 સોમાં પોતાની પત્નીના સંગનો ભાગરૂપ બલુવું વિધવા સ્ત્રીઓને તે બ્રહ્મ-
 ચર્યતો ઊર્ધ્વરેતાઓની પેઠે અષ્ટપ્રકારે પુરૂષપ્રસંગના પરિભાગરૂપ બલુવું
 સધવા સ્ત્રીઓનેતો ગૃહસ્થ પુરૂષની પેઠે પરપુરૂષના પ્રસંગના પરિભાગરૂપ
 વિગેરે બલુવું ॥૨૬-૨૭॥ ત્યાગ-પોતાની પત્ની વિના દાનયોગ્ય દ્રવ્યનું
 સત્પાત્રમાં યથાશક્તિ દાન. સ્વાધ્યાય-પોતાને ઉચિત શાખાના મંત્ર સ્તોત્રા-
 દિકર્તું યથાશક્તિ અધ્યયન ॥૨૮॥ આર્જવ-ત્રણેય કરણની વિરૂપતાનો
 ત્યાગ, એટલે જેવું મનમાં હોય એવુંજ જોલવું અને એવીજ ક્રિયા કરવી,
 મનમાં કાંઈક હોય અને જોલે ત્યારે કાંઈક અને ક્રિયા કરે ત્યારે કાંઈક,
 એમ નહિ કરવું તે આર્જવ કહેવાય સતોષ-પ્રયત્ન વિના પ્રાપ્ત થએલા
 અટપ એવાપણુ અલવન્નાદિકમાં અલશુદ્ધિ જે સતોષ ન હોય તો ચોરીમાં

યાદિનિયમૈર્યુક્તાનાં કૃષ્ણસેવિનામ્ । સેવોક્તા સમદક્ષસેવા વિનયે-
નાનુવર્તનમ્ ॥૩૦॥ શનૈઃ શનૈર્ગ્રામ્યસૌપ્યાદ્વિરામઃ સંસૃતિપ્રદાત્ ।
અનુદ્યોગસ્તદર્થં ચ ગ્રામ્યેહોપરમો મતઃ ॥૩૧॥ પ્રોક્તા વિપર્યયેદેક્ષા
ગ્રામ્યસૌપ્યાસત્યે નૃણામ્ । વહુધા યતમાનાનાં દુઃસ્વવાહુલ્યદર્શ-
નમ્ ॥૩૨॥ વૃથા પ્રલાપતો વુઙ્ચા નિવૃત્તિર્માનમુચ્યતે । દેહાત્પૃથ-
ક્તયા જ્ઞાનં જીવસ્યાઽઽત્મવિમર્શનમ્ ॥૩૩॥ યથોચિતં તુ જીવેભ્યો
વસ્ત્યેવાશ્નોદ્ધકાદિ ચ । તસ્યોપભોગાચરણં સંવિભાગ ઇતીર્યતે ॥૩૪॥
જ્ઞાત્યૈવ વ્યાપકં વિષ્ણું સર્વભૂતેષુ સન્નતિઃ । જ્ઞેયાઽઽત્મદેવતા-
વુદ્ધિર્માનમત્સરવર્જનમ્ ॥૩૫॥ કથામૃતસ્ય શ્રીવિષ્ણોઃ પાનં શ્રવ-
ણમુચ્યતે । ગુણાનાં ગાયનં તસ્ય પ્રેમ્ણા કીર્તનમુચ્યતે ॥૩૬॥ તસ્ય
મૂર્તેર્હૃદિ ધ્યાનં નિત્યદા સ્મરણં મતમ્ । તસ્ય નિદ્રછન્નભાવેન સદા

પ્રવૃત્તિ થાય ॥૨૯॥ સમદક્ષસેવા-શ્રદ્ધથયાદિ નિયમોએ સંપન્ન અને શ્રી-
કૃષ્ણચરણના સમાશ્રયવાળા જે સંતો છે તે આ સમદર્શી કહેવાય, તેઓની
વિનયથી અનુવૃત્તિપૂર્વક સેવા કરવી. ગ્રામ્યેહોપરમ-જન્મ મરણરૂપ સંસૃ-
તિને આપનારા ગ્રામ્ય ભોગ થકી અને તેના ઉપભોગ થકી દોષદર્શનથી ધીરે
ધીરે વિરામ પામવો ॥૩૦-૩૧॥ વિપર્યયેદેક્ષા-ગ્રામ્યશુભ સાડ બહુધા
પ્રયત્ન કરનારા નરોને ક્ષણેક્ષણે અચાનક બહુ દુઃખ આવી પડે છે એવો
વિચાર કરવો ॥૩૨॥ માન-વૃથા પ્રલાપથકી સદસતના વિવેકવાળી શુદ્ધિથી
નિવૃત્તિ પામવી તે. આત્મવિમર્શન-આત્મસ્વરૂપનું દેહાદિકથી વિલક્ષણપણે
વિચિતન કરવું તે ॥૩૩॥ સંવિભાગ-અજ જળાદિક જે કંઈ વસ્તુ પ્રાણિ-
ઓને યથાયોગ્ય વિભાગ કરી આપીનેજ પછીથી અવશિષ્ટ રહેલા અન્ના-
દિકનો ઉપયોગ કરવો તે ॥૩૪॥ આત્મદેવતાવુદ્ધિ-વિષ્ણુને સર્વ ભૂતોમાં
અંતર્યામી જાણીનેજ જમાય ભૂતોમાં ઇષ્ટદેવતાપણની શુદ્ધિ કરવી તે. જે
શુદ્ધિથી માન મત્સરાદિકનો પ્રસંગજ ન આવે. આવી શુદ્ધિ મનુષ્યોમાં
તો વિશેષપણે કરવી ॥૩૫॥ શ્રવણ-શ્રીવિષ્ણુના દિવ્ય ગુણ ચેષ્ટિત કથામૃતનું
પ્રેમથી કર્ણપુટવડે પાન કરવું તે. કીર્તન-લગવાનના તેવા ગુણોનું પ્રેમથી
ગાયન કરવું તે ॥૩૬॥ સ્મરણ-લગવાનની દિવ્ય મૂર્તિનું સદા હૃદયમાં

સેવાનુવર્તનમ્ ॥૩૭॥ વિધિના પૂજનં જેજ્યા તસ્ય શક્ત્યનુ-
સારતઃ । નમસ્કારશ્ચ સાષ્ટાઙ્ગં તસ્યા અવનતિર્મતા ॥૩૮॥
પરિચર્યા તસ્ય દાસ્યં સત્યં શ્રેઘાતિશાયિતા । સર્વથા તદધીનત્વં
પ્રોક્તમાત્મસમર્પણમ્ ॥૩૯॥ સદ્ગર્મ ણ્ય કથિતરિશલ્યશ્ચ
યાન્ પરઃ । સચ્છબ્દાર્થં ઇતિ ત્રેધા તત્ત્વતોઽય નિરૂપિત
॥૪૦॥ સચ્છબ્દવાચ્યમેતદ્ ચ ત્રિતયં યત્ર વર્ણિતમ્ । સ્યાત્તત્સચ્છા
અમુદિતં સહિતં વાપિ વિસ્તૃતમ્ ॥૪૧॥ વેદાઃ શ્રીમદ્ભાગવતં
નીતિશ્ચ વિદુરોદિતા । ત્રિષ્ણોર્નામસહસ્રં ચ ગીતા ભાગવતી તથા
॥૪૨॥ શારીરકાર્ત્વ્યસૂત્રાણિ યાશ્ચલ્ક્યસ્મૃતિસ્તથા । શ્રીવા
સુદેવમાહાત્મ્યમિતિ તજ્જ્ઞેયમષ્ટકમ્ ॥૪૩॥ યેઽનુષ્ઠતા ભવે-
યુશ્ચ સદ્ગ્રન્થા યતદષ્ટકમ્ । તેઽપિ સચ્છાસ્ત્રમિત્યુક્તા સુસુ-
ક્ષ્ણાં હિતાવદ્વાઃ ॥૪૪॥ સચ્છદાર્થં ઇતિ પ્રોક્ત સદ્ગ્રન્થદાર્થં

ધ્યાન કરવું તે સેવા-નિષ્કપટ ભાવથી નિરતર તેમના ચરણની પરિચર્યા
આચરવી તે હૃદય-ચથાશક્તિ ભગવત્પ્રતિભાની પૂજા કરવી તે અનવતિ-
ભગવાનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવો તે દાસ્ય-દાસની પેઠે નિર્માન ભાવથી ભ-
ગવાનની સર્વદેશ સર્વકાળ અને સર્વ અવસ્થામાં ઉચિત પરિચર્યાપરાયણતા
તે સત્ય-ભગવાનમાં નિશ્વાસપૂર્વક અતિશય શ્રેષ્ઠ કરવો તે આત્મસમર્પણ
-સર્વથા ભગવાનને આધીન રહેવાનો અધ્યવસાય શખવો તે ॥૩૭ ૩૮॥
એ રીતે સદ્ગર્મોનું વ્યાખ્યાન કર્યું સત્યાદિ નિશ લક્ષણે યુક્ત સર્વોત્તમ ને આ-
ધર્મ કહ્યો તેપણુ સચ્છબ્દવાચ્ય છે આ પ્રકારે આ પ્રકરણમાં ત્રણ પ્રકારે
(ભગવાન, તેમના સાધુઓ અને તેમણે કહેલો ધર્મ) સચ્છબ્દાર્થ યથાર્થ
પણે નિરૂપણુ કર્યો ॥૪૦॥ સચ્છબ્દવાચ્ય આ ત્રણનું નેમા સજ્ઞેયથી કે
વિસ્તારથી સર્વાધિકપણે વર્ણન કર્યું હોય તે સચ્છાસ્ત્ર કહ્યું છે ॥૪૧॥ તેમાં
પ્રધાન આ આઠ છે—વેદો, શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણ, વિદુરનીતિ, ત્રિણ-
નામસહસ્ર, ભગવદ્ગીતા, શારીરકસૂત્રો, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, શ્રીવાસુદેવ
માહાત્મ્ય, આ આઠ ગ્રન્થો સચ્છાસ્ત્ર બાણુ ॥૪૨-૪૩॥ આ આઠ ગ્રન્થોને
અનુસરનારા બીજાપણુ ને નિબંધો સુમુખીઓના હિતને કરનારા હોય

उच्यते । सतः कृष्णस्य सङ्गस्तु साक्षाद्भक्तिर्दृढं स्थिरा ॥४५॥
साधूनां च सतां सङ्गः सेवाऽर्चा तद्वचःस्थितिः । धर्माणां
तु सतां सङ्गस्तदत्यागो विपद्यपि ॥४६॥ सतः शास्त्रस्य सङ्गस्तु
कृष्णभक्त्यादिपुष्टये । श्रवणं कीर्तनं प्रीत्या पाठनं श्रावणं तथा
॥४७॥ एतेषां हि सतां सङ्गो येषामीदृग्भवद्भुवि । सत्सङ्गि-
नस्ते कथिताः सङ्गदाय इहौद्धवे ॥४८॥ एत एकान्तिका भक्ता
कथ्यन्ते शास्त्रदर्शिभिः । सन्तो भागवताश्चैव सात्त्वताः साधव
स्तथा ॥४९॥ भक्ता एते तु वेदान्ते धाम गोलोकमुत्तमम् । लभन्ते
राजते यत्र श्रीराधाकृष्ण ईश्वरः ॥५०॥ एतं विहाय सत्सङ्गं स-

તેઓપણ 'સચ્ચિદ્' એવા વ્યવેશને યોગ્ય અમોએ માન્યા છે ॥૪૪॥
હે ભક્તો ! આ રીતે સત્ શબ્દનો અર્થ ચાર પ્રકારે નિરૂપણ કર્યા હવે
મંગ શબ્દનો અર્થ કહેલું—તેમા સત્ શબ્દથી કહેલા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ
કૃષ્ણનો સગતો તેમને નિષે સ્થિર (વિદ્યોથી નહિ હણાએલી) દૃઢ (મા
હાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક પ્રેમથી) નવધા ભક્તિ કરવી તે ॥૪૫॥ સત્ શબ્દથી કહેલા
સાધુઓનો સગતો તેમની ચંદન પુષ્પાદિવડે પૂજા કરવી, તેમની આજ વ
આદિકના પ્રદાનથી પરિચર્યા કરવી અને તેમણે ઉપદેશ કરેલા ધર્મમાર્ગમા
સ્થિતિ રાખવી વિગેરે સત્ શબ્દથી કહેલા ધર્મોનો સગતો મહાવિપત્તિમા
પણ તેનો લાગ ન કરવો તે ॥૪૬॥ સચ્છબ્દથી કહેલા શાસ્ત્રોનો સગતો
ભગવાનમા ભક્તિની અભિવૃદ્ધિમાટે વારેવારે તેનુ પ્રીતિથી શ્રવણ કીર્તન
પઠનાદિ કરવુ તે ॥૪૭॥ આ સચ્છબ્દવાચ્ય પરબ્રહ્માદિ ચારનો કલ્પો એવો
સગ ભૂમિમા જે જનોને થાય તેઓ આ ઉદ્ધવ સપ્રદાયમા 'સત્સંગી' કલા
છે ॥૪૮॥ આજ સત્સંગિઓને એકાત્મિક, ભક્ત, સત્, ભાગવત, સાત્વત,
સાધુ, આ છ સમાધીપણુ શાસ્ત્રદર્શીઓ વ્યવહાર કરેછે ॥૪૯॥ આ
સત્સંગિ ભક્તોતો દેહને અતે ઉત્તમ ગોલોક નામના ધામને પામીને તેમા
નિરાજમાન શ્રીરાધાસહિત કૃષ્ણ સર્વેશ્વરેશ્વરને પામેછે ॥૫૦॥ સત્સંગિ
શબ્દનો અર્થ કહેવાના પ્રસંગથી વર્જવાવાસ્તે અસત્સગ શબ્દાર્થનેપણુ નવ
શ્લોકથી કહેછે—જે જનો પૂર્વોક્ત સત્સગનો લાગ કરીને, કલા થકી લિન

જ્ઞાન્તેऽન્યત્ર ચેऽસતિ । કુસદ્ગિનસ્તે વિદ્યેયા અસદીશાદિસદ્ગિનઃ
 ॥૫૧॥ કાલો માયા સ્વભાવશ્ચ કર્મ તામસદેવતાઃ । અસ્વાતન્ત્યા-
 દિમે પ્રોક્તા અસદીશ્વરસંશ્લોકાઃ ॥૫૨॥ કાલાદુપાસકા વિષ્ણું
 વિદ્વાય પરમેશ્વરમ્ । શ્રુતિસ્મૃતિવિચ્છેદા અસન્તઃ સાધુસંશ્લોકાઃ
 ॥૫૩॥ દમ્ભમાનકલિક્રોધહિંસાલોભસરાદયઃ । અધર્મસર્ગજાઃ
 પાપા અસન્તો ધર્મવિધ્રમાઃ ॥૫૪॥ અસદેતત્રયં યત્ર વર્ણિતં સ્યા-
 મ્નિજેષ્ઠયા । અસચ્છાસ્તં તુ તત્પ્રોકમલ્લં વા મહદસ્તુ તત્ ॥૫૫॥
 યતચતુષ્ટયે સક્તા ચે નરા અસતિ ધ્રુવમ્ । કુસદ્ગિનસ્ત યવોક્તા
 દમ્ભમત્તાદિનામકાઃ ॥૫૬॥ જના અસદ્વિયસ્ત્વેતે પાપગિહગુરુ-

અસતમાં (આગળ કહેશે એવા અસત ચારમાં) સંગ પામે છે. અસત્
 ધ્મિર, (૨૭ તમના પ્રવર્તક દેવતાંતર) અસત્ સાધુ, અસત્ ધર્મ અને
 અસત્ શાસ્ત્રના સંગવાળા જે જનો છે તે હુસંગી બાલુવા, કેમકે તેઓને ક-
 તિસત એવા અસત્ ધ્મિરાદિકનો સંગ વતે છે ॥૫૧॥ કયા તે અસત્ ધ્મિરો ?
 તો કહે છે—કાળ માયા સ્વભાવ કર્મ અને તામસ દેવતાઓ, આ સર્વે
 અસ્વતંત્ર (પરતંત્ર) હોવાથી અસત્ ધ્મિર સંજ્ઞાથી કહ્યા છે ॥૫૨॥ જેઓ
 સર્વેશ્વર વિષ્ણુનો લ્લાગ કરીને કાળાદિકની ઉપાસના કરનારા છે તેઓ સાધુ-
 નેપવાળા છે પણ શ્રુતિ સ્મૃતિ થકી વિરૂદ્ધ વ્યાપારવાળા હોવાથી અસત્
 સાધુઓજ કહ્યા છે ॥૫૩॥ દંભ માન કલિ ક્રોધ હિંસા લોભ કામ આદિક
 દોષો અધર્મવંશ થકી થએલા પાપહેતુ છે, માટેજ તેઓ અસત્ હોઈને
 ધર્માભાસીનું મૂળ થાય છે, અર્થાત્ પોતપોતાની ધ્મિજથી કલ્પેલા અસ-
 દ્ધર્મો કહ્યા છે ॥૫૪॥ જે શાસ્ત્રમાં અસત્ શબ્દથી કહેલા, અસત્ ધર્મ
 અસત્ ધર્મ અને તે અતે પરાયણ અસત્ સાધુઓ; આ ત્રણનું દુરાચારથી
 યથેચ્છ વર્ણન કર્યું હોય તે અસચ્છાસ્ત્ર કહ્યું છે. તે શાસ્ત્ર ભલે નાનું હોય
 કે મોટું હોય પણ તે અસચ્છાસ્ત્રજ છે ॥૫૫॥ જે નરો તે આ અસચ્છ-
 બદવાચ્ય કાળાદિ ચારમાં સંગને પામ્યા છે તેઓજ હુસંગી કહ્યા છે. આજ
 હુસંગીઓ દંભભક્ત, ધર્મધ્વજ, પાખંડી, નાસ્તિક, અમુર, આદિક સંજ્ઞાથી
 પણ કહેવાય છે. તેઓ દંભથી ભક્તિહિલાવને ભૂમિમાં પ્રખ્યાપન કરતા થકી

મિર્મુદુઃ । વચ્ચિતા વિત્તયોપાદિગ્રહણેસ્તાંસ્વજન્તિ હિ ॥૫૭॥ સતઃ
શ્રયન્તે તેઽથૈપાં દૃષ્ટ્વા શીલં તુ દુષ્કરમ્ । હિત્વા તાનથ કુણ્ડા
દીન્ શ્રિત્વા ક્રીડન્તિ કીશવત્ ॥૫૮॥ તતસ્તે ગુરુભિઃ સાકં
શિષ્યસંજ્ઞાઃ કુસદ્ગિનઃ । પ્રયાન્તિ નરકાન્ ઘોરાન્ દૈહાન્તે નાન
સંશયઃ ॥૫૯॥ ઇતિ સત્સગ્ગશબ્દાર્થદીપ ઉદ્દોષિતો મયા । જ્ઞાત્વા
તેનાન્વહં સન્તઃ સદ્ગમ્યા ઈશ્વરાદયઃ ॥૬૦॥ સત્સગ્ગદીપકમિમં
કુમતાન્ધકારનાશં સમાશ્રયતિ યઃ શ્રુતિકીર્તનાભ્યામ્ । સોઽ-
જ્ઞાનસન્તમસતો ભવબન્ધહેતોર્મુકો ભવલ્પભિમતં લભતે સ સૌ
લ્લ્યમ્ ॥૬૧॥ સુવ્રત વચ્ચ—શ્રુત્વા ગુરોર્વચનમેતદસંશયં તે મક્તા-

પોતે નરકમા પડતા થકા ખીલઓનેપલ્લ પાડેછે ॥૫૬॥ તે આ અસત્ શુદ્ધિ
વાળા હુસગી લોકો પાખડિગુરુઓના ઉપદેશથી કબાધને વિત્ત વનિતા વિગેરે
વસ્તુઓના આહરણથી વારંવાર કળાયા થકા અતે મુખલેશને નહિ પામીને
દુ ખથી પીડા પામતા તે ગુર્વાલાસોને લાગ કરેછે ॥૫૭॥ ગુર્વાલાસોને લાગ
કરીને પછી શ્રેયની કામનાથી સાચા સતોનો સમાશ્રય કરેછે, તે સતોએ
આચરણ કરાતા અને ઉપદેશ કરાતા શીલાદિ નિયમને તો પોતાથી દુષ્કર
માનીને તે આ સાચા સતોને લાગ કરીને, પછી વિષયલોગમાજ એક
તત્પર એવા હુંડ ઓલકાદિક અસબ્જનોને આશરીને તેમની સાથે આમ્ય
લોગમા પ્રવર્તતા વાનરવત્ ક્રીડા કરેછે ॥૫૮॥ તેપછી શિષ્યસજ્ઞાને ધારી
રહેવા તે આ હુસગિજનો તે ગુર્વાલાસોની સાથે દેહને અતે ઘોર નરકને
પામેછે, એમા સશય નથી ॥૫૯॥ હે ભક્તો ! આ પ્રકારે તમારા તમામના
હિતમાટે મેં સત્સગ્ગશબ્દાર્થદીપ (સત્સગ્ગ શબ્દનો જે અર્થ તે ૩૫ દીપ)
ઉદ્દીપન કર્યો છે તે આ દીપથી સત્ ઈશ્વરાદિકને બાણીને તેમનો સગ
પ્રતિદિન તમારે કરવો ॥૬૦॥ જે જન મેં કહેવા, હુત્સિત મતરૂપ અધ
કારને નાશ કરનારા, આ સત્સગ્ગદીપને પ્રતિદિન સાલણે છે અને કીર્તન
કરેછે તે જન ભવબન્ધનમા કારણભૂત અજ્ઞાનરૂપ મહાઅધકારથી વિનિ
મુક્ત થઈને અભિલાષિત પરમ મુખને પામેછે ॥૬૧॥ હે રાજન્ ! સશયર
હિત તે આ ભગવાનના વચનને સાલણીને સતુષ્ઠ થયેલા તેમના ભક્તોએ તે

સ્તદકેશરણા જગદુ. શિરોભિઃ । આશાપિતા નિજનિજાં વસતિ
યયુસ્તે તેનાથ સોઽપ્યુટજમાત્મન આજગામ ॥૬૨॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अक्षकूटोत्सवे सत्सङ्गदीपप्रका-
शननामा द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

મુગ્ધ ઉવાચ—તતો યમદ્વિતીયાયાં પોલિકાપાયસાદિભિઃ ।
વહુલાજ્યસિતૈર્મોજ્યૈરતર્પયદ્વીષ્ટપ. ॥૧॥ તસ્યાં નિશિ સદ.સંસ્થં
ચરિતું ભૂતલે મુનીન્ । આજિણપયિષું ભૂપઃ પ્રોવાચ હરિમાનતઃ
॥૨॥ ઉત્તમ ઉવાચ—અક્ષકૂટોત્સવે હ્યથ લલિતાયાસ્તુ સર્વથા ।
મનોરથસ્ત્વયા સર્વો ભક્તયત્સલ ! પુરિતઃ ॥૩॥ ય્યમેવ ત્વયા
કાર્યં પ્રયોધન્યુત્સવેઽપિ ચ । નાતિદૂરે વર્તમાને જયાયા અપિ
આ વચન તદેકશરણુ શઘને મસ્તકે ચઢણુ કર્યું તે પછી ભગવાને આશા
આપેલા તે ભક્તો પોતપોતાને નિવાસસ્થાને ગયા અને ભગવાનપણુ પોતાના
નિવાસ ભવને પધાર્યા ॥૬૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને તૃતીયપ્રકરણે
અક્ષકૂટોત્સવે સત્સંગદીપપ્રકાશનનામા દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૨॥

અધ્યાય ૨૩ મો.

મુગ્ધતમુનિ કહેછે—હે રાજા ! ત્યારપછી યમદ્વિતીયા (કર્તિક
શુક્લ દ્વિતીયા) ને દિવસે ઉત્તમ રાત્રીએ ઘણુ ધી સાકર જેમા છે એવા
પોળીયો દુધપાક વિગેરે ઉત્તમ ભોજ્ય પદાર્થોવડે સમસ્ત મુનિઓને તૃપ્ત
કર્યા ॥૧॥ તે રાત્રીએ સલામા નિરાળમાન, મુનિઓને ધર્મપ્રચાર માટે
નાનાદેશો પ્રત્યે મોકલવા પ્રવર્તેલા ભગવાનને પ્રણામ કરીને ઉત્તમ ભૂપતિ
એમ બોલ્યા કે ॥૨॥ હે ભક્તવત્સળ ! આપે લલિતાનો સમસ્ત મનોરથ
આ અક્ષકૂટમહોત્સવ કરાવીને સર્વથા સંપૂર્ણ થયો તો આ સમીપમાજ
આવનારા પ્રબોધનીના ઉત્સવમા પણ કૃષ્ણમહોત્સવ કરાવીને જ્યાનો

૧ આ નિયામમા ઉત્તમ ભૂપતી પ્રાર્થનાથી પ્રબોધનીનો ઉત્સવ વિશેષપણે કર
વાની ઈચ્છાવાળા ભગવાને મુનિજનો અને હરિજનોની પૃષ્ઠિમાપર્યંત પોતાની
પાસેજ કરેલી સ્થાપનાનો અનુવાદ કર્યો છે

તોપણમ્ ॥૪॥ સ્થિતિમત્રૈવ કુર્વન્તુ પૂર્ણિમાન્તે યથાશુભમ્ । સ-
ર્વેઽપિ મુનયઃ સ્વામિન્નિત્યસ્તિ પ્રાર્થિત મમ ॥૫॥ વિપ્રાદયો યથા
પૂર્વં ગૃહ્ણન્વન્નાદિ મદ્ગ્રહાત્ । નિમિત્તમાત્રમેવાહં કર્તા કારયિતા
ભવાન્ ॥૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇત્યુત્તમવચઃ શ્રુત્વા પદ્યન્ દૂરસ્થિતાં
જયામ્ । તથાસ્તિત્વતિ હરિઃ પ્રાહ પ્રહસન્મુષપદ્મજઃ ॥૭॥ જયા
ન્નિત્યકમથોપેત્ય તત્તથાઽવદદુત્તમઃ । સાપિ પ્રીતા સ્યાનુજાય-
ન્તત્સમ્ભારાનર્ચીકૃપત્ ॥૮॥ હરિઃપ્રાહ મુનીન્સર્વાન્ ભક્તાંસ્તત્ર ચ
સદ્ગતાન્ । પૂર્ણિમાવધિ સર્વેઽપિ યૂયમત્ર વસન્તુ મોઃ ! ॥૯॥ આ

મનોરથ પણ લલિતાની પેઠે પરિપૂરણ કરવો ॥૩-૪॥ હે સ્વામિન્ !
બધાય મુનિઓ કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમાપર્યંત મુખેથી અહીંજ નિવાસ કરી
રહો (જોથી આપના એકાર્તિક લક્ષ્ય મુનિજનોની પરિચર્યાનો અલભ્ય
લાલપણ જ્યાને મળે અને મહોત્સવપણ સર્વજનોના મન નેનને આત્મા
કરનારો પ્રવર્તે) તે આ મારી પ્રાર્થનાને આપ લગવાન્ સ્વીકાર કરો ॥૫॥
જે બ્રાહ્મણાદિ લક્ષ્યો અહીં રહ્યા છે તે સર્વ કોઈ યથાપૂર્વ મારાજ ગૃહ્યપ્રી
અનાદિ અપેક્ષિત વસ્તુને મુખેથી મહણ કરો સર્વના સ્વામી આપજ
ઉત્સવાદિ કૃત્યમાત્રના કરનારા અને કરાવનારા છો હું તો એમા નિમિત્તમાત્ર
હું ॥૬॥ સુવ્રત નકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આજ ઉત્તમ નૃપનુ વચન સા
લળીને અને બહુ દૂર નહિ રહેલા (લક્ષિત નિનયેયુક્ત) જ્યાને જોધને લ-
ગવાન્ સત્તા હસતા તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા 'તથાસ્તુ' એમ બોલ્યા
॥૭॥ તેપછી મનોરથની સિદ્ધિને પામેલા ઉત્તમ રાજાએ જ્યાને સમીપે
જોધને લગવાનની આજ્ઞા નિવેદન કરી જ્યાપણ મનમા પ્રસન્ન થઈને થો
તાથી નાની બહેન લાલિતાની પેઠે મહોત્સવોપયોગી સમગ્ર સામગ્રીનો સચક
કરવા તત્પર થયા ॥૮॥ તેપછી લગવાને સર્વ મુનિઓ અને અનકૃતોત્સવ
ઉપર આવેલા દેશદેશના હરિજનોને એમ કહ્યું કે—(આ શ્રદ્ધા લક્ષિએ
સપત્ન ઉત્તમ નૃપતિ પ્રાર્થના કરેછે, તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા હું એવી
આજ્ઞા કરું છું કે) તમો સર્વે મુનિઓ તથા હરિજનો પૂર્ણિમાપર્યંત અહીંજ
નિવાસ કરો ॥૯॥ તમારામા જે બ્રાહ્મણાદિકો કાયા અનાદિકને લેનારા

માત્રાદેર્મહીતારો યેઽન્ન સ્યુર્ગાહ્લણાદયઃ । નૃપમોદિવણિગોહાત્તે
 શૃન્વાન્તુ યથા પુરા ॥૧૦॥ સિદ્ધાન્તસ્ય ચ મોકારો યે સ્યુસ્તૈર્નૃપમ-
 ન્દિરે । મોજનીયં યથાકાલં દિવસાનિ ત્રયોદશ ॥૧૧॥ ઇતિ
 પ્રોક્તા મગવતા વિપ્રાઘાસ્તે તથાઽઽચરન્ । સુરેન ન્યવસન્શ્રેયે
 મક્તા મૂપેન સત્કૃતાઃ ॥૧૨॥ મુન્યાર્દીપ્તાંસ્તતો રાજા યથેદં પ્રતિ-
 ઘાસરમ્ । પ્રચુરાજ્યસિતૈઃ સાઘૈઃ પ્રીણયામાસ મક્તિતઃ ॥૧૩॥
 સમ્માવયનૃપં સોઽપિ મગવાન્વિવિધાનિ ચ । કારયામાસ મો-
 જ્યાનિ જયયા નૃપમન્દિરે ॥૧૪॥ રમા ચ લલિતામુર્યા યોષિત-
 ત્તત્ર સાદરમ્ । પાકસિદ્ધ્યાદિ ચક્રુસ્તા નિર્માનાઃ પૂર્વવદ્નૃપ !
 ॥૧૫॥ હરૌ મક્તિ પરાં પ્રાપ્તા જયાપિ લલિતેય સા । આરમ્ભેચ

હો તેઓ યથાપૂર્વ ઉત્તમ નૃપની આજ્ઞાને અનુવર્તનારા મોદી વાણીયાના
 ઘરથકી અપેક્ષિત અનાદિકને શ્રદ્ધા કરો જેઓ સિદ્ધાન્ત (તૈયાર)
 ભોજનમાં યોગ્ય હોય તે સર્વે નૃપતિનાજ ઘરમાં યથાકાળ મુખેથી જમો
 એરીતે તમો સર્વે ત્રયોદશ દિવસો મુખેથી અહીંજ નિવાસ કરી રહો
 ॥૧૦-૧૧॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા મુનિઓ તથા વિપ્રાદિ
 ભક્તોએ તેમના કહેવાપ્રમાણે કર્યું અને ઉત્તમ જૂપે સત્કાર કરેલા તે
 સર્વે મુખેથી ત્યા રહ્યા ॥૧૨॥ તેપછી ઉત્તમ રાજાએ પ્રતિદિન મુન્યાદિ
 ભક્તોને પુષ્કળ દુતથી ભરપુર, સાકરે સમિશ્રિત ઉત્તમ ભોજ્યાજવડે
 પ્રેમથી યથેદ તૃપ્ત કર્યા ॥૧૩॥ ભગવાન્ શ્રીહરિપણુ મુનિજનોની પરિચર્યા-
 પરાયણુ તે ઉત્તમ નૃપને સત્કાર કરતા થકા વિવિધ પકવાનો જયા પાસે
 નૃપમંદિરમાં કરાવા લાગ્યા (આથી ઉત્તમ નૃપની ભગવાનની આગળ
 દાસભાવને સમુચિત અત્યંત પરતંત્રતા, તેવી પરતંત્રતાને લીધે પોતાની
 બધી સ્વાર્થપ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિ અને સર્વત્ર રાજકર્તવ્યમાં પણ ભગવાનની
 સ્વતંત્રતા વ્યભૂત આવે છે) હે નૃપ ! નેમાં મુખ્ય રમા લલિતા આદિક
 પૂર્વોક્ત અબળાઓ પૂર્વની પેઠ પાકસિદ્ધિ આદિક કૃત્યને નિર્માની થઇને
 ભક્તિ શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવા લાગી ॥૧૪-૧૫॥ આ જયા પણ લલિતાની પેઠ
 શ્રીહરિમાં પરા ભક્તિને પામીને તૃતીયા તિથિને આરંભીનેજ પ્રબોધનીના

તૃતીયાયાઃ પ્રસિતાઽભવદુત્સવે ॥૧૬॥ પ્રભાશક્કરસુરયાશ્ચ બ્રાહ્મણા
અપિ પૂર્વેવત્ । ગદ્ગાઘા વિપ્રપત્ન્યશ્ચ વિદ્યુઃ પાકમાદૃતાઃ ॥૧૭॥
દૃઢવદ્ધકલિસ્ત્રિ નિત્યં પાકાદિ કારયન્ । આનન્દયામાસ હરિ-
ર્જયાં તાં લલિતામિવ ॥૧૮॥ મહાદાનાન્યથ સ્વભા કારયન્ હર્ય-
નુદ્ધયા । આનયામાસ નૃપતિર્દેયવસ્તૂન્યુદારધીઃ ॥૧૯॥ પ્રશ્નોત્તર-
રનેકૈશ્ચ સભાયાં પ્રત્યહં પ્રભુઃ । સર્વાનાનન્દયામાસ કુર્વન્નિઃસં-
શયાન્ જનાન્ ॥૨૦॥ તૃતીયાયાં પ્રદોષેઽસૌ કૃષ્ણનીરાજનોત્ત-
રમ્ । નામસદ્કીર્તનં કૃત્વા સદઃસંસ્થોઽવવીચિજાન્ ॥૨૧॥ પ્રવૃત્ત્યં

ઉત્સવકર્મમાં અત્યંત તત્પર થયાં ॥૧૬॥ પ્રભાશકરપ્રમુખ વિગ્રો અને
ગંગાપ્રમુખ વિપ્રપત્નીઓ પણ યથાપૂર્વ આદરપૂર્વક પાક કરવા લાગી ॥૧૭॥
ભગવાનપણે ઉત્સવના કૃત્યમાં સ્વયં દૃઢ કટિભદ્ર (અતિ ઉઘોગે યુક્ત)
થઈને પ્રતિદિન તેમાં સ્વયં સનિધિ (હાજરી) આપીને પાકાદિ કરાવતા
થકા તે જગ્યાને લક્ષિતાની પેઠે આનંદ આપતા હતા (લક્ષ્મણનોને આ-
ત્મા આપવો એજ એમનો સ્વભાવ છે, આ સ્વભાવ સૌશીલ્ય ગુણના
આવિષ્કારથીજ વૃદ્ધિ પામેછે, તો એનો આ અવસર છે) ॥૧૮॥ તેપછી
ઉત્સવ સમયે ભગવાનની આજ્ઞાથી બહેન જગ્યા પાસે મહાદાનો કરાવા
ઉત્તમ રાજાએ દાનયોગ્ય દ્રવ્યો મંગાવ્યાં, કેમકે આ ઉત્તમ ભૂપતિ ઉદાર-
શુદ્ધિ-દેશ કાળ પાત્રમાં દાન આપવાનાજ એક અધ્યવસાયવાળા હતા
॥૧૯॥ પ્રભુ શ્રીહરિ પ્રતિદિન સભામાં વિરાજમાન થઈ, તેતે અનેકવિધ
પ્રશ્નોત્તરોવડે તેતે ધર્માદિકમાં સંશયને દાળતા થકા સર્વ જનોને આનંદ
આપતા હતા ॥૨૦॥ તેપછી તૃતીયા તિથિએ પ્રદોષસમયે આ ભગવાન
શ્રીહરિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સધ્યા આરતી કર્યાપછી ભગવન્નામસંકીર્તનને
પરિસમાપ્ત કરીને, મહાસભામાં વિરાજમાન થઈને સર્વ આશ્રિતો પ્રત્યે
એમ બોલ્યા કે ॥૨૧॥ હે લક્ષ્મણ ! આ ભૂમિમાં લક્ષ્મિ ધર્મ સેવ્યા થકા
સર્વ ફળને આપનારા થાયછે, (લક્ષ્મિ વિનાનો ધર્મ કે ધર્મ વિનાની લક્ષ્મિ
ફળને આપનારી થતી નથી) એમાં સંશયજ નથી, માટે આ આજતમાં
જેને જે કાંઈપણ પુછવું હોય તે તમો અને પુછો (તેમા જે જાણવા જેવું

યસ્ય યત્કિંચિદ્ભવેત્પૃચ્છતુ માં સ તત્ । નિ સંશયં સેવિતો યદ્ધ-
ક્તિધર્મો ફલપ્રદો ॥૨૨॥ હૈમન્તસિંહો નૃપતિસ્તદાનીં સદ સ્થિત
સ્તં ચિનયેન નત્વા । સદ્ધર્મપુષ્ટિં હૃદિ કામયાન પપ્રચ્છ ચ સ્વસ્ય
સદ્ધાન્વયસ્ય ॥૨૩॥ इति श्रीसत्सङ्गिनीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीय
प्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे दुर्गपुरे मुन्याद्यावासननामा त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

રાજોવાચ—પુંસાં સ્ત્રીણાં ચ ભગવન્સમ્પ્રદાય દ્વૈલ્લવે । ધર્મ
રક્ષા ભવેદ્યેન સાધનં નૂહિ તદ્દિ મે ॥૧॥ સ્યાત્સદ્ધર્મસ્ય સંવૃદ્ધિ
ર્યથા કૃષ્ણસ્ય ચ પ્રભો ! । ઉપાસનાયાત્સદ્ધાસસ્તથા સમ્યક્ક્રિ-
પય ॥૨॥ धीनारायणमुनिश्वाच—शृणु राजन् ! ब्रुवे तुभ्यं सद्धर्मा

છે તેને તું જણાવીશ) ॥૨૨॥ હે રાજન્ ! આ સમયે સક્ષાત્ બેઠેલા
હેમન્તસિંહ (જુનાગઢના જીલ્લોભાઈ) રાજ સપરિવાર પોતાની સદ્ધર્મ
પુષ્ટિને હૃદયમાં ધૃષ્ટતા થકા ભગવાનને પ્રણામ કરીને વિનયવિનમ્ર થઈને
પ્રુછવા લાગ્યા ॥૨૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને તૃતીયપ્રકરણે પ્રભો
ધન્યુત્સવે દુર્ગપુરે મુન્યાદ્યાવાસનનામા ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૩॥

અધ્યાય ૨૪ મો.

હેમન્તસિંહ નજી પુછે છે—હે ભગવન્ ! આ ઉદ્ભવ સપ્રદાયમાં
પુરૂષો તથા સ્ત્રીયોને જે સાધન (ઉપાય)થી સદ્ધર્મનું સરક્ષણ (તેમાં
દૃઢ સ્થિતિ) થાય તે સાધન મને કહો ॥૧॥ વળી હે પ્રભો ! ભગવદુપાસના
અને તેમાં ઉપયોગી સદ્ધર્મની સવૃદ્ધિ જેથી થાય અને જેથી દ્વાસ-ક્ષય
થાય તે બન્નેને વિવેચન કરી કહો (જે મેના જણવાથી જે પરિત્યાગ કરવા
યોગ્ય હોય તેનો પરિત્યાગ થાય અને જે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય તેનું
ગ્રહણ થાય) ॥૨॥ श्रीनारायणमुनि कहेछे—हे हेमन्तसिंह राजन् ! तमो
सावधताशी साधणो सद्धर्मेना सरक्ष्णुमा शस्त्रसमत प्रधान साधन स
त्सग (सच्छब्दशी कहेवा साधुओंनो समागम) नेज समजो असतनो

૧ આ અ-માયમાં સાધનવા ઈચ્છતા શદ્ધાણુ હેમન્તસિંહ રાજને ઉદ્દેશીને ભગ
વાને બહુ શુક્તિથી કરેલા ધર્મરક્ષાના ઉપાયના નિરૂપણનો અનુસાદ કર્યો છે

વનસાધનમ્ । સત્સદ્ગમેવ તન્મુસ્યં વિદિ સચ્છાત્સમ્મતમ્ ॥૩॥
 દૈવસમ્પદ્યુજાં સદ્ગાત્સદ્ગમોપાસનાવલમ્ । વિવર્ધતે ક્ષીયતે તત્સ-
 દ્ગાદ્વાસુરસમ્પદામ્ ॥૪॥ ધર્મજ્ઞાનવિરક્તીનાં ભક્તેશ્યાપિ નિરૂ-
 પણે । યાદ્યવેપે ચાસ્તિ સામ્યમુભયેષાં ચ યોપિતામ્ ॥૫॥ તત્ર
 નિષ્કપટં સ્વીયશ્રેયોર્થં દૈવસમ્પદઃ । પ્રીતયે ચ હરેર્નિત્યં સ્વધર્મા-
 યાચરન્તિ હિ ॥૬॥ સ્ત્રીદ્રવ્યરસમાનાદિપ્રાપ્તયેડન્યે તુ દામ્મિકાઃ ।

સગ તો તેમા વિરોધી છે ॥૩॥ તેમા જે દેવી સંપત્તિએ સંપન્ન હોય તે સંત
 અને જે આસુરી સંપત્તિએ સંપન્ન હોય તે અસંત કહેવાય તે બેમાં સતોના
 સગથી સદ્ધર્મ અને તે મૂળ જેમાં છે એવી ઉપાસતાનું બળ વૃદ્ધિ પામે
 છે અસતોના સગથી તો ક્ષય પામે છે ॥૪॥ દેવી સંપત્તિએ યુક્ત સાધુ
 અને આસુરી સંપત્તિએ યુક્ત અસાધુનાં લક્ષણોને સંક્ષેપમાં ચાર શ્લોકોથી
 વિવેચન કરી કહે છે-તેમાં જે ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને ભક્તિએ સંપન્ન છે
 તે દેવી સંપત્તિએ યુક્ત માન્યા છે અને જે અધર્મ અજ્ઞાન અવૈરાગ્ય
 અભક્તિએ સંપન્ન છે તેતો આસુરી સંપત્તિએ યુક્ત માન્યા છે. તેમા
 'કેને ધર્મ જ્ઞાનાદિ દેવી સંપદાની સમૃદ્ધિ છે અને કેને અધર્મ અજ્ઞાન
 આદિક આસુરી સંપદાની સમૃદ્ધિ છે' એવો વિચાર નિસરતાં, ધર્મ જ્ઞાન
 વૈરાગ્ય અને ભક્તિનું શાસ્ત્રવચન કહેવાપૂર્વક લક્ષણ કહેવામા અને બાહ્ય-
 વેષમાં બનેય (દૈવ આસુર) સમાન હોય છે, કેમકે આસુરી સંપદાએ
 યુક્ત એવા કેટલાક દંભપ્રધાન મહાપાપિષ્ઠો દેવી સંપત્તિવાળા જનોના
 જેવાં બાહ્ય ચિહ્નોને ધારીને અંતે અત્યંત અનર્થ કરનારા થાય છે, માટે
 'બને પણ સમાન છે' એમ આ સ્થળે કહે છે ॥૫॥ તેમાં જેઓ નિષ્ક-
 પટપણે પરમાત્માની પ્રીતિનીજ સ્પૃહા રાખીને પોતાના શ્રેયમાટે (પણ
 બીજને કાળા માટે નહિ) નિત્ય સ્વધર્માદિકને આચરણ કરે છે તેઓજ
 દેવી સંપદાએ સંપન્ન કહેવાય તે આ જનો બહુ કાળના પરિચયથી
 પરીક્ષા કરીનેજ બાણવા, કેમકે આ કલિકાળમાં દાંભિકો દેવી સંપદાનું
 નાશ્ય કરનારા બહુ અસુરી હોય છે. તે આ દાંભિકો તો સ્ત્રી દ્રવ્ય રસ
 માનાદિપરાયણ હોઈને તેની પ્રાપ્તિમાટે કાપલ્યરૂપ પટ (વસ્ત્ર) થી પોતાનું

ધર્માદિવાર્તા કપટાદ્યાદ્યાગ્રેણાન્ન કુર્વતે ॥૭॥ ફૂટ્વત્ય ગુપ્તં દં
શન્તો મૂપકા શ્વ તે શને. । ધર્માદિવાર્તા દૃત્વેતન્મૂલચ્છેદ દિ
કુર્વતે ॥૮॥ સદસદ્વ્યક્તિવોધોડતો યથા સ્યાદુદ્ધવાધનિ । મનુ
પ્યાણાં તથા સ્પષ્ટં તદ્વક્ષમાદ્યપિ કથ્યતે ॥૯॥ નિ થેયસાય જી
વાનાં શ્રીવિષ્ણુર્ભગવાન્સયમ્ । આર્વિર્મવતિ મૂલોકે સ્વતન્ન કદ

દુષ્ટ સ્વરૂપ ઢાંકી દહને ધર્માદિ વાર્તાને ઉપરથી વાળીમાત્રથી કહે છે પણ
ધર્માદિકને સ્વય આચરતા નથી તે આ દાલિકો પ્રથમ મુખવાયુથી
કુક્રી કુક્રીને પછીથી ગુપ્તપણે કરડતા ઉદરની પેઠે ધીમે ધીમે ધર્માદિ
વાર્તાથી લોકોને ઠગીને પછી બીજામા રહેલા ધર્મ જ્ઞાનાદિકનો પણ મૂળ
માથી ઉઠેદ કહે છે (આ તો આસુરોમા પણ આસુર છે) ॥૬-૮॥
માટે આ ઉદ્ધવાચાર્યે પ્રવતવિલા મોક્ષમાર્ગમા વિચરતા મનુષ્યોને સત-
દેવી સપત્તિએ યુક્ત સાધુ અને અસત-આસુરી સપત્તિએ યુક્ત અસાધુ
ઓની વ્યક્તિ-વિવેકથી બોધ જેમ સ્પષ્ટ થાય તેમ તેમનાં લક્ષણો વિગેરે
હવે કહું છું । ૯॥ જે સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયરૂપ
હીલા જેમની છે એવા સર્વેશ્વરેશ્વર છે તેજ કંઈલાનિધિ શ્રીનિષ્ઠુ ભગવાન
પોતે જીવો કે જેમને કરણ કલેવરનો યોગ પણ વર્તે છે અને વેદરૂપ પ્રમા
યુગ્મકાશ પણ પ્રકાશમાન છે અને સ્મૃત્યાદિ ઉપયોગી ઉપકરણ પણ
વર્તે છે પણ અનાદિ અવિદ્યારૂપ અધકારથી આવરિત દૃષ્ટિવાળા હોવાથી
મોક્ષમાર્ગને નહિ પામેલા છે તેઓને મોક્ષ પ્રમાડવામાટે ભૂલોકમા પ્રાદુર્ભાવ
પામે છે ક્યારે ? કયા કારણે ? એવા તો પ્રશ્નનો અવસર નથી, કેમકે
તે ભગવાન સ્વતન્ન છે જે કર્મપરવશો હોય તેઓનેજ કાળનિયમ કે
દેશનિયમ કે હેતુનિયમ હોય જે અકર્મવશ્ય સ્વતન્ન સર્વેશ્વરેશ્વર હોય
તેને આર્વિર્ભાવમા કાળ દેશાદિ નિયમની અપેક્ષા શી છે ? કાઈ નહિ કિંતુ
કંઈલાનિધિ તે ભગવાનનો કંઈલાપૂર જ્યારે ઉત્તરગિત (ઉછળતા તરંગો
વાળો) થાય ત્યારે અવતરેજ એમ કહેવાથી-કેટલાક વૈદિકમન્યો-‘ભગ
વાન કેમ અવતરે ? ભલે અવતરે પણ ભૂમિમા કેમ અવતરે ? ભલે ભૂમિમા
અવતરે પણ હમણાં (કલિયુગમા) કેમ અવતરે ? અવતરેલા પણ ભગવાન

ણાનિધિઃ ॥૧૦॥ નરનારાયણો દત્ત ક્રપભઃ કપિલાદયઃ । રામ-
કૃષ્ણાદયઃ સાચતારાઃ સન્તિ મૂરિશઃ ॥૧૧॥ તે નિહત્યાસુરાન્દુ-
ષ્ટાન્ધર્મસાધુસુરદુહઃ । ધર્મે પ્રવર્તયન્ત્યત્ર સેવ્યાસ્તે મોક્ષકા-
ક્ષિમિઃ ॥૧૨॥ અસુરાસ્તે યથા મન્તિ યાદશાસ્તેઽસુરા યથા ।
જાતાસ્તદાદૌ યચ્ચયત્ર શ્રીમદ્ભાગવતોદિતમ્ ॥૧૩॥ સર્ગારમ્ભે
પુરા પ્રહ્લા છાયયેવાત્મનોઽસૃજત્ । અવિદ્યાં પશ્ચપર્વાણં નિજસર્ગો-
પદ્મંદળામ્ ॥૧૪॥ તમો મોહો મહામોહસ્તામિસ્રં ચ તુરીયકમ્ ।
પશ્ચમે ત્વન્ધતામિસ્રમવિદ્યાપર્વે કીર્ત્યતે ॥૧૫॥ પતામવિદ્યાં સૃષ્ટૈષ

અમાયિક (દિવ્ય) દેહવાળા કેમ હોય ?' ઇત્યાદિ કૃતકર્તે કરનારા જેઓ
હોય તે આસુરોજ છે, એ અર્થ સિદ્ધ થયો ॥૧૦॥ શ્રીવિષ્ણુના નરના-
રાયણ દત્તાત્રેય ક્રપભદેવ કપિલ રામ કૃષ્ણ આદિક અનેક અવતારો
થયા છે કે બહુના-બીજા પણ બહુ અવતારો થાય છે, તેમના અવતાર
સ્વરૂપને કોણ જાણવામાંટે સમર્થ થાય ? કોઈ પણ નહિ તેમની કૃપાના
પાત્રભૂત કેટલાકજ હમણા પણ જાણે છે. આ અવતારો ધર્મ સાધુ અને
સુરોનો દ્રોહ કરનારા દુષ્ટ અસુરોને હણીને ભૂતળમાં ધર્મને પ્રવર્તાવે છે
માંટે તેમને વિષે મનુષ્યને સલાતીય આકારમાત્રથી અન્યથા શુદ્ધિનો
પરિભાગ કરીને તે આ અવતારો મુમુક્ષુઓએ સાક્ષાત્ સેવવા યોગ્ય છે
॥૧૧-૧૨॥ આ અવતારો અસુરોને જે પ્રકારે મારે છે તેનો પ્રકાર અને
આસુરવિભૂતિને સ્પષ્ટપણે તમોને જણાવામાંટે હમણા પ્રથમ આસુર
સર્ગની ઉત્પત્તિનો પ્રકાર જે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યો છે તેને ઠહું છું ॥૧૩॥
પૂર્વે સૃષ્ટિના સમારંભ સમયે જગત્સૃષ્ટા બ્રહ્માએ પોતાની છાયાએ કરીને
સર્ગ વિસ્તારમાં ઉપયોગી અવિદ્યા સર્જી (અવિદ્યાવડેજ પ્રજાસર્ગની વૃદ્ધિ
થાય છે) આ અવિદ્યા પથ પર્વે સપન્ન હતી તેના તે આ પર્વ કલાં છે-
તમ, મોહ, મહામોહ, તામિસ્ર અને અધતામિસ્ર એમના લક્ષણો વિષ્ણુ
પુરાણમાં કહ્યા છે-‘તમોઽવિવેકો મોહ. સ્વાદન્ત કરણવિભ્રમઃ । મહા-
મોહસ્તુ વિદ્યેયો મામ્યભોગસુલેષણા ॥ મરણ દ્યન્ધતામિસ્રં તામિસ્ર ક્રોધ
ઽચ્યતે । અવિદ્યા પશ્ચર્વેણ પ્રાદુર્ભૂતા મહાત્મન. ॥’ ઇતિ ॥૧૪-૧૫॥

તાં તનું વિજઘાવજઃ । તમોરૂપા નિશા સાઽમૂદસુરાણાં વલં યત.
 ॥૧૬॥ ઇતત્તનુસમુદ્ઘૂતા વિધેર્જઘનજાસ્તથા । અસુરા યક્ષરક્ષાંસિ
 યમૂદુર્દે.યદેતયઃ ॥૧૭॥ સર્ગોઽધર્માત્તદા ચામૂદ્રહપૃષ્ઠોદ્ધવાદ-
 યમ્ । કામલોભમદેપ્યાં રુદ્ધ હિંસા માયા કલિર્મયમ્ ॥૧૮॥ મોહ-
 મત્સરમાનાઘા અધર્મકુલનાયકાઃ । ઇતે શસુરદેહેષુ ન્યૂપુઃ સર્વે
 યથાસુખમ્ ॥૧૯॥ તદાવિષ્ટાસ્તુ તે યચ્ચું ભોક્તું પાતું ચ નિર્દયા. ।
 બ્રહ્માણં બુદ્ધબુઃ સર્વે સ તં દેહં તદ્વા જહો ॥૨૦॥ પતન્તસ દેહઃ સ-
 ન્યાઽમૂક્તા તે મૂઢાઃ પ્રપેદિરે । ત્રિપુ લોકેષુ તે દુષ્ટાશ્ચરન્તોઽ-
 મ્યાર્દવ્યંશ્ચ તાન્ ॥૨૧॥ આસીત્તેષાં જીવનં ચાર્થેહિકામુગ્મિકં સુ

બ્રહ્માએ પથપર્વા અવિધાને ઉપભવીને, તેને આરબ કરનારી તે ધોરરૂપ
 તનુનો ત્યાગ કરી દીધો તેમણે ત્યાગ કરેલી તે તનુ તમોરૂપ રાત્રિ થઈ
 કે જેમાં અસુરોનું બળ વધે છે (તે રાત્રિને આશરીને અસુરો બળોદ્ધત
 થયા) ॥૧૬॥ આ બ્રહ્માની તનુ થકી ઉત્પન્ન થએલા તથા દેહાતરને
 પામેલા બ્રહ્માના જઘન (કટીના અથ લાગ) થકી ઉત્પન્ન થએલા
 અસુરો મક્ષો અને રાક્ષસો સર્વ જીવોને દુ ખનાજી એક કારણભૂત થયા
 ॥૧૭॥ તે સમયે બ્રહ્માના પૃષ્ઠભાગથકી ઉત્પન્ન થએલા અધર્મથકી
 કોઈ પણ આ (આગળ કહીશ) સર્ગ ઉત્પન્ન થયો, જે સર્ગમાં અધર્મ
 કુળના નાયકો-કામ લોભ મદ ઈર્ષ્યા રોષ હિંસા માયા (કપટ) કળિ ભય
 મોહ મત્સર માન આદિક ઉત્પન્ન થયા આ કામાદિક સર્વે અસુરદેહોમાં
 અવકાશ પામીને સુખેથી નિવાસ કરી રહ્યા ॥૧૮-૧૯॥ આ અધર્મસર્ગે
 પ્રવેશ કરેલા તે નિર્દય અસુરો કામાદિકથી અભિભૂત ચિત્તવાળા થઈને,
 માસ ખાવા રૂધિર પીવા અને મૈથુન કરવા બ્રહ્માનીજ પાછળ દોડ્યા
 તે સમયે અસુરોથકી ભય પામેલા તે બ્રહ્માએ તે તનુનો તત્કાળ ત્યાગ
 કરી દીધો ॥૨૦॥ તેમણે ત્યાગ કરેલી તે તનુ સંધ્યા (સાયતની) થઈ
 મૂઢમતિના તે અસુરો આ સ્ત્રીરૂપિણી સંધ્યાને પામ્યા તે આ કામ
 ક્રોધાદિકથી કલુષિત ચિત્તવાળા કૂર અસુરો ત્રણ લોકોમાં ભ્રમતા થકા
 ત્રણ લોકોને પીડવા પ્રવર્ત્યા ॥૨૧॥ દુરાત્મા અસુરોને આ લોક પરલોકમાં

સમ્ । અધર્મસર્ગ પૈકમસુરાણાં દુરાત્મનામ્ ॥૨૨॥ તન્વાડથ
પ્રમયા વિદ્યાતપોયોગસમાધિના । દેવાનૃપીન્ મનૂજંથ સસર્જ
વિધિરાદરાત્ ॥૨૩॥ સાક્ષાદ્ધર્મસ્તતો જાતો વ્રહ્મણો દક્ષિણસ્ત-
નાત્ । સહ સ્વપરિવારેણ દેવાદિપ્થવસથ સઃ ॥૨૪॥ શ્રદ્ધા મૈત્રી
દયા શાન્તિસ્તુષ્ટિઃ પુષ્ટિઃ ક્રિયોદ્વતિઃ । બુદ્ધિર્મેધા તિતિક્ષા
હીર્મૂર્તિર્ધર્મસ્ય યોપિતઃ ॥૨૫॥ ઇતા લક્ષ્મીર્યથા વિષ્ણું શિવા ઘા
શદ્કર યથા । શક્તયોડ્વજતાઃ સન્તિ તથા ધર્મે હિ સર્વદા ॥૨૬॥
શુભં સુલં પ્રસાદશ્ચ ક્ષેમાભયમુદાદયઃ । પુત્રા ધર્મસ્ય તૈઃ સાકં
તનોઘાત્ સુરેણ સઃ ॥૨૭॥ સહ સમ્બન્ધિભિર્ધર્મો દેવાદીનાં તુ
જીવનમ્ । આસીદન્ પરત્રાપિ સ પથ સુલક્ષ્મીપ્તિતમ્ ॥૨૮॥ ઘપૂં-
પ્યધર્મમુખ્યાનાં સન્ત્યવિધામયાનિ યૈ । વિધામયાનિ સર્વેષા
ધર્માદીનાં ભવન્તિ ચ ॥૨૯॥ દૈવી સમ્પદિતિ પ્રોક્તઃ સાન્વયો

ભોગભાટે અધર્મસર્ગ ૪ થોક પ્રધાન સાધન થઇ પડ્યો (સર્વદા સર્વત્ર
અધર્મથીજ ઉપભોગ કરવા લાગ્યા) ॥૨૨॥ તે પછી શ્રદ્ધાએ પ્રભાવપ
તનુએ કરીને વિદ્યા તપ યોગ સમાધિરૂપ બળે સપત્ર થઇને દેવો ન્હવિઓ
મનુઓ અને મનુષ્યો આદરથી સન્ન્યા ॥૨૩॥ તેપછી તેજ શ્રદ્ધાના
દક્ષિણુ સ્તનથક્રી સાક્ષાત્ ધર્મપ્રભવપતિ પ્રકટ થયા આ ધર્મ પોતાના
પરિવાર (આગળ કહેશે) સાથે દેવાદિકમા આવેશ કરીને સુખેથી રહ્યા
॥૨૪॥ ધર્મનો આ પરિવાર કહ્યો છે-શ્રદ્ધા મૈત્રી દયા શાન્તિ તુષ્ટિ પુષ્ટિ
ક્રિયા ઉદ્વતિ બુદ્ધિ મેધા તિતિક્ષા હીર્મૂર્તિ, આ તેર ધર્મની પત્નીઓ છે
આ શ્રદ્ધાદિ શક્તિઓ લક્ષ્મીજી વિષ્ણુનેજ જેમ અને પાર્વતી શકરનેજ
જેમ તેમ ધર્મને સર્વદા નિત્ય પતિપ્રતા ધર્મથી અનુવરેલીઓ છે શુભ
સુખ પ્રસાદ ક્ષેમ અભય આદિક તે ધર્મના પુત્રો છે તે આ પરિવાર
સાથે ધર્મ સુખેથી દેવાદિકમા નિવાસ કરી રહ્યો ॥૨૫-૨૭॥ તે દેવાદિ
કોને તો તે આ સપરિવાર ધર્મજ સર્વત્ર દેશમા સર્વત્ર કાળમા ઇપ્સિત
સુખસાધન થયો (અધર્મથી ઉપભોગમા તેઓની કદાપિ પ્રવૃત્તિ થતીજ
ન હતી) ॥૨૮॥ આ ધર્મવશના દેહો વિદ્યામય (જ્ઞાનપ્રધાન) છે અને

ધર્મ આસુરી । સમ્પદાધર્મસર્ગસ્તુ હરિગીતાસુ વિસ્તરાત્ ॥૩૦॥
 દૈવી સમ્પન્મોક્ષકર્ત્રાં વન્ધકર્ત્રાં મતાઽઽસુરી । દેવતાસસ્તિ દૈવ્યે-
 વમાસુરી ચાસુરેષ્વપિ ॥૩૧॥ દેશકાલક્રિયાસદ્ધવૈપમ્યાદૈવતે-
 શ્વપિ । આસુરી સમ્પદાયાતિ તદા તેઽપ્યસુરા મતાઃ ॥૩૨॥ યથા
 શાચ્યાઃ પ્રસક્તેન પારિજાતતરોઃ કૃતે । કૃષ્ણેન ભૂરિ યુયુષે દેવે-
 ન્દ્રોઽપ્યસુરેન્દ્રવત્ ॥૩૩॥ દેશાદીનાં સતાં યોગાદસુરેષ્વપિ કુચ-
 ચિત્ । દૈવી નિવિશતે સમ્પત્તદા દેવા હિ તે મતાઃ ॥૩૪॥ પ્રહ્લાદો
 દૈત્યપુત્રોઽપિ યથા નારદસદ્ગમાત્ । દૈવી સમ્પદમેવાઽઽપિ યિષ્ણો
 મર્ત્તિ પરાં વ્યધાત્ ॥૩૫॥ તસ્યેય સદ્ગાય યથા તત્પૌત્રો ચલિરા-

અધર્મવંશના તો દેહો અવિદ્યામય છે ॥૨૮॥ શ્રીભગવદ્ભીતામાં ‘સપરિવાર
 ને ધર્મ છે તે દૈવી સંપત્તિ છે’ એમ વિસ્તારથી કહ્યો છે અને ‘ને અધર્મ-
 સર્ગ છે તેતો આસુરી સંપત્તિ છે’ એમ વિસ્તારથી કહ્યો છે તેમાં ને
 દૈવી સંપત્તિ છે તે મોક્ષને કરનારી અને ને આસુરી સંપત્તિ છે તે બન્ધન
 કરનારી માની છે. દેવાદિકમાં દૈવી સંપત્તિ અને અસુરાદિકમાં આસુરી
 સંપત્તિ રહેલી છે. તે આ દેવાસુરનો વિભાગ પૃથક્પણે સ્પષ્ટ દેખાય છે
 ॥૩૦-૩૧॥ એમ ન માનવું કે-દેવયોનિના બધાય દૈવી સંપદાએ સંપન્ન
 હોય અને આસુર યોનિના બધાય આસુરી સંપદાએ સંપન્ન હોય કેમકે
 દેશ કાળ ક્રિયા અને સંગની વિવિધલુતાને લીધે દેવયોનિવાળા પણ કદા-
 ચિત્ આસુર વૃત્તિવાળા થાય અને અસુર યોનિવાળા પણ તે દેશ કાળા-
 દિકની વિવિધલુતાથી દૈવી સંપત્તિએ સંપન્ન થાય. જેમ દેવોના પણ કન્દ્રે
 કન્દ્રાણીના પ્રસંગથી પારિવ્રત તરૂંનિમિત્તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે અમુ-
 રેન્દ્રવત્ થઈ યુદ્ધ કર્યું અને અમુરમુત પણ પ્રહ્લાદના નારદના સમા-
 ગમથી દૈવી સંપદાને પામીને પરમ ભાગવત થયા. માટે દેવયોનિમાં
 જન્મેલા હોય કે અસુરયોનિમાં જન્મેલા હોય પણ ને દૈવી સંપ-
 દાએ યુક્ત હોય તે દેવોજ માન્યા છે અને આસુરી સંપદાએ યુક્ત હોય
 તે અસુરોજ માન્યા છે ॥૩૨-૩૫॥ માટેજ પ્રહ્લાદના પૌત્ર (પુત્રના
 પુત્ર) બલિરાજાએ તેમનાજ સમાગમથી આસુર ભાવ ત્યાગ કરીને દૈવી

સુરમ્ । ત્વક્ત્વા ભાવં હરિં ચક્રે સ્વચશં દૈવસમ્પદા ॥૩૬॥ દેશા-
 દીનાં સદસતાં સમ્યન્ધાત્સમ્પદોદ્વયમ્ । इदं देवासुराख्याकृन्म-
 नुष्येष्वपि वर्तते ॥૩૭॥ દેશાદેરસતો યોગાદૈવિકા અપિ માન-
 વાઃ । આસુરીં સમ્પદં પ્રાપ્ય લભન્તે હાસુરામિધામ્ ॥૩૮॥ દુર્યો-
 ધનસ્યાશ્રયણાદ્રોળમીષ્માદયો યથા । આસન્નધર્મઽચયસ્તતો
 દુર્યોધનાર્થિતૈઃ ॥૩૯॥ પાતાલસ્યાસુરૈર્વિષ્ટા દેવા અપ્યસુરા ઇવ ।
 નરનારાયણાભ્યાં તે કૃષ્ણાભ્યાં યુદ્ધમાચરન્ ॥૪૦॥ કૃતકાર્યેષુ
 દૈત્યેષુ નિર્ગતેષુ તદ્વ્રતઃ । પુનસ્તે ભગવદ્ભક્તિં ચક્રિરે ધર્મમા-
 શ્રિતાઃ ॥૪૧॥ સતો યોગાત્તથા કાપિ દેશાદેરાસુરક્રિયાઃ । અપિ
 દેવાભિધાં યાન્તિ દૈવીં પ્રાપ્યાન્ માનવાઃ ॥૪૨॥ કર્વ્યપિફલા-
 સંપદાએ કરીને ભગવાનને ખોતાને વશ કરી દીધા ॥૩૬॥ એવીજ રીતે
 માનુષ યોનિમાં પણ તે આ દૈવ આસુર વિભાગ યુભાશુભ દેશ કાળાદિકના
 સંબન્ધસેદથી પ્રવર્તે છે ॥૩૭॥ તે બતાવે છે-દૈવી સંપદાએ સંપન્ન એવા
 પણ મનુષ્યો કદાચિત્ અશુભ દેશાદિકના યોગને લીધે આસુર સંપદાએ
 આવિષ્ટ થઇને આસુરી ક્રિયાને અનુષ્ઠાન કરે છે, ત્યારે તેઓ તે સ્વભા-
 વથી 'અસુર' એવા બ્યવહારને યોગ્ય થાય છે જેમ ભીષ્મપિતા દ્રોણા-
 આર્ય આદિક દૈવી સંપદાએ સંપન્ન હતા પણ આસુરપ્રકૃતિ દુર્યોધનના
 સંબન્ધથી અધર્મરૂચિવાળા થયા. તે પછી દુર્યોધને પ્રાર્થના કરેલા પાતા-
 ળવાસી અસુરોએ અનુપ્રવેશ કરેલા તે દ્રોણ ભીષ્માદિકો દેવ-પ્રથમ દૈવી
 સંપદાવાળા હતા પણ અસુરોની પેઠે સાક્ષાત્ નરનારાયણરૂપ કૃષ્ણ અર્જુન
 સાથે યુદ્ધમા પ્રવર્ત્યા. કાર્ય કરી લીધા પછી તે અસુરો તેમના શરીર થકી
 નીકળી જતાં આસુર સ્વભાવે રહિત થએલા તે દ્રોણ ભીષ્માદિક યથા-
 પૂર્વે દૈવ સ્વભાવે સંપન્ન થઇને ફરીથી ભગવદ્ભક્તિપરાયણ થયા હતા
 ॥૩૮-૪૧॥ તેજ પ્રકારે આસુર પ્રકૃતિવાળા પણ મનુષ્યો કદાચિત્ શુભ
 દેશાદિકના યોગથી દૈવી સંપદાને પામીને 'દેવ' એવા નિર્દેશને યોગ્ય
 થાય છે, જેમ અવંતી નગરીનો કર્વ્ય દ્વિજ (લોભાતુર) અને મિથિલા
 નગરીની પિંગળા વેશ્યા (કામાતુર) ચૂડરાલ શશરી બીલડી (હિસક)

દ્યાશ્ચ દત્તાત્રેયસમાગમાત્ । યથાઽઽસુરક્રિયા હિત્વા પૂજ્યા દેવા
 ઇવામવન્ ॥૪૩॥ ધર્મેણ ચાપ્યધર્મેણ સવંદ્યેનાશ્રિતાત્મનામ્ ।
 દેવાસુરાણામેતેપાં વૈરમસ્તિ પરસ્પરમ્ ॥૪૪॥ હિદ્રાણિ સ્વસ્થ-
 શ્રૂણાં તે પદયન્તે ઇતસ્તતઃ । વિચરન્તિ ત્રિલોક્યાં વૈ સ્વયૂથૈર્વિજિ-
 ગીપવઃ ॥૪૫॥ દેશકાલક્રિયાસદ્ધાન્ સતો યર્હિં શ્રયન્તિ હ ।
 દેવાસ્તર્હિં જયન્ત્યેવ ધર્માધૈર્નિજવૈરિણઃ ॥૪૬॥ દેશાદીનસતો
 યર્હિં શ્રયન્તે દેવતાઃ ક્વચિત્ । તદા સ્વનિષ્ઠાધર્માધૈરસુરાસ્તા
 જયન્તિ હિ ॥૪૭॥ ઇત્યં દેવાશ્ચાસુરાશ્ચ સ્વસ્થયોઃ સમ્પદોર્વશાત્ ।
 વ્યવહિયન્તે લોકેષુ તત્તજ્ઞાન્ના દ્વિધા કિલ ॥૪૮॥ તમેદદશાસુરા-
 ન્હન્તિ ધર્મસંરક્ષણાય સઃ । કૃતાઘતારો મગયાન્ દ્વેષા તદધુ-
 નોચ્યતે ॥૪૯॥ પ્રવૃત્તિમાર્ગમાશ્રિત્ય મગયાન્ યર્હિં વર્તતે । રામ-

ધ્યાદિકો દત્તાત્રેય રામચંદ્ર આદિકના સમાગમથી આસુર સ્વભાવને
 ત્યાગ કરીને દેવી સંપદાને પામીને, દેવો જેવા પૂજ્ય થયા હતા ॥૪૨-૪૩॥
 પરસ્પર નિત્ય વૈર જેમને છે એવા ધર્મવંશ અને અધર્મવંશે પ્રકૃતિથી નિય-
 મથી આવેશ કરેલા હોવાથી તે દેવો અસુરોને વૈર કાયમથી અનુવર્તે છે.
 સપરિવાર ધર્મે પ્રવેશ કરેલા દેવાદિકો અને સપરિવાર અધર્મે પ્રવેશ
 કરેલા અસુરાદિકો પોતપોતાના સનુઓને હતવાની ઇચ્છાથી સદાય
 એક ખીખનાં હિદ્રોને જેતા થકા પોતપોતાના મંડળોની સાથે ત્રિલોકીમાં
 અહીં તહીં વિચરે છે ॥૪૪-૪૫॥ જ્યારે દેવો શુભ દેશ કાળ ક્રિયાસંગનો
 આશ્રય કરે છે ત્યારે પોતામાં ઉદ્ભવેલા ધર્મવંશના બળને પામીને પોતાના
 વૈરી અસુરોને હાતે છે. જો કદાચિત્ દેવતાઓ અશુભ દેશ કાળાદિકનો
 આશ્રય કરે છે તો અસુરો પોતામાં (દેવર્મા) અનુપ્રવિષ્ટ થએલા અધર્મ
 વંશના બળને પામીને તે દેવતાઓને હાતે છે ॥૪૬-૪૭॥ આ પ્રકારે દેવો
 અને અસુરો પોતામાં રહેલી દેવી આસુરી સપદાના વશપણથી તેને દેવ
 અસુર નામથી લોકમાં બે પ્રકારે વ્યવહાર કરાય છે ॥૪૮॥

તેમાં ધર્મરશ્મિમાટે ધરામાં પારણુ કમોં છે અવતાર જેમને એવા
 તે ભગવાન બે પ્રકારે આવા અસુરોને હાતે છે, તે ભેદને ઢલે હું કહું તેને

રૂપ્ણાદિરૂપેણ તદા તાન્ હન્તિ હેતિમિઃ ॥૫૦॥ કચિત્કચિચ
તન્નિષ્ઠાન્કામાદીનાન્તરાસુરાન્ । જ્ઞાનોપદેશરક્તેન સ હન્તિ નતુ
તત્તનૂઃ ॥૫૧॥ નિવૃત્તિમાર્ગમાશ્રિત્ય ભગવાન્ યદ્દિ વર્તતે । નારા-
યણાદિરૂપેણ તદા હન્ત્યાન્તરાગ્રિપૂન્ ॥૫૨॥ સ્વાભાવિકાન્હન્તિ
દોષાન્કામાદીનસુરસ્થિતાન્ । સાંસર્ગિકાંશ્ચ દેવસ્થાન્નતુ તેષાં
તનૂઃ કચિત્ ॥૫૩॥ સ ઇવ ભગવાન્ પુંમિર્ઘૃતમાનુપવિગ્રહઃ ।

સાવધતાથી સાંભળો ॥૪૯॥ જ્યારે ભગવાન્ શ્રીવાસુદેવ ભૂમિમાં રામ
કૃષ્ણાદિ રૂપથી અવતરીને રાજ્યપરિપાલનાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ ધર્મને આશ-
રીને તે અસુરોને આયુધોવડે હણે છે. ત્યારે તો તેમની તનુઓના ઉચ્છેદ-
રૂપ આ અસુરહનન કહેવાય છે. એજ ભગવાન્ કવચિત્ કવચિત્
અસુરોમાં રહેલા, (અંતરના) તેમની જીવિકારૂપ કામાદિ દોષોને
કેવળ જ્ઞાનોપદેશરૂપ ખજૂથી નાશ કરે છે, પણ તે સ્વાભાવિક આસુરી
સંપદાવાળા અને સાંસર્ગિક આસુરી સંપદાવાળા અસુરોના દેહોને નથીજ
નાશ કરતા ॥૫૦-૫૧॥ જ્યારે ભગવાન્ ભૂમિમાં શ્રીનરનારાયણાદિ
સાધુ સ્વરૂપે પારમૈકાંતિક ધર્મરૂપ નિવૃત્તિમાર્ગને આશરીને વર્તે છે
ત્યારે અસુરોની અંદર પ્રવેશ કરી રહેલા, તેમની જીવિકારૂપ કામાદિ
રિપુઓને જ્ઞાનખજૂથી છેદે છે. અસુરોમાં રહેલા સ્વાભાવિક કામાદિ
દોષો અને સાંસર્ગિક-અસુર સંપદાવિષ્ટ જનના સંબંધથી આવેલા,
દેવોમાં રહેલા કામાદિ દોષોને હણે છે, ક્યારેય પણ તેમની તનુઓને
હણતા નથી. ભગવાનનું આ અસુરપ્રકૃતિમાત્ર હનનરૂપ ચરિત્ર તો તેને
એનનોના નિઃશ્રેયસમાં અત્યંત ઉપયોગી હોઈને તેમના સમુજ્જવનમાં
પર્યવસાન પામે છે, જેથી તેની શ્રેષ્ઠતા જણાવી છે ॥૫૨-૫૩॥ રૂપાથી
લોકોપકારાર્થે માનુષ ભાવ જેમણે સ્વીકાર્યો છે, પરમવત્સળ, સૌશી-
લ્યના એક નિધિરૂપ એજ ભગવાન્ મોક્ષાર્થીએ તેમના માહાત્મ્યજ્ઞાન-
પૂર્વક તેમના માનુષાકાર યોગમા અન્યથા શુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને ‘સર્વ
ધર્મોના ધર્મર, સર્વના મુહૂદ, અમારા ઉજ્જવન માટે ધાર્યું ॥ નરનાલ્ય
જેમણે એવા છે’ એવી પરા લાજિથી સેવનીય છે. જે સ્વરૂપ અક્ષર

उपासनीयः श्रेयोऽर्थमज्ञानतिमिरापहः ॥५४॥ स्वतन्त्रत्वात्स
भगवान्प्रत्यक्षः कापि वर्तते । कचित्परोक्षवच्चासावदृश्यो वर्तते
नृभिः ॥५५॥ अदृश्यः स यदा तर्हि तूपास्या तस्य सर्वथा ।
प्रतिमैवाथ साधूनां सेवा कार्या च पूजनम् ॥५६॥ निष्कामा

થકી પરતર, સર્વ ભૂતોનુ કારણુ, સત્ય જ્ઞાન અનત, નિત્યમુખોએજ
એક દર્શનીય, શ્રુતિએજ એક જ્ઞાતવ્ય છે તેને પ્રાકૃત પુરૂષો સેવવા
માટે સમર્થ થતા નથી, માટેજ પરમ કૃપાનિધિ ભગવાન પોતાના આરા
ધનની સુકરતા સપાદન કરી આપીને સર્વને શ્રેય પમાડવા પોતાનાજ
રૂપથી ધર્મરક્ષણના મિપથી પ્રકટ થાય છે આ ભગવાન અજ્ઞાન અધ
કારને હરનારા છે શકા-આ ભગવાન પણ નિયત કાળ વ્યવસ્થાવાળા
(અમુક કાળમાજ પ્રકટ થાય છે સર્વદા નહિ) છે તો સર્વના સમાશ્ર
યમા આવે એમ કેમ હોઈ શકે ? તો તે સત્ય છે એમા વિશેષ છે તે
સાક્ષી, ધીર-પ્રાકૃતના જેવુ એમનુ જન્મ કાળવિશેષ નિયત (અમુક
કાળમાજ થાય એમ) નથી તેમ કાળે પરિચિત્ત (અમુક કાળ
સુધીજ રહે) નથી, કેમકે આ તો સદા સર્વન નિત્ય સમીપસ્થ છે, સતત
ગતિ લેતી છે એવા સૂર્યના જેમ ઉદય અસ્તમય થાય છે તેમ ભગવા
નના જે અપરોક્ષ (પ્રત્યક્ષ) પરોક્ષ લાવ છે એજ પ્રાદુર્ભાવ તિરોભાવ
છે (અપરોક્ષને પ્રાદુર્ભાવ અને પરોક્ષને તિરોભાવ કહે છે) પર સ્વય
સ્વતન્ત્ર હોવાથી અમુક દેશમા કે અમુક કાળમા એવી નિયમની અપેક્ષા
વિના કવચિત્ કદાચિત્ નયનગોચર થાય અને કવચિત્ તિરોહિત (અત
ર્ધાન) રહે જ્યારે અપરોક્ષતા (પ્રત્યક્ષતા) ને પામે છે ત્યારે સુખેથી
સેવનીય થાય છે તેજ પ્રકારે ભગવાનનુ જેમ સ્વાતમ્ય તેમ ભમ
પરવશપણુ પણ નિરવધિક વર્તે છે, માટે પ્રકટ થઇને અતર્ધાન પામેવા
તે ભગવાનનાજ પ્રતિમાદ્વિભૂત રૂપને તેથકી અન-યલાવવડે ભજતા
પુરૂષને તેના તેજ રૂપથી લોચનગોચર થાય છેજ. તો આ રીતે આ ભગ
વાન સર્વદા પ્રત્યક્ષલાવને યો-યજ છે, માટે તેમનુ પ્રેમપૂર્વક ભજન
સુકર અને સુસુખ છે વળી તે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ અનુભવથી નિત્યનૃમ

અથ નિર્લોભા નિઃસ્વાદા નિષ્પરિગ્રહાઃ । નિઃશેઠા નિર્મમા દાન્તા
નિર્માનાઃ સાધવો મતાઃ ॥૫૭॥ તિતિશ્વઃ કારુણિકાઃ સુહૃદઃ
સર્વદેહિનામ્ । અજ્ઞાતશત્રવઃ શાન્તાઃ સાધવઃ સાધુભૂષણાઃ
॥૫૮॥ સન્તોઽપિ દ્વિવિધા શ્લેષા ધીમન્તોઽલ્પધિયસ્તથા । ધીમ-
ન્તસ્તત્ર દેશાદીન્ સત્ પદાશ્રયન્તિ હિ ॥૫૯॥ હરેરદૃશ્યાદપિ તે
મિયા પૂર્વવદાત્મનઃ । વર્તન્તે સર્વથા ધર્મે જ્ઞાનન્તસ્તસ્ય નિત્ય-
તામ્ ॥૬૦॥ માહાત્મ્યચલમાશ્રિત્ય હરેરન્યે તુ નિર્મયાઃ । અસતો

એવા સાધુઓની સેવા પૂજા તેવા ભગવાનના પ્રત્યક્ષ લાવને કરનારી થાય
છે માટે તે કરવી ॥૫૪-૫૬॥ તે સાધુઓનું આ લક્ષણ છે-નિષ્કામપણુ,
નિર્લોભપણુ, નિસ્વાદપણુ, નિષ્પરિગ્રહપણુ, નિઃશેઠપણુ, મમતાએ
રહિતપણુ, જીતેન્દ્રિયપણુ, નિર્માનપણુ, ક્ષમાશીલપણુ, દયાશીલપણુ,
સર્વ દેહિઓ ઉપર સુહૃદપણુ, અજ્ઞાતશત્રુપણુ, ઉપશમશીલપણુ, ઇત્યાદિ
છે સાધુઓને આ ગુણોજ આભૂષણુભૂત છે ॥૫૭-૫૮॥ તે આ સાધુઓ
પણુ ધીમંત તથા અતપધીમંત આવા ભેદથી બે પ્રકારના બનવા
જેઓની ધી-બુદ્ધિ સત્ અસતના વિવેચનમા સમર્થ હોઈને રજ તમથી
ક્યારેય પણુ પરાભવ ન પામે તે ધીમત કહેવાય અને જેઓની ધી-બુદ્ધિ
સત્ અસતના વિવેચનમા અધિક હોઈને પણુ રજથી કે તમથી કદાચિત્
પરાભવ પામે તે અતપધીમત કહેવાય તેમા ધીમંત સાધુઓ સદ્બુદ્ધિને
સમુત્તેજન આપનારા શુભ દેશ કાળાદિકનેજ આસરીને નિત્ય સત્વગુણને
વધારીને, સર્વાન્તરાત્મા સર્વનિયામક પરમાત્મામા ચિત્તને જોડી દઈને,
તેમની આજ્ઞાના ભગથી ભય પામીને તેમની આજ્ઞાને અનુસારે વર્તે
એ- એક ધર્મમા તત્પર થઈને, સર્વથા ભગવત્પરાયણુ વર્તે છે, અર્થાત્
સ્વેચ્છાથી અદૃશ્ય લાવને પામેલા પણુ ભગવાનનો અતર્યામી લાવથી
સદ્ભાવ સમગ્રીને, અપ્રત્યક્ષ એવાપણુ તેમના થકી 'સર્વજ્ઞ અતર્યામી
ભગવાન્ મારા પાપને જીવેજ છે' એમ ભય પામીને ભગવાનના પ્રત્યક્ષ
લાવમાજ જેમ એમ પોતાના નિષ્કામાદિ ધર્મમા સર્વ પ્રકારે વર્તે છે
॥૫૯-૬૦॥ બીજાંતો બુદ્ધિનુ અતપ બળ છે માટે રજથી કે તમથી

દેશકાલાદીન્ સેવન્તે ચ નિરુદ્ધશાઃ ॥૬૧॥ તાનધર્મં સહ સ્વસ્ય
વંદ્યેર્જયતિ સત્ત્વરમ્ । ધર્મઞ્ચા ભવન્ત્યેવ તતસ્તે પાપચેતસ
॥૬૨॥ મક્તેષુ દ્વિવિધેષ્વેષુ પ્રાગુક્તા ધર્મસંસ્થિતા । યે તે નુ
પરમપ્રીત્યા સેવનીયા મુમુક્ષુભિ ॥૬૩॥ નિયમાન્ વ્રહ્મચર્યાદીન્
જહ્યુર્થે ભયાદ્દરે । જ્ઞાનિનો ભગવદ્ભક્તસ્તદ્દશેઽસ્તિ યત પ્રમુ
॥૬૪॥ અધર્મસર્ગેણ જિતા ભક્તાર્યા યે નુ નિર્મયા । તે મહાપા

પરાભવ પામતા અશુભ દેશ કાળાદિકના સસર્ગને પામીને તેનાથી શોભ
પામતા પોતાની ભક્તતા કે સાધુતાનું અભિમાન કરીને (અમો મોટા
ભક્તો કે સાધુઓ છીએ) તેવા અભિમાનથીજ કરવા માડેલા અસત્કર્મોથી
પોતાની નિર્નેપતા માનીને (અમો તો નિર્લેપ છીએ) ભગવાનના મહિમાને
અસ્થાનમા-પોતાના દુરાચારની અપાપજનકતામા સાધન માનીને
(દુરાચારમા જે પાપજનક શક્તિ છે તે માહાત્મ્ય બળથી નાશ થાય છે
એમ) પછી નિરુદ્ધપણે વ્રતે છે તે આ સાધ્વાલાસીને અર્ચા લોને 'સાધુ
એમ કહે છે આવા અત્પથીમત સાધુઓને અધર્મ પોતાના વશના
કામ લોભાદિવડે જલદી જીતી લે છે તે પછી તેઓ પાપચિત્તવાળા અધને
ધર્મવ્રત થાય છે ॥૬૧-૬૨॥ આ જે પ્રકારના ભક્ત સાધુઓમા જે પ્રથમ
સદ્ગુણકપરાયણ અને સાક્ષાત ભગવાન પુરુષોત્તમમા ભક્તિનિષ્ઠાવાળા
છે તેઓજ પરમ પ્રીતિથી મુમુક્ષુઓએ સેવવા યોગ્ય છે પણ બીજા નહિ
॥૬૩॥ જે મહાસાધુઓ ધર્મ જ્ઞાનનો નહિ ઉચ્છેદ કરીને વ્રતચર્યમા
નિષ્ઠાવાળા થઈ, પ્રશાસિતા ભગવાનના સાન્નિધ્ય થકીજ જેમ જેમ
અધમાચરણ થકી ભય પામીને, પરાત્પર પુરુષોત્તમમા પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
મનવાળા છે તેમના વશપણમા ભગવાન વર્તે છે માટે એમનો આશ્રય
કરવાથી ભગવાનનું પ્રત્યક્ષપણુ થાયજ ॥૬૪॥ જેતો અશુભ દેશાદિ
કના સેવનને લીધે કામાદિ અધર્મસર્ગ જીતેલા, બાહ્ય લિંગમાત્રથી ભન
નામથી વ્યપદેશ કરાતા, ભગવાનના માહાત્મ્ય બળના આશ્રયથી પાપા
ચરણ થકી નહિ ભય પામનારા છે તેઓ તો મુમુક્ષુઓએ મહાપાતકીની
ચેતે તત્કાળ દૂરથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે (તેમનો સમાગમ ન કરવો)

પિવત્તૂર્ણં દૂરાદ્દેયા મુમુક્ષુભિઃ ॥૬૫॥ ન તેષાં સેવયા શ્રેયો ન પ્રીતિશ્ચ શ્રિયઃ પતેઃ । કેવલં ધર્મદાનિઃ સ્યાદતસ્ત્યાજ્યા હિ તે મતાઃ ॥૬૬॥ ધર્મસ્યોપાસનાયાશ્ચ ચલવૃદ્ધિર્મંવેત્સતામ્ । સજ્ઞા-
ત્તદ્વલનાશશ્ચ સજ્ઞાત્સ્યાદસતાં છુવમ્ ॥૬૭॥ સદસદ્વ્યક્તિવોધસ્તુ
ભવેદ્દુઃકૃયેવ દેહિનામ્ । સા તુ સુશ્લેષુ પુંસુ સ્યાન્નતુ સ્ત્રીપુ કદાચન
॥૬૮॥ અતસ્તામિદં મક્ત્યા શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિમૈષ હિ । સાક્ષાદ્વિ-
ષ્ણુધિયોપાસ્યા ન સન્તોઽન્તર્હિતે હરૌ ॥૬૯॥ યદિ સદૃત્તયઃ
સન્તઃ સ્યુસ્તર્હિ સ્ત્રીભિરાત્મનઃ । સાકં સમ્બન્ધિભિઃ શ્રવ્યા કથા
સેભ્યસ્તુ સંસદિ ॥૭૦॥ સમ્બન્ધિભિરપિ સ્ત્રીણાં પિતૃભ્રાતૃસુતા-

તેવા અટપધીમંત સતોની સેવાથી શ્રેય ન થાય શ્રીપતિની પ્રીતિ ન થાય
કિંતુ દેવળ ધર્મદાનિ થાય માટે શ્રેયની ધૃચ્છવાળાએ તેઓનો ત્યાગ
કરવો ॥૬૫-૬૬॥ પૂર્વોક્ત ધીમત સતોના સમાગમથી સદ્ધર્મનું તથા
ભગવદ્ભક્તિનું બળ વૃદ્ધિ પામે છે અને પૂર્વોક્ત અટપધીમંત નામમાત્ર
સાધુઓના સમાગમથી સદ્ધર્મ તથા ભક્તિનું બળ નિશ્ચે નાશ પામે છે,
માટે અસતનો સમાગમ નહિ કરવાપૂર્વક સતનો સમાગમ કરવો ॥૬૭॥
મનુષ્યોને 'આ સંત છે આતો અસત છે' એવા વિવેચનનું સામર્થ્ય શા-
સ્ત્રના સંસ્કારવાળી બુદ્ધિથીજ થાય, આવી બુદ્ધિ તો મુસ પુરૂષોમા હોય,
સ્ત્રીઓમાં તેવી બુદ્ધિ ક્યારેય ન હોય, જેથી સ્ત્રિઓને તેમનું વિવેચન દુર્બલ
છે, માટે સ્ત્રીઓએતો ભગવાન અંતર્ધાન પામેલા (પરોક્ષ) હોય ત્યારે
તેમનો પ્રત્યક્ષલાવ સંપાદન કરવા સંતોના સમાશ્રયનું શોધન ન કરવું,
કિંતુ સમીપમાં રહેલી તે ભગવાનની પ્રતિમાજ 'આ સાક્ષાત્ પુરૂષોત્તમ
છે' એવી દૃઢ ભાવનાથી ભક્તિપૂર્વક સદાય સેવવી ॥૬૮-૬૯॥ જે
ભાગ્યયોગે તેવા સાધુશીલ સંતો મળી આવે તોપણ સ્ત્રીઓએ પિતાપ્રમુખ
પોતાના બન્ધુજનો સાથે સલામાં તેવા સંતોથકી કથા સાભળવી,
તેમાપણ એકાંત સ્થળમાં કે બન્ધુવર્ગ વિના સ્વતંત્રપણે કથા નજ
સાભળવી ॥૭૦॥ જે આ સ્ત્રિઓના પિતા પ્રાતા પુત્રાદિ બન્ધુઓ હોય
તેમણે પ્રથમ તે સાધુઓના શીલની સારી પરીક્ષા કરીનેજ પછી તેમનાં

દિભિઃ । પરીક્ષ્યાદૌ સતો નેયા યોપાસ્તદર્શનાય તાઃ ॥૭૧॥ અસ-
ન્તોઽપ્યત્ર વહવઃ સદ્વેષા વિચરન્તિ હિ । ઘાતાતિજ્ઞાનવેરાગ્ય-
ભક્તિધર્મનિરૂપકાઃ ॥૭૨॥ અતસ્તેષાં પરીક્ષાપિ દુષ્કરા સર્વપૂ-
રુષૈઃ । સુપ્રયુક્તસ્ય દમ્ભસ્ય નાન્તં ગન્તું હિ શક્યતે ॥૭૩॥ તથાપિ
ચતુરૈઃ પુમ્નિઃ પરીક્ષા શાસ્ત્રબુદ્ધિભિઃ । કર્તું તેષાં શક્યતેઽતો
ત્રુવે લક્ષમાણિ સત્સતામ્ ॥૭૪॥ અહિંસાબ્રહ્મચર્યાયાઃ સ્વધર્માઃ
સન્તિ ચેઽમલાઃ । અલ્પસ્યાપિ જ્યુતૌ તેષામનુતાપં વ્રજન્ત્યતિ
॥૭૫॥ તન્નિષ્કૃતિં યથોક્તાં ચ તતો ભગવતો ભયાત્ । પરીક્ષાદપિ
કુષેન્તિ પ્રત્યક્ષાદિવ ચે દ્રુતમ્ ॥૭૬॥ આપદશાત્ કવિત્તસ્યામ-
શ્વતાયાં તુ નિષ્કૃતૌ । અનુતાપવિનાશ સ્યાત્ ચેષામન્તર્વદિર્મ-

દર્શન કરાવા તેમની પાસે તે યુયુક્ષુ સખન્ધી સ્ત્રિયોને લઈ જવી, કેમકે
આ કલિયુગમા બહુજનો બાહ્ય ચિહ્નોને ધારણ કરીને, વાણીમાત્રથી જ્ઞાન
વૈરાગ્ય લક્ષિ અને ધર્મના સ્વરૂપના નિર્ણયમા અતિ પ્રવીણ, સતોના ધર્મને
દલથી અનુકરણ કરનારા સાધુનામધારીઓ (વસ્તુતાએ અસત) બટકે
છે ॥૭૧-૭૨॥ માટે સતોની પરીક્ષાપણ સર્વ પુરૂષોએ સુદુષ્કર છે સારી
રીતે પ્રયોજેલા દલનો અત-તત્વજ્ઞાન (આ દલજ કેવળ છે એનો નિશ્ચય)
પામવામાટે પ્રશાશાળી પુરૂષપણ સમર્થ થતો નથી ॥૭૩॥ તથાપિ અતુર
નરો શાસ્ત્રથી અને બુદ્ધિથી સત અસતની પરીક્ષા કરી શકે છે. તો
તેમના સ્વરૂપનિર્ણય માટે સાચા સાધુઓના લક્ષણોનું નિરૂપણ પ્રથમ
કરૂં છું ॥૭૪॥ આહિંસા બ્રહ્મચર્ય આદિક નિર્મળ જે સ્વધર્મો છે તેમાથી
અલ્પજ્ઞાનો પણ લગ પ્રમાદથી પણ (સ્વેચ્છાથી તો નહિજ) જે થઈ જાય
તો અત્યત પશ્ચાત્તાપને જેઓ પામેછે તેપછી જેના ભય થકી અગ્નિ ઇન્દ્ર
સૂર્ય આદિક પોતપોતાના કાર્યને કરેછે તે સર્વ ઈશ્વરોના ઈશ્વર સાક્ષાત્
સન્નિધિમા રહ્યા હોયનેજ જેમ જેમ અત્યત ભય પામીને (પ્રત્યક્ષ ભગ-
વાન થકીજ જેમ જેમ પરીક્ષથકી પણ ભય પામીને) યથાશક્તિ
પ્રાયશ્ચિત્તને જેઓ જલદી કરેછે ॥૭૫-૭૬॥ કદાચિત્ આપતિવશાત્
અલ્પ ધર્મ ભગનું પણ પ્રાયશ્ચિત્ત બે ન કર્યું હોય તો નિરતર અંતર બહાર

હાન્ ॥૭૭॥ મહાપાપેષ્વન્યતમે કાપિ જાતે યથાઽઽપદિ । સમ્મા-
વિતસ્ય પુંસઃ સ્યાત્તાપસ્તેપાં તથાલ્પકે ॥૭૮॥ વ્યાઘ્રાદપ્યધિકા
યેપાં સ્ત્રિયાઃ સ્ત્રીણાચ્ચ મીર્ઘુષિ । નાત્મશ્ચાઘાં ચ કુર્વન્તિ યે તે
જ્ઞેયા હિ સાધવઃ ॥૭૯॥ પરીક્ષિતાનામેતેપાં દર્શનાર્થં ગૃહસ્થિતૈઃ ।
સમ્બન્ધિન્યઃ સ્ત્રિયો નેયાસ્તામિઃ શ્રવ્યા ચ તત્કથા ॥૮૦॥ અથ
યે દામ્ભિકા ભક્તાઃ સંદેષા વાચિ સાધવઃ । દેહાચારેણ વાચા
ચ પરીક્ષ્યાસ્તેઽપિ સજ્જનૈઃ ॥૮૧॥ યે વાસુદેવમાહાત્મ્યે ધર્મા
ભગવતા સ્વયમ્ । કથિતાઃ સાધુભક્તાનાં તત્ર દ્વિવ્રજ્યુતાયપિ
॥૮૨॥ તદ્વિકૃતેરાચરણે સ્વશૈથિલ્યસ્ય ગોપનમ્ । કર્તુ નારાયણ-

પ્રવૃદ્ધિ પામતા અનુતાપાતિશયથી જેઓ સંતાપને પામેછે, તે આ સાચા
સાધુ સમજવા. 'આ ધાર્મિકાએસર છે' એમ લોકમાં સર્વેએ સંભાવિતપણે
માનેલા (શિષ્ટએષ) પુરૂષને કદાચિત્ આપતકાળમાં શ્રદ્ધાહલાદિક મધ્યેથી
હરકોઈ મહાપાપ થઈજતા જેટલો અનુતાપ થાય તેટલો અનુતાપ
જેઓને અત્યથક્રીપણુ અત્ય (અતિઅત્ય) પાપ પ્રમાદથીપણુ થઈજતાં
થાય તે આ સત્ય સાધુઓ બહુવા ॥૭૭-૭૮॥ જેઓને સ્ત્રી તથા સ્ત્રીલંપટ-
થક્રી વ્યાઘ્ર થક્રીજ જેમ એમ અધિક બીતિ થાય તે આ સત્ય સતો છે
જેમના મુખ થક્રી આત્મશ્ચાઘા ક્યારેયપણુ નજ થાય તે આ સત્ય સતો
સમજવા ॥૭૮॥ આવાં લક્ષણોવડે સતોના સદ્ભાવની પરીક્ષા કરીને પછીથી
અન્ધુજનોએ પોતાની સબન્ધિની સ્ત્રિયોને તેમના મુખથક્રી કથાશ્ર-
વણુમાટે તેમની સમીપે લઈ જવી અને તે સ્ત્રીઓએપણુ તેમના મુખ
થક્રી ભગવત્કથા યથાસ્વધર્મ સાભળવી ॥૮૦॥ હવે સાધુઓના બાહ્ય શ્રિહ
ધારણુ કરનારા, વાણીમાત્રથી સાધુતા કે ભક્તતાને પ્રખ્યાપન કરનારા જે
દંભમાત્રમાજ નિષાવાળા અસાધુઓ છે તેઓનુપણુ જે મન તે કાય વાણીથી
સજ્જનોએ પરીક્ષા કરી લેવુ ॥૮૧॥ વાસુદેવમાહાત્મ્યમા સ્વયં શ્રીનારા-
યણે સાધુ ભક્તોના જે ધર્મો વિસ્તારથી કહ્યા છે તેમાથી બે ત્રણ આદિક
ધર્મનો લોપ થાય તોપણુ લેશપણુ પશ્ચાત્તાપને નહિ પામનારા, માટેજ
પ્રાયશ્ચિત્તમા નહિ પ્રવર્તનારા જેઓ છે, તથાપિ પોતાની તેમાં શ્રદ્ધાશિથિ-

સ્થેત્યં માહાત્મ્યં દર્શયન્તિ ચે ॥૮૩॥ અધમોદ્ધારણો નૂન દુરિ.
પતિતપાવન. । સરુત્તન્નામકીર્ત્યાં વા પાપં નૈવાવશિષ્યતે ॥૮૪॥
નામ્નોઽસ્તિ યાવતી શક્તિઃ પાતકાનાં વિનાશને । તાત્કર્તુ ન
શક્નોતિ પાતકં પાતકી નરઃ ॥૮૫॥ અહ્નસક્લં વૈષ્ણવાનાં ચદેયુર્દ્ધ
ર્લમં ચ ચે । આત્મસ્થાયાં મુદુર્યં ચ કુર્યુઃ સિદ્ધત્વયુદ્ધયે ॥૮૬॥ ચે
ચ સ્વસદ્ધર્મરતાન્સાધકાનેવ ચક્ષતે । સ્વૈર તુ ઘરતઃ સિદ્ધાન્મુ-

લતાને બહાર નહિ પ્રકાશ કરીને પરનો વિશ્વાસ લાવવા ભગવાનના આવા
પ્રકારના મહિમાને બહુધા જેઓ વર્ણન કરેછે તેઓ અસત છે એમ બાણુ
॥૮૨-૮૩॥ તે અસાધુઓનો ભગવન્મહિમા વર્ણનનો પ્રકાર આલો છે—
ભગવાનનાજ એક શરણને પામેલા આપણને બૂત બનિશ્યત કે વર્તમાન
પાપસંચયથી શી લીતિ છે ? કેમકે ભગવાને ભતિથી અધમોનાપણુ ઉદ્ધા
રમા અને વૃત્તથી પતિતોનાપણુ પાવનમા સકલ કરેલો છે, એકવારપણુ
નારાયણના નામોચ્ચારણુમાત્રથી સર્વ પાપ નિ શેષ નાશ થઈ બચ છે, લેશ
પણુ અવશેષ રહેતું નથી જેટલી પાપોના વિનાશનમા ભગવન્નામની શક્તિ
છે તેટલું પાપ કરવા કયા પાતકી નરની શક્તિ છે ? એકપણુ સમર્થ નથી
માટે તે ભગવાનના આશ્રયવાળા આપણને સો ભય છે ? લેશપણુ નવી,
વિગેરે મહિમા પ્રકાર ॥૮૪-૮૫॥ વળી અંતરમા નિગૂઢ વિષય કામનાવાળા
જેઓ એમ કહેછે કે—વૈષ્ણવોના અગસગના મહિમાને કોણુ કહેવા સમર્થ
થાય ? કોઈ પણ નહિ, કેમકે તેતો ભર્વશુભ નથી કિંતુ અનેક જન્મમા
કરેલા મુકુતોના ફળભૂત છે, એમ જેઓ કહેતા હોય વળી અમારા જેવા
ભગવદેકપરાયણુ કોણુ છે ? એમ માનીને પોતાની સિદ્ધાઈ પ્રખ્યાપન
કરવા વારવાર આત્મલાઘાને કરતા હોય તેયણુ અસત મમજવા ॥૮૬॥
વળી દુર્લ્લક્ષિ જેઓ પોતાના નિષ્કામાદિ સદાચારમા નિષ્ઠાવાળા સાચા
સાધુઓને સાધનદશામા વર્તતાને કહેછે, એટલે જેઓ સ્ત્રીસ્પર્શાદિ પાપ
થી રાચ પામનારા છે તેતો સાધનશ્યામા રહેલા બાણુ એમ કહેછે,
અને વિધિવિધેધને ઉલ્લવન કરીને સચેટ વર્તના અસાધુઓનેતો મિદ્ધશાને
પામેલા અને મુજબાવને પામેલા કહેછે, એટલે ધર્મનિષ્ઠા અવગુણ અને

કાન્પ્રાહુશ્ચ દુર્ધિયઃ ॥૮૭॥ વયં બ્રહ્મ જગત્સર્વં મૂર્તિમદ્ બ્રહ્મ
નિશ્ચિતમ્ । સ્ત્રીપુંસાનાં ચ શૃંગારો બ્રહ્મકલ્લોલ એવં હિ ॥૮૮॥
રાધાકૃષ્ણસ્ય રાસોઽપિ ગોલોકેઽસ્માભિરૈક્ષિ વૈ । સમાધૌ નાત્ર
સન્દેહઃ સ કૃષ્ણોઽસ્માસુ વર્તતે ॥૮૯॥ કૃષ્ણવુદ્ધિં કરિષ્યન્તિ
તસ્માદસ્માસુ યે જનાઃ । ભવિત્રી ભગવલ્લોકપ્રાપ્તિસ્તેષાં યથૈવ નઃ
॥૯૦॥ इत्थं मिथ्यादम्भवार्ताचाटुमिर्वञ्चितान् जनान् । स्ववि-
श्वस्तान् प्रकुर्युर्धर्मभ्रष्टान् दुराशयाः ॥९१॥ અધર્મસર્ગેણ જિતા
અસન્તસ્તેઽયમ્વિતામ્ । યદાથયાત્પ્રપચ્યન્તે કુમ્ભીપાકેષુ મા-
નવાઃ ॥૯૨॥ તત્પરીક્ષણકાલં ચ સૂચયામિ સમાસતઃ । તદ્ધર્દ
જ્ઞાયતે યત્ર મુહુસ્તત્પાર્શ્વગૈર્નરૈઃ ॥૯૩॥ સ્વતુલ્યશીલિનો યર્હિં ભવે-

યથેષ્ટાચારીમાં શુભને કહેછે, તે આ અસાધુઓ બાલુવા ॥૮૭॥ વળી અમો
તેઓ તમો જગત બધુય નિશ્ચે બ્રહ્મ જ છે, જે મૂર્તિમત્ છે તે બ્રહ્મ જ
કહેવાય, તેમાં 'દ્વે વા ય બ્રહ્મણો રૂપે મૂર્તં ચામૂર્તમેવ ચ' એવી શ્રુતિ છે,
તો શ્રીપુરુષનો જે શૃંગાર છે તેપણુ પરમાનંદમય બ્રહ્મનો આનંદકલ્લોલ જ
છે ॥૮૮॥ સમાધિનિષ્ઠ અમો કદાચિત્ સમાધિવિષે ગોસોકમાં રાધાકૃષ્ણનો
રાસપંથુ બેઠાએ છીએ, એમાં સંશય નથી. એજ રાધાકૃષ્ણ અમારે
વિષે સદાય નિવાસ કરી રહ્યા છે, તો અમારે વિષે અવિવેકથી કરાતા
મનુષ્યભાવને ત્યાગ કરીને 'આ સાક્ષાત્ કૃષ્ણ જ છે' એવી શુદ્ધિને જે
જનો કરેછે તેમને અમારીપિઠે નિયમથી લગવાનના લોકની પ્રાપ્તિ થાયજ
॥૮૯-૯૦॥ ઇત્યાદિ મિથ્યાભૂત દંભવાર્તાઓનાં પ્રિયવચનોવડે ઠગીને;
પોતાવિષે વિશ્વાસને પામેલા લોકોને ધર્મથકી જેઓ બ્રહ્મ કરેછે, તે આ દુષ્ટ
આશયવાળા, અધર્મસર્ગે અલિનવ કરેલા અસંત બાલુવા. જે અસાધુઓના
આશ્રયથી જનો હુંલીપાક નરકમાં રંધાય છે ॥૯૧-૯૨॥ તેઓની પરીક્ષા
કરવાના કાળને સંક્ષેપથી તમોને હવે સૂચવું છું, જે સમયે તેઓનો હૃદયગત
અભિપ્રાય તેમની પાસે નિત્ય વર્તનારા નરો બાલુ શકે છે ॥૯૩॥ તેનેજ
ચાર શ્લોકથી કહેછે—જ્યારે પોતાને સમાન સ્વભાવવાળા અસંતો ભેગા
થાય ત્યારે તો 'આ સર્વ નિશ્ચે બ્રહ્મ છે' 'નીચે આત્મા છે અને ઉપરપણુ

ચુલ્લે તુ સદ્ગતા. । મક્તિધર્મવિરક્તીના કુર્યુર્મૂલચ્છિદાં તદા ॥૧૪॥
 પ્રહ્લાણો જ્ઞાનમાત્રસ્ય કુર્યુશ્ચ સ્થાપનં મુદા । યતસિદ્ધાન્તરે કશ્ચિ
 ઘઘાગચ્છેદુપાસક. ॥૧૫॥ તદા તુ સ્વસ્ય સિદ્ધાન્તમાચ્છાધેવાશુ
 તે સલાઃ । ધર્માદિસ્થાપનં કુર્યુસ્તસાદપ્યધિકં સત. ॥૧૬॥
 જ્ઞત્યાદિકાલે હ્યસતા જ્ઞેય આમ્યન્તરાશય । નિત્યાનુયાયિભિ
 પુમિર્ધર્મવંસેકલક્ષણ. ॥૧૭॥ મધ્યે માંસે પારદાયં સ્તેન્યે સ્વપર
 હિંસને । ગુમં તેષા પ્રવૃત્તિશ્ચ જ્ઞેયા સાદ્ધર્મ્યકર્મસુ ॥૧૮॥ ધર્મસ્ય
 સ્થાપને યાદૃક્ ઔવિષ્ણોરાત્રહોઽસ્તિ હિ । તથૈવ તૈષામસતા
 ધર્મોન્મૂલન આત્રહ ॥૧૯॥ इत्य कुलक्षणेर्वात्मा दाम्भिकानसत
 यलान् । तद्दर्शनार्थं गृहिभिर्न नेया योषित कचित् ॥૨૦॥ न

આત્મા છે' 'દાશ (વ્યાધ) બ્રહ્મ છે અને દાસપણુ બ્રહ્મજ છે' માટે આ
 સર્વ બ્રહ્માત્મક છે એમ જાણતા આપણને સ્ત્રી પુરુષ એવો ભેદ શો ? પતિ
 પત્ની એવો ભેદ શો ? અને સ્વપર ભેદ શો ? કશો ભેદજ નથી, એવા શુદ્ધ
 બ્રહ્મજ્ઞાનવાહીને અતિહર્ષથી વદીને ભક્તિ ધર્મ વંશગ્યનુ મૂળમાથી
 ઉત્પન્ન કરે આવા રહસ્યવાર્તા પ્રવૃત્તિના અવસરમા જો કોઈ બીજો
 ઉપાસક આવી અંદે તો તત્કાળજ પોતાનો આશય ઢાકી દબને ધર્માદિ
 સ્થાપનમાજ એક ઉપયોગી તેથીપણુ (ઉપાસક થઈ) અધિક વા
 કરવા મડી પડે, ઇત્યાદિ અવસરમા નિત્ય તેમની પાસે રહેનારા જનોએ
 તે અસાધુઓનો ધર્મધ્વસજ એક લક્ષણ બેનુ છે એવો આભ્યતર આશય
 જેવો હોય તેવો સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે ॥૧૪-૧૭॥ કે બદુના-મઘપાન
 માસલક્ષણુ પરસ્ત્રીસંગ આર્થ આત્મવાત પરવાત અને સસ્કરીકરણ
 નતિશ્ચશીકરણાદિ ક્રિયાઓમાં તે અસતોની જે ગુણપણે પ્રવૃત્તિ છે તેપણુ
 નિત્ય પાસે રહેનારા જનોએ જાણી શકાય છે ॥૧૮॥ શ્રીચિંતુ લગવ નને
 જેવી ધર્મસ્થાપનમા અત્યાધક આગદવાળી પ્રવૃત્તિ છે તેવીજ અસતોને
 અધર્મસ્થાપનમા અધિક પ્રવૃત્તિ હોય ॥૧૯॥ આવા હુલિસત લક્ષણોએ
 કરીને દાબિક ખળ અસાધુઓને જાણીને પડીથી તેમના દર્શન કરવા
 અનિવેચીની પેઠે ગૃહસ્થ જનોએ પોતાની સખન્ધિની નારીઓને ક્યારેય

પુમ્નિરપિ કર્તવ્યઃ સદ્ગુણેષાં તતઃ પરમ્ । શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિમૈ-
વાચ્યાં સર્વૈરપિ મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૦૧॥ પતાં સચ્છાત્રમર્યાદામતિ-
મ્યાત્ર યાઃ સ્ત્રિયઃ । વર્તિપ્યન્તે નરા વા યે નહ્યન્તિ ચ ન સંશયઃ
॥૧૦૨॥ પ્રાપ્સ્યન્ત્યપયશોઽત્રાપિ પરત્ર ચ યમાલયે । આર્તનાદાન્પ્ર-
કુર્ચન્તો લપ્સ્યન્તે તીવ્રવેદનાઃ ॥૧૦૩॥ ધર્મસંરક્ષણેનૈવ મુક્તિમૈકા-
ન્તિકીં તુ યે । હૃદ્યેયુસ્તૈશ્ચિન્તનીયમેતન્મદ્વાક્યમાદરાત્ ॥૧૦૪॥
મુપ્પત ડવાચ—શ્રુત્વૈતદ્દરિણોદિતં સ નૃપતિર્મૂપ ! સ્વધર્માવનં પ્રીતો-
ઽભૂચ્ચ સદઃસ્થિતા મુનિગણાઃ સ્ત્રીપુંસસદ્ગુણાસ્તથા । પ્રીતિં પ્રાપ્ય
પરાં પ્રણમ્ય ચ હરિં તસ્યાશ્ચયેયુઃ સ્વકાનાવાસાંશ્ચ નિજાશ્રમં પ્રમુ-
રપિ પ્રાયાહુરુણાં ગુરુઃ ॥૧૦૫॥ યોપાણાં ચ નૃણાં સ્વધર્મમવિતું

લઈ જવી નહિ ॥૧૦૦॥ તેઓનું અસાધુપણું જ્ઞાન થયા પછી પુરૂષોએ
પણ અસતોનો ભગવત્કથાશ્રવણ પ્રસંગથી પણ સમાગમ કરવો નહિ મુમુક્ષુ
મર્વે સ્ત્રીયો તથા પુરૂષોએ પણ પોતાને પરમ પ્રિય એવી સાક્ષાત્ પ્રકટતાને
પામેલા પુરૂષોત્તમની પ્રતિમા જ સર્વ પ્રકારે પૂજવી 'આજ' સાક્ષાત્ ભગ-
વાન છે' એવી ભાવનાથી એનું શ્રેય સિદ્ધ થાયજ તે આ સમ્પ્રજ્ઞાશ્રમર્યા-
દાને જેઓ અનુસરતા નથી કિંતુ અતિક્રમ કરીને વર્તે છે તે પુરૂષો કે
સ્ત્રિયો નાશ પામી જશે, એટલે પોતાના મોક્ષમાર્ગ થકી ભ્રષ્ટ જશે એમાં
સંશય નથી ॥૧૦૧-૧૦૨॥ મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરનારા તેઓ આ લોકમાં
અપમશપ્રમુખ હુ.ખને પામીને પરલોક ચમાલયમાં હુ.ખી નાદને કરતા
થકા નરકભોગ સખન્ધી તીવ્ર વેદનાને પામશે ॥૧૦૩॥ માટે જે મુમુક્ષુ
જનો પારમૈકાતિક ધર્મથીજ એકાતિકી મુક્તિને ઇચ્છતા હોય તેમણે તો
આ માત્ર વચન આદરથી વિચારવું (ગ્રહણ કરવું) ॥૧૦૪॥ મુપ્પતઃપિ
કહે છે—હે ભૂપ ! તે આ ધર્મજ્ઞાનાદિ ગર્ભિત ભગવાનનું વચનામૃત
સાંભળીને હેમતસિંહરાજ, સલામા બેઠેલા સર્વે મુનિગણો અને સર્વે ભક્ત
સ્ત્રીપુરૂષો પરમ પ્રસન્નતાને પામીને, ભગવાનને સાદાંચ પ્રણામ કરીને,
તેમની આજ્ઞાથી પોતપોતાને નિવાસ સ્થાને ગયા. ગુરૂઓના ગુરૂ પ્રભુ શ્રી
હરિપણુ પોતાના નિવાસ ભવને પધાર્યા ॥૧૦૫॥ હે ભૂપતે ! ભગવાને પો-

સચ્ચાચારાંનિધિં નિર્મય્યૈવ સમુદ્ધૃતોઽસ્તિ હરિણા સારસ્તદીયો
હ્યયમ્ । પતં ચેઽનુદિન પઠન્તિ મનુજાઃ શૃણ્વન્તિ વા ભૂપતે ! તે
ધર્મ પરિરક્ષ્ય ચ સ્વમમલં યાન્ત્યેવ વિષ્ણો પદમ્ ॥૧૦૬॥ इति
શ્રીસત્સાઠ્ઠીજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધયુત્સવે શ્રીનારા
યણહેમન્તસિંહસવાદે ધર્મરક્ષાનિરૂપણનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાય ॥૨૪॥

હવેત વ્વાચ—ચતુર્થ્યા તુ સદ સંસ્ય સ્વયમેવ હરિર્નિજાન્ । અસ્પૃ
શ્યસ્પર્શજાદોપાદ્રિરક્ષિપુરુષાચ હ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિહ્વાચ—શૃ
ણ્વન્તુ પુરુષાઃ સર્વે શૃહિણસ્ત્યાગિનસ્તથા । સર્વેષાં હિ હિત વચ્ચિન્ન
યુષ્માક મામુપેયુષામ્ ॥૨॥ સ્ત્રિયોઽન્ન દ્વિવિધાઃ સન્તિ તત્રૈકા

તાના આશ્રિત નરનારીઓના સ્વધર્મની રક્ષા કરવા હમણાં જે આ અશ
ઉપદેશ કયો તે આ સમગ્ર સમ્બ્રાહ્મણી ક્ષીરસાગરને મથન કરીનેજ
તેનો સાર સમુદ્ધાર કયો છે જે મનુષ્યો આ સારને પાઠ કરે કે સાંભળે
તે આ આના સેવનપરાયણ જનો નિર્ભળ સ્વધર્મનું અનુષ્ઠાન કરી, જ્ઞાન
વૈરાગ્યને પામીને ભગવાનમા પરા ભક્તિને પામીને ભગવાનના નિલમુક્ત
બોધ્ય લોકને પામશે ॥૧૦૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને પ્રબોધયુ-
ત્સવે શ્રીનારાયણહેમન્તસિંહસવાદે ધર્મરક્ષાનિરૂપણનામા ચતુ-
ર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૪॥

અધ્યાય ૨૫ મો.

મુમ્મતઃપિ કહેછે—હે રાજા ! ત્યારપછી ક્રાંતિક શુકલ ચતુર્થાએ
તો સધ્યા આરતી થયા પછી થએલી સભામાં ભગવાન પોતાના સિંહા
સનમાં વિરાજમાન થઈને પોતાના ભક્ત સ્ત્રીપુરુષોને અસ્પૃશ્યના સ્પર્શથી
થતા હોષયથી રક્ષા કરવાની ઇચ્છાથી પોતેજ સ્પષ્ટ બોલ્યા ॥૧॥ શ્રીના
રાયણમુનિ કહેછે—હે ભગ્નો ! શૃહસ્થાશ્રમી તથા ત્યાગી તમો સર્વે
જનો માફ વચન સાંભળો મારા શરણને પામેલા તમો સર્વેના હિતને
કરનારા આ એક વચનને હમણાં હું કહું છું ॥૨॥ આ જગતમા પ્રકૃતિથી

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાને પોતાના ભક્ત સ્ત્રીપુરુષોના નિષ્કામવ્રતની ફરતા
કરતા સ્પર્શવિવેક કહ્યો ॥

ધર્મસર્ગજાઃ । પતિવ્રતાસતીસાધ્વીસંજ્ઞાશ્ચ શુચયઃ સદા ॥૩॥
 અધર્મસર્ગજાશ્ચાન્યાઃ કૃત્યાઃ પાતકચેતસઃ । પુંશ્ચલીકુલટાઘાત્યા
 અપવિત્રાઃ સદા મતાઃ ॥૪॥ સમ્બન્ધીતરપુંસ્પર્શં સ્વતો જાતે વિના-
 પદમ્ । તત્રાઘા વિભ્યતિ યથા સર્પાદેહામિમાનિનઃ ॥૫॥ સ્વં ચે-
 ત્કાપિ સ્પૃશેદન્યસ્તદા તુ પ્રાપ્તુય્ રુઝમ્ । સ્પર્શં યથૈવ વાનર્યાસ્તી-
 ક્ષ્ણાન્નેર્વા તથાન્ન તાઃ ॥૬॥ દ્વિતીયાસ્ત્વથ પુંસ્પર્શં સ્વતો જાતે ચ વા-
 ન્યતઃ । ન તેન હૃદિ તપ્યન્તે ન ક્રિયાસ્વપિ તદ્ભયમ્ ॥૭॥ इत्थं द्वेधा
 स्त्रियः सन्ति पुंमासोऽपि तथा द्विधा । धर्मवन्दयाः पुण्यवन्तोऽ-

સ્ત્રિયો બે પ્રકારની છે, તેમાં પ્રથમની ધર્મસર્ગથી થએલી 'પતિવ્રતા સતી
 સાધ્વી' એવા નામથી ઓળખાતી સદા પવિત્ર છે. બીજી તો અધર્મસર્ગથી
 થએલી, પાપયુક્ત અંતઃકરણવાળી, કૃત્યાપુલ્ક, 'પુંશ્ચલી કુલટા' ઇત્યાદિ
 નામથી ઓળખાતી સદા અપવિત્ર છે ॥૩॥ તે બેમાં ધર્મસર્ગથી થએલી
 પતિવ્રતાઓ તો પિતા બ્રાતા આદિક સમીપના બન્ધુઓ થકી લિંગ પુર-
 ષના સ્વતઃ સ્પર્શ થકી કૃષ્ણસર્પના સ્પર્શ થકી દેહાત્મકુદ્ધિવાળા જનોન
 જેમ એમ લયને પામે છે. પ્રાણુ પ્રયાણુરૂપ આપત્તિ (કુવામાં પડી જવું
 વિગેરે) માં ફક્ત શરીર સંરક્ષણમાત્ર એક ઉપયોગી પુરુષસ્પર્શને સંકુ-
 ચિત શરીરવાળી થઈને સહન કરે છે ॥૪-૫॥ બે કદાચિત્ કોઈ અન્ય
 નર આપત્કાળ વિના પોતાના શરીરને સ્પર્શ કરે ત્યારે તો આ પતિવ્ર-
 તાઓ આ સ્પર્શમાં વાનરીના કે તીક્ષ્ણ અગ્નિના સ્પર્શથીજ જેમ એમ
 મહાવ્યથાને પામે છે ॥૬॥ અને બીજી કૃત્યાઓ તો પોતાથી કે બીજાથી
 પુરુષનો સ્પર્શ થઈ જતાં તેથી મનમાં લેશપણ સંતાપને પામતી નથી
 અને જેમાં પુરુષો બહુ જતા આવતા હોય એવાં માર્ગમાં આલવું વિગેરે
 ક્રિયાઓમાં પણ લેશપણ પુરુષસ્પર્શના પ્રસંગથી ભીતિ રાખતી નથી
 ॥૭॥ આ પ્રકારે સ્ત્રિયો બે પ્રકારની કહી. એરીતે પુરુષો પણ પ્રકૃતિથી
 બે પ્રકારના છે. તેમાં પ્રથમના તો ધર્મસર્ગથી ઉત્પન્ન થએલા, ધર્મમાંજ
 એક રૂચિવાળા, પુણ્યશીલ છે, બીજા તો અધર્મસર્ગ થકી ઉત્પન્ન

ધર્મચંદ્યાશ્ચ પાપિન ॥૮॥ પતિવ્રતાતુલ્યશીલાસ્ત્રાચા. પાપમી
 રવ. । છત્વાશીલાશ્ચ સન્ત્યન્યે સ્ત્રીસ્પર્શાશક્તિનો નરા ॥૯॥ જ્ઞાના
 દ્વાજ્ઞાનતઃ સ્પર્શં સ્ત્રીપુંસાનાં પરસ્પરમ્ । જાતે દોષો ભવત્યેવ પાપ
 રૂપશ્ચ દુઃસદઃ ॥૧૦॥ તસ્માત્સ્પર્શવિવેકોઽયં સ્ત્રીપુંસાનાં હિતાવહ ।
 સર્વેપામપિ લોકેઽસિન્મયા સાધુ નિરૂપ્યતે ॥૧૧॥ અમઙ્ગલાનાં
 સર્વેપામશુર્ચીનામમઙ્ગલ. । અશુચિર્વિધવાદેહ. પુરાણે વહુધોચ્યતે
 ॥૧૨॥ અતઃ ઉદ્ધવવર્ત્મસ્યૈર્વિધવા યોપિતો નરે । સ્પૃષ્ટ્વ્યા નાપિ

થએલા, અધર્મમાજ એક રૂચિવાળા પાપશીલ છે ॥૮॥ તેમા ધર્મસર્ગથી
 થએલા પ્રથમના જનો પતિવ્રતા વનિતાઓની પેઠે પોતે અન્ય નારીના
 નિરીક્ષણ થઈ પાવુ ભય પામનારા એકપત્ની વ્રતવાળા પાપભીરૂ હોય
 છે, બીજા અધર્મસર્ગથી થએલા અનાયો તો ફુલટાની પેઠે પરસ્પર
 સંભા શકા રહિત, પાપ પ્રવૃત્તિવાળા હોય છે ॥૯॥ સ્ત્રીપુરૂષોને પરસ્પર
 બાંહે અબાંહે અગમાત્રનો સ્પર્શ થતા હોય થાય છેજ આ દોષ ચડાળાદિ
 સ્પર્શની પેઠે જ્ઞાનથી પરિહાર્ય નથી કિંતુ પાપરૂપ છે, પ્રાયશ્ચિત્તથી પરિ
 હાર કરવાયોગ્ય આ પાપવિશેષ છે તેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરે તો દુઃખ
 દેનારો થાય ॥૧૦॥ માટે હવે હું સ્પર્શવિવેક ફરીરીતે કહું છું જે આ
 વિવેક સ્ત્રીપુરૂષોના હિતને કરનારો છે અમારા ચરણના સમાશ્રયવાળા
 તમોને ઉદ્દેશીને પ્રવર્તેલો પણ આ ઉપદેશ સર્વ ક્રોધને આ લોકમા હિત
 કરનારો છે ॥૧૧॥ તેમા વિધવાઓ તો સર્વાધિક અપવિત્રપણે અને અમ
 ગળપણે તેતે પુરાણમા બહુધા કહી છે, માટે તેનો સ્પર્શ પુરૂષે નજ
 કરવો (આ સ્થળે 'સ્ત્રીનો સ્પર્શ ન કરવો' એમ સામાન્યપણે કહેવાથી
 સ્ત્રીભક્તિ યોગથી વિધવાસ્પર્શનો પણ નિષેધ આવી જાય છે, છતાં તેના
 સ્પર્શના નિષેધનુ નિમિત્તાતર યોગ (વિધવાપણ રૂપ) થી ફરીથી વિધાન
 કર્યું છે, તેથી પાપની અધિકતા જણાવી છે, એટલે બીજા સ્ત્રીઓ કરતા
 વિધવાના સ્પર્શમા અધિક પાપ છે) ઉદ્ધવસપ્રત્યય કે જે પાર
 મૈક્રાતિક ધર્મના પ્રવર્તનરૂપ છે તેમાં રહેલા નરોએ તો અત્યત તે વિધ
 વાનો સ્પર્શ ન કરવો તથા તે વિધવાઓએ પુરૂષનો સ્પર્શ ન કરવો

ગૃહિમિસ્તામિઃ સ્પૃશ્યા ન તે તથા ॥૧૩॥ અદ્વાનાદિધવાસ્પર્શં
જાતે સ્નાયાત્પુમાંશ્ચ સા । ઘ્વાનાચ્ચેત્તર્હિં કુર્યાતામેકૈકં તાવુપોપ-
ણમ્ ॥૧૪॥ યદિ વુદ્ધ્વા સ્પૃશેત્કામાદિધવા પુરુષં કચિત્ । તદા
તુ નિષ્કૃતિસ્તસ્યાઃ શાસ્ત્રેષુ દિવિધોદિતા ॥૧૫॥ રહસિ સ્પર્શમાત્રે
તુ દિનદ્વયમુપોપણમ્ । તાદૃક્સ્પર્શં જનૈર્દર્શિતે કાર્યં ચાન્દ્રાયણં
વ્રતમ્ ॥૧૬॥ યત્તાં યા નિષ્કૃતિં નારી ન કુર્યાદયનાદરાત્ । કાય-
ક્લેશમયાદ્વા સા પ્રાપ્તુયાદાપદં મૃશમ્ ॥૧૭॥ પ્રાપ્ય સાપયશોઽ-
પ્રાપિ મૃત્યાથ યમયાતનાઃ । મુક્ત્વા નિરુદ્ધકેઽરણ્યે પિશાચી

(એક જણે સ્પર્શ કર્યો તેથી બીજાને પણ સ્પર્શ થઈ જાય છે—એટલે
ઉભય સાધારણ થઈ જાય છે. પરંતુ જણે પ્રથમ સ્પર્શ કર્યો તેને પાપ
અધિક થાય છે એમ જણાવામાટે પરસ્પર સ્પર્શનો પ્રતિબંધ કર્યો છે.
એટલે પુરૂષે સ્ત્રીનો સ્પર્શ ન કરવો અને સ્ત્રીએ પુરૂષનો ન કરવો. કરે
તો કરનારને પાપ અધિક છે) ॥૧૨-૧૩॥ અબલણથી વિધવાનો સ્પર્શ
થાય તો પુરૂષ પહેરેલા વસ્ત્રે સહિત સ્નાન કરે. અબલણથી પુરૂષનો સ્પર્શ
થાય તો વિધવા વસ્ત્રે સહિત સ્નાન કરે બે બહુ બોધને પરસ્પર સ્પર્શ
કરે તો બન્ને વિધવા સ્ત્રી તથા પુરૂષ એક એક ઉપવાસ કરે ॥૧૪॥ બે
વિધવા શુદ્ધિપૂર્વક કામભાવથી કદાચિત્ કામભાવે વર્જિત એવા પુરૂષનો
સ્પર્શ કરે ત્યારે તો તે વિધવાને કરવાનું પ્રાયશ્ચિત શાસ્ત્રમા બે પ્રકારનું
કહ્યું છે ॥૧૫॥ તે પ્રાયશ્ચિત્તને હવે કહે છે—એકાંત સ્થળમા શુદ્ધિપૂર્વક
કામભાવથી કેવળ સ્પર્શ થયો હોય તો વિધવા બે દિવસ ઉપવાસ કરે.
(પુરૂષ તો કામભાવે વર્જિત છે માટે એક ઉપવાસ કરે એમ બહુ લેવું)
પોતે કરેલો તેવો સ્પર્શમાત્ર બે જનોના બહુવામા આચ્યો હોય તો
વિધવા ચાંદ્રાયણવ્રત કરે. (પુરૂષ તો બે ઉપવાસ કરે એમ બહુ લેવું)
॥૧૬॥ બે નારી તથા પ્રાયશ્ચિત્તને અનાદરથી કે કાયકલેશના લયથી ન
કરે તો તે અત્યંત આપદાને પામે ॥૧૭॥ (આપદાને કહે છે) તે નારી આ
લોકમા મહા અપયશને પામીને પછી મરીને પણ યમયાતનાઓ લોગવીને
જળ વિનાના મહાવનમાં શુધાપુર પિશાચીના જન્મને પામીને દશહજાર

સ્યાત્ શુધાકુલા ॥૧૮॥ અથ સ્પર્શોચ્ચઃ પુરુષઃ કામાદુઃક્યા વિમર્ત-
કામ્ । તસ્યાપિ નિષ્કૃતિઃ પ્રોક્તા પૂર્વેવદ્વિવિધૈવ હિ ॥૧૯॥ સ્પર્શ
જનૈરવિદિતે દિનદ્વયમમોજનમ્ । વિદિતે તુ યયાશાસ્ત્રં કાર્ય
ચાન્દ્રાયણં વ્રતમ્ ॥૨૦॥ ય પતન્નેવ કુર્વોત પ્રાયશ્ચિત્તં પુમાન્
કુધી' । સોડનૈવામોલ્પયશો મૃત્વા ચ યમયાતના' ॥૨૧॥ તતો
ડ્યુતં સ ચર્પાણિ પિશાચઃ સ્યાત્ શુધાકુલઃ । વિષ્મૂચરકમાસાશી
ચને ધાયન્નિતસ્તતઃ ॥૨૨॥ વિધવાનાં મુર્યધર્મો વ્રહ્મચર્યસ્ય પાલ-
નમ્ । તદ્વ્રત્નઃ સ્યાદ્દિ પુંસ્પર્શાન્મહાન્દોષસ્તતો મત્ ॥૨૩॥ તસ્યાથ
વ્રહ્મચર્યસ્ય સ્વસ્પર્શો નૈવ નાશનાત્ । પુસો દોષો મહાનુકો વિધવા
સ્પર્શને કિલ ॥૨૪॥ યાદૃક્ પતિવ્રતાનાર્યાઃ સજ્જે પુંસઃ પરસ્ય ચૈ ।

વર્ષપર્યંત મહા કલેશને અનુભવશે ॥૧૮॥ અને જે પુરુષ શુદ્ધિપૂર્વક કામ-
ભાવથી કામભાવે વર્તે ત વિધવાનો સ્પર્શ કરે તેને પણ પ્રથમની પેઠે
જે પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું છે ॥૧૯॥ શુદ્ધિપૂર્વક કામભાવથી પોને કરેલો
વિધવાસ્પર્શ એકાંત સ્થળમાં થએલો હોવાથી જે જનોના જાણવામાં ન
આવ્યો હોય તો પુરુષ જે ઉપવાસ કરે (વિધવા તો કામભાવે વર્તે ત
છે માટે એક દિવસ ઉપવાસ કરે એમ જાણી લેવું) તેવો વિધવાસ્પર્શ
જે જનોના જાણવામાં આવ્યો હોય તો પુરુષ મથાશાસ્ત્ર આદ્રામણ્યવ્રત
કરે. (વિધવા તો જે ઉપવાસ કરે એમ જાણી લેવું) ॥૨૦॥ હુશુદ્ધિ જે
પુરુષ આ મેં કહેલા પ્રાયશ્ચિત્તને ન કરે તે આ લોકમાં અપયશને પામે
છે અને મરીને યમયાતનાને પામે છે ॥૨૧॥ તે પછી તે પુરુષ દશહાર
વર્ષપર્યંત શુધાકુળ, વિષ્ણુ મૂળ રુધિર અને માસને ભક્ષણ કરનારો, નિર્જળ
વનમાં અહીં તહીં દોડાદોડ કરતો પિશાચ થાય ॥૨૨॥ અથવા પુરુષ
સાગરપ્ર અદ્યયર્થવ્રત પાળવું એ વિધવાઓનો મુખ્ય ધર્મ છે, પોને વિધ-
વાએ કરેલા પુરુષસ્પર્શથી અદ્યયર્થવ્રતનો ભંગ થાય, માટે પૂર્વોક્ત મહાન્
દોષ વિધવાને થાય છે ॥૨૩॥ વિધવા નારીના અદ્યયર્થવ્રતનો પોતાના
સ્પર્શથીજ નાશ થવાનો સંભવ છે માટે વિધવાના સ્પર્શમાં પુરુષને પૂર્વોક્ત
મહાન્ દોષ કહ્યો છે અર્થાત્ વિધવા પુરુષનો સ્પર્શ કરે અને પુરુષ

સ્યાદોપસ્તાદગેવ સ્યાતુંસ્પર્શં વિધવાસ્ત્રિયાઃ ॥૨૫॥ દોષઃ સ્યાદ્-
હિણો યાદક સ્વકીયેતરયોપિતઃ । સક્કે સ્યાદ્વિધવાસ્પર્શં બુદ્ધ્યા
તાદગસંશયમ્ ॥૨૬॥ સક્કે પરસ્ત્રિયા દોષો ગૃહિણો યાદગીરિતઃ ।
અગૃહસ્ત્રિયા તાદક સ્યાત્સ્ત્રીમાત્રસ્પર્શને કિલ ॥૨૭॥ મૃતે પત્યૌ
બ્રહ્મચર્યં વિધવાયા દ્વં મતમ્ । સ્ત્રીસ્પર્શાત્ બ્રહ્મચારીવ મીતા
પુંસ્પર્શતો ભવેત્ ॥૨૮॥ સત્ચક્ષાસ્ત્રચણે દાને તીર્થં ચ બ્રાહ્મણાર્ચ-
નમ્ । સદસ્યાવશ્યકં કુર્યાદ્દિ સા નાત્ર દોષમાક્ ॥૨૯॥ રહઃ-
સ્થાને યદિ તુ તત્કુર્યાત્તર્હિ તયોર્દ્વયોઃ । મત્કયોઃ સ્ત્રીપુરુષયોર્દરેઃ

વિધવાનો સ્પર્શ કરે તેમાં બન્નેને પૂર્વોક્ત અતિશય દોષ કહ્યો છે ॥૨૪॥
વળી વિધવા બે કામભાવથી પુરુષનો સ્પર્શ કરે તો તેના અંગસ્પર્શ માત્ર-
થી પણ પરપુરુષના ઉપભોગમાં સંધવા સાધ્વી સ્ત્રીને જે પાપ થાય તે
પાપને પામે. તથા પુરુષ કામભાવથી બે વિધવાનો સ્પર્શ કરે તો તેના
અંગસ્પર્શમાત્રથી પણ સાક્ષાત્ પરદારાના ઉપભોગમાં ગૃહસ્થ પુરુષને
જે પાપ થાય તે પાપને પામે, એમાં સંશય નથી ॥૨૫-૨૬॥ ગૃહસ્થને
પરદારાના ઉપભોગમાં જે પાપ થાય તે પાપને અગૃહસ્થ (શ્રદ્ધાચારી
વાનપ્રસ્થ સંન્યાસી અને ત્યાગી) કામભાવથી સંધવા વિધવા કે કુમારી
સ્ત્રીમાત્રના સ્પર્શમાત્રથી પામે છે ॥૨૭॥ પોતાનો પતિ મરણ પામતાં
વિધવાને અષ્ટ પ્રકારે પુરુષ પરિભ્રમણ અશ્વત્થમત દુઃખપણે પાળવાનું
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, માટે તેણીએ નૈષ્ઠિક શ્રદ્ધાચારી સ્ત્રીસ્પર્શથી જેમ ભય
પામે તેમ ભય પામનારી થવું ॥૨૮॥ હવે વિધવાને થતા પુરુષ સ્પર્શમાં
દોષભાવનાં સ્થાનોને નવ શ્લોકથી કહે છે—જેમાં સાક્ષાત્ આદ્યપૂજન
શાસ્ત્રમાં કરવાનું કહ્યું હોય તેવા સમ્પ્રજ્ઞાશ્રવણમાં દાનમાં અને તીર્થમાં
આદ્યપૂજનમાંજ એક અંગભૂત, ચંદનપુષ્પાદિકના અર્પણ નિમિત્તથી
થતો તેનો સાક્ષાત્ અંગસ્પર્શ બે સલામાં કરાય તો વિધવાઓને દોષને
માટે નજ થાય. આજ સ્પર્શ બે એકાંત સ્થળમાં કરે તો દોષને માટે
શાયજ ॥૨૯॥ મનમાં તો કલંકકેશ વિધવાને નથી તથા તે પૂજ્ય વિપ્રને
નથી, પણ ભગવાનવિષે લાઙ્ગિયાવે સંપત્ત છે, પરંતુ જનસમાજ આ-

શુદ્ધિર્મતૈન્દવાત્ ॥૩૦॥ રોગે વૈદ્યસ્ય ચ સ્પર્શે મુળદને નાપિતસ્ય ચ ।
સ્પર્શે તસ્યા ॥ દોષોઽસ્તિ યદિ તત્રેતરો ભવેત્ ॥૩૧॥ આસન્નસ-
મ્બન્ધભાજાં સ્પર્શે જાતે નૃયોપિતામ્ । આવશ્યકત્વાદન્યોન્યં ન
દોષો હ્યગતિત્વતઃ ॥૩૨॥ પિતા આતા પિતૃવ્યશ્ચ તત્પુત્રાસ્તત્સુતા-
દયઃ । માતામહો માતુલશ્ચ તત્પુત્રાસ્તત્સુતાદયઃ ॥૩૩॥ માતૃવ્યસુઃ

દિક સંપત્તિનો અભાવ (કોઈ માણસ ન હોય) આદિક ને કોઈ પણ
કારણથી એકાંતમાં તેના પૂજનનિમિત્તથી આવી પડેલો અંગસ્પર્શ થાય
તો બને-વિધવા બ્રાહ્મણે આંધ્રાયણુમતનું અનુધાન કરવું. તેથી તે બનેની
શુદ્ધિ થાય. (જો કામકલંકિત ચિત્તવાળાં બને હોય તો તો મહાપાતકજ
છે) ॥૩૦॥ એજ રીતે મહારોગાતુર થતાં વૈદ્યના નાડીપ્રદર્શન નિમિત્તે
થતા સ્પર્શમાં બને મસ્તકના કેશમુંડન નિમિત્તે થતા નાપિતના સ્પર્શમાં
વિધવાને દોષ નથી. જો તે સ્થળમાં ઈતર-ત્રીજો મનુષ્ય પુરૂષ કે
સ્ત્રી હોય તો દોષ નથી (નહિ તો એક ઉપવાસ કરવાનો બાણવો)
॥૩૧॥ સમીપ સંબન્ધવાળા પિતા પુત્રી આદિકને (પિતાને વિધવા
પુત્રીનો અને વિધવા પુત્રીને પિતાનો) પરસ્પર આવશ્યક હોવાથી અને
ગત્યંતર નહિ હોવાથી અંગસ્પર્શ દોષને ખાટું થતો નથી. તેમાં આવ-
શ્યકતાતો-‘માતા ત્વમાયે સર્વેષાં’ ઇત્યાદિ વચન છે તો પિતા અમુર
આદિકે રહિત એવી વિધવાને કન્યાદાનસમયે બ્રમાર્ધના સ્પર્શની આવ-
શ્યકતા છે. અગતિકતાતો-વિધવા પુત્રી અને તેના પિતાને પદાર્થ આપવું
લેવું આદિક આવશ્યક કર્મમાં ગત્યંતરનો અભાવ છે, ઇત્યાદિ બાણી લેવું
॥૩૨॥ આટલા સમીપ સંબન્ધઓ સમજવા-પિતા, આતા, પિતૃવ્ય, (કાકો)
બાઈના પુત્રો, કાકાના પુત્રો, તેમના-બાઈના પુત્રોના પુત્રો તથા કાકાના
પુત્રોના પુત્રો અને તેઓની દીકરીઓના પુત્રો વિગેરે. તથા માતામહ,
(માનો બાપ) માઓ, મામાના પુત્રો, મામાના પુત્રોના પુત્રો અને તેમની
દીકરીઓના પુત્રો વિગેરે. તથા માતૃશ્વસા (માશી)નો પતિ અને તેના
પુત્રો તથા પિતૃશ્વસા (શેઈ)નો પતિ અને તેના પુત્રો તથા આચાર્ય અને
તેનો પુત્ર તથા અજઘાતા (અજ આપીને છવાડનારો) અને તેનો પુત્ર

પતિઃ પુત્રાસ્તથા પિતૃષ્વસુઃ પતિઃ । તત્પુત્રા ગુરુતત્પુત્રાવન્નદાતા
 ચ તત્સુતઃ ॥૩૪॥ સમ્રાટ્કશ્ચ શ્વશુરસ્તથા જ્યેષ્ઠાશ્ચ દેવરાઃ । તેષાં
 પુત્રાશ્ચ દૌહિત્રા દુહિતૃપતયસ્તથા ॥૩૫॥ પુત્રપૌત્રાદયઃ સ્વસ્યા એતે
 સમ્બન્ધિનો મતાઃ । એતેષાં સ્પર્શને દોષો નાસ્તિ તે યદિ ધાર્મિકાઃ
 ॥૩૬॥ એતદ્વિઙ્ગનરસ્પર્શઃ ક્રયવિક્રયકર્મસુ । જલાદ્યાદિભયે વાપિ
 કૃત્યાદૌ સ્યાન્ન દોષકૃત્ ॥૩૭॥ તથા સમ્બન્ધિયોપાયાઃ સ્પર્શેઽ-
 ન્યસ્યાઃ ક્રયાદિષુ । સ્પર્શે ચ પુરુષસ્યાપિ નાસ્તિ દોષઃ સ્ત્રિયા યથા
 ॥૩૮॥ પ્રયાણકાલે વિધવાદર્શનં ચાત્યમફલમ્ । તિર્યગ્ગચ્છત્ક-

તથા બ્રાતાએ સહિત શ્વશુર (પોતાના પતિનો પિતા) તથા જ્યેષ્ઠો, (પો-
 તાના પતિના મોટા ભાઈઓ) દેવરો (પોતાના પતિના નાના ભાઈઓ)
 અને તે જેઠ દીયેશના પુત્રો તથા પોતાની પુત્રીઓના પુત્રો અને દીકરી
 ઓના પતિઓ (જામાતાઓ) તથા પોતે વિધવાના પુત્રો, પુત્રાના પુત્રો
 અને તેમની દીકરીઓના પુત્રો વિગેરે આ પિતા આદિક સમીપના સખ-
 ન્ધવાળાં જણવા. આ પિતાદિકો જે ધાર્મિક હોય તો તેમનો આવશ્યક
 કાર્યમાં કરેલો સ્પર્શ વિધવા સ્ત્રીયોને દોષને માટે થતો નથી ॥૩૩-૩૬॥
 જળમાં ડુબી જતાં આવેલા લયમાં અને ઘરમાં અગ્નિ લાગતાં આવેલા
 લયમાં તથા કૃષીકર્માદિકના આચરણમાં તથા કય-તૃણ કાષ ઇંશા સુતર
 પાત્ર અન્ન વસ્ત્ર પત્ર પુષ્પ ફળ મૂળ કંદ, ઘી તેલ દહી દુધ આદિક રસ,
 લવણ ગોળ મણિ ધાતુ વિગેરે વસ્તુઓ મૂલ્ય આપીને વેચાતી લેવી અને
 વિક્રય-મૂલ્ય લઈને વેચાતી આપવી વિગેરે ક્રિયાઓમાં સમીપ સખન્ધી
 થકી ભિન્ન પુત્રપોના અંગનો સ્પર્શપણુ ભાવદોષે રહિત હોવાથી વિધવા
 સ્ત્રીયોને દોષને માટે થતો નથી ॥૩૭॥ એવીજ રીતે ગૃહસ્થ પુરુષનેપણુ
 પૂર્વોક્ત સમીપના સખન્ધવાળી વિધવા નારીના સ્પર્શમાં દોષ નથી અને
 જળ અગ્નિ આદિકનો લય તથા કય વિક્રય કર્મ તથા કૃષીકર્માદિ નિમિત્તે
 ભાવદોષવર્જિત ઇતર (સમીપ સખન્ધી થકી ભિન્ન) વિધવા સ્ત્રીમાત્રનો
 સ્પર્શ દોષને માટે થતો નથી ॥૩૮॥ પ્રસંગાત્ આ કર્તુધુ કે-પ્રયાણસમયે
 સન્મુખ વિધવાનું દર્શન અતિઅમંગળ કરનારૂં અને માર્ગમાં વાકી રીતે

જ્ઞસર્પાદ્યેતદધિકં મતમ્ ॥૩૧॥ ન કેવલં કાર્યદાનિઃ કિન્તુ
 મૃત્યુરપિ ધ્રુવમ્ । સસ્ય સ્વીયસ્ય વાપિ સ્યાદ્વનનાદોઽથવામ્નિભી-
 ॥૪૦॥ અતસ્તદ્દર્શનાઘસ્ય શાન્તયે શાસ્ત્રવેદિમિઃ । સઘ પવાસ્તિ
 કથિતં દરિસરણમદ્ગલમ્ ॥૪૧॥ તાસાં ચાપ્યાશિપો દેયા આરી-
 ચિપવિપોપમાઃ । તામ્યો મેયમતઃ પુંભી રાક્ષસીભ્ય શ્વાસિલૈઃ
 ॥૪૨॥ માત્રા સ્યન્ના દુહિત્રા ચ રહ.સ્થાને વય.સ્વયા । ન તિષ્ઠેતુ-
 રપસ્તાદ્દકુ હરેર્મત્કો વિનાઽઽપદમ્ ॥૪૩॥ અજ્ઞાનાત્તુ રહ.સ્થાને
 સ્વિતાયેકમુપોપણમ્ । ઉભાભ્યામપિ કર્તવ્યં સ્ત્રીપુંસાભ્યાં પ્રય-
 ત્તવ ॥૪૪॥ સવિકારેણ મનસા સ્પર્શમાત્રે રહ ક્રુતે । ચાન્દ્રાચળં

જતા કાળા સર્પ થકીપણુ અધિક અપશકુન કરનાર માન્ય છે ॥૩૧॥
 આવા અપશકુનનાં દર્શન થયા છતાપણુ ભે પ્રયાણુ કરે તો કેવળ કાર્વની
 હાનિ થાય એટલુજ નહિ કિન્તુ પોતાનો કે સખન્ધી સ્ત્રી પુત્રાદિકનો મૃત્યુ
 પણ નિશ્ચે થાય અથવા ધનનાશ થાય અથવા અગ્નિ આદિકનો લભ થાય
 (કાદિપણુ થાયજ) ॥૪૦॥ માટે પ્રયાણુસમયે વિધવાના દર્શનથી થતા
 પાપની નિવૃત્તિ માટે શાસ્ત્રગ્રંથોએ તત્કાલુજ હરિનામસ્મરણુરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત
 કર્તુછે, કેમકે તેતો સર્વ અમગળને નિવારનારૂ મગળનુ પણ મગળ છે
 ॥૪૧॥ વિધવાના 'સુખી થા સ્વ' ઇત્યાદિ આશીર્વાદોપણુ કૃષ્ણસર્પના વિપ-
 સદૃશ છે, માટે સર્વ પુરૂષોએ વિધવા સ્ત્રીયોથકી રાક્ષસણીયો થકીજ જેમ
 એમ લાય પામવો (પ્રસંગથી કહેલો આ બધો અર્થ વિધવાના પ્રસંગની
 સાન્ન્યતાને દૃઢ કરેછે) ॥૪૨॥ જે વિષમથકી વિરક્ત અને ભગવાનમા રક્ષા
 છે તે યુવા વયમા વર્તતો પુરૂષ યુવા વયમા વર્તતી માતા કે બહેન કે દીકરીની
 સાથે પણ એકાગ્ર સ્થળમા આપડાળ વિના નજ રહે, કેમકે એકાતમા સ્ત્રીનુ
 સાન્નિધ્ય વિદુષોનાપણુ ચિત્તને ક્ષુબ્ધિત કરેછે ॥૪૩॥ અલ્પજીવી એકાતમા
 ભે સ્થિતિ થાય તો ઉઝ બને સ્ત્રીપુરૂષોએ પ્રયત્નથી એક ઉપવાસ કરવો
 ॥૪૪॥ વિકારવાળા મનથી એકાતમા ભે સ્થિતિમાત્ર કરે તો ઉઝ બનેએ
 પોતાના પાપની નિવૃત્તિમાટે ચાદાયણુમત કરવુ 'સ્પર્શમાત્રે' એવો પાઠ

૧ 'સ્થિતિમાત્રે' इति पाठान्तरम् ।

વ્રતં કાર્યમુભામ્યાં સ્વાધશાન્તયે ॥૪૫॥ એકલઃ પુરુષઃ ક્ષાપિ કયા-
ચિદપિ યોષયા । ગચ્છેદ્વિધવયા સાકં નૈવ વર્ત્ત્તેનિ સર્વથા ॥૪૬॥
યદિ ગચ્છેત્પ્રમાદેન તર્હિ સાકં તયા સ્ત્રિયા । ઉપવાસં સ કુર્વોત
દિનમેકં સ્વશુદ્ધયે ॥૪૭॥ તરુણાનાં નરાણાં ચ તરુણીનાં ચ યોષિ-
તામ્ । સર્વથૈવ પ્રસન્નોઽયં નિપિદ્ધોઽસ્તિ પરસ્પરમ્ ॥૪૮॥ મમર્ત-
કાણાં નારીણાં સમ્બન્ધિપુરુષૈઃ સદા । સ્વાતન્યગમનાદ્રક્ષા કાર્યા
પિતૃસુતાદિભિઃ ॥૪૯॥ સમાજોત્સવતીર્થેભ્યો વિવાહાત્પાન્થસા-
ર્થતઃ । સાધુભ્યોઽનાશ્રમિભ્યશ્ચ રક્ષ્યા યોષા હિ સર્વથા ॥૫૦॥
અસુરા રાક્ષસા યક્ષા અતિકામાતિર્હિંસકાઃ । સ્ત્રીદ્રવ્યહરણાર્થં

હોય તો સ્પર્શનું આંદ્રાયણુમાં નિમિત્તપણું બણવું, (સ્પર્શ કરેતો આંદ્રાયણુ
કરે) આતો સર્વે સ્ત્રીસાધારણુ છે. માતા આદિકની સાથે તેવી રીતે
સ્થિતિમાત્રમાં તો આંદ્રાયણુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરું તેતો યુક્તજ છે, ‘સ્પર્શમાત્રે’
પાઠની અપેક્ષાએ ‘સ્થિતિમાત્રે’ પાઠમાં સ્વાસ્થ્ય રહું છે ॥૪૫॥ એકાકી
તરુણુ પુરુષે એકાકી તરુણી સંબન્ધીની સ્ત્રી સાથેપણુ તેમાંપણુ વિધવાની
સાથે માર્ગમાં સર્વથા નજ જવું ॥૪૬॥ બે તે સ્ત્રીની સાથે પ્રમાદથી જાય
તો પુરુષ પોતાની શુદ્ધિમાટે એક દિવસ ઉપવાસ કરે. (સ્ત્રીપણુ બે ભગ-
વદ્ભક્ત હોય તો એક ઉપવાસ કરે એમ બણી લેવું) ॥૪૭॥ કિં બહુના-
તરુણુ નરો અને તરુણી સ્ત્રિયોનો પરસ્પર જે પ્રસંગ છે તે સર્વથા નિવિદ્ધ
છે, માટે માર્ગમાં કે ઘરમાં આદૈયપણુ તેનો પ્રસંગ કરવો નહિ ॥૪૮॥
પિતા પુત્રાદિ સંબન્ધિ પુરુષોએ વિધવા નારીઓની જે કોઈપણુ સ્થળમાં
સ્વતંત્રપણુ થતા વિચરણુ થકી રોકીને સદાય રક્ષા કરવી ॥૪૯॥ સ્ત્રીયોને
સ્વતંત્રપણુ જવાનાં સ્થાનોને કહેછે—સમાજ, (જનોનો સંઘાત) ઉત્સવ,
(પુષ્પદોલોત્સવાદિ મહોત્સવ) તીર્થ, (યાત્રાનાં સ્થાન) વિવાહ, પટે-
માર્ગુ જનોનો સંઘ, વેરાગી વિગેરે સાધ્વાલાસો અને અનાશ્રમીઓ
(વંદેલા આદિક ભાર્યાવર્ત્તિત જનો) થકી સંબન્ધિની સ્ત્રિયોની પુરુષોએ
સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરવી, કારણુ કે તે સમાજાદિકમાં અતિક્રામી અતિહિંસક
અસુરો રાક્ષસો અને યક્ષો સ્ત્રી દ્રવ્યના આહરણુમાટે ગ્રુહ ગતિથી સર્વદા

હિ તિષ્ઠન્ત્યેતેષુ નિત્યદા ॥૫૧॥ અવલાનામતસ્તેભ્યો રક્ષણં પુરપેઃ
 સ્વકૈઃ । પ્રયત્નેનૈવ કર્તવ્યં ગૃહિભિઃ પાપમીરુભિઃ ॥૫૨॥ તાસા
 રક્ષાપિ ધર્મિષ્ઠેર્વુદ્ધિમદ્ધિઃ સયુક્તિના । સાન્ના દાનેન વા કાર્યા
 પુંભિર્મંદેન વાપિ તૈઃ ॥૫૩॥ નાદ્ગચ્છેદોઽન્નમદ્ધો વા તાસાં કાર્યા
 ન તૈર્વધઃ । તદાત્મઘાતહેતુશ્ચ ન વાચ્યા મર્મમિષ્ઠ વાક્ ॥૫૪॥
 ધર્મસ્ય રક્ષણે શક્તિઃ સ્વસ્યાન્યેપાં ચ સર્વથા । ભુવિ ભૂપસ્ય ચ
 ગુરોઃ સર્વેભ્યોઽપ્યધિકાસ્તિ હિ ॥૫૫॥ શિક્ષયિત્વા પ્રજા રાક્ષા

રહેછે ॥૫૦-૫૧॥ માટે સખન્ધી ગૃહસ્થ પુરુષોએ પાપધટ્ટી લય પામીને
 પોતાની અખળાઓનું સમાલદિકથકી રક્ષણુ પ્રયત્નથી જ કરવું ॥૫૨॥
 સ્ત્રીયોનું સરક્ષણુ કરતા સ્વજને સદ્ગુણિ, સદ્ધર્મ અને મુક્તિયુક્ત વચનથી
 તેણીનું સરક્ષણુ કરવું. જે તે સ્ત્રીયો સ્વતંત્રપણાની વાસનાના લેશથી ઉ-
 ળ્લત હૃદયવાળી હોય ત્યારે તો સામ (પ્રેમપર વાક્ય) દાન (જેયનું વસ્તુ
 આપવું) અને ભેદ (તેનો પક્ષ તોડી નાખવો)થી રક્ષા કરવી, પણ દડથી
 નહિ. કેટલાક અવિવેકીઓ સ્ત્રીયોના નાસિકા કર્ણાદિ અંગોનું રહેદન ભેદન
 વધે આદિકર્મમાં યતન કરેછે, આતો પાપ પથા છે, સરક્ષણુનો આ અનુપાય
 નથી, માટે અગ્નિછેદ અંગભંગાદિ ન કરે તથા મર્મભેદક વચન તેણીના
 પ્રત્યે ન બોલે, કેમકે સાહસાદિ સ્ત્રીસ્વભાવને લીધે આત્મઘાતમા તેણીઓ
 યત્ન કરે, માટે તેવી વાણીઓ ન જ વદવી ॥૫૩-૫૪॥ જે જણા જ લોકમા-
 ર્ણવ રક્ષણુવિષે અધિકાર કરેલા સમર્થ છે, કોણુ ? તો એક રાત્ર અને બીજા ગુરુ
 તે આ બંને પોતાના અને પરના સર્વથા ધર્મરક્ષણુમા બીજાની અપેક્ષા
 વિના પિતાદિ સર્વ થકીપણુ અધિક સમર્થ છે, તેમા પ્રથમનો રાત્ર પ્રજાસન
 (સન્માર્ગના અતિક્રમમા દડ)થી નિમઘ કરીને રક્ષા કરેછે બીજા ગુરુ
 સન્માર્ગના ઉપદેશથી રક્ષા કરેછે આ દેશની અપેક્ષાએ ઉપદેશથી સર-
 ક્ષણુ કરનાર ગુરુ તો રાત્રની અપેક્ષાએ અધિક છે, કેમકે આતો અજાનરૂપ
 અધિકારને ટાળીને જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ ઉપજાવીને સર્વને સન્માર્ગમા મુખેથી
 લઈ લય છે ॥૫૫॥ માટે એમણે પોતાના અધિકારને અનુસારે પ્રજાઓને
 અને શિષ્યોને યથાયોગ્ય શિક્ષા કરીને વિધવાઓનો ગ્રહાયરૂપ ધર્મ પુરુષ-

શિષ્યાંશ્ચ ગુરુણા તતઃ । પુંસ્પર્શાદિઘવાધર્મો રક્ષણીયઃ પ્રયત્નતઃ ॥૫૬॥ કુરુતો નૈવ યાવિત્યં તૌ પ્રજાશિષ્યપાતકૈઃ । નૃપો ગુરુશ્ચ યુજ્યેતે ભુજાતે તાન્યમુત્ર ચ ॥૫૭॥ પિતરશ્ચ પતન્ત્યેવ તયોઃ સ્વર્ગ-
ગતા અપિ । પાપેન તેન મહતા નિરયેષુ ન સંશયઃ ॥૫૮॥ ઉદ્ધવ-
સ્યામિનૈવૈષા મર્યાદાસ્તિ પુરા કૃતા । ઉલ્લહ્યેત્તાં યઃ કોઽપિ સ
દ્વેયસ્તત્પદ્માદ્દહિઃ ॥૫૯॥ ઇતામુલ્લહ્ય મર્યાદાં સ્ત્રી પુમાન્વા નિજે-
વલ્લયા । યતિષ્યેતે તયોર્ભૂરિ મલિપ્યલ્પયશો ભુવિ ॥૬૦॥ મિથ્યા-
કલક્ષાનપિ તૌ પ્રાપ્યાન્તે નિરયાન્વહ્નન્ । મોક્ષ્યેતે નાત્ર સન્દેહો
નીલકળ્થો ઘૃધીમ્યહમ્ ॥૬૧॥ સુવ્રત સ્વાચ—ઇતન્નિશમ્ય પ્રમુદસ્ત-
દાનીં સર્વે જનાઃ પ્રાક્ષલયઃ પ્રમું તમ્ । પ્રણમ્ય તે ચાઢમિતીશઘા-
સ્પર્શથા પ્રયત્નથીપણુ રક્ષણુ કરવો ॥૫૬॥ જો ગુરુ તથા રાજા ઉક્ત પ્રકારે
નજ કરે તો તેઓ પ્રભુપાપ અને શિષ્યપાપથી લેપાય છે. તે પાપના ફળને
નરકમાં લોગવે છે, અર્થાત્ રાજા પ્રભુપાપને લોગવે અને ગુરુ શિષ્ય-
પાપને લોગવે છે ॥૫૭॥ જો રાજા અને ગુરુ પ્રભુ અને શિષ્યોને ધર્મમાર્ગમાં
ન નિયમન કરે તો તે મહાપાપથી તેમના પિત્રિઓ સ્વર્ગમાં ગએલા
પણુ નરકમાં પડેજ એમાં સંશય નથી ॥૫૮॥ આ મર્યાદા પૂર્વે અમારા
ગુરુ સાક્ષાત્ ઉદ્ધવાવતારભૂત શ્રીરામાનંદસ્વામીએજ કરેલી છે. જે કોઈ
પણુ જન આ મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરે તે તેમના અભિમત સન્માર્ગ થકી
બિહિર્ભૂત હોધને અમારો પ્રસાદપાત્ર ન થાય ॥૫૯॥ તે આ મર્યાદાને ઉલ્લં-
ઘન કરીને પુરૂષ કે સ્ત્રી જો ઇચ્છામાં આવે તેમ વર્તે તો તેમનું પૃથ્વીમાં
બહુ અપયશ સર્વત્ર નિન્દાસ્પદ થશે અને તેઓ મિથ્યા કલંકોનેપણુ પામીને
મરણુ પામતા નરકમાં મહાવેદનાને અનુભવશે એમાં સંશય નથી. હું-
જે સર્વનો પ્રશાસિતા છું તે સાક્ષાત્ કહુંછું. નીલકંઠ-તપશ્ચર્યાવડે ભૂમિમા
'નીલકંઠ' નામથી વિખ્યાત એવો હું કહુંછું (આ ઉપરથી—આ મર્યાદાના
ઉલ્લંઘનમાં નીલકંઠ-રૂદ્રના જેવો નિયલ મહાન તમારે વિષે આવી પડે
એમ પણ વ્યંજીત થાયછે) ॥૬૦-૬૧॥ સુવ્રતઃકપિ કહેછે—હે નરેન્દ્ર ।
તે સમયે સભામાં બેઠેલા સર્વે લોકોએ લગવાનનું આ વચન સાંભળીને તે

ધર્મઃ સહાન્વયો બ્રહ્મન્ । દેશાદૌ સતિ વર્તતે । સિદ્ધેત્તત્સેવિનાં
 ધર્મઃ સ્યાદૈશ્વર્યં સુખં ચ તત્ ॥૩॥ અસત્યધર્મો દેશાદાવાસ્તે સપ-
 રિયારક્ઃ । તત્સેવિનામધર્મઃ સ્યાદુઃખં ચૈશ્વર્યતશ્ચ્યુતિઃ ॥૪॥ દેશઃ
 કાલઃ ક્રિયા ધ્યાનં શાસ્ત્રં દીક્ષા તથા મનુઃ । સદ્ગ્રન્થેત્યષ્ટ ધર્મસ્ય
 હેતવો હીતરસ્ય ચ ॥૫॥ લક્ષણાનિ સતાં તેષાં દેશાદીનાં તથા-
 સતામ્ । કથયामિ સમાસેન હિતાય ચૈ નૃણામહમ્ ॥૬॥ ચતુર્વ-
 ણાંશ્રમઘતાં ધર્મો યત્ર વિભાગશઃ । યત્રૈકાન્તિકમક્તાઃ સ્યુર્દેરેદેશઃ
 સ શોભતઃ ॥૭॥ યત્ર હ બ્રાહ્મણકુલં તપોવિદ્યાદયાન્વિતમ્ । યત્ર

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—મુને । ધર્મ પોતાના વૃક્ષે સહિત શુભ દેશ
 શુભ કાળાદિકમાં વર્તે છે, માટે જેઓ શુભ દેશ શુભ કાળાદિકનું સેવન
 કરેછે તેઓને ધર્મ સિદ્ધ થાય છે અને તેથી ધર્મને અનુગુણ (ધર્મના
 ફળરૂપ અને ધર્મમાં વિરોધિ નહિ) ઐશ્વર્ય અને ધર્માનુબન્ધિ (ધર્મના
 ફળરૂપ અને ધર્મમાં વિરોધિ નહિ) મુખ સિદ્ધ થાયછે ॥૩॥ ધર્મસિદ્ધિનું
 કારણ કહીને તેના વિદ્વાતનું કારણ કહેછે—તેવીજ રીતે અધર્મ કામાદિ
 પોતાના પરિવારની સાથે અશુભ દેશ કાળાદિકમાં ભગેછે, માટે જે જનો
 અશુભ દેશ અશુભ કાળાદિકનું સેવન કરેછે તેઓને અધર્મ થાય અને
 તેથી અધર્મના ફળરૂપ અર્થહાનિ તથા દુઃખપ્રાપ્તિ થાય ॥૪॥ તે દેશાદિ
 આઠ આ છે—દેશ કાળ ક્રિયા શાસ્ત્ર દીક્ષા મત્ર ધ્યાન અને સંગ તેમાં સત્
 દેશાદિકનું ધર્મમાં હેતુપણું અને અસત્ દેશાદિકનું અધર્મમાં હેતુપણું છે
 એવો વિભાગ સમજવો ॥૫॥ તે સત્ અસત્ દેશાદિક આઠનાં લક્ષણો
 હવે સંક્ષેપમાં કહુંછુ, જેથી સત્ અસતનો વિવેક ઉત્પન્ન થતાં સર્વજનોનું
 હિત થાયજ ॥૬॥ તેમાં પ્રથમ સત્ દેશનું લક્ષણ ચાર શ્લોકથી કહે
 છે—જે દેશમાં ચાર વર્ષ અને ચાર આશ્રમના ધર્મની વ્યવસ્થા નહિ
 હોય એવી પ્રવર્તે છે અને જેમાં ભગવાનના એકાંતિક ભક્તો હોય તે
 દેશ શોભન—ત્રેયસ્કર છે. આમ કહેવાથી ધર્મ અને ભક્તિ પરસ્પર
 અવિનાશી (ધર્મ સહિત ભક્તિ અને ભક્તિએ સહિત ધર્મ) જેમાં
 પ્રવર્તે છે તે દેશ શુભ છે, એટલું તાત્પર્ય નિકળે છે ॥૭॥ જેમાં તપ વિદ્યા

યત્ર હરેરર્ચાસદૈશ શ્રેયસ પદમ્ ॥૮॥ પુરાણપ્રથિતા યત્ર ગદ્ધાદ્યા
 સ્યુશ્ચ નિઘ્નગા । પુષ્કરાદીનિ તીર્થાનિ ક્ષેત્રાણ્યર્હાશ્રિતાનિ ચ ॥૯॥
 કુરક્ષેત્ર ગયાશીર્ષે પ્રયાગ. પુલહાશ્રમ. । નૈમિષ ફાલ્ગુન સેતુ
 પ્રભાસોઽથ કુશસ્થલી ॥૧૦॥ વારાણસી મધુપુરી પમ્પા વિન્દુસ
 રસ્તયા । નારાયણાશ્રમોઽયોધ્યા સીતારામાશ્રમાદય. ॥૧૧॥ સર્વે
 કુલાચલા પુણ્યા મહેન્દ્રમલયાદય । દેશાનામુત્તમોદેશ સત્પાત્ર
 યન લભ્યતે ॥૧૨॥ ઇતે પુણ્યતમા દેશા સૈવ્યા શ્રેયોર્થિભિર્નરૈ ।

દયાએ યુક્ત બ્રાહ્મણકુળ હોય અને જે દેશમાં પ્રતિમારૂપ ભગવાન સન્નિધિ
 પામેલા હોય તે દેશ શ્રેયનુ પદ છે, એટલે શુભ ભણવો (આ સ્થળે આ
 ટલ ભણવું-જે શમદમરૂપ તપે વિહીન કે વિદ્યાએ વિહીન કે દયાએ નિ
 હીન હોય તે બ્રાહ્મણકુળ ન કહેવાય, કેમકે ભતિયોગમાનથી બ્રાહ્મણ
 પણીની સિદ્ધિ થતી નથી, માટે આ ગુણોએ પરિપૂર્ણ જે હોય એજ બ્રાહ્મણ
 કુળ કહેવાય, અન્યથા (ગુણ વિના) તો બ્રહ્મજન્યકુળજ કહેવાય, માટેજ
 આ અર્થને જણાવા ભગવાને 'તપોવિદ્યાદયામિત' આવુ વિશેષણ બ્રાહ્મણ
 કુળને આપ્યુ છે) ॥૮॥ જે દેશમાં પુરાણપ્રખ્યાત ગંગાપ્રમુખ નદીઓ
 હોય, પુષ્કરાદિ તીર્થો હોય અને પૂજ્ય મહર્ષિઓએ સેવેલાં ક્ષેત્રો હોય તે
 સર્વ દેશ ધર્મનો અભિવર્ધક છે જે જળપ્રધાન હોય તે તીર્થ કહેવાય
 અને જે આશ્રમપ્રધાન હોય તે ક્ષેત્ર કહેવાય એવો ભેદ ભણવો ॥૯॥ તેને
 કહેછે—કુરક્ષેત્ર, ગયાશીર્ષ, પ્રયાગ, પુલહાશ્રમ, નૈમિષારણ્ય, ફાલ્ગુન
 (એ નામનુ એક તીર્થ) સેતુબંધ, પ્રભાસ, દ્વારકા, કાશીપુરી મધુરાનગરી
 પપાસર, વિન્દુસર (સિદ્ધપદ) બદરીકાશ્રમ, યોધ્યા, સીતારામાશ્રમ-
 ચિત્રકૂટ પચવટી વિગેરે, 'મહેન્દ્રો મલયઃ સદ્ધ શુક્તિમાનૃષપર્વત । વિ
 ન્યશ્ચ પારિવાત્રશ્ચ સંઘેતે કુલપર્વતા' આ કહેલા મહેન્દ્ર મલયાદિ સાતેય
 કુળપર્વતો, આ બધા સ્થાનવિશેષો પુણ્ય છે, અર્થાત્ શુભ દેશો ભણવા
 જેમાં સત્પાત્ર (ભગવાનમાં અનન્ય ભક્તિએ સપજ સાગવતોત્તમજ સ
 ત્પાત્ર છે) મળે તેજ દેગ શુભ દેશોને મધ્યે ઉત્તમ દેશ ભણવો ॥૧૦-૧૨॥
 માટે શ્રેયોર્ધા નરોએ આ પુણ્યતમ દેશોમાંથી હરજોઈ દેશનો આશ્રય

ધર્મો હ્યત્ર કૃતઃ પુંસાં સહસ્રાધિફલોદયઃ ॥૧૩॥ અસદેશાનયો
વન્મિ હાતવ્યાન્ ધર્મવુદ્ધિમિઃ । અદ્ભવદ્ભકલિદ્ધાશ્ચ મ્લેચ્છદેશાશ્ચ
ક્રોકટાઃ ॥૧૪॥ અસંસ્કૃતાશ્ચોપરાશ્ચ હર્યર્ચારહિતાશ્ચ યે । યત્ર-
ત્પોદકપાનેન ભવેયુર્જાઠરા રુજઃ ॥૧૫॥ સ્વસ્વધર્મવિહીનાઃ સ્યુર્નરા
યત્ર તથા સ્ત્રિયઃ । ભક્તાશ્ચેકાન્તિકા યત્ર ન સ્યુર્ભગવતોઽમલાઃ
॥૧૬॥ રાજા ચ રાજકીયા ઘા યલાઘત્ર પરસ્ત્રિયઃ । પરસ્ત્રાનિ હરે-
યુશ્ચ પીડયેયુશ્ચ દુર્વલાન્ ॥૧૭॥ યત્ર ચ વ્યભિચારિણ્યો ભવેયુઃ
પ્રાયશઃ સ્ત્રિયઃ । મઘમાંસાદિલેપાઃ સ્યુર્યત્ર ચ સ્ત્રેયકર્મિણઃ ॥૧૮॥
વેશે સત્પિ યત્ર સ્યાન્મારીરોગાદ્યુપદ્રવઃ । રાજસૈન્યોપદ્રવશ્ચ

કરવો. તેમા અનુદાન કરેલો ધર્મ હભર ઘણા અધિક ફળને આપેછે
અર્થાત્ ધર્મ અભિવૃદ્ધિ આગેછે ॥૧૩॥ હવે ધર્માર્થી જનોએ સ્વજવાના
અસત્ દેશો કહુંછું-અંગ વગ કલિંગ દેશો, રલ્લેઓએ આશરેલા
સિન્ધુઘટ્ટી ઉત્તરના દેશો, ક્રીકટનામના દેશવિશેષો, જે અસંસ્કૃત-વાળું
છાંટવું લીપવું વિગેરે સસ્કારે રહિત હોઇને ક્રીટાદિકની અધિકતાવાળા
હોય, જે ખારયુક્ત હોય, જે ભગવત્પ્રતિમાના પ્રસંગે રહિત હોય, જે
દેશમાં પર્તવું જળ પીવામાત્રમાં વિવિધ ઉદરવ્યાધિને ઉત્પન્ન કરતું
હોય જે દેશમાં નરો કે નારીઓ પોતપોતાના ધર્મઘટ્ટી વિમુખ હોય,
જેમાં ભગવાનના એકાંતિક ભક્તો ન હોય, જેમાં રાજા કે રાજપુત્રો
ખળાત્ પરદાર પરદ્રવ્યના હરણપરાયણ હોય અને દુર્જન પીડનપરાયણ
હોય, જેમાં કુલટા સ્ત્રીઓનું આધિપ્ત્ય હોય, જેમાં મઘમાંસાદિ ભક્ષક જનોનું
બહુપણ હોય તથા મઘમાંસાદિકના લેષો હોય, જેમાં ચોર નરોની વિશે-
પતા હોય, તે આ સર્વે અસત્ દેશો જાણવા ॥૧૪-૧૮॥ શુભ દેશ છતાંપણ
જેમાં મારીરોગ (જટ પ્રાણને હરનારો રોગવિશેષ) આદિક ન ચિકિત્સા
થાય એવા રોગનો ઉપદ્રવ થતો હોય, વારેવારે જતા આવતા રાજસૈન્યની
હુટ વિગેરે પીડા આવતી હોય, અનાવૃદ્ધિ વિગેરે સાત ધતિઓનો ઉપદ્રવ
થતો હોય, (ધતિયો રાજધર્મમાં કહીછે-અતિવૃદ્ધિરનાવૃદ્ધિઃ સલમા મૂપકાઃ
શુકાઃ । સ્વચક્રં પરચક્રં ચ સસૈવા ફૈતથઃ સ્મૃતાઃ ॥') હે ઝુને ! જેમાં અત-

સ્યાચ્ચેતીનામુપદ્રવઃ ॥૧૯॥ યત્રાન્નવસ્ત્રાતિદુઃસ્વાદપિ સ્વજનવિક્ર-
યમ્ । કુર્વોત્ પુરુષાશ્ચૈતે દેશાઃ યસ્ત્વશુભા મુને ! ॥૨૦॥ શુભો
ગ્રાહ્યમુદ્ધર્તાદિઃ પૂર્વાહ્નો દેવકર્મણિ । કાલોઽપરાહ્નઃ પૈત્રે ચ કર્મણિ
પ્રોચ્યતે શુભઃ ॥૨૧॥ તથાયનં ચ વિપુલં વ્યતીપાતો દિનક્ષયઃ ।
ચન્દ્રાદિત્યોપરાગશ્ચ દ્વાદશી ચૈષ્ણવં ચ મમ્ ॥૨૨॥ અક્ષયાચ્યા
તૃતીયા ચ નવમી કાર્તિકે સિતા । ચતસ્રોઽપ્યષ્ટકાશ્ચૈવ માયે ચ
સિતસપ્તમી ॥૨૩॥ સમાસક્ષાઃ પૌર્ણમાસ્ય ઇકાદશ્યશ્ચ સર્વશઃ ।

વસ્ત્રાદિ નહિ મળવાથી દુઃખી થતાં તેની પ્રાપ્તિ માટે લોકો પોતાની પત્ની
પુત્ર પુત્રી વિગેરે સ્વજનનો વિક્રય કરતા હોય, તે આ અધ્યા દેશો અશુભ
સમજવા ॥૧૯-૨૦॥ હવે સત્ કાળનાં લક્ષણો કહે છે-‘રાત્રેદવાન્ત્યો
મુદ્ધર્તો ગ્રાહ્યસંજઃ’ આ આચારમયૂખમાં કહેલો ગ્રાહ્યમુદ્ધર્ત આદિક કાળ
શુભ-સત્વશુભની, અભિવૃદ્ધિ કરનારો સમય હોવાથી દશરથનાદિકમાં
અર્થત ઉપકાર કરનારો છે. પૂર્વાહ્ન-દિવસનો પૂર્વભાગ (મધ્યાહ્ન પહેલો)
કાળ શુભ છે. આ કાળ શ્રીવિષ્ણુ પ્રમુખ દેવોના પૂજન કર્મમાં, શ્રેષ્ઠ છે,
તે સમયમાં કરેલા કર્મથી દેવો તૃપ્ત થાય છે, ‘પૂર્વાહ્નો વૈ દેવાર્મા’ એવી શ્રુતિ
છે. અપરાહ્ન-મધ્યાહ્ન થકી પછીનો છ વડીરૂપ કાળ શુભ છે, આ કાળનો
પિતૃસંબંધિ કર્મ (શ્રાદ્ધ)માં શ્રેષ્ઠ છે, તે સમયમાં કરેલા શ્રાદ્ધકર્મથી
પિતૃઓ તૃપ્ત થાય છે, ‘અપરાહ્નઃ પિતૃર્જા’ એવી શ્રુતિ છે ॥૨૧॥ તથા અ-
યન-દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયણ, (કર્ક સંક્રાન્તિ અને મકરસંક્રાન્તિનો કાળ)
વિપુલ, (તુળાસંક્રાન્તિ અને મેષસંક્રાન્તિનો કાળ) વ્યતીપાત, (વિંકલાદિ
સત્તાવીશ યોગની અંદરનો યોગવિશેષ) દિનક્ષય-અવમદિન, (‘વત્રેકઃ
સ્ત્રસતિ તિમિદ્વાધસાનં ચારણેદવમદિનં સદુષ્કર્માર્થઃ’ આ રત્નભાણામાં
કહેલા લક્ષણવાળો કાળ) ચંદ્રસૂર્યના મહણનો કાળ, સર્વ દ્વાદશીઓ,
શ્રવણ નક્ષત્ર, અક્ષયતૃતીયા, (વૈશાખ શુકલ તૃતીયા) કાર્તિક માસના
શુકલપક્ષની નવમી તિથિ, માગશર પોષ માસ અને ફાગણ આ ચાર માસની
કૃષ્ણપક્ષની ચાર અષ્ટમીઓ, માઘ માસના શુકલપક્ષની સપ્તમી, તેને
માસનાં નામનક્ષત્રે યુક્ત પૌર્ણમાસીઓ, સર્વ એકાદશીઓ, પોતાની પત્નીનો

સંસ્કારકાલો જાયાયા અપત્યસ્યાત્મનસ્તથા ॥૨૪॥ સત્તમી માનુ-
યુક્તા ચ સોમામા ચ વૃધાષ્ટમી । અદ્વારકચતુર્થી ચ પૃષ્ઠી ચ
કપિલાદ્યા ॥૨૫॥ યસ્યિશ્ચાપરરાત્રે સ્યુર્દેવવિપ્રેક્ષણાદયઃ । હુસ્વમા-
શકુનાશ્ચ સ્યુઃ સન્ત કાલઃ સ શોભન ॥૨૬॥ પ્રેતનિયાયા કાલશ્ચ
મૃતાહો વ્રતવાસરા । જન્મોત્સવા હરેશ્ચેતિ પુણ્યકાલા પ્રકી-
ર્તિતા ॥૨૭॥ યપુ જ્ઞાન જપો હોમો વ્રત દેવદ્વિજાર્ચનમ્ । પિતૃદેવ
નૃભૂતેભ્યો યદ્દત્ત તદ્વ્યનશ્વરમ્ ॥૨૮॥ પ્રદોષશ્ચ નિશીથાદિ સૂતક

પુસવનાદિ સંસ્કાર કાળ, પુનનો જાતકમ્હિ સંસ્કારકાળ, પોતાનો વિજી
દીક્ષા યજ્ઞદીક્ષાદિ સંસ્કારકાળ, રવિવારસહિત સત્તમી, સોમવાર સહિત
અમાવાસ્યા, બુધવાર સહિત અષ્ટમી ભૌમવારે યુક્ત ચતુર્થી, કપિલાપૃષ્ઠી
દીક્ષાદિ કાળવિશેષો શુભ-શુભકારી છે તે કાળમા કરેલુ દાનાદિ સત્કર્મ
અધિક ફળને આપનારૂ થાય (માટે આ કાળવિશેષો ધર્મવર્ધક હોવાથી
સત્કાળમા ગણ્યા છે) ॥૨૨-૨૫॥ વળી જે અપરરાત્ર-રાત્રિના પાછલા
ભાગમા દેવ શ્રાદ્ધણુ ભગવદ્ભક્ત દર્શનાદિ શુભ સ્વપ્નો આવે તથા શખાદિ
મગળધ્વનિનુ શ્રવણાદિરૂપ શુભ શકુનો થાય તે સમયપણુ શુભ કહ્યો છે
॥૨૬॥ પોતાના પિતાની ઔર્ધ્વદેહિક ક્રિયાનો કાળ, મૃતાહ-પોતાના માતા
પિતા આદિકનો સાવત્સરિક દિવસ, અધાય કૃમ્ધાદિ મૃતામરણુ દિવસો
અને ભગવાનના જન્મ-આષ્ટમી રામનવમી વિગેરે જન્મોત્સવ દિવસો, દીક્ષાદિ
કાળો શુભ કહ્યા છે (કરેલા ધર્મનુ અધિક ફળ આપનારા છે માટે શુભ
કહ્યા છે) તેને સ્પષ્ટપણુ કહે છે—આ શુભ કાળોમાં કરેલુ જ્ઞાન, જપ
હોમ, વ્રત, દેવ ભૂદેવ પૂજન અને દેવ પિત્રિ નર ભૂતોને અર્પણ કરેલુ તે
સર્વ અક્ષય ફળ આપનારૂ થાય (અધિક ફળ થાય ‘અક્ષય’ કહ્યુ એતો
એની સ્તુતિ કરેલી જાણવી, વસ્તુતાએ નહિ ॥૨૭-૨૮॥ હવે અશુભ
કાળનુ લક્ષણુ કહે છે—મદોષ-રાત્રિનુ મુખ, (જેમા યદ તારાઓ સ્પષ્ટ
દેખાતા હોય) મધ્યરાત્રિ આદિક, જન્મમરણાદિ આચોચ કાળ, દુર્દિન,
(અકાળમા આવેલા મેઘથી ઢાકાએલા દિવસો) દિવ્ય-આકાશમા થતા
વિજળીપાત વિગેરે અને ભૌમ-ભૂમિ ઉપર થતા ભૂકંપાદિ ઉત્પાતોનો

દુર્દિનાનિ ચ । દિવ્યમૌમોત્પાતહેતુઃ સર્વોદ્દેગાદિકૃત્તથા ॥૨૯॥
 આત્મનઃ પશુવિત્તાદેર્હાનિકૃત્સર્વથા ચ યઃ । અસન્ત યતે વિદ્યેયાઃ
 કાલાઃ પુંભિર્વિચક્ષણૈઃ ॥૩૦॥ યસિશ્ચાપરરાત્રે સ્યુઃ કૃષ્ણસર્પેશ્વ-
 ણાદયઃ । હુઃસ્વમાશ્ચાપશકુનાઃ પ્રોક્તઃ કાલઃ સ ચાપ્યસન્ ॥૩૧॥
 સત્ક્રિયાસ્તુ હરેર્ભક્તિર્નવધા શ્રવણાદિકા । અર્હિસયશ્ચ દાનાનિ
 યત્તાનિ નિયમા યમાઃ ॥૩૨॥ સ્વધર્મશ્ચ સતાં સેવા બ્રાહ્મણારાધનં
 તથા । તીર્થયાત્રાદિકા શ્લેષાઃ ક્રિયાઃ સત્યો મનીષિભિઃ ॥૩૩॥
 અસત્ક્રિયાસ્તુ વિદ્યેયા જીવર્હિસાનૃતં તથા । મઘમાંસાશનં સ્તેયં
 વસ્ત્રમઃ સાઙ્ગ્યકર્મ ચ ॥૩૪॥ ધૂતં ચ પરનારીણાં સહ્નઃ ક્ષ્વેલિશ્ચ
 નર્મ ચ । અપમાનઃ સતાં ચેતિ હાસત્યઃ કથિતાઃ ક્રિયાઃ ॥૩૫॥
 શાન્તમૂર્તેર્ભગવતો વાસુદેવસ્ય સત્પતેઃ । નારાયણસ્ય થીમર્તુર્ય-

હેતુબૂત જે સમય તથા દુર્લિક્ષાદિ સર્વને ઉદ્દેગ કરનારો જે સમય તે આ
 બધોય અસત્ કાળ જાણવો ॥૨૯॥ જે કાળતો પોતાના પશુ વિત્ત નિગેરના
 વિનાશને કરનારો છે તે કાળ અસત્કાળ છે એમ જણાય છે (કેમકે અ
 ધર્મ જે પાપ તેના ઉપભોગમા હેતુ થાયછે) આ પ્રલોપાદિ કાળો વિચક્ષણ
 પુરૂષોએ એસત સમજવા ॥૩૦॥ જે અપરરાત્રિમા કૃષ્ણસર્પેશ્વરેન પ્રેતદર્શ
 નાદિ હુ સ્વપ્નો આવે અને બીજાપણ અપશકુનો થાય તે કાળપણ અસત્કાળ
 જાણવો ॥૩૧॥ હવે સત્ ક્રિયાનાં લક્ષણ કહેછે—હે મુને । સત્ક્રિયાતો—
 ભગવાનમા શ્રવણ કીર્તનાદિ લક્ષણ નવધા લાગિ, દિસારહિત યજ્ઞો, દાનો,
 યતો, નિયમો, યમો, વર્ણશ્રમપ્રાપ્ત સ્વધર્મ, સતોની સેવા, બ્રાહ્મણોનું
 આરાધન, તીર્થયાત્રા, ઈલાદિ આ સત્ક્રિયાઓ સમજવી ॥૩૨-૩૩॥ હવે
 અસત્ક્રિયાનાં લક્ષણ કહેછે—અસત્ક્રિયાતો—પ્રાપ્તિદિસા, અસત્ય બા
 પણ, મઘપાન, માંસલક્ષણ, ચોરકર્મ, મિથ્યાચાર ક્ષણ જેનું છે એવો દમ,
 જાતિમાથી પ્રપ્ત કરનારું કર્મ, આ સર્વ અસત્કર્મ જાણવું. તથા ધૂત, પર
 પત્ની પરિમહ, તેની સાથે ક્રીડા, તેની સાથે પરિહાસ, સત્ય સાધુઓનું
 અપમાન, આ બધી અસત્ય ક્રિયાઓ કહીછે ॥૩૪-૩૫॥ હવે ગત્ત ધ્યા-
 નનું લક્ષણ કહેછે—સત્ત્વ ગુણના ૪ એક પ્રવર્તક, સત્ત્વપ્રધાન જનોએ

ધ્યાનં તત્સદુચ્યતે ॥૩૬॥ કૃષ્ણસમ્બન્ધિનાં સ્થાનાસનભૂપણવાસ-
સામ્ । વેણુમાલાયુધાદીનાં ધ્યાનં ચ સદુદીરિતમ્ ॥૩૭॥ કાલી-
ભૈરવયક્ષાણાં મધમાંસાશિનાં તુ યત્ । ધ્યાનં તામસદેવાનામશુભં
પરિકીર્તિતમ્ ॥૩૮॥ મૂર્તયશ્ચાવતારાણાં શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિપાદિતાઃ ।
શ્રીરામકૃષ્ણમુત્યાનાં યજ્ઞ સચ્છાસ્તમેવ તત્ ॥૩૯॥ યદ્ધારદોદ્ધ-
વાદીનામેકાન્તિકસતાં હરેઃ । પ્રતિપાદનકર્તૃ સ્યાન્મૂર્તીનાં તદ્ધ
સન્મતમ્ ॥૪૦॥ યજ્ઞ સાક્ષાન્નગચ્છતો ધૃતદિવ્યનરાકૃતેઃ । તત્સતાં

સમાશ્રયણીય, પ્રશાંત દિવ્ય મૂર્તિ જેમની છે, ભગવાન-જ્ઞાન શક્તિ બળ
ઐશ્વર્ય વીર્ય અને તેજના નિધિ, સર્વાવાસ વાસુદેવ, સંતોના પતિ એવા
શ્રીમાન્ નારાયણનું જે પ્રેમપૂર્વક અનુધ્યાન તે સત્ ધ્યાન કહ્યું છે, કેમકે
આ ધ્યાન સર્વશુદ્ધિ સંપાદનદ્વારા પરમ નિઃશ્રેયસ ફળને આપનારું છે.
તે શ્રીકૃષ્ણનાં જે સ્થાન આસન આભૂષણ વસ્ત્ર વેણુ માળા આયુધ આ-
દિક જે તેમનું ધ્યાન પણ શુભ ધ્યાનજ નહીં ॥૩૬-૩૭॥ હવે અસત્
ધ્યાન કહે છે—તમ પ્રધાનપણે જેમને પ્રિય છે, તમોગુણના અભિવર્ધન-
માંજ એક તત્પર, મધ્ય માંસાદિકનું નૈવેદ્ય જેમને પ્રિય છે એવા કાળી ભૈરવ
યક્ષાદિ જે ક્ષુદ્રદેવતાઓ તેમનું જે ધ્યાન તે અસત્ ધ્યાન કહ્યું છે, કેમકે
તે તમ પ્રાય ક્ષુદ્ર અટપ ફળને આપનારું છે ॥૩૮॥ હવે સત્ શાસ્ત્રનું
લક્ષણ કહે છે—જેમાં ભગવાન્ શ્રીવિષ્ણુના અવતારભૂત શ્રીરામ શ્રીકૃષ્ણ
આદિકનું સ્વરૂપ અને તેમના સબન્ધિ દિવ્ય ચરિત્ર પ્રતિપાદન કર્યું હોય
તેજ સત્ શાસ્ત્ર કહ્યું છે. ભગવાનના એકાંતિક ભક્ત જે નારદજી ઉદ્ભવજી
વિગેરે છે તેમનું સ્વરૂપ તથા ચરિત્ર જેમાં પ્રતિપાદન કર્યું હોય તેપણ
સત્ શાસ્ત્ર માન્યું છે ॥૩૯-૪૦॥ જેમાં ધર્મરક્ષણ માટે દિવ્ય નરાકાર
સ્વીકારનાર સાક્ષાત્ ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપનો તથા દિવ્ય ચરિત્રનો અનુ-
વાદ કર્યો હોય તે સચ્છાસ્ત્ર સમજવું. (આ સ્થળે આટલું નહીં—આ વિ-
ભાગ પૌરૂષેય-વેદશાસ્ત્રી લિખ્યા નિરૂપણ કર્યો છે. અપૌરૂષેય વેદ સ્વતઃ પ્રમા-
ણભૂત હોવાથી તેનું સચ્છાસ્ત્રપણુંતો સિદ્ધજ છે માટે સિદ્ધ કરવાનું નથી
આમ કહેવાથી—વેદોની આર્મા ગણના કેમ કરી નથી? એવી શંકાનો

ચ વચાંસિ સ્યુ પ્રતિપાદ્યાનિ તચ્ચ સત્ ॥૪૧॥ સચ્છાસ્ત્રલક્ષણ
 પ્રોક્તમસચ્છાસ્ત્રં વ્રવીમ્યથ । एतच्छास्त्रविस्तरं यदसच्छास्त्रं तदु
 च्यते ॥૪૨॥ આકારસ્વળનં યત્ર સ્યાદ્વેદ્યાપિ તત્સત્તામ્ । આત્મ
 નિષ્ઠા ચ ભક્તિશ્ચ સ્યાદત્ર રહિતા યમૈઃ ॥૪૩॥ અવતારચરિત્રેષુ
 વિષ્ણોરરોપ્ય દૂષણમ્ । કૃતં સ્યાન્નિન્દનં યત્ર તદસચ્છાસ્ત્રમુચ્યતે
 ॥૪૪॥ યત્ર તામસદેવાનાં દ્રવ્યૈરશુચિમિર્ભવેત્ । પૂજાવિધિશ્ચ
 તત્સર્વં શાસ્ત્ર હ્યસદિતીર્યતે ॥૪૫॥ કણ્ઠસ્રક્ જપમાલા ચ પુણ્ડ્ર
 વસ્ત્રાણિ દૈહિકી । પ્રૃથક્તિશ્ચ ભવેત્સૌમ્યા યસ્યાં દીક્ષા તુ સા સતી
 ॥૪૬॥ આનન્દાદાશિલ વેપો યસ્યા સ્યાચ્ચ મયાનકઃ । યસ્યાં ક્રોધ
 અવસર નથી) ॥૪૭॥ હે મુને ! એરીતે સચ્છાસ્ત્રેનુ લક્ષણ કહ્યું હવે
 અસત્ શાસ્ત્રેનુ લક્ષણ કહું છું—આ સચ્છાસ્ત્રયત્રી જે વિદ્યુત્ હોય
 તે અસચ્છાસ્ત્રો બણવા ॥૪૮॥ જેમા ભગવાન દિવ્યાકાર હોવા છતાંપણ
 તેમના આકારને ખડન કરનારી કુયુક્તિ ગર્ભિત વાક્યબળ હોય તથા
 મુખોના આકારને ખડન કરનાર વાક્ય હોય તે અસત્ શાસ્ત્ર માન્ય છે વળી
 જેમા અહિંસાદિ યમોએ રહિત આત્મનિષ્ઠા કે ભક્તિનિષ્ઠા નિરૂપણ કરી હોય,
 એટલે અહિંસા પ્રહાર્યથ આદિક યમોની અપેક્ષા વિનાજ આત્મનિષ્ઠા અને
 ભક્તિનિષ્ઠાનુ નિઐયસમા સાધનપણુ કહ્યું હોય તેપણુ અસત્ શાસ્ત્ર
 માન્ય છે ॥૪૯॥ વળી જેમા ભગવાનના અવતારચરિત્રોમા દૂષણ આરો
 પણુ કરીને નિંદા કરી હોય તેપણુ અસચ્છાસ્ત્ર માન્ય છે ॥૫૦॥ વળી
 જેમા કાળી ભૈરવ વિગેરે તામસ દેવોનો મઘમાસાદિ અપવિત્ર પદાર્થોવડે
 પૂજાપ્રકાર પ્રતિપાદન કર્યો હોય તેપણુ અસચ્છાસ્ત્ર કહ્યું છે ॥૫૧॥ હવે
 સતી દીક્ષાનુ લક્ષણ કહે છે—જે દીક્ષામા નિરતર જપવાનો મનજ
 જેમ એમ બહારનોપણુ તેનો માળા મુગ્ધાદિ અગવિશેષ સત્ત્વગુણનો સવ
 ધૈક હોય જેમકે—જે દીક્ષાને પામેલો પુરૂષ પ્રકૃતિધીજ સામ્ય-શાંત હોય
 અને કંઠમા ધારવાની માળા, જપ કરવાની માળા, તિલક વસ્ત્ર વિગેરે
 આદિ ચિહ્નપણુ પ્રિયદર્શન હોય તે દીક્ષા સતી માનેલી છે ॥૫૨॥ હવે
 અસતી દીક્ષાનુ લક્ષણ કહે છે—જે દીક્ષામા તેના અગમ્યત વેષ નખને

આપશબ્દાઃ સા દીક્ષા ત્વસતી મતા ॥૪૭॥ યદર્શનાદ્વિમીયુશ્ચ
જના વ્યાઘ્રાદિતો યથા । મધમાસાદ્યમધ્યસ્ય મક્ષણં યત્ર વા
ભવેત્ ॥૪૮॥ આરક્તે લોચને યત્ર ગજમક્ષાદિમક્ષણાત્ । પ્રોક્તા
સા ચાસતી દીક્ષા પારદાર્યં ચ યત્ર વા ॥૪૯॥ સન્મત્રઃ સ તુ
વિજ્ઞેયો યત્ર સ્યુર્મદ્ગલામિધાઃ । કૃષ્ણનારાયણનરવાસુદેવાદયો
હરેઃ ॥૫૦॥ અસન્મત્રસ્તુ સ જ્ઞેયો મારણોઘાટનાદિહૃત્ । યુક્ત-
સ્તામસદેવાનાં નામ્ના ચિત્તભ્રમશ્ચ યઃ ॥૫૧॥ યે તુ ભાગવતા-
સ્તેષાં સદ્ગઃ સત્સદ્ગ ઉચ્યતે । લક્ષણૈસ્તે તુ વિજ્ઞેયાઃ સચ્છાત્રેપૂર્ણ-
વર્ણિતૈઃ ॥૫૨॥ અષ્ટાઙ્ગં બ્રહ્મચર્યં યે પાલયેયુર્દંડવ્રતાઃ । ધન-

આરબીને શિષ્યાપર્યંત ભયાનક (જેમ ચિતાલક્ષ્મીનો લેપ કરવો અસ્થિ
ધારવા પ્રિયેરે) હોય, જેમા ક્રોધ અને અપશબ્દો સહજ હોય તે દીક્ષાતો
અસતી માની છે ॥૪૭॥ જે વેષના દર્શનથી જનો વ્યાઘ્રાદિકથીજ જેમ
એમ ભય પામતા હોય એવો વેષ ધારવાના નિયમવાળી અને જેમા મધ
માસ ડુંગળી લસણ આદિક અભયનુ લક્ષણુ નિયમથી હોય તે દીક્ષા
અસતી સમજવી ॥૪૮॥ વળી જે દીક્ષામા ભાગ્ય ગાળે આદિક માદક
વસ્તુનુ સેવનાદિ અગતરીકે હોય, તેથી તે દીક્ષાવડે દીક્ષિત થએલો જન
સદાય લાલચોળ લોચનવાળો રહેતો હોય અને જેમા પરાગનાસગનો પ્રસંગ
હોય તેપણુ અસતી દીક્ષા બાણવી ॥૪૯॥ હવે સન્મંત્રનું લક્ષણ કહે
છે—જેમા શ્રવણમાત્રથી અને ઉચ્ચારણમાત્રથી સકળમગળ કરનારાં
કૃષ્ણ-નારાયણ-વાસુદેવ આદિક ભગવન્નામો બાધેલ હોય તેતો સન્મન સમ
જવો ॥૫૦॥ હવે અસન્મંત્રનું લક્ષણ કહેછે—જેમા શ્રવણમાત્રથી કર્ણ
નિદારણ કરનારો મારણ ઉચ્ચાટનાદિકને કરનારો ભયાનક શબ્દ તામસ
દેવતાના નામયુક્ત બોડ્યો હોય તે તથા જે લેશપણુ પ્રસ્ખલન થતા
ચિત્તવિગ્રાતિ વિગેરે અનર્થને કરનારો હોય તે મત્રતો અસત્ મત્ર બાણવો
॥૫૧॥ હવે સાસંગનું લક્ષણ કહેછે—જેતો ભાગવત-ભગવાનના
એકાંતિક ભક્ત સાધુઓ હોય તેમનો જે સંગ-સમાગમ તે 'સત્સંગ'
કહ્યોછે. તે ભાગવતોતો સચ્છાત્રમા કહેલા લક્ષણોવડે બાણવા ॥૫૨॥ તે

માત્રત્યાગિનઃ નિ સ્વાદાઃ સ્નેહવર્જિતાઃ ॥૫૩॥ નિર્માના નિ-
સ્પૃહાઃ શુદ્ધાઃ ક્રોધેર્પ્યાદ્રોહવર્જિતાઃ । નિર્મત્સરાઃ નિર્લોભા
આત્મનિષ્ઠા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૫૪॥ ભક્તિ દર્શયતારેષુ માહાત્મ્યજ્ઞા-
નપૂર્વિકામ્ । કુર્યુરેકાન્તિકા મત્તાસ્તેષાં સદ્ગો હિ સન્મતઃ
॥૫૫॥ ધૃતાચારસ્ય હરેઃ સાક્ષાત્સદ્ગુણો યો ભુવિ । તદીયાનાં
ચ શાસ્ત્રાણાં સદ્ગુણાં સત્સદ્ગુણો યો યતે ॥૫૬॥ દેશાદિસત્સકસ્યાપિ
સત્ચર્યદેવોદિતસ્ય યઃ । સદ્ગુણો સ સર્વોઽપિ મતઃ સત્સદ્ગુણો
મુનિસત્તમે ॥૫૭॥ સદ્ગુણોઽસત્તામસદ્ગુણો જ્ઞાતવ્યાસ્તેઽપિ હ
ક્ષણેઃ । ભક્તિહીના મધેયુર્યં ધીવિષ્ણૌ વૈષ્ણવેષુ ચ ॥૫૮॥ ચે

ભાગવતોના લક્ષણો સ્વયં કહેછે—જેઓ અષ્ટાંગ બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં દૃઢ નિષ્ઠા-
વાળા, ઉચ્ચ આશિષકી જેમ એમ ધનમાત્રયકી વિમુખ, તીવ્ર વિપથકી જેમ
જેમ એમ સ્વાદમાત્રથી નિવૃત્ત થએલા, કુટિલ કાટવાળી વાકયકી જેમ
એમ પુનઃ કળત્રાદિકથી વિમુખ રહેનારા, (માટેજ) નિ સ્નેહ-દેહ દેહાનુ
અનિધિમા મમતાએ રહિત, (માટેજ) દેહપોષણના ઉપકરણોમાં નિ સ્પૃહ,
શતેન્દ્રિય, ક્રોધ ઇર્ષ્યા દ્રોહ માન મત્સર લોભ આદિક અતશનુઓનો
જન્ય કરી રહેલા, માટેજ શુદ્ધ-નિર્મળ મનવાળા, ત્રણ દેહકી વિનક્ષણ
આત્મસ્વરૂપમા નિષ્ઠાએ સપણ અને ભગવાનના અવતારોમા માહાત્મ્ય
જ્ઞાનપૂર્વક ભક્તિએ યુક્ત હોય આવા જે એકાન્તિક ભક્તો તેમનો જે સગ
તે સત્સગ સમજવો, અર્થાત્ ભક્તોનો સગ એજ સત્સગ ભણવો અને ભગ
વાન તથા તેમના અવતારોમા જેઓ માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક એકાન્તિકી ભક્તિને
કરેછે તે ભક્તો ભણવા ભૂમિમા સાક્ષાત્ પ્રકટતાને પામેલા ભગવાનમા
જે ભક્તિરૂપી સગ અને જે તેમના વચનામૃતોએ પરિપૂર્ણ તેમના શાસ્ત્રોનો
સગ તેપણ સત્સગ કહોછે તથા સત્ શબ્દથી અહીં કહેલા (શુભ) દેશ
દિક સાતનોપણ જે સગ તે સર્વ મુનિસત્તમોએ સત્સગ માન્યોછે ॥૫૩-
૫૭॥ હવે અસત્સંગ કહેવાપૂર્વક અસંતોનાં લક્ષણો કહેછે—
અસતોનો સગ તે અસત્સગ કહોછે અસતોપણ તેમના લક્ષણોવડે ભણવા
જેઓ શ્રીનિષ્ણ અને વૈષ્ણવોમાં ભક્તિએ રહિત, સત્ શાસ્ત્રોમા વિશ્વાસે

સચ્છાત્રેયવિશ્વાસા નાસ્તિકા ધનલોલુપાઃ । પારદાર્યરતાઃ
 સ્તેનાઃ સુરામિપનિપેવિણઃ ॥૫૧॥ માનિનો મત્સરગ્રસ્તા દામ્બિકા
 દ્યુતદેવિનઃ । અભક્ષ્યમક્ષા હિંસાશ્ચ મદમત્તાઃ પુરુકુધઃ ॥૬૦॥
 મહતો બ્રહ્મચર્યાદીન્ ગુણાંસ્ત્યન્ત્વાલ્પકેઽપિ ચે । સતાં દોષે
 દૈહિકે તુ મહાદોષાપવાદિનઃ ॥૬૧॥ આત્મચ્છાદાપરા ચે ચ હરિ-
 તદ્ભક્તિનિન્દકાઃ । ગૃહ્ણન્તોઽન્નાદિ ચ સ્વાર્થમુપદ્રુત્ય પરાન્ ભૂશમ્
 ॥૬૨॥ નૃદેહં હરિણા દત્તં કૃપયા ભક્તિધર્મયોઃ । સંસાધકમપિ
 પ્રાપ્ય પૌરુષં નાચરન્તિ ચે ॥૬૩॥ કાલં દૈવં ચ સંસ્કારં કૃપાં

વર્ણત નાસ્તિક, ધનભાજ એક લોલુપતાવાળા, પરદારા પરદ્રવ્યના હરણુપ-
 રાયણુ, સુરામાંસાદિકના સેવનપરાયણુ, માન મત્સર દંભાદિકે ગળી લીધેલા,
 જુગદ્ગુરુમવામાં આસક્ત, અભક્ષ્યના ભક્ષણુમાં પ્રીતિવાળા, મદ ક્રોધથી
 ઉદ્ભૂત, પરહિંસાપરાયણુ, આ સર્વે અસંત સમજવા ॥૫૮-૬૦॥ વળી શ્રદ્ધા
 ચર્માદિ મહાજતમાં નિષ્ઠાવાળા મહાત્માઓમાંપણુ તેમના ગુણોને નહિ ગણીને
 દૈહિક અટપ દોષ-શબ્દાદિ વિષયોનો સ્પર્શ થતાં અવશ્ય થનારા શીતઉષ્ણાદિ
 દુઃખની દેશ કાળ વધની વિષમતાને લીધે અસહનતારૂપ અથવા ભોજન
 કરવું વસ્ત્ર પહેરવું ઇલાદિકમાં અવ્યવસ્થારૂપ અટપમાત્ર દોષમાં દોષવાદોને
 લેઓ કરતા હોય તેપણુ અસંત કહાય છે ॥૬૧॥ વળી લેઓ વારંવાર પોતાના
 મુખથી પોતાની પ્રશંસાપરાયણુ, ભગવાન અને ભાગવતોની નિંદાપરાયણુ
 અને પરોપદ્રવ્યથીજ પોતાના ઉદરભરણુપરાયણુ હોય તે અસંત કહાય છે ॥૬૨॥
 વળી લેઓ નિઃશ્રેયસના સાધનભૂત એવા ભક્તિધર્મનાજ એક સાધનપણે
 ભગવાને કૃપા કરી આપેલા એવાપણુ મનુષ્ય દેહનો અસ્થાનમાં વિનિયોગ
 કરનારા અને શ્રેયના સાધનપણે કહેલા ભગવદ્ગુપાસન ધર્માનુષ્ઠાનરૂપ પૌ-
 રુષ (પુરુષપ્રયત્ન)માં તો વિમુખ રહેનારા છે તે આ અસંતો કહાય છે
 (સ્થાનમાં વિનિયોગ ન કરવો અને અસ્થાનમાં વિનિયોગ કરવો એમ બે
 મળીને એક દૂષણુ બણવું. 'આત્મા અત્યંત પરતંત્ર છે' એમ નજીતા,
 અરા, અરાક્ત, માટેજ ભગવાનના શરણુને પામેલા જનોને પાંડુપેયનો પરિ-
 ત્યાગ લે શરણુમતિધર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે તેતો મહાન્ ગુણુ છે, આ આખતતો

ભગવતસ્તથા । શ્રેયોઽર્થે પૌરુષે દેતું મન્યન્તે ચે પ્રમાદિનઃ ॥૬૪॥
 અશાન્ત્યાદિભિરન્યૈશ્ચ યુક્તા દુર્લક્ષણેસ્તુ ચે । અસન્તસ્તે હિ પુરુ-
 પાસ્તેષાં સદ્ગત્ત્વસન્મતઃ ॥૬૫॥ દેશાદિસપ્તકં યદ્વદસચ્છન્દેન
 કીર્તિતમ્ । તત્તત્સદ્ગોઽપ્યસન્જ્ઞેયઃ સ્ત્રીમિઃ પુંભિશ્ચ તત્તતઃ ॥૬૬॥
 इत्थं सतां चासतां च देशादीनां समासतः । लक्षणानि मयो-

સમગ્ર શાસ્ત્રોનુ નિગૂઢ હાઈ છે માટે અહીં એનો વિસ્તાર કરતા નથી) ॥૬૩॥
 વળી જેઓ પોતાના કુદૃષ્ટપોષણમાં હંભશે પ્રકારે વ્યાપાર કરે અને એયને
 માટેતો કેવળ આળસથી કાળ કે દેવ કે સંસ્કાર કે ભગવત્કૃપામાં
 ભાર (જે કાળ અનુકૂળ હશે તો સર્વ શ્રેય સાધન સિદ્ધ થશે,
 હમણું યજ્ઞ કરવાની થી જરૂર ? તથા જે દેવ (દિષ્ટ) અનુકૂળ હશે
 તો ખંડુ સિદ્ધ થશે, જે પૂર્વસંસ્કાર સાનુકૂળ હશે તો સર્વ સપ્ત
 થશે, જે ભગવાનની કૃપા હશે તો સર્વ અર્થ સિદ્ધ થશે એવો ભાર)
 આરોપીને દેવાદિકના વાદી પ્રમાદીઓ છે તેપણુ અસત્ ભણુવા (જે
 આ જનો ઉદરભરણુ નિમિત્તાના પ્રયાસઘટ્ટીપણુ નિવૃત્ત પામી જાય ત્યારેતો
 ભગવાનનીજ એક કૃપાના શરણુને પામતા શ્રેયના સાધનપણુ કહેવા સર્વ
 ધર્મોઘટ્ટી નિવૃત્તિ પામવામા અધિકારી થાય ત્યારે આ અનન્ય ગતિવાળા,
 પોતાના ચરણુમાજ એક નિષાવાળા આ જનોને પોતે ભગવાનજ નિ શ્રે-
 યસ પમાડે છે અને ધર્માદિકતો એમને સાધનભાવે નહિ પ્રાપ્ત થતાં ભગ-
 વાનની પરિચર્યારૂપે પ્રાપ્ત થાયછે સર્વ કોઈ સર્વઘટ્ટી વિવક્ષણુ આ શરણુ-
 ગતિ ધર્મના અધિકારી કોઈ શકતા નથી આનો વિસ્તારતો અન્ય ઘટ્ટી
 ભણુવો) ॥૬૪॥ વળી જેઓ અશાંતિ આદિક અનેક અપલક્ષણોએ યુક્ત
 હોય, એટલે દેશ કાળ વધની વિપરીતતા હોવા છતાપણુ જેમને રાગ
 લોભના તરંગો ફણે ફણે ઉઠા કરતા હોય અને સર્વ ઇન્દ્રિયોની
 શિથિલતા થઈ ગઈ હોય તોપણુ મનોવ્યાપાર જેમનો ઉપશાંત થયો
 ન હોય તે આ અસત્ પુરૂષો માન્યા છે તેમનો જે સંગ તે અસત્સંગ
 કહોછે ॥૬૫॥ વળી જે દેશાદિ સાત પ્રથમ અસત્ શબ્દથી (અશુભ)
 કહાછે તેનો સંગપણુ અસત્સંગ કહેલો સ્ત્રીપુરૂષોએ તત્તત્તી ભણુવો ॥૬૬॥

ક્તાનિ યોધાયૈવ મુમુક્ષતામ્ ॥૬૭॥ શુભૈરેતૈઃ સેવિતૈસ્તુ શુભા
 બુદ્ધિર્ભવેદ્દુષ્ટામ્ । અશુભૈસ્તૈર્ભવેદ્દુદ્ધિરશુભા નાત્ર સંશયઃ ॥૬૮॥
 યાદશી યસ્ય બુદ્ધિઃ સ્યાત્કર્મ કુર્યાત્સ તાદશમ્ । કર્માનુરૂપં ચ
 ફલં પ્રાપ્નુયાત્સ તતો મુને ! ॥૬૯॥ અસતો દેશકાલાદીન્ન સેવેત
 તતઃ સુધીઃ । વિહાય તાન્શુભાનેવ હિતાર્થો શીઘ્રમાશ્રયેત્ ॥૭૦॥
 યથા પીયૂષમમલમજ્ઞાનાદપિ સેવિતમ્ । મૂર્ખે વા પण्डितं वापि
 नयत्यमरतां फिल ॥૭૧॥ તથા સદેશકાલાદિરજ્ઞાનાદપિ સે-
 વિતઃ । સંસ્તૃતેર્મોચયત્યેવ સુજ્ઞમજ્ઞં ચ દેહિનમ્ ॥૭૨॥ પીતં ચ
 મધ્યમજ્ઞાદિ શાસ્ત્રજ્ઞં વા જડં નરમ્ । માદયિત્વા યથા સઘો નય-
 ત્યુન્મત્તતુલ્યતામ્ ॥૭૩॥ તથૈવ દેશકાલાદિરસન્નેપ સ્વસેવિનમ્ ।
 उत्पथं प्रापयत्येव विद्वांसमपि सात्त्विकम् ॥૭૪॥ ૠદવસ્યમાગમે-

આ પ્રકારે સત્ અસત્ દેશાદિકના લક્ષણો મુમુક્ષુઓના યોધમાટેજ મેં
 સંક્ષેપમાં કહ્યાં ॥૬૭॥ હે મુને ! જો પૂર્વોક્ત શુભ દેશ કાળાદિકનું સેવન
 કરે તો જનોની બુદ્ધિ શુભ થાય અને તે શુભ બુદ્ધિથી શુભ કર્મ કરે
 અને તે શુભ કર્મથી શુભજ ફળ સિદ્ધ થાય તેમજ જો પૂર્વોક્ત
 અશુભ દેશકાળાદિકનું સેવન કરે તો જનોની બુદ્ધિ અશુભ થાય અને તે
 અશુભ બુદ્ધિથી અશુભ કર્મ કરે અને તે અશુભ કર્મથી અશુભજ ફળ
 સિદ્ધ થાય ॥૬૮-૬૯॥ માટે સ્વધર્મસિદ્ધિરૂપ હિતનો અર્થો સદ્બુદ્ધિ
 નર અશુભ દેશ કાળાદિકનું સેવન ન કરે તેનો ત્યાગ કરીને શુભ
 દેશાદિકનું જલદી સેવન કરે ॥૭૦॥ જેમ અજાણથીપણ પીધેયું નિર્મળ
 અમૃત અજાળ ન કે સુગંધનને પણ અમરતાને આપેછે, તેમ અજાણથી
 પણ સેવન કરેલા શુભ દેશ શુભ કાળાદિક સુગંધન કે અજાળનને વિષ્ટદ્ધિ-
 પૂર્વક ધર્મસિદ્ધિદ્વારા લવગંધન થકી મુકાવેજ છે ॥૭૧-૭૨॥ જેમ મધ
 ભાગ્ય આદિક માદક વસ્તુ પાન કર્યું થકુ પંડિત નર કે મૂર્ખ નરને મદ્યુક્ત
 કરીને તત્કણજ ઉન્મત્તતુલ્યતાને પમાડે છે, તેમજ સેવન કરેલા અશુભ
 દેશકાળાદિક પોતાને સેવન કરનારા સાત્ત્વિક વિદ્વાન નરને પણ હુમાર્ગમાં
 લઈ નાંચે ॥૭૩-૭૪॥ હે મુને ! પોતાની પાસે રહેલાને પોતાના સ્વભા-

પ્રેતઘ્નતતે સર્વથા મુને ! ! સ્વાભાવિક ગુણ નૈવ હાતુ શક્નોતિ
 કશ્ચન ॥૭૫॥ ય સતો દેશકાલાદીન્સેવતે નિત્યમાદત । ધર્મં
 સિદ્ધયતિ તસ્યૈવ સકલામોપ્સિતાર્યદ ॥૭૬॥ યાવજ્જીવં સુખ
 મુક્તે સ પવાત્ર ધરાતલે । દેહાન્તે પરમં ધામ મોલોક લભતે
 પ્રમો ॥૭૭॥ તત્ર ચૈતન્યદેહેન સોઽનન્તાનક્ષયાધર । પ્રાપ્નોતિ
 સ્થેત્સિતાન્ દિવ્યાન્મોગાનમરદુર્લભાન્ ॥૭૮॥ દેશાદીનસતો
 યસ્તુ સેવેત સ પુમાનિહ । યાવજ્જીવં દુ લમેષ પ્રાપ્તપાદ્મત
 ઋપુતઃ ॥૭૯॥ દેહાન્તે નરકાન્ મુપત્યા વારુણાન્ સ યમાલયે ।
 વતુરશીતિલક્ષેષુ તતો ભ્રામ્યતિ યોનિષુ ॥૮૦॥ અસદેશાદિસ
 મ્મન્ધાદ્ધીત ઇવ તત પુમાન્ । ધર્મસ્ય સિદ્ધયૈ નિત્ય દેશાદીના
 ઋયેત્સતઃ ॥૮૧॥ મુમત્ર ડવાચ—શુરવેતિ નારાયણવાચમાપદ્મપે

વને અનુરૂપ લાવવાળો સર્વથા કરવો, એવોજ તે સત્ અસત્ દેશ કાળા
 દિક્કનો સ્વસ્થાવ વર્તે છે આ દેશાદિકો (શુભ કે અશુભ) પોતાના સ્વસ્થાવને
 છોડી શકતાજ નથી કોઈપણ પ્રાકૃતલાવ સ્વાભાવિક ગુણને ઉલ્લંઘન કરવા
 સમર્થ થતો નથી જેમ જળનો પલાળવાનો સ્વસ્થાવ છે તે ટળી જતો નથી,
 જેમ અગ્નિનો દાહક સ્વસ્થાવ ટળી જતો નથી તેમ ॥૭૫॥ માટે જે જન
 શુભ દેશ કાળાદિકનુ આદરથી નિત્ય સેવન કરે તેનેજ સમગ્ર અભિલષિત
 અર્થને આપનારો ધર્મ સિદ્ધ થાય (વૃદ્ધિને પામે) ॥૭૬॥ ધર્મસિદ્ધિને
 પામેલો પુરૂષજ આ ભૂતળમા અવિતપર્યંત મુખને ભોગવીને દેહને અને
 મહાપ્રશુના પરમ ઓનોક નામના ધામને પામે છે ॥૭૭॥ તે ઓલોક લોકમા
 તે બ્રહ્મજન ચૈતન્યમય દિવ્ય દેહવાળો થઈ અનત અશ્વ્ય અભિલષિત
 દિવ્ય દેવદુર્લભ ભોગોને પામે છે ॥૭૮॥ જેતો અશુભ દેશાદિકનુ સેવન
 કરે છે તે પુરૂષ પોતાનુ અવિત રહે સ્થાયિત દુ ખને પામીને ધર્મધટ્ટી બ્રહ્
 મધન દેહને અતે યમાવધને પામીને દુરત દુ ખથી નરકભોગોને ભોગવીને
 ફરીથી અહી નાનાવિધ નીચ યોનિયોમા (ચોરાશી લાખ) અટક્યા કરે છે
 ॥૭૯-૮૦॥ માટે શુદ્ધિમાન નર અશુભ દેશાદિકના સબંધધટ્ટી બદુ બધ
 પામીનેજ સ્વધર્મની સિદ્ધિ સાડ સર્વ । શુભ દેશાદિકનુ સેવન કરે ॥૮૧॥

મહાન્તં સ મુનિઃ સહાન્યૈઃ । મકૈસ્તમાનમ્ય તદીયવાચં જબ્રાહ
રાજન્ ! શિરસા હિતાર્યાં ॥૮૨॥ इत्येषा धर्मसिद्धिर्भुवि नृपु गृहि-
णस्त्यागिनो वापि ये स्युस्तेषां धर्मावनार्थं निगमगणमता की-
र्तिता वर्णिताश्च । एतां श्रोष्यन्ति ये वा प्रतिदिनमपि ये कीर्त-
यिष्यन्ति तेषां धर्मस्थैर्यं च सौख्यं विविधमिह तथा संभविष्य-
त्यमुत्र ॥८३॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयપ્રકરણે
પ્રબોધન્યુક્તવે શ્રીનારાયણશુકાનન્દસંવાદે ધર્મસિદ્ધિનિરૂપણનામા પદ્વિંશોઽ-
ધ્યાયઃ ॥૨૬॥

શુભત ઉવાચ—પપ્તયાં નિશાગમે રાજન્ ! સદસ્યુદાસનસ્થિતમ્ ।

મુવ્રતઋપિ કહે છે—હે રાજન્ ! આવી શ્રીનારાયણમુનિની વાણી સુંજીને
શુકાનંદમુનિ સર્વ બીજા સલામાં બેઠેલા ભક્તો સાથે પરમ હર્ષ પામ્યા અને
તે ભગવાનને પ્રણામ કરીને, તેમણે તેમનું વચન હિતનીજ એક આકા-
શ્વાથી મસ્તકે પ્રતિષ્ઠા કર્યું ॥૮૨॥ હવે આ અધ્યાયમાં કહેલા અર્થની
સ્તુતિ કરે છે—ભૂમિમાં વર્ણિરાજ ભગવાને ત્યાગી ગૃહી સર્વ ક્રોધના સદ્ધર્મ
સંરક્ષણસાથે જે આ ધર્મસિદ્ધિના ઉપાયરૂપ પોતાનું દિવ્ય વચનામૃત સ-
લામાં પ્રકાશ કર્યું છે તે આ સમય વેદના સારરૂપ ભગવાનના દિવ્ય વચનને
(ધર્મસિદ્ધિને) જેઓ પ્રતિદિન સાબળશે કે કીર્તન કરશે તેઓને ધર્મ-
સમૃદ્ધિ અને તે મૂળ જેમાં છે એવું વિવિધ મુખ આ લોક પરલોકમાં
પ્રાપ્ત થશે ॥૮૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુ-
ક્તવે શ્રીનારાયણશુકાનંદસંવાદે ધર્મસિદ્ધિનિરૂપણનામા પદ્વિં-
શોઽધ્યાયઃ ॥૨૬॥

૧અધ્યાય ૨૭ મો.

મુવ્રતઋપિ કહે છે—હે પ્રતાપસિંહ રાજન્ ! ત્યારપછી કાર્તિક શુકલ
પક્ષી તિથિએ શ્રીવાસુદેવનારાયણની સંધ્યા આરતી થઈ રહ્યા પછી સલામાં

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને નિષ્કામી નરોએ અન્ય પાપવા યોગ્ય નિષ્કામ
શુદ્ધિ પ્રદાનમુનિને કહેવાને કહી છે

બ્રહ્માનન્દો મુનીન્દ્રોઽથ પ્રણમ્યાપૃચ્છદીશ્વરમ્ ॥૧॥ સમ્પ્રદાયેઽત્ર
 ભગવન્નિષ્કામં હિ વૃહદ્વ્રતમ્ । આશ્રિતાઃ સન્તિ વહવસ્ત્યાગિનસ્તા-
 થકા શ્મે ॥૨॥ વ્રતમદ્ધે કચિત્ત્વેષાં જાતે સમ્યન્ધતઃ સ્ત્રિયાઃ । યથા
 શુદ્ધિર્ભવેત્સ્વામિસ્તથા ચકું ત્વમર્હસિ ॥૩॥ ધીનારાયણમુનિસ્વાચ—
 શુદ્ધિપૂર્વં ન કર્તવ્યો વ્રતમદ્ધઃ કચિન્મુને । । જાતે ત્વજ્ઞાનતઃ કાર્યા
 તચ્છુદ્ધિઃ સદ્ય ઇયં હિ ॥૪॥ અષ્ટાદ્વ્રજસર્વસ્ય રક્ષણં સ્પાન્તયા તતઃ ।
 પ્લાન્તિકત્યં ભક્તાનાં ભવત્યેવેતિ સોચ્યતે ॥૫॥ નિષ્કામવ્રતઠ-
 ઘસ્તુ પુરુષઃ કામિ યોષિતામ્ । યાતોં ચેચ્છૃણુયાત્ પ્રીત્યા કુર્યા
 દેકમુપોષણમ્ ॥૬॥ સ્ત્રીણાં ગુણાન્યાપ્યગુણાન્સચ્છાસ્રીયકથાં

ઉચ્ચા સિંહાસનમાં વિરાજમાન થએલા તે ભગવાન શ્રીહરિને મુનીન્દ્ર
 બ્રહ્માનંદજી પ્રણામ કરીને એમ પુછવા લાગ્યા કે-હે ભગવન । આ ઉદ્ધવ
 સંપ્રદાયમાં આ આપના આશ્રિત અનેક ત્યાગિઓ (વર્ણી સાધુ પાળાઓ)
 નિષ્કામ બૃહદ્ વ્રતને આશરીને નિ શ્રેયસ સાધુ પ્રવર્તે છે. હે સ્વામિન । એ
 ત્યાગિઓને કદાચિત્ સ્ત્રિના દર્શનાદિ સંબન્ધથી નિષ્કામવ્રતનો લંઘ થાય
 તો શાથી તેની શુદ્ધિ થાય તે અગોને કહેવાને યોગ્ય છે ॥૨-૩॥ એરીતે
 મુનિએ પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા કે-હે મુને । ભણીને તો
 તે નિષ્કામવ્રતનો ભગ આરેયપણુ નજ કરવો. બે અભણુથી થઈ બધ તો
 તેની શુદ્ધિ (પ્રાયશ્ચિત) તત્કાળ (કહીશ એવી રીતિએ) કરવી તત્કાળ
 કરેલી શુદ્ધિથી અષ્ટાગ બ્રહ્મચર્યવ્રતનુ રક્ષણુ થાય અને ભક્તિમાં ભગ ન
 થાય અને તેથી ત્યાગિબક્તોને એકાતિકપણુ થાયછે માટે તે શુદ્ધિ તમોને
 કહુંછુ ॥૪-૫॥ નિષ્કામવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો બે ત્યાગી પુરુષ છે ને ક્રોધપણુ
 કાળમાં નારીઓની વાર્તાને બે અવધાનથી કાન દઈને સંભળે તો 'અરે
 મારાથી સ્ત્રીવાર્તા સંભળાઈ ગઈ' એમ પથ્થાત્તાપ પામીને તત્કાળ એક
 ઉપવાસ કરે ॥૬॥ બે ઉપદેશ નિષ્કામવ્રતવાળો પુરુષ સમ્બ્રામના કથા-
 પ્રસંગ વિના સ્ત્રીયોના ગુણ કે અવગુણ (દોષ)ને કહે તો તે તેવા સ્ત્રીયોના
 ગુણદોષ કહેવાના પ્રસંગરૂપ પ્રમાદથી બૃહદ્મનની રથા કરવા એક ઉપ
 વાસ કરે (સ્ત્રીયોના ગુણવર્ણનમાં એક ઉપવાસ તથા દોષવર્ણનમાં પણ એક

વિના । પ્રતી ચેદ્વર્ણયેત્તર્હિ કુર્યાદેકમુપોપણમ્ ॥૭॥ મુગ્ધામધ્યા-
દિકાન્મેદાનસત્કાવ્યોપવર્ણિતાન્ । ઋણુયાચેત્કીર્તયેદ્વા કુર્યાં
॥૮॥ રમમાણા યદિ સ્વૈરં યોપિતો મૂઢવચ્ચિરમ્ । પશ્યંસ્તિષ્ઠેત્તદા-
વ્યેપ કુર્યાં ॥૯॥ સ્ત્રિયા દશા નિજદશં વધન્ પ્રેક્ષેત તાં યદિ ।
ક્ષણમાત્રમપિ હોપ કુર્યાં ॥૧૦॥ હ્યદ્વસ્થવસ્થસ્પર્શં ચ સ્પર્શં હ્યવ-
યવસ્ય વા । સ્ત્રીધાર્યવસ્થસ્પર્શંપિ કુર્યાં ॥૧૧॥ સ્ત્રિયમુદ્દિશ્ય ભગ-
વદ્ધાર્તાઃ પુંસાં પુરો યદિ । કુર્યાદ્વતી સ તુ તદા કુર્યાં ॥૧૨॥
સ્ત્રીસમ્બન્ધિનિ સદ્ગુણે દુષ્ટે જાતેપિ ચેતસિ । ભાષણે વા સ્ત્રિયા
જાતે કુર્યાં ॥૧૩॥ પુંદ્રારા વોધનં નાર્યાઃ પ્રચ્છન્નં કારયેત્તથા ।

ઉપવાસ કરે) ॥૭॥ એજ રીતે અસત્કાવ્ય જે રતિરહસ્ય અનંગરંગ રસ-
મંજરી વિગેરે છે તેમાં વયોવિશેષ વિગેરેને લીધે વર્ણુન કરેલા સ્ત્રીયોના
મુગ્ધા મધ્યા પ્રગલ્ભાપ્રમુખ જેહો ખીજાએ વર્ણુન કરેલાને નિષ્કામી નર
સાંભળે અથવા સ્વયં વર્ણુન કરે તો એક ઉપવાસ કરે ॥૮॥ અગીઆ આદિ-
કમાં યથેચ્છ પરસ્પર ક્રીડા કરતી નારીઓને મૂઢની પેઠે અદુ વાર નેતો
થકો ને ત્યાં ઉભો રહે તોપણ તત્ક્ષણ પશ્ચાત્તાપ પામીને આ નિષ્કામી નર
એક ઉપવાસ કરે ॥૯॥ જો સ્ત્રીની દૃષ્ટિસાથે પોતાની દૃષ્ટિને આધીને
ક્ષણમાત્ર તેને જુવે, એટલે નેતી સ્ત્રીને ક્ષણમાત્રપણ નેતાં પરસ્પર
નેત્રસસર્ગને પામે તો તત્કાળ અનુતાપ પામીને નિષ્કામી નર એક દિવસ
ઉપવાસ કરે ॥૧૦॥ સ્ત્રીયોના કરચરણાદિક અવયવનો કે તેણીએ અંગમાં
ધારેલા વસ્ત્રનો કે તેણીએ અંગમાં ધારીને ઉતારી મુકેલાપણ વસ્ત્રનો (ધોયું
થકુ બીનું કે ધોયું થકું શુકાએલું કે નવીન વસ્ત્ર થકી ખીજા) પ્રમાદથી
પણ સ્પર્શ થઈ જાય તો નિષ્કામત્રતધારી પુરૂષ એક ઉપવાસ કરે ॥૧૧॥
સભામાં પુરૂષોની આગળ લગવત્કથા કહેતાં સ્ત્રીને લક્ષ કરીને જો તે
વાર્તાને કરે તો નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ કરે ॥૧૨॥ સ્ત્રીને લક્ષ કરીને
'આની રૂપ યૌવનની સંપત્તિ અહો !'—અલૌકિક છે' એવો મનમાં કામ-
કલંકિત જો સંકટપ થાય કે સ્ત્રીની સાથે બોલાય તો નિષ્કામત્રતધારી
પુરૂષ તુરત એક એક ઉપવાસ કરે ॥૧૩॥ તથા જે નિષ્કામત્રતવાળો

તદ્વાર્તા શૃણુયાદ્યોઽસૌ કુર્યાં ॥૧૬॥ પ્રાસાદિકં ભગવતો ગુપ્તં
 ચેત્પ્રેપયેત્તિચ્ચયે । સ નિષ્કામમતી તર્હિ કુર્યાં ॥૧૫॥ નાર્યા વા
 પ્રેપિતં વિષ્ણોર્યદિ પ્રાસાદિકં પુમાન્ । ગુપ્તં શૃણોત તર્હ્યપ કુર્યાં
 ॥૧૬॥ પ્રચ્છન્નં પ્રેપયેન્નાર્યે પુસ્તકં વા તયૈપિતમ્ । શૃણોયાત્કાકુદં
 સોઽપિ કુર્યાં ॥૧૭॥ યત્કિશ્ચિદ્વસ્તુ વા નાર્યે પ્રેપયેદ્દૈપિતં તયા ।
 શૃણોયાદુષ્પમેવાસૌ કુર્યાં ॥૧૮॥ સ્ત્રીચિત્રપ્રેક્ષણે વાસૌ સ્ત્રીચિત્ર-
 કરણે તયા । સ્ત્રીવેશધારિપુંસ્પર્શે કુર્યાં ॥૧૯॥ વા ક્રિયા યત્ર ચ
 સ્ત્રીનાં ભવેત્જ્ઞાનાસનાદિકા । તાં તત્ર કુર્યાંચધ્યાસી કુર્યાં ॥૨૦॥
 સ્ત્રીનાં સચ્ચરણસ્થાને ચોત્સર્ગે મલમૂત્રયોઃ । યદિ કુર્યાંસર્હિ પુમાન્

પુરુષ ગુપ્તરીતે પુરુષદ્વારા સ્ત્રીને કોઈપણ પ્રકારની બાબત જણાવે કે ગુપ્ત
 રીતે નારીએ નરદ્વારા મોકલેલા સંદેશાને શ્રવણ કરે તો તે તરત એક
 એક ઉપવાસ કરે ॥૧૬॥ તથા ભગવાનના પ્રસાદભૂત ચંદન પુષ્પાદિકપણ
 બે છાનીરીતે સ્ત્રીને ત્યાં મોકલે તો તે નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ તરત
 કરે ॥૧૫॥ અને ગુપ્તપણે મોકલેલા ભગવત્પ્રસાદભૂત ચંદન પુષ્પાદિકને
 નિષ્કામમતવાળો પુરુષ બે શ્રવણ કરે તો એક ઉપવાસ કરે ॥૧૬॥ તથા
 પુસ્તકાદિકપણ છાનીરીતે નારીને ત્યાં નિષ્કામી નર મોકલે અથવા તેણીએ
 છાનીરીતે મોકલેલા કાગળ-પત્રને શ્રવણ કરે તોપણ એક ઉપવાસ
 કરે ॥૧૭॥ કિં બહુના-ચક્રિયિત વસ્તુમાત્ર ગુપ્ત પ્રકારે નારીને ત્યાં મોકલે
 અથવા તેણીએ ગુપ્તપ્રકારે મોકલેલાને શ્રવણ કરે તો નિષ્કામમતી
 એક એક ઉપવાસ કરે આ બધી બાબતમાં ગુપ્તપણ છે એમ કયંક
 માટે છે ॥૧૮॥ ભીંત આદિકમાં સિદ્ધિએ ચિતરેલા સ્ત્રીચિત્રને મન દહન
 જીવે કે સ્ત્રીચિત્રને પોતે કરે કે સ્ત્રીવેશધારી પુરુષનો સ્પર્શ કરે કે તેની સાથે
 બાષણ કરે કે તેનું દર્શન કરે તો નિષ્કામમતવાળો પુરુષ એક એક ઉપ
 વાસ કરે ॥૧૯॥ બે પ્રદેશમાં સ્ત્રીયોની આન આસન આદિક ક્રિયા નિયમથી
 થતી હોય તેજ પ્રદેશમાં નૈષ્ઠિક નર તેતે ક્રિયાઓને બે કરે તો એક ઉપ
 વાસ કરે ॥૨૦॥ નારીઓનું જલું આવવું બેમાં વિશેષપણે થતું હોય એવા
 સ્થાનમાં પોતે નિષ્કામી નર બે મળમૂત્રનો ત્યાગ કરે તો એક ઉપવાસ કરે

કુર્યાં ॥૨૧॥ સ્ત્રીમુખાદ્ભગવદ્વાર્તાં શ્રોતું તિષ્ઠેચ્ચ સન્મુખમ્ । સ્ત્રીણા-
મુપવિશેષશ્ચ કુર્યાં ॥૨૨॥ ઘનુર્માનામ્યન્તરે ચ પૃથૌ માર્ગેઽપ્યના-
પદિ । યઃ કુર્યાદ્ભગ્નં સોઽપિ કુર્યાં ॥૨૩॥ સહ સ્ત્રિયા ચોપવિશે-
દેકસિન્ધકદે તથા । સ્ત્રીચિત્રં ચ સ્પૃશેવોઽસૌ કુર્યાં ॥૨૪॥ કા-
ષ્ઠાદિજાયાઃ સ્ત્રીમૂર્તેઃ સ્પર્શં જાતેઽપિ ચ વ્રતી । સ્ત્રીગુહ્યાદ્દેક્ષણે
ચાસૌ કુર્યાં ॥૨૫॥ પદ્મનાં પક્ષિણાં ઘાપિ મૈથુનસેક્ષણે કચિત્ ।
જાતે મનોઘશતયા કુર્યાં ॥૨૬॥ પ્રયોજનેન વા સ્વૈરં રુયાગચ્છેચ્ચ-
ત્સયન્ધને । સ્વસ્થાને તત્ર ચૈકચ્છેત્ કુર્યાં ॥૨૭॥ કાર્યાર્થં સહજં
ઘાપિ હ્યાપદૈકઃ સ્ત્રિયા ગૃહમ્ । પ્રવિશ્ય પ્રતિગચ્છેત્સ કુર્યાં ॥૨૮॥
સ્ત્રીસમ્યન્ધેન મલિને સ્વમે જાતે તયા સ્ત્રિયાઃ । દર્શનાદ્દીર્ઘપાતે ચ

॥૨૧॥ જો સ્ત્રીયોના મુખથી ભગવાનની વાર્તાનિપણુ સાભળવા ઉભો રહે કે
સ્ત્રીયોને સન્મુખ બેસે તો તે નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ કરે ॥૨૨॥ જવાનો
માર્ગ વિશાળ હોવા છતાંપણુ અને આપત્કાળનો અભાવ હોવા છતાંપણુ
જતી સ્ત્રીથી ચાર હાથની અંદરજ જો આવે તો નિષ્કામમતધારી ત્યાગી
એક ઉપવાસ કરે ॥૨૩॥ સ્ત્રીની સાથે એક ગાડામાં બેસે તથા સ્ત્રીના
ચિત્રનો સ્પર્શ કરે તો નિષ્કામમતી એક એક ઉપવાસ કરે ॥૨૪॥ કાષ્ઠ
પાપાણ્નાદિકથી કરેલી સ્ત્રીની પુતળીનો સ્પર્શ થઈ બચ અને સ્ત્રીનું ગુણ
અંગ જોવાઈ જવાય તોપણુ આ નિષ્કામમતીએ એક દિવસ ઉપવાસ કરવો
॥૨૫॥ કદાચિત્ પશુ પક્ષિઓનું પણ મૈથુન શુદ્ધિપૂર્વક જોવાઈ જવાય તો
નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ કરે ॥૨૬॥ ભીંત વાડ કે વંદીથી આવરણવાળા
પોતાના નિવાસસ્થાનમાં કોઈ સ્ત્રી પ્રયોજનવશાત્ કે અભાણુપણુ કે સહજ
સ્વભાવે (કામકલુષિત ચિત્તથી નહિ કિંતુ યદૃચ્છાથી) જો આવી ચઢે અને
તેવા સ્થાનમાં જો પોતે એકાકીજ હોય તો નિષ્કામી જન એક ઉપવાસ
કરે ॥૨૭॥ કોઈ કાર્યવશાત્ કે સહજ સ્વભાવે કે આપત્કાળવશાત્ પોતે
એકાકીજ જોઈ સ્ત્રી એકાકી હોય એવા ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તત્ક્ષણજ
પાછો નિકળી આવે તો તે નિષ્કામમતધારી ત્યાગી એક દિવસ ઉપવાસ
કરે ॥૨૮॥ સ્ત્રીના દર્શનાદિ સબન્ધથી મલિન સ્વપ્ન આવે તથા સ્ત્રીના

કુર્યાં ॥૨૯॥ ઉપવિષ્ઠં મોજનાયં યં નારી પરિવેષયેત્ । શુદ્ધયર્થમા-
ત્મનશ્ચાસી કુર્યાં ॥૩૦॥ અનાચ્છાદિતકૌપીનસ્ત્યાગી ચેદ્રાસસા
સમામ્ । આગચ્છેત્ સ્ત્રીયુતાં તર્દિ કુર્યાં ॥૩૧॥ इत्यं सामान्यतः
પ્રોક્તં સ્ત્રીસંસર્ગ ઉપોષણમ્ । અન્યત્રાપીદશે સ્થાને કુર્યાં ॥૩૨॥
एकाकिन्या स्त्रिया साकं स्वस्यैकस्य रहःस्थितौ । स्त्रिया साकं
ધાધ્વગતૌ દિનત્રયમુપોષણમ્ ॥૩૩॥ ફરેણ કામયૈવદ્યાદ્વીર્યપાતે
કૃતે યતી । ઉપોષણં પ્રકુર્વોત દિનાનાં સ ચતુષ્ટયમ્ ॥૩૪॥ સ્ત્રીસંજ્ઞે
તુ કૃતે સાક્ષાદ્ધારણાપારણં યતમ્ । વર્ષમેકં પ્રકુર્વોત સકૃદ્નિર્લ-
ઘ્ણાન્ પિયન્ ॥૩૫॥ યતત્કર્તુમશક્તસ્તુ ધર્મશાસ્ત્ર ઉદીરિતમ્ ।
વિધ્યન્તરં વિદિત્યા તત્કુર્યાચ્છત્તયનુસારતઃ ॥૩૬॥ શુદ્ધયર્થેપૂષ-

દર્શનથી વીર્યશ્બલન થાય તો આ બ્રહ્મચર્યવ્રતધારી એક ઉપવાસ કરે
॥૨૯॥ કોળન કરવા બેઠેલા પોતાને બે નારી પિરસે તો નિંકામીવ્રતનિષ્ઠ
નર પોતાની શુદ્ધિમાટે એક દિવસ ઉપવાસ કરે ॥૩૦॥ દૂર રહેલી સ્ત્રીયોએ
સંયુક્ત એવી સલામાં સાગીળન બે કૌપીન (અંતર્વસ્ત્ર)ને બદિવાસે નહિ
ઠાંધીને પ્રવેશ કરે તો તે એક દિન ઉપવાસ કરે ॥૩૧॥ ઠે મુને । આ
પ્રકારે સામાન્યપણે સ્ત્રીના સંબંધમાં એક દિવસ ઉપવાસ કરવારૂપ પ્રા-
યશ્ચિત્ત કહ્યું. આવા બીજાપણે સ્ત્રીસંગમાં એક દિન ઉપવાસરૂપ પ્રા-
યશ્ચિત્ત બહુ હેતું ॥૩૨॥ એકાંતમાં એકાકીની સ્ત્રીની સાથે એકાકી પોતાની
ક્ષણમાત્ર સ્થિતિ થઈ બંધ તથા એકાકીની સ્ત્રીની સાથે એકાકી પોતાથી
માર્ગમાં ક્ષણપણે પ્રયાણ થઈ બંધ તો નિંકામી નર ત્રણ દિવસ લાગટ
ઉપવાસ કરે ॥૩૩॥ ક્રમપરવશતાથી પોતાના હાથે વીર્યપાત કરે કે
બીજાના હાથે કરાવે તો મતી નર ચાર દિવસ લાગટ ઉપવાસ કરે ॥૩૪॥
બે સાક્ષાત્ સ્ત્રીસંગ કરે ત્યારે તો એક વર્ષ લવણવર્ણેત સાધવાને જળમાં
પલાળીને પારણા દિવસે ખાતો ચક્રો ધારણાપારણા મત કરે ॥૩૫॥ આવું
મત વર્ષપર્યંત કરવા અસમર્થ એવો મતી તો ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રકારથી
ગોણપક્ષને આશરીને યથાશક્તિ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે (આ બધું યતુર્થ પ્રકરણમાં
સાગિધર્મમાં કહેશે) ॥૩૬॥ પૂર્વોક્ત પોતાના પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રયોજનના ઉપ-

ઘાસેપુ નીરમાત્રં પિચેદ્વતી । ન ત્વન્યદ્વસયેત્કિંચિદ્વાલો રુગ્ણો જર-
દ્વપિ ॥૩૭॥ एतेऽवश्यं तूपवासा निष्कामव्रतचारिभिः । कार्या
इति ममैवाज्ञा भवतीत्यवगम्यताम् ॥૩૮॥ व्रतक्षतौ करिष्यन्ति
नोपवासांस्तथा च ये । निपेक्षिष्यन्ति तत्कर्तृस्ते भविष्यन्ति
कामिनः ॥૩૯॥ दयया ये निपेक्षेयुर्वालादीनुपवत्स्यतः । स्वयं त
एवोपवासान् विदध्युस्तद्विशुद्धये ॥૪૦॥ ये मया विहितामेतां म-
र्यादामात्मशुद्धये । पालयेयुस्तु ते योध्या औद्धवीया नहीतरे ॥૪૧॥
મુવ્રત ઘણાં—શુભ્વેતિ વાક્યં સ હરેર્મહર્ષિઃ પ્રીતસ્તથાન્યેऽપિ ગૃહી-
તરાશ્ચ । તથા વિધાતું વિદ્યુઃ પ્રતિજ્ઞાં પ્રણમ્ય તં ભક્તહિતપ્રસક્તમ્

વાસોમાં પ્રતી લાગી કેવળ જળમાત્રજ પિચે પણ બીજું કંઈપણ વસ્તુ
નજ બાંધણું કરે. બાળક (આઠ વર્ષથી અધિક સોળ વર્ષ સુધીનો) હોય
કે રોગી હોય કે વૃદ્ધ (એંશી વર્ષ સુધીનો) હોય તોપણ સર્વેને આ નિયમ
છે ॥૩૭॥ આ પ્રાયશ્ચિત્તપણે કહેલા ઉપવાસોતો નિષ્કામવ્રતનિષ્ઠોએ અ-
વશ્ય કરવા. જે ન કરે તો મારી આજ્ઞાના લગથી વિશેષપણે પાપભાગી
થાય ॥૩૮॥ નિષ્કામવ્રતના લંગમાં પ્રાયશ્ચિત્તપણે જ કહેલા ઉપવાસોને
જે લાગીઓ નહિ કરશે તથા તેને કરનારાને નિષેધ કરશે તે સર્વે કામથી
પરાભવ પામીને નરકપાતી થશે ॥૩૯॥ જેઓ બાલ્ય વય કે રોગ કે વૃદ્ધ
વયને લીધે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં અશક્તિનો વિચાર કરીને તે બાળક કે વૃદ્ધ
કે રોગી ઉપર દયાવશાત્ પ્રાયશ્ચિત્તને કરશે એવા તેઓને નિષેધ કરે તો
તેમણે તેમની શુદ્ધિમાટે નિષેધ કરનારા પોતે તે ઉપવાસોને કરે ॥૪૦॥
જે લાગીઓ મારી આ આજ્ઞાને પોતાની શુદ્ધિમાટે અનુસરે તેજ આ ઉદ્ધ-
વસંપ્રદાયમાં અપ્રસ્થાપિત મર્યાદાવાળા અને મારા અનુચ્છેદના પાત્રભૂત
જાણુવા, બીજા નહિ ॥૪૧॥ મુવ્રતતત્કપિ કહેછે—હે રાજા! આ પ્રકારનું
શ્રીનારાયણમુનિનું વચન સાંભળીને મુનિવર શ્રદ્ધાનંદ તથા બીજાપણ
લાગીઓ (સાધુ-શ્રદ્ધાચારી-પાળાઓ) પ્રહર્ષ પામ્યા. અને તેમણે પોતાના
બાકીનું દિત કરવામાંજ તત્પર એવા તે શ્રીહરિને પ્રણામ કરીને ‘અમો
તમારા કહેવા પ્રમાણેજ કરીશું’ એમ પ્રતિજ્ઞા લીધી-નિયમ ચઢણ કર્યો

॥૪૨॥ इति परमपवित्रामत्र निष्कामशुद्धिं प्रतिदिनमनुरागाद्ये
पठेयुः प्रभाते । त्रिभुवनजयदर्पं ते सुखेनैव कामं सकलगुणकलङ्कं
नूनमुन्मूलयेयुः ॥४३॥ इति श्रीसत्सत्त્રिजिवने नारायणचरिते धर्मशास्त्रे
तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारायणप्रज्ञानन्दसवादे निष्कामशुद्धिनिर्मु
क्तामा सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

સુમત વ્વાચ—સત્સમ્યામથ સંસત્સ્યં નારાયણમુનિં નિશિ । ગોપા-
લાનન્દ મપિરાહ પપ્રચ્છ પ્રાજ્ઞલિર્નૃપ ! ॥૧॥ સાધૂનાસિદ્ધ સર્વેષા
ત્યાગિનાં ત્વામુપેયુષામ્ । બુભુક્સાત્મ્યાદ્વિકવિધિમનુષ્ટેયં મદ્વાપ્રમો !
॥૨॥ શ્રીનારાયણમુનિરવાચ—સદ્દેષતો મુને ! વચ્મિ ત્યાગિનામાદ્વિક

॥૪૨॥ હવે આ નિષ્કામશુદ્ધિની સ્તુતિ કરેછે—ભગવાને સ્વય કહેલી આ
પરમ પવિત્ર નિષ્કામશુદ્ધિનો આ ઉદ્ભવસપ્રદાયમા જે ત્યાગિજનો પ્રતિદિન
મલાતમા પ્રેમથી પાઠ કરે તેઓ ત્રિલોકીના જયથી ઝવેને પામેલા અને
સમગ્ર સદ્ગુણોને કલકિત કરનારા એવા કામને સમુળ સુખેથી નિશ્ચે ઉપાડી
નાખે એટલે પ્રતિદિન પાઠ કરવાથી શતા કામગત હોપના અનુસ્મરણથી તે
કામથી દૂરજ રહેતા તેને વશ વર્તનારા ન રહે ॥૪૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
છનને . તૃતીયમંદરણે પ્રબોધન્યુત્સવે શ્રીનારાયણપ્રજ્ઞાનંદસંવાદે
નિષ્કામશુદ્ધિનિરૂપણનામા સપ્તવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૭॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

સુમત નપિ કહેછે—હે નૃપ ! તેપછી ક્રતિક શુદ્ધ સત્સમી તિથિએ
શ્રીવાસુદેવનારાયણની સધ્યા આરતી થયાપછી, મહાસલાના મધ્યભાગમાં
રહેલા ઉંચા સિંહાસનમા વિરાજમાન ભગવાનને ગોપાલાનન્દ નામના મુ-
નીન્દ્ર પ્રણામ કરીને જે હાથ જોડીને એમ પુછવા લાગ્યા કે—હે મહાપ્રભો !
આપના ચરણકમળના આશ્રયવાળા સર્વ ત્યાગી સાધુઓએ અવશ્ય અનુ-
દાન કરવાયોગ્ય આદિકવિધિ આપના સુખકમળથી હું સામળવા ઇચ્છુ
હુ ॥૧-૨॥ એરીને પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે મુને ! તમોએ

૧ આ અધ્યાયમાં ગોપાલાનન્દમુનિએ પુછેલા જનવાને ત્યાગિઓનો આદિ-
વિધિ સંક્ષેપમાં મ્હોતે

વિધિમ્ । અનુષ્ટેયમવદ્યં હિ શૃણુ ત્વં મદુપાશ્રિતૈઃ ॥૩॥ રજન્યા
અન્તિમે યામે મુહૂર્તે બ્રાહ્મસંશ્લેષે । ઉત્થાયાઽઽશુ સ્વેદેવં ત્યાગી
મક્તો વિચિન્તયેત્ ॥૪॥ નામસંકીર્તનં કુર્યાન્દ્વીકૃષ્ણસ્ય તતો
મુનિઃ । પ્રણમ્ય વૈષ્ણવાન્ ગચ્છેત્સોદપાત્રઃ પુરાદ્વહિઃ ॥૫॥ મળોત્સ-
ર્ગવિધિં કૃત્વા વિજનેઽથ જલાશયમ્ । ઉપેત્ય કરપાદાદિશુદ્ધિં
કુર્યાન્મૃદમ્બુભિઃ ॥૬॥ ન તિષ્ઠન્નાપ્સુ નો વિપ્રગોવન્હ્યકેન્દુસન્મુખઃ ।
ન ફાલકૃષ્ટમ્ભાગે ન માર્ગે ન નદીતટે ॥૭॥ ગર્વાં મધ્યે ધાન્યમધ્યે
જીર્ણદેવાલયે ક્વચિત્ । વિષ્ણુન્ને ધીવનં નૈવ કુર્યાત્સ્વીસન્મુપસ્તથા

બહુ સાં ૩ પુછ્યું. મારા આશ્રિત ત્યાગીઓએ અવશ્ય અનુદાન કરવા-
યોગ્ય એવો આહિકવિધિ સંક્ષેપમાં કહ્યું છે તેને સાવધાનતાથી તમો સર્વે
સાંભળો ॥૩॥ ત્યાગી ભક્ત રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં તેમાંથી બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં
જલદી ઉઠીને પોતાના ઈષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણનું પ્રથમ ધ્યાન કરે તેપછી
વાણી તથા શ્રવણના ફળભૂત એવું ભગવાનના રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ આદિક
નામોનું સંકીર્તન પ્રેમથી કરે (આ કીર્તન પ્રથમ કરેલા ભગવદ્ધ્યાનના
પ્રવાહરૂપ છે, એકલું કીર્તન નહિ) તેપછી સમીપમાં રહેલા વૈષ્ણવોને પ્ર-
ણામ કરીને, જળપાત્ર લઈને પુરથકી બહાર બસ ॥૪-૫॥ તેપછી
શ્રીયાદિ જનોના સસર્ગે વર્ણત એકાંત પ્રદેશમાં મળોત્સર્ગ વિધિ કરીને
જળાશય (નદી સરોવર વાવ્ય કૂવો વિગેરે) પ્રત્યે જઈને મૃતિકા જળવડે
વિધિથી હસ્ત પાદાદિકની શુદ્ધિ કરે. યદ્યપિ ‘મળોત્સર્ગ કરીને’ એટલુંજ
કહેવું યુક્ત છે, મળોત્સર્ગ એ કાંઈ વિધિ નથી, કેમકે તેતો દેહસ્વભાવથી
પ્રાપ્ત થાયછે. (અપૂર્વ અર્થમાં વિધિ પ્રવર્તેછે) તથાપિ કાનમાં યજ્ઞોપવીત
વીંટવી વિગેરે નિયમયોગથી વિધિપણની ઉપપત્તિ થાયછે, તો તેમ કહેવું
યુક્ત છે. તેમાં જે વિશેષ છે તે સમીપના શ્લોકથીજ કહેશે ॥૬॥ ઉભો
ઉભો મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરે જળમાં ન કરે જો-બ્રાહ્મણ-અગ્નિ-સૂર્ય-
ચંદ્રને સન્મુખ ન કરે. હળથી ખેડેલા ભૂભાગમાં ન કરે માર્ગમાં ન કરે ન-
દીના તટમાં ન કરે તથા ગાયોના મધ્યમાં, ધાન્યમધ્યમાં, જીર્ણ દેવાલયમાં
ન કરે. તથા શ્રીયોને સન્મુખ ન કરે તથા આ જળાદિકમાં ધીવન-ના-

॥૮॥ સજન્તુર્મૃત્તિકા નૈવ ગ્રાહ્યા શૌચવિધૌ ક્વચિત્ । અશુચિસ્થા
 નગા ઈવ શૌચશિષ્ટા ચ નાકુજા ॥૯॥ પકા લિઙ્ગે શુદ્ધે તિસ્તો દશ
 ચામકરે મૃદઃ । દોષ્ણોર્દ્યોઃ સપ્ત દેયાસ્તિસ્તિસ્તિસ્તિ પાદયોઃ
 ॥૧૦॥ યથાલબ્ધેન કાષ્ઠેન દન્તધાવનમાચરેત્ । નતુ ત્યાગી સ્વયં
 છિન્દ્યાદાર્દ્રકાષ્ઠં દુમાત્મકચિત્ ॥૧૧॥ યતોપવાસદિવસે ન કાર્યં દ
 ન્તધાવનમ્ । કાષ્ઠેનાપાંતુ ગણ્ડૂયૈસ્તદા દ્વાદશમિર્મતમ્ ॥૧૨॥ નદ્યાં
 તટાનો કૂપે યા તતઃ સ્નાનસમાચરેત્ । ઉષ્ણોદકેનાપદિ તુ માનસં
 યા તદાચરેત્ ॥૧૩॥ ધ્યાત્વા હરિં સ્વહૃદયે તન્નામોઘારપૂર્વકમ્ ।
 મનસા કલ્પિતૈસ્તોયૈર્વત્સ્નાનં તથુ માનસમ્ ॥૧૪॥ જ્ઞાનકાલે

સિદ્ધામળનો ત્યાગપણુ ન કરે ॥૭-૮॥ શૌચને માટે મૃત્તિકા જળ લેવામા
 આ વિશેષ લાણુઓ-કૃમિપ્રીટાદિકે વર્જિતજ શુદ્ધ મૃત્તિકા મહણુ કરવી
 અપવિત્ર પ્રદેશમાં રહેલી, બીજાએ શૌચ કરતા બાકી રહેલી અને રાક્ષ
 ડાની મૃત્તિકા નજ મહણુ કરવી ॥૯॥ વર્જવાની મૃત્તિકા કહી, હવે સ્થાન
 ભેદથી મૃત્તિકાસખ્યાનો નિયમભેદ નિરૂપણુ કરેછે—લિંગને મૃત્તિકાસહિત
 જળવડે એકવાર ધુવે, ગુદાને ત્રણવાર ધુવે, ડાબા હાથને દશવાર ધુવે, ડાબા
 જમણા અને હાથને ભેગા કરીને સાતવાર ધુવે અને બન્ને ડાબા જમણા
 પગને ત્રણવાર ધુવે ॥૧૦॥ ત્યાગી નહિ નિરોધ કરેલા કાષ્ઠોમાથી જેવું મળી
 આવે એવા કાષ્ઠથી દત્તધાવન કરે પોતેતો ધ્યારેય પણ વૃક્ષથકી લીલા
 કાષ્ઠને કાપીને નજ લાવે યતોપવાસના કિવસે તો કાષ્ઠથી દત્તધાવન નજ
 કરે, કિંતુ જળના બાર કોગળાવડે તેને કરે, આવોજ આર્પ મત છે ॥૧૧-
 ૧૨॥ ત્યારપછી યથાસભવ નદી કે સરોવર કે કુવામા સ્નાન કરે કુવામા
 સ્નાનતો તેમાથી જળ કાઢીને લાણુવું નદીમા સ્નાન થવાહને અભિ
 મુખ કરણુ અને તળાવ આદિકમા સૂર્યને અભિમુખ કરવું, એવો વિશેષ
 લાણુઓ આપ્તકાળમા તો ઉપજી જળથી સ્નાન કરે, તેમાપણુ રોગના ઉપ
 શોધમા માનસ સ્નાન કરે ॥૧૩॥ તે એવી રીતે કે-નામોચ્ચારણુપૂર્વક ભગ
 વાનગુ સ્વહૃદયમા ધ્યાન કરીને 'તેમના ચરણુનખમાથી નિકળતા જળની
 ધારાથી હું સર્વ અંગે સારી રીતે સ્નાન કરી રહોછું' એમ ધ્યાન કરે તે આ

સરેદ્રજ્ઞાં વિષ્ણુપાદોદકીં શિવામ્ । મગીરથતપઃસિદ્ધિ મહાપાત-
કનાશનીમ્ ॥૧૫॥ વસીત ધૌતં કૌપીનં વહિર્વાસશ્ચ તાદશમ્ ।
ધૌતવસ્ત્રાન્તરાભાવે ત્વાદ્રવાસાશ્ચરેદ્વિધિમ્ ॥૧૬॥ ઉદક્ષુણ્ઘઃ
પ્રાક્ષુણ્ઘો વા નિપીદેદાસને શુચૌ । ઇકોપવેશનાર્હે ચ કૌશાઘ-
ન્યતમે મુનિઃ ॥૧૭॥ નારાયણં વાસુદેવં વિષ્ણું ચેતિ ક્રમાત્સરન્ ।
કુર્યાદાચમનં ત્યાગી ગાલિતેન ત્રિરમ્મસા ॥૧૮॥ નારાયણાર્ચા-
શિષ્ટચન્દનેન સચન્દ્રકમ્ । ઊર્ધ્વપુણ્ડ્રં પ્રકુર્વાત સ ગોપીચન્દનેન

માનસસ્નાન સમઝનું ॥૧૪॥ આજ્ઞા સ્નાનના અવસરમાં શ્રીવિષ્ણુના ચર-
ણમાંથી નીકળેલી, ભગીરથ રાજાએ કરેલા તપના ફળસૂત, મહાપાતકને
પ્રણાશ કરનારી અને સમસ્ત શ્રેયને કરનારી એવી ગંગાજનું સ્મરણ
કરવાપૂર્વક સ્નાન કરે ॥૧૫॥ તેપછી ધોએણું કૌપીન અને બહિર્વસ્ત્ર ધારીને
આગળ કહેશે એવા પ્રકારે વિધિને કરે. ધોએણું બીજું વસ્ત્ર ન હોય તો
ધોએલા લીના વસ્ત્રનેજ વાયુથી પવિત્ર થએલાને ધારણ કરીને નિત્યવિધિ
કરે ॥૧૬॥ ત્યાગી ઉત્તરાભિમુખે કે પૂર્વાભિમુખે દર્શથી કે કામળી આદિ-
કથી બનાવેલા હરકોઈ એક પવિત્ર, પોતે એકજ ભેસી શકે (બહુ લાંબું
પહેનું નહિ) એવા આસનમાં ભેસે ભેસવામાત્રમાં વિધિ ન લેવો પરંતુ
ઉત્તરપૂર્વાભિમુખરૂપ તથા કાંબળાદિ આસનરૂપ વિશિષ્ટ અર્થમાં આ વિધિ
લેવો, તેથી પશ્ચિમાદિ મુખે ભેસવાનું નિવારણ કર્યું છે તથા આસન વિના
પણ ભેસવાનું નિવારણ કર્યું છે ॥૧૭॥ તેપછી ત્યાગી નારાયણ વાસુદેવ
અને વિષ્ણુને અનુક્રમે અનુસ્મરણ કરતો થકો માળેલા જળથી ત્રણવાર આ-
ચમન કરે. આ આચમનવિધિમાં ત્યાગીઓના પ્રતિ આ મંત્રવિશેષનું અહીં
વિધાન કર્યું છે. પૂર્વે ઉત્તર અનુક્રમે ઔંકારપદ અને નમઃપદના યોગથી
ચતુર્થી વિભક્તિનો પ્રયોગ કરતાં આ પદોનું મંત્રપણું બહુ લેવું. એટલે
ૐ નારાયણાય નમઃ એમ કહીને પ્રથમ આચમન કરે. ૐ વાસુદેવાય
નમઃ એમ કહીને દ્વિતીય આચમન કરે. ૐ વિષ્ણુયે નમઃ એમ
કહીને તૃતીય આચમન કરે. તેપછી શિખાબંધન કરે ॥૧૮॥ ત્યાગી
જન ભગવાનની પૂજા કરતાં આટલી રહેલા ચંદનથી અથવા ગોપીચંદનથી

વા ॥૧૯॥ લલાટે હૃદયે નિત્યં કાર્યં પુણ્દ્રં ચ દૌર્દ્યે । શ્રીરાધાર્વા-
શિષ્ટચરચન્દ્રકો વા તદન્તરે ॥૨૦॥ વાસુદેવં સ્પરેજ્જાલે દૃદિ સઙ્ક-
ર્પણં તથા । પ્રદ્યુમ્નમનિરુદ્ધં ચ દક્ષે વામે ચ દોષણિ ॥૨૧॥ આવ-
મ્યાથ યથાપૂર્વં નામભિર્વૈષ્ણવૈસ્ત્રિભિઃ । સાધુભૈર્વર્ણિકો ભક્ત્યા
ગાયત્રીં વૈષ્ણવીં જપેત્ ॥૨૨॥ અથ શ્રીવિષ્ણુગાયત્રીમન્ત્રસ્યર્ષિસ્તુ
નારદઃ । ગાયત્રીછન્દ ઉદિતં શ્રીવિષ્ણુર્દેવતા તથા ॥૨૩॥ જ્ઞાનં

ગોળ અદ્રકે સહિત ઊર્ધ્વપુડૂ તિલક કરે ॥૨૪॥ તે તિલક લલાટ,
હૃદય અને બે બાહુના મૂળમાં કરે. ધારવાનાં ઊર્ધ્વપુડૂના સ્થાન-
બેદના નિયમનુ અહીં વિધાન કર્યું છે. ઊર્ધ્વપુડૂ દ્રવ્યથીજ વિધાન કરેલા
અદ્રકનુજ ત્રિકૃપથી વિધાન કરેછે—અથવા ઊર્ધ્વપુડૂના મધ્યમાં
રાધાલક્ષ્મીના પ્રસાદશૂત હુંદમથી ચંદ્રક કરે ॥૨૦॥ ઊર્ધ્વપુડૂના સ્થા-
નમાં અનુસધાન કરવાયોગ્ય લગવદ્યૂદ્બેદો કહેછે—તેમાં જાણમાં વા-
સુદેવને સ્મરણ કરે હૃદયમાં સંકર્ષણને સ્મરણ કરે. દક્ષિણ બાહુ મૂળમાં
પ્રદ્યુમ્ને સ્મરણ કરે. વામ બાહુ મૂળમાં અનિરુદ્ધને સ્મરણ કરે. અર્થાત્
'વાસુદેવાય નમઃ' એમ બોલીને જાણમાં, 'સંકર્ષણાય નમઃ' એમ બોલીને
હૃદયમાં, 'પ્રદ્યુમ્નાય નમઃ' એમ કહીને દક્ષિણ બાહુ મૂળમાં, 'અનિરુદ્ધાય
નમઃ' એમ કહીને વામ બાહુ મૂળમાં તિલક કરે ॥૨૧॥ ત્યારપછી એના
એજ વૈષ્ણવ મંત્રોવડે (નારાયણાય નમઃ વાસુદેવાય નમઃ વિષ્ણુવે નમઃ)
ફરીથી ત્રણવાર આચમન કરીને, શ્રાવણાદિ ત્રણ વર્ત્તનો સાધુ વૈષ્ણવી
ગાયત્રીનો બક્ષિથી જપ કરે. 'નારાયણાય વિષ્ણુવે વાસુદેવાય ધીમહિ ।
સન્નો વિષ્ણુઃ પ્રચોદયાત્' આ વિષ્ણુગાયત્રી મંત્ર છે. શ્રાવણાદિ ત્રણ વર્ત્તની
અંતર્ગત સાધુઓનો આ જપવિધિ પોતપોતાના વર્ત્તગ્રાસ સામાન્યધર્મથી
અત્રિકપલે કહેલો બહુવો. એમ કહેવાયો—'આ સ્થળે સ્મૃતિપ્રેક્ષા સંધ્યા-
ગાયત્રી આદિક ત્રિપિનું ઉત્તમન કર્યું છે' એવી સંજ્ઞાનો પ્રસંગ રહ્યો નહિ
॥૨૨॥ હવે આ વિષ્ણુગાયત્રી જપના અગત્રિયિને નિરૂપણ કરેછે—આ
મંત્રના ત્રીપિ નારદ કહ્યા છે. ગાયત્રી છંદ કહ્યો છે. શ્રીવિષ્ણુ દેવતા કહી છે.
જ્ઞાન શ્રીજ કહ્યું છે. ધ્યાન શક્તિ કહી છે. આગ્રા ધીવક છે. શ્રીવિષ્ણુ પ્રી

વીજં મતં ધ્યાનં શક્તિરાહા ચ ફીલકમ્ । શ્રીવિષ્ણુદેવપ્રીત્યર્થે
 વિનિયોગો જપે મતઃ ॥૨૪॥ શીર્ષાસ્યચક્ષોનામ્પદ્મિ સર્વાંગેષુ ક્રમા-
 દ્યસન્ । નારદાર્પિમુલાન્ કુર્યાત્ ન્યાસાનૃપ્યાદિકાંસ્તતઃ ॥૨૫॥
 વિભત્તયન્તેર્મન્ત્રપદૈઃ કરન્વાસાન્ સમાચરેત્ । તત્ર તન્નો વિષ્ણુરિતિ
 શ્લેયમેકં પદં મુને ! ॥૨૬॥ હૃદયાદીનેચમેવ ન્યાસાન્ કુર્યાત્તતઃ સ
 ચ । લક્ષ્મીરૂપાં હૃદિ ધ્યાયેદ્વાયત્રીં વૈષ્ણવીં મુનિઃ ॥૨૭॥ શ્રીવિષ્ણુ-
 ત્યર્થે જપે વિનિયોગ માન્યો છે ॥૨૩-૨૪॥ ઉક્ત ઋષિ છદ આદિક ઊનો
 ન્યાસપ્રકાર કહેછે—તેમાં મસ્તકમાં ઋષિનો, મુખમાં હૃદનો, હૃદયમાં
 દેવતાનો, નાભિમાં બીજનો, પાદમાં શક્તિનો અને સર્વાંગમાં ક્ષીરકનો,
 આવા અનુક્રમથી ‘નારદકપયે નમઃ’ ‘ગાયત્રીહ્રદયે નમઃ’ ‘શ્રીવિષ્ણુપર-
 મારમાદેવતાયૈ નમઃ’ ‘જ્ઞાનધીજાય નમઃ’ ‘ધ્યાનશઘયે નમઃ’ ‘ભાજાફીલ-
 કાય નમઃ’ આ તેના તેના મન્ત્રોવડે ન્યાસ કરવો ॥૨૫॥ હવે કર્ન-ન્યાસ કહે
 છે—વિષ્ણુગાયત્રીનાં જે વિશ્વકલ્પંત પદો ‘નારાયણાય’ ઇત્યાદિક છે તેણે
 કરીને કર-ન્યાસને કરે તેમાં ‘તન્નો વિષ્ણુ’ આ એક મળેલુ એક પદ જા-
 લુવું. (જુદાં પદ નહિ) તો છે મન્ત્રઘટક પદોનો અંગુષ્ઠ-તર્જની-મધ્યમા-
 -અનામિકા-કનિષ્ઠિકા અને કરતળ કરપૃષ્ઠમાં અન્વય અનુક્રમે જાણવો
 તેનો પ્રકાર એવી રીતે કે—‘નારાયણાય’ હિતિ અંગુષ્ઠામ્યાં નમઃ । ‘વિષ્ણુ-
 હિતિ તર્જનીમ્યાં નમઃ । ‘વાસુદેવાય’ હિતિ મધ્યમામ્યાં નમઃ । ‘ધીમહિ’ હિતિ આ-
 નામિકામ્યાં નમઃ । ‘તન્નો વિષ્ણુ’ હિતિ કનિષ્ઠિકામ્યાં નમઃ । ‘પ્રચોદયાત્’
 હિતિ કરતલકરપૃષ્ઠામ્યાં નમઃ । ઇતિ ॥૨૬॥ હવે હૃદયાદિ ન્યાસ કહેછે—એ-
 વીજ રીતે ઉક્ત છ મન્ત્રપદોવડે જ હૃદયાદિ ન્યાસને કરે. હૃદય-શિર-શિખા-
 કવચ-નેત્ર અને અસ્ત્રમાં યથાક્રમે ‘નારાયણાય’ ઇત્યાદિકનો અન્વય જા-
 ણવો. તેનો પ્રકાર આવો છે—‘નારાયણાયૈતિ હૃદયાય નમઃ । ‘વિષ્ણુ-
 હિતિ શિરસે નમઃ । ‘વાસુદેવાયૈતિ શિખાયૈ નમઃ । ‘ધીમહિ’ હિતિ કવચાય નમઃ ।
 ‘તન્નો વિષ્ણુ’રિતિ નેત્રામ્યાં નમઃ । ‘પ્રચોદયાત્’ હિતિ આસ્ત્રાય નમઃ । ઇતિ
 એરીતે ન્યાસ કરીને સાગીજન તે વિષ્ણુગાયત્રીનું લક્ષ્મીરૂપે હૃદયમાં ધ્યાન
 કરે ॥૨૭॥ ધ્યાનનો પ્રકાર ચાર સ્થોકથી નિરૂપણ કરેછે—વિષ્ણુના નામ

વામપાર્શ્વેસ્થાં સર્વકાલમનુવતામ્ । કોટિશરદપૂર્ણેન્દુમમૈકૈકા
 ક્લસુન્દરામ્ ॥૨૮॥ કોસુમ્મવસનાં ગૌરીં નાનાલક્ષ્મીશોભતામ્ ।
 શાન્તાં સહાસવદનાં મહાપુરુષલક્ષણામ્ ॥૨૯॥ કમલં દક્ષિણે
 પાળૌ વામેઽમૃતઘટં કરે । દધર્તીં દેવદેવીભિવેન્દિતાં પૂજિતાં મુહુઃ
 ॥૩૦॥ મુક્તિમેકાન્તિકી તૂર્ણં મકેભ્યો દદર્તીં ધ્રિયમ્ । ધ્યાયામિ
 હૃદયે નિત્યં ગાયત્રીં વૈષ્ણવીમહમ્ ॥૩૧॥ ઇતિ ધ્યાત્વા યથાશક્તિ
 તત્ત્વવર્ણાં જપેત્સ તામ્ । નિવેદયેદ્ભગવતે યથાસહ્યં જપં તતઃ
 ॥૩૨॥ સહસ્રપરમાં દેવીં શતમધ્યાં દશાવરામ્ । ગાયત્રીં તા જપે

ભાગમાં સદા રહેલા, સર્વકાલમનુવતા-વિષ્ણુના દિવ્ય રૂપમાં સદા અવિના
 ભાવથી અનુવર્તતા અથવા તેમના ચિત્તને નિરતર અનુસરનારા, એક
 સાથેજ ઉદય પામેલા કોટિ શરદ ઋતુના પૂર્ણ ચંદ્રની પ્રભા જેવી જેના
 એક એક અંગની પ્રભા છે એવાં સર્વાંગ સૌન્દર્ય સપ્ત, કમુળલ રંગથી
 રંગેલા દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારી રહેલા, ગૌર વર્ણવાળા, નાનાવિધ દિવ્ય અલકારો
 વડે સુશોભિત, સર્વ કોળએ સમાશ્રય કરવામાં સમુચિત શાત દિવ્ય આ
 કૃતિએ સપ્ત, મદદાસવડે મધુર મુખારવિંદવાળા, મહાપુરુષ ભગવાનના
 જે દિવ્ય લક્ષણો સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી
 હાથમાં લીલાકમળ અને હાથમાં અમૃતકળશને ધારી રહેલા,
 ઇન્દ્રાદિ દેવો તથા ઇન્દ્રાણી આદિક દેવીઓએ વારંવાર નમસ્કાર કરીને
 પૂજ્યા છે ચરણકમળ જેમના, સર્વ રૂપને આપનારા, લોકોને જલદી
 એકાંતિથી મુક્તિને આપનારા, એવા લક્ષ્મીરૂપ વૈષ્ણવી ગાયત્રીનું હું હૃદયમાં
 નિત્ય ધ્યાન કરું છું ગાયત્રીનું જે અધિષ્ઠાત્રીપણું તેરૂપ ગુણુયોગથી 'ગાયત્રી'
 એવો લક્ષ્મીમાં નિર્દેશ કર્યો છે ॥૨૮-૩૧॥ આ પ્રકારે ત્યાગિલકા ધ્યાન કરીને
 ચોવીશ અક્ષરવાળી ગાયત્રીને યથાશક્તિ જપે તેપછી જેટલી સખ્યાનો
 જપ કર્યો હોય તેટલો ભગવાનને નિવેદન કરે તે એવી રીતે કે - 'જનેન
 યથાશક્તિ કૃતેન પૃતાવસંસ્થાકેન જપેન સર્વાત્મા ભગવાન્ શ્રીલક્ષ્મીનારા
 યજ્ઞ પ્રીયતા' ઇતિ ॥૩૨॥ સહઅવાર કે શતવાર કે દશવાર પ્રતિદિન
 (યથાશક્તિ યથાવકાશ) તે લક્ષ્મીરૂપ વૈષ્ણવી ગાયત્રીનો જપ કરે તે આ

ન્નિત્યં સ્વાયકાશાનુસારતઃ ॥૩૩॥ સ્નેષ્ટદેવં તતો મક્તઃ શ્રીકૃષ્ણં
સ પ્રયોધયેત્ । મન્ત્રેણાનેન સપ્રેમ કુર્વાણસ્તાલિકાધ્વનિમ્ ॥૩૪॥
ઉત્તિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ગોવિન્દ ! ઉત્તિષ્ઠ ગરુડધ્વજ ! । ઉત્તિષ્ઠ કમલાકાન્ત !
ત્રૈલોક્યે મદ્ગલં કુરુ ॥૩૫॥ તાં ચ મૂર્તિ મગવત ઉપાવેદ્ય શુભા-
સને । પ્રમાર્જ્ય વસ્ત્રપાળ્ડેન ધ્યાયેચ્છ્રીકૃષ્ણમન્તરે ॥૩૬॥ વિધાય
માનસીં પૂજાં સહરુકક્રમેણ ચ । પ્રતિમાયામિષ્ટદેવં તં મક્ત્યાવા-
હયેન્મુનિઃ ॥૩૭॥ શૈલી દારુમયી લૌહી લેપ્યા લેર્યા ચ સૈકતી ।
મનોમયી મણિમયી પ્રતિમાઽપિધા સ્મૃતા ॥૩૮॥ ઉદદ્યુપ્તઃ

તથા પક્ષો અનુક્રમે ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ એવા ભેદથી ભેદ પામેલા
ભણવા એટલે સહસ્રવાર જપ કરવો તે ઉત્તમ છે. શતવાર જપ કરવો
તે મધ્યમ છે. દશવાર જપ કરવો તે અધમ છે ॥૩૩॥ હવે ભગવાનનો
પૂજાવિધિ નિરૂપે છે-તેપછી સાધુભક્ત પોતાના ઇષ્ટદેવ પ્રતિમારૂપ શ્રીકૃષ્ણને
'ઉત્તિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ગોવિન્દ' આ મંત્રથી તાળીયો વળકવાપૂર્વક પ્રેમથી જગાડે
જગાડવાના મંત્રનો અર્થ-હે ગોવિન્દ ! તમો ઉઠો ઉઠો. (આદરમાં
દ્વિરૂચિ છે) હે ગરુડધ્વજ ! તમો ઉઠો. હે કમળાર્કત ! તમો ઉઠો.
ઉઠીને ત્રિલોકીનું મંગળ કરો ॥૩૪-૩૫॥ ત્યારપછી તે ભગવાનની
મૂર્તિને વિશુદ્ધ કોમળ વસ્ત્રના કટકાથી માર્જન કરીને શુભ આસનમાં
પધરાવે. પછીથી તે શ્રીકૃષ્ણનું હૃદયમાં ધ્યાન કરે ॥૩૬॥ તેપછી
ગુરૂએ ઉપદેશ કરેલા પ્રકારે પ્રથમ માનસી પૂજા કરીને પછી
બાહ્ય પૂજામાં પ્રવર્તતાં તે પ્રતિમામાં તે ઇષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણનું ભક્તિથી
આવાહન કરે ॥૩૭॥ આ પ્રતિમા આઠ પ્રકારની કહી છે-શૈલી-પાવાણુથી
બનાવેલી, દારૂમયી-અનિષિદ્ધ કાષ્ઠથી બનાવેલી, લૌહી-અનિષિદ્ધ સુવ-
ર્ણાદિ ધાતુથી બનાવેલી, લેપ્યા-ચંદનાદિમયી, લેખ્યા-ચિત્રમયી, સૈકતી-
વેળુથી બનાવેલી, મનોમયી (મન.સંકલિપતા) અને મણિમયી-સ્ફટિકાદિ
મણિની બનાવેલી ભણવી (બાહ્ય પૂજામાં મનોમયીનો ઉપયોગ નથી,
સ્થંડિલમાં થતી પૂજામાં તેનો સંભવ સમજવો) ॥૩૮॥ ઉત્તરમુખે કે પૂર્વ-
મુખે કે પ્રતિમાસન્મુખ થઈ, જેવા મળી આવે એવા ઉપચારોવડે યથાવિધિ

પ્રાહ્નુલો વા પ્રતિમાસન્મુલોઽથવા । યથાવિધ્યર્ચયેદ્ધતયા યથા-
 લન્ધોપચારકૈઃ ॥૩૯॥ અમાપમાણધ્યાન્યેન ભગવન્તં સમર્ચયેત્ ।
 ઉપચારૈઃ પોઢશભિસ્તદભાવે તુ મન્ત્રતઃ ॥૪૦॥ મન્ત્રેઃ પૌરાણિકૈરેવ
 નામમન્ત્રેણ ચાર્ચનમ્ । સાધુઃ સપ્રેમ કુર્વૌત શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિયાસ-
 રમ્ ॥૪૧॥ પ્રમાદાનાદરૌ ત્યક્ત્વા સ્વસ્થઃ પૂજનમાચરેત્ । તતો
 જપેત્ કૃષ્ણમન્ત્રં નિયતં શક્તિતઃ સદા ॥૪૨॥ તુલસીકાષ્ઠજા શ્રેષ્ઠા
 પદ્મવીજોદ્ધવાઽથવા । શ્રીરાષ્ઠકાષ્ઠજા વાપિ જપમાલા શુભાવહા
 ॥૪૩॥ ઔર્ણ તાર્ણ ચ પાર્ણ વા ચાલ્કં વાઽઽજિનમાસનમ્ । મુની-
 નામુચિતં પ્રોક્તં ભૂમૌ મન્ત્રજપો વૃથા ॥૪૪॥ ક્રતુરેકામદદિષ્વ સ્વસ્તિ-

ભક્તિથી ઈષ્ટદેવનું પૂજન કરે ॥૩૯॥ ખીલની સાથે નહિ બોલતો થકો ભગ-
 વાનમાંજ મનને બેઠી દહને સોજ ઉપચારોવડે ભક્તિથી ભગવાનનું પૂજન
 કરે. ઉપચાર પદાર્થો ન મળે તો તેના તેના મંત્રોવડેજ પૂજન કરે. આવા-
 હન-આસન-પાદ-આર્ધ્ય-આચમન-સ્નાન-વસ્ત્ર-ઉપવીત-ચંદન-પુષ્પ-
 ધૂપ-દીપ-નૈવેદ્ય-તાંબૂલ-પ્રદક્ષિણા અને વિસર્જન આ સોજ ઉપચારો
 કલા છે ॥૪૦॥ આવાહનાદિ તેતે ઉપચારોમાં જે મંત્રોનું વિધાન કર્યું છે
 તેનાથી પૂજ કરે. અધિકાર હોય તો શ્રીત મંત્રોવડે અને ન હોય તો પૌરા-
 ણિક મંત્રોવડે પૂજન કરે. અથવા અધિકાર હોય કે ન હોય પણ પૌરાણિક
 મંત્રોવડેજ (સાધારણ હોવાથી) પૂજન કરે અથવા નામમંત્રોવડે પ્રતિદિન
 પ્રીતિથી શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરે ॥૪૧॥ પ્રમાદ અને અનાદરનો દૂરથી પરિ-
 ત્યાગ કરીને સ્થિર ચિત્ત થઈ પ્રતિદિન પૂર્વોક્ત પ્રકારે પૂજ કરે. તેપછી
 કૃષ્ણના અષ્ટાક્ષરમંત્રને યથાશક્તિ સંખ્યાનિયમથી સદા જપે ॥૪૨॥ તેમાં
 જપમાળા તુલસીકાષ્ઠથી કરેલી મહણ કરવી. એજ માળા શ્રેષ્ઠ કહીછે. તે
 ન મળે તો કમળળીજથી કરેલી લેવી. તે ન મળે તો ચંદન કાષ્ઠથી બના-
 વેલી માળા જપ માટે મહણ કરવી ઠીક છે ॥૪૩॥ આસનમાં બેસીનેજ
 જપ કરે, કેમકે આસન વિના કરેલો જપ વ્યર્થ થાય છે. તે આસન
 બિનથી બનાવેલું કે તુલ્યથી બનાવેલું કે પાંદડાથી બનાવેલું કે વસ્ત્રના
 કટકાથી કરેલું કે મૃગચર્મ વ્યાઘચર્મ આદિકથી બનાવેલું આસન મુનિજ-

કાસનમાસ્થિતઃ । યસ્યાચ્છાદિતમાલશ્ચ જપેન્મૌનઘ્રતઃ સ્થિરઃ ॥૪૫॥ સ્તોત્રપાઠં યથાશક્તિ ધ્રીનિષ્ણોર્વિદધીત સઃ । નામસંકીર્તનં કુર્યાદાપત્કાલે તુ કેવલમ્ ॥૪૬॥ તતઃ સંસ્થાપ્ય ભગવત્પ્રતિમા મુચિતસ્થલે । ગુરું પ્રણમ્ય ભિક્ષાયૈ સ ગચ્છેદ્દિનઃ શુચીન્ ॥૪૭॥ અપકાન્નં તુ યાચિત્વા શુચિર્મૂત્વા સમાહિતઃ । ગાયત્રીં છુન્નમન્નં ચ યથાશક્તિ જપેત્પુનઃ ॥૪૮॥ આપત્કાલે તુ કુર્વાંત પ્રાતર્માધ્યાહ્નિકં જપમ્ । પ્રાતર્ભવં ચ મધ્યાહ્ને કુર્યાદેવં દ્વયં દ્વયમ્ ॥૪૯॥ નૈવેદ્યાર્થં તતઃ પાકું વિષ્ણોઃ કુર્યાન્શુચિસ્થલે । મહાનૈવેદ્યમીદાય સમર્પ્ય

નોને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે ॥૪૪॥ સ્વતિકાસને બેસીને સરસ શરીરવાળો થઈ એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને (સાવધાન થઈ) જપમાળાને વસ્ત્રથી ઢાંકીને મૌન ઘ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો અને સ્થિરમન થઈ જપને કરે ॥૪૫॥ એરીતે જપ કર્યા પછી ત્યાગી સાધુ ભગવાનના સહસ્રનામાદિ સ્તોત્રનો પાઠ યથાશક્તિ કરે આપત્કાળમાં તો કેવળ ભગવદ્નામકીર્તન કરે ॥૪૬॥ એરીતે પૂજા-જપ-સ્તુતિ-પાઠ કરી રક્ષા પછી ભગવાનની પ્રતિમાને તેને ઉચિત સ્થાનમાં સ્થાપન કરીને, પછી ગુરુને પ્રણામ કરીને ભિક્ષા-માટે પવિત્ર ગૃહસ્થોના ગૃહોપ્રત્યે જાય-તેમના ઘરપ્રત્યે જઈને ભિક્ષા માગે ॥૪૭॥ ગૃહસ્થના ગૃહથડી લોટ ઓખા દાળ આદિક કાચા અન્નરૂપ ભિક્ષા પામીને પોતાના આશ્રમમાં પાછો આવીને, ફરીથી શુદ્ધ અને એકાગ્ર મનવાળો થઈ વૈષ્ણવી ગાયત્રી અને કૃષ્ણમંત્રને યથાશક્તિ જપે ॥૪૮॥ એરીતે બે કાળમાં કરવાના કહેલા ગાયત્રીજપ અને કૃષ્ણ મંત્ર જપને કદાચિત્ આપત્તિપ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો એક કાળમાં જ કરી લે, મધ્યાહ્ને બે કર્તવ્ય છે તેનેપણુ પ્રાત્ કાળમાં જ કરી લે અને પ્રાત્ કાળમાં બે કર્તવ્ય છે તેને મધ્યાહ્ન કાળમાં પણુ કરી લે ॥૪૯॥ ત્યારપછી ત્યાગી ભગવાનના નૈવેદ્ય નિમિત્તે પવિત્ર સ્થળમાં પાક પોતે કરે માટેજ ત્યાગીને અપકવાન્ન ભિક્ષાગ્રહણ કરવાનું વિધાન ભગવાને કયું છે, એમને પ્રવૃત્તિમાત્ર ભગવાનનો બે યાગ (પૂજા વિગેરે) તેના અગપણુ કરવાની કહી છે, માટેજ અધિકારીભેદથી (આ અધિકારી બિન છે માટે) પકવાન્ન ભિક્ષા

સ્વાપયેષ્ય તમ્ ॥૫૦॥ પ્રાસાદિક હરેરન્નં સમ્પ્રોક્ષ્યૈવાથ મક્ષયેત્ ।
 एकाहार च कुर्वीत प्रत्यहं स पिनापदम् ॥५१॥ त्यागी न भक्षये
 दघ्न पिण्णये ह्यनिवेदितम् । आपदि प्रतिमाभावे मनसा तस्मिन्ने
 दयेत् ॥५२॥ यदि भोजनवेलाया कश्चिदाचेत भिक्षुक । तर्हि
 दद्यादात्मबुद्ध्या तस्मा अन्नमविह्वय ॥५३॥ एकादर्शापु सर्वासु
 हरेर्जन्मोत्सवेषु च । प्रायश्चित्तोपवासेषु नाद्यादघ्न च सन्नर
 ॥५४॥ पठन पाठन कार्यं सच्छास्त्रस्यानुवासरम् । न दिवा शयन
 कार्यं त्यागिना तु पिनापदम् ॥५५॥ श्रवण कीर्तनं विष्णोर्ध्यान
 चन्दनमर्चनम् । पिना कालો दृष्ट्या नैव नेतव्यस्तेन च क्वचित्
 ॥५६॥ मलोत्सर्गे षट्छान्न वस्त्रનુદ્ધિश्च योगिना । कार्याय મૂત્રો

અહણુનુ નિધાન કરનારા ખીજા વચનો સાથે એનો વિશેષ નથી
 રસોઈ તૈયાર થતા તે આ નૈવેદ્ય ભગવાનને નિવેદન કરીને પ્રતિમારૂપ પ્રભુને
 પોદાડી દે ॥૫૦॥ તેપછી ત્યાગી ભગવાનનું પ્રસાદિ તે અન્ન પ્રાસાદિક
 જળથી કે ચરણોદ્ધત્થી ગ્રાહણ કરીનેજ પોતે 'ભગવત્પ્રસાદ સ્વીકાર કરવો
 બેધએ એવી શુદ્ધિથી જન્મે પ્રતિદિન આપત્કાળ વિના એકજ વાર જન્મે
 (આપત્કાળમાં ખીજી વાર જન્મવામાં હોય નથી) ॥૫૧॥ ત્યાગી પ્રતિમા
 રૂપ વિષ્ણુને નહિ નિવેદન કરેછું અન્ન આપત્તિમાપણુ નજ જન્મે પાસે
 પ્રતિમા ન હોય તો મનથી કલ્પેલી તે પ્રતિમાને નિવેદન કરે ॥૫૨॥ બે બો
 જનવેળાએ જે કોઈપણુ મુખ્યો ભિક્ષુક અન્ન માગે તો તેને આત્મશુદ્ધિથી
 (પોતાથકી અનન્ય માનીને) ક્ષુધાજન્ય વિકળતાએ રહિત થઇને અન્ન
 આપે ॥૫૩॥ સાધુપુરૂષ સર્વ એકાદશીઓ જન્માષ્ટમી આદિક ઉત્સવ
 દિવસો અને પ્રાયશ્ચિત્તના અગમ્યૂત ઉપવાસ દિવસોમાં નજ જન્મે ॥૫૪॥
 ત્યાગીએ પ્રતિદિવસ સચ્છાસ્ત્રનું પઠન પાઠનાદિ કરવું આપત્કાળ વિના
 તો દિવાનિદ્રા નજ કરવી ॥૫૫॥ સાધુએ વિષ્ણુના શ્રવણ-કીર્તન-સ્મરણ
 -વદન-પૂજન-આદિકમાંથી હરકોઈ એક ભક્તિવ્યાપાર વિના ક્યારેય
 ક્ષણપણુ કાળ વ્યર્થ નજ નિર્ગમન કરવો કિંતુ ભગવાનના ગુણશ્રવણ
 કીર્તનાદિકવડેજ કાળનિર્ગમન કરવો (આજ સાધુઓનું પ્રધાન લક્ષણ છે)

તસર્ગં તુ લિઙ્ગદોઃશુદ્ધિરમ્બુના ॥૫૭॥ સાયં શુચિઃ પ્રયોઙ્ગ્યેશં કુર્યા-
ન્નોરાજનં તતઃ । નામસંકીર્તનં કૃત્વા કુર્ચીત સ્તુતિપાઠનમ્ ॥૫૮॥
નમસ્કૃત્ય સ્વાપયેચ ધીરુષ્ણં હૃદયામ્બુજે । કરણકાદૌ પ્રતિમાં
ચન્દેતાથ નિજં ગુરુમ્ ॥૫૯॥ તતઃ શુચિઃ સમાસીનઃ પૂર્વવત્સુસ્થિ-
રાસનઃ । ગાયત્રીં કૃષ્ણમમ્બ્રં ચ જપેત્સ નિજશક્તિતઃ ॥૬૦॥ તતઃ
સચ્છાસ્ત્રપઠનપાઠનધ્યાનકીર્તનૈઃ । વિષ્ણુસમ્બન્ધિભિઃ કૃત્યૈર્યામ-
મેકં સ જાગૃયાત્ ॥૬૧॥ ધીરુષ્ણમેવ હૃદયે ચિન્તયન્ સ તતઃ
સ્વપેત્ । ભૂમાચાપદિ તુ ત્યાગી રઘુધાયામપિ મંવિશેત્ ॥૬૨॥ ક્રમે-
ણાનેન કર્તવ્યં ત્યાગિના નિત્યમાત્મનઃ । આહ્નિકં વિધિવત્તેન
શ્રીરુષ્ણઃ પ્રીયતેત્તરમ્ ॥૬૩॥ મુગ્ધતઃ ઉવાચ—ઈત્યુક્તમાશ્રુત્ય મુનિપ્ર-

॥૫૬॥ ત્યાગીએ મળત્યાગમાં કરિસ્નાન કરવું અને તે સમયે ધારેલું વસ્ત્ર
ધોઈનાંખવું. મૂળત્યાગમાં તો જળથી લિંગ અને જને હાથની શુદ્ધિ
કરવી (અને જળના કોગળા કરવા) ॥૫૭॥ તેપછી ત્યાગી સાયંસમયે
(સ્નાન કરી) શુદ્ધ થઈ ભગવાનને જગાડીને સંધ્યા આરતી કરે. પછી
નામસંકીર્તન-સ્તુતિપાઠન-નમસ્કારાદિકને કરે. પછી પ્રાતઃકાળને પ્રારં-
ભીને આ રીતે આરાધેલા શ્રીકૃષ્ણને પોતાના હૃદયકમળમાં પોઢાડી દે.
અને પ્રતિમારૂપ કૃષ્ણને તો કંડીયા આદિકમાં કરેલી મુખશય્યામાં પોઢાડી
દે. પછીથી પોતાના ગુરૂને પ્રણામ કરે ॥૫૮-૫૯॥ તેપછી સાધુ શુદ્ધ થઈ
બેસીને પૂર્વવત્ સ્થિર આસનવાળો થઈ યથાશક્તિ વૈષ્ણવી ગાયત્રી તથા
કૃષ્ણમંત્રને જપે ॥૬૦॥ ત્યારપછી ત્યાગી સચ્છાસ્ત્રપઠન-પાઠન-ધ્યાન-
કીર્તન આદિક કૃષ્ણ સંબન્ધીજ વ્યાપારોવડે એક પહોર વ્યયે પછી સ્વેદ-
દેવ શ્રીકૃષ્ણનું જ ચિંતન કરતો થકો પૃથ્વી ઉપરજ સુઈ જાય. આટલામાં
ન સુવે. (ત્યાગીએને તેનો નિષેધ છે) રોગાદિ આપત્કાળમાં તો આટલામાં
સુવે ॥૬૧-૬૨॥ હે મુને! ત્યાગીએ આ અનુક્રમે પોતાનું આહ્નિક પ્રતિદિન
યથાવિધિ કરવું, તેથી સર્વાન્તરાત્રમા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અતિશય પ્રસન્ન
થાયછે ॥૬૩॥ મુગ્ધનરુપિ કહેછે—હે રાજન્! આ પ્રકારે ભગવાન નારા-
યણે ઉપદેશ કરેલા ઉત્તમ આહ્નિક પ્રકારને ગોપાળાનંદ મુનીન્દ્ર સાંભળીને

વીરો નારાયણેનાદિકમુત્તમં સઃ । પ્રીતસ્તથૈવ સ્વયમાચરંસ્તદ-
ધીવૃત્તત્સર્વમુર્તીંશ્ચ રાજન્ ॥૬૪॥ इति श्रीसत्सत्त्रिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारायणमुनिगोपालानन्दसंवादे त्या-
गिनां राक्षसादિકविधिनिर्णयनामाष्टाविंशोऽध्याय ॥२८॥

મુનત વ્વાચ—અધાષ્ટમ્યાં નિશારમ્મે કૃતસન્ધ્યાવિધિર્હરિઃ ।
નીરાજનાન્તે કૃષ્ણસ્ય ન્યવીદઙ્ગકસંસદિ ॥૧॥ પ્રણમ્ય તં મુનિશ્રેષ્ઠો
મુક્તાનન્દો મહામતિઃ । પપ્રચ્છ કુર્યન્સકલાન્ કૃષ્ણમક્તાનસંશ-
યાન્ ॥૨॥ સ્વામિન્ ! સ્વરૂપં કૃષ્ણસ્ય યુમુત્સામ્યહમજ્ઞતા ।
અસ્માકસિદ્ધદેવસ્ય પ્રતિપાદસ્ય ચાગમૈઃ ॥૩॥ કથં સ સગુણોદેવો

પરમ હર્ષ પામીને, ભગવાને ઉપદેશેલા પ્રકારે પ્રતિદિન આદિક પોતે
કરતા થકા બીજા બધા ત્યાગીઓ પાસે તેમજ કરાવા લાગ્યા ॥૬૪॥
ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે શ્રીનારા-
યણુમુનિગોપાલાનંદસંવાદે ત્યાગિનાં સંક્ષિપ્તાદિકવિધિનિર્ણય-
નામાઽષ્ટાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૮॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

મુનતમ્ભપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી કાર્તિક શુકલ અષ્ટમી
તિથિએ સાયંકાળે સંધ્યાવિધિ કરી પરવારેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ, શ્રીવામુદેવ
ભગવાનની સંધ્યા આરતી થઈરતા પછી ભક્તમહાગણપરિપૂર્ણ એવી સ-
લામાં વિરાજમાન થયા હતા ॥૧॥ તે ભગવાનને મુનિશ્રેષ્ઠ મહામતિ મુક્તા-
નન્દમુનિ નમસ્કાર કરીને, બધાય ભક્તોને ભગવત્સ્વરૂપમાં સશયરહિત
કરવા એમ પ્રાર્થના લાગ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! જે આ આપણા ઇષ્ટદેવ કૃષ્ણ
છે તેનું સ્વરૂપ જે શ્રુતિસ્મૃતિઓએ ઉપગાન કરેલું છે તેને તરવથી હ
જાણુવા ઇચ્છુ છું ॥૨-૩॥ આમા વિવાદથી સંશય થાય છે કે—આ જગ-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને પરમજ્ઞ પ્રયોગત્તમ સ્વયમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કે
જે સાધુસંરક્ષણમટિ પૃથિવી ઉપર મનુષ્યરૂપથી પ્રકટતાને પાનેલા છે તેમના
સ્વરૂપમાં કે સ્વભાવમાં અવિવક્ષણતારૂપ અદ્વૈત (એત્વ) ઉપદેશ કર્યું છે.

નિર્ગુણશ્ચ જગત્પ્રભુઃ । સાકારશ્ચ નિરાકારઃ કર્તાઽકર્તા કથં ચ
સઃ ॥૪॥ બ્રહ્મધામસ્થિતાદિદ્વિયાત્સ્વરૂપાન્મનુજાકૃતિઃ । મિત્રો
ભવત્યમિત્રો યા તન્મે વ્રૂહિ દયાનિધે ! ॥૫॥ પતેઽપિ વૈષ્ણ-
યાઃ સર્વે જિજ્ઞાસન્તીદમજ્ઞસા । શાસ્ત્રાનુભવસિદ્ધાન્તમતસ્ત્વં
યક્તુમર્હસિ ॥૬॥ સુવ્રત ડવાચ—ઇતિ જિજ્ઞાસુના તેન સમ્પૃષ્ટો
ભગવાન્ હરિઃ । ડવાચાનન્દ્યન્યાચા નિજાશ્રિતજનામૃપ ! ॥૭॥
શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—ઽટ્ટણુ વૈષ્ણવસિદ્ધાન્તં મુનેઽવદ્યમુપાસકૈઃ ।

ત્રપ્તુ ભગવાન્ સગુણ છે કે નિર્ગુણ છે ? અથવા સગુણ નિર્ગુણ બન્નેરૂપ
છે ? સાકાર છે કે નિરાકાર છે ? અથવા સાકાર નિરાકાર બન્નેરૂપ છે ?
કર્તા છે કે અકર્તા છે ? અથવા અકર્તા કર્તા બન્નેરૂપ છે ? શ્રુતિ સ્મૃતિ-
ઓમાં બન્ને પ્રકારનાપણુ વાહો હોવાથી એમાં સંશય મહાન્ થાય છે ॥૪॥
હે દયાનિધે ! વળી જ્યારે સાધુઓના સરક્ષણમાટે અવતરે છે ત્યારે મ-
નુષ્યાકૃતિથી દૃશ્યમાન થતા ભગવાન્, અક્ષરબ્રહ્મ ધામમા રહેલા દિવ્ય
પોતાના સ્વરૂપથકી કે સ્વભાવથકી લેશપણુ વિલક્ષણતા (સિખતા) ને
પામે છે ? કે નથી પામતા ? (એજ આ છે કે કેમ ?) આજ અર્થને આ સર્વ
વૈષ્ણવો તત્ત્વથી જાણવા ઇચ્છે છે, કેમકે આ વિષય સર્વ કોઈ જાણી શકે
નહિ શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી સુસંસ્કૃત એવી યોગસાક્ષાત્કાર દૃષ્ટિવડેજ આ અર્થમાં
નિશ્ચય થાય, માટે તમો અમારા સંશયને સદુપદેશથી નિરાકરણ કરવાને
યોગ્ય છો ॥૫-૬॥ સુવ્રતઃપિ કહે છે—હે નૃપ ! એરીતે જ્ઞાસામુ મુક્તાનંદ
મહામુનિએ પુછેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ સર્વ નિલાશ્રિત જનોને નિજ વચના-
મૃતથી આનંદ આપતાથકા જોડયા ॥૭॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—
હે મુક્તાનંદ મુને ! વૈષ્ણવ થકી ખીલ્તઓને આવી જ્ઞાસા થતી નથી, કેમકે
પરમાત્મા પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં જે આ જ્ઞાસા તે સત્ત્વગુણની
પુષ્કળતાનું કાર્ય છે (સત્ત્વગુણ પુષ્કળ હોય તો એવી જ્ઞાસા થાય)
સત્ત્વની પુષ્કળતાવાળા તો વૈષ્ણવોજ હોય. વળી જે અવતારની યથાર્થ
જ્ઞાસા છે તેપણુ પરમ નિ શ્રેયસમાટે થાય છે. માટેજ ભગવાને અવતારના
યથાવસ્થિત જ્ઞાનની ગીતામાં ‘અજોઽપિ સબ્રવ્યયારમા’ ‘જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્ય’

શ્રોતવ્યં હૃદિ ધાર્યં ચ તત્ત્વતઃ કથયામિ તે ॥૮॥ શ્રીકૃષ્ણો ય પર
બ્રહ્મ સ્વયંજ્યોતિ પરાત્પરઃ । જ્ઞેયો નારાયણો । વિષ્ણુર્મગવાન્
પુરુષોત્તમ ॥૯॥ મહેશ્વરો વાસુદેવો ભૂમા ચ પરમેશ્વર । આત્મા

ધ્યાદિકથી બહુ પ્રશંસા કરી છે તે અહીં પ્રતિપાદન કરવા ધારેલો સિદ્ધાંત
વૈષ્ણવ-શ્રીકૃષ્ણની ચરણસેવામાં રસિકોને અત્યંત દૃષ્ટિમંત્ર છે તે આ સિ
દ્ધાંત ભગવદુપાસકોએ અવશ્ય સાલળવા યોગ્ય અને હૃદયમાં ધારવા યોગ્ય
છે તે તમોને તત્ત્વથી હવે કહું છું તેને એકાગ્ર મનથી સાલળો ॥૮॥ જે શ્રીકૃષ્ણ
છે એજ પરબ્રહ્મ છે એમ કહેવાથી-‘સમગ્ર વિશેષમાં વિશેષિ સ્વરૂપવાળું
સંતિમાન પરબ્રહ્મ છે’ એવા વાદનું નિરાકરણ થઈ ગયું વસ્તુતાએ આનંદ
મય સમસ્ત કલ્યાણગુણ પરિપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ છે તે સ્વયંજ્યોતિ-
સ્વયંપ્રકાશ છે કેમકે તે જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ છે, તેમાં ‘તદેવા જ્યોતિર્વાં જ્યોતિઃ’
એવી શ્રુતિ છે એજ પરાત્પર છે તેમાં ‘અક્ષરાત્પરત્વ પર’ એવી શ્રુતિ છે
એજ નારાયણ વિષ્ણુ-પુરુષોત્તમ-ભગવાન્ આદિક શબ્દોથી તેને શાસ્ત્રમાં
પ્રતિપાદન કરાય છે, તેમાં ‘આપો નારા’ હિત પ્રોક્તા આપો ધૈ નારાનંદ ।
અયન સત્ત્વ ત્મા પૂર્વે તેન નારાયણ સ્મૃત ॥’ આ સ્થળ દૃષ્ટિથી વ્યુત્પત્તિ
છે, નારાના સમૂહો નાર-નિલવસ્તુસમૂહ, તત્ત્વાયમ તદયનમસ્ય ચ’ આવી
સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વ્યુત્પત્તિ છે, આવી બે પ્રકારની વ્યુત્પત્તિના યોગથી ‘નારા-
યણુ’ કહેવાય છે સર્વેન આત્માભિપલે વ્યાપ્તિ હોવાથી ત્રિપલુ શબ્દ
પ્રવર્તે છે જ્ઞાન શક્તિ-બળ-ઐશ્વર્ય-વીર્ય અને તેજ આ છ ગુણ
યોગને લીધે ભગવાન શબ્દ પ્રવર્તે છે ક્ષરઅક્ષરપુરુષયત્રી ઉત્તમ હોવાથી
પુરુષોત્તમ શબ્દ પ્રવર્તે છે ઈશ્વરોના ઈશ્વર હોવાથી મહેશ્વર શબ્દ
પ્રવર્તે છે સર્વ જગત્ એમાં વસે છે અને સર્વેન આ વસે છે માટે વાસુ-
દેવ શબ્દ પ્રવર્તે છે સ્વરૂપથી અને સ્વભાવથી અનવધિમતિશય વિપુળ
તાના યોગને લીધે ભૂમા એવો શબ્દ પ્રવર્તે છે (આ શ્રોત પ્રયોગ છે)
જેની અપેક્ષાએ કોઈ પણ માનની માટે પરમેશ્વર (અનન્યેશ્વર)
શબ્દ પ્રવર્તે છે તે આ ભગવાન્ આત્માઓના આત્મા-શરીરીઓના
શરીરી છે, અર્થાત્ સર્વોત્તર આત્મા છે અને ચૈતનોના ચૈતન છે, એટલે

ત્મનાં ચેતનાનાં ચેતનશ્ચ શ્રુતીરિતિઃ ॥૧૦॥ કાલસ્ય પ્રકૃતેશ્ચાપિ નિયન્તા પુરુષસ્ય ચ । પ્રકાશકશ્ચ સર્વેયાં સ્વતન્ત્રો દિવ્યવિગ્રહઃ

સર્વ ચેતનોના ચેતન્ય-ચોતિષનો જે પ્રસરણવિશેષ (વિકાસ) છે તેને કરાવનારા પરમ ચેતન આજ છે આવા 'શ્રીકૃષ્ણ પરંબ્રહ્મ છે' આ અર્થે શ્રુતિઓમા કહ્યોછે આમ કહેવાથી-બીજાઓનો જે સગુણનિર્ગુણવાદ છે, જેવો કે-જ્ઞાન શક્તિ આદિક સમગ્ર વિશેષો (ભેદો)એ રહિત, માટેજ ગુણમાત્રે રહિત હોવાથી નિર્ગુણ એવું જે બ્રહ્મ છે તે અનાદિ અવિદ્યાથી સ્વસ્વરૂપ તિરોહિત થતા ધર્શ ધર્શિતવ્ય (નિયામ્ય) આદિક સમગ્ર વિકટપો (ભેદો)ના સ્થાનભૂત થાયછે તે આ બ્રહ્મ માયાથી શખળિત-રંજીત થતાં ઈશ્વરભાવને પામેછે, તો આ નિર્વિશેષ બ્રહ્મનુ માયાનુ અવિદ્યાન થવાના વશપણથી ઈશ્વરપણ અને તેના સંબંધથી જ્ઞાન શક્તિ આદિક ગુણયોગ લાગુ થાયછે, તે ઈશ્વરભાવ અને ગુણયોગ તો કાટપનિક છે, માટે સગુણ સર્વેશ્વર કહેવાય છે, આવો જે વાદ છે તેનું પણ નિરાકરણ થઈ ગયું, કેમકે સમગ્ર કટ્યાણગુણે પરિપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ પરંબ્રહ્મ છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે ॥૮-૧૦॥ કાળ પ્રકૃતિ અને પુરૂષ જે સૃષ્ટિના ઉપકરણભૂત છે તેના નિયંતા-આત્માપણે અંત પ્રવેશ કરીને નિયંતા, માટેજ આ સર્વ કાર્યોના પ્રકાશના કારણ છે, એટલે સર્વ કાર્યોના પ્રાદુર્ભાવનું કારણ છે જે પ્રાદુર્ભાવ તિરોભાવ છે એજ કાર્યોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ છે (પ્રાદુર્ભાવ એજ ઉત્પત્તિ અને તિરોભાવ એજ વિનાશ છે) કેમકે જે છે એજ કાર્ય થાય, જે નથી તે કાર્ય ન થાય અથવા-સર્વને પોતપોતાનું કાર્ય કરવામા પ્રકાશ-જ્ઞાનવિકાસને સર્વના અંતરાત્મા આ ભગવાનજ કરી આપેછે આ સર્વમા આત્માપણે વ્યાપી રહ્યા છે તથાપિ વ્યાપ્ય ચેતનોના કમોંવડે આ ભગવાન લેખાતા નથી, (તેના હોષો તેમને અડતા નથી) કેમકે સ્વતત્ર-અકર્મવશ્ય (કર્મવશ નથી) છે અથવા પોતાના સકટપને આધીન સર્વની પ્રવૃત્તિ છે તે આ ભગવાન દિવ્ય દેહવાળા છે એમ કહેવાથી-બીજાઓનો જે નિરાકારતા વાદ છે તેનું નિરાકરણ થઈ ગયું ॥૧૧॥ તે આ પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું ધામતો અક્ષર છે તેનેજ બ્રહ્મપુર કહેછે, 'તદેતસ્ય મહાપુર' એવી

॥૧૧॥ ધામાક્ષરં તુ ચત્ત્વ્ય તદ્વહ્નપુરમુચ્યતે । યસ્યૈકઃ સૂક્ષ્મદેશો-
 ઽપિ કોટિકોટ્યર્કમાસુરઃ ॥૧૨॥ યદુચ્યતે ચિદાકાશં ધ્રુવમાકા-
 શચત્સદા । અનાદ્યનન્તં ચાપ્તઞ્ઠં સચ્ચિદાનન્દલક્ષણમ્ ॥૧૩॥
 નવીનનીરદ્વયામસ્તત્ર દિવ્યે સ્વધામનિ । વિભાત્યતિશ્વેતરુચિઃ
 સૂર્યચન્દ્રાગ્નિતેજસઃ ॥૧૪॥ તલૈકરોમ્ણસ્તેજોઽપિ સમગ્રાક્ષરતે-
 જસઃ । અધિકત્વાદ્ધ તત્તેન તત્ર સ્થૈરુપમીયતે ॥૧૫॥ સ પ્રભુર્દિવ્ય-
 વસનો દિવ્યાલક્ષ્મીરશોમનઃ । રાધારમાદિમિઃ સ્વામિઃ શક્તિ-
 શ્રુતિ છે જેની પ્રભાનો એક દેશ સૂક્ષ્મપણ કોટિગુણિત કોટી સૂર્યની
 પ્રભાનેપણ ઉલ્લંઘન કરે છે, (તેથી અધિક છે) એજ પ્રહાપુર ધામને ચિદાકાશ
 કહે છે જ્ઞાનમય અને સર્વત પ્રકાશમાન છે માટે ચિદાકાશ કહેવાય છે. વળી
 આકાશની પેઠે સદા ધ્રુવ-એકરૂપ છે એવપિ જૂતાકાશ તો નશ્વર છે, તથાપિ
 બહુ કાળ એકરૂપ રહે છે માટે લોકોની શુદ્ધિમા આ આગત ઉતારવા માટે
 તેનુ દૃષ્ટાત આપ્યુ છે, વસ્તુતાએતો અનાદિ અનત-ઉત્પત્તિ નાશે રહિત ॥
 જૂતાકાશથી વિલક્ષણતા આ એ પદથી સ્પષ્ટ કરી છે અથવા દેશપરિચ્છેદે
 રહિત એવો એનો અર્થ લેવો વળી અખડ-અવયવથી નહિ આરભેલું હો-
 વાથી અચ્છેદ છે જેને અયમને આરભેલું હોય તે સખડ અને છેદ્ય હોય
 છે વળી સચ્ચિદાનંદલક્ષણ છે, જે ધામને પામેલાઓજ સચ્ચિદાનંદરૂપ
 સ્વસ્વરૂપને સાક્ષાત્કાર કરે છે અને સચ્ચિદાનંદધન પરબ્રહ્મના સ્વરૂપને
 સાક્ષાત્કાર કરે છે માટે સચ્ચિદાનંદલક્ષણ છે. અથવા-સ્વયં સચ્ચિદાનંદ-
 લક્ષણ છે-સતત એકરૂપ છે માટે સત્ કહે છે, અજડ છે માટે ચિત્ કહે છે,
 પ્રતિકૂળ જ્ઞાનરૂપ જે કુ ખ તેના સ્થાનજૂત નથી (કુ ખરડિત છે) માટે
 આનંદ કહે છે ॥૧૨-૧૩॥ આવા તે પોતાના દિવ્ય અક્ષર ધામમા તે પરં
 બ્રહ્મશબ્દવાચ્ય લગવાનુ પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ નવીન મેઘ સરખા શ્યામ
 દિવ્ય દેહવાળા હોઈને સૂર્ય ચંદ્રાદિ સર્વ તેજો થકી પણ અતિશયિત દિવ્ય
 અતિઉજ્જવળ તેજથી વિરાજે છે. સમગ્ર અક્ષરબ્રહ્માતેજ જેના તેજના
 અંશલેશનીપણ સમાનતાને યોગ્ય થર્તુ નથી, કેમકે આ તેજ અનવધિકા-
 તિશયિત ॥૧૪-૧૫॥ આ સર્વેશ્વરેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ પોતાને ઉચિત દિવ્ય

મિથ્ય નિવેદ્યતે ॥૧૬॥ શ્રીદામવિષ્ણુસેનાયૈઃ પાર્ષદૈર્દિવ્યવિગ્રહૈઃ ।
સેવ્યમાનશ્ચ સચ્છત્રચામરવ્યજનાદિભિઃ ॥૧૭॥ સુદર્શનાદિભિઃ
સ્વાર્થૈર્મૂર્તિમદ્ધિરુપાસિતઃ । પેશ્વર્યાદૈર્ભગૈઃ પદ્મિઃ સિદ્ધિમિથ્યાણિ-
માદિભિઃ ॥૧૮॥ અસદ્ગૈશ્ચ મહામુકૈર્દિવ્યસુન્દરવિગ્રહૈઃ । દિવ્યે-
રનેકોપચારૈઃ પૂજ્યમાનપદામ્બુજઃ ॥૧૯॥ દ્વિભુજઃ સ સદા સ્વામી
ભક્તેભ્યો નિજદર્શનમ્ । ચતુર્ભુજાદિરુપેણ દક્ષે ક્ષાપિ તદિચ્છયા
॥૨૦॥ ન પ્રાકૃતા ગુણાસ્તસિન્સન્તીત્યુક્તઃ સ નિર્ગુણઃ । અપ્રાકૃ-

વશ્વને ધારી રહેલા, દિવ્ય અલકારોથી અલંકૃત, રાધા રમા આદિક જે
પોતાની અપૃથક્સિદ્ધ શક્તિવિરોધપ છે તેમણે દિવ્ય ઉપચારોવડે પરિ-
ચર્યા કરાતા, દિવ્ય દેહવાળા શ્રીદામ વિશ્વકુસેનાદિ પાર્ષદોએ છત્ર આમ-
રાદિ રાજોપચારવડે સેવા કરાતા, મૂર્તિમાન સુદર્શનાદિ પોતાનાં દિવ્ય
આયુધોએ સદા સેવાતા, મૂર્તિમાન અશ્વર્થ આદિક છ ગુણોએ અને અણિ-
માદિ સિદ્ધિઓએ સદા સેવા કરાતા, દિવ્ય સુંદર દેહવાળા અપરિમિત
મહામુકોએ દિવ્ય ચંદન પુષ્પાદિ અનેક ઉપચારોવડે નિરંતર પૂજ્યાં છે
અરણુકમળ જેનાં એવા થકા વિરાજે છે. તેમાં 'વદક્ષરે પરમે ઘ્યોમન્'
'દિવ્યે પ્રહ્લપુરે હોષ ઘ્યોમન્વાત્મા પ્રતિષ્ઠિતઃ' એવી શ્રુતિ છે ॥૧૬-૧૮॥ તે
આ સર્વ સ્વામી પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સદા સ્વતઃ દ્વિભુજ દિવ્ય
વિગ્રહવાળા છે છતાંપણ લક્ષ્મીની રૂચિને અનુરૂપ પોતાના સંકલ્પબળથી
અતુર્ભુજાદિ રૂપે પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું દર્શન લક્ષ્મીને ક્યારેક આપેછે
॥૨૦॥ પ્રથમ સૂચવેલા નિર્ગુણ શ્રુતિઓના તાત્પર્યને હમણાં સ્પષ્ટ કહેછે—
તે શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રાકૃત ગુણો-કર્મવશ્યતાએ કરાવેલા પ્રકૃતિસંસર્ગને આધીન
સુખદુઃખાદિ છેજ નહિ, માટેજ 'નિર્ગુણ' એમ શ્રુતિમાં ગુણનિષેધ કયોછે,
'સત્ત્વાદયો ન સન્તીશે યથ ચ પ્રાકૃતા ગુણાઃ' 'યોઽસૌ નિર્ગુણ હ્યુક્તઃ શા-
ન્તેષુ જગદીશ્વરઃ । પ્રાકૃતૈર્હયસંયુક્તૈર્ગુણૈર્હૈનઃ સ ડચ્ચતે' એવી સ્મૃતિયો છે.
અપ્રાકૃત ગુણો તો સત્યસંકલ્પવાદિ અનેક છે, તેમાં 'અપહતપાદ્મા વિજરો
વિમ્બયુર્વિશોકોઽન્નિઘ્રિયસ્તોઽપિપાસઃ સત્યકામઃ સત્યસદ્ગુણઃ' એવી શ્રુતિ છે.
તેમજ અપ્રાકૃત આકૃતિવાળા છે, માટે કવચિત્ શ્રવણ થતો આકૃતિનો

તાદૃતિત્વાચ નિરાકારઃ સ કીલ્બંતે ॥૨૧॥ સ્વધર્મજ્ઞાનધૈરાગ્યયુજા
 ભક્ત્યા દ્યુનન્યયા । યે ભજેયુસ્ત યવામું તથાભૂતં વિચક્ષતે ॥૨૨॥
 જ્ઞાનાચેરપિ સમ્પન્ના ભક્ત્યા હીનાસ્ત્યનન્યયા । વ્રહ્મતેજઃ પ્રપ-
 ર્યન્તિ ન તુ સાક્ષાત્તમીશ્વરમ્ ॥૨૩॥ તેજોમણ્ડલમધ્યસ્થં દ્વિભુજં
 દિવ્યવિપ્રદ્રુમ્ । નેક્ષન્તેઽકં યથા લોકાઃ સાકારં તં તથેવ તે ॥૨૪॥
 તતો વ્રહ્મ નિરાકારમિતિ મન્યન્ત યવ તે । તાવતા ત નિરાકારં
 કૃષ્ણાર્યં હિ પરં વૃહત્ ॥૨૫॥ ઇકદેશસ્થિતસ્યાપિ પૂર્ણત્વં તસ્ય

નિષેધપણુ પ્રાકૃત આકૃતિના નિષેધમા પર્યવસાન પામેછે ॥૨૧॥ અમુક
 ઓમા પણ કેટલાએક પ્રકૃતિવિલક્ષણુ શ્વેતાત્મક પોતાના આત્માના
 હિપાસનપરાયણ હોવાથી ભગવાનમા અનન્ય ભક્તિએ રહિત હોવાથી તે
 આ પરાત્પર પરબ્રહ્મ દિવ્યમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણને મૂંઝવેદશામાપણુ સાક્ષાત્ કરતા
 નથી જે અનન્યભક્તો છે તેઓ આ દિવ્ય રૂપને સદા સાક્ષાત્ કરેછે, માટે
 અનન્યભક્તિએ રહિત એવા જે કોઈ બીજાઓ છે તેમનો જે આ નિરાકારવાદ
 છે તે નજ માનવો એમ હવે કહેછે—ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્યે યુક્ત એવી અનન્ય
 ભક્તિથી જેઓ આ શ્રીકૃષ્ણને ભજે છે તેઓજ તેવા દિવ્ય આકારવાળા
 આ ભગવાનને સાક્ષાત્ કરેછે અને જેવા જેવા હોય એવા સાકાર સ્વરૂ-
 પનેજ કહેછે જેઓ તો આ ભગવાનમા અનન્ય ભક્તિએ રહિત, શ્વેતાત્મક
 સ્વાત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારમા તરવજ્ઞાન બળથી પ્રવર્ત્યા છે તેઓ જ્ઞાનાદિ
 બળે સપક્ષ હોય પણ અનન્યભક્તિએ રહિત હોવાથી તે ભગવાનને સાક્ષાત્
 કરતા નથી, કિંતુ અક્ષરને પામીને તેના બ્યોતિષમાત્રથી દૃષ્ટિ રોકાઈ
 જતા પરબ્રહ્મને નિરાકારપણેજ અનુભવીને તેવીજ રીતે (નિરાકાર) કહેછે
 જેમ તેજેમડળરૂપ તેજ પુણ્યથી જેમની દૃષ્ટિ અટકી ગઈ છે એવા લોકો
 તેજેમડળના મધ્યમા રહેલા દ્વિભુજ દિવ્યવિપ્રદ પુરૂષવિશેષ (સૂર્ય) ને
 સાક્ષાત્ કરવા સમર્થ થતા નથી, જેથી મંડળનેજ સૂર્ય કહેછે પણ તેનાથી
 ભિન્ન પુરૂષવિશેષને કહેતા નથી તેમજ આ કેવલ્યાર્થિઓપણુ સાકાર
 કૃષ્ણને જોતા નથી, અક્ષર તેજનેજ જુએ છે તેથી તેઓ તેમ માનેછે
 એટલામાનથી પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું નિરાકારપણુ યુક્ત નથી ॥૨૨-૨૫॥

તેજસા । સર્વેઘાસ્તિ યથાર્કસ્ય શૃણ્વન્ન ઘચનં ત્રિધેઃ ॥૨૬॥ અહો
ભાગ્યમહો ભાગ્યં નન્દગોપયજીકસામ્ । યન્મિત્રં પરમાનન્દં પૂર્ણ
પ્રણ સનાતનમ્ ॥૨૭॥ અનેકાણ્ડોદ્ઘાઘર્થે નિર્ગુણઃ સ યદા પ્રમુઃ ।

શંકા-જે એરીને દેશવિશેષ (અશ્વરધામ)માં પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણની સ્થિતિ
માનશો તો તેમનું વિશુત્વ (સર્વવ્યાપકપણું) જે શ્રુતિમાં કહ્યું છે તેનો
ભંગ થશે અને જે વિશુત્વ માનશો તો દેશવિશેષમાં સ્થિતિ ઘટતી આ-
વશે નહિ. ઉત્તર-તો તેમ નથી. એક પ્રદેશમાં રહેલાપણુ તે પરંબ્રહ્મ શ્રી-
કૃષ્ણનું પોતાના અનન્ય તેજ (જ્ઞાનમય)થી સર્વત્ર વ્યાપ્તિ હોવાથી પૂર્ણ-
પણું છે માટે વિશુપણાની હાનિ નથી. તેમાં આ દૃષ્ટાંત છે-જેમ મંડળરૂપે
એકત્ર રહેલા તેજોમય સૂર્યની પોતાના તેજથી સર્વ દિગંતમાં વ્યાપ્તિ છે.
અભિપ્રાય એવો કે-આ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સ્વયં જ્ઞાનાનંદમય છે, તે
આ દિવ્યાકૃતિથી અશ્વરધામમાં નિત્ય નિરાજે છે, તેમની જે અંતર્યામી
શક્તિરૂપ જ્ઞાનપ્રભા, જે વસ્તુતાએ તેમનાથી અત્યંત ભિન્ન નહિ હોઈને
સર્વમાં અનુપ્રવેશ કરી રહી છે, માટે એજ સર્વમાં અનુપ્રવેશ કરી રહ્યા
છે તો તેમનું વિશુપણું મુખ્યજ છે (આજ અંતર્યામી સ્વરૂપ છે એમ
રામાનુજાચાર્ય કહે છે, તેમની સાથે આ અર્થની એકાર્થતા અન્યત્ર સ્પષ્ટ
છે.) ભૌતિક તેજઃપિંડરૂપ સૂર્યનું જે દૃષ્ટાંત આપ્યું છે તેતો આ અર્થ
હોઈને શુદ્ધિમાં ઉતારવામાટે છે આ ભગવાનના પૂર્ણપણામાં બ્રહ્માનું
વચન છે તેને સાંભળો ॥૨૬॥ શ્રીમદ્ભાગવતમાં 'અહો ભાગ્યમહો ભાગ્યં'
આવું વચન છે. તેનો અર્થ-મજવાસિઓનાં અહો ભાગ્ય અહો ભાગ્ય
છે, તેમનું ભાગ્ય હું શું વર્ણન કરું ? કેમકે પરમાનંદમય સનાતન
પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ બ્રહ્મ જેના મિત્રભાવે વર્તે છે, 'પરમાનંદ' આ પદથી
અનવધિક્ક આનંદપણારૂપ આનંદમયત્વ જે પરબ્રહ્મને અસાધારણ
શ્રીત લિંગ તે કહ્યું છે. 'પૂર્ણ' આ પદથી મજવાસિઓના ભાગ્યભૂત
પરબ્રહ્માનું પોતાને અસાધારણ એવું જે અંતર્યામિપણું તેરૂપ જે શક્તિ-
વિશેષ તેણે કરીને સર્વત્ર વ્યાપ્તિ છે માટે પૂર્ણપણું કહ્યું છે ॥૨૭॥ સમસ્ત
દેય ગુણોએ રહિત અને સમસ્ત કટ્યાણુ ગુણોએ પરિપૂર્ણ એવા પરંબ્રહ્મ

માયાગુણાનુપાદત્તે સગુણઃ પ્રોચ્યતે તદા ॥૨૮॥ અનિરુદ્ધસ્વરૂપેણ

શ્રીકૃષ્ણનો પ્રકાશતરથી પણ આ સગુણ વ્યવહાર તેને શાઓમા અવલુ
થાયછે તે એવી રીતે કે—સત્ત્વ રજ અને તમ આ ત્રણ ગુણો કહ્યા છે
તેનાથી આ લેખાતાજ નથી, કેમકે આતો તેનાથી વિરોધિ સ્વભાવવાળા
છે, જેથી એના ઉપાસકોપણ ગુણાતીતતાને પામેછે. યદ્યપિ નિત્યમુક્તો
પણ તેવાજ છે, પરંતુ તેઓનું જે તેવાપણ છે તે આ ભગવાનની તેવી
નિત્ય દિવંદગમે આધીન છે એરીતે સ્વત ગુણોના પ્રતિબટ (સામાવાડીયા)
છે પણ ગુણોના અધિષ્ઠાનથી (સ્વયં તેને વશ નહિ હોધને નેતા કે પ્રેરક થાય
તે) સગુણ અને અનધિષ્ઠાન (અધિષ્ઠાન નહિ થવાથી) થી નિર્ગુણ એવા
કેદથી કહેવાય છે અધિષ્ઠાન અનધિષ્ઠાન ભેદ તો આ પ્રકારે છે—અનવધિક
આનંદમય, નિત્યમુક્તોએ નિરંતર પરિચર્યા કરાતા છે ચરણકમળ જેમનાં,
પોતાના આનંદમય દિવ્ય રૂપથી સદાય પોતાના પ્રજાપુર ધામમા વિરાજ-
માન એવા તે આ ભગવાન જ્યારે સૃષ્ટિઆદિક લીલાઓપારોવડે વિહાર
કરવાનો સકલ કરેછે ત્યારે તરત પોતે અનિરુદ્ધરૂપે યદને માયાના ગુણ
રજને અધિષ્ઠાન કરેછે, તેના અધિષ્ઠાનથી સદા પ્રજ્ઞા એમ કહેવાય છે,
કેમકે એમનોજ અશ પ્રજ્ઞા છે. ત્રણ ગુણની સામ્ય (ન્યૂન નહિ તેમ અ-
ધિક નહિ એક સરખી) અવસ્થાને પામેલી જે માયા તેમા રજનો ઉન્મેષ
અનિરુદ્ધના અધિષ્ઠાનથી થાયછે તથા પુરૂષમા માયાને અભિમુખ
થવા રૂપ રજ કાર્ય ઉદ્ભવે છે, તેથી પ્રજ્ઞાકંઠી ઉત્પત્તિ થાયછે નિત્ય-
મુક્તોએજ એક અનુભવ કરાતા, અક્ષરજ એક રહેવાનું સ્થાન જેને છે
એવા પોતાના દિવ્ય રૂપથી ગુણોનું અધિષ્ઠાન નથી માટે એજ નિર્ગુણ કહે-
વાય છે અને અનિરુદ્ધરૂપે ગુણોના અધિષ્ઠાન થાયછે માટે એજ સગુણ
કહેવાય છે એટલામાત્રથી ગુણવશગામિનું જેવું સમુપત્ત છે તેવું એમનું
સમુપત્ત દેયમાં પર્યવસાન પામનારૂં નથી, કિંતુ એતો એક પ્રકારનું અંશરૂ
સર્વેએ ઉપસેવનીય છે, માટે અનિરુદ્ધ તે આ ભગવાનનો સગુણ ભૂતિવિશેષ
છે એમ બહુવું મૂળમાં ‘માયાગુણાનુપાદત્તે સગુણઃ પ્રોચ્યતે તદા’ આમા
જે ઉપાદાન પદ છે, ‘રજોગુણં ગૃહીત્વા’ ઈત્યાદિકમાં જે ગૃહીત્વા પદ છે

માયાયાસ્તુ રજોગુણમ્ । ગૃહીત્વા બ્રહ્મસંઘઃ સન્ બ્રહ્માણં સૃજતિ
પ્રભુઃ ॥૨૯॥ ધૈલોચ્ચયમૌદરીકૃત્ય લયે નૈમિત્તિકે હાસૌ । પકાર્ણવ-
જલે શેતે ફાલે સૃજતિ તત્પુનઃ ॥૩૦॥ સ પ્રયુક્તસ્વરૂપેણ વાસુદે-
વોઽસિલં જગત્ । સત્ત્વં માયાગુણં ધૃત્વા પાતિ ત્રિષ્ણુઃ પ્રજાપતિઃ
॥૩૧॥ અસૌ વૈરાજપુરુષઃ કથ્યતે લોકપાલકઃ । મુક્તિં ચતુર્વિધાં
દક્ષે સ્થમકેભ્યઃ સુરારિહા ॥૩૨॥ સદ્ધર્પણસ્વરૂપેણ વાસુદેવસ્તમો-
ગુણમ્ । અદ્વીશૃત્યૈવ માયાયાઃ શિવાચ્યઃ સંહરત્યદઃ ॥૩૩॥ શેપ-
રૂપેણ ભૂગોલં ધક્ષે સદ્ધર્પણો હાસૌ । મૂર્તયો વાસુદેવમ્ય પટેતાઃ

તેનુ અધિષ્ઠાનમાજ તાત્પર્ય લેવુ, અન્યથા તો તેનું નિરૂપણ દુ શક છે,
ખીનના અવિનાશુત (પોતામાજ અપૃથક્ષપ્તે રહેલા) ગુણોને ખીજો
થઇજી કરવા સમર્થ થાય નહિ, સત્વાદિક તો પ્રકૃતિના ગુણો છે તેને
તેનાથી લિખ પરમાત્મા શી રીતે મહણ કરીશે, તેમજ ગુણમયમા જોડાઈ
મએલાની પેઠે એમનું ગુણાધીન પ્રવૃત્તિવાળાપણુ નથી, કેમકે આ કર્મ
વશ્ય નથી ગુણોનુ જે વશીકરણ એજ એ છે એમ જો કહો તો તે વશી
કરણ એટલે શુ ? જો પોતાના સંકલ્પને આધીન ઉન્મેષ નિમેષ થવાપણુ
એમ કહો તો આજ અધિષ્ઠાન જાણવું, જે મૂર્તિથી ઉપલક્ષિત થઇને
સર્ગાદિકમા ઉપકરણુભૂત માયાગુણોને અધિષ્ઠાન કરેછે-પ્રેરેછે તે તેની
સગુણ મૂર્તિ છે એમ તેતે સ્થળમા પરિલાપાથી પ્રયોગ થાય છે, એવો
અભિપ્રાય છે ॥૨૮-૨૯॥ એજ આ અનિરૂદ્ધ નૈમિત્તિક લયમા ત્રિલોકીને
ઉદરમાં રાખીને એકાર્ણવ જળમા ડુબેછે, તે રાત્રિને અતે ફરીથી ત્રિલો
કીને સળે છે ॥૩૦॥ એજ અક્ષરધામનિવાસી ભગવાન વાસુદેવ પ્રધુક્ત
સ્વરૂપે પ્રાહુર્ભાવ પામીને પ્રજાપતિ વિધ્વજ્વરે થઇને માયાના સત્ત્વ ગુણને
અધિષ્ઠાન કરીને સમસ્ત જગતની રક્ષા કરે છે ॥૩૧॥ તેજ આ પ્રધુક્ત
વૈરાજપુરુષરૂપે પ્રાહુર્ભાવ પામીને અસુરસંહારપૂર્વક લોકોની રક્ષા કરેછે
અને લોકોએ પ્રાર્થના કર્યા થકા તેમને અતુર્વિધા મુક્તિ આપેછે ॥૩૨॥
એજ ભગવાન વાસુદેવ સકર્ષણસ્વરૂપે તમોગુણને અધિષ્ઠાન કરીને શિવ-
સંજ્ઞાથી થઇને (આ તો અનુપ્રવેશથી સમજવુ) આ ત્રિલોકીનો સહાર

સગુણા મતા ॥૩૪॥ કાર્યાર્થ મૂર્તયોઽપ્યાસા સન્ત્યન્યાથ સદ્
 શ્રદ્ધા । एता सर्वा गुणत्यागे प्रोच्यन्ते निर्गुणा अपि ॥૩૫॥ દિ
 વ્યાહો નિર્ગુણો દોષ દેવક્યા વમુદેવત । પ્રાદુર્યભૂવ વૃષ્ણાદયો
 મૂતલે મનુજાદિતિ ॥૩૬॥ દિવ્યમૂર્તિનરાદ્યોસ્તસ્ય મેદો ન કિ
 જ્ઞાન । इति जानीहि सद्गुदे । वेष्णवाचार्यनिश्चयम् ॥૩૭॥ સ દિવ્ય-
 મૂર્તિ સમેવ નરનાથ્ય દર્શો પ્રભુ । તેનૈવ ચ સ્વરૂપેણ સોઽમૂહિ
 વ્યાદિતિર્મુહુ ॥૩૮॥ કથેપા વિસ્તૃતાઽસ્ત્યેવ પુરાણેષુ ચ ભારતે ।

કરે છે, તેજ આ સર્કર્ણુ શેષરૂપે બૂગીળને ધારણુ કરે છે વાસુ
 દેવની આ ॥ (અનિર્દ્ધ, ગ્રહા, પ્રધુમ વિષ્ણુ સર્કર્ણુ શિવ)
 મૂર્તિઓ સગુણુ મૂર્તિઓ માની છે ॥૩૩-૩૪॥ સદ્ધ્યાદિ કાર્ય કરવા
 આ અનિર્દ્ધાદિકના સ્થાનિધની બીજપણુ મૂર્તિઓ બહુ થાય છે તે
 સર્કર્ણુ સગુણુ સમગ્રવી એજ મૂર્તિઓ જ્યારે પોતપોતાના વ્યાપા
 રમા વિરામ પામતા ગુણાધિષ્ઠાનથી નિવૃત્ત થાય છે ત્યારે નિર્ગુણ
 બાણુવી ॥૩૫॥ હવે અવતારનુ ચર્ચાર્થપણુ કહે છે—જે અક્ષર ધામમાં
 દિવ્ય મૂર્તિથી વિરાજમાન પરાત્પર પુરુષોત્તમ નિર્ગુણુ વાસુદેવ ભગવાન
 કથા એજ મનુષ્યાકૃતિ અર્ધદેવકીમા વસુદેવ અર્ધ કૃષ્ણનામથી ભૂતભા
 પ્રકટ થયા હતા જે અક્ષરધામમાં રહેની તેમની દિવ્ય મૂર્તિ છે અને
 જે આ સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલી નરકાર લક્ષણવાળી મૂર્તિ છે તે બનેમા
 લેશપણુ ભેદ (વિલક્ષણતા) નથી એજ આ છે એવોજ પ્રામાણિકોનો
 વિનિશ્ચય છે સર્વે વૈષ્ણવાચાર્યો એમજ માને છે કે બહુતા તે હું કહુંધુ—
 જે હું ભગવાન દિવ્ય મૂર્તિથી નરનાથ્ય કરતો થકો તેજ સ્વસ્વરૂપથી
 હમણા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યો છુ નરનાથ્ય સ્વીકારમાત્રથી પોતાના દિવ્ય
 સ્વરૂપ અર્ધ લેશપણુ પ્રત્યુતિ નથી, તે બીતામા કલ્પુ છે ‘જ્જોઽપિ સદ્
 વ્યયાત્મા મૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્ । પ્રકૃતિ સ્વામધિષ્ઠાય સમવાચાદામમા-
 યયા’ ઇતિ સ્વય ભગવાને વસુદેવના ગૃહમાં પ્રકટ થઇને સમગ્ર મનુ
 ધ્યોના નયનગોચરતાને ચમાડેલા તે મનુષ્ય રચનાવાળા રૂપથીજ પોતાનુ
 અસાધારણુ દિવ્યાકૃતિપણુ પણ વારેવારે મૂર્તિકાલક્ષણ વિગેરે લીલા

સ્વયં ભૂત્વા સ ચિકીડેન્નચત્સરમ્ ॥૪૫॥ વત્સવત્સપરુપાન્
 સ્વાન્વિષ્ણુરૂપાન્સત્તોઽલિલાન્ । બ્રહ્માણં દર્શયામાસ પુનરેકો
 ડભવન્નર ॥૪૬॥ કાલીયદમનં વૃત્વા વિપોદેન મૃતાન્ પશૂન્ ।
 ગોપાંશ્ચ જીવયામાસ સ દૃષ્ટ્યામૃતવર્ષયા ॥૪૭॥ નિશિ દાવાનલં
 પીત્વા નરાટ્ટિધરોઽપિ સ* । સર્વાન્ વ્યમોવયર્ત્તરે કાલિન્દ્યા
 વજ્રવાસિન ॥૪૮॥ પુનર્દાવાનલં પીત્વા ગા રરક્ષ સ ઇવ ચ ।
 સસાહમેકહસ્તેન દધે ગોવર્ધનં ચ સ ॥૪૯॥ નન્દ ચ દર્શય
 માસ ચારુણે લોક ઉત્તમે । લોરૂપાલેરર્ચ્યમાનાં નિજમૂર્તિં સ
 ઇવ ચ ॥૫૦॥ પુનર્યંકુણ્ડલોકેઽસો સર્વાન્ ગોપાનદીદશત્ ।
 છન્દોમિ સ્તૂયમાન સ્વ નન્દાદીન્ રૂપમદ્ભુતમ્ ॥૫૧॥ સર્વાસા

રૂપે થઇને એક વર્ષપર્યંત મનુષ્ય રમ્યા હતા તે પછી એજ બ્રહ્માને
 વત્સ વત્સપાળરૂપ પોતાના સર્વ સ્વરૂપોને અતુર્ભુજ વિષ્ણુરૂપે (પોતાથી
 અનન્યરૂપે) પ્રદર્શાવીને ફરીથી તરતજ એકાકી નરબાળકાકાર થઈ
 ગયા હતા ॥૪૫-૪૬॥ એજ નરાકાર શ્રીકૃષ્ણે કાથીય નાગનુ દમન કરીને,
 વિપળળના પાનથી ભરી ગએલા પશુઓ અને ગોપોને અમૃતવર્ષિણી
 દૃષ્ટિથી જીવાડ્યા હતા ॥૪૭॥ નરાકૃતિ ધારી રહેલા એજ શ્રીકૃષ્ણે રાત્રિએ
 પ્રવૃદ્ધિ પામેલા દાવાનળનુ પાન કરી જઇને યમુના નદીના તટમાં રહેલા
 સર્વ મનુષ્યાસિઓને દાવાનળ દાહ થકી મુકાવ્યા હતા ॥૪૮॥ ફરીથી
 કદાચિત્ મનુષ્યના વનમાથી લાગેલા દાવાનળનુ પાન કરીને ગાયો ગોપોની
 તેથકી રક્ષા કરી હતી આદ્યવયમા વર્તતા એજ નરાકાર કૃષ્ણે સાત
 દિવસમુધી પોતાની એકજ આગળી ઉપર ગોવર્ધનગિરિ અધર ધારી
 રાખ્યો હતો ॥૪૯॥ કદાચિત્ વડુલે હરણુ કરેલા નદગોપને પાછા લાવ
 વાના પ્રસંગમા તેના લોકમા પધારેલા નરાકૃતિ કૃષ્ણે વરુણલોકમા તે
 લોકપાળોએ મહાવિભૂતિથી પૂજેલી પોતાની દિવ્ય મૂર્તિ નદજીને પ્રદ
 ર્શાવી હતી ॥૫૦॥ ફરીથી કદાચિત્ આજ કૃષ્ણે વૈકુંઠ જોનો અપર પર્વાય
 છે એવા અશ્વરૂપમા મૂર્તિમાન વેદોએ સ્તુતિ કરાવું પોતાનુ અદ્ભુત
 દિવ્ય રૂપ નદાદિ સર્વ ગોપોને સદશાવ્યુ હતું ॥૫૧॥ એજ નરાકાર કૃષ્ણે

मपि गोपीनां परिपूर्णसुखाप्तये । तावद्रूपधरो भूत्वा स रेमे
रासमण्डले ॥५२॥ यमुनाया हृदेऽकूर कंसमारणशङ्कितम् । स्व
रूपं दर्शयामास तद्बहिः स्यन्दने च स. ॥५३॥ कंसरङ्गसभामध्ये
सर्वेभ्योऽपि स्वदर्शनम् । पृथक् पृथक् यथायोग्यं तत्तद्रसमयं ददौ
॥५४॥ स एव विष्णुरूपेण दृष्टो यवनभूभुजा । पलायमानो दृष्टश्च
मुच्युन्देन तादृश ॥५५॥ चिरान्मृतं गुरो. पुत्रमानिनाय यमाल
यात् । सोदरांश्चानिनायासौ मातु. प्रीत्यै रसातलात् ॥५६॥ दु. शा-
सनेन द्रौपद्या. दृष्टे घले स्मृतस्तया । सद्य. श्रीशयनादेत्य तत्र
वासांस्यपूरयत् ॥५७॥ घने स्मृतश्च पाञ्चाल्या दुर्वास. शापसङ्कटे ।

पोतानी अनन्यभक्त गोपीओने रासमण्डलां रभवाना प्रसंगे पोताना
असाधारण आनन्दमय दिव्य स्वरूपनो परिपूर्ण सन्धेय (भेट) प्रत्येकने
आपवा नेटकी गोपीओ भेटवाज इपे यधने मुक्तोनेज ओक भणी
शक्तो पूर्ण अक्षानन्द आप्यो હતો ॥५२॥ पोताना परम लक्ष अकूरछने
'कृष्णने कस भारशे' એવી આશકા આવતા યમુનાજના ધરામા તેમજ
તેથી બહાર રથમા એકસાથે પોતાનુ દિવ્ય રૂપ દર્શાવ્યુ હતું ફરીથી પણ
જળમા શેષશાથી સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ હતું ॥५३॥ કૃષ્ણભારણુ માટે કસે
કરાવેવી રંગસભાના મધ્યમા પધારેલા નરાકૃતિ ભગવાને મક્ષાદિ તેતે
જનોને તેમના તેમના ભાવને અનુસારે પૃથક્ પૃથક્ પોતાનુ સ્વરૂપ તેતે રીઢ
અદ્ભુત શૃંગારાદિ રસમય પ્રદર્શાવ્યુ હતું ॥५४॥ એજ શ્રીકૃષ્ણે મથુરાયત્રી
પલાયન કરતા પશુ કાળમયનને પોતાનુ વિષ્ણુરૂપ (ચતુર્ભુજ) ભળાવ્યુ
તથા મુચુકુદ રાજાને તેવુજ દિવ્ય રૂપ ભળાવ્યુ હતું ॥५५॥ બહુકાળથી
પ્રભાસમા મરણુ પામેલા ગુરુપુત્રને યમાલય યત્રી લાવી આપ્યો હતો
અને માતા દેવકીજીનુ પ્રિય કરવા ઇચ્છતા મરણુ પામેલા મોટા લાઘઓને
રસાતળ યત્રી લાવી આપ્યા હતા ॥५६॥ દુ શાસને દ્રૌપદીજીનાં વસ્ત્ર
હરણુ કર્યા ત્યારે તેણીએ સ્મરણુ કરતા તરતજ રૂકિમણીના રાયનતળ
યત્રી ઉઠીને અદૃશ્ય રૂપથી સન્નિધિમા રહીને અપરિમિત વિવિધ વસ્ત્રો
આપીને તે આપદા ટાળી હતી ॥५७॥ વનવાસ સમયે દુર્વાસા-ઋષિ

તત્રૈત્યાત્યાઽથ શાકાન્નં ત્રિલોકીં સોઽપ્યતર્પયત્ ॥૫૮॥ વિશ્વરૂ-
પોઽભવત્સોઽથ દ્રાક્ષતિઃ પાર્યંસારથિઃ । તાક્ષ્યાઠ્ઠો યયૌ સ્વર્ગે
પારિજાતજિહ્વીર્યયા ॥૫૯॥ દ્વાર્વત્યાં સકલસ્ત્રીણાં પ્રીતયે તાવદા
દ્રુતિઃ । યસન્પ્રતિગૃહે પ્રાદાધારદાય સ્વદર્શનમ્ ॥૬૦॥ આનેતું વિપ્ર-
તનયાપ્રથમ્યઃ સાર્જુનો યયૌ । સ ગ્રહધામ સ્વસ્યેવ પ્રાકૃતાત્તમસ-
પરમ્ ॥૬૧॥ તપઃ કુર્વેન્સ પુત્રાર્યં હિમાદ્રૌ વૈષ્ણવાગ્નિના । સ્થાવ-
રાજ્જન્માન્દગધ્યા પુનસ્તાંધ્યાપ્યજીવયત્ ॥૬૨॥ વહુલાશ્વનૃપાવાસે
શ્રુતદેવગૃહે ચ સ. । મિથિલાયાં દ્વિધાઽવાત્સીત્ દ્રાક્ષતિર્ઋપિમિ
સહ ॥૬૩॥ ઉભયજ ગ્રહધાવં કુર્યન્નાનન્દયગ્નિર્જૌ । મત્તૌ રાજર્ષિન્

થકી શાપસકટનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા દ્રૌપદીએ સ્મરણ કરતા દ્વારકા
થકી એકદમ વનમાં આવીને શાકાન્નને પ્રેમપૂર્વક જમીને ત્રિલોકી પણ
તૃપ્ત કરી હતી ॥૫૮॥ મનુષ્યાકાર એજ કૃષ્ણે સ્વયં સારથિ થઇને પ્રિય
પાર્યં (અર્જુન)ને યુદ્ધપ્રોત્સાહનના મિથથી નિશ્ચરૂપ પ્રદર્શાવ્યું હતું
અને ગરૂડ ઉપર બેસીને ખારિલત તરૂના હરણુમાટે ધન્વલોકમાં પધાર્યા
હતા ॥૫૯॥ વળી એજ નરાકાર કૃષ્ણે એકસમયે દ્વારકાપુરમાં સીળ
હજાર એકસો વ્યાઠ દિવ્ય મહિષી (પદરાણી)ઓએ અલગૂત એવા
અત પુરમાં પ્રત્યેક મહિષીજનની પ્રસન્નતામાટે પ્રત્યેક મહિષીલવનમાં
એક સાથેજ તેટલા બહુ રૂપો ધારીને રહીને પરમલક્ષ્મી નારણને પ્રત્યેક
મહિષીલવનમાં તેવાને તેવાજ દિવ્ય રૂપથી પોતાનું દર્શન આપ્યું હતું
॥૬૦॥ વળી કદાચિત્ આ લગવાન કૃષ્ણ મરણ પામેલા વિપ્રપુત્રોને પાછા
લાવવા અર્જુનસાથે રથમાં બેસીને આકૃત તમથકી ધાર વર્તતા પોતા
નાજ ગ્રહધામમાં પધાર્યા હતા ॥૬૧॥ કદાચિત્ માનુષલાવનું અનુકરણ
કરીને પુત્રપ્રાપ્તિ માટે હિમાદ્રિમાં તપશ્ચર્યામાં પ્રવર્તતા પોતાના મુખ થકી
ઉત્પન્ન થએલા વૈષ્ણવ વહ્નિવડે લસ્મસાત કરેલા સ્થાવરજંગમ સહિત
સમગ્ર વનને કૃપાકટાક્ષવડે ફરીથી જીવાડ્યું હતું ॥૬૨॥ નરાકૃતિ એજ
કૃષ્ણ કદાચિત્ મિથિલાનગરીમાં બહુલાશ્વસસિક જનક રાજાના લવ
નમાં તથા શ્રુતદેવ વિપ્રના ઘરમાં એક સાથેજ બે રૂપ ધારણ કરીને વ્યા-

હર્ષો માસમેકમુવાસ સઃ ॥૬૪॥ તથાઽસૌ ભગવાનૃષ્ણો દેવમા-
 નુપદુઃસદાન્ । દેવૈરવધ્યાનસુરાન્ જઘાનામાનવક્રિયઃ ॥૬૫॥ પૂતનાં
 ચ તૃણાવર્તે શકટં ચત્સકં ચક્રમ્ । અયં ઘૃપં કેશિનં ચ ગજમહો-
 પ્રસેનજાન્ ॥૬૬॥ અન્યાંશ્ચ સદુદ્ધો વૈભ્યાધિર્દયાન્ નૃપરુપિણઃ ।
 વહ્નન્સેતુમિદો હત્વા ભુવિ ધર્મમતિષ્ઠિપત્ ॥૬૭॥ પદંવિધાન્યને-
 કાનિ ચરિગ્રાણ્યસ્ય સન્તિ યૈ । માનુષત્વેઽપિ દિવ્યાનિ તાનીત્યેવ
 વિદુર્યુધાઃ ॥૬૮॥ તસ્માદિચ્છારુતિઃ શૃષ્ણોઃ ગ્રારુતિશ્ચૈક એવ સઃ ।
 મૈવં ય ઉભયોર્વિઘ્નુસ્તે ત્વણાનિન ઈરિતાઃ ॥૬૯॥ અનેકરુપિણોઽ-
 પ્યસ્ય યૈ જાનન્ત્યેકરૂપતામ્ । માનુષ્યેઽપ્યસ્ય દિવ્યત્વં તે જ્ઞેયા
 સાદિ ભુનિઓ સાથે રજા હતા ॥૬૩॥ રાજર્ષિ શ્રદ્ધર્ષિ અને પોતાના તે
 ભક્તોને શ્રદ્ધવાદવડે આનંદ આપતા થકા એક માસસુધી તેમને ત્યાં
 રજા હતા ॥૬૪॥ આ બીજું અમાનુષ ચરિત્ર એમનું છે. શું ? તો જે આ
 ભગવાન કૃષ્ણે સમગ્ર લોકના કંટકભૂત, દેવોએપણુ અવધ્ય એવા
 અસુરો જેવા કે-પૂતના, પૃષ્ણાવર્ત, શકટાસુર, વત્સાસુર, બકાસુર, અઘા-
 સુર, વૃપલાસુર, કેશી, કુવલયાપીક, ચાલુર આદિક મધ્યો અને કસ
 આદિકને સ્વય હણીને દેવ મનુષ્યોને નિર્ભય કરી દીધા અને બીજા શિશુ-
 પાળપ્રમુખ જે સતોના દ્રોહમાજ પ્રવર્તેલા, અતિનિર્દય, ધર્મમર્યાદાને
 ભેદનારા અનેક અસુર રાજાઓ હતા તેમને હણીને પૃથ્વીમા ધર્મની
 સ્થાપના કરી હતી ॥૬૫-૬૭॥ આ માનુષભાવ ધારી રહેલા કૃષ્ણનાં
 આવા અનેક અમાનુષ દિવ્ય ચરિત્રો છે. તો આ માનુષભાવથી આ-
 ભાવ પામેલા છે પણ એમના તે ચરિત્રો દિવ્ય છે એમજ એમના સ્વરૂ-
 પને યથાર્થ લાલુનારા ભક્તજનો કહેછે ॥૬૮॥ માટે વસુદેવના શૃદ્ધમાં જે
 નરાકૃતિ કૃષ્ણ પ્રકટ થયા હતા તેમના સ્વરૂપમાં અને સાક્ષાત અક્ષર-
 ધામમા રહેલા શ્રીકૃષ્ણના દિવ્ય સ્વરૂપમાં લેશપણુ અંતર નથી. (એકજ
 છે) જે પુરૂષો તો એ બનેમા ભેદને સમજે છે તેતો અજ્ઞાનિઓજ
 કલા છે ॥૬૯॥ અનેક રૂપને ધરનારાપણુ શ્રીકૃષ્ણની એકરૂપતા-આનં
 દમય દિવ્યેકરૂપણુ અભેદતાને જોઓ જાણે છે તથા માનુષ રચનાવાળા

દ્વાનિનો નરા. ॥૭૦॥ યથા યૌ વલિના રાદ્ધા ચામનો ભગવાન્ પુરા ।
 દદૃઃ સ્વ યૌ ચૈરાજો વામનશ્ચ પુનઃ સ વૈ ॥૭૧॥ એક યૌ યથા
 વિષ્ણુરજિતોઽમૃતમન્થને । ચતુર્મૂર્તિધરશ્ચક્રે ક્રિયા દિવ્યા પૃથક્
 પૃથક્ ॥૭૨॥ તન્નાજિતો મમન્થાન્ધ કૂર્મો દધે ચ મન્દરમ્ ।
 ધન્વન્તરિ' સુધાં નિન્થે વ્યમજ્જતાં ચ મોહિની ॥૭૩॥ વિપ્રાદૃતિ
 યથા યાગ્નિ. સ્થાણ્ડવસ્ય દિધક્ષયા । કૃષ્ણો સમ્પ્રાર્યયામાસ તુન્દરક
 દમશ્ચપિફલ ॥૭૪॥ તદાક્ષયા સ યવામૂઝશાલામાલી ચ તદ્વનમ્ ।
 દગ્ધના સજીવમલિલં વિપ્રોઽમૃતપૂર્યવત્પુનઃ ॥૭૫॥ નરાકૃતિસ્તથા
 કૃષ્ણો જ્ઞાતવ્યો દિવ્યવિગ્રહઃ । દિવ્યવિગ્રહ યદાસી નરનાથ્યધરશ્ચ

લાવમાં પણ એમની દિવ્યસ્વરૂપતાને જાણે છે તેજ જ્ઞાનિઓ જાણવા
 ખીલ નહિ ॥૭૦॥ શ્રીકૃષ્ણની નરાકૃતિ અને દિવ્યાકૃતિનું એકપણું ત્રણ
 દૃષ્ટાંતથી કહે છે-જેમ પૂર્વે વામનરૂપથી પ્રકટ થએલા જે ભગવાને બળિ
 રાજના યજ્ઞમાં ત્રણ પગલા પરિમિત પૃથ્વી માગી હતી તેજ વામને
 વિરાટસ્વરૂપે થઈ (ત્રિવિક્રમ થઈ) ઘાવાપૃથિવીને જે પગલાવડે આ
 ક્રમણ (ભરી) કરી લીધી અને વગી એજ પાછા વામનરૂપે થઈ ગયા
 એ બન્નેમાં ભેદ નથી વળી જેમ પૂર્વે અછતનામે વિષ્ણુએ અમૃત મથન
 નિમિત્તે એક હોવા છતાં ચાર રૂપોને ધારીને પૃથક્ પૃથક્ દિવ્ય ક્રિયાઓ કરી
 હતી તેમાં કૂર્મરૂપ થઈને મદરાયળ ધાર્યા, સ્વયં અછતનામે થઈ સમુ
 દ્રમથન કર્યું ધન્વન્તરિ થઈ અમૃત લાવી આપ્યું અને મોહિનીરૂપ થઈ
 અમૃતનો વિલાસ કરી દેવતાઓને પાપ, આ ચાર મૂર્તિઓમાં વિષ્ણુસ્વ
 રૂપ થકી ભેદ નથી વળી જેમ પૂર્વે અગ્નિએ આડવવન બાળવાની
 ધ્વિજાલી વિપ્રરૂપ ધારી, તેમાંપણ હૃદરોને યુક્ત અને ખીગી દાઢી
 મુછવાળો થઈ શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનની પ્રાર્થના કરી તે બંનેએ આજ્ઞા આપેલો
 અગ્નિ બળતી મોટી જ્વાળાવાળારૂપે થઈ તે સમય સજીવ વનને બાળી
 મુકીને પૂર્વની પેઠ વિપ્રાકૃતિ થઈને તે બંને આગળ દેખાઓ, તે બંને
 સ્વરૂપમાં અગ્નિસ્વરૂપથકી અત્યંત ભેદ નથી તેમજ નરનાથ્યધારી
 એવાપણ જે શ્રીકૃષ્ણ છે તેજ આ અક્ષરધામવાસી દિવ્યવિગ્રહ જાણવા

યૈ ॥૭૬॥ જન્મકર્માણિ દિવ્યાનિ જ્ઞાતવ્યાનિ તતોઽસ્ય ચ । અમેદ
 ય ચ સદા દિવ્યમાનુષરૂપયોઃ ॥૭૭॥ વાસુદેવોઽયમેવાસ્તિ મન-
 વાજ્ઞગતઃ પ્રભુઃ । સ્વાતન્ત્ર્યેણ કરોત્યસ્ય મવસ્થિત્યપ્યયાન્ યતઃ ॥૭૮॥
 કાલકર્મસ્વભાવાનાં માયાયાશ્ચૈવ આદિતઃ । કર્તાસ્તીત્યુચ્યતેઽના-

॥૭૧-૭૬॥ માટે ભગવાનનાં જન્મ કર્મ દિવ્ય જાણવાં, તેમનું જે
 નિત્યમુક્તોએ ઉપસેવ્ય દિવ્ય રૂપ અને જે ધર્મરક્ષણમાટે ધારેલું માનુષ
 રૂપ તેમાં ભેદ જ નથી, કેમકે ભગવાન સ્વેચ્છાથી મનુષ્યને મળતું આવે
 એવું સાલત્ય સંપાદન કરીને પોતાના જ દિવ્ય રૂપથી આવિર્ભાવ પામે છે
 ॥૭૭॥ આજ વાસુદેવ ભગવાન આ સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલ-
 યને સ્વેચ્છાથી સ્વતંત્રપણે કરે છે. પૂર્વકામ સ્વતંત્ર આ ભગવાનનો જે
 વિદાર છે એ જ જગદ્વ્યાપાર છે ॥૭૮॥ હવે કર્તાપણું અને અકર્તાપણું
 ઉપપાદન કરે છે—કાર્યના આરંભમાં કાળ, કર્મ, સ્વભાવ અને ત્રિગુણ-
 ત્ત્વિકા માયા આ સર્વે હેતુ થાય છે. બધુંય કાર્ય કાળવિશેષને અનુસારે
 થાય છે, કેમકે અકાળમાં કાંઈપણ ઉદ્ભવતું નથી. તથા પ્રાણિઓનું
 જન્મ કર્મવિશેષને અનુસારે થાય છે, કેમકે કોઈપણ પોતાના કર્મને
 ઉદ્ધવન કરીને ઉદ્ભવે નહિ. તથા સર્વનો સ્વભાવે નિયત કરેલો સમુદ્ભવ
 છે, કેમકે સ્વભાવને સમુદ્વંધન કરીને કિંચિત્પણું ઉદ્ભવે નહિ. જેમકે
 દુઃખ જ દિશિરૂપે થાય છે અને પૃથ્વી જ અગરૂપે થાય છે (બીજું થાય
 નહિ) તે આ પરિણામ સ્વભાવ સમગ્રવો. આ સર્વ વિકારવર્ગનું મૂળ
 ગુણમયી માયા છે, કેમકે ગુણવૈષમ્યવિશેષે કરેલો આ બધો વિકાર છે.
 તે માયા ગુણતરંગિત લક્ષણવાળી, (ગુણોના તરંગો સંલેક્ષણે થયા કરે
 એ જ જેનું લક્ષણ છે) અને સતત ચેષ્ટાવાળી (એમાં અખડ ચેષ્ટા થયા જ
 કરે) છે. જેમ સમુદ્રવેળામાં સતત તરંગો ઉઠ્યા કરે તેમ તે માયા
 જાણવી. ઉચ્ચનીચ ભાવને પામેલા ગુણતરંગોએ કરીને જગતનો આરંભ
 થાય છે. પરંતુ આ કાળ કર્માદિ બધાં જડ હોવાથી સમર્થ ચેતનવિશે-
 ધના અધિધાન (પ્રેરણા) વિના પોતાનું કાર્ય કરવાનું સામર્થ્ય એમને
 નથી. લોકદૃષ્ટિથી પણ આ બધું સ્પષ્ટ જણાય છે. યદ્યપિ કાળાદિકો

દિરાદિકર્તૈશ્વરેશ્વર. ॥૭૧॥ કાલાદિશક્તિમિ. સ્વાભિર્વિશ્વસર્ગોદિ
કારયન્ । અકર્તા નિષ્ક્રિયશ્ચેતિ પ્રોક્ત- સમ્રાહિવૈપચ ॥૮૦॥ સ્વાત

પ્રલયવેળામા પણ અનુવર્તે છે પરંતુ પરમાત્માના સૃષ્ટિસકલ્પ વિના
કાર્યના આરંભમાટે સમર્થ થતા નથી શંકા-પ્રલય સમયે સ્વરૂપથી
વિદ્યમાન એવાપણુ તે કાળ કર્માદિકમા તરત કાર્ય કરવાની ઉન્મુખતા
રૂપ ક્ષોભ છે પરિપાક નથી માટે તરત કાર્ય કરવાપણુ નથી પરિપાક
થતા તો તરતજ કાર્ય કરવાપણુ થાય છે? (માટે કાર્યારંભમા અન્ય
સમર્થ ચેતનની અપેક્ષા નથી) એમ જો કહે તો તે પરિપાક પરમા
ત્માના સકલ્પ લક્ષણથી બીજો નથી, પરમાત્માનો સકલ્પજ પરિપાક
સ્થાને છે માટે 'કાળ કર્મ સ્વભાવ અને માયાનાપણુ આદિકર્તા અનાદિ
ઈશ્વરેશ્વર ભગવાન છે' એમ આ સ્થળે કહે છે માટે કર્તાપણુ શ્રીકૃષ્ણ
પરમાત્મામા સ્થિત છે ॥૭૨॥ એરીતે અકર્તા નૃપની પેઠે ભગવાન
સર્વ સર્ગના કર્તા હોવા છતાં પણ તેની વિષમતામા સ્વયં હેતુ થતા નથી
માટે અકર્તા અને નિષ્ક્રિય કહ્યા છે જેમ કોઈ દેવચોનિમા, કોઈ મનુષ્ય
ચોનિમા, કોઈ પશુચોનિમા જન્મ પામે છે આવા ઉચ્ચનીચ ભાવને સ્વત
પરમાત્મા કરતા નથી, કિંતુ યથાકર્મ કરે છે એરીતે કાળની વિષમતાને
અનુસારે, સ્વભાવની વિષમતાને અનુગુણ ગુણોની વિષમતાને અનુરૂપજ
કાર્યવિષમતાને ઉપજાવે છે, માટે સૃષ્ટિની વિષમતામા પરમાત્માનું અપ્ર
ધાનપણુ હોવાથી અકર્તા કહ્યા છે શંકા-ન્યારે કાળકર્માદિકની વિષમ
તાને લીધે કાર્યની વિષમતા થાય છે તો એમા પરમાત્માની શી જરૂર ?
એમ કહેવું નહિ, કેમકે તે કાળાદિક તો પરમાત્માનીજ શક્તિઓ છે
જે શક્તિ હોય તેતો શક્તિમાનને આધીન સત્તાવાળી સદાય હોય છે
તો નિશ્ચયસર્ગમા હેતુપણુરૂપ જે ઐશ્વર્ય છે તે પરમાત્માનું જ છે ॥૮૦॥
માટે સ્વતંત્રપણુ-પરમાત્માની પ્રેરણા વિના કાળાદિકનું જગત્સર્ગોદિ
કર્મા હેતુત્વ છેજ નહિ તો તેઓનું સ્વતંત્રપણુ હેતુત્વ નથી શંકા-
પરમાત્માપણુ કાળકર્માદિ સહકારની સાપેક્ષતાથી જગત્ સર્જે છે તો
તે બનેનું અસ્વાતંત્ર્ય ગુરુત્વ છે તો તેમા પરમાત્માનો વિશેષ શો ? તો

ન્યેણૈવ હેતુત્વં કાલાદીનામતઃ કચિત્ । ઉત્પાદનાદૌ જગતો
મન્તવ્યં નૈવ કદિંચિત્ ॥૮૧॥ વિનાપિ કાલમાયાદીન્સત્ત્વો ભગ-

તેમ નથી, તે કાળાદિકતો પોતાની શક્તિઓ છે એમ પ્રથમ કહ્યું છે. અને કરીપણ કહે છે કે કાળમાયાદિકના વિનાપણ અનંત જગતને સર્જવામાટે આ પરમાત્મા સર્વથા સમર્થ છે, કેમકે આ તો પ્રભુ છે. શંકા-જો પરમાત્મા સમર્થ હોય તો કાળાદિકની અપેક્ષા વિના જગતને કેમ સર્જતા નથી ? જો નિત્ય હોઇને સમર્થ હોય તેનું કાર્ય કરવાપણું અવશ્ય હોયજ. ક્યારેયપણ કોઇપણ કાર્ય કરવાપણું ન બેવામાં આવે તો તે અસામર્થ્યનેજ જણાવે. (સામર્થ્ય નથી માટે કાર્ય કરી શકતા નથી) ઉત્તર-તમો કહો છો તે સત્ય છે, એનો આ ભાવ છે—કાળમાયાદિકને વશ વર્તનારો પુરૂષ કાંઈપણ કાર્ય કરતાં કાળાદિકની અનુકૂળતાની રાહ બેઠો રહે છે. આ પરમાત્મા તો તેવા નથી. કિંતુ કાળાદિક વિનાપણુ-એટલે તેની અનુકૂળતા પ્રતિકૂળતા વિભાગની ચિંતાથી તેની વાટ બેવા વિના પણ સર્જે છે—સંકલ્પમાત્રથી સર્વ કાળાદિક કાર્ય કરવા અભિમુખ હોડીજ આવે છે તો પરમાત્માના વશમાં કાળાદિક વર્તે છે માટે એમના સ્વાતંત્ર્યની હાનિ નથી, એવો ભાવ છે તાત્પર્ય એવું છે કે-જો વિદ્યમાન છતાં પણ જેના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થાય, તે તેની અપેક્ષતાવાળો હોય. જેમ મૃત્તિકા દંડ કુલાલ આદિક પરસ્પર અપેક્ષાવાળા છે, મૃત્તિકા વિદ્યમાન છતાં પણ દંડાદિકના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થાય છે. દંડાદિક વિદ્યમાન છતાં પણ મૃત્તિકાના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થાય છે. તેમજ કાળાદિક વિદ્યમાન છતાંપણુ પરમાત્માના વિલંબથી સર્ગાદિરૂપ કાર્યનો વિલંબ થાય. પરમાત્મા (સંકલ્પવિસિષ્ટ) થતાં તો કાળાદિકના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થતો નથી, કેમકે કાળાદિકતો પરમાત્માને વશ હોવાથી તેના વિલંબની ઉપપત્તિ નથી. (વિલંબ ઘટતો આવે નહિ) માટે કાળાદિક જગત્સર્ગમાં પરમાત્માની અપેક્ષાવાળો છે. પરમાત્મા તો તેની અપેક્ષાવાળા નથી આ સ્થળે સાપેક્ષતા તો અપેક્ષાવિશેષ સ્વતંત્રતાના અભાવરૂપ સમજવો. એટલામાત્રથી કાળાદિકોનું ઉપકરણભૂત થઈને

વાન્સયમ્ । પ્રહ્લાણ્ડકોટિસંગાંદૌ સમયોઽસ્તિ પ્રભુત્વતઃ ॥૮૨॥
 ईदृक्सामर्थ्यवानेव प्राह तावपि स प्रभुः । भवतीत्यस्य दिव्यत्वं
 नृत्यं चैक्येन वर्णितम् ॥૮૩॥ ટુણસ્યૈતાદશસ્યાપિ જન્મ કર્મ ચ
 વિપ્રહમ્ । પ્રાહતં રૂપમેદં ચ યે ઘડન્ત્યસુરા દિ તે ॥૮૪॥ સાધુ
 ધર્મસુરદ્રોહિદુષ્ટદૈત્યવધાદિપુ । દોષાનેવ પ્રપદયન્તિ કૃષ્ણલીલાસુ
 તે કિલ ॥૮૫॥ અમ્યસૂયન્તિ મક્તેભ્યો વર્ણયદ્વ્યો ગુણાન્પ્રમો ।
 यथार्थानपि ते मन्दा स्तुबन्त्यन्यांस्तु सहृहः ॥૮૬॥ સતાં ગુણેષુ
 दोषेष्वा धैरं चाथासतां नृणाम् । दोषेषु गुणधीर्मन्त्रीत्यसुराणा
 स्वभायतः ॥૮૭॥ પુરાણાદિપ્રસિદ્ધા ચ ભવત્યાત્યાધિકાત્ર તામ્ ।

કાર્યમાં જે કારણપણ છે તે નથી ઘટતું એમ નહિ, ઘટેજ છે ॥૮૨-૮૨॥
 આવા સામર્થ્યવાળા તે આ પરાતપર અક્ષરધામાધિપતિ શ્રીકૃષ્ણ નર
 નાથનો સમાશ્રય કરે તોપણ પોતાના અસાધારણ અભિય ઐશ્વર્ય
 સપન્નજ છે તો માનુષરૂપથી થતા પ્રાદુર્ભાવમા પણ એમનું દિવ્યપણું
 વિશ્લેષ પામતું નથી માટે 'એજ આ છે' એમ બંનેનું એકપણું વર્ણનું
 છે ॥૮૩॥ આવાપણ કૃષ્ણના માનુષાકારની સમતાના દર્શનમાત્રથી જન્મ
 કર્મ અને દેહને પ્રાકૃત જેઓ કહે છે તથા દિવ્યાકાર મનુષ્યાકાર રૂપમા
 બેદને કહેછે તે પુરૂષો અસુરોજ છે તે ગીતામા કહ્યું છે—'બવજાનન્તિ
 માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ । પર ભાવમજાનન્તો મમ મૂતમદેશ્વરમ્ ॥
 મોઘાજ્ઞા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસ । રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં
 મોહિનીં શ્રિતા ॥' ધૃતિ ॥૮૪॥ તે મૂઢ અસુરો કૃષ્ણની સાધુ ધર્મ અને
 દેવોના દ્રોહમાજ એક પ્રવર્તેલા દુષ્ટ દૈત્યોનો વિનાશ વિગેરે દિવ્ય લીલાઓ
 કે જેનું સાધુ સરક્ષણજ એક રૂણ છે તેમા દોષોનેજ જીવે છે, અને ભગ
 વાનના યયાર્થ એવાપણ ગુણોને વર્ણન કરતા ભક્તોની ઉપર અભ્યસૂ
 યાને કરે છે તેમના ગુણોમા દોષારોપણ કરે,છે અને સતોનો દ્રોહ કર
 વામાં પ્રવર્તેલા ખીજ અસુરોનીતો પ્રશસા કરેછે, કેમકે અસુરોનો આ
 સ્વભાવ છે કે-સંતોના સદ્ગુણોમા દોષદર્શન અને સતોઉપર નિષ્કારણ
 વૈરભાવ રાખવો તેમજ અસતોના દોષોમા ગુણદર્શન કરવું અને અસતો

દુષ્ટાસુરસ્વભાવસ્ય વુજ્યૈ વન્મિ સમાસતઃ ॥૮૮॥ શિશુપાલો રાજ-
સૂયે ધર્મરાજસ્ય સંસદિ । દોષાન્કૃષ્ણગુણેષ્વાહ મીષ્મોક્તેષ્વશિ-
લેષ્વપિ ॥૮૯॥ ચાલગ્રહસ્ય રાક્ષસ્યાઃ પૂતનાયા ઘષે સ તુ । સ્ત્રીહ-
ત્યાદોષમવદન્નતુ ચાલાવનં ગુણમ્ ॥૯૦॥ અજીવકાષ્ઠમજ્ઞં ચ શક-
તાસુરનાશને । ઘાપત્યદોષં સ ગ્રાહ શ્રીરુષ્ણચરિતેઽસુરઃ ॥૯૧॥
નાશેઽયસ્ય વક્ત્ર્યાઽઽહ હત્યાં સોઽહિપતત્રિણોઃ । નાશે ઘત્સારિ-
ષ્ટયોઽથ ગોહત્યાદોષમાહ ચ ॥૯૨॥ ઘત્મીકોત્પાતદોષં ચ ગોવર્ધ-
નગિરેધૃતૌ । કાલીયમર્દનં દાવાનલપાનં ચ માયિકમ્ ॥૯૩॥
કામર્દપદ્મતૌ રાસે ગોપીમિર્યદુરુપિણા । ઋત્વેવીર્યેણ કૃષ્ણેન પાર-

સાથે મિત્રભાવ રાખવો વિગેરે ॥૮૫-૮૭॥ આ મેં કહેલી બાબતમાં
આખ્યાયિકા પુરાણાદિકમાં પ્રખ્યાત છે, તેને દુષ્ટ અસુરસ્વભાવના જ્ઞાન-
માટે સક્ષેપથી કહું છું ॥૮૮॥ આસુરપ્રધાન શિશુપાળ પૂર્વે રાજસૂયયજ્ઞમાં
થએલી મહાસભામાં બીષ્મપિતાએ નિરૂપણ કરવા માટેલા કૃષ્ણભગ-
વાનના બધાય ગુણોમાં દોષભાવજ આરોપણ કરતો હતો ॥૮૯॥ તે એવી
રીતે કે-બાળમહા પૂતના રાક્ષસણીનો વધ કે જે અનેક બાળકના સરક્ષણ
કૃત્રિમી હતો તેને સ્ત્રીહત્યા પાપરૂપ કહેતો હતો પણ બાળરક્ષણરૂપ
ગુણને તો નજ્ર થઈ જાય કરતો ॥૯૦॥ શકતાસુરના હતનરૂપ કૃષ્ણચરિતમાં
આ શિશુપાળ પાત્રિપાદની ચપળતારૂપ અને અશુભ કાષ્ઠક્ષણરૂપ દોષને
આરોપતો હતો ॥૯૧॥ અઘાસુરના સંહારમાં સર્પહત્યારૂપ દોષ, બકાસુરના
સંહારમાં પશ્ચિવધરૂપ દોષ, વત્સાસુર તથા વૃષભાસુરના સંહારમાં ગોહત્યા-
રૂપ દોષને આરોપતો હતો ॥૯૨॥ ગોવર્ધનગિરિના ઉદ્ધારણમાં રાક્ષો
ઉખાડવારૂપ દોષને કહેતો અને કાળીયદમન, દાવાનળપાન, વિશ્વરૂપપ્રદ-
ર્શન, ચતુર્ભુજદર્શનાદિ કૃષ્ણચરિત્રમાં માયિક-ધન્દ્વભળતાને કહેતો હતો
। ૯૩॥ ઊર્ધ્વરેતા કૃષ્ણે બહુ રૂપ ધારીને યોગાગનાઓ સાથે કરેલો રાસ કે જે
વૈષયિક સુખમાં વિરોધિ એવા એક બ્રહ્માનંદ સાથેજ જોડનારો, કામા-
દિકના ગર્વને હરાવામાંજ એક ઉપયોગી, પરલક્ષિને પેદા કરનારો,
પરાનુરાગરૂપ જે એક રસ-તેમાં પર્યવસાન પામનારો હતો તેમાં

દાર્યં કૃતેઽવદત્ ॥૧૪॥ અઘ્નદસ્ય ગુરોર્દત્યાં દુષ્ટકંસવિનાશને ।
 રાજહત્યાં ચ તાં પ્રાહ પ્રહ્લહત્યાધિકાં ચલઃ ॥૧૫॥ સૈન્યૈઃ સપ્તદશ-
 કૃત્વઃ સ્વજિવાંસોર્યદુદ્ગૃહઃ । જરાસન્ધસ્યાઽઽહ નારો સ છલાદ્દર્મિ-
 ઘાતનમ્ ॥૧૬॥ ઇત્યાદ્યસૂચ્યાવાક્યાનિ કૃષ્ણલીલાસુ સોઽવદત્ ।
 જગન્મક્કલરૂપાસુ ધર્મસ્થાપનદેતુષુ ॥૧૭॥ નૈષ્ઠિકવ્રતિનં મીષ્મં
 પ્રશંસન્તં ગુણાન્ પ્રભોઃ । સ પષ્ટં ચન્દિધર્માણમપુત્રાઘં તથાવદત્
 ॥૧૮॥ કૃષ્ણાર્ચકં ધર્મેનિષ્ઠમપિ મૂપં યુધિષ્ઠિરમ્ । સ તુ ધર્મઘટ-
 માહ ચાચુર્દિ પશુધર્મિણમ્ ॥૧૯॥ યે તુ કામક્રોધલોભાદ્યધર્માન્વ-

પારદાર્ય દોષને કહેતો હતો ॥૧૪॥ કૃષ્ણે કરેલા દુષ્ટ કંસના વિનાશમાં
 અવદાતા ગુરૂની હત્યાદોષ અને પ્રહ્લહત્યા યશી અધિક રાજહત્યાદોષ,
 એમ એ દોષને ખજ એનો શિશુપાળ કહેતો હતો ॥૧૫॥ ત્રેવીશ
 અશ્વોદિણી પરિમિત સૈન્યસાથે સત્તરવાર પોતાના વધમાં પ્રવર્તેલા માદવ-
 દ્રોહી જરાસંધના વધમાં કપટથી ધર્મિષ્ઠનો ઘાત કરવારૂપ દોષને આરો-
 પતો હતો ॥૧૬॥ ઈત્યાદિ અસૂચ્યાવાદોને, સ્મરણમાનથી સમસ્ત જગ-
 તના મંગળને કરનારી, ધર્મસ્થાપનજ એનો સુખ્ય હેતુ છે એવી કૃષ્ણની
 દિવ્ય લીલાઓમાં અસુરપ્રધાન શિશુપાળ ખોલતો હતો ॥૧૭॥ એરીતે
 લગવાનના દિવ્ય ગુણોમાં દોષારોપણરૂપ તેનો આસુરસ્વભાવ કહીને, હવે
 ભગવદ્ભક્તોના ગુણોમાં દોષારોપણરૂપ તેનો આસુરસ્વભાવ કહે છે—પ્રભુ
 શ્રીકૃષ્ણના ગુણોની પ્રશંસા કરતા, નૈષ્ઠિકમતનિષ્ઠ લીધમ્પિતાને તે
 શિશુપાળ નપુસક, (વીર્ય વિનાનો) અંદિધર્મા (પરની સ્તુતિ કરીનેજ
 છવિકા કરનારો) અને પુત્રને નહિ ઉત્પન્ન કરવારૂપ પાપના પાત્રભૂત
 કહેતો હતો ॥૧૮॥ વળી રાજસૂયયજ્ઞમાં પરમ પ્રેમથી કૃષ્ણપૂજમાં
 પ્રવર્તેલા, ધર્મમાંજ દૃઢ નિષ્ઠાવાળા યુધિષ્ઠિર રાજાને આ શિશુપાળ તો
 સ્ત્રીઘાતી ગોઘાતી એવા કૃષ્ણ ગોપનું પૂજન કર્યું માટે ‘ધર્મેષ્ઠ’ અને
 રૂકમી આદિકેના પાત્રપણાનું જ્ઞાન નથી માટે ‘ભુદ્ધિરહિત’ અને એક
 પત્નીમાં પાંચ જણની પ્રવૃત્તિ છે માટે ‘પશુધર્મી’ કહેતો હતો (આ
 આસુરસ્વભાવમાં શું બાકી રહ્યું ? કાંઈ પણ નહિ, કેમકે આ તો અસુ

યમાસ્થિતાઃ । મૂમારાઃ કૃષ્ણતદ્વકટોઘ્વારઃ પાપપુદ્ગલઃ ॥૧૦૦॥
 રક્તિમસાલ્યકલવ્યાધા નૃપા દૈત્યાંશસમ્મવાઃ । તાંસ્ત્વપ્રપૂજ્યાને-
 યાઽઽહ મહાયજ્ઞે સ તત્ર ચ ॥૧૦૧॥ દયાક્ષમાસત્યશૌચધર્મશા-
 નાદિમિસ્તથા । ધર્મચંદ્રયૈરનેકૈશ્ચ ગુણૈઃ કલ્યાણકારિભિઃ ॥૧૦૨॥
 યુક્તં કૃષ્ણં નરાકારં પરં બ્રહ્મ તુ સોઽસુરઃ । અપૂજ્યં મપકધ્યાહ્ન-
 તુલ્યં ચ પ્રાહ્ન દુર્મતિઃ ॥૧૦૩॥ શ્વયં સ ઘૈયઃ કૃષ્ણસ્ય તદ્વક્તાનાં
 ગુણેષ્વપિ । દોષાનેવ દિ જપ્રાહ્ન નત્ત્વેકમપિ સદ્ગુણમ્ ॥૧૦૪॥
 અન્યેઽપિ તદ્વિયો યે તે તદુક્તં મેનિરે જ્ઞાતમ્ । સામ્પ્રતં તાદૃશા યે
 સ્યુસ્તે દોષા હ્યસુરાસ્તતઃ ॥૧૦૫॥ ઈદૃશાઃ પુરુષા યે ચ નાર્યો યા
 દુષ્ટચેતસઃ । કૃષ્ણલીલાસુ મુદ્ધાન્તિ ત ય્ય મુરિ નૈતરે ॥૧૦૬॥

રોમાં અગ્રેસર હતો) ॥૧૦૬॥ હવે અસતોના દોષોમાં ગુણબુદ્ધિરૂપ તેના
 અમુરસ્વભાવને બે સ્લોકથી કહે છે—૧) કોઈ કામ ક્રોધ લોભ આદિક
 અધર્મવશાંત્ર એક નિષ્ઠાવાળા, કૃષ્ણ અને તેના બકતોના દ્રોહમા પ્રવ-
 ર્તેલા, પાપબુદ્ધિવાળા, ભૂમિના ભારભૂત, દેલાશથી ઉત્પન્ન થએલા એવા
 રૂકમી સાત્ત્વ એકલગ્ય આદિક રાજાઓ હતા તેમને તો રાજસૂય મહા-
 યજ્ઞમાં અપૂજ્યપણે કહેતો હતો ॥૧૦૦-૧૦૧॥ દયા ક્ષમા આદિક
 અનેક કલ્યાણ ગુણગણોએ યુક્ત, નરાકારથી પ્રકટ થએલા સાક્ષાત્ પર-
 બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણને તો દુર્મતિ શિશુપાળ અપૂજ્ય અને ભયક કાકાદિકને તુલ્ય
 કહેતો હતો ॥૧૦૨-૧૦૩॥ આ પ્રકારે તે શિશુપાળે કૃષ્ણ અને કૃષ્ણભ-
 ક્તોનો એકપણ ગુણ નજર ચડેલુ કર્યો. કિંતુ તેમના ગુણોમાં પણ દોષોજ
 ચડેલુ કર્યા ॥૧૦૪॥ તે સલામા શિશુપાળને સમાન સ્વભાવવાળા ૧
 બીજા રૂકમીપ્રમુખ રાજાઓ હતા તેમણે તેનું કહેલું સત્ય માન્યુ, માટે
 હમણા પણ જેઓ તેવા સ્વભાવવાળા બે હોય તો તે સર્વે અમુરોજ
 બલુવા ॥૧૦૫॥ જે નરો કે નારીઓ સ્વયં દુષ્ટચિત્ત હોવાથી કૃષ્ણની
 દિવ્ય લીલાઓમાં મોહ પામે છે—અન્યથા બુદ્ધિને કરે છે તે આવાજ-
 શિશુપાળની પેઠે આમુરસ્વભાવવાળાજ છે બીજા નહિ—દેવી સપત્તિએ
 સપત્ર તો એરીતે નથીજ મોહ પામતા ॥૧૦૬॥ અમુર—સ્વયં ન બલુતા

અમૃત્યં પારવદ્યત્યં વિધિમેદાદિકં તથા । તથા પ્રારુત્તદેહત્યં
 દેહત્યાગાદિકં તથા ॥૧૦૭॥ અસુરાણાં વિમોહાય દોષા વિષ્ણોર્નદિ
 ણચિત્ । इति ब्रह्मपुराणे तु तन्मोह. स्पष्टमीरितः ॥૧૦૮॥ અમ-
 ક્તાનાં હિ મોહ. સ્યાદાસુર્યાં દુષ્ટયા ધિયા । મક્તાનાં નેતિ મગ-
 ઘાન્ ગીતાયાં પ્રાહ સોઽર્જુનમ્ ॥૧૦૯॥ જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમેવ
 યો વેત્તિ તત્પતઃ । त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन !

હોયને શુ ? પરવશ હોયને શુ ? વિધિનિવેધને વશવર્તી હોય ને શુ ?
 આદ્ય યોગન જરા અદિક પ્રાકૃત વિકારે યુક્ત હોય ને શુ ? અતે
 દેહને ત્યાગ કરતા હોય ને શુ ? એમ જે આ લગવાન જણાય છે તે
 બધું સાધુસરક્ષણમાટે અવતરેલા તેમના માનુષભાવનુ અનુકરણમાત્ર છે
 આ બાબતને સાધુઓ સારીરીતે સમજેછે અને સૌશીલ્યવિશેષ મહાશુ-
 ણને અનુસ્મરણ કરીને તેમનો સમાશ્રય કરેછે જે વિપરીત ચિત્ત-
 ત્તિવાળા અમુરો છે તેમના વિમોહને માટે પૂર્વોક્ત સર્વ થાય છે અને
 તેઓ પ્રાકૃત પુરુષને સભતીય છુદ્ધિથી રોષારોષ માટે પ્રવર્તે છે આ
 બધીય આસુરસ્વભાવ દોષ છે લગવાનને તો રોષલેશપણ નથીજ, તે
 આ અર્થે બ્રહ્મપુરાણમા સ્પષ્ટપણે કહ્યો છે ॥૧૦૭-૧૦૮॥ આસુરી સપ-
 દાને પામેલા (અભક્તો) પરમાત્માના પ્રાદુર્ભાવમા મોહ પામે છે, દૈવી
 સંપદાએ યુક્ત (ભક્તો) તો મોહ પામતા નથી, એમ ગીતામા લગવાને
 સ્વય કહ્યું છે ॥૧૦૯॥ તેમના ‘જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્ય’ ઇત્યાદિ વચનો
 છે એનો આવો અર્થ લગવાન રામાનુજથાયે વર્ણવ્યો છે—હે અર્જુન !
 એરીતે કર્મ મૂળ જેમા છે એવો જે ત્રિગુણ પ્રકૃતિનો સસર્ગ તેજ્વળ જે
 જન્મ તેણે રહિત, સર્વેશ્વરપણુ સર્વેશ્વરપણુ સત્યસકલપણુ વિગેરે
 કલ્યાણ ગુણગણોએ યુક્ત એવો જે હું તે માફ સાધુઓના સરક્ષણ પ્રયો-
 જનવાળુ મારો સમાશ્રય કરવાત્રપ પ્રયોજનવાળુ, દિવ્ય, અપ્રાકૃત, મારે
 અસાધારણ જે જન્મ અને કર્મ (ચરિત્ર) તેને તત્ત્વથી જે જન જાણે છે
 તે વર્તમાન દેહનો ત્યાગ કરીને ફરીને જન્મને પામતો નથી, મારા દિવ્ય
 જન્મચરિત્રના યથાર્થ વિજ્ઞાનથી મારા સમાશ્રયમા વિરોધિ સમસ્ત પ્રાપ્તો

॥૧૧૦॥ અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ । પરં ભાવ-
મજાનન્તો મમ ભૂતમદેશ્વરમ્ ॥૧૧૧॥ મોઘાશા મોઘકર્માણો
મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ । રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ
॥૧૧૨॥ તાનદં દ્વિપતઃ કૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાન્ । ક્ષિપામ્યજ-
ન્મશુભાનાસુરીષ્વેય યોનિષુ ॥૧૧૩॥ આસુરીં યોનિમાપન્ના મૂઢા

વિનાશ થતાં આજ જન્મમાં યથોક્ત પ્રકારે મારો આશ્રય કરી હું એક
પ્રિય જોને છે અને મારે વિષે એક ચિત્ત જોતું છે એવો થકો મનેજ
પામે છે ॥૧૧૦॥ એરીતે સર્વ જૂતોનો મહેશ્વર, સર્વજ્ઞ સત્યસંકલ્પ, સમ-
સ્ત જગતનો પરમ કારણ અને પરમ કારણ એ કરીએજ સર્વ કોઈએ
સમાશ્રય કરી શકવામાટે માનુષી તનુને આશરેલા એવા મને (શ્રીકૃ-
ષ્ણને) ખોતે કહેલાં પ્રાપકર્મોએ કરીને મૂઢ એવા જનો અવજા કહે છે,
એટલે પ્રાકૃત મનુષ્યને સમાન માને છે. જૂતમહેશ્વર મારો પરભાવ
જે આ અપાર કારણ્ય ઔદાર્ય સૌશીલ્ય વાતસલ્યાદિ ગુણોથી પ્રવર્તેલો,
મનુષ્યપણાને સ્વીકાર કરવારૂપ છે તેને નહિ જાણીને, મનુષ્યતાનુના સમા-
શ્રયણમાત્રથી મને ખીજ (પ્રાકૃત) જેવો જાણીને તિરસ્કાર કરે છે
॥૧૧૧॥ મારા મનુષ્યપણામાં વર્તતા પરમ કારણ્યાદિ પરભાવને આજ્ઞા-
દન કરનારી રાક્ષસી આસુરી મોહિની પ્રકૃતિને આશરેલા તે મૂઢો, નિષ્કળ
વાંછિતવાળા, નિષ્કળ આરંભવાળા, નિષ્કળ જ્ઞાનવાળા (સર્વ મદાત્મક
ચરાચર અર્થોમાં વિપરીતજ્ઞાન હોવાથી નિષ્કળ જ્ઞાનવાળા) અને વિચે-
તસ-સર્વત્ર યથાર્થ જ્ઞાને રહિત થાય છે. અર્થાત્ મને સર્વેશ્વરને ધતિર
સત્વતીય સમજીને મારે વિષે જે કાંઈ કરવા ઇચ્છે છે, જેને ઉદ્દેશીને
આરંભ કરે છે તે સર્વ નિષ્કળ થાય છે ॥૧૧૨॥ જેઓ એરીને મારો
દેવ કરે ॥ તે કર નરાધમ અશુભોને હું નિરંતર સંસારમાં-જન્મ જરા
મરણાદિ રૂપથી ચક્રવર્તી પરિવર્તન થતા સંતાનમાં તેમાં પણ આસુરીજ
યોનિમાં નાંખું છું. એટલે મારી અનુકૂળતા (આશ્રય) માં વિરોધિ એવાજ
જન્મમાં નાંખું છું, કર જનોને તો તેતે જન્મની પ્રાપ્તિને અનુગુણ પ્રવૃ-
ત્તિમાં કારણભૂત શુદ્ધિમાં હું યોજું છું ॥૧૧૩॥ મારી અનુકૂળતામાં

જન્મનિ જન્મનિ । મામપ્રાપ્યૈવ કૌન્તેય ! તતો યાન્ત્યધર્માં ગતિમ્
 ॥૧૧૪॥ મહાત્માનસ્તુ માં પાર્યં ! દૈવીં પ્રવૃત્તિમાશ્રિતા । મજ્જન્ત્ય
 નન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમવ્યયમ્ ॥૧૧૫॥ ક્ષત્યાદિ વહુશો વાન્કયૈ
 રિદમેવ સ ઋચિવાન્ । ત્યક્ત્વાડતઃ પ્રાવૃત્તધિયં તસ્મિન્સૈવ્ય . સ
 સર્વથા ॥૧૧૬॥ યથા ચિન્તામણિલોકે કલ્પવૃક્ષશ્ચ કામધુકૃ ।
 સેવિતોડસૌ તથા કૃષ્ણ સર્વામીષ્ટફલપ્રદઃ ॥૧૧૭॥ યત્ર કાપિ

વિરોધિ એવા જન્મને પામેલાઓ ફરી પણ જન્મોજન્મમા મૂઢ-મારા
 વિષયમા વિપરીત જ્ઞાનવાળા હોધને મને નહિ યામીનેજ એટલે 'ભગવાન
 વાસુદેવ સર્વેશ્વર છે' એવા જ્ઞાનને નહિ યામીને તેતે જન્મ થકી
 અધમજ ગતિને પામે છે ॥૧૧૪॥ જે કોઈતો પોતે કરેલા પુણ્ય કમા
 વડે મારા શરણને પામીને, તેથીજ સમગ્ર પાપબંધનનો વિનાશ થતા
 દેવી પ્રકૃતિને આશરેલા મહાત્માઓ હો તેઓ મને ભૂતાદિ-સર્વ જગતનું
 કારણ, અવ્યય અવિનાશી, મનવાણીને અગોચર નામ કર્મ સ્વરૂપવાળા,
 પરમ કશ્ચાથી સાધુ સરક્ષણુ સાડ મનુષ્યપણે અવતરેલા, એવાને બહાણીને
 અનન્યમન થઈમને બળે છે, એટલે મારે વિષે પ્રીત્યતિશયપૂર્વક પ્રવ
 ર્તતા મારા ભજન નિના મન તથા આત્માનુ ધારણુ નહિ યામીને માફ
 ભજન કરણુ એજ એક પ્રયોજનવાળા હોધને બળે છે ॥૧૧૫॥ હે મુને !
 તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ઇત્યાદિ બહુ વચનોવડે આ મેં કહેલો અર્થજ કહ્યો
 છે, માટે તેમને નિષે પ્રાકૃતપણાની શુદ્ધિનો લાગ કરીને તે સર્વ પ્રકારે
 સેવનીય છે ॥૧૧૬॥ ચિંતામણિની પેઠે તથા કલ્પતરૂની પેઠે આ ભગવાન
 શ્રીકૃષ્ણ સેવનમાનથી સર્વ અલીષ્ટ અર્થને આપે છે જેમ ચિંતામણિ કે
 કલ્પવૃક્ષ આશ્રયલુથકી બીજનુ આશ્રિતમા સત્કુળ કે સદ્વૃત્ત કે તપ કે
 શ્રુત (શાસ્ત્રાધ્યયન)ની અપેક્ષા રાખતો નથી, તેમ આ ભગવાન સર્વ
 સમાશ્રિતોપ્રત્યે તુલ્યપણે યથેષિત અર્થોને આપે છે વળી ચિંતામણિ
 આદિકની અપેક્ષાએ આમા નિશેન ના છે કે-ચિંતામણિ આદિક થકી
 તો પરિમિત ફળ મળે છે અને એમના થકી તો અપરિમિત ફળ મળે
 છે, કેમકે ભગવાન અમૃત આનંદમય પોતાના આત્માનેજ આપી દે છે

વસેદ્દમૌ તત્ર ત્વપ્રાર્થિતોઽપ્યસૌ । સ્વપ્રતાપેન કુચ્ચતે ધનં ધર્મં
યશઃ સુખમ્ ॥૧૧૮॥ નિત્યં સન્નિહિતોઽસ્ત્યેવ સોઽધુના દ્વારિકા-
પુરિ । મકૈરેકાન્તિકૈરેવ દૃશ્યતે દિ કચિત્ કચિત્ ॥૧૧૯॥ યા
દેહત્યાગલીલાઽસ્ય સા ત્વસ્ત્યસુરમોહિની । ન ત્વન્ન મોહો મક્તાનાં
દૃષ્ટાન્તોઽય નિગચતે ॥૧૨૦॥ કશ્ચિદ્વાતિ યથા સ્વર્ગમેન્દ્રજાલિ-

॥૧૧૭॥ ચિતામણિ આદિક થકી બીજે પણ આ એક વિશેષ ભગવાનનો
છે-શો ? તો ચિતામણિ અને કંઠપટ્ટ એક પગપુ પણ આગળ આવતા
નથી અને પોતાસાથે નિરંતર એક દેશમાં રહેલાઓને પોતાના સન્નિધિ
સમાગમ વિના તેમજ તેમની પ્રાર્થના વિના અંતર પણ આપતા નથી,
સ્વયં ઉદાસીન સ્તબ્ધજ રહે છે આ ભગવાન તો અત્યંત દૂર દેશમાં
રહેલા પણ મનુષ્યોનું હિત કરવાની કામનાથી પર અક્ષર સ્વસ્થાન થકી
ધરાતળમાં સ્વયં આવે છે, આપીને જે કોઈ સ્થળમાં નિવાસ કરી રહે
છે, ત્યાં રહેલા સર્વને પોતાના ચરણતળના સન્નિધિમાજ રહેલા માનીને
સ્વયં પ્રાર્થના કર્યા વિનાજ પોતાના પ્રભાવ બળથીજ તેઓને ધન ધર્મ
યશ અને સુખને આપે છે. તો એરીતે દયાનિધિ, વાત્સલ્ય સૌશીલ્યના
નિધિરૂપ તેજ આ ભગવાન છે ॥૧૧૮॥ તે આ કૃષ્ણ ભગવાન હમણાં
પણ દ્વારિકાપુરીમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યા છે. જે તેમના એકાતિક
ભક્તો છે તેઓ તેમને હમણાં પણ ક્વચિત્ ક્વચિત્ સાક્ષાત્ કરે છે
॥૧૧૯॥ શ્રીકૃષ્ણની જે દેહત્યાગ લીલા છે તે તો આશ્ચર્ય સ્વભાવવાળા-
ઓના વિમોહ વાસ્તે થાય છે. તેમના સ્વરૂપના તત્વને જાણનારા ભક્તોને
તો તેમાં મોહ-અન્યથા શુદ્ધિ થતીજ નથી, કેમકે તેઓ તો તેને માનુષ-
ભાવનું અનુકરણમાત્ર માને છે. આ બાળતમાં એક દૃષ્ટાંત દઉંછું
॥૧૨૦॥ જેમ કોઈ ઈન્દ્રજાળ વિદ્યામાં નિપુણ નટ સભામાં ખેલ કરા-
વનાર રાજના વશમાં પોતાની પત્નીને થાપણરૂપે સોંપીને જોઈ રહેલા
સભાસદોની સમક્ષ સ્વર્ગમાં જાય છે અને સ્વર્ગમાં દેવો સાથે યુદ્ધ કરતા
અસુરો સાથે દેવોની સહાયમાટે યુદ્ધ કરે છે અને યુદ્ધમાં સર્વ અવ-
યવો વિચિત્ર થઈ ગયા હોય એમ જણાતો થકો ફરીથી પૃથ્વી ઉપર

મુહ્યન્ત્યેવાદ્યભાવતઃ ॥૧૨૪॥ તથૈવાત્રાપિ કૃષ્ણસ્ય દેહત્યાગોઽથ તદ્વપુઃ । ગૃહીત્વાગ્નિપ્રવેશોઽપિ રુક્ષિમણ્યાદેશ્ચ માયિકઃ ॥૧૨૫॥
 एवं ભગવતા તેન તિરોધાને નિજેચ્છયા । કૃતેઽપ્યશ્ચા વિમુહ્યન્તિ તન્માયાવેદિનો ન તુ ॥૧૨૬॥ અસુરાણાં મોહનાથં લીલાં ભગવતા કૃતામ્ । યતાં વિદન્તો ભક્તાસ્તં પદ્યન્તીદ યથા પુરા ॥૧૨૭॥ સ
 એવ ભગવાનકૃષ્ણઃ પુમ્મિઃ સ્ત્રીમિશ્ચ નિર્ગુણઃ । મહાચર્યાદિનિય-
 માન્પાલયન્નિરુપાસ્યતામ્ ॥૧૨૮॥ ઉપાસકાનાં તસ્યાપિ તત્સમ્ય-
 ન્ધવશાન્મુને ! । નિર્ગુણત્વં મવત્યેય તજ્ઞાનાદેશ્ચ સર્વથા ॥૧૨૯॥

મનુષ્યોના નયનગોચર થયો છે તેની માયાકટિપતત્વશંકાનું નિરાકારણ થઈ ગયું (માયાકટિપત નથી) ॥૧૨૪-૧૨૫॥ એરીતે સ્વેચ્છાથીજ યોતાના દિવ્ય રૂપથી ધર્મરક્ષણાર્થે પ્રકટ થએલા ભગવાને ધર્મસંસ્થાપન કાર્ય પરિપૂર્ણ થતાં સ્વેચ્છાથી યોતાનો આત્મા અંતર્ધાન પમાડતાં, માનુષ-
 ભાવનું અનુકરણરૂપ દેહત્યાગાદિ લીલાને અસંજનો કર્મપરવશ પ્રાકૃત જનોની પેઠે માનીને વિમોહ પામે છે પણ ભગવાનના દિવ્ય અવતાર સ્વરૂપને જાણનારા, તેમની માયાશક્તિના વૈભવને જાણનારા ભક્ત-
 જનો તો નથીજ મોહ પામતા ॥૧૨૬॥ અસુરોના મોહનમાટે ભગવાને કરેલી આ દેહત્યાગ લીલાને જાણતા તેમના એકાતિક ભક્તો હમણાં પણ (જેમ પૂર્વનાએ સાક્ષાત્ કર્યા હતા તેમજ) તે શ્રીકૃષ્ણને દ્વારિ-
 કામાં સાક્ષાત્ કરે છે, કેમકે તે કૃષ્ણ તેમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યા છે ॥૧૨૭॥ તે આ ભગવાન કૃષ્ણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે નિર્જુલ-ગુણોને અનિરૂદ્ધાદિ રૂપથી પ્રવર્તાવનારા છે તથાપિ યોતે ગુણોચક્રી વિરૂદ્ધ સ્વભાવવાળાજ છે, કેમકે એમનેવિષે ગુણો યોતાનું કાર્ય (પરિણામાદિ) કરવા સમર્થ થતા નથી. તો એરીતે નિર્જુલ એવા ત્રા શ્રીકૃષ્ણને જે સ્ત્રિયો કે પુરૂષો બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમોએ સપજ થઈ અનન્ય ભક્તિથી બે સેવે તો તેમની ઉપાસનાના બળથી તેઓપણ નિર્જુલતાને પામે છે, એટલે ગુણોચક્રી વિરૂદ્ધ સ્વભાવતાને પામે છે, એમનેવિષે ગુણો યોતાનું કાર્ય પણ કાર્ય કરવા સમર્થ થતા નથી, અર્થાત્ ગુણાતીત થાય છે અને તેમના જ્ઞાનાદિક

श्रीमद्भागवते द्योतकमेकान्तिकं निजम् । उद्धृतं भगवानाह
स्वमुखेनैव तच्छृणु ॥३०॥ कैवल्यं सात्त्विकं ध्यानं रजो वैकल्पिकं

પણ નિર્ગુણ થાય છે ॥૨૨૮-૨૨૯॥ આ બાબતમાં ભગવાને સ્વમુખથી
ભાગવતમાં પોતાના એકાંતિક લક્ષ્મ ઉદ્ભવશ્ચ પ્રત્યે કહ્યું છે તેને તમો
માંબળો ॥૨૩૦॥ કેવલ્ય-પ્રકૃતિ થથી વિલક્ષણ જ્ઞાનમય સ્વાત્મસ્વરૂપના
અવલબનવાળું જે જ્ઞાન તે સાત્ત્વિક કહ્યું છે, ઇન્દ્રાદિ નિવિધ પદના
અવલબનવાળું અને તેની પ્રાપ્તિના સાધનભૂત યાગાદિકના સબન્ધવાળું
જે જ્ઞાન તે રાજસ કહ્યું છે, જે પ્રાકૃત-પશુની જેઠે આમ્ય લોગમાજ
એક આસક્તિવાળું જ્ઞાન છે તે તામસ કહ્યું છે અને જે મારાજ એક
અવલબનવાળું જ્ઞાન છે તે તો નિર્ગુણ કહ્યું છે શકા-કેવળાત્મા નિર્ગુણ
હોવાથી તેના સબન્ધ જ્ઞાનપણ કેમ નિર્ગુણ ન કહેવાય ? તે જ સાત્ત્વિક
છે તો ભગવાનના અવલબનવાળું પણ જ્ઞાન કેમ સાત્ત્વિક ન કહેવાય ?
(કેમકે તુલ્ય ન્યાય છે) સમાધાન-તો તેમ નથી, પ્રકૃતિવિલક્ષણ જ્ઞાન-
કાકાર આત્માના અવલબનવાળું જ્ઞાન સત્ત્વવૃદ્ધિથી સમુદ્ભવે છે અને
સત્ત્વપ્રવૃદ્ધિમાં હેતુ થાય છે. અનુદિન આત્માના અનુધ્યાનથી અભિવૃદ્ધિ
પામ્યું છે સત્ત્વ જેમાં એવું અતઃકરણ લક્ષિતરૂપ પરમાત્મોપાસનમાં
સમર્થ થાય છે, કેમકે આત્મજ્ઞાન લક્ષિતમાં અમ છે, અંગપણ તો અગિ
(લક્ષિ)ના સ્વરૂપની સિદ્ધિ કરવાદ્વારા કે તેમાં તરત અતિશય કરવા-
દ્વારા છે તો આ જ્ઞાન સત્ત્વની પ્રવૃદ્ધિ મૂળ જેમાં છે અને વળી ઉત્ત-
રોત્તર સત્ત્વાતિશયને જલદી કરનાર છે માટે સાત્ત્વિક કહ્યું છે ભગવા-
નમાં જે લક્ષિ છે તે તો ગુણના વિનાશદ્વારા પરશ્વદ્વામાં લય કરી દે છે
માટે ગુણવિરોધિસ્વભાવ હોવાથી ભગવાનનું જ્ઞાન નિર્ગુણ કહ્યું છે
અથવા-સત્ત્વ રજ અને તમ આ ત્રણેય ગુણો બધક છે એમ ગીતામાં
કહ્યું છે-‘સત્ત્વં રજસમ્ ક્ષતિ ગુણા’ પ્રકૃતિસમ્ભવા । નિયમન્તિ મહા
બાહો ! દેહે દેહિનમન્યવમ્ ॥ તત્ર સત્ત્વ નિર્મલત્વાત્પ્રકાશકમનામયમ્ ।
સુલ્લસક્તેન ઘમાતિ જ્ઞાનસક્તેન ચાનય ॥ રજો રાગાત્મકં વિદિ તૃણાસક્ત-
સમુદવમ્ । તન્નિવઘ્નાતિ કૌન્તેય’ કર્મસક્તેન દેહિનમ્ ॥ તમસવજ્ઞાનજ

તુ યત્ । પ્રાકૃતં તામસં જ્ઞાનં મદ્ધિષ્ટં નિર્ગુણં સ્મૃતમ્ ॥૧૩૧॥ વનં
તુ સાત્ત્વિકો વાસો ગ્રામો રાજસઃ ઉચ્યતે । તામસં ઘૃતસદનં
મદ્ધિકેતં તુ નિર્ગુણમ્ ॥૧૩૨॥ સાત્ત્વિકઃ કારકોઽસક્તી રાગાન્ધો
રાજસઃ સ્મૃતઃ । તામસઃ સ્મૃતિવિધયો નિર્ગુણો મદુપાશ્રયઃ
॥૧૩૩॥ સાત્ત્વિક્યાધ્યાત્મિકી શ્રદ્ધા કર્મશ્રદ્ધા તુ રાજસી । તામ-

વિદિ મોહનં સર્વદેહિનામ્ । પ્રમાદાઘ્નસનિદ્રામિસ્રધિષ્ણાતિ ભારત । ॥
ઉત્પાદિ. તો સાત્ત્વિક એવું પણ આત્માવલંબી જ્ઞાન કદાચિત્ આત્મસુખને
પ્રકાશ કરીને તેના સુખમાં જ એને બાંધી દેછે પરમાત્માના અનુભવમાં
એને પહોંચાડે નહિ તો સાત્ત્વિક એવું આ જ્ઞાન સત્ત્વને અનુગુણ એવા
બંધન કાર્યને કરે એપણ સલાવિત છે. પરમાનંદનો લાલ નહિ કરાવતાં
સ્વાત્મસુખમાં ડુબાડી દે છે માટે આ જ્ઞાનપણ બંધપ્રાય છે. માટે ધર્મ
સાત્ત્વિકની જ જેમ એમ આ આત્મજ્ઞાનની પણ ન્યૂનતાની સલાવના કરીને
'સાત્ત્વિક' એમ કહ્યું છે. પરમાત્માનુલંબી જે જ્ઞાન છે તે તો ગુણબંધનને
ટાળી નાંખે છે માટે નિર્ગુણ કહ્યું છે તથા ઇન્દ્રિય પદના ભોગ સંબંધિ
જ્ઞાન રજથી ઉપજેલું અને રજમાં હેતુ છે માટે રાજસ કહ્યું છે. તથા
પ્રાકૃત જ્ઞાન તમનું કાર્ય અને તમમાં હેતુ છે માટે તામસ કહ્યું છે
॥૧૩૧॥ વનમાં જે વાસ તે સાત્ત્વિક છે, કેમકે સત્ત્વનું કાર્ય અને
સત્ત્વમાં કારણ છે. ગ્રામ કે જે વિવિધ ભોગોપકરણે પરિપૂર્ણ છે તેમાં
જે નિવાસ તે રાજસ છે. જુગદુ તથા મઘાદિ માન કરવાનું જે સ્થાન
તેમાં જે વાસ તે તામસ કહ્યો છે. મારા લવનમાં વાસ તો નિર્ગુણ છે,
કેમકે નિશ્રયસ જેનું લક્ષણ છે એવું જે નિર્ગુણપણું તેમાં હેતુ છે
॥૧૩૨॥ કર્મફળનો પરિત્યાગ કરીને કર્મોનો જે કર્તા તે સાત્ત્વિક કહ્યો છે,
(કેમકે તેવું કર્મ સત્ત્વવિવૃદ્ધિમાં હેતુ છે) ફળલાલસાથી કર્મનો કર્તા
રાજસ કહ્યો છે સ્મૃતિવિરૂદ્ધ કર્મોનો કર્તા તામસ કહ્યો છે. મારા આ-
શ્રયવાળો કર્તા-મારી પ્રસન્નતા એજ એક પરમ પ્રયોજનથી કર્મનો જે કર્તા
તે નિર્ગુણ છે (કેમકે કર્મમાં નિર્ગુણપણું સાધી આપે છે) ॥૧૩૩॥ એરીતે
પ્રકૃતિવિલક્ષણ કેવળ આત્મસ્વરૂપના અવલંબનવાળી શ્રદ્ધા સાત્ત્વિકી

સ્વધર્મે યા શ્રદ્ધા મત્સેવાયાં તુ નિર્ગુણા ॥૧૩૪॥ પથ્યં પૂતમના-
યસ્તમાદાયે સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ । રાજસં ચેન્દ્રિયમેષ્ટં તામસં ચા
તિંદાગુચિ ॥૧૩૫॥ સાત્ત્વિકં સુષમાત્મોત્યં વિપયોત્યં તુ રાજ-
સમ્ । તામસં મોહદૈન્યોત્યં નિર્ગુણં મદુપાધ્યમ્ ॥૧૩૬॥ હત્યેયં
ભગવદ્વાક્યપ્રામાણ્યાન્મામકૈર્જનૈઃ । સગુણત્વં નિર્ગુણત્વમિત્યં જ્ઞેયં
ન ચાન્યથા ॥૧૩૭॥ હત્યુક્તં યાસુદેવસ્ય સ્વરૂપં તે સુનિશ્ચિતમ્ ।
પેક્ષ્યં ચ દિવ્યમનુજાકારયોરપિ સન્મતે ॥૧૩૮॥ પતચ્છુતેર્વિ-
લીયન્તે કુતર્કાઃ સંસૃતિપ્રદાઃ । દેશકાલાનુસારાસુ શૃણ્ણલીલાસુ

માની છે. યાગ તપ હોમાદિ કર્મમાં જે શ્રદ્ધા તે રાજસી માની છે.
અધર્મમાં જે શ્રદ્ધા તે તામસી માની છે મારીજ એક સેવામાં જે
શ્રદ્ધા તે નિર્ગુણ માની છે ॥૧૩૪॥ જે પથ્ય (હિતકારી) પૂત (ભલિ આ-
શ્રય નિમિત્ત દોષથી નહિ સ્પર્શ થએલું) અને અનાયાસની પ્રાપ્ત થએલું
અપ્રાદિ તે સત્ત્વવર્ધક હોવાથી સાત્ત્વિક કહ્યું છે. જે ઇન્દ્રિયોનેજ રાજ
રાખવા મોટે છે તે રાજસ કહ્યું છે જે રોગાદિકને કરનાર અશુદ્ધ છે તે
તામસ છે અને મને નિવેદન કરેલું તો નિર્ગુણ છે ॥૧૩૫॥ દેહાદિ વિલક્ષણ
દેવજ આત્મશાનથી ઉપજતું સુખ સાત્ત્વિક કહ્યું છે શબ્દાદિ વિષ-
યોના અનુભવથી ઉપજતું સુખ રાજસ કહ્યું છે. મોહ-માદક વસ્તુના
લક્ષણથી થતી ચિત્તાની પરવશતા અને દૈન્ય-પુન કલન આદિકના લાભ-
નથી ઉપજતું સુખ તામસ કહ્યું છે. અને મારા અનુભવથી ઉપજતું જે
સુખ તે તો નિર્ગુણ માન્યું છે ॥૧૩૬॥ હે મુને! આવા ભગવદ્વાક્યનું
પ્રામાણ્ય છે તો મારા આશ્રિતોએ સગુણ નિર્ગુણપણાનો વિવેક ભગવા-
નના વચનને અનુસારે બલુવો, પણ પ્રકારાતરે નહિજ ॥૧૩૭॥ હે મુને!
આ પ્રકારે સામળવા ઇચ્છતા સદ્ગુહિશાળી તમોને અક્ષરધામમાં રહેલા
પર વાસુદેવભગવાનના અને દિવ્ય મનુષ્યાકારથી પ્રાદુર્ભાવ પામેલા સ્વરૂ-
પનું એકપણું સ્પષ્ટપણે કહ્યું ॥૧૩૮॥ હવે આના અવળાદિકનું ફળ કહે છે—
દેશકાળને અનુસરીને પ્રવર્તેલી કૃષ્ણની દિવ્ય લીલાઓમાં સસૃતિને આપ-
નારા જે કૃતર્કો થાય છે તે સર્વે આ જ્ઞાનવાદના અવલુથી નાશ થાય છે

યે નૃણામ્ ॥૧૩૯॥ નિરીક્ષશાસ્ત્રશ્રુતિજં વિશ્વોત્પત્તિલયાદિપુ ।
સ્વતન્ત્રદેતુતાજ્ઞાનં કાલાદેશ્ચ નિવર્તતે ॥૧૪૦॥ ઇતદેવાભ્યસેન્નિલ્યં
મુમુક્ષુર્મક્તિવૃદ્ધયે । સમ્યક્સરૂપજ્ઞાનાર્થં શ્રીકૃષ્ણસ્ય ચ સત્પતેઃ
॥૧૪૧॥ અધીયતે જ્ઞાનમેતત્સરૂદપ્યાદરાચ યે । ભગવદ્વિપયાસ્તેષાં
સર્વે નદયન્તિ સંશયાઃ ॥૧૪૨॥ દિવ્યં કૃષ્ણસ્ય રૂપં ભવતિ ચ
સત્તતં તસ્ય લોકોઽપિ દિવ્યો દિવ્યા મોગાશ્ચ મોગ્યાન્યપિ ચ
ભગવત્સત્તસ્ય દિવ્યાનિ સન્તિ । દિવ્યા વૈ પાર્પદાશ્ચ પ્રકટિતનૃ-
તનોઃ શક્યસ્તસ્ય દિવ્યા દિવ્યા ભક્તાશ્ચ સર્વે જગતિ ચદુપતેઃ
સન્તિ દિવ્યાઃ ક્રિયાશ્ચ ॥૧૪૩॥ હૃત્યં નિર્દોષરૂપં સફલગુણગણ-
લક્ષ્મં દિવ્યમૂર્તિં જ્ઞાત્વા શ્રીવાસુદેવં ભજત ભુવિ સદા મુક્તયે

અને અસમજાસ્રના શ્રવણથી થએલું જે કાળાદિકનું સર્ગાદિકમાં સ્વતંત્ર
દેતુપણાનું જ્ઞાન તેમણે નિવૃત્ત થાય છે ॥૧૩૯-૧૪૦॥ મુમુક્ષુ મનુષ્ય મેં
ઉપદેશ કરેલા આ જ્ઞાનનોજ પ્રતિદિન મનનાદિકવડે અભ્યાસ કરે. તેનાથી
સ્વસ્વરૂપ તથા શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપના મથાર્થ જ્ઞાનની સિદ્ધિ થાય અને સર્તા-
પતિ શ્રીકૃષ્ણવિષે ભક્તિની વૃદ્ધિ થાય જેઓ એકવારપણ આ મેં કહેલા
જ્ઞાનવાદનો આદરથી પાઠ કરે તેમના ભગવત્સ્વરૂપ સળન્ધી સર્વે સંશયો
નાશ થાયછે ॥૧૪૧-૧૪૨॥ હવે કહેલાજ અર્થને વિશેષ સાથે ઉપસહાર
કરેછે—પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી અક્ષરધામમાં વિરાજમાન ભગવાનનુંજ
જેમ એમ પૃથ્વીમાં પ્રાકૃર્ભાવ સમયે દિવ્ય નરાકારને ધારી રહેલા ભગ-
વાન શ્રીકૃષ્ણનું પણ સ્વરૂપ નિલ દિવ્ય છે. તેમનો લોકપણ દિવ્ય છે.
તેમના બધા સ્ત્રોતો દિવ્ય છે. ભોગયોગ્ય વસ્તુઓ પણ દિવ્ય છે.
વળી તેમના પાર્વદો દિવ્ય છે. તેમની શક્તિઓ પણ દિવ્ય છે. તેમના
સર્વે ભક્તો દિવ્ય છે. તેમની ક્રિયાઓ દિવ્યજ છે ॥૧૪૩॥ દે મુક્તા-
નંદાદિ મારા ભક્તો ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે સર્વથા સર્વદા નિર્દોષસ્વરૂપ, સમગ્ર
કલ્યાણ શુભોએ પરિપૂર્ણ દિવ્યમૂર્તિ શ્રીવાસુદેવને સમજીને મુક્તિમાટે
તેમને પ્રીતિથી સદા તમો ભજો. તે ભગવાન ધર્મરક્ષણમાટે પ્રકટતાને
પામતાં તે સમયના તેમના દિવ્ય મનુષ્યાકાર સ્વરૂપમાં લેશપણ તે એક

સુમત ત્વાચ—તં રાજમાનં સદસિ નવમ્યાં ચ નિશાગમે । વાસુ
 દેવાનન્દનામા પમ્ચ્છ વર્ણિરાઢથ ॥૧॥ કૃષ્ણમન્ત્રજપસ્યાહં કાર્યસ્ય
 પ્રત્યહં હરે ! । વિધાનં શ્રોતુમિચ્છામિ કૃતઃ સિદ્ધ્યેત્સ યેન વૈ ॥૨॥
 શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—કથયામિ સમાસેન વિધિં તે વર્ણિસત્તમ ! ।
 મન્ત્રરાજજપસ્યાહં સચ્છાસ્ત્રપ્રતિપાદિતમ્ ॥૩॥ છાતઃ શુચિઃ સ-
 સ્યચિત્તઃ ક્રોધચિન્તાવિવર્જિતઃ । સદ્ગુણાત્મમન્ત્રશ્ચ જાપકઃ પુ-
 રયો મતઃ ॥૪॥ યત્તીનામાસનં શુક્લં કૂર્માકારમુદીરિતમ્ । અન્યેપાં

અધ્યાય ૩૦ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન ! તારપછી કાર્તિક શુક્લ નવમી
 તિથિએ શ્રીવાસુદેવની સંધ્યા આરતી થઈ રહ્યા પછી, સલાના મધ્યભાગમાં
 રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન ભગવાનને વાસુદેવાનંદ નામના વર્ણિરાજે
 પ્રણામ કરીને પુછ્યું કે—હે હરે ! પ્રતિદિન કરવા યોગ્ય કૃષ્ણમન્ત્ર જપના
 વિધિને સાંભળવા ઇચ્છું છું, જે વિધિથી કરેલો જપ સિદ્ધિને આપનારો
 થાય ॥૧-૨॥ એરીતે પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ જોડ્યા—હે વર્ણિવર્ય ! મંત્ર-
 રાજ અષ્ટાક્ષરનો સચ્છાસ્ત્રમા પ્રતિપાદન કરેલો જપ વિધિપ્રકાર સક્ષેપમા
 તમોને હું કહું છું તેને સાવધાનતાથી સાંભળો ॥૩॥ તેમાં પ્રથમ ભપકનું
 લક્ષણ કહું છું—યથાવિધિ આન જેણે કર્યું છે, શુચિ-અસ્પૃશ્યના સ્પર્શે રહિત
 અથવા સંધ્યાદિ કર્મેના અનુષ્ઠાનથી શુદ્ધ થયેલો, (આ સ્નાનાદિ બાહ્ય
 શૌચ સમઝવું) ક્રોધ ચિંતાએ રહિત, (આ આતર શૌચ સમઝવું) માટેજ
 સ્વસ્થ-સાવધ ચિત્તાવાળો, સદ્ગુણધરી (આચાર્યપરંપરાથી) પ્રાપ્ત થયો છે
 મત્ર જેને, આવા લક્ષણવાળો જે હોય તેજ જપમા અધિકારી થાય. આથી
 વિપરીત લક્ષણવાળો અધિકારી ન હોઈ શકે ॥૪॥ તે જપમા યતીઓને
 બેસવા યોગ્ય આસન કૂર્માકાર (ગોળ) શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે અન્ય આશ્રમિઓને
 તો જે પદાસન-પાટલો કે બાજઠ હોય તો ચાર પાયાવાળુ અને તેથી

૧ આ અધ્યાયમા વાસુદેવાનંદવર્ણિને ઉદેશીને ભગવાને કરેલુ શ્રીકૃષ્ણમન્ત્રજપ
 વિધિનુ નિરૂપણ અનુવાદ કર્યું છે

તુ ચતુષ્પાદં ચતુરસ્ત્રં ચ સમ્મતમ્ ॥૫॥ કાર્ણાજિનં વ્યાઘ્રચર્મં
કૌશેય વેત્રનિર્મિતમ્ । વાસ્ત્રં વા કામ્વલં કૌશમાસનં જપસિદ્ધિદમ્
॥૬॥ ગોમયં મૃન્મયં મિશ્રં પાલાશં પૈષ્પલં તથા । લોહવેદ્ય વંશજં ચ
પાપાણં વર્જ્યમાસનમ્ ॥૭॥ કાષ્ઠં ચાઘટિતં વર્જ્યં લોહકીલમયશ્ચિ-
યમ્ । સ્યાદાપદિ શુભં સર્વં વિના હ્યશુચિલેપનમ્ ॥૮॥ તુલસીકા
પ્રસમ્ભૂતા જપમાલા શુભા મતા । ઘાત્રીકાષ્ઠમવા વાપિ પદ્મવીજો
ઝવા તથા ॥૯॥ તથા સ્ફટિકમાલા ચ ગ્રાહ્યા રુદ્રાક્ષમાલિકા ।
કુશમ્વન્થિમવા વાપિ ચન્દનાદિમયી ચ વા ॥૧૦॥ સર્વાપિ માલા
શ્રીવિષ્ણુપાદસ્પર્શાચ્છુચિર્મંવેત્ । જપોવિતા ચ તસ્યાત્તાં વિમૃશ્યા

ખીજી હોય તો આર ખુણાવાળું આસન શ્રેષ્ઠ માનેલું છે આસનનો આકાર
કહીને તેનું દ્રવ્ય (રેનાથી આસન કરવું તે) કહેછે—કાળીયાર મૃગનુ
ચર્મ, વ્યાઘ્રચર્મ, કાળજ-જીનથી બનાવેલું, રેશમી વસ્ત્રના કટકાફૂં, વસ્ત્રના
કટકાફૂં, નેતરથી બનાવેલું, દર્ભથી બનાવેલું, આ બધા આસન જપસિદ્ધિને
આપનારા છે ॥૫-૬॥ જપમા વર્જ્ય આસનો આ છે—ગોમય-છાણથી
કટપેલું, મૃત્તિકામય, (ધટો આદિકથી કરેલું) ખાખરાના કાષ્ઠથી કરેલું,
પિંપળાના કાષ્ઠથી કરેલું, લોહબદ્ધ-લોખડના ખીલા પાટીએ બંડેલું 'લોહ
જાત' એવો પાઠ હોય તો લોખડના પતરાથી કરેલું, ખાખણથી બનાવેલું અને
લાગી ગએલું, આ બધા આસનો જપમા વર્જ્ય છે તથા ઘટ્ટા વિનાનું
કાષ્ઠ-આસનને આકારે નહિ તૈયાર કરેલો કાષ્ઠનો કટકો, યશર્દ કાષ્ઠથી કરેલું
પણ લોખડના ખીલાથી બંડેલું, યશને યોગ્ય નહિ એવા કાષ્ઠથી કટપેલું, આ
સર્વ આસન વર્જ્ય છે આપકાળમા તો અપવિત્ર પદાર્થના લેપે વર્ણત
ને કોઈ આસન ગ્રહણ કરવું ॥૭-૮॥ હવે આ જપમા જપમાળા તુલસી
કાષ્ઠથી કરેલી શ્રેષ્ઠ માની છે તેનો લાભ ન થાય તો આમળીના કાષ્ઠથી
કરેલી, કમળ બીજથી બનાવેલી, સ્ફટિક મણિમાળા, રુદ્રાક્ષમાળા, દર્ભની
માકયો વાળીને બનાવેલી અથવા ચન્દ્રકાષ્ઠથી કરેલી ગ્રહણ કરવી ॥૯-૧૦॥
આ માળામધ્યેથી યથાસંલવ એક માળાને ગ્રહણ કરીને, તેને ભગવાનના

ત્તાદર્શી પુમાન્ ॥૧૧॥ નિશ્ચલા ત્રુટિતા ચૈવ સશબ્દા ચ પુરાતની ।
પ્રથિતા જીર્ણસૂત્રેણ જપે માલા વિગર્હિતા ॥૧૨॥ ધૃતા પાપણ્ડિ-
મિર્યા તુ પાપિમિશ્ચ દુરાત્મભિઃ । અસંસ્કૃતા તથા માલા જ્ઞેયા
દુઃસ્વપ્નદા નૃણામ્ ॥૧૩॥ અષ્ટોત્તરશતેનોકા મણિભિર્માલિકોત્તમા ।
મધ્યમા સ્યાત્તદર્ધેન તદર્ધેન કનીયસી ॥૧૪॥ અકારાદિક્ષકારા-
ન્તાન્ ઘર્ણાન્ સર્વાન્ ક્રમેણ ઘા । લિખિત્વા સ્થાપયેદગ્રે પદ્મયૈવ
મણિકાનિવ ॥૧૫॥ एकैकमानुलोम्येन प्रातिलोम्येन च क्रमात् ।

ચરણક્રમજનો સ્પર્શ કરાવીને સુસંસ્કૃત કરે. અન્યથા-સંસ્કાર કરાવ્યા
વિનાની માળા જપમાં અયોગ્ય માની છે. માટે ભપક જન તેવી સંસ્કૃત
માળાનેજ જપમાં રાખે ॥૧૧॥ વર્જ્ય માળાઓ તો આ છે-જે નિશ્ચળ
(પરોવાનો દોરો ભડો હોવાથી અને પરોવાતું છિદ્ર જાણું હોવાથી દૃઢપણે
પરોવેલા હોવાથી મણુકા ફેરવી શકાય નહિ તે નિશ્ચળ મણિકાવાળી માળા
નિશ્ચળા કહેવાય) હોય, જે તુટી ગયેલી હોય, જે મણુકા ફેરવતી વખતે
કટકટ શબ્દ સહિત હોય, જે પુરાતની-જૂનું હોય, જે જૂનું સૂત્રથી પરો-
વેલી હોય, તથા પાખંડી પાખી દુરાચારીઓએ પોતાના હાથ કંઠમાં ધારેલી
હોય અને જે અસંસ્કૃત-ભગવાનના ચરણારવિંદનો સ્પર્શ વિગેરે સંસ્કારે
વર્જીત હોય, આ બધી માળાઓ દુષ્ટ સ્વપ્નને આપનારી હોવાથી વર્જ્ય
માની છે ॥૧૨-૧૩॥ તેમાં એકસો આઠ મણુકાની માળા ઉત્તમ માની છે,
ચોપન મણુકાની માળા મધ્યમ માની છે અને સત્તાવીશ મણુકાની માળા
અધમ માની છે ॥૧૪॥ અક્ષર જેમાં આદિ છે અને ક્ષકર જેમાં અંત છે
એવા ચોપન અક્ષરોને અનુક્રમે પંક્તિબંધ લખીને પોતાની આગળ મણુ-
કાના સ્થાનમાં સ્થાપન કરીને, મંત્રાવૃત્તિના અનુક્રમને અનુસારે એક એક
અક્ષરને અનુલોમ પ્રતિલોમ લાવથી (પ્રથમથી છેલ્લાસુધી અને છેલ્લેથી
પ્રથમ સુધી) જોતો થકો મનજપને કરે તે આ અક્ષરમાળા બાણુવી
તેમાં અક્ષરનો અનુક્રમ એવો છે-અ આ ઈ ઈશ્વાદિ યોદ સ્વરો,
ક થી મ સુધીના પચીસ સ્વરશો, ય ર લ વ આ ચાર અંત સ્થો, શ ષ સ હ
આ માર જિખાણો, અનુસ્વાર વિસર્ગ આ બે, જહામુળીય ઉપધ્માનીય આ

પદ્યન્વર્ણજપં કુર્યાદક્ષમાલેયમુચ્યતે ॥૧૬॥ આરમ્ભાનામિકામ-
પ્યાત્પ્રાદક્ષિણ્યેન ચ શ્રમાત્ । તર્જનીમૂલપર્વન્તં જપેત્ સા કરમા-
લિકા ॥૧૭॥ સ્વસ્તિકાસનમાસીનો મુક્તપદ્માસનં તુ વા । કનુરે-
કામદ્દષ્ટિશ્ચ ભગવન્તં હૃદિ સ્મરન્ ॥૧૮॥ ચત્ત્રગોપિતમાલશ્ચ મન્ત્ર
મેકૈકમુચરન્ । સ્વજન્મેકૈકમણિકં જપેન્નિયતસહજયા ॥૧૯॥
તર્જન્યા ન સ્પૃશેત્સૂત્રં મધ્યમામધ્યપર્વણિ । અદ્વુષ્ટપર્વણા માલામ-
ણિમેકૈકમાહરેત્ ॥૨૦॥ ન સ્પૃશેદ્દામહસ્તેન જપમાલાં કદાચન । ન
પાતયેત્કરાત્તાં ચ જપાન્તાલ્પધિ જાપકઃ ॥૨૧॥ પ્રમાદાત્પતિતાપાં
તુ માલાયાં સ્વસ્ય હસ્તતઃ । તદ્દોષદાન્તયે કુર્યાંજપમટ્ટોચ્ચરં શતમ્

બે, ઐ સઃ ક્ષ આ ત્રણુ, એમ મળીને ચોપન અક્ષરો બહુવા ॥૧૫-૧૬॥
અનામિકા (છેલીની બેડેની) આંગળીના મધ્ય પર્વને આરભીને પ્રદક્ષિણુ ક-
મથી અનુક્રમે તર્જની (અંગુઠાની બેડેની) આંગળીના મૂળપર્વે પર્વેત ૬૪ પ-
ર્વમાં મંત્રાવૃત્તિને ગણતો થકો જપે, તે આ કરમાળા કહી છે. તેમાં મધ્યમા
(વચલી) અંગળીનું મૂળ તથા તેના મધ્યપર્વને એકમણે કટચેલા છે અને
તેના ઉલ્લંઘનમાં દોષ કહ્યો છે માટે તે બેને વર્જવા. તે તંત્રસારમાં કહ્યું છે—
'પર્વદ્વયં મધ્યમાયા જપકર્મણિ ષર્ગંચેત્ । પૂર્વં મેઘં વિજાતીયાત્ કૃપિતં મ-
ક્ષણા સ્વયમ્ ॥' ધૃતિ ॥૧૭॥ સ્વસ્તિકાસને કે પદ્માસને બેસીને સરલ શરી-
રવાળો, એકાગ્ર દૃષ્ટિવાળો (અહીં તહી દૃષ્ટિને નહિ દેનારો) થઈને હૃદયમાં
મંત્રપ્રતિપાદ ભગવાનને સ્મરણ કરતો થકો, વચ્ચથી માળાને ઢાકીને એક
એક મંત્રાચ્ચારણુમા એક એક મણુકાને મુકતો થકો, 'પ્રતિદિન આટલો
જપ કરવો' એવા સંખ્યાનિયમથી જપ કરે ॥૧૮-૧૯॥ તર્જની (હાથના
અંગુઠાની પાસેની) આગળી વડે માળાના દોરાને સ્પર્શ કરે નહિ અંગુઠાના
પર્વના આગલા લાગથી એક એક માળામણુકાને મધ્યમા આંગળીના મધ્ય
પર્વમા આહરણુ કરે ॥૨૦॥ જાપક જન તે જપમાળાને કદાપિ ડાળા
હાથથી સ્પર્શ કરે નહિ અને જપની સમાપ્તિપર્વેત તે માળાને જમણા હાથ
થકી પાડી નાંખે નહિ પ્રમાદને લીધે માળા પોતાના હસ્તથકી પડી જાય તો
તે દોષની શાંતિમાટે અષોત્તરશત જપ અધિક કરે (એક માળા વધારે

॥૨૨॥ માલાં ન સ્પર્શયેદ્ભૂમિં સ્વસ્ય પાદતલં તથા । જર્પ કુર્વન્ન હ-
સ્તં ચ ધૂનયેન્ન ચ મસ્તકમ્ ॥૨૩॥ ઉષ્ણીષી કષ્ટુકી નમ્રો મુક્તકેશો
મલાવૃતઃ । અપવિત્રકરોઽશુદ્ધઃ પ્રલપન્ન જપેત્કચિત્ ॥૨૪॥ અપ્રા-
વૃતકરશ્ચૈવ સંવેદિતશિરાસ્તથા । ચિન્તાશોકાકુલમનાઃ કુદ્ધો
ધ્રાન્તઃ ક્ષુધાકુલઃ ॥૨૫॥ અનાસનઃ શયાનશ્ચ ગચ્છન્નુત્થિત एव
ચ । ઉપાનત્પાદુકારુદ્ધો યાનશય્યાગતસ્તથા ॥૨૬॥ ન જપેદ્દૈર્ઘ્યવો
મન્ત્રં પ્રૌઢપાદશ્ચ કર્હિંચિત્ । પ્રસાર્ય પાદૌ ન જપેત્કાકાસનગતસ્તથા
॥૨૭॥ પ્રહસંસ્તવરમાણશ્ચ નૈક્ષમાણ દત્તસ્તતઃ । કરસંઘ્નાં નૈત્રસંઘ્નાં

દ્રરવે) ॥૨૧-૨૨॥ જપસમયે જાણેલી માળાને ભૂમિનો સ્પર્શ ન કરાવે
તથા પોતાના પાદતળનો સ્પર્શ ન કરાવે તથા જપ કરતાં હસ્ત મસ્તકાદિ
અંગને ન કંપાવે ॥૨૩॥ માથે પાઘડી વિગેરે મુકીને કે અગરખુ-કેડીયુ આ-
દિક ધારીને કે નીચુ મુખ રાખીને (સરલ શરીર નહિ રાખીને) કે મસ્ત-
કના કેશને છુટા મુકીને (શિખાબધન નહિ કરીને) કે મળથી ક્ષિપાએલા
શરીરવાળો હોઇને કે અપવિત્ર હાથવાળો હોઇને કે ઉલટી આદિકથી અશુદ્ધ
શરીરવાળો હોઇને જપકે જન મત્ર જપને ન કરે તથા ખીભ સાથે બોલતો
થકો ક્યારેય પણ જપ નજ કરે ॥૨૪॥ જમણા હાથમા ધારેલી જપ
માળાને ઝોમુખી આદિકથી નહિ ઢાકીને કે વસ્ત્રવિગેરે વડે મસ્તકને બાધીને
(એમ કહેવાથી-મસ્તકનુ વસ્ત્રથી નિબન્ધનજ નિષિદ્ધ છે, પણ ઉત્તરીય
વસ્ત્રાદિકથી મસ્તકનુ ઢાકવુ નિષિદ્ધ નથી, કેમકે 'નાપ્રાવૃતશિરાસ્તથા'
એમ પરાશરે મસ્તકને આચ્છાદન કર્યા વિના જપ ન કરવો એમ કહ્યું
છે) કે ચિંતા શોક ક્રોધ શ્રાંતિ ક્ષુધા આદિકે બ્યાકુળ હોઇને કે આસન
વિનાજ બેસીને કે મુતા મુતા કે ચાલતા ચાલતા કે ઉભાં ઉભા કે પગમા
પગરખાં પહેરીને કે પાદુકા પહેરીને કે રથાદિ વાહનમા બેસીને કે પર્યટકાદિ
શય્યામા ચઢીને નજ જપ કરે ॥૨૫-૨૬॥ તથા લગવદ્લક્ષ્મી જપકે પ્રૌઢ
પાદ-જંઘાઉપર કે ઢીચલુઉપર કે સાથળઉપર ખીજો પગ મુકીને કે પગને
લાંબા કરીને કે કાકાસનથી બેસીને જપ નજ કરે ॥૨૭॥ તથા હસતો
થકો કે ત્વરાને કરતો થકો (દોડતો થકો કે સત્તવર મંત્રવર્ણને ઉચ્ચા

કુર્વન્નૈવ જપેત્પુમાન્ ॥૨૮॥ રથયાયામશિવસ્થાને ન જપેત્તિમિરા-
ન્તરે । દુર્ગન્ધિવાતસ્થાને ચ ન પાપિજનસન્નિધૌ ॥૨૯॥ નિદ્રાલ્યો-
ઽસ્તિ મહાન્વિદ્ધો જપે હ્યલસદુર્જયઃ । જયેત્તં સાવધાનોઽતો વિપ-
લોઽસ્ત્યન્યથા જપઃ ॥૩૦॥ અહુલ્યગ્રે તુ યજ્ઞસં યજ્ઞસં મેદલદ્વને ।
અસદ્ધ્યાતં તુ યજ્ઞસં તત્સર્વં નિષ્ફલં ભવેત્ ॥૩૧॥ નિપેધાતિ ફ્રમં નૈવ
કુર્યાદેષ વિનાપદમ્ । મનો નિયમ્ય મતિમાન્ જપં કુર્વીત સર્વથા
॥૩૨॥ મનઃસંયમનં શૌચં મૌનં મન્ત્રાર્થચિન્તનમ્ । અવ્યગ્રત્વમનિ-
ર્વેદો જપસંસિદ્ધિદેતવઃ ॥૩૩॥ જપેન્ન નિયતો ભવ્યા ત્રિકાલં પુર-

રણ કરતો થકો કે જલદી બહુ માળામણિકાને ગ્રહણ કરતો થકો)
કે અહી તહીં ભેતો થકો કે હરતસંસાને કરતો થકો કે નેત્રસંસાને ક-
રતો થકો જપને ક્યારેય નજ કરે ॥૨૮॥ હવે જપમાં વળ્ય દેશો આ
છે-બજારમાં કે અશિવ સ્થાન-શમશાનાદિકમાં કે ગાઢ અંધકારથી આવ-
રિત પ્રદેશમાં કે દુર્ગંધિ વાયુ આવતો હોય એવા સ્થાનમાં કે પાપિજનનાં
સન્નિધિમાં, ઇલાદિ દુષ્ટ સ્થાનોમાં જપને નજ કરે ॥૨૯॥ જપમાં આ
મહાન્ વિપ્ત છે, શો ? તો જે આ નિદ્રા છે તે, કેમકે જપમાં પ્રવર્તેલા બહુ
જનો નિદ્રાસુખના સમાગમને અનુભવીને નેત્રને મીચી જાય છે. આ
વિપ્ત આજસુ જનથી દુર્જય છે. તો આ અંતરાયને સાવધાન થઈને છોડે.
ન છોડે તો કરેલો જપપણ નિષ્ફળ થાય ॥૩૦॥ જપમાળા વિના આંગ-
ળીના અગ્રથી જે જપ કરેલો છે તથા જપમાળામાં મેડને ઉઠુંધીને જે
જપ કર્યો છે તથા ગણના કર્યા વિના જે જપ કર્યો છે તે સર્વ નિષ્ફળ
થાય છે ॥૩૧॥ મતિમાન્ નર જપમાં જે આ નિપેધી કદા તેને આપત્કાળ
વિના નજ ઉલંઘન કરે. સર્વ પ્રકારે મનને નિયમમાં રાખીને જપ કરે ॥૩૨॥
જપસિદ્ધિમાં આ છ દેતુઓ છે-મનનો અન્યવિષયો થકી નિરોધ, બાહ્ય
આશ્ચર્યંતર શૌચ, નહિ લાપણ કરવારૂપ મૌન, મંત્રના અર્થનું અનુસ્મરણ,
વ્યમતાએ રહિતપણું અને અનિર્વેદ-ઉત્તરસીનતાએ રહિતપણું ॥૩૩॥
બાહ્ય પૂજાપદાર્થોવડે કે મનઃકલ્પિત પૂજાપદાર્થોવડે ત્રિકાળ (પ્રાતઃ-
કાળ-મધ્યાહ્નકાળ-સાંયંકાળ) ભગવાન્ શ્રીપુરૂષોત્તમનું અચળ મનથી

પોત્તમમ્ । વાહૈર્વા માનસૈર્દ્રવ્યૈઃ પૂજયિત્વા સ્થિરાન્તરઃ ॥૩૪॥
 માર્જારમૂપરુપસ્પર્શ ક્રોધેઽધોવાયુસર્પણે । જપકાલે તુ સજ્ઞાતે માર્જા
 વસ્ત્રોપરિ ન્યસેત્ ॥૩૫॥ આચમ્ય પ્રાણનાયમ્ય દૃષ્ટ્વા વાઽર્કં હરિ
 સ્મરન્ । શેષં કુર્યાજ્ઞપં સ્નાત્વા સ્પર્શે ત્વસ્પૃશ્યવસ્તુનઃ ॥૩૬॥ ત્રયો
 મેદા જપસ્યોક્તા વાચિકોપાંશુમાનસાઃ । કનીયોમધ્યમોત્કૃષ્ટા-
 સ્તાન્ જ્ઞાત્વોત્તમમાચરેત્ ॥૩૭॥ ઉદાત્તનીચસ્વરિતૈઃ શબ્દૈઃ સ્પષ્ટ-
 પદાક્ષરૈઃ । મન્ત્રસ્યોચ્ચારણં યત્ર સ જપો વાચિકો મતઃ ॥૩૮॥
 કિન્ચિન્નદ્રવ્યણયોગ્યં ચ મન્ત્રસ્યોચ્ચારણં શનૈઃ । યત્રેપશૌઘ્વચલનં સ
 ઉપાંશુર્જપો મતઃ ॥૩૯॥ ધિયા યત્રાક્ષરશ્રેણી સ્વરવર્ણપદાત્મિકા ।

પૂજન કરીને, પૂર્વોક્ત નિયમોએ યુક્ત થઈને લક્ષિથી મન્ત્રજપને કરે ॥૩૪॥
 જપમધ્યે બિડાલ ઉદર આદિકનો સ્પર્શ થાય કે ક્રોધ થઈ આવે કે
 અધોવાયુનો ઉત્સર્ગ થાય તો જપમાળાને વસ્ત્રઉપર મુકીને, આચમન
 કરી પ્રાણાણુમ કરી સૂર્યદર્શન કરીને અથવા હરિસ્મરણુ કરીને પછીથી
 બાકી રહેલા જપને કરે અસ્પૃશ્ય-નીચ જાતિ કે મલ માસ વિદ્યા મૂળા-
 દિકના સ્પર્શમાં તો જ્ઞાન કરીને બાકીનો જપ કરે ॥૩૫-૩૬॥ જપમા
 ત્રણ પ્રકારનો ભેદ-વાચિક ઉપાશુ અને માનસ એવો છે. તેમા ઉત્તરોત્તર
 શ્રેષ્ઠ છે અધમ મધ્યમ અને ઉત્તમ એવા ક્રમથી છે તે આ ભેદનો
 વિચાર કરીને ઉત્તમજ (માનસ) જપ કરવો ॥૩૭॥ તેના લક્ષણો કહું
 છું-ઉદાત્ત અનુદાત્ત અને સ્વરિત આવા ત્રિવિધ સ્વરથી યથાયોગ્ય ઉચ્ચા
 રણુ કરેલા, સ્પષ્ટ મંદપદના અક્ષરો જેમા છે એવા શબ્દોથી જેમાં મંત્રનુ
 ઉચ્ચારણુ થાય તે જપ વાચિક કહ્યો છે અર્થાત્ બીજાના શ્રવણવિષયને
 યોગ્ય થાય તે વાચિક કહેવાય ॥૩૮॥ જેમા કિંચિત્ શ્રવણને યોગ્ય
 ધિમેથી મંત્રનુ ઉચ્ચારણુ થાય (ચેતાના શ્રવણવિષયને યોગ્ય થાય) તે
 જપ ઉપાંશુ માન્યો છે જેમા કિંચિત્ હોઠ હાથે તે જપ પણ ઉપાંશુ
 માન્યો છે. આમા અહ્વા વિના હોઠ હાલવાનો સંભવ નથી માટે અહ્વાનુ
 સાહિત્ય સમજાવુ, એરીતે ઉપાશુ જપમા બે ભેદ જાણવા ॥૩૯॥ જેમા
 સ્વર વર્ણ પદ ક્રમવાળું શુદ્ધિથી જ એક સ્મરણુરૂપ ઉચ્ચારણુ (જેમાં

ઉચ્ચાયેત ચ સંસ્મૃત્યા સ જપો માનસો મતઃ ॥૪૦॥ ઉચ્ચૈર્જપાદુ-
પાંશુઃ સ્યાદ્વિશિષ્ટો દશમિર્ગુણૈઃ । જિહ્વાજપઃ શતગુણઃ સહસ્રગુણ
આન્તરઃ ॥૪૧॥ ગૃહે જપં સમં પ્રાદુર્ગોષ્ટે દશગુણં તથા । ગૃહોદ્યાને
શતગુણં સહસ્રગુણકં વનૈ ॥૪૨॥ અયુતં પર્વતે પુણ્યે નર્ચાં લક્ષ-
ગુણં તથા । દેવાલયે કોટિગુણમનન્તં હરિસન્નિધૌ ॥૪૩॥ હત્યં
યોપાપિ કુર્વોત નામમબ્રજપં હરેઃ । સધવા વિધવા વાપિ ભક્તા
ભગવતોઽનય ! ॥૪૪॥ અસ્નાતો માલયા નૈવ જપં કુર્વોત કર્હિચિત્

હોઠ હાલે નહિ) થાય તે જપ માનસ માન્યો છે ॥૪૦॥ વાચિક જપની
અપેક્ષાએ ઉપાશુ જપ (કિંચિત્ અવલુચ્યોમ્ય મંત્રાક્ષરરૂપ પ્રથમનો)
દશ ઘણો અધિક છે તેની અપેક્ષાએ જિહ્વાજપ (કિંચિત્ હોઠ હલાવા
રૂપ ખીળે ઉપાશુ જપ) સો ઘણો અધિક છે જિહ્વાજપની અપેક્ષાએ
જે તો આતર-માનસ જપ છે તેતો સહસ્રઘણો અધિક છે ॥૪૧॥ તેમજ
જપનુ દેશવિશેષથી ગુણાધિક્ય છે, જેમકે-પોતાના ઘરમાં કરેલો જપ
સમ (ન્યૂનાધિક બળવાળો નહિ) છે, ઓઠ-આંચો બાંધવાના સ્થાનમાં
કરેલો જપતો દશઘણો અધિક (તેથી અધિક બળવાળો) છે, ગૃહો
દ્યાન-ઘરપાસે બનાવેલા ખાગમાં કરેલો જપ સોઘણો અધિક (તેથી
અધિક બળવાળો) છે, વનમાં કરેલો જપ તો સહસ્રઘણો અધિક (તેથી
પણુ અધિક બળવાળો) છે, પુણ્ય પર્વતમાં કરેલો જપ તો દશલક્ષ
ઘણો અધિક (તેથી પણુ અધિક બળવાળો) છે, પુણ્ય નદી તટે કરેલો
જપ તો લાખઘણો અધિક (તેથી પણુ અધિક બળવાળો) છે, દેવાલય-
રૂદ્રાદિ દેવાલયમાં કરેલો જપ તો કોટિઘણો અધિક (તેથી પણુ અધિક
બળવાળો) છે, ભગવદાલયમાં કરેલો જપ તો અનત ઘણા રૂળને આપનારો
છે ॥૪૨-૪૩॥ હે નિષ્પાપ વર્ણિન ! આ પ્રકારે સ્ત્રીઓએ પણુ ભગવાનના
નામમંત્રનો જપ કરવો, (ઓંકાર અને નમ શબ્દે રહિત) ઓંકારમાં
એમને અધિકાર નથી, સધવા હોય કે વિધવા હોય, સર્વ કોઈ સ્ત્રિયોને
તુલ્યપદો એમાં અધિકાર છે ભગવદ્ભક્ત નારીએ તો નામમંત્ર જપ
કરવો ॥૪૪॥ આન કર્યા વિના તુલસ્યાદિ માળાથી ક્યારેય જપ નહ

આપનો માનસ જ્ઞાન કૃત્વા કુર્યાંજ્ઞપં પુમાન્ ॥૪૫॥ જ્ઞાનાદિ-
નિયમો નાસ્તિ માનસે તુ જપે નૃણામ્ । કીર્તને ચ હરેર્નામ્નાં વિના
માલાં કદાચન ॥૪૬॥ માલામશુચિહસ્તેન ન સ્પૃશેન્ન ક્ષિપેદ્ભુવિ ।
હ્રિયં ચ સ્પર્શયેન્નૈવ જપાન્તે નિદધીત સ્થે ॥૪૭॥ इत्थं जपन्ति
नियतं हरिनाममन्त्रं ये मानवा भुवि सदैववर्त्मसंस्थाः । ते
यान्ति धाम परमं परमात्मनो वै गोलोकसंक्षममलं कमलाधवस्य
॥४८॥ सुप्रत उवाच—श्रुत्वा पुरातनमहामुनिनेत्यमुक्तं श्रीकृष्णम-
न्त्रजपनिर्णयमाप तुष्टिम् । वर्णो स चान्यमुनिमिः सह भूमिपाल !
श्रीतो ननाम च हरिं सकलार्थसिद्धिम् ॥४९॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयપ્રકરણે પ્રવોધન્યુત્સવે શ્રીનારાયણવાસુદેવાનન્દ-
સંવાદે શ્રીકૃષ્ણમન્ત્રજપવિધિનિરૂપણનામા ત્રિંશોઽધ્યાય ॥૩૦॥

કરે. આપત્તિને પામેલો પુરૂષ તો માનસ જ્ઞાન કરીને જપ કરે ॥૪૫॥
માનસ જપમાં તો જ્ઞાનાદિ નિયમ છેજ નહિ તથા માળા વિના ભગવા-
નના નામકીર્તનમાં જ્ઞાનાદિ નિયમ ક્યારેય છેજ નહિ ॥૪૬॥ જપ-
માળાને અપવિત્ર હાથથી નજ સ્પર્શ કરે. તેમ ભૂમિઉપર પણ ક્યારેય
પણ નજ નાંખી દે. તેમ નારીને સ્પર્શ નજ કરાવે, જપ કરી રહ્યા પછી
પોતેજ ખુટી આદિક ઉપર મુકી દે ॥૪૭॥ આ પ્રકારે પ્રતિદિન ભક્તિથી
ભગવાનના નામમંત્રને સંખ્યાના નિયમથી જેઓ ઉદ્ધવસપ્રદાયમાં
રહીને જપે છે તે મનુષ્યો કમળાકાત પરમાત્મા કૃષ્ણના નિર્ભજ ગોલોક
નામના પરમ ધામને પામેછે ॥૪૮॥ સુપ્રતત્તપિ કહેછે—હે ભૂમિપાળ!
આ પ્રકારે પુરાતન ભગવાન્ નારાયણ મહામુનિએ કહેલો શ્રીકૃષ્ણમંત્ર
જપવિધિ સાંભળીને વાસુદેવાનન્દવર્ણી સક્ષામાં બેઠલા બીજા મુનિ-
જનો તથા હરિજનો સાથે બહુ પ્રસન્ન થયા અને પ્રસન્ન થએલા તેમણે
સમગ્ર પુરૂષાર્થની સિદ્ધિને આપનારા તે ભગવાન્ શ્રીહરિને દંડવત
પ્રણામ કર્યા ॥૪૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને.. તૃતીયપ્રકરણે પ્રવો-
ધન્યુત્સવે શ્રીનારાયણવાસુદેવાનન્દસંવાદે શ્રીકૃષ્ણમંત્રજપવિધિ-
નિરૂપણનામા ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૦॥

મુવત્ત ઉવાચ—અથો દશમ્યાં તરણૌ ગતેઽસ્તં વિધાય સાન્ધ્યં સ
વિધિં વિધિહત્ । મહાસમાયામુપવિષ્ટ ઉચ્ચે પીઠે પ્રસન્નાસ્ય ઉવાચ
મક્તાન્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્ત્ર્યજ—શૃણ્વન્તુ મુનયઃ સર્વે ગૃહિણશ્ચ
સ્ત્રિયોઽસ્તિલાઃ । હિતં વદામિ સર્વેષાં ગુરુત્વાદહમાદરાત્ ॥૨॥

અધ્યાય ૩૧ મો.

મુવત્ત-નપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યાર પછી કાર્તિક શુકલ દશમી
તિથિએ સૂર્ય અસ્ત પામતા વિધિસૂત્ર લગવાનું સાયસ્મધ્યામા કરવાના
વિધિને યથાવિધિ કરીને, સર્વ લક્ષ્મીને આનંદ આપવા મહાસભાનાં
મધ્યમા રહેલા ઉચ્ચા સિંહાસનમા વિરાજમાન થઇને, પ્રસન્ન મુખકમ
ળથી સર્વે લક્ષ્મી પ્રત્યે બોલ્યા ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે
લક્ષ્મી ! તમો સર્વે સાલજીઓ, કહીશ એવો હિતોપદેશ સર્વ કોઇને સમાન
છે, કેમકે એમા સર્વને અધિકાર છે, તો જે મુનિઓ જે ગૃહસ્થો
જે સ્ત્રિયો છે તે તમો સર્વે સાલજી સાવધતાથી સાલજી, કેમકે
આ તમારા સર્વેનું હિત કહું છું જે ગુરુઓ કોઇને સમયે હિતનો ઉપ
દેશ ન આપે તો દોષનું સ્થાન થાય છે, કેમકે ધર્મનું અનુશાસન કરવું
એ ગુરુઓનો ધર્મ છે, તેનું ઉલ્લંઘન કરે તો દોષથી કેમ ન લેપાય ?
લેપાયજ, માટે તમારા તમામનું હું હિત કહું છું તેને એકામ મન રાખી
સાલજી અથવા-નિર્દોષ, આસકામ અને આત્મકામો તત્વાર્થનો ઉપ
દેશ કરે કે ન કરે તેથી તેમને કશો અર્થ નથી તો પ્રાકૃત પુરુષોની પેઠે
અમો દોષથી લેપાતા નથી કિંતુ પરપીડાને નહિ સહન કરવાના સ્વભા
વવાળા અને પરપીડાની નિવૃત્તિર્માજ એક પ્રવર્તેલા અમારે હિતોપદેશ
સ્વયંપ્રયોજનપણે (સ્વાર્થ સીવાય) કરવો બોધએ, કારણ કે ગુરુઓ
દયાપ્રધાન હોય છે, તો આદરપૂર્વક હું કહું છું, દિતશ્રવણુમા જે આદર
તમારો છે તેથી તમારા હિતના કથનમા અમારો અધિક આદર અનુવર્તે

૧ આ અધ્યાયમા જમવાને લક્ષ્મીને જુદેશીને એકાદશીને તતમદિમા સર્વા
ધિક કહો છે

પ્રવોદન્યમિદા શ્વોઽસ્તિ તિથિરેકાદશી જનાઃ ! । વ્રતં તસ્યાઃ પ્રક-
ર્તવ્યં સર્વૈરેવ મદાશ્રિતૈઃ ॥૩॥ અસ્માકમિદેવો હિ શ્રીકૃષ્ણઃ
પુરુષોત્તમઃ । વ્રતં તસ્યૈતદસ્તીતિ સર્વૈઃ કાર્યં પ્રયત્નતઃ ॥ ૪ ॥ ન
કરોતિ હિ યો મૂઢ એકાદશ્યામુપોપણમ્ । સ નરો નરકં યાતિ
ચૌરવં તમસાવૃતમ્ ॥૫॥ યાનિ કાનિ ચ પાપાનિ બ્રહ્મહત્યાસ-
માનિ ચ । અન્નમાશ્રિત્ય તિષ્ઠન્તિ સંપ્રાપ્તે હરિવાસરે ॥ ૬ ॥
તાનિ પાપાન્યધામોતિ યો ભુક્તે હરિવાસરે । માતૃહા પિતૃહા ચૈવ
ગુરુહા ચ સ ઉચ્યતે ॥૭॥ એકાદશ્યાં તુ યો ભુક્તે પક્ષયોરુમયોરપિ ।
પ્રતિગ્રાસં સ ચૈ ભુક્તે મલં પૃથ્વીસમુદ્રવમ્ ॥૮॥ નિષ્કૃતિર્બ્રહ્મહ-
ત્યાયાઃ શાસ્ત્રે પ્રોક્તા મનીષિભિઃ । એકાદશ્યન્નકામસ્ય નિષ્કૃતિઃ
કાપિ નોદિતા ॥૯॥ હહ પાનેન મદસ્ય પાતૈવ નરકં વ્રજેત્ । પચા-

છે ॥૨॥ હે જનાઃ ! આવતી કાલે પ્રબોધની નામની એકાદશી તિથિ છે,
તેનુ વ્રત અમારા આશ્રિત સર્વ કોઈએ વિશેષપણે કરવું ॥૩॥ વળી આ
એકાદશીવ્રત વ્રતાન્તરની અપેક્ષાએ અધિક છે, કેમકે આ વ્રત ભગવાન
પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું છે, તેનાથી તેમની પ્રસન્નતા થાય છે. એ શ્રીકૃષ્ણ
આપણા હૃદયે છે, માટે સર્વ મદાશ્રિતોએ આ વ્રત પ્રયત્નથી કરવું ॥૪॥
જે નર એકાદશી દિવસે ઉપવાસને ન કરે તે મૂઢ ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત
એવા શૈરવ નરકને પામે છે ॥૫॥ બ્રહ્મહત્યાને સમાન જે કોઈ પાપો છે
તે સર્વે હરિદિવસ આવતા અન્નનો આશ્રય કરીને રહે છે. માટે તે દિવસે જે
અન્નને જમે છે તે જન તે પાપોને પામે છે અને એકાદશી દિવસે અન્નને
ખાનારો તે જન માતૃહત્યા પિતૃહત્યા ગુરુહત્યાદિ મહાપાપનો ભાગી થાય છે
॥૬-૭॥ જે શુક્લ કે કૃષ્ણ બન્ને પક્ષની પણ એકાદશી તિથિએ અન્નને ખાય
છે તે પુરૂષ પ્રત્યેક કોળીએ પૃથ્વીથપ્તી ઉત્પન્ન થતા કોઈ પણ મળને
ખાય છે (મળભક્ષણ સદૃશ દોષભાગી થાય છે) ॥૮॥ બ્રહ્મહત્યાનું પણ
શાસ્ત્રમા મન્વાદિ મહર્ષિઓએ પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે એકાદશી દિવસે અન્ન
ભક્ષણનું તો કોઈપણ ધર્મગ્રંથમા પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું જ નથી, કે જેથી તે
શુદ્ધ થાય ॥૯॥ લોકમા ભગવાન કરનારો નર પોતે એકલો જ નરકને

દશ્યન્નકામસ્તુ પિતૃભિઃ સહ મજ્જતિ ॥૧૦॥ વૈષ્ણવઃ પુરુષઃ સ્ત્રી
 ચ કુર્યાદેકાદશીવતમ્ । યથા શુક્લા તથા કૃષ્ણા વિશેષો નાન
 વિદ્યતે ॥૧૧॥ અષ્ટવર્ષાધિકો મત્યો દશીતિન્યૂનવત્સરઃ । એકાદશી
 મુપવસેત્ પશ્યયોક્તમયોરપિ ॥૧૨॥ વ્રહ્મચારી ગૃહસ્થઃ શ્રીવાનપ્રસ્થઃ
 મિશ્રુકઃ । એકાદશીવતં કાર્યં વૈશ્વ સ્ત્રીભિશ્ચ સર્વશઃ ॥૧૩॥
 વિધવા યા ભવેન્નારી બુઝીતૈકાદશીદિને । તસ્યાસ્તુ સુકૃતં નશ્યે-
 દ્વલ્લહત્યા દિને દિને ॥૧૪॥ સમ્પ્રાપ્ય વાસરં વિષ્ણોર્યો નરઃ સંય-
 તેન્દ્રિયઃ । ઉપવાસપરો ભૂત્વા પૂજયેન્મધુસૂદનમ્ ॥૧૫॥ તત્કથા-
 શ્રુતિફીર્તિભ્યાં રાત્રૌ કુર્યાદ્ધ જાગરમ્ । સ શોધયતિ પાપાનિ
 શરદમ્બુમલં યથા ॥૧૬॥ એકાદશીસમુત્થેન યદ્દિના પાતકેન્ધ-

પામે એકાદશી દિવસે અજભક્ષણ કરનારો તો પોતાના પિતાપ્રમુખ
 પૂર્વજો સાથે નરકમાં પડે છે ॥૧૦॥ વૈષ્ણવ પુરુષ કે સ્ત્રી તે આ એકાદશી
 વ્રતને કરે. જેવી શુક્લપક્ષની એકાદશી છે એવી કૃષ્ણપક્ષની છે, એ
 બેમાં ન્યૂનાધિક ભાવ નથી. એકાદશીમાત્ર તો વ્રતને યોગ્ય છે ॥૧૧॥ જે
 બાલક આઠ વર્ષથી અધિક વયનો ન હોય અને જે વૃદ્ધ અંશવર્ષથી
 ન્યૂન વયનો ન હોય તેવા બાળ વૃદ્ધ વિના બીજા બધાએ આ ઉપોવસ
 વ્રત કરવું ॥૧૨॥ આ વ્રત સર્વ આશ્રમને સાધારણ છે, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી
 તથા સંન્યાસી વાનપ્રસ્થ અને ગૃહસ્થ આ સર્વેએ આ એકાદશીવ્રત
 કરવું તથા સધવા કે વિધવા સર્વ કોઈ સ્ત્રિયોએ આ વ્રત કરવું ॥૧૩॥
 જે વિધવા નારી એકાદશી દિવસે અથ જામે તેનું તો સુકૃત નાગ પામે
 અને દિને દિને બ્રહ્મહત્યા પાપને પામે (આમ કહેવાથી આ વ્રત ન કરે
 તો વિધવાને વિશેષ પાપ છે એમ કહેવું જાણવું) ॥૧૪॥ જે નર એકા-
 દશીને દિવસે ઉપવાસ કરીને, જ્ઞાતેન્દ્રિય થઈને શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરે
 અને તેમની કથાના શ્રવણ કીર્તન કરીને રાત્રિએ જાગરણ કરે તે નર
 શરદાકાળમાં નિર્મળ જળજળ જેમ એમ પાપમળને શુદ્ધ કરે છે (પોતે
 નિર્મળ થઈને પોતાના આશ્રિત જનના મળને પણ ટાળી નાખે છે)
 ॥૧૫-૧૬॥ યથાવિધિ કરેલા એકાદશીવ્રતથી ઉદ્ભવેલા અગ્રિધી પ્રાચીન

નમ્ । મસતાં યાતિ સકલમપિ જન્મશતોદ્ભવમ્ ॥૧૭॥ નેદશે
પાવનં કિચ્ચિન્નરાણામિદ્ધ વિચતે । યાદશં પન્નનામસ્ય દિનં પાત-
કહાનિદમ્ ॥૧૮॥ તાવત્ પાપાનિ દેહે ઽસ્મિન્નિષ્ઠન્તિ હિ મહાન્સ્યપિ ।
યાવન્નોપોષ્યતે મર્ત્યઃ પન્નનામદિનં શુભમ્ ॥૧૯॥ કુરુક્ષેત્રે તુ
યત્પુણ્યં ગ્રહણે ચન્દ્રસૂર્યયોઃ । ગોદાનેન ભવેત્તત્સ્યાદેકાદશ્યામુ-
પોષણાત્ ॥૨૦॥ તપસ્વિનો ગૃહે નિત્યં લક્ષં યસ્ય ચ ભુજ્જતે ।
પષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ તસ્ય પુણ્યં તુ યદ્ભવેત્ ॥૨૧॥ એકાદશીવ્રતેનૈવ
તત્પુણ્યં પ્રાપ્તયાન્નરઃ । સ્વધર્મદૃઢનિષ્ઠશ્ચ વાસુદેવપરાયણઃ ॥૨૨॥
અશ્વમેધસહસ્રાણિ રાજસૂયશતાનિ ચ । એકાદશ્યુપવાસસ્ય કલાં
નાર્હન્તિ પોઢશીમ્ ॥૨૩॥ એકાદશેન્દ્રિયૈઃ પાપં ચત્કૃતં પૂર્વજન્મસુ ।
એકાદશ્યુપવાસેન તત્સર્વં વિલયં વ્રજેત્ ॥૨૪॥ એકાદશ્યા સમં

અનેક જન્મના સમગ્ર પાપરૂપ કાષ્ઠ ભસ્મપણ્થને પામે છે ॥૧૭॥ લોકમા
નેષુ એકાદશીવ્રત ઉપવાસ ભગરણુ ભગવદ્ભજનાદિકવડે સેવન કર્યું થકું
પાપને નાશ કરે છે તેણે કોઈ પણ વ્રતાદિક નરોને પાવન કરનાર નથી
॥૧૮॥ જ્યાંસુધી મનુષ્યોએ ઉપવાસ નામનું શુભ એકાદશીવ્રત કર્યું
નથી ત્યાંસુધી મોટા એવાં પણ પાપો દેહમાં રહે છે (આ દેહીને ત્યાગ
કરતા નથી) આ વ્રતનુ અનુધાન કરતા તો મોટાં એવા પણ પાપો પ્રણાશ
પામી ભય છે ॥૧૯॥ કુરુક્ષેત્ર (દેશવિશેષ)માં એન્દ્ર કે સૂર્યના ચંદ્રણમાં
(કાળ વિશેષમાં) કરેલા ઓદાનથી (દેવવિશેષના દાનથી) જે પુણ્ય થાય
તે પુણ્ય એકાદશીના ઉપવાસથી થાય (આ ઉપરથી આ વ્રતનુ અધિક
પુણ્યમાં હેતુપણુ કહેલું જાણવું) ॥૨૦॥ એનોજ પ્રપચ કરી કહે છે-
સાઠ હજાર વર્ષપર્યંત પ્રતિદિન લાખ તપસ્વિ ભક્ત આદ્યજ્ઞોને જમાડ-
નારા જનને જે પુણ્ય થાય તે પુણ્ય દૃઢ ધર્મ ભક્તિએ સહિત એકાદશી
વ્રતનું અનુધાન કરનારાને થાય ॥૨૧-૨૨॥ એકાદશી ઉપવાસનું જે
સુકૃત થાય તેના સોળમાં ભાગને પણ હજાર અશ્વમેધ અને સો રાજસૂય
યજ્ઞનું સુકૃત સમાન થતું નથી ॥૨૩॥ પ્રાચીન અનેક જન્મમાં નેત્ર
શ્રોત્રાદિ સર્વ દન્દ્રિયોથી જે પાપ કર્યું છે તે સર્વ એકાદશીના ઉપવા

ક્ષિત્તિપાપત્રાણં ન વિદ્યતે । વ્યાજેનાપિ કૃતા યા તુ ન દર્શયતિ
 ભાસ્કરિમ્ ॥૨૫॥ સ્વર્ગમોક્ષપ્રદા હોષા શરીરારોગ્યદાયિની । સુક-
 લત્રપ્રદા હોષા રાજ્યપુત્રપ્રદાયિની ॥૨૬॥ ન ગદ્ગા ન ગયા ઘાપિ ન
 કાશી ન ચ પુષ્કરમ્ । ન ચાપિ કૌરવં ક્ષેત્રં ન રેવા ન ચ દેવિકા
 ॥૨૭॥ યમુના ચન્દ્રભાગા ચ તુલ્યા નૈવાનયા યતઃ । અનાયાસેન
 વ્રતિભિઃ પ્રાપ્યતેઽસ્યાઃ પરં પદમ્ ॥૨૮॥ રાત્રૌ જાગરણોપેતં સમુ-
 પોપ્ય હરેર્દિનમ્ । સર્વપાપેવિનિર્મુક્તો વિષ્ણુલોકં વ્રજેન્નરઃ ॥૨૯॥
 દશૈવ માતૃકૈ પક્ષે તથૈવ દશ પૈતૃકૈ । પ્રિયાયા વશ ચાત્માનં પુરુ-
 પાનુહરેત્સ ચ ॥૩૦॥ કલ્પદ્રુચિન્તામણિવદ્ધૃણાં યાન્હિતપૂર્ણી ।
 ભવત્યેકાદર્શી તસ્માત્તદ્વ્રતાત્પૂર્ણકામતા ॥૩૧॥ એકાદર્શી પ્રપન્ના

સથી વિનાશ થાય છે ॥૨૪॥ આ એકાદશીવ્રતને સમાન પાવન બીજું
 કોઈ પણ વ્રતાદિ નથી કોઈ મિષથી પણ કરેલું જે આ ઉપોપણુ વ્રત
 યમદર્શન થકી નિવૃત્તિ કરેછે, જેનો ઉપવાસ કરનારાને કદાપિ યમરા-
 જનું દર્શન કરવાનું રહે નહિ, અર્થાત્ એનો નરકપાત ન થાય ॥૨૫॥ આ
 વ્રતના અનુધાનથી ઐહિક-કલત્ર પુત્ર સેવ આયુષ્ આરોગ્ય રાજ્ય
 આદિક, પારલૌકિક-સ્વર્ગાદિ અને નિઃશ્વેસ જે અનવધિક સુખસ્વરૂપ
 હિ તે સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ જે જન જેને ઈચ્છે તે તેને આ વ્રતથી
 પામે છે ॥૨૬॥ આ એકાદશીને તુલ્ય ગંગાજી નથી, ગયાંજી પણ નથી,
 કાશીપુરી નથી, પુષ્કર સરોવર નથી, કુરુક્ષેત્ર પણ નથી, નર્મદા તથા
 દેવિકા નદી નથી, યમુના નદી તથા ચંદ્રલાગા નદી નથી, કેમકે આ
 એકાદશીના વ્રતથી જનો અનાયાસથીજ અપુનરાવૃત્તિ પરંપદ (ભગ-
 વદ્દામ) ને પામે છે ॥૨૭-૨૮॥ જે જન હરિદિને ઉપવાસ કરીને
 રાત્રિએ ભગરણુ ભગવદ્ભજનપૂર્વક કરે તે સર્વ પાપમાંથી વિનિર્મુક્ત
 થઈને વિષ્ણુલોકને પામે ॥૨૯॥ માતાના કૃણમાં દશ, પિતાના કૃણમાં
 દશ, પત્નીના કૃણમાં દશ, અને મોતે, એમ એકત્રિશ પુરૂષોને આ વ્રતમાં
 નિષાવાળો નર સંસારથકી ઉદ્ધાર કરેછે ॥૩૦॥ તે આ એકાદશી કૃષ્ણ
 વૃક્ષ ચિંતામણી આદિકની ચેડે પોતાનું વ્રત કરનારા જનોના સમય વાંછિ-

યે નરાસ્તે હિ ચરોત્તમાઃ । દ્વિદ્વન્દ્વવાહવો ભૂત્વા નાગારિકતવાહનાઃ
 ॥૩૨॥ સ્તમ્બિણઃ પીતવસ્ત્રાશ્ચ પ્રયાન્તિ હરિમન્દિરમ્ । પ્રાપ્નુવન્તિ
 પુનર્નૈવ સંસૃતિં ચ કદાચન ॥૩૩॥ યપ પ્રભાવો હિ મયા હોકા-
 દશ્યાઃ પ્રકીર્તિતઃ । પાપેન્ધનસ્ય સર્વસ્ય પાવકાલ્યો મહીતલે ॥૩૪॥
 માહાત્મ્યમેકાદશિકાવ્રતસ્ય શુષ્કાર્દ્રપાપક્ષયકારિ ભક્તાઃ । ।
 પ્રોક્તં મયૈતદ્બુદ્ધયેઽવધાર્ય તત્કાર્યમેવ સ્વહિતાય સર્વૈઃ ॥૩૫॥ શ્વિ
 શ્રીસત્સન્નિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદ-
 શીવ્રતમાહાત્મ્યનિરૂપણનામૈકત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૧॥

સુવ્રત ઉવાચ—એકાદશ્યાસ્તુ માહાત્મ્યમિત્થં ભગવતોદિતમ્ ।
 શ્રુત્વાહૃપજ્ઞતાઃ સર્વે ધર્મેનિષ્ઠાસ્તુ નિર્ભરમ્ ॥૧॥ તેષુ યે પ્રશ્નનિ-
 તને પૂરણ કરનારી છે, માટે તેના પ્રતાપરણુથી પૂર્ણકામતા થાય ॥૩૧॥
 જે નરો એકાદશીવ્રતને ભગવદ્ભક્તિપૂર્વક કરે છે તે નરો ઉત્તમોત્તમ
 થઈ, ચતુર્ભુજરૂપે થઈ, ગરૂડ ઉપર બેસીને, વનમાળા ધારીને પિતાંબર-
 ધારી થઈને, ભગવાનના ધામને પામે છે. અર્થાત્ ભગવાનનું જે સાક્ષીકૃત
 સાક્ષ્ય તે રૂપ મોક્ષને પામે છે. તેઓ કરીને સંસારને ક્યારેય નથીજ
 પામતા ॥૩૨-૩૩॥ જૂતળમાં સર્વ પાપરૂપ કાઢનો અગ્નિરૂપ (દાહક)
 આ એકાદશીનો પ્રસિદ્ધ પ્રભાવ મેં તમોને કહી સંભળાવ્યો ॥૩૪॥ હે
 ભક્તા! જે આ સાત અસાત પાપને પ્રણાશ કરનાર એકાદશીવ્રત મેં
 કહ્યું તેને હૃદયમાં ધારીને તમો સર્વેએ કરવુંજ, કેમકે આ તમારું હિત
 છે ॥૩૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે
 એકાદશીવ્રતમાહાત્મ્યનિરૂપણનામૈકત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૧॥

અધ્યાય ૩૨ મો.

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન! પૂર્વોક્ત પ્રકારે ભગવાને કહેલું એકા-
 દશીનું માહાત્મ્ય સાંભળીને સર્વકોઈ ધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા જનો બહુ હર્ષને

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને એકાદશીવ્રતના સર્વાધિક્ષણમાં કહેલા હેતુ
 નિરૂપણને અનુવાદ કર્યો છે

પુણા જનાસ્તેડથ પ્રણમ્ય તમ્ । પપ્રચ્છુ સ્વામિનં મત્ત્યા
 વદ્ધાઞ્જલિપુટા નૃપ ! ॥૨॥ જના ઋચુઃ—તિથિરેકાદશી સ્વામિ-
 સ્ત્વયા સર્વવ્રતાધિકા । પ્રોક્તા મહાફલા ચાત્ર હેતું નો
 વક્તુમર્હસિ ॥૩॥ સુવ્રત ડવાચ—શ્તિ પૃષ્ઠો નિર્જૈર્મકેર્મકવત્સલ
 ર્દિશિતા । તન્માહાત્મ્યાધિક્યહેતું વક્તું સમુપવપ્રમે ॥૪॥ થીના
 રાયણમુનિરુવાચ—માહાત્મ્યસ્યાધિકત્વં તુ વિષ્ણો સમ્યન્ધતો
 નૃણામ્ । સર્વેષાં જાયતે નૂનમિતિ જાનીત સુવ્રતા । ॥૫॥
 સાક્ષાચ્છ્રીવાસુદેવસ્ય દેહજત્વાત્તયા ઘરાત્ । માહાત્મ્યમીદશ
 તસ્યા યથા જાતં તથા હ્રુવે ॥૬॥ આસીત્પુરા દૃતયુગે નાડી
 જઙ્ગામિધોડ્સુર । તસ્ય પુનો મુરો નાન્ના વમૃષાતિવલ્લોદ્ધત ॥૭॥
 પ્રહ્લાણં તપસારાધ્ય દુષ્કરેણ સ દૈત્યરાદ્ । દેવૈ સર્વેરવધ્યત્વ

પામ્યા ॥૧॥ હે નૃપ ! તેમા જે કોઈ જનો છતાંમ્ હોધને પ્રશ્ન પુછવામા
 પ્રવીણ હતા તેઓ સ્વામી શ્રીહરિને પ્રેમથી પ્રણામ કરીને જે હાથ જોડીને
 પુછવા લામ્યા ॥૨॥ હરિજનો પુછેછે—હે સ્વામિન ! આપે એકાદશી
 તિથિ સર્વ વ્રતોથકી અધિક અને મહાકૃણને આપનારી કહી, એના આવા
 મહિમામાં કારણ શું ? (તિથિઓ મધ્યે એનો શો વિશેષ છે ? અને એનો
 આટલો બધો મહિમા શાથી ?) તે તમો અમોને કહેવાને યોગ્ય છો ॥૩॥
 સુવ્રત સ્વપિ કહેછે—હે રાજન ! એરીતે નિજબક્ષોએ પુછેલા બક્ષ
 વત્સણ ભગવાને એકાદશીના મહિમાના અધિકપણમા કારણ કહેવાનો
 ઉપક્રમ કર્યો ॥૪॥ શ્રીનાનયણમુનિ કહેછે—હે સુવ્રતા ! સર્વકોઈ નરોને
 વિષ્ણુના સખન્ધથીજ અધિક માહાત્મ્ય થાયછે, એમ તો તમો સર્વે નિશ્ચ
 યથી નાણો ॥૫॥ એકતો સાક્ષાત્ ભગવાન વાસુદેવના દિવ્ય દેહયત્રી
 ઉત્પત્તિ થઈછે અને બીજી તેમના થત્રી વર મળ્યો છે માટે એકાદશીનો
 આવો મહિમા થયો છે, તે તમોને હું સક્ષેપમા કહું છું ॥૬॥ પૂર્વે સત્ય
 યુગમા નાડી-૪૫ નામનો કોઈ એક અશુર હતો, તેનો પુત્ર મુરનામે મહા
 બળસપ્ત ઉદ્ભવ હતો ॥૭॥ આ દૈત્યરાજ શુર દુષ્કર તપે કરીને પ્રહ્લાનુ
 આરાધન કરીને, તેમના થત્રી સર્વ દેવોએ નહિ વધે થવારૂપ દક્ષિત વરને

વરં લેમે નિજેપ્સિતમ્ ॥૮॥ તતો મદોદ્ધતઃ સર્વાન્સ જિત્વા દિક્ષ-
તીન્ દ્રુતમ્ । ચક્રે સ્વતેજસૈવાન્યાનિન્દ્રાદીનેકરાટ્ સ્વયમ્ ॥૯॥
તતઃ સુરગણાઃ સર્વે સ્થાનઘ્રષ્ટા હૃતૌજસઃ । મીતા દૈત્યપતેશ્વરઃ
કામરૂપા મહીતલે ॥૧૦॥ કાલેન કિયતા તેઽથ દુઃખિતાહ્નિદિ-
યૌકસઃ । બ્રહ્માણં શરણં ગત્વા સ્વીયં દુઃખં ન્યવેદયન્ ॥૧૧॥
અકલ્પસ્તત્પ્રતીકારે સોઽપિ તૈઃ શઙ્કરેણ ચ । સાકં જગામ ક્ષીરોદં
શ્વેતદ્વીપોઽસ્તિ યત્ર તુ ॥૧૨॥ તીરે પયોનિઘેસ્તસ્ય સમાહિતધિયઃ
સુરાઃ । ઉપતસ્થૂ રમાકાન્તં નિરાહારા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૧૩॥ યક-
પાદસ્થિતાઃ સર્વે હૃદ્યલોચનબાહવઃ । ચક્રુસ્તીવં તપોઽવ્યગ્રાસ્ત-
ત્પ્રસાદમર્મીપ્સવઃ ॥૧૪॥ તેપામત્યુગ્રતપસા સન્તુષ્ટઃ કમલાપતિઃ ।

પામ્યો હતો ॥૮॥ તેપછી પ્રકૃતિથીજ ઉદ્ધત આ સુરદાનવ વરલાલથી અ-
ત્યંત ઉદ્ધત થઇને ઇન્દ્રાદિ દિગ્ગ્ધાણોને જલદી છૂટીને, સ્વયં એકાધિપતિ
થઇને પોતાના સામર્થ્યથીજ તેમના તેમના સ્થાનમાં (એન્દ્રાદિ પદમાં)
પોતાની જાતિના બીજા દિગ્ગ્ધાણોની તેણે યોજના કરી ॥૯॥ તે સમયે સ્થાન-
ઘ્રષ્ટ થતાં નિસ્તેજ થએલા સર્વે દેવો દૈત્યપતિ સુરથકી લય પામીને કામરૂપ
(યથેષ્ટ પ્રચ્છન્નરૂપ ધારીને) થઇને ભૂતળમાં અહીં તહી વિચરવા લાગ્યા
॥૧૦॥ તેપછી તે ઇન્દ્રાદિ દેવો કેટલેક કાળે દુઃસહ દુઃખને પામતાં તેના
નિવારણનો ઉપાય નહિ પામીને, બ્રહ્માના શરણને પામીને તેમણે પોતાનું
દુઃખ તેમને નિવેદન કર્યું ॥૧૧॥ તેમના દુઃખનિવારણમાં અસમર્થ બ્રહ્મા-
પણ પોતાના વરદાનથી પ્રાપ્ત થએલા બળના મદે કરીને ઉદ્ધત તે મૂઠ
અસુરના નિયંત્રમાં અશક્ત હોઇને શ્રીનારાયણને પ્રસન્ન કરવા શકરને
સાથે લઇને તે ઇન્દ્રાદિકોની સાથે ક્ષીરસાગરના પ્રતિ ગયા, જેમાં શ્વેત-
દ્વીપ રહોછે ॥૧૨॥ તે ક્ષીરસાગરના ઉત્તર તીરમાં બ્રહ્માદિ દેવો સાવધાન
મનવાળા થઈ, નિરાહાર છતેન્દ્રિય થઈ, રમાપતિનું આરાધન કરવા
લાગ્યા ॥૧૩॥ તે લગવાનના પ્રસાદની આકાંક્ષાથી એક પછે ઉભા રહી,
જીર્ણ દૃષ્ટિ અને જીર્ણ બાહુ રાખીને લવબ્રહ્માદિ સર્વે દેવો અવ્યયપણે તીવ્ર
તપ કરવા લાગ્યા ॥૧૪॥ તેમના અતિઉગ્ર તપથી પ્રસન્ન થએલા લગવાન

प्रादुर्बभूव वैकुण्ठात्तेषामग्रे महाद्युतिः ॥१५॥ तपस्यन्तः सुरास्ते-
ऽथ महान्तं ददशुस्तदा । अयुतार्कप्रतीकाशं तेजःपुञ्जमतर्कितम्
॥१६॥ तत्र श्रीवासुदेवं ते साक्षाद्विष्णुं जगत्पतिम् । ददशू रमया
साकं सेवितं पार्षदोत्तमैः ॥१७॥ चतुर्भुजं गदापद्मशङ्खचक्रविभू-
षितम् । इन्द्रनीलमणिश्यामं पद्माक्षं सुसिताननम् ॥१८॥ ततस्त
परया भक्त्या नत्वा स्तुत्या प्रसाद्य च । सर्वं निवेदयामासुः कर्म
दैत्यपतेस्तु तत् ॥१९॥ दृष्ट्वा देवगणान् क्लिष्टान्भगवान्करुणा-
निधिः । प्रदाय तेभ्यो ह्यभयं दैत्यं हन्तुं मनोऽकरोत् ॥२०॥ देवैः
सहैव तस्याथ गत्वा चन्द्रवर्तीं पुरीम् । पाञ्चजन्यं हरिर्दध्मौ तेन
प्रेसुः सुरारव्यः ॥२१॥ अमृत्यमाणस्तं नाद मुरः स युयुधे सूरैः ।

શ્રીપતિ બહુ પ્રકાશયુક્ત થઈને ચૈકુંઠ લોકચક્રી તેમની આગળ પ્રાદુર્ભાવ
પામ્યા ॥૧૫॥ તપ કરતા તે સર્વ મુરોએ તે સમયે અતર્કિત આવિર્ભાવ
પામેલા, એક સાથે ઉદય પામેલા દશ સહસ્ર સૂર્યને સદૃશ ક્રોધપિણુ મહાન
તેજ-પુજા જોયો ॥૧૬॥ તેના મધ્યમા નંદ સુનદાદિ પ્રવરપાર્વદોએ રાજો
પચારથી પરિચર્યા કરાતા, લક્ષ્મીએ સમલંકૃત, શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ આદિક
દિવ્ય આયુધોને ધારી રહેવા, અતુર્ભુજ, ઈન્દ્રનીલમણિ સરખા શ્યામ,
કમળદળ સરખા સુંદર લોચનવાળા, મદહાસે સહિત મુખકમળવાળા,
સમસ્ત જગતના અધીશ્વર સાક્ષાત્ શ્રીવામુદેવ વિષ્ણુને બોલા ॥૧૭-૧૮॥
તેપછી તે શ્રીવામુદેવને પરાભક્તિથી પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરી પ્રસન્ન
કરીને, દૈત્યપતિ મુરયક્રી આવેલો સર્વ બચ મથારિયન નિવેદન કયો
॥૧૯॥ તેપછી મહાકવેશને પામેલા દેવગણોને દેખીને ભગવાન કરુણાનિધિ
હોવાથી તેઓને અબચ આપીને, તે દૈત્યને હણવાનો સકલ્પ કરીને,
દેવોની સાથે ચંદ્રાવતી નામની તે અમુરની પુરીને પામીને પાંચજન્ય
નામનો પોતાનો મહારાજ વગાડ્યો. તે પાંચજન્યનાદથી સર્વ અમુરો
ત્રાસ પામી ગયા ॥૨૦-૨૧॥ તે મુરદાનવ તે શંખનાદને નહિ સહન કરીને,
પુરી ચક્રી એકદમ બહાર આવીને, મુરો સાથે ચંચામ કરવા લાગ્યો તે
સમયે તે મુરદૈત્યે ઠરેલા અસંશયના પ્રહારને સહન કરવા અસમર્થ

અશક્તાસ્તત્પ્રહારં તે સોદું દશ દિશો યયુઃ ॥૨૨॥ ભગવાંનપિ
ચક્રેણ યુદ્ધં કુર્વન્ સ દારુણમ્ । હન્તું શશાક ન મુરં સહસ્રં
વત્સરા યયુઃ ॥૨૩॥ તતઃ શ્રાન્તો હરિઃ પ્રાયાત્સ્વકીયં વદરીવનમ્ ।
ગુહાં સિંહવર્તીં તત્ર પ્રાપ્ય શિશ્યે મયાદિવ ॥૨૪॥ ઇન્દ્રિયાણિ
દશૈકં ચ સ્વસ્વરૂપોન્મુર્યાનિ સઃ । વિધાય સ્વીચકારાશુ યોગ-
નિદ્રાં ક્ષણં પ્રભુઃ ॥૨૫॥ યોજનાનિ દ્વાદશૈવ વિસ્તીર્ણામેકનિર્ગમમ્ ।
તાં ગુહાં વૃષ્ણપ્રોઽસૌ મુરશ્ચાપ્યાયયૌ હ્રુતમ્ ॥૨૬॥ તમાગતં હરિ-
ર્દૃષ્ટ્વા દુર્જયં દૈત્યમુદ્ધતમ્ । ચુક્રોધ તસ્મૈ વિજ્ઞાય ઘરેણાઘચ્ચતાં
વિધેઃ ॥૨૭॥ એકાદશેન્દ્રિયમવાત્તદાર્ણીં તસ્ય તૈજસઃ । દિવ્ય-

એવા દેવો દશ દિશામાં પલાયન કરી ગયા ॥૨૨॥ ચક્રાયુદ્ધ ભગવાનપણુ
તેની સાથે દારૂણુ યુદ્ધ કરતા ચક્ર તેને હણવામાટે બાણે સમર્થ ન હોય
એમ થયા. એરીતે સહસ્ર સંવત્સર વીતિ ગયાં. (બ્રહ્માએ આપેલા વરદા-
નનું આ અનુપાળન બાણુવું) ॥૨૩॥ તેપછી પરિશ્રમને પામ્યા હોય ને શું?
એમ ભગવાન પોતાના બદરીવનને પામીને, તેમાં રહેલી સિંહવર્તી નામની
ગુહામાં પ્રવેશ કરીને, તેના લય થકી શું? એમ સ્વયં સુધી ગયા ॥૨૪॥
સુધી ગએલા ભગવાન શ્રીવાસુદેવે દશ ઇન્દ્રિયો અને મન એમ એકાદશ
ગણને સ્વસ્વરૂપને સન્મુખ કરીને (બહિર્વૃત્તિએ રહિત અંતર્મુખવૃત્તિ કરીને)
જલદી ક્ષણકાળ યોગનિદ્રા અંગીકાર કરી (આ યોગનિદ્રા દેવસંરક્ષણમાં
અને દૈત્ય સહરણુમાં ઉપયોગી સંકલ્પવિશેષરૂપ સમજવી) ॥૨૫॥ તે મુર-
દાનવતો વાસુદેવની પાછળ દોડતો દોડતો બાર યોજન (અડતાળીશ ગજ)
વિસ્તારવાળી અને એકજ નિકળવાના દ્વારવાળી (જે ગુહાદ્વારથી પ્રવેશ
કરાય તેજ દ્વારથી બહાર નિકળી શકાય પણ બીજા દ્વારથી નહિ) તે ગુહામાં
એકદમ પ્રવિષ્ટ થયો ॥૨૬॥ યોગનિદ્રામાં રહેલા શ્રીવાસુદેવ તે આપેલા
દૈત્યને અતિઉદ્ધત દેખીને, ‘આને બ્રહ્માનો વર મળ્યો છે માટે દેવોએ
વધ થાય એવો નથી’ એમ નિશ્ચય કરીને, ઉપાયાંતરથી તેને હણવામાટે
તેની ઉપર મહાક્રોધને પામ્યા ॥૨૭॥ તે સમયે ક્રોધવેગથી સમુત્તેજ્ય
થયો છે શકલતિથય જેમાં અને વાસુદેવે અધિષ્ઠાન કરેલી એવી એ-

પ્રહરણૈકા સ્ત્રી યમૂવાતિતપસ્વિની ॥૨૮॥ રૂપસૌભાગ્યસમ્પન્નાં
દદ્વા તાં સ તુ દાનવઃ । મુઘે ! માં ઘરયસ્યેતિ પ્રાર્થયામાસ
સાદરય્ ॥૨૯॥ તં કામવિહ્વલ દેવી ગ્રાહ સા દૈત્ય ! માં યુધિ ।
જિત્વા મૃદ્ધાણ યસ્યાન્મે વ્રતં જેતા ભવેત્પતિઃ ॥૩૦॥ તતસ્તયા સ
યુયુધે શલ્લેરલ્લેશ્ચ દાનવઃ । ક્રુદ્ધા ચિચ્છેદ સા તસ્ય શિરઃ પદ્મેન
દુર્મતેઃ ॥૩૧॥ તતઃ પ્રસન્નો ભગવાન્દેવતાશ્ચાતિહર્ષિતાઃ । પ્રશ
શસુઃ પૂજયન્તઃ પમ્રચ્છુઘ્નાસિ કેતિ તામ્ ॥૩૨॥ દેઘ્યુવાચ—
અહમેકાદશી સ્વામિન્ ! શકિરસિ તથ પ્રભો ! ! ત્વચ્છેજસઃ
સમુદ્ભૂતા તપોરૂપાત્તપસ્વિની ॥૩૩॥ દ્રઘ્નાણ્ડે યાનિ પાપાનિ લઘૂનિ

કાદશ ઇન્દ્રિયોથકી કોઈપણ દુર્વિપક્ષ વેગવાળો તેનેરાશિ એકદમ ઉદય
પામ્યો તે તેજ્યકી દિવ્ય આયુધો ધારી રહેલી કોઈપણ અતિતપસ્વિની
એક સ્ત્રી પ્રકટ થઈ આવી ॥૨૮॥ તે સમયે તે મુરદૈત્ય તે સ્ત્રીને રૂપ
સૌભાગ્યે સપક્ષ લાળીને, કામબ્યાકુળ થઈ એમ આદરથી પ્રાર્થના કરવા
લાગ્યો કે—હે મુઘે ! (તું રૂપ લાવણ્યે સપક્ષ છું અને હું રૂપ યૌવન એશ્વર્ય
અનુપમ છું તો) મને તું વર્ષે એમ ॥૨૯॥ તે કામવિહ્વળ દૈત્યમત્યે તે દેવી તે
કાળમા ઉચિત વચન બોલી કે—હે દૈત્ય ! આવું તો મારે મત છે, શું ? તો
'જે યુદ્ધમાં મને છતે તે મારો પતિ થાય' મારે મને યુદ્ધમાં છતીને મહંત્સ
કર્યે ॥૩૦॥ તેપછી મુરદાનવ તે દેવીસાથે વિવિધ શસ્ત્ર અઓવડે યુદ્ધ કરવા
લાગ્યો મહા ક્રોધને પામેલી તે દેવીએ ખડ્ગે કરીને દુર્મતિ દૈત્યનું મસ્તક
છેદી નાખ્યું ॥૩૧॥ તેપછી દેવો સતુષ્ઠ થઈને દેવીને સત્કાર કરતા થકા
પ્રશંસા કરવા મથ્યા અને ભગવાન પ્રહર્ય પામ્યા તેપછી ભગવાન
બાહે બાહુતાળ ન હોય એમ તે દેવીને 'તું કોણ છું' એમ પુછવા લાગ્યા
તથા દેવો પણ પુછવા લાગ્યા ॥૩૨॥ તેપછી પુછેલી દેવી બોલી કે—હે
સ્વામિન્ ! હે પ્રભો ! હું એકાદશી—તમોએ અવિધાન કરેલી એકાદશ
ઇન્દ્રિયોથકી ઉત્પન્ન થવાપણું હોવાથી એકાદશી નામથી વિખ્યાત તમા
રી-૭ શક્તિવિશેષરૂપ છું અને આપના તપરૂપ તેજ્યકી ઉત્પન્ન થવાપણું
હોવાથી તપસ્વિની નામથી પ્રખ્યાત છું ॥૩૩॥ અઘ્નાઢમાં જે નાના

ચ ગુરુણિ ચ । દૈત્યાશ્ચ યેઽશ્વિલાસ્તેપામસિ સંહારકારિણી ॥૩૪॥
તાં પ્રસન્નઃ પ્રભુઃ પ્રાહ ત્વદીયેઽય દિનેઽનયે ! । આનન્દોઽમૂઞ્ચિ-
લોક્યાં વૈ સા ત્વં વરય મદ્વરમ્ ॥૩૫॥ ઇકાદશ્યુવાચ—યદિ
તુષ્ટોઽસિ મે દેવ ! યદિ દેવો વરો મતઃ । તર્હિ મદ્વતકર્તૃણાં સર્વે
સિદ્ધયતુ વાઞ્ચિતમ્ ॥૩૬॥ ઉપવાસં તુ યઃ કુર્યાન્મદીયે વ્રતવા-
સરે । સર્વપાપવિનિર્મુક્તો ભુક્તિ મુક્તિ સ ચાપ્રુયાત્ ॥૩૭॥ ઇકમ-
ક્તેન નક્તેન તથૈવાયાચિતેન વા । યોઽશક્તોઽપિ વ્રતં કુર્યાત્સોઽપિ
વાઞ્ચિતમાપ્રુયાત્ ॥૩૮॥ ત્રિપુ લોકેષુ ભગવંશ્રતુર્ણ્યપિ યુગેષુ ચ ।
ઘ્રાદશસ્યપિ માસેષુ પ્રયતેત વ્રતં મમ ॥૩૯॥ ચતુર્વિંશતિરુ-
પિણ્યા મમ સ્વામી ત્વમીશ્વર ! । મૂત્વાનન્દય માં નિત્યમિસ્યૈતદા-
ચિતં મમ ॥૪૦॥ શ્રીભગવાનુવાચ—મદ્રે ! ત્વયા વરો મત્તો દેવૈશૌરપિ

મોટાં પાપો છે અને જે દૈત્યસમૂહો છે તે સર્વના સંહારને કરનારી હું છું
॥૩૪॥ હે ભક્તાઃ ! એરીતે બોલતી એકાદશી ઉપર પ્રસન્ન થએલા પ્રભુ
શ્રીવાસુદેવ બોલ્યા કે—હે અનયે ! આ તારે દિવસે ત્રિલોકીમાં આ મહાન
આનંદ થયો છે, તો મારા યશી તું વર માગ્ય ॥૩૫॥ તેપછી ભગવાનના
પ્રસાદથી પ્રસન્ન થએલી એકાદશી બોલી કે—હે દેવ ! જે મારી ઉપર પ્ર-
સન્ન થયા હો તો મારે આજ વર માગવો છે કે—જે જન મારા વ્રતનું અનુ-
ધાન કરે તેનું આલોક પરલોકમાં સર્વ વાંચિત સિદ્ધ થાય ॥૩૬॥ તથા
જે જન મારા વ્રતદિવસે ઉપવાસ કરે તે સર્વ પાપમાથી વિનિર્મુક્ત થઈને
મુક્તિને પામે અને આવજીવિત આ લોકમાં સુખને પામે ॥૩૭॥ તથા જે
રોગાદિકના વશપણથી ઉપવાસ કરવામાં અસમર્થ હોય તે એકભક્ત-
એકવાર ભોજનથી કે નક્ત—સાવસમયમાત્ર ભોજનથી કે અયાચિત—યા-
ચના વિના મળેલા ભોજનથી વ્રતને કરે તેપણુ વ્રતકળને પામીને વાંચિ-
તને પામે ॥૩૮॥ વળી હે ભગવન ! ત્રણેય લોકમાં આરેય યુગમાં આરેય
માસમાં માફ વ્રત પ્રવર્તે ॥૩૯॥ હે ઈશ્વર ! ચોવીશ રૂપવાળી (એક વ-
ર્ષમાં ચોવીસ એકાદશીઓ આવે છે) હું તે મારા આપજ સ્વામી થઈને
મને નિત્ય આનંદ આપો આટલુજ માફ યાચિત છે ॥૪૦॥ એરીતે એકા-

દુર્લભઃ । યાચિતોઽસૌ તથાપ્યદ્ય પ્રસન્નોઽહં દદામિ તે ॥૪૧॥
 અદ્યપ્રભૃતિ યે કેચિત્કરિષ્યન્તિ વ્રતં તવ । મત્યુજનોત્સવોપેતં તે
 પ્રાપ્સ્યન્ત્યેવ વાન્હિતમ્ ॥૪૨॥ વ્રતકર્તા તુ મોક્ષાર્થી મોક્ષં પ્રાપ્સ્યતિ
 સંસ્તૃતેઃ । સાંસારિકસુખાર્થી ચ કામાન્ સર્વાન્ હિ લપ્સ્યતે ॥૪૩॥
 સર્વાન્કામાનયાપ્સ્યન્તિ ત્વદ્વ્રતેન યતો નરાઃ । મુક્તિદા મુક્તિદા
 ચાતઃ રયાતા લોકે ભવિષ્યસિ ॥૪૪॥ ચતુર્વિંશતિસદ્ધ્યાકૈઃ
 સ્વરૂપૈઃ કૈશવાદિમિઃ । ચતુર્વિંશતિરૂપિણ્યા મરિપ્યામિ પતિસ્તવ
 ॥૪૫॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—પ્રભોઃ પ્રાત્તવરા સૈવં સન્તુષ્ટૈકાદરી
 ગતા । મગધાન્કારયામાસ વ્રતં તસ્યાસ્તદા નિજાન્ ॥૪૬॥ ચક્રુ
 સ્તન્મુનયઃ સર્વે વદરીચનયાસિનઃ । તત આરભ્ય લોકેષુ વ્રતમેત
 ત્પ્રવર્તતે ॥૪૭॥

દશીએ પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન્ બોલ્યા કે—હે ભદ્રે ! ભવશ્રદ્ધાદિ દેવોનેપણ
 દુર્લભ એવો આ વ્ર તમોએ મારાથપી માઓ છે, તથાપિ તમારી ઉપર
 પ્રસન્ન થએલો હું હવે તે વ્ર તમોને આપુ છું ॥૪૧॥ આ દિવસને આર
 ભીને (માગશર માસના શુકલપક્ષની એકાદશીને આરબીને) ને કોઈ
 (જાતિથી ઉત્કૃષ્ટ કે કનિષ્ઠ) મારા પૂજનોત્સવે સહિત તમારૂં મત કરશે,
 તે સર્વે પોતપોતાના અભિલષિતને પામશેજ વ્રતકર્તા જે મોક્ષાર્થી હશે
 તો મોક્ષને પામશે અને જે સામારિક-આલોક પરબોકના મુખની સ્પૃહા
 વાળો હશે તો તે તે મુખને નિશ્ચે પામશે ॥૪૨-૪૩॥ જે ઉત્તુ
 માટે તમારા વ્રતપરાયણ નરો સર્વ કામોને પામશે તે માટે તમો લોકમા
 ‘મુક્તિદા’ અને ‘મુક્તિદા’ એરીતે વિખ્યાત થશો ॥૪૪॥ વળી હું કેશવાદિ
 ચોવીશ રૂપથી ચોવીશ રૂપવાળા તમારો પતિ થઈને તમોને આનંદ આ
 ખીશ ॥૪૫॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—એરીતે ભગવાન વાસુદેવથપી
 વરદાનને પામેલી એકાદશી દેવી પ્રસન્ન થઈને અતર્ધાન થઈ ગઈ, પછી
 ભગવાને પોતાના બધા દેવોપાસે એકાદશીનું મત કરાવ્યું ॥૪૬॥ બદરી-
 વનવાસી બધા મુનિઓએપણ તે મત કર્યું તે દિવસને આરબીને લોકમાં
 આ મત પ્રવર્તે છે ॥૪૭॥ ભગવાન્ વાસુદેવ એગીને એકાદશીને વ્ર

રાયુધેર્વાદવોઽપિ મે ॥૫૩॥ યવત્સી કુણ્ડલામ્યાં ચ સરસ્વત્યા ચ
મે મુખમ્ । કિરીટેન શિરો રુદ્ધં નેત્રસ્થાનં તુ તે દદે ॥૫૪॥ અતિ-
પ્રિયસ્ય હિ સ્થાનં નેત્રમુક્તં મનીષિભિઃ । લક્ષ્મ્યા અતિપ્રિયાસિ
ત્વમતો નેત્રે નિવાસયે ॥૫૫॥ અઘાસ્ત્યાપાદમાસસ્ય શુક્લા લેકા
દશી તિથિઃ । રૂત આરમ્ય મન્ત્રેને માસાંસ્ત્વં ચતુરો ઘસ ॥૫૬॥
ધાર્પિકાંશ્ચતુરો માસાન્પ્રતિવર્ષં તપસ્વિનિ ! । ધારયિત્વા સ્વતપને
સ્વપ્સ્યામિ ક્ષીરભીરઘૌ ॥૫૭॥ ત્વં હિ જાતા તપોરૂપાદૈન્દ્રિયાત્તે
જસો મમ । હન્તું દૈત્યં મુરં નામ્ના યોગનિદ્રાઽસિ સુન્દરિ ! ॥૫૮॥
અઘૌ શ્રેષ્ઠાહિશયને સ્વીકૃતાયાં મયા ત્વયિ । તપ ઇવ કરિષ્યન્તિ
મદ્ગત્કા ગૃહિણોઽપિ હિ ॥૫૯॥ મત્પ્રીતયે તપો યોગં મત્પૂજાં યાપિ
યે નરાઃ । ચાતુર્માસ્યે કરિષ્યન્તિ સિદ્ધિઃ શીઘ્રં ભવિષ્યતિ ॥૬૦॥
इति दत्त्वा चर तस्यै चातुदेयोऽमृतोदधौ । नेत्रयोर्धारयित्वा

નેન અગ ખાઠી રહ્યુ છે તે તમને આપુ છું લોકમાં શુદ્ધિશાળીઓ જે
અતિપ્રિય હોય તેનું સ્થાન નેત્ર કહે છે, (ખારે તો તમો આખ્યને ઠકાણે
છો એમ) તમે મને લક્ષ્મી થકી પણ અતિ પ્રિય છો, માટે તમને મારા
નેત્રમાં નિત્ય નિવાસ આપુ છું ॥૫૩-૫૫॥ આ દિવસે તો આપાક
માસના છુકવપક્ષની એકાદશી તિથિ છે, તો આ તિથિને આરભીને
મારા નેત્ર સ્થાનમાં આર માસમુધી તમો વસો દે તપસ્વિનિ ! પ્રતિવર્ષ
વાર્ષિક આપાદાદિ આર માસ તમોને મારા નેત્રમાં ધારણ કરીને ક્ષીર
સાગરમાં શયન કરીશ ॥૫૬-૫૭॥ દે સુન્દરિ ! તમો મુરદૈત્યને હણવા
માટે મારા દૈન્દ્રિયોમાં રહેલા તપરૂપ તેજ થકી પ્રકટ થયાં છો માટે
તમો યોગનિદ્રારૂપ છો, માટે મારા નેત્રમાં તમારો નિવાસ ઉચિત છે
ક્ષીરસમુદ્રમાં શેષનાગરૂપ પર્વતમાં શયન કરતા મેં તમારો સ્વીકાર કરતા,
મારા બન્ધ ગૃહસ્થો પણ તપનેજ કરશે (બીજું મગળ કાર્ય નહિ કરશે)
॥૫૮-૫૯॥ જે જનો મારીજ પ્રીતિ માટે ચાતુર્માસ્યમાં મારી પૂજા તપ
યોગને કરશે તેમને અલીપ્ત સિદ્ધિ જલદી થશે ॥૬૦॥ દે બન્ધો ! આરીને
એકાદશીને વર આપીને ભગવાન વામુદેવ યોગનિદ્રારૂપ તે એકાદશીને

તાં શેવેઽશેતેવ મન્ત્રકે ॥૬૧॥ ત્યક્ત્વેન્દ્રિયાણામાહારં તત્તદ્વિપ-
 યલક્ષણમ્ । વૃત્તીસ્તેષાં સમનસાં ચકાર સ્વસ્વરૂપગાઃ ॥૬૨॥
 નિરાહારે ભગવતિ યોગનિદ્રામુપેયુપિ । નિરાહારા ચકારાસ્ય
 પાદસંવાહનં રમા ॥૬૩॥ તદા નન્દસુનન્દાઘાઃ પાર્પદાસ્તસ્ય
 સર્વશઃ । ક્ષીરાબ્ધેરુત્તરે તીરે નિરાહારાસ્તપોઽચરન્ ॥૬૪॥
 તથા મુનિગણાસ્તત્ર તન્મૂર્ત્યર્પિતદૃષ્ટયઃ । નિર્નિમેષમતપ્યન્ત નિરા-
 હારા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૬૫॥ ચાતુર્માસ્યે તતઃ સર્વૈર્યથાશક્તિ તપો
 જનાઃ । । કર્તવ્યં વાસુદેવસ્ય સહ લક્ષ્મ્યા ચ પૂજનમ્ ॥૬૬॥
 યોગનિદ્રાં તપોરૂપાં હરાવિત્થં તુ વિદ્ધતિ । સ્થિયન્તે હૃદિ તે ભક્તાઃ

નેત્રમાં ધારીને ક્ષીરાસિંધુમાં શેષપર્યંકપર પોઢી ગયા ॥૬૧॥ તે પછી
 યોગનિદ્રામાં પ્રવર્તેલા ભગવાને ઇન્દ્રિયોના તેતે વિષયરૂપ આહારને
 ત્યાગ કરીને, તેમની બધી વૃત્તિઓને સ્વસ્વરૂપને સન્મુખ કરી દીધી.
 યદ્યપિ પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે ભગવાનનાં ઇન્દ્રિયો પ્રાકૃત નથી તેમ પ્રાકૃત
 વિષયો શબ્દાદિક નથી, કેમકે ભગવાન્ પ્રાકૃત ઇન્દ્રિયોથી પ્રાકૃત વિષયોને
 ભોગવતા નથી, કારણ કે આતો આત્મકામ આત્મારામ ઈશ્વર છે, તથાપિ
 ખોતાના ભક્તજનોએ કરાતા સેવાવિશેષને સ્વીકાર કરવારૂપ, ખીલથી
 વિલક્ષણ, વિષયોપભોગો આહારશબ્દથી કહેવા ઇચ્છ્યા છે ॥૬૨॥
 એરીતે ભગવાન્ નિરાહાર (આત્મામાંજ એક આરામવાળા) હોઇને
 યોગનિદ્રાને પામતાં તેમની સાથે અખંડ અનુવર્તતાં રમાપણુ નિરાહાર
 (ભગવાનમાંજ એક વિદીન હૃદયવાળાં) થઇને તેમના ચરણકમળ
 આંપવા લાગ્યાં ॥૬૩॥ તે સમયે ભગવાનના નંદ સુનંદ આદિક સર્વે પાર્ષદો
 ક્ષીરસાગરના ઉત્તરતીરમાં નિરાહાર થઈ તપ કરવા લાગ્યા ॥૬૪॥ તથા
 શ્વેતદ્વીપવાસી મુનિઓ (મનનેકશીલ) નિરાહાર જીતેન્દ્રિય હોઇને વાસુ-
 દેવની મૂર્તિમાંજ અંતર્દષ્ટિ અર્પણ કરીને નિર્નિમેષ-નિમેષવિગ્રહે રહિત
 થઈ ત્યાં તપ કરવા લાગ્યા (ધ્યાનમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા થયા) ॥૬૫॥
 માટે છે જનો । આતુર્માસ્યમાં યથાશક્તિ તપ અને લક્ષ્મીએ સહિત
 વાસુદેવનું પૂજન સર્વ જનોએ કર્યું ॥૬૬॥ એરીતે તપોરૂપ યોગનિદ્રા

ક્ષીરાન્ધિતટવાસિન. ॥૬૭॥ નોત્રેણાપ્યાત્મતપસા તેષા શ્વેદોઽમ
 વત્કચિત્ । કષ્ટં તુ સ્વામિનો વીક્ષ્ય શિન્નાસ્તે ભક્તભાવત ॥૬૮॥
 ભુવિ મદ્ગલરૂત્યાનિ ચાતુર્માસ્યે બુધાઃ કચિત્ । ગૃહિણોઽપિ ન કુ
 ર્યન્તિ કુર્વન્ત્યેવ તપસ્વત ॥૬૯॥ ચાતુર્માસ્યે વ્યતીતેઽથ કાર્તિકે
 કાવરીદિન્ને । જાગર્તિ ભગવાંસ્તર્હિ જાયતે હ્યુત્સવો મહાન્ ॥૭૦॥
 આનન્દં પરમં પ્રાપ્ય મુનય પાર્પદાસ્તથા । વ્રહેન્દ્રમુત્પ્યા સગણા
 દેવાશ્ચાર્ચન્તિ ત પ્રભુમ્ ॥૭૧॥ દિવ્યૈરનેકોપચારિર્યાદ્યન્ત સ્વદુ
 ન્દુમીન્ । યોગેશ્વર તમર્ચન્તિ લક્ષ્મ્યા યુક્ત સુરાસ્તદા ॥૭૨॥
 અત્પ્રાનન્દો ભવત્યેવ વ્રહ્માણ્ડેઽપ્યસિલે જના ! । ઇકાદશ્યામૂર્જ

નામની દેવીને ભક્ત પરવશતાથી (વરદાનને અનુસારે) પોતાના નેત્રમા
 ભગવાને ધારણ કરતા તો ક્ષીરસમુદ્ર તટે રહેલા સર્વે ભક્તો ભગવાનમા
 પ્રેમાતિશયથી અહો ! આને કમળદળ થકી પણ અતિક્રોમણ નય
 નથી કેમ વહન કરે છે, આ તો મહાકષ્ટ છે હન્ત ! (ખેત્રમા)
 ભક્ત માટે સ્વયં ક્રમેશને અનુભવે છે, એમ હૃદયમા ખેદ કરવા લાગ્યા
 આ બુધા ભક્તો પોતે અનુદાન કરાતા હિય તપથી આરેય ખે. પામતા ન
 હતા કિંતુ પ્રેમોત્કર્ષે કરેલા વ્યામોહથી સર્વસમર્થ એવા ભગવાનના
 પ્રયાસદુ ખની આશકા કરીને ખેદ પામ્યા હતા પ્રેમાતિશયે કહેલી ભગ
 વાનમાપણુ આ અતિશકા છે, તેથી આતો ભગ્નિપરિપાકરૂપ ગુણુવિશેષ
 છે (હોય નથી) ॥૬૭-૬૮॥ માટેજ ભૂમિમા વિવેકી ગૃહસ્થોપણુ ચાતુ
 માસ્યમા તપશ્ચયનિજ આચરેછે મગળકર્મ વિવાહ વિગેરે ઉત્સવમા
 પ્રવર્તતા નથી ॥૬૯॥ તેપછી ચાતુર્માસ્ય વ્યતીત થતા કાર્તિક શુક્લ એકા
 દશીએ ભગવાન યોગનિદ્રાથકી જાગે છે ત્યારે તે નિમિત્તનો મહોત્સવ થાય
 છે ॥૭૦॥ તે સમયે તે વાસુદેવનાં સર્વે પાર્ષદો મુનિઓ અને સગણુ શ્રદ્ધાદિ
 દેવો પરમાનન્દ પામીને તે પ્રભુ વાસુદેવની પરા ભક્તિથી પૂજા કરેછે ॥૭૧॥
 તે સમયે સર્વકોઈ મુરો દિવ્ય વિવિધ ઉપચારોવડે કુકુલિ વાનપૂર્વક
 પરમહર્ષથી લક્ષ્મીએ યુક્ત યોગેશ્વર શ્રીવાસુદેવની આરાધના કરેછે ॥૭૨॥
 હે જના ! માટેજ કાર્તિક શુક્લ એકાદશી દિવસે શ્રદ્ધાઽમા સર્વદ મહાન્

શુક્લે તતો હોષાઽધિકા મતા ॥૭૩॥ ણ્યા જન્મતિથિશ્ચાસ્તિ
 સાક્ષાદ્ધર્મસ્ય મત્પિતુઃ । આત્રેયમુનિશત્તસ્ય તતોઽપીષ્ટાઽસ્તિ નઃ
 ચલુ ॥૭૪॥ યોગેશ્વરો વાસુદેવઃ પ્રાતરસ્યાં સહ ધિયા । પૂજ્યશ્ચ
 ભક્ત્યા સહિતો ધર્મદેવો મદાશ્રિતૈઃ ॥૭૫॥ એકાદશ્યધિવશ્ચાવ્યો
 રાઘયા સહિતો જનાઃ । પ્રદોષકાલે ભગવાન્ પ્રીત્યા દામોદરા-
 મિધઃ ॥૭૬॥ ઉપવાસો જાગરશ્ચ બ્રહ્મચર્યાદિમિર્યમૈઃ । સહાવ્ર
 કાર્યો દ્વાદશ્યાં પુનશ્ચોત્તરપૂજનમ્ ॥૭૭॥ સન્તર્પ્ય ભગવદ્ભક્ત-
 આહ્વાણાંશ્ચેષ્ઠભોજનૈઃ । સહ સ્વેષ્ટજનૈઃ કાર્યા વ્રતિભિઃ પારણા તતઃ
 ॥૭૮॥ આરભ્યેકાદર્શી ભક્તા ! દિનાનાં પશ્ચકં સુરાઃ । મહોત્સવં
 પ્રકુર્ષન્તિ ક્ષીરાબ્ધૌ મુનિભિઃ સહ ॥૭૯॥ દિનપશ્ચક એતસિન્મહ-
 દોષોઽપિ નાસ્તિ ચૈ । બ્રાહ્મણાનામપિ તતો ભવેદુદ્વાહમદ્ગલમ્
 ॥૮૦॥ પ્રયોઘન્યુત્સયો હોષ વ્રતિવર્ષ મદાશ્રિતૈઃ । અવશ્યમેષ કર્તવ્યઃ

આનંદ ઉત્સવ થાય છે, આ કારણથીજ આ એકાદશી સર્વથાથી અધિક
 માની છે ॥૭૩॥ વળી તમો સર્વ સાક્ષણો-આ એકાદશી દુર્વાસાના શાપને
 પ્રતિપાલન કરવાના મિષથી આ પૃથ્વીમા પ્રાદુર્ભાવ પામેલા સાક્ષાત્ ધર્મ-
 દેવ મારા પિતાની પ્રાદુર્ભાવતિથિ પણ છે, માટે અમને પ્રિયતમા આ
 તિથિ છે ॥૭૪॥ તો આ તિથિએ પ્રાત કાળે મારા આશ્રિતોએ લક્ષ્મીએ
 સહિત યોગેશ્વર વાસુદેવની અને લક્ષ્મિએ સહિત ધર્મદેવની પૂજા
 કરવી ॥૭૫॥ હે જના ! સાંસરમયે પ્રબોધની એકાદશીના સ્વામી
 દામોદર નામના ભગવાનની રાધાસાથે પ્રીતિથી પૂજા કરથી ॥૭૬॥
 આ તિથિએ ઉપવાસ જાગરણ અને બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમ અવશ્ય અનુષ્ઠાન
 કરવો દ્વાદશીએ ફરીથી ઉત્તરપૂજન કરીને, ભગવદ્ભક્ત બ્રાહ્મણોને
 ઈષ્ટ ભોજનોવડે જમાડીને પછીથી સ્વેષ્ટજનો સાથે સ્વયં મતી પારણા
 કરે ॥૭૭-૭૮॥ હે ભક્તો ! દેવતાઓ ક્ષીરસાગરના તીરમાં કાર્તિક
 શુકલ એકાદશીને આરંભીને પૂર્ણિમાપર્યંતના પાંચ દિવસ મુનિઓ
 સાથે મહોત્સવ કરે છે ॥૭૯॥ આજ પાંચ દિવસોમાં ગ્રહવિગુણતાનો પણ
 દોષ નથી, માટેજ બ્રાહ્મણોએપણ નિવાહાદિ માગલિક કાર્યપણ તે આ

સર્વેયતફલપ્રદઃ ॥૮૧॥ ઔદોવીયે સમ્પ્રદાયે સર્વાન્યેકાદશી
તિથિઃ । ઉપોપિતવ્યા પુરુષેર્નારીમિશ્રાત્મશુદ્ધયે ॥૮૨॥ એકાદશી
વાસુદેવ આત્મીયામેવ યત્તિધિમ્ । ચકારાતઃ સદોપોપ્યા શુદ્ધા
કૃષ્ણા ચ સાંચિલૈઃ ॥૮૩॥ યતિમિર્વિધવાસ્ત્રીમિસ્ત્વેપોપોપ્યા
વિશેષતઃ । અન્યથા વ્રહ્મહત્યા સ્યાત્તેષાં તાસાં દિને દિને ॥૮૪॥
એકાદશીનાં સર્વાસામશક્તા ય ઉપોપજે । કુર્યુસ્તે ફલનશાયેન
ફલપૈરપિ વ્રતમ્ ॥૮૫॥ ઈદ્રશાઃ પુરુષા યે સ્યુરશક્તા યોપિતોઽપિ
ચ । ચાતુર્માસ્યેકાદશિકાસ્તૈરુપોપ્યા, પ્રયત્નતઃ ॥૮૬॥ તન્નાપ્યશકૈ
પુરુષે, ફલમૂલાશને જનાઃ । । વિધાય તદ્વ્રતં કાર્યં વાનપૂજાસમ
ન્નિતમ્ ॥૮૭॥ અપિ તાદગ્નિવધૈઃ પુમ્મિરુપોપ્યાસ્તિન્ન શાદરાત્ ।

દિવસોમા થાયજ ॥૮૦॥ તે આ પ્રબોધનીનો ઉત્સવ સર્વ મારા આશ્રિતોએ
પ્રતિવર્ષ અવશ્ય કરવોજ, કેમકે આ ઉત્સવ સર્વ જતકજીને આપનારો
છે ॥૮૧॥ તો આ ઉદ્ધવસપ્રદાયમા રહેલા સ્ત્રીપુરુષ સર્વેએ ચિત્તશુદ્ધિ
માટે તે આ સર્વ એકાદશીનું ઉપોપજુવત કરવું ॥૮૨॥ ભગવાન વાસુ
દેવે એકાદશી તિથિને ખોતાનીજ કરી માની છે, માટે શુદ્ધ કે કૃષ્ણ
સર્વકોઈ એકાદશીનો ઉપવાસ અમારા આશ્રિતોએ કરવો ॥૮૩॥ યતિ
ઓએ અને વિધવાઓએ તો આ ઉપોપજુવત વિશેષપણે કરવું ન કરે
તો દિને દિને બ્રહ્મહત્યાને સમાન પાતક થાય ॥૮૪॥ જે પુરુષો બ્યાધિ
વિગેરેવડે પરાભવ પામ્યા હોય તેમણે તો કૃણાહાર નમ્તોજીન આ
દિક ગોણુપક્ષે કરીનેપણુ આ જત રાખવું ॥૮૫॥ તેવાપણુ અશક્ત નર
નારીઓએ પ્રયત્નથી આતુર્માસ્ય સળખી એકાદશીનો અવશ્ય ઉપવાસ
કરવો ॥૮૬॥ દે જના । સર્વથા જે અશક્ત હોય તેમણે તેમા પણ ઉપ
વાસના પ્રતિનિધિ તરીકે કૃણ મૂળાદિમાત્રના ભક્ષણથી એકાદશીજત દાન
પૂજા આદિએ સહિત કરવું ॥૮૭॥ તેવા અસમર્થ પુરુષોએપણુ સાધની,
(આપાઠ શુભ એકાદશી) બોધની (કાર્તિક શુભ એકાદશી) પરિવર્તિની
(ભાદ્ર શુભ એકાદશી) આ ત્રણ એકાદશીનો અવશ્ય ઉપવાસ કરવો
ત્રણમા પણ આ પ્રબોધની અવ્યધિક છે, કારણ કે જતથી અનુપાલન

શયની યોધની ચૈવ તૃતીયા પરિવર્તિની ॥૮૮॥ તાસામપ્યધિકા
 હોપા યોધન્યાનન્દદાયિની । ઉપોપ્યાવશ્યમશિલૈઃ સઠ્ઠિવાન્બુ-
 પાયિભિઃ ॥૮૯॥ એકેનાપ્યુપવાસેન પ્રવોધન્યાઃ કૃતેન વૈ । એકાદ-
 શીનાં સર્વાસાં નિરાહારફલં ભવેત્ ॥૯૦॥ વ્યાવહારિકવિક્ષેપો ન
 યેપાં ધનિનશ્ચ યે । મહાપૂજા તુ તૈઃ કાર્યા સર્વાસ્વેકાદશીપ્રપિ
 ॥૯૧॥ શ્રીકૃષ્ણો નિર્ગુણો યસ્તુ સર્વકારણકારણમ્ । સ મધ્યક-
 લશે પૂજ્યઃ સર્વતોભદ્રમણ્ડલે ॥૯૨॥ પञ्ચરાત્રપ્રસિદ્ધાભિઃ શક્તિભિઃ
 સહ તસ્ય યાઃ । મૂર્તયઃ કેશવાદ્યાસ્તાઃ પૂજ્યાસ્તત્પરિમણ્ડલે ॥૯૩॥
 પञ્ચામૃતેન સ્વપત્નમભિવેકો મહાન્સ્તથા । મહાનૈવેદ્યદાનં ચ મહા-
 નીરાજનં પ્રભોઃ ॥૯૪॥ યત્તત્સર્વં હિ શાસ્ત્રોક્તં કાર્યમેકાદશીદિને ।
 સર્વં ત્ર કર્તું યોઽશક્તઃ સ ચાતુર્માસ્ય આચરેત્ ॥૯૫॥ તન્નાપ્ય-
 શક્તો યોધન્યાં કુર્યાદેવ મહોત્સવમ્ । વિષ્ણુશાસ્ત્રં ન કર્તવ્યં ધનિ-

કરતા આ એકાદશી આલોક પરલોકમાં આનંદ દેનારી છે. એનો સર્વેએ
 અવશ્ય ઉપવાસ કરવો. એકવાર કે બે વાર જળને પિવે પણ અધિક નહિ
 ॥૮૮-૮૯॥ પ્રબોધનીનો ઉપવાસ એકપણ કરવાથી સર્વ એકાદશીઓના
 નિરાહાર ઉપવાસ જળને પામે (આ સ્તુતિ સમજવી) ॥૯૦॥ જેઓ
 ધનાઢ્ય હોય અને જેમને વ્યાવહારિક કાર્યાન્તરનો વિદ્વેષ ન હોય, તે
 સાવધ ચિત્તાવાળા દ્રવ્યસપત્ર નરોએ તો સમસ્ત એકાદશીએ લગવાનની
 મહાપૂજા કરાવવી ॥૯૧॥ મહાપૂજનો ક્રમતો આ છે-જે તો સર્વેશ્વરેશ્વર
 નિર્ગુણ સર્વકારણકારણભૂત શ્રીકૃષ્ણ લગવાન છે તેમની તો સર્વતોભદ્ર
 મંડળના મધ્યમાં રહેલા કળશમાં પૂજા કરવી ॥૯૨॥ પંચરાત્રમાં પ્રસિદ્ધ
 શક્તિઓએ સહિત જે શ્રીકૃષ્ણની કેશવાદિ મૂર્તિઓ છે તેમની તેમના
 પરિમંડળમાં (યોગેર મંડળાકાર પ્રદેશમાં) પૂજા કરવી ॥૯૩॥ પંચામૃત
 આન મહાભિષેક મહાનૈવેદ્ય મહાનીરાજન આદિક સર્વ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી
 એકાદશી દિવસે કરવું સર્વ એકાદશીઓમાં મહાપૂજા કરવા અસમર્થ હોય
 તો ચાતુર્માસ્યની એકાદશીઓમાં કરે ॥૯૪-૯૫॥ તેમાંપણ અશક્ત પુરૂષ
 પ્રબોધની એકાદશીએ મહાપૂજોત્સવ કરેજ. એમાં વિતત્રીભને નજ કરે.

કૈરત્ર મામકૈઃ ॥૧૬॥ એકાદશી તિથિ. પ્રેષ્ટા વાસુદેવસ્ય સદ્વિય !
તતસ્તત્રોત્સવઃ કાર્યો વિશેષેણ મદાશ્રિતૈઃ ॥૧૭॥ ય ઇતા નૈવ
મન્યેત તિથિં સ તુ પુમાજ્ઞનાઃ ! ! ઔદ્ધવીયાધ્વનો વાહો ભવતી
સ્વવગમ્યતામ્ ॥૧૮॥ શ્રુત વચન—ઇતદ્વિશમ્યાતિમુદં પ્રપન્ના
મદ્દામુનેસ્તસ્ય ધ્વજો જનાસ્તે । વિધિં વ્રતસ્યાસ્ય લુભુત્સવસ્તં પુન-
સ પૃચ્છન્તિ હરિં નરેશ ! ॥૧૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्र
धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे एकादश्युत्पत्तिद्वन्द्वानादिनिरूपणनामा
द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥२०॥

જના કતુ —એકાદશીવ્રતમિદં વિધિના કેન સત્પતે ! ! અસ્મા
મિરિદ્ધ કર્તવ્યં યત્કમહંસિ તદ્વિ ન ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિવાચ—

ધનાઢય હોધને જો ધનયોલથી ન કરે તો તે મારો આશ્રિત નથી મારા
આશ્રયણપરાયણોએ આ અવશ્ય કરવું ॥૧૬॥ હે સદ્ભુક્ત્ય ! એકા
દશી તિથિ વાસુદેવ ભગવાનને પરમ પ્રિય છે, માટે મારા આશ્રિતોએ
વિશેષપણે એકાદશી દિવસે મહોત્સવ કરવો ॥૧૭॥ હે જના ! જે જન
આ એકાદશી તિથિને નજ માને (મત ન કરે) તે તો ઉદ્ભવસપ્રદાયથી
વિમુખ થાય, એમ જાણવું ॥૧૮॥ મુખતપ્તપિ કહે છે—હે નરેશ ! મુનિ
રાજ ભગવાન શ્રીહરિનું પૂર્વોક્ત વચન સાલગીને, સર્વ જનો પ્રહર્ષ પા
મીને, વિશેષપણે આ વ્રતનો વિવિ જાણવાની વાછાથી ફરીથી તે શ્રીહરિને
પુછવા લાગ્યા ॥૧૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને . તૃતીયપ્રકરણે પ્રબો-
ધન્યુત્સવે એકાદશ્યુત્પત્તિ-તદ્વન્દ્વનાદિનિરૂપણનામા દ્વાત્રિંશોઽ-
ધ્યાયઃ ॥૨૦॥

અધ્યાય ૩૩ મો.

હરિજનો પુછે છે—હે ભગવન ! આ એકાદશીવ્રત અમારે કયા
વિધિથી અહીં કરવું, તે વિધિને વિસ્તારથી સ્પષ્ટપણે અમોને તમો કહે
વાને યોગ્ય છે ॥૧॥ એરીતે પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે ભક્તો !

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાને એકાદશી વ્રતનો સર્વ વિધિ વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે

પદ્મપ્રકારાઃ પુનસ્ત્રેષા દ્વાદશ્યૂનસમાધિકૈઃ ॥૩॥ એવમષ્ટાદશ-
વિધા પ્રોક્તા પૂર્વમર્હર્ષિભિઃ । વિદ્યાધ્યાસ્ત્ર હેયત્વાચ્છુદ્ધાર્યા
ક્ષિત્તિરુચ્યતે ॥૫॥ આદિત્યોદયવેલાયાઃ પ્રાશ્નુહર્તદ્વયાન્વિતા ।
एकादशी तु सम्पूर्णा शुद्धा च परिकीर्तिता ॥६॥ एकादशी
द्वादशी वाऽधिका चेत्यज्यतां दिनम् । पूर्वं ग्राह्यं तूत्तरं स्यादिति

છે, એવો ન્યૂન સમ અધિકનો વિભાગ બણવો) તે સેદો એવી રીતે થયા
કે—૧ શુદ્ધન્યૂન—ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૨ શુદ્ધન્યૂન—સમદ્વાદશિકા, ૩ શુદ્ધન્યૂન-
અધિકદ્વાદશિકા, ૪ શુદ્ધસમ—ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૫ શુદ્ધસમ—સમદ્વાદશિકા,
૬ શુદ્ધસમ—અધિકદ્વાદશિકા, ૭ શુદ્ધાધિક—ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૮ શુદ્ધાધિક-
સમદ્વાદશિકા, ૯ શુદ્ધાધિક—અધિકદ્વાદશિકા, ૧૦ વિદ્ધન્યૂન—ન્યૂનદ્વાદ-
શિકા, ૧૧ વિદ્ધન્યૂન—સમદ્વાદશિકા ૧૨ વિદ્ધન્યૂન—અધિકદ્વાદશિકા, ૧૩
વિદ્ધસમ—ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૧૪ વિદ્ધસમ—સમદ્વાદશિકા, ૧૫ વિદ્ધસમ-
અધિકદ્વાદશિકા, ૧૬ વિદ્ધાધિક—ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૧૭ વિદ્ધાધિક-
સમદ્વાદશિકા, ૧૮ વિદ્ધાધિક—અધિકદ્વાદશિકા. એરીતે અઢાર પ્રકારની
એકાદશી પૂર્વના મહર્ષિઓએ કહી છે. તેમાં નવપ્રકારની વિદ્યા એકાદશી તો
ત્યાજ્ય હોવાથી તેમાં કાંઈ કહેવાનું નથી. નવ પ્રકારની શુદ્ધ એકાદશી
માઘ હોવાથી તેમાં જે કાંઈ કહેવાનું છે તે હવે હું કહું છું ॥૪-૫॥ એક
ઘટિકા પરિમિત રાત્રિ બાકી રહેવા રૂપ સૂર્યોદય કાળ થકી પૂર્વ
જે મુહૂર્તે યુક્ત-ચાર ઘટિકાપર્યંત વ્યાપતી એવી એકાદશી તો શુદ્ધ
અને સંપૂર્ણ કહી છે, કારણ કે ક્ષિત કાળમાં દશમીનો વેધ આવતો નથી
॥૬॥ એકાદશી જો અધિક-વૃદ્ધિને પામેલી હોય એટલે પ્રથમ દિવસે
એકાદશી સૂર્યોદયને સમારંભીને સાઠ ઘડીપર્યંત વ્યાપતી હોય અને
બીજે દિવસે વળી એક ઘડી પરિમિત હોય ત્યારે તો પ્રથમ દિવસ જે
સાઠ ઘડીરૂપ છે તેનો ત્યાગ કરવો—એટલે તે દિવસે વૈષ્ણવોએ જાત ન
કરવું કિંતુ ઉત્તર દિવસ જે એક ઘટિકારૂપ છે તે દિવસે એકાદશી જાત
કરવું. તેમજ જો દ્વાદશી અધિક-એકાદશી જેમ વૃદ્ધિને પામે છે તેમ કોઈ
વખતે દ્વાદશી વૃદ્ધિને પામતી હોય ત્યારે પણ પૂર્વ દિવસ (એકાદશી દિન)નો

વૈષ્ણવનિર્ણયઃ ॥૭॥ યદાદશી યદા લુપ્તા પરતો દ્વાદશી ભવેત્ ।

ત્યાગ કરીને ઉત્તર દિવસ (સાઠ ઘડીરૂપ દ્વાદશી દિવસ) ત્રતમાં ગ્રહણ કરવો. વિદ્વાનો ત્યાગ કરવાનો કહ્યો એથીજ પ્રથમ દિવસ ત્યાગ્ય છે એમ સિદ્ધ થઈ જાય છે તો ‘વિદ્વાને અધિકાર કરીને આ વચન પ્રવર્ત્યું છે’ એમ કહેવું સાચું નથી, અથાપિ શુદ્ધાના વિવેચનમાં ઉપયોગી હોવાથીજ એનો અહીં પ્રસંગ છે એમ કહેવાથી કશી ક્ષતિ નથી. અથવા-શુદ્ધાને અધિકાર કરીનેજ આ વચનની પ્રવૃત્તિ છે—જે શુદ્ધા હોય તેજ બે અધિક હોય તો પૂર્વા (પ્રથમની) એકાદશી ત્યાગ કરવી અને પરા (પછીની) જ ત્રતમાં ગ્રહણ કરવી. એકાદશીતો અધિક ન હોય કિંતુ દ્વાદશી અધિક હોય ત્યારેપણ પૂર્વ દિવસ એકાદશીએ પૂર્ણ હોવા છતાં પણ તેનો ત્યાગ કરવો અને પર (પછીનો) દિવસ જે પ્રથમ દ્વાદશી રૂપ છે તે ત્રતમાં લેવો. ‘અષ્ટિદ્વાદશી સ્વાષ્ટ દ્વાદશી વૃદ્ધિગામિની’ આ ઉત્તરવચન તો અધિકદ્વાદશિકા અધિકશુદ્ધા વિવચવાળું છે માટે એનાથી એનો ભેદ છે. આ વચનતો ન્યૂનદ્વાદશિકા શુદ્ધાધિકા અને અધિકદ્વાદશિકા શુદ્ધન્યૂના એકાદશીને અધિકાર કરીને પ્રવર્તેલું છે. આ વ્યાખ્યાન પદ્યમાં ‘શુદ્ધાયોં કિલ્લિદુષ્યતે’ આ ઉપક્રમ વાક્યની અનુરૂપતા સ્પષ્ટ છે ॥૭॥ બે એકાદશીનો હોપ હોય, એટલે સાક્ષાત્ સૂર્યોદય પછી એક ઘટિકાપરિમિત દશમી હોય, તેની ઉપર પંચાવન ઘટિકા પરિમિત એકાદશી હોય તે આ એકાદશી લુપ્તા-ક્ષય પામેલી કહેવાય. (કેમકે બન્ને તિથિમાં સૂર્યોદય સાથે એનો સંબન્ધ રહ્યો નહિ) આવા સમયે આ એકાદશી વિદ્વા થતાં ત્રતમાં અયોગ્ય હોવાથી આવી લુપ્તા એકાદશીને બીજે દિવસે જે દ્વાદશી હોય તેનોજ પરમ ગતિની ધૃષ્ટિવાળાએ ઉપવાસ કરવો. વિદ્વાનો નિષેધ કરવાથીજ આ અર્થ આવી જાય છે, એટલે આ વચનની જરૂર નથી. તથાપિ ‘જ્યારે અંશથીપણ સૂર્યોદયસાથે એકાદશીનો સંબન્ધ નથી તો પર દિવસે (દ્વાદશી દિવસે) ત્રત કરવું તેતો અયોગ્ય હોવાથી બીજી કોઈ ગતિ નથી માટે વિદ્વાનો પણ આદર કરવો હીક છે’ એમ કોઈ આશંકા લાવે તેનું નિવારણ કરવું એ આ વચનનું પ્રયોજન છે. તો આ વચન ન્યૂનદ્વાદશિકા અને ન્યૂના વિદ્વા એકાદશીને

उपोष्या द्वादशी तत्र यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥८॥ दशमीमि
थिता पूर्वा द्वादशी यदि लुप्यते । उपोष्या द्वादशी तत्र त्रयो

અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્ત્યું છે, એમ સમજવું ॥૮॥ પૂર્વા-એકાદશી ને દશ
મીએ મિશ્રિત હોય અને દ્વાદશી ક્ષુભ-ક્ષય પામી ગઈ હોય-એટલે પૂર્વ
દિવસે દશમી સૂર્યોદય પછી બે ઘડી કે ત્રણ ઘડી સખન્ધ ધરાવતી હોય
પછીથી એકાદશી પ્રવર્તતી હોય, આ એકાદશી અધિક હોવાથી બીજે
દિવસે સૂર્યોદય પછી ઘડી કે બે ઘડી પહોંચતી હોય, તેપછી દ્વાદશી
બેસતી હોય, આ દ્વાદશી પચાવન ઘડીપર્યંત રહેતી હોય, તે આ દ્વાદશી
પૂર્વ દિવસે અને ઉત્તર દિવસે સૂર્યોદય સમયે સખન્ધે રહિત હોવાથી
ક્ષુભ સમજવી આવા યોગમાં ત્રયોદશીએજ પારણા કરવા, ઉપવાસ તો
દ્વાદશીએજ કરવો તેના ચક્રી પ્રથમ દિવસે જે એકાદશી તેતો દશમીથી
મિશ્રિત હોવાથી હેયજ છે વિદ્વાનો લાગ કરવાનો કહ્યો એથીજ આ
અર્થ આવી નય છે તો આ વચનની જરૂર નથી, તથાપિ 'પારણામા ઉપ
યોગી દ્વાદશીનો યોગ નથી માટે અગતિથી વિદ્વાનોજ આદર કરવો' એવી
કોઈ શકા લાવે તેના નિવારણમાટે આ વચનનું પ્રયોજન છે ચદાપિ એકા
દશીનો બે દિવસે યોગ હોવા વિના દ્વાદશીના લોપનો સહવ નહિ હોવાથી
દ્વાદશીના લોપમાં એકાદશીનું અધિકપણુ પ્રાપ્ત થઈ નય છે માટે 'દુક્કા
વર્ગી દ્વાદશી ઘાઠધિકા ચૈત્યઝ્યતાં દિનમ્ । પૂર્વે' આ પૂર્વ વચનથીજ એ
અર્થ આવી નય છે તથાપિ તેમાં એકાદશીની વૃદ્ધિ એ શકામૂળ છે, અહીં
તો તેની વૃદ્ધિ નથી એક તિથિ પૂર્વ દિવસે સૂર્યોદયને સમારંભીને પ્રવર્તી
હોય તેનો બીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી પણ યોગ રહેતો હોય તો તે 'વૃદ્ધિ'
એમ પરિભાષાથી કહેવાય છે અહીં 'દશમીમિથ્રા' એમ કહ્યું છે તો પૂર્વ
દિવસે પ્રાત સમયે સૂર્યોદયપછી ઘટિકામાત્ર કે તેનો અશ દશમીનો સ
ખન્ધ જણાય છે, એમ કહેવાથીજ 'દશમીમિથ્રા' આ પ્રયોગનું સ્વારસ્ય
આવે છે, અન્યથા તો દશમીવિદ્વા' એવો પ્રયોગ કરાત, માટે આવો
સૂક્ષ્મ ભેદ નહિવો તેમ તેમા એકાદશીનો પુષ્કળ યોગ એ આશકાનું
બીજ છે, અહીં તો પારણામા ઉપયોગી દ્વાદશીનો અભાવ એ આશકાનું

દશ્યાં તુ પારણમ્ ॥૨॥ સમ્પૂર્ણકાદશી ત્યાગ્યા પરતો દ્વાદશી
યદિ । ઉપોપ્યા દ્વાદશી તત્ર દ્વાદશ્યામેવ પારણમ્ ॥૨૦॥ નવમી
પલમેકં સ્યાદશમી પરતો યદિ । ઉપોપ્યા દ્વાદશી શુદ્ધા ત્રયોદશ્યાં

બીજા છે એવોપણ લેદ છે ॥૨૧॥ પૂર્વ દિવસે યદ્યપિ એકાદશી સપૂર્ણ હોય,
તે થકી બીજે દિને પ્રવર્તેલી જે દ્વાદશી તેજ તે થકી બીજે દિવસે પણ
જે પહોંચતી હોય તો પ્રથમ દ્વાદશીએ ઉપવાસ કરવો અને બીજા દ્વાદ
શીએ પારણા કરવા, પણ સપૂર્ણ એકાદશીએ ઉપવાસ ન કરવો તેમ
પ્રથમ દ્વાદશીએ પારણા ન કરવા (અર્થાત્ પૂર્વદિને પૂર્ણ એકાદશી હોય,
બીજે દિને સૂર્યોદયને સમારંભીને સાઠ ઘડી પરિમિત દ્વાદશી હોય, આજ
દ્વાદશી બીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી પણ જે ઘડી કે ત્રણ ઘડી વ્યા
પતી હોય, ત્યારે પ્રથમ દ્વાદશીમા ઉપવાસ અને બીજા દ્વાદશીમાં પારણા
કરવા) યદ્યપિ આ વચનનો અર્થ 'દ્વાદશી વાઙધિકા ચેત્વજ્યતાં દિનં પૂર્વ
પ્રાણમુક્તર' આ પૂર્વવચનથીજ આવી જાય છે તો આ વચનની જરૂર
જણાતી નથી તથાપિ દ્વાદશીની વૃદ્ધિને અધિકાર કરીનેજ આ વચન
પ્રવર્ત્યું છે એમ જાણવું. આમા 'એકાદશીનું વિદ્વાપણ છે અને આમા
શુદ્ધાપણ છે' એવા વિશેષને જણાવનારૂં તો કાઠિપણ પદ અને વચનમા
પણ નથી, તથાપિ 'સંપૂર્ણાં' એવા વિશેષનો અહીં નિર્દેશ કર્યો છે અને વળી
શુદ્ધામા 'સંપૂર્ણાં' એવા શબ્દની પરિભાષા અન્ય સ્થળે છે તો પૂર્વવચન
વિદ્વાને અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્ત્યું છે અને આ વચન શુદ્ધાને અભિપ્રાય
કરીને પ્રવર્ત્યું છે આવી વિષમતા સમજવી પૂર્વવચન પણ શુદ્ધાપર છે
એમ લઈએ તો તેની દૃઢતા કરવા આ બીજું પ્રમાણ છે એમ જાણવું
॥૨૦॥ જે નવમી સૂર્યોદય પછી પણ પરિમિત હોય, તેપછી દશમી
પ્રવર્તતી હોય, તે આ દશમી બીજે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાજ નિવૃત્ત થઈ
જતી હોય, ત્યારે દશમી લુપ્ત-ક્ષય પામેલી જાણવી તેથકી બીજે દિવસે
જે એકાદશી આવે તેનો ઉપવાસ ન કરવો, કેમકે તેમા દશમીનો વેધ આવે
છે, માટે શુદ્ધ દ્વાદશીમાજ ઉપવાસ કરવો અને ત્રયોદશીમા તો પારણા
કરવા યદ્યપિ વિદ્વાપણથીજ તેનો ત્યાગ પ્રાપ્ત થાય છે તો દશમીનો ક્ષય

તુ પારણમ્ ॥૧૧॥ અવિદ્ધેકાદશી સ્યાચ્છ દ્વાદશી વૃદ્ધિગામિની ।
 યદા તદોપવાસસ્તુ શક્તૈઃ કાર્યો દિનદ્વયે ॥૧૨॥ દ્વાદશ્યામેવ
 ચાશત્તૈર્વિષ્ણુમકૈરુપોષણમ્ । કર્તવ્ય સોત્સવ ભક્ત્યા દ્વાદશ્યામેવ
 પારણમ્ ॥૧૩॥ એકાદશીમુપોષ્યાથ દ્વાદશીં સમુપોષયેત્ । ન તત્ર

ફરી વિધાનમા અહીં વિભેદક થતો નથી, અથાપિ ત્રયોદશીએપણ પાર
 ણાનો સત્સવ બતાવામાટે એનો આ ઉપન્યાસ છે 'વેધ ન હોવા છતાં
 પણ આ વિશેષવચન છે' એમ બીજા કહે છે આમા સપ્રદાયને અનુસારે
 નિર્ણય બાબતે ॥૧૧॥ અવિદ્ધાજ એકાદશી પળમાનપણુ બીજે દિવસે
 પહોચતી હોય, તેની ઉપર પ્રાપ્ત થતી દ્વાદશી બીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી
 ઘટીમાન કે પળમાન પહોચતી હોય, ત્યારે સમયોએતો બે દિવસ (શુદ્ધ
 એકાદશીમા અને પ્રથમ દ્વાદશીમા) ઉપવાસ કરવો અને બીજી દ્વાદશીમા
 પારણા કરવા ॥૧૨॥ અસમર્થ વિષ્ણુલક્ષ્મીએ તો પરદિન દ્વાદશીમાજ
 ઉત્સવ સહિત ઉપવાસ ભક્તિથી કરવો અને તેથી પરદિન બીજી દ્વાદ
 શીમાજ પારણા કરવા 'શુદ્ધ એકાદશીનો પ્રથમ દિવસેજ લાલ થવાથી
 તે દિવસે ઉપોપણુ પ્રાપ્ત થાય છે તો ફરી તે થકી બીજે દિવસે ઉપવાસ
 કરવામા આવે તો પ્રથમ ઉપવાસના અગત્ય પારણાનુ અનુધાન નહિ
 થવાથી 'તત્તમમ આય' એમ કોઈ આશંકા કરે તો તેમ નથી દ્વાદશીની
 જ્ઞાને વૃદ્ધિ હોય ત્યારે તે થકી બીજે દિવસજ પારણાનો મુખ્ય સમય
 છે એમ સિદ્ધ થાય છે, વળી બને તિથિના (એકાદશી દ્વાદશી) દેવતા
 વિષ્ણુ હોવાથી તેમ બન્નેય દિવસે શુદ્ધ એકાદશીનો અન્વય હોવાથી બન્નેય
 તિથિઓ હરિદિન થતા ઉપવાસને ચોખ્ખ દિવસ થાય છે માટે બીજી દ્વાદ
 શીએ પારણા કરવા વસ્તુતાએ ત્રતમા મુખ્યપણુ તો પછીના (બીજા)
 દિવસનુજ છે આ બે બે દિવસ ઉપવાસ કરવાનો કલો, એતો શકોના
 પ્રત્યે અવ્યનુસામાન છે તો આ વચન અધિકદ્વાદશીકા અધિકશુદ્ધા
 એકાદશીને અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્તેલું બાલુ બીજાઓતો—અધિક દ્વાદશીકા
 શુદ્ધ-નૂના એકાદશીને અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્ત્યું છે એમ ધોળના કરે છે
 એમ માને તો શકોના પ્રત્યે બે બે દિવસ ઉપવાસ કરવાની અવ્યનુસા

વિધિલોપઃ સ્યાદેવો યદુમયોર્હરિઃ ॥૧૪॥ દશમી પચ્ચપશ્ચાદ્દશટિકા
 યાવદેવ હિ । તાવન્ન દશમીવેધઃ પ્રોક્તઃ પ્રોક્તસ્તદૂર્ધ્વતઃ ॥૧૫॥
 એવમેવ હિ ગોસ્વામિવિઠ્ઠલેશમતં તતઃ । મદીયૈરપિ યુગ્માભિસ્ત-
 દેવ ગ્રાહ્યમાદરાત્ ॥૧૬॥ બહુવાક્યવિરોધેઽથ સન્દેહે ચ તિથેર્વિ-
 દામ્ । ઉપોપ્યા દ્વાદશી શુદ્ધા ત્રયોદશ્યાં તુ પારણમ્ ॥૧૭॥ એકા-
 દશી પ્રમાદેન વિસ્મૃતા સ્યાચ્ચદા તદા । પરેઽહિ દ્વાદશીમેવ સમુ-
 પોપ્ય ઘતં ચરેત્ ॥૧૮॥ એકાદશેન્દ્રિયાણાં યત્તસદ્વિષયલક્ષણમ્ ।
 હિત્વાઽઽહારં વાસુદેવસમ્મુજ્જત્વમગ્નિહતમ્ ॥૧૯॥ એકાદશીવત-
 સ્યૈતન્મુખ્યં ભવતિ લક્ષણમ્ । ઉપવાસો નિરાહારણ્વ એવ મતો બુધૈઃ
 ॥૨૦॥ ઉપાવૃત્તસ્ય પાપેભ્યો યસ્તુ વાસો ગુણૈઃ સહ । ઉપવાસઃ

કરી તેતો યથાસપ્રદાય જાણવી ॥૧૩-૧૪॥ દશમીનો વેધ સ્પષ્ટપણે પ્રતિ
 પાદન કરેછે—જ્યાસુધી દશમી પંચાવન ઘડી વ્યાપતી હોય ત્યાસુધી
 દશમીવેધ કહ્યો નથી જો પચાવન ઘડી ઉપર પળમાત્રપણુ દશમી હોય
 તો દશમીવેધ કહેલો જાણવો વિઠ્ઠલેશ ઓસ્વામિઓનેપણુ આ અનુમત
 છે, માટે મારા આશ્રિત તમારેપણુ એજ આદરથી ગ્રહણ કરવું ॥૧૫-
 ૧૬॥ જ્યારે નિખન્ધકારો ગદ્ગદ હોવાથી તેમના વિવિધ વચનોના અર્થનો
 વિચાર કરતા પરસ્પર વિરોધ આવવાથી વેધમા સંશય થાય કે તિથિ
 નિર્ણયને જાણનારા જ્યોતિષોની ગણનામા પરસ્પર વિરોધ આવતા વેધમા
 સંશય થાય ત્યારે શુદ્ધ દ્વાદશીનોજ ઉપવાસ કરવો અને ત્રયોદશીએ પા-
 રણા કરવા ॥૧૭॥ હવે પ્રમાદથી શુદ્ધ એકાદશીના ઉપવાસના અતિક્રમમાં
 નિર્ણય કહેછે—જો એકાદશી પ્રમાદને લીધે વિસ્મૃત થઈ જાય તો ખીજે
 દિવસે દ્વાદશીએ ઉપવાસ કરીને ત્રયોદશીએ પારણા કરવા ॥૧૮॥ હવે
 ઉપવાસનું સ્વરૂપ કહેછે—આ એકાદશીવતમા નિરાહારતારૂપ જે ઉપ-
 વાસ કહ્યો તે કેવળ અજલાગમાત્રરૂપ ન સમજવો, કિંતુ ઓત્તાદિ તેતે એ
 કાદશ ધન્દ્રિયોના આહારરૂપ જે શબ્દાદિ વિષયો તેના ત્યાગરૂપ મુખ્ય ઉપ-
 વાસ જાણવો તેતે ધન્દ્રિયોના આહારનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક જે વાસુદેવનું
 અવિચ્છિન્ન સ-મુખપણુ (વાસુદેવપરાયણતારૂપ) છે એજ એકાદશીનું

સ વિશેય. સર્વમોગવિચર્જિત. ॥૨૧॥ તત્ત્વપ્રજ્ઞપનં ધ્યાનં તત્કથા
શ્રવણાદય* । ઉપાસકૃતામેતે ગુણા પ્રોક્તા મનીષિભિ ॥૨૨॥
ક્ષમા સત્ય દયા શોચ દાનમિન્દ્રિયનિગ્રહ । દેવપૂજાગ્રિહવનં
સન્તોષ સ્તેયચર્જનમ્ ॥૨૩॥ એકાદશં વ્રહ્મચર્યમર્હિતારસવર્જનમ્ ।
સર્વવ્રતેષુ સામાન્યા ધર્મા एते ત્રયોદશ ॥૨૪॥ સ્મૃતિશ્ચાલોકન
ગન્ધ. સ્વાદન ચાપિ કીર્તનમ્ । અન્નસ્ય સર્વથા વર્જ્યમુપવાસં પ્રકુ-
ર્ષતા ॥૨૫॥ પતિતાન્નાસ્તિકાર્નિહંસાનત્યજાન્વેદનિન્દકાન્ । નામિ

નિરાહાર ઉપવાસવ્રત બુધજનોએ મુખ્ય માન્ય છે ॥૧૯-૨૦॥ ઉપવાસ
શબ્દની નિર્મિતિ આ છે-પાપકર્મોંથીથી ઉપ-ઉપનિવૃત્ત થએલા જનને
આગળ કહેશે એવા જપાદિ ગુણોસાથે જે વાસ સ્થિતિ તે આ સર્વ વિ-
પયભોગવર્જિત ઉપવાસ સમજવો ॥૨૧॥ તે વામુદેવનો જપવા યો ય
જે મન તેનો જપ કરવો, તેમની મૂર્તિનુ ધ્યાન કરવું, તેમની કથા
સાંભળવી, તેમની પૂજા કરવી, ઈત્યાદિ આ સર્વે ઉપવાસવ્રતમા
નિષ્ઠાવાળાઓને અપેક્ષિત ગુણો ગુણોએ કહેવા લાગ્યા ॥૨૨॥ વળી
સર્વ વ્રતોમા સાધારણ ક્ષમા આદિક જે તેર ધર્મો છે તેપણુ આ વ્રતમા
નિષ્ઠાવાળાને અપેક્ષિત લાગ્યા તેમાં ક્ષમા-પરાપરાધ સહન કરવો, સત્ય-
ભૂતહિતપૂર્વક યથાર્થ લાપણુ, દયા-પરપીડાનું અસહન, શીઘ્ર-ધાત
આદ્યતર એમ જે પ્રકારનું, દાન-પોતાના વિત્તાદિકનું પરને સ્વત્વ (મા-
લકીપણુ) સંપાદન કરી આપવું, ઇન્દ્રિય નિયંત્ર-નિયંત્રોને અભિમુખ
મર્યાદા મુકીને દોડતી શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનું નિયંત્રન, દેવ-પોતાના ઇષ્ટદેવનું
પૂજન, અગ્રિહવન-અગ્નિમા તેમનુંજ યજન, સતોષ-સદા સતુષ્ટ રહેવા
રૂપ લોભરાહિત્ય, અસ્તેય-પરપદાર્થનું અપહરણ ન કરવું, વ્રહ્મચર્ય-
સ્ત્રીસગત્યાગ આદિસા-ગ્રાણીઓને પીડા ન કરવી, રસવર્જન-રસા
સ્વાદનો પરિત્યાગ, આ તેર ધર્મો સર્વ વ્રતોમા સામાન્ય પાળવાનાં લાગ્યા
॥૨૩-૨૪॥ ઉપવાસવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો નર અન્નનું વારેવારે અનુસ્મરણ
રાગપૂર્વક તેનું દર્શન, તેના ગંધનું 'અહો ! કેવો ગંધ છે,' એમ મહણ અને
તેના ગુણોનું વર્ણન પણ સર્વથા નજ કરે તેમજ રસપરીક્ષામાટે પત્ર

ભાપેત નેક્ષેત ન સ્પૃશેચ વ્રતી નરઃ ॥૨૬॥ અનાતુરોઽસદૃઘૈવ પિવે-
ત્તોયં વ્રતી કચિત્ । ઈન્દ્રિયક્ષોભજનનં ભક્ષયેન્ન ચ કિન્નન ॥૨૭॥
ગાત્રાભ્યઙ્ગં શિરોભ્યઙ્ગં તામ્બૂલં ચાનુલેપનમ્ । વ્રતસ્યો વર્જયેદેવ
પદ્માયાં શયનં તથા ॥૨૮॥ સ્ત્રીणां સમ્પ્રેક્ષણાત્સ્પર્શાત્તામિઃ સઙ્ક-
ચનાદપિ । વિપચતે વ્રહ્મચર્યં સ્વદારેષુ તુ સઙ્કમાત્ ॥૨૯॥ પ્રાત્
આવશ્યકે કાર્યે ભાષણે તુ પરસ્ત્રિયા । સ્પર્શે વાપદિ સંવૃત્તે ન દોષો
ગૃહિણાં સ્મૃતઃ ॥૩૦॥ અસદૃજજલપાનાચ્ચ સદૃક્તામ્બૂલચર્ચણાત્ ।

અન્નને નજ લક્ષણ કરે ॥૨૫॥ વ્રતી નર પતિત, નાસ્તિક, હિંસક, અ-
લ્પજ, (ધોષી મોચી આદિક) વેદર્નિક, (ખૌદ્ર જૈનાદિક) આ સર્વની
સાથે બોલે નહિ, તેમ તેમનો સ્પર્શ ન કરે અને તેમને જીવેપણુ નહિ.
યદ્યપિ પતિતાદિકની સાથે નહિ બોલવાનો વિધિ સર્વને સાધારણ છે (વિ-
શેષ નથી) તથાપિ વ્રતિના પ્રતિ જે તેનું વિધાન છે તે મતભંગને કરવા-
પણું જણાવામાટે છે, અન્યથા (ન જણાવે તો) ‘પાપસંપાદક છે પણ
મતભંગ કરનાર નથી’ એવી કોઈ શંકા કરે ॥૨૬॥ ઉપવાસમતમાં નિઃ-
વાળો નર વારંવાર જળને ક્યારેય નજ પિવે, કારણ કે વારંવાર જળપાન
કરવાથી પણ ઉપવાસનો ભંગ થાય છે. આ અનાતુર (નિરોગી) ને પ્રતિ-
પેધ છે, આતુર-રોગીને તો આ પ્રતિપેધ નથી. તથા અશક્તને અભ્યનુસાર
કરેલો ક્ષણાદિ આહારપણુ બે ઈન્દ્રિયશોભ કરનારો હોય તો તેને ક્યારેય
નજ લક્ષણ કરે ॥૨૭॥ મતકર્તા પુરૂષ ગાત્રાભ્યંગ-ભુગન્ધિ તૈલાદિક
શરીર ઉપર મર્દન કરીને સ્નાન કરવું, શિરોભ્યંગ-ભુગન્ધિ તૈલાદિકથી
મસ્તક કેશનું પ્રસાધન કરવું, તાંબૂળ-નાગરવેલના પાનની બીડીનું લક્ષણ,
ચંદનથી અંગરાગ, આ સર્વનો લાગ કરે-નજ કરે. તથા આટલામાં શય-
નને નજ કરે ॥૨૮॥ મતમાં પાળવાપણુ કહેલું બે બ્રહ્મચર્ય તે નારીઓના
નિરીક્ષણથી, તેના સ્પર્શથી, તેની સાથે સંભાષણથી વિલુપ્ત થાયછે, માટે
મતીએ એનો પરિત્યાગ કરવો. ગૃહસ્થને તો પોતાની પત્નીમાં કેવળ
સંગમથીજ બ્રહ્મચર્યલોપ થાય પણ તેના નિરીક્ષણાદિકથી ન થાય. આવ-
શ્યક કાર્ય પ્રાપ્ત થતાં તો પરસ્ત્રી સાથે ભાષણથી તથા આપતકાળમાં તેના

સ વિદ્યેયઃ સર્વભોગવિવર્જિતઃ ॥૨૧॥ તત્ત્વપ્યજપનં ધ્યાનં તત્કથા
થવણાદયઃ । ઉપવાસકૃતામેતે ગુણાઃ પ્રોક્તા મનીષિભિઃ ॥૨૨॥
ક્ષમા સત્યં દયા શૌચં દાનમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ । દેવપૂજાગ્રિહવનં
સન્તોષઃ સ્તેયવર્જનમ્ ॥૨૩॥ એકાદશં વ્રત્તચર્યમહિંસા રસવર્જનમ્ ।
સર્વવ્રતેષુ સામાન્યા ધર્મા एते ત્રયોદશ ॥૨૪॥ સ્મૃતિશ્ચાલોકનં
ગન્ધઃ સ્વાદનં ચાપિ કીર્તનમ્ । મધસ્ય સર્વથા વર્જ્યમુપવાસં પ્રકુ-
ર્વતા ॥૨૫॥ પતિતાન્નાસ્તિકાન્હિંસાનત્યજાન્વેદનિન્દકાન્ । નામિ-

નિરાહાર ઉપવાસવ્રત બુધજનોએ સુખ્ય માન્યું છે ॥૨૬-૨૦॥ ઉપવાસ
શબ્દની નિર્દિષ્ટિ આ છે-પાપકર્મોથકી ઉપ-ઉપનિવૃત્ત થએલા જનને
આગળ કહેશે એવા જગાદિ ગુણોસાથે જે વાસ-સ્થિતિ તે આ સર્વ વિ-
ષયભોગવર્જિત ઉપવાસ સમજવો ॥૨૧॥ તે વાસુદેવનો જપવા મોખ્ય
જે મંત્ર તેનો જપ કરવો, તેમની મૂર્તિનું ધ્યાન કરવું, તેમની કથા
સાલજવી, તેમની પૂજા કરવી, ઇત્યાદિ આ સર્વ ઉપવાસવ્રતમા
નિષ્ઠાવાળાઓને અપેક્ષિત ગુણો સુનિઓએ કહેલા બહુવા ॥૨૨॥ વળી
સર્વ જતોમા સાધારણ ક્ષમા આદિક જે તેર ધર્મો છે તેપણુ આ જતમા
નિષ્ઠાવાળાને અપેક્ષિત બહુવા તેમા ક્ષમા-પરાપરાધ સહન કરવો, સત્ય-
શ્રુતહિતપૂર્વક યથાર્થ બાપણુ, દયા-પરપીડાનું અસહન, શૌચ-બ્રાત્ર
આદ્યંતર એમ જે પ્રકારનું, દાન-પોતાના વિતાદિકનું પરને સ્વત્વ (મા-
લકીપણું) સંપાદન કરી આપવું, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ-વિષયોને અભિમુખ
મર્યાદા મુકીને હોડતી શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનું નિયમન, દેવ-પોતાના ઇષ્ટદેવનું
પૂજન, અગ્રિહવન-અગ્નિમા તેમનું જ યજન, સતોષ-સદા સતુષ્ટ રહેવા
રૂપ લોભરાહિત્ય, અસ્તેય-પરપદાર્થનું અપહરણુ ન કરવું, અદ્વય-
શ્રીસંગત્યાગ, આહિંસા-પ્રાણીઓને પીડા ન કરવી, રસવર્જન-રસા
સ્વાદનો પરિત્યાગ, આ તેર ધર્મો સર્વ જતોમા સામાન્ય પાળવાના બહુવા
॥૨૩-૨૪॥ ઉપવાસવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો નર અન્નનું વારેવારે અનુસ્મરણુ
રાગપૂર્વક તેનું દર્શન, તેના ગંધનું ‘અહો ! દેવો ગંધ છે,’ એમ સહનું અને
તેના ગુણોનું વર્ણન પણ સર્વથા નજ કરે તેમજ રસપરીક્ષામાટે થતું

માપેત નેક્ષેત ન સ્પૃશેચ વ્રતી નરઃ ॥૨૬॥ અનાતુરોઽસકૃન્નૈવ પિત્રે-
ત્તોયં વ્રતી ક્વચિત્ । ઇન્દ્રિયક્ષોભજનનં ભક્ષયેન્ન ચ કિન્નન ॥૨૭॥
ગાત્રાભ્યક્લં શિરોભ્યક્લં તામ્બૂલં ચાનુલેપનમ્ । વ્રતસ્યો વર્જયેદેવ
સ્તદ્વાયાં શયનં તથા ॥૨૮॥ સ્ત્રીणां सम्प्रेक्षणात्स्पर्शात्ताभिः सङ्क-
थनादपि । विपद्यते ब्रह्मचर्यं स्वदारेषु तु सङ्गमात् ॥૨૯॥ પ્રાપ્ત
આવશ્યકે કાર્યે માપણે તુ પરહિયા । સ્પર્શ વાપદિ સંવૃત્તે ન દ્વોપો
ગૃહિણાં સ્મૃતઃ ॥૩૦॥ असकृज्जलपानाच्च सकृत्ताम्बूलचर्वणात् ।

અનને નજ લક્ષણ કરે ॥૨૬॥ વ્રતી નર પતિત, નાસ્તિક, હિંસક, અ-
લજ, (ધોષી મોથી આદિક) વેદનિંદક, (બૌદ્ધ જૈનાદિક) આ સર્વની
સાથે બોલે નહિ, તેમ તેમનો સ્પર્શ ન કરે અને તેમને જીવેપણુ નહિ.
યદ્યપિ પતિતાદિકની સાથે નહિ બોલવાનો વિધિ સર્વને સાધારણ છે (વિ-
શેષ નથી) તથાપિ વ્રતિના પ્રતિ જે તેનું વિધાન છે તે વ્રતલંગને કરવા-
પણું જણાવામાટે છે, અન્યથા (ન જણાવે તો) ‘પાપસંપાદક છે પણ
વ્રતલંગ કરનાર નથી’ એવી કોઈ શંકા કરે ॥૨૬॥ ઉપવાસવ્રતમાં નિષ્કા-
વાળો નર વારંવાર જળને ક્યારેય નજ પિવે, કારણ કે વારંવાર જળપાન
કરવાથી પણ ઉપવાસનો લંગ થાય છે. આ અનાતુર (નિરોગી) ને પ્રતિ-
પેધ છે, આતુર-રોગીને તો આ પ્રતિપેધ નથી. તથા અશક્તને અભ્યનુસા
કરેલો ક્ષણાદિ આહારપણુ જે ઇન્દ્રિયશોભ કરનારો હોય તો તેને ક્યારેય
નજ લક્ષણ કરે ॥૨૭॥ વ્રતકર્તા પુરૂષ ગાત્રાલ્લંગ-મુગન્ધિ તૈલાદિક
શરીર ઉપર મર્દન કરીને સ્નાન કરવું, શિરોલ્લંગ-મુગન્ધિ તૈલાદિકથી
મસ્તક દેશનું પ્રસાધન કરવું, તાંબૂળ-નાગરવેલના પાનની ખીડીનું લક્ષણ,
ચંદનથી અંગરાગ, આ સર્વનો ત્યાગ કરે-નજ કરે. તથા ખાટલામાં શય-
નને નજ કરે ॥૨૮॥ વ્રતમાં પાળવાપણુ કહેલું જે અલ્પચર્ય તે નારીઓના
નિરીક્ષણથી, તેના સ્પર્શથી, તેની સાથે સંભાષણથી વિલુપ્ત થાયછે, માટે
વ્રતીએ એનો પરિત્યાગ કરવો, શુદ્ધસ્થને તો પોતાની પત્નીમાં કેવળ
સંગમથીજ અલ્પચર્યલોપ થાય પણ તેના નિરીક્ષણાદિકથી ન થાય. આવ-
શ્યક કાર્ય પ્રાપ્ત થતાં તો પરસ્ત્રી સાથે ભાષણથી તથા આપતકાળમાં તેના

ઉપવાસઃ પ્રણયેદૈ દિવાસ્વાપાચ મૈથુનાત્ ॥૩૧॥ અશ્રુપ્રપાતો રો-
પથ્ય ફલહસ્ય કૃતિસ્તથા । પુરુષં ચ સ્ત્રિયં સઘો વ્રતાઙ્ગશયતિ
ધ્રુવમ્ ॥૩૨॥ દાનં વ્રતં ચ નિયમા ધ્યાનં ધ્યાનં હૃતં જપઃ । યત્નેનાપિ
શૃતં સર્વં પ્રોષિતસ્ય વૃથા ભવેત્ ॥૩૩॥ મિથ્યાવાદે દિવાસ્વાપે
વહુરોઽમ્યુનિવેષણે । અષ્ટાક્ષરં વ્રતી જત્વા શુદ્ધ્યેદદ્યોત્તરં શતમ્
॥૩૪॥ સ્તેનનાસ્તિકહિંસાદિમાપણાદૌ વ્રતી પુમાન્ । અષ્ટાક્ષરં
જપેત્કાત્વા શતત્રયમુદશ્રુતઃ ॥૩૫॥ તામ્બૂલમઘમાંસાદિમક્ષણે

અંગના કાર્યવશાત્ સ્પર્શથી જીવસ્થોને પ્રહસ્યર્થલોપ ન થાય ॥૨૯-૩૦॥
જેમ વારેવારે જળપાનથી ઉપવાસવ્રતનો ભંગ થાય તેમ એકવાર તાંબૂળ
ચર્ચણથી તેનો ભંગ થાયછે, તથા જેમ મૈથુનથી ઉપવાસવ્રતનો ભંગ
થાય તેમ દિવાનિદ્રાથી પણ તેનો ભંગ થાય. વારંવાર જળપાનનું અને
મૈથુનનું દૃષ્ટાંતપણે મહણુ કર્યું છે માટે પુનઃપ્રિ દોષ નથી. અથવા-પોતે
કહેલા અર્થમાં આ સ્મૃતિવાક્યનું પ્રદર્શન છે એમ બંધુબું ॥૩૧॥ રોષ-
વેશ, કલેશ કરવો અને અશ્રુપ્રપાત-રૂદન કરવું, આ દોષો નર-
નારીના વ્રતના વિલોપને અવશ્ય કરનારા છે, માટે વ્રતી નર તે આ
દોષોને નજર કરે ॥૩૨॥ મહા મલથી અનુષ્ઠાન કરેલાં જપ-દાન-વ્રત-
નિયમ-ધ્યાન-જ્ઞાન-હોમ આદિક સત્કર્મો ક્રોધ કરવાથી નિષ્ફળ થાય
છે, માટે ક્રોધને સર્વ પ્રકારે પરિત્યાગ કરે ॥૩૩॥ હવે વ્રતનિયમ
ભંગમાં પ્રાયશ્ચિત્તને કહેછે—શરીરની અસ્વસ્થતાને લીધે (પ્રામાદિક)
દિવાસ્વાપ થઈ જાય કે અસલ્ય ભાષણ થઈ જાય કે બહુવાર જળપાન
થઈ જાય તો વ્રતી નર એકસો આઠવાર અષ્ટાક્ષરમંત્રનો જપ કરવાથી
શુદ્ધ થાય છે (તે દોષના નિવારણદ્વારા વ્રતકળને પામેછે) ॥૩૪॥
ચોર-નાસ્તિક-હિંસક-પતિત-વેદનિદક આદિકની સાથે પ્રામાદિક સંભા-
વણાદિક થઈ જાય તો વ્રતી પુરુષ જ્ઞાન કરી ઉત્તરમુખે બેસીને ત્રણસો
વાર અષ્ટાક્ષરમંત્ર જપ કરવાથી શુદ્ધિને પામે છે ॥૩૫॥ પ્રાયશ્ચિત્તથી
પણ ન પરિહાર થાય એવા તો આ દોષો છે. કયા ? તો કહે છે—
તાંબૂળ-મઘ-માંસાદિકનું પ્રમાદથી પણ ભક્ષણ, તથા આશ્વવાતાનું

મૈયુને તથા । ગ્રામ્યવાર્તાપ્રકથને ગાલિદાને ચ તાડને ॥૩૬॥ તમા-
લમક્ષે મદરુદ્ધક્ષે ચ દ્યુતદેવને । અજ્ઞાનાદપિ સજ્ઞાતે વ્રતલોપો ભવે-
ન્નુવમ્ ॥૩૭॥ વિમર્તકાયાઃ સ્પર્શસ્તુ ભવેત્યુંસો ધિયા યદા । તસ્યાઃ
પુંસોઽથ ચ સ્પર્શો વ્રતલોપસ્તદોભયોઃ ॥૩૮॥ બુદ્ધિપૂર્વં વીર્યપાતઃ
પુંસઃ સ્વપ્નેઽપિ ચેદ્ભવેત્ । તદાપિ વ્રતલોપઃ સ્યાત્તત્પુમાન્ વિમિ-
યાત્ક્ષિયાઃ ॥૩૯॥ અષ્ટાવેવામ્રતપ્રાપ્તિ જલં મૂલં ફલં પયઃ । હવિર્ના-

કથન-ગાળિદાન-તાડનાદિ, તથા તમાકુનું લક્ષણ, માદક વસ્તુનું લક્ષણ,
દ્યુતક્રીડા અને સ્ત્રીસંગ આમાંથી એક પણ દોષ અજ્ઞાનથી જો થઈ નાય
તો નિશ્ચે વ્રત લોપ થાય ॥૩૬-૩૭॥ એરીતે જો પુરૂષને બુદ્ધિપૂર્વક વિધ-
વાનો સ્પર્શ થાય અને જો વિધવાને બુદ્ધિપૂર્વક પુરૂષનો સ્પર્શ થાય તો
બંનેના વ્રતનો લોપ થાય ॥૩૮॥ જો પુરૂષને બુદ્ધિપૂર્વક વીર્યપાત થાય
અને સ્વપ્નમાં પણ વીર્યપ્રસ્પર્શ થાય તો તેના પણ વ્રતનો વિલોપ પ્રાપ-
્તિથી પણ ન પરિહાર થાય એવો થાય, માટે વ્રતી પુરૂષ સ્ત્રીચક્રી લય
પામે ॥૩૯॥ આ ઉપવાસ વ્રતમાં નહિ વિરોધ કરનારાં આ આઠજ છે-
જળ, (એકવાર કે બે વાર પીધેલું) મૂળ ફળ કે દુધ (એક વાર સેવેલું)
હવિઃ-હોમતાં બાકી રહેલું, વિધિપ્રાપ્ત, ઋત્વિજોને નિયમથી લક્ષણપણે
લાગુ થતું એવું હવિષ્યાન્ન, (અથવા વ્રતોચિત હવિષ્યાન્ન) ગ્રાહણકા-
મ્યાથી અજનો સ્વીકાર (એકાદશીએ ગ્રાહ્યમાં કોઈ ગ્રાહણે પિત્રાદિકને
સ્થાને નિર્મત્રણ કરેલાને તે ગ્રાહણની કામ્યાથી અજનો સ્વીકાર વ્રત-
લોપ માટે ન થાય) ગુરૂનું વચન-ગુરૂવચનથી અજસ્વીકાર, શંકા-ગુરૂ
હોધને શિષ્યને અધર્મમાં કેમ પ્રેરે ? એકાદશીવ્રતતો નિલ છે, તેનો જે
પ્રતિરોધ થાય એ અધર્મજ કહેવાય. સમાધાન-તો તે સત્ય છે, ગુરૂચક્રી
બીજાએ કરેલો એકાદશીવ્રતનો જે પ્રતિરોધ તે અધર્મ કહેવાય, ગુરૂએ
કરેલો તેનો પ્રતિરોધ અધર્મ ન કહેવાય, કેમકે આજ તેમાં અપવાદ
વચન છે, તો ગુરૂ સ્વયં અધર્મમાં પ્રેરતા નથી. એમ થાય તો વ્રતના
નિલપણામાં વિરોધ આવશે ? તો વિરોધ પણ નથી, કેમકે વયોવિશેષની પેઠે
ગુરૂવચનરૂપ જે પ્રતિરોધ તેનો અભાવ પણ અધિકારીમાં વિશેષણ થાય

ક્ષણકામ્યા ચ ગુરોર્યંચનમોપધમ્ ॥૪૦॥ સર્વભૂતભયેનાથ વ્યાધિ
નાઽજ્ઞાનતોઽપિ યા । વ્રતમદ્ધો યદિ ભવેત્તદ્દિ દોષો ન વિદ્યતે ॥૪૧॥
પૂર્વે વ્રતં ગૃહીત્વા યો નાચરેત્કામમોદિતઃ । જીવન્મવતિ ચણ્ડાલો

છે એટલે જેમ આ વ્રત નિત્ય હોવા છતાં અમુક વર્ષનાજ મનુષ્યને નિત્ય
લાગુ થાય છે (પણ બાળ વૃદ્ધાદિકને નહિ) તેમ ગુરુવચનરૂપ પ્રતિરોધ
જેને ન હોય એવા અધિકારીને આ વ્રત નિત્ય લાગુ થાય (પ્રતિરોધવા-
ળાને નહિ) એમ કહેવાથી વ્રતના નિત્યપણામાં કશો વિરોધ આવતો નથી
વળી શિષ્યનું કાંઈપણ હિત ચિંતન કરતા થકાજ ગુરુ આ અર્થને ઉપ-
દેશ કરે છે માટે ગુરુની અસ્થાનમાં વિના કારણ આવી વચનપ્રવૃત્તિ
નથી, તો લેશપણ ગુરુ ઉપર આક્ષેપનો પ્રસંગ નથી ઔપધ-વ્યાધિ
પ્રશમન માટે સેવેલું ઔપધ, આ આઠ વ્રતને હલ્લુતાં નથી ॥૪૦॥ ધાડ
સ્વચક્ર પરચક્રાદિકથી આવેલા સર્વ પ્રાણીને સાધારણ ભયથી કે વ્યાધિથી
કે અજ્ઞાનથી બે વ્રતભંગ થાય તો દોષ નથી ॥૪૧॥ લીધેલા વ્રતના ત્યાગમાં
પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે—જે પુરૂષ પ્રથમ 'જાણેય પક્ષનું પણ એકાદશીવ્રત
હું કરીશ' એવો સંકલ્પ કરી વ્રતને ચઢણ કરીને, પછીથી કોઈ કામનાથી
મોહિત થતા તે વ્રતનો ત્યાગ કરે છે તે પુરૂષ જીવતો થકો ચંડાળ સમાન
ધર્મા થાય છે અને મરીને જ્ઞાન થાય છે. (આ લોક પરલોકમાં હું ખને
પામે છે) શંકા-પ્રથમ ચઢણ કરેલા વ્રતના ત્યાગમાં દોષ કર્યો, તે ઉપ-
રથી અચઢણપક્ષ (વ્રત નહિ ચઢણ કરવાનો પક્ષ) વ્યંજીત થાય છે, તેથી
આ વ્રતની કામ્યતા (આ વ્રત કામ્ય છે) જણાય છે તો એની નિત્યતા
શી રીતે સંભવે ? (સમાધાન) તો એમ નથી એકાદશીવ્રતમાં નિત્યત્વ
અને કામ્યત્વ એ જાણેનો અન્વય છે, તેવાં સ્મૃતિવચનો છે, તેમાં 'ઉપોચ્ચૈ-
વાદર્શી નિત્યં પક્ષયોરુમયોરપિ ।' 'ન કરોતિ હિ યો મૃદ્દ એકાદશ્યામુપો-
પણમ્ । સ નરો નરકં યાતિ શૈરવં તમસાઽઽવૃત્તમ્ ॥' ઇત્યાદિ વચનો નિત્ય-
ત્વને જણાવે છે 'યદોષ્ઠેષુ વિષ્ણુસામુજ્યં મુક્તાન્ સંપદમાત્મનઃ । એકા-
દશ્યાં ન મુક્તિ પક્ષયોરુમયોરપિ ॥' ઇત્યાદિ વચનો કામ્યતાને જણાવે છે
તો નિત્ય અનિત્યનો એકમા સંયોગ થવામાં કશો વિરોધ નથી. ખાદિર

મૃતઃ શ્વા ચ સ જાયતે ॥૪૨॥ ક્રોધાત્પ્રમાદાહોભાદ્વા વ્રતમદ્ધો
ભવેદ્યદિ । દિનત્રયં ન મુક્ષીત મુણ્ડનં શિરસોઽથવા ॥૪૩॥ જાતા-
શૌચે મૃતાશૌચે વ્રતપ્રારમ્ભતઃ પુરા । પ્રાપ્તે નિત્યં વ્રતં કુર્યાદ્દાનાર્ચા-
દિવિવર્જિતમ્ ॥૪૪॥ ઉપાવસંશ્ચ નિયમાન્ પાલયન્સૂતકી સ્વયમ્ ।
વ્રતાદ્ગદેયપૂજાદિ કારયેદ્બ્રાહ્મણેન વૈ ॥૪૫॥ પ્રારબ્ધેઽથ વ્રતે પ્રાપ્તે
સૂતકે તુ વ્રતી સ્વયમ્ । સ્નાત્વા વ્રતાદ્ગદેવસ્ય ભક્ત્યા કુર્વાત પૂજ-
નમ્ ॥૪૬॥ નારી રજોદર્શને તુ કૃત્વા સ્વયમુપોપણમ્ । દેવાર્ચનાદિ
ચાન્યેન કારયેત્પ્રયતા વ્રતે ॥૪૭॥ વ્રતોપવાસદિવસે શ્રાદ્ધપ્રાપ્તી

યૂપની પેઠે દ્વિરૂપતા (નિત્યત્વ કામ્યત્વ) ની ઉપપત્તિ થાય છે. 'લાદિરો
યૂપો ભવતિ' એમ યજ્ઞમાં આદિર યૂપને નિત્યપણે કહ્યો છે, 'લાદિરં વીર્ય-
કામસ્ય યૂપ કુર્વાતિ' એમ તેજ યજ્ઞમાં કામ્યપણે તે આદિર યૂપને કહ્યો
છે. એરીતે નિત્ય અનિત્યના સંયોગનો વિરોધ નથી, તો એકાદશીવતનું
નિત્યત્વ કામ્યત્વ સંભવે છે. (આદિર યૂપ એટલે એરના કાષ્ઠનો યજ્ઞ-
સ્તંભ કરવો) ॥૪૨॥ જો ક્રોધવેગથી કે લોભવેગથી કે અમાદવશથી પ્રારં-
ભેલા વ્રતનો વિલોપ થાય તો ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરવારૂપ અથવા શિખા-
શ્મશ્રુસંહિત મસ્તકનું મુંડન કરાવારૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત ભણવું ॥૪૩॥ હવે
વ્રતવિધમાં વિનિર્ણય કહે છે—વ્રતારંભ પહેલાંજ જન્માશૌચ કે મૃતા-
શૌચ આવી પડે તો સૂતકી નર દાન પૂર્ણદિકે વર્ણત ઉપવાસરૂપ નિત્ય વ્રત-
માત્રને સ્વય કરે અને તેમાં ઉપયોગી અહિંસા બ્રહ્મચર્ય આદિક નિય-
મોને સ્વયં પાળે વ્રતના અંગભૂત દેવપૂજા વિગેરે તો ગ્રાહ્યણુદ્વારા કરાવે
॥૪૪-૪૫॥ અને વ્રતનો પ્રારંભ કર્યા પછી મધ્યે સૂતકાદિ પ્રાપ્ત થાય તો
સ્વયં વ્રતી સ્નાન કરીને વ્રતના અગદેવ શ્રીકૃષ્ણનું ભક્તિથી પૂજનાદિકને
કરે, આ વ્રતનિષ્ઠને આશૌચનો અન્વય વ્રતાંગ પૂજનાદિકમાં વિરોધી
નથી (કેમકે આ તો દીક્ષિત છે) ॥૪૬॥ તથા નારી રજસ્વળાપણું
પ્રાપ્ત થતાં તો સ્વય ઉપવાસ કરીને, પોતે પ્રારંભેલા વ્રતનિયમાદિકમાં
તત્પર થઈને દેવપૂજાદિ બીજાપાસે કરાવે (સ્વયં ન કરે) ॥૪૭॥ વ્રતો-
પવાસ દિવસે પિત્રાદિકના શ્રાદ્ધનો પ્રસંગ આવે તો શ્રાદ્ધ કરીને,

રાણકામ્યા ચ ગુરોર્વચનમોપધમ્ ॥૪૦॥ સર્વભૂતભયેનાથ વ્યાધિ
નાઽજ્ઞાનતોઽપિ ચા । વ્રતમહ્નો યદિ ભવેત્તદ્દિં દોષો ન વિચસે ॥૪૧॥
પૂર્વે વ્રતં ગૃહીત્વા યો નાચરેત્કામમોહિતઃ । જીવન્મવતિ ચણ્ડાલો

છે એટલે લેખ આ વ્રત નિત્ય હોવા છતાં અમુક વર્ષના અનુધ્યને નિત્ય
લાગુ થાય છે (પણ બાળ વૃદ્ધાદિકને નહિ) તેમ ગુરુવચનરૂપ પ્રતિરોધ
બેને ન હોય એવા અધિકારીને આ વ્રત નિત્ય લાગુ થાય (પ્રતિરોધવા
બાને નહિ) એમ કહેવાથી વ્રતના નિત્યપણામાં કશો વિરોધ આવતો નથી
વળી શિષ્યનું કંઈ પણ હિત ચિંતન કરતા થકા ગુરુ આ અર્થને ઉપ
દેશ કરે છે માટે ગુરુની અસ્થાનમાં બિના કારણ આવી વચનપ્રવૃત્તિ
નથી, તો લેશપણ ગુરુ ઉપર આક્ષેપનો પ્રસંગ નથી ઔપધ-વ્યાધિ
પ્રથમન માટે સેવેલું ઔપધ, આ આઠ વ્રતને હણતાં નથી ॥૪૦॥ ધાક
સ્વચક્ર પરચક્રાદિકથી આવેલા સર્વ પ્રાણીને સાધારણ બધથી કે વ્યાધિથી
કે અજ્ઞાનથી બે વ્રતભંગ થાય તો દોષ નથી ॥૪૧॥ લીધેલા વ્રતના લાગમ
પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે—બે પુરૂષ પ્રથમ ‘બલેય પક્ષનું પક્ષ એકાદશીવ્રત
હું કરીશ’ એવો સંકલ્પ કરી વ્રતને મેહણ કરીને, પછીથી કોઈ કામનાથી
મોહિત થતાં તે વ્રતનો લાગ કરે છે તે પુરૂષ જીવતો થકો ચકાળ સમાન
ધર્મા થાય છે અને મરીને શ્વાન થાય છે (આ લોક પરલોકમાં હું અને
પામે છે) રાંકા-પ્રથમ મેહણ કરેલા વ્રતના લાગમાં દોષ કશો, તે ઉપ
રથી અમેહણપક્ષ (વ્રત નહિ મેહણ કરવાનો પક્ષ) વ્યજીત થાય છે, તેથી
આ વ્રતની કામ્યતા (આ વ્રત કામ્ય છે) બાકાય છે તો એની નિત્યતા
શી રીતે સભવે ? (સમાધાન) તો એમ નથી એકાદશીવ્રતમાં નિત્યત્વ
અને કામ્યત્વ એ બેનેનો અન્વય છે, તેવાં સ્મૃતિવચનો છે, તેમાં ‘ઉપોચ્ચૈ
કાદર્શી નિત્ય પક્ષયોરમયોરપિ ।’ ‘ન કરોતિ હિ ચો મૂઢ પ્કાદશ્યામુપો
પગમ્ । સ નરો નરક યાતિ રૈરવ સમસાઽઽશ્વતમ્ ॥’ ઇત્યાદિ વચનો નિત્ય
ત્વને બાજીવે છે ‘ચત્તેય વિષ્ણુસાચુજ્ય સુતાન્ સંપદમામન । પ્કા-
દર્શાં ન મુક્તીત પક્ષયોરમયોરપિ ॥’ ઇત્યાદિ વચનો કામ્યતાને બાજીવે છે
તો નિત્ય અનિત્યનો એકમા સયોગ થવામાં કશો વિરોધ નથી. આદિ

મૃતઃ શ્વા ચ સ જાયતે ॥૪૨॥ ક્રોધાત્પ્રમાદાહોભાદ્વા વ્રતમજ્ઞો
ભવેદ્યદિ । દિનત્રયં ન મુચ્ચીત મુણ્ડનં શિરસોઽથવા ॥૪૩॥ જાતા-
શૌચે મૃતાશૌચે વ્રતપ્રારમ્ભતઃ પુરા । પ્રાપ્તે નિત્યં વ્રતં કુર્યાદ્દાનાર્ચા-
દિવિવર્જિતમ્ ॥૪૪॥ ઉપાવસંશ્ચ નિયમાન્ પાલયન્સૂતકી સ્વયમ્ ।
વ્રતાન્નદેવપૂજાદિ કારયેદ્દાહ્યજેન વૈ ॥૪૫॥ પ્રારબ્ધેઽથ વ્રતે પ્રાપ્તે
સૂતકે તુ વ્રતી સ્વયમ્ । સ્નાત્વા વ્રતાન્નદેવસ્ય ભક્ત્યા કુર્વૌત પૂજ-
નમ્ ॥૪૬॥ નારી રજોદર્શને તુ કૃત્વા સ્વયમુપોપનમ્ । દેવાર્ચનાદિ
ચાન્યેન કારયેત્પ્રયતા વ્રતે ॥૪૭॥ વ્રતોપવાસદિવસે શ્રાદ્ધપ્રાપ્તી

યૂપની પેઠે દ્વિરૂપતા (નિત્યત્વ કામ્યત્વ) ની ઉપપત્તિ થાય છે 'જ્ઞાદિરો
યૂપો મવતિ' એમ યજ્ઞમાં ખાદિર યૂપને નિત્યપણે કહ્યો છે, 'પ્રાદિરં ધીર્ય-
કામસ્ય યૂપં કુર્વૌત' એમ તેજ યજ્ઞમાં કામ્યપણે તે ખાદિર યૂપને કહ્યો
છે એરીતે નિત્ય અનિત્યના સંયોગનો વિરોધ નથી, તો એકાદશીવ્રતનું
નિત્યત્વ કામ્યત્વ સંભવે છે. (ખાદિર યૂપ એટલે એરના કાંઇનો યજ્ઞ-
સ્તંભ કરવો) ॥૪૨॥ જો ક્રોધવેગથી કે લોભવેગથી કે અમાદવશથી પ્રારં-
ભેલા વ્રતનો વિલોપ થાય તો ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરવારૂપ અથવા શિખા-
શ્મશ્રુસહિત મસ્તકનું મુડન કરાવારૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત બાલુવું ॥૪૩॥ હવે
વ્રતવિગ્નમાં વિનિર્ણય કહે છે—વ્રતારંભ પહેલાંજ જન્માશીય કે મૃતા-
શૌચ આવી પડે તો સૂતકી નર દાન પૂલહિદિ વર્ણત ઉપવાસરૂપ નિત્ય વ્રત-
માત્રને સ્વય કરે અને તેમાં ઉપયોગી અહિંસા શ્રદ્ધાચર્ય આદિક નિય-
મોને સ્વયં પાળે વ્રતના અંગભૂત દેવપૂલ વિગેરે તો શ્રાદ્ધશુદ્ધારા કરાવે
॥૪૪-૪૫॥ અને વ્રતનો પ્રારંભ કર્યા પછી મધ્યે સૂતકાદિ પ્રાપ્ત થાય તો
સ્વયં વ્રતી જ્ઞાન કરીને વ્રતના અંગદેવ શ્રીકૃષ્ણનું ભક્તિથી પૂજનાદિકને
કરે, આ વ્રતનિષ્ઠને આશ્ચર્યનો અન્વય વ્રતાંગ પૂજનાદિકમાં વિરોધી
નથી (કેમકે આ તો દીક્ષિત છે) ॥૪૬॥ તથા નારી રજસ્વળાપણું
પ્રાપ્ત થતાં તો સ્વય ઉપવાસ કરીને, ચોતે પ્રારંભેલા વ્રતનિયમાદિકમાં
તત્પર થઇને દેવપૂલહિ બીજાપાસે કરાવે (સ્વયં ન કરે) ॥૪૭॥ વ્રતો-
પવાસ દિવસે પિત્રાદિકના શ્રાદ્ધનો પ્રસંગ આવે તો શ્રાદ્ધ કરીને,

તુ પૂરપ. । પિત્ર્યમન્નમુપાધાય પુર્ગત મતમાદરાત્ ॥૪૮॥ વૈષ્ણવૈસ્તુ
વિશેષેણ શ્રાદ્ધમેવાદશીમયમ્ । દ્વાદશ્યામેવ કર્તવ્યં પિતરો
વૈષ્ણવાયત ॥૪૯॥ ગર્ભિણી રોગિણી ચ સ્ત્રી સૂતિકા ચાપદ ગતા ।
અન્યેનેવ વ્રતં સ્વીય કાર્યેષ્વ તુ દ્વાપયેત્ ॥૫૦॥ માર્યા પત્યુર્મત
કુર્યાન્નાર્યાયાશ્ચ પતિર્વ્રતમ્ । તદભાવે પરસ્તામ્યા વ્રતે પ્રતિનિધિ
મંતઃ ॥૫૧॥ પુત્રં ક્ષિપ્યં વિનીત યા મર્ગિનીં શ્વાતર ચ યા । યપા
મભાવે વિપ્ર યા વ્રતે સ્વસ્ય નિયોજયેત્ ॥૫૨॥ પિતૃમાહૃતિશ્રાદ્ધ

પિત્રિઓને નિવેદન કરેલું અથ યુધીને આદરથી મતનું સરક્ષણ કરે
(આ સ્થળે જે અથ યુધવાનું કહ્યું તે જમવાને ઠેકાણે બાણુવું) ॥૪૮॥
વૈષ્ણવોએ તો એકાદશીના ઉપવાસ દિવસે શ્રાદ્ધ નજ કરવું,
કિંતુ દ્વાદશીએજ કરવું પિત્રિઓ એકાદશી દિવસે કન્યને જમતા
નથી, કારણ કે તેઓ પણ વૈષ્ણવો છે (તેઓ પણ વિષ્ણુની ઉપાસના
કરે છે) ‘ દ્વાદશી વદા તિસ્યા શ્રાદ્ધ વૈમિત્તિક મહેત્ । ઉપવાસ તદા
કુર્યાન્ન દ્વાદશ્યા શ્રાદ્ધમાચરેત્ ॥ ’ ‘ એ કુર્યન્તિ મહીપાલ ! શ્રાદ્ધ સ્વેકા
દશીકિન્ને । પ્રયસ્યે મરક વાન્તિ દાતા મોક્ષા પરેતક ’ ॥ એથી સ્મૃતિ છે
(અહીં ‘ વૈષ્ણવૈઃ ’ એમ કહ્યું છે તેથી એકાદશીએ પણ શ્રાદ્ધ કરવાનું કહેનાર
વચનોનું વૈષ્ણવો અહીં અન્ય વિષયપણું બાણુવું) ॥૪૯॥ જે ગર્ભિણી
રોગિણી, પ્રસૂતિકા અને જે કોઈ પણ આપત્કાળને પામેથી સ્ત્રીયો હોય
તેમણે પણ ‘ બન્ને પક્ષની એકાદશીનું મત હું કરીશ ’ એવા સકલપ
વિશેષપૂર્વક પ્રારભેલું એકાદશીમત નજ સ્થાપ કરવું, કિંતુ પ્રતિનિવિભૂત
બીજા પાસે કરાવવું ॥૫૦॥ હવે પોતાથી મત ન થઈ શકે તો તેમાં પ્રતિ
નિધિઓને કહેછે-પતિનું મત પત્ની કરે અને પત્નીનું મત પતિ કરે તેના
અભાવમાં બીજા પ્રતિનિધિ પાસે મત કરાવે ॥૫૧॥ તેમા પણ પુત્રને,
પુત્રના અભાવમાં શિષ્યને, શિષ્યના પણ અભાવમા શ્રાતાને, શ્રાતાના
પણ અભાવમા લગ્નિનીને લગ્નિનીના પણ અભાવમા જે કોઈ પણ ધર્મિષ્ઠ
વિપ્રને પ્રતિનિધિપણું નિયોગ કરે ॥૫૨॥ પિતા માતા પતિ શ્રાતા અને
ગુરુ આદિકના નિમિત્તે જે જન વિશેષ ઉપવાસને કરે તે સૌ ઘણા પુણ્યને

ગુર્વથે ચ વિશેષતઃ । યઃ કુર્યાદુપવાસં ચ પુણ્યં શતગુણં વ્રજેત્ ॥૫૩॥
 ઉપવાસાસમર્થો વા વિપ્રમેકં સુમોજયેત્ । તાવદ્ધનં ચ વા દયા-
 દ્રુક્તસ્ય દ્વિગુણં પુમાન્ ॥૫૪॥ સદસ્યસંમિતાં દેવીં અપેદ્વા પ્રાણસં-
 યમાન્ । કુર્યાદ્વાદશસંખ્યાકાન્ યથાશક્ત્યાતુરો નરઃ ॥૫૫॥ શારી-
 રાશ્ચિયમાસ્ત્વત્ર કર્તા કારયિતા તથા । પાલયેત્સકલાન્મત્કયા શ્રમ
 ઇવાન્યથા ભવેત્ ॥૫૬॥ કાંસ્યં માપાન્મસૂરાંશ્ચ ચળકાન્કોરદૂપ-
 કાન્ । શાકં મધુ પરાશ્ચં ચ પુનર્મોજનમૈથુને ॥૫૭॥ દ્યૂતમત્યમ્બુ-
 પાનં ચ સૂપાવાદં તથા કલિમ્ । ગન્ધતામ્બૂલપુષ્પાદિ દશન્યાં
 વૈષ્ણવસ્ત્યજેત્ ॥૫૮॥ અત્યાહારમસત્સદ્ગમનૃતં ચ દિયાસ્વપિમ્ ।

પામે ॥૫૩॥ અથવા ઉપવાસ કરવામાં અસમર્થ પુરૂષ એક ધર્મનિષ્ઠ
 બ્રાહ્મણને દ્વાદશીએ મિષ્ટાન્નથી ફડી રીતે જમાડે, જમાડવાની અનુદ્ધ-
 ણતા ન હોય તો મિષ્ટાન્ન લોજન પર્યાપ્ત ધન થકી જમણું ધન આપે
 અથવા તેમાં અસમર્થ તો મિષ્ટાન્નલોજનપર્યાપ્ત ધન આપે. તેમાંપણ
 અસમર્થ તો સદસ્યપરિમિત વિષ્ણુગાયત્રી મંત્રનો જપ કરે. તેમાં પણ
 અસમર્થ નર દ્વાદશ પ્રાણાયામને યથાશક્તિ કરે ॥૫૪-૫૫॥ આ વ્રતમાં
 કર્તા (પ્રતિનિધિ) અને કારયિતા (અશક્ત મુખ્ય કર્તા) શરીર સંગન્ધી
 શૌઆદિ સર્વ નિયમોને આદરથી પાળે. અન્યથા-નિયમ ન પાળે તો
 બ્રહેનો પરિશ્રમ વ્યર્થજ થાય (વ્રત ફળને ન પામે) ॥૫૬॥ હવે એકા-
 દશીવ્રતના અંગભૂત, દશમીએ પાળવાના નિયમવિશેષને કહે છે—એકા-
 દશીના વ્રતમાં પ્રવર્તેલો વૈષ્ણવ પૂર્વદિવસે દશમીએ અડદ મસૂર ચણા
 કોદર આદિકને ખાય નહિ, કાંસાના પાત્રમાં કાંઈપણ ખાય નહિ, દશ
 પ્રકારના શાકને લ્યાગ કરે, ફરીવાર લોજનને લ્યાગ કરે. પારકા અન્નને
 લ્યાગ કરે, મધ (મહિકાઓએ જનાવેલું) ને લ્યાગ કરે, આત જળપાનને
 લ્યાગ કરે તથા દ્યૂતસેવન, કલહ, આમ્યવાર્તાવાદ વિગેરેને લ્યાગ કરે તથા
 ગંધ તાંબૂળ પુષ્પમાળાદિકને લ્યાગ કરે ॥૫૭-૫૮॥ તથા અતિશય આ-
 હાર, અસતોનો સંગ, અસત્ય લાપણ અને દિવાનિદ્રાને લ્યાગ કરે. રાત્રિએ
 પર્યંકશયનને લ્યાગ કરે (પૃથ્વી ઉપર સુઈ રહે) અને શબ્દાદિ વિષ-

ત્યજેત્સવેન્નિશિ ભુવિ શબ્દાદિવિપયોઽજ્ઞિતઃ ॥૫૯॥ દિવા દશમ્યાં
 લઘુભુક્ત્ સ્નાત્વાભ્યર્ચ્ય હરિં નિશિ । ઉદઙ્ગુશ્ચો વ્રતસ્યાસ્ય ગૃહ્ણીયા-
 નિયમં નરઃ ॥૬૦॥ એકાદશ્યાં તુ વા પ્રાતર્દન્તધાવનપૂર્વકમ્ ।
 સ્નાત્વોપવાસનિયમં ગૃહ્ણીયાત્સન્નિધૌ હરેઃ ॥૬૧॥ એકાદશ્યાં નિરા-
 હારઃ સ્થિત્વાહમપરેઽહનિ । મોક્ષ્યાસિ પુણ્ડરીકાક્ષ ! શરણં મે
 ભવાચ્ચ્યુત ! ॥૬૨॥ રજન્યા અન્તિમે યામે સમુત્થાય હરિં હૃદિ ।
 ધ્યાત્વા પ્રણમ્ય ભક્તાંશ્ચ કુર્યાન્નૈવનિધિં પુમાન્ ॥૬૩॥ ન દન્ત-
 ધાવનં કાર્યં કાષ્ઠેનૈકાદશીદિને । અર્પાં દ્વાવશ ગણ્ઢૃવૈઃ પર્ણાચ્ચેઃ
 શોધયેન્મુપમ્ ॥૬૪॥ સ્નાત્વા સ્વં નૈત્યકં કર્મ વિધાય સ સમાહિતઃ ।
 શક્ત્યા સમ્મૃતસમ્ભારઃ કુર્યાત્કૃષ્ણમહાર્ચનમ્ ॥૬૫॥ વ્રતકર્તા પુમા-

યોપભોગ થકી વિમુખ થાય ॥૫૯॥ દશમીને દિવસે મિતાહારી થઈ,
 સાયસમયે જ્ઞાન કરી, રાત્રિમુખમા દેવનું પૂજન કરી, રાત્રિએ દેવની
 આગળ ઉત્તરમુખે થઈને એકાદશીવ્રતના નિયમોને યદ્યપ્ત કરે ॥૬૦॥
 અથવા એકાદશીએ પ્રાતઃકાળમાં દંતધાવનપૂર્વક જ્ઞાન કરી, ભગવત્પ્રતિ
 માસમીપે ઉપવાસનિયમને યદ્યપ્ત કરે ॥૬૧॥ નિયમયદ્યપ્તનો પ્રકાર કહે
 છે-હે ભગવન્ ! હું આવતી કાલે આવનારી એકાદશીએ અનાદિ ઇન્દ્રિ-
 યાહારે રહિત થઈ અપર દિવસ દ્વાદશીએ ભોજન કરીશ તો હું પુઠરી-
 કાક્ષ ! (કૃમળનયન) હું અચ્યુત ! આ વ્રત (તમારીજ પ્રસન્નતા
 પ્રયોજનવાળા)મા તમેજ શરણુ થાવ (આ વ્રતને વિના વિદ્રે પરિપૂરણ
 કરે) ॥૬૨॥ હવે એકાદશીએ જે કર્તવ્યમાન છે તેને કહે છે-વ્રતકર્તા
 પુરૂષ રાત્રિના છેલ્લા પહોરમા ઉઠીને, ભગવાનનું હૃદયમા ધ્યાન કરીને,
 તેમના ભક્તોને મનથી પ્રણામ કરીને, પછી ચાંચવિધિ કરે ॥૬૩॥ એકા-
 દશી દિવસે કાઠથી દંતધાવન (દાંત ઘસવાપૂર્વક શુદ્ધિ) ન કરે, કિંતુ
 જળના બાર કોગળાવડે અને પાદડાની સળી ઘસવી રિતેરેવડે મુખ-
 શુદ્ધિને કરે ॥૬૪॥ તે પછી જ્ઞાન કરી ધોનાના નિલકર્મને કરીને,
 શક્તિને અનુસારે સમગ્ર પૂજસામગ્રીને ભેગી કરીને, કૃષ્ણની મહાપૂજને
 કરે ॥૬૫॥ વ્રતકર્તા પુરૂષ પોતપોનાની શક્તિઓએ સહિત એવા દેશવાદિ

નર્વેદેકાદયધિપેઃ સહ । સશક્તિમિશ્ર શ્રીકૃષ્ણં ચક્રિમણીકાન્ત-
માદરાત્ ॥૬૬॥ એકાદશીસ્વામિનામ્ના કૃષ્ણં વૈકં સમર્ચયેત્ ।
તચ્છિકિનામ્ના લક્ષ્મીં ચ મત્ત્યાઽશક્તસ્તુ પૂરપ. ॥૬૭॥ માર્ગશીર્ષે
શુક્રપક્ષે મોક્ષદૈકાદશી મતા । પૂજનીયશ્ચ માલત્યા કેશ-
વોઽન શ્રિયા સહ ॥૬૮॥ અર્ધ્યં ફલં તુ નારિક્ક નેવેદ્યે મોદકા-
સ્તથા । સપ્ત ધાન્યાનિ દેયાનિ મુખ્યાન્યપ્રોદિતાનિ ચૈ ॥૬૯॥
માર્ગશીર્ષે કૃષ્ણપક્ષે સફલેકાદશી મતા । સદ્કર્પણોઽન સમ્પૂજ્યઃ
સુનન્દાસહિતઃ પ્રભુઃ ॥૭૦॥ પૂજાયાં મુનિપુષ્પાણિ નૈવેદ્યે ગુહકા
મતાઃ । અન્નાર્ધ્યં ચામૃતફલં સ્વર્ણદાનં ચ કથ્યતે ॥૭૧॥
પોપે શુક્લા તુ સાનન્દા કથિતૈકાદશી તિથિઃ । નારાયણોઽન

એકાદશીના અધિદેવો સાથે રૂઝિમણીસહિત શ્રીકૃષ્ણની આદરથી અર્ચ્યા
કરે અશક્ત પુરપતો તેતે એકાદશીના અધિપતિ કેશવાદિ નામથી એકલા
શ્રીકૃષ્ણની ૪ સજ્જિથી પૂજા કરે અને તેમની તેમની શક્તિભૂત શ્રીઆદિક
નામથી રૂઝિમણીરૂપ લક્ષ્મીની પૂજા કરે (પૂર્વોક્ત વિસ્તૃત પક્ષ છે,
અસમર્થને આ ઉત્તરપક્ષ સક્ષિત છે, એવો ભેદ જાણવો) ॥૬૬-૬૭॥ હવે
માસ પક્ષ ભેદથી વિભિન્ન એકાદશીઓ, તેના અધિપતિ દેવો, તે દેવોની
શક્તિઓ અને તે દેવોની પૂજના ઉપકરણવિશેષોને કહે છે—માગશર
માસના શુક્લપક્ષની એકાદશી મોક્ષદા નામની કહી છે, તેના અધિષ્ઠાતા
કેશવ નામે છે, તેમની શ્રીનામની પત્નીની સાથે માલતી (જયપુષ્પ) થી
આ એકાદશીએ પૂજા કરવી અર્ધ્યમા નારગરૂળ કહ્યું છે નેવેદ્યમા
મોદક (ઘીમા તળેલા લાડુ) કહ્યા છે આ એકાદશીએ જવ વિગેરે
સાત ધાન્યનું દાન મુખ્ય માન્યુ છે (જવ ઘઉં ડામર તલ કાગ
શ્યામો અને ચીણો આ સાત ધાન્ય કહ્યા છે) ॥૬૮-૬૯॥ માગશર
માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી સદ્ગુણા નામની માની છે તેના અધિ
ષ્ઠાતા સંકર્ષણ પ્રભુ માન્યા છે તેમની સુનંદા નામની શક્તિસાથે આ
એકાદશીએ મુનિપુષ્પો (અગધીયો) વડે પૂજા કરવી અર્ધ્યમા અમૃત
રૂળ (જમરૂળ) કહ્યું છે નેવેદ્યમા ગૂદક (લાકડશા લાડુ) માન્યા છે

સમ્પૂજ્યઃ પદ્મયા સદ્ધ મક્તિતઃ ॥૭૨॥ કુમ્માન્યુક્તાનિ પુષ્પેષુ ચૂર્ણં
 નૈવેદ્યમત્ર ચ । અર્ધ્યં ચ દાદિમફલં દેયં ચ ઘૃતપાત્રકમ્ ॥૭૩॥
 ઇકાદશી પૌષઠ્ઠા તિલદાહ્યા ચ કીર્તિતા । તસ્યાં ધીપ્રિ-
 યયા સાકં વાસુદેવોઽર્ચ્ય ઉચ્યતે ॥૭૪॥ કદારાણ્યત્ર પુષ્પાણિ
 નૈવેદ્યે ઘૃતપૂરકાઃ । શ્વેયા દ્રાક્ષાફલં ચાર્ધ્યં વલ્લદાનમિહો-
 સ્તમમ્ ॥૭૫॥ માથે શુક્લા જયાનામ્ની કથિતૈકાદશી તથા ।
 નિત્યયા સદ્ધ સમ્પૂજ્યો માધવસ્તથ હીશ્વરઃ ॥૭૬॥ પુષ્પેષુ વકુ-
 લાન્યર્ધ્યં ધીજપૂરં નિવેદને । મન્ડકાશ્ચાત્ર દાને ચ તિલદ્રોણઃ
 પ્રકીર્તિતઃ ॥૭૭॥ ઇકાદશી માઘઠ્ઠા વિજયાહ્યાથ કથ્યતે ।

દાનમાં તો સુવર્ણ સુખ્ય માન્યું છે ॥૭૨-૭૩॥ પૌષમાસના શુકલપક્ષની
 એકાદશી તો સાનંદા નામથી વિખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા નારાયણ
 નામે છે. તેમની પદ્મા નામની પત્ની સાથે ગુગુળુ (ગુગળ વૃક્ષનાં)
 પુષ્પોવડે આ એકાદશીએ ભક્તિથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં દાડમફળ કહ્યું
 છે. નૈવેદ્યમાં ચુરમાના લાડુ કદા છે. (પ્રથમતો ઘીમાં તળેલા લાડુ
 કદા, આતો રોટલો બનાવી રોટીને કરેલા જાણુવા, એવો ભેદ સમજવો)
 અને ઘૃતપાત્ર (ઘીથી ભરેલું કાંસાનું પાત્ર)નું દાન કહ્યું છે ॥૭૨-૭૩॥
 પૌષમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી તિલદા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેના
 અધિષ્ઠાતા વાસુદેવ નામે છે. તેમની ધીપ્રિયા નામની પત્નીસાથે આ
 એકાદશીએ કદાર (એક જાતનું કમળ-લગાર ધોળું લગાર લાલ નાની
 આકૃતિવાળું) પુષ્પોથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં દ્રાક્ષાફળ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં
 શ્વેત જાણુવા. આમાં દાનતો વસ્ત્રનું હિતમ માન્યું છે ॥૭૪-૭૫॥
 માઘમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી જયા નામની જાણુવી. તેના અધિ-
 ષ્ઠાતા માધવ નામે જાણુવા. તેમની પત્ની નિત્યા નામે જાણુવી. તેની
 સાથે માધવ ભગવાનની તે એકાદશીએ ચીરસડીનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી.
 અર્ધ્યમાં બીજે કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં માંડા માન્યા છે. દાનમાં દ્રોણ-
 (જનીશ શેર. આ શેર એકી રૂપીયા ભારનો સમજવો) પરિમિત તલથી
 ભરેલું તાંબાનું પાત્ર કહ્યું છે ॥૭૬-૭૭॥ માઘમાસના કૃષ્ણપક્ષની

ત્યમાત્રપુષ્પં ચ પૂજને । નૈવેદ્યે સક્તવશ્ચાત્ર દાને પક્ષાન્નમીરિતમ્
 ॥૮૬॥ एकादशी कृष्णपक्षे चैत्रे प्रोक्ता वरूथिनी । नन्द्या
 सहितः शक्त्या तत्रार्च्यः पुरुषोत्तमः ॥८७॥ अर्घ्यं जातीफलं प्रोक्तं
 नैवेद्ये वटकास्तथा । चम्पकानि च पुष्पेषु तत्र दाने च भूमता
 ॥८८॥ एकादशी मोहिनी च वैशाखस्य सितोदिता । माघव्या सह
 सम्पूज्यस्तस्यां तु मधुसूदनः ॥८९॥ पुष्पेषु मल्लिकाप्रोक्ता नैवेद्ये
 पायसं तथा । अर्घ्यं फलं च पनसं शक्त्या दानं च कीर्त्यते ॥९०॥
 एकादशी त्वपरास्या वैशाखस्यासिता भता । केतके' पूजनीयोऽत्र
 सह प्रय्या ह्यધोक्षजः ॥९१॥ अर्घ्यं बहुफलं प्रोक्तं दुग्धोदननिवेद-
 नम् । सवत्सायाश्च गोर्दानं ब्राह्मणायोदितं त्विह ॥९२॥ एकादशी

વડે પૂજા કરવી (યથાવિત્ત યથાવિધિ ષોડશ ઉપચારથી પૂજા કરવી,
 આટલો સર્વત્ર સબન્ધ હેવો) અર્ધ્યમાં ચિર્લટ નામનું ફળ માન્ય છે
 નૈવેદ્યમાં દળના લાડુ માન્યા છે દાનમાં પક્વાણ કહ્યું છે ॥૮૪-૮૬॥
 ચૈત્રમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી વરૂથિની નામે વિખ્યાત છે તેના
 અધિષ્ઠાતા પુરૂષોત્તમ નામે પ્રખ્યાત છે તેની શક્તિ (દેવી) નંદા નામે
 છે તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ ચપાના પુષ્પોવડે પૂજા
 કરવી અર્ધ્યમાં જલ્યફળ જાણુવું નૈવેદ્યમાં વડાં જાણુવા દાનમાં તો ભૂમિ
 માની છે ॥૮૭-૮૮॥ વૈશાખમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી મોહિની
 નામથી વિખ્યાત છે તેના અધિષ્ઠાતા મધુસૂદન નામે છે તેમની દેવી
 માધવી નામે છે તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ મોટા મોગ
 રાના પુષ્પોવડે પૂજા કરવી અર્ધ્યમાં ફનસ ફળ કહ્યું છે નૈવેદ્યમાં પાયસ-
 દુધપાક કહ્યો છે દાન તો શક્ત્યાનુ માનેલું છે ॥૮૯-૯૦॥ વૈશાખમાસના
 કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી અપરા નામથી પ્રખ્યાત છે તેના અધિષ્ઠાતા
 અધોક્ષજ નામે છે તેની શક્તિ ત્રયી નામે છે તેની સાથે તે ભગ
 વાનની તે એકાદશીએ કેતકી દુસુમથી પૂજા કરવી અર્ધ્યમાં બોફલી
 માની છે નૈવેદ્યમાં દુધલાત માન્યો છે દાન તો સવત્સા ગાયનું માનેલું
 છે ॥૯૧-૯૨॥ જ્યેષ્ઠમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી નિર્જળા નામે છે

નિર્જલાલ્યા જ્યેષ્ઠશુક્રે પ્રકીર્તિતા । પદ્માક્ષ્યા સહ સમ્પૂજ્યલ્લિ-
ક્રમદ્વિપ્રભુઃ ॥૧૩॥ પુષ્પેષુ યૂથિકા મુર્યા અર્ધ્યેન્નામ્નપલં મતમ્ ।
નૈવેદ્યે દધિમક્તં ચ દાને છત્રં પ્રકીર્ત્યતે ॥૧૪॥ એકાદશી જ્યેષ્ઠ-
કૃષ્ણા યોગિનીસંજ્ઞિકા મતા । ક્ષેમદ્વયાં સદાન્નાચર્યો નૃસિંહાદ્ય
ઈશ્વરઃ ॥૧૫॥ મૃદ્ધરાજોઽન્ન પુષ્પેષુ જ્યેષ્ઠે જામ્બવં ફલમ્ । નૈ-
વેદ્યે પિષ્ઠકાઃ પ્રોક્તા દાનં ચ જલગોર્મતમ્ ॥૧૬॥ આપાદે શુક્લ-
પક્ષેઽથ શયન્યેકાદશી મતા । ધામનઃ કમલાયુક્તઃ પૂજનીયોઽન્ન
મક્તિતઃ ॥૧૭॥ અપામાર્ગોઽન્ન પુષ્પેષુ નૈવેદ્યે પૂરિકાસ્તથા । નાલિ-
કેરીફલં ત્યર્ધ્યં દાનં ચ સ્વર્ણગોર્મતમ્ ॥૧૮॥ આપાદકૃષ્ણપક્ષે ચ
કામિકૈકાદશી મતા । અચ્યુતો વિજયાયુક્તઃ સમ્પૂજ્યસ્તન્ન મક્તિતઃ
॥૧૯॥ પુષ્પેષુ પારિજાતાનિ ચિલ્મમર્ધ્યં ફલં મતમ્ । શતચ્છિદ્રં ચ

તેના અધિષ્ઠાતા ત્રિવિક્રમ નામે છે તેમની દેવી પદ્માક્ષી નામે છે.
તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ ભુષણના પુષ્પોવડે પૂજા કરવી.
અર્ધ્યમાં આમ્રફળ (કેરી) માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં દહીંભાત માન્યો છે.
દાન તો છત્રનું માન્યું છે ॥૧૩-૧૪॥ જ્યેષ્ઠમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકા-
દશી યોગિની નામે વિખ્યાત છે તેના અધિષ્ઠાતા નૃસિંહ નામે છે.
તેમની દેવી ક્ષેમંકરી નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ
ભાંગરાનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં ભંજુકળ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં
પેડા કહ્યા છે. દાનમાં જળધેનુ કહી છે ॥૧૫-૧૬॥ આપાદમાસના
શુક્લપક્ષની એકાદશી શયની નામે માની છે. એના અધિષ્ઠાતા ધામન
નામે માન્યા છે. તેમની દેવી કમળા નામે માની છે. તેની સાથે તે
ભગવાનની તે એકાદશીએ અંબેડાના પુષ્પોવડે ભક્તિથી પૂજા કરવી.
અર્ધ્યમાં નાળીયેર માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં પુરીઓ માની છે. દાનમાં તો
મુવર્ણધેનુ માની છે ॥૧૭-૧૮॥ આપાદમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી
કામિકા નામે કહી છે. તેના અધિષ્ઠાતા અચ્યુત નામે કહ્યા છે. તેમની
શક્તિ વિજયા નામે કહી છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ
પારિજાતાનાં (દારશપુષ્પ) પુષ્પોવડે પ્રેમથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં બીડી-

નૈવેદ્યે દાન છીપુસવસ્ત્રયો ॥૧૦૦॥ યકાદશી પુનરાત્યા શ્રાવ
 ણસ્ય સિતા મતર । શ્રીધર પૂજનીયોઽન કાન્તિમત્યા સદૈવ ચ
 ॥૧૦૧॥ શતપત્રાણિ પુષ્પેષુ નૈવેદ્યેઽપ્પકાસ્તિવદ્ । પ્રોક્તા સીતા
 ફલ ચાર્ધ્યે પાદુકાદાનમુત્તમમ્ ॥૧૦૨॥ અજાત્યા શ્રાવણે માસિ
 દૃષ્ટ્વેકાદશ્યુદીરિતા । સુન્દર્યા ચ સદૈવાર્ચ્યસ્તસ્યા દેવો જનાર્દન
 ॥૧૦૩॥ પુષ્પેષુ પાટલા મુર્યા અર્ધ્યે પૂર્ણફલ મતમ્ । દાને ચ
 મહિષી પ્રોક્તા નૈવેદ્યે શુદ્ધમોદકા ॥૧૦૪॥ યકાદશી ભાદ્રપદે શુક્લા
 પદ્મામિધા મતા । દૃષીકેશોઽન સમ્પૂજ્યો હ્યપરાજિતયા સદ્
 ॥૧૦૫॥ કાશપુષ્પાણિ પૂજાયા તિલપિટં નિવેદને । કૃષ્ણાણ્ડમર્ધ્યે
 વિજ્ઞેય દાને વ્રહ્મપુરી મતા ॥૧૦૬॥ યકાદશી ભાદ્રપદે દૃષ્ટ્વા ચ

રૂપી જાણુ નૈવેદ્યમા ખાળ જાણુવા દાનતો શ્રીપુરુષોએ ધારવા યોગ્ય
 વસ્ત્રોનુ જાણુ ॥૧૦૦-૧૦૦॥ શ્રાવણમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી પુનરા
 નામે સમજવી એના અધિષ્ઠાતા શ્રીધર નામે સમજવા તેમની શક્તિ
 કેતિમતી નામે સમજવી તેની સાથે તે જગવાનની તે એકાદશીએ
 કમળોવડે પૂજા કરવી અર્ધ્યમાં સીતાદેવ સમજવુ નૈવેદ્યમા તો માલ
 પુવા સમજવા દાન તો પાકુકાનુ ઉત્તમ સમજવુ ॥૧૦૧-૧૦૨॥ શ્રાવણ
 માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી અજાત નામે માની છે તેના અધિષ્ઠાતા
 જનાર્દન નામે માન્યા છે તેની શક્તિ મુદરી નામે માની છે તેની
 સાથે તે જગવાનની તે એકાદશીએ સુન્દર્યેનુ પુષ્પોવડે પૂજા કરવી
 અર્ધ્યમા તો સોપારી માની છે નૈવેદ્યમા ળોળના લાડુ માન્યા છે દાન તો
 મહિષી (લેસ) નુ માન્યુ છે ॥૧૦૩-૧૦૪॥ ભાદ્રપદમાસના શુકલપક્ષની
 એકાદશી પદ્મા નામે છે તેના અધિષ્ઠાતા દૃષીકેશ નામે છે તેમની દેવી
 અપરાજિતા નામે છે તેની સાથે તે જગવાનની તે એકાદશીએ કાશ
 (કાઢ ?) ના પુષ્પોવડે પૂજા કરવી અર્ધ્યમાં કોળુ કહ્યુ છે નૈવેદ્યમા
 તલસાકળી કહી છે દાનમા તો વ્રહ્મપુરી કહી છે ॥૧૦૫-૧૦૬॥ ભાદ્ર
 પદમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી હન્દિશ નામે માની છે એના અધિ
 ષ્ઠાતા ઉપેન્દ્ર નામે માન્યા છે તેમની શક્તિ મુલગા નામે માની છે

કથિતેન્દિરા । એન્દ્રઃ સુભગાયુક્તઃ પૂજ્યો દૂર્વામિરત્વ તુ ॥૧૦૭॥
અર્ધ્યં શિવાફલં પ્રોક્તં કર્ણવેદ્યં નિવેદને । કન્યાદાનં તથાત્રોક્તં
વ્રતસાક્ષપલામયે ॥૧૦૮॥ એકાદશ્યાશ્વિને માસિ શુક્લા પાશાકુ-
શામિથા । પદ્મનાભઃ પદ્મવત્યા સહ પૂજ્યોઽન્ત્ર મક્તિઃ ॥૧૦૯॥
શમીપદ્માણિ પૂજાયામર્ધ્યં કામફલં મતમ્ । શાલિપિટ્યં ચ નૈવેદ્યે
દાને પ્રોક્તાસ્તુ મોદકાઃ ॥૧૧૦॥ આશ્વિને કૃષ્ણપક્ષે તુ રમાપ્ત્યૈકા-
દશી મતા । હિરણ્યયા સહાભ્યર્ચ્યો હરિસ્તિસ્યામધીશ્વરઃ ॥૧૧૧॥
પુષ્પેષુ મુચુકુન્દાનિ તપ્રાર્ધ્યં કદલં મતમ્ । નૈવેદ્યેઽપિ ચ તત્સાજ્યં
દાનં ઘૃતઘટસ્ય ચ ॥૧૧૨॥ કાર્તિકે શુક્લપક્ષે તુ ચોદન્યૈકાદશી
મતા । રાધયા સહ સમ્પૂજ્યસ્તન્ન દામોદરઃ પ્રમુઃ ॥૧૧૩॥ પદ્મપુ-
ષ્પાણિ પૂજાયાં મુત્યાન્યન્ત્ર નિવેદને । મુદ્રચૂર્ણં પદ્મફલમર્ધ્યં દેય-

તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ દુર્વા (ધરો) વડે પૂજા કરવી
અર્ધ્યમાં આમળીનું ફળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં જલેથી માની છે. દાનતો
કન્યાનું માન્યું છે ॥૧૦૭-૧૦૮॥ આસોમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશી
પાશાકુશા નામે છે. તેના અધિષ્ઠાતા પદ્મનાભ છે. તેમની પત્ની પદ્મ-
વતી છે તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ શમડીનાં પત્રોવડે
પ્રીતિથી પૂજા કરવી અર્ધ્યમાં મીઠળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં હરિસો કઢો
છે. દાનમાં તો ઘૃત સાકરે સહિત ઓખાના લોટના લાડુઓ કઢ્યા છે
॥૧૦૯-૧૧૦॥ આસોમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી રમા નામે જાણવી.
તેના અધીશ્વર હરિ નામે જાણવા. તેમની શક્તિ હિરણ્યર નામે જાણવી
તેની સાથે તે હરિ ભગવાનની તે એકાદશીએ સાતપડા મોગરાનાં પુષ્પો-
વડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં કેળાં કઢ્યા છે. નૈવેદ્યમાં પણ ઘૃતસાકરે સહિત
કેળાં કઢ્યાં છે. દાન તો ઘૃતપૂર્ણ ઘટનું કહ્યું છે ॥૧૧૧-૧૧૨॥ કાર્તિક
માસના શુક્લપક્ષની એકાદશી તો પ્રખોધની નામે માની છે. તેના
પ્રભુ દામોદર નામે માન્યા છે તેમની દેવી રાધા નામે માની છે. તેની
સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ કમળપુષ્પોવડે પૂજા કરવી અર્ધ્યમાં
કમળફળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં મગદળ માન્યું છે. દાન તો મય-ખાટ-

સ્તુ મન્ત્રકઃ ॥૧૧૪॥ કાર્તિકે કૃષ્ણપક્ષે સ્યાદેકાદશ્યમયામિધા ।
 કૃષ્ણઃ સુલક્ષ્ણોપેતઃ પૂજનીયોઽન ચ પ્રમુઃ ॥૧૧૫॥ તિલપુષ્પાણિ
 પૂજાયાં નૈવેદ્યે ચ ગુહૌદનઃ । ગ્રાહ્યં સદાફલં ચાર્ધ્યં તત્ર દેયો વૃષો
 મતઃ ॥૧૧૬॥ એકાદશ્યધિકે માસિ કમલાત્યા ચ તત્પતિઃ । પુર-
 પોત્તમમ્મિત્યુક્તો વિધિસ્તન્માસિકોઽપરઃ ॥૧૧૭॥ રુદ્રેકાદશિકા-
 ધીશા મયા પ્રોક્તા સદશકિકા । તત્તત્પૂજાવિશેષશ્ચ પૂજકેષ્વિત-
 પૂરકઃ ॥૧૧૮॥ અલામે તુલ્યસ્તૂનાં સર્વાસ્ત્રેકાદશીપ્યપિ । કાર્યા
 પૂજા યથાશક્તિ યથાલબ્ધોપચારકૈઃ ॥૧૧૯॥ ફલે પૂર્ણફલં દેયં
 પુષ્પે ચ તુલસીદલમ્ । નૈવેદ્યે શર્કરાલ્પકે દાને ચાન્નં સદશકિતઃ
 ॥૧૨૦॥ આનૂકૂલ્યે સતિ પુમાનનુકલ્પં ન કાર્હિચિત્ । ગૃહીયાદિ-

લાનુ માન્યુ છે ॥૧૧૩-૧૧૪॥ કાર્તિકમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી
 અભયા નામની કહી છે તેના અધીશ્વર કૃષ્ણ નામે કહ્યા છે તેમની
 શક્તિ મુલક્ષણા નામે કહી છે તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદ-
 શીએ તલપુષ્પોવડે પૂજા કરવી અર્ધ્યમા સદાશુ (નાળીયેર)
 કહ્યું છે નૈવેદ્યમા બીરજ કહ્યો છે દાનમા તો વૃષભ કહ્યો છે
 ॥૧૧૫-૧૧૬॥ અવિક્રમાસની એકાદશી ક્રમશઃ નામની કહી છે તેના
 પતિ પુરુષોત્તમ નામે કહ્યા છે બીજે વિધિ જે જે અધિક માસ આવે
 તે તે માસમા કહેવો પૂર્વોક્ત લખ્યો ॥૧૧૭॥ હે લક્ષ્મી ! આ પ્રકારે
 મેં એકાદશીઓના અધિષ્ઠાતાઓ તે તે મંત્રિઓ સાથે કહ્યા અને પૂજકોના
 અપેક્ષિત અખિય અર્થોને આપનારો તેમનો તેને વિશેષપૂત્રપ્રકાર કહ્યો,
 (એક જ વિષય સજાભેદથી તથા રૂપભેદથી ભિન્ન ભિન્ન એકાદશીઓના
 અધિષ્ઠાતાપણે કહ્યા છે, પણ વસ્તુતાએ સ્વરૂપમા ભેદ નથી) ॥૧૧૮॥
 પૂર્વોક્ત પૂજાપદ્ધતિના અભ્યાસમાં તો સર્વ એકાદશીઓમા યથાશક્તિ
 મળી આવેલા ઉપચારોવડે પૂજાને પ્રીતિથી કરે ॥૧૧૯॥ અલાભમા પ્રતિ-
 નિધિ કહે છે-ઉક્ત ફળોના અલાભમા ફળને ઠેકાણે મોપારીફળ સમ
 પદ્ય કરવું ઉક્ત પુષ્પોના અલાભમાં તુલસીદળ સમર્પવું મુખ્ય નૈવેદ્યના
 અલાભમા સાકરનો કટકો નિવેદન કરવો મુખ્ય દાનયોગ્ય પદાર્થના

ત્તલોમેન પ્રમાદાદ્યાપ્યનાદરાત્ ॥૧૨૧॥ પ્રતિમાં કારિતાં શક્ત્યા
શ્રીકૃષ્ણસ્ય સહશ્રિયઃ । હૈમ્યાદિ પૂજયેદ્વક્ત્યા સર્વતોભદ્રમણ્ડલે
॥૧૨૨॥ ચતુર્વિંશતિસહ્યાકૈઃ પૂર્વોક્તેઃ કેશવાદિભિઃ । નન્દાદિભિઃ
પાર્પદૈશ્ચ તમર્ચેત્સ સહશ્રિયમ્ ॥૧૨૩॥ અશક્તસ્ત્વેકમભ્યર્ચેત્તણ્ડુ-
લાષ્ટદલામ્બુજે । શ્રીકૃષ્ણં સશ્રિયં ભક્ત્યા યથાલબ્ધોપચારકૈઃ
॥૧૨૪॥ એકાદશ્યધિપો યઃ સ્યાત્તન્નાન્ના કૃષ્ણમર્ચયેત્ । તસ્ય શક્તિ-
ર્ભવેદ્યા ચ તન્નાન્ના રુક્મિણીં તથા ॥૧૨૫॥ એકાદશ્યધિપાઃ સર્વે
કૃષ્ણસ્યૈકસ્ય પૂજયા । પૂજિતાઃ સ્યુઃ શક્તયશ્ચ તેપાં લક્ષ્મ્યાસ્તુ
પૂજયા ॥૧૨૬॥ સ્થાપયિત્વાઽગ્રણં કુસ્મં રત્નગર્ભં સકાશ્ચનમ્ । વ-
ક્ત્રેણ ઘેષ્ટિતે તસ્મિન્ સ્થાપયેત્પાત્રમુત્તમમ્ ॥૧૨૭॥ કમલં દ્વાદશ-
દલં કૃત્વા તત્ર સુશોભનમ્ । તત્રાર્ચેત્સશ્રિયં કૃષ્ણં સ્થાપયિત્વા

અભાસમા યથાશક્તિ અન્ન આપતું ॥૧૨૦॥ મતકર્તા પુરૂષ મુખ્યપક્ષથી
કરવાની અનુકૂળતા હોય તો વિતલોલને લીધે ટે અનાદરથી ટે પ્રમા-
દથી ગૌણપક્ષને કદાચિત્ પણ નળ ગ્રહણ કરે ॥૧૨૧॥ સુવર્ણથી ટે રત્ન-
તથી ટે બીજા કોઈ ધાતુથી યથાશક્તિ લક્ષ્મીની તથા કૃષ્ણની પ્રતિમા
કરાવીને, તે લક્ષ્મીસહિત શ્રીકૃષ્ણની ભૂતિની સર્વતોલદ્રઘંડળમાં ભક્તિથી
પૂજા કરે ॥૧૨૨॥ શક્તિ પુરૂષ ચોવીશ પૂર્વોક્ત સશક્તિક કેશવાદિક એકા-
દશીઓના અધિપતિઓ સાથે નંદાદિ પાર્પદોથી વીંટાએલા તે શ્રીસહિત
શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરે ॥૧૨૩॥ અશક્ત પુરૂષતો શ્રીસહિત એક શ્રીકૃ-
ષ્ણની ચોખાથી પરિકલ્પેલા અષ્ટદળના કમળમાં યથાલબ્ધ પુષ્પાદિ
ઉપચારોવડે ભક્તિથી પૂજા કરે. જે જે એકાદશીના અધિપતિ હોય તેના
નામથી કૃષ્ણની પૂજા કરે અને તેમની જે જે શક્તિ હોય તેના નામથી
રૂકિમણીની પૂજા કરે. રૂકિમણીસહિત એક કૃષ્ણની પૂજા કરવાથી
શક્તિઓએ સહિત સર્વે એકાદશીઓના અધિપતિઓ પૂજીત થાય છે
॥૧૨૪-૧૨૬॥ મતકર્તા પુરૂષ છિદ્ર વિનાના હુંલને સ્થાપીને, તેમાં જળ
પુરીને, તેમાં કાંચન તથા રત્નને નાંખીને, વસ્ત્રથી વીંટીને, તે હુંલની
ઉપર ઉત્તમ એક પાત્ર સ્થાપીને, તેમાં સુશોભિત આર દળતું કમળ

સ્તુ મન્ત્રક. ॥૧૧૪॥ કાર્તિકે વૃષ્ણપક્ષે સ્યાદેકાદશ્યમયામિધા ।
 વૃષ્ણ. સુલક્ષ્ણોપેત. પૂજનીયોઽન્ન ચ પ્રભુ ॥૧૧૫॥ તિલપુષ્પાણિ
 પૂજાયાં નૈવેદ્યે ચ ગુઢૌદન. । ગ્રાહ્ય સદાફલ ચાર્ધ્યે તન્ન દેવો વૃષો
 મત્ત ॥૧૧૬॥ એકાદશ્યધિકે માસિ કમલાલ્યા ચ તત્પતિ । પુર
 પોત્તમ ઇત્યુક્તો વિધિસ્તન્માસિકોઽપર ॥૧૧૭॥ ઇત્યેકાદશિકા-
 ધીશા મયા પ્રોક્તા સશક્તિકા । તત્તત્પૂજાવિશેષશ્ચ પૂજયેન્નિસત
 પૂરક ॥૧૧૮॥ અલામે તુલ્યસ્તુના સર્વાલેકાદર્શીષ્યપિ । કાર્યા
 પૂજા યથાશક્તિ યથાલઘ્નોપચારકે ॥૧૧૯॥ ફલે પૂર્ણફલં દેયં
 પુષ્પે ચ તુલસીદલમ્ । નૈવેદ્યે શર્કરાલ્લણ્ડો દાને ચાન્ન સ્વશક્તિ
 ॥૧૨૦॥ આનૂકૂલ્યે સતિ પુમાનનુકટપ ન કદર્હિચિત્ । ગૃહીયાદ્ધિ

લાનુ માન્યુ છે ॥૧૧૩-૧૧૪॥ કાર્તિકમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી
 અલયા નામની કહી છે તેના અધીશ્વર કૃષ્ણ નામે કહ્યા છે તેમની
 શક્તિ સુલક્ષણા નામે કહી છે તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદ
 શીએ તલપુષ્પોપડે પૂજા કરવી અર્ધમા સદાક્ષ (નાળીયેર)
 કહ્યુ છે નૈવેદ્યમા ધીરજ કહ્યો છે દાનમા તો વૃષભ કહ્યો છે
 ॥૧૧૫-૧૧૬॥ અધિકમાસની એકાદશી કમળા નામની કહી છે તેના
 પતિ પુરપોત્તમ નામે કહ્યા છે બીજો વિધિ જે જે અધિક માસ આવે
 તે તે માસમા કહેયો પૂર્વોક્ત ભણવો ॥૧૧૭॥ હે ભક્ત ! આ પ્રકારે
 મેં એકાદશીઓના અધિષ્ઠાતાઓ તેતે શક્તિઓ સાથે કહ્યા અને પૂજકોના
 અપેક્ષિત અખિલ અર્થોને આપનારો તેમનો તેતે વિશેષપૂજાપ્રકાર કહ્યો,
 (એકજ વિષ્ણુ સશાભેદથી તથા રૂપભેદથી લિખ લિખ એકાદશીઓના
 અધિષ્ઠાતાપણે કહ્યા છે પણ વસ્તુતાએ સ્વરૂપમા ભેદ નથી) ॥૧૧૮॥
 પૂર્વોક્ત પૂજોપકરણાદિકના અભાવમાં તો સર્વ એકાદશીઓમા યથાશક્તિ
 મળી આવેલા ઉપચારોવડે પૂજને પ્રીતિથી કરે ॥૧૧૯॥ અલાભા પ્રતિ
 નિધિ કહે છે-ઉઝા ફળોના અવાલમાં ફળને ઠેકાણે સોધારીફળ સમ
 ર્પણ કરવુ ઉઝા પુષ્પોના અવાલમા મુળરીત્ન સમર્પણ મુખ્ય નૈવેદ્યના
 અવાલમા સાકરનો કટકો નિવેદન કરવો મુખ્ય દાનયોગ્ય પદાર્થના

ત્તલોમેન પ્રમાદાદ્યાપ્યનાદરાત્ ॥૧૨૧॥ પ્રતિમાં કારિતાં શક્તયા
 શ્રીરુપ્ણસ્ય સહશ્રિયઃ । હૈમ્યાદિં પૂજયેદ્ગત્તયા સર્વતોભદ્રમણ્ડલે
 ॥૧૨૨॥ ચતુર્વિંશતિસહ્યાકૈઃ પૂર્વોક્તૈઃ કેશવાદિભિઃ । નન્દાદિભિઃ
 પાર્ષદૈશ્ચ તમર્ચેત્સ સહશ્રિયમ્ ॥૧૨૩॥ અશક્તસ્ત્વેકમભ્યર્ચેત્તણ્ડ-
 લાદ્દલામ્બુજે । શ્રીરુપ્ણં સશ્રિયં ભક્તયા યથાલબ્ધોપચારકૈઃ
 ॥૧૨૪॥ એકાદશ્યધિપો યઃ સ્યાત્તદ્વાન્ના રુપ્ણમર્ચયેત્ । તસ્ય શક્તિ-
 મર્ચેદ્યા ચ તદ્વાન્ના રુમિર્મળીં તથા ॥૧૨૫॥ એકાદશ્યધિપાઃ સર્વે
 રુપ્ણસ્યૈકસ્ય પૂજયા । પૂજિતાઃ સ્યુઃ શક્તયશ્ચ તેષાં લક્ષ્મ્યાસ્તુ
 પૂજયા ॥૧૨૬॥ સ્થાપયિત્વાઽગ્રણં કુમ્ભં રત્નગર્ભં સકાશ્ચનમ્ । ચ-
 ર્ચેણ ઘેષ્ટિતે તસિન્ સ્થાપયેત્પાત્રમુત્તમમ્ ॥૧૨૭॥ કમલં દ્વાદશ-
 દલં કૃત્વા તત્ર સુદોભનમ્ । તત્રાર્ચેત્સશ્રિયં રુપ્ણં સ્થાપયિત્વા

અબાલમાં યથાશક્તિ અન્ન આપતું ॥૧૨૦॥ ત્રતકર્તા પુરૂષ મુખ્યપક્ષથી
 કરવાની અનુકૂળતા હોય તો વિત્તલોલને લીધે કે અનાદરથી કે પ્રમા-
 દથી ગૌરુપક્ષને કદાચિત્ પણ નળ ગ્રહણ કરે ॥૧૨૧॥ શુવર્ણથી કે રત્ન-
 થી કે બીજા કોઈ ધાતુથી યથાશક્તિ લક્ષ્મીની તથા કૃષ્ણની પ્રતિમા
 કરાવીને, તે લક્ષ્મીસહિત શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિની સર્વતોભદ્રમંડળમાં ભક્તિથી
 પૂજા કરે ॥૧૨૨॥ શક્તિ પુરૂષ ચોવીસ પૂર્વોક્ત સશક્તિક કેશવાદિક એકા-
 દશીઓના અવિપતિઓ સાથે નંદાદિ પાર્ષદોથી વીંટાએલા તે શ્રીસહિત
 શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરે ॥૧૨૩॥ અશક્ત પુરૂષતો શ્રીસહિત એક શ્રીકૃ-
 ણ્ણની ચોખાથી પરિકલ્પેલા અદ્દળના કમળમાં યથાલબ્ધ પુષ્પાદિ
 ઉપચારોવડે ભક્તિથી પૂજા કરે. જે જે એકાદશીના અવિપતિ હોય તેના
 નામથી કૃષ્ણની પૂજા કરે અને તેમની જે જે શક્તિ હોય તેના નામથી
 રૂડિમળીની પૂજા કરે. રૂડિમળીસહિત એક કૃષ્ણની પૂજા કરવાથી
 શક્તિઓએ સહિત સર્વે એકાદશીઓના અવિપતિઓ પૂજીત થાય છે
 ॥૧૨૪-૧૨૬॥ ત્રતકર્તા પુરૂષ છિદ્ર વિનાના હુંફને સ્થાપીને, તેમાં નળ
 પુરીને, તેમાં કાંચન તથા રત્નને નાંખીને, વસ્ત્રથી વીંટીને, તે હુંફની
 ઉપર ઉત્તમ એક પાત્ર સ્થાપીને, તેમાં મુશોભિન બાર દળનું કમળ

યથાવિધિ ॥૧૨૮॥ ઉપચારૈઃ પોઢશમિર્મહાપૂજાં સમાચરેત્ । લઘુ-
પૂજામશક્તસ્તુ ભક્ત્યા કુર્વીત પૂરુષઃ ॥૧૨૯॥ સદૈવ વૈદિકૈર્મન્ત્રે-
દ્વિજઃ પૂજનમાચરેત્ । દેશકાલાદિ સદ્વીત્યં મન્ત્રાનેતાંશ્ચ કીર્ત-
યન્ ॥૧૩૦॥ તેજોમણ્ડલમધ્યસ્થં કોટિકન્દર્પસુન્દરમ્ । નવીનની-
રદશ્યામં પીતામ્બરધારં પ્રમુખ ॥૧૩૧॥ દક્ષેણ પાણિના ચક્રં શઙ્ખં
ચામેન વિશ્રતમ્ । રમયા સેવિતં ધામે દિવ્યપદ્મજહસ્તયા ॥૧૩૨॥
અનેકદિવ્યાલક્ષ્મીં ચનમાલાવિભૂષિતમ્ । ઉપાસ્યમાનં પ્રયતેઃ પાર્ષ-

(ઓખાથી) ઠરીને, તે કમળમાં શ્રીસહિત કૃષ્ણની સ્થાપના કરીને,
યથાવિધિ પોઢશ ઉપચારોવડે તેમની મહાપૂજા કરે અશક્ત પુરુષતો
ભક્તિથી લઘુ પૂજા કરે ॥૧૨૭-૧૨૮॥ તેમાં દ્વિજ-ત્રૈવર્ણિક નર 'અમુક
દેશમાં અમુક તિથિએ આ કર્મ હું કરીશ' એમ દેશકાળાદિકનો સકલ્પ
કરીને, વૈદિક મંત્રોસાથે આ કહીશ એવા પણ મંત્રોને ઉચ્ચારતો થકો
પૂજાને કરે ૧૩૦॥ તેમાં ધ્યાન આવાહન આદિકનો પ્રકાર કમથી નિરૂ-
પણ કરે છે—દિવ્ય તેજોમણના મધ્યમાં વિરાજમાન સિંહાસનમાં સરા-
જમાન, કોટિ કમદેવ સરખા સુંદર, (સૌન્દર્યાતિશયનુ નિરવધિપણ
આપણી સુદ્ધિમાં બેસારવા વાસ્તે આ દૃષ્ટાંત કલ્પનામાત્ર છે, કમદેવ થકો
પણ અતિસુંદર છે એટલોજ પરમાર્થ છે) નવીન મેઘસમાન સ્થામ,
(સર્વ સતાપને સહરનાર નયનરમણીય સ્થામ દિવ્ય દેહવાળા) પીતા-
મ્બરને ધારી રહેલા, (આ બે વિશેષણથી-વિજળીની પ્રભાશી પ્રભાસ્વર
મેઘની પેઠે રહેલા, એવો ભાવાર્થ સમજવો) પ્રજ્ઞ, (સર્વના પ્રશાસિતા)
પ્રભુપણને જણાવનારા શંખ ચક્રાદિ દિવ્ય આયુધોને ધારી રહેલા,
દિવ્ય કમળને હાથમાં ધારી રહેલા રૂકિમણીરૂપ રમાએ સેવ્યો છે વામ
ભાગ જેમનો, કટક સુકુટ આદિક અનેક અપ્રાકૃત અલકારોવડે અલકૃત,
ગળામાં પહેરેલી વનમાળાઓવડે વિભૂષિત, (ધોળું કમળ, ક્રોર, ભુઈ,
કદળ, કેવડો, તુળસી, આસોપાલવ, ધ્યાદિના નાનાવિધ પથ્થવ પુષ્પોવડે
કરેલી માળાને વનમાળા કહેછે) ગરૂડાદિ અનેક પરિચર્યાપરાયણ પાર્ષ-
દોએ શભેપચારથી પરિચર્યા કરાતું છે ચરણકમળ યુગળ જેમનું, સનક

દૈર્ઘ્યહાદિભિઃ ॥૧૩૩॥ સ્તૂયમાનં મુનિગણૈર્દેવગન્ધર્વક્ષિત્રરૈઃ ।
 રુષ્ણમેવંવિધેં ધ્વાત્વા તતઃ પૂજનમાચરેત્ ॥૧૩૪॥ આવાહનીયં
 દેવેશં ભક્તાનામભયપ્રદમ્ । સુક્ષિગ્ધં ચરદં શાન્તં મનસાવાહયા-
 મ્યહમ્ ॥૧૩૫॥ સુવર્ણમણિભિર્દિવ્યૈઃ ચતિતે દેવનિર્મિતે । દિવ્યાસિ-
 હાસને ક્ષિગ્ધે નિપીદ ત્વં સુરાધિપ ! ॥૧૩૬॥ ગદ્ગોદકં સુરશ્રેષ્ઠ !
 સુવર્ણકલશે સ્થિતમ્ । ગન્ધપુષ્પાક્ષતૈર્યુક્તં ગૃહાણ રમયા સહ
 ॥૧૩૭॥ ગન્ધપુષ્પાદિસંયુક્તં સ્વર્ણપાત્રે સ્થિતં જલમ્ । અર્ચ્યં ગૃહાણ
 મો દેવ ! ભક્તાનામભયપ્રદ ! ॥૧૩૮॥ દેવદેવ ! નમસ્તુભ્યં પુરાણ !
 પુરપોત્તમ ! । મયા દક્ષમિદં તોયં ગૃહીષ્વાચમનીયકમ્ ॥૧૩૯॥

સનંદન નારદ આદિક મુનિગણોએ અને બ્રહ્માદિ દેવગણોએ અને ગંધર્વ
 ક્ષિત્ર ગણોએ સ્તુતિ કરાતા, આવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું ધ્યાન કરીને
 પછી પૂજન કરે ॥૧૩૩-૧૩૪॥ તે આવાહનાદિકમા વિનિયોગ કરવાના
 મંત્ર વિશેષો ‘આવાહનીયં’ ઇત્યાદિકને હવે કહે છે—(તેમા પ્રથમ આવા-
 હનમંત્ર કહે છે—) બ્રહ્માદિકોએપણુ આવાહન કરવા યોગ્ય, તે બ્રહ્માદિ
 દેવોના ઇશ, ભક્તોની સમક્ષ પીડાને પ્રજ્ઞાશ કરનારા, વાંચિત સમગ્ર
 વરને આપનારા, પોતાના ભક્તોવિષે વત્સળતાવાળા, પ્રસન્ન મંદીર દિવ્ય
 આકૃતિવાળા, એવા તમો શ્રીકૃષ્ણનું પ્રેમરસપરિપૂર્ણ મનવડે આવાહન
 કરે હું (આ મંત્રવડે આવાહન કરે આ પ્રકારે આગળ પણ જણી લેવું)
 ॥૧૩૫॥ (હવે આસન પ્રદાન મંત્ર કહે છે—) હે સુરાધિપતિ ભગવન !
 નાનાવિધ રહે જડિત, સુવર્ણમય, દેવનિર્મિત, મનોહર આ દિવ્ય
 સિંહાસનમાં આપ વિરાજમાન થાઓ ॥૧૩૬॥ (હવે પાદાર્પણ મંત્ર
 કહે છે—) હે સુરશ્રેષ્ઠ ! આ કનકમય કળશમા ભરેલું, ગંધ પુષ્પ
 અક્ષતે યુક્ત, આ ગગોદકને પાદમાટે તમો રમાસાથે ગ્રહણ કરો ॥૧૩૭॥
 (હવે અર્ધ્યાર્પણમંત્ર કહે છે—) હે ભક્તોને અભય આપનારા દેવ ! આ
 કંચનમય કળશમા રહેલું, ગંધ પુષ્પાદિકે સંયુક્ત એવું જળ અર્ધ્ય માટે
 અંગીકાર કરો ॥૧૩૮॥ (હવે આચમનીય જળાર્પણ મંત્ર કહે છે—) હે
 દેવદેવ ! હે પુરાણ પુરપોત્તમ ! તમોને નમસ્કાર છે એ ભક્તિથી અર્પણ

પયો દધિ ધૃતં ચૈવ મધુ શર્કરયા યુતમ્ । પશ્ચામૃતેન સ્તપનં
 પ્રીત્યર્થં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૧૪૦॥ કામધેનુસમુદ્ભૂતં સર્વેષાં જીવનં
 પરમ્ । પાવનં યજ્ઞહેતુસ્તે પયઃ જ્ઞાનાર્થમર્પયે ॥૧૪૧॥ પયસસ્તુ
 સમુદ્ભૂતં યદમ્લદ્રવ્યયોગતઃ । દધ્યાનીતં મયા દેવ ! જ્ઞાનાર્થં
 પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૧૪૨॥ નવનીતસમુત્પદ્યં સર્વેસન્તોષકારકમ્ ॥
 યજ્ઞાહ્નં દેવતાહારં ધૃતં જ્ઞાનાર્થમર્પયે ॥૧૪૩॥ વૃક્ષસારસમુદ્ભૂતં
 સર્વેતેજોવિવર્ધનમ્ । સર્વેપુષ્ટિકરં દેવ ! મધુ જ્ઞાનાર્થમર્પયે ॥૧૪૪॥
 શ્લુસારસમુદ્ભૂતાં શર્કરા સુમનોહરામ્ । મલાપહારિણીં જ્ઞાતું
 ગૃહાણ ત્વં મયાર્પિતામ્ ॥૧૪૫॥ નદીનાં ચેવ સરસાં મયા નીતં
 જલં શુભમ્ । ગૃહાણ જ્ઞાનમન્ત્રેણ પ્રભો ! જ્ઞાનીયમર્પિતમ્ ॥૧૪૬॥

આચમનીય જળને ગ્રહણ કરો ॥૧૩૯॥ (હવે પચામૃત જ્ઞાનમત્ર કહે
 છે-) મધ સાકરે સહિત દુધ દહી ધૂત આ પચામૃત જ્ઞાનમાટે પરિક-
 ત્ષેલું છે, તે આ પચામૃતથી જ્ઞાન તમો પ્રીતિથી પ્રતિગ્રહ કરો ॥૧૪૦॥
 (હવે પૃથક્ પૃથક્ પચામૃત મત્રોવડે જ્ઞાન કહેતા પ્રથમ પય જ્ઞાનમત્ર
 કહેછે-) કામધેનુશ્રી ઉપજેલું, સર્વના સજ્જનરૂપ, પાવન, યજ્ઞસાધન
 આ પય (દુધ) આપના જ્ઞાનમાટે પરિકત્ષેલું છે તેને સ્વીકાર કરો
 (હવે દધિજ્ઞાન મત્ર કહેછે-) હે દેવ ! ગાયના પયથી ખાટા વસ્તુના
 યોગથી બનેલું આ દહી જ્ઞાનમાટે મેં સમર્પ્યું છે તેને સ્વીકાર કરો
 (હવે ધૂતજ્ઞાન મત્ર કહેછે-) માખણમાંથી તાણું બનેલું, સર્વને સતોષ
 કરનાર, યજ્ઞના અગ્ન્યૂત, દેવતાઓને પ્રીતિ કરનાર, આ ધૂત જ્ઞાનાર્થ
 આપને અર્પણ કરું છું તેને અગ્રીકાર કરો (હવે મધુજ્ઞાન મત્ર કહેછે-)
 હે દેવ ! સર્વ વૃક્ષોના સારભૂત રસથી ઉત્પન્ન થયેલું, સર્વને વૃદ્ધિ કર
 નાર, સર્વને પુષ્ટિ કરનાર એ મધ જ્ઞાનમાટે સમર્પ્યું છું તેને સ્વીકારો
 (હવે શર્કરાજ્ઞાન મત્ર કહેછે-) શેલડીના સારથી ઉપજેલી, સુમનોહર,
 ધૂતાદિકની ચિકાસને હરનારી, મેં અર્પણ કરેલી આ શર્કરાને તમો જ્ઞાન
 માટે સ્વીકારો ॥૧૪૧-૧૪૫॥ (હવે શ્લોકોદ્દક્ષાનમત્ર કહેછે-) હે
 પ્રભો ! નાનાવિધ પુણ્ય ગણાદિ નદીઓથી અને પુષ્કરાદિ સરોવરો થકી

વલ્લયુગ્મં ગૃહાણત્વં પટ્સૂત્રેણ નિર્મિતમ્ । સૂક્ષ્મં કાર્પાસતન્તૂનાં
સુવર્ણેન વિરાજિતમ્ ॥૧૪૭॥ નારાયણ ! નમસ્તેઽસ્તુ પાહિ માં
ભવસાગરાત્ । બ્રહ્મસૂત્રં સોત્તરીયં ગૃહાણ પુરુષોત્તમ ! ॥૧૪૮॥
કેયૂરમુકુટૈશ્ચૈવ નૂપૂરૈરઙ્ગુલીયકૈઃ । પૂજિતોઽસિ પ્રયત્નેન રત્નૈરા-
ભરણૈર્વિભો ! ॥૧૪૯॥ ચન્દનં મલયોદ્ભૂતં કસ્તૂર્યગુલ્મસંયુતમ્ ।
કર્પૂરેણ ચ સંમિશ્રં સ્ત્રીકુરુષ્વાનુલેપનમ્ ॥૧૫૦॥ શતપત્રૈઃ
કાર્ણિકારૈશ્ચન્પકૈર્મલ્લિકાદિભિઃ । પુષ્પૈર્નાનાવિધૈશ્ચૈવ પૂજયામિ
સુરેશ્વર ! ॥૧૫૧॥ દશાક્ષસંશ્ચિતં ધૂપં સુગન્ધં ચ મનોહરમ્ ।

ૐ આંજલિ આ શુદ્ધોદક આનમાટે સમર્પે હું તેને સ્વીકાર કરો ॥૧૪૬॥
(હવે વસ્ત્રાર્પણ મંત્ર કહેછે—) કપાસના તંતુઓને મધ્યે પટસૂત્ર (રેશમી
સૂતર અથવા રંગેલું સુતર) થી નિર્માણ કરેલું, માટેજ સૂક્ષ્મ, સુવર્ણના
તત્તુમય કોર પાલવે સમલંકૃત એવા વસ્ત્રયુગળ (પહેરવા ઓઢવાનું) ને
થડણું કરો ॥૧૪૭॥ (હવે યજ્ઞોપવીતાર્પણમંત્ર કહેછે—) હે પુરુષોત્તમ !
નારાયણ ! તમોને નમસ્કાર હો. ભવસાગરથી મારી રક્ષા કરો. ૐ અર્પણ
કરેલું, ઉત્તરીયાર્થક ઉપવીતસાથે આ યજ્ઞોપવીતને અંગીકાર કરો ॥૧૪૮॥
(હવે આભરણાર્પણમંત્ર કહેછે—) હે વિભો ! આભુજંધ મુગટ કડાં
ઝાંઝર વીંટીઓ આદિક અનેક રત્નમય આભરણોવડે પ્રયત્નથી સમલંકૃત
કરીને આપને પુજું છું ॥૧૪૯॥ (હવે ચંદનાર્પણમંત્ર કહેછે—) કસ્તૂરી
કપૂર અગરથી સંમિશ્રિત, મલયાચળમાં નિષ્પન્નેલું આ ઘસેલું ચંદન અંગ-
રાગ માટે અર્પણ કરું છું તેને અંગીકાર કરો ॥૧૫૦॥ (હવે પુષ્પાર્પણમંત્ર
કહેછે—) હે સુરેશ્વર ! કમળ, કાલ્પિકાર (ગરમાળો) અપો મોગરો વિગેરે
વિવિધ સુગન્ધભર પુષ્પોવડે આપની પૂજા કરું છું ॥૧૫૧॥ (હવે ધૂપનિવે-
દન મંત્ર કહેછે—) હે દેવદેવેશ ! દશાંગ સંસાર જેની છે એવો સુગન્ધ
સુમનોહર ધૂપ આપને ભક્તિથી અર્પણ કરું છું તેને થડણું કરો. (ધૂપનાં
દશ અંગ-ઉપલોટના ત્રણ ભાગ, લાખના ત્રણ ભાગ, નખલાના પાંચ ભાગ,
શીલાછતના ત્રણ ભાગ, કપૂરના ચાર ભાગ, મોળના ચાર ભાગ, સર્જરસ
(રાગ) હરડ જટામાંસી અને સુગળનો એક એક ભાગ, આ દશાંગ ધૂપ

ગૃહાણ દેવદેવેશ ! મયા ભક્ત્યા સમર્પિતમ્ ॥૧૫૨॥ આરાત્રિકાં
સુરશ્રેષ્ઠ ! ઘર્ત્યાં ગોઘૃતસિક્તયા । સંયુક્તાં તેજસા કૃષ્ણ ! ગૃહાણ
સુરપૂજિત ! ॥૧૫૩॥ અન્નં ચ પાયસં મધ્યં સિતાલેહ્યસમન્વિતમ્ ।
દધિક્ષીરઘૃતૈર્યુક્તં ગૃહાણ સુરવલ્લભ ! ॥૧૫૪॥ નાગવહ્નીદલૈર્યુક્તં
પૂર્ણાફલસમન્વિતમ્ । કર્પૂરસ્તદિરોપેતં તામ્બૂલં પ્રતિગૃહ્યતામ્
॥૧૫૫॥ ઘીજપૂરાન્નપનસલ્વર્જૂરીકદલીફલમ્ । નાલિકેરફલં દિવ્યં
ગૃહાણ ભગવન્નિવમ્ ॥૧૫૬॥ ન્યૂનાતિરિક્તપૂજાયાઃ સમ્પૂર્ણફલહેતુષે
દક્ષિણાં કાશ્ચર્ચીં દેવ ! સ્થાપયામિ તવાગ્રતઃ ॥૧૫૭॥ નીરાજનં
ગૃહાણેશ ! પશ્ચવર્તિસમન્વિતમ્ । તેજોરાશે ! મયા દત્તં લોકાનન્દ-
કર ! મમો ! ॥૧૫૮॥ જય દેવ ! જય દેવ ! જય મહાલલાતા ૨

કહો છે ॥૧૫૨॥ (હવે દીપનિવેદન મંત્ર કહેછે—) હે સુરપૂજ્ય કૃષ્ણ !
ગાયના ધીમાં પશ્ચાળેલી વારોવાળી પ્રકટાવેલી મંગળ દીપશિખાવડે આ-
રતી આપને અર્પણ કરીશું તેને સ્વીકારો ॥૧૫૩॥ (હવે નેવેઘનિવેદન
મંત્ર કહેછે—) હે સુરવલ્લભ ! દધિ દુધ ઘૃતે યુક્ત આ અન્ન, (બીજનું)
તથા સાકર અને લેહ્યગુલે યુક્ત આ દુધપાક, (લેહ્ય) તથા જલેથી આ-
દિક ભક્ત્ય તથા ચોખ્ખ, એરીતે ચાર પ્રકારનું અન્ન ભક્તિથી હું અર્પણ
કરીશું તેને મહણ કરો ॥૧૫૪॥ હવે તાંબૂલાર્પણમંત્ર કહેછે—) કર્પૂર તથા
એરના રસે સહિત, સોપારીએ સહિત, નાગરવેલનાં પાને સહિત એવા
તાંબૂળને મહણ કરો ॥૧૫૫॥ (હવે ફલાર્પણમંત્ર કહેછે—) હે ભગવન !
બીજેરી આંબો ફનસ ખજૂરી કેળ આદિકનું આ દિવ્ય ફળ તથા નાળી-
યેરને મહણ કરો ॥૧૫૬॥ હવે દક્ષિણાર્પણ મંત્ર કહેછે—) હે દેવ !
પૂજામાં બે ન્યૂનાધિક દોષ થયો હોય તો તેના નિવારણદ્વારા સંપૂર્ણ
ફળની પ્રાપ્તિ માટે સુવર્ણની દક્ષિણા આપની આગળ અર્પણ કરીશું તેને
સ્વીકાર કરો ॥૧૫૭॥ (હવે મહાનીરાજન મંત્ર કહેછે—) હે ઈશ !
સર્વ લોકોને આનંદ કરનારા તમો મેં અર્પણ કરેલા પાંચ વારોએ સહિત
નીરાજન (આરતી)ને મહણ કરો. યદ્યપિ આપ નિરવધિ તેજના રાશિ
છો તે તમારા પ્રકાશનમાટે આ નથી, કિંતુ પ્રીતિથી કરાતો સાંદર્શનિક

લક્ષ્મીવર ! રાધાવર ! ૨ શરણાગતપાતા । ધ્રુવપદમ્—હર્તુ ભાર-
મવન્યા જાતો ભુવિ વિષ્ણુ ૨ દિંતિજાનીકમનેકં ૨ જઘનિથ
સહજિષ્ણુઃ । મીષ્મકતનયાવરણે વિધિસુરપતિમુખ્યૈ ૨ રમિપિ-
કોઽધિપતિસ્ત્વં ૨ નરપતિગણમુખ્યૈઃ જય દેવ ॥૧૫૧॥ પાર્થમે-
મવશસ્ત્વં વહુધા પુરિ તેષાં ૨ ન્યવસો નનુ ભવસિ ત્વં ૨ જીવન-

દોષ ઉપચારવિશેષ છે તો તેને પ્રતિચક્ર કરો ॥૧૫૮॥ હવે નીરાજન
સમયે બોલવાના જ્યાશંસારૂપ મંત્રવિશેષોને કહે છે—હે દેવ ! અનન્ય-
સામાન્ય ઐશ્વર્યથી સર્વદા આપ જય પામો. 'હે દેવ ! જય પામો'
એમ જે અહીં જે વાર કહેવામાં આવ્યું છે તે આદરણીયને જણા-
વામાટે બહુવુ હે લક્ષ્મીવર ! હે રાધાવર ! તમો સર્વ ક્રોધને મગળના
દાતા છો (આપના આશ્રયથી સર્વે સર્વ મગળને પામે છે, કારણ કે
આપ મંગળમૂર્તિ છો) અને શરણાગતોના સમગ્ર પીડાના પ્રશમનપણે
સરક્ષક છો સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયરૂપ લીલા
જેમની છે એવા તે વિષ્ણુ તમો ભૂમિનો ભાર ઉતારવા ભૂમિમા અવત-
રીને, દૈત્યના અશભૂત દુર્યોધન જેનો અધિષ્ઠાતા છે એવું અનેક રાજ-
સૈન્ય યુદ્ધમાં અર્જુનને નિમિત્તમાત્ર કરીને તમોએજ સંહાર્યું હતું રૂકિ-
મણીનું સ્વયંવરણ થતા, સર્વ મુખ્ય મુખ્ય રાજાઓએ તથા ક્ષત્રી ધન્વ-
પ્રમુખ સર્વ દેવોએ સર્વ લોકોના અધિપતિપણમાં તમારો મહાલિપેકો-
પચારોવડે અલિપેક કર્યો હતો (આ કથા હરિવંશથકી સવિસ્તર
બહુવી) ॥૧૫૮॥ હે ભગવન્ ! આપનો આશ્રિતમાટે પક્ષપાત નિરવધિ
વર્તે છે, કારણ કે જે તમો પાર્થ-યુધિષ્ઠિરાદિ પાંડવોનો જે પોતાવિષે પ્રેમ
અથવા પાંડવો ઉપરનો જે પોતાનો પ્રેમ તેને પરવશ થઈને દ્વારિકાપુરીનો
પણ પરિભ્રમ કરીને તેમના હસ્તિનાપુરમાં બહુધા નિવાસ કરી રહ્યા હતા.
વળી સ્વયં સર્વેશ્વરેશ્વર હોવા છતા પણ પાર્થ-અર્જુન ઉપર પ્રેમાતિશયને
લીધે તેનું સારથિપણું પણ સ્વીકારીને, સ્વયં શસ્ત્રધારણે રહિત હોઈનેજ
પોતાની સન્નિવિમાત્ર બળથી વિજય-અર્જુનને પ્રતિપક્ષી રાજસદ્ધો અને
સુરસંઘોએપણ દુર્જય કરી દીધા હતા કે બહુના-સમયે સમયે સન્નિધિ

મપિ તેપામ્ । સૌત્યં વિદધદ્વિજયં પ્રતિમદનૃપસદ્ધૈ ૨ દુર્જયમુ-
જ્જિતશસ્ત્રોઽ ૨ પ્યકરોઃ સુરસદ્ધૈઃ જય દેવ૦ ॥૧૬૦॥ નૂનં પાણ્ડવ-
પત્ન્યા ત્વયિ કૃતચદુદાને ૨ પ્રેમા કાર્મણવિદ્યા ૨ નિદધે ત્વિતિ
જાને । નિઃસ્પૃહમુક્તપતિસ્ત્વં વિવશો હિ વનાર્દિ ૨ યયિથ યયા
સ્મૃતમાત્રો ૨ હિત્વા કમલાર્દિ જય દેવ૦ ॥૧૬૧॥ વાત્સ્યાવનમુ-
નિર્ગીતં પ્રથમં રસમશિલં ૨ ગોપીપુ ચ મામાર્ગા ૨ વિદધિથ તં
સફલમ્ । સાકં દેવકલત્રૈર્નિજલલનાસદ્ધૈઃ ૨ કેલિં ચામ્બુધિવા-
રિણિ ૨ યદુસુરમુનિસદ્ધૈઃ જય દેવ૦ ॥૧૬૨॥ ચઙ્ગદ્રકકિરીટં

આપીને સર્વ આપત્તિના નિવારણથી તમોજ તેમના જીવનરૂપપણ થયા
હતા (અથવા તેઓએ તમો જીવિત થકીપણ અધિકપણે માન્યા હતા) ॥૧૬૦॥ વળી પાંડવપત્ની દ્રૌપદીએ બહુધા તેના મનોરથ પુરનારા
આપને વિષે પરમપ્રેમરૂપ કોઈ પણ કામણવિદ્યા (વશીકારવિદ્યા)નો
પ્રયોગ ક્યો હોય એમ હું માનું છું, કેમકે આપ આત્મૈકારામ એવા
મુક્તોના ધર્મરે હોવા છતાં પણ જોણીએ કેવળ સત્યાર્થ થકાજ પરવશ
થઈને પોતાની રાજધાની દ્વારિકાનો પરિત્યાગ કરીને તથા દિવ્ય મદિપી
લક્ષ્મીજનોપણ પરિત્યાગ કરીને વનમાં પણ પધાર્યા હતા ॥૧૬૧॥ વળી
ગોપીઓ તથા સત્યસામા આદિકનો જે શૃંગારરસ તેને પોતાના સંસ્પૃધથી
આપે સફળ ક્યો હતો. એટલે જે પ્રિયતમ આપના સંસ્પૃધથી શૃંગારરસ
પરમનિઃપ્રેયસ (મોહ) રસરૂપ થઈને સફળતાને પામ્યો હતો આનંદ-
મયથકી અન્યત્ર પ્રવર્તેલો જે શૃંગાર રસ છે તે વસ્તુતાએ વિચાર
કરતાં રસાભાસતાનેજ પામેછે. નિરવરિક આનંદમયમાં પ્રવર્તેલો તો આ-
નંદમયતાને પામે છે. જે આનંદ છે એજ રસ છે. શૃંગાર રસપણ કોઈ
આનંદનો લવવિશેષ છે. જે આ આનંદમય (પરમાત્મા) છે તે સર્વથકી
સમધિક રસ છે. (એમ કહેવાથી પામરોની જે શૃંગારરસમાં આમ્ય
સુખાનુભવની શંકા છે તેનું નિવારણ થઈગયું) વળી કોઈ સમયે પોતાની
રૂઝિમળી આદિક પદાંગનાઓના સંધો તથા દેવાંગનાના સંધો તથા યદુસંધો
સુરસંધો અને મુનિસંધોની સાથે સમુદ્રના જળમાં આપે વિદાર ક્યો હતો

નવજલદશ્યામં ૨ મકરામશ્રુતિભૂષણ ૨ મીપત્તિસ્તરામમ્ ।
સ્વર્ણદ્યુતિ વસનં ત્વાં દધતં ચ નવીનં ૨ વન્દે હારિલકણં
૨ દશિમોદિતદીનં જય દેવ૦ ॥૧૬૩॥ અક્ષલિસ્થાનિ પુષ્પાણિ
ચાર્પયામિ જગત્પતે ! । શૃહાણ સુમુખો ભૂત્વા જગદાનન્દદાયક !
॥૧૬૪॥ નમસ્તે દેવદેવેશ ! નમસ્તે ગરુડધ્વજ ! । નમોઽસ્તુ
વિષ્ણવે તુભ્યં વ્રતસ્ય ફલદાયક ! ॥૧૬૫॥ પદ્મ્યાં કરાભ્યાં જાનુ-
ભ્યામુરસા શિરસા દશા । વચસા મનસા ચેતિ પ્રણામોઽ-
ષ્ટાક્ષ ઈરિતઃ ॥૧૬૬॥ ઘાહુભ્યાં ચૈવ જાનુભ્યાં શિરસા વચસા
દશા । પદ્માક્ષોઽયં પ્રણામઃ સ્યાત્પૂજાસુ પ્રવરાવિમૌ ॥૧૬૭॥

(આપણુ કથા હરિવંશમાં પ્રસિદ્ધ છે) ॥૧૬૨॥ પ્રકાશમાન દિવ્ય રત્નમય
સુકુટથી અલંકૃત, મકરાકાર કુંડળોથી સમલંકૃત છે કર્ણયુગળ જેમનું, મ-
નોહિરામ મંદ હાસ જેમનો છે, સુવર્ણમય નવીન પીતાબરને ધારી રહેલા,
મનોહર ત્રણ રેખાથી અંકિત સુદર કંઠપ્રદેશ જેમનો છે અથવા મુક્તાહારથી
સમલંકૃત છે કંઠપ્રદેશ જેમનો, નવીન મેઘ સરખા શ્યામ, કૃપામૃતને વર્ષનારા
કટાક્ષવડે દીનવર્ગને આહ્વાદ આપનારા એવા આપને હું નમસ્કાર કરું છું
॥૧૬૩॥ (હવે પુષ્પાંજળિ નિવેદન મત્ર કહેછે—) હે જગત્પતે ! આ
મંગાદિ વેદત્રયીના મંત્રોથી અભિમત્રેલા અંજળિમાં રહેલા પુષ્પોને આપ
પ્રસન્ન મુખવાળા યદ્ય અંગીકાર કરો અને જગતને આનંદ આપો ॥૧૬૪॥
(હવે નમસ્કાર મત્ર કહેછે)—હે દેવદેવેશ ! હે ગરુડધ્વજ ! જે આપના
સમારાધનથી ત્રતો કૃણને આપનારાં થાયછે તે તમો વિષ્ણુને વારંવાર નમ-
સ્કાર છે ॥૧૬૫॥ પ્રસંગાત્ નમસ્કારના ભેદનું નિરૂપણ કરેછે—બે પાદ,
(આ એક અંગ) બન્ને બાહુ, (આ બીજું અંગ) બન્ને ડાંચણ (આ ત્રીજું
અંગ) વક્ષ સ્થળ, મસ્તક, દૃષ્ટિ (ભગવાનના ચરણમાં એકાથ નમા-
વેથી) વચન, (નમ શબ્દ પૂર્વ જેમાં છે એવી સ્તુતિવાણી) અને મન
(ભગવન્માહાત્મ્યના વિચારથી કરેલા અસ્તાન્ધ મન)થી સંપન્ન એવો
જે પ્રણામ તે અષ્ટાક્ષ કહોછે ॥૧૬૬॥ બે બાહુ, (એક અંગ) બે ડાંચણ,
(એક અંગ) મસ્તક, વચન અને દૃષ્ટિથી જે પ્રણામ તે આ પંચાંગ પ્ર-

તજાણા પ્રણામસ્તુ પુંસામેવ હિતો મતઃ । અન્યઃ પુસાં તથા
સ્ત્રીણા સર્વેષામપિ સમ્મત ॥૧૬૮॥ પ્રણમેદક્ષિણે માનો ફિચ્છિદ્રે
તુ દણ્ડવત્ । કરામ્યા દક્ષવામામ્યા પાદૌ ગૃહ્ણન્ હરે કમાત્
॥૧૬૯॥ ગોવિન્દ ! માધવ ! દયાલય ! દીનવન્ધો ! શ્રીમન્ ! મનોન
યનનન્દન દિવ્યમૂર્તે ! । દિવ્યેન્દ્રનીલમણિકાન્તિમનોહરાન્ ! શ્રીઃ

ણામ કહોછે આ બંને પ્રણામો પૂજાવિધિમાં પ્રવર માન્યા છે ॥૧૬૮॥
તેમાં અષ્ટાંગ પ્રણામ પુરુષોએજ કરવો યથાંગ પ્રણામનો સ્ત્રીપુરુષ બંનેએ
પણ કરવો આવો વિશેષ છે ॥૧૬૯॥ ભગવાનના જમણા ભાગમાં રહીને
પોતાના જમણા ડાબા હાથવડે અનુક્રમે ભગવાનના જમણા ડાબા ચરણને
પકડીને કિંચિત્ દૂર રહી દડની પેઠ પડીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરે (આ
ચરણચહણ માનસિક સમજવું) એક હસ્તથી પ્રણામનો પ્રતિષેધ છે માટે
'કરામ્યા' આ દિવચન કહ્યું છે 'પ્રકલ્પપ્રણામશ્ચ પૃથ્વા યાપિ પ્રદક્ષિણા ।
અકાલે દર્શન વિષ્ણોર્હન્તિ પુણ્ય પુરા કૃતમ્' એવી વિશ્વરૂપૃતિ ॥ વામ
ભાગમાં પ્રણામનો પ્રતિષેધ છે માટે દક્ષિણભાગમાં પ્રણામ કરવાનો કહોછે
માટેજ 'અમે પૃથે યામમાને સમીવે ગર્ભમન્દિરે । અપહોમનમરકારાન્ ન
હૃયાંકેશવાક્યે' એમ હરિભક્તિવિલાસમાં કહ્યું છે ॥૧૬૯॥ (હે પ્રાર્થના
ગર્ભિત સ્તુતિને નવ સ્ત્રીકથી કહેછે—) સર્વોપરીપણું-સુલભપણું-
સુશીલપણું-વત્સલપણું-ધૃત્યાદિ દિવ્ય ગુણોને જણાવનારાં તે તે સબોધન
પદોવડે સ્તુતિ કરતા યકા 'ગોવિન્દ' ધૃત્યાદિકથી પ્રાર્થના કરેછે—હે મા
ધવ ! શ્રીમન્ !-માધવ (લક્ષ્મીપતિ) હોવાથી નિરતિશય શ્રીમાનપણું
અહીં અભિપ્રાય કરેછું છે નિરતિશય શ્રીતો સર્વેશ્વરેશ્વર હોવાથી યુક્ત ॥
સર્વેશ્વરેશ્વરપણું તો સકળ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રસવરૂપ લીલા
પણું હોવાથી યુક્ત છે હે મનોનયનનન્દન દિવ્યમૂર્તે !-તમારી દિવ્ય આન-
મથી મૂર્તિ નિલ મુકાના મનોનયનને આનન્દ કરનારી ॥ તેવા નિલમુક્ત
સસેવ્યમાન, સર્વેશ્વરેશ્વર, સર્વકારણભૂત, સ્વીપતિ તમો ભવાટવીમાં થના
પરિશમલુધી પરિજેદ પામતા, ધર્મેપયયકી પરિબ્રહ્મ યજ્ઞેલા, કુ ખદરી
યામાં પડીને પીકા પામતા દીન જનોને ભોળને, દયાથી ભૂમિમાં અવતાર

કિમળીરમણ ! મામવ વાસુદેવ ! ॥૧૭૦॥ કંસાદિદુષ્ટદમન ! પ્રણ-
તૈફયન્ધો ! કામાન્તકાદિનુત ! શઙ્ખરયાદ્રપાણે ! । શ્રીદ્વારિકાપુ-

ધરો છો તો તમો દયાના આલય-લવનભૂત અને દીનના બન્ધુરૂપ છો.
આ અર્થ હે દયાલય ! હે દીનબન્ધો ! આ સળોધનપદથી સૂચ્યો છો. હે
દિવ્યેન્દ્રનીલમણિકાતિમનોહરાંગ ! નદલવનમાં પ્રકટતાને પામેલા આપનું
દિવ્ય રૂપ દિવ્ય ઇન્દ્રનીલ મણિની કાંતિ સરખું મનોહર હતું (સુર નર પશુ
પક્ષ્યાદિ સર્વ જૂતોને આહ્વાદ આપનારૂં હતું) હે ગોવિંદ !-‘ગોવિંદ’ એવા
અસાધારણ નામથી તમો વિખ્યાત છો આવા હે શ્રીરૂઢિમણીરમણ ! હે
વાસુદેવ ! મારી આ દુઃખમય સસારથડી રક્ષા કરો. (અહીંથી આરંભીને
સાતેય શ્લોકમાં પૂર્વ શ્લોકના અતિમ પાદની યોજના કરવી) ॥૧૭૦॥ બાળ
લાવમાંજ પ્રકટ કરેલા, કંસસંહારસુધીના અમાનુષ સામર્થ્યને અનુ-
સ્મરણ કરતા થકા તથા કાળયવન જરાસંધ આદિક અસુરોના અભિષાતને
મિથ કરીને કરેલા દ્વારકા નામના દિવ્ય નગરના પ્રતિષ્ઠાપનને અનુસ્મરણ
કરતા થકા સ્તુતિ કરેછે—હે કંસાદિદુષ્ટદમન !-પુતના શકટાસુર તૃણા-
વર્ત આદિકમાં અગ્રેસર અસુરેશ્વર કસ બાલ્યમાંજ આપે હણ્યો હતો તે
ધર્મમાર્ગને ઉપમર્દન કરનારા અસુરોને હણીને તમારૂંજ એક શરણ જેને
હતું એવા અકૂર માળાકાર વિગેરે આપે ઇષ્ટ રૂપ પ્રતિ પમાડ્યા હતા,
માટે આપ પ્રણુત જનના એક બન્ધુ છો હે સ્વપરચાંગપાણે !-પોતાને
અસાધારણ એવાં શંખ ચક્ર દિવ્ય આયુધીવડે દુષ્ટદમનપણું અને પ્રણુત-
બન્ધુપણું પ્રખ્યાપન કરતા થકા વિશભો છો. હે કામાન્તકાદિનુત !-જે હેતુ
માટે તમો ઇશ્વરોના ઇશ્વર સ્વપરચાંગપાણિ છો, માટેજ કામાંતક-રૂદ્ર
આદિક ઇશ્વરોપણુ આપની સ્તુતિ કરેછે. હે શ્રીદ્વારિકાપુરપુરંદર !-બૂમિમાં
જેમણે અવતરણુ કર્યું છે એવા તમો ચોતાના ઐશ્વર્યને અસાધારણ દ્વારિકા
નામનું દિવ્ય નગર નિર્માણ કરીને તેમાં નિવાસ કરી રહેલા તમો જેમ
પુરંદર (ઇન્દ્ર) નાક લોકમાં સર્વ અમરોએ સ્તુતિ કર્યો થકો શોભે છે
તેમ સ્તુતિ કર્યા થકા સદા શોભો છો. હે પૂર્ણકામ !-આપ સત્યસંકટપ છો,
જેનો સંકટપ અસત્ય થાય તે પૂર્ણકામ ન કહેવાય અથવા કામનાએ

રપુરન્દર ! પૂર્ણકામ ! શ્રી૦ ॥૧૭૧॥ આનન્દકન્દ ! યદુનન્દન ! શાર-
દીયપૂર્ણેન્દુવિમ્બવદનામ્બુજમન્દહાસ ! । ભૂમારરાજવલનાશન !
શેષચન્દ્યો ! શ્રી૦ ॥૧૭૨॥ મામાનુરજનસમાહૃતપારિજાત ! પ્રયુષ્ઠ-

રહિત માટે પૂર્ણકામ કહેવાય. અથવા-લવણલાદિ સમગ્ર સુરેશ્વરોએ
સેવનીય, પોતાને અસાધારણ, શંખચક્રને હાથમાં ધારી રહેલા, તેજ
દિવ્ય રૂપથી વસુદેવના શૃંગમાં પ્રકટ થઈને પોતાના પાદારવિદનાજ
એક સમાશ્રયવાળા માળાકાર આદિક પ્રણત જનો ઉપર બંધુલાવને
પોતાનો સંશ્લેષ-આલાપ-પ્રીતિલોજનાદિકવડે પ્રકાશ કરીને, તેમના
વિરોધી કંસાદિકને હણીને બોકુળ-મથુરા-દ્વારકામાં અનુક્રમે નિવાસ
કરીને, આનંદમય આત્માને 'આ આશ્રય છે આ નાગરિક છે' એવા ભેદ-
ભાવ વિના અને 'આ સુર છે આ નર છે આ તિર્યગ્ (યશુ પદ્યાદિક)
છે' એવા ભેદભાવ વિના સર્વ કોઈને અનુલવ કરાવીને, તેમના સંશ્લે-
ષથી પોતેપણુ પરમાનંદ પામીને પૂર્ણકામ હોઈને દ્વારકા નગરમાં વિરાજે
છો. (સૌશીલ્ય નામનો જે ગુણવિશેષ કહેવાય છે તે આજ છે, એનો
આવિષ્કાર કરવો એજ અવતારધારણું પ્રયોજન છે, એવો ભાવાર્થ
છે) ॥૧૭૧॥ કૃષ્ણે કરેલા શિશુપાલાદિ બૂલારના હરણને અનુસ્મરણ
કરતા થકા સ્તુતિ કરેછે—હે શેષચન્દ્યો !-શેષાવતાર જળભદ્રના લાઈ
કૃષ્ણ ! જે શિશુપાળ વિગેરે પોતાવિષે વેશનુબંધ બાંધી રહ્યા હતા તેમના
તિરસ્કાર વચનને સાંભળતા થકા પણ તમો ભગવાન યદુનંદન સ્વયં આનં-
દકંદ માટેજ પોતાનું સ્વાભાવિક જે સર્વજૂત ઉપર સૌહાર્દ અને દ્રેખ્ય પ્રિય
વિલાસરહિતતા છે તેને લીધે સ્વયં ચિત્તમાં લેશપણુ વિકાર નહિ પામીને
શારદ પૂર્ણચંદ્રવત્ પ્રસન્ન મુખકમળવાળા અને મદસ્મિતે મધુર અધ-
રવાળાજ રહ્યા હતા. અંતે આપે બૂલાર હરણના એક પ્રયોજનની પ્રવૃ-
ત્તિથીજ તે શિશુપાળ આદિકનો સંહાર કર્યો હતો. તે આ સર્વ અભિ-
પ્રાયને અનુસરીને આનંદકંદ ! શારદીયપૂર્ણેન્દુવિમ્બવદનામ્બુજ-
મંદહાસ ! ભૂમારરાજમળનાશન ! ઇલાદિ કષ્ટુ છે ॥૧૭૨॥ ઇન્દ્રા-
દિકના એશ્વર્યને અતિક્રમ કરનારા પારિજાત આહરણાદિકને અનુસ્મ-

તાત ! પુરુહૂતસભાસદસ્ય ! । પદ્માક્ષનાદિગુણિતાષ્ટસહસ્રકાન્ત !
શ્રી૦ ॥૧૭૩॥ આત્મીયપાણ્ડવહિતે રત ! જિણ્ણસૂત ! કૃણ્ણામનો-
મિલપિતપ્રદકલ્પવૃક્ષ ! । દેવેન્દ્રચન્દ્ય ! ગરુડધ્વજ ! શાર્ફપાણે !
શ્રી૦ ॥૧૭૪॥ ધર્માધ્વસેતુરચનોચત ! નિત્યદાનૈઃ સન્તપિંતદ્વિજવ-
રૌઘાં હરે ! મુરારે ! । શ્રીનારદાદિમુનિગીતપવિત્રકીર્તે ! શ્રી૦ ॥૧૭૫॥

રણુ કરતા થકા સ્તુતિ કરેછે—હે સત્યભામાના અનુરંજન માટે પારિ-
ભત તરૂને લાવનારા, હે પ્રધુમ્મના તાત, હે ઈન્દ્રે મોકલેલી મુધર્મા નામની
સલાના મહાસભ્ય, હે અષ્ટ પદ્મિનાઓએ સહિત એકસોએ સહિત
સોળ હંભર રાણીઓના કાંત-સ્વામી એવા તમો છો ॥૧૭૩॥ હવે પાંડવ
કૌરવ યુદ્ધના મિષથી કરેલા જૂલારહરણુને અનુસ્મરણુ કરતા થકા
સ્તુતિ કરેછે—હે આત્મીય પાંડવોના હિતમાં રત-તત્પર, પોતા થકી
અન્ય શરણુ જેમને નથી એવાઓનું હિત કરવું એજ લગવાનનું કૃત્ય છે,
જે અનન્યશરણુ હોય એજ આત્મીય કહેવાય, પાંડવો તો તેવાજ હતા,
માટેજ તેમનું જે હિત-પ્રતિકૂળતા ટાળી નાખવી અને અનુકૂળતા સંપા-
દન કરી આપવી તેમાં સ્વય તત્પર છે માટેજ અર્જુનનું સારથિપણુ
પણુ સ્વીકારીને કૌરવ કુળનું નિકંદન કર્યું અને તેનું પક્ષપાતી જે રાજ-
કુળ જૂલારજૂત હતું તેનો સંહાર કર્યો. વળી શરણાગત દ્રૌપદીજના
સમય મનોરથો કટપવૃક્ષવત્ પરિપૂરણુ કર્યા. તો એરીતે આત્મીયજનો-
નુંજ હિત કરવામાં સદા પ્રવર્તેલા તે આ તમો ગરુડધ્વજ છો (ગરુડ-
ધ્વજપણું આશ્રિતોના સંરક્ષણુમા ચિહ્નજૂત છે) તમો શાર્ફપાણિ હોવા
છતાં પણ, ગરુડધ્વજ હોવા છતાં પણ, દેવેન્દ્રવંદનીય હોવા છતાં પણ
આત્મીય જનોના હિતમાટે અને શરણાગતના મનોરથો પરિપૂરણુ કરવા
સારથિપણું સ્વીકાર કરનારા તમો બહુ ઉદાર હૃદયવાળા છો ॥૧૭૪॥
હે હરે ! હે મુરારે ! એરીતે દુષ્ટસંહાર અને શિષ્ટસરક્ષણુથી નિરંતર
ધર્મમાર્ગની મર્યાદાના દૃઢીકરણુમાં દૃઢ ઉઘમી છો અને તે તે અભિલષિત
અર્થ આપવાવડે નિરંતર શ્રાક્ષણુમડળને સંતૃપ્ત કરનારા છો. અને નાર-
દાદિ દેવર્ષિઓએ પણ સ્તુતિ કર્યા છે ચરણુ કમળ જેમનાં એવા છો. કેમકે

કારુણ્યસાગર ! મવામ્બુધિપારદાયિનુ ! કલ્યાણકૃત્પતિતપાવન-
નામધેય ! । ગ્રહણ્યદેવ ! નરદેવશિયામણે ! ત્વં શ્રી૦ ॥૧૭૬॥
સંસારચિન્નશરણાગતજીવરક્ષાનિત્યોચતોદ્ધવસમર્પિતનૈજબુદ્ધે ! ।
નાનાવતારપરિપાલિતસાધુલોક ! શ્રી૦ ॥૧૭૭॥ અન્યથા શરણં
નાસ્તિ ત્વમેવ શરણં મમ । તસ્માત્કારુણ્યમાવેન રક્ષ રક્ષ રમેશ્વર !
॥૧૭૮॥ પરમાત્મમિદં દિવ્યં કાંસ્યપાત્રેણ સંયુતમ્ । યાણકં દ્વિજ-
વર્યાય સહિરણ્યં દદામ્યહમ્ ॥૧૭૯॥ इति सम्पूज्य सम्प्राप्य दिवा-
शेयं नयेत्ततः । श्रीमन्नारायणकથાકીર્તનશ્રવણાદિभिઃ ॥૧૮૦॥

આપની કીર્તિ અનુસ્મરણ કરતાં સમસ્ત દોષના નિવારણમાં સમર્થ છો
॥૧૭૫॥ વળી તમો સ્વયં કૌશલસાગર હોધને લવસાગરના તો તારક
છો સમગ્ર કલ્યાણ ગુણોએ સપત્ત હોવાથી આશ્રિતોને પણ સકળ
કલ્યાણને આપનારા છો. આપના નામસ્મરણમાત્રથી પતિતો પણ
પાવન થઈ જાય છે. શ્રાવણોના હિત દેવ અને નર તથા દેવોના શિષ્યા-
મણિ તમો છો. અવતરણમાં માનુષભાવના એવા અનુકરણથી 'નરોના
શિષ્યામણિ' એમ કહ્યું છે અથવા 'નરદેવોના શિષ્યામણિ' એવો અર્થ
કરવો ॥૧૭૬॥ વળી તમો સંસારસાગરમાં નિમગ્ન થએલા, માટેજ શરણે
આવેલા એતનોના ઉદ્ધારમાં ઉદ્યોગ કરનારા છો અંતર્ધાનસમયે તમોએ
પોતાનું જ્ઞાન પોતાના અનન્યલક્ષ્ય ઉદ્ધવજીને લોકહિત માટે સમર્પ્યું
હતું. વળી તે તે સમયે (ધર્મશાનિસમયે) પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ થઈને
સાધુલોકોને પરિપાલન કરો છો એવા હે શ્રીકૃષ્ણભૂમિરમણ ! વાસુદેવ !
મારી રક્ષા કરો ॥૧૭૭॥ હે રમેશ્વર ! મારે તમારા થકી બીજું કોઈ
શરણ નથી. તમો એકજ મારે શરણ છો, તો અનન્યશરણ મારી કૃપા
કરીને રક્ષા કરો રક્ષા કરો ॥૧૭૮॥ (હવે વાચન પ્રદાનમંત્ર કહે છે—)
કરેલી પૂજાની સદ્ગુણતા માટે સુવર્ણસહિત, કાંસાના પાત્રમાં રહેલું સુંદર
આ પરમાત્મ (એક અન્ન) ને વાચન નામથી વિખ્યાત છે તે વિપ્રવર્યને
હું આપું છું ॥૧૭૯॥ હે ભક્તા ! આ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી
પ્રાર્થના કરીને પણી અવશેષ દિવસને ભગવત્કથા શ્રવણ કીર્તનાદિવડે નિર્મ-

ન વ્યાવહારિકં કર્મ કાર્યમેકાદશીદિને । ઔદ્ધવીયૈર્નૃભિઃ સ્ત્રીભિઃ
 કિન્ચિદપ્યાપદં વિના ॥૧૮૧॥ કર્ણુકૈર્ન કૃપિઃ કાર્યા વણિગ્મિઃ
 પણનં ન ચ । ન ક્રયો વિક્રયશ્ચાપિ કાર્યઃ કસ્યાપિ વસ્તુનઃ ॥૧૮૨॥
 સ્ત્રીભિઃ શોકો રોદનં ચ નં કાર્યં સૂત્રકર્તનમ્ । ન વૃથાભાષણં
 કાર્યં નાસ્પૃશ્યસ્પર્શનાદિ ચ ॥૧૮૩॥ હર્યર્થમેવ કર્તવ્યમિદં
 ત્વેકાદશીદિનમ્ । મદાગ્રિતૈઃ કૃષ્ણમકૈઃ પુમ્મિઃ સ્ત્રીભિશ્ચ સર્વથા
 ॥૧૮૪॥ પરતન્ત્રો ભવેદ્યસ્તુ દરિદ્રો દુર્વલોઽથવા । આઘશ્યકં સ
 કુર્વાંત વ્યવહારં ન ચાધિકમ્ ॥૧૮૫॥ દાનં દેયં યથાશક્તિ
 દ્વિજાય પ્રીતયે પ્રમોઃ । રાત્રૌ જાગરણં કાર્યં ભગવત્કીર્તનાદિભિઃ
 ॥૧૮૬॥ વિષ્ણુચાલયં જાગરાર્થં સન્મણ્ડલમથાપિ યા । ગચ્છતોઽ-
 સ્ત્યશ્વમેધસ્ય ફલં પુંસઃ પદે પદે ॥૧૮૭॥ સ્ત્રીભિઃ સ્ત્રીષ્વેવ કર્તવ્યઃ

મન કરે ॥૧૮૦॥ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમા વર્તતા નરનારી જનોએ એકાદશીએ
 પ્રતાદિ ધાર્મિક ક્રિયાએ રહિત વ્યવહારેકપ્રધાન કર્મે કોઈ પણ આપત્કાળ
 વિના નજ કરવું ॥૧૮૧॥ તેજ વ્યાવહારિકને વિવેચન કરી કહેછે—ખેડુ-
 તોએ ખેતી ન કરવી વણિજોએ પણુ નનાણાની દેવણુ લેવણુ ન કરવી
 કોઈ પણુ વસ્તુનો ક્યવિક્ય-વેચણુ લેવણુનો વ્યાપાર ન કરવો ॥૧૮૨॥
 સ્ત્રીયોએ શોક અને તે નિમિત્તાનુ રોદન ન કરવું. આશ્વવાર્તાનું લવન,
 અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ, અભાષ્ય સાથે ભાષણુ, સૂતર કાંતવું વિગેરે ન કરવું
 ॥૧૮૩॥ મારા આગ્રિત કૃષ્ણસક્ત સ્ત્રીપુરુષોએ તે આ એકાદશી દિવસ
 તો ભગવાનની પૂજા વિગેરે કર્મવડેજ નિગર્ભન કરવો પણુ અન્યથા નહિ
 ॥૧૮૪॥ જે કોઈ પરતત્ર હોય કે દરિદ્ર-ધનદુર્ભજ હોય કે દુર્ભજ-શરીર-
 દુર્ભજ હોય તે નર તો વ્યાવહારિક પણુ આવશ્યક કર્મને કરે, તેથી
 અધિક તો ન કરે ॥૧૮૫॥ એકાદશી દિવસે પ્રભુની પ્રસન્નતામાટે યથાશક્તિ
 પાત્ર વિપ્રને દાન કરવું અને ભગવત્કીર્તનાદિવડે ભગરણુ રાત્રિએ કરવું
 ॥૧૮૬॥ રાત્રિએ ભગરણુમાટે વિષ્ણુમંદિરમાં કે સંતમહાસન્નિધિમાં જતા
 પુરુષને પદે પદે અશ્વમેધ યજ્ઞના ફળની સિદ્ધિ થાય છે ॥૧૮૭॥ તેમા
 ભગરણુમાટે પ્રવર્તેલા પુરુષોએ પુરુષ એવાજ સંતોના મહાજની સમીપે

पुष्पिभिः पुंस्त्रेव जागरः । कथादिभिर्हरेरेव नतु धूतादिभिः क्वचित् ॥१८८॥ एकादशीदिने यस्तु भुञ्जीतान्नं कुसङ्गतः । चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यात्तस्य पुंसो न चान्यथा ॥१८८॥ एकमक्तेन नक्तेन तथै-
चायाचितेन च । उपवासेन दानेन न निर्द्वादशिको भवेत् ॥१९०॥
नक्तं हविष्यान्नमनोदनं वा फलं तिलाः क्षीरमथाम्बु चाज्यम् । य-
त्पञ्चगव्यं यदि वापि वायुः प्रशस्तमत्रोत्तरमुत्तरं हि ॥१९१॥ प्रातः
स्नान्वा पुनः पूजां नित्यनैमित्तिकार्चयोः । कुर्यात्तत्र यथाप्तेन सद-
न्नेन निवेदनम् ॥१९२॥ तन्नेण मृत्योरुभयोः समाप्य प्रातरर्चनम् ।

જવું. સ્ત્રિયોએ તો સતી સ્ત્રિયોનાજ મંડળની સમીપે જવું. તે ભગવંતે
ભગવાનની કથા વિગેરેવડેજ કરવું પણ ઘૂત આમ્મવાર્તા વિગેરેવડે ક્યારેય
ન કરવું ॥૧૮૮॥ જે કોઈ પુરૂષ હસંગદોષથી એકાદશી દિવસે અષ્ટને
જમે તો તે આંદ્રાયણુવ્રત કરવાથી શુદ્ધ થાય. અન્યથા—અન્ય પ્રકારથી શુદ્ધ
ન થાય ॥૧૮૯॥ એકાદશીદિવસે ઉપવાસ કરે. તેમાં અશક્તોને અધિકાર
કરીને ઉપવાસના પ્રતિનિધિભૂત ચાર ગોણુપક્ષ છે. જેમકે—એકભક્ત-મ-
ધ્યાહ્ન પછી યથાલબ્ધ યોગ્ય અન્નનું એકવાર ભક્ષણ, નક્ત-જ્યારે પોતાની
છાયા દ્વિગુણુ થાય એવા સમયમાં યથાલબ્ધ પવિત્ર મિત્ર અન્નનું ભક્ષણ,
અપાચિત-યાચના વિના પ્રાપ્ત થએલા પવિત્ર મિત્ર અન્નનું ભક્ષણ અને
દાન—તે નિમિત્તે સુવર્ણ અન્ન આદિકનું યથાશક્તિ પ્રદાન, આમાથી
હરકોઈ એક પક્ષના આશ્રયણથી એકાદશી જતને સાધે પણ ત્યાગ ન કરે
॥૧૯૦॥ ઉપવાસમાં ગોણુ પક્ષભેદો થીજ પણ છે, જેવા કે—પૂર્વોક્ત
પ્રકારે નક્તભોજન, વ્રતહવિધ્યાભોજન, ભાતવર્ણત હવિધ્યાભ ભક્ષણ,
ખનૂર નાળીયેર આદિક ફળભક્ષણ, કેવળ કાળા તલે વર્ણત તલ ભક્ષણ,
યથોચિત પયઃપાન, જળપાન, સ્વદ્ય પૃતપાન, પંચમથ્ય ભક્ષણ, પવનપાન
આ દશ અનુકલ્પો મધ્યે ઉત્તર ઉત્તર (નક્ત ચક્રી આગળ આગળ)
ઉત્તમ માન્યા છે ॥૧૯૧॥ હવે દ્વાદશીનો વિધિ કહેછે—દ્વાદશીના પ્રાતઃ-
ક્રમમાં આન કરી નિત્ય અર્ચા અને નૈમિત્તિક અર્ચાની અર્ચા કરે. તે
દિવસે યથાલબ્ધ શ્રેષ્ઠ અન્નથી તે જને પ્રતિમાનું નૈવેદ્ય કરે ॥૧૯૨॥

વ્રતં નિવેદયેદ્વત્યા હરયે સ્વકૃતં વ્રતી ॥૧૯૩॥ અજ્ઞાનતિમિરા-
ન્ધસ્ય વ્રતેનાનેન મે હરે ! । પ્રસીદ સુમુખો ભૂત્વા જ્ઞાનદષ્ટિપદો
ભવ ॥૧૯૪॥ કૃષ્ણમૂર્તિં તતો દયાદ્વાહણાય સદક્ષિણામ્ । દાનાનિ
દયાચ્ચાન્યાનિ યથાશક્ત્યન્નમેવ ચા ॥૧૯૫॥ મોજયિત્વા તતો
વિપ્રાન્ શક્ત્યા સાધૂંશ્ચ વૈષ્ણવાન્ । હવિષ્યાન્નેન કુર્વાત પારણાં
પ્રયત્નો વ્રતી ॥૧૯૬॥ દિવાનિદ્રાં પરાશ્ચં ચ પુનર્મોજનમૈથુને ।
દ્વાદશ્યાં વર્જયેત્તૈલં કાંસ્યપાત્રે ચ મોજનમ્ ॥૧૯૭॥ પારણાદે તુ
લભ્યેત સ્વપ્નાપિ દ્વાદશી યદિ । તત્રેવ પારણાં કુર્યાન્ન તામુલ્લ-
હયેદ્વતી ॥૧૯૮॥ કલાર્ધાં દ્વાદર્શીં દૃષ્ટ્વા નિશીથાદૂર્ધ્વમેવ હિ ।

ઐરીતે નિત્ય નૈમિત્તિક બન્ને પ્રતિમાનુ પ્રાત પૂજન સાથેજ કરીને, તે
પ્રાત પૂજનને પરિસમાપ્ત કરીને, વ્રતકર્તા નર પોતે કરેલુ સાગ વ્રત શ્રીહ-
રિને લક્ષિથી નિવેદન કરે ॥૧૯૩॥ તેમા વ્રતનિવેદન મત્ર આ છે-અજ્ઞા-
નરૂપ અધકારથી અન્ધ થએલા મારી ઉપર આ વ્રતથી પ્રસન્ન થાવ
અને મને અભિમુખ થઈને જ્ઞાનદૃષ્ટિને આપનારા થાવ ॥૧૯૪॥ ત્યારપછી
તે નૈમિત્તિક કૃષ્ણમૂર્તિને દક્ષિણાસાથે બ્રાહ્મણને આપે બીજા પણુ જે
દાનો વિહિત હોય તેને પણુ આપે અથવા યથાશક્તિ અન્ન આપે ॥૧૯૫॥
તે પછી વ્રતી નર નિયમતત્પર થઈને પોતાની શક્તિને અનુસારે વિષ્ણુ
લક્ષ વિગ્રોને અને સાધુઓને જમાડે પછી સ્વય હવિષ્યાન્નથી પારણા
કરે ॥૧૯૬॥ હવે દ્વાદશીએ વર્જનને કહેછે-દિવાનિદ્રા, પારકા અન્નનો
પ્રતિયહ, બીજવાર ભોજન, કાસાના પાત્રમા ભોજન, તેલલક્ષણુ, મૈથુન,
આટલાને દ્વાદશીએ વર્જી મુકે ॥૧૯૭॥ હવે પારણાનિર્ણય કહેછે-
જો પારણા દિવસે ઘટિકામાત્ર પરિમિત પણુ દ્વાદશી મળે તો તેમાજ
પારણા કરે, તે દ્વાદશીને ઉલ્લઘન ન કરે તેને ઉલ્લઘીને પારણા ન
કરે ॥૧૯૮॥ નિશીથ (મધ્યરાત્રિ થઈ ઉપરનો એક પ્રહરરૂપ) કાળ
થઈ ઉપરજ અર્ધ કળામાત્ર પણુ દ્વાદશી જો હોય તો તે નિશીથ થઈ
ઉર્ધ્વ પરદિને કરવાની આન સધ્યાદિ સમય મધ્યાહ્નમુધીની ક્રિયાઓ
કરી લઈને પારણા કરે એવુ ચણુ શાસન છે, માટે તે સમયે નિત્ય

आमध्याह्नात्क्रियाः सर्वाः कर्तव्याः शंभुशासनात् ॥१९९॥ यदा
भवेदतीक्ष्णपा द्वादशी पारणादिने । उप.काले द्वयं कार्यं प्रातर्म-
ध्याह्नकर्म च ॥ २००॥ सङ्कटे समनुप्राप्ते द्वादश्यां दैवयोगतः ।
अद्भिस्तु पारणां कुर्यात्पुनर्भुक्तं न दोषकृत् ॥२०१॥ द्वादश्याः प्रथमः
पादो हरिवासरसंज्ञितः । तमतिक्रम्य कुर्वीत पारणं विष्णुतत्परः
॥२०२॥ आमाकासितपक्षेषु मैत्रश्रवणरेवती । सङ्गमे नैव भोक्तव्यं
द्वादश द्वादशीर्हरेत् ॥२०३॥ मैत्राक्षपादे स्वपितीह विष्णुः श्रुतेश्च
मध्ये परिवर्तमेति । पौष्णान्त्यपादे प्रतिबोधमेति सुतिप्रबोधपरि-
वर्तनमेव घर्ज्यम् ॥२०४॥ एकादशीयतविधिस्तु मया यथावदुक्तो

ક્રિયા પછી પારણા કરવામા હોય નથી ॥૨૯૮॥ જે પારણાદિને દ્વાદશી
અતીવ અલ્પ હોય તો ઉપકાળ જે સાક્ષાત્ સૂર્યોદય પહેલાં પાંચ
ઘટિકારૂપ છે તેમાંજ પ્રાત કાળ મધ્યાહ્નકાળમાં કરવાનું સંધ્યાઘટિકા
કરવું ॥૨૦૦॥ યથાકાળ પારણા કરવામાં અતિથિ આઠિકનો સમુપરો-
ધરૂપ સકટ દૈવયોગે પ્રાપ્ત થતાં કેવળ જળવડે પારણાસમયે પારણા
કરીને પછી યથાવસર ભોજન કરે. એમાં કોઈ હોય (બીજાવાર ભોજન
નિગેરે) નથી ॥૨૦૧॥ તેમાં પરદિવસે દ્વાદશી જે અધિક કાળ વર્તતી
હોય તો દ્વાદશીને જે પ્રથમ પાદ (પંદર ઘટીરૂપ) છે તે 'હરિવાસર'
સંસ્થાથી કાઢો છે. તેને અતિક્રમ કરીને પછી વૈષ્ણવ પુરૂષ પારણા
કરે ॥૨૦૨॥ આપાદ, ભાદ્રપદ અને કાર્તિક માસની શુક્લ દ્વાદશીએ
અનુક્રમે અનુરાધા શ્રવણ અને દેવતી નક્ષત્રનો યોગ હોય તો જ્યાંસુધી
સંયોગ હોય ત્યાંસુધી પારણાને નજ કરે જે કરે તો દ્વાદશ એકાદ-
શીત્રતના આચરણનું રૂળ નાશ થાય ॥૨૦૩॥ તેમાં આપાદમાસમાં
અનુરાધાના આદિપાદમાં ભગવાન ગ્રીવિષ્ણુ શયન કરેછે ભાદ્રપદમાસમાં
શ્રવણના મધ્યભાગમાં પરિવર્તન (પડખુ ફેરવવું) ન કરેછે. કાર્તિ-
કમાસમાં દેવતીના અતિમ પાદમાં પ્રબોધને પામેછે-જગેછે માટે તે તે
નક્ષત્રોના તે તે પાદો (શયનસમય ભગરણસમય અને પાશ્વપરિવર્તન
સમયને) પારણામાં પરિત્યાજ્ય છે-તેમાં પારણા ન કરવાં ॥૨૦૪॥

જનાઃ ! સ્મૃતિયચોન્વિતવર્ત્મનેત્યમ્ । સર્વેર્ભવદ્વિરયમાદરતો
વિધેયોઽથોદ્યાપનં વિધિવદસ્ય વદામિ સમ્યક્ ॥૨૦૫॥ ઇતિ શ્રીઘૃત્સ-
ન્નિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રવોધન્યુત્સવે એકાદશીવ્ર-
તવિધિનિરૂપણનામા ત્રયસ્તિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૩॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ-ઉદ્યાપનં વિના નૈવ વ્રતં હિ ફલદં ભવેત્ ।
તસ્માદ્વ્રતલક્ષ્મણઃ કાર્યમેકાદશ્યા વ્રતસ્ય તત્ ॥૧॥ અસ્તંગે ચ ગુરો
શુક્રે ઘાલે વૃદ્ધે મલિમ્લુચે । ઉદ્યાપનં ન કર્તવ્યં કાર્યમન્યત્ર શક્તિઃ
॥૨॥ મહાપૂજા પ્રકર્તવ્યા વિપ્રસન્તર્પણં તથા । શક્ત્યા સ્વર્ગે ચ
ગૌર્વેયા સામાન્યોદ્યાપનં તિથતિ ॥૩॥ સકૃદેવ હવિષ્યાશી દશમ્યાં

હે જના ! આ પ્રકારે તમારું હિત કરવાની કામનાથી મેં યથાર્થપણે
એકાદશી વ્રતવિધિ શાસ્ત્રદૃષ્ટ માર્ગથી કહ્યો. તો આ વિધિ તમો
સર્વેએ આદરથી કરવો હવે આ વ્રતનો ઉદ્યાપનવિધિ યથાશાસ્ત્ર રૂઢીરીતે
કહું છું ॥૨૦૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રવોધ-
ન્યુત્સવે એકાદશીવ્રતવિધિનિરૂપણનામા ત્રયસ્તિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૩॥

અધ્યાય ૩૪ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તા ! જે હેતુ માટે સર્વ કોઈ વ્રત
ઉદ્યાપનના અનુષ્ઠાન વિના ફળ આપવા સમર્થ નહીં થાય, માટે તે એકા-
દશીવ્રતનું ઉદ્યાપન પ્રયત્નથી કરવું. તેનો વિધિ હવે નિરૂપણું કરું છું ॥૧॥
તે ઉદ્યાપનમા પ્રતિપિદ્ધ કાળ છે—ગુરુ શુક્રનો અસ્તમય સમય તથા તે
બન્નેનો આળ વૃદ્ધ ભાવ સમય તથા મળમાસ (અધિક માસ) તથા બૃહસ્પ-
તિનો સિંહ રાશિમા સ્થિતિ સમય, આ બધા નિષિદ્ધ કાળ છે—તેમા ઉદ્યા-
પન ન કરવું. તેથી અન્ય (કાર્તિક—માર્ગશીર્ષ—માઘ—વૈશાખ માસમાથી
હરકોઈ એકમાં) કાળમા યથાશક્તિ કરવું ॥૨॥ તેમાં ઉદ્યાપનસામાન્યમાં
કર્તવ્યાર્થ આટલો છે—યથાશક્તિ સુવર્ણદાન, ગોદાન, બ્રાહ્મણસતર્પણ અને
મહાપૂજા કરવી (આ ઉદ્યાપનનું સામાન્ય લક્ષણ છે) ॥૩॥ એકાદશીના

મયત પુમાન્ । બ્રહ્મચર્યપરો રાત્રૌ સ્વપેદ્મૌ હરિં સ્મરન્ ॥૪॥
 રજન્યા અન્તિમે યામે સમુત્થાય યથાવિધિ । અદીર્ઘસૂત્રી કુર્યાંત
 શૌચસ્નાનાદિ નેત્યકમ્ ॥૫॥ પૂજોપહારાન્સમ્મૂલ્ય વિધિર્ન દ્રાહ્મણ
 તત । આહ્ય સ્વસ્થચિત્તોઽર્ચેદ્ભક્ત્યા શ્રીપુરુષોત્તમમ્ ॥૬॥
 સ્વકીયગેહે સુસચ્છે પુણ્યક્ષેત્રેઽથવા શુભે । ત્રિપ્લવાલયે વિશેષેણ
 કુર્યાત્પૂજાવિધિ યતી ॥૭॥ મળ્ડપે નિર્મિતે રમ્યે કદલીસ્તમ્ભમ
 ણિહતે । વિધાય સર્વતોમદ્રં તન્મધ્યે સ્થાપયેદ્દટમ્ ॥૮॥ પશ્ચપદ્મ
 ઘસંયુકે સૂક્ષ્મચક્ષાભિવેદિતે । તસ્મિન્ પાત્ર નિદધ્યાચ રમ્યાસ્તર
 ણમણિહતમ્ ॥૯॥ કમલં દ્વાદશદલ નાનાયર્ણોપશોભિતમ્ ।
 મન્તદ્વાદશમિ પર્વયુક્ત કુર્યાત્તદન્તરે ॥૧૦॥ તન્મધ્યે વાસુદેવસ્ય

ઉઘાપનમા તો મતકર્તા પુરૂષ દશમીએ એકળવાર મતહનિધ્યાનનુ લક્ષણ
 કરીને નિયમ તત્પર થઈ બ્રહ્મચર્યનતપરાયણ થઈ રાત્રિએ શ્રીહરિનું
 સ્મરણ કરતો થકો ભૂતળ ઉપર સુવે ॥૪॥ રાત્રિના છેલ્લા પહોરમા (આલ્સ
 સુહર્તમા) ઉઠીને અદીર્ઘસૂત્રી-અળસતાનો ત્યાગ કરી શૌચસ્નાનાદિ નિત્ય
 પ્રાત્ન કર્મ યથાવિધિ કરે ॥૫॥ તેપછી અદન પુષ્પાદિ સર્વ પૂજોપચારો
 ભેગા કરીને વિશેષવિધિને ભણનારા વિગ્રને આગળ રાખીને સ્વસ્થચિત્ત
 થઈ પ્રીતિથી શ્રીપુરૂષોત્તમનું પૂજન કરે ॥૬॥ પૂજા કરવાના સ્થાનો કહેછે
 —પોતાના ઘરમા સુસ્વચ્છ સ્થાનમા અથવા પુણ્યક્ષેત્રપે શુભ સ્થાનમા
 અથવા વિષ્ણુમંદિરમા વિશેષપણે જતી નર તે પૂજાવિધિને કરે તેમા ઉત્ત-
 રોત્તર સ્થાન શ્રેષ્ઠ સમગ્રનું ॥૭॥ કેળના ચાલલાથી સમલકૃત, યથાવિધિ
 યથાશોભા કરેલા રમણીય મડપમા સર્વતોલદ્ર નામનું મડળ કરીને, તે
 મડળના મધ્યમા મહાકુલને સ્થાપન કરે ॥૮॥ પિપળી, ઉમરડો પીંપર
 આળો અને વડ આ પાંચ પદ્મવૈએ યુક્ત, સૂક્ષ્મ વસ્ત્રથી વટિલા તે કુલ
 ઉપર રમણીય આસ્તરેણ વસ્ત્રથી સમલકૃત એક પાત્રને સ્થાપન કરે ॥૯॥
 તે પાત્રના મધ્યમા બાર બાજુપરો અને તેથી સૂક્ષ્મ શીલ બાર આર્ય
 તર પત્રોએ યુક્ત, નાનાવિધ વર્ણવડે વિરાજમાન કમળ કરે તે કમળના
 મધ્યમા લક્ષ્મીસહિત વાસુદેવની પ્રતિમા સુવર્ણની યથાશક્તિ કરાવીને

हेमौ लक्ष्मीयुतस्य च । यथाशाखं कारयित्वा प्रतिमां स्थापये-
न्नरः ॥११॥ पूर्वाद्यनुक्रमेणैव केशवाद्याः सशक्तयः । तदङ्गदेवताः
स्थाप्याः पद्मपत्रेषु सर्वतः ॥१२॥ आचेदले केशवस्तु स्थापनीयः
श्रिया सह । नारायणस्तदग्रे च पद्मया दक्षिणक्रमात् ॥१३॥
माधवो नित्यया साकं गोविन्दश्चन्द्रया सह । रमया सह विष्णुश्च
माधव्या मधुसूदनः ॥१४॥ त्रिविक्रमश्च पद्माक्ष्या धामनः कमला
युतः । श्रीधरः फान्तिमत्या च हृषीकेशपराजिते ॥१५॥ पद्मनाभ-
पद्मवत्या राधादामोदरौ ततः । स्थापनीयाः क्रमेणैवमेता द्वादश
देवताः ॥१६॥ तथाभ्यन्तरपत्रेषु स्थाप्या द्वादश देवताः । सङ्क-

स्थापन करे ॥१७-१९॥ शक्तिसहित केशवादिक ओवीश भूर्तिओनी अंग-
देवता तरीके समग्र कुमणपत्रोभा कुमणना पूर्व दिशाभा रडेला प्रथम
दक्षिण अनुक्रमेण स्थापना करे ॥१२॥ तेभा पूर्व दिशाभा रडेला प्रथम
पत्रभा केशव लगवाननी श्रीशक्ति साथे स्थापना करे तेथडी आगणना
पत्रभा प्रदक्षिणकुमथी नारायण लगवाननी पद्मा पत्नीनी साथे स्थापना
करे तेपछी नित्या पत्नी साथे माधव लगवाननी, तेपछी चंद्रवती
पत्नी साथे गोविंद लगवाननी, तेपछी रमादेवी सहित विष्णु लग-
वाननी, तेपछी भाद्रवी शक्ति सहित मधुसूदन लगवाननी, तेपछी
पद्माक्षी पत्नी साथे त्रिविक्रम लगवाननी, तेथडी आगणना पत्रभा
कुमणा देवी सहित धामन लगवाननी, तेपछी कान्तीभती पत्नी साथे
श्रीधर लगवाननी, तेपछी अपराजिता पत्नी साथे हृषीकेश लग-
वाननी, तेपछी पद्मवती पत्नी सहित पद्मनाभ लगवाननी, तेपछी
गंधा देवी साथे दामोदर लगवाननी स्थापना करे आवा अनुक्रमेण
आ शुक्लपक्षनी ओकादशीना अधिदेव केशवादिक आरनी गढारना आर
पत्रोभा स्थापना करे ॥१३-१६॥ तेपछी पूर्वोक्त कुमथीन आगततर
पत्रोभा कृष्णपक्षनी ओकादशीओना अधिपति सकर्षणादि द्वादश देवोनी
स्थापना करे तेने कडेछे—तेभा पूर्व दिशाभा रडेला प्रथम पत्रभा संक-
र्षण लगवाननी मुनेदा शक्तिसाथे स्थापना करे तेपछी भीम पत्रभा

પ્રયતઃ પુમાન્ । બ્રહ્મચર્યપરો રાત્રૌ સ્વપેદ્દમો હરિં સ્મરન્ ॥૩॥
 રજન્યા અન્તિમે યામે સમુત્થાય યથાવિધિ । અદીર્ઘસૂત્રી કુર્વાત
 શૌચસ્નાનાદિ નૈત્યકમ્ ॥૫॥ પૂજોપહારાન્સમ્ભૂત્ય વિધિશ્ચ બ્રાહ્મણં
 તતઃ । આહ્ય સ્વસ્થચિત્તોઽર્ચેદ્ભક્ત્યા ધીપુરુષોત્તમમ્ ॥૬॥
 સર્કીયગેદે સુસ્વચ્છે પુણ્યક્ષેત્રેઽથવા શુભે । વિષ્ણુવાલયે વિશેષેણ
 કુર્યાત્પૂજાવિધિ મતી ॥૭॥ મण्डपे निर्मिते रम्ये फदलीस्तम्भम-
 ण्डिते । विधाय सर्वतोमद्रं तन्मध्ये स्थापयेद्दटम् ॥૮॥ पञ्चपल-
 पसंयुक्ते सूक्ष्मवस्त्राभिषेष्टिते । तस्मिन् पात्रं निदध्याद्य रम्यास्तर-
 णमण्डितम् ॥૯॥ कमलं द्वादशादलं नानावर्णोपशोभितम् ।
 अन्तर्द्वादशभिः पत्रैर्युक्तं कुर्यात्तदन्तरे ॥૧૦॥ तन्मध्ये वासुदेवस्य

ઉઘાપનમા તો મતકર્તા પુરુષ દશમીએ એકજવાર મતહવિધ્યાનનુ લક્ષણ
 કરીને નિયમ તત્પર થઈ બ્રહ્મચર્યમતપરાયણ થઈ રાત્રિએ શ્રીહરિનું
 સ્મરણ કરતો થકો ભૂતળ ઉપર સુવે ॥૪॥ રાત્રિના છેલ્લા પહોરમા (આઠ
 મુહૂર્તમા) ઉઠીને અદીર્ઘસૂત્રી-અળસતાનો ત્યાગ કરી શૌચસ્નાનાદિ નિત્ય-
 પ્રાપ્ત કર્મ યથાવિધિ કરે ॥૫॥ તેપછી ચ્વદન પુષ્પાદિ સર્વ પૂજોપચારો
 ભેગા કરીને વિશેષવિધિને લાણુનારો વિગ્રને આગળ રાખીને, સ્વસ્થચિત્ત
 થઈ પ્રીતિથી શ્રીપુરુષોત્તમનું પૂજન કરે ॥૬॥ પૂજા કરવાના સ્થાનો કહેછે
 —પોતાના ઘરમાં મુસ્વચ્છ સ્થાનમા અથવા પુણ્યક્ષેત્રરૂપ શુભ સ્થાનમાં
 અથવા વિષ્ણુમંદિરમા વિશેષપણે મતી નર તે પૂજાવિધિને કરે તેમા ઉત્ત-
 રોત્તર સ્થાન શ્રેષ્ઠ સમઝવું ॥૭॥ કેળના થાંભલાથી સમલકૃત, યથાવિધિ
 યથાશોભા કરેલા રમણીય મડપમાં સર્વતોલદ્ર નામનું મડળ કરીને, તે
 મંડળના મધ્યમાં મહાકુંભને સ્થાપન કરે ॥૮॥ પિંપળો, ઉમરડો પીંપર
 આંબો અને વડ આ પાત્ર પદ્મવૌએ યુક્ત, સૂક્ષ્મ વસ્ત્રથી વીટેલા તે કુંભ
 ઉપર રમણીય આસ્તરણ વસ્ત્રથી સમલકૃત એક પાત્રને સ્થાપન કરે ॥૯॥
 તે પાત્રના મધ્યમા ખાર બાહ્યપત્રો અને તેથી સૂક્ષ્મ બીજાં ખાર આભ્ય-
 તર પત્રોએ યુક્ત, નાનાવિધ વસ્ત્રોવડે વિરાજમાન કમળ કરે તે કમળના
 મધ્યમા લક્ષ્મીસહિત વાસુદેવની પ્રતિમા સુવર્ણની યથાશાસ્ત્ર કરાવીને

हेमीं लक्ष्मीयुतस्य च । यथाशास्त्रं कारयित्वा प्रतिमां स्थापये-
न्नरः ॥११॥ पूर्वाद्यनुक्रमेणैव केशवाद्याः सप्तकथः । तदङ्गदेवताः
स्थाप्याः पद्मपत्रेषु सर्वतः ॥१२॥ आद्ये दले केशवस्तु स्थापनीयः
श्रिया सह । नारायणस्तदग्रे च पद्मया दक्षिणक्रमात् ॥१३॥
माधवो नित्यया साकं गोविन्दश्चन्द्रया सह । रमया सह विष्णुश्च
माधव्या मधुसूदनः ॥१४॥ त्रिविक्रमश्च पद्माद्या वामनः कमला-
युतः । श्रीधरः फान्तिमत्या च हृषीकेशापराजिते ॥१५॥ पद्मनाभः
पद्मयत्या राधादामोदसौ ततः । स्थापनीयाः क्रमेणैवमेता द्वादश
देवताः ॥१६॥ तथाभ्यन्तरपत्रेषु स्थाप्या द्वादश देवताः । सङ्क-

स्थापन करे ॥१७-१९॥ शक्तिसहित केशवादिषु योवीश भूर्तिभोनी अग
देवता त्रींदि सभय कभणपत्रोभा कभणना पूर्व दिशाभा रडेला पत्रयष्टी
दक्षिण अनुकभधी स्थापना करे ॥१८॥ तेभा पूर्व दिशाभा रडेला प्रथम
पत्रभा देगाय अगवाननी श्रीशक्ति साथे स्थापना करे तेथष्टी आगलना
पत्रभा प्रदक्षिणुकभधी नागयल अगवाननी पद्मा पत्नीनी साथे स्थापना
करे तेपछी नित्या पत्नी साथे माधव अगवाननी, तेपछी चंद्रवती
पत्नी साथे गोविंद अगवाननी, तेपछी रमादेवी सहित विष्णु अग-
वाननी, तेपछी भांवी शक्ति सहित मधुसूदन अगवाननी, तेपछी

વંશઃ પૂર્વપત્રે સ્થાપ્યઃ સહ સુનન્દયા ॥૧૭॥ વાસુદેવો હરિષ્યાય
 દક્ષિણક્રમતસ્તતઃ । પ્રધુસ્રઘ ધિયા સાકમનિરુદ્ધઃ સુશીલયા
 ॥૧૮॥ સ્થાપનીયઃ ક્રમેણૈવ નન્દયા પુરુષોત્તમઃ । અધોક્ષજસ્રયી-
 યુક્તઃ ક્ષેમક્રયાં નૃકેસરી ॥૧૯॥ અચ્યુતો વિજયાયુક્તઃ સુન્દર્યા ચ
 જનાર્દનઃ । ઉપેન્દ્રઃ સુમગાયુક્તો હરિઃ સહ હિરણ્યયા ॥૨૦॥ કૃષ્ણઃ
 સુલક્ષણાયુક્તઃ સ્થાપનીયોઽન્તિમે દલે । તતઃ પૂર્જાં પ્રકુર્વોત
 યથાશક્તિ યથાવિધિ ॥૨૧॥ પન્નામૃતેન ચ જ્ઞાનં કાર્યમભ્યક્તપૂ-
 ર્વકમ્ । મહાભિષેકઃ કર્તવ્યઃ કૃત્વાદૌ લઘુપૂજનમ્ ॥૨૨॥ નવી-
 નપદ્મભૂપાદિ સમર્પ્ય ચ ચતુઃસમમ્ । સર્વગન્ધં ચ ઘા મપત્યા
 સુમનોમિઃ પ્રપૂજયેત્ ॥૨૩॥ સહસ્રતુલસીપત્રૈઃ પૂજયિત્વાઽસૃતા-

હુરિણી (પૂર્વે શ્રીપ્રિયા નામથી કહેલી) પત્નીસાથે વાસુદેવ ભગવાનની,
 તેપછી ધી શક્તિસાથે પ્રધુમ્ન ભગવાનની, તેપછી સુશીલા શક્તિ
 સહિત અનિરુદ્ધ ભગવાનની, તેપછી નંદા દેવી સાથે પુરુષોત્તમ ભગ-
 વાનની, તેપછી ત્રયી શક્તિસહિત અધોક્ષજ ભગવાનની, તેપછી ક્ષેમ-
 કરી શક્તિ સહિત નૃકેસરી ભગવાનની, તેપછી વિજયા પત્ની સાથે
 અચ્યુત ભગવાનની, તેપછી સુંદરી શક્તિ સહિત જનાર્દન ભગવાનની,
 તેપછી સુભગા શક્તિ સાથે ઉપેન્દ્ર ભગવાનની, તેપછી હિરણ્યા દેવી
 સાથે હુરિ ભગવાનની, તેપછી સુલક્ષણા શક્તિસહિત કૃષ્ણ ભગવાનની
 અંતિમ પત્રમાં સ્થાપના કરે આવા અનુક્રમથી દ્વાદશ દેવતાઓની સ્થા-
 પના કરવી. ત્યારપછી સ્થાપેલી દેવતાઓની યથાશક્તિ યથાવિધિ પૂજા
 કરે ॥૧૭-૨૧॥ તેનો પ્રકાર કહે છે—પ્રથમ લઘુ પૂજા કરીને, પછી પુષ્પ
 તૈલ મર્દનપૂર્વક પન્નામૃતથી આનાદિ કરાવારૂપ મહાઅભિષેક કરે ॥૨૨॥
 તેપછી નવીન વસ્ત્ર વિભૂષણુ વિગેરે સમર્પાને, ચતુ સમ નામના કે સર્વગંધ
 નામના ચંદનવિશેષને સમર્પાને, પુષ્પમાળાઓવડે લક્ષ્મી પૂજા કરે
 (કસ્તુરિના બે ભાગ, ચંદનના ચાર ભાગ, હુંકુમના ત્રણ ભાગ અને કપૂરનો
 એક ભાગ, આ ‘ચતુ સમ’ કહ્યું છે) કપૂરના બે ભાગ, હુંકુમનો સમાંશ
 ભાગ, કસ્તુરીના બે ભાગ અને ચંદનના ચાર ભાગ, આ ‘સર્વગંધ’ કહ્યું

ह्वयम् । धूपं समर्प्य दीपं च नैवेद्यं तु निवेदयेत् ॥२४॥ मोदकान्
गुडकांश्चैव चूर्णानि घृतपूरकान् । सोहालिकाश्च कंसारं सक्तून्से
वाश्च मण्डकान् ॥२५॥ घटकान् पायसं दुग्धकूरं दध्योदनं तथा ।
पिण्डकान् पूरिकाश्चैव शतच्छिद्रांश्च लडुकान् ॥२६॥ तिलपिष्टं
कर्णवेष्टं शालिपिष्टं सशर्करम् । रम्भाफलं च सघृतं मुद्गचूर्णं
गुडोदनम् ॥२७॥ समर्प्येत्यादि नैवेद्यं ताम्बूलं च फलं मती ।
महानीराजनं कृत्वा दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥२८॥ समाप्य पूजां
दानानि दद्याच्छ्रुत्यनुसारतः । गोभूतिलहिरण्याश्वगजादीनि
दृढयतः ॥२९॥ ततो देवस्य पुरतो गोष्ठे वा होममाचरेत् । मन्त्रे-
णेदं विष्णुरिति समिदाज्यतिलौदनैः ॥३०॥ तैरेव च यजेत्पश्चा-
न्नामभिः केशवादिभिः । गाश्चतुर्विंशतिं दद्याद्दशैकां वाथ काञ्च-

छे ॥२३॥ तेषु सप्तसु गुह्यसु दण्डी पूज्य करीने, अभूत नामनो धूप
अर्पण करीने दीपने अर्पण करीने नैवेद्यने निवेदन करे (अग्नये अहने
नागरभौथ लोभान् कस्तुरी, आ सर्वने समान आगे २२खु ते 'अभूत'
नामनो धूप कश्चो छे) ॥२४॥ ते नैवेद्यमा-तज्या लाडु, लाडुशा लाडु,
रोटलो जनावी शेडीने करेवा जल्य लाडु, वेणर, भाडा, सुहाणियो, कसार,
सेवो, दणना लाडु, वडा, दुधपाक दुधसात, दहीसात, पेडा, पुरीयो, आलं,
भाखपुवा, गोणना लाडु, तबसाकणी, जलेणी, हरिसो, घृत साकरे सहित
दण्णा, भगदण, जीरण, धलादिक नैवेद्यने यथाशक्ति अग्निथी अर्पण करे
॥२५-२७॥ मती नर धंसादि नैवेद्यने समर्पणे ताजून तथा दणने सम-
र्पणे पछीथी आरती करे तेषु पुष्पाणि समर्पे ॥२८॥ त्सार पछी दृढ
मती नर पूजने परिससाप्त करीने, शजिने अनुसारे गायो भूमि तत्र मुनर्क
अथ गज शय्या आदिकु दान करे ॥२९॥ त्सारपछी मंडणमा स्थापेला
देवनी आगण अथवा गोष्ठ-गायो बाधिवाना स्थानमा 'इदं विष्णु' आ-
भनवडे समिध-यज्ञकाष्ठ घी तत्र स्थातयी होम करे ॥३०॥ त्सारपछी
दशवादिक तेते नाम भनवडे तेना तेन होमद्रव्य समिध घृतादिके करीने
ऐक ऐक आहुतीने आपे तेषु शोवीश गायोनो दान करे अथवा दश

નમ્ ॥૩૧॥ દેયા ગાયઃ શ્વેતતર્ણાઃ કપિલા વા યથાવિધિ । રાત્રૌ
 જાગરણં કૃત્વા પ્રભાતે ચાર્ચયેદ્દરિમ્ ॥૩૨॥ સુવર્ણનિર્મિતાં મૂર્તિં
 દદ્યાત્સગુરવે હરેઃ । અલક્ષારાંશ્ચ વાસાંસિ દત્ત્વા વિપ્રાંશ્ચ ભોજયેત્
 ॥૩૩॥ ચતુર્વિંશતિસહસ્રાકાન્સતિલાઘ્નફલોદકાન્ । ઘટાન્દત્ત્વા
 દ્વિજેભ્યશ્ચ પ્રદદ્યાદક્ષિણાં નરઃ ॥૩૪॥ ગન્ધપુષ્પાંશુકાઘૈશ્ચ
 સમ્પૂજ્યા ઘ્ર્ણચારિણઃ । સાધવો ભોજનીયાશ્ચ સદ્ગૈર્વિષ્ણુસેવકાઃ
 ॥૩૫॥ તતશ્ચ પારણાં કુર્યાત્સજનૈઃ સહ સ વ્રતી । પવં કૃતે વ્રત-
 મિદં યથોક્તફલદં ભવેત્ ॥૩૬॥ इत्येकादशिकाव्रतस्य महिमा
 सच्छास्त्रवृन्दं मया निर्मप्योद्भूत आदराद्भूतविधिः साङ्गश्च सङ्गे-
 पतः । प्रोक्तः श्रीरमणाधिताखिलजनप्रीत्यै तमेतं नरो यः श्रोष्य-
 त्यथवा पठिष्यति स तु प्राप्स्यत्यमीष्टं फलम् ॥३७॥ इति श्रीसत्त-

અથવા એક ગાયનું યથાશક્તિ દાન કરે. અશક્ત જન તેના પ્રતિનિધિભૂત
 સુવર્ણને અથવા આપે ॥૩૨॥ ગાયો શ્વેત વર્ણવાળી યથાવિધિ આપવી
 અથવા હરકોઈ કપિલા ગાય આપવી તેપછી રાત્રિએ જાગરણ કરીને
 પ્રભાતમાં ભગવાનનું પૂજન કરે ॥૩૩॥ જે સુવર્ણમૂર્તિ સ્થાપી હોય તે
 બલકાર વસ્ત્રોએ સહિત પૂજને અંતે પોતાના ગુરુને આપે. પછી વિપ્રોને
 જમાડે ॥૩૪॥ તેપછી વ્રતી નર તથા અન્ય ફળ જળે સહિત ચોવીશ
 ઠળશે દક્ષિણાસાથે બ્રાહ્મણોને આપે ॥૩૫॥ અને વિષ્ણુસેવાપરાયણ
 બ્રહ્મચારીઓ તથા સાધુઓ અંદન પુષ્પવસ્ત્રાદિવડે પૂજને મિથામવડે
 જમાડવા ॥૩૬॥ ત્યારપછી સ્વયં વ્રતી સ્વજનો સાથે પારણાં કરે. એરીતે
 ઉઘાપન કરે તો આ વ્રત શાઓક સંપૂર્ણ ફળને આપનારૂં થાય ॥૩૬॥
 હે ભક્તાઃ ! આ પ્રકારે મેં એકાદશીવ્રતાચરણ પ્રકાર અંગસહિત મહિમા-
 સહિત સર્વ સન્નિધિનું મંથન કરીને સારપણે સમુદ્ધાર કરી સંયત્તથી
 વૈષ્ણવોના પ્રિય હિતમાટે તમોને કહ્યો જે નર આને આદરથી સાંભળશે કે
 પાઠ કરશે તે તો અમીષ ફળને પામશે ॥૩૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગીજીવન

ત્રિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદશીવ્રતો-
ધાપનવિધિનિરૂપણનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૪॥

જના ડગુઃ—કેશવાદીનિ રૂપાણિ યાન્યેકાદશિકાતિથૌ ।
પૂજ્યાન્યુક્તાનિ તેષાં ત્વં બ્રૂહિ લક્ષમાણિ નઃ પૃથક્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણ-
મુનિસ્વાચ—મૂર્તીનાં કેશવાદીનાં વાસુદેવસ્ય ચો જનાઃ ।। કથ-
યામિ યથાશાસ્ત્રં લક્ષણાનિ પૃથક્ પૃથક્ ॥૨॥ ચતુર્વિંશતિ-
રૂપિણ્યા એકાદશ્યાઃ પ્રિયાય સઃ । ચતુર્વિંશતિમેકોઽપિ વિષ્ણુ-
મૂર્તીર્દધાતિ ચૈ ॥૩॥ શાસ્ત્રચક્રગદાખ્જાનાં સ્થાનમેદેન ધારણાત્ ।
નામાન્યુક્તાનિ તાસાં ચૈ ચતુર્વિંશતિરેવ હિ ॥૪॥ ધારણં સ્થાન-
મેદેન શાસ્ત્રાદીનાં યથા તથા । ઘદામિ તત્તુ વિદ્વેયં વક્ષિણાધઃ-

...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદશીવ્રતોધાપનવિધિનિરૂ-
પણનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૪॥

અધ્યાય ૩૫ મો.

હરિજનો પુછેછે—હે ભગવન ! એકાદશી તિથિએ જે કેશવાદિ ૩૫
પૂજ્યપણે કર્યા તેમનાં લક્ષણો પૃથક્ પૃથક્ આપ સ્પષ્ટપણે નિરૂપણ કરે.
॥૧॥ એરીતે ભક્તજનોએ પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા કે—હે જનાઃ ।
કેશવાદિક જે વાસુદેવનાજ મૂર્તિભેદો છે તેમનાં પૃથક્ પૃથક્ યથાશાસ્ત્ર
લક્ષણો તમોને કહુંછું ॥૨॥ તે શ્રીવાસુદેવ ભગવાન યદપિ સ્વરૂપથી એકજ
છે પણ ચોવીશ રૂપ ધારી રહેલી એકાદશીનું પ્રિય કરવા પોતેપણ ચોવીશ
મૂર્તિભેદોને ધારણ કરેછે. તેમાં શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ આ આર આયુધોના
ધારણ કરવાના સ્થાનભેદથી કેશવાદિ ચોવીશ સંજ્ઞાભેદ થાય છે ॥૩-
૪॥ શંખાદિકનો સ્થાનભેદથી ધારણપ્રકાર અને તેને લીધે થતો કેશવા-
દિક નામભેદ તમોને કહુંછું. હું કહીશ એવો ધારણક્રમ ભેદતો જમણા
નીચેના કરકમથી બાણનો. એટલે પ્રથમ નીચેનો જમણો કર, તેપછી ઉપ-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કેશવાદિક મૂર્તિઓનાં પૃથક્ પૃથક્ લક્ષણો
અનુક્રમે નિરૂપણ કર્યા છે.

કરકમાત્ ॥૫॥ પદ્મં શઙ્ખં તથા ચક્રં ગદાં વહતિ કેશવઃ । શઙ્ખં
 પદ્મં ગદાં ચક્રં ધત્તે નારાયણઃ સદા ॥૬॥ ગદાં ચક્રં તથા શઙ્ખં
 પદ્મં વહતિ માધવઃ । ચક્રં ગદાં પદ્મશઙ્ખી ગોવિન્દો ધરતે
 ભુજે ॥૭॥ ગદાં પદ્મં તથા શઙ્ખં ચક્રં વિષ્ણુર્વિભતિં ચ । ચક્રં
 શઙ્ખં તથા પદ્મં ગદાં ચ મધુસૂદનઃ ॥૮॥ પદ્મં કૌમોદકીં ચક્રં
 શઙ્ખં ધત્તે ત્રિવિક્રમઃ । શઙ્ખં ચક્રં ગદાં પદ્મં વામનો ધરતે સદા
 ॥૯॥ પદ્મં ચક્રં ગદાં શઙ્ખં શ્રીધરો ધરતે ભુજે । દૃપીકેશો ગદાં
 ચક્રં પદ્મં શઙ્ખં દધાતિ ચ ॥૧૦॥ પદ્મનાભઃ કરેધત્તે શઙ્ખં પદ્મ
 મરિં ગદામ્ । પદ્મં શઙ્ખં ગદાં ચક્રં ધત્તે વામોદરઃ સદા ॥૧૧॥
 સંકર્ષણો ગદાશઙ્ખપદ્મચક્રધરઃ સ્મૃતઃ । વાસુદેવો ગદાશઙ્ખચક્રપ
 દ્મધરો મતઃ ॥૧૨॥ ચક્રશઙ્ખગદાપદ્મધરઃ પ્રદ્યુમ્ન ઉચ્યતે । અનિલક
 ધ્વજગદાશઙ્ખપદ્મધરઃ સ્મૃતઃ ॥૧૩॥ ચક્રં પદ્મં તથા શઙ્ખં ગદાં ચ

રનો જમણો કર, તેપછી ઉપરનો ડાબો કર, તેપછી નીચેનો ડાબો કર,
 આવા અનુક્રમથી ભણવો ॥૫॥ પદ્મ શબ્દ અને ગદાને કેશવ ભગવાન
 અનુક્રમે વહન કરે છે શબ્દ પદ્મ ગદા અને ચક્રને અનુક્રમે નારાયણ ભગ
 વાન ધારણ કરે છે ગદા ચક્ર શબ્દ અને પદ્મને અનુક્રમે માધવ ભગવાન
 ધારે છે ચક્ર ગદા પદ્મ શબ્દને હાથવડે અનુક્રમે ગોવિંદ ભગવાન ધારે છે
 ગદા પદ્મ શબ્દ તથા ચક્રને અનુક્રમે વિષ્ણુ ભગવાન ધારણ કરે છે ચક્ર શબ્દ
 પદ્મ ગદાને અનુક્રમે મધુસૂદન ભગવાન વહન કરે છે પદ્મ ગદા ચક્ર અને
 શબ્દને અનુક્રમે ત્રિવિક્રમ ભગવાન વહન કરે છે શબ્દ ચક્ર ગદા પદ્મને
 ઉક્ત અનુક્રમે વામન ભગવાન વહન કરે છે પદ્મ ચક્ર ગદા શબ્દને ભુજ
 વડે અનુક્રમે શ્રીધર ભગવાન ધારણ કરે છે ગદા ચક્ર પદ્મ શબ્દને અનુ
 ક્રમે દૃપીકેશ ભગવાન ધારણ કરે છે શબ્દ પદ્મ ચક્ર ગદાને કરવડે અનુ
 ક્રમે પદ્મનાભ ભગવાન ધારે છે પદ્મ શબ્દ ગદા ચક્રને કૌમોદક ભગવાન
 ધારે છે ગદા શબ્દ પદ્મ ચક્રને અનુક્રમે સંકર્ષણ ભગવાન ધારી રહ્યા છે
 ગદા શબ્દ ચક્ર પદ્મને અનુક્રમે વાસુદેવ ભગવાન ધારી રહ્યા છે ચક્ર શબ્દ
 ગદા પદ્મને અનુક્રમે પ્રદ્યુમ્ન ભગવાન ધારે છે. ચક્ર ગદા શબ્દ પદ્મને

પુરુષોત્તમઃ । પદ્મં કૌમોદકીં શઙ્ખં ચક્રં ધત્તેઽપ્યધોક્ષજઃ ॥૧૪॥
 ચક્રં પદ્મં ગદાં શઙ્ખં નરસિંહો વિમર્તિં ચ । ગદાં સરોજં ચક્રં ચ
 શઙ્ખં ધત્તેઽચ્યુતઃ સદા ॥૧૫॥ પદ્મં સુદર્શનં શઙ્ખં ગદાં ધત્તે
 જનાર્દનઃ । શઙ્ખં કૌમોદકીં ચક્રમુપેન્દ્રો ઘરતેઽમ્બુજમ્ ॥૧૬॥ શઙ્ખં
 ચક્રં સરોજં ચ ગદાં વહતિ વૈ હરિઃ । શઙ્ખં કૌમોદકીં પદ્મં ચક્રં
 રુષ્ણો વિમર્તિં ચ ॥૧૭॥ इत्येताः केशवाद्या वो मूर्तयो लक्षणैर्मया ।
 निरूपिता भक्तजनाः । पूज्या एकादशीषु ताः ॥१८॥ एकादशीनां
 शुक्लानामीश्वराः केशवादयः । द्वादशोक्ताश्च रुष्णानां द्वेयाः
 सङ्कर्षणादयः ॥१९॥ मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे एकादस्यां तु केशवः ।
 पूज्यस्तथा रुष्णपक्षे तत्र सङ्कर्षणोऽर्चकैः ॥२०॥ एवं पौषादिमा-
 सेषु पक्षयोः शुक्लरुष्णयोः । नारायणादयः पूज्या मले तु पुરुषो-

અનિરૂદ્ધ ભગવાન્ અનુક્રમે ધારેછે. ચક્ર પદ્મ શંખ ગદાને અનુક્રમે પુરુ-
 ષોત્તમ ભગવાન્ વહન કરેછે, પદ્મ ગદા શંખ ચક્રને અનુક્રમે અધોક્ષજ
 ભગવાન્ વહન કરેછે. ચક્ર પદ્મ ગદા શંખને અનુક્રમે નરસિંહ ભગવાન્
 ધારેછે. ગદા પદ્મ ચક્ર શંખને અનુક્રમે હાથવડે અમ્બુજ ભગવાન્ ધારેછે.
 પદ્મ ચક્ર શંખ ગદાને અનુક્રમે કરવડે જનાર્દન ભગવાન્ ધારણ કરેછે.
 શંખ ગદા ચક્ર પદ્મને અનુક્રમથી ઉપેન્દ્ર ભગવાન્ ધારણ કરેછે. શંખ
 ચક્ર પદ્મ ગદાને અનુક્રમે હરિ ભગવાન્ વહન કરેછે. શંખ ગદા પદ્મ ચક્રને
 અનુક્રમે કૃષ્ણ ભગવાન્ વહન કરેછે ॥૬-૧૭॥ આ દેશવાદિક મૂર્તિયો
 આવા લક્ષણોવડે મેં હાલમાં નિરૂપણ કરી, હે ભક્તજના ! તે આ મૂર્તિ-
 ઓની એકાદશી દિવસે પૂજા કરવી ॥૧૮॥ શુક્લપક્ષની એકાદશીઓના
 દેશવાદિક દ્વાદશ ઈશ્વરો કલા છે અને કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીઓના સંક-
 ર્ષણાદિ દ્વાદશ ઈશ્વરો કલા છે ॥૧૯॥ એજ અર્થને સ્પષ્ટપણે બે શ્લોકથી
 કહેછે—માગશર માસના શુક્લપક્ષની એકાદશીએતો કેશવ ભગવાનની
 પૂજાએ પૂજા કરવી અને કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીએ સંકર્ષણ ભગવાનની
 પૂજાએ પૂજા કરવી. આ પ્રકારે પૌષાદિ માસોમાં શુક્લ કૃષ્ણપક્ષ બેઠથી
 અનુક્રમે નારાયણાદિ તથા વાસુદેવાદિકની પૂજા કરવી. મળમાસમાં

કરક્રમાત્ ॥૫॥ પદ્મં શઙ્ખં તથા ચક્રં ગદાં વહતિ કેશવઃ । શઙ્ખં
 પદ્મં ગદાં ચક્રં ધત્તે નારાયણઃ સદા ॥૬॥ ગદાં ચક્રં તથા શઙ્ખં
 પદ્મં વહતિ માધવઃ । ચક્રં ગદાં પદ્મશઙ્ખૌ ગોવિન્દો ધરતે
 ભુજૈઃ ॥૭॥ ગદાં પદ્મં તથા શઙ્ખં ચક્રં વિષ્ણુર્વિભતિં ચ । ચક્રં
 શઙ્ખં તથા પદ્મં ગદાં ચ મધુસૂદનઃ ॥૮॥ પદ્મં કૌમોદકી ચક્રં
 શઙ્ખં ધત્તે ત્રિવિક્રમઃ । શઙ્ખં ચક્રં ગદાં પદ્મં વામનો ધરતે સદા
 ॥૯॥ પદ્મં ચક્રં ગદાં શઙ્ખં શ્રીધરો ધરતે ભુજૈઃ । હૃષીકેશો ગદાં
 ચક્રં પદ્મં શઙ્ખં દધાતિ ચ ॥૧૦॥ પદ્મનાભઃ કર્કરથત્તે શઙ્ખં પદ્મ-
 મરિં ગદામ્ । પદ્મં શઙ્ખં ગદાં ચક્રં ધત્તે દામોદરઃ સદા ॥૧૧॥
 સંકર્ષણો ગદાશઙ્ખપદ્મચક્રધરઃ સ્મૃતઃ । વાસુદેવો ગદાશઙ્ખચક્રપ-
 દ્મધરો મતઃ ॥૧૨॥ ચક્રશઙ્ખગદાપદ્મધરઃ પ્રયુક્ત ઉચ્યતે । અનિરુદ્ધ-
 ચ્ચક્રગદાશઙ્ખપદ્મધરઃ સ્મૃતઃ ॥૧૩॥ ચક્રં પદ્મં તથા શઙ્ખં ગદાં ચ

૨નો જમણો કર, તેપછી ઉપરનો ડાબો કર, તેપછી નીચેનો ડાબો કર,
 આવા અનુક્રમથી બધાનો ॥૫॥ પદ્મ શખ ચક્ર અને ગદાને કેશવ ભગવાન
 અનુક્રમે વહન કરેછે શખ પદ્મ ગદા અને ચક્રને અનુક્રમે નારાયણ ભગ
 વાન ધારણ કરેછે ગદા ચક્ર શખ અને પદ્મને અનુક્રમે માધવ ભગવાન
 ધારે છે ચક્ર ગદા પદ્મ શખને હાથવડે અનુક્રમે ગોવિંદ ભગવાન ધારેછે.
 ગદા પદ્મ શખ તથા ચક્રને અનુક્રમે વિષ્ણુ ભગવાન ધારણ કરેછે. ચક્ર શખ
 પદ્મ ગદાને અનુક્રમે મધુસૂદન ભગવાન વહન કરેછે. પદ્મ ગદા ચક્ર અને
 શખને અનુક્રમે ત્રિવિક્રમ ભગવાન વહન કરેછે શંખ ચક્ર ગદા પદ્મને
 ઉગ્ર અનુક્રમે વામન ભગવાન વહન કરેછે પદ્મ ચક્ર ગદા શખને ભુજ
 વડે અનુક્રમે શ્રીધર ભગવાન ધારણ કરેછે ગદા ચક્ર પદ્મ શખને અનુ-
 ક્રમે હૃષીકેશ ભગવાન ધારણ કરેછે. શંખ પદ્મ ચક્ર ગદાને કરવડે અનુ-
 ક્રમે પદ્મનાભ ભગવાન ધારેછે પદ્મ શખ ગદા ચક્રને દામોદર ભગવાન
 ધારેછે ગદા શખ પદ્મ ચક્રને અનુક્રમે સંકર્ષણ ભગવાન ધારી રહ્યાછે
 ગદા શખ ચક્ર પદ્મને અનુક્રમે વાસુદેવ ભગવાન ધારી રહ્યાછે ચક્ર શખ
 ગદા પદ્મને અનુક્રમે પ્રયુક્ત ભગવાન ધારેછે. ચક્ર ગદા શંખ પદ્મને

શ્રીકૃષ્ણં ધર્મનન્દનમ્ । તદગ્ર એવં નિયમં જગૃહુસ્તદ્વતસ્ય તે ॥૨॥
સ્વસ્વસ્થાનં તતો ગન્તુમાશ્વાપ્ય સ્વાશ્રિતાંશ્ચ તાન્ । સ્વાવાસમગમ-
ત્સ્વામી યન્દ્યમાનો જનવ્રજૈઃ ॥૩॥ એકાદશીવ્રતવિધિમાચરિષ્યન્
કૃતાણ્ણવઃ । કૃષ્ણં સોઽમ્યર્ચ્ય જગ્રાહ તદગ્રે નિયમં નૃપ ! ॥૪॥
મહાનૈવેદ્યસામગ્રીં કારયમાસ વાઙ્મયૈઃ । રમ્માસ્તમ્માદિભિઃ પૂજા-
મણ્ડપં ચાપ્યચીકરત્ ॥૫॥ પૂજોપહારાન્સમ્પાદ્ય કિશ્ચિત્સુખ્યાપ
ભૂતલે । તૃતીયઃ પ્રહરસ્તાવદ્રાત્રેઃ પ્રાપ્ત્સમાપનમ્ ॥૬॥ અલઘ્નિદ્ર
પ્રવાસાદુત્તસ્યૌ સદસા તતઃ । સ્વસ્વરૂપં હૃદિ ધ્યાત્વા સાફં મક્તૈ-
ર્નર્દીં યયૌ ॥૭॥ આદૌ શૌચવિધિં કૃત્વા ગણ્ણપાન્ દ્વાદશૈષ્ચ ચ ।

પને પામ્યા ॥૧॥ તે સમયે તેઓએ તે ધર્મનંદન શ્રીહરિનેજ સાક્ષાત્ શ્રી-
કૃષ્ણ પુરૂષોત્તમપણે હૃદયમાં નિશ્ચય કરીને, તેમનીજ આગળ તેમનાજ
આરાધનરૂપ એકાદશીવ્રતનો 'નિયમથી અમો કરીશું' એવો સંકલ્પ કર્યો.
॥૨॥ તેપછી સહજનંદસ્વામી પોતાના આશ્રિત તેઓને સ્વસ્વસ્થાને જ-
વાની આજ્ઞા આપીને, સર્વ સમાશ્રિતોએ નમસ્કાર કર્યા થકા પોતાના
નિવાસસ્થાને પધાર્યા ॥૩॥ હે નૃપ ! ત્યાર પછી ભગવાન્ શ્રીહરિએ પોતે
ઉપદેશેલા એકાદશીવ્રતની પોતાના આચરણથી પ્રતિષ્ઠા પમાડવા દશમી-
દિવસે સ્નાન કરી, પોતાને નિત્યપૂજ્ય અર્ચામૂર્તિ કૃષ્ણની પૂજા કરીને,
તેમની આગળ આવતી કાલે કરવાના એકાદશીવ્રતનો નિયમથી સંકલ્પ
યથાવિધિ કર્યો ॥૪॥ તેપછી ભગવાને તે વ્રતના અંગભૂત કૃષ્ણપૂજનમાં ઉપ-
યોગી મહાનૈવેદ્ય સામગ્રી પૂર્વોક્ત રસોયા વિગ્રોપાસે કરાવી અને કેળના
ચાંસલા વિગેરે વડે સમવંકૃત પૂજામંડપ કરાવ્યો ॥૫॥ તેપછી સમગ્ર પૂજો-
પહારોને સંપાદન કરીને તે રાત્રિએ ભૂતળ ઉપર મુર્ધગયા. મુર્ધગયા
પણુ નિદ્રાને નહીજ પામેલા તે ભગવાનને રાત્રિનો ત્રીજો પહોર વીતિ ગયો.
પછી તત્કાળજ શયનથકી ઉઠીને, સ્વસ્વરૂપનું હૃદયમાં (મુહૂર્ત) ધ્યાન
કરીને, પછી સમીપમાં રહેલા સેવકો સાથે ઉન્નમત્તગંગા નદી પ્રતિ પધાર્યા
॥૬-૭॥ પધારીને પ્રથમ શૌચ અને વ્રતદિન હોવાથી દંતધાવન સ્થાને
ખાર કોગળા યથાવિધિ કરીને, યથાવિધિ તે ઉન્નમત્તગંગામાં સ્નાન કરી, સ્ના-

ત્તમઃ ॥૨૧॥ અત્ર સદ્ગુણનાથા યાશ્ચતસ્રો મૂર્તયો મયા । પ્રોક્તા-
સ્તાસ્તુ પૃથગ્દેયાશ્ચતુર્વ્યૂહસ્વરૂપતઃ ॥૨૨॥ વિત્તશાઢ્યં ન કર્તવ્ય-
મેકાદશ્યુત્સવે જનાઃ । । લક્ષ્મીકાન્તોઽત્ર સર્વાસાં દાના તુષ્યતિ
સમ્પદામ્ ॥૨૩॥ યઃ પ્રાતરુત્થાય વિકુઠ્ઠમર્તુઃ કૃણ્ણસ્ય રૂપાણ્યઘ-
નાશનાનિ । શ્રીકેશવાદીનિ પુમાનુત સ્ત્રી સ્મરેત્સ વૈ મહ્નલમિદ્-
મેતુ ॥૨૪॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नाटयणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे
प्रबोधन्युत्सवे केशवादिमूर्तिलक्षणनिरूपणनामा पञ्चविंशोऽध्यायः ॥૨૫॥

સુવ્રત ઠવાચ—इति श्रीहरिणा गीतं माहात्म्यादि निशम्य ते ।
एकादश्या जनाः सर्वे सन्तुष्टिं परमां ययुः ॥१॥ तमेव हृदि जानन्तः

તો બન્ને પક્ષમા પુરૂષોત્તમ ભગવાનની પૂજા કરવી ॥૨૦-૨૧॥ આ
ઓવીશ વ્યૂહમા જે સંકર્ષણાદિ ચાર મૂર્તિઓ મેં કહી તે તો ચતુર્વ્યૂહ
સ્વરૂપ થકી જુદી બણવી ॥૨૨॥ હે જના ! આ એકાદશ્યાદિ ઉત્સવમા
ધનસપત્તિ હોય તો વિત્તશાઢ્ય—આવશ્યક એવાપણુ ધર્મકાર્યમા ધનસ
હોયરૂપ ધનશકતાને નજ કરે, કારણુ કે સર્વ સંપત્તિના સમ્રાટના લક્ષ્મી
પતિ ભગવાન આ મત કરવાથી સતુષ્ઠ થાય છે તે સતુષ્ઠ ઘર્તા કઈ સપત્તિ
ન સિદ્ધ થાય ? સર્વ સપત્તિ સિદ્ધજ થાય તો એમા ધનસહોય સ્વ
લાવતા ઉચિત નથી ॥૨૩॥ અને વળી જે પુરૂષ કે સ્ત્રી પ્રાત કાળમા
ઉઠીને વૈકુઠ્ઠપતિ કૃષ્ણના પૂર્વોક્ત પાપનિવર્તક શ્રીકેશવાદિ રૂપોને જે
અનુસ્મરણુ કરે તો તે તત્કાળ આ લોક પરલોકમાં અભિલષિત મગળને
પામેછે ॥૨૪॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने . तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्यु-
त्सवे केशवादिमूर्तिलक्षणनिरूपणनामा पञ्चविंशोऽध्यायः ॥૨૫॥

²અધ્યાય ૩૬ મો.

સુવ્રત-ઋષિ કહેછે—हे राजन् ! ऐसीति श्रीहरिणे कहेषु ऐकादशीनु
माहात्म्य आदिकेने सर्वाणिने सभाभा भेटवा ते सर्वे जनो परम सतो

૧ આ અધ્યાયમા લોકોને પોતાના આવશ્યકથી ધર્મમા પ્રતર્તાવતા ભગવાને
કરેલુ એકાદશીવ્રતનુ અનુષ્ઠાન નિરૂપણુ કર્યું છે

કોવિદાઃ ॥૧૫॥ પञ્ચપલ્લવસંયુકે સૂક્ષ્મવલ્લામિવેષ્ટિતે । તત્ર
સ્થિતે શુભે પાત્રે રમ્યાસ્તરણમણ્ડિતે ॥૧૬॥ કમલં દ્વાદશદલં
નાનાવર્ણોપશોભિતમ્ । અન્તર્દ્વાદશમિઃ પવૈર્યુક્તં ચકુર્મનોહરમ્
૧૭॥ તન્મધ્યે પ્રતિમાં હૈર્મીં લક્ષ્મીયોગેશ્વરસ્ય તે । પ્રાણપ્રતિષ્ઠાં
કૃત્યૈવ સ્થાપયામાસુરાદરાત્ ॥૧૮॥ તદ્ગદેવતાશ્ચાન્યાઃ પાર્પદાંશ્ચ
યથાદિશમ્ । સ્થાપયામાસુરવ્યગ્રાસ્ત્રોક્તવિધિના દ્વિજાઃ ॥૧૯॥
પૂર્વાધનુક્રમેણૈવ કેશવાદ્યાઃ સશકયઃ । વાહ્યાભ્યન્તરપત્રેષુ સ્થા-
પિતા હ્યગ્રદેવતાઃ ॥૨૦॥ આદ્યે દલે કેશવસ્તુ સ્થાપિતસૈઃ શ્રિયા
સહ । નારાયણસ્તદગ્રે ચ પદ્મયા દક્ષિણક્રમાત્ ॥૨૧॥ માધવો
નિત્યયા સાકં ગોવિન્દશ્ચન્દ્રયા સહ । રમયા સહ વિષ્ણુશ્ચ માધવ્યા

સૂક્ષ્મ વઞ્ચથી સમલંકૃત કરીને, તેના ઉપર સ્થાપેલા શુભ પાત્રમાં રમ-
ણીય આસ્તરણ વઞ્ચ આસ્તરીને, તેમાં બાહ્ય આભર્યંતર આર આર દળોએ
યુક્ત મનોહર કમળને નાનાવિધ વર્ણ દ્રવ્યથી ઉપકટપીને, તેના મધ્યમા
લક્ષ્મીસહિત યોગેશ્વર ભગવાનની સુવર્ણનિર્મિત મૂર્તિને પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવાળી
કરીનેજ આદરથી સ્થાપન કરી ॥૧૪-૧૮॥ તેપછી તે વિગ્રોએ વિના
વ્યગ્રતાએ તેમના અંગભૂત દેવોની અને ધીન્ન નદાદિ પાર્ષદોની આગળ
કહેશે એવા અનુક્રમથી યથાક્રમે યથાવિધિ સ્થાપના કરી ॥૧૯॥ તે હવે
કહેછે—શક્તિસહિત કેશવાદિક અગ્રદેવતાઓની પૂર્વાદિ દિશા ક્રમથીજ
બાહ્ય આભર્યંતર પત્રોમાં તે વિગ્રોએ સ્થાપના કરી ॥૨૦॥ તેમાં પૂર્વ
દિશામાં રહેલા પ્રથમના પત્રમાં શ્રીશક્તિસહિત કેશવ ભગવાનની
સ્થાપના કરી. તેથપ્તી આગળ પ્રદક્ષિણ ક્રમથી પદ્મા પત્નીસહિત નારા-
યણ ભગવાનની સ્થાપના કરી. તેપછી નિત્યા શક્તિ સાથે માધવ ભગ-
વાનની, તેપછી ચંદ્રવતી શક્તિ સહિત ગોવિંદ ભગવાનની, તેપછી રમા
દેવી સાથે વિષ્ણુ ભગવાનની, તેપછી માધવી દેવી સાથે મધુસૂદન ભગ-
વાનની, તેપછી પદ્માક્ષી પત્ની સાથે ત્રિવિક્રમ ભગવાનની, તેપછી કમળા
દેવી સહિત વામન ભગવાનની, તેપછી કાંતિમતી શક્તિસાથે શ્રીધર
ભગવાનની, તેપછી આગળ અપરાજિતા પત્નીસાથે દુષીકેશ ભગ-

તસ્યામુન્મત્તગદ્ગાયાં ચકાર વિધિનાઽઽમુત્તમ ॥૮॥ ક્ષાનાઙ્ગં તર્પણ
 વૃત્વા ફલશેઽત્યુજ્જલે જલમ્ । મૃત્વાઽર્ચનાર્થે શ્રીવિષ્ણોરાદ્રંવાસા
 મૃદ્ધ યયૌ ॥૯॥ ઈશ્વરોઽનેકશિષ્યોઽપિ દર્શયન્ હરિસેવિનામ્ ।
 દાસધર્મે સ્વયં તોયમાનિનાય નિજાશ્રમમ્ ॥૧૦॥ પુષ્પાણિ ચ ગૃહો
 યાનાદાનીય તુલસીં ચ સ. । ધૌતાદ્વિપાણિ શુચિની પર્યઘાત્સિ
 તવાસસી ॥૧૧॥ ઉપવિદ્યાસને કૌશે ગોપીચન્દનમૃત્સયા । વૃત્વા
 પશ્ચોર્ધ્વેપુષ્પદ્વાણિ સન્ધ્યાચન્દનમાચરત્ ॥૧૨॥ નિત્યહોમ તત
 વૃત્વા દ્વાલ્પાણાન્વેદયિત્તમાન્ । પૂજાવિધિજ્ઞાનાહય પ્રારેમે વૃષ્ણપૂ
 જનમ્ ॥૧૩॥ ત પૂર્જાં કારયામાસુર્ગ્રાહણાસ્તે યથાવિધિ । વિદ્યધુ
 સર્વતોમદ્રમાદૌ તે મણ્ડલં શુભમ્ ॥૧૪॥ વિચિત્રરક્તશોભાદ્યે
 તસ્મિન્કલશમુજ્જલમ્ । સૌચર્ણં સ્થાપયામાસુર્ગ્રાહણા વિધિ-

નના અગભૂત તર્પણ કરીને, સ્વયં પરમેશ્વર હોવા છતાં અને અનેક શિષ્યો
 બડે વૌંટાએલા હોવા છતાંપણ દાસભાવપ્રકાર ને નિરતર આદરપૂર્વક
 સર્વેએ આચરવા યોગ્ય છે તેને પોતાના લક્ષ્મીને પોતાના આચરણથી
 ચંદ્રણ કરાવા પોતેજ અદર બહાર ખાદુ વસ્તુ ચોપડવાપૂર્વક શુદ્ધ
 મૃત્તિકાથી માછને અતિ ઉજ્જળ કરેલા કળશમા ગાળેડુ સ્વચ્છ ગંગા
 જળ શ્રીકૃષ્ણના અર્ચનમાટે ભરી લઇને, બીને વસ્ત્રેજ પોતાના નિવાસ
 લવનમા આવ્યા ॥૮-૧૦॥ લવનમા આવીને તેના સમીપમાજ રહેલા
 નાના ભાગમાથી પુષ્પો તથા તુળસીદળો સ્વયં લાવીને, પાણિપાદનુ પ્રક્ષા
 લન કરીને, પછી ધોએલા શુદ્ધ ધોળા વસ્ત્રો ધાર્યો ॥૧૧॥ તેપછી દર્ભાસન
 ઉપર બેસીને, ગોપીચદન મૃત્તિકાથી પાંચ હોર્ધ્વયુક્તને લલાટાદિ તેતે
 સ્થાનમા ધારીને, પ્રાત કર્તવ્ય સંધ્યાવદન કરીને યથાવિધિ નિત્યહોમ
 કરીને, પછી વિશેષત વેદવેદી પૂજાવિધિપ્રવીણ વિગ્રેને બોલાવીને, તેમને
 આગળ રાખીને તેમના કલાપ્રમાણે કૃષ્ણપૂજનો આરભ કર્યો ॥૧૨-૧૩॥
 તે નિમત્રેલા વિધિજ્ઞ વિગ્રેએ યથાવિધિ પૂજા કરાવતા પ્રથમ શુભ સર્વતો
 ભદ્ર મડળ વિનિધ રજન દ્રવ્યથી સુશોભિત કરીને તે મડળમા સુવર્ણમય
 ઉજ્જવળ કળશ સ્થાપીને, તેને આમપણવપ્રમુખ પચ પક્ષવો અને નવીન

કોવિદાઃ ॥૧૫॥ પચ્ચપલ્લવસંયુકે સૂક્ષ્મવલ્લામિવેષ્ટિતે । તન
સ્થિતે શુભે પાત્રે રમ્યાસ્તરણમણ્ડિતે ॥૧૬॥ કમલં દ્વાદશદલં
નાનાવર્ણોપશોભિતમ્ । અન્તદ્વાંદશમિઃ પત્રૈર્યુક્તં ચકુર્મનોહરમ્
૧૭॥ તન્મધ્યે પ્રતિમાં દૈર્ઘીં લક્ષ્મીયોગેશ્વરસ્ય તે । પ્રાણપ્રતિષ્ઠાં
કૃત્વેવ સ્થાપયામાસુરાદરાત્ ॥૧૮॥ તદ્બ્રુદેવતાશ્ચાન્યાઃ પાર્પદાંશ્ચ
યથાદિશમ્ । સ્થાપયામાસુરવ્યગ્રાસ્તન્નોક્તવિધિના દ્વિજાઃ ॥૧૯॥
પૂર્વાદ્યનુક્રમેણૈવ કેશવાદ્યાઃ સશક્તયઃ । વાહ્યાભ્યન્તરપત્રેષુ સ્થા-
પિતા હ્યુદ્બ્રુદેવતાઃ ॥૨૦॥ આદ્યે દલે કેશવસ્તુ સ્થાપિતસ્તૈઃ ક્ષિયા
સહ । નારાયણસ્તદગ્રે ચ પદ્મયા દક્ષિણક્રમાત્ ॥૨૧॥ માધવો
નિત્યયા સાકં ગોવિન્દશ્ચન્દ્રયા સહ । રમયા સહ વિણ્ણુશ્ચ માધવ્યા

સૂક્ષ્મ પત્રથી સમલંકૃત કરીને, તેના ઉપર સ્થાપેલા શુભ પાત્રમા રમ-
ણીય આસ્તરણુ પત્ર આસ્તરીને, તેમા આજ આભ્યન્તર આર આર દળોએ
યુક્ત મનોહર ક્રમળને નાનાવિધ વર્ણ દ્રવ્યથી ઉપકટપીને, તેના મધ્યમા
લક્ષ્મીસહિત યોગેશ્વર ભગવાનની સુવર્ણનિર્મિત મૂર્તિને પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવાળી
કરીનેજ આદરથી સ્થાપન કરી ॥૧૪-૧૮॥ તેપછી તે વિગ્રોએ પિના
વ્યગ્રતાએ તેમના અંગભૂત દેવોની અને બીજા નદાદિ પાર્ષદોની આગળ
કહેશે એવા અનુક્રમથી યથાક્રમે યથાવિધિ સ્થાપના કરી ॥૧૯॥ તે હવે
કહેછે—શક્તિસહિત કેશવાદિક અગદેવતાઓની પૂર્વાદિ દિશા ક્રમથીજ
આજ આભ્યન્તર પત્રોમા તે વિગ્રોએ સ્થાપના કરી ॥૨૦॥ તેમા પૂર્વ
દિશામાં રહેલા પ્રથમના પત્રમાં શ્રીશક્તિસહિત કેશવ ભગવાનની
સ્થાપના કરી તેપછી આગળ પ્રદક્ષિણુ ક્રમથી પદ્મા પત્નીસહિત નારા-
યણુ ભગવાનની સ્થાપના કરી તેપછી નિત્યા શક્તિ સાથે માધવ ભગ-
વાનની, તેપછી ચંદ્રવતી શક્તિ સહિત ગોર્ધિદ ભગવાનની, તેપછી રમા
દેવી સાથે વિષ્ણુ ભગવાનની, તેપછી માધવી દેવી સાથે મધુસૂદન ભગ-
વાનની, તેપછી પદ્માક્ષી પત્ની સાથે ત્રિવિક્રમ ભગવાનની, તેપછી ક્રમળા
દેવી સહિત વામન ભગવાનની, તેપછી કાંતિમતી શક્તિસાથે શ્રીધર
ભગવાનની, તેપછી આગળ અપંગજીતા પત્નીસાથે દુષીકેશ ભગ-

મધુસૂદનઃ ॥૨૨॥ ત્રિવિક્રમઃ પદ્માક્ષ્યા ધામનઃ કમલાયુતઃ ।
 ધીધરઃ કાન્તિમત્યાઽમે દર્પકેશાપરાજિતે ॥૨૩॥ પદ્મનાભઃ પદ્મ-
 યત્યા રાધાદામોદરો તતઃ । સ્થાપિતા દ્વાદશૈવૈતા યદિઃપત્રેષુ
 દેવતાઃ ॥૨૪॥ માર્ગદીર્ઘાંરિમાસેષુ દ્વાદશાષ્ટ્યનુક્રમાત્ । પદ્મા-
 દશોનાં શુક્લાનામેતા યથા દિ દેવતાઃ ॥૨૫॥ તથાઽપન્તરપત્રેષુ
 દ્વાદશાલ્પિ દેવતાઃ । શુક્લેકાદયધિષ્ઠાત્ર્યઃ સ્થાપિતાથ સશક્રયઃ
 ॥૨૬॥ સદ્ધર્પણઃ પૂર્વપત્રે સ્થાપિતસ્તુ મુનન્દયા । ધાસુદેવો હરિણ્યા
 ચ સદામે પ્રાક્ષણેસ્તતઃ ॥૨૭॥ પ્રશુભ્ધ ધિયા સાકમનિરુદ્ધઃ
 મુદોલયા । સ્થાપિતોઽનુક્રમેણૈષ નન્દયા પુરુષોત્તમઃ ॥૨૮॥ અધો-
 દશજગ્ર્થીયુક્તઃ ક્ષેમદુર્યા નૃકેસરી । અચ્યુતો વિજયાયુક્તઃ સુન્દર્યા
 ચ જનાર્દનઃ ॥૨૯॥ ઉપેન્દ્રઃ મુમંગાયુકો હરિઃ સહ હિરણ્યયા ।
 શુભ્ણઃ સુલક્ષણાયુકો દ્વાદશ સ્થાપિતા इति ॥૩૦॥ સ્થાપયિત્વાય

વાનની, તેપછી પદ્મવતી પત્નીસાથે પદ્મનાભ ભગવાનની, તેપછી રાધા
 શક્તિ સાથે દામોદર ભગવાનની સ્થાપના કરી આ બાર દેવતાઓની
 બહારના મોટા પત્રોમાં સ્થાપના એરીતે કરી માર્ગદીર્ઘદિ દ્વાદશ માસોમાં
 શુક્લ પક્ષની એકાદશીઓના અનુક્રમથી પૂર્વોક્ત કેશવાદિક બાર અધિદેવો
 છે ॥૨૧-૨૫॥ તેજ પ્રકારે બાર આશ્વતર પત્રોમાં પણ કૃષ્ણપક્ષની
 એકાદશીના અધિષ્ઠાતા દેવોની દેવીઓ સાથે અનુક્રમે સ્થાપના કરી ॥૨૬॥
 તે વિગ્રહો પૂર્વ પત્રમાં મુનંદા શક્તિસહિત સંકર્ષણ ભગવાનની, તેથી
 આગળ હરિણી શક્તિસાથે વાસુદેવ ભગવાનની, તે થકી આગળ ધી
 શક્તિસાથે પ્રદુર્ર ભગવાનની, તેપછી સુશીલા શક્તિસાથે અનિરુદ્ધ
 ભગવાનની, તેપછી નંદા દેવી સાથે પુરુષોત્તમ ભગવાનની, તેપછી
 ત્રયી શક્તિસાથે અધોક્ષજ ભગવાનની, તેપછી ક્ષેમંકરી પત્નીસાથે
 નૃકેશરી ભગવાનની, તેપછી વિજયા પત્નીસાથે અચ્યુત ભગવાનની,
 તેપછી સુંદરી શક્તિ સાથે જનાર્દન ભગવાનની, તેપછી સુભગા શક્તિ
 સહિત ઉપેન્દ્ર ભગવાનની, તેપછી હિરણ્યા શક્તિસાથે હરિ ભગવાનની,
 તેપછી સુલક્ષણા શક્તિસાથે કૃષ્ણ ભગવાનની, એરીતે બાર દેવતાઓની

નન્દાદીન્ પાર્પદાનદિદ્ધુ તે । પૂજામકારયન્વિપ્રા મન્નૈવૈદિકતા-
ન્નિકૈઃ ॥૩૧॥ તત્રાદૌ હૃદયે દધ્યૌ સ્વામી યોગેશ્વરં પ્રમુમ્ । વામ-
પાર્શ્વેસ્થયા લક્ષ્મ્યા સહ પદ્મજહસ્તયા ॥૩૨॥ પદ્માસનસમાસીનં
કિશ્ચિન્મીલિતલોચનમ્ । ઘ્રાણાગ્રદત્તદષ્ટિં ચ શ્વેતપદ્મોપરિ સ્થિતમ્
॥૩૩॥ મેઘદયામં ચતુર્બાહું કૌસ્તુમેન વિરાજિતમ્ । નાનાભરણશો-
ભાઢ્યં કિરીટવિલસન્મુખમ્ ॥૩૪॥ અઢ્કે કૃત્વા વામદક્ષાવુત્તાનો ચ
મુજાં સ્થિતમ્ । તત્કરદ્વયપાર્શ્વેસ્થે દધ્યૌ પદ્મમહાગદે ॥૩૫॥ ઝઘ્વે
કરદ્વયે તસ્ય પાન્નજન્યસુદર્શને । ધ્યાત્વા તસિન્વાસુદેવે ચકાર
સ્વં મનઃ સ્થિરમ્ ॥૩૬॥ ઉપચારૈઃ પોઢશમિસ્તત આવાહનાદિભિઃ ।
નીલકણ્ઠોઽર્ચયામાસ સ્વપ્રેષ્ટં તમનન્યધીઃ ॥૩૭॥ પન્નામૃતેન

સ્થાપના કરી ॥૩૭-૩૮॥ તેપછી તે વિપ્રોએ નંદાદિ પાર્વદોની યથાક્રમે
આઠ દિશાઓમાં સ્થાપના કરી, એ રીતે સર્વને સ્થાપીને, સ્થાપેલા સાંગ
સપરિવાર યોગેશ્વર ભગવાનની વૈદિક તાંત્રિક મંત્રોવડે તે શ્રાદ્ધલો શ્રીહરિ-
પાસે પૂજા કરાવા લાગ્યા ॥૩૯॥ તે પૂજામાં પ્રથમ સર્વના સ્વામી-સ્વામી
એવી યોગેશ્વર સંસારી પ્રખ્યાત ભગવાને પોતાના હૃદયકમળમાં—
શ્વેત પદ્મ ઉપર દિવ્ય પદ્માસન વાળીને બેઠેલા, કિંચિત્ મીઠ્યાં છે
લોચન જેમણે, નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર દીધી છ દૃષ્ટિ જેમણે, દિવ્ય
કૌસ્તુભ મણિથી વિરાજમાન છે વક્ષસ્થળ જેમનું, અનેક પ્રકારનાં
દિવ્ય મુકુટાદિ આભરણોએ સંપન્ન, નવીન મેઘસમાન સ્થામ વર્ણવાળા,
ચતુર્ભુજ, હસ્તમાં કમળને ધારી રહેલાં વામ ભાગમાં રહેલાં લક્ષ્મીએ
સહિત એવા યોગેશ્વર વાસુદેવનું ધ્યાન કર્યું ॥૩૯-૪૦॥ પોતાના ખોળામાં
એક એક ઉપર છતા કરીને સ્થાપન કરેલા ડાબા જમણા હાથને અને તે
બન્ને હાથના પડખામાં પદ્મ ગદારૂપ દિવ્ય આયુધને અને ઉપલા બન્ને
હાથમાં પાંચજન્ય રાંગ તથા સુદર્શન ચક્રને ધ્યાન કરતા થકા, આવા અનુ-
ક્રમથી તે વાસુદેવ યોગેશ્વરમાં પોતાના મનને સ્થિર કર્યું ॥૪૧-૪૨॥ ત્યાર
પછી નીલકંઠ વર્ણુએ તદેકાગ્રમન થઈ ધ્યાન આવાહનાદિ ક્રમથી સોળ
ઉપચારો વડે પ્રિયતમ તે યોગેશ્વરની પૂજા કરવા માંડી ॥૪૩॥ પંચામૃતથી

સંજ્ઞાપ્ય લઘુપૂજાં વિધાય ચ । મહાભિષેકવિધિના સ્તપયામાસ તં
 પુનઃ ॥૩૮॥ સુગન્ધિના કૈસરેણ ચન્દનેન સિતાક્ષતૈઃ । સુગન્ધિભિ-
 ર્યધુવિઘ્નૈઃ પુષ્પૈરાનર્ચ્યં તં તતઃ ॥૩૯॥ ધૂપં દત્ત્વા દશાઙ્ગં ચ તસ્મૈ
 દીપાન્નિવેદ્ય ચ । અર્પયામાસ નૈવેદ્યં ચતુરૈઃ પાચકૈઃ કૃતમ્ ॥૪૦॥
 મોદકાન્ શુક્રકાંશ્ચૈવ ચૂર્ણાનિ ઘૃતપૂરકાન્ । સોદાલિકાશ્ચ
 કંસારં સત્કૂન્સેવાશ્ચ મણ્ડકાન્ ॥૪૧॥ ઘટકાન્ પાયસં દુગ્ધકૂરં
 દધ્યોદનં તથા । પિષ્ટકાન્ પૂરિકાશ્ચૈવ શતચ્છિદ્રાંશ્ચ લઘુકાન્
 ॥૪૨॥ તિલપિષ્ટં કર્ણવેદ્યં શાલિપિષ્ટં સશર્કરમ્ । રમ્ભાફલં ચ
 સઘૃતં મુદ્ગચૂર્ણં શુક્રોદનમ્ ॥૪૩॥ મહ્યમોઝ્યાનિ ચાન્યાનિ
 સમર્પ્ય ચ જલં શુચિ । દદૌ તામ્બૂલપૂગાદિ ફલાનિ વિવિધાનિ
 ચ ॥૪૪॥ ચકાર ઘનસારેણ મહાનીરાજનં તતઃ । ગીતવાદનિ-
 માદ્યોઽમૂજયશઙ્કયુતસ્તદા ॥૪૫॥ તદા સુરગણાઃ સર્વે ઘાદયન્તઃ

જ્ઞાન કરાવીને લઘુપૂજા કરીને, પછી મહાપૂજા કરીને, મહાભિષેકવિધિથી
 ફરી તે યોગેશ્વરને જ્ઞાન કરાવ્યું ॥૩૮॥ તેપછી સુગંધધરપુર કેસરયુગ્મ
 અદન, અખડિત અક્ષત અને સુગન્ધિ સુમનોહર વિવિધ પુષ્પોવડે પૂજા
 કરીને, પછી દશાઙ્ગ ધૂપ તથા દીપને અર્પણ કરીને, પછી ચતુર રસોયાએ
 કરેલું ભક્ષ્ય બોળ્યાદિ મધુમધુર મહાનૈવેદ્ય નિવેદન કર્યું ॥૩૯-૪૦॥ નૈવેદ્ય
 કહેછે—તળ્યા લાડુ, લાડકશા લાડુ, બળ્યા લાડુ, ઘેબર, માંડા, મુંદાળિઓ,
 કંસાર, સેવો, દળના લાડુ, વડા, દુધપાક, દુધભાત, દહીભાત પેંડા,
 પુરીયો, ખાલ, માલપુવા, બોળના લાડુ, તલસાકળી, બલેબી, હરિસો,
 ઘૃતસાકર સહિત કેળાં, મગદળ, બીરંજ વિગેરે ॥૪૧-૪૩॥ બીજાપણુ ભક્ષ્ય
 બોળ્યાદિ નિવેદન કરીને, પછી નિર્મળ બળ, તાંબૂળ, સોપારી, નાનાવિધ
 ફળાદિકને અર્પણ કરીને, પછી કર્પૂરથી મહા આરતી કરી તે સમયે બધા
 બનોને ઉભરાએલા પરમાનંદપૂરના તરંગરૂપ બચચમ શબ્દથી ઘણો ઘાટો
 થએલો ગીત વાદ્યોનો પ્વનિ અતિમહાન થયો હતો ॥૪૪-૪૫॥ તે સ-
 મયે સ્વયં ભંગવાને ધર્મસ્થાપનમાટે કરેલા એકાદશી મહોત્સવને બોધને
 પ્રહર્ષ પામેલા દેવગણો હુંદુભિગ્નોને વલગતા થકા પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા

સ્વદુન્દુભીન્ । વૃષ્ટુઃ પુષ્પવર્ષાણિ જયુર્ગન્ધર્વકિન્નરાઃ ॥૪૬॥
 નીરાજનં વિધાયાથ દદૌ પુષ્પાક્ષલિં હરિઃ । નમસ્કૃત્ય ચ
 સમ્પ્રાર્થ્ય વિષ્ણું પૂજામપૂરયત્ ॥૪૭॥ પૂજયામાસ ચ તતો ધર્મદેવં
 યથાવિધિ । યુક્તં સ્વપરિવારેણ તણ્હુલાશ્વદલામ્બુજે ॥૪૮॥ દશ
 દાનાનિ વિપ્રેભ્યો ઘતાક્લ્ત્વાદદૌ તતઃ । માધ્યાહ્નિકં વિધાયાદા-
 ક્ષત્કેભ્યો નિજદર્શનમ્ ॥૪૯॥ પ્રવર્તયન્ ધર્મવિધિં ધરાયાં સ્વયં
 યથાશાસ્ત્રમિહાચરંસ્તમ્ । આનન્દયામાસ સ ધર્મસંસ્થાન્ ભક્ત-
 યજાન્ ભૂમિપ ! ધર્મસંસ્થઃ ॥૫૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને નારાયણચરિત્રે
 ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે નારાયણમુનિકૃતૈકાદશીપ્રતવિધિનિરૂપ-
 નનામા પદત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૬॥

અને ગંધર્વ કિન્નરો ગાન કરવા લાગ્યા ॥૪૬॥ એરીતે શ્રીહરિએ મહા આ-
 રતી કરીને પુષ્પાળણિ સમર્પાણે, પ્રણામ પ્રાર્થના વિગેરે કરીને તે પૂજા
 પરિપૂર્ણ કરી ॥૪૭॥ તેપછી શ્રીહરિએ ઓખાથી પરિકટપેલા અષ્ટ દળના
 કમળમા સપરિવાર ધર્મદેવ પિતાની સ્થાપના કરી યથાવિધિ પૂજા કરી
 ॥૪૮॥ તેપછી મતના અંગભૂત દશ પ્રકારના દાનો વિપ્રોને આપ્યા (ગાય,
 ભૂમિ, તલ, સુવર્ણ, ઘૃત, વસ, ધાન્ય, ઓળ, રૂપું, લવણ, આ દશ દાનો
 અનુક્રમથી કહ્યા છે) પછી માધ્યાહ્નિક કર્મ કરીને પોતાના દર્શન કરવા
 આવેલા ભક્તોને સર્વ દળને આપનાર પોતાનું દર્શન સભામા આવી સિંહા-
 સનમા વિરાજમાન થઈને આપ્યું ॥૪૯॥ હે ભૂમિપ ! એરીતે ભગવાન
 ભૂમિમાં તેતે ધર્મોને ઉપદેશ કરીને અને સ્વયં તે ધર્મોને યથાશાસ્ત્ર
 આચરીને ભૂમિમા ધર્મશ્રદ્ધાને વિસ્તારતા થકા ધર્મમાંજ એક રૂચિવાળા
 સર્વ ભક્તોને આનંદ આપતા હતા ॥૫૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને...
 તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે નારાયણમુનિકૃતૈકાદશીપ્રતવિધિ-
 નિરૂપણનામા પદત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૬॥

સુપ્રત ઉવાચ—પ્રકાદશ્યાં દિને પ્રાતર્જયા સાઽથ યથાવિધિ ।
 પ્રાતઃ સ્નાનાદિકં કૃત્વા ચક્રે ભગવદર્ચનમ્ ॥૧॥ સૌર્વર્ણ પૂજયા-
 માસ લક્ષ્મીયોગેશ્વરં તુ સા । તથૈવ ભક્તિધર્મં ચ સર્વતોભદ્રમ-
 ણ્ડલે ॥૨॥ પશ્ચામૃતૈશ્ચન્દનેન પુષ્પૈઃ સુરમિમિસ્તથા । ધૂપદીપો-
 પહારૈશ્ચ ફલૈર્નાનાવિધૈરપિ ॥૩॥ પૂજયિત્વાઽકરોત્પ્રેમ્ણા મહાની-
 રાજનં તતઃ । મન્ત્રપુષ્પાઞ્જલિં દત્ત્વા પ્રણનામ કૃતાઞ્જલિઃ ॥૪॥
 તતો ભગવતઃ પ્રીતૈ મહાદાનાનિ સાઽકરોત્ । ધેનૂર્દશવિધાઃ
 પ્રાદાન્મેરુન્દશયિધાંસ્તથા ॥૫॥ તત્ર ગોમયલિસાયાં દર્માનાસ્તીર્ય
 સા ભુવિ । ઉદકપાદાઃ પ્રાજ્ઞુસ્ત્રીશ્ચ કલ્પયામાસ ગા દશ ॥૬॥

અધ્યાય ૩૭ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્! ત્યારપછી ભગવાનના ચરણકમળ-
 પરાયણ હોઈને તેમને પ્રસન્ન કરવા એકાદશી મતને આચરતાં જ્યાએ
 (ઉત્તમ નરપતિના મોટા બહેન) એકાદશી દિવસે પ્રાત સમયે પ્રાત
 સ્નાનાદિક કરીને, ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન કરીને, સર્વતોભદ્ર મંડળમાં
 સુવર્ણપ્રતિમારૂપ લક્ષ્મીસહિત શ્રીયોગેશ્વર ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન
 કર્યું. તથા ભક્તિદેવી સહિત ધર્મદેવનું યથાવિધિ પૂજન કર્યું ॥૧-૨॥
 પશ્ચામૃત, સુગન્ધ ચદન, પુષ્પો, ધૂપ દીપાદિ અને નાનાવિધ ફળોવડે
 યથાવિધિ યથાક્રમે પૂજા કરીને પ્રેમથી મહા આરતી કરીને, પુષ્પાંજલિ
 સમર્પાને, બે હાથ બેડીને પૂજાને અંતે ભક્તિથી પ્રણામ કર્યો ॥૩-૪॥
 ત્યારપછી જ્યાએ ભગવાન શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટે દશ પ્રકારની ગાયો
 અને દશ પ્રકારના મેરુઓનું આગળ કહેશે એવા પ્રકારથી મહાદાન દીધું
 ॥૫॥ હવે તેનો વિશેષવિધિ નિરૂપણ કરેછે—તે બે મહાદાનો મધ્યે પ્રથમ
 ગાયના છાણથી લીપેલી પૃથ્વી ઉપર દશ પાથરીને, ઉત્તર દિશા તરફ
 પગવાળી અને પૂર્વદિશા તરફ સુખવાળી દશ ગાયોની પરિકટપના કરી

૧ આ અ-યાયમાં ભગવાનની આજ્ઞાને અનુવર્તનારાં જ્યાએ કરેલાં ગુપ્તેતુ
 પ્રમુખ મહાદાનેનો વિધિ નિરૂપણ કર્યો છે.

ગુહધેનું ગુહેનૈવ ચતુર્માસમિતેન સા । કારયામાસ તદ્વત્સં મારે-
 નૈકેન શોભનમ્ ॥૭॥ અનર્ચ્યૈર્વસનૈઃ સૂક્ષ્મૈર્વૈષ્ણયિત્વા ચ તાલુમૌ ।
 શોભયામાસ વિવિધૈ રત્નૈશ્ચ મણિમિશ્ચ તૌ ॥૮॥ શુક્તિકર્ણા-
 બ્રુપાદૌ શુચિમુક્તાફલેક્ષ્ણૌ । તાપ્રપૃષ્ઠૌ ક્ષૌમપુચ્છૌ સિતકમ્વલ-
 કમ્વલૌ ॥૯॥ સ્વર્ણશૃક્તૌ રૂપ્યસુરૌ વિદ્રુમધ્રુકુટીયુતૌ । નાનામર-
 નશોભાદ્યૌ કાંસ્યદોહનસંયુતૌ ॥૧૦॥ એવં વિધાય ગોવત્સૌ પૂજયા-
 માસ સાદરમ્ । તથાવિધાશ્ચકારાન્યા ઘૃતધેનુમુલાશ્ચ ગાઃ ॥૧૧॥

॥૬॥ તેતો-ગુડમથી ઘૃતમથી ક્ષીરમથી શર્કરામથી તિલમથી મધુમથી
 રસમથી દધિમથી જળમથી સુવર્ણમથી, આવા અનુક્રમથી દશ જાણુવી.
 તેમાં મુખ મુખ્ય જેમાં છે અને ઉદર અંતે જેમાં છે એવા પ્રધાન અવ-
 યવની કટપના ગોળ આદિક તેને વસ્તુવડે કરવી અને પાદ શુંગ આદિક
 ઉપાંગની કટપનાતો શેલડી આદિક હરકોઈ દ્રવ્યથી કરવી એવો વિશેષ
 સમજવો. તેમાં ઘૃતાદિ દ્રવીભૂત દ્રવ્યથી તેની જે કટપના કરવાની તેતો
 તેનાથી ભરેલા ઘટદારા છે એમ જાણવું. તેમાં જ્યાંએ ગુડધેનુ (ગોળની
 ગાય) ચાર ભાર પરિમિત ગોળથીજ કરાવી (એવકારથી પ્રવાહી પદાર્થ-
 માંજ જેમ એમ ગોળથી ભરેલા ઢુંલથી નહિ કરવી, એમ નિવારણ કર્યુંછે)
 અને તેનો વત્સ એક ભારથી સુશોભિત કરાવ્યો. (પચીસ શરાવનો
 એક ભાર કહેવાય. એક શેર માપને શરાવ કહેછે) ॥૭॥ ગોળથી કટપેક્ષી
 ગાય અને તેના વત્સને બહુ મધ્યવાળાં વસ્ત્રોવડે વીંટીને (ઓઢાડીને)
 નાનાવિધ મણિઓ તથા રત્નોવડે તેમને સુશોભિત બનાવ્યા ॥૮॥ તે
 ગોવત્સના કર્ણને શુક્તિ (છીપ) થી, ચરણને શેલડીના દંડથી, નેત્રને શુદ્ધ
 મોતીથી, પૃષ્ઠભાગને તાંબાથી, પુરુષને ક્ષૌમ (રેશમી કે શણું બનાવેલું)
 વસ્ત્રથી, સાસ્ત્રા (ગળા આગળ લગડતો માંસનો વાળવાળો ભાગ, જેને
 ગોદડી કહેછે) ને શ્વેત કાંમળીથી, શીંગડાને સુવર્ણથી, ખરીઓને રજ-
 તથી અને ભ્રુકુટીને વિદ્રુમ (પ્રવાળા) થી કટપીને અનેકવિધ અલંકારો-
 વડે અલંકૃત કર્યા. અને કાંસાનું ઉત્તમ દોહનપાત્ર જ્યાંએ કરાવ્યું
 ॥૯-૧૦॥ આ રીતે ગાય-વત્સને બનાવીને તેમની આદરથી યથા-

ઘૃતધેનું ક્ષીરધેનુ શર્કરાધેનુમુત્તમામ્ । તિલધેનું મધુધેનું રસધેનું
 ચ સાઢકરોત્ ॥૧૨॥ દધિધેનું ચામ્બુધેનું સ્વર્ણધેનું તથાન્તિ-
 મામ્ । યથાવત્કરપયામાસ શાસ્ત્રોક્તવિધિના જયા ॥૧૩॥ ચતુ-
 ભાંરમિતેનૈવ ઘૃતેન પરિપૂરિતાન્ । કુમ્ભાનસ્થાપયત્તન ઘૃતધેનુ-
 વિધૌ તુ સા ॥૧૪॥ ભારેણકેન ઘત્સં ચ વિધિમન્યં તુ પૂર્વવત્ ।
 ચકાર સા હુદ્ધિમતી હુષ્કરં ભૂમિપૈરપિ ॥૧૫॥ દ્રવદ્રવ્યસ્ય
 કુમ્ભાશ્ચ તિલાદીનાં તુ રાશયઃ । સ્થાપિતાસ્તત્ર સર્વેષુ તુરી-
 યાંશેન ઘત્સકાઃ ॥૧૬॥ ચતુ પલસુઘર્ણેન સ્વર્ણધેનું ચકાર ચ ।
 વર્ણવિંમૂષ્ણેસ્તાશ્ચ સાઢલજ્જકેઢલિલા અપિ ॥૧૭॥ સમ્પૂજ્ય
 તાશ્ચ વિપ્રેભ્યઃ પૂજિતેભ્યો દશાપિ ગાઃ । તદા વદૌ જયા ભત્તયા
 ભગવત્પ્રીતયે નૃપ ! ॥૧૮॥ મેરુસંઘાન્પર્વતાંશ્ચ તતઃ સાઢકરપ-

વિધિ પૂજા કરી બીજી ઘૃતધેનુ, ક્ષીરધેનુ, શર્કરાધેનુ, તિલધેનુ, મધુધેનુ,
 રસધેનુ, દધિધેનુ, જળધેનુ, સુવર્ણધેનુની જગ્યાએ યશશાસ્ત્રે પૂર્વોક્ત
 પ્રકારેજ યથાયોગ્ય કરાવી ॥૧૨-૧૩॥ તેમા પ્રવાહી પદાર્થભૂત ઘૃત-
 મયી આદિક ધેનુઓના નિર્માણનો પ્રકાર કહેછે—તેમા ઘૃતધેનુ વિધા-
 નમા તો જગ્યાએ શત શરાવ પરિમિત ઘૃતથી ભરેલા કુલોની સ્થાપના
 કરી અને પચીશ શરાવ પરિમિત ઘૃતથી ઘૃતધેનુનો વત્સ કર્યો અને
 બીજો વિધિતો ગુડધેનુની પેઠે કર્યો એરીતે શુદ્ધિશાળી જગ્યાએ રાત્ર-
 ઓએપણ હુષ્કર આ બધું કર્યું ॥૧૪-૧૫॥ તે સમસ્ત ધેનુઓમા ઘૃતાદિ
 દ્રવીભૂત દ્રવ્યના તો ઘડાઓ સ્થાપન કર્યા અને તિલ ગુડ શર્ક-
 રાના તો રાશિઓ (ઢગલાઓ) સ્થાપન કર્યા અને ધેનુપરિમાણ થકી
 અતુર્થાશ પરિમાણ ઘૃતાદિકથી વત્સો સ્થાપન કર્યા ॥૧૬॥ જગ્યાએ ચાર
 પળ પરિમિત સુવર્ણથી સુવર્ણધેનુ કરી અને એક પળ પરિમિત સુવર્ણથી
 વત્સ કર્યો (ચોસઠ માપાનો એક પળ કહેવાય) તેપછી જગ્યાએ ગુડ
 ધેનુ આદિક બધીય ધેનુઓને વિવિધ વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે નિભૂનિત કરી
 ॥૧૭॥ હે નૃપ ! ત્યાર પછી જગ્યાએ તે દશેય ગાયોની પૂજા કરીને, તેજ
 સમયે પૂજેલા વિગ્રોને લાગ્નિથી ભગવાનની પ્રીતિની કામનાથી આપી ॥૧૮॥

યદ્દશ । ઘૃષૈઃ સરોવરૈર્યુક્તાન્નાનાવસ્રૈર્વિરાજિતાન્ ॥૧૯॥ પ્રથમો
ધાન્યશૈલશ્ચ દ્વિતીયો લવણાચલઃ । ગુડશૈલસ્તૃતીયશ્ચ ચતુર્થો
દેમપર્વતઃ ॥૨૦॥ પન્નમસ્તિલશૈલશ્ચ પૃષ્ઠઃ કાર્પાસપર્વતઃ । સ-
પ્તમો ઘૃતશૈલશ્ચ રત્નશૈલસ્તથાષ્ટમઃ ॥૨૧॥ રૂપ્યશૈલશ્ચ નવમો
દશમઃ શર્કરાચલઃ । યથાવિધિ દર્શયૈતે પર્વતાઃ સ્થાપિતાસ્તયા
॥૨૨॥ મળ્ડપં કારયામાસ ઘાસુદેવાક્ષણે શુભમ્ । તત્ર ગોમય-
લિપ્તાયાં મુચ્યાસ્તારીત્કુશાનૃજૂન્ ॥૨૩॥ મધ્યે વ્રીહિમયસ્તત્ર
સહસ્રદ્રોણસન્નિતઃ । મેઘઃ કૃતોઽથ તત્પૂર્વે મુક્તાવજ્રાણ્યતિ-
ષ્ઠિપત્ ॥૨૪॥ ગોમેદપુષ્પરાગાંશ્ચ દક્ષિણેઽસ્થાપયન્મળીન્ ।
તથા નીલાન્મરકતાન્પશ્ચિમે સા ન્યધારયત્ ॥૨૫॥ ધૈદુર્યલો-

ત્યાર પછી પ્રથમનો ધાન્ય રાશિથી બનાવેલો ત્રીહિપર્વત, બીજો
લવણ રાશિથી કરેલો લવણાચળ, ત્રીજો ગોળરાશિથી નિર્માણ કરેલો ગુડ-
શૈલ, ચોથો કાચનથી કરેલો દેમપર્વત, પાંચમો તિલ રાશિથી ગોઠવેલો
તિલપર્વત, છઠો કાર્પાસપુજથી રચેલો કાર્પાસપર્વત, સાતમો ઘૃત પરિ-
પૂર્ણ ઘટસમૂહથી કરેલો ઘૃતશૈલ, આઠમો રત્ન સમૂહથી બનાવેલો રત્નાચળ,
નવમો રત્નતરાશિથી રચેલો રૂપ્યાચળ, દશમો શર્કરાથી કરેલો શર્કરાગિરી,
એરીતે જ્યાએ અનુક્રમે કંટપેલા દશ મેઢ નામના પર્વતોને વિવિધ વૃક્ષ
સરોવરથી સમર્લકૃત અને વિવિધ વસ્ત્રોવડે વિરાજીત કરીને યથાવિધિ
સ્થાપન કર્યા ॥૧૯-૨૨॥ હવે તેના સ્થાપનો પ્રકાર વિવેચન કરી કહું છું-
લગવાનું શ્રીવાસુદેવના મંદિરના આગલામાં શુભ મડપ કરાવીને, તેમાં
ભૂમિને ગોમયથી લીંપાવીને, તેમાં સરલ દલોને પાથરીને, આવી ભૂમિના
મધ્યભાગમાં એક સહસ્ર દ્રોણ પરિમિત ત્રીહિમય મેઢપર્વત કરાવ્યો
(જત્રીશ શેરનો એક દ્રોણ કહેવાય, એમ શાર્દૂધરમાં કહ્યું છે) તેપછી
તે મેઢપર્વતના પૂર્વભાગમાં મુક્તાક્ષ અને હીરા (મોતી અને ચેતવણના
મણિ)ઓની સ્થાપના કરી તથા મેઢના દક્ષિણભાગમાં ગોમેદ અને
પુષ્પરાગમણિ (પીતલવર્ણવાળા મણિઓ)ઓની સ્થાપના કરી તથા મેઢના
પશ્ચિમભાગમાં નીલમણિ અને મરકતમણિ (રથામવર્ણના મણિઓ)-

હિતમણીનુત્તરે મેરુતસ્તથા । સંસ્થાપ્ય વિદુમલતા અમિતસ્તં
 યવન્ધ હ ॥૨૬॥ દ્વિચંડૈર્ગુહાશ્ચક્રે શિલાસ્તસ્ય ચ શુકિમિ । સા
 ચકાર ઘટેનૈવ વદુપ્રસ્થવણાન્યપિ ॥૨૭॥ પૂર્વે શુક્લામ્બરચયૈર્મેઘ-
 પદ્મિ તથાકરોત્ । દક્ષિણે પીતયલ્લેશ્ચ કર્વુરેસ્તસ્ય પશ્ચિમે ॥૨૮॥
 ઉત્તરે રક્તચલ્લેશ્ચ મેઘપદ્મિ વિધાય સા । ચક્રે શ્વદ્વાણિ ચત્વારિ
 રૌપ્યાણિ કટકાનિ ચ ॥૨૯॥ મેરોર્મૂર્ધ્નિ વ્રહ્મવિષ્ણુરુદ્રાર્વાશ્ચ દિર-
 ણ્મયાન્ । દેવામન્યાન્મુર્ત્યાપિ હૈમાંશ્ચક્રે સ્વશક્તિઃ ॥૩૦॥
 ઇન્દ્રાદીનદિપ્પાલાન્કૃત્વા સા રાજતાન્ શુભાન્ । ફલે પુષ્પેશ્ચ
 ન્દનૈશ્ચ શોભયામાસ તં ગિરિમ્ ॥૩૧॥ તસ્યોપરિ ચ સૌવર્ણાન્ વૃક્ષાં
 સ્ત્રીનપ્યતિષ્ઠિપત્ । મન્દારં પારિજાતં ચ તૃતીયં કલ્પપાદપમ્ ॥૩૨॥
 લસન્મુક્તાપુષ્પહારં વિતાનં પશ્ચવર્ણકમ્ । અવન્ધયત્તાદશદ્રેરુપરિ

ઓતી સ્થાપના કરી તથા મેરુના ઉત્તરભાગમા વૈદ્યે અને લોહિતમણિ
 (રત્નમણિઓ) ઓતી સ્થાપના કરી એરીને સ્થાપના કરીને પ્રવાળ
 લતાઓ સરત મેરુપર્વતની યોગરદમ વાંટી બાધી (આ ઉપરથી નવ
 મહારતનો સનિવેશ કલ્પો) ॥૨૩-૨૬॥ તેપછી જ્યાએ ઉક્ત મેરુગિરિની
 ગુહાઓ શેલડીના દડો અને વાસના દડોવડે કરી અને શિવાખડે શુક્તિ
 (હીપ) ઓ વડે કરી અને અનેક નિઝરણાં પણ ઘૂતથીજ કર્યાં ॥૨૭॥
 વળી આ મેરુપર્વતના પૂર્વ દિગ્ભાગમા એત વસ્ત્રોવડે તથા દક્ષિણ
 દિગ્ભાગમા ખીળા વસ્ત્રોવડે તથા પશ્ચિમ દિગ્ભાગમા કર્મુર (કાબર
 ચિત્રા) વસ્ત્રોવડે તથા ઉત્તર દિગ્ભાગમાં રક્ત વસ્ત્રોવડે મેઘધટાની
 ઘટના કરી અને તે પર્વતનાં ચાર શિખરો રજતમય કરાવ્યા અને તેની
 પ્રાત જુમિઓ રજતમયી કરાવી ॥૨૮-૨૯॥ તે મેરુને મસ્તકે શ્રદ્ધા
 વિષ્ણુ રૂદ્ર અને સૂર્યને સુવર્ણમય કરાવીને ખીળ દેવતાઓ તથા મુનિઓ
 પણ યથાશક્તિ સુવર્ણમય કરાવ્યા ॥૩૦॥ ઇન્દ્રાદિ અષ્ટ દિગ્ગપાળો રજ-
 તથી રમણીય કરાવ્યા તેપછી જ્યાએ તે મેરુગિરિને ચદન રૂપ પુષ્પોવડે
 સુશોભિત બનાવ્યો ॥૩૧॥ ત્યાર પછી તે મેરુ પર્વતની ઉપર મહાર પારિજાત
 અને ઠંપવૃક્ષ આ ત્રણ વૃક્ષોને પણ સુવર્ણમય કરાવીને સ્થાપન કર્યા ॥૩૨॥

ક્ષિતિપાત્મજા ॥૩૩॥ મેરુમેવંવિધં કૃત્વા તત્તુરીયાંશસમ્મિતાન્ ।
 સાઽવષ્ટમ્ભનગાંશ્ચક્રે ચતુરસ્તચતુર્દિશમ્ ॥૩૪॥ મન્દરાદિં યવૈઃ
 પૂર્વે સા ચકાર ફલાદિમિઃ । નાનાવસ્ત્રૈશ્ચ પુષ્પેસ્તં શોભમાનં ચ
 ચન્દનૈઃ ॥૩૫॥ તસ્યોપરિ દ્રુમૌ દ્વૌ ચ હૈમૌ મદ્રકદમ્બફૌ । વનં
 રૌપ્યમયં ચાપિ ચક્રે ચૈત્રરથાભિધમ્ ॥૩૬॥ તર્ક્ષિશ્ચ કાઞ્ચનમયં
 કામમસ્થાપયજ્જયા । ક્ષીરોદં ચારુણોદાઘ્યં સરો રૌપ્યમયં તથા
 ॥૩૭॥ ચકાર દક્ષિણે મેરોસ્તતઃ સા ગન્ધમાદનમ્ । ગોધૂમૈઃ પર્યંતં
 નાનાવસ્ત્રાદિભિરલઙ્કૃતમ્ ॥૩૮॥ હૈમજમ્બૂં ચ તન્મૂર્ધ્નિં તથા રુપ્ય-
 મયં ઘનમ્ । ગાન્ધર્વાઘ્યં તત્ર ચાસૌ રૌપ્યં યક્ષપતિં ન્યધાત્ ॥૩૯॥
 ઘૃતોદં માનસાઘ્યં ચ સરો રુપ્યમયં તથા । કૃત્વા તમદિં વિવિધૈ-
 વસ્ત્રૈઃ પુષ્પૈરશોભયત્ ॥૪૦॥ સુમેરોઃ પશ્ચિમે સાઽથ તિલૈર્વિપુલ-

તેવા પર્વત ઉપર જ્યાએ પચવર્ણના વસ્ત્રોવડે રચેલો અને મુક્તાહાર
 પુષ્પહારોવડે સમલકૃત કરેલો ઉલ્લોચ બંધાવ્યો ॥૩૩॥ એરીતે મેરુગિરિ
 કરીને, તેના ચતુર્થાંશ પરિભાષુ (અહીસો દ્રોણુ પરિમિત)વાળા ચાર
 મંદરાદિ ટેકાના પર્વતોજવાદિ ધાન્યથી પૂર્વાદિ દિશાના અનુક્રમથી કરાવ્યા
 ॥૩૪॥ તેમા મેરુના પૂર્વ ભાગમાં જવવડે મદરાચળ કરીને, તેને નાનાવિધ
 વસ્ત્રો પુષ્પો ચંદન અને કૃણાદિકવડે સમલકૃત કરીને, તે મંદર પર્વતની
 ઉપર ભદ્ર અને કંઈબક નામના બે વૃક્ષો સુવર્ણમય કરાવીને, ચૈત્રરથ નામનું
 વન રજતથી રચાવીને, ક્ષીરોદ તથા અરુણોદ નામના બે સરોવર રજતથી
 કરાવીને, તે મદરાદિમા કાંચનમય કામદેવ (પ્રહુસ્ર૩૫) કરાવીને સ્થાપના
 કરી ॥૩૫-૩૭॥ ત્યાર પછી જ્યાએ મેરુના દક્ષિણ દિગ્ભાગમાં ઘઉંથી ગધ
 માદન પર્વત કરાવીને, તેને વિવિધ વસ્ત્ર પુષ્પો વિજેરેવડે સમલકૃત કરીને,
 તેના શિર પ્રદેશમાં સુવર્ણમય જંબૂવૃક્ષની સ્થાપના કરી તથા ગધર્વ નામનું
 વન રૂપ્યમય સ્થાપન કર્યું તથા માનસ નામનું અને ઘૃતોદ નામનું સરોવર
 રજતમય રચાવીને, તે ગધમાદન પર્વતમાં રજતમય યક્ષપતિ કુબેરની
 સ્થાપના કરી ॥૩૮-૪૦॥ તેપછી જ્યાએ તે સુમેરુના પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં
 મહા તિલરાશિથી વિપુળ નામનો નગ કરીને, તેને બહુવિધ વસ્ત્ર કૃણ

પર્વતમ્ । કૃત્વા નાનાવિધૈર્ષેટૈઃ શોભયામાસ તં ફલૈઃ ॥૪૬॥ તસ્યો-
પરિ ચ સૌવર્ણં ન્યધાદ્દંસં ચ પિષ્પલમ્ । રૌપ્યં વૈશ્વાજાલ્યવનં
દધિશુદ્ધોદકં સરઃ ॥૪૭॥ મેરોઃ સૌમ્યે સુપાર્શ્વોદ્રિ કૃત્વા માપમયં
તતઃ । તસ્યોપરિ ઘટં દૈમં દૈર્ઘીં કામદુર્ધાં ન્યધાત્ ॥૪૮॥ સાવિ-
ત્રાત્યં ઘનં રૌપ્યં મધુમદ્રસરસ્તથા । કૃત્વા તમદ્રિં ઘરપાદૈર્વિવિધૈઃ
સમશોભયત્ ॥૪૯॥ રચયિત્વેદશં મેદં વિધિઙ્ઘૈઃ સા તતો દ્વિજૈઃ ।
ધાચયિત્વા સ્વસ્ત્યયનં પ્રહશન્તિ વિધાય ચ ॥૫૦॥ આઘાહ્ય પર્વ-
તાન્ દેવાંસ્તાન્તસ્પૂજ્ય યથાવિધિ । પુપૂજ સ્વગુરૂં મતયા ચન્દનાં-
શુકભૂષણૈઃ ॥૫૧॥ મધ્યમં પર્વતં તસૈ પ્રદદૌ મેરુસંસ્તકમ્ । તદ્વાન
સાક્ષતાસિદ્ધયૈ ગાશ્વતુરિંશતિં વદૌ ॥૫૨॥ અવપ્રમ્મગિરીનન્યાં-
શ્ચતુરથ તતઃ પરમ્ । ઋત્વિગ્ભ્યોઽદાશ્ચતુર્ભ્યઃ સા ભગવત્પ્રીતયે

પુષ્પાદિવડે અલકૃત કરી, તેની ઉપર રજતમય વૈશ્વાજ નામનુ વન બનાવીને, દધિ સરોવર અને શુદ્ધોદક સરોવર રૂપ્યમય રચાવીને, તે વિપુળ પર્વત ઉપર સુવર્ણમય પિષ્પળ વૃક્ષ અને હંસપક્ષીની રચાપના કરી ॥૪૬-૪૭॥ તેપછી જ્યાંએ પૂર્વોક્ત મેરૂના ઉત્તર દિગ્ભાગમાં અઽદધુજથી સુપાર્શ્વ નામનો પર્વત કરીને, તેની ઉપર રજતમય સાવિત્ર નામનુ વન બનાવીને, મધુભદ્ર નામનુ સરોવર રૂપ્યમય કરાવીને, તે સુપાર્શ્વ પર્વતને વિવિધ વસ્ત્ર વિગેરેવડે વિરાજીત કરીને, તેની ઉપર સુવર્ણમય વટવૃક્ષ અને કાચનમયી કામધેનુની રચાપના કરી ॥૪૮-૪૯॥ જ્યાંએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ચાર પ્રાત પર્વતોથી વીંટાએલા સુમેરૂ પર્વતની રચના કરાવીને, તેપછી વિધિસૂત્ર વિગ્રાપાસે સ્વસ્તિવાચન વચાવીને, અહશાતિ કરાવીને, તેતે પર્વતો વિષે તેતે પર્વતો અને દેવવિશેષોનું આવાહન કરીને, તેમની યથાવિધિ પૂજા કરીને, આચાર્યની ચંદન વસ્ત્ર નિશૂષણોવડે લક્ષ્મીથી પૂજા કરીને, મેરૂ નામનો મધ્યમ પર્વત આચાર્યને આપીને, અંગસહિત મેરૂદાનની સદ્ગુણતામાટે ચોવીશ ગાયોનું દાન દીધુ ॥૫૦-૫૧॥ તેપછી જ્યાંએ એજ સમયે બીજા ચાર મદરાદિ ટેકાના પર્વતો ચાર ઋત્વિગ્ભે (બ્રહ્મા-હોતા-ઉદગાતા અધ્વર્યુ)ને લગવાનું શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટે આપ્યા

तदा ॥४८॥ एतेन विधिना दत्त्वा धान्यशैलं तु सा जया । लवणा-
द्रिमुपानन्यान् गिरीन्व्यरचयन्नव ॥४९॥ लवणाद्रिं तत्र चक्रे द्रोणैः
षोडशभिर्मितम् । विष्कम्भाद्रिंश्च चतुरस्तच्चतुर्थीशसम्मितान्
॥५०॥ हुमान्सरांसि देवांस्तु यथापूर्वं चकार सा । विविधैर्वसनैः
पुष्पैः फलाद्यैस्तमशोभयत् ॥५१॥ गुडाद्रिं दशभिर्भारैः सा चकार
ततः शुभम् । सहस्रेण पलानां च विदधे हेमपर्वतम् ॥५२॥ ततश्च
सा जया चक्रे हरिप्रीत्यै महामनाः । तिलाद्रिं दशभिर्द्राणैः पूर्ववच्च
यथाविधि ॥५३॥ कार्पासाद्रिं च विंशत्या भारैः परिमितं तथा ।
कुम्भैर्विंशतिसहस्रपाकं घृताद्रिं च चकार सा ॥५४॥ मुक्ताफलसह-
स्रेण रत्नाचलमथाकरोत् । तत्पूर्वं मन्दराद्रिं तु गोमेदैर्हारैस्तथा
॥५५॥ इन्द्रनीलः पुष्परागैर्दक्षिणे गन्धमादनम् । वैदूर्यैर्विहुमैश्चक्रे

॥४८॥ आ पूर्वोक्त प्रकारे धान्यमय मेरुपर्वत आपीने, पछीथी लवणाद्रि
आदिक पीन नव पर्वतोनी रचना करी ॥४८॥ तेमा सोण द्रोणु परिमित
लवणुथी लवणाग्रण करीने, तेना टेकना विडुंलादि आर पर्वतो लवणा-
ग्रणना अतुर्थीश (आर द्रोणु) परिमाणुथी आर द्दिशाभां करीने, तेते प-
र्वतो उपर वन वृक्ष सरोवर देवोने यथापूर्व (धान्य पर्वतमाण जेम जेम
केटलाक सुवर्णमय तो केटलाक रजतमय) स्थापन करीने, ते लवणाद्रिने
विविध वस्त्रो पुष्पो इणादिकवडे सुशोभित कथों तेपछी श्रीहरि प्रीत्यर्थे
ढदार सुद्धिवाणां ज्याये यथाविधि दश बार परिमित गुडथी गुडगिरि,
सहस्र पण परिमित कायनथी कायनगिरि, दश द्रोणु परिमित तिलथी
तिलगिरि, बीस बार परिमित कार्पासथी कार्पासपर्वत, बीस हुंल परिमित
घृतथी लरेला हृषोथी घृताद्रि, (योसक शरावनो ओक हुंल लवणुवो) सहस्र
परिमित मुक्ताइणथी रत्नाग्रण, दश सहस्र पण परिमित रजतथी रज-
ताद्रि, अष्ट बार परिमित शर्कराथी शर्कराशैव, जेरीते नव पर्वतो करान्या
आ लवणाग्रणादि नवेय पर्वतोमा आर आर टेकना पर्वतो प्रधानपर्वतना
अतुर्थीशथी करान्या रत्नाग्रणमा तो विशेष ओटलो के-तेना पूर्व भागभां
गोमेद अने हीरावडे मंदरगिरि करान्यो तथा दक्षिण भागभां इन्द्रनील

પશ્ચિમે વિપુલાચલમ્ ॥૫૬॥ પદ્મરાગૈઃ સસૌવર્ણચત્તરે ચ સુપાર્શ્વ
કમ્ । ચકાર શેષં તુ વિધિં સા પૂર્વવદુદારધીઃ ॥૫૭॥ અયુતેન પલૈ
શ્ચક્રે તતો રૂપ્યાચલં ચ સા । પ્રાગ્યદ્રાજતં પ્રોક્તં હૈમં તત્તદિદા
કરોત્ ॥૫૮॥ તતો ભારૈઃ પરિમિતં સાષ્ટભિઃ શર્કરાચલમ્ । યથા-
વિધિ વિધાયૈવં ચચ્ચાદ્યેસ્તમશોભયત્ ॥૫૯॥ મધ્યમાદ્વિચતુર્થાંશ-
સમ્મિતાંશ્ચતુરો ગિરીન્ । સર્વત્રૈવાકરોચા-યદ્વિધાનં ધાન્યશૈલવત્
॥૬૦॥ ચચ્ચાદ્યે. શોભિતાંસ્તાંશ્ચ સર્વાનપિ ચ પર્વતાન્ । યથાવિધિ
પ્રાણ્ણેભ્યો દદૌ સા પ્રીતયે હરે. ॥૬૧॥ એવં સ ઉત્તમો રાજા પ્રીત્ય
ભગવતો હરેઃ । તદાલ્લયૈવ જયયા મહાદાનાન્યદીપત્ ॥૬૨॥
ઓદાર્યમીદૃશં તસ્ય વિલોખ્યેવાલિલા નૃપા । દેશાન્તરીયા
લોકાશ્ચ વિસ્યં પ્રતિપેદિરે ॥૬૩॥ રાજૌ સા ચ યથાશાસ્ત્રં રાધા-
દામોદરં જયા । ઇકાદશ્યધિપં મત્યા પુપૂજ શુચિમાનસા ॥૬૪॥

અને પુષ્પરાગમપ્રિવડે ગંધમાદન કરાવ્યો તથા પશ્ચિમ ભાગમાં વૈદ્ય અને
વિદ્વાન મહર્ષિથી વિયુજ પર્વત કરાવ્યો તથા ઉત્તર ભાગમાં સુવર્ણવિકારે
સંહિત પદ્મરાગ મહર્ષિથી સુપાર્શ્વ પર્વત કરાવ્યો રજતમય સુમેરુમાં વિશેષ
એટલો કે-જેને વન સરોવર નિગેરે રજતમય અન્યત્ર કહ્યું છે તેને સર્વ
આમાં સુવર્ણમય કરાવ્યું બીજું બધું વિધાન ધાન્યશૈલની પેઠે કરાવ્યું
॥૫૦-૬૦॥ જ્યાંએ તે આ સમસ્ત પર્વતોને વસ્ત્ર વિગેરેવડે સમલકૃત
કરીને, લગવાનની પ્રસન્નતામાટે પ્રાણ્ણોને યથાવિધિ આપ્યા ॥૬૧॥ હે
રાજન્ ! આ પ્રકારે જેમણે જ્યાંને માથે શુક્લ પક્ષમાં આવતા મહો-
ત્સવનો કાર્યભાર આરોપ્યો છે એવા ઉત્તમ રાજાએ લગવાન્ શ્રીહરિની
પ્રસન્નતામાટે તેમની આજ્ઞાથીજ ચોતાના મોટા ઝહેન જ્યા પાસે પૂર્વોક્ત
ગુરૂને પ્રમુખ મહાદાનો અપાવ્યા ॥૬૨॥ લગવત્રીણુને કપરાયણુ ને ઉત્તમ
રાજાનું આવું અનન્યસાધારણુ ઔદાર્ય દેખીને બીજા બધાંય રાજાઓ અને
દેશદેશમાંથી આવેલા સમસ્ત લોકો અહુ વિસ્મયજ્ઞ પામી ગયા ॥૬૩॥
તેપછી રાત્રિએ જ્યાંએ પ્રસન્ન મનવાળા થઈ પરા ભક્તિથી પ્રબોધની
એકાદશીના અધિપતિ રાધાસનાથ દામોદર લગવાનની યથાવિધિ પૂજ

વૃદ્ધા યુવાનઃ શિશવઃ પુમાંસસ્તસ્મિન્ દિને ॥ પ્રભુતોપનાથમ્ ।
 ચક્રુર્નિરાહારવ્રતં ચ યોપા રાજન્ ! યથાવન્નિશિ જાગરં ચ ॥૬૫॥
 इति सत्सन्निजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे जया-
 कृतगुडधेन्वादिमहादानविधिनिर्णयनामा सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

સુમત ઉવાચ-તસ્મિન્દિને સોઽપિ નિરત્નમેવ વ્રતં ચકાર પ્રભુ-
 રપ્યુદારઃ । માનુષ્યલીલાં વિદધ્ય ધર્મં પાતું નરેશાત્ર કૃતા-
 વતારઃ ॥૧॥ રાષ્ટ્રો સભાયાં નિજમુચ્ચપીઠમધ્યાસ્ય નારાયણના-
 મઘોપમ્ । કૃત્વા ચ શુભાવ વસિષ્ઠગીતં માહાત્મ્યમેકાદશિકા-
 ત્થિયેઃ સઃ ॥૨॥ कुर्वस्ततो जागरणं मुनींस्तान् जनांश्च गातुं

કરી ॥૬૪॥ હે રાજન્ ! તે દિવસે સ્ત્રિયો બાળકો વૃદ્ધો વિગેરે સર્વ કોઈ
 પરા શ્રદ્ધાએ સપત્ર થઈ, ભગવાનની પ્રસન્નતા એજ એક પરમ પ્રયોજન
 માનીને, નિરાહારવ્રત અને રાત્રિએ ભગરણુવ્રત યથાર્થ કર્યું ॥૬૫॥ इति
 श्रीसत्संगिजीवने.. तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे जयाकृतगुडधे-
 न्वादिमहादानविधिनिर्णयनामा सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

અધ્યાય ૩૮ મો.

સુમતતપિ કહેછે—હે નરેશ ! ભગવાન્ શ્રીહરિ સ્વયં પ્રભુ-વિધિવશ
 નથી તથાપિ આ માનવ લોકમાં ભાગવતધર્મના પરિરક્ષણમાટે અવતરેલા
 હોવાથી માનુષ્ય લીલાને અનુકરણ કરતા થકા પોતે શ્રીહરિએ તે દિવસે
 નિરાહારજ એકાદશીવ્રત કર્યું ॥૧॥ શ્રીહરિએ સાર્યસંખ્યા આરતી પછી
 સકળ જનોના શ્રવણને મંગળ કરનારા નારાયણના નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી
 ઉચ્ચારીને, પછી પ્રબોધનીના અધિપતિ રાધા દામોદર ભગવાનનું પૂજન
 કરીને, સભામાં પોતાના ઉન્નત સિંહાસનમાં સંરાજમાન થઈને, પુરાણમાં
 વસિષ્ઠ મુનિએ કહેલું એકાદશીનું માહાત્મ્ય પોતાના ધૌરાણિકના મુખ
 થકી સાંભળ્યું ॥૨॥ તેપછી ભગરણુને કરતા ભગવાને સભામાં બેઠેલા

૧ આ અધ્યાયમાં એકાદશીએ ભગરણુ કરતા ભગવાને કરેલુ દ્વાદશીએ પારણા
 માટે કરેલા વિવિધ પાકાદિકનુ અવલોકન અનુવાદ કર્યું છે

ભગવદ્ગુણાન્ સઃ । આશાપયામાસ ચ ગીયમાનાન્ શુશ્રાવ તાન્મ-
ક્તમનોભિરામાન્ ॥૩॥ તતસ્તૃતીયે પ્રહરે નિશાયા ગાયત્સુ ભ-
કેષુ સતાલિવાદ્યમ્ । ઉત્તીર્ય પીઠાદ્ગવાલ્મ્યાયા દ્રઢં સમાયાત્સ
તુ પાકશાલામ્ ॥૪॥ વિધાપ્ય પક્ષાદ્યચયાન્નિપણ્ણાઃ ક્ષણં રમાદ્યાઃ
સ્થિય આશુ તત્ર । સમાગતં પ્રેષ્ટમવેદ્ય દૂરાદુત્થાય નત્યા વદુ-
રાસનં ચ ॥૫॥ તત્રોપવિદ્ય પ્રમુરૈક્ષતાઘ્રે સચ્છપ્કુલીનાં નગરા-
જમેકમ્ । તત્પાર્શ્વયોઃ સ્થાજકગણ્ડશૈલાન્ સ શ્વેતઘર્ણોશ્ચતુરા-
ચિતાંશ્ચ ॥૬॥ યતાઘતા કિં ભવિતાન્ પૂર્તિઃ પાકેન ઘાન્યં વિદધી-
મહીમમ્ । इत्यं तमूचे ललिता तदानीं कृत्यं तदीयं हृदि जानती

સર્વ મુનિજનો અને હરિજનોને ભગવાનના ગુણો ગાવાની આશા કરી
આશાને અનુસારે તે ભક્તોએ ભક્તિપૂર્વક ગાન કરેલા ભક્તજનમનો-
હિરામ તે ગુણો પ્રીતિથી સાંભળ્યા ભક્તોએ ગાન કરેલું પોતાના ગુણ-
ગણનું અવલુપ્ત્યુ ભક્તપ્રિય ભગવાનની પ્રીતિમાંટે આમણે ॥૩॥ તેપછી
રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરમાં મુનિપ્રમુખ ભક્તજનો તાળીયો પાકવાપૂર્વક
ભગવદ્ગુણગાન કરવામાં તત્પર થતા, ભગવાન શ્રીહરિ પોતાના સિંહા-
સનથી ઉતરીને, પોતાના ચરણની પરિચર્યાપરામણુ જથાના પાક-
સંપાદન પ્રોત્સાહને સફળ કરવા તેમની પાકશાળામાં પધાર્યા ॥૪॥ તેજ
સમયે પકવાનપ્રમુખને કરાવીને વિશ્રાંતિવાસ્ને ક્ષણમાત્ર ત્યાં બેઠેલી તે
રમા આદિક અબળાઓએ પધારતા પ્રાણપ્રિય શ્રીહરિને સાંભળીને એક-
દમ ઉઠીને તેમને દૂરથીજ દેખીને પ્રભુભ કરીને તેમને આસન આપ્યું
॥૫॥ ભગવાન શ્રીહરિએ તે આસનમાં બેસીને, પોતાની પાસેજ ઉત્તમ
જલેખીનો એક મહાગિરિસદૃશ મુજ અને તેના બન્ને પડખાના ભાગમાં
નિપુણ નારીજને યુક્તિથી ગોઠવેલા ગંડશૈલસદૃશ ચેતવણીવાળા ખાલના
પુલે બેઠા ॥૬॥ તે સમયે ભગવાનનું અન્નદ્યોત્સવમાં કરાવેલું બમણું પાક
કરાવારૂપ ઔદાર્ય કાર્યને હૃદયમાં સારી રીતે સમજતાં તે લલિતા ભગ-
વાનનો આશય બણવાની ઈચ્છાથી તેમના પ્રતિ એમ બોલ્યા કે- 'હું ભગ-
વાન! આ પાકશાળામાં વર્તતા આટલા પકવાનથી સમસ્ત મુનિજનોની

વૈ ॥૭॥ તદા સ તામાહ નરેશકન્યે ! નાહં મુનીંશ્ચેત્પરિવેપયેય ।
 પ્રાક્પક્લિભાજાં તુ તદા કથશ્ચિત્પૂર્વે તપુષ્યેન તપસ્વિનીનામ્ ॥૮॥
 મિતસિતા તં ભગવન્તમૂચે તદામલા સાપિ વચોવિદગ્ધા । જા-
 નાસિ કિં દ્વાદશિકાદિનીયમેતત્પ્રમો ! પાશ્વદિનં હિ વિદ્ધિ ॥૯॥
 સ્પર્શો ન યાવત્તુ તપસ્વિનસ્તે પક્ષાઘરાશેઃ કિલ તાવદસ્ય । શઙ્કા
 ભવત્યેવમપૂર્ણતાયા જાને કરસ્પર્શફલં યતસ્તે ॥૧૦॥ હૃત્યં તયોક્તે
 હરિમાનતાસ્યં તં ધૂનયન્તં ચ શિરઃ સચિન્તમ્ । પ્રદર્શયામાસ રમા

લોજનપૂર્તિ થશે કે નહિ થાય ? ન થાય તો બીજો આ પાક અમો કરીએ,
 આ પ્રકારે બોલ્યાં ॥૭॥ તે સમયે લગવાનું બોલ્યા કે-હે નરેશકન્યે !
 (આ સંબોધન પદથી રાજકન્યાઓનો ઉદાર સ્વભાવ બોલો ઉચિત છે
 એમ જણાવ્યું છે) બે હું પીરસનારો ન હોઉં (બે મારાથકી બીજો
 કોઈ પીરસનાર હોય) તો પ્રથમ પંક્તિમાં બેઠલા મુનિઓનેજ આ પાક
 પરાંણે પર્યાપ્ત થાય. તેપણુ તમો તપસ્વિનીઓના પુણ્યપ્રતાપથી પરિપૂર્ણ
 થાય. (અર્થાત્ કલેશથી પરિપૂર્તિ થાય) ॥૮॥ હે રાજનું ! તે સમયે
 લગવાનું આવું પીરસવામાં ઔદાર્ય બહુીને, તેમને પ્રેમાતિશયથી ઉપ-
 હસતાં હોયને શું ? એમ મંદસ્મિતવડે મધુર મુખારવિદવાળાં, બોલવામાં
 બહુ ચતુર લલિતા પણ એમ બોલ્યાં કે-હે લગવનું ! આ જલેથી આદિક
 પાકને દ્વાદશીનાં પારણાંમાનમાં પર્યાપ્ત સપાદન કરેલો આપ માનો છો કે
 શું ? તો તેમ નથી, કિંતુ આ પાકતો અમોએ પાંચ દિવસપર્યંત પર્યાપ્ત થાય
 એટલો બનાવેલો છે એમ બહુી. વળી હે હરે ! 'બે હું પીરસું તો પ્રથમ
 પંક્તિમાં બેઠલાઓના પણ લોજનમાટે નજર પર્યાપ્ત થાય' એવી આપ
 આશંકા કરોછો, પણ અમો તો એમ માનીએ છીએ કે-બે મહાતપસ્વી
 આપના હસ્તકમળનો સ્પર્શ આ પકવાનપુંજને લેશપણુ થાય તો અધિક
 અધિક અક્ષય થાય, કારણ કે અમો સર્વે આપના દિવ્ય હસ્તકમળના
 સ્પર્શના મહિમાને યથાર્થ બહુીએ છીએ. આપના હસ્તનો સ્પર્શ થતાં તો
 અપૂર્ણપણાની શંકાનો અવકાશજ નથી ॥૮-૧૦॥ એરીતે લલિતાએ કહેલું
 વચન સાંભળીને, માનુષલીલાથી પોતાની અશક્તતાને પ્રખ્યાપન કરતા,

દ્વિતીયે ગેહે તુ પાકં કિલ જાયમાનમ્ ॥૧૧॥ સ તત્ર ગત્વાથ
 વદર્શ યોષા ગદ્ધાં ચ રામાં યમુનાં ચ રેવામ્ । તતચ તાભિ ક્રિય
 માણમીશ રુત ચ પયૈક્ષત પાકમેવ ॥૧૨॥ તુક્તે ચયે મૌક્તિકલહ
 કાનામુત્ફુલ્લગોલાયિતપૂરિકાણામ્ । ચયે ચ તત્સામ્યદર્શિ તત્રીયો
 વર્ણસ્તુ પીતશ્ચ સિતો ન્યપેધીત્ ॥૧૩॥ ગોલાન્ ઘનીભૂતઘૃતેન
 શુદ્ધાન્ સ લઙ્ગકાનૈક્ષત ચૂર્ણપૂર્વાન્ । દશપ્રમેદાન્નિશ્ચરકાંચ તત્ર
 દ્વિ પીતસત્પાણિતશુભ્રવર્ણાન્ ॥૧૪॥ મહાન્તિકાર્યા પૃથુલ ષટાહં
 નિધાય દોઝ્યો ઘૃતહસ્તકાભ્યામ્ । સંહેલયન્ત્યૌ સમમાલુલોકે
 સંયાચમીશો યમુના ચ રામામ્ ॥૧૫॥ પ્રફુલ્લિતા ફુલ્લવદીશ્ચ નાધી

સચિત હોયને શુ ? એમ કિંચિત્ નીચુ અપકમળ કરીને, કિંચિત્ મસ્તક
 કપાવાવડે અપરિપૂર્ણતાનેજ જણાવતા ભગવાન્ શ્રીહરિને તેમની ચિંતા
 પુરતાને નહિ સહન કરતા મહાતપસ્વિની રમાએ બીજા ગૃહમાં બનતો
 પાક પ્રદર્શાવ્યો ॥૧૧॥ તેપછી ભગવાને તે મહાનસ (રસોડુ)માં રસોઈ
 કરવામાં પ્રવર્તી ગયા રામા યમુના રેવા આદિક અબળાઓને બોધને પછી
 તેમણીએ કરેલો અને કરાતો વિવિધ પાક ચારે બાજુ બોધો ॥૧૨॥ ત્યા
 સ્થાપન કરેલો મોતીયા લાડુનો અતિડંચો પુજા અને બરોબર કુલેથી
 માટેજ ગોળાકાર રહેલી પુરીઓના મહાપુજામાં આકાર સમિવેશ માત્રથી
 થએલા એક બાલીપણાના પ્રભને (બન્નેય પુલે લાડુઓનાજ છે એવી
 ભ્રાતિ) તે બન્નેને જે પીત શ્વેતવર્ણ તેજ નિવારણ કરનારો થયો પુરી
 યોના શ્વેતવર્ણનું અને મોતીયા લાડુઓના પીત વર્ણનું જ્ઞાન થયા પછી 'આ
 પુરીયો છે અને આ લાડુઓ છે' એમ બલવામાં આવ્યું ॥૧૩॥ તેપછી
 ભગવ ને ચોમેર ગોળાકાર, ઉપર ચોમેર કરી બનેલા વાટા ઘૃતથી ન્યામ
 હોવાથી ચદ્રચંદ્રિકા જેવા ધોળા ચુરમાના લાડુઓ અને જે વાર ખાડની
 ચામળી પાએથી હોવાથી ઉલ્લસન વર્ણવાળા દશ પ્રપરના ગિરકો
 (દોર નામના બક્ષ્યવિશેષો) તે પાકચાળામાં ભેળા ॥૧૪॥ મોટી ચુક
 ઉપર મોટા કદાવાને મુકીને, તેમાં નાખેલા સમાવ (શિરો)ને હાથમાં
 ધારેલા લાકડાના હાથલા (કડાજ-તમેજા)વડે એ સાથેજ દબાવતી યમુના

સમ્ભૂત્ય પાત્રે પૃથુલેઽથ પૂપાન્ । કર્તુ પ્રસક્તા દદરો ચ તેન મૌના
ચ મજ્યાનિ વિધાય ફેષીમ્ ॥૧૬॥ અન્યત્ર ચાપદ્યદસૌ મુની-
શોઽમરીં કૃતાનેકવિચિત્રશાકામ્ । પ્રકુર્વતીં સદ્દટકાન્ ગુલાલાં
વિધાય સન્મણ્ડકપુષ્પમાશુ ॥૧૭॥ દૌહિત્રકપ્રત્થિકધુર્ધુરાણાં પુ
જ્ઞાન્તિકે તાચદુપેત્ય તૂર્ણમ્ । સ્થિતાં હસન્તીમમૃતામવેશ્ય તત્કર્મ
તસ્યા ઇતિ સ વ્યજાનાત્ ॥૧૮॥ સમાનયન્ત્યૌ નિજદાસિકામિ-
પુનઃ પુનર્દુગ્ધઘટાનનેકાન્ । વિધાયયન્ત્યૌ પરમાશ્રમાશુ ક્ષિતી-
શપદ્યો સ દર્શ તન્ન ॥૧૯॥ દર્શ સત્કાન્દવિકોપહૃતાન્સત્પર્પિ
કારણ્ડકપિણ્ડકાંશ્ચ । રમાસમીપે સમુપાદરન્તીં પાશ્ચાલિકાં
ચાપિ સ તત્કરુનિષ્ઠામ્ ॥૨૦॥

અને રામાએ કરાતો સયાવ શ્રીહરિએ જોયો ॥૧૫॥ તેપછી નાથી
નામની નારીએ કરેલી, વિશાળ પાત્રમા ભરેલી, કુલેથી કુલ્લવડી અને
તેણીએ કરાતા પૂષો (પુડલા) જોયા અને મૌના નામની નારીએ કરેલા
ભજ્યા અને કરવા માડેલી સુતરફેણી ભગવાને જોઈ ॥૧૬॥ તેપછી તેથકી
ખીજ ગૃહમા અમરીએ કરેલા અનેક વિચિત્ર શાકા શ્રીહરિએ જોયા તથા
ગુલાલાએ કરેલા શ્રેષ્ઠ માડાનો પુજ અને તેણીએ જલદી કરવા માડેલા
શ્રેષ્ઠ વડા શ્રીહરિએ જોયા ॥૧૭॥ તેપછી ભગવાને દહીયરા ગાઠીયા ઘુધરા
આદિક ભક્ષ્યવિશેષનો પુજ જોયો તેની સમીપે તે સમયે એકદમ આવીને
ઉભી રહેલી, મહાસ વિનયથી શોભમાન અખવાળી અમૃતા નામની
નારીને લાળીને 'આણીએજ આ બધુ કર્યું છે' એમ પણ જણવ્યું ॥૧૮॥
તેપછી પોતાના દાસીજનો પાસે અનેક દુધ ભરેલા ઘડાઓને વારેવારે
મગાવતી અને જલદી દુધપાકને કરાવતી ઉત્તમ નૃપતિની હુમુદા શુદ્ધ
નામની પત્નીયો તે પાકશાળામા શ્રીહરિના જોવામા આવી ॥૧૯॥ કુશળ
કદોઈ દ્વિજેએ કરેલી ઉત્તમ અરફી અને પેંડાને રમા સ્ત્રીના સમીપમા
લાવતી ઉત્તમ રાજની જહેન પાચાળિકા અને તેથી કનિષ્ઠ જહેન નાની
નામની પણ શ્રીહરિના જોવામા આવી ॥૨૦॥ આ પ્રકારે પોતાના પ્રીયુત
માત્રમા પ્રવર્તેથી, (કર્મનુ ક્ષણ પામવાની ઇચ્છાથી પામર જનો બહુધાપણે

નિજપ્રીણનમાત્રકામાઃ । દદર્શ લાટું યતિનીં ચ જીવામુમાકુમા-
 રીકુશલાસુપાદ્યાઃ ॥૨૧॥ મોહાન્તરે ચાથ દદર્શ દૈવિઃ ક્ષણાક્ષનાઃ
 પાકરતાઃ સ્વતુષ્ટૈ । ક્ષેમામલામર્યદિતીક્ષ્ણ કુલાં સ રત્નમાલારતિ-
 દેવિકાયાઃ ॥૨૨॥ સ્વદૃષ્ટિવિગ્રાહતપાકતુલ્યં પાકં કૃતં ચ ક્રિયમા-
 નમાભિઃ । સપ્રીણનાર્યં ઘહુયક્ષતોઽસૌ દદર્શ સાશ્વર્યમુદારહૃલ્યઃ
 ॥૨૩॥ સ પાકદક્ષામિરુદારધીમિસ્તપસ્વિનીમિઃ ક્રિયમાણમિ-
 ત્થમ્ । પાકં વિલોક્ય પ્રશંસંસ નારીઃ સર્વા જયાદ્યાયશગા જયાં
 ચ ॥૨૪॥ યાવાંસ્તુ પાકો લલિતામૃદ્ધેઽમૃત્તતોઽપ્યયં દ્વિગુણોઽસ્તિ
 નૂનમ્ । પદાર્થસદ્ધયા તિવદ્ તાયતીતિ જ્ઞાત્યા સચિત્તે સ જહૃપં

કર્મને કરેછે આ અમળાઓતો સર્વકર્મસમારાધ્ય આ ભગવાનના પ્રીણ-
 નથડી અપર કૃણને ઈચ્છતી નથી માટેજ આ શુદ્ધ ભાવવાળી છે, માટેજ
 પોતાના પ્રીણન આપારના દર્શનમાં ભગવાનપણ ઉત્સાહથી પ્રવર્તી હતી)
 લાડુ યતિની જીવા ઉમા કુમારી કુશળા મુખા પ્રમુખ, પાકકર્મમાં પ્રવર્તેલી
 ખીજ પણ અમળાઓ ભગવાને જોઈ ॥૨૧॥ તેપછી ધર્મતનય ભગવાને
 ખીજ ઘરમાં પોતાની પ્રીતિમાટે પાકમાં પ્રવર્તેલી ક્ષેમા અમલા અમરી
 અદિતિ કુશા રત્નમાળા રતિ દેવિકા આદિક દ્વિગાંગનાઓ જોઈ ॥૨૨॥
 વિપ્રપત્નીયોએ કરેલો જે પાક અન્ય પાકશાળામાં પ્રથમ જોયો હતો
 તેને તુલ્યજ આ ક્ષિતિયાણીઓએ પોતાની પ્રસન્નતામાટે બહુ મયલથી
 કરેલો અને કરવા આરંભેલો પાક મહાકાર્યકારી શ્રીહરિએ જોયો. તેમનો
 તેમાં અનુપમ ઉત્સાહ જોઈને સ્વય મહા આશ્ચર્યને પામ્યા ॥૨૩॥ એરીતે
 પાકકર્મમાં કુશળ, ઉદાર દ્વિયવાળી, તપસ્વિની એવી પણ વિપ્રક્ષત્રિય
 સ્ત્રિયોએ કરવા માટેલો પાક જોઈને પ્રહર્ષ પામેલા ભગવાને જ્યાની
 આજ્ઞાને અનુસારે પાકને કરતી તે સમસ્ત સ્ત્રિયોની પ્રશંસા કરી અને
 આ સર્વ કાર્યને પ્રવર્તાવનારા તે જ્યાની વિશેષ પ્રશંસા કરી ॥૨૪॥ અત્ર-
 દ્વિગોત્સવમાં લલિતાના ભવનમાં જોઈલો પાક કયો હતો તેજીપણુ આ બે
 ત્રણ ઘણો પાક જ્યાના ભવનમાં થયો છે. આમા ભોજન્ય પદાર્થની સખ્યા
 તો તેટલીજ (એકસો એક) છે એમ મનમાં નિશ્ચય કરીને, નિરપધિક

भूमा ॥२५॥ ततः समाद्याप्य स पाचिकास्ताः सदोदनं च कथिकां च सूपम् । प्रातर्विधातुं निजवासमायात्तावच्चुकुजुः कृकयाकचोऽपि ॥२६॥ जागरं सह निजैर्हरित्यं भूपते ! स तु विधाय विभाते । निम्नगाप्लवविधिं च विविधः कर्म नैत्यकमुपाचरदीशः ॥२७॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे भगवत्कृतपाकपाचिकादर्शननिरूपणनामाष्टमिशोऽध्यायः ॥३८॥

सुप्रत उवाच—प्रातःकृत्यं विधायान् भगवान् द्वादशीदिने । न्यपीदत्पीठमारुह्य वेद्यां निम्नतरोरधः ॥१॥ देशान्तरीयाश्च जनाः

अथैवं संपन्न स्वयं श्रीहरि मनभा बहु हर्ष पात्र्या ॥२५॥ तेषु 'अवशिष्टं क्षातं कृती तुवेरनी दण आदिकने प्रातः कणे करो' अत्र ते रसोर्ध करनारी नारीयोने आशा करीने स्वयं निजनिवास अवने पध्यायं अटला-कभा कुकडाओपलु अमल शण्ड ओलवा लाग्या ॥२६॥ हे भूपते ! आ प्रकारे कृष्णुष्टीर्तनादिवडे सर्वने भगरलु करावता श्रीहरि स्वयं लक्ष्मोसाथे भगरलुप्रत करीने, पछी प्राताःकणे विविध श्रीहरिअ उ-भक्तगंगाभा आनविधि करीने संध्यावदनादि नित्यकर्म यथाविधि कर्तुं ॥२७॥ धृति श्रीसत्सङ्गिजीवने.. तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे भगवत्कृतपाकपाचिकादर्शननिरूपणनामाष्टमिशोऽध्यायः ॥३८॥

अध्याय ३८ भा.

सुप्रतःकपि कहुछे—हे राजन् ! भगवान् श्रीहरि द्वादशीअे प्रातः योगेश्वरनुं उत्तरपूजन अने तेमनी भूतिनु प्रदान आदिक कार्य उतावणधी करी परवारीने, निजतत्तणे रहेली वेदीउपर स्थापन करेली पात्यउपर आवीने विराजमान यथा ॥१॥ ते समये देशांतरना हरिजनोपलु भगवानना यरलुकभजना दर्शनपरायलु मुनिजनो साथे जलदी नित्यविधि करी

१ आ अन्यायगा पोताना करतणधी अथैवा प्रसादनी आकाशावाणा मुनि ओना भोजनपात्रभा भगवाने साक्षात् करेली लक्ष्य भोज्यादि पीरसवानी दीवानो अनुवाद कर्तुं छे

કૃત્વા નિત્યવિધિં દ્રુતમ્ । મુનિભિઃ સહ તત્રૈત્ય નિપેદુશ્ચ વ્યવ-
સ્થયા ॥૨॥ યોગેશ્વરસ્ય કૃત્વા ચ જ્યાઽપ્યુત્તરપૂજનમ્ । ચકાર
તન્મૂર્તિદાનં ગોદાનાદિ ચ સાદરમ્ ॥૩॥ વર્ણિરાદૃતાવદમ્બેત્ય
દીર્ઘપાણ્ડુજટાધરઃ । પાકસિદ્ધિરમૃત્સ્વામિદ્રિત્યુવાચ મહાપ્રભુમ્
॥૪॥ તદાક્ષતા મગવતા સર્વેઽપિ મુનયો નૃપ ! । અતિહર્ષાન્વિતા-
સ્તૂર્ણં મોકુમાયંશ્ચ યૂથશઃ ॥૫॥ પચ્ચાર્દ્રાઃ સામ્યુપાત્રાશ્ચ તત્ર
પદ્મિણુ સર્વશઃ । મર્યાદયા નિપેદુસ્તે હર્યાસ્પાર્પિતદૃષ્ટયઃ ॥૬॥
કટિવસ્ત્રાયદ્ધકચ્છાશ્ચતુરાઃ પરિવેષકાઃ । ભુક્તિપાત્રાણિ ઘાંઘૂનિ
વદુરાદૌ દ્વિજાતયઃ ॥૭॥ તતો મહ્યાણિ ભોજ્યાનિ લેહ્યાન્યપિ ચ

પરવારી, શ્રીહરિની સમીપે આવીને સમામાં યથાયોગ્ય બેસી ગયા ॥૨॥
વળી જ્યાએ પણ યોગેશ્વરનું ઉત્તરપૂજન કરીને, તેમની મૂર્તિ આચાર્યને
આદરથી આપીને, તેના અંગપણે ગાયોનું દાન દીધું ॥૩॥ તેટલાકમાં લાંબી
પીળી જટાને ધારી રહેલા મુકુંદાનંદ નામના વર્ણિરાજ શ્રીહરિની સમીપે
આવીને 'હે સ્વામિન્ ! રસોઈ તૈયાર થઈ છે' એમ મહાપ્રભુપ્રતિ બોલ્યા
॥૪॥ હે નૃપ ! તે સમયે ભગવાને વર્ણિરાજનું વચન સાંભળીને સર્વને
જમવાની આજ્ઞા આપી. ભગવાનના આજ્ઞાવચનના શ્રવણમાત્રથી પરમ
હર્ષ પામેલા અથવા ભગવાનના કરતળના સ્પર્શથી પવિત્ર થએલા પરમ
પ્રસાદના લાભના ઉત્સાહાતિશયથી પરમ હર્ષ પામેલા તે સમસ્ત મુનિઓ
સંઘથી તત્કાળ જમવા સાફ આવ્યા ॥૫॥ જેમણે મુખ પાદ હસ્તાનું પ્રક્ષા-
લન કર્યું છે, જેમણે પોતપોતાના હસ્તમાં જળગાલન વસ્ત્રેસહિત ભોજન-
પાત્રેસહિત તુળીકમંડળાં ધાર્યાં છે એવા તે સમય મુનિઓ સભા બેસવાના
સ્થાનમાં મર્યાદા મુજબ પંક્તિબંધ ભગવાનના મુખકમળ સન્મુખ એકાથ
દૃષ્ટિ રાખીને બેઠા ॥૬॥ કટિબંધન વસ્ત્રથી બાંધ્યા છે દૃઢ કમ્બે જેમણે એવા
પીરસવામાં પ્રવીણ વિગ્રેએ પ્રથમ તેઓને ભોજનપાત્ર-પનવાડાં પરીયા
અને જળપાત્ર-તુળકાં કમંડળામાં પીવાનું પાણી આપ્યું ॥૭॥ તેપછી
વિગ્રેએ જલેથી આદિક ભદ્ર, ગિરંજ આદિક ભોજ્ય, દુધપાક આદિક
લેહ અને ચોખ્ખા આ ચાર પ્રકારનું સમસ્ત અન્ન અનુક્રમથી યથોચિત-

કૃત્સનાઃ । યથોચિતં યથાભોક્તુ પક્ષિશઃ પર્યવેપયન્ ॥૮॥ સર્વે
સર્વેષુ પાત્રેષુ પરિવેપિતમિત્યસૌ । દૃષ્ટ્વા તાન્ ભગવાન્ ભોક્તુમા-
જિહ્વપદુદાત્તદોઃ ॥૯॥ તસ્મિન્ દિને તુ સ સ્વામી મુક્તાનન્દમુપાન્
સતઃ । ભોક્તું સમુપવેશ્યૈવ ચકાર પરિવેપણમ્ ॥૧૦॥ મુજ્જાનાં-
સ્તાન્ મુનીન્ રાજન્ ! દ્વિજૈઃ સાકં દ્રુતક્રિયૈઃ । પર્યવેપયદીશોઽસૌ
સર્વપક્ષિચરો દ્રુતમ્ ॥૧૧॥ પક્ષાન્નમૃતપાત્રેભ્યો વિધૃતેભ્યો દ્વિજૈઃ
પ્રભુઃ । શત્કુલીપ્રન્થિકાદીનિ સ મુહુઃ પર્યવેપયત્ ॥૧૨॥ મોજ્ય-
હસ્તો યયૌ પક્ષૌ યસ્યાં યસ્યાં યદા યદા । મોજકાન્ યાચતોઽ-
પદ્યત્તસ્યાં તસ્યાં તદા તદા ॥૧૩॥ પાત્રપૂરં તનસ્તેભ્યો હસન્
મોજ્યાનિ સોઽર્પયન્ । તર્પયામાસ સકલાન્ મુજ્જાનાંસ્તામુની-

લક્ષ્ય લોભ્ય લેષ્ય યોધ્યમાં જે જેટલું પીરસવાનું તે તેટલું અને યથા-
ભોક્તૃ-જમનારાની રૂચિને નહિ હિંચન કરી પક્ષિના અનુક્રમથી પીરસી
દીધુ ॥૮॥ સમગ્ર લોભ્ય પદાર્થ સર્વ પાત્રોમાં પરિપૂર્ણ પીરસાદિગએલું
જેધને પછી ભગવાન્ શ્રીહરિએ પોતાનો આહુ ઉચો કરીને મુનિઓને
જમવાની આજ્ઞા આપી ॥૯॥ તે દિવસે તો મુજ્જાનાંદાદિ સમસ્ત મુનિઓને
જમવામાટે બેસારી દધનેજ (પીરસવા કોધને નહિ રાખીને) સ્વયં ભગ-
વાનેજ તે સર્વને પરિવેપણ કર્યું ॥૧૦॥ હે રાજન્ ! પીરસવાની ક્રિયાને
ઝડપથી કરનારા વિપ્રોની સાથે તે આ ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતેપણ પીરસ-
વામાં સત્વર તત્પર થઈને સર્વ પંક્તિઓમાં ઝટઝટ વિચરતા થકા પ્રીતિથી
જમતા મુનિઓને જલદી પીરસવા લાગ્યા ॥૧૧॥ એનેજ સ્પષ્ટપણે કહે છે
—શ્રીહરિની અભિમુખ પાછે પગે ચાલવામાં ચતુર પીરસનારા વિપ્રોએ
હાથમા ધારેલા પકવાણ ભરેલા મહાપાત્રમાંથી સ્વયં ભગવાન્ જલેખી
ગાંઠીયા આદિક લક્ષ્યને લઈ લઈને વારંવાર પીરસવા લાગ્યા ॥૧૨॥ હે
નૃપ ! ભગવાન્ લોભ્ય વસ્તુ હસ્તમા લઈને જ્યારે જ્યારે જે જે પક્ષિમાં
પધારે ત્યારે ત્યારે તે તે પંક્તિમા ભગવાનના હસ્તતળથી પવિત્ર થએલા
તે લોભ્ય વસ્તુને ‘મને આપો મને આપો’ એમ માગ્યા કરતા જમનારા
મુનિઓને જોધને, સ્વયં ક્રિયિત હસતા હસતા તે સર્વને તેમના પાત્ર પરિ-

હૃપ ! ॥૧૪॥ આશ્ચર્ય જનયન્મુખાં દોષ્યાં તદાચિતં દદત્ । દિવ્ય-
 દેહાગતાન્સુક્તાનદદ્યાનપ્યમોજયત્ ॥૧૫॥ તત્કૃપાપ્રાપ્તદિવ્યાક્ષા-
 સ્તદાર્નીં કતિચિન્નરાઃ । નાર્યસ્તાન્ દદશુર્દેવાનપિ તત્ર સમાગ-
 તાન્ ॥૧૬॥ પકાશ્નાનાં ચ મહુશઃ પર્વતાનુચિયંસ્તથા । ઘૃતકુલ્યાઃ
 પયઃકુલ્યાઃ પાયસાદિનદીરપિ ॥૧૭॥ તમેવ મગવન્તં તે તેષાં સમ્પ-
 રિવેષણમ્ । કુર્યન્તમૈક્ષન્ત સદા ચરન્તં સર્વપક્ષિષુ ॥૧૮॥ તત્કરાપિ-
 તપકાક્ષપ્રહ્ણે સાદરાંસ્તુ તે । દેવાદીંસ્તાંસ્તથૈવૈતાન્ મુર્નાંશ્ચ દદશુઃ
 સમાન્ ॥૧૯॥ હ્રસ્તેષુ તેષુ પકાશ્નૈઃ સફૂલ્લતિમુલેષુ ચ । દ્વિજાતુ

પૂર્ણ જે રીતે ભરાઈ જાય તેરીતે લોજ્ય પદાર્થ પીરસીને, જમતા તે
 સમયે મુનિઓને યથેષ્ટ પૂત્ર કર્યા ॥૧૩-૧૪॥ તે સમયે અક્ષરાદિ અનેક
 ધામોદયી ભગવત્પ્રસાદના મહિમાને જાણનારા મુક્તોપજુ ભગવાનના હસ્ત-
 તળથી અપેલા પવિત્ર પ્રસાદને જમવામાટે અત્યાદરથી અદૃશ્ય દેહથી
 ત્યા આત્મા આવેલા તે દિવ્ય દેહવાળા મુક્તોને પણ પ્રેમથી બંધે હાથવડે
 તેતે અપેક્ષિત વસ્તુ આપીને ભગવાને જમાડ્યા હતા તે સમયે ભગવાનની
 દાનક્રિયાને કેવળ નિરીક્ષણ કરતા અને પ્રતિમહ કરનારા મુક્તોને નહિ
 નિરીક્ષણ કરતા જનોના મનમા મહા આશ્ચર્ય ઉપજ્યું હતું ॥૧૫॥ તે
 સમયે બ્રહ્મરિની પરમ કૃપાથી દિવ્ય દૃષ્ટિને પ્રાપ્તેલા કેટલાએક નરનારી
 જનોએ ભગવાને જમાડવા માડેલા તે મુક્તો અને અક્ષરાદિ દેવોને પ્રત્યક્ષ
 જોયા હતા ॥૧૬॥ વળી તે સમયે ભગવાને સંકટપ્રમાત્રથી નિર્મોલુ કરેલા,
 પર્વતની ઉપમા આપવા યોગ્ય, જલેળી મોતીયા આદિક પક્ષાચના
 મનોહર અનેક રાશિઓ તથા ધીની કૃત્રિમ નદીઓ તથા દુધની કૃત્રિમ
 નદીઓ તથા દુધપાક શીખડ આદિકની નદીઓપણુ દેખી હતી તે સમયે
 દિવ્ય દૃષ્ટિને પ્રાપ્તેલા તે નરનારી જનોએ લોજનમાટે બેઠેલા અસપ્તયાત
 મુક્તો દેવો અને સાધુઓની પક્ષિઓમા પોતેજ પીરસતા, તેતે સર્વ પક્ષિ
 ઓમા વિચરતા ભગવાનનેજ લાજ્યા ॥૧૭-૧૮॥ તે દિવ્ય દૃષ્ટિવાળા
 જનોએ ભગવાને પોતાના હસ્તતળથી અપેલા પક્ષાચના ચહણુમા મુનિ
 ઓને સમાન આદરવાળા મુક્તો તથા દેવોને જોયા (આ મુનિઓનોજ

વાચ મગવાન્ મકમાનીયતામિતિ ॥૨૦॥ લઙ્કુરં વામહસ્તે ચ દક્ષે
પાયસભાજનમ્ । ગૃહીત્વા પરિચક્રામ સ તતઃ સર્વપક્ષિષુ ॥૨૧॥
યયાચે ન યદા કોઽપિ પ્રત્યાગચ્છત્તદા સ તુ । પ્રસાદદૌર્લભ્ય
વિત્તં વ્રહ્માનન્દો જુહાવ હ ॥૨૨॥ પ્લોહિ મગવન્ન પાત્રં નો વિસ્મૃ

જેમ એમ મુક્તો તથા દેવોનો પણ આદર અલવિક્ષે જોયો) ॥૧૮॥ તેપછી તે
મુનિઓ સમધિક્ષે ભોજનથી તૃપ્ત થઈને મુખમાં ફુલકાર કરતા (ખડું હાક્યા
કરતા) જોઈને ભગવાને ખીરસનારા વિગ્રોને લાત (પકવાન ભોજનને અતે
જમવાનો) લાવવાનું કહ્યું ॥૨૦॥ એરીતે કહીને પછી સ્વયં ભગવાન્ વામ
હસ્તમાં મોતીયા મોદક અને જમણા હસ્તમાં દુધપાક ભરેલું પાન લઈને
'કૌંધપિણુ મુનિજન માગશે' એમ જાણીને સમસ્ત પક્ષિઓમાં વિચર્યા
પરંતુ અત્યંત તૃપ્ત થએલા હોવાથી કૌંધએપણુ કાંઈપણુ જ્યારે ન માગ્યું
ત્યારે ભગવાન્ પાછા વળી ગયા તે સમયે બ્રહ્માનન્દમુનિતો પ્રસાદના મહિ
માને જાણતા હોવાથી (પ્રસાદની લાલસાથી) શ્રીહરિને ઉઘાડી રીતેજ
પાસે ધોલાવા મંથ્યા કે-॥૨૧-૨૨॥ 'હિ ભગવન્ ! 'અહીં આવો અહીં
આવો'-સર્વેશ્વર હોવા છતાં પણ ભક્તપરવશતાથી ખીરસવાની લીલાવડે
સૌશીલ્યને પ્રકાશ કરતા, હસ્તમાં લક્ષ્યપાત્રને ધારી રહેલા આપની
જવા આવવાની દિવ્ય શોભા મારા નયનને હરણુ કરનારી છે, તે આ
શોભાને વારવાર અનુભવ કરવા હું પ્રાર્થના કરું છું કે-'આપ અહીં આવો
આવો' અમારૂં પાત્ર વિસરી ગયા છો કે શું ?-અમોને પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
દૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરતા આપે આ અમારૂં પાત્ર વિસારી દીધું છે, તો હવે
પાત્રઉપર દૃષ્ટિ લો અમારૂં આ ખાલી પાત્ર અમારી પ્રસાદપાત્રતાને જણાવે
છે આ નિત્યાનન્દમુનિપણુ મારી પેઠે ખાલી પાનવાળા છે પણ વારેવારે
માગવા માટે 'કૌંધને રસલોલુપતાની સકા થાય' એમ જાણીને લજ્જા પા-
મેછે આપ નિરવધિ અનંત રસમય છો તેવા રસસ્વરૂપ આપના કરતળ
સ્પર્શને લીધે ગુણમયપણુ ગુણલાવે વર્ણત થઈને રસરૂપ આપણાજ એક
સ્વભાવવાળું થઈ જાય છે, તો તે આ રસમાં ત્વદેકરસિક એવા અમોને
લોલુપતા સ્વરૂપાનુરૂપ અત્યંત અપેક્ષિતજ છે અર્થાત્ અમો અનરસની

તોઽસ્યયમ્ । નિત્યાનન્દો રિક્તપાત્રો લજ્જતે યાચિતું મુદુઃ ॥૨૩॥
 તદા તથૈત્ય સ હરિર્માજને તસ્ય પાયસમ્ । ન્યપિશ્વત્સ તદોવાચ
 પદ્યંસ્તદોષિણ લઙ્કુકમ્ ॥૨૪॥ લિહ્યાં પાયસમાત્રં ચેત્તન્નિત્યાનન્દ
 યમ મામ્ । પૂષણં વદ્યતિ સ્વામિસ્તદ્ગોલકમપિ ક્ષિપ ॥૨૫॥ તતો
 હસન્સ ભગવાન્દાસયંસ્તાંશ્ચ ભોજકાન્ । તત્પાત્રે લઙ્કુકં ક્ષિત્વા
 સિંહનાદમચીકરત્ ॥૨૬॥ ઘર્ણિરાટ્ તાવદાગત્ય લઙ્કુકામત્રકં
 કરે । ધિશ્ચદ્ધરેઃ પુરસ્તસ્યૌ દ્વૌ તતઃ સોઽગ્રહીદ્રુતમ્ ॥૨૭॥ દર્શિ
 વીક્ષ્યાન્તિકપ્રાસં મુક્તાનન્દોઽતિદૃષ્ટવાન્ । મુક્તશિષ્ટં સ્વપાત્રસ્યં

અપેક્ષાવાળા નથીજ, કિંતુ રસભૂતિ આપના હસ્તતળના સ્પર્શવાળા રસની
 અપેક્ષાવાળા તો છીએ, માટે અમોને તે આપો ॥૨૩॥ હે રાજન્ ! આપું
 બ્રહ્માનંદમુનિનું વચન સાંભળીને તેમની સમીપે જઈને તેમના પાત્રમાં ભગ-
 વાને પાયસ (દુધપાક) પિરસ્યો. તે સમયે બ્રહ્માનંદમુનિ ભગવાનના કર-
 કમળમાં મોતીયા મોઢક દેખીને એમ જોત્યા કે-હે સ્વામિન્ ! જો હું દુધ
 પાકમાત્રને આટીશ તો આ નિત્યાનંદમુનિ મને પુષાદેવની પેઠે દાંત વિનાનો
 (જોખો) કહેશે. તો અપર હસ્તમાં ધારેલું જે ગોળાકાર (લાડુ) છે તે
 પણ પીરસીજ ઘો દુધપાકતો દાંત વિનાના વૃદ્ધોએજ આટવા યોગ્ય છે,
 હું તો તેવો નથી, તો લાડુપણ મારા પાત્રમાં નાંખી ઘો અહીં ગૂઢ અભિ-
 પ્રાય એવો કે-દુધપાકને પાત્રના અંતરાયથી ભગવાનના હાથનો પરંપરા
 સંબન્ધ છે, હસ્તમાં રહેલા લાડુને તો સાક્ષાત્ સંબન્ધ છે, માટે તેના મહ-
 ભુમાટે મુનિનો આ વિનોદ છે ॥૨૪-૨૫॥ હે રાજન્ ! ત્યાર પછી ભગવાને
 સ્વયં હસતા થકા અને જમતા મુનિજનોને હસાવતા થકા બ્રહ્માનંદમુનિના
 પાત્રમાં લાડુ નાંખીને તેમને સિંહગર્જના કરાવી ॥૨૬॥ તેટલાકમાં મુકુંદા-
 નંદ વર્ણુન્દ્ર મોતીયા મોઢકથી ભરેલો મોટો થાળ જે હાથમાં લઈ આવીને
 શ્રીહરિની સમીપે ઉભા રહ્યા, તેમાંથી જલદી જે લાડુ લઈને પોતાની પાસે
 પધારેલા ભગવાનને લાળીને મુક્તાનંદ મહામુનિ અત્યંત તૃપ્ત થએલા હો-
 વાથી જમવામાટે અસમર્થ હોઈને પોતાના પાત્રમાં જમતાં બાકી રહેલો
 લાડુ તેમને બતાવ્યા ૯૧-યા. ભગવત્પ્રસાદનો સ્વમુખથી નિયેધ કરવો

લઙ્કુકં તમદીદશત્ ॥૨૮॥ અપેક્ષિતોઽસ્ય ત્વેતાવાનિતિ જ્ઞાત્વા ચ
સ પ્રભુઃ । યાવત્ ક્ષિપતિ તં તાવત્સોઽકરોત્સિહગર્જનામ્ ॥૨૯॥
ચૈતન્યાનન્દમાલોખ્ય પાત્રે કૃત્વા કરં શિરઃ । ધૂનયન્તં સ તત્પાત્રે
હરિર્લઙ્કુકમક્ષિપત્ ॥૩૦॥ ઝૂર્ચ્ય શિરો ધૂનયન્તં નિત્યાનન્દં હસન્મુ-
ચમ્ । તૃપ્તં જ્ઞાત્વા લઙ્કુકાર્થં તત્પાત્રેઽક્ષિપદીશ્વરઃ ॥૩૧॥ કૃતસિ-
હરવે તસિન્નાનન્દાનન્દમાયયૌ । જ્ઞાત્વા શિથિલદન્તં તં દાપયા-
માસ પાપસમ્ ॥૩૨॥ ગોપાલાનન્દમાલોખ્ય મિતાહારં હરિર્હ-
સન્ । અર્ધાર્ધં લઙ્કુકસ્યાદાત્કારયન્સિહગર્જનામ્ ॥૩૩॥ સચ્ચિદાન-
ન્દમેત્યાસૌ ધૃત્વાઽઽદૌ સિંહનાદિનમ્ । દૃષ્ટ્વા રિક્તં તુ તત્પાત્રં લઙ્કુ-

અયોગ્ય હોવાથી લાડુનું પ્રદર્શનતો ભગવાને આપવા માટેલા લાડુના નિ-
પેધ માટેજ છે, એવો ભાવાર્થ છે. ભગવાનતો પોતાને અપેક્ષિત લાડુની
સંખ્યા અને માપને 'આટલોજ' મારે અપેક્ષિત છે' એમ ચિહ્નથી બતાવે
છે એવો મુનિનો અભિપ્રાય નિશ્ચય કરીને, જેટલાકમાં તે લાડુને પાત્રમા-
નાં છે તેટલાકમાં મુક્તાનંદમુનિએ નિષેધની દૃઢતાને જણાવનારો સિંહધ્વનિ
કર્યો ॥૨૭-૨૮॥ તેપછી પોતાના ભોજનપાત્રને જમણા હાથવડે ઢાંકી દેધને,
મસ્તકને નીચું કરીને ધુણાવતા ચૈતન્યાનંદમુનિને બેધને તેમના પાત્રમાં
ભગવાને એક મોટીયો મોદક નાંખ્યો. તેથી તેમણે સિંહનાદ કર્યો ॥૩૦॥
ભગવાનના મુખ સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખેલી હોવાથી જિર્ઘ્વ રહેલા મસ્તકને
પ્રતિપેધ માટે હલાવતા, હસતા મુખવાળા નિત્યાનંદમુનિને તૃપ્ત થએલા
તણે છે તોપણ શ્રીહરિએ તેમના પાત્રમાં અર્ધો લાડુ નાંખ્યો એટલે
પ્રતિપેધની વ્યક્તિ કરવા તેમણે સિંહધ્વનિ કરતાં, ત્યાંથી આનંદાનંદ
નામના મુનિની સમીપે જઈને તેમને શિથિલ દાંતવાળા બણતાં, લઙ્કુ-
કમણ્ણુમાં અશક્તતાને માનીને તેમના ભોજનભાજનમાં ભગવાને પાપસ
પીરસ્યો ॥૩૧-૩૨॥ અતિમિતાહારી ગોપાળાનંદમુનિને બેધને હાસ કરતા
શ્રીહરિએ તેમને કેશરિર્ગર્જના કરાવામાટે લાડુનો ચતુર્થાંશ આપ્યો ॥૩૩॥
ભગવાનના સમીપે આવવા પાછાજ સિંહગર્જના કરતા સચ્ચિદાનંદમુનિને
'આ મોટે મોટે પ્રતિપેધનાદ કરેછે' એમ બાળી જઈને અને તેમના પાત્રને

કદ્વયમક્ષિપત્ ॥૩૪॥ કૃપાનન્દં સ દૃષ્ટ્વાઽથ પ્રતીક્ષ્ય સ્વમવસ્થિ-
તમ્ । તત્સમીપમુપેયાય ગૃહીત્વા લઙ્કુકં કરે ॥૩૫॥ તૃપ્તં ઘાત્વા
ભઙ્ગુકામં લઙ્કુકં વીક્ષ્ય સોઽવ્રવીત્ । પતન્નદ્વજેઽઙ્ગુલીનાં તે ધ્રુમઃ
સ્યાદિતિ નિઃક્ષિપ ॥૩૬॥ તં ચ ક્ષિત્વા સ તત્પાત્રે યાવત્ક્ષિપતિ
ચાપરમ્ । ઝચૈર્નનાદ સ તદા શુકાનન્દમગાત્સ ચ ॥૩૭॥ પાત્રા-
ચશિષ્ટપક્વાન્નં ચર્યન્તં શણ્કુર્લી શનૈઃ । અર્ધો દત્વા લઙ્ગમાનમા-
ત્માનન્દં વ્યચષ્ટ સઃ ॥૩૮॥ નિષ્કાસિતેતઃ સન્તાલ્ય બ્રહ્માનન્દેન

ખાલીખટ બેઠને ભગવાને બે લાડુ નાંખ્યા ॥૩૪॥ તેપછી ભગવાન શ્રીહરિ
પોતાની સાબિલાય રાહ બેઠ રહેલા કૃપાનંદમુનિને બેઠને, હસ્તમાં એક
લાડુ લઇને તેમની પાસે જતાં તેમને તૃપ્ત થએલા બહુને અર્ધો લાડુ
ભાગીને આપવા ઇચ્છતા શ્રીહરિને બહુને કૃપાનંદમુનિ બોલ્યા કે-‘હે
ભગવન! આ અતિ દૃઢ લાડુને ભાગતાં આપની ક્રોમળ આંગળીયોને શ્રમ
થશે, તો ભાગ્યા વિના આખોજ લાડુ મુકી દો’ એમ બોલ્યા. આવું તેમનું
વચન સાંભળીને તેમના પાત્રમાં તે એક લાડુ નાંખીને જેટલાકમાં બીજે
લાડુ નાંખવા ભય છે તેટલાકમાં તેમણેપણ સંદેહમર્જના કરી તેથી રોકાઈ
જતાં પાછા વળીને શુકાનંદમુનિ પાસે પીરસવા ગયા ॥૩૫-૩૭॥ ખટ
બેસી રહેવાના પ્રસંગે લીધે મંદ જઠરાગ્નિ થવાથી આહારથી અધિક જમવા
માટે અશક્ત હોવાથી ભોજનભાજનમાં અવશેષ રહેલા પ્રથમ શ્રીહરિએ
પીરસેલા પકવાન-જલેથીને દાંતવડે ધીમે ધીમે આવતા શુકાનંદમુનિને
તૃપ્ત થએલા બહુને ‘જે હું અધિક પીરસીશ તો માફ શાસ્ત્રસોધન આલો-
ચનાદિ કાર્ય બેસીને આ નહિ કરી શકે’ એવો વિચાર કરીને શ્રીહરિએ
અરધીજ જલેથી આપી. તેપછી આગવા માટે લલ્લતતા આત્માનંદમુનિને
જેવા ‘હે મુને! તમો લાજવ્યાકુળ કેમ વર્તો છો? બ્રહ્માનંદમુનિએ તો
‘અહીં આવો અહીં આવો’ એમ મને સ્પષ્ટ ભાવામાં બોલાવીને લાજને
તો સમ્યક્ પ્રહાર કરીને અહીંથી દૂર કાઢી મુકીજ છે, તેનો હવે ફરીથી
આ સમવાયમાં પ્રવેશ થવો ઉચિત નથી, તો હવે લાજને મુકીને તમો
યથેચ્છ માગીને શ્રેષ્ઠ કરો અને પુષ્કળ જમો’ એમ બોલતા થકા ભગ-

તુ ત્રપા । ગૃહાણ મુક્ત તત્સેષમિત્યુક્તવાદાત્ લલુકૌ ॥૩૧॥
 શાકુલીભૂતવક્રેણ વ્રુવતે ચાસ્ફુટં દદૌ । મહાનુભાવાનન્દાય
 કરસ્યં સાર્ધલલુકમ્ ॥૪૦॥ યવમન્યાનપિ હરિર્મોજકાન્પરિવેપ્ય
 સઃ । મક્તં ચ કથિકાં સૂપં દાપયિત્વાશુધત્કરૌ ॥૪૧॥ મુક્ત્વા
 કરમુલં તે ચ વિશોધ્ય સ્વસ્થકેતનમ્ । ફુલ્લતુન્દા યયુઃ સર્વે
 મોજકા મુલ્યફલ્કતાઃ ॥૪૨॥ તતશ્ચ પાર્પદાન્સર્વાન્ ક્ષત્રિયા-
 દીન્સ પૂર્વેવત્ । મોજયામાસ મક્તાન્સ્વાનન્યાંશ્ચાધાર્થિનો જનાન્
 ॥૪૩॥ તતઃ સ પારણાં કર્તું યોયાશ્ચાહ્વાપ્ય સર્વેશઃ । મોજનાર્થં
 તતસ્ત્વાયાન્નિજમન્દિરમીશિતા ॥૪૪॥ પાકં વિધાય શ્રીકૃષ્ણનૈ-
 વેદ્યં વૈશ્વદેવિકમ્ । કૃત્વૈવ વિદધે સ્વામી પારણાં ધર્મચત્સલઃ
 ॥૪૫॥ અકુર્યન્સ દિવાનિદ્રાં પાર્પદાનાં પુરો ગુણાન્ । જયાયા

વાને તેમના પાત્રમા જે મોતીયા લાડુ એકદમ પીરસી દીધા, તેથી તેમણે
 સિદ્ધ ગર્જના કરી ॥૩૮-૩૯॥ તેપછી જલેખીથી મુખ ભરેલુ હોવાથી
 અસ્પષ્ટપણે બોલતા મહાનુભાવાનંદમુનિને ભગવાને પોતાના હસ્તમા રહેલો
 દોઢ લાડુ આપ્યો એટલે તેમણે કેસરીનાદ કર્યો ॥૪૦॥ આ પ્રકારે ખીન્ન
 પણ જમતા મુનિઓને પીરસીને, પીરસનારા વિપ્રો પાસે ભાત કઢી દાળ
 પીરસાવીને, પોતે હસ્ત શુદ્ધિ કરી ॥૪૧॥ તે તમામ જમનારા મુનિજનો
 પૂર્વોક્ત પ્રકારે મથેદ જમી તૃપ્ત થઇને, હસ્ત મુખની વિશુદ્ધિ કરીને, પ્રકુ-
 લિત પેટવાળા અને કુતકારાથી પરિપૂર્ણ મુખવાળા (મુખથી હાફતા) હોઇને
 ધીમે ધીમે પોતપોતાને નિવાસ સ્થાનકે ગયા ॥૪૨॥ તેપછી ભગવાને
 સોમવર્માદિ સમસ્ત પાર્પદો, હેમંતસિદ્ધાદિ ક્ષત્રિયાદિ પોતાના ભક્તો અને
 અધ્યાર્થિજનોને અન્નપ્રોત્સવમા જેમ એમ જમાવ્યા ॥૪૩॥ તેપછી ભગ-
 વાન્ જયાપ્રમુખ ભક્ત સ્ત્રિયોને પારણા કરવાની આજ્ઞા આપીને, ત્યાંથી
 પોતેપણ પારણાં કરવા પોતાના મંદિરમાં પધાર્યા ॥૪૪॥ તે આ ભગવાને
 ધર્મકપ્રિય હોવાથી સ્વય પાક કરીને, ભગવાનને નિવેદન કરીને, વૈશ્વદેવ
 કરીનેજ પારણાં કર્યા ॥૪૫॥ પારણાં કર્યા પછી દિવસે નિદ્રાને નહિ કરતા
 ભગવાન્ પોતાના સોમવર્માદિ પાર્પદોની આગળ જયાની પરમ ભક્તિ અને

વર્ણયન્નેય તત્ર યામમુપાવિશત્ ॥૪૬॥ એવમેવ નૃપતે ! જગત્પતિઃ
 શ્રીહર્ષભવતિ ભક્તચત્સલઃ । દમ્મહીનનિજસેવિમાનયાત્રાધિકં
 કિમપિ તસ્ય સર્વથા ॥૪૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्म-
 शास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे भोजने हरिपरिवेषणलीलावर्णननामैकोनच-
 वारिशोऽध्यायः ॥३९॥

મુદત્ત ઉવાચ—અથ પ્રદોષે ભગવાનુપાયાત્ પુનર્વદિવેદિમુદાર-
 ફીર્તિઃ । તાવજ્જનૌઘા મુનયશ્ચ સર્વે યોપાશ્ચ તત્રૈત્ય મુદા નિપેદુઃ
 ॥૧॥ तत्रोपविश्य प्रभुरात्मपीठे पर्यैक्षत स्वान् विनयाद्यनघान् ।

ગુણુવિશેષોને વખાણુતા થકાજ પોતાના મંદિરમાં એક પહોર વિરાજમાન
 રહ્યા ॥૪૬॥ હે નૃપતે ! તે આ જગત્પતિ ભગવાન્ શ્રીહરિ પૂર્વોક્ત પ્રકારે
 ભક્તવત્સળ હોવાથી તેમને પોતાના ચરણનીજ એક સેવાપરાયણ દંભ-
 રહિત જન થકી બીજું કંઈપણુ અધિક અભિમત ભૂમિમાં સર્વથા છેજ
 નહિ. ભક્તજ એક સર્વથકી અધિક અભિમત છે ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
 ગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે ભોજને હરિપરિવેષણ-
 લીલાવર્ણનનામૈકોનચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૯॥

૧અધ્યાય ૪૦ મો.

મુદ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! તેપછી સર્વત્ર પ્રસરી છે વિપુલકીર્તિ
 જેમની એવા ભગવાન્ શ્રીહરિ આવીને સાયંકાળે ફરીથી નિબત્ત રહે
 રહેલી અહિવેંદી ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા. તેટલાકમાં
 સમસ્ત મુનિજનો અને સમસ્ત શ્રીપુરુષ સત્સંગિજનો તે સભાસ્થાનમાં
 સત્વર આવીને ભગવાનના વચનામૃત રસને પાન કરવાની ક્ષિપ્ત્રાથી મ-
 ર્યાદા મુજબ હર્ષથી બેસી ગયા ॥૧॥ પ્રભુ શ્રીહરિ શ્રીવામુદેવની સંધ્યા
 આરતીને અંતે શ્રીનારાયણના નામના ઉચ્ચારણનો ધ્વનિ (નારાયણ ધ્વન્ય)
 કરીને, ફરીથી તે સભામાં રહેલા પોતાના ઉચત આસનમાં બેસીને ભક્તિ

૧ આ અધ્યાયમાં પુનઃપ્રમુખ ભક્તજનોએ પુછેલા ભગવાને કરેલો
 વિદુરનીતિના ઉપદેશનો અનુવાદ કર્યો છે.

સુશિક્ષિતાંસ્તાનપિ સાધુવર્ત્મ ભૂયો વિવક્ષુઃ સ ગિરં જગાદ ॥૨॥
 શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—યૂયં હિ વર્ણાશ્રમિણસ્ત્રાગિનો મુનયસ્તથા !
 સર્વે સમ્મિલિતાઃ સ્થાત્ર કૃણ્ણમકા યમાન્વિતાઃ ॥૩॥ તેપાં મધ્યે
 ભવેદ્યેપાં પ્રવૃદ્ધ્યં કિમપિ પ્રજાઃ ! । તે માં પૃચ્છન્તુ નિર્ભોકાઃ કશ્ચિદ્વો
 માસ્તુ સંશયઃ ॥૪॥ ઇત્યત્ સ્વાચ—પ્રવમુકે ભગવતા રાજાનસ્તત્ર

વિનયથી અતિનમ્ર પોતાના ભક્તોને કૃપાદૃષ્ટિથી ચારે બાજુ બેઠને,
 ધર્મમાર્ગમાં સુશિક્ષિત એવા પણ તે સમસ્ત ભક્તોને ફરીથી વિશેષપણે
 સંતોના માર્ગનો ઓધ આપવાની વાંછાથી એવું વચન બોલ્યા ॥૨॥
 શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે જના ! તમો સર્વે વર્ણાશ્રમી-વર્ણાશ્રમ-
 ધર્મથી નહિ પડેલા, કેવળ વર્ણાશ્રમધર્મનું અનુપાલન કરનારા એમ નહિ
 કિંતુ ત્યાગી-પોતપોતાને જે વિહિત હોય તેથી ધૃતિર વિધયના ત્યાગમાં
 નિષ્ઠાવાળા, (આતો ગૃહસ્થ અને તેથી ધૃતિરને સાધારણ છે, અર્જુનીય
 વિહિતસેવનમાત્ર પરાયણ પણ કામનાને અનુસારે ગતિવાળા નહિ) કેવળ
 કામનાએ રહિતપણું એમજ નહિ કિંતુ મુનિ-મનનશીલ, (દેહાતિરિક્ત
 આત્મસ્વરૂપના મનનશીલ) કેવળ આત્મમનનપરતા નહિ કિંતુ ભગ-
 વાન પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણમા સાક્ષાત્ ભક્તિનિષ્ઠાને પામેલા, મારેજ એમાં
 અનુગુણ એવા યમ નિયમાદિકે સપત્ત છો. આવા સુગુણશીલ તમો અ-
 મારી સન્નિધિમાં હમણાં એક સ્થળમાં લેગા મળ્યા છો તો હે જના !
 તમારે મધ્યે જે કોઈ એકને પણ જે કોઈપણ અર્થમા જ્ઞાતાસા હોય તો
 મને નિર્ભય થઈને પુછો, જેથી એક જણનો સંશય દાળવાના અસંગથી
 બધાય કૃતાર્થ થઈ જાય અથવા એવો અર્થ કરવો કે-અહીં લેગા મળે-
 લામાં કેટલાએક વર્ણિઓ, કેટલાક ગૃહસ્થો, કેટલાક સાધુઓ અને કેટ-
 લાક ત્યાગધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા પાર્ષદો છે, તે તમો સર્વે આ સભામાં લેગા
 મળેલા છો. (આ યોજનામા 'વર્ણાશ્રમિણ' આ પદથી વર્ણિઓ અને ગૃહ-
 સ્થો લેવા, 'મુનય' આ પદથી સાધુદીક્ષાને પામેલા લેવા, 'ત્યાગિન' આ
 પદથી સાધુઓ થકી બિન્ન ત્યાગનિષ્ઠ પાર્ષદો લેવા) ॥૩-૪॥ મુપ્રતઃકપિ
 કહેછે—હે રાજન ! એરીને ભગવાને કહેતાં સભામા બેઠેલા પુનઃજાત

સંસિયતાઃ । પુણ્નજિદ્વાસ્તુસૂરાધ્યા મક્તાઃ પ્રશ્નમકુર્વત ॥૫॥ પરસ્પરં
તે સમ્મન્ય નમસ્કૃત્ય પ્રમું નૃપ ! । વદ્વાજ્જલિપુટાઃ પ્રોચુર્વાંચ
લોકહિતાવહામ્ ॥૬॥ રાજાન ઠચુ — વયં સર્વે નૃપાઃ સ્વામિન્ !
પ્રજાશ્ચેમા નિરન્તરમ્ । પ્રવૃત્તિધર્મસ્થિતયસ્ત્વાં ધિતાઃ સ્મો જગ-
હરોઃ ॥૭॥ તેવાં નો યદ્વેત્કાર્યમકાર્યં યચ્ચ સર્વથા । તત્પૃથગ્વિ-
શદીકૃત્ય ત્વં વોધયિતુમર્હસિ ॥૮॥ શુભત ડવાચ—ઈતિ તૈરાદરા-
ત્પૃષ્ઠઃ પ્રસન્નઃ સ મુનીશ્વરઃ । સ્મરન્સ્વમક્તં વિદુરં પ્રોવાચ વચનં
નૃપાન્ ॥૯॥ શ્રીનારાયણમુનિરવાચ—યે પળિઠ્ઠતા ઇતિ પ્રોક્તાઃ સઠ્ઠા-
લ્લપુ ચ સાધયઃ । તેવાં યદ્વચનં તત્તુ કાર્યમેવેતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૧૦॥
તથેવોક્તાશ્ચ યે મૂર્ખા અમ્પન્તશ્ચ કુવુદ્ધયઃ । તદુક્તં વચનં મક્તા !

પ્રમુખ રાજવંશીઓ પુછવા યોગ્ય અંશમાં પરસ્પર વિચાર કરીને, બે
હાથ બેડી પ્રશ્નને પ્રણામ કરીને સર્વ જનોના હિતભાટે એમ પુછવા
લાગ્યા ॥૫-૬॥ રાજાઓ પુછેછે—હે સ્વામિન્ ! અમો રાજાઓ હીએ,
પ્રજાનું પરિપાલન કરવું એ અમારો ધર્મ છે, તો આ અમારે સહજ
ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ ઘણીજ ક્ષણેશ્ણે થયા કરે, જે આ પ્રજાઓ પરિપાલનીય
છે તેપણુ પત્ની પુત્ર પશુ ક્ષેત્રાદિકના સંરક્ષણને અનુગુણ પ્રવૃત્તિ-
માર્ગમાં નિષ્ઠાવાળી વર્તે છે, એરીતે સતત અવર્જનીય પ્રવૃત્તિમાર્ગવાળા
અમારે મોક્ષમાર્ગમાં વિરોધિ અકાર્યનો પ્રસંગ જે રીતે ન થાય અને તેને
અનુકૂળ કાર્યમાર્ગ અન્વય થાય તે રીતે સર્વથા કાર્ય અકાર્યનો વિવેક
સ્પષ્ટપણે જગદ્ગુરુ આપના શરણપરાયણ અમોને કહેવાને યોગ્ય છે
॥૭-૮॥ શુભતત્કપિ કહેછે—હે રાજાન્ ! આ પ્રકારે ભક્તરાજ રાજાઓએ
આદરથી પુછેલા મુનિપતિ ભગવાન્ પ્રસન્ન થઈને પોતાના એકાંતિક ભક્ત
વિદુરજીને સ્મરણ કરતા થકા તે રાજાઓ પ્રત્યે વચન બોલ્યા ॥૯॥
શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્ત નૃપા ! સમગ્રજાઓમાં જેમને પંડિત
અને સાધુ કલા છે તેઓનું જે વચન એજ કરવા યોગ્ય છે (તેમણે
અવબોધ કરેલુંજ કાર્ય છે) એવો નિશ્ચય કરેલો છે. અને સમગ્રજાઓમાંજ
જેમને મૂર્ખ અસંત હુબુદ્ધિ કલા છે તેમનું જે વચન (તેમણે અવબોધ

અકાર્યમિતિ મે મતમ્ ॥૧૧॥ પण्डितानां च मूर्खाणां लक्षणानि
सविस्तरम् । कार्याकार्ये च विदुरो धृतराष्ट्रं पुराऽवदत् ॥१२॥
પ્રોક્તા વિદુરનીતિઃ સા શૃદ્ધિનાં ત્યાગિનાં હિતા । તામભ્યસ્ય તતો
જ્ઞેયઃ કાર્યાકાર્યવિનિર્ણયઃ ॥૧૩॥ સર્વેપાં નીતિશાસ્ત્રાણાં સારો વૈદુ-
રિકો નયઃ । તેનૈવ વર્તમાનાનાં યુષ્માકં સર્વતઃ સુખમ્ ॥૧૪॥ એત-
ત્સંશીલિનઃ ક્વાપિ સન્તાપૈલ્લિવિધૈરપિ । પીડિતું નૈવ શક્યન્તે
સ્થિતા વ્યવહૃતૌ જનાઃ ॥૧૫॥ એતદુક્તપ્રકારેણ વર્તમાનાઃ ક્રિયા-
સ્થપિ । યૂયં મજન્તઃ શ્રીકૃષ્ણં સુલિનોઽજ મવિમ્યથ ॥૧૬॥ હુમત
ઉવાચ—ઇત્યુક્તાસ્તે નૃપતયો રાજન્મગધતાઽલિલાઃ । જનાશ્ચ
મુનયો હૃદ્યાસ્તથેત્યુચુઃ પ્રણમ્ય તમ્ ॥૧૭॥ સ્વસ્થ્યાનં તતો ગન્તુ-

કરેહું) તે તો નજ કરવા યોગ્ય છે એવો અમારો સિદ્ધાંત છે ॥૧૦-૧૧॥
પંડિતો અને મૂર્ખોનું લક્ષણ સચ્છાઅ થકી જણવું. તેમાં પણ મહા-
ભારતમાં ધૃતરાષ્ટ્ર વિદુરના સંવાદ૩૫, નીતિનો અવબોધ આપનાર,
વિદુરનીતિ નામથી જો વિખ્યાત છે તે મુખ્ય પ્રમાણ છે, કારણ કે
તેમાં પંડિતો અને મૂર્ખોનાં લક્ષણો કહ્યાં છે તથા કાર્ય કાર્યનો વિવેક
વિસ્તારથી કહ્યો છે ॥૧૨॥ તે આ વિદુરનીતિ શૃદ્ધિનો તથા ત્યાગિ-
જનોના પરમ હિતને જણાવે છે, તેનો અભ્યાસ કરનારાને કાર્ય
અકાર્યનો સમુચિત વિવેક જણવામાં આવે છે. ધર્મ નીતિને પ્રતિપાદન
કરનારા સમસ્ત શાસ્ત્રોને મધ્યે વિદુરજીએ કહેલી નીતિ મેં સારતમ
માની છે. માટે તેમાં કહ્યા પ્રમાણેજ વર્તનારા તમોને સર્વ પ્રકારે
સુખજ થાય ॥૧૩-૧૪॥ વ્યવહાર માર્ગમાં રહેલા પણ જનો જો આ
નીતિમાં કહેલા માર્ગને અનુસારે પ્રવર્તે તો તેઓ ક્યારેય પણ ત્રિવિધ
તાપને પામતાજ નથી ॥૧૫॥ માટે તમો સર્વે વિદુરનીતિમાં કહેલી
રીતિએ વ્યવહારક્રિયામાં વર્તાતા થકા પણ લગવદ્લગનની સંપત્તિને લીધે
આ લોક પરલોકમાં પરમ સુખી થશો ॥૧૬॥ સુમતઃકપિ કહે છે—હે
રાજન ! આ પ્રકારે લગવાને ઉપદેશ આપેલા સમસ્ત પુનર્જાતપ્રમુખ
રાજાઓ, સમગ્ર મુનિઓ તથા ણીજ બધા જનો પ્રહર્ષ પામીને શ્રીહરિને

માહતા હરિણા ચ તે । યયુસ્તતો હરિરપિ સ્વીયં મન્દિરમાયયૌ
 ॥૧૮॥ ત્રયોદશીતસ્ત્રિદિને રાત્રો હરિરકારયત્ । સભાયાં પશ્ચમ
 સ્કન્ધકથાં પીરાણિકેન ચ ॥૧૯॥ નોહ્લહથા સ્વસ્વમર્યાદેત્યર્થં
 તસ્યા અબૂવુધત્ । સદ્ગદોપં કર્મફલાવદપમોગ્યત્વમપ્યસૌ ॥૨૦॥
 અષ્ટાદશદિનાનીત્યં સર્વે તે ભગવલ્લનાઃ । લેભિરે પરમાનન્દં
 કારુણ્યેન જગત્પતેઃ ॥૨૧॥ પોર્ણમાસ્યાં ચ મહતા સન્મારેણ સ
 સત્પતિઃ । કારયામાસ જયયા ભક્તિજન્મમહોત્સવમ્ ॥૨૨॥ ઉત્સ
 ધાન્તે નિશિ જનાન્ભકાંસ્તાન્મગવાંસ્તત । આજિઘ્ણપત્સભાસંસ્થો
 ગન્તુ દેશં નિજ નિજમ્ ॥૨૩॥ ધોનાગાયણમુનિષ્વાચ—યૂયં સર્વે ભક્ત
 જના દેશાન્સ્વાન્ધ્યાનહર્મુલ્લે । યોપિતોઽગ્નિ રક્ષન્તઃ સાવધાના

પ્રણામ કરીને 'જેમ કહો છો તેમ' અમો વર્તીશું' એમ બોલ્યા ॥૧૭॥
 તે પછી શ્રીહરિએ સ્વસ્વસ્થાને જવાની આજ્ઞા આપેલા તેઓ પોતપો
 તાને સ્થાને ગયા તે પછી ભગવાન પણ પોતાના મદિરે પધાર્યા ॥૧૮॥
 ત્રયોદશી તિથિને આરંભીને ત્રણ દિવસપર્યંત રાત્રિએ સભામાં ભગવાને
 પીરાણિક પ્રયાગજીત વિપ્રપાસે ભાગવતના પચ્ચમ સ્કન્ધની કથા કરાવી
 ॥૧૯॥ પોતપોતાની મર્યાદા કોઈએ પણ નજ ઉલ્લંઘન કરવી, ભગદોષ
 (ભગવાન થઈ ઈતર વસ્તુમાં આસન્નિરૂપ) અનર્થ કરનારો છે, કર્મ
 ફળ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે, આટલો તે પચ્ચમસ્કન્ધ કથાનો સારારા
 શ્રોતાઓ પ્રતિ ભગવાને સુખેથી બોધ આપે એ રીતે સમગ્રાંબો ॥૨૦॥
 એરીતે સમસ્ત તે ભગવદ્જનો સ્વામિનારાયણ ભગવાનની પરમ કૃપાથી
 અઠાર દિવસ પર્યંત પરમાનંદ પામ્યા ॥૨૧॥ કાર્તિક પૂર્ણિમાએ સતાપતિ
 શ્રીહરિએ મદાસભારથી ભક્તિજન્મમહોત્સવ જ્યાપાસે કરાવ્યો ॥૨૨॥
 ઉત્સવને અતે રાત્રિએ થએલી સભામાં વિરાજમાન ભગવાને સર્વ ભક્ત
 જનોને દુર્ગપુર થઈ પોતપોતાના દેશપ્રતિ જવાની આજ્ઞા આપી
 (મુનિઓને પણ અજજનોને બોધ આપવા દેશાતંગમાં જવાની આજ્ઞા
 આપી) ॥૨૩॥ આનાપનનો પ્રકાર એવો કે-કે ભક્તજનો ! તમો
 સવ આવતી દાત્રે પ્રાત કાળે અર્ધાથી નીકળીને માર્ગમાં સાવધાન થઈ

વ્રજન્તિવતઃ ॥૨૪॥ દેહાદન્યં બ્રહ્મરૂપં નિશ્ચિત્યાત્માનમચ્યુતમ્ ।
 ભજન્તશ્ચ સ્વધર્મસ્યાસ્તદ્ધામ પ્રાપ્સ્યથ હ્યુવમ્ ॥૨૫॥ પ્રાપ્ય બ્રહ્મપુરં
 તદ્ધ સર્વધામોત્તમોત્તમમ્ । મોગાનલૌકિકાંસ્તત્ર તસ્માદપ્રાપ્સ્યથ
 વાન્નિજિતાન્ ॥૨૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ શ્રુત્વા પ્રમોર્વાક્યં મુનિમિઃ
 સહ તે જનાઃ । નત્યા તં હૃદયમનસઃ પપ્રચ્છુરિદમાદગતૂ ॥૨૭॥
 જના ક્તુ—પ્રકાન્તિકાઃ કૃષ્ણભક્તા જ્ઞાનવૈરાગ્યભક્તિમિઃ ।
 સમ્પન્ના ભગવન્ ! ધર્મેર્લભન્તે ધામ તસ્ય યત્ ॥૨૮॥ યશ્ચોચ્યતે
 પરં ધામ ત્વયા બ્રહ્મપુરાભિધમ્ । તદ્ધિ વેદિતુમિચ્છામો વયં સર્વે
 સ્વરૂપતઃ ॥૨૯॥ તસ્માત્ત્વં કૃપયાસભ્યં સ્વરૂપં તસ્ય તત્ત્વતઃ । વક્તુ-
 મર્હસિ મો સ્યામિસ્ત્વદન્યો નૈવ વેત્તિ તત્ ॥૩૦॥ સુવ્રત ઉવાચ—
 પૃષ્ઠઃ સ દ્વથં નિજભક્તસદ્દૈર્ઘ્યિવિત્સુભિર્ધામ પરં મુરારેઃ । પ્રહર્ષયં-

સ્વસ્વસંબન્ધવાળી ક્રિયોની રક્ષા કરતા થકા પોતપોતાના દેશોપ્રતિ
 ભાગ્યો ॥૨૪॥ આત્માને દેહ થકી વસ્તુતાએ વિલક્ષણ બ્રહ્માત્મક નિશ્ચય
 કરીને, એજ રીતે આત્માનું અનુસ્મરણ કરતા, કૃષ્ણપરમાત્માને સર્વ
 પ્રકારે ભજતા, સ્વધર્મમા વર્તતા તમો સર્વે સુખેથી તેમના ધામને
 દેહને અંતે નિશ્ચ પ્રાપ્તશો ॥૨૫॥ સમસ્ત ઉત્તમ ધામોને મધ્યે પણ
 ઉત્તમ બ્રહ્મપુર નામના તે ભગવદ્ધામને પામીને, તેમા અલૌકિક
 અભિવ્યક્તિ ભોગોને તે શ્રીકૃષ્ણભગવાન થકી પ્રાપ્તશો ॥૨૬॥ હે રાજન્ !
 આવું ભગવાનનું વચન સાંભળીને તે સત્સંગિજનો મુનિજનોની સાથે તેની
 શુભાસાવાળા થઈ ભગવાનને નમસ્કાર કરીને, મનમાં પરમ હર્ષ પામીને
 એમ આદરથી પુછવા લાગ્યા કે—હે ભગવન્ ! ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્યે સપત્ત
 અને કૃષ્ણ પરમાત્મામા પરમા ભક્તિને પામેલા એકાતિક જનો જે ધામને
 પામે છે અને જેને તમો બ્રહ્મપુર નામથી પરધામ કહો છો, તેને અમો સર્વે
 સ્વરૂપ સ્વભાવથી જાણવા પાંછીએ છીએ હે સ્વામિન્ ! તમારા થકી
 જીએ કોઈ પણ તે ધામના સ્વરૂપને જાણતોજ નથી, માટે આપજુ કૃપા
 કરીને તેનું સ્વરૂપ તત્ત્વથી અમોને કહેવાને યોગ્ય છે ॥૨૭-૩૦॥
 મુગ્ધતત્કપિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાનના પરમ ધામને જાણવાની

સ્કાન્દાદિપુ પુરાણેષુ સદ્ધેયેણોપવર્ણિતમ્ ॥૩॥ યુષ્માકં ચાધિકા-
રિત્વાન્મદ્ગપ્ત્યા શુદ્ધચેતસામ્ । કથયામિ કથામેતાં જના !
બ્રહ્મપુરાધ્રયામ્ ॥૪॥ બ્રહ્માણ્ડગોલકે હ્યસ્મિન્ભુવનાનિ ચતુર્દશ ।
સત્તોઽર્થં સત્ત ચાધસ્તાદ્વર્તન્તે સંસ્થિતાનિ વૈ ॥૫॥ લોકાંશ્ચતુર્દશૈવે-
તાન્ પૃથિવ્યાવરણં જનાઃ । કોટિયોજનવિસ્તીર્ણમભિતો વ્યાપ્ય
વર્તન્તે ॥૬॥ ઉપર્યુપરિ તસ્યાપિ જલં તેજો મરુત્તમઃ । અદ્ભુદ્ધારો મહ-
ત્તત્ત્વમિતિ ચાવરણાનિ પદ્ ॥૭॥ પૈકૈકસાદ્દશદશગુણિતં હ્યુત્તરો-
ત્તરમ્ । જ્ઞેયં ચાવરણં પૂર્વાત્તૈલ્લન્યેણાપ્યધિકં પરમ્ ॥૮॥ પતેપામપિ
સર્વેષાં કારણં ચત્તદૃષ્ટમમ્ । પ્રકૃત્યાલ્લયં નિગદિતં મહદાવરણં

‘તદક્ષરે પરમે ધ્યોમન્’ ‘યો વેદ નિહિતં ગુહ્યાયં પરમે ધ્યોમન્’ ઇત્યાદિ
શ્રુતિઓએ સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણન કર્યું છે. તથા મહાભારતના શાંતિપર્વમાં
આયેલા મોક્ષધર્મમાં ‘પ્રાપ્યાવધ્યં મહાપુરં રાજેવ સ્વામહં સુખી’ ઇત્યાદિ
વચનથી સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણનું છે તથા રકાંદાદિ પુરાણોમાં ‘મદ્ભગવદ્ભા-
વ્યાહુર્ભગવદ્ભામ સાત્વતાઃ’ ‘દર્શયામાસ લોકં સ્વં ગોપાતાં તમસઃ પરમ્’
ઇત્યાદિ વચનોવડે સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણન કર્યું છે ॥૩॥ હે જનાઃ ! યદ્યપિ આ
ધામના સ્વરૂપ સ્વભાવાદિકનું વર્ણન તો અલક્ષણે નજ કહેવા યોગ્ય છે
તથાપિ તમો મારેયિયે અનન્યલક્ષિતથી શુદ્ધ ચિત્તવાળા હોવાથી આના
અવસ્થામાં અધિકારી છો, માટે એના સંબન્ધવાળી સ્વરૂપ સ્વભાવાદિકના
નિરૂપણની કથાને હું કહું છું ॥૪॥ આ શ્રદ્ધાંડ ગોલકમાં બૂરાદિ સાત
ઉપર ઉપર રહેલાં અને અતળાદિક સાત નીચે નીચે રહેલાં, એરીતે ચાંદ
સુવનો વર્તે છે ॥૫॥ હે જનાઃ ! તે આ ચૌદ લોકોને ચારે આણુ વ્યાપીને
એક કોટી યોજન વિસ્તારવાળું (વિશાળ) પૃથિવીનું આવરણ વર્તે છે
॥૬॥ પૃથિવ્યાવરણની પણ ઉપર ઉપર જળ તેજ વાયુ આકાશ અહંકાર
અને મહત્તત્ત્વ આ છ આવરણો વર્તે છે. એક એક આવરણ થકી ઉત્ત-
રોત્તર આવરણ દશ દશ ઘણું અધિક બળવું અને વળી પ્રથમ આવરણ
થકી ઉત્તર ઉત્તર આવરણ સૂક્ષ્મતા ગુણથી પણ અધિક બળવું ॥૭-૮॥
હે જનાઃ ! આ સાતેય મહદાદિ આવરણોનું કારણ જે ત્રણ ગુણની સમ-

જનાઃ ॥૧॥ તત્ત્વઃ પરં ચિદાકાશમસ્તિ તેજોમયં મહત્ । અનાયનન્તં
 તદ્દામ પરમવ્યોમસંક્ષિતમ્ ॥૧૦॥ કોટિચન્દ્રાર્કવહ્નીનાં મિલિતં
 યન્મહન્મહઃ । તદેકદશતેજોઽગ્રે યાતિ સયોત્તતાં હિ તત્ ॥૧૧॥
 અસ્તિ તથાનન્દમયી સુધાસિન્ધુર્મહાનદી । નિત્યાનન્તા ચ
 ગમ્भीરા યામાહુર્વિરજામપિ ॥૧૨॥ સુધાસિન્ધોરસ્તિ મધ્યે દ્વીપઃ
 સત્તાત્મકો મહાન્ । ભૂરિત્તેજોમયો દિવ્યઃ સુરરૂપઃ સનાતનઃ ॥૧૩॥
 નિવહ્તેઃ કામધેનૂનાં વૃષભૈશ્ચારવિમદ્દેઃ । જુષ્ઠશ્વાપ્રાકૃતૈરન્યૈર્વિવિ-
 ધૈર્મૃગપદ્મિભિઃ ॥૧૪॥ પારિજાતૈઃ કલ્પવૃક્ષૈર્મન્દારાદિભિરઘ્નિપૈઃ ।

તા૩૫ પ્રકૃતિ નામનું છે તે સમસ્ત ઉઝા આવરણોને અભિવ્યાપીને આવ-
 રણ છે. તે આ આઠમું આવરણ સર્વથી મોટું છે ॥૬॥ તે પ્રકૃતિના આવ-
 રણ થઈ અનંતર તેભેમય મહત્-અપરિચિન્ન ચિદાકાશ (સ્વયપ્રકાશ
 દ્રવ્યવિશેષ) વર્તે છે, આઘતે રહિત (દેશથી અને કાળથી અપરિચિન્ન)
 તે ચિદાકાશ પરમ વ્યોમ સંક્ષિત ધામ કહ્યું છે, તે આ ધામના એક દેશના
 તેજની સન્નિધિમાં એક સાથે ઉદય પામેલા કોટિ પરિમિત ચંદ્ર સૂર્ય અગ્નિનું
 એકમ ભેગું મળેલું મહાતેજ પશુ મધ્યોત (આમીયો છવગે) પક્ષાને
 પામી જાય છે, આવું એ તેભેમય ધામ છે. 'ન તથા સૂર્યો માતિ ન
 ચન્દ્રતારક નેમા વિષ્ણુનો માન્નિ કૃતોઽયમગ્નિઃ' એવી શ્રુતિ છે ॥૧૦-૧૧॥
 તે ચિદાકાશમાં વિરજા નામે વિખ્યાત કોઈ મહાનદી સુધાપૂરમયી આન-
 દમયી અનંતા ગમ્भीરા નિત્યસિદ્ધા વહે છે. 'સ આગચ્છતિ વિરજાં નદીં
 તૈર્મનસાવેતિ' ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે. 'ગચ્છન્ દદશં ચિત્તામગ્રાધાં વિરજાં
 નદીં' એમ સ્કંદપુરાણમાં કહ્યું છે ॥૧૨॥ તે મહાનદીથી યોગરદ્ધમ
 વિદાએલો, કેવળ સત્તાત્મક, (વિકારે રહિત હોવાથી સતત એક સ્વરૂપ
 છે માટે સત્યસ્વરૂપ) અપરિમિત તેભેમય, સુખૈકરૂપ, સનાતન, દિવ્ય
 એવો એક મહાન દ્વીપ વર્તે છે ॥૧૩॥ તે આ સત્યદ્વીપ સુખૈકમય અપ્રા-
 કૃત કામધેનુઓના સમૂહો, સુદર-અપ્રાકૃત આકારવાળા વૃષભોના
 સમૂહો અને બીજા વિવિધ અપ્રાકૃત મૃગપક્ષિઓના સમૂહોથી
 સમલકૃત ॥૧૪॥ વળી અઘોરિક પારિજાત કલ્પવૃક્ષ મંદાર આદિક

મલ્લિકાજાતિમુર્યાભિર્વૃહીભિઃ પરિતો વૃતઃ ॥૧૫॥ નાનાવિઘ્ન-
રુપવનૈઃ ફલપુષ્પસમૃદ્ધિભિઃ । નદીભિઃ સરસીભિશ્ચ વાપીભિર્મ-
ણિપર્વતૈઃ ॥૧૬॥ ઇતૈસ્તેજોમયૈઃ સર્વૈઃ સુખરૂપૈરલૌકિકૈઃ । નિત્ય-
શ્રીભિઃ પરિવૃતઃ સત્યદ્વીપઃ સ રાજતે ॥૧૭॥ અસ્તિ તેસ્મિન્ વૃહ-
દુર્ગે શતશૃંગાચલામિધમ્ । લોકાલોકાચલનિમ્નં પુણ્ડરીકાકૃતિ
ધ્રુવમ્ ॥૧૮॥ મહદ્ગિર્ગોપુરૈ રમ્યં ચતુર્મિસ્તચતુર્દિશમ્ । સુરક્ષિતં
પ્રતીહારૈઃ સુવલપ્રચલાદિભિઃ ॥૧૯॥ સુદર્શનાદિભિઃ શસ્ત્રૈર્મૂર્તિમ-
દ્ધિરુપાશ્રિતમ્ । અણિમપ્રમુખાભિસ્તન્મહતીભિશ્ચ સિદ્ધિભિઃ ॥૨૦॥
તસ્યાન્તર્ધર્તતે દિવ્યા ભૂમિસ્તેજોમયી શુભા । ઉપમાનં કવિત્તસ્યા

દેવતાઓ અને તેવીજ મલ્લિકા જાતિ (મોગરો જાઈ) પ્રમુખ લતાઓથી
સર્વતઃ વીંટાએલો છે ॥૧૫॥ વળી નિરંતર અનુવર્તતી ફળ પુષ્પોની સમૃ-
દ્ધિવાળાં, વૃદ્ધાવનાદિ બહુવિધ ઉપવનો (આગમગીચા) તથા અપ્રાકૃત
નદીઓ સરોવરો વાળો તથા અપ્રાકૃત મણિમય પર્વતોવડે સુશોભિત છે
॥૧૬॥ વળી ખીજાં અલૌકિક, તેભેમય, શુભૈકરૂપ, નિત્યશ્રીએ સંપન્ન,
એવા ભોગ્ય ભોગોપકરણોથી વિંટાએલો તે આ સત્યદ્વીપ સદા વિરાજે
છે ॥૧૭॥ તે આ દ્વીપમાં લોકાલોકાચળને તુલ્ય, કમળની જેમ ગોળા-
કાર, નિત્ય અપ્રાકૃત, શતશૃંગાચળ નામનું મોટું દુર્ગ (કોટ-કીલો) વર્તે
છે. (કોઈને પણ સદૃશ નહિ અને સર્વવિલક્ષણ આ શતશૃંગાચળને જે
લોકાલોકાચળનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે તે તો અહીંના લોકોની શુદ્ધિમાં આ
આમત ઉતારવા માટે છે) તે આ મહાદુર્ગ ચુબળ પ્રબળ પ્રમુખ દ્વારપાળ
પાર્વદેવે અધિષ્ઠાન કરેલાં ચાર ઉન્નત પુરદ્વારો (દરવાજાઓ) વડે
સુશોભિત ચાર દિશાવાળું, સદા મૂર્તિમાન સુદર્શનાદિ દિવ્ય આયુધોએ
સંરક્ષણ કરેલું અને મૂર્તિમાન અણિમાદિ મહાસિદ્ધિઓએ ઉપરોચેલું
વર્તે છે ॥૧૮-૨૦॥ તેવા દુર્ગની અદર દિવ્ય તેભેમયી-સ્વયપ્રકાશ શુભ
કોઈ ભૂમિ વર્તે છે આ ભૂમિ તો કોઈ પણ દૃષ્ટાંતથી નિરૂપણ કરી
શકાય એવી નથી, કારણ કે આ બ્રહ્માંડમાં કોઈ પણ તેને તુલ્ય લેશથી
પણ નથી કે જેથી ‘આ અંશાંશથી તેને સદૃશ છે, આવી જાતિનું આથી

બ્રહ્માણ્ડે નાન વર્તતે ॥૨૧॥ અમૂતોપમયા તાં ચ નિર્દિશામિ તતો
જના ! । યથેવ સ્યાત્કચિત્તર્હિ સોપમીયેત તેન ચૈ ॥૨૨॥ સ્વચ્છ
કાચમયી ભૂમિરિયં સર્વા સર્વતા । તાદૃશ્ય સ્યુદ્યાદૃતય સર્વા
સ્થાવરજઙ્ગમા ॥૨૩॥ યાચત્યશ્ચાન્તરિક્ષસ્થા પ્રહનક્ષતતારકા ।
તાવન્ત યવ સૂર્યા સ્યુ. સર્વતઃ સુપ્રકાશકા. ॥૨૪॥ તૈ પ્રકા
શિતયા ભૂમ્યા કાચમય્યાતિરમ્યયા । આશ્ચર્યરૂપયા નૂન સા

પણ ઉત્કૃષ્ટ એને બાણો' એમ આપણે દૃષ્ટાત આપી શકીએ યથાકથ
ચિત્ ઉપમાને આરોપીને પણ શુદ્ધિમા ઉતારવા માટે કહેડુ હોય ત્યારે
પણ અમૂત વસ્તુની કલ્પના કરીનેજ કહેવુ બેધએ, તો હે જના । હવે
હું તેવુ અમૂત ઉપમાન આપુ છું કે—જો આ પર્વતસહિત સમસ્ત
ભૂમિ સ્વચ્છ કાચમયીજ હોય અને તેમા વર્તતી સમગ્ર સ્થાવર જંગમ
આદૃતિઓ સ્વચ્છ કાચમયીજ હોય અને આકાશમા પ્રકાશમાન શુકાદિ
મહામહાન અને અમિની આદિક નક્ષત્રમહાન અને તારામહાન બેટક
છે તેટલુ યધુચ સર્વત સુપ્રકાશક સૂર્યમહાનજ હોય, તેવા અપરિમિત
સૂર્યમહાને પ્રકાશ કરેલી અતિમનોહર આશ્ચર્યરૂપ કાચમયી આ ભૂમિની
સાથે જેમ તેમ દૃષ્ટાતરૂપ કરીને 'એવી તે આ પ્રકાશમયી દિવ્ય ભૂમિ
છે એમ યથાકથચિત્ ઉપમા આપી શકાય, વસ્તુતાએ તે પણ કટપેલુ
હોવાથી દૃષ્ટાત થઈ શકેજ નહિ, કારણ કે આતો જડ છે અને એતો
અજડ છે સુખ્ય પ્રકાશ તો અજડ વસ્તુનોજ સ્વભાવ છે, સૂર્યાદિકનો
જે પ્રકાશ છે તે તો શુક્લ ભાસ્વરૂક સ્વભાવવાળો પ્રભાવિશેષ હોધને
દૃષ્ટિને પ્રતિરોધ કરનારા અધકારને ટાળવામાન કળવાળો છે તે પ્રકાશ
પ્રકાશશબ્દનો મુખ્ય અર્થ નથી, જ્ઞાનગતજ જે પ્રકાશધર્મ છે તે તેને
ઉત્પન્ન કરનારી જે અનેક સામગ્રી તેનો ઘટક જે એક દેશ ચક્રુ સગન્ધ
તેને પ્રતિરોધ કરનારી જે તમરૂપ જવનિકા (પડછે) તેને નિવારણ
કરવાના સ્વભાવયોગથી કેવળ તે તેજોગય પ્રકાશમા ઉપચાર થાય છે
(વસ્તુતાએ તે પ્રકાશ ન કહેવાય, પ્રકાશધર્મ તો જ્ઞાનગતજ મુખ્ય ॥)
તો ઔપચારિક એવા પણ પ્રકાશને સ્વીકાર કરીને આશ્ચર્યમયપણે

ભૂમિરુપમીયતે ॥૨૫॥ તદેતત્પરમં ધામ શ્રીકૃષ્ણસ્ય સનાતનમ્ ।
 ગોલોક ઇતિ યત્પ્રાહુર્ગોપગોપીતાણાવૃતમ્ ॥૨૬॥ દર્શનીયતમં
 તદ્દિ સર્વતોઽસ્તિ મનોહરમ્ । તત્ર યદ્યચ્ચ રત્નાદિ તત્તત્સર્વમલૌ-
 ફિરુમ્ ॥૨૭॥ મુક્તાનાં તત્ર પુંસાં ચ યોપિતામપિ કોટિશઃ ।
 દિવ્યાનિ ચાતિમાસન્તિ મન્દિરાણિ ભવન્તિ વૈ ॥૨૮॥ જન્મમ્યે-
 ઽસ્તિ મહત્તેજઃ કોટિકોટ્યર્કમાસુરમ્ । મનોહરમતિશ્ચેતં ઘનં
 સચ્ચિત્સુષાત્મકમ્ ॥૨૯॥ યદાહુરક્ષરં બ્રહ્મ સર્વાધારં તથામૃતમ્ ।
 અનાદ્યનન્તં પૂર્ણં ચ સ્વયંજ્યોતિઃ સનાતનમ્ ॥૩૦॥ યોગસંસિદ્ધિ-

અશથી લોકોની બુદ્ધિમાં ઉતારવાવાસ્તે દૃષ્ટાંતરૂપ કરાય છે ॥૨૧-૨૫॥
 શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું તે આ સનાતન પરમ-સર્વોદ્કૃષ્ટ ધામ છે, જે આ
 ધામને ગોપગોપીઓના ગણાથી વીંટાએલું ગોચીક નામથી કહે છે, તેમાં
 'પત્ર ગાત્રી મૂરિશુંગા અયાસઃ અગ્રાહ તદુત્થાયસ્ય વૃષ્ણઃ પરમ પદમય-
 માતિ મૂરિ' એવી કૃતિ છે તથા 'ક્રાંત્વા દશોત્તરગુણઃ પ્રાપ્ત ગોલોકમનુ-
 તમ્ । ધામ તેજોમયં તદ્દિ પ્રાપ્તમેકાન્તિકૈનરે.' એવી સ્મૃતિ છે ॥૨૬॥
 જે હેતુ માટે તે ધામ સર્વતો મનોહારિ છે માટેજ અતિશય દર્શનીય
 છે, તે ધામમાં જે જે રત્નાદિ વસ્તુમાત્ર છે તે તે સર્વ અપ્રાકૃત છે ॥૨૭॥
 તે ધામમાં શ્રીકૃષ્ણના ચરણની પરિચયાપરાયણ મુક્ત શ્રીપુરુષોનાં
 મંદિરો પ્રકાશીક સ્વભાવવાળા અપ્રાકૃત અપરિમિત વર્તે છે ॥૨૮॥ તે
 ધામના મધ્યપ્રદેશમાં એકસાથે ઉદય પામેલા કોટિગુણિત કોટિ સૂર્યો-
 થદ્રી પણ અતિશય શુકલભાસ્વર મનોહર થાકું તરવત સન્નિધાનંદરૂપ
 મહત્ કોઈ પણ તેજ વર્તે છે, જેને તરવદશિઓ અક્ષરબ્રહ્મ કહે છે, જે
 અક્ષરબ્રહ્માત્મક તેજ આ સમસ્ત જગતના તેના અભિમાની નિલમુક્તોના
 આશ્રયપણે અથવા સ્વસત્તાના ઉત્કર્ષવિશેષથી આશ્રયભૂત, સનાતન-
 નિલસિદ્ધ, સ્વયંજ્યોતિ-સત્તાથીજ પ્રકાશમાન, દેશથી વા કાળથી
 આઘતે રહિત અને પૂર્ણ અમૃત-મુક્તોએજ એક પ્રાપ્ય પરમાનંદમય
 પરંબ્રહ્મગણિત હોવાથી નિરૂપાધિક અમૃતે પરિપૂર્ણ છે માટે પોતે પણ
 પૂર્ણ અમૃતપણે પ્રકાશે છે ॥૨૯-૩૦॥ એજ અક્ષરબ્રહ્મતેજને યોગ-

માપદ્વાઃ પદ્મચક્રાણિ નિજાન્તરે । વ્યતીત્ય મૂર્ધ્નિ પદ્યન્તિ યચ્ચ રુષ્ણ-
 પ્રસાદતઃ ॥૩૧॥ તદેતદવગન્તવ્યં ધામ બ્રહ્મપુરં હરેઃ । સર્વધામોત્તમં
 કાલમાયાદિભયવર્જિતમ્ ॥૩૨॥ તન્નાશ્ચર્યમયં દિવ્યં મન્દિરં વર્તતે
 પ્રભોઃ । તત્સૌન્દર્યં ન શકોઽહં મક્ષા ! વર્ણયિતું કિલ ॥૩૩॥
 કોટિસૂર્યપ્રતીકાશરત્નસ્તસ્માતિમાસુરમ્ । ઋદ્ધિમિઃ સકલામિશ્વ
 ભુવં તત્સર્વસિદ્ધિમિઃ ॥૩૪॥ ઇકાન્તિકાનાં મુક્તાનાં કોટિમિસ્ત-
 ત્પરિધિતમ્ । યોપામિઃ રુષ્ણમકામિર્નુકામિશ્ચાપિ કોટિશઃ ॥૩૫॥
 રાધાલક્ષ્મ્યાદિમિસ્તત્ર સેવ્યમાનઃ સુશક્તિમિઃ । રત્નાસિંહાસને
 રમ્યે શ્રીરુષ્ણો હિ વિરાજતે ॥૩૬॥ ન તાદૃશં હિ ભવનં કાપિ

સિદ્ધિએ સંપન્ન એવા યોગિજનો પોતાના શરીરની અંદર જ મૂળાધારાદિ
 ૭ અકોને અતિક્રમ કરીને પ્રહરંધ્રમાં રહેલા સહસ્રદળના કમળમાં
 શ્રીકૃષ્ણના અનુગ્રહથી ભુવે છે (અર્થાત્ તે અક્ષર યોગિઓને જ્ઞાનેકલન
 સ્વરૂપથી પ્રકાશે છે) ॥૩૩॥ તે આ સર્વ ધામોધરી અત્યુત્તમ, કાળ-
 મત્યાદિકના કાચે રહિત, સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણનું પ્રહરપુરધામ બલુવું ॥૩૨॥
 કે લક્ષ્નાઃ । તે આ ધામના મધ્યે શ્રીકૃષ્ણનું સર્વાશ્ચર્યમય દિવ્ય મહામં-
 દિર વર્તે છે. જે આ મંદિરનું નિરવધિ સૌન્દર્ય વર્ણન કરવા સર્વને સર્વ-
 પ્રકારે બલુતો હું પણ સંમર્થ થતો નથી ॥૩૩॥ તે મંદિર કોટિ સૂર્ય-
 સમાન પ્રકાશમાન દિવ્ય રત્નસ્તંભોવડે સમલંકૃત, અપ્રાકૃત દિવ્ય
 સમસ્ત સંપત્તિઓ અને તેવીજ સમગ્ર સિદ્ધિઓએ સંપૂર્ણ છે ॥૩૪॥
 વળી તે મંદિર શ્રીકૃષ્ણના ચરણકમળની પરિચર્યાપરાયણ અપરિમિત
 નિલયગુફા પુરૂષો અને તેવી નિલયગુફા નારીઓથી નિરંતર વિદ્યાએકું
 વિરાળે છે ॥૩૫॥ તે મંદિરમાં રહેલા દિવ્ય રત્નાસિંહાસનમાં (સકળ
 ભુવનની હિતપત્તિ સ્થિતિ પ્રથમરૂપ લીલા જેમની છે અને સમગ્ર નિગ-
 મોએ જ્ઞાન કર્યું છે ચરણારવિંદ જેમનું એવા) શ્રીકૃષ્ણ લગવાનું રાધા
 લક્ષ્મી આદિક પોતાની અસાધારણ શક્તિઓએ સેવ્યા થકા સદા વિરા-
 ઘે છે ॥૩૬॥ કોઈ પણ લોકમાં તેની શોભાના એકે દેશનું પાન પણ
 કોઈ પણ ભુવન નથી કે જેથી તેને તેની યથાકથંચિત્ પણ ઉપમા આપી

લોકેષુ વિચરતે । ઉપમીયેત તથેન તતો નિરુપમં સ્મૃતમ્ ॥૩૭॥
 અનેકશોઽપિ મુક્તાનાં પુંસાં સ્ત્રીणां ચ તત્ર ચૈ । ભોગસ્થાનાન્ય
 નેકાનિ સન્તિ દિવ્યાનિ સુવ્રતા ! ॥૩૮॥ ભોગા ભોગોપકર-
 ãાન્યપિ દિવ્યાનિ સર્વેશઃ । વર્તન્તે સુવરૂપાણિ તાનિ નિત્યાનિ
 તત્ર ચ ॥૩૯॥ યથેદ મૌતિકા ભોગાઃ પાञ्चमૌતિકદેહિનામ્ ।
 સન્તિ તેષાં તથા તત્ર ચિદ્રૂપાણાં હિ ચિન્મયાઃ ॥૪૦॥ તેજોમયા સર્વે
 પતે ગુણાતીતાસ્તથાક્ષયાઃ । સત્યજ્ઞાનાનન્દરૂપા દિવ્યા નિરુપમા-
 સ્મૃતાઃ ॥૪૧॥ સ્ત્રિયઃચ પુરુષાશ્ચૈતે ભવન્તિ દિવ્યમૂર્તયઃ । અપ્રાકૃ-

શક્રીઓ, માટે તે મદિર નિરૂપમ કહ્યું છે ॥૩૭॥ હે સુવ્રતા ! તે બ્રહ્મપુર
 ધામમાં મુક્ત નરનારીઓના ભોગસ્થાનો દિવ્ય અપરિમિત વર્તે છે, તથા
 તેમનાં સમગ્ર ભોગો અને ભોગોપકરણો પણ દિવ્ય અપરિમિત વર્તે છે
 તે આ સમસ્ત ભોગસ્થાનો ભોગો અને ભોગોપકરણો પ્રાકૃત જેવા
 અનિત્ય નથી તેમ હુ ખસમિશ્રિત નથી, કિંતુ મુખેકમય અપ્રાકૃતજ
 વર્તે છે ॥૩૮-૩૯॥ તે બધા ભોગાદિક હુ ખરૂં કેમ નહિ ? તો તેમ
 નથી તે ધામમાં તે ભોગાદિક ત્રિગુણલક્ષણવાળા નથી કે જેથી અહીંની
 પેઠે હુ ખમિશ્રિત હોઈ શકે કિંતુ સ્વસ્વરૂપના પ્રાદુર્ભાવને પામેલા, જ્ઞાનેક
 ઘન, ચિદ્રૂપ મુક્તોના ભોગ્ય ભોગોપકરણાદિ સર્વ જ્ઞાનમય-અજડ દ્રવ્ય
 વિશેષરૂપ છે જેમ આ બુલોકમાં પાચ ભૌતિક દેહયોગવાળાઓને દેહા-
 નુગુણ ભોગસપત્તિ પણ ભૌતિક છે તેમ ભૌતિક દેહયોગે રહિત થએલા,
 ચૈતન્યેકરૂપ સ્વસ્વરૂપના પ્રાદુર્ભાવને પામેલા મુક્તોને ભૌતિકઅસંગજ
 ક્યાં છે ? કે જેથી હુ ખનો સળ-ધ લાગુ આવે ॥૪૦॥ તે આ ભોગો
 ભોક્તાઓ ભોગસ્થાનો અને ભોગોપકરણાદિક સર્વે પરબ્રહ્મની દિવ્ય વિભૂ-
 તિમાં અતર્ગત, પ્રાકૃત સત્વાદિ ગુણોથકી વ્યતીત, માટેજ દિવ્ય, સ્વય
 પ્રકાશ સ્વરૂપસ્વભાવવાળા, નિત્ય આવિર્ભૂત સત્ય જ્ઞાનાનન્દ લક્ષણ સ્વસ્વ
 રૂપવાળા, (અવિકારી હોવાથી સત્યસ્વરૂપ, અજડ હોવાથી જ્ઞાનસ્વરૂપ
 અને અહુ ખ હોવાથી આનન્દસ્વરૂપ છે) નિત્ય, નિરૂપમ જણવા ॥૪૧॥
 તે આ મુક્તો ભગવાનની રૂપાથી અપ્રાકૃત ધન્દ્રિય પ્રાણુવાળા, દિવ્ય

તેન્દ્રિયપ્રાણા દિવ્યાલકારવાસસઃ ॥૪૨॥ કૃષ્ણાદેવ સુખેચ્છાસ્તિ
તત્તેવાં ન ચાન્યતઃ । સુખં સમં હિ સર્વેભ્યો દદાતિ સ ચ સર્વદા
॥૪૩॥ રૂપં સમૃદ્ધિરૈશ્વર્યં સ્થાનં મોગાઃ સુચાનિ ચ । સમાન્યેતાનિ
સર્વેવાં સચ્ચિદાનન્દરૂપિણામ્ ॥૪૪॥ ન્યૂનત્વે ચાધિકત્વે વા મોગાદે-

અલકાર વસ્ત્રોએ સપદ્ય, ભગવત્પરિચર્યાનિ અનુરૂપ શ્રીપુરૂષ વિભેદથી
લિખિત દિવ્ય મૂર્તિઓથી વિરાજે છે ॥૪૨॥ તે આ અક્ષરધામમા રહેલા
મુક્ત શ્રીપુરૂષો શ્રીકૃષ્ણની પરિચર્યાપરાયણ હોવાથી તેમના અનુભવ-
ન્યૂન પરમાનન્દને અનુભવે છે (ખીલ સુખને અનુભવતા નથી) તેમાં
તેઓ વિષે પરસ્પર આનંદમા તારતમ્ય નથી, કારણ કે આનંદ આપનારા
નિરવધિક આનંદમય પરમાત્મા છે તે પોતાના આત્માને સર્વને સર્વદા
સરખીજ રીતે અનુભવ કરાવે છે ॥૪૩॥ જે હેતુભાટે આ મુક્તો સચ્ચિ
દાનંદમય પરમાત્મસ્વરૂપનેજ અનુભવે છે અને પોતે તેમના પ્રસાદથી
પ્રાપ્ત થએલા તેમના સાધર્મ્યયોગથી સચ્ચિદાનંદમય છે, મારેજ એમને
સર્વને રૂપ સ્થાન સમૃદ્ધિ આદિકનુ સુખ સમાનજ (ન્યૂનાધિકભાવે
વર્ણવ) છે ॥૪૪॥ તેમા કોઈકે 'મહમદ્વાદોઽમદ્વાદ,' એમા કલા-
પ્રમાણે બ્રહ્મામૃતપાનથી તૃપ્તિને પામે છે, કોઈક ભગવત્પરિચર્યાએ કરી
નેજ તૃપ્તિને પામે છે, કોઈકે 'સ યદિ વિશ્લોકકામો મયતિ સદ્ગુણદે
વાસ્ય વિશ્વઃ સમુત્પિષ્ટિન્તિ' આ શ્રુતિમા કહેલી પ્રક્રિયાએ કરીને પરમાત્મ-
વિભૂતિના અનુભવથી તૃપ્તિને પામે છે, એરીતે કેટલાક મુક્તો ભોગપ્રધાન
અને કેટલાક પરિચર્યાપ્રધાન છે. તેમાં ભોગપ્રધાન મુક્તોની ભોગવિનિ
ધતાને લીધે ત્રિવિધના છે. તે આ બધા મુક્તોના આનંદાશમા તો તુલ્યતા
છે, પણ ભોગમા જે ન્યૂનત્વ અધિકત્વ છે તે તો તેમની ધમ્મજાએ કરી
નેજ કેવળ છે પણ અન્ય કોઈ (કર્માદિ) કારણથી ક્યારેય પણ નથી
પરિચર્યામા રસિક મુક્ત ભોગને અપ્રધાન માને છે, ભોગરસિક મુક્ત પરિ-
ચર્યાને અપ્રધાન માને છે, ભોગમાં પણ કેટલાક સાક્ષાત્ ભગવદ્ભોગ-
પરાયણ છે અને કેટલાક તેમની વિભૂત્યાદિકના અનુભવપરાયણ છે અને
કેટલાક ભગવદ્વાસતૈક આત્માના અનુભવપરાયણ છે. આ બધાય મુક્તોને

સ્તત્ર સર્વથા । ઇચ્છૈવૈકાસ્તિ ભોક્તૃણાં હેતુર્નાન્યસ્તુ કર્હિંચિત્ ॥૪૫॥
 યથા કશ્ચિત્સમૃદ્ધોઽપિ સ્વેચ્છયૈવ નરાધિપઃ । ભોગાન્મુક્તે ન
 મુક્તે ચા તથા તેઽપિ નિજેચ્છયા ॥૪૬॥ ન કામવાસના તેષાં
 સ્ત્રીપુંસાનાં પરસ્પરમ્ । અસ્તિ ચૈકૈકરોમ્ણોઽપિ તેષાં તેજોઽર્ક-
 કોટિવત્ ॥૪૭॥ તાદન્સકલમુક્તાદ્ભૂતેજસોઽપ્યધિકં મહઃ ।
 તદ્દામ્નો દ્યૌકદેશસ્યં ભવતીત્યવગમ્યતામ્ ॥૪૮॥ તાદશસ્યાપિ
 તદ્દામ્નઃ સકલં યન્મહન્મહઃ । તાદગેઋતરસ્યાસ્તિ શ્રીકૃષ્ણાદ્વિન-
 યસ્ય ચૈ ॥૪૯॥ સ પ્રભુર્દિંભુજસ્તત્ર રાજતે દયામસુન્દરઃ । નિજા-

તેને ભોગ પરિચર્યાદિકમાં સંબન્ધ તો તુલ્ય છે તથાપિ ક્વચિત્ ક્વચિત્
 ઇચ્છાથી પ્રવૃત્તિ છે, માટે આનંદાંશમાં તારતમ્ય નથી ॥૪૫॥ આ અર્થ
 દૃષ્ટાંતથી દર્શાવે છે—જેમ કોઈ લોકમાં સમસ્ત સંપદાએ સમૃદ્ધ હોવા
 છતાં પણ કદાચિત્ સ્વેચ્છાથી ભોગને ભોગવે અને કદાચિત્ ન પણ
 ભોગવે અથાપિ તે સમાન આનંદે સંપન્ન છે; તેમ બ્રહ્મપુર ધામમાં
 રહેલા મુક્તોપણુ નિજેચ્છાથી ભોગને ભોગવે અને ન પણ ભોગવે એટલા-
 માત્રથી આ લોકમાં રહેલા પ્રાકૃત સ્વર્ગાદિ ભોગમાં જેમ ન્યૂનાધિક ભાવ
 છે તેમ ન્યૂનાધિક ભાવ નથી ॥૪૬॥ વળી બ્રહ્મપુર ધામમાં વર્તેલો જે
 શ્રીપુરુષ વિભાગ છે તે આ લોકની પેઠે પરસ્પર કામવાસનાને અનુસરનારો
 નથી, કારણ કે તે શ્રીપુરુષ મુક્તો તો ભગવાનનો અનુભવ અને તેમની
 પરિચર્યાનીજ એક કામનાવાળા વર્તે છે. વળી અક્ષર બ્રહ્મપુરમાં
 રહેલા મુક્તોના એક એક રોમ કૂપમાંથી નીકળતું તેજ કોટિ સૂર્યમંડળને
 પણ અતિક્રમ કરે છે ॥૪૭॥ તેવા સમગ્ર મુક્તમંડળનો તેજઃપુંજપણુ
 ભગવાનનું જે અક્ષર નામનું ધામ તેના એક પ્રદેશમાં રહેલો છે (સમગ્ર
 મુક્તોના સમુદિત તેજઃથકી અક્ષરધામનું તેજ અત્યધિક છે) એમ જાણો
 ॥૪૮॥ તેવા પણ અક્ષર બ્રહ્મધામનું સમગ્ર મહાતેજ શ્રીકૃષ્ણના ચરણ-
 કમળના એકજ નખમાંથી નીકળતા તેજોમાત્રમાં અંતર્ભાવને પામી જાય
 છે (અક્ષરના સમસ્ત તેજ થકી ભગવાનના એક નખનું તેજ અત્યધિક
 છે) ॥૪૯॥ સર્વના પ્રભુ, શ્યામસુંદર દિવ્ય આકારવાળા, પોતાના શરી-

જ્ઞાતિમહાપુજાવૃત્તવાચ્છેતદર્શનઃ ॥૫૦॥ શ્રીદામનન્દપ્રમુલૈઃ પાર્પ-
 દૈર્દિવ્યવિગ્રહૈઃ । સેવ્યમાનઃ સિતચ્છત્રચામરાદિભિરાદરાત્ ॥૫૧॥
 શિવવ્રહ્માદિમિનંકવ્રહ્માણ્ડાધીશ્વરૈર્નૈતૈઃ । મુક્તૈરન્યૈશ્ચાર્યમાનો
 ગન્ધપુષ્પાંશુકાદિભિઃ ॥૫૨॥ ધર્મેણ સહ મત્તયા ચ ભગૈર્વેદેશ્ચ
 સંસ્તુતઃ । આસ્તે રાજાધિરાજશ્રીર્ભગવાન્ પુરુષોત્તમઃ ॥૫૩॥ સ
 ચ તેષુ સ્વમકેષુ દિદક્ષા સ્વસ્ય યાદશી । યેષાં સ્યાત્તાદૃશં તેભ્યો
 દર્શનં સં વદાતિ હિ ॥૫૪॥ કેચિચ્છતુર્ભુજં કેચિત્પદ્મન્યષ્ટભુજં
 તથા । કેચિત્સહસ્રવાહું તં તસિન્ શૃદ્ધતિ ધામનિ ॥૫૫॥ યદેત-
 ત્પરમં ધામ શ્રીકૃષ્ણસ્યોદિતં જનાઃ ।। અતર્ક્યં તદગમ્યં ચ
 સદાનન્દરસાત્મકમ્ ॥૫૬॥ તદીયા યેઽચતારાઃ સ્યુસ્તેપામેય

રનો જે તેજ. પુંજ તેના ઉત્કર્ષથી વળી શુકલભાસ્વર દિવ્ય દર્શન જેમનું
 છે, દ્વિભુજ એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાન તે અક્ષરના મધ્યમાં વિદ્યોતમાન દિવ્ય
 મહિરમાં વિરાજમાન છે ॥૫૦॥ સર્વેશ્વર રાજાધિરાજશ્રી પુરુષોત્તમ
 ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે ધામમાં દિવ્ય મુદર સરીરવાળા શ્રીદામા નંદાદિ પાર્પ-
 દોએ હાથમાં ધારેલાં શ્વેત છત્ર આમરાદિવડે આદરથી ઉપસેવન કર્યા
 થકા અને તે તે બ્રહ્માડને અધિપતિ તે તે ભવબ્રહ્માદિ અનેક અધીશ્વ-
 રોએ પ્રણામ કર્યા થકા અને અન્ય અનેક મુક્તોએ નિરંતર ગંધ પુષ્પ
 ધૂપાદિકવડે પૂજા કર્યા થકા અને ભક્તિસહિત ધર્મ તથા જ્ઞાન શકત્યાદિ-
 રૂપ ભગો તથા મૂર્તિમાન ઋગ્યાદિ વેદોએ સદા સ્તુતિ કર્યા થકા સદા
 વિરાજે છે ॥૫૧-૫૩॥ શૃદ્ધત્ ધામમાં રહેલા ભક્તો તે ભગવાનને જેવા
 દિવ્ય દેહની સ્થિતિવાળા ચતુર્ભુજ કે અષ્ટભુજ કે સદસભુજ જેવાને
 ઇચ્છે છે તે તે ભક્તોને તેમની રૂચિને અનુસારે સ્વયં ભગવાન તેમની
 આગળ પ્રાદુર્ભાવ પામીને તે તે રીતે અનુભવ કરાવે છે ॥૫૪-૫૫॥ હે
 જના । જે આ મેં પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ નારાયણનું બ્રહ્મપુર નામનું પરમ
 ધામ નિરૂપણ કર્યું તે સદાનન્દરસરૂપ છે અને અતર્ક્ય-આ આવું છે
 એમ કેવળ તર્કશુદ્ધિથી કે વિજ્ઞાનબળથી તર્ક કરી શકાય નહિ એવું અને
 અગમ્ય-કોઈએ પંજુ પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ એવું છે, પરંતુ તે ભગવાન

હુપાસયા । મત્તૈઃ સ્વધર્મનિરતૈસ્તત્પ્રસાદાત્તદાપ્યતે ॥૫૭॥ इत्ये-
तत्परमं गुह्यं मया ब्रह्मपुरं जनाः । । युष्मत्प्रीतिवशादद्य सहेपे-
णोपवर्णितम् ॥५८॥ कृष्णामकाय धूर्ताय नास्तिकाय कदाचन ।
रहस्यमेतद्गो भक्ता ! वक्तव्यं नैव सर्वथा ॥५९॥ मुनत उवाच—
इत्येतत्परमदयालुना प्रणीतं माहात्म्यं सदसि बृहत्पुरस्य तेन ।
श्रुत्वा ते सह मुनिभिर्जनाः प्रहर्षे सम्प्राप्य प्रभुमखिला ववन्दिरे
तम् ॥६०॥ श्रीकृष्णं ननु भगवन्तमेव ते तं जानन्तस्तदपि च
धाम तस्य राजन् ! । निश्चित्याथ च वपुषोऽन्त आत्मलभ्यं तद्व्ये-
वेत्यपि विविदुः प्रहृष्टचित्ताः ॥६१॥ इति श्रीभक्तसिद्धिजीवने नारायण-
चरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयપ્રકરણે પ્રથોધન્યુત્તવે બ્રહ્મપુરધામવર્ણનનામૈકચત્વારિ-
શોઽધ્યાયઃ ॥૪૧॥

શ્રીકૃષ્ણ અને તેમના અવતારોની ધર્મસહિત ઉપાસનાથી શ્રીકૃષ્ણને વિષે
ભક્તિરસના ઉત્કર્ષને જેઓ પામ્યા છે તેઓજ તેમના પ્રસાદથી તે ધામને
પામે છે ॥૫૬-૫૭॥ હે જનાઃ । આ પ્રકારે પરમ રહસ્યરૂપ એવું પણ
બ્રહ્મપુરનું સ્વરૂપ મેં તમારે વિષે પ્રીતિના પરવશપણથી આજ તારવથી
સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કર્યું છે ભક્તાઃ । આ બ્રહ્મપુરનું સ્વરૂપ નાસ્તિક
અભક્ત ધૂર્ત જનને કદાપિ સર્વથા નજ કહેવું, કેમકે આ તો અતિ રહસ્ય
છે ॥૫૮-૫૯॥ સુમતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ । આ પ્રકારે ભગવાન
શ્રીહરિએ પરમ કૃપા કરીને સભામાં સ્વભક્તોને કહેલું તે આ અક્ષર
બ્રહ્મપુરનું માહાત્મ્ય સાંભળીને સર્વે મુનિજનો અને હરિજનો પ્રહર્ષ
પામીને પ્રભુ શ્રીહરિને પ્રણામ કરવા મંડ્યા ॥૬૦॥ હે રાજન્ ! તે પછી તે
સમસ્ત ભક્તજનો ‘તે આ શ્રીહરિકૃષ્ણજ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે’
એમ નિશ્ચયથી જાણીને, ‘તે આ બ્રહ્મપુર ધામ પણ તે શ્રીહરિકૃષ્ણનુંજ
છે’ એવો નિશ્ચય કરીને અને ‘દેહને અંત તે અક્ષર ધામજ આપણે પ્રાપ્ય
છે’ એવો વિનિશ્ચય કરીને મનમાં બહુ હર્ષ પામ્યા ॥૬૧॥ ઇતિ શ્રીસ-
તંજિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રથોધન્યુત્તવે બ્રહ્મપુરધામવર્ણન-
નામૈકચત્વારિશોઽધ્યાયઃ ॥૪૧॥

મુપત ઉવાચ—અથાહ્મતા મગવતા સ્વસ્થાસાન્ યયુર્નૃપ ! । સર્વે
 ભક્તાઃ પ્રમું નત્વા સ ચાપિ નિજમન્દિરમ્ ॥૧॥ અનુત્સાહા અપિ
 નિજાન્ દેશાન્ ગન્તુ જનાશ્ચ તે । હરેરાજાપરા રાજો પાથે
 યાદીનિ ચક્રિરે ॥૨॥ પ્રમો પ્રાસાદિકં વસ્તુ ભૂત્વા વેશીપુ
 યુક્તિઃ । તન્મુલાન્યન્યસીલ્યંસ્તે દૂરદેશનયાય થે ॥૩॥ વસ્ત્રપા
 નાધ્વભક્ષ્યાદિ કોષ્ઠલેપુ નિમૃત્ય ચ । યોજયિત્વા વાહનાનિ સજ્ઞા
 આસન્નહર્મણે ॥૪॥ પ્રાતઃ કૃત્યં વિધાયૈવ તુભિકાવદ્ધરજ્જવઃ । સજ્ઞા
 વમ્ભૂયુર્મુનયઃ સ્કન્ધલમ્બિતપુસ્તકા ॥૫॥ નૃપાદ્ગુણમુપેત્યૈવ મગધ

અધ્યાય ૪૨ મો.

મુપતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! ત્યારપછી ભગવાને આરાધા આપેલા
 સમયે લક્ષ્મી પ્રભુને પ્રણામ કરીને પોતપોતાને ઉતારે ગયા ભગવાન પણ
 પોતાના નિવાસભવને પધાર્યા ॥૧॥ ઉતારે ગએલા તે આ હરિજનો
 ભગવાનના વિયોગની અસહનતાને લીધે પોતાના દેશોપ્રતિ જવામાટે
 અનુત્સાહી છે તથાપિ ભગવાનની આરાધાને પરાતપ હોધને જવાની ઈ-
 ચ્છાથી રાત્રિએ પાથેય (ભાતું) આદિક તૈયાર કરવા લાગ્યા ॥૨॥ તેઓએ
 જવાનો દેશ અદુ દૂર હોવાથી પ્રભુના પ્રસાદભૂત ચર્કરા આદિક વસ્તુને
 સરક્ષણ કરવા નાની કોથળીઓમા ભરીને યુઝિથી તેનાં મુખોપણ સારી
 રીતે સીવી લીધા ॥૩॥ તે હરિજનો વસ્ત્રો પાત્રો પાથેય આદિક સમગ્ર
 યાત્રોપકરણોને મોટા કોથળામા ભરી બાંધીને, વાહનોને બેડીને, પદવાના
 પ્રાત કાળમા પ્રયાણ માટે તૈયાર થઈ ગયા ॥૪॥ દેશાતરમા અસ જનોને
 બોધ આપવા શ્રીહરિએ પ્રથમ આરાધા આપેલા મુનિઓ સ્નાનાદિ પ્રાત
 કૃત્યને પરિસમાપીને, તુભિકાઓના મુખમા દૂપાદિક ચઢી જળ કાઢવામા
 ઉપયોગી હોરીઓ બાંધી દઈને, અવરથ રાખવાના પુસ્તકોને બાંધીને
 ખશાઉપર લટકતા ધારીને, પ્રયાણસમયે ભગવાનનાં દર્શનની ઉત્કટ,

૧ આ આધ્યાયમા મુનિસયોએ નાનાવિધ વુઝિ દર્શાવી સર્વાધિક્ષપણે કરેલી
 ભગવાનની સ્તુતિનુ વર્ણન થ્યું છે

દર્શનોત્સુકાઃ । તસ્યુઃ સર્વેઽપિ વિપ્રાઘાઃ સ્વસ્કન્ધાર્પિતયૃષ્યઃ
 ॥૬॥ નારાયણમુનિઃ સોઽપિ તેમ્યો દર્શનદિત્સયા । ભક્તપ્રિ-
 યોઽશ્વમારુદ્ધ નિર્યયૌ નગરાદ્વહિઃ ॥૭॥ જનસમ્મર્દમીત્યેવ
 નિર્ગચ્છન્તં પુરાદ્વહિઃ । તમન્વયુર્જનાઃ સર્વે મુનયઃ પાર્પદાસ્તથા ॥૮॥
 ક્રોશાર્ધદૂરાં નૃપતેર્દાર્ધિકામેત્ય ચ પ્રભુઃ । ભક્તાનાનન્દયંસ્તસ્યા-
 ષશ્વારુદ્ધઃ સ વર્ત્મનિ ॥૯॥ મુનીનાં તથ યૂથાનિ જનસહ્યાશ્ચ
 ભૂરિશઃ । ઘૃન્દાનિ યોપિતાં ચાશુ તં સમેત્ય ષવન્દિરે ॥૧૦॥
 અસ્માકં નગરે પ્રેપ્યા મુનયો મગવંસ્તવયા । પુનસ્તે દર્શનં શીઘ્રમ-

ઉત્કંઠાથી ઉત્તમ નૃપના ભવનના આગણામાં આવીને ઉભા રહ્યા ખીજ
 શ્રાક્ષણાદિ હરિભક્તો પણ પોતાના ખણાઉપર વાસની લાકડીઓ મુકીને
 ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા ॥૫-૬॥ ભગવાન નારાયણમુનિ પણ પોતાના
 ભક્તજનોએ ઈચ્છેલું પોતાનું દર્શન તે ભક્તોને આપવામાટે સ્વયં અશ્વ
 ઉપર બેસીને દુર્ગનગર થકી બહાર નિકળ્યા, કેમકે ભગવાન ભક્તપ્રિય
 હોવાથી ભક્તમનોરથના પરિપૂરણનેજ પોતાનું પ્રયોજન માને છે, માટેજ
 સંઘથી રહેલા તે હજારોહજાર ભક્તોને પોતાના દિવ્ય રૂપનાં દર્શન દેવાની
 ઇચ્છાથી સમુચિત વિસ્તૃત પ્રદેશને ઇચ્છતા થકા નગર થકી તરત બહાર
 નિકળી આવ્યા. 'જનોની લારે લીડય ઘઈ જશે' એવા ભય થકીજ શું ?
 એમ બહાર નીકળેલા તે આ ભગવાનની પાછળ સર્વે હરિજનો મુનિજનો
 તથા પાર્ષદો આદી નીકળ્યા ॥૭-૮॥ નગરથકી બહાર નીકળેલા પ્રભુ
 શ્રીહરિ નગરથકી અર્ધો કોશ દૂર પ્રદેશમાં વર્તતી ઉત્તમ નૃપતિની
 વાવ્ય (રાધા નામની)ને પામીને સમગ્ર ભક્તોને આનંદ આપવા અશ્વ
 ઉપર બેસીનેજ માર્ગના સમીપ પ્રદેશમાં ઉભા રહ્યા ॥૯॥ તે સમયે ત્યાં
 તત્ક્ષણ મુનિમંડળો સૌએસો આવીને ભગવાનને પ્રણામ કરવા લાગ્યાં
 તથા હરિભક્ત સ્ત્રીપુરુષોના અનેક સંઘો ત્યાં તત્કાળ આવીને ભગવાનને
 પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમાં સત્સંગિજનો એમ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે-
 હે ભગવન ! અમોને સદુપદેશથી કૃતાર્થ કરવા આપે આપના મુનિઓ
 અમારા ગામ નગરો પ્રતિ મોકલવા તથા આપનું દર્શન અમોને કરીથી

સ્તિવતિ પ્રાર્થયન્ જનાઃ ॥૧૧॥ પ્રજિષ્યન્તોઽય મુનયો નાનાદેશા-
સ્તદાસ્યા । પદ્મજલિપુટાઃ પ્રીત્યા તં પ્રણમ્ય ચ તુટ્ટુઃ ॥૧૨॥
મુનય ઝુઝુઃ—સ્વામિસ્ત્યં પરમેશ્વરશ્ચ પરમં પ્રહ્લાસિ વેદોદિતં
ધૃત્વાદૌ પુરુષાટ્ઠતિં વિધિમરીચ્પાદિક્રમેણાશિલમ્ । વિધ્યં

જલદી જેમ થાય તેમ અમારી ઉપર અનુમદ કરવો ॥૧૦-૧૧॥ તે પછી
શ્રીહરિની આશાથી નાનાદેશો પ્રત્યે પ્રયાણ કરશે એવા મુનિઓ શ્રીહરિને
પ્રણામ કરીને બે દાઘ જોડીને પ્રીતિથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૨॥

મુનિઓ સ્તુતિ કરે છે—હે સ્વામિન્ ! અગો સર્વે આપના રોષભૂત
(પરતંત્ર) દાસ છીએ અને આપ અમારા રોષી સ્વામી છો, કેવળ
અમારા સ્વામી છો એટલું જ નહિ કિંતુ આ સમસ્ત જગતના આપ
સ્વામી છો, ‘વતિં વિશ્વસ’ એવી શ્રુતિ છે. ‘સ્વરશ્માત્મનિ સજાતં સ્વામિત્વં
મહાનિ સ્થિતં’ ‘દાસમૂતાઃ સ્વતઃ સર્વે ક્ષાત્માનઃ પરમાત્મનઃ’ ‘પદ્મ પુષ્પ
હરિઃ સ્વામિશબ્દવાચ્યોઽસ્તિ સર્વથા’ એવી સ્મૃતિ છે. સર્વના સ્વામી આપને
હીધે અમો સનાથ યદિને અમો ધન્યશાળી થયા છીએ. વળી વેદોદિત
પરમેશ્વર આપજ છો—‘તમીશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વરશ્ચ’ ઇત્યાદિ શ્રુતિનાં ઇશ્વર
બ્રહ્માદિકનાં પણ ઇશ્વરપણે શ્રવણ થતા પરમેશ્વર આપજ એક છો. વળી
વેદોદિત પરબ્રહ્મ આપજ છો—‘યતો વા હમાનિ મૂતાનિ જાયન્તે વેમ
જાતાનિ જીવન્તિ યય્યયન્મભિસંવિશન્તિ’ ઇત્યાદિ વેદાંત વાક્યોએ પર-
બ્રહ્મપણે તેમનાં અસાધારણ લક્ષણોવડે નિરૂપણ કરેલા આપજ છો
આવા સર્વના સ્વામી પરબ્રહ્મ પરમેશ્વર આપજ પ્રથમ પુરૂષરૂપે (પુરૂષ-
સૂક્ત પ્રતિપાદ્ય પુરૂષરૂપે) પ્રાદુર્ભાવ પામીને બ્રહ્મા, તેના પુત્ર મરીચિ,
તેના પુત્ર કરશપ, આવા અનુક્રમથી સ્થાવર જંગમાત્મક આ સમસ્ત
(વ્યહિરૂપ) વિશ્વને સર્જે છે સૃષ્ટિમાં અન્ય ઉપકરણની આપને અપેક્ષા
નથી, કેમકે પોતાની શક્તિથીજ આપ સર્જે છે. સર્ગમાં જે આ કાળ
અદૃષ્ટાદિ સદકારિ કારણ કહેવાય છે તે પણ તમારીજ શક્તિ છે. સર્વ
શરીરી આપનું તે પણ શરીર છે, માટે તે તમારૂં કાર્યોપશોગી અપૃથક્-
સિદ્ધ વિશેષણ થાય છે, તેથી તે તમારી શક્તિજ કહેવાય અથવા—‘પરા-

સ્થાવરજઙ્ગમાત્મકમિદં શક્ત્યા સૃજસ્યાત્મનઃ પાતું તત્તિમિકૂર્મ-
શૂકરમુલા ઘત્સે સ્વતન્ત્રસ્તનુઃ ॥૧૩॥ દેવાન્સાધુજનાંશ્ચ ધર્મમ-
મિતો રક્ષંશ્ચ ધર્મદ્રુહો દૈત્યાન્દૈસિ ધૃતાકૃતિઃ પ્રતિયુગં ધર્મપ્રિ-

ડસ્ય શક્તિર્વિવિધૈવ શ્રૂયતે સ્વામાવિકી જ્ઞાનબલક્રિયા ચ' આ શ્રુતિએ
નિરૂપણ કરેલી પોતાને અસાધારણ (પોતા વિષે નિલ્ય વર્તતી) વિચિત્ર
શક્તિએ યુક્ત એવા આપનું જે આ વિચિત્ર જગતનું નિર્માણ છે તે
અનાયાસસાધ્ય છે, એવા અભિપ્રાયથી 'શક્ત્યાઽઽત્મનઃ' એમ કહે છે.
અથવા 'આત્મનઃ' આ પદ પંચમી વિલકત્યંત લેવું, અર્થ એવો કરવો
કે-પોતાથી આ જગતને સ્વશક્તિથી પ્રથમ સર્જે છે. 'સૃજતિ' આ
નિર્દેશથી નિમિત્તકારણત્વ, 'આત્મનઃ' આ પદનું નિર્દેશથી ઉપાદાનકાર-
ણત્વ, 'શક્ત્યા' આ નિર્દેશથી સહકારિકારણત્વ સિદ્ધ થાય છે, તો એરીતે
સર્વવિધકારણપણું આપનુંજ સિદ્ધ થાય છે, એટલું તાત્પર્ય છે. સૂક્ષ્મ
ચિત્ અચિતે વિશિષ્ટ એવા આત્માથી આ સ્થૂળ વિશ્વનો આવિર્ભાવ કરે
છે, એમ કહેવાથી ઉપાદાનકારણપણાની ઉપપત્તિ થાય છે. 'સૃજતિ'
આ પદનો આવૃત્તિથી અન્વય લેતાં, 'પ્રથમ પોતાથી મહદાદિ અંકાંત
આ જગતને શક્તિવડે સર્જે છે' એમ કહેવાથી સમષ્ટિસૃષ્ટિ કહી અને
'પુરુષાકૃતિને ધારીને વિધિ મરીઆદિ ક્રમથી આ સ્થાવર જંગમ વિશ્વને
સર્જે છે' એમ કહેવાથી વ્યષ્ટિસૃષ્ટિ કહી. એરીતે તમો સમષ્ટિસૃષ્ટિ
તથા વ્યષ્ટિસૃષ્ટિના કારણ છો. સર્જેલા આ વિશ્વમાં અનુપ્રવેશ કરીને
અંતર્યામિરૂપે રહીને તેનું રક્ષણ કરતા થકા પણ તે તે સમયે આ જગતને
આવી પડતા ઉપદ્રવની નિવૃત્તિમાટે તમોજ સ્વતંત્રપણે મત્સ્ય કૂર્મ વગેરે
વિગેરે અવતારોને ધારણ કરો છો ॥૧૩॥ હે વિભો ! ધર્મપ્રિય આપનું
ધર્મરક્ષણ પરમ ફલ છે, માટેજ ધર્મનિષ્ટ દેવો અને સાધુજનોનું ધર્મ-
વિરોધી અસુરો થકી સંરક્ષણ કરવા યુગયુગમાં રામ કૃષ્ણાદિ દિવ્યાકારને
ધારણ કરીને, ધર્મવિરોધી દૈત્યોને હણીને ધર્મનિષ્ટ જનો અને તેમણે
પાળવાના ધર્મનું સર્વથા સંરક્ષણ કરો છો. તે અવતારરૂપ સમસ્ત દિવ્ય
મૂર્તિઓ તમારાજ દિવ્ય અસાધારણ ઐશ્વર્યે સદા સંપન્ન છે અને પોતાને

યસ્ત્યં વિમો ! । સર્વાસ્તાસ્તનવસ્તવાશિલનિજૈશ્વર્યેણ યુક્તા-
સ્તથા ચક્રાદ્યાયુધદર્શિતાતિમહસઃ સન્તિ પ્રતાપશ્રુતાઃ ॥૧૪॥
મૂર્તિસ્તે ભગવન્નિયં ત્વિહ નૃણામજ્ઞાનવિચ્છિન્નતયે જાગ્રત્સ્વપ્નસુપ્-
ત્તિભિઃ પરિહૃતાઽવસ્થાભિરવ્જેક્ષણ ! । ધર્મે પારમહંસ્યમેવ દધતી વ્ર-
હ્મસ્વરૂપસ્થિતિરુન્નિદ્રા ભવપાશમોચનકરી વર્વર્તિ સર્વોપરિ ॥૧૫॥

અસાધારણ સુદર્શનાદિ દિવ્ય આયુધોએ પ્રકારયમાન દિવ્ય તેજે સંપન્ન છે
અને પોતાના પ્રતાપથી પ્રખ્યાત છે તે મૂર્તિઓ પ્રાકૃત નથી ॥૧૪॥ હે
કમળનયન ભગવન્ ! જે આ આપે હમણાં પરમ કૃપાથી અમારા પ્રત્યક્ષ-
પથને પમાડેલી દિવ્ય મૂર્તિ છે, તે આ દિવ્ય મૂર્તિ તો આ લોકમા વર્તતા
મનુષ્યોના અનાદિ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિમાટે પ્રકટેલી છે-અજ્ઞાનથકી પ્રબળ
આસુરવર્ગ કોઈ પણ નથી, દિવ્યાયુધ સુદર્શનાદિકની પણ એના નિવારણમાં
શક્તિ નથી, તે આ આસુરવિશેષ અજ્ઞાનની વિચ્છિન્નિમાટે આપે સાક્ષાત્ તે
આ દિવ્યાકૃતિ કૃપાથી હમણાં અમારા નયનએ ચર કરી છે. ઇતર મનુષ્યને
સમાનપણે જણાતી પણ આ મૂર્તિ સર્વાદિ ગુણના કાર્યમૂલ જાણેતાદિ નવું
અવસ્થાએ રહિત દિવ્યજ વર્તે છે. વળી આ મૂર્તિ પારમહંસ્ય ધર્મ જે પરમ-
હસોના પરમગુરૂ શ્રીનરનારાયણાદિકને પ્રિય આહિંસા ઉપશમ તપાદિરૂપ
સદાચાર છે તેને જગતમાં સુદૃઢ કરવા સ્વયં એજ ધર્મને ધારણ કરી
રહેલી વર્તે છે. શસ્ત્રથી જેનું નિરાકરણ થઈ શકતું હોય તેના નિરાકરણ
માટે ધારેલા અવતારમા શસ્ત્રધારિપણું અપેક્ષિત છે. (શિશુપાલાદિ
દૈત્યોના હનનમાં આ પ્રસિદ્ધ છે) પારમહંસ્ય ધર્મથીજ એક વિનિવારણ
કરવા યોગ્ય અજ્ઞાનની નિવૃત્તિમાટે પ્રવર્તેલા આ અવતારે પારમહંસ્ય
ધર્મધારી થવું જોઈએ. માટે જેવું જે નિવર્તનીય હોય તેને અનુગુણ
સાધનનો આ પરિગ્રહ યુક્ત છે. અજ્ઞાન તો શસ્ત્રથી નિવર્તનીય નથી કિંતુ
પારમહંસ્ય ધર્મથીજ નિવર્તનીય છે માટે તેનોજ આ મૂર્તિએ પરિગ્રહ
કર્યો છે, માટેજ આ મૂર્તિની પોતાને અસાધારણ બ્રહ્મસ્વરૂપમા સ્થિતિ
વર્તે છે, માટેજ ઉન્નિદ્રા-તમના વિરોધે સ્વબાવવાળી, વાસના જેનું
લક્ષણ છે એવા સમય લવભાશને વિનાશ કરનારી, સમસ્ત અવતારો

શ્રદ્ધા શાન્તિરતિક્ષમા નિપુણતા લજ્જાં તિતિક્ષા દયા તુષ્ટિર્મૈત્ર્ય-
મયં શમો દમતપો વિદ્યા નયઃ સત્ક્રિયા । વૈરાગ્યોપરતી વિવેક-
વિનયાવષ્ટાક્કયોગઃ સ્મૃતિરૈશ્વર્યાણિ મહાન્તિ સન્તિ મગવન્નેતાનિ
મૂર્તાવિદ્ ॥૧૬॥ નિષ્કામત્વમનન્યસાધ્યમુરુઘા નિઃસ્વાદનિર્લોભતે
નિઃસ્નેહત્વમમાનિતા વિમદતા જ્ઞાનં ચ વિજ્ઞાનયુક્ત । દત્ત્યાદ્યાઃ

થકી અત્યુત્કૃષ્ટપણે વિરાજે છે ॥૧૫॥ હે ભગવન્ ! આપની આ
દિવ્ય મૂર્તિમાં શ્રદ્ધા શાંતિ ક્ષમા નિપુણતા લજ્જા તિતિક્ષા દયા તુષ્ટિ મૈત્રી
અભય શમ દમ તપ વિદ્યા નીતિ સત્ક્રિયા વૈરાગ્ય ઉપરતિ વિવેક વિનય
વિગેરે દિવ્ય ગુણો, અષ્ટાંગયોગ, (નિષ્પન્ન સમાધિપણાદિ) સ્મૃતિ-ભૂત-
ભવિષ્યાદિ અભિજ્ઞ અર્થોના જ્ઞાનનું સામર્થ્ય અને અણિમાદિ મહાઐશ્વર્યો
સન્તિ-વર્તે છે. આ સ્થળે ‘સન્તિ’ પદથી કહેલી સત્તા તો પ્રયોજ્ય-
પ્રયોજક ભાવથી સમજવી. શ્રદ્ધાદિ ગુણો ભગવાનને વિષે વર્તે છે એમ
કહેવામાં કશું સ્વારસ્ય નથી માટે આ ગુણો પ્રયોજ્ય છે અને ભગવાન્
પ્રયોજક છે, એટલે અર્થ એવો થયો કે આ શ્રદ્ધાદિ સર્વે આપની દિવ્ય
મૂર્તિને અધીન સત્તાવાળું છે (શ્રદ્ધા શાંતિ આદિકના સંપાદન માટે
અન્ય સાધનના શોધનની અપેક્ષા નથી આ સર્વ શાંત્યાદિ ગુણગણ આજ
મૂર્તિના અનુધ્યાનથી આવી મળે છે. આ મૂર્તિના અનુસ્મરણથીજ
શ્રદ્ધાદિ સર્વની સિદ્ધિ થાય છે, એવો ભાવ છે) અથવા જે આ શ્રદ્ધા
આદિ જેમાં છે અને અષ્ટાંગયોગ અતે જેમાં છે એવો નિઃશ્રેયસનો ઉપાય-
વર્ગ છે તથા જે અણિમાદિ યોગસિદ્ધિરૂપ ઐશ્વર્યો છે તે આ સર્વે
આપની આ દિવ્ય મૂર્તિમાં નિલ પ્રાકુર્ણત વર્તે છે, નિઃશ્રેયસ આપવા
પ્રકટ થએલા આપ તેમાં ઉપયોગી આ સર્વ ગુણગણ સદૈવ પ્રકાશ
કરો છો, એવો તેનો આશય સમજવો. પ્રથમ પદ્યમાં શ્રદ્ધાદિગુણો ભગવ-
ન્મૂર્તિના ધ્યાનથી આવે છે એવો અર્થ છે અને દ્વિતીય પદ્યમાં શ્રદ્ધાદિ
ગુણો ભગવન્મૂર્તિમાં અખંડ અનુવર્તે છે એવો અર્થ છે ॥૧૬॥ હે ભગ-
વન્ ! અનન્યસાધ્ય નિષ્કામતા નિઃસ્વાદતા નિર્લોભતા નિઃસ્નેહતા નિર્મા-
નિતા નિર્મદતા જ્ઞાનવિજ્ઞાન સદિતતા, ઇત્યાદિ આપનાજ સદૈવ શક્તિ

શ્વલ શક્યસ્તુ ભગવન્મૂર્ત્યાઽનયાઽઽવિષ્કૃતાસ્તન્વા નાપરયાઽ-
સ્ત્યતો મુનિવરગ્રહ્યાદિસેવ્યા ત્વિયમ્ ॥૧૭॥ યેઽત્રાત્મીયકુકર્મતો
ભુવિ નરા જાતાશ્ચ નીતા ઘશં સર્ગેણાલમધર્મજેન ભગવંસ્તાન્દુ-
ર્નિવાર્યાત્તતઃ । કો વા મોચયિતું ક્ષમસ્ત્વદપરો દૈત્યાંશપાપઙ્કિનાં
શાસ્ત્રૈઃ કલ્પિતયુક્તિર્કનિવૃહૈર્વસ્ત્રમ્યમાણાન્મુવિ ॥૧૮॥ સ્વીયાન્
પાસિ સદા હ્યધર્મજકુલાત્વં દમ્ભમાયાકલિર્હિંસાક્રોધદુરત્કિમૃ-

વિશેષો છે, તે આપના અનુગ્રહવિશેષથીજ કોઈકજ આવી જાતના
ગુણવિશેષને પામે છે. આપ હમણાં અનન્યસાધારણ નિષ્કામતાદિરૂપ
શક્તિઓને આ મૂર્તિવિશેષમાં પ્રકાશ કરતા થકા પ્રકટ થયા છો. આવા
ગુણો અન્ય અવતારે આવી રીતે આવિષ્કાર કર્યા નથી. માટે આ દિવ્ય
મૂર્તિજ ઉક્ત ગુણની પ્રાપ્તિમાટે મુનિવરો તથા ગ્રહ્યાદિ સર્વેએ સેવનીય
છે ॥૧૭॥ હે ભગવન્ ! જે નરો મુકૂતના ફળભૂત માનવ જન્મને પામીને
પણ પોતાના પ્રબળતર પાપના પરિપાકે અધર્મવંશભૂત લોભ ક્રોધ
કામાદિકના અત્યંત વશપણને પમાડેલા છે અને આમુરશભૂત
પાપડિગુરુઓના સહવાસને પામીને તેમણે ઉપદેશ કરેલાં અસન્ધાઓમાં
મળી આવતા, કુકટપનાજ એક મૂળ જેમાં છે એવા અસત અનેક
તર્કોએ કરીને વ્યાકુળ શુદ્ધિવાળા હોઈને અસન્માર્ગમાં વારંવાર ભ્રમ્યા
કરતા છે, આવા તે દુર્જનોને પણ પોતાના દિવ્ય તેજથી પોતાવિષે અભિ-
મુખ કરીને, તે દૂર્નિવાર્ય અધર્મવંશ થકી અને પાપડિઓના અસત તર્કરૂપ
કંટકમય અસન્માર્ગ થકી પાછા વાળીને, જ્ઞાન વૈરાગ્યાદિ સંપાદન કરાવીને
લવસાગર થકી પાર ઉતારવા આપના થકી બીજો કોણ સમર્થ થાય ?
કોઈ પણ નહિ ॥૧૮॥ હે હરે ! જેઓ પુણ્યપરિયાકથી સ્વતઃ તમારે અભિ-
મુખ થઈને તમારા ચરણના શરણને પામ્યા છે તે આત્મીય જનોનું દંભ
માયા કળિ હિંસા ક્રોધ દુરજિ મૃત્યુ શકતા વ્યામોહ વિગેરે મુખ્ય જેમાં છે
એવા અધર્મકુળ થકી અને અવિદ્યાના કાર્યભૂત તામિસ અંધતામિત્ર તમ
મોહ મહાતમ આ પંચક થકી પણ નિરંતર તમો રક્ષણ કરો છો અર્થાત્ તે-
મની અનાદિકાળથી અનુવર્તતી વિપરીત વાસનાને નિરવશેષ વિનાશ કરીને,

ત્યુનિકૃતિવ્યામોહમુખ્યાજ્ઞનાન્ । તામિસ્રાદિમપજ્ઞકાદપિ ચ
તાનાવિચકાત્પાલયન્નટં પારમહેસ્યમાત્મમહસા ધર્મે મુદાડવપ્રથઃ
॥૧૯॥ યે કેચિહુરવોડચ વૈન્યમસ્રરુદ્શકાત્તદ્વાતાકૃતીર્વિઞ્ઞાણા
ધનલોલુપા વિનિયમા જૈદ્ધે ચ શૈશ્વે રતાઃ । શાસ્ત્રાર્થાશ્ચ કુતર્કયુ-
ક્ત્યમિહતાન્સાન્વોધયન્તો જનાંસ્તેડચ ત્વન્મહસા તમાંસિ તરણે-
ર્માંસેવ યાન્તિ ક્ષયમ્ ॥૨૦॥ લોકેડસિન્દિ નરાઃ સ્ત્રિયશ્ચ કલિના
કામેન ચાપ્યર્દિતાઃ સર્વે વાનરતુલ્યતામુપગતાઃ સન્તિ પ્રમો !

પ્રમાદથી પણ પ્રવર્તતા અધર્મવંશ પ્રસંગને દૂર કરીને, કુસંગદોષથી કદાચિત્
ઉદ્ભવનારા તામિસ્રાદિ લયને ટાળીને, ધર્મ જ્ઞાન ભક્તિની અભિવૃદ્ધિ
કરતા થકા પોતેજ દત્તાવધાન (મન દધને) થઈ તમો રક્ષા કરો છો.
એરીતે કાળબળથી નહપ્રાય થએલા પારમહંસ્ય ધર્મને પોતાના પ્રતાપથી
પૃથ્વીઉપર આપ ઉત્સાહથી વિસ્તારો છો ॥૧૯॥ પૃથુરાબળના સોમા
અશ્વમેધ યજ્ઞના ભંગમાટે પ્રવર્તેલા ઇન્દ્રે પરિચ્છ કરેલા અને કાર્ય કરી
રહેતાં પછીથી પરિત્યાગ કરેલા વિવિધ પાપંડવેયોને લોકોને ઠગવા માટે
ધારી રહેલા, પોતાને અસાધારણ ગુરૂપદને પ્રખ્યાપન કરતા, ધનનારીના
અપહરણપરાયણ, શૌઆદિ નિયમોએ વર્ણત, રસના ઉપસ્થના તર્પણ-
માંજ એક પ્રવર્તેલા, સમ્પ્રજ્ઞાઓને ઉપઘાત કરનારા કુતર્ક બળનેજ
પોતાના આશ્રયમા આવેલા જનોને બોધ કરતા, ભૂમિ ઉપર સદ્ધર્મનો
ઉપઘાત કરનારા જે કોઈભટકે છે તે અશુર ગુરૂઓને પોતાના પ્રતાપથી
ઉદય પામેલો સૂર્ય અધકારનેજ જેમ એમ તત્ક્ષણ તમો પ્રણાશ કરો છો
॥૨૦॥ હે પ્રભો ! આ લોકમાં પ્રાય. નરનારીઓ અધર્મબંધુ કલિયુગ
અને અધર્મસર્ગભૂત કાર્મે પરાલવ પમાડેલા, માટેજ પરસ્પર બ્રાતૃભ-
ગિનીભાવ ભર્તૃભાર્યાભાવ આદિકને ઉલ્લંઘન કરીને વાનરસમાન યથેષ્ટા-
ચારી થઈ નિર્લજ્જ વર્તે છે. જ્ઞાને પણ ભક્ષણ કરી જવા અભિમુખ
દોડી આવેલા યક્ષોજ જેમ એમ હમણાં નરો પ્રાયઃ મર્યાદા મુકીને પૂજ્ય-
ને પણ ભક્ષણ કરવા અભિમુખ દોડી આવે છે, અર્થાત્ પરદ્રવ્યના ઉપ-
ભોગ અર્થે ખરપ્રાણના અપહરણપર્યંત પણ પ્રવર્તે છે. અને હાલમાં

નિહ્વપાઃ । યક્ષા અત્તુમિવ દ્રુતા વિધિમપિ પ્રાયો નરાઃ સામ્પ્રત
 સ્વૈરિણ્યાદય યવ સન્તિ યનિતાસ્થેષા વલાસ્યોદ્રતાઃ ॥૨૧॥ તાને
 તાન્કૃપયા ત્વમેષ સદય । ત્રાતું સમયોઽસિ વૈ પ્રાગુક્તાન્સમા-
 નદીલિનિ ઇમે યસ્માન્નજન્તે ગુરુન્ । પ્રાયઃ ક્ષિપ્યપરમ્પરાં તુ ગુરવો
 ધાવન્ત્યદેવા યથા વ્રહ્માણં જઘનોદ્રવાઃ સ્વલુ ગતિસ્તેષાં કથં
 સ્યાન્નુભા ॥૨૨॥ ઈદ્દૃપાતકદુર્વિધાન્ હૃતધિયસ્તાન્ સમ્પદાઽઽ-
 સુર્યયા ક્ષણાન્સંસૃતિકપ્લવસ્ત્વમવિતું સૈશ્વર્યમાવિષ્કુર । વૈવીં

વનિતાઓ પણ બળ નામના દૈત્યના ગુબધથી ઉત્પન્ન થએલી પણ પ્રકા
 રની સ્વૈરિણી આદિકજ છે (એજ આ રીતે મૂર્તિમાન થઈ આવી છે)
 જે નારી સમાન વર્ણુમા પ્રીતિવાળી તે સ્વૈરિણી કહી છે, જે અસંવર્ણુમા
 પણ રૂચિવાળી તે કામિની કહી છે. તેમા પણ જે અતિ ચંચળ હોય
 તે પુશ્વતી કહી છે ॥૨૧॥ હે સદય ! તે આ દુર્બુદ્ધિ જનો પૂર્વોક્ત
 સમાન સ્વભાવવાળા ગુરુઓનો આશ્રય કરે છે, જે ગુરુઓનો પર
 પરા ક્રમથી ગુરુપીઠને પામીને, પીઠલાસને કામોપભોગમાટેજ માનીને,
 વિષયોપભોગમાટે શિષ્યપરપરામાજ જઘનમાથી જન્મેલા અમુરો મૈથુન
 માટે પિતા ક્ષણાની પાછળજ જેમ હોડી આવ્યા હતા તેમ માહાત્મ્ય
 દર્શનપૂર્વક મૈથુન માટે નિર્ભજ થઈને હોડાહોડ્ય કર્યા કરે છે જાવા
 ગુરુશિષ્યોની શુભ ગતિ કેમ થાય ? નજ થાય માટે કામાન્ધ વાનરાચાર
 એવા પણ તે જનોને તમો એકજ કૃપા કરીને પોતાના પ્રભાવમાત્રથી
 પોતાને સન્મુખ કરીને, જ્ઞાન વૈરાગ્યાદિ ઉપનવીને કવિકામાદિક થકી
 રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ॥૨૨॥ જાવા પાતકોએ કરીને દુર્ગતિને પામનારા,
 આમુરો સપદાએ સંપન્ન, નષ્ટ બુદ્ધિવાળા જનોનું સચુકલવન કોઈ પણ
 પ્રકારે નજ થાય, કારણ કે તેઓ આપના નિમઢપાત્રભૂત થયા છે, 'ક્ષિ
 યામ્યજઞ્નમસુમાનામુરિષ્વેવ યોનિષ્ઠ' એમ આપે પૂર્વે કહ્યું છે આવાઓ
 ઉપર પણ હમણા આપ મનમા દયા લાવીને પોતાનાજ સાક્ષાત્ રૂપથી
 પ્રાદુર્ભૂત થઈને પોતાના અસાધારણુ એશ્વર્યને પ્રકટ કરો છે માટે તમો
 તેજ પરમ કૃપાથી તેવા અમુરજનોના સચુકલવન માટે પોતાના એશ્વ

સમ્પદમાધિતાંસ્તુ ભગવંસ્ત્વદ્ભક્તિવોધોદયતાઃ સદ્યઃ સાધવ एव
 ધામ પરમં તે પ્રાપયન્તિ ક્ષિતૌ ॥૨૩॥ સચ્છાસ્ત્રીયપદૈશ્ચ યુક્તિસ-
 હિતૈસ્તાન્મત્પથં ચોદયન્નન્તર્યામિતયા તદીયહૃદયામીપ્રાંશ્ચ દેવા-
 ર્યને આવિષ્કાર કરો. 'તમો પશુ સમર્થ છે ? તો તેમનું સમુજ્જવન
 તમો કરો' એમ બે આપ કહેતા હો તો અમો કહીએ છીએ કે-હે ભગ-
 વન ! પૃથ્વી ઉપર જે કોઈ દૈવી સંપદાને આશરેલા છે તેઓના સમુ-
 જ્જવનને તો તમારા અનન્યભક્ત સાધુઓજ તમારા સંબંધવાળા
 ભક્તિયોગાદિકના ઉપદેશથી કરાવશે અને તેઓને તમારી ભક્તિથી તમારા
 પરમ ધામપ્રતિ તત્કાળ પહોંચાડશે, કારણ કે દૈવીસંપદાએ સંપન્ન જનોને
 સાધુઓ ઉપર અને સદુપદેશમાં આદર સહજ વર્તે છે, અસુરજનો તો
 પ્રકૃતિથી તેમાં વિદ્વેષી હોય છે, માટે તેમનું સમુજ્જવન તો તમારા
 ઐશ્વર્યને આધીન છે. તેવા અસુર જનોના સમુજ્જવનમાં સંતો સમર્થ
 નથી માટે તેતો તમારેજ કરવું ॥૨૩॥ 'ક્ષિપામ્યજન્મમશુભાનાસુરીણ્યેવ
 યોનિષુ' એમ ભગવાનેજ નિયંત્રના પાત્રપણે કહેલાઓનું સમુજ્જવન કેમ
 ઘટે ? એવી તો શંકા નજ કરવી. જેનોજ અધોગતિ આપવાનો સંકલ્પ
 હોય તેનોજ બે ફરી ઉર્ધ્વગતિ આપવાનો સંકલ્પ થાય તો તેઓનું સમુ-
 જ્જવન કેમ ન ઘટે ? ઘટેજ. બે સંકલ્પને ફેરવે તો અવ્યવસ્થિત
 સ્થિતિવાળા ગણાય ? તો તેમ નથી. સર્વેશ્વર હોવાથી પ્રશાસન પથમાં
 સતત ભગદ્ગ રહેનારાપણુ નિરવધિ કૃપાનિધિ ભગવાનનો જે કૃપાતિશય
 છે, તે સ્વાભાવિક પોષ્યપોષક ભાવ(જીવો પોષ્ય છે અને ભગવાન પોષક
 છે આ ભાવ સ્વાભાવિક છે)ને સમુદ્બોધ (અનુસ્મરણ) કરાવીને,
 તેથીજ સંકલ્પેલા દરમિયાન ભગવાનને વિમુખ કરાવીને સંરક્ષણના ઉપા-
 યમાં પ્રવૃત્તિને કરાવે. તો આ ભગવાનનો અવતાર ઈતર અવતારોની
 અપેક્ષાએ અત્યંત વિવક્ષણુ, આમુરસંરક્ષણનો એકાંતિક છે, આ અર્થને
 સ્પષ્ટ જણાવા માટે હવે કહે છે—હે વિશ્વા ! તમો અત્યંત વિમુખ,
 પ્રકૃતિથી વિદ્વેષી એવા પશુ અસુરજનોને કેવળ કૃપાથીજ સમુજ્જવિત
 કરવા પ્રથમ તેમના આક્ષુષ અને માનસ પ્રલક્ષમાં તેમને તેમને અભીષ્ટ

નિવદન્ । તત્તન્મૂર્તિધરો મનાંસિ સહસા સ્વર્સિસ્ત્વમાકર્પયન્નૈશ્વ
 યંણ નિજેન તદ્દુદયગો ભૂયાઃ સમાધૌ વિમો ! ॥૨૪॥ એશ્વર્ય મહ-
 દેતદેવ તવ વૈ પ્રોક્તં હાસાધારણં દુષ્ટાનામપિ ચન્મનોનિયમનં
 મૂર્તૌ તવ સ્યાદ્દુતમ્ । કામાહદુતિકોપમત્સરમુલ્લેહતૈર્હતૈસ્ત્વચશઃ

તે તે દેવોરૂપે સન્નિધિ આપીને તેમના મનને પોતાવિષે આકર્ષણ કરીને
 પોતાને સન્મુખ કરો છો અતર્થામી આપને તેમના હૃદયને પ્રિય તે તે
 દેવોના સ્વરૂપાદિકનું વિજ્ઞાન દુર્લભ નથી એરીતે પોતાવિષે અભિમુખ્ય
 સંપાદન કરીને, તે પછી સમ્પ્રદાયનુ તાત્પર્ય યુક્તિપૂર્વક નિરૂપણ કરીને,
 પોતાના અસાધારણ ઐશ્વર્યથી તેઓના મનને આકર્ષાને પોતાવિષે પ્રેમ
 રસપૂર્ણ કરીને આનાયાસથી સમાધિ સંપાદન કરાવીને તે સમાધિસમયે
 સ્વાસાધારણ દિવ્ય રૂપને પ્રકાશ પણ કરો છો, માટે અમો એજ પ્રાર્થના
 કરીએ છીએ કે-એજ રીતે તે સર્વને અભિમુખ કરીને સદર્શનો અવબોધ
 આપીને, તેમના મનને એકદમ આકર્ષણ કરીને, તેથી તેમને થએલી
 સમાધિમા અપ આવિર્ભાવ પામો સર્વતનુ આપ લગવાનનુ તેને
 ઈદદેવો રૂપે પ્રથમ જે પ્રકાશન છે તે વિમુખોને અભિમુખ કરવામાવ
 માટે છે જેમ વેદનુ નિર્લેગુણ્યમાં પરમ તાત્પર્ય છે છતાં પણ જનોને
 પોતાવિષે અભિમુખ કરવા ત્રેગુણ્યવિવચયણ છે તેમ ॥૨૪॥ હે સ્વામિન્ !
 સહસ્ર શત્રોવડે પણ જેનો વિનાશ શક્ય નથી, અધર્મવશમા મુખ્ય
 એવા કામ અહંકાર ક્રોધ મત્સર આદિક આતર આસુરોના વિના
 શરૂપ તમારેજ અસાધારણ જે આ યશ છે તે પૂર્વે કરેલા શિતિસુત
 હિરણ્યાક્ષાદિ બાણ દૈત્યોના વિદારણ થકી પણ અત્યંત શ્રેષ્ઠપણે જગ
 તમા પ્રખ્યાતિ પામ્યુ છે અને પ્રખ્યાતિને પામશે, કારણ કે આ કામાદિ
 આંતર અસુરોના વિનાશથી ઉક્તવિધ દુષ્ટ જનોના પણ મનનુ પરબ્રહ્મ
 આપને વિષે એકદમ નિયમન થઈ જાય છે આજ તમારૂં અતિશયિત
 અસાધારણ ઐશ્વર્ય છે કેટલાએક અસુરોનો વિનાશ તો આપના પ્રતા
 પથી ઈન્દ્રાદિ દેવો પણ કરી શકે છે અસુરોના અસુરપણાને કરનારા
 જે કામાદિ દૈત્યો છે તેમનુ હનન તો તમોએજ એક સાધ્ય છે,

પુત્રાણાં હનનાદિતેરતિતરાં સ્યાતં મવિપ્યત્યપિ ॥૨૫॥ દૈત્યા યે વ-
લિનો હિરણ્યકશિપુપ્રાધાનિકાશ્ચાત્મનો રૂપૈર્દિવપતિચન્દ્રમાસ્ક-
રમુલ્લૈર્યજેષુ ભાગપ્રહાઃ । સ્વીયં તેઽપિ મનો ન યન્તુમશક્ત્કામ-
ક્રુધાદૈર્ભૂશં ક્ષિપ્તસ્તદ્ગવંસ્ત્વમાન્તરરિપૂન્નિઘ્નત્રસીશેશ્વરઃ ॥૨૬॥
કર્તું નૈવ પરાભવં તવ તુ તે કિઞ્ચિત્કથઞ્ચિત્કચિત્કામાદ્યા
વલિનોઽપિ વૈરિણ દ્વમે શક્તા ભવન્તિ પ્રભો ! । યસ્યાસ્વત્પદસે-
વકા અપિ ચ યે જેતું સમર્થા ન તાન્સાક્ષાત્તર્હિં પરાત્પરે ભગવતિ

એવો ભાવાર્થ છે ॥૨૫॥ આજ અર્થને સ્પષ્ટપણે કહે છે—હે ભગવન !
જે હિરણ્યકશિપુપ્રમુખ દૈત્યેન્દ્રો પોતાના બળથી ઈન્દ્રાદિ દેવોને ત્રાસ
પમાડીને, ત્રિલોકીનું મહાઐશ્વર્ય પામીને, તે તે લોકમાં પ્રવર્તાતા યજ્ઞોમાં
સૂર્ય ચંદ્રાદિ૩પથી પોતે સન્નિધિ આપીને સ્વયં તેમના હવિર્ભાગને અપહ-
રણ કરનારા હતા, તેઓ પણ અધર્મવંશીય આભ્યંતર કામ ક્રોધાદિ૩પ
આમુરોને છતવામાટે નજ સમર્થ થયા હતા માટે તેમણે પણ દુર્જય
એવા આ અત શત્રુ કામ ક્રોધાદિકનો વિનાશ કરવાથી તમોજ સર્વેશ્વ-
રેશ્વર છો. (માટે આ તો પરમેશ્વર એક આપેજ સાધ્ય છે એવો ભાવ
છે) ॥૨૬॥ હે પ્રભો ! તે આ અધર્મવંશીય કામ ક્રોધાદિકો નિશ્ચે મહા-
બલિષ્ઠ અતર્વંરિઓ છે, પરંતુ પરમેશ્વર આપનો પરાભવ કરવા કૃત્ચિ-
દ્વપિ—પોતાના સામ્રાજ્યની પ્રબળતાવાળા આ પ્રાકૃત મંડળમાં પણ
સમર્થ થતા નથી (પ્રકૃતિ મંડળમાં પ્રકટ થએલા પણ આપનો પરાભવ
કરવા તેઓ સમર્થ થતા નથી) કથંચિદ્વપિ—તે બધા ભેગા થઇને
પુષ્કળ પ્રબળ પ્રયત્નને કરીને પણ શક્ત થતા નથી કિંચિદ્વપિ—લેશથી
પણ નથીજ સમર્થ થતા જે હેતુમાટે આપના ચરણસરોજના
સમાશ્રયવાળા જે સાધુજનો (ગુણુમય અન્નમયાદિકના સસર્ગવાળા
છતાં પણ) છે તેમને પણ તેઓ પરાભવ કરવા સમર્થ થતા નથી,
તો તેવા તે અસમર્થ કામાદિકો પરાત્પર સાક્ષાત્ ભગવાન તમારો
પરાભવ કરવા સમર્થ ન થાય એમા કહેવુંજ શું ? હિવટા આપની સન્નિ-
ધિમા આવતાં અગ્નિમાં પતગીયાજ જેમ એમ તેઓ આત્મનાશનેટ

ત્વચ્ચેવ કે નામ તે ॥૨૭॥ ચે દૈત્યાસ્તુ પુરા ત્વયા વિનિહતા રૂપે-
નૃસિંહાદિભિસ્તે દેવારિતયા પ્રસિદ્ધિમગમન્વેદે ચ લોકેઽવિલે ।
एते तु प्रथिता भवन्त्यगणितब्रह्माण्डकोटिभ्रमजीवेशारय इत्यमू-
न्हतवता सर्वोपरि स्वीयते ॥૨૮॥ ચે ત્વાં સંસૃતિવન્ધમુક્તય દદ-
ધ્યાતુ યતન્ત જનાસ્તેષાં વિગ્રહરા અપિ ધ્રુવમિમે સન્તીત્યતઃ

પામી ભય. આપના મહાધીર ઉપાસકોથકી ભય પામનારા તે કામાદિકો
તમારી આગળતો અતિ તુચ્છ છે ॥૨૭॥ ફરી પણ કામાદિકોનું
બળવત્તરપણું કહેવાપૂર્વક તેના હનનથી શ્રીહરિનું સર્વશ્વરેશ્વરપણું
સમર્થન કરતા થકા કહે છે—હે હરે ! પૂર્વે આપે નૃસિંહાદિ રૂપોએ
કરીને દેવોના ફક્ત શત્રુપણે લોક વેદમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા જે હિરણ્ય-
કશિપુપ્રમુખ દૈત્યો હતા તેમનું હનન કર્યું હતું હાલમાં તો સાક્ષાત્
પ્રાદુર્ભાવ પામેલા આપે અગણિત બ્રહ્માંડમંડળના મધ્યમાં કર્મપરવશ-
તાથી અતિશય ભટક્યા કરતા સમય સ્થાવર જંગમ જીવો અને
ભવ બ્રહ્માદિ ઇશ્વરોના શત્રુપણે પ્રખ્યાતિ પામેલા તે આ અધર્મવશીય
કામક્રોધાદિકનો વિનાશ કરીએ છીએ. માટે નિરવધિ આપના અસા-
ધારણ શૈશ્વર્યને આપ પ્રકાશ કરો છો, જેથી આપ સર્વોપરી વિરાજો
છો ॥૨૮॥ આ કામાદિક અમુરો આપના થકી પરાદ્રુમ્બોને પરાભવ
કરનાર છે એમ કેવળ નહિ, કિંતુ કિયિત્ પ્રમાદવાળા તમારા આત્મિ-
તોમા પણ પાદપ્રક્ષેપ માટે ઉદ્ધમી છે, તો તેમની તેમના થકી
આપે રક્ષા કરવી, એમ હવે કહે છે—હે હરે ! આ લોકમાં જે જનો
જનન મરણ ગર્ભવાસાદિ દુઃખેકલક્ષણ સંસારજીયકી અતિશય ભય
પામીને, તે સંસારજી કરાવનાર કર્મપાશ થકી પોતાના આત્માને મુકાવાની
કામનાથી સર્વાન્તરાત્મા આપનું ધ્યાન કરવાનો બ્યારે પ્રયત્ન કરે છે
ત્યારે તરતજ તે આ અંતરમાંજ નિગૂઢપણે નિવાસ કરી રહેલા કામાદિક
શત્રુઓ સમુદ્ભવીને, તે જનોના ધ્યાનમાં નિશ્ચ વિગ્ર નાંખીને પ્રહર્ષ પામે
છે, તે આ વિગ્રસંતોષી આશ્ચર્યંતર અરિઓ બ્રાહ્મ દૈત્યોની અપેક્ષાએ
દુરંત દારૂણ પાખીઓ છે. દેવતાઓએ અનુભવ કરાતા સ્વર્ગમુખને સ્વયં

પાહિ તાન્ । દૈત્યાનાં હનનં પુરા યદકરોસ્તસ્માદપિ જ્યાયસીમેતાં
તે તુ કૃતિં વિદન્તિ ભુવિ યે તે સૂક્ષ્મદર્શ્યુત્તમાઃ ॥૨૯॥
દેવા ધા વનુજા નરાશ્ચ ક્વપ્યસ્તેષાં ચ નાર્યોઽપિ વા લઘ્વં
પ્રાક્ષપદવીસિદ્ધાતિમહર્તાં યે યે ચ્યુતાસ્તત્પદાત્ । તે કામેન ચ
મત્સરણે ચ રુપા માનેન લોમેન વા તસ્માત્વં ભુવિ તેમ્ય एव
જનતાં પાતું સદૈવાર્હસિ ॥૩૦॥ ધન્યઃ કોસલદેશજઃ સહ નિજૈઃ

હીનવી લઈ ઉપલોગવવા માટે તેમની સાથે યુદ્ધ કરનારા અસુરો
વૈર ભાધી રહ્યા છે. એકજ લોગ્યવિશેષ (સ્વર્ગમુખ)માં બન્ને (સુર
અસુર) લોગાસકત હોવાથી પરસ્પર જે તેમનો વૈરભાવ છે તે ક્રોધપણ
પ્રકારે ઘટતો આવે છે પરંતુ બ્રહ્માના ભુવન પર્યંતના યત્કિચિત્ લોગ્ય-
માત્રને તિરસ્કાર કરીને સર્વવિલક્ષણ પોતાના અંતરાત્મામાં સ્વયં પ્રવેશ
કરવાનો પ્રયત્ન કરનારાઓની સાથે વિરોધ કરવામા, અસંખ્યાત યોનિ-
ભેદને અનુગુણ તે તે અસંખ્યાત વિષયોમાં જેનું સામાન્ય અપ્રસ્ખ-
લિતપણે પ્રવર્તતું છે એવા આ કામાદિકને શો સ્વાર્થ છે ? કશો પણ
નથી એવા આત્મારામોની સાથે વિરોધ કરવામાં કશો સ્વાર્થ નહિ હોવા
છતા પણ તેમના નિ શ્રેયસનો વિનાશ કરવામાટે પ્રયત્ન કરનારા તે આ
કામાદિકો તો મહાકૂર પાપો છે માટે તે આ અતરાયભૂત આંતર અરિ-
ઓને હણીને આપના આશ્રિતોની આપ રક્ષા કરો પૂર્વે આપે કરેલા
પ્રસિદ્ધ દૈત્યોના હનનથડી પણ અત્યારે કરેલા આ આભયંતર આસુર
અરિઓના હનનરૂપ આપના અસાધારણ ઐશ્વર્યને અલધિકપણે ઉત્તમ
સૂક્ષ્મદર્શિઓજ સમજે છે બીજા-સ્થળ સુદ્ધિવાળા નહિ ॥૨૯॥ ફરીપણ
કામાદિકનું પ્રબળપણુ પ્રદર્શવતા થકા તેમના થડી સર્વ જનોના રક્ષણની
પ્રાર્થના કરે છે—હે ભગવન્ ! જે જે દેવો દાનવો મનુષ્યો કે મહર્ષિઓ
અને તેઓની નારીઓ પણ લોકમા તપશ્ચર્યાથી પ્રથમ મહાપદવી
પામીને, તુરત તે પદવી થડી પ્રચ્યુતિને પામેલા પ્રખ્યાત થયા છે તે સર્વ
ક્રોધ કામ મત્સર રોષ માન લોભાદિ દોષોથીજ પ્રચ્યુતિ પામ્યાછે, આ
તો સ્ફુટ છે. માટે પરમ કૃપાનિધિ તમોજ તે કામાદિ અંતઃશત્રુઓ

પાંશુચ્છલેનાગતૈશ્ચેતોમિઃ સમુપાસ્યમાનચરણં નૃણામણુત્વાદ્ધિતૈઃ ।
અશ્વં કાશ્ચનવર્ણમાત્મચરણસ્પર્શેન સન્દ્રાવયન્સઘઃ પ્રાપ્ય પુરં
પુરાતનમુનિઃ સહીતકીર્તિર્નિજૈઃ ॥૩૪॥ નૈપુણ્યં નિજવાજિનઃ સ
ભગવાનાસ્કન્દિતે ધૌરિતે પદ્યન્ રેચિતવલ્ગિતશ્રુત ઇતિ હ્યાન-
ન્દયન્સ્વાધિતાન્ । સઘઃ પ્રાપ્ય પુનર્મુનીશ્ચ જનતામગ્રેઽપિ સેપો
વ્રજન્ હૃષ્ટાંસ્તાન્વિદધત્ પુનશ્ચ નગરીં પ્રાયાત્સચેતોહરઃ ॥૩૫॥ તે

એમ શિષ્યભાવને સ્વીકારીને અશ્વખરીથી ઉડેલી ધૂળના મિપવડે
આવેલાં જનારા જનોનાં અણુપરિમાણુ મનોએ ફરીથી તે સેવ્યા છે ચાર
ચરણુ જેના (અર્થાત્ મન થકી પણ વિશેષ વેગવાળા) અને મુવર્ણુના
જેવો વર્ણુ જેનો છે એવા પોતાના વાહનશ્રુત અશ્વને પોતાના ચરણુની
પેનીના સ્પર્શમાત્રથી ગતિવિશેષના પ્રદર્શનમાટે વેગથી દોડાવતા થકા
પોતાના લક્તોએ કીર્તન કરાતી છે કીર્તિ જેમની એવા થકા તત્ક્ષણ જ દુર્ગ-
પુરને પામી ગયા ॥૩૪॥ એજ પુર ગમનને ફરી વર્ણુવે છે-પુરને પામેલા
ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતાના વેગવાળા અશ્વની આસ્કંદિત ધૌરિત રેચિત
વલ્ગિત શ્રુત, આ નામની પાંચ આલની ત્રિચિત્રતામા નિપુણતાને
પ્રદર્શાવતા થકા, સ્વદેશપ્રતિ જતા લક્ષ્મણોને પોતાની તારકાગિક દિવ્ય
શોભાથી આનંદિત કરવા ફરીથી તત્ક્ષણ રાધાવામ્બની આગળ જતા
મુનિસઘ અને હરિજન સઘને પામીને, તેમને પણ ઉલ્લંઘન કરી દર્શનદાન
માટે આગળ જઈને, તેમને દર્શનદાનથી પ્રહર્ષિત કરીને, પોતાની
દિવ્ય શોભાથી તેઓના મનોને પોતાની મૂર્તિમા આકર્ષણુ કરીને, ફરીથી
પણ દુર્ગ નગરીને પામ્યા અર્થોની પચ્ચા ગતિધારા વૈજયંતી કોપમા
કહી છે-‘મધ્યાનાં તુ ગતિધારા વિગિન્ના સા ચ યગ્રધા । આસ્કન્દિતં ધૌરિ-
તક રેચિતં ચલિગતં શ્રુત’ ઇતિ તેમાં વેગાતુર અશ્વ કશુ સાલણે નહિ
તેમ જુવે નહિ એવી ગતિ તે આસ્કન્દિત કહેવાય ચતુરતાએ યુક્ત સરલા
ગતિ તે ધૌરિતક કહેવાય મધ્યમ વેગથી ચક્ષાકાર જે ભ્રમણુ તે રેચિત
કહેવાય અચકાયને સમુપાસ કરીને હૃત્સિત સ્થળાદિકમા મુખને વાકુ
વાળીને આલણુ તે વલ્ગિત કહેવાય. પૂર્વાપર કાયના ઉત્તમનથી અનુક્રમે

તુ ભક્તજનાઃ સર્વે યથાદૃષ્ટં તમૌશ્વરમ્ । ધ્યાનેન પથિ પદ્યન્તઃ
 સ્વસ્વદેશાન્ યયુક્તતઃ ॥૩૬॥ હરિશ્ચ તત્ર નગરે સંપ્રાપ્ય નૃપમન્દિ-
 રમ્ । સ્વદેદિમમિતશ્ચાશ્વં કાષ્ઠામક્રામયદ્દસન્ ॥૩૭॥ આનન્દયન્
 જયામુખ્યા યોપિતોડપિ સર્વેશ્વરઃ । અશ્વેન કારયામાસ ગતમ
 ધંપુલાયિતમ્ ॥૩૮॥ તતો ધાદાત્સમુત્તીર્ય નારાયણમુનિર્નૃપ ।
 નિજમન્દિરમભ્યેત્ય નિપસાદાસને સુખમ્ ॥૩૯॥ સ્વસ્થચિત્તસ્તતઃ
 સ્વામી પ્રસન્નમુખપદ્મજઃ । સ્તુવન્ જયાં ચ લલિતાં સોમાદીન્પ્રાહ
 પાર્પદાન્ ॥૪૦॥ આસીન્મદ્દૃદયે યાદૃકાદગેવોત્સયો મહાન્ ।

જે આરોપણુ તે ખુલત કહેવાય ॥૩૫॥ તે સમયે લક્ષ્મણનો તો સ્વસ્વદેશ-
 પ્રતિ જતા માર્ગમા તે પરમેશ્વર શ્રીહરિને ક્ષણુ ધ્યાનમાવધી યથાદૃષ્ટ
 સાક્ષાત્ કરતા અને પ્રદર્શ પામતા થકા ત્યાથી પોતપોતાના દેશપ્રતિ
 સુખેથી ગયા ॥૩૬॥ શ્રીહરિએતો દુર્ગનગરમા નૃપભવનને પામીને નિષ્પત-
 રતણે રહેલી પોતાને બેસવાના સ્થાનભૂત વેદીની યોગરદમ પોતાના અશ્વને
 માથે ક્ષણપર્યંત મંદમંદ હસતા થકા ચલાવ્યો ॥૩૭॥ પોતાના ચરણની
 એકાતિકે લક્ષ્મણના આદિક અબળાઓને અને ઉત્તમાદિ લક્ષ્મણ પુત્રોને
 પણ આનંદ આપવા પોતાના વાહનભૂત અશ્વને શ્રીહરિએ અર્ધપુલાયિત
 નામની આશ્વવિશેષથી ચલાવ્યો 'શતાર્ધાર્થક્રમાદુનૈર્મળેઢલાયત્તચાલિતૈઃ ।
 ઢન્મુલ્લસાદમુલ્લસ ગતિરર્ધપુલાયિતમ્' એવું તેનું લક્ષણ હતું છે ॥૩૮॥
 તે પછી શ્રીનારાયણુમુનિ પોતાના ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને પોતાના મન્દિરને
 પામીને સુખેથી પોતાના ઉત્તમ આસનમા વિરાજમાન થયા ॥૩૯॥ તે
 પછી સર્વના સ્વામી શ્રીહરિ તે સમસ્ત લક્ષ્મણનો અને મુનિજનોને વળા-
 વીને સ્વયં એકાતિકે નિવાસી હોવાથી સ્વસ્થ ચિત્તવાળા હોઈને આશ્રિત-
 જનોનો પોતાવિષે વર્તતો લક્ષ્મણકર્યં અનુસ્મરણ કરીને પ્રસન્ન મુખક-
 મળવાળા થઈને ભગવત્સેવૈકપરાયણુ જયા લલિતાની પ્રશંસા કરતા થકા
 સોમવર્માપ્રમુખ પાર્પદો પ્રતિ એમ જોડ્યા કે-॥૪૦॥ દે પાર્પદો ! મારા
 મનમા જેવો સકલપ હતો તેવો-જ આ મહોત્સવ નિષ્પન્ન થયોછે. તેણે
 કરીને મારા હૃદયમા આજ ઉદય પામેલો પરમ પ્રદર્શ મયાંદા મુખીને

જાતોડ્યં તેન હૃદિ મે મૃશં દર્પોડ્ય વિચતે ॥૪૧॥ નૈવ કિન્ચિદપિ
ન્યૂનમાસીદ્ધનમિહોત્સવે । ન શક્યો હિ નૃપૈઃ કર્તુમીદશસ્તુ
મહોત્સવઃ ॥૪૨॥ ન સન્લેતાદશા અન્ન મનુષ્યાસ્તુ ભુવસ્તલે ।
લલિતેવ જયૈકાસ્તિ જયેવ લલિતા નનુ ॥૪૩॥ ઉત્તમસ્તૂત્તમો નૂનં
પિતુરપ્યધિકો ગુણૈઃ । રાજાડ્યુપમ પવાસ્તિ ભક્ત આત્મનિવે-
દની ॥૪૪॥ મુખત ઉવાચ—મિજમકજનપ્રશંસનં વિદધત્યેવમુદાર-
કર્મણિ । ક્ષિતિપાલ ! મહામુનીશ્વરે તમુપાયન્નવલાઃ સમર્ચિતુમ્
॥૪૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्गु-

પ્રવહેછે ॥૪૧॥ આ ઉત્સવમા કિયિત્ પણુ ન્યૂન નિશ્ચે નથીજ રહ્યું.
આવો મહોત્સવતો મહારાજાઓએ પણુ નજ કરી શકાય ॥૪૨॥ આ જયા
લલિતાની ભક્તિના ઉત્કર્ષમા એક પણુ મનુષ્ય સમાન આ ભુવનમંડ-
ળમા નથી જયા લલિતા જેવા એકજ છે અને લલિતા જયા જેવા
એકજ છે, એમ એ બંને પોતે પરસ્પર ઉપમાનભૂત છે, પણુ તે બંનેને
ત્રીજા કોઈની ઉપમા નજ આપી શકાય એવા સર્વોત્તમ છે ॥૪૩॥ આ
ઉત્તમ ભૂપતિ તો ગુણોએ કરીને પિતા અભય ભૂપતિ થકી પણુ અત્યધિક
ઉત્તમ છે, માટેજ ઉપમાને વર્ણત (અનુપમ) જ નિશ્ચે છે અને વળી
ભક્તોમા અથગણ્ય છે, કેમકે આ અળરીપ રાજાની પેઠે આત્મનિવેદી
છે—એમણે પોતાનો આત્મા સર્વેશ્વરેશ્વર પરમાત્મા મારે વિષે સમર્પણ
કર્ચો છે ‘આત્માનું સ્વરૂપ પરમાત્માને અત્યંત પરતંત્ર છે અને પરમાત્મા
સર્વેશ્વર સર્વોત્તમથી સર્વ પ્રકારે મારા શેષી સ્વામી છે’ એવો નિશ્ચય
કરીને પોતાના રક્ષણમા પોતાનો સખન્ધ રાખવારૂપ ભાર પોતાથકી
ઉતારી દધને ‘તદહ ત્વ પાદપન્નપોરહમર્ચય મયા સમર્પિતઃ’ આવા અનુ-
સંધાનપૂર્વક સ્વાત્મા મને સમર્પણ કર્યો છે, માટે આ આત્મનિવેદી છે,
માટેજ ભક્તોમા અગ્રેસર હોવાથી આ ઉત્તમ રાજા ઉત્તમજ છે ॥૪૪॥
મુનિતત્તપિ કહેછે—હે પૃથ્વીપાળ ! આ પ્રકારે મહાચરિત્રશાળી મહા-
મુનીશ્વર ભગવાન્ શ્રીહરિ નિજભક્તજનોની પ્રશંસા કરે છે એટલાકમાજ
એકાતિક ભક્ત અળળાઓ ભગવાનનુ પૂજન કરવા આવી ॥૪૫॥ इति

ત્તવે દેશાન્તરાગતમક્તસદ્ગત્યેપણે મુનિસદ્ગતનારાયણસ્તુતિનિરૂપણનામા દ્વિ-
ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૨॥

મુવત ઉવાચ—બ્રહ્મચર્યવ્રતપરા જયા ચ લલિતા રમા । સમી-
પમાયયુક્તસ્ય ગૃહીતાર્હણપાણયઃ ॥૧॥ અમરીપ્રમુખાધ્યાન્યા
યોપિતોઽપ્યર્ચનોત્સુકાઃ । નારાયણસ્ય તાસ્તિસ્તો મુખ્યા અન્વા-
યયુક્તદા ॥૨॥ સાક્ષોપાક્ષોત્સવસ્યૈવ સમાધ્યા સસ્યચેતસઃ ।
હૃતનિસ્યવિધાનાસ્તાઃ શુચયસ્તં વચન્દિરે ॥૩॥ તં સ્મેરવદનામ્મોજં
દૃષ્ટ્વા સસ્યં સમાસ્યિતમ્ । પૂજનાવસરામિક્ષાઃ પૂજયન્તિ સ્મ

શ્રીસત્સંગિશ્ચપને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે દેશાન્તરાગત-
ભક્તસંઘપ્રત્યેપણે મુનિસંઘકૃતનારાયણસ્તુતિનિરૂપણનામા દ્વિ-
ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૨॥

અધ્યાય ૪૩ મો.

મુવતમુનિ કહેછે—હે રાજન! બ્રહ્મચર્યવ્રતૈકપરાયણ જયા
લલિતા રમા વિગેરે વનિતાઓ ભગવાનની પૂજા કરવા પૂજોચિત ઉપક-
રણો હાથમા લઈને તેમની સમીપે આવી ॥૧॥ તે અવસરે અમરી
અમળા આદિક અન્ય અમળાઓ પણ ભગવાનની પૂજા કરવામા ઉત્સા
હવાળી થઈને મુખ્ય મણુ સ્ત્રિઓની પાછળ આવી પહોચી ॥૨॥ પ્રાર્થના
મહોત્સવની સામોપાગ નિર્વિઘ્ન પરિસ્થિતિ થવાથી સ્વસ્થ ચિત્તાવાળી
તે આ જયા આદિક અમળાઓએ નિભાવિધિ કરી પરવારી પવિત્ર થઈ
ભગવાનને પ્રથમ પ્રણામ કર્યો ॥૩॥ પ્રણામ કરીને (હરિભક્તોને પોતા
પોતાના દેશપ્રતિ મોકલીને અને મુનિમંડળને સદુપદેશ આપવા તે તે
દેશમાં મોકલીને પરિમિત પરિવ્રજવાળી સભામા) સ્વસ્થચિત્તપદ્માવી
સર્વના લક્ષમા આવતા મંદહાસવડે મધુર મુખપરવિંદની દિવ્ય શોભાએ
સંપન્ન અને દિવ્ય સિંહાસનમા સરાજમાન એવા શ્રીહરિનુ અર્ચનના

૧ આ અધ્યાયમાં જયા આદિક અન્ય ત્રિયાએ કરેલી બાંધાનની સ્તુતિના
અનુવાદ કર્યો છે

મક્તિતઃ ॥૪॥ સુગન્ધિના ચન્દ્રનેન કુક્કુમાગુરકેસરૈઃ । કસ્તૂર્યા
ચાક્ષતૈર્નાનાપુષ્પદારૈશ્ચ શેખરૈઃ ॥૫॥ વર્ણૈર્નાનાવિધૈઃ સૂક્ષ્મેરનર્ધ્ય
રત્નભૂષણૈઃ । ધૂપદીપોપદારૈશ્ચ કર્પૂરારાત્રિકાદિભિઃ ॥૬॥ સમ્પૂજ્ય
વિધિચક્ષતયા પ્રમું નત્વા નિજં નિજમ્ । ભાવં પ્રકટયન્ત્ય-
સ્તાસ્તુષ્ટયુસ્તં પૃથક્ પૃથક્ ॥૭॥ જયોવાચ—નમામિ કૃષ્ણાય

અવસરની અભિજ્ઞ એવી તે અખલાઓ લક્ષિથી અર્ચન કરવા લાગી ॥૪॥
હુંદમ અગુર કેસર કસ્તૂરીએ યુક્ત સુગન્ધ ચંદન, અક્ષત, નાનાવિધ
પુષ્પદારો તોરાઓ, સૂક્ષ્મ વિવિધ વસ્ત્રો, બહુભૂત્યવાળાં રત્નજડિત સુવ-
ર્ણમય વિભૂષણો, ધૂપ, દીપ, ફળાદિ ઉપદારો, કર્પૂરની આરતી આદિક
મહોપચારોવડે યથાવિધિ લક્ષિથી ભગવાનની પૂજા કરીને, પ્રણામ કરીને
પોતપોતાના લક્ષિભાવને પ્રકટ કરતી થઈ તે જયા આદિક અખળાઓ
પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ કરવા લાગી ॥૫-૭॥

તેમા પ્રથમ જયા સ્તુતિ કરેછે—હે હરે ! ત્યાં નમામિ—તમો પરમ
કૃપા કરીને મારી પ્રાચીન પાપ વાસનાનો વિનાશ કરીને, ચંચળ એવા
પણ મનને વિષયોથઈ પાછુ વાળીને, પોતાના ચરણારવિંદમાં બેઠી
દબને, પાપસત્ત્વ થઈ મારો હિહાર કરનારા છો, તેવા તમો હરિને હું
નમસ્કાર કરું છું તમારા ગુણોને અનુસ્મરણ કરતી હું વારંવાર 'નમ
ઝર્કિં વિધેમ' આ શ્રુતિમા કલાપ્રમાણે 'નમો નમઃ' એટલુજ કહી શકું
છું, મહાવિંની પેઠે આપના મહિમાને વર્ણન કરવા હું સમર્થ થતી નથી
('કૃષ્ણાય' ઇત્યાદિ પ્રત્યેક અતુર્થા વિભક્તિને અતે 'નમઃ' આ પદનો
અન્વય લેવાનો અભિપ્રાય છે) કૃષ્ણાય તે નમઃ—તમો કૃષ્ણ-નિરવધિક
આનંદમય છો, જે તમારા આનંદ મહાસાગર તરંગોને ગણવામાટે પ્રવ-
ર્ત્તો વેદપણ અતને પામતો નથી, તે તમોને નમઃ—નમસ્કાર છે અલિ
લાત્મનાં આત્મા અસિ—અભિલ આત્માઓના આપ આત્મા છો, (કેમકે
'યસ્યાત્મા શરીર'—જેનું આત્મા શરીર છે એવી શ્રુતિ છે) સદા ચા-
ત્માઽસિ—અને વળી આપ સદા આત્મા છો, અર્થાત્ કર્મગતિની વિચિત્ર-
તાને લીધે આ જીવ જે જે યોનિવિશેષમાં દોડી બચ છે ત્યાં ત્યાં તે તે

હરેઽલિલાત્મનાં સદાત્મને શ્રીપુરુષોત્તમાય તે । અનન્તકોટ્યવ્ધ-
ભવાદિદેતવે હરોપકલ્યાણનિકેતમૂર્તયે ॥૮॥ અધોક્ષજાયાક્ષર-

ચોનિઓના દોષોને નહિ ગણીનેજ, મત્ત મુતની પાછળ જનનીજ જેમ
એમ તમો પણ તેની પાછળ સાથે દોડી જઈને તેના જાણવામા ન આવે
એમ તેનામા અનુપ્રવેશ કરીને સત્તાધારણથી તમો તેની રક્ષા કરો છો
જયત્ સ્વમ સુપુત્રિ આ ત્રણ અવસ્થામા પણ અનુપ્રવેશ કરીને તેની
સત્તાને ધારી રહો છો તો એ રીતે તે તે ચોનિગત દોષસમૂહની નહિ આ
દોષના કરીને સદા સર્વેન તેનામા અનુપ્રવેશ કરીને તેનું રક્ષણ કરો છો
તો એરીને પરમવાસળ તમોને નમ -નમસ્કાર છે લોકમા જે આ બે
પુરુષ ક્ષર અક્ષર કહ્યા છે તે બેના થકી ઉત્કૃષ્ટ પુરુષોત્તમ તમો કહેવાઓ
છો આવા છો તથાપિ અમારા જીવનના આગણાને અલકૃત કરવા આપ
આવિર્ભાવ પામ્યા છો, તે તમો પુરુષોત્તમને નમ -નમસ્કાર છે જે તમો
અનેકકોટિ અરોના ઉદય અસ્તમયમા કારણભૂત છો છતાં પણ મારા
જેવા જીવોના સમુજ્જવન સાડ અંકની અદર એક ખુલાના એક પ્રદેશ
રૂપ આ માનુષ લોકમા કોઈકના પુત્રભાવનું નાટ્ય કરતા થકા મારા
લોચનગોચર હાલ થયા છો તે તમો અનંતકોટિ અરોના ઉદયાદિકના
દેવંજીતને નમસ્કાર છે તે તમારી મૂર્તિ બ્રહ્માદિ સર્વ કોઈના કડયાણુને
કરનારી છે અને રમાદિકે પણ સમુપસેવનીય કડયાણુ ગુણગણને વહન કરે
છે. એવી દિવ્ય મૂર્તિવાળા આપ લગવાનું મારા પણ મગિન નયનમાર્ગને
પાવન કરવા આ લોકમા પ્રકટ થયા છો આવા અશેષ કડયાણુમૂર્તિ
આપને નમસ્કાર છે અધોક્ષજ-ચન્દ્રિયને જગોચર છો તથાપિ સર્વના
નેત્રગોચરપણે પ્રકટિત દિવ્યસ્વરૂપવાળા છો, તેવા તમોને નમસ્કાર
છે અક્ષર પરમ વ્યોમ નિવાસી છો છતાં પણ દેશ બેઠની વિગુણતાનો
નહિ વિચાર કરીને પરોજ્જવનનેજ પરમ પ્રયોજન માનીને પ્રાદુર્ભાવ
પામ્યા છો, તે તમો અક્ષરધામવાસિને નમસ્કાર છે જે જે ભક્તજન
જે જે રૂપથી તમારા દર્શન કરવા ઈચ્છે છે તે તે રૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામો
છો, માટે તમારૂં સંસીદ્ય પરમ છે, તો એરીને પરમ સંસીદ્યના નિધિ-

ધામવાસિને સ્વમકહદ્વાઙ્મિતમૂર્તિધારિણે । અનેકમાયાપુરુષે-
શ્વરાય તે નમો નિયન્ત્રેઽશિલદેહધારિણામ્ ॥૯॥ અચિન્ત્યમા-
નન્દમયં ચ નિર્ગુણં વદન્તિ વેદાન્તવિદોઽવ્યયં ચ યત્ । પરં
પરંબ્રહ્મ પરાત્મશબ્દિતં તદેષ સાક્ષાન્નગવાંસ્ત્યમેષ હિ ॥૧૦॥
સુખં પ્રદાતું સ ભવાનિદ્વાઘ નો નિજાશ્રિતેભ્યો નૃતનું હિ
શિશ્ચિયે । શ્માં તપોધર્મવિરક્તિવેદનૈર્નિપેવિતાં નિત્યમનન્યસંશ્રયૈઃ

રૂપ, સ્વલક્ષ્મીએ દેહયથી વાંછેલી રામકૃષ્ણાદિ દિવ્ય મૂર્તિને ધારણ કર-
નારા તમોને નમસ્કાર છે. વળી તમો સર્વશ્વરેશ્વર છો અને અનેક માયા
પુરૂષોના ઈશ્વર છો તથાપિ માયાનું સામાન્ય નેમાં અત્યધિક છે એવા
આ ભવમંડળમાં માયાયત્રી સમુદ્ધરણુમાટે મારા નેવા જનો ઉપર
કૃપા કરીને પ્રકટ થયા છો. તેવા પરમ કૃપાનિધિ માયાપુરૂષેશ્વર તમોને
નમસ્કાર છે. વળી તે તે સ્ફુટત કુસ્ફુટની તરતમતાને અનુસારે તે તે
દેહના ધરનારાઓના તે તે ધારણાદિરૂપ કર્મફળના નિર્વાહક તમો છો,
માટે અખિલ દેહધારિઓના નિયંતા તમોને હું નમસ્કાર કરૂં છું ॥૯-૯॥
વ્યાસાદિક વેદાંતવિદો જેને નિરતિશય બૃહત્વ (મોટાપણું) ગુણુયોગથી
પરંબ્રહ્મ શબ્દથી કહે છે, સમસ્ત ચેતન અચેતનના અંતર્યામિષણુને
હીધે પરમાત્મા શબ્દથી કહે છે, નિરવધિક સ્વાભાવિક આનંદવાળા
હોવાથી આનંદમયપણે કહે છે, અપરિચ્છેદ સ્વરૂપ સ્વભાવવાળા
હોવાથી અચિંત્યપણે કહે છે, સમસ્ત હેયના વિરોધી હોવાથી નિર્ગુણ-
પણે કહે છે, સ્વરૂપતઃ એકરૂપ હોવાથી અવ્યયપણે કહે છે, સર્વકારણ,
સર્વવ્યાપક અને સર્વશેષી હોવાથી પરપણે કહે છે તેજ પરંબ્રહ્મ ભગ-
વાન્ સાક્ષાત્ નિશ્ચે તમોજ છો ॥૧૦॥ એરીતે વેદાંતવેદ, સર્વથકી પર-
તર, પૂર્ણકામ એવા પણ આપ સંસારસિંધુમાં નિમગ્ન થએલા ચેતનોનો
ઉદ્ધાર કરવાની વાંછાના મિષથી પોતાના ચરણારવિંદના સમાશ્રિત તે તે
જનોને અને અમોને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવી યોગિ-
ઓએ પણ અપ્રાપ્ય બ્રહ્માનંદરૂપ નિરવધિ મુખ આપવામાટે આપને
અસાધારણ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ધર્મ તપોએ નિત્ય નિષેવેલી, મનુષ્ય સન્નતીય

॥૧૧॥ નિજેચ્છયા સ્વીરુતયાઽનયા વિમો ! મનુષ્યતન્વા સુરવૃ-
ન્દવન્દયા । ત્વમાદદાન, કૃપયાસદર્ચનં મહોત્સવૈર્નઃ સુરયસ્ય
થેદૃશૌ ॥૧૨॥ સુખં તનોતિ શ્રવણં ચ કીર્તનં સ્મૃતિર્નતિઃ પૂજન-
મદ્ધિસેવનમ્ । પ્રભો ! સશિત્વં ચ તવાત્ર દાસતા વપુષ્મતામાત્મ-
નિવેદનં તથા ॥૧૩॥ તવાત્ર મૂર્તો યદિ ભક્તિલક્ષણં દૃઢં ભવેદેક
તમં નયસ્યપિ । જનસ્ય યસ્યાત્ર સ કાર્યકારણાત્મકં હિં તીર્ણ-
સદ્વસા તમોમ્બુધિમ્ ॥૧૪॥ કૃતાર્થે યદાજ્ઞિ સોઽથ ભૂતલે

અવયવોની ગોઠવણીવાળી આ દિવ્ય તનુને આ લોકમાં આશરેલા છો
॥૧૧॥ માનવ અવયવોની ગોઠવણીની સખતીયતામાનથી ધીરની પેઠે
આપની આ તનુ કર્મકૃત નથી, કિંતુ સ્વેચ્છાથીજ સ્વીકારેલી દિવ્ય છે
'દૃષ્ટાઘૃહીસાભિમતોરદેહ સસાપિતાદોષગ્ગદિતો હિ' એવી સ્મૃતિ છે
હે વિભો ! તેથી આ સમસ્ત દેવવૃન્દોએ વહેલી દિવ્ય તનુથી અમોએ કરેલા
પણ અર્ચનને કૃપાથી સ્વીકારીને અમોને મુખી કરો છો—સવપ્રજાદિ
દેવો પણ પ્રજાસનને વશ વર્તનારા કિંકરોની પેઠે દરથીજ પ્રણામ કરીને
જે આ તનુની સ્તુતિ કરે છે, તે તનુથી મારા જેવા માનુષ્યને કરેલી
અદ્વન પુષ્પાદિક અદ્ય પૂજને સાક્ષાત્ સ્વીકારો છો, મારે આપની કૃપા
અમારી ઉપર નિરવધિ વર્તે છે, તે કૃપાથી અમોને મળેલું સેવામુખ
સર્વાધિક માનીએ છીએ અને વર્ણી હમણા કરેલા મગળમય અન્ન
કૂટાદિ મહોત્સવોએ ઠગીને અમોને મુખી કરો છો નિત્યમુખોએ અનુભવ
કરવા યોગ્ય એવા મહોત્સવોનેજ એક સમુચિત એવા પણ આપ મારા
જેવા પામરજનોની પાસે મહોત્સવ કરાવીને તૃપ્ત થાઓ છો, તો આપનો
પરમ કૃપાપ્રવાહ અમારેવિષે પ્રસરે છે ॥૧૨॥ હિં પ્રભો ! પરમ પ્રેમ
મર્સિત, શ્રવણપ્રીતનાદિ લક્ષણા, નવ પ્રકારની લાજિ તમારે વિષે પ્રવર્તતા,
જનોને નિરવધિ નિઃશયસ સળગ્ધિ મુખને આ લોકમાંજ આપે છે, જે
જનને શ્રવણાદિ નવવિધ ભક્તિ લક્ષણો મધ્યે દરકોઈ એક પણ લાજિ
લક્ષણ પરાનુરાગમર્સિત આ આપની મૂર્તિમાં જો દૃઢપણે સિદ્ધ થાય
તો તે જન કાર્યકારણાત્મક-પ્રકૃતિ પ્રાકૃતાત્મક તમોનિધિને તરત

દામૂદઘૌઘોઽપિ ચ તસ્ય મણસાત્ । યમૂચ મુક્તિઃ કિલ તસ્ય
જીવતઃ પ્રભો । યયં વિદ્ય ઇતિ સ્વચેતસિ ॥૧૫॥ સ્વમક્તસંરક્ષ-
ણતત્પરસ્ય તે ન જન્મનામન્ત ઉતાસ્તિ કર્મણામ્ । અદોષ-
દુઃસપ્રદામૈકહેતવે નમોઽસ્તુ તસ્યૈ પરમેશ્વરાય તે ॥૧૬॥ સ
વૈ મવાન્સદ્યયમેવ સમ્પદામિદ્ધ પ્રકુર્વન્સુપદઃ સદૈવ નઃ ।

તરીજ્જ લય છે ॥૧૩-૧૪॥ હે પ્રભો ! તેવો જન આ દેહથી વર્તે છે
તથાપિ આજ ભૂતળમાં કૃતાર્થજ ઘઈગયો છે, કેમકે એણે યોગિઓને
પણ અગમ્ય એવો પરમાત્મા તમારેવિષે પરમપ્રેમલક્ષણુ ભક્તિવિશેષ
પામ્યો છે, જે હેતુમાટે આ ભક્તિવિશેષ મુક્તિ થકી જુદો નથી, અર્થાત્
મુક્તિને તુલ્ય છે માટે જીવતાંજ એની મુક્તિ નિષ્કે ઘઈગયેલી છે. અને
તે જનનો સંચિત પાપધુંજપણુ સમૂળ વિનષ્ટ ઘઈગયો છે. તમારૂં આ
યથાર્થપણુ મંદ જનો બાજુતા નથી. અમો તો મનમાં બાણીએ છીએ-
કેમકે ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ અને તેમના ઐશ્વર્ય આદિકનું જે યથાર્થ
વિજ્ઞાન તે સુકૃતપરિપાકથીજ એક પ્રાપ્ય છે, આમાં અમારૂં સુકૃત તો
તમારો જે પ્રસાદવિશેષ એજ એક છે, બાણુ નથી (આવા પ્રસાદની
પાત્રતાએ કરીને અને ભગવદવતારના યથાર્થ વિજ્ઞાને કરીને બીજાઓ
થકી પોતાવિષે ઉત્કર્ષને જણાવવા 'ઘયં'-અમો એમ બહુવચનથી પોતાનો
નિર્દેશ કરે છે) ॥૧૫॥ પોતાના ભક્તજનોના સંરક્ષણમાં નિરંતર તત્પર
એવા આપનાં જન્મો-પ્રાદુર્ભાવોનો અંત-પાર નથી, જ્યારે જ્યારે સાધુ-
ઓના સંરક્ષણુ માટે પ્રવર્તો છો ત્યારે ત્યારે પ્રાદુર્ભાવ પામો છો, માટે
આપના પ્રાદુર્ભાવનો દશત્વાદિ સંખ્યા નિયમ છેજ નહિ. તથા તે તે અવ-
તારનાં દિવ્ય ચરિત્રોનો પણ અંત નથી. 'ઘહુનિ મે વ્યતીતાનિ જન્માનિ'
એમ ગીતામાં કહ્યું છે તથા 'જન્મકર્માભિધાનાનિ સન્તિ મેઽજ્ઞ સહસ્રશઃ ।
ન શક્યન્તેઽનુસંહ્યાતુમનન્તત્વાન્મયાપિ હિ' ઈત્યાદિ ભાગવતમાં કહ્યું છે.
આશ્રિતોનાં સમગ્ર દુઃખોના પ્રશમનમાં એક કારણુભૂત સર્વેશ્વરેશ્વર તમો
તે શ્રીહરિને નમસ્કાર છે ॥૧૬॥ હે પ્રભો ! સંપદાઓ બહુધાપણુ જ્ઞાન-
દૃષ્ટિને રજથી પરાભવ પમાડીને અવળા માર્ગમાં પુરવને પ્રયોજીને નર-

સ્થિતિ શરીરસ્ય તુ યાવદેવ ન પ્રભો ! નિવસ્તુ સલ્લુ તાવ
 દર્હસિ ॥૧૭॥ સુવ્રત ઝ્વાચ—ઇતિ સ્તુત્વા હરિં મત્કયા વિરરામ
 જયા તત । યદ્દાઞ્જલિપુટાઽસ્તૌપીત્ત પ્રણમ્ય રમા નૃપ ! ॥૧૮॥
 રમોઽચ—સ્વામિસ્ત્વચરણામ્બુજં ભવદવક્ત્રિષ્ટાત્મના સૌર્યદ દેહા
 ન્ત કરણેન્દ્રિયાસુમિરહ વન્દે નત સર્જનૈ । મૃયસ્યામિદ

કમા નાખે છે, માટે જે સપદાઓ છે તે એક વિપદાઓજ છે, તો સપ
 દાના મિદ્યથી રહેલા વિપદાદિશેષથી અલિખૂત થએલી અમો અમળાઓનું
 સરક્ષણ કરવા તમો અમારી સપદાઓનો મહોત્સવાદિ નિમિત્તે સદૃશ્ય
 યજ કરાવીને રજોદોષને ટાળીને અમોને સુખજ આપી રહ્યા છો અમો
 જ્યાસુધી જીવીએ ત્યાસુધી અહીંજ અમારા ભવનમા નિત્ય નિવાસ કર
 વાને યોગ્ય છો જેથી અમો આત્મસ્વરૂપને સમુચિત એવી આપના
 ચરણની પરિચર્યાને પ્રતિદિન પામીને કૃતાર્થ થઈ રહીએ ॥૧૭॥

સુવ્રત-કપિ કહે છે—હે નૃપ ! એરીતે જ્યા ભક્તિથી ભગવાનની
 સ્તુતિ કરીને વિરામ પામ્યા તે પછી રમા પ્રણામ કરીને જે હાથ બેડીને
 શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૮॥ હે સ્વામિન !—તમારૂં અસાધારણ
 સર્વસ્વામિત્વને સમજનારો કયો જન શોકને પામે ? નજ પામે સર્વ
 કોઈ સ્વતંત્રપણાના મદથી અથ ઘડને 'હું કર્તા છું હું બોક્તા છું' એવી
 કુદ્ધિથી અવળા રસ્તામા રખડતા બેઠને પામે છે જે તો સર્વેશ્વરેશ્વર
 સમસ્તકલ્યાણ ગુણપરિપૂર્ણ તમો સ્વામીને તત્ત્વથી જાણે છે તે તમારા
 ચરણમાન શરણપાળો જન સર્વ સત્તાપમાધી સુખ ઘડને સુખેથી વૃદ્ધિ
 પામે છે તો હું આપનું સ્વામિત્વ સારીરીતે સમજીને, 'સ્વામિના ચર
 ણની સેવાજ સુખરૂપ છે' એવો નિશ્ચય કરીને હું સમસ્ત સત્તાપે રહિત
 થઈ રહી છું સ્વામિનું ચરણારવિંદજ દાસભૂત જને સેવવું સમુચિત છે,
 તો હું દાસ્યભાવને તત્ત્વથી જાણીને તમારા ચરણારવિંદને પદન કરૂં છું
 આ અરવિંદ (કમળ) તો સમસ્ત ધર્તિર થકી વિનમ્રજ છે, જેથી ભવન
 વાનજ તાપની હિપશાતિ થઈ જાય છે (માટેજ 'મવદવક્ત્રિષ્ટાત્મના
 સૌર્યદ' એમ કહે છે) વગી આપના સાધુજનોએ નમસ્કાર કરેલા

સંસ્કૃતૌ સ્વવિહિતૈ. કર્માર્યપાશૈર્દંડં વદ્ધાન્મોચયિતું તતઃ
 ચલુ જનાન્માયાધિપસ્ત્વં પ્રભુ ॥૧૧॥ માયાયાઃ પરત્વ. પરશ્ચ ભગ-
 ચાન્સર્વેશ્વર ધ્રીહરિઃ સત્ત્વં પુમ્કૃતી. પ્રવિદ્ય કુરુપેડનેકાણ્ડ-
 સર્ગાદિકમ્ । તત્રાપીદા ! ન વધ્યસે પ્રકૃતિમિર્નિત્યં સ્યતન્ન. પ્રભુ-

અરણ્યકમળને અવનમ્ર એના દેહ અત કરાવુ ઇન્દ્રિય પ્રાણથી હું વદન-
 પ્રણામ કરું છું દેહશબ્દથી કાયિક પ્રણામ લેવો, અત કરણશબ્દથી
 માનસિક પ્રણામ લેવો, ઇન્દ્રિયશબ્દથી વાયિક પ્રણામ લેવો, (પ્રાણ
 ધારણમાત્ર પણ પ્રણામમાત્ર એક ઉપકરણુ ચામ, એવી ઇચ્છા જણાવા
 પ્રાણનો પૃથક્ નિદેશ કયો છે) અર્થાત્ હું મન વાણી કાયથી નમ્ર થકને
 નમસ્કાર કરું છું આ અનાદિ કાળથી અનુવર્તતી, માટેજ અતિ મોટી
 સન્મૂલિ-જનન મરણ ચક્રરૂપ વિષમ માર્ગમા પોતે કરેલા પૂર્વ પૂર્વ
 કર્મરૂપ પાશ (રાશ હોરી) થી સુદૃઢ બધાઈ રહેવા જનોને તે ચક્રી મુકા
 વાને માટે તમારા ચક્રી બીજે કોઈ પણ પ્રભુજ નથીજ આપ માયારિપ
 છો, જેની આ ગુણમયી માયા છે તેને તેમના વિના બીજે કોણ ટાળવા
 માટે સમર્થ થાય ? નજ થાય ॥૧૬॥ હે હરે ! તમો માયાચક્રી પર
 અક્ષરચક્રી પણ પર છો, ‘અક્ષરાત્પરત્વ પર’ એવી શ્રુતિ છે ભગવાન-
 ભગવદ્ગુણ તમો પરબ્રહ્મવિષેજ ગુણ્ય વૃત્તિથી પ્રવર્તે છે, કેમકે હેયગુ
 ણાદિક વિના જ્ઞાન શક્તિ બળ ઐશ્વર્ય વીર્ય અને તેજ આ છ ગુણો તમારે
 વિષેજ વર્તે છે માટેજ સર્વ ઇશ્વરોના આપ ઇશ્વર છો વળી સમાશ્રિત
 જનોના સમસ્ત પાપને હરોછે માટે તમો હરિનામથી ગાન કરાઓ છો
 તે તમો પ્રકૃતિ પુરૂષમા અતર્થામિપણે અનુપ્રવેશ કરીને અનેક અડ
 મડળના સર્ગાદિકને કરો છો હે ઇશ ! તેમા તેમા અતર્થામિપણે અનુ
 પ્રવેશ કહી રહ્યા છો તથાપિ તે પ્રાકૃત ગુણોથી તમો બધાતા નથી, કારણ
 કે તમો નિત્ય સ્વતત્ર તેને વશ વર્તનારા નથી અને પ્રભુ-પ્રશાસિતા છો
 માટેજ તમો સર્ગાદિ કર્મથી બધાતા નથી વળી તેમા અનુપ્રવેશ
 માત્રથી તેના ગુણોથી લેપનો પ્રસંગ આપને લેશ પણ નથી જેમ
 પવન સર્વમા અનુપ્રવેશ કરીને એવાને કરાવે છે તથાપિ નિર્લેપજ છે તેમ

નિર્લેપઃ પવનો યથાઽલિલગતઞ્ચેષ્ટાઃ પ્રકુર્વન્નપિ ॥૨૦॥ આત્મીયેન
સુખેન નિત્યસુખવાનેકસ્ત્વમેવાસિ વૈ દેવાદેવનરાઃ પરે તુ સુખિનઃ
સ્ત્રીવિત્તધામાદિમિઃ । ત્વદ્ધર્માસ્તુ સદા ત્વયૈવ સુખિનો દુઃસાનિ
જાનન્તિ તાન્ શબ્દાદીન્વિપયાંશ્ચ યેઽન્ન રસિતા યચ્છન્તિ ધૈ
સંસૃતિમ્ ॥૨૧॥ બ્રહ્માચા જગતીહ યે તનુભૃતસ્તે કાલશત્યૈવ તે

તમો તેમાં રહેલા દોષસંસર્ગે શૂન્ય છે ॥૨૦॥ હે ભગવન્ । તમો એકજ
સ્વાભાવિક અનવધિકાતિશય આનંદસ્વરૂપ છે, જે હેતુ માટે તમો આનં-
દમય સ્વરૂપ છે, માટે આત્મીય આનંદથીજ તેવા નિત્ય આનંદવાન્
છો. નિત્યમુક્તો તો નિત્ય સુખી છે ખરા પણ આત્મીય સુખથી નહિ, પરંતુ
આનંદમય આપના સુખથીજ સુખી છે. અર્થાત્ આપના અનુભ-
વજન્ય મહા આનંદવાળા છે. તેથી જીભ મુક્તોતો પ્રથમ બદ્ધ હોધને
પછીથી બોધને પામેલા હોવાથી નિત્ય સુખી નથી. જે આ ધર્તર સુર
અસુર નરો છે તે તો પ્રાકૃત સ્ત્રી ધન ધામાદિકવડે સુખાભાસને પામીને
'અમો સુખી છીએ' એમ માની બેસે છે. તમારા લક્ષ્મી તો શબ્દાદિ
વિષયોને દુઃખમય બાળીને, આનંદમય આપને વિષે અનુરક્ત મનવાળા
થઈને આપના અનુભવ સુખથીજ સદા સુખીયા છે. જે શબ્દાદિ વિષયો
લોકમાં પુરૂષોએ શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોવડે આસ્વાદ લેતાં જનન મરણાદિ
લક્ષણ સસરણુ દુઃખનેજ આપે છે, માટે તેને દુઃખરૂપ સમજીને સેવન
કરતા નથી ॥૨૧॥ હે વિશ્વો ! બહુ જનો ઇન્દ્રાદિ પદ સંબન્ધિ ઐશ્વર્યને
ભલે ઇચ્છે છે પરંતુ જે તેનું નિરૂપણ કરીને જુવે તો તેમાં શુધ્ધ જન નજ
રમણુ કરે. (તે જતાવે છે) આ જગતમાં જે બ્રહ્માદિકો આ સુર નર
પ્રપચના વિધાતાપણે વિખ્યાત છે તેઓપણુ સૃષ્ટિ સંહારમાં ઉપકરણ-
શૂત જે કાળ નામની આપની શક્તિ છે તેનાથીજ નિયંત્રિત-વશીકૃત
વર્તે છે, એટલે મત્યોની પેઠે તેઓ પણ કાળના પરિપાકમાં આવે છે,
કેમકે તેઓપણુ તનુધારી છે, દેહયોગ તો કર્મકૃત છે, તો કાળકૃત પરિ-
પાકમાં કેમ ન આવે ? આવેજ. તે આ બ્રહ્માદિ તનુધારીઓ કર્માનુસારે
ફળપ્રદાતા આપે કરી આપેલા પોતપોતાના જીવનને પામે છે, પશુઓ

વર્તન્તે हि नियन्त्रिता निजनिजामाजीविकां त्वत्कृताम् । आश्रि-
त्यैव विमो ! घृषा इव नसि प्रोताः कृपि कुर्वन्तः सर्वे ते तु वशे
भवन्ति तव धै यावन्निजायुःक्षयः ॥२२॥ मर्यादां रचितां त्वयैव
भगवन् ! कालोऽपि सम्पालयन्नाविर्भावयति क्षितौ दिवि तथा
नानાકતૂનાં ગુણાન્ । ઘાયુર્વાતિ દિવાકરો ભ્રમતિ સ્થે વર્પત્યમ-
સ્યંશ્વરો મૃત્યુર્ધાવતિ સર્વેતશ્ચ સમયં નેશસ્તદુલ્લહને ॥૨૩॥
યોપાદેમવિભૂષણાંશુકગૃહગ્રામાદિષુ શ્રીહરે ! ત્વન્માયારચિતેષુ

તૃણથી, નરો ધાન્યથી અને દેવો મુધાથી જીવનને પામે છે, અનને અદન
કરનારા એઓ વિષે કશો વિશેષ નથી. એજ રીતે વનમાં કોઈક મૃગેન્દ્રો,
પૃથ્વીમાં કોઈ પૃથ્વીન્દ્રો અને દુલ્લોકમાં કોઈક દેવેન્દ્રો એમ જેઓ પ્રજાયાતિ
પામ્યા છે આમાં પણ કશો વિશેષ નથી, માટે બ્રહ્માદિકો પણ યથા-
કર્મ આપને આધીન જીવનવાળા છે. તે આ તમામ બ્રહ્માદિ તનુધારીઓ
નાસિકામાં નાથથી પરોવેલા બળીવદોજ જેમ એમ સર્ગાદિ કૃષિકર્મને
તમારી પ્રેરણાથી તેતે કાળમાં કરતા થકા યાવદાયુષ આપના વશમાં વર્તે
છે, માટે 'આ તો બ્રહ્મા છે આ તો પશુ છે' એવો વિશેષ સંસ્મૃતિયકમાં
હમ્યા કરનારાઓમાં નથી. માટેજ સાધુજનો સમસ્ત પ્રાકૃતનો પરિત્યાગ
કરીને તમારૂં સેવન કરે છે ॥૨૨॥ હે ભગવન્ ! ભવ બ્રહ્માદિકો પણ જે
કાળથી રંધાય છે તે સમર્થ કાળ પણ આપે કરી આવેલી મર્યાદા—દિન-
પક્ષ-માસ-અયન આદિક ભેદની બ્યવસ્થાને સહાય સંપાદન કરતો થકોજ
ભૂલોક દુલ્લોકમાં વસંતાદિ ઋતુગુણોને પ્રકટ કરે છે. વાયુ સૂર્ય અગ્નિ
ઈન્દ્ર મૃત્યુ આ સર્વે આપનીજ આજ્ઞાલંગના લયથી પોતપોતાના કાર્યમાં
પ્રતિદિન અપ્રમત્તાપણે પ્રવર્તે છે. તમોએ કરી આપેલી મર્યાદાને અતિ-
ક્રમણ કરવા કોઈ પણ સમર્થ નથી તેમાં 'જ્ઞઃ કાલકાલઃ' 'મીપાડ્સા-
દ્વાતઃ પવતે મીપોદેતિ સૂર્યઃ । મીપાડ્સાદગ્નિશ્ચેન્દ્રશ્ચ મૃત્યુર્ધાવતિ પચ્ચમઃ ।'
એવી શ્રુતિ છે ॥૨૩॥ હે શ્રીહરે ! સંતોના સંરક્ષણ સાડ પ્રાદુર્ભૂત થએલા
આપ ગુણુમય આ પ્રાકૃત પ્રપંચમાં ગુણુમય વનિતા વિત્ત વિભૂષણ વન્ન
ગૃહ આમ આદિકના સંયોગરૂપ સંગને પામતા થકા પણ તેનાથી કદાચિત

સદ્ગમપિ યન્નૈવ કચિહ્નિપ્યસે । ઔર્વાંઽગ્નિર્જલધૌ વસત્રપિ પરા-
 ભૂતિં જલૈર્નાયુવંસ્તાન્યશ્ચુત વર્ધતે ચલુ યયા ત્વં તદ્વદન પ્રભો !
 ॥૨૪॥ ત્વચ્ચાઃ પ્રાકૃતિકા મયા તુ નિશ્ચિલા મુક્તૈસ્તથાન્યૈર્ગુણા યે
 તેભ્યોઽપિ ધયં વિભીમ ઉરુધા ત્વત્પ્રેમવૃદ્ધીન્સવઃ । તેષુ ત્વં તુ
 વસત્રપીશ્વરતયા નો વધ્યસે નાજ્યસે વ્યોમેવ સ્થિરજઙ્ગમસ્યમઘ-
 હન્ન સ્પૃશ્યસે તદ્ગુણૈઃ ॥૨૫॥ ईशत्वं तव चैतदेव नृतनोर्मायागुणा-

પણુ લેપાતા નથી, કેમકે તે અધા ભાવો આપની માયાએ રચેલા છે, તેઓ
 માયાનિયતા આપને લેપ કરવા નજ સમર્થ થાય વળી હે પ્રભો !
 તમો સ્વતઃ હેયવિરોધી અને જ્યોતિષોના જ્યોતિષ છો, ‘તં દેવા જ્યો-
 તિર્વાં જ્યોતિઃ’ એવી શ્રુતિ છે. માટે ગુણમય આ ભાવમંડળમા વર્તતા
 થકા પણુ, વડવાનળ જેમ સમુદ્રમા વસીને પણુ સમુદ્રજળથી પરાભવ
 પામતો નથી કિંતુ જળને જમતો થકો હિટલો સ્વયં દેદીપ્યમાન સ્વરૂપ-
 વાળોજ રહે છે, તેમ તમો ગુણમય ત્રિયાદિ ભાવોથી નહિ પરાભવ
 પામીને યથાપૂર્વ દેદીપ્યમાન દિવ્ય સ્વરૂપવાળાજ રહો છો ॥૨૪॥ હે
 અઘડારિ હરે ! મેં તથા બીજા મુક્તપ્રાપ્ત સાધુસમોએ પ્રાકૃતિક સમસ્ત
 વસ્ત્ર વિબૂષણુ પિત્ત વિગેરે વિષયો સર્ખોની પેઠેજ હોયદર્શનવડે દૂરથીજ ત્યાગ
 કરી દીધા છે. ત્યાગ કરી દીધેલા પણુ તે વિષયો થકી તમારેવિષે પ્રેમવૃ-
 દ્ધિની ઇચ્છાવાળી અમો સર્વે અત્યંત ‘ક્યારે આ બળાત પાછા વળી
 આવીને અમોને દુષિત કરશે ?’ એમ ભય પામતી રહીએ છીએ ખજોની
 પેઠે આ વિષયો વિનિવારણુ કર્યા થકા પણુ છિદ્ર મળતા પ્રહાર કરવા
 તત્પર રહે છે એરીને અમોને તો એમના થકી ભારે ભીતિ રહે છે.
 તમો તો તે પ્રાકૃત ગુણમા નિવાસ (તેનું સેવન) કરી રહો છતા પણુ
 ચરાચરમા રહેલા આકાશની પેઠે તે ગુણોથી ઈશ્વર હોવાથી બંધાતા નથી,
 લેપાતા નથી અને સ્પર્શાતા નથી ॥૨૫॥ હે ભગવન્ ! સાધુજનોના સર-
 ક્ષાણુ સાદુ સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલા માનુષસન્નતીમ સસ્યાનવાળા પણુ
 આપનું જે આ માયાગુણોથી અનંતન-નિર્લેપતા છે તે અસાધારણ
 આપનું ઇશત્વ છે (માયા મુજુથી જે નિર્લેપપણું એજ ઈશ્વરનું ઈશ્વર-

નહનં જાનન્ત્યગ્ર મહાજના દિ સુધિયો ભક્તપ્રિય ! શ્રીહરે ! ।
ત્વમ્પેવાસ્તુ મનો મદીયમનિશં ત્વાં પ્રાર્થયામીત્યદં ત્વન્માયાગુ-
ણતઃ સદાસદવનં કર્તું ત્વમેવાદંસિ ॥૨૬॥ મુપત વચાવ—ઇતિ
સ્તુત્યા રમા ભક્ત્યા નારાયણમુનિનૃપ ! । તૂળ્ણીમાસાથ લલિતા
તં તુષ્ટાય કૃતાઙ્ગલિઃ ॥૨૭॥ લલિતોવાચ—શ્રીવાસુદેવ ! પુરુષોત્તમ !

પણું છે) અનીશને તો તેનાથી લેપ થાયજ, કેમકે તે તો માયાથી સન્નિ-
૩૬—આવરિત છે, તમો તો માયાના નિયંતા મહેશ્વર છો. ‘અસ્મામ્માયી
ષ્ટજતે ત્રિશમેતત્તત્સંધ્યાન્યો માયવા સન્નિરુદ્ધ.’ ‘માયાં તુ પ્રકૃતિ વિષાવ
માયિમં તુ મહેશ્વરમ્’ એવી શ્રુતિ છે ‘પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ટાય સમ્મથાગ્યાત્મ-
માયવા’ એવી સ્મૃતિ છે તે આ તમારા પ્રાદુર્ભાવનું ચથાર્થપણું સુધી
મહાજનો—દૈવી સંપદાએ સંપન્ન જનો બલે છે. માટે દે ભક્તપ્રિય
શ્રીહરે ! આપના પ્રતિ દૃષ્ટ એટલીજ પ્રાર્થના કરે છું કે—મારૂં મન નિરંતર
તમારે વિષેજ રહો મન પ્રકૃતિથી ચંચળ, વિવિધ વાસનાએ યોગરહમ
ખેચી લઈ જવાતું, પ્રમાથિ, બળવત, દૃઢ હોવાથી તેને વિષયોથકી
વિનિવર્તન કરીને આપને વિષે ભેડવામાટે યોતાના સોએ સો પ્રયત્નોવડે
પણ સમર્થ થવાતું નથી, કેમકે આ દૈવી ગુણમયી આપની માયા દુર-
ત્યય છે. જેઓ તમારાજ શરણને પામે છે તેઓ આ માયાને તરી બંધ
છે, તો તમો સદાય મારા હૃદયમાં સન્નિધિ આપીને માયાગુણ રાગ
દ્વેષાદિક થકી અમારૂં રક્ષણ કરવાને યોગ્ય છો ॥૨૬॥

સુમતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! આ પ્રકારે નારાયણમુનિની ભક્તિથી
સ્તુતિ કરીને રમા વિરામ પામ્યા તે પછી લલિતા બે હાથ ભેડીને શ્રીહ-
રિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૨૭॥ હે શ્રીવાસુદેવ—સર્વમાં આપનો અને
આપમાં સર્વનો આવાસ હોવાથી સાર્થક વાસુદેવ નામથી વિખ્યાત છો.
‘વસન્તિ તત્ર ભૂતાનિ વસત્યગ્રેતિ વૈ યતઃ । તતઃ સ વાસુદેવેતિ વિદ્વન્નિઃ
પરિપ્રચ્યતે’ એવી નિર્ઙ્ગિ છે હે પુરુષોત્તમ—ક્ષર અક્ષર પુરૂષ થકી પરતર
હોવાથી પુરુષોત્તમ સસાથી પ્રખ્યાત છો. ‘વસ્યાત્ક્ષરમતીતોહમક્ષરાદપિ
ચોત્તમઃ । અતોઽસિ લોકે વેદે ચ પ્રચિતઃ પુરુષોત્તમ.’ એમ ગીતામાં કહ્યું

પાદપદ્મં ભક્તયા નમામિ તવ કાયવચોમનોમિઃ । સંસારવારિ-
ધિનિમજ્જદનેકજીવપ્રોચ્ચારણપ્તુવમહં શ્રુતિવૃન્દવન્ધમ્ ॥૨૮॥
માયાપરોઽપિ જગદુદ્ભવપાલનાન્તલીલાર્થમાત્તવિધિવિષ્ણુશિવા-
દિરૂપઃ । અપ્રાકૃતૈર્ગુણગણૈરમિસેવિતાક્લિસ્ત્વં રાજસે હિ પરમેઽ-
ક્ષરધાત્તિ ભૂમન્ ! ॥૨૯॥ ત્વં પ્રાકૃતારયતમસઃ પર એવ તસિન્

છે. આવા વાસુદેવ પુરૂષોત્તમ જે તમારા ચરણારવિંદને સમસ્ત શ્રુતિસમૂહ
સ્તુતિ કહે છે, 'સર્વે વેદા યત્પદમામનન્તિ' 'વેદૈશ સર્વૈરહમેષ વેદઃ.' એવી
શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. વળી આપનું પાદપદ્મ સંસારસાગરમાં દુબકાં ખાતા
અનેક જીવોના તે થકી ઉત્તરણમાં આ કોઈ પણ નૌકા છે. તે આ ચરણાર-
વિંદને પણ લક્ષ્મીથી કામ વાણી મનવડે પ્રણામ કરેછું. દંડની પેઠે પૃથ્વી
ઉપર પડીને પ્રણિપાત કરવો તે કાચિક પ્રણામ કહ્યો છે, 'નમઃકિં વિધેમ'
એમાં કદા સુગંધ જે નમઃકિં તે વાચિક પ્રણામ કહ્યો છે, નમઃશબ્દના
અર્થનું અનુસંધાન કરવું તે માનસિક પ્રણામ કહ્યો છે, એમ બાણી
લેવું ॥૨૮॥ હે ભૂમન્—'મૂમા સ્યેવ વિજિજ્ઞાસિતવ્યઃ' એવો ઉપક્રમ કરીને
'યન્ નાન્યપરશ્ચિત્તિ કાન્વદ્ જ્ઞાનોત્તિ મન્વદ્વિજાનાતિ તા મૂમા કષ્ યન્ના-
ન્યપરશ્ચિત્તમય જ્ઞાનોત્તમવદિજાનાતીતિ તદર્થં ચો વૈ મૂમા તદમૃતમય ય-
દર્થં તન્મર્ત્ય સ મગવઃ કચિન્ પ્રતિષ્ઠિતઃ સ્વે મદિશિ' આ શ્રુતિમાં અ-
નુપ સુખરૂપપણે અને અનન્યપ્રતિષ્ઠપણે શ્રવણ થતા તમોજ છે. વળી
આપ માયાથકી પર છે—એજ ભૂમવિદ્યાના આરંભમાં 'નામ યા દ્વગ્વેદો
યજુર્વેદ' ઇત્યાદિકથી નામનો પ્રક્રમ કરીને, તેથકી ભૂયસ્ત્વ (અધિકપણું)
વાણીમાં, વાણીયકી પણ ભૂયસ્ત્વ મનમાં, આવા અનુક્રમથી નામ આદિ
જેમા છે અને આશા અને જેમાં છે એવા માયિક ભાવો થકી ભૂયસ્ત્વ
ભૂમામાં ઉપપાદન કર્યું છે. વળી પ્રાણશબ્દવાચ્ય જીવથકી પણ ભૂયસ્ત્વ
ઉપપાદન કર્યું છે. એરીને માયાદિ સર્વથકી આપ પર છે તથાપિ જગ-
તોની ઉત્પત્તિ રિધિનિ પ્રવચરૂપ લીલાવ્યાપારોને કરવા વ્યદિસૃષ્ટ્યાદિ
વ્યાપારના ઠારૂન વિરિ વિષ્ણુ શિવાદિ રૂપથી અવતરો છો તેવા તમો
અપ્રાકૃત દિવ્ય ગુણમયોએ અભિમેવ્યાં છે ચરણારવિંદ જેમનાં એવા થકી

ધાન્યદ્વિમિશ્ચ મદત્તીમિરુપાસિતોઽસિ । રાધારમાપ્રમુદશક્તિ-
મિરાનતામિર્મત્તયાઽનુવેલમમિસેવિતપાદપદ્મઃ ॥૩૦॥ મૂર્તો વૃષા-
ત્વમમવઃ સલ્લુમાનવાનાં નારાયણપિરમવાય પુરાત્ન સપ્તદે । પ્રાદુ-
ર્યમૂવિથ્ય સુતોઽય તયોનૃતન્વોઃ શ્રીનીલકણ્ઠ ઇતિ કોસલદેશ
ઈશ ! ॥૩૧॥ હીનો ગુણેભિમિરધીશ્વર ! માયિકૈસ્ત્વં નૃત્વેઽપિ
દિવ્યતનુરિત્યસિ નિર્ગુણાત્મ્યઃ । સમ્પોષણં વિદધદેવ તયોઃ સ્વપિત્રોઃ

પોતાના આનંદમય રૂપથી પરમ અક્ષરધામમાં સદૈવ વિરાજે છે. હિ-
આ અર્થે શ્રુતિ પુરાણાદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે ॥૨૮॥ વળી હે હરે ! તમો તમઃ-
પ્રકૃતિથી પર પ્રકાશમાન તે બ્રહ્મપુર ધામમાં નિરવધિક અનંત સમૃદ્ધિ-
ઓએ સંપન્ન અને પોતાને અસાધારણ પ્રણત રાધા રમાપ્રમુખ દિવ્ય
શક્તિઓએ યથાસમય ભક્તિથી ઉપસેવ્યાં છે ચરણારવિદ્ જ્ઞેમનાં એવા
થકા વિરાજે છે ॥૩૦॥ હે ઇશ ! બ્રહ્મપુરના અધિપતિ જે તમો પ્રથમ
આ ભરતખંડમાં માનવોને અનાદિ ભવબંધન થકી મુકાવા માટે ધર્મ-
પ્રભાપતિ થકી તેમની મૂર્તિ નામની પત્નીમાં શ્રીનરનારાયણ રૂપરૂપે
પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા હતા. એજ બ્રહ્મપુરાધિપતિ તમો હાલમાં દુર્વાસા
નાપિના શાપભિપથી માનવાકારને પમાડેલાં તેજ મૂર્તિ (ભક્તિ) ધર્મના
શ્રીનીલકંઠ નામના પુત્રરૂપે કોસલ દેશમાં (મારા જેવા જનના કંટ્યાણુ
માટે) પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છે ॥૩૧॥ હે અધીશ્વર ! (ઇશ્વરોના પણ ઇશ્વર,
'તમીશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વરમ્' એવી શ્રુતિ છે) તમો 'નિર્ગુણ' નામથી
વિખ્યાત છે, તેમાં નિમિત્ત તો આ છે કે-તમો સાધુઓના સંરક્ષણ સાડ
આ લોકમાં મનુષ્યસભાતીય રૂપથી પ્રકટ થયા છતાં પણ આપ્રાકૃત સ્વા-
સાધારણ આનંદમય દિવ્ય તનુવાળા હોવાથી આકૃત પુરૂષની પેઠે માયાના
સત્ત્વ રજ તમ ગુણોથી લેપાતા નથી. તો એરીતે ગુણવિરોધીપણાના
સ્વભાવને લીધે 'નિર્ગુણ' નામથી કહેવાયો છે. 'યોઽસૌ નિર્ગુણ દ્વયુક્તઃ
શાષ્ટેષુ જગદીશ્વરઃ । પ્રાકૃતૈર્દેવ્યસંયુક્તૈર્ગુણૈર્દીનઃ સ વ્યજ્યતે ॥' એવી સ્મૃતિ
છે. પોતાનાં માતા પિતા ભક્તિ ધર્મે (મૂર્તિમાન) અધિષ્ઠિત અમૂર્ત
તે ભક્તિ ધર્મનું અત્ર-પૃથ્વીમાં ચોરગમ પ્રવર્તનથી પરિપોષણ કરતા થકા

કલ્યાણમત્ર તનુપે શ્રિતદેહમાજામ્ ॥૩૨॥ વર્ણાશ્રમેષુ સકલેષ્વપિ
કાલનષ્ટં ધર્મં પ્રવર્તયિતુર્માશ ! સનાતનં ત્વામ્ । જાતં વદન્તિ
કતિચિત્કતિચિચ્ચ ભૂમન્ ! પાપણ્ડિભિન્નમિહ પારમહંસ્યધર્મમ્
॥૩૩॥ કેચિદ્વદન્તિ પૃથુયજ્ઞમહેન્દ્રહાતપાપણ્ડલિદ્વગુરુભિઃ કૃશતાં
હિ નીતમ્ । સત્સમ્પ્રદાયમનયોદ્ધવસમ્પ્રણીતં પુષ્ટં વિધાતુમિહ
જાતં હતિ પ્રભો ! ત્વામ્ ॥૩૪॥ પુષ્ટિં વિધાતુમિહ ધર્મયુજઃ સ્વભ-
ક્તેર્ધર્મારિગુર્યસુરસદ્વતનૂક્તાયાઃ । પ્રાદુશ્કૃતદ્વિજયરાકૃતિરિત્યહં
તુ જાને ભવન્તમસ્તિલાર્થદમાશ્રિતેભ્યઃ ॥૩૫॥ શૃણ્વન્તિ ચે તવ
ગુણાનિહ નાથ ! સદ્ગુણો ગાયન્તિ યા સદ્વદયે શ્રુતિગામ્ સ્મરન્તિ ।

પોતાના ચરણના સમાશ્રિત જનોના પરમ નિઃશ્વસરૂપ કલ્યાણને
કરો છો ॥૩૨॥ હે ઇશ ! કળિકાળથી વિનાશ પામેલા સનાતન વર્ણ-
શ્રમધર્મને તેને વર્ણાશ્રમી સમસ્ત જનોમાં પ્રવર્તાવવા પ્રકટ થયા છો
એમ તમોને કેટલાક વર્ણાશ્રમધર્મરસિક જનો કહે છે. હે ભૂમન્ ! કેટલાક
પ્રાદુર્ભાવપ્રયોજનને બાળનારા જનો આ લોકમાં પાપંડિઓએ ઉચ્છેદન
કરેલો સનાતન પારમહંસ્ય ધર્મ જે નિવૃત્તિવશ્વ અને પરશ્વરી-
કનિષ્ઠાશ્વજી છે તેને પ્રવર્તાવવા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો એમ કહે છે
॥૩૩॥ હે પ્રભો ! પૃથુરાબ્જના છેલા અશ્વમેધ યજ્ઞના ભગ માટે મહેન્દ્ર
જે પ્રથમ મહાશ્વ કરીને કાર્ય પરિપૂર્ણ થતા પછી ત્યામ કરેલા પાપરો
તેનાં ચિહ્નો ધારણ કરીને પોતાનું ગુરુત્વ પ્રખ્યાપન કરતા ગુર્વાભાસોએ
કૃશતાને પમાડેલા નિર્દોષ ઉદ્ધવસંપ્રદાયની લોકમાં પરિપુષ્ટિ કરવા
તમો પ્રકટ થયા છો એમ કેટલાક સમ્પ્રદાય સ્વરૂપના અભિજ્ઞ જનો
કહે છે ॥૩૪॥ હે ભગવન્ ! હું તો આશ્રિત જનોને સમસ્ત પુરુષાર્થને
આપનારા આપને આપની ઉપાસના અને આપના અર્ચનાદિરૂપ
ધર્મો કે જે તેના વિરોધિભૂત અનેક આચાર ગુર્વાભાસોના બળથી કૃશ
થઈ ગયા હતા તેના પૃથ્વી ઉપર પ્રવર્ધન માટે વિપ્રવરાહારથી
પ્રાદુર્ભાવ પામેલા છો એમ માનું છું ॥૩૫॥ દે નાથ ! જે જનો
તમારા કલ્યાણ સુખમણેને પ્રીતિથી તમારા સાધુ જનોયથી માંબળે છે

તેપાં ચ ये विदधतेऽप्यनुमोदनं वा ते यान्ति धाम तव संसृति-
चन्धमुक्ताः ॥૩૬॥ भक्तिं तच्चाथ तद्य चापि सतां प्रसङ्गं हित्वात्म-
योधमुपलब्धुमिहाज्जसा ये । हृदयन्ति भूरिनियमैस्त इतो लभन्ते
हेतुं फलं ननु यथेह पुलाककण्डाः ॥૩७॥ मुरया मया तु तद्य

અને જેઓ સાંભળેલા ગુણગણોને ગાય છે અને જેઓ પોતાના હૃદયમાં
તેને અનુસ્મરણ કરે છે અને જેઓ તે આ શ્રવણ ગાયન મનનપરાયણ
જનોને અનુમોદન પણ આપે છે તે સર્વે જનો સંસાર બંધન થકી
મુક્ત થઈને પર અમૃત આનંદમય આપને પામે છે ॥૩૬॥ લોકમાં જે
જનો તો આત્મબોધથી નિઃશ્રયસને પામવાની કામનાથી આત્મબોધ-
સર્વાન્તરાત્મા પરમાત્માના યથાર્થ અવબોધ માટે કેવળ શ્રવણ મનનાદિ
માર્ગથી અને તેમા ઉપયોગી અંતઃકરણની નિર્મળતા કરનાર આહાર-
વિશુદ્ધિ વિગેરે વિવિધ નિયમોથી ચતન કરે છે, પરંતુ આપના ચરણના
એકાંતિક ભક્તોના સમાગમને અને પરમાત્મા તમારે વિષે ભક્તિને
અવલંબતા નથી, તેતો લોકમા અંદર ચોખાએ રહીત છાંડામાત્ર ડાંગરને
ખાંડનારા જનોજ જેમ એમ એથી કેવળ કલ્પેશનેજ પામે છે પણ તેઓ
અર્થસિદ્ધિને પામતા નથી તરવથી પરમાત્માના સાક્ષાત્ જ્ઞાનમાં ભક્તિનું
સાધનપણું ગીતામાં કહ્યું છે—‘भक्त्या मामभिजानाति यावान् यश्चास्ति
तत्त्वतः’ ઇતિ. અતોનો સમાગમજ્ઞ જ્ઞાનભક્તિમાં હેતુ છે અને અંતઃકરણની
નિર્મળતા કરનાર છે એમ વિશેષપણે સ્મૃતિમાં નિરૂપણ કર્યું છે—‘मवा-
पवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्जनस्य तद्धंयुतसत्समागमः । सरसज्ञतो यद्दिं तदैव
सद्गतो पराचरेक्षे त्वयि जायते मतिः ॥’ ‘सतां प्रसङ्गान्मम धीर्यसंविदो
भवन्ति हृत्कर्णरसायनाः कथाः । तज्जोषणादाश्चपवर्गवर्त्मनि श्रद्धा रतिर्भ-
क्तिरनुक्रमिष्यति ॥’ ‘नष्टप्रायेस्त्वमત્રેषु नित्यं भागवतसेवया । भगवत्युत्तम-
श्लोके भक्तिर्भवति भैष्ठिकी ॥’ ‘येषां संसरणाखुंसां सद्यः शुद्ध्यन्ति वै
गृहाः । किं पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः ॥’ ‘ते पुनन्त्युरुक्तालेन दर्शना-
देव साधवः’ ઇત્યાદિ ॥૨૭॥ હે ભગવન! મેં આપના એકાંતિક સાધુજનો
થકી સાંભળ્યું છે કે—ધર્માચરણથી પાપ ટળી જાય છે, એટલે કૃણાનુસધાને

મત્કયધિકારિણો યે વૈરાગ્યધર્મનિજવોધયુતાસ્તપ્ય । સત્ત્વઃ શ્રુતા
 इति वपुर्वेचनात्मभिस्ते सेवां करोमि निजशक्त्यनुसारिणीं वै
 ॥૩૮॥ સ્વાચ્ચ યત્ર મમ જન્મ ચ તત્ર તત્ર હ્યાપ્યમુત્ર ચ નિર-

રહિત, પરમાત્માના સમારાધનરૂપ, પોતાના વર્ણશ્રમને અનુગુણ એવા
 ધર્મ કર્મનું અનુદિન અનુષ્ઠાન કરવાથી રજ તમની પુષ્કળતા કરનાર
 પાપનો પ્રક્ષય થાયછે, તેથી થએલી સત્ત્વવિવૃદ્ધિથી અંત કરણુ જ્યારે નિર્મળ
 થાયછે ત્યારે વિષયવાસનાના વિરામથી વૈરાગ્ય થાય અને તે વૈરાગ્યથી
 સ્વાત્મસ્વરૂપના અવબોધમાં આલિંગ્ય થાય અને આપ પરમાત્માવિષે
 પરાનુરાગ થાય અન્યથા વૈરાગ્ય કેમ થાય ? અને લક્ષિતપણુ કેમ થાય ?
 નજ થાય જ્યામુધી આત્માનુ આપ પરમાત્મકેદાસતારૂપ સ્વરૂપ જેમણે
 બાળ્યું નથી તેમને તમારે વિષે પરાનુરાગ કેમ થાય ? નજ થાય આત્મા
 ત્રણુ દેહ થકી વિલક્ષણ અને જ્ઞાનેકસ્વરૂપ છે એમ બહુતા હોય તોપણુ
 'હું સ્વતત્ર હુ' એવા ભ્રમથી અંધ થતા જરામરણુમોક્ષમાત્રમાં રસિક
 થએલા જનો તમારા લક્ષિતરસથકી વિમુખ થાયછે, માટે જેઓ વૈરાગ્ય
 ધર્મ અને નિજબોધે યુક્ત છે તેઓજ તમારી લક્ષિતા મુખ્ય અધિ
 કારીઓ છે, એમ સાધુઓથકી જ સાક્ષાત્કૃતિ તો એરીતે સાધુઓથકી
 સાક્ષીને, મારા આત્માને આપ પરમાત્માનીજ એકેદાસતા રસવાળો
 બાળીને, કામ વાણી મનથી જેજે ક્રિયાઓ વર્ણથી પ્રાપ્ત થતી છે તે સર્વને
 આપની સેવારૂપ થાય એમજ કહ્યું અર્થાત્ યથાશક્તિ ત્રણુ કરણુ (મન
 વાણી કામ)થી આપની પરિચર્યાપરાયણુજ હુ તે આ આત્મજ્ઞાને
 સહિત ધર્મના અનુષ્ઠાનથી તમારે વિષે લક્ષિત મારે પ્રવૃદ્ધિ પામો ॥૩૮॥
 હે ઇન્દ્રિય ! હુ અપુનર્લવમાનને (જરામરણુમોક્ષમાત્ર) વાછતી નથી, કેમકે
 તમારે વિષે અનન્ય પ્રેમરસે રહિત એવા જરામરણુનિવૃત્તિમાત્રથી મારે કરો
 અર્ચનથી લક્ષે મને પુનર્લવ થાય પરંતુ એજ શાગુ હુ કે-આ ભૂલોકમા
 દુઃસ્વર્ગાદિ પરલોકમા જેજે યોનિમા મારૂ જન્મ થાય તે તે યોનિમા તમારે
 વિષે મારે અનન્યલક્ષિત થાય અને તેજે કરાવેલી રસમથી નિષ્કામ એવી
 આપના ચરણની સેવા સતત સર્વ પ્રકારે મને મળે સર્વ કયાણુગુણ

નતરમેકમચયા । નિષ્કામમેવ તવ સેવનમીશ ! મે સ્તાદિત્યર્થયા-
મ્યહમતિપ્રણયાદ્ઘવન્તમ્ ॥૩૯॥ સુપ્રતઃ પદાવ—લલિતા લલિતેઃ
પદેરિતિ સ્તુત્વા નિજં પ્રભુમ્ । તૂષ્ણીમાસીત્તતશ્ચાન્યાઃ સ્ત્રિયો
ભક્તાસ્તમસ્તુવન્ ॥૪૦॥ અમર્યુવાચ—વન્દેઽહં નમદમરીલલાટભૂષા
હીરાલિદ્યુતિવિલસન્નચન્દુકાન્તિ । પાદાબ્જં તવ સુરસિદ્ધસહ
સેવ્યં સદ્ઘક્યા નિગમસરસ્વતીપ્રગીતમ્ ॥૪૧॥ નિત્યં તે ચરણયુગે
મમાસ્તુ ચિત્તં સંસારે સ્વજનધનાદિષુ કચિન્મા । સદ્ગસ્તે

પરિપૂર્ણ સર્વશેષી પરમાનંદમય પોતાના સ્વામિના પરમ પ્રેમરસકોમળ
એવા સેવારસ થકી બીજે કોઈ મુક્તાનંદ અધિક નથી યોગિઓને પણ
દુર્લભ અને અપુનર્ભવ થકી અધિક આવા સેવારસને ‘હું અને લાયક
કેમ હોઈ શકું?’ એમ વિચાર્યા વિના પ્રભુપ્રકર્ષને લીધે હું યાચું છું
તમો પ્રભુથી જનમાં વસણતાવાળા છો, તો પ્રભુથી શ્રીજનની આ
પ્રાર્થનાને સફળ કરો ॥૩૯॥

સુપ્રતઃપદાવિ કહેછે—હે રાજન્ ! એરીતે લલિતા લલિત-શબ્દથી
અને અર્થથી મધુર પદોવડે પોતાના પ્રભુની સ્તુતિ કરીને વિરામ પામ્યાં
તેપછી બીજી ભક્તસ્ત્રિયો શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગી ॥૪૦॥ તેમા
અમરી સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! આપણુ ચરણકમળયુગળ પ્રણામ
કરતી સાવિત્ર્યાદિ અમરનારીઓના લલાટાભરણોમા પક્ષિબધ રહેલા હીરા
ઓની પ્રભાઓથી વ્યામિશ્રિત એવી નભચંદ્રકાંતિઓવડે અતિશય પ્રકાશે
છે, તેવું તથા આલસે રહિત અપાંડવેય વેદોએ સ્તુતિ કરેલુ તથા વાગ્-
દેવીએ ગાન કરેલુ અને સમગ્ર સુરસિદ્ધસઘોએ સેવનીય એવા આપના
ચરણારવિંદને નિઃકામ ભક્તિથી હું નમસ્કાર કરું છું ॥૪૧॥ હે હરે ! અનાદિ
આ સંસારમાં ભટક્યા કરતા જનોનુ ચિત્ત સ્વજન ધન ધામાદિકમાળ
હોઆહોય્ય કરે છે, માટે હું પ્રાર્થના કરું છું કે—મારૂં ચિત્ત સંસારવાસનાના
વશપણથી સ્વજન ધન ધામાદિકમા ક્યારેયપણુ નજ પ્રવેશ કરો, પરંતુ
આપના ચરણકમળયુગળમાળ નિત્ય આસક્ત રહો તથા તમારા ચરણ
સરોજમાં સલગ્ન મનવાળી રમા આદિક અમળાઓ સાથેજ મારે સમા

ચરણસરોજલગ્નદ્વિયોંપાભિર્ભવતુ ભવે સદૈવ ચાસિન્ ॥૪૨॥
 અમલોવાચ—ભક્તાનામમિલપિતાર્થદાનદક્ષં તં ત્વાહં નિજહૃદયે
 દધામિ નિત્યમ્ । ભક્તિં મે ધ્રુવમધિમાન્ય યસ્ત્વમભ્યાં કારુણ્યાદ-
 ધિકમુપૈવિ હિ પ્રસાદમ્ ॥૪૩॥ ચિત્તં મે ગુણમણિમણ્ડને હિ તસિ-
 સ્ત્વચ્ચેવ પ્રકટદયાગુણે ચભૂમિ । સંલગ્નં ભવતુ વિદ્યાય દૈદિકાનાં
 સંસર્ગ ધરણિયદસ્તુ તરિસ્થર ચ ॥૪૪॥ મેનોવાચ—મત્સ્યાહં તવ
 પદસારસં દયાલો ! ઘન્દે તત્પ્રણતજનાર્તિનાશશીલમ્ । યત્સ્પર્શા-

ગમ સદાય રહો, કિંતુ હૃદયમાં આસક્ત ચિત્તવાળી સ્ત્રિયોનો સંગ કદાપિ
 નજ થાય ॥૪૨॥ હવે અમલા સ્તુતિ કરેછે—હે હરે ! જેને જન જેને
 પ્રામનાથી લગે છે તેને લગનારના અભિલષિત તેને અભિય અર્થને આપ
 આપો છો, કેમકે તમો સમગ્ર પુરુષાર્થના પ્રદાનમાં સમર્થ છો સર્વ પુરુષાર્થ
 ના પ્રદાનમાં મહા સમર્થ દયાનિધિ તે તમો હૃદયમાં સન્નિધિ પામી રહેલા
 છો, તો હવે બીજી શુ પ્રાર્થનીય છે ? કદાપિ નથી તો એવો નિશ્ચય
 કરીને તમોને હું નિત્ય હૃદયમાં ધારણ કરું છું. તમો તો પરમ ઉદાર છો,
 તેથી મેં કરાતી અવધી કીર્તનાદિલક્ષણા અત્પપણુ લક્ષિતને અત્યધિક
 માનીને, એટલે જે જનો અનન્ય મનથી તમારું ચિંતવન કરાતા થકા
 પર્યુપાસન કરેછે, નિત્ય તમારી સાથે જોડાઈ રહેવા તે જનોના લગન
 પ્રકાનેજ જેમ એમ કૃપાવશાત્ અત્યુત્તમ માનીને અધિક અનુચ્છ કરી
 છો ॥૪૩॥ હે હરે ! મારું હૃદય દેહ અને તેના સંબન્ધિ વિગેરે કે જે
 અત્પપણુ અસ્થિરપણુ ઉત્તર પ્રાણમાં હુ ખદેવાપણુ વિગેરે અનેક
 દોષોએ પરિપૂર્ણ મુખાલાસરૂપ છે તેના સસર્ગનો પરિત્યાગ કરીને, ગુણ
 મણિઓનું મંડન-આભરણુ જેવું છે અથવા ગુણમણીઓના મંડનભૂત,
 (જેમના આશ્રયવાલથી ગુણો કટ્યાણુતાને પામેછે) સમસ્ત દોષ રહિત,
 સમગ્ર કલ્યાણગુણોના નિધિરૂપ, સર્વેએ સાક્ષાત્ અનુભવ્યો છે દયારૂપ
 ગુણ જેમને વિષે, નિશ્ચયિ મુખરૂપ એવા તમારે વિષેજ સદા મન
 પુશ્ચીવત્ સ્થિર થઈ રહો ॥૪૪॥ હવે મેના સ્તુતિ કરેછે—હે દયાળો !
 જે તમારા ચરણકમળના પવિત્ર સ્પર્શથી વૈભવને પામેથી ગયા

દક્ષિણમિદં પુનાતિ વિશ્વં રૂપૈઃ સ્ત્રિભિરમરેશ્વરાંશ્ચ ગદ્ધા ॥૪૫॥
તત્તેડહં દૃઢતરભાવતઃ પદાન્નં સેવે યૈ ગૃહધનતોડપકૃપ્ય ચિત્તમ્ ।
નેચ્છામિ ધ્રુવમમરાદિભોગજાતં ત્વત્તોડન્યત્તત ઇહ માં સદા
નિષેહિ ॥૪૬॥ સર્વાઃ સ્ત્રિયઃ ક્તુ —અતિમનોહરં સર્વસુન્દરં તિલ-
કલક્ષણં ચન્નલેક્ષણમ્ । વિવુધવન્દિતં સ્વામિનાથ ! તે વપુરિદ્ધા-
સ્તુ નો નિત્યદર્શને ॥૪૭॥ મદનમોહનં પ્રેમદોહનં નયનગોચરં ભક્ત-

પોતાના મદાકિની ગંગા ભોગવતી નામનાં ત્રણ રૂપે કરીને ત્રણ લોકોને
પવિત્ર કરેછે તથા ભવ બ્રહ્માદિ દેવોને પવિત્ર કરેછે. તે તમારા પ્રણત
જનોની સમગ્ર પીડાને નાશ કરવાના સ્વભાવવાળા ચરણારવિંદને હું
ભક્તિથી વદન કરું છું ॥૪૫॥ હે ભગવન ! હું ધામ ધનાઢિકમા રહેલા
દોષનો વિચાર કરીને, તે થકી ચિત્તને ખંચી લઉંને, સમગ્ર પીડાને પ્રશમન
કરનારા સકળમંગળકારી એવા આપના તે પાદપદ્મને દૃઢતર પ્રેમ
ભાવાનુબંધપૂર્વક સેવું છું તમારા થકી બ્યતિરિક્ત બ્રહ્માદિ સુરેશ્વરભોગ-
સમૂહને પણ હું તમારા થકી નિષ્ઠે નથીજ ધ્વિષ્ટી, તો મને આપના
આજ ચરણસરોજની સેવામા સદા સ્થાપન કરો ॥૪૬॥

હવે અમૃતા હુમારી આદિક અન્ય સમસ્ત સ્ત્રિયો સાથેજ સ્તુતિ
કરેછે—હે સ્વામિનાથ ! સ્વામિઓના પણ સ્વામિન ! (‘વર્તિ વર્તીનાં’
એવી શ્રુતિ છે) જોનારા સમગ્ર જનોના મન નયનને હરનાઈ, સર્વાતિશાયિ
સૌન્દર્ય સંપન્ન, નાસિકાના સમીપમા વર્તતા તિલક નામના મિહુવિશેષથી
અથવા ભાલના બૂધણૂત સચદ્રક કીર્ધ્વપુડ તિલકથી શોભાયમાન,
અચળ લોચનકમળથી રમણીય, ભવબ્રહ્માદિ વિશુધ વૃન્દોએ વંદેલુ એવું
આપનુ આ વપુ (શ્રીમૂર્તિ) આ પુરમા અમારા નિત્ય દર્શનમાં રહો,
અર્થાત્ સર્વદા અમારા નયનઓચર આપ રહો ॥૪૭॥ આ આપનું વપુ
સમસ્ત જનોના મનને મોહ પમાડનારા મદન (કામ)ને પણ મોહ પમા-
ડનાઈ, (તેથી પણ અતિ સુદર) જોનારા જનસમાજને પોતાના ભાવ-
પ્રયાતિશયથી પોતાવિષે પ્રેમને દોહન કરનાઈ, (પ્રેમને વધારનાર)
યોગિઓએપણ અગમ્ય હોવા છતાપણ કેવળ કૃપાએ કરીને સમસ્ત મનુ-

લોકભાવનં કુટિલકુન્તલં પુષ્પકુણ્ડલમ્ । ભવભયાપહં સ્વામિં
॥૫૩॥ સકલસિદ્ધિમિઃ સર્વેઋદ્ધિમિઃ ધિતપદં સદા યોગિભિ-
ર્મુદા । તદિદમેવ હિ સ્વામિં ॥૫૪॥ તથા નિવાસતો દુર્ગપત્તનં
જયતિ ભૂતલે સર્વતોઽધિકમ્ । ભવદુપાશ્રયા મુક્તિરત્ર યદ્વસતિ
સર્વદાઽન્યત્ર દુર્લભા ॥૫૫॥ કુમતદુર્વનાદ્દોરયૌવનાદસનવૃશ્ચિકા-

લોકનું સંરક્ષણ કરવાના શીઘ્રવાળુ, લવલયને ટાળનારૂં, કુટિલ કેશો અને
પુષ્પમય હુંડળોવડે શોભમાન, સર્વ અભિમાદિ ઐશ્વર્યોએ અને સમગ્ર અપ્રા-
કૃત સંપદાઓએ સદા સંપન્ન અને યોગિઓએ હર્ષથી સદા સેવેલા અરણુવાળુ
એવું આ આપનું દિવ્ય વપુજ અમારી દૃષ્ટિગોચર નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યો
॥૫૨-૫૪॥ હે હરે ! આ દુર્ગપત્તન નામનું નગર ક્ષરાક્ષરાધિપતિ આપના
નિવાસને લીધે ભૂતળમાં સર્વ તીર્થ ક્ષેત્રાદિક થકી અત્યધિક વિજયકારી
વર્તે છે, કેમકે આપના આશ્રયથીજ એક મુલલ એવી જે મુક્તિ સાધના-
વ્યાસથી પણ અન્ય સ્થળમાં દુર્લભ છે તે આ સ્થાનમાં તો જલદી સિદ્ધ
થાય છે, માટે મુક્તિસ્થાનોમાં આ ક્ષેત્ર સર્વથી સમધિક વર્તે છે ॥૫૫॥ વળી
લોકમાં હુમત-શ્રુતિ સ્મૃતિ ન્યાય થકી વિરૂદ્ધ, હૃતકોંજ એક મૂળ જેમાં
છે એવા આર્હત (જૈન) સૌગત (બૌદ્ધ) માયાવાદિ (શાંકર) વિગેરે
જે મત છે તે આ વન-મહા અરણ્ય છે, જેમ મહા અરણ્યના મધ્યને
પામેલો પુરૂષ કોઈપણ ગામ નગરાદિમાર્ગને ન પામે તેમ હુમતના મધ્યને
પામેલો પુરૂષ નિઃશ્રેયસ માર્ગને પામતો નથી તેમ ત્રૈવર્ગિક ક્ષણને પામતો
નથી, તે ખરે થકી પરિભ્રષ્ટ થઈને કેવળ મોહ પામે છે હુમત કેવળ મહા
અરણ્ય છે એમજ નહિ કિંતુ દુર્વન-હિંસક પ્રાણિપ્રાય છે, જેમ હિંસક
પ્રાણિપ્રાય વનને પામેલો જન મૃત્યુમુખને પામે છે તેમ હૃતકોંવડે
હણાએલો આ જન સસૃતિલક્ષણુ મૃત્યુને પામે છે, તો એરીતે આત્મ
સત્તાને પ્રણાશ કરનાર હુમતરૂપ દુર્વનથકી અમારૂં આપે સરઘાશ્રાર્થનો
સુખોદ આપીને અને સમસ્ત સરઘાસ્ત્રના પરમ તાત્પર્યના વિષયભૂત
પોતાના અરણ્યારવિદનો સમાશ્રય આપીને વારંવાર રક્ષણ કર્યું છે તથા
વિરામ વિના મર્યાદા મુખીને હિછળતા ન પાછા વાળી શકાય એવા કામતરંગ-

હોમલુપ્તકાત્ । યદુતરાપદો ભૂરિસમ્પદો મુદુરિહ ત્વયા રક્ષિતાં
વયમ્ ॥૫૬॥ પ્રવલસંશયાદુષ્ટસંશયાન્મદવિલેશયાત્કુત્તિસતાશ-

વેગોએ પોતામાં સંશય થતા બ્રહ્મા રૂદ્ર ઈન્દ્રાદિકનેપણ સમર્થિત કરી દેતા
એવા ઘોર મોવન થપ્પી અમારી આપે વિષયવૈરાગ્યને સિદ્ધ કરી આપનારો
મુખોએ ઉપભોગ્ય એવા પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર સંપાદન કરી
આપીને અનેકવાર રક્ષા કરી છે. તથા રસનેન્દ્રિય અતિઅપળ હોવાથી
રસાસ્વાદના મિષથી વીંછી પુચ્છના અગ્રભાગમાં રહેલા વિષમય ઈંટક-
થીજ જેમ એમ વસ્તુતાએ વિષ પરિપૂર્ણ પોતાના અતિઅપળ અગ્રભા-
ગથી પ્રતિશ્લુ વીંધી વીંધીને પુરૂષને પીડે છે, આવા સમય ઇન્દ્રિયોના
લોભમાં હેતુભૂત કુર્બ્ય રસનેન્દ્રિયરૂપ વીંછીથપ્પી અમારૂં આપે આપના
ગુણામૃત રસાસ્વાદમાં રસિકતા સંપાદન કરી આપીને વારંવાર રક્ષણ
કર્ચું છે. તથા જેમ લુપ્તક-પારાધી વિવિધ કમવાના ઉપાયોવડે જળમાં
મૃગાદિકને પાડીને તેના પ્રાણહરણપર્યંતના પણ વ્યાપારથી સ્વાર્થને સિદ્ધ
કરેછે તેમ લોભ અતિમૃદ્ધિ પામતા સ્વાર્થસિદ્ધિસાદ્ કમાઈથી પરપ્રાણના
હરણપર્યંતના પણ વ્યાપારમાં પ્રયત્ન કરેછે, તો આવા લોભરૂપ લુપ્તક
થપ્પી અમારી આપે ગુણદોષનો વિવેક કરી આપીને વારંવાર રક્ષા કરી છે.
તથા જે કોઈ સપત્તિ ક્ષેત્ર ઉપવન લવન સુવર્ણાદિ સમૃદ્ધિરૂપ કહેવાય
છે તેતો વસ્તુતાએ વિપત્તિજ છે કારણ કે તેનાથી અનર્થનીજ અપ્રાપ્તિ
થાયછે, જે ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિની સમૃદ્ધિ છે એજ સાચી સંપત્તિ
છે, કેમકે તેનાથીજ નિઃશ્રયસની સિદ્ધિ થાયછે તેવી ક્ષેત્ર આરામ લવન
કનકાદિ વિવિધ મિષથી રહેલી વિવિધ વિપદાઓથપ્પી (સપત્તિ સંસારી
રહેલી વિપત્તિઓથપ્પી) અમારૂં આપે તેનું અભિમાન ટાળવાપણે અનેક-
વાર સંરક્ષણ કર્ચું છે ॥૫૬॥ હે મુનિપતે ! જે પ્રજળ-ન સમાધાન થાય
એવા પ્રજળદોષમૂળક સંશયો છે તેથપ્પી, જે પરાવર પરમાત્માના દર્શ-
નથી હૃદયમયિઓ લેદાઈ જાય છે સર્વ સંશયો છેદાઈ જાય છે અને સર્વ
કર્મો પ્રક્ષય પામી જાય છે તે દર્શનપદને પામેલા આપ લગવાને અમારી
રક્ષા કરી છે તથા દુષ્ટ સંશય-અંદર નિગૂઢ વિષયરાગરૂપ અશિથી

યાત્ । સ્વરસરીસ્ટગન્માનકોણપાન્મુનિપતે ! ઘયં મોચિતાસ્ત્વયા
॥૧૭॥ અશુભમાયતઃ ક્રોધદાવતો મૃતિજનુર્ભયાત્પાપદુર્નયાત્ ।
મધુમહાવિવાન્સર્વથામિવાચતિપતે ! ઘયં રક્ષિતાસ્ત્વયા ॥૧૮॥

અતિશય બેઠ્યા કરતા અને બહાર ધર્મવાદથી પોતાના દોષને પ્રચ્છન્ન
રાખનારા, દંભકનિષ્ઠ દુષ્ટ જનોના સમાશ્રયણથી અમારી આપે યોગર-
દમ સત્સંગ વધારીને રક્ષા કરી છે તથા ધન અભિજનાદિકનો જે મદ
છે તે કૃષ્ણસર્પજ છે, તે વિપને વમન કરીને સનિધિમાં રહેલા સાધુઓનું
પણું સંઘનન કરેછે, માટે આવા ધનાદિમદરૂપ કૃષ્ણસર્પથકી અમારે વિપે
વિનયનો પ્રવેશ કરાવીને અમારી આપે રક્ષા કરી છે તથા અનાદિકાળથી
અનુવર્તતી વિપરીત વાસના મૂળ જેમા છે અને વિષયભોગજ એક ફળ
જેનું છે એવા વિપરીત આશય થકી અમારૂં તત્ત્વ-હિત-પુરૂષાર્થનો યથાર્થ
અવબોધ આપીને આપે રક્ષણ કર્યું છે તથા જે કામ છે તે અજગર જેવો
અત્યુચ્ચ છે અને જે માન છે તે અતિકૂર રાક્ષસ છે, તે કામરૂપ અજગર
થકી અને માનરૂપ રાક્ષસ થકી અમારૂં આપે વૈરાગ્ય સંપાદન કરાવીને
સંરક્ષણ બહુધા કર્યું છે ॥૧૭॥ હે ચતિપતે ! પ્રાણિમાત્રમાં પણ અશુભ
ભાવ-અશુભ ચિંતન કરવારૂપ નરકપ્રદાયક વર્તે છે, વિવેકિઓનેપણુ
વાસનાવેગથી ઉદ્ભવતી શત્રુપ્રતિધી અશુભ ભાવ આવે છે, તે આ અશુભ
ભાવથકી અમારી આપે સર્વભૂતસૌહાર્દ મતનો વિબોધ આપીને રક્ષા
કરી છે તથા જેમ દાવાનળ સમય વનને બાળ્યા વિના પ્રશાન્તિને નથીજ
પામતો તેમ ક્રોધ પોતાના સંબન્ધમા આવતા સર્વ ક્રોધને, અંતે આત્માને
કે આત્મીયને વિનાશ કર્યા વિના ઉપશાન્તિને નથીજ પામતો, તો જે ક્રોધ
છે તે વિલક્ષણ એક દાવાનળજ છે, તેથકી અમારી ક્ષમામતના સંબોધથી
આપે રક્ષા કરી છે તથા પાપનેજ એક પેદા કરનારા દુરાચરણ થકી સદા-
ચરણનો સંબોધ આપીને અમારી આપે રક્ષા કરી છે તથા મદ્યમાસના ભક્ષણ
પ્રધાન ધર્માભાસ થકી સદ્ધર્મનો સદ્બોધ આપીને અમારૂં સરક્ષણ કર્યું છે
કિં બહુના-જનનમરણ લયથકીપણુ આપે આપના સમારાધનની સિદ્ધિ
કરવા કૃપાથી સાક્ષાત્ સર્વને ગોચર થઈ અને તે સમાગધનથી પ્રસન્ન થઈ

વિષયવારિષેસ્તારિતા યથા કરુણયાવયં ભૂરિશસ્તથા । તવ પદા-
મ્બુજાસક્તિવિગ્રતઃ સતતમેવ નઃ પાતુમર્હસિ ॥૫૯॥ ક્વચન માનસં
ત્વત્પદામ્બુજાદ્વજતુ માઽન્યતો નાથ ! નઃ સદા । इति वयं मुहुः
प्रार्थयामहे निजजनप्रियं त्वामधीश्वरम् ॥६०॥ સુમત ઉવાચ—इति
ताभिः स्वभक्ताभिर्योपाभिः संस्तुतो हरिः । प्रसन्नः सोऽभयं
प्रादात्ताभ्यो भक्तपतिर्नृप ! ॥६१॥ धीनारायणमुनिस्त्वाच—भवतीनां
हि सर्वासां यो यो हृदि मनोरथः । वर्तते स स संपूर्णो भविष्यति
न संशयः ॥६२॥ देहदैहिकसम्यग्धं दुस्त्यजं ह्यपि योगिभिः ।

અમારી સર્વથા સરક્ષા કરી છે ॥૫૮॥ આ અપર પ્રાર્થના કરીએ છીએ
કે—જેમ પરમ દુપાથી અમોને વિષયસમુદ્ર થકી પાર ઉતાર્યા છે તેમજ
તમારા ચરણકમળમાં જે પરમ પ્રેમરસ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતો જાય
છે તેને અંતરાય જે રીતે ન થાય તેમ તેવકી અમારી નિરંતર રક્ષા
કરવાને યોગ્ય છે. વૃદ્ધિ પામતો તમારા ચરણારવિંદમાં પ્રેમરસ જે
પરમ લક્ષ્મણ છે તે નિઃશ્વેસ આનંદ થકી ન્યૂન નથી, માટે એમાં
કોઈ વિગ્ન ન થાય એવી અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે ॥૫૯॥ હે નાથ !
અમારૂં મન આપના ચરણકમળથકી અન્યત્ર જે રીતે કદાચિત્ પણ
થવાયમાન ન થાય તે રીતે અમારી રક્ષા કરો, કેમકે તમો અધીશ્વર
છો—અધીશ્વર આપને અમારા મનનું નિયમન કરવું હુકર નથી વળી
તમો નિજજનપ્રિય છો—તો નિજજનોના મનને પોતાના પદપદ્મમાંજ
એક આસક્ત કરવાને તમો યોગ્ય છો, માટે આપની અમો નિરંતર
વારેવારે એજ પ્રાર્થના કરીએ છીએ ॥૬૦॥ સુમતઃપ્રતિ કહે છે—હે નૃપ !
એરીતે પોતાની અનન્યસક્ત જગ્યાદિ ત્રિયોગે સ્તુતિપૂર્વક પ્રાર્થના કરેલા
લક્ષ્મણપતિ ભગવાન્ શ્રીહરિ પરમ પ્રસન્ન થઈને તેમના પ્રતિ અભય
દાન વચન બોલ્યા ॥૬૧॥ તેનેજ શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે લક્ષ્મણ !
તમારા સર્વેના દૃઢ્યમા જેજે મનોરથ વર્તે છે તેતે સર્વેપણ સંપૂર્ણ થશે,
એમાં સંશય નથી ॥૬૨॥ હે અભજા ! જે કારણ માટે યોગિઓએપણ
દુસ્ત્યજ એવા દેહ દૈહિકાદિકના અભિમાનને મારે વિષે પરમ પ્રેમને લીધે

મયિ પ્રેમ્ણા તૃણમિવ હિત્વા માંભજથાવલાઃ ! ॥૬૩॥ મુનન વચાચ—
 इत्यादिभिः सुमधुरैर्येनैर्विचित्रैस्तं तोषयन्तमृषिनायकमात्म-
 नस्ताः नत्वा नरेश ! वनिताः सकलास्तदानीं पप्रच्छुरेतदनघाश्च
 तदेकचित्ताः ॥६४॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीय-
 प्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे दुर्गपुरस्थजयादियोपनिगण्डलवृत्तभगवत्स्तुतिनिरूपणनामा
 त्रिवत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

જયાદય કચુ — નારાયણમુને ! સ્વામિન ! ભક્તવત્સલ ! સત્પતે !
 પૂછામસ્ત્યાં વયં કિञ્ચિત્કૃપયા તચ્છૃણુ પ્રભો ! ॥૧॥ ત્વાં પ્રસાદ-
 તૃણની પેઠે તરત ત્યાગ કરીને મને લાગે છે, માટે તમારા મનોરથના પૂર્ણ-
 પણામાં લેશ સંશય નથી ॥૬૩॥ સુમતઃકૃપિ કહે છે—હે નરેશ ! ઇત્યાદિ
 મધુર મધુર વિચિત્ર વચનોવડે પોતાની લક્ષ્મિઓને સંતુષ્ટ કરતા મુનિ-
 પતિ શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને તે નિદોષ તદેકચિત્ત સમસ્ત જયા વિગેરે
 વનિતાઓએ તે સમયે એવો પ્રશ્ન પુછ્યો ॥૬૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજી-
 વને તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે દુર્ગપુરસ્થજયાદિયોપનિગ-
 ણકૃતભગવત્સ્તુતિનિરૂપણનામા ત્રિવત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૩॥

અધ્યાય ૪૪ મો.

જયા આદિક અબળાઓ પુછે છે—હે ભગવન્ નારાયણમુને ! તમો
 લક્ષ્મવત્સજ, નિરૂપાધિક સ્વામી, સતાંપતિ છો માટે તમોજ એક નાથ
 જેના છો એવા લક્ષ્મીનું ભણવા વાછેછુ હિત જણાવાને આપ યોગ્ય છો.
 તો હે પ્રભો ! અમો કિંચિત્ અમારૂં હિત અને સકળ લોકનું હિત તમોને
 પુછીએ છીએ, તેને કૃપા કરીને સાલજો ॥૧॥ હે ભગવન્ ! તમોને-સં-
 તોના પતિ, સર્વના સ્વામી આપ નારાયણને પ્રસન્ન કરવા દાન યજ્ઞ તપ
 યોગ જપ છન્દ વ્રત વિગેરે બહુ ગુણો-ઉપાયો શાઓમા પ્રદર્શાવ્યા છે

૧ આ અધ્યાયમા પોતાના પ્રસાદના ઉપાયોમા પ્રધાન ઉપાયને પુછતી જયા
 ૨મા લલિતા આદિક અબળાઓના પ્રતિ ભગવાને નિરૂપણ કરેલુ પોતાની લક્ષ્મીનું
 પ્રાધાન્ય અનુવાદ કર્યું છે.

યિતું પ્રોક્તાઃ શાસ્ત્રેષુ વહ્નો ગુણાઃ । દાનયજ્ઞતપોયોગજપચ્છન્દો
વ્રતાદયઃ ॥૨॥ તેષુ મુખ્યોઽસ્તિ કઃ સ્વામિન્ ! યેન સંસેવિતેન
વૈ । નિતરાં ત્વં પ્રસન્નઃ સ્યાઃ સ્વમક્તેભ્યો વરપ્રદઃ ॥૩॥ પ્રાપ્તેન યેન

ભાવાર્થ એવો છે કે—અભ્યુદય (નિર્વર્ગ કૃણ)ના કે નિ શ્રેયસના જે
ઉપાયો દાન યજ્ઞાદિ નિદર્શાગ્યા છે તે સર્વે તમારા પ્રસાદના ઉપાયોજ છે,
કેમકે આપના પ્રસાદ વિના કોઈપણ પુરુષાર્થ સિદ્ધ થતો નથી, ઈન્દ્રાદિ
તેતે દેવતાઓપણ સર્વાન્તરાત્મા આપની તનુઓજ છે, જેને લક્ષ્ય જેને
તનુનું શ્રદ્ધાદિ અર્ચન કરવા ઈચ્છે છે તેની તેની તે શ્રદ્ધાને તમોજ
નિશ્ચળ કરો છો, પછી તે જન તે શ્રદ્ધાએ યુક્ત થઈને તેનું આરાધન
કરેછે, તે આરાધનથી તમોએજ આપેલા તેને કામોને પામેછે. કેટલાક
જનો તમારી પ્રસન્નતાના તે ઉપાયોને લાલે છે તો ખરા પણ લોગવાસ-
નાથી અલિભૂત ચિત્તવાળા હોવાથી એજ યજ્ઞાદિ કર્મોવડે તમોને પ્રસન્ન
કરીને સ્વર્ગતિની પ્રાર્થના કરેછે કેટલાક અલિસ નરો કૃણસંગનો ત્યાગ
કરીને તમારા પ્રસાદનીજ ઈચ્છાથી યજ્ઞાદિકનું અનુધાન કરે છે. બીજા
મહાત્માઓ તો 'વાસુદેવ. સર્વમિતિ' 'મારે તો સર્વ વાસુદેવજ છે'
એમ અનન્યભક્તિથી તમોને લગે છે તેમાં ભક્તિ આદિશબ્દથી કહેવા
ઈચ્છી છે. તો સર્વ પ્રકારે તે આ યજ્ઞાદિક સર્વે તમારી પ્રસન્નતાના
ઉપાયભૂતજ છે હે સ્વામિન્ ! તે આ ઉપાયોમાં મુખ્ય કોણ છે ? પોતાના
લક્ષ્યોને વરદાન દેનારા તમો, એટલે તેતે યજ્ઞાદિ ઉપાયોવડે તમોને તેતે
અર્થની કામનાથી લગતા અર્થાઓને તેમણે તેમણે અભ્યર્ચેના તે તે
અર્થોને આપનારા આપ જેના સંસેવનથી અત્યંત પ્રસન્ન થાવ—'આતો
મારોજ છે' એવો ભાવ કરો અને વળી જે એકની પ્રાપ્તિ થતાં બીજા
બધા યજ્ઞ દાનાદિ ગુણો—યજ્ઞદાનાદિકમાં નિષ્ઠા રાખવારૂપ ગુણો સમુદ્રમાં
ગોળ્પદની પેઠે મુખ્ય ગુણમાં સર્વ સાધન અને સાધ્ય (કૃણ)નો સમાવેશ
હોવાથી પ્રાપ્ત થઈ જાય અને વળી જે એક મુખ્ય ગુણ ન પ્રાપ્ત
થતાં તો યજ્ઞાદિકમાં નિષ્ઠારૂપ બીજા બધા ગુણો ગત-અર્થસિદ્ધિ
નહિ કરનાર હોવાથી રજા હોય તોપણ ગતજ થઈ જાય સ્વર્ગાદિકતો

ચૈકેન પ્રાપ્તાઃ સ્યુઃ સકલા ગુણાઃ । અપ્રાપ્તે ચ ગુણે યસ્મિન્ ગતાઃ
સ્યુરપરે ગુણાઃ ॥૪૪॥ ઘયં વેદિતુમિચ્છામઃ સર્વાસ્તં ત્વદુપાસિકાઃ ।
ચક્ષુર્મહસિ તસ્માત્ત્વં વાસુદેવ ! સુનિશ્ચિતમ્ ॥૫૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
સ્તાચ—મત્તયૈવાહં પ્રસન્નઃ સ્યાં યથા મક્તાસ્તયેતરૈઃ । સાધનૈર્નૈવ
તુપ્યામિ જાનીતેતિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥૬૧॥ દાનયદ્વતપોયોગજપચ્છ-

અર્થાભાસ અનર્થજ છે. અથવા—પ્રાપ્ત-સંપન્ન થએલા સકળ યજ્ઞાદિકો
જે એક મુખ્યની પ્રાપ્તિ થતાં ગુણ-અતિશય કરનારા થાય અને જે
એક મુખ્ય ન હોય તો બીજા તે સમગ્ર ગુણો ગત-ગુણભાવે રહિત થઈ
જાય, એટલે અતિશય કરવાપણું દૂર થઈ જાય, કેમકે ભક્તિરહિત તે
યજ્ઞાદિક ગુણોની નિર્થકતા કહી છે ॥૨-૪૪॥ હે વાસુદેવ ! આપનું એક
શરણુ જેમને છે એવી અમો અબળાઓ સર્વે તે મુખ્ય ગુણને લાણુવા
છઠ્ઠીએ છીએ, તો તમો કૃપા કરીને નિશ્ચિત કરેલો તે અર્થ કહેવાને
યોગ્ય છે ॥૫૧॥ એ રીતે પોતાની એકાતિક જ્યાં આદિક ભક્તિભાણીઓએ
પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા કે—હે ભક્તાઃ ! સત્કૃત-૩૩ી રીતે આચ-
રણુ કરેલા, એટલે મનેજ સર્વ કર્મ સમારાધ્ય સર્વાન્તરાત્મા સર્વદ્વલપ્રદ
સમજીને આચરણુ કરેલા દાન યજ્ઞ તપ યોગ જપ છન્દ વિગેરે ગુણુપર્યાય
સાધનોવડે યદ્યપિ હું પ્રસન્ન થઈ છું, પરંતુ અનન્ય ભક્તિથી જેવો
પ્રસન્ન થઈ છું તેવો ભક્તિ વિનાના કેવળ યજ્ઞાદિકથી નથીજ પ્રસન્ન થતો
એવો નિશ્ચય કયો છે, (‘મવત્યા હમ્યસ્ત્વનન્યયા’ ‘નાહં વેદૈર્ન તપસા ન
દાનેન ન ચેજ્યયા । શ્રવ્ય ઈર્વંવિધો દ્રદ્ધ દ્રષ્ટવાનસિ માં યથા’ ‘મવત્યા
સ્ત્વનન્યયા શ્રવ્ય અહમેર્વંવિધોઽશ્વન ! । જાતુ દ્રદ્ધં ચ તત્ત્વેન પ્રવેદું ચ પરંતપ !’
‘મત્તયા મામમિજાનાતિ’ ઈત્યાદિ ગીતામાં કહ્યું છે) કેમકે જે જન ‘મારે
તો ભોગ્ય ભોગોપકરણાદિક સર્વ વાસુદેવ ભગવાનજ છે’ એમ અનન્ય
મનથી પરાનુરાગપૂર્વક મને ઉપાસે છે તેતો મારો આત્મા છે, ‘વાસુદેવ,
સર્વમિતિ સ મદારમા સુદુર્લભ.’ ‘જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મત્તમ્’ એમ
ગીતામાં કહ્યું છે જેઓ અનન્ય ભક્તિથી મને ભજે છે તેઓને હું તેજ
રીતે ભજુ છું. સર્વ યોગિઓને મધ્યે મારે વિષે મન બેડી દબને જે જન

ન્દોઘતાદિમિ. । તુપ્યેય સત્વૃતૈઃ કિન્તુ યથા મત્તયા ન તેસ્તથા
 ॥૭॥ ન ચિપ્રત્વં ન દેવત્વં નોત્કૃષ્ટં જન્મ ચાપરમ્ । મત્પ્રીતિકારણં
 કિન્તુ ભક્તિરેકાસ્તિ સર્વથા ॥૮॥ સ્નેહેન સેવન યત્તુ માહાત્મ્ય
 જ્ઞાનપૂર્વકમ્ । તદેવ લક્ષણં ક્ષેયં મત્તેરિહ મહાવ્રતાઃ । ॥૯॥ નરા-

શ્રદ્ધાથી બાળે છે તે મેં યુક્તતમ માન્યો છે, 'યોગિનામપિ સર્વેષાં મદ્રતેના
 ન્તરાત્મના । શ્રદ્ધાવાન્ મજ્જતે યો માં સ મે યુક્તમો મત્ત ' એમ ગીતામા
 કહ્યું છે. માટે હું ભક્તિથીજ પ્રસન્ન થઈ છું ॥૬-૭॥ પોતપોતાના શુભાશુભ
 કર્મની ગતિની નિશ્ચિનતાએ કહેલો જે મનુષ્ય પશ્ચાદિ યોનિભેદ તેને લીધે
 થએલો જે હિન્ચનીય વિભાગ છે તે ભવમાર્ગમા યથાધિકાર વિદ્યા
 વૃત્ત કર્મમા અન્વય કરાવીને કેવળ ગતાગત (પરલોકમા જવું આવવું)
 એવા કલેશમય કૃણને માટે થાય છે, તો એ રીતે જવા આવવામા કાંઈક
 નિશેષ કરી આપે એવું વિપ્રયોનિ દેવયોનિ વિગેરેમા મળેલા જન્મને
 લીધે કહેવાતું ઉત્કૃષ્ટપણ કે દીક્ષાઅહણાદિ વૃત્તને લીધે કહેવાતું ઉત્કૃષ્ટ
 પણ કે ત્રયીવિદ્યાની સપત્તિએ કહેલું વિદ્યાથી ઉત્કૃષ્ટપણ સર્વેશ્વરેશ્વર
 સર્વભૂતસુદૃઢ એવા મારા પોતાના સતોષનું કારણ નથી, કારણ કે હું તો
 સર્વભૂતોમાં સમ છું, મારે કોઈ દ્વેષ કે પ્રિય નથી કિંતુ મારેવિષે જે
 એક અનન્ય ભક્તિ-પ્રીતિ એજ સર્વથા વિશેષપણે સતોષનું કારણ છે.
 તે શ્રીમદ્ભાગવતમા કહ્યું છે—'નાલ દ્વિજલ્લ દેવત્વમૃતિલ્લ વાસુરા
 ભક્તિઃ, । પ્રીણનાય મુકુન્દલ્લ ન શૃત્તં ન શૃત્તશ્ચતા । જ્ઞાન ન તપો નેડયા ન
 શૌચ ન મ્મતાનિ ચ । પ્રીયતેડમલ્લયા મક્ત્યા હરિરન્યદ્વિલ્લમ્બનમ્' ઇતિ ॥૮॥
 હે મહાવ્રતા ! હવે મારી પ્રસન્નતાના પરમ કારણભૂત ભક્તિનું લક્ષણ કહું
 છું—મારા માહાત્મજ્ઞાનથી સમલિવૃદ્ધિ પામેલા મારે વિષે પરમ અનુ
 રાગથી જે અનન્ય પ્રયોજનવાળું મારું સેવન છે એજ ભક્તિ કહી છે
 ॥૮॥ માહાત્મ્યજ્ઞાનતો આ છે—'ક્ષરાક્ષર સર્વથા સમધિક પુરિષોત્તમ
 પરમ અક્ષરધામનિવાસી ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ સમસ્ત જીવવર્ગની ઉપર પરમ
 કૃપા કરીને પુરિષાકારથી પ્રાદુર્ભાવ પામેલા જે છે તે આ ભગવાન્ માનવ
 અવસ્થાનોની ગોઠવણીની સદૃશતામાનથી પ્રાકૃત પુરિષસંભતીય નથી, કિંતુ

કૃતિરપિ કૃષ્ણઃ સફલૈશ્વર્યસંયુતઃ । દિવ્યવિગ્રહ પવેતિ માહાત્મ્યં
જ્ઞેયમસ્ય ચ ॥૧૦॥ તાદૃગ્મક્તિગુણે પ્રાપ્તે પ્રાપ્તાઃ સર્વે ગુણાઃ કિલ ।
ભવન્તિ તસ્મિન્પ્રાપ્તે ગતા ઇવ પરે ગુણાઃ ॥૧૧॥ ક્રિયમાણાપિ
મક્તિસ્તુ માહાત્મ્યજ્ઞાનમન્તરા । ન વર્ધતે નચ ગુણાસ્તં ભજન્તિ
શમાદયઃ ॥૧૨॥ સાપ્યારમ્ભદશાયાં તુ વર્ધમાનાપિ નિર્વલા ।
ધૃવં નદયતિ તારુણ્યાત્પ્રાક્ સ્ત્રીવ ક્ષયરોગિણી ॥૧૩॥ તસ્યાં ચ
ક્ષીયમાણાયાં પ્રાગુપાત્તાઃ પરે ગુણાઃ । રક્ષ્યમાણા અપિ યલાદિ-
યન્ત્યેવ ન સંશયઃ ॥૧૪॥ માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વે સા ક્રિયમાણા ત્વનુ-

સર્વેશ્વર હોધને પોતાના અસાધારણ, સમગ્ર દિવ્ય અશ્વર્ય વિગેરેએ વિશિષ્ટ,
એવા દિવ્ય દેહથીજ અમારી ઉપર અનુચ્છ કરવા પ્રકટ થયા છે' આપું
તત્ત્વથી જે વિજ્ઞાન એજ કહ્યું છે. આ માહાત્મ્યજ્ઞાનજ લક્ષિની અભિ-
વૃદ્ધિ કરનારી ગુણ છે. તેવો લક્ષિરૂપ ગુણ પ્રાપ્ત થાય તો શમદમાદિ સર્વ
ગુણો અનાયાસથી પ્રાપ્તજ થાય. અને જે તેવો લક્ષિલક્ષણ ગુણ ન પ્રાપ્ત
થાય તો બળાત્ સાધેલા પણ તે બીજા બધા ગુણો છિદ્રવાળા ઘટમાં
લરેલું જળજ જેમ એમ અનુક્રમે નિકળીજ ન્નય. તે શ્રીભાગવતમાં
કહ્યું છે- 'યસ્યાસ્તિ મક્તિર્મંગલવ્યકિચ્છના સર્વેર્ગુણેભ્યઃ સમાસતે સુરાઃ ।
હરાવમક્તલ્ય કૃતો મહદ્ગુણા મનોરથેનાસતિ ધાવતો યદિઃ' ધતિ ॥૧૦-૧૧॥
તથા પૂર્વોક્ત માહાત્મ્યજ્ઞાન વિનાની લક્ષિ પણ વૃદ્ધિને ન પામે, કિંતુ
કાળે કરીને ક્ષમ પામી ન્નય. તો શમ દમાદિક ગુણોનો સંભવપ્રસંગજ
કયાં છે? માટે માહાત્મ્ય જ્ઞાને સહિતજ લક્ષિ કરવી. તેનાથીજ બધા
શમાદિ ગુણો પ્રાપ્ત થાય ॥૧૨॥ આરંભ દશામાં વૃદ્ધિ પામતી જેવી
આપાતતઃ લાસમાન થતી એવીપણ તે લક્ષિ માહાત્મ્યજ્ઞાનરૂપ બળે
હીન હોવાથી જન્મારમ્ભ ક્ષયરોગથી પરાલભ પામેલી હુમારી યુવા વય-
યદી પ્રથમજ જેમ નાશ થઈ ન્નય એમ નિશ્ચે નાશ થઈ ન્નય છે ॥૧૩॥
મદિમા જ્ઞાને રહિત એવી લક્ષિ પ્રક્ષય પામતા, પ્રથમ લક્ષિસિદ્ધથે
સંપાદન કરેલા બીજા શમાદિક ગુણો બળાત્ રાખવા માંડ્યા થકા પણ
કાળે કરીને નાશ થઈ ન્નય છે; એમાં સંશય નથી ॥૧૪॥ માહાત્મ્યજ્ઞાન-

ક્ષણમ્ । વિગ્રંથેતિવલિની દાવવહ્નિશિયા યથા ॥૧૫॥ તપોમુ
 ર્યાશ્ચ નિયમા બ્રહ્મચર્યાદયો યમા । તથા શમદમાદ્યાશ્ચ
 પ્રોચ્યન્તે વિબુધૈર્ગુણા ॥૧૬॥ માહાત્મ્યજ્ઞાનહીનો હિ તેષુ ચૈકનમો
 ગુણઃ । ન તિષ્ઠેન્મનુજે તર્હિ કુતઃ સર્વગુણા તુ સઃ ॥૧૭॥ વિજ્ઞાતં
 યેન માહાત્મ્યં યાવત્તસ્ય તુ તાવતી । શ્રદ્ધા કૃષ્ણે ભવેત્સાચ
 ભક્તિઃ શ્રદ્ધાનુરૂપિણી ॥૧૮॥ વિજ્ઞાય તસ્ય માહાત્મ્યં શ્રદ્ધયા યા
 વૃતા દૃઢમ્ । ભક્તિઃ સૈકૈય મેડત્યન્ત પ્રસન્નત્વસ્ય કારણમ્ ॥૧૯॥

પૂર્વક કરવા માટેથી તો તે ભક્તિ સર્વ પાપને પ્રણાશ કરનારી થઈને
 દાવાનળની જ્વાળાજ જેમ એમ પ્રતિફલ પ્રવૃદ્ધિ પામે છે ॥૧૫॥
 (ગુણો કહે છે) તપ પ્રમુખ જે નિયમો તથા બ્રહ્મચર્યપ્રમુખ જે યમો (આ
 યમનિયમો બારબાર શ્રીભાગવતમાં વિભાગ કરીને કહ્યા છે) તથા શમદ-
 માદિ જે સર્વ સાધનો, આ બધા ભક્તિમાં ઉપકરક હોવાથી ભગવદ્ભક્ત
 વિદ્વજ્જનોએ ગુણો કહ્યા છે 'જ્ઞાનમતતપોહોમજપસ્વાધ્યાયસયમે ।
 શ્રેયોભિર્વિવિષ્ણુશ્ચાન્વૈ કૃષ્ણે ભક્તિર્હિ સાધ્યતે ॥' એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે
 તે ગુણો થકી પ્રધાનતો ભગવન્માહાત્મ્યજ્ઞાન છે, આ ન હોય તો તપ આદિ
 ક્રમાંથી એકપણ ગુણ ભક્તિમાં અતરંગતાને ન પામે અને રિથર થઈને
 પણ ન રહે, કારણકે અત કરણ વિપયવાસનાએ વિશેષ વાસિત હોવાથી
 તેથકી પ્રમુદિતિ પામવાનો સભવ છે ભગવન્માહાત્મ્યજ્ઞાનતો અત-
 કરણની કલ્પતા કાઢી નાખવામાં પ્રબળ સાધન છે તો તે બળથી
 તપ પ્રમુખ ગુણોનું પણ રિથરપણ થાય અને તેથી પરમાત્મામાં પરમ
 પ્રેમવશણ ભક્તિ સિદ્ધ થાય આવી રિથિતિ છે તો જો ભગવન્મા-
 હાત્મ્ય વિજ્ઞાન ન હોય તો તપઆદિક બહુ ગુણોના સમાશ્રયશૂત
 એવી તે ભક્તિ કયાથી સિદ્ધ થાય? નજ સિદ્ધ થાય ॥૧૬-૧૭॥ જે જને
 જેટલો ભગવન્મદિમાં ભણ્યો હોય તેને તેટલી શ્રદ્ધા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
 વિષે થાય તે પછી શ્રદ્ધાને અનુસારે તે જનને ભગવાનવિષે ભક્તિ થાય
 ॥૧૮॥ તો ભગવાનનું માહાત્મ્ય યથાર્થપણે જાણીને શ્રદ્ધાથી દૃઢપણે કરવા
 માટેથી એક ભક્તિજ મારા પ્રસાદમાં પ્રધાન કારણ છે તેવી ભક્તિ

ભવતીનાં તુ સર્વાસામસ્તિ માહાત્મ્યવેદનમ્ । કિન્તુ તદ્વદતા-
સિદ્ધ્યે શ્રોતવ્યાઃ સત્કથાઃ સદા ॥૨૦॥ વેદેષુ કૃષ્ણમાહાત્મ્યં
વર્ણિતં વર્તતે ભૃશમ્ । દુર્ધર્મો દિ તદર્થસ્તુ વિદ્વદ્ધિરપિ સર્વથા
॥૨૧॥ તેનૈવાતસ્તદર્થસ્તુ વ્યાસરૂપેણ સદ્ધિયઃ । પુરાણેષ્વિત્તિ-
દાસે ચ સુધેયોઽસ્તિ નિરૂપિતઃ ॥૨૨॥ સારઃ સર્વપુરાણાદેઃ શ્રીમ-
દ્ભાગવતં સ્ત્રિયઃ । તસ્યાપિ દશમસ્કન્ધઃ સાર इत्यસ્તિ મે મતમ્
॥૨૩॥ કૃષ્ણાકારસ્ય તત્રાસ્તિ સ્થાપનં ભક્તિધર્મયોઃ । આધ્યસ્યે-
ત્પસૌ નૂનં મયા સર્વાધિકો મતઃ ॥૨૪॥ તસ્માદવદ્યં શ્રોતવ્યઃ

ધી- મારો પ્રસાદ સમધિક થાય ॥૨૬॥ મારા ભક્ત તમો સર્વેને તો
શ્રીકૃષ્ણના પ્રાદુર્ભાવનુ યથાર્થે વિજ્ઞાનપૂર્વક માહાત્મ્યવિજ્ઞાન વર્તે છે,
કિન્તુ તેની વૃદ્ધતા માટે તે શ્રીકૃષ્ણની સત્કથાઓ (પ્રાદુર્ભાવના દિવ્ય ચરિતો)
સદા સાલગવી વારવાર દિવ્ય ચરિત્રના અવલુચી તે વિજ્ઞાન કોઈપણ
પ્રકારે ન પ્રચલિત થાય ॥૨૦॥ યદપિ સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ
પ્રલયરૂપ લીલા જેમની છે, સર્વ અવતારોના મૂળભૂત પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું
માહાત્મ્ય તેમનું સ્વરૂપ તેમનું આરાધન તેમનું ઉપાસનપરાયણ શ્રુતિઓ
કે જે ઝગ યજુ સામ અથર્વ ભેદથી લિચલિત છે તેમા વિસ્તારથી વર્ણ
વેલું વર્તે છે પરંતુ તેનો અર્થ તો વિદ્વાનોએ પણ સર્વથા દુર્લભેય
છે ॥૨૧॥ માટેજ તે શ્રીકૃષ્ણે ભગવાન વ્યાસરૂપથી મુખેથી તેનો અવ-
બોધ થવામાટે પુરાણ ધતિહાસો રચીને વેદોના અર્થનો પ્રકાશ કર્યો છે
જે હેતુ માટે તમો સદ્ગુણિવાળી-મારે વિષે પ્રાદુર્ભાવના યથાર્થે વિજ્ઞાન
પૂર્વક શ્રદ્ધાભક્તિએ સપજ છે માટે મારા માહાત્મ્યનો અવબોધ
આપનારા તેમા તમારે શુશ્રૂષાતિશય થાયજ. માટે તમારે સત્કથાઓ
સદા સાલગવી ॥૨૨॥ તેમાપણ સર્વ પુરાણાદિકનો સાર શ્રીમદ્ભાગવત
છે, તેનો પણ સાર દશમસ્કન્ધ છે એવો અમારો મત છે, કારણ કે તે
દશમસ્કન્ધમા ભક્તિધર્મના આશ્રય-આલંબનભૂત (ભક્તિધર્મવડે ભજ-
નીય) શ્રીકૃષ્ણદિવ્યપ્રાદુર્ભાવ વિશેષનું સ્વરૂપ ગુણ વિભૂતિ વિગેરેનું
સ્થાપન (તેના નિરૂપણરૂપ) વર્તે છે માટેજ મેં (મારા માહાત્મ્યનો બોધ
આપનારા એથીમા સારરૂપ હોવાથી) તે દશમસ્કન્ધ સર્વાધિકપણે માન્યો

પઠનીયશ્ચ સોઽન્વહમ્ । માહાત્મ્યજ્ઞાનદાતૃ સ્યાત્તાભ્યાં ભક્તિશ્ચ
 વર્ધતે ॥૨૫॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ શ્રુત્વા ભગવતો વાક્યં તા યોષિ-
 તોઽસ્થિલાઃ । લબ્ધ્વૈવ પરમાનન્દં સાદરં તં વવન્દિરે ॥૨૬॥ તતો
 ભગવતાઽઽક્ષતાસ્તા યયુઃ સ્વસ્થમન્દિરમ્ । તદ્ગુણાનેવ ગાયન્ત્ય
 શ્ચકુઃ કર્મં ચ નૈત્યકમ્ ॥૨૭॥ નારાયણશ્ચ સકલાન્મત્તાનાનન્દ-
 યન્નિજાન્ । ઉવાસ મન્દિરે સ્ત્રીયે શ્રેયોમૂર્તિઃ સ સત્પતિઃ ॥૨૮॥
 નૃપતિરુત્તમ આસમનોરથો ભગવતઃ કૃપયા લલુ તસ્ય સઃ । અ-
 લભક્તિભરેણ તમન્વહં પરિચ્ચાર નરેશ ! ગતસ્પયઃ ॥૨૯॥ ઇતિ
 શ્રીસત્સંગીજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે ભગ-
 વદતિતોપકગુણનિરૂપણનામા ચતુષ્ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૪॥

છે ॥૨૩-૨૪॥ માટે તમારે અવશ્યપણે તે દશમસ્કંધનો પ્રતિદિન પાઠ
 કરવો અને તેનું શ્રવણ કરવું. તેના અવણપાઠનથી શ્રીકૃષ્ણના માહાત્મ્ય
 જ્ઞાનની દૃઢતા આવે અને તેથી લક્ષ્મિ વૃદ્ધિ પામે ॥૨૫॥ સુવ્રતઋષિ
 કહે છે—હે રાજા! આજી ભગવાન શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને, સમસ્ત તે
 જગ્યાદિ યોષિતાઓ પરમ આનંદ પામીને તેમને આદરથી વંદના કરવા લાગી
 ॥૨૬॥ તે પછી ભગવાને અનુશાં આપેલી તે અજળાઓ પોતપોતાને લવને
 ગઈ. લવને જાળને તરતજ તેજ પુરુષોત્તમ કે જે સાક્ષાત્ ભૂમિમાં લોકાનું
 મહા માટે ધર્મનંદનરૂપે પ્રાદુર્ભાવ પામેલા છે તે શ્રીહરિના દિવ્ય ગુણોને ગાતી
 થકીજ નિત્ય નૈમિત્તિક અને બીજું બધું કર્મ કરવા લાગી (ભગવાનના
 પ્રીણનમાં ન પર્યવસાન પામે એવું એકપણું કર્મ તેમનું ન હતું) ॥૨૭॥
 ભગવાન સત્પતિ શ્રેયોમૂર્તિ-દર્શનસ્મરણમાત્રથી શ્રેયને આપનારી દિવ્ય
 મૂર્તિ જેમની છે એવા નારાયણનું પોતાના સમસ્ત ઉત્તમાદિ જગ્યાદિ
 લક્ષ્મીને આનંદ આપતા થકા પોતાના મંદિરમાં સુખેથી રહ્યા ॥૨૮॥ હે
 નરેશ ! તે ઉત્તમ નૃપતિ ભગવાન શ્રીહરિની પરમ કૃપાથી સંપૂર્ણ સમગ્ર
 મનોરથવાળા થઈને, તેમને વિષે પ્રતિશ્ઠા અવૃદ્ધિ પામતા અથગ લક્ષ્મિ-
 ભરથી તેમની પ્રતિદિન નિર્માનીપણે સર્વ પ્રકારે પરિચર્યા કરવા પરાયણ
 થયા ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગીજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે
 ભગવદતિતોપકગુણનિરૂપણનામા ચતુષ્ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૪॥

સુપ્રત ઉવાચ—અથ તા ભગવદ્ભક્તા યોપિતઃ સકલા નૃપ ! ।
 સમેતા અભવન્સાયં લલિતાયાસ્તુ મન્દિરે ॥૧॥ વિશાલે
 મન્દિરે તથ હરિનામધ્વનિં તતઃ । મુહૂર્તં ચક્રિરે હર્ષાત્કુર્ય-
 ન્ત્યસ્તાલિકાધ્વનિમ્ ॥૨॥ નામમંત્રં ભગવતો જતું તાઃ
 શુચયઃ સ્ત્રિયઃ । શૃદ્ધીતમાલિકાઃ સર્વાં નિષેદુશ્ચાસનેષ્વથ ॥૩॥
 ધૌતયસ્ત્રપરીધાનાઃ સ્વસ્તિકાસનમાસિયતાઃ । શ્રાજુકાયાશ્ચિન્ત-
 યન્ત્યો યથાદૃષ્ટં હરિં હૃદિ ॥૪॥ વિશુદ્ધહૃદયસ્ફુરિતે ભગવદ્વપુષિ
 સ્વકમ્ । મનઃ સંયોજ્ય તન્મંત્રં જપન્તિ સ્ત સ્થિરેક્ષણાઃ ॥૫॥
 ધ્યાનસ્થિતા રમા તત્ર જયા ચ લલિતાઽમરી । અમલા કમલા-
 ઘાસ્તાશ્ચિત્રયોપા રવાભવન્ ॥૬॥ ભગવન્મૂર્તિસંલગ્નમનઃસુ સ્ત્રીપુ

અધ્યાય ૪૫ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે નૃપ ! તે પછી ભગવદ્ભક્તા તે સમયે રમા
 જયા આદિક અબળાઓ સાયંકાળે લલિતાના ભવનમા ભેગી થઈ ॥૧॥ તે
 વિશાળ ભવનમાં ભેગી થએલી રમાઆદિક નારીઓએ ભગવાનમા વિદ્વીન
 ચિત્તવાળી થઈ તાળિકાધ્વનિપૂર્વક મુહૂર્તપર્યંત હરિનામકીર્તન હર્ષથી કર્યું
 ॥૨॥ ત્યાર પછી તે સમસ્ત રમાપ્રમુખ સ્ત્રિયો શુચિ-હસ્ત મુખ પાદની
 શુદ્ધિ કરીને, ભગવાનનો નામમંત્ર જપવા જમણા પાણીમાં જપમાળા
 લઈને, ધોએલાં વસ્ત્ર ધારીને, ધોળી કામળી આદિક પોતપોતાના આસ-
 નોમાં બેસીને, સ્વસ્તિકાસન વાળીને, કાચે શિર ઓવાને સમ-સરલપણે
 ધારીને, યથાદૃષ્ટ ભગવાનનું હૃદયમાં ચિંતન કરવા પ્રવર્તતાં, એકદમ
 નિર્મળ હૃદયકમળમાં સ્ફુરણાયમાન થએલા ભગવાનના દિવ્ય રૂપમા
 પોતાનું મન દઢપણે બેડી દઈને, સ્થિર દૃષ્ટિવાળી થઈને ભગવન્નામ મંત્રનો
 જપ કરવા લાગી ॥૩-૫॥ તે સમયે તે ધ્યાન સ્થિતિવાળી રમા જયા
 લલિતા અમરી અમળા કમળા આદિક તે સમયે અબળાઓ ચિત્રમા

૧ આ અધ્યાયમા રમાદિ બહુનારીઓને ભગવત્પાળળથી થએલા ભક્તિ
 દેવીનેા સાક્ષાત્કાર અનુવાદ કર્યો છે

તાહુ ચ । इत्थं स्थितासु तत्रैकमाश्चर्यं नृपतेऽभवत् ॥७॥
 तासां तपःस्थभक्तानां मध्य आविर्बभूव ह । सहस्रा तेजसः पुञः
 स च द्वाग्न्याप तद्गृहम् ॥८॥ अयुतेन्दुप्रतीकाशं घनीभूतं
 च तन्महः । यमौ पिञ्जितकार्पासचयश्चेतं मनोहरम् ॥९॥
 तस्मिन् गृहेऽथ तत्तेजो वियत्याकस्मિકामभवत् । प्रादुर्भूतमपि
 स्थैर्यं प्राप विद्योतयद्दिशः ॥१०॥ सप्तस्वगन्धयो प्रामा मूर्च्छ-
 नाश्चકવિશતિઃ । નાદો ઘટુવિઘઘ્યાસીત્તસિન્હોત્તમનોહરઃ ॥૧૧॥
 સમાધુર્યેનાચરુપત્ સ તાસામપિ યોપિતામ્ । માનસં ભગવ
 ન્મૂર્તેર્યદિરિત્યદ્ભૂતં મહત્ ॥૧૨॥ સસમ્ભ્રમં તતસ્તાદ્ય દદશુસ્ત-

ચિતરેલી હોય એમ સ્થિર દેહવાળી થઇ ગઈ હે નૃપતે ! એરીતે તે
 સ્ત્રિયો ધ્યાનમાં આવિલાંબ પામેલા ભગવાનની દિવ્ય મૂર્તિમાં સંલગ્ન
 મનવાળી થઈ રહેતા, તે સ્થળમાં એક અપૂર્વ આશ્ચર્ય થયું ॥૬-૭॥
 આ તે આશ્ચર્ય—તે સમયે તપોનિષ્ઠ ભગવદ્ભક્ત તે રમાદિ નારીઓના
 મધ્યમાં કોઇ તેજનો પુજા અકસ્માત્ પ્રકટ થઇ આવ્યો પ્રકટ
 થએલો તે તેજ પુજા તરતજ તે ગૃહના બધા આભર્યંતર ભાગમાં વ્યાપી
 ગયો ॥૮॥ તે સમયે ઘણું ઘાટું, એક સાથે ઉદય પામેલા દશસહસ્ર
 સોમને સમાન એવું તે તેજ પિંજેલા કપાસના પુજા જેવું નેત મનોહર
 વિરાજતું હતું ॥૯॥ તેપછી આકાશમાં અકસ્માત્ ઉદય પામેલા
 વાદળાની માફક તે ભવનની અંદર એકદમ ઉદય પામેલું તે તેજ
 દશેય દિશાને પ્રકાશ કરતું થકું તે ભવનમાંજ સ્થિરતાને પામ્યું-ઘણું
 ઘાટું નિશ્ચળ દેખાયું ॥૧૦॥ તેપછી સ્થિર થઈ ગએલા તે તેજ પુજામાં
 પડ્મહિ સાત સ્વરો, પડ્મ શ્રામાદિ સ્વરોના સદોહરૂપ ત્રણ શ્રામો
 અને સ્વરોના આરોહ અવરોહરૂપ મૂર્છનાઓ પ્રકટ થઈ અને શ્રોતા
 જનસમાજના શ્રવણ મનને સમાહ્વાદ કરનારો વિવિધ નાદ પ્રકટ
 થયો ॥૧૧॥ આ નાદ પોતાની મધુરતાથી તે રમાપ્રમુખ નારીઓના
 ભગવત્સ્વરૂપમાં સંલગ્ન એવા પણ મનને તરતજ ભગવત્મૂર્તિ થકી
 બહાર આકર્ષણ કરવા લાગ્યો હે નૃપ ! મધુરધ્વનિથી આકર્ષિત અંત-

ન્મહન્મહઃ । સાશ્વર્યં શુશ્રુવુર્નાદાન્ તર્સિશ્ચ મધુરાનૃપ ! ॥૧૩॥
સાદરં વીક્ષમાણાસુ યોપાસ્વિત્યં રમાદિષુ । તર્સિન્નદદગતૈકા
સ્ત્રી દિવ્યરૂપા મનઃપ્રિયા ॥૧૪॥ દિવ્યકોસુમ્મવસના દિવ્યા-
લક્ષ્મીમણિડતા । રૂપાનુરૂપાવયવા પ્રસન્નમુખપદ્મજા ॥૧૫॥
સુવર્ણગૌરી તન્વદ્ધી સર્વાવયવસુન્દરા । સમાનકર્ણાભરણા સુક-
પોલોન્નસાનના ॥૧૬॥ નવયૌવનનિર્વૃત્તસ્તનભારહુશોદરી ।
મુખામોદાનુરક્તાલિશ્ઙ્ગારોદ્વિગ્નલોચના ॥૧૭॥ વિશ્રતી કેશમા-
રેણ માલામુત્ફુલ્લમલ્લિકામ્ । સમ્રીઢસુસ્મિતોત્ક્લિષ્ઠભ્રૂવિલાસા-
યલોકના ॥૧૮॥ વિરજામ્યરસંવીતનિતમ્યદ્વીપશોભયા । કાઙ્ગ્યા-

કરણવાળી થતાં ધારણા થકી એકદમ ઉઠેલી તે વનિતાઓએ તે મહા-
તેજ સભ્રમથી બેથું અને તેમાં અતિમધુર વિવિધ નાદો આશ્ચર્યથી
સંભળ્યા ॥૧૨-૧૩॥ એરીતે રમા વિગેરે સમસ્ત વનિતાઓ આશ્ચર્યથી
આદરપૂર્વક તે મહાતેજને બેઠ રહેતાં તેના મધ્યમાં કોઈ એક અતિ અદ્-
ભુત દિવ્ય મનોહર રૂપસંપન્ન સ્ત્રી તેમના બેવામાં આવી ॥૧૪॥ તેના
દિવ્ય આકારને અનુવર્ણવે છે—કમુખા રંગથી રંગેલા દિવ્ય વસ્ત્રને ધારી
રહેલી, મણિમય દિવ્ય કંકણ આદિક અનેક અલંકારોથી સમલંકૃત,
રૂપને અનુરૂપ અવયવવાળી, પ્રસન્ન મુખારવિદવાળી, તપાવેલા સુવર્ણને
સમાન ગૌર અંગવાળી, સૌન્દર્યસારના એકસ્થાનભૂત દિવ્ય અવયવવાળી,
કૃશ અંગવાળી, દિવ્ય તાર્કક (કર્ણકુલ) થી સમલંકૃત સમાન કર્ણયુગળ-
વાળી, સુંદર કપોળ અને દીર્ઘ નાસિકાવડે વિરાજમાન દિવ્ય વદનાર-
વિદવાળી, નવ યૌવનથી વિવૃદ્ધિ પામેલા સ્તનભારવાળી, કૃશ ઉદરવાળી,
મુખકમળના સૌરભ લોભને લીધે ચોમેરથી આવી પડતા ભમરોના ઝકારથી
સભ્રમિત ચંચળ વિશાળ લોચનયુગળવાળી, પ્રકુષિત મોગરાનાં પુષ્પોવડે
બનાવેલી માળાથી સમલંકૃત કેશભારવાળી, સ્ત્રીસ્વભાવને સમુચિત એવી
લગ્ન અને પ્રેમપ્રદર્શક મંદહાસ અને પ્રૌઢિમા પ્રદર્શક શ્વકુટી વિકાસવડે
વિરાજીત દિવ્ય અવલોકનની શોભાએ સંપન્ન, રજરહિત વિશુદ્ધ વસ્ત્રોવડે
આરંભાદન કરેલા વિશાળ નિતંબવાળી, નિતંબને અલંકૃત કરતી કટિમેખ-

ऽतिशोभना चलगुचरणस्वर्णनूपुरा ॥१९॥ रत्नेन्द्रकण्ठाभरणा
करकङ्कणभूषिता । मोहयन्ती मनांसि स्वलावण्येनापि योषि-
ताम् ॥२०॥ वादयन्ती विपश्चीं स्वां सण्यानुपूरितस्वरा ।
मानं हरन्ती गीत्येव गन्धर्वाप्सरसामपि ॥२१॥ प्राक्तनानि
चरित्राणि नारायणमुनेर्मुदा । गायन्तीं तां समीक्ष्यैव मुमुदुः
सकलाः स्त्रियः ॥२२॥ ततो वितर्कयन्ति स्म दिव्यां तां
प्रमदां प्रति । इयं किंनु भवेद्दक्ष्मी राधा वापि सरस्वती ॥२३॥
सावित्री वापि शर्याणी स्वर्गलक्ष्मीश्च वा किमु । अन्या वा देवता
काचित्स्वभावातेयमत्र किम् ॥२४॥ नारायणमुनेः किंवा निरता
पादसेवने । साक्षान्मुक्तिरियं वत्ते कृपया नः स्वदर्शनम् ॥२५॥

જાઓ કરીને સુશોભાયમાન, સુવર્ણનૂપુરથી સમલંકૃત મુદર દિવ્ય ચરણ
કમળવાળી, દિવ્ય રત્નમય પદ્મકાંઠિ કંઠાભરણીને ધારી રહેલી, કંકણથી
અલંકૃત કરકમળયુગ્મળવાળી, દિવ્ય લાવણ્યથી રમા આદિક નારીઓના
પણ મનને મોહ ખમાડતી, પોતાની વીણાને મધુર સ્વરથી વગાડતી,
પોતાની મધુર સ્વરવાળી ગાન કરતી સખી જેને પાછળ વીણાસ્વર
પુરી આપે છે, ગાનમાધુર્યથીજ ગંધર્વસહિત અપ્સરાઓના મન (ગાન
પ્રાવીણ્યગર્વ)ને હરણ કરતી, આવી કોઈ સ્ત્રી ભોવામાં આવી ॥૧૫-૨૧॥
આ ભગવાન નારાયણમુનિનાં પ્રાક્તન શ્રીકૃષ્ણાદિ પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવનાં દિવ્ય
ચરિત્રોને અત્યાનંદથી ગાયન કરતી તે આ દિવ્યરૂપા સ્ત્રીને સમીક્ષણ
કરીને તે રમા આદિક સમસ્ત સ્ત્રિઓ અદૃષ્ટપૂર્વ અત્યાશ્ચર્યમય રૂપલાવ-
ણ્યથી મોહજ ખામી ગઈ ॥૨૨॥ ત્યાર પછી તે દિવ્ય પ્રમદાને દેખીને, આ
સ્ત્રી સ્વયં લક્ષ્મી હશે? કે સ્વયં રાધા હશે? કે સ્વયં સરસ્વતી હશે? કે
સ્વયં સાવિત્રી હશે? કે સ્વયં શિવા હશે? કે સ્વર્ગલોકની અધિષ્ઠાત્રી
સ્વયં શ્રી આવી હશે? કે કોઈ બીજી દેવતા આવી હશે? કે નારાયણમુનિને
પરમ પ્રિય અને તેમના ચરણપરિચરણમાં નિરંતર તત્પર મુક્તિદેવી
સાક્ષાત્ ભૂતિભત્તી થઈને કૃપાથી આપણને પોનાનું સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર
કરાવા અહીં આવી હશે કે શું? અથવા પૂર્વ ભગવાને શિવજીને મોહ

કિંવા ભગવતા પૂર્વે મોહનાથે શિવસ્ય યત્ । ગૃહીતં મોહિનીરૂપં
તત્તેનૈવ પ્રદર્શ્યતે ॥૨૬॥ તદ્રૂપગાનમાધુર્યમોહિતા ઇતિ તાઃ સ્ત્રિયઃ ।
વહુધા તર્કયન્ત્યોઽપિ નિશ્ચયં નાપુરજસા ॥૨૭॥ ઉત્સુકા અપિ
તાં પ્રદું તેજસાઽસ્યાઃ પ્રઘર્ષિતાઃ । તાઃ સ્ત્રિયઃ શેકિરે નૈવ ચકું
કિંચિદપિ ધ્રુવમ્ ॥૨૮॥ વિરક્તાસ્વપ્રગણ્યાથ રમાપિ સ્વં મનો
હરિમ્ । વિદ્યાય તદ્ગતં વુદ્ધા ચિન્તયામાસ ચેતસિ ॥૨૯॥ ધદ્વો
અત્યદ્ગતં હોતન્મમાપિ સુદૃઢં મનઃ । અસ્યાં યોવિત્યમૃતુધ્વં સઘો
દર્શનમાગ્રતઃ ॥૩૦॥ એકં હરિં વિના કાપિ ગ્રહાણ્ડેઽન નરાકૃતૌ ।
કાપિ મોહં ન યત્પ્રાપ મોહિતં તત્કથં સ્ત્રિયામ્ ॥૩૧॥ પેહિકે ચ
સુખે કાપિ તથા ચૈ પારલૌકિકે । વિરક્તં માનસં યન્મે તત્કથં

પમાડવામાટે ધારેલું જે મોહિનીસ્વરૂપ તેને તે ભગવાન પ્રદર્શાવે છે કે શું ?
હે રાજન ! આ પ્રકારે બહુધા વિતર્કને કરતી એવી પણ તે રમા આદિક
આખળાઓ તે સ્ત્રીના રૂપલાવણ્યથી તથા ગાનમાધુર્યથી મોહિત હૃદયવાળી
હોવાથી તત્ત્વથી કશા નિશ્ચયને નજ પામી ॥૨૭-૨૭॥ તે સ્ત્રીને 'તમો
કોણુ છે?' એમ પૂછવામાટે બહુ ઉત્સાહવાળી છે પણ તે સ્ત્રીના દિલ્લ
તેજથી પરાભવ પામેલી હોવાથી તે સ્ત્રીયો કિંચિત્ પણ કહેવામાટે નજ
સમર્થ થઈ ॥૨૮॥ તે પછી તે વિરક્ત વનિતાવર્ગમાં અચગણ્ય એવાં રમા
ધ્યાનપ્રાપ્ત પ્રાણુપ્રિય શ્રીહરિમાંજ એક સલગ્ન એવું પોતાનું પણ મન
ભગવન્મૂર્તિનો પરિત્યાગ કરીને તે આ સ્ત્રીમાં સલગ્ન થએલું જણીને
મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં ॥૨૯॥ તે વિચારને કહે છે-અહો !! (એમાં)
ભગવાન થકી વ્યતિરિક્ત સર્વ વિષયોથકી વિરક્ત અને ભગવાનમાંજ
મુદ્દૃઢ સંનિવિષ્ટ થએલું માફ પણ મન આ સ્ત્રીમાં દર્શનમાત્રથી તત્ક્ષણુજ
સલગ્ન થઈ ગયું, આ તો અત્યાશ્ચર્ય છે ॥૩૦॥ જે માફ મન એક શ્રીહરિ
વિના બ્રહ્માંડમાં કોઈપણ નરાકારમાં કદાચિત્ પણ મોહ નજ પામતું
હતું તે આ મન હાલમાં આ સ્ત્રીમાં કેમ મોહ પામે છે ? ॥૩૧॥ વળી જે
આ લોકસંબન્ધિ કે સ્વર્ગાદિ સત્યાંત લોકસંબન્ધિ સુખ છે તે આ સર્વથકી
અત્યંત વિરક્ત એવું માફ મન આ સ્ત્રીને વિષે કેમ એકદમ વિમોહને

મુહ્યતિ સ્ત્રિયામ્ ॥૩૨॥ અલૌકિકેષુ યત્પુંસુ સ્ત્રીપુ ધામસુ ભૂરિપુ ।
 નાભૂત્સમાધિદેષુ સત્ત્વં ક્વાપિ મનો મમ ॥૩૩॥ તદસ્યાં યોયિતિ
 કયં ત્યસ્ત્યૈવ હરિચિન્તનમ્ । સદ્ય એવામવલુપ્યમિત્યાશ્ચયં
 મહદ્નુ ॥૩૪॥ હરેરન્યત્ર મે ચિત્તં જ્યાલલિતયોરપિ । અમર્યાદેશ્ચ
 ન ક્વાપિ સજ્જેતેત્યસ્તિ નિશ્ચયઃ ॥૩૫॥ તસ્માદિદં હરેરેવ કિશ્ચિત્ક-
 તંત્યમસ્તિ વૈ । અન્યથા કઃ સમર્થઃ સ્યાન્મનો મોહયિતું હિ ન.
 ॥૩૬॥ સાન્નિધ્યેઽપિ સ્ત્રિયા નિત્યં સ્વચિત્તાક્ષોભસમ્મયમ્ । દર્પ
 યથાહરચ્છમ્ભોર્મોહિનીરૂપધૃજ્જરિઃ ॥૩૭॥ તથૈવાસત્પરીક્ષાર્થ
 તાદૃશ્પથર. પુનઃ । હરિરેવ મનો નૂનમસ્માકં મોહયત્યસૌ ॥૩૮॥
 છલયન્તં નિજા મક્તા અસ્માપ્રુપાન્તરેણ હિ । પૃન્હેયૈનાં કસ્ય પુત્રી

પામે છે ? ॥૩૨॥ જે અપ્રાકૃત અનેકવિધ ધામો અને અપ્રાકૃત સ્ત્રી
 પુરૂષો સમાધિમા સાક્ષાત્ કર્યા હતા તેમાંથી એકમા પણુ જે માફે મન
 સંલગ્ન થયું ન હતું તે આ મન હોલ આ સ્ત્રીને વિષે તત્ક્ષણજ શ્રીહરિ
 ચિતનનેપણુ ત્યાગ કરીને કેમ આસક્ત થઇ ગયું ? આ તો આત્માશ્ચર્ય
 છે ॥૩૩-૩૪॥ માફે ચિત્ત અને જ્યા લવિતાનું પણુ ચિત્ત અને અમરી
 આદિક અન્ય અળળાઓનુપણુ ચિત્ત શ્રીહરિસ્વરૂપ થકી ઇતર કોઇપણ
 નરાકારમા નજ આસક્તિને પામે એવો નિશ્ચયજ છે તો આ ભગવાન
 શ્રીહરિનુજ આપણા અનુમહ અર્થે કિચિત્ કર્તવ્ય નિશ્ચે છે એમ હું માનુ
 છુ જે એમ ન હોય તો અમારા સર્વવિરક્ત મનને મોહ પમાડવા કોણ
 સમર્થ થાય ? કોઇપણ નજ થાય ॥૩૫-૩૬॥ જેમ પૂર્વે હરિએ હરના
 સર્વદા સ્ત્રીસાન્નિધ્ય છતાંપણુ અવિકૃત ચિત્તપણુના અભિમાનરૂપ ગર્વને
 હરવા માટે મોહિનીરૂપ ધારણ કર્યું હતું તેમજ તે આ નારાયણમુનિ
 અમારા હૃદયની 'એમનું મન રમણીય વિષયની સન્નિધિ સતે મારા થકી
 અન્યત્ર જાય છે કે નહિ ? એવી' પરીક્ષા કરવા ફરીથી આ મોહિનીરૂપથી
 પ્રકટ થઇનેજ અમારા મનને નિશ્ચ મોહ પમાડે છે, એમ હું માનુ
 છું ॥૩૭-૩૮॥ તો એરીતે પોતાના બધા એવાપણુ અમો અળળાને
 આ રૂપાંતરથી છેતરતા આ શ્રીહરિને કેની પુત્રી છો ? અને કેની પત્ની

કસ્ય ભાયેતિ નર્મણા ॥૩૧॥ इति निश्चित्य मनसा सा रमाऽति-
दृढमता । पप्रच्छ नत्वा विनयाद्वायन्तीं तां हरेर्गुणान् ॥૩૦॥
રમોવાચ—નારાયણિ ! નમસ્તુમ્યં મનોનયનનન્દિનિ ! । કાસિ
કસ્યાસિ પુત્રી ત્વં ભાર્યા કસ્યાસિ સુન્દરી ॥૪૧॥ भक्तानां स्वात्मनि
मनः कर्षन्ती कापि देवता । नूनं भवसि मातस्त्वं ब्रूहि न.
स्वचिकीर्षितम् ॥૪૨॥ अस्माकं भगवद्भ्याने विक्षेपो जायते ध्रुवम् ।
उक्त्यातः यस्य कर्तव्यं गच्छ मातर्यथागतम् ॥૪૩॥ इति पृष्ट्वा
महायुद्ध्या तीव्रवैराग्यसम्पदा । तया सा मधुर प्राह धर्मपट्टाङ्गना
वचः ॥૪૪॥ भक्तिरुवाच—रमाद्या योपितो भक्ता । सर्वा ऋणुत
मद्भचः । साक्षाच्छीघ्रमर्मेदेवस्य पत्नीं भक्तिमयेत माम् ॥૪૫॥
નારાયણમુનેર્નિત્યમન્તિકેઽહ સમર્વકા । યસામિ દિવ્યદેહેતિ ન

છો' ઈત્યાદિ પરિહાસગર્ભિતજ વચનવડે હું પુછું ॥૩૭॥ હે રાજન્ ! આ
પ્રકારે મનમાં નિશ્ચય કરીને અતિદૃઢ મતવાળા તે રમા પ્રશ્નામ કરીને,
વિનયનિભ્રમ થઈને ભગવાનના ગુણોને ગાતી તે સ્ત્રીને પુછવા લાગ્યા ॥૪૦॥
રમા પુછેછે—હે નારાયણિ ! તમને નમસ્કાર છે દર્શનમાનથી મારા મનો
નયનને આપ આનંદ આપો છો તમો બેનારા સમગ્ર જનોના મનોનયનને
આહ્વાદ આપનારા દિવ્ય રૂપવાળા છો આવા તમો દેવગન્ધર્વ આદિક
અમાનુષ ભતિમાં કઈ ભતિના છો ? અને કેના પુત્રી અને કેના ભાર્યા
છો ? ॥૪૧॥ હે માત ! તમો ભગવદ્ભક્તિનિષ્ઠ એવાપણુ અમારા મનને
સ્વસ્વરૂપમાં સમાકર્ષણુ કરો છો, માટે કોઈપણુ દેવતા છો એમ હું નિશ્ચ-
યથી માનુ છું તમોએ શુ કરવા ધારેલું છે ? હે માત અમારે ભગવાનના
ધ્યાનમાં વિશેષ થાય છે તો અહીં પ્રાદુર્ભાવ પામેલા આપનું જે કર્તવ્ય
હોય તે અમોને નિવેદન કરીને જેમ આવ્યા હોય તેમ જલદી આપ્યા
જાવ હે રાજન્ ! એરીતે તીવ્ર વૈરાગ્યસપદા અને ભગવાનનાજ એક
નિશ્ચયરૂપ મહાયુદ્ધિએ યુક્ત એવા રમાએ પુછેલા ધર્મદેવના દિવ્ય
પટ્ટાંગના ભક્તિદેવી મધુર વચન જોડ્યા ॥૪૨-૪૫॥ હે ભક્ત ! રમા
આદિક સમગ્ર સ્ત્રિયો તમો માફ આ વચન સાવધતાથી સાંભળો સાક્ષાત્

માં પશ્યન્તિ માનવા. ॥૪૬॥ પ્રીણિતાઃ કિલ જયારલિતાભ્યા
 વિશેષતઃ । અન્નકૂટે પ્રયોધન્યામુત્સવેન ચ ભૂયસા ॥૪૭॥
 ભવતીમિદ્ધ સર્વાભિરજાટ્ય નિજાસ્તનૂ । ધમ વૃતો મહાનેવ
 સાદર દ્યુત્સવદ્વયે ॥૪૮॥ અતઃ આભ્યા ચ યુષ્મભ્ય સર્વાભ્યોઽપિ
 પ્રસન્નયા । મયા સ્વદર્શન વૃત્તમિતિ વિત્ત તદાજયા ॥૪૯॥
 નાન્યથા દર્શનં મે સ્યાત્પ્રત્યક્ષ યોગિનામપિ । વર વૃણીત તુષ્ટાયા
 યૂયં મત્સ્વામિયાઙ્ગિતમ્ ॥૫૦॥ હુવતઃ સ્વાચ—ઈતિ ભક્તેયેચ.
 શ્રુત્વા પ્રહૃષ્ટા ગતસશયા । સાશ્વર્યં ચ સરોમાઙ્ગં પ્રણેમુસ્તા
 રમાદય ॥૫૧॥ તતો યદ્વાલિપુટા પ્રસન્નમુપવક્ત્રજા । તામૃચુ
 યૌવિત સર્વા નારાયણમન પ્રિયામ્ ॥૫૨॥ રમાદય ઝુચુ—

શ્રીમાન્ ધર્મદેવની ભાયાં ભક્તિદેવી મને લલ્લો લોહોના અનુભવાથે
 નારાયણુનિરૂપથી પ્રકટતાને પામેલા આ અક્ષરધામાધિપતિ ભગવાનનીજ
 સમીપે હું બતાવહિત સદાય દિવ્ય દેહથી નિનમ્ન હુ માનવો તો
 પ્રાકૃત અશુભાળા હોવાથી દિવ્ય દેહથી રહેથી મને જોઈ શકતા નથી
 શ્રીહરિની દયાથી દિવ્ય દૃષ્ટિને પામેલા જનોતો મને સાક્ષાત્ જોઈ શકે
 છે ॥૪૬॥ ભક્તિતા તથા જયાએ કરેલા અન્નકૂટમહોત્સવથી અને પ્રણો
 ધનીમહોત્સવથી હું અત્યત્ પ્રસન્ન થઈ છુ તથા તે જાને મહોત્સવમા
 તમો સર્વેએ આદરસહિત શારીર પરિશ્રમ નહિ ગળીનેજ અતિશય સેવા
 કરીછે, તેનાથી સુપ્રસન્ન થએથી હું ભગવાનનીજ આશાથી તમો સર્વેને
 મારા દિવ્ય રૂપના દર્શન દેવા તમારા દર્શનપથમા પ્રકટ થઈ આવી છુ,
 એમ મને લલ્લો ॥૪૭-૪૮॥ ભગવાનના પ્રસાદ નિના માફ પ્રત્યક્ષ દર્શન
 મોગિજનોનેપણ દુર્વટ છે, તો તમો ભગવાનના સતોષપુથી વિશેષ સતુષ્ટ
 થએલી મારા થકી સ્વાભિવાદિત વર માગો ॥૫૦॥ સુવ્રત સપિ કહેછે—
 હે રાજન્ ! તે આ ભક્તિદેવીનુ વચન સુણીને પ્રદર્ભ પામેલી સમસ્ત
 રમાપ્રમુખ વનિતાઓ તેમના રૂપાદિ વિષયમાં વિનષ્ટ સસયવાળી થઈને
 અસાશ્વર્યથી રોમાંચિત શરીરવાળી થઈને, નારાયણુનિના પરમ પ્રેમના
 પાનભૂત તે ભક્તિદેવીને પ્રણામ કરીને, જે હાથ બોડીને પ્રસન્ન મુખકમ

નમસ્તે સર્વકલ્યાણિ ! મક્તે ! મગવતિ ! ધ્રુવે ! ! ત્વદર્શનાન્મહાનેવ
હૃદ્યાનન્દોદયોઽસ્તિ નઃ ॥૫૩॥ યદિ પ્રસન્ના ભવસિ તર્હિ ત્વં
સર્વમફલે ! ! કુરુ સ્થિતિં હૃત્સસ્માકં સર્વાસ્તામપિ સર્વદા ॥૫૪॥
પતમેવ ચરં દેહિ મહારાજિ ! ત્વમગ્ર નઃ ! પતદન્યત્તુ નાસ્માકં
પ્રાર્થનીયં ત્વદીશ્વરિ ! ॥૫૫॥ ગાને ત્વદીયે ચિત્તં નો લુપ્તં ભવતિ
ચે શ્રદામ્ । તસ્માત્ત્વં વ્રૂહિ કિં માતર્ગાયસ્યતિમનોહરમ્ ॥૫૬॥ इति

ળથી એમ બોલી દે-॥૫૩-૫૨॥ હે ભગવતિ-પૂજ્યે ! સર્વનાં કલ્યાણ
કરનારાં નિત્ય એવાં હે ભક્તિદેવી ! તમને નમસ્કાર છે. ભક્તિથીજ સર્વ
અર્થની સિદ્ધિ તથા નિઃશ્રેયસ થાય છે, તે આ ભક્તિનાં અધિષ્ઠાત્રી હોવાથી
ભક્તિ નામનાં દેવી અને પ્રાકૃત જનનીપેઠે જન્મ મરણાદિકે વર્તત
હોવાથી નિત્ય તમો છો. તમારા દર્શનથી આજ અમારા મનમાં મહાન
આનંદ ઉપજ્યો છે ॥૫૩॥ હે સર્વમગ્ને ! જે તમો પ્રસન્ન થયાં હો તો
અમારા સર્વેના હૃદયમાં સર્વદા નિવાસ કરી રહો. આ થકી અન્યતો
અમારે આપના થકી પ્રાર્થનીય છેજ નહિ, કારણ કે સાલોક્ય સાયુજ્યાદિ-
રૂપ નિઃશ્રેયસની અપેક્ષાએ ભગવાનમાં પરમા ભક્તિજ રસમયી
હોવાથી પ્રાર્થનીય છે, ભક્તિરસથકી અપર સમધિક રસ કોઈપણ
નથી, તો હે ઈશ્વરિ ! મહારાજિ ! આજ વર અમોને આજ આપ
આપો ॥૫૪-૫૫॥ વળી હે માતઃ ! તમોએ ગવાતા આ ગાનમાં અમારૂં
ચિત્ત અત્યંત આસક્ત થાય છે, અમારૂં ચિત્ત પ્રાકૃત વસ્તુના ગાનમાં
ક્યારેયપણુ લુપ્ત નજ થાય એવો નિશ્ચય છે, તો વિષયવિરક્ત એવીપણુ
અમો અભળાઓના મનને હરનારૂં કેના વિષયવાળું તમો ગાન કરો છો ?
તે તમો અમોને કહો ॥૫૬॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે રમા વિગેરે વનિતા-
ઓએ પ્રાર્થના કરેલાં ભક્તિદેવી પ્રસન્ન થઈને તેમનાપ્રતિ બોલ્યાં કે-હે
ભદ્રાઃ-કલ્યાણ્યઃ ! મારૂં જે નિત્યસાન્નિધ્ય હૃદયમાં પ્રાર્થના કરો છો તેમાં
મારૂં નિશ્ચિત વચન સાંભળો. જેમાં ધર્મ નિત્ય નિવાસ કરી રહે તેમાં
હું નિત્ય નિવાસ કરી રહું છું. જેનાથી ધર્મ નાશી જાય તેનાથકી હું
પણુ તત્ક્ષણજ નાશી જઉં છું. એવી ગારે પ્રતિજ્ઞા છે. કારણ કે હું ધર્મની

તામિઃ પ્રાર્થિતા સા પ્રસન્ના મક્કિરાહ તાઃ । શ્રૂયતાં વચનં મદ્રા !
 યથાર્થં મમ નિશ્ચિતમ્ ॥૫૭॥ યત્ર ધર્મો વસેત્તત્ર વાસો ભવતિ
 મે ધ્રુવમ્ । યતશ્ચાપસરેદ્ધર્મસ્તતો ગચ્છામિ તત્ક્ષણમ્ ॥૫૮॥
 પતિવ્રતાયા મમ ચૈ પ્રતિહૈપાસ્તિ યોપિતઃ । । નાહં જહામિ તં
 સ્નિગ્ધં સ્નિગ્ધાં માં ન જહાતિ સઃ ॥૫૯॥ વશીકૃતોઽસ્તિ સતુ ચૈ ભવ-
 તીભિર્યસાત્મભિઃ । યમૈશ્ચ નિયમૈસ્તસાદહમસિ વશીકૃતા ॥૬૦॥
 અતઃ સદૈવ પત્યાહં વાસં યુષ્માસ્વમીપ્સતા । ભવતીનામપિ હૃદિ
 સ્યાસ્યામ્યત્ર ન સંશયઃ ॥૬૧॥ કિં ગાયસીતિ યત્પૃષ્ઠં શ્રૂયતાં ચ
 તદુત્તરમ્ । મુલયેત્સં યસ્તુ તસ્ય મેયં યશ્ચ ઇતિ સ્થિતિઃ ॥૬૨॥
 અત્ર નારાયણમુનિઃ સાક્ષાત્કૃણ્ણો હિ વર્તતે । સોઽરક્ષવલ્લુરેભ્યો નઃ

સહચારિણી પતિવ્રતા છુ. તે મારા પ્રિયતમને ક્ષણપણુ હું ત્યાગ કરતી
 નથી અને તેપણુ મને સહચારિણી પ્રિયતમાને ક્ષણુ પરિત્યાગ કરતા
 નથી ॥૫૭-૫૮॥ તમોએ તો યમ નિયમોવડે મનનો નિમ્રદ કરીને તે
 ધર્મને વશ કરી લીધા છે, માટે મનેપણુ વશ કરી લીધીજ છે, તો હવે
 એમાં પ્રાર્થનીય કિમિતપણુ નથી, કેમકે તમારા હૃદયમાં નિત્ય નિવાસને
 વાંછતા પતિ ધર્મની સાથેજ હું પણ નિવાસ કરી રહીશ, એમાં સદેહ
 નથી ॥૬૦-૬૧॥ વળી 'શું ગાઓછો ? એમ જો તમોએ પુછ્યું તેનો ઉત્તર
 આપું છુ તેને સાબળો સ્વાત્મસ્વરૂપને જો મુખી કરે તેનુ યશતો ગાનુ
 જોઇએ એવી લોકિકી વૈદિકી મર્યાદા છે શબ્દાદિ બાહ્ય વિષયો આત્માને
 મુખી કરવા સમર્થ થતા નથી, કેમકે તેતો ચક્ષુરાદિ ધન્દ્રિયોના સંપ્રયોગને
 અધીન પ્રકારા પામનારા જોઇને મુખેતર આરોપિત મુખાવભાસરૂપ
 હોવાથી વસ્તુતઃ દુ.ખકારણજ છે. આનંદમય આ પરમાત્મા પોતાના
 સંલેખથી આત્મસ્વરૂપને આનદી કરેછે, 'एष ह्येवानन्दवाति' 'રસો
 યે સા રસં દેયાયં જ્ઞાન્વા જ્ઞાનન્દીમવતિ' એવી શ્રુતિ છે ॥૬૨॥ આ
 ઉત્તમ નૃપના ભવનમાં દમણાં એજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નારાયણમુનિરૂપથી
 સાક્ષાત્ વિરાજે છે. તે આ ભગવાને પૂર્વે યદુકુળમાં પ્રાદુર્ભાવ પામીને
 હંસાદિરૂપથી ઉદ્દેશવેદ્યા અમુરોએ પીડા પમાડેલા ધર્મની તથા મારી

પ્રાક્તેભ્યોઽય ચ રક્ષતિ ॥૬૩॥ પ્રાક્તનાનિ ચરિત્રાણિ વ્યાસસ્તસ્ય
જુગુમ્પ દ્વ । ગાયામિ તાન્યહં નિત્યં મનઘાનન્દદાનિ હિ ॥૬૪॥
અપ્રે ત્વદ્યતનાન્યસ્ય ચરિત્રાણિ મહામુનિઃ । ગુમ્ફિષ્યતિ શતાન-
ન્દસ્તાનિ ગાસ્યામિ ચ સ્ત્રિયઃ ! ॥૬૫॥ મુતત ડગચ—ઈતિ તામ્બ્યો
ચરં દત્ત્વા તત્પ્રશ્નસ્ય ચ સોત્તરમ્ । તિરોચમૂવ સહસ્રા વિદ્યુલ્લેસેવ
ભૂપતે ! ॥૬૬॥ સાશ્વર્યં મૃશમાનન્દં પ્રાપ્તાસ્તાશ્ચ તદીક્ષણે । દેતું તુ
શ્રીહરેરેવ પ્રસાદં મેનિરેઽયલાઃ ॥૬૭॥ એવં ભગવતા તેન સ્વમ-
ક્તાનાં મનોરથાઃ । પૂર્યન્તે સકલા રાજન્ ! રક્ષ્યન્તે તે ચ સર્વેતઃ
॥૬૮॥ પતાદશાન્મૂરિશ પય તત્ર મહોત્સવાન્મકમનોમિરામઃ ।

તથા અમારા વંશની તેમના યજ્ઞી રક્ષા કરી હતી અને હમણાપણુ રક્ષા
કરીએ છીએ ॥૬૩॥ તે આ ભગવાનનાં પ્રાકૃત દિવ્ય ચરિત્રો વ્યાસ-
મુનિએ ભાગવતાદિ નિબંધરૂપે ગુપ્ત છે, વજ્રા શ્રોતાના મનને મહા
આનંદ દેનારાં તે ચરિત્રોને હમણા હું નિત્ય ગાન કરૂં છું અને જે હમણાં
થએલાં નારાયણમુનિરૂપથી પ્રકટ થએલા ભગવાનનાં દિવ્ય ચરિત્રો છે તેને
તો શતાનંદ નામના મહામુનિ નિબંધરૂપે આગળ ઉપર ગુપ્તો તેને હું ગાન
કરીશ ॥૬૪-૬૫॥ મુતતત્રપિ કહે છે—હે ભૂપતે ! આ પ્રકારે ભક્તિદેવી
રમાદિ નારીઓને કહીને અને વર આપીને તેમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને
વિજયીજ જેમ એમ એકદમ અંતર્ધાન થઈ ગયા ॥૬૬॥ તે પછી તે સર્વ
રમાદિ સ્ત્રિયોએ આશ્ચર્ય સાથે પરમાનંદ પામીને ભક્તિદેવીના દર્શનમાં
ભગવાનનાજ પ્રસાદને હેતુ માન્યો ॥૬૭॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાન
શ્રીનારાયણમુનિ પોતાના ભક્તોના સમય મનોરથોને કૃપાથી તેતે કાળે
પરિપૂર્ણ કરે છે અને આ લોક પરલોકમા અનિષ્ટનિવારણપૂર્વક ધૃતપ્રાપ-
ણુથી રક્ષણ કરે છે ‘અવન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જના. પર્યુપાસતે । તેષાં
નિત્યામિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્’ એમ ગીતામાં સ્વયં ભગવાને કહ્યું
છે ॥૬૮॥ હે નૃપ ! તે આ ભગવાન ભક્તજનપ્રિય નારાયણમુનિ તે દુર્ગ-
પુરમાં પોતાના ભક્ત ઉત્તમપ્રમુખોએ યથાયોગ્ય પરિચર્યા કર્યા થકા
પોતાનું નિર્મળ યશ જગતમાં વિસ્તારતા થકા આવાને આવાજ બહુજ

સ ફારયામાસ નૃપ ! સ્વમક્તૈર્નિપેવ્યમાણઃ પ્રથયન્ યશઃ સ્વમ્
 ॥૬૯॥ પવિત્રમેતદ્ભગવચ્ચરિત્રં યઃ શ્રાવયેદ્યઃ શૃણુયાદ્ધ મક્તયા ।
 વિમુચ્ય તૌ સંસૃતિસંઘપાશાદિત્વા ઘપુર્વ્રક્ષમર્તિં લમેતામ્
 ॥૭૦॥ इति श्रीसत्सत्त्रिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्यु-
 त्सवे रमादीनां भक्ते- प्रत्यक्षदर्शनादिनिरूपणनामा पञ्चवत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

સુવ્રત ઉચ્ચ—યથા ભગવતા રાજન્ ! દુર્ગપત્તન ઉત્તયાઃ ।
 છૂતાઃ સ તાદૃશાનેવાન્યત્રાપિ વિદયે વહન્ ॥૧॥ વૃત્તાલયે શ્રીન-
 ગરે જીર્ણદુર્ગાદિષુ પ્રભુઃ । ઉત્સવાન્મહતશ્ચક્રે સુલ્લયદ્યાત્મસંશ્ચિ-
 તાન્ ॥૨॥ द्वितीये चा तृतीयेऽध्वे जीर्णदुर्गं महोत्सवम् । चक्रे
 महोत्सवो कदाचता हता ॥६९॥ पवित्रेन भध्ये पवित्र औवं आ लगव-
 च्चरित्रेन ने जन अक्षिणी समणावे अने ने जन सांभणे ते भजे
 वक्ता श्रोताओ पुष्टयपापदूष ससृतिसंशित पाशभधन थडी विमुक्त
 अधने (वपुनो परित्याग करीने) परश्रद्धना परं पदने पामे । ७०॥ इति
 श्रीसत्संगिछवने.. तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे रमादीनां भक्तेः
 प्रत्यक्षदर्शनादिनिर्दूषणनामा पञ्चवत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

અધ્યાય ૪૬ મો.

સુવ્રતમપિ કહેછે—હે રાજન્ ! દુર્ગપત્તનમા ભક્તજનોના મન નયનને
 આનંદ આપનારા જેજે મહોત્સવો જેવા જેવા પ્રકારથી સંગ્રમથી ભગ-
 વાને કયાં હતા તેતે અનેક મહોત્સવો તેવા તેવા પ્રકારથી તેવાજ સશ્ર-
 મથી અન્યત્ર—વૃત્તાલય શ્રીનગર છર્ણુદુર્ગ આદિકમા કયાં હતા જેણે કરીને
 તેને સ્થાનના નિવાસી સમસ્ત ભક્તો પરમાનંદને પામ્યા હતા ॥૧-૨॥ તેમા
 જુનાગઢમાં બીજે કે ત્રીજે વર્ષે શ્રીહરિ સ્વયં પધારીને અનેકવાર મહો-
 ત્સવ કરતા હતા. શ્રીનગરમા તો ભક્તોની આર્થનાથી અતિવર્ધ એકવાર

૧ આ અધ્યાયમાં વૃત્તાલયાદિ તે તે પુરમાં ભગવાને કરેલા મહોત્સવોનું
 નામનિર્દેશથી વર્ણન અને તેના અવલુગ્ન્ય શુદ્ધપાતિસાધથી રાખએ કરેલો
 મહોત્સવનિરતાર પ્રકાર પ્રશ્નો પ્રકાર કયાં છે

શ્રીનગરે ત્વેષ પ્રત્યક્ષં સજનાર્થિતઃ ॥૩॥ વૃત્તાલયે ત્વદ્મધ્યે
 દ્વિત્રિચાપિ ક્વચિન્નતુઃ । ગત્વોત્સવાંધકારાસૌ ભક્તિધર્મા મપો-
 પયન્ ॥૪॥ એકાદશ્યાં મોક્ષદાયાં સફલાયાં ચ કર્દ્ધિચિત્ । સાન-
 ન્દાયાં ચકારાસૌ તિલદાયાં તથોત્સવમ્ ॥૫॥ જયાયાં વિજયાયાં
 ચ ઘાન્યામપિ ચકાર સઃ । તત્પુરે પાપમોચન્યામેકાદશ્યાં મહો-
 ત્સવમ્ ॥૬॥ યિમલાયાં વરુથિન્યાં મોહિન્યામપિ કર્દ્ધિચિત્ । અપ-
 રાયાં નિર્જલાયાં યોગિન્યાં ચાકરોન્મદમ્ ॥૭॥ શયન્યાં કામિ-
 સ્વયં પધારીને મહોત્સવ કરતા હતા. વૃત્તાલયમાં તો કોઈ વર્ષમાં બે વાર
 તો કોઈ વર્ષમાં ત્રણ વાર કે ચાર વાર પણ સ્વયં પધારીને પ્રતિવર્ષ
 ભક્તિધર્મનું પ્રકર્ષથી પોપણ કરવા મહોત્સવો કરતા હતા ॥૩-૪॥ એરીતે
 પ્રતિવર્ષ વૃત્તાલયમાં કરેલા મહોત્સવોના સમયોને કહે છે-આ શ્રીહરિએ
 વૃત્તાલયપુરમાં સ્વયં પધારીને કદાચિત્ માર્ગશીર્ષ માસના શુકલપક્ષની
 મોક્ષદા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ માર્ગશીર્ષ માસના કૃષ્ણપક્ષની
 સંક્રાન્તિ નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક પૌષ માસના શુકલપક્ષની
 સાનંદા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ પૌષ માસના કૃષ્ણ પક્ષની
 તિલદા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ માઘ માસના શુકલ પક્ષની
 જયા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ માઘ માસના કૃષ્ણ પક્ષની
 વિજયા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક ફાલગુન માસના શુકલ પક્ષની
 ધાત્રી નામની એકાદશી તિથિએ, તો ક્યારેક ફાલગુન માસના કૃષ્ણ પક્ષની
 પાપમોચની નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ ચૈત્ર માસના શુકલ
 પક્ષની વિમલા નામની એકાદશી તિથિએ, તો કદાચિત્ ચૈત્ર માસના
 કૃષ્ણ પક્ષની વરુથિની નામની એકાદશી તિથિએ, તો કદાચિત્ વૈશાખ
 માસના શુકલ પક્ષની મોહિની નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્
 વૈશાખ માસના કૃષ્ણ પક્ષની અપરા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક
 જ્યેષ્ઠ માસના શુકલ પક્ષની નિર્જલા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક
 જ્યેષ્ઠ માસના કૃષ્ણ પક્ષની યોગિની નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્
 આષાઢ માસના શુકલ પક્ષની શયની નામની એકાદશી તિથિએ, તો

કાયા ચ પુત્રદાયા ચ કહિંચિત્ । અજાયા કાપિ પદ્માયામિન્દિ
 રાયા ચ સ પ્રભુ ॥૮॥ પાપાક્રુશામિધાયા ચ રમાચ્યાયા ચ
 કહિંચિત્ । વોધન્યામમયાયા ચ મહોત્સવમકારયત્ ॥૯॥ જન્મા
 ઘમ્યાદિપુ તથા વૃષ્ણજન્મતિથિષ્વપિ । શિવરાત્ર્યા પુરે તત્ર ચક્રે
 કાપિ મહોત્સવમ્ ॥૧૦॥ દીપાવલ્યાદિપુ તથા સુર્વેશ્વરોત્સવ
 પ્રભુ । સ્વમક્તાન્ સુતયામાસ પુરપાર યોપિતસ્તયા ॥૧૧॥ દેશા
 ન્તરીયા લોકાશ્ચ ભક્તા ભગવનોઽશિલા । પ્રત્યબ્દભાવિનો દ્યોતાન્
 જાનન્તિ સ્વ મહોત્સવાન્ ॥૧૨॥ સમીપસ્થા હરેર્ભક્તા યે તે તુ
 પ્રતિવત્સરમ્ । પ્રત્યુત્સવ સમાજમ્ સોઽવસદ્યત્ર તત્ર વૈ ॥૧૩॥

કદાચિત્ આપાઠ માસના કૃષ્ણ પક્ષની કાંભિકા નામની એકાદશી તિથિએ,
 તો અ્યારેક શ્રાવણ માસના શુક્લ પક્ષની પુત્રદા નામની એકાદશીએ, તો
 અ્યારેક શ્રાવણ કૃષ્ણ પક્ષની અગ્નિ નામની એકાદશીએ, તો અ્યારેક બાદ્રપદ
 શુક્લ પક્ષની પદ્મા નામની એકાદશીએ, તો અ્યારેક બાદ્રપદ કૃષ્ણ
 પક્ષની ધન્વિન્દ્ર નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ આશ્વિન શુક્લ પક્ષની
 પાપાક્રુશા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ આશ્વિન કૃષ્ણ પક્ષની રમા
 નામની એકાદશીએ તો અ્યારેક કાર્તિક શુક્લ પક્ષની પ્રયોધની નામની
 એકાદશીએ, તો અ્યારેક કાર્તિક કૃષ્ણ પક્ષની અભય નામની એકા
 દશીએ મહોત્સવ કર્યો હતો ॥૫-૮॥ તથા વૃત્તાલયમા કદાચિત્ જન્મા
 દુમી આદિક ભગવત્પ્રાદુર્ભાવ તિથિઓમા તે તે મહોત્સવો કર્યા હતા તથા
 કદાચિત્ શિવરાત્રિનો મહોત્સવ તથા દીપાવળી આદિકનો મહોત્સવ કર્યા
 હતા એરીતે વૃત્તાલયપુરમા અનેક મહોત્સવો કરીને ભગવાને પોતાના બન્ન
 નરનારીઓને મહાઆનન્દ આપ્યો હતો ॥૧૦-૧૧॥ દેશાતરના સર્વ કોઈ
 હરિભક્તો પ્રતિવર્ષ ભગવાને કરાતા આ મહોત્સવોને લાભીને યથાસમય
 પ્રતિવત્સર ભગવદ્દત્સવના દર્શનમાટે બે બે સ્થળમા ભગવાન્ ઉત્સવ
 કરતા ત્યા ત્યા આવતા હતા તેમા બે હરિભક્તો વૃત્તાલય દુર્ગપુરાદિકના
 સમીપમાં રહેનારા હતા તેઓ પ્રતિવત્સર પ્રતિઉત્સવ આવતા હતા મધ્ય
 દેશના નિવાસી હરિજનોતો બે કે ત્રણ ઉત્સવો ઉપર આવતા હતા તેથી

દ્વિત્રેષુ મધ્યદેશીયા ઉત્સવેષ્વાયયુર્જનાઃ । દૂરસ્થાસ્તુ સમાજમુ-
ર્યત્ર તથેકફોત્સવે ॥૧૪॥ ક્વચિત્ત્રાકરોત્સ્વામી વિષ્ણુયાગામિથં
મરમ્ । વિષ્ણુમન્નજપં કાપિ કારયામાસ વાઙ્વૈઃ ॥૧૫॥ વિષ્ણુ-
સ્તોત્રપુરસ્થયાં કાપિ વિપ્રૈરકારયત્ । કઠિંચિલ્લક્ષદ્દોમં ચ ફોટિ-
દ્દોમં ચ કુત્રચિત્ ॥૧૬॥ બ્રાહ્મણાન્ભોજયામાસ ક્વચિત્તત્ર સહ-
ન્નશઃ । દાનાન્યેવ દદો કાપિ વિપ્રેભ્યઃ સ મહાન્તિ ચ ॥૧૭॥
ઈચિદ્વિપ્રકુમારાણાં મોક્ષીવન્ધાનકારયત્ । ક્વચિન્ન ભગવન્મૂર્તિ-
સંસ્થાપનમહોત્સવમ્ ॥૧૮॥ ક્વચિદિષ્ઠોત્સવં તત્ર ક્વચિત્પૂર્તોત્સવં
ચ સઃ । ઘકાર તેન ભગવદ્ધર્મઃ પુષ્ટિમગાત્ પરામ્ ॥૧૯॥ યત્ર
યત્રાવસત્સ્વામી પુરે પ્રામેઽથવા ઘને । તત્ર તત્ર જન્તા આયન્ શત-

પણ અતિ દૂરદેશના નિવાસી જનોતો વર્ષમા એકવાર જે કોઈ એક ઉત્સવ
ઉપર આવતા હતા ॥૧૨-૧૪॥ વળી તે વૃત્તાલયપુરમા ભગવાન્ સ્વામિ-
નારાયણ કદાચિત્ વિષ્ણુયાગને તો કદાચિત્ અષ્ટાક્ષર દ્વાદશાક્ષર આદિક
વિષ્ણુમન્ત્રોનો જપ વિપ્રો પાસે કરાવતા હતા ॥૧૫॥ કદાચિત્ સહસ્ત્ર-
નામાદિ વિષ્ણુસ્તોત્રનુ પુરસ્કરણ વિપ્રો પાસે કરાવતા હતા ક્યારેક લક્ષ
આહુતિ પ્રદાનનો જેમા નિયમ છે એવો હોમવિશેષ તો ક્યારેક કોટી
આહુતિ આપવાનો જેમા નિયમ છે એવા હોમવિશેષને બ્રાહ્મણો પાસે
કરાવતા હતા ॥૧૬॥ વળી શ્રીહરિ વૃત્તાલયમા કદાચિત્ બહુ બ્રાહ્મણોને
તથા સાધુઓને પણ જમાડતા હતા અને કદાચિત્ પાત્ર વિપ્રોને ગુરુધેનુ
ધાન્યશૈયાદિ મહાદાનો દેતા હતા ॥૧૭॥ કદાચિત્ બહુ બ્રાહ્મણ બાળકોને
મૌલ્યબધન (ઉપવીત) કરાવતા હતા તથા કદાચિત્ ભગવન્મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા-
પનનો મહોત્સવ કરાવતા હતા ॥૧૮॥ વળી શ્રીહરિ વૃત્તાલયપુરમાં કદા-
ચિત્ અગ્નિહોત્રાદિરૂપ ઈષ્ટકર્મ મહોત્સવને તો કદાચિત્ દેવમંદિર બગીચા
હવા વાન્ય વિગેરેરૂપ પૂર્તકર્મ મહોત્સવને કરાવતા હતા આવા તે તે
વિષ્ણુયાગાદિ મહોત્સવોના આચરણથી યોગરદમ પારમૈકાતિકરૂપ ભગ
વદ્ધર્મ પરા પુષ્ટિને પામ્યો હતો ॥૧૯॥ જે જે ગ્રામ નગરમા કે વનમા
ભગવાન્ વસતા ત્યા ત્યા હંબરો હંબર તેમના ચરણકમળના સેવનમા

શશ્વ સદ્ગુણશ્ચ ॥૨૦॥ તાંસ્તાન્ જનાન્વિમોચ્યાસાવધર્માન્વયપા
શતઃ । સન્માર્ગે વર્તયમાસ સ્વપ્રતાપેન ભૂપતે ! ॥૨૧॥ અધર્મોઽ-
દ્વિયતાં યાતઃ કલિર્નિર્ગલતાં યયો । પ્રાપ ધર્મઃ પ્રતિષ્ઠાં ચ તસ્મિ-
ન્વસતિ ભૂતલે ॥૨૨॥ इति ते कथिता राजभारारयणकथा मया ।
तव प्रश्नानुसारेण किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥२३॥ इति श्रुत्वा स
नृपतिः सुमतोक्तां हरेः कथाम् । भूयस्तामेव पप्रच्छ मुमुक्षुस्तं
महामुनिम् ॥२४॥ राजोवाच—न त्वस्मिन्धिगच्छामि पीत्वा हरि
कथामृतम् । पुनस्तत्प्रातुमिच्छामि पिपासुर्मुनिसत्तम ! ॥२५॥
वृत्तालये भगवता कृता बहव उत्सवाः । इत्युक्तं हि त्वया ब्रह्मन् !
શ્રોતુમિચ્છામિ તાનહમ્ ॥૨૬॥ अन्यच्च भगवान् यद्यद्वृत्तमानव

સમુત્સુક જનો આવતા હતા હે ભૂપતે ! આવેલા તે તે જનોને સદુપદે
શાદિવડે અને અનન્યસામાન્ય પોતાના પ્રતાપથી અધર્મપરિવારરૂપ કામ
કોધાદિ પાશમાથી મુકાવીને સન્માર્ગમા વર્તાવતા હતા ॥૨૦-૨૧॥ ભગવાન્
શ્રીહરિના તે આ ભૂતજમા નિરવિશય ધર્મપ્રવર્તન પ્રતાપથી અધર્મતો અદ્વ-
શ્યતાને પામી ગયો હતો અને કલિતો નિર્ગળતાને પામી ગયો હતો અને
ધર્મતો પ્રતિષ્ઠાને પામીને પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામ્યો હતો ॥૨૨॥ હે પ્રતાપ
સિંહ રાજાન્ ! લોકાનુચ્છ માટે પ્રકટ થએલા સાક્ષાત્ અક્ષરાધિપતિ આ
નારાયણમુનિનુ દિવ્ય ચરિત સાલળવા ધ્વજતા શ્રદ્ધાસપન્ન તમોને તમારા
પ્રશ્ને અનુસારે મેં કહ્યું હવે તેમનુ બીજું શુ ચરિતામૃત સાલળવા ધ્વિજો
છો ? ॥૨૩॥ આ પ્રકારે મુનિમુનિએ કહેલી ભગવાનની દિવ્ય કથાને
સાલળીને, તે કથામૃતના આસ્વાદમા આસક્ત એવા તે આ મુમુક્ષુ પ્રતાપ
સિંહ રાજાએ ફરીથી એજ શ્રવણમગ્નભૂત સર્વપાપપ્રશમની દિવ્ય
કથા મુનિમ મહામુનિ પ્રત્યે પુછી ॥૨૪॥ પ્રતાપસિંહરાજા પુછેછે—હે
મુનિસત્તમ ! શ્રીહરિનુ આ કથામૃત જેમ જેમ પાન કરાય છે તેમ તેમ ફરી
ફરી તેની પિપાસાજ પ્રવૃદ્ધિ પામતી જાય છે અને તેનાથી તૃપ્તિ થતીજ
નથી. તો હે બ્રહ્મન્ ! વૃત્તાલયમા ભગવાને જે જે મહોત્સવો કર્યાં હતા
તેને હું નિસ્તારથી સાલળવા ઇચ્છુ છું વળી હે મુને ! ધર્મરક્ષણ માટે

વિગ્રહઃ । ચકાર ચરિતં તત્તદ્વક્તુમર્હસિ મે મુને ! ॥૨૭॥ કથારસ-
વિદા તેન વૃષ્ટિ હત્યં મહીમુજા । દરિસંસારણાનન્દઃ સુમતસ્તમુ-
વાચ સઃ ॥૨૮॥ સુમત ઉવાચ—સાધુ પૃચ્છસિ ભૂપાલ ! મતિસ્તે
વિમલા નનુ । નારાયણકથામેવ શ્રોતુમિચ્છસિ ચત્પુનઃ ॥૨૯॥
વિસ્તરેણ ચરિત્રાણિ નરનાટ્યધૃતઃ પ્રભોઃ । સકલાનિ ન શક્નોમિ
ચક્તું ચક્ષ્મિ સમાસતઃ ॥૩૦॥ પ્રતિવર્ષે દુર્ગપુરાદરિવૃત્તાલયં પુરમ્ ।
મુહુર્જગમ નૃપતે ! ધર્મેસ્થાપન ઉચતઃ ॥૩૧॥ તેનોત્સવાસ્ત્ર
મહાન્ત ઇવ કૃતા હાનેકેઽલિલસૌલ્યકર્તા । યદામિ તત્રૈકતમં

માનવરૂપથી અવતરેલા તે ભગવાનનું જે બીજું મુમુક્ષુજનોના કર્ણરસા-
યનરૂપ ચરિત્ર હોય તે સમગ્ર મને કહેવાને આપ યોગ્ય છે ॥૨૫-૨૭॥
ભગવત્કથામૃત રસના અતિશયને ભણનારા તે પ્રતાપસિંહ રાજાએ આ
પ્રકારે પુછેલા સુમતમુનિ ભગવત્કથાના સંસ્મરણથી પરમાન્દ પામીને
રાજપ્રતિ જોડ્યા ॥૨૮॥ સુમતતત્કપિ કહેછે—હે ભૂપાળ ! તમો બહુ સાફ
પુછો છો—જેના શ્રવણથી બીજું બધુંય શ્રવણ થઈ ભય એજ પૃષ્ઠવ્ય છે,
શ્રોતવ્યપણુ તેજ છે કે જેના શ્રવણથી શ્રોત્રેન્દ્રિયની સાર્થકતા થાય,
મંતવ્યપણુ તેજ છે કે જેના મનનથી મનની સાર્થકતા થાય, ધ્યેય પણુ
તેજ છે કે જેના ધ્યાનથી આત્મા-સ્વસ્વરૂપની સત્તા મળે, ભગવાનના
દિવ્ય ચરિત્ર થકી બીજું શું તેવું છે? કાંઈપણુ નથી, તો તમોએ તે બહુ
સાફ પુછ્યું છે. તમારી મતિ અતિ વિમળા છે, કેમ કે જે આ મતિ
ભગવાનના દિવ્ય ચરિત્રના શ્રવણમાં શ્રદ્ધામયી અને પરમ પ્રીતિરૂપા
છે, જેથી મુમુક્ષુજનોએજ એક સસેવનીય એવા નારાયણકથામૃતનેજ
તમો ફરી ફરી સાંભળવા ઇચ્છો છો ॥૨૯॥ હે રાજન્! નરનાટ્યધારી
પ્રભુ શ્રીહરિનાં દિવ્ય ચરિત્રોને સમગ્રપણે વિસ્તારથી કહેવા માટે હું
અસમર્થ છું, માટે હું સંક્ષેપથી કહું છું ॥૩૦॥ હે નૃપતે! એકાંતિક ધર્મના
સંસ્થાપનમાં તત્પર થએલા શ્રીહરિ પ્રતિસંવત્સર વારંવાર દુર્ગપુર થકી
વૃત્તાલયપુરમાં પધારતા હતા ॥૩૧॥ સકળ સ્વલક્ષ્મણન સુખકારી
શ્રીહરિએ વૃત્તાલયપુરમાં મોટા અનેક ઉત્સવો કર્યા છે, તેમાંથી એકાદ

સમાસાત્તેનાનુમેયા इतरेऽपि तद्वत् ॥૩૦॥ इति श्रीसत्सङ्गीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयपुरोत्सवप्रश्ननिर्हणनामा पद
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥

સુમત ઉવાચ—અસ્તિ વૃત્તાલયં નામ ગુર્જરેષુ પુરં મહત્ । ચત્વા-
રોઽપિ હિ ચત્રત્યા મેજુર્વર્ણા હરિં મુદા ॥૧॥ તેઽર્ચીકમન્ત સર્વેઽપિ
જના સ્વનગરે હરિમ્ । આનીય દુર્ગપુરતઃ કર્તું દોલોત્સવં નૃપ !
॥૨॥ કુચેરો યૌવનાશ્વશ્ચ તત્ર દ્વાવધિકારિણૌ । તૌ તૈઃ સહ
વિનિશ્ચિત્ય સમ્ભારાંશ્ચક્રતુર્વહન્ ॥૩॥ આતર પ્રેયયામાસ યૌન-

ઉત્મવને હુ સક્ષેપમા કહું છું તે પ્રકારે બીજા બધાય ઉત્સવો પણ
'આવાળ કયાં હશે' એમ અનુમાન કરી લેવા ॥૩૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
ગીવને.. તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયપુરોત્સવપ્રશ્નનિરૂપણનામા
પદચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૬॥

અધ્યાય ૪૭ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજા! ગુજરાત દેશમાં વૃત્તાલય નામનું એક
મહત્ પુર વર્તે છે, જેમાં વર્તતા આરેય વર્ણો પણ પ્રીતિથી સાક્ષાત નારા
યણુ મુનિરૂપ આ ભગવાનને ભજનારા હતા ॥૧॥ હે નૃપ! તે આ સમસ્ત
હરિભક્તોને કોઈપણ એવી વાછા થઈ આવી કે-ભગવાન પુરૂષોત્તમને
દુર્ગપુર થકી પ્રાર્થના કરીને તેડી લાવીને આપણા વડતાલ પુરમાં પધરા
વવા અને તે ભગવાનપાસે પુષ્પદોલોત્સવ સારો કરાવવો ॥૨॥ તેમાં
હુએરલાઈ પટેલ અને યૌવનાશ્વ (જેભનપગી) આ બન્ને વડતાલપુરમાં
મુખીપણના અધિકારવાળા હતા તે બન્ને જણાઓએ બીજા પુરવાસી
જનો સાથે વિચાર કરી વિનિશ્ચય કરી પુષ્પદોલોત્સવમાં સમુપયોગી સમય
સામગ્રી તૈયાર કરી ॥૩॥ તે પછી જેભનપગીએ પોતાના સુંદરપગી

૧ આ અધ્યાયમાં વૃત્તાલયના ભક્તજનોની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું ભક્તજનો
મુનિજનો સાથે વૃત્તાલયમાં આગમન અને વડતાલમાં દેશાતરના જનસમા
જન આગમન અનુસર્જ્યુ છે

નાશ્વો નિજં તતઃ । નારાયણમુનેઃ પાર્શ્વે સોઽપિ માધ્યામુપાયયૌ
॥૪॥ સ તં પ્રાપ્ય પ્રમું નત્વા ભક્તમણ્ડલમધ્યગમ્ । પ્રાર્થયામાસ
વહુધા પુરં ન. પાવયેતિ ચ ॥૫॥ તતઃ પ્રસન્નો ભગવાન્ ભક્તવત્સલ
ઈશ્વરઃ । અનન્યભક્તાંસ્તાન્ જ્ઞાનંસ્ત્રાજિગમિપત્પુરે ॥૬॥ પ્રાહાથ
સુન્દરાણ્યં તં દૂતં હરિચંદાર્ધીઃ । ગચ્છાધુનાઽઽગમિપ્યામિ ત્વત્પુરં
માસિ ફાલગુને ॥૭॥ શ્યુક્તઃ સ પ્રહૃષ્ટાત્મા તૂર્ણ સ્વપુરમેત્ય તત્ ।
પૌરાનૂચેઽય તે હૃષ્ટાસ્તે પ્રતીક્ષ્યાવતસ્થિરે ॥૮॥ ઉદ્વોષઃ સુમ-
હાનાસીદ્ધુવિ દિશ્ચુ વિદિશ્ચુ ચ । સ્યામિનારાયણો વૃત્તાલયમા
યાસ્યતીતિ હ ॥૯॥ પનદૂતેશ્ચ મુન્યાદીન્નાનાદેશસ્થિતાન્ સ ચ ।

નામના લાધને નારાયણમુનિને તેડી લાવવા માટે દુર્ગપુર પ્રત્યે મોકલ્યા
તેમણે મોકલેલા સુદરપગ્રીપણ દુર્ગપુરમાં ભગવાનની સન્નિધિને સંવત
૧૮૭૫ ના માઘ માસના શુકલપક્ષની પૂર્ણિમાએ પામ્યા ॥૪॥ પામીને
મુનિજન મડળના મધ્યમા વિરાજમાન, ભક્તજનોએ પરિચર્યા કરાતા
ચરણભજવાળા તે મહાપ્રભુને સાદાગ પ્રણામ કરી, વિનયથી બે હાથ
બેડીને 'અમારા પુરને પધારીને પાવન કરો' એમ બહુ પ્રાર્થના કરવા
લાગ્યા ॥૫॥ તે પછી તે સર્વેશ્વર ભગવાન્ શ્રીહરિ ભક્તવત્સળ હોવાથી
ભક્તોના ભક્તિરસથી ભીના વચનના શ્રવણથી પ્રકટેલા પ્રહર્ષથી પ્રસન્ન
મુખવાળા થઈને, વૃત્તાલયવાસી સર્વ જનોને પોતાના એકાતિક ભક્તો
જણીને, તેમના મનોરથને અનુસારે લા જવાની ઇચ્છાથી તે સુદર નામના
દૂત પ્રતિ એમ બોલ્યા કે-હુ ફાલગુન માસમા તમારા પુરપ્રતિ આવીશ
તમો હંમણા ભવ અને આ અમારૂં આવવાનું વૃત્તાંત પુરવાસીને નિવેદન
કરો ॥૬-૭॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે શ્રીહરિએ કહેલા સુદર ભક્તે મનમા
પ્રહર્ષ પામીને જલદી વૃત્તાલયપુરને પામીને ભગવાનનું વચન વિનિવેદન
કર્યું પુરવાસી જનો તેને સાલળીને સંહર્ષ પામીને, ભગવાન પધારવા-
નીજ એક રાહ બેઠી રહ્યા ॥૮॥ 'શ્રીમાન્ સ્વામિનારાયણ વૃત્તાલય પુરમાં
પધારશે' એવા સમાચાર કર્ણાકર્ણ યોગરદમ પ્રસરતા તે તે દિશાવિ
દિશામા તે તે જનોએ ઉદ્વેગથી પ્રવર્તાવ્યા હતા ॥૯॥ દુર્ગપુરમા વર્તતા

સ્વમક્તાન્ ઘાપયામાસ વૃત્તાન્તમિમમીશ્વરઃ ॥૧૦॥ સૌરાષ્ટ્રાદિપુ
 દેશેષુ યે ભક્તા મુનયશ્ચ તે । સહૈવ હરિણા ગન્તુમાયયુર્દુર્ગપત્તનમ્
 ॥૧૧॥ તસ્મિન્ વિઠ્ઠલવર્ષેઽથ સમ્પ્રાપ્તે ફાલ્ગુને હરિઃ । વૃત્તાલયપુરં
 ગન્તું તતઃ પૃથ્વાં વિનિર્યયૌ ॥૧૨॥ તદ્દેશે ધર્મરક્ષાર્થમુત્તમં નૃપતિ
 હરિઃ । આયાસ્યામો યયં શીઘ્રમિત્યુક્ત્વાઽઽસ્થાપ્ય તં યયૌ ॥૧૩॥
 જયા ચ હલિતાયાશ્ચ યોપિતોઽપિ સહસ્રશઃ । તમન્વીયુર્વાહ-
 નસ્થાઃ પૌરા લોકાશ્ચ સર્વશઃ ॥૧૪॥ સહસ્રશો મુનિગર્વવર્ણિ-
 મિશ્ચ સહસ્રશઃ । સહસ્રશો ગૃહસ્થૈશ્ચ સહૈવ ભગવાન્ યયૌ ॥૧૫॥
 સૌરાષ્ટ્રીયાદિમિર્મકૈરનુયાતઃ સહસ્રશઃ । સહસ્રશોઽશ્વવારૈશ્ચ
 વૈષ્ટિતશ્ચ પદાતિભિઃ ॥૧૬॥ અશ્વાં માનિક્યચર્ણાં દ્રુતતરગમનાં

તેભગવાને પોતાનું વૃત્તાલય જવાનું વૃત્તાંત દૂતદ્વારા ભગવત્ત્રિકાઓ મોક-
 લીને દેશાતરમાં રહેલા મુનિઓ તથા હરિજનોને જણાવ્યું ॥૧૦॥ વૃત્તા-
 તને જાણીને સૌરાષ્ટ્રાદિ દેશોમાં રહેલા મુનિજનો તથા હરિજનો શ્રીહરિ
 સાથેજ વૃત્તાલય આવવાની ઇચ્છાથી દુર્ગપુર આવ્યા ॥૧૧॥ તે પછી
 વિકૃત નામના સવત્સરમાં (૧૮૭૫) સુદર દૂતપ્રતિ પ્રતિજ્ઞા કરેલો ફાલ્ગુન
 માસ પ્રાપ્ત થતાં તેના શુકલ પક્ષની પછી તિથિએ ભગવાન્ શ્રીહરિ
 વૃત્તાલયપુરપ્રતિ જવામાટે દુર્ગપુર થકી આલી નીકળ્યા ॥૧૨॥ ઉત્તમ
 રાત્રને તો (પ્રયાણની તૈયારી કરતા) ‘અમો જલદી અહીં આવીશું’
 એમ કહીને તે દેશમાં ધર્મરક્ષણ માટે (પ્રભવરિપાલનરૂપ ક્ષાત્રધર્મના
 અનુવર્તન માટે) દુર્ગપુરમાંજ સંસ્થાપીને સ્વયં શ્રીહરિ દુર્ગનગર થકી
 નીકળ્યા ॥૧૩॥ જ્યાં લલિતા આદિક અનન્યલક્ષ અનેક અબળાઓ પણ
 રથાદિ વાહનોમાં બેસીને શ્રીહરિની પાછળ આલી નીકળી તથા દુર્ગપુર-
 વાસી સમસ્ત સત્સંગિજનો પાછળ આલી નીકળ્યા ॥૧૪॥ પોતાવિષે
 અનન્ય મનવાળા હનરોહનર મુનિગણો તથા વાર્ણિકો તથા હનરોહનર
 સત્સંગિજનો તથા સહસ્રાધિક સૌરાષ્ટ્રીય જનો તથા હનરોહનર અશ્વ-
 વારો તથા હનરોહનર પગપાળા પદાતિઓથી વીંટાએલા ભગવાન્ શ્રીહરિ
 દુર્ગપુરથી નીકળ્યા ॥૧૫-૧૬॥ પ્રસ્થાન સમયની શ્રીહરિની દિવ્ય

સોઽધિરુદોઽર્કઃ કાન્તિઃ પીતં માલે વિશાલે તિલકમથ દધત્કૈ-
સરં સેરવકઃ । ચન્દ્રત્કુન્તમવેદ્યેનિજચરણરતેરશ્વચારે પરીતો
વલ્ગાં દોષ્ણા દધાનઃ સિતવસનધરો નન્દયન્સાક્ષગામ ॥૧૭॥
યાનાયાં મઢ્ઢલાર્યં દ્વિજવરરચિતં સાક્ષતં કોકુમં સ્વે વિઘ્નન્છોણં
લલાટે મુનિહૃદયહર ચન્દ્રકં ચારુનેત્રઃ । શૃણ્યન્પ્રત્યોઘવાચં નિજ-
ગુણરચનાં ચિત્રવાદિત્રઘોપૈ. સમ્પ્રદામધૂર્ધ્વહસ્તૈર્જયજયવચનૈર્મ-
ક્તસદૈર્નુતથી ॥૧૮॥ નાનાગ્રામાગતેઃ સ્વેરનુપદમમિતઃ સદ્ગતૈઃ

શોભાને અનુવાર્ણવે છે—અતિતીવ્ર ગતિવાળી, રક્ત મણિને સમાન
વર્ણવાળી અથવા ભતિથી માણુકી નામની, એવી ઘોડી ઉપર બેઠેલા,
સૂર્યસમાન પ્રકાશમાન દિવ્ય પ્રભાથી શોભમાન, કેસરયુક્ત ચદનથી કરેલું
હોવાથી પીણું હૃદયમયદ્રકસહિત ઊર્ધ્વપુરુ તિવકને વિશાળ લાલમા ધારી
રહેલા, મદદાસમધુર મુખારવિદવાળા, ચળકતા લાલા જેમના હાથમા
છે અને નિજચરણસેવાપરાયણ એવા સોમવર્માદિ અશ્વચારોથી વીંટા-
એલા, ડાબા હાથથી લગામને ધારી રહેલા, ચેત વચ્ચેને ધારી રહેલા
એવા તે આ લગવાન પોતાના લક્ષ્મીને તે સમયની આવી દિવ્ય દેહ
શોભાથી માર્ગમા મહાનંદ આપતા થકા નીકળ્યા ॥૧૭॥ વળી ભેનારા
મુનિજનોના મનને હરનારા, પ્રયાણમા મગળ થવામાટે મયારામાદિ
દ્વિજવરોએ રચેલા, અક્ષતસહિત, હૃદયમય કરેલા માટેજ રક્ત એવા
ચદ્રકને પોતાના લલાટમા ધારી રહેલા, વિચિત્ર વાદિત્રના ધોયપૂર્વક અનેક
અન્દિજનોએ ગાન કરેલી પોતાના ગુણચરિત્રના વર્ણનવાળી મધુર વાણીને
શ્રવણ કરતા, તેના શ્રવણથી ઉપજેલા પ્રેમને પ્રદર્શાવનારા પ્રકુલિત
કમળદળ જેવા નિશાળ લોચનયુગળથી રમણીય, લેગા ભેડી દઇને જ્યા
હાથ જેમણે કર્યા છે અને ‘જય જય’ એવો ઉચ્ચ સ્વરથી જયધ્વનિને
કરતા લક્ષસઘોએ સસ્તુતિ કરી છે પ્રસ્થાનોચિત શ્રી (શોભા) જેમની એવા
લગવાન શ્રીહરિ પોતાના લક્ષ્મીને આનંદ આપતા થકા ચાલી નીકળ્યા
॥૧૮॥ માર્ગમા નાનાવિધ ગામો થકી આવીને પદે પદે યોગરદમથી
લેગા થઇ ગએલા તે તે લક્ષજનોએ નાનાવિધ ઉપહારોવડે પૂજા કરેલા,

પૂજ્યમાનો દૃષ્ટ્યૈવાનન્દવૃણ્ણા સ ચ પથિ સુરયંસ્તાન્ યયૌ પૂર્ણ
 કામઃ । દેવૈરાકાશસંસ્થૈઃ સિતકુસુમચયૈશ્ચાભિવૃણ્ણઃ સદાસં
 પસ્પર્શામ્યસ્તત્પૂર્ણાશ્વનનિજવહ્વાં પાર્ષ્ણના કિશ્કિદેવ ॥૧૯॥ સહ-
 માના ન તત્સ્પર્શમાત્રમપ્યતિવેગિની । ગત્યા જિતમદત્તૂર્ણં પુષુવે
 તાર્ક્યવત્તુ સા ॥૨૦॥ પશુજાતેરપિ સ્વસ્યાઃ પ્રભોઃ સ્પર્શાદિ ભાવિ-
 નીમ્ । વર્ણયન્તીવોર્ધ્વગતિમૂર્ધ્વે દુદ્રાવ સા જયાત્ ॥૨૧॥ ધાવન્ત્યા
 અતિવેગેન પાદન્યાસં ન ભૂતલે । તસ્યાસ્તદા જનઃ પદ્યન્ વિસયં
 પ્રાપ સર્વશઃ ॥૨૨॥ દૃષ્ટાધરાઃ પાદહતામ્યતુન્દાઃ કશાભિરશ્વાન-
 તિવેગિનોઽપિ । મન્તોઽશ્વવારા હરિપૃષ્ઠવદ્દશોઽન્વધાવંશ્ય સહ-
 પ્રેમપ્રવાહગર્ભિત આનદધારામયી દૃષ્ટિવટે માર્ગમા આવેલા ભક્તજનોને
 શુભ આપતા, નિમાનમા બેસીને આકાશમા સઘથી ભેગા થએલા બ્રહ્માદિ
 અમરગણોએ એત પ્રપપુણેવટે વધાવેલા તે આ પુર્ણકામ ભગવાન
 શ્રીહરિ દુર્ગેપુર થકી આલી નીકળ્યા તે પછી કિંચિત્ મદદાસ કરતા
 શ્રીહરિએ બહુકાળથી ઉતાવળી ગતિનો જેને અભ્યાસ સહજ પડી ગયો
 છે એવી પોતાની તે માણકી ઘોડીનો પેનીથી કિંચિત્માત્રજ સ્પર્શ
 કર્યો ॥૧૯॥ પેનીના કિંચિત્ સ્પર્શમાત્રનેપણ નહિ સહન કરતી, તીમ
 વેગવાળી, માટેજ ગતિએ કરીને વાયુવેગને વિજીતનારી એવી તે માણકી
 ઘોડી ગરૂડનીપેઠે વેગથી એકદમ દોડી ॥૨૦॥ યદપિ પોતે પશુભતિ છે
 તથાપિ પ્રજુ-સમસ્ત એતન અએતન પ્રપથના પ્રજુ શ્રીહરિના સ્પર્શમાત્રથી
 પોતાને ભવિષ્યમા નિશ્ચયથી થનારી નિ શ્રેયસરૂપ જોર્ધ્વગતિને સૂચવતી
 હોયને શુ ? એમ તે ઘોડી હર્ષ કુદીને તીમ વેગથી એકદમ દોડી ॥૨૧॥
 તે સમયે અતિવેગથી દોડતી તે ઘોડીના ભૂતળમા પાદન્યાસ (પગલા)ને
 નહિ ભેનારા સર્વ કોઈ જનો 'આ આકાશમા શી રીતે ઉડી નય છે'
 એમ વિસ્મયને પામી ગયા ॥૨૨॥ તે સમયે બહુ દૂર આગળ ગએલા
 ભગવાનની પાછળ દત્તદૃષ્ટિવાળા તે હજારો અશ્વવારો પોતપોતાના અશ્વોને
 ભગવાનના અશ્વની પાછળ દોડવામા અસમર્થ બળીને, ક્રોધવેગથી અધ
 રોધને પીશીને, પગની પેનીથી ઘોડાઓના પેડેને તાડન કરતા અને

છશોઽથ ॥૨૩॥ પ્રાન્તૈશ્ચલદ્ધિઃ પૃથુવેદનાનાં તદ્વ્યનુદ્રાવિતવા-
જિલોલાઃ । અદ્વયરૂપૈર્વમુરાદિતેયે. સંવીજ્યમાના इव चामरैस्ते
॥૨૪॥ શ્રમેણ સ્વિદ્વગાનાશ્ચ શ્રમફેનમુપાન્દયાન્ । તાડયન્તોઽપિ
ન પ્રાપુરશ્વારૂઢં પ્રભું તુ તે ॥૨૫॥ અશ્વૈઃ સદ્દાતિસ્વિદ્વાન્સ્તાનથ
વિશ્રમયન્પ્રભુઃ । સ્વાશ્વાં નિયમ્ય પ્રસન્નમં સ પ્રત્યૈક્ષત વર્ત્મનિ ॥૨૬॥
અથાપદ્યન્દુરાણપલતુરગીકેસરકરં કરેણેકેનોર્ધ્વાં દધતમુરુપુ-
ષ્પાન્નલતિકામ્ । હસન્તં દદ્ધ્વા સ્વાન્દદપરિકરં ચારુનયનં શ્રમસ્વિ-

આખડોવડે વિશેષ ચલાવામાટે પ્રહાર કરતા અને સ્વતઃ વેગથી દોડતા
એવાપણુ તે અશ્વોને તે થકી પણ તીવ્ર ગતિથી દોડાવતા થકા શ્રીહરિને
પામવા માટે પાછળ દોડ્યા ॥૨૩॥ વળી તે શ્રીહરિની ઘોડીની પછવાડે
વેગથી દોડાવેલા જે પોતપોતાના ઘોડાઓ તેણે કરીને અતિશય ઉછળતા
દેહ જેમના છે એવા તે આ ઘોડેસ્વારો ઉર્ધ્વ ઉછળતાં શરીર હોવાથી
ધુટી ગએલા અતિ મોટા શિરોવેદન વાળો (ફિટાઓ)ના ઉછળતા અમ
લાઓએ કરીને, અદૃશ્ય રૂપથી રહેલા અમરોએ આમરોવડે આમર કયાં
હોયને શુ ? એમ તે સમયે શોધ્યા હતા ॥૨૪॥ તીવ્રવેગથી દોડવાના પરિ
શ્રમને લીધે નીકળતા ક્ષીણજળથી વ્યાપ્ત મુખવાળા પોતપોતાના ઘોડાઓને
આખડોવડે વારવાર તાડન કરીને ખુણ દોડાવતા થકા પણ તે ઘોડેસ્વારો
માણુકી ઘોડી ઉપર બેઠેલા પ્રભુને તો નજ પામી શક્યા. પોતેપણુ ઘોડા દોડા
વાના દાખડાથી થએલા પરશેવાથી વ્યાપ્ત શરીરવાળા થઈ ગયા ॥૨૫॥
લગવાન્ તો તે સોમવર્મા વિગેરે અશ્વારો અને તે અશ્વોને અત્યંત થાકી
ગએલા જણીને, તેમને વિશ્રામ આપવા પોતાની ઘોડીને બળાત્ રોકી
રાખીને માર્ગમા તે અશ્વારોની આવવાની રાહ જોઈ રહ્યા ॥૨૬॥ તે પછી
પ્રકૃતિથી અપજ, એટલે બળાત્ ગતિ રોકી રાખ્યા છતાં પણ ક્ષણપણુ
સ્થિરપગે નહિ રહેનારી (ઉત્તમ અશ્વોની આવી પ્રકૃતિ હોય છે) એવી
માણુકી ઘોડીની કેશવાળી (ખંધોલાના વાળ)ને એક કરથી પકડી રહેલા
અને ખીલ કરથી ઉત્તર અધિક પુષ્પવાળી આખાની લતિકા (ડાળખી)ને
પકડી રહેલા, પોતાની ઘોડી સર્વાંતિશાથી વેગથી દોડતા છતાંપણુ જેમનો

ગ્રાહાસ્તે પયિ ગતરજોધૂસરપટમ્ ॥૨૭॥ વિલોક્ય તં પ્રભું સાશ્વં
તૂર્ણં સમ્પ્રાપ્ય સાદિન. । તે સર્વે જહપુર્મકાસ્તદ્દર્શનગતશ્રમા
॥૨૮॥ તાનાશ્વાસ્યાથ ભગવાન્સાક તૈશ્ચ શને શને । ધ્વચાલ માર્ગો
મધુરૈર્વાક્યૈ સ્વાન્હાસયન્ હસન્ ॥૨૯॥ હરિરાગચ્છતીત્યેવમુદ્દોય-
સુમહાન્મુત્રિ । પૂ પુ ગ્રામેષુ છેદેષુ સર્વેટેષ્વપ્યમૃત્તદા ॥૩૦॥ ઘને
કેમ્યશ્ચ દેશેભ્યો ભગવદ્દર્શનોત્સુકા. । ફૈયુર્વૃત્તાલ્યં લોકા વૃદ્ધ
યાલપુર સરા. ॥૩૧॥ કોસલાઃ કાશિદેશીયા મૈથિલાઃ સદ્ગ-
દૃઢ ઠટિબધનાદિ પરિકર ડિંચિત્પણુ શિથિલ થયો નથી, રસ્તામા ઉડેલી

છણી ધૂળથી ધૂસર-ઘોરસડીના પુષ્પો જેવા બુખરા વસ્ત્રો જેમના થઈ
ગયા છે, પ્રેમગભિત નિરીક્ષણ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી જોનારા જનોના
મનને અને હરનારા કમળદળ જેવા સુદર નેન જેમના છે, પોતાના જનોને
જોઈને મદમદ હસતા જેવા તે ભગવાનને પરિશ્રમના પરશેવાથી પરિ-
પૂર્ણ સર્વ અવયવવાળા તે આ અશ્વવારોએ દૂરથી દેખ્યા ॥૨૭॥ તે પછી
તે સર્વે ભક્ત અશ્વારો અશ્વઉપર વિરાજમાન ભગવાનને સાળીને વેગથી
તેમના સમીપને પામીને, તેમના દર્શનસમાગમથી માર્ગપરિશ્રમે રહિત
થઈને પ્રહર્ષને પામ્યા ॥૨૮॥ તે પછી ભગવાન ચાકી ગએલા તે અશ્વ
વારોને પ્રેમરસથી કોમળ અવતોક્ત પ્રિયલાપણાદિવડે આશ્વાસન કરીને
સ્વયં હસતા અને મધુરવચનામૃતોવડે અશ્વારોને હસાવતા થકા તેમની
સાથે ધીમે ધીમે માર્ગમા ચાલ્યા ॥૨૯॥

હવે શ્રીહરિએ મોકલેલી મગળપત્રિકાના અવર્ણ્ય પ્રમોદ પામેલા
દેશાતરના દરિબક્ત જનોના વૃત્તાલયમા આગમનને અને વૃત્તાલય પ્રદે-
શના પ્રસસનને કહે છે—તે સમયે ભૂમિમાં તે તે નગર આમ ખેટ
(ખેડુતના આમો) ખર્વટ (પર્વતની તળેટીમા રહેલા આમો)મા પણ સર્વત્ર
'સ્વામિનારાયણ ભગવાન વડતાલમા પધારશે' એવો ઉદ્ઘોષ પ્રદર્શ
વેગથી પ્રવૃદ્ધિ પામ્યો હતો ॥૩૦॥ તે સમયે અનેક દેવો થકી વૃદ્ધો
બાળકો યુવાનો સર્વ કોઈ લોકો ભગવાનના દર્શન કરવાના ઉત્સાહવેગથી
વૃત્તાલયમા આવ્યા હતા ॥૩૧॥ કોસલદેશ-કાશીદેશ-મૈથિલદેશ-મૌડ

शः । तथैव गौडदेशीया लोकाः किलकिलाधिताः ॥३२॥ पुरुषोत्त-
मपूजाता यद्गदेशोद्भवास्तथा । गयन्तीनगरस्थाश्च प्रयागप्रान्त-
वासिनः ॥३३॥ शोणभद्रनटस्थाश्च वृन्दावननिवासिनः । माथुराः
शूरसेनाश्च तत्रावन्त्या उपागमन् ॥३४॥ एते चान्येऽपि बहवः
पूर्वदेशात्समागमन् । तथा काश्मीरदेशीया हरिद्वारनिवासिनः
॥३५॥ कुरुक्षेत्रगता ये च पुष्करप्रान्तवासिनः । मन्थन्योद्भवा
लोका अर्जुनाचलसम्भवाः ॥३६॥ जनाः सिद्धपदस्थाश्च शतशोऽथ
सहस्रशः । घृत्तालयमुपाजग्मुर्द्वीच्या पत आदृताः ॥३७॥
तथाऽऽययुः पश्चिमतः सैन्धवाः कच्छदेशजाः । सौराष्ट्रा अपि
पाञ्चालाः सौवीराश्च सहस्रशः ॥३८॥ तथा दक्षिणतस्तत्र लोका-
ध्यायन्सहस्रशः । सेतुबन्धोपकण्ठस्था येङ्गटाचलजास्तथा ॥३९॥
श्रीरङ्गप्रान्तसज्जाताः काशीपुरनिवासिनः । दण्डकारण्यवासाश्च
मलयाद्रिभवास्तथा ॥४०॥ विन्ध्याचलसमुद्भूतास्तापीतटनिवा-

देश-किलकिलदेश-वंगदेश प्रभुष ते ते देशना निवासीओ तथा पुत्रयो-
त्तमपुर-गयतीनगर-प्रयागप्रांत-शोणभद्रनटनट-वृन्दावन प्रभुष ते ते
नगर निवासीओ तथा मथुरदेश-शूरसेनदेश-अवंतीदेश प्रभुष ते ते
देशना निवासीओ, आ सर्वे पूर्वदेशवासी हलरो हरिद्वारो घृत्तालयमा
आव्या हता ॥३२-३४॥ भीमपल्लु जहु अवातरदेश निवासी पूर्व
देशीय लको आव्या तथा काश्मीर-हरिद्वार-कुरुक्षेत्र-पुष्करप्रांत-मन्-
थन्यदेश-अर्जुनाचलप्रांत-सिद्धपदक्षेत्रप्रांत धत्यादि तेते स्थानना
निवासी हलरोहलर वितरदिशाना लकावोको अत्यादरथी घृत्तालयमा
आव्या ॥३५-३७॥ तथा पश्चिम दिशाथडी सिंधुदेशीय-कच्छ
देशीय-सुराष्ट्रदेशीय-पल्याणदेशीय-सौवीरदेशीय हलरोहलर हरिजनो
घृत्तालयमा आव्या ॥३८॥ तथा दक्षिण दिशाथडी सेतुबन्धसमीप-वेङ्कटा-
चलप्रांत-श्रीरंगप्रांत-काशीपुर-दंडकारण्य-मणयाचलप्रांत-विन्ध्याचल
प्रांत विगेरे ते ते स्थानना निवासी तथा तापीतट-नर्मदातट आदिक ते ते
स्थानना निवासी तथा गुर्जरदेशना निवासी जनो हलरोहलर घृत्ता

સિન. । નર્મદાતીરવાસાશ્ચ ગોર્જરાશ્ચ સહસ્રશઃ ॥૪૧॥ ભગવદર્શ
નોત્કણ્ઠૈઃ સ્ત્રીગાલસ્યવિરૈઃ સહ । શકટામૃતસંભારાસ્તનાજમ્
ર્જનાસ્તુ તે ॥૪૨॥ યાતું શકિર્યદિ સ્યાત્પથિચલત તદેત્યેવમુક્તા.
સુતૈઃ પ્રાગ્ગેહે યૈ જીર્ણદેહા હરિચરણયુગં દ્રુદમુત્કણ્ઠચિત્તા. ।
ધૃત્વા યપ્તીશ્ચલન્તઃ સહ તરુણજનૈઃ શ્વાસફુલ્લાર્દાસૈર્નામાન્યુચૈ
વેદન્તો દ્રુતતરમગમન્સત્ર કૃષ્ણસ્ય તેઽપિ ॥૪૩॥ પાલયન્ત્યોઽથ
મર્યાદાં યોપાશ્ચ ભગવત્કૃતામ્ । પુસોઽસ્પૃશન્ત્યો માર્ગેઽપિ તન્ના-
જમ્મુસ્ત્વરાન્વિતા ॥૪૪॥ અહં પૂર્વમહં પૂર્વં દ્રક્ષ્યામિ શ્રીહરિં

લયમા હર્પથી આવ્યા ॥૩૯-૪૧॥ આ પૂર્વોત્ત ચારેય દિશાના સર્વ કોઈ
જનો ભગવાનના દર્શન કરવામા ઉત્કટ ઉત્કઠાવાળા સ્ત્રીઓ બાળકો
વૃદ્ધોની સાથે ખાત્ર અધાદિ ઉપયોગી સમગ્ર સામગ્રીઓ ગાડાઓમા
લરીને વૃત્તાલયમા આવ્યા ॥૪૨॥ કેટલાક વૃદ્ધો પણ જરાને લીધે છાણ
દેહવાળા હોવાથી માર્ગમા ચાલવા માટે અશક્ત છે પણ ભગવાનના ચર
ણના સાક્ષાત્ સમીક્ષણ કરવાની ઉત્કટ ઉત્કઠાથી મનોબળ પ્રવૃદ્ધિ પામેતા
ભગવદર્શનમાટે તીવ્ર ત્વરા કરતા, 'એ અમારી સાથે માર્ગમા ચાલવાની
શક્તિ હોય તો ચાલો' એમ નિકળવાના સમયે ઘરમાજ પુત્રોએ કહ્યા
છતાં 'અમો આત્મીયુ' એમ કહીને આથી નીકળેલા પુત્રો સાથે ચાલી
નીકળતા વાસની લાકડીઓને હાથમા ઝાલીને તેની સહાયથી જવાન
જનોની સાથે વેગથી જેમ તેમ ચાલતા, તેના પરિશ્રમથી વૃદ્ધિ પામેલા
નિ શ્વાસથી કુલેલા ચાલવાળા દાંત વિનાના સુખોવડે વારવાર ભગવાનનાં
શ્રીસ્વામિનારાયણ હરિકૃષ્ણ આદિક ભગવદ્ગરી નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી
પ્રતિશ્રાવ્ય ઉચ્ચારતા થકા તે વૃત્તાલયમા તે તરૂં જનોની સાથે
જલદી આવ્યા ॥૪૩॥ અબળાઓપણ ભગવાને કરેલી ખોતાની મર્યાદાને
ચાનુચરતી, માટેજ માર્ગમા પણ શીઘ્રવશાત્ સંભાવિત પુરૂષસ્પર્શ થકી
પણ ખોતાનું પરિરક્ષણ કરતી થકી ત્વરાથી વૃત્તાલયમા આવી ॥૪૪॥
બાળકોપણ બાળબાવને સમુચિત ચચળતાથી અને નિષ્કપટ અદ્વાધી 'હું
પ્રથમ ભગવાનના દર્શન કરીશ હું તારાથી પ્રથમ દર્શન કરીશ' એમ

ત્વિતિ । પુરસ્થરન્તો ધાવન્તઃ શિશવોઽપ્યાયયુર્દુતમ્ ॥૪૫॥
 નાનાદેશસમાયાતેર્જનેસ્તૈરતિસક્કુલમ્ । મહીસામ્રમતીવેત્રવતીના-
 મન્તરં હ્યભૂત્ ॥૪૬॥ તાવાન્ સ ભુવિ દેશોઽપિ વર્તતેઽપ્રતિમો
 નૃપ । યેનોપમા ભવેત્તસ્ય દેશોઽન્યો નાસ્તિ તાદૃશઃ ॥૪૭॥ રસાલા
 સકુલા ભૂમિઃ સર્વતુંપુ સુપ્રપદા । વર્તતે યત્ર દેશે ચ કર્પકાળા
 મનઃપ્રિયા ॥૪૮॥ મૃદ્ધોદકા નિર્વિકારા ધાપ્યઃ કૃપાઃ સરાંસિ ચ ।
 વર્તતેઽનુપદં યત્ર ગ્રામે ગ્રામે વને વને ॥૪૯॥ આમ્રાણાં ક્ષીરિકાણાં
 ચ યત્ર સહ્યા ન વિચતે । અન્યેઽપિ વહવઃ સન્તિ વૃક્ષા યત્ર
 સુપ્રપદાઃ ॥૫૦॥ ઉદુમ્બરાઃ કપિત્થાશ્ચ ઘટાઃ છક્ષાશ્ચ પીલયઃ ।
 અમ્લિકાશ્વત્થગુન્દ્રાશ્ચ નાલિકેરાસ્તૃણદ્રુમાઃ ॥૫૧॥ વીજપૂરકના

પરસ્પર ઉત્સાહાતિશયથી બોલતા થકા સર્વની આગળ આવીને વેગથી
 દોડીને જલદી વૃતાલયમાં આવ્યા ॥૪૫॥ તે સમયે મહી સામ્રમતી
 અને વેત્રવતી નદીનું જે અંતર તે સર્વ નાના દેશોમાંથી આવેલા પૂર્વોક્ત
 અસખ્યાત જનોએ કરીને હારે ભીડ્યવાળું થઈ ગયું ॥૪૬॥ હે નૃપ ।
 તે આ સામ્રમતી વેત્રવતી મહી નદીના આલ્યતર પ્રદેશાત્મક દેશવિશેષ
 ભૂમિમાં અનુપમ વર્તે છે (તેને દૃઢ કરેછે) તે આ દેશને જે દેશની સાથે
 ઉપમા અપાય તેવો બીજો ભૂમિમાં એકપણ દેશ નથી ॥૪૭॥ આ દેશમાં
 સમગ્ર ભૂમિ રસાળા-અતિશય રસવાળી ઓપધિનો પરિપાક પ્રધાન
 હોવાથી સ્વયં રસાળા છે, માટેજ ખેડુત લોકોના મનને પરમા પ્રીતિ
 પ્રદાત્રી વર્તે છે વળી વસત વિગેરે સમસ્ત ઋતુઓમાં તેને તેને અનુસારે
 ફળ પુષ્પ પક્ષવ પ્રગુખને આપનારી હોવાથી તેમાં વસનારા સર્વ જનોને
 સુખાકારી વર્તે છે વળી આ દેશમાં નિર્ભેજ નિર્વિકાર મધુર શીતળ જળ
 વાળી વાંઘો ફુવાઓ અને સરોવરો ગામગામમાં વનવનમાં પદેપદે વર્તે
 છે ॥૪૮-૪૯॥ વળી આ દેશ વિવિધ વૃક્ષ-દૃશ્ય નિરાજમાન વર્તે છે. આખા
 ક્ષીરિકા (રાયણ) ના સમી તો સખ્યાતીત વત છે બીજા પણ બહુ ઉમરડો-
 કોડી-વડ-પીંપર-પીલુડા-આમલી-પીંપળો-ગુદ્ર (પ્રિયચુ મળેલા) ઉત્તમ
 નાળીયેરી-તાડખજુરી-નારંગી લીંગોઈ-આમ્રાતક (એક જાતનો આખો)

રક્તજમ્વીરામ્નાતકાસ્તથા । નાગકેસરપુન્નાગવકુલાશોકપાટલા ।
 ॥૫૨॥ સુવર્ણકેતકીજાતીશતપત્રયશ્ચ મલિકા । પશ્ચકા. કરવી
 રાશ્ચ શમીચિલ્વદ્રુમોત્પલા. ॥૫૩॥ વદર્ય. કિંશુકા. પૂગા કદ
 મ્બાશ્ચ કુરુણ્ટકા । પનસાશ્ચ કદલ્યશ્ચ બન્ધુજીવકયુધિકા
 ॥૫૪॥ નિમ્બજમ્બૂમધૂકાચા. પત્રપુષ્પફલાદિમિ । સુચયન્તો
 જનાન્સર્વે વર્તન્તે યત્ર સર્વત. ॥૫૫॥ વનેડપિયત્ર પાન્થાનાં ગૃહા
 કારદ્રુમાન્ધિતે । છાયાફલોદકપ્રાપ્ત્યા ગ્રામકાર્ય ન શિષ્યતે ॥૫૬॥
 તાવાન્દેશ પુણ્યભૂમિર્વૃન્દાવનમિવોત્તમ. । સાધવો ભગવદ્ભક્તા
 પ્રાયશો વિચરન્તિ યત્ ॥૫૭॥ રૂઢશે તત્ર દેશે તે નિવાસાંશ્ચન્નિ
 જના । વૃત્તાલયં વેદ્યસ્થિત્થા સર્વતો દૃષ્ટમાનસાઃ ॥૫૮॥ તટેપુ
 સરસાં કેચિન્નદીનાં પુલિનેષુ ચ । કેચિત્કૂપોપકળેષુ ન્યવસન્ક

નાગકેસર-પુન્નાગ-ઘોરસડી-આસોપાલવ પાટલ-સુવર્ણકેતકી-ચળેવીળી
 ભેરી શતપત્રી (આમળી) મલિકા (બટમોગરો) પચકા (પીળા
 પુષ્પની જીર્ણ) કણેર-શમડી-ખીવી-ખડચપો-ઘોરડી-ખાખરા-સોપારી-
 કદમ્બ-કુરુટક (પિળા કાટા શેરીયા) કનસ-કેળો બન્ધુજીવક (બપોરીયા)
 યુધિકા (જીર્ણ) લીળો-જીજી-મહુડા આદિક અનેક વૃક્ષો તથા લતાઓ
 પન પુષ્પ ફળ છાયા વિગેરેવડે સર્વ જનોને સુખી કરતા થકા જે દેશમા
 ચોમેર પ્રદેશમા વત છે ॥૫૦-૫૫॥ જે દેશમા વટેમાર્ગીઓને પન
 પુષ્પ ફળથી પરિપૂર્ણ, સમુજ્જત, વિશાળ, અનેક શાખા ઉપશાખાવાળા
 શીતળ છાયાવાળા વૃક્ષવૃદ્ધની નિરોપતાને લીધે વન પાત્રુ છાયા ફળ
 જળની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી ગૃહચક્રી ડિયિત પત્ર નહિ ન્યૂન (ગુલ્મ))
 સુખને આપે છે, માટેજ તેઓને આમપ્રવેશકાર્ય અવશેષ રહેતું નથી
 ॥૫૬॥ તે આ તેટલો દેશ વૃદ્ધાવન જેવી પુણ્યભૂમિ સર્વ થકી સમ
 ધિક છે, કારણ કે એમા ભગવાન શ્રીહરિના એકાંતિક ભક્ત સાધુઓ
 બહુધા વિચરે છે ॥૫૭॥ આવા તે દેશમા વૃત્તાલયને ચોમેર વીંટાળને
 પૂર્વોક્ત સર્વ જનો મનમા મહા આનંદ પામીને સર્વત્ર નિવાસ કરી રહ્યા
 ॥૫૮॥ તેમા કેટલાક જનો મહાતપાવોના તટમા તો કેટલાકો નદીઓના

તિચિજ્ઞનાઃ ॥૫૯॥ ગૃહાફારાન્ દ્રુમાનેવ ન્યૂપુરાશ્રિત્ય કેચન ।
ગ્રામેષુ કેચિદ્વ્યવસન્ યથાસુપમતન્દ્રિતાઃ ॥૬૦॥ કૃતાવાસાશ્ચ તે
સર્વે દશમ્યાં તત્ર સદ્ગતાઃ । મુક્ત્યા પીત્વા સુખાસીનાઃ પ્રત્યંક્ષ
ન્તાગમં હરેઃ ॥૬૧॥ પશ્ચાલદેશ સમતીલ્ય મદ્રાં તીર્ત્વા વ્યતિકમ્ય
ચ બાહ્યદેશમ્ । તીર્ત્વા તતઃ સાશ્વમર્તીં હરિશ્ચ પ્રાપ્તુરીયેઽહિ
ચરોત્તર સઃ ॥૬૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणवरिष्ठे धर्मशास्त्रे तृतीय-
प्रकरणे वृत्तालयेदोलोत्सवे भगवत्प्रयाणदेशान्तरीयजनसङ्घागमननिर्हणनामा
सप्तयत्वारिंशोऽध्याय ॥४७॥

સુમત ઉવાચ—તં દેશં ચ રસાલાદીન્ પ્રશંસન્યદુધા દ્રુમાન્ ।

કાઠામા તો કેટલાકો કુવાઓના સમીપ પ્રદેશમા તો કેટલાક જનો ગૃહા-
કાર વૃક્ષોનોજ આશ્રય કરીને (તેની નીચે) તો કેટલાક જનો આજસે
રહિત થઈ ગામોમા સુખેથી નિવાસ કરી રહ્યા ॥૫૯-૬૦॥ એરીતે ક્યાં છે
સુખાવાસો (ઉતારાઓ) જેમણે એવા પૂર્વોક્ત સર્વ કોઈ દશમી દિવસે
પ્રાત કાળે વૃત્તાલયમા પહોંચીને, ખાનપાનાદિ વ્યાપારો કરી પરવારીને,
સુખેથી બેસીને ભગવાનની પધારવાની રાહ બોધ રહ્યા ॥૬૧॥ દુર્ગપુર
થકી નીકળેલા ભગવાન્ શ્રીહરિતો પચાળ દેશને અતિક્રમણ કરીને,
આગળ ચાલતા આવેલી ભદ્રા નામની નદીને ઉતરીને, બાહ્યદેશને ઉલ્લંઘન
કરીને, સાશ્વમર્તી નદીને સમુત્તરીને પછી એથે દિવસે ચરોત્તર નામના
દેશને પામ્યા ॥૬૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને.. તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તા-
લયદોલોત્સવે ભગવત્પ્રયાજુ-દેશાંતરીયજનસંઘાગમનનિર્હણ-
નામા સપ્તયત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૭॥

૧અધ્યાય ૪૮ મો.

સુમતમુનિ કહેછે—હે રાજન્ ! તાર પછી ભગવાન્ દુર્ગપુરથી
નીકળ્યા તેને આરબીને પાંચમે દિવસે તે ઉત્તમ ચરોત્તર દેશ અને તે

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાનના દશમ પરવામા સમુલ્લેખિત ચિત્તયાજા ભક્તોને
મળેને સપરિવાર લાવાનના દર્શનનો આનંદ અનુભવ્યોથા છે

પદ્મમેઽહનિ મધ્યાદ્દે પિપ્પલાવનમાગમત્ ॥૧॥ તત્ર તત્ર ચ તત્રત્વૈઃ
 ફલપુષ્પાદિમિર્નૃપ । । ઉપાયનૈર્યદુવિધૈઃ પૂજિતઃ સાદરં જનૈઃ ॥૨॥
 અનુગૃહ્ય મધુરૈર્વાપ્યૈસ્તાન્દશમીદિને । સાયં વૃત્તાલયં પ્રાપ
 જનનાનન્દયન્પ્રભુઃ ॥૩॥ પ્રતીચ્યાં દિક્ષિ લોકાશ્ચ તે સર્વે વદ્મદ-
 ણયઃ । શ્રુત્વાગમં હરેર્દૃષ્ટાઃ સઘ ઉત્તસ્યુરતદરાત્ ॥૪॥ પ્રાણાગમે
 યથાક્રાન્તિ પ્રોત્થિતાસ્તેઽથ તત્ક્ષણમ્ । પ્રત્યુજ્જમુઃ પ્રહર્ષેણ તં પ્રમું
 લક્ષણો જનાઃ ॥૫॥ તત્પૂર્નિવાસિનઃ સર્વે બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિયા વિશઃ ।
 શૂદ્રાઃ કોલાશ્ચ શતશો હરિમકાસ્તથા સ્ત્રિયઃ ॥૬॥ શ્રુત્વા હરિમુ-
 પાયાતં તદ્દર્શનમહોત્સવાઃ । પ્રત્યુદ્ગન્તું તમુત્તસ્યુઃ પીરાઃ સર્વે
 સસન્ધમમ્ ॥૭॥ શ્રુત્વા હરેરાગમનં પ્રેમવિહ્વલચેતસઃ । પ્રીતા

આંખા આદિક વૃક્ષોને વિશેષપણે વખાણતા થકા પિપ્પલાવ્ય ગામે આવી
 પહોચ્યા ॥૧॥ હે નૃપ ! માર્ગમાં આવતાં તે તે ગામોમાં તે તે ગામના
 નિવાસી જનોએ આદરપૂર્વક અદુવિધ કૃણ પુષ્પાદિ ભેટ આપવાવડે
 સત્કાર કરેલા પ્રભુ શ્રીહરિ તે સર્વ જનોને પ્રેમભરિત હુશણપ્રશ્ન અભિ-
 નંદનાદિરૂપ મધુર વચનોવડે આનંદ આપતા થકા દશમી દિવસે સાયં-
 સમયે વૃત્તાલય પુરે પધાર્યા ॥૨-૩॥ ભગવાન પધારવાની રાહ ભેદને
 પશ્ચિમદિશા તરફ દૃષ્ટિ રાખી રહેલા તે દેશાંતરના સમય લોકો ભગવાન
 પધારવાની વાર્તા સાંભળતાં સંહર્ષ પામીને તત્ક્ષણજ આદરથી સામું જવા
 માટે ઉઠ્યા ॥૪॥ કોઈ મૂર્છાદિ દોષવશાત્ નીકળી ગયેલા પ્રાણો પાછા
 આવતાં પ્રથમ નિશ્ચેષ્ટ હસ્તપાદાદિ અવયવોજ જેમ એકદમ ઉઠેછે તેમ
 સત્વ પ્રાણ આ પરમાત્માનો સમાગમ મળતાં એકદમ ઉઠેલા તે લાખો
 જનો તત્ક્ષણ પ્રહર્ષથી તે પ્રભુની સન્મુખ ગયા ॥૫॥ વૃત્તાલય પુર-
 નિવાસી બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શૂદ્રાદિક હબરો હતાર હરિભક્તો શ્રીહરિને
 સમીપપ્રદેશમાં આવેલા સાંભળીને, તેમના દર્શનમહોત્સવમાં સંશ્રમસહિત
 તેમને અભિમુખ આવવા તત્કાળ ઉઠ્યા ॥૬-૭॥ વૃત્તાલયપુરની સમસ્ત
 વનિતાઓ પણ શ્રીહરિનું આગમન સાંભળતાં-પ્રહર્ષ પામીને, પ્રેમપ્રકર્ષથી
 વિહ્વળચિત્તાળી થઈને, તે સમયે સન્મુખ જવાના સંશ્રમાતિશયને લીધે

યમૂલુઃ સકલાસ્તદાર્નીં પૌરયોપિતઃ ॥૮॥ યાસસાં ભૂપણાનાં ચ
 તદાનીમતિસમ્ભ્રમાત્ । યમૂલ વ્યસ્યસ્તાસાં દર્પાશ્ચુષ્ણતચક્ષુષામ્
 ॥૯॥ યથાતથાધૃતાભૂષા યત્તદ્વિધૃતવાસસઃ । ઉત્કાસ્તદૈવ તં દ્રષ્ટું
 ગૃહેભ્યસ્તા વિનિર્યયુઃ ॥૧૦॥ માર્જયન્ત્યો ગૃહાન્કાશ્ચિહ્નિમ્પન્ત્યશ્ચા
 પરાઃ સ્ત્રિયઃ । જ્ઞાન્ત્યઃ કાશ્ચિત્સ્ત્રિયઃ સઘસ્યક્ત્વા તત્સત્ત્વરં યયુઃ
 ॥૧૧॥ કાશ્ચિત્પાકં પ્રકુર્ષ્ણત્યઃ કાશ્ચિદ્દોહનં તથા । સુતાન્ પયઃ
 પાયયન્ત્યસ્ત્યક્ત્વા તત્કાશ્ચનાગમન્ ॥૧૨॥ ધ્યાયન્ત્યઃ કાશ્ચન
 હરિં કાશ્ચિત્તત્પદકાર્ચનમ્ । કુર્ષ્ણત્યસ્તદ્વિદ્વાયૈવ સાક્ષાત્તં યયુરી-
 ક્ષિતુમ્ ॥૧૩॥ કાશ્ચિત્સમાધૌ પદ્યન્ત્યો હરિં સઘસ્તિરોદિતમ્ ।
 સસમ્ભ્રમં સમુત્થાય યયુર્નમત્તચત્ત્રિયઃ ॥૧૪॥ પ્રત્યુજગ્મુર્હરિં

વજ્રો વિભૂષણો વિગેરેના વ્યસ્યાસનેપણુ નહિ લક્ષમા લખને, જેમ તેમ
 જેવું હાથમા આવ્યું તેવું વજ્ર વિભૂષણ ધારીને, આનંદનાં અશ્રુઓથી
 અપૂર્ણ નેત્રવાળી થઈને, તે ભગવાનના સદર્શન કરવાની સમધિક સમુ-
 ત્કંઠાથી તત્ક્ષણજ ગૃહોથકી બહાર નીકળી આવી ॥૮-૧૦॥ તેમા કેટ-
 લીક સ્ત્રિયો વાળવું લીધવું ગોદોહન પાક આદિક ગૃહકાર્યમા વ્યાપૃત
 હોવા છતાં પણ તે તે ગૃહવ્યાપારોને તેવીજ સ્થિતિમા પરિત્યાગ કરીને
 તત્કાળ સત્ત્વર આલી નીકળી કેટલીક સ્ત્રિયો જ્ઞાનાદિ દૈદિક વ્યાપારમા
 પ્રવર્તેલી હોવા છતાં પણ તે ક્રિયાઓને જેમ તેમ સમાપ્ત કરીને સન્મુખ
 આલી નીકળી કેટલીક સ્ત્રિયો મુતોને સ્તનપાન કરાવતી થકી પણ તે
 કાર્યને તેજ સ્થિતિમા પડવું મુકીને એકદમ આલી નીકળી ॥૧૧-૧૨॥
 કેટલીક નારીઓ ભગવાનના ધ્યાન પૂજનમા પ્રવર્તેલી હોવા છતાં પણ
 તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરીને સાક્ષાત્ અપરોક્ષલાવને પામેલા આ ભગવાનના
 દર્શન કરવા એકદમ હીડી નીકળી ॥૧૩॥ કેટલીક સ્ત્રિયો સમાધિમા
 શ્રીહરિનોજ અનુલવ કરતી થકી તત્ક્ષણજ તેમને તિરોદિત થએલા
 બળ્ણીને ઉન્માદને પામી ગઈ હોય એમ વેગથી ઉઠીને સંભ્રમસહિત
 સન્મુખ હીડી નીકળી ॥૧૪॥ એરીતે નરનારી સમસ્ત જનો સંભ્રમથી
 નીકળીને ગીત ગાવાપૂર્વક અને વાણ્ણો વળડવાપૂર્વક 'જય જય' એવો

પ્રીત્યા ગીતવાચપુરઃસરમ્ । જયધ્વનિં પ્રકુર્યન્તસ્તદા પૌરાઃ સયો-
 પિતઃ ॥૧૫॥ સત્વરં તે ચલન્તોઽપિ વાચઘોષં હરેઃ પુરઃ । શ્રુત્યા
 દૂરાજ્ઞાયમાનમધાવન્દર્શનોત્સુકાઃ ॥૧૬॥ હરેઃ પુરઃસરાંસ્તાવચ્છ-
 તશશ્ચ સહસ્રશઃ । દ્વપ્પા મુનીન્મણમ્યાય સાક્ષાદૈક્ષન્ત તે પ્રમુમ્
 ॥૧૭॥ અશ્વાધિરૂઢં ધૃતચારુચલ્લં સહાસવક્રામ્બુજમજનેત્રમ્ ।
 માગં જનૈશ્ચન્દનપુષ્પહારૈઃ સમ્પૂજિતં મક્તમનોભિરામમ્ ॥૧૮॥ ચ-
 ચ્ચલત્માન્તસિતાંશુકેન તૂર્ણં દદાયદ્ધકર્ટિ કટાક્ષૈઃ । સંવીક્ષ્ય મ-

ધણો ઘાટો ઘોષ કરતા કરતા પ્રીતિથી શ્રીહરિની સામા ગયા ॥૧૫॥ આ
 સર્વે જનો સત્વર આવતાં પુરતરફ પધારતા શ્રીહરિની આગળ થતો
 વાચંઘોષને દૂરથી સાંભળીને બહુ ઉત્સાહ પામીને તેમનાં દર્શન કરવા
 'હું આની પહેલો પહોચી જઉં હું આની પહેલો પહોચી જઉં' એવા
 લાવધી એકદમ હોડ્યા ॥૧૬॥ સન્મુખ દોડી ગએલા આ જનોએ
 શ્રીહરિની આગળ ચાલ્યા આવતા સોએ સો મુનિજનોનાં દર્શન કરી
 તેમને પ્રણામ કરીને પછીથી તેમનાથી વીંટાએલા ભગવાન શ્રીહરિનાં
 સાક્ષાત્ સંદર્શન કર્યા ॥૧૭॥ ભગવાનની તે સમયની દિવ્ય શોભાને વર્ણવે
 છે—માણુપ્રી ઘોડી ઉપર વિરાજમાન, એક ડાળા કરથી ઘોડીની સુંદર
 ભગામને ધારી રહેલા, મંદહાસથી મનોહર મુખારવિંદવાળા, કમળદળ
 જેવાં વિશાળ લોચનયુગળવાળા, જવાના માર્ગમાં તે તે જનોએ ચંદન
 યુગ્મપહારોવડે સંપૂજેલા, આવી દિવ્ય શોભાવડે (અથવા રવાલાવિકે દિવ્ય
 શોભાવડે) સકળ ભક્તોના મનને મહાઆનંદ આપનારા, ચળકતા ચંચળ
 અંચળ (પાલવ) યુગળે યુક્ત શ્વેત વસ્ત્રથી કટિલાગને દૃઢ બાધી રહેલા,
 પોતાને લક્ષ કરીને વેગથી સન્મુખ હોડ્યા આવતા સમસ્ત ભક્ત જનોને
 કૃપાકટાક્ષોવડે નિરીક્ષણ કરીને, વિસ્મયવશ થકીજ શું ? એટલે 'અહો !
 કળિસામ્રાજ્યને વશ વર્તનારૂં આ માનવમંડળ વિષયોને અભિલક્ષ કરીને
 અભિધાપન કરનારૂં સતે પણ મને ભગવાનને અભિલક્ષ કરીને પણ આ
 અસંખ્યાત જનો અભિમુખ દોડી આવે છે' એવા આશ્ચર્યવશ થકીજ
 શું ? ('અથવા આ બાળકો વૃદ્ધો અશક્તો છતાં પણ હંતરો હંતર મારે

કાનમિ ધાવતઃ સ્વં હસન્તમાશ્ચર્યચશાદિવોચૈઃ ॥૧૯॥ કરેણ ચૈકેન
સમાવજક્ત્વો ભક્તમ્જેમ્યો દ્યમયં દદાનમ્ । તમશ્ચવારૈર્વૃતમાશુ
દૃષ્ટ્વા ચવન્દિરે ચેડપ્રગતાસ્ત આદૌ ॥૨૦॥ કુચેરમુર્યાઃ સકલાશ્ચ
પારા ભક્તાઃ પુમાંસો દ્રુતમેત્ય તત્ર । તં મૂરિહર્પસ્રવદશ્નુનેત્રાઃ
પ્રીત્યા પ્રમું દણ્ડચદાશુ નેમુઃ ॥૨૧॥ સ્ત્રીણાં ચ વૃન્દાનિ સહસ્ર-
શોઽથ દ્રષ્ટું તમુત્કઞ્ઠિતમાનસાનિ । તદાવલોક્ય પ્રમુમાશુ
હર્પાન્નિધાય શીર્ષાણિ ભુવિ પ્રણેમુઃ ॥૨૨॥ દૃષ્ટ્વા તમાત્મપરમપ્રિય-

અભિમુખ દોડી આવે છે' એવા આશ્ચર્યથી) સમધિક હાસ કરતા, અભ-
યમુદ્રાથી સમલંકૃત એક કરથી પોતાની સામા આવતા ભક્તસમાજને
અભય આપતા, ચોમેર અનેક અશ્વવારોથી વિંટાએલા, એવા તે ભગવા-
નને ભાળીને જે જે દોડીને આગળ આવ્યા હતા તેઓ પ્રથમ જલદી
નમસ્કાર કરવા લાગ્યા ॥૧૮-૨૦॥ તે સમયે કુચેર પ્રમુખ વૃત્તાધ્યયપુર-
વાસી સમય ભક્તપુરુષો જલદી ભગવાનને પામીને, દર્શનજન્ય આનં-
દાતિશયથી સવતા આમુથી વ્યાસ નેત્રવાળા થઈને પ્રભુને પ્રીતિથી દડ-
વત્રપ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૨૧॥ તે પછી તે સમયે ભગવાનનાં દર્શન કર-
વામા સમુત્કઞ્ઠિત મનવાળી વનિતાઓ પણ હૃન્તરો હૃન્તર ત્યાં આવીને
સાક્ષાત્ ભગવાનના દર્શન કરીને પ્રહર્ષ પામીને તત્કાળ મસ્તકને ભૂમિ
ઉપર મુકીને પ્રણામ (પચામ) કરવા લાગી ॥૨૨॥ તે સમસ્ત નારીઓ
તે આત્મપરમપ્રિય—યદ્યપિ શબ્દાદિ વિષયો પ્રિય તો થાય છે પણ તે
પરમ પ્રિય નથી, કેમકે આનંદનીજ સાક્ષાત્ પ્રીતિવિષયતા છે, વિષયોમા
મુખસાધનતાશુદ્ધિથી જે પ્રીતિ થાય તે સૌપાધિકી છે માટે તે પરમ
પ્રિય ન કહેવાય, આ ભગવાન તો આનંદમય હોવાથી એમનીજ પરમ
પ્રિયતા વાસ્તવિકી છે, વિષયો અલ્પ છે અને અતિ ક્ષુદ્ર છે માટે
તેઓ પરમ પ્રિય થવાને યોગ્ય નથી, જે આ અનવધિક આનંદસ્વરૂપ છે
એજ આ પરમ પ્રિય થવાને યોગ્ય છે, જે પત્યાદિકો પરમ પ્રિય જણાય
છે તે પિડવિશેષમાં આત્મદૃષ્ટિને લીધેજ તેમ જણાય છે પુરુષસ્ત્રીરૂપ
પિડવિશેષમાં પતિપત્નીભાવના વ્યાગ્રોહને લીધે કામાન્ધોને પરમા પ્રીતિ

મમ્બુજાક્ષં નાર્યં પ્રહર્ષમતુલ સમવાપ્ય તૂર્ણમ્ । દગ્ધિર્નિધાય દદ
 યેપુ દદિ મનોમિરાલિદ્વ્ય તા. પુલકિતાક્ષરુદ્ધા વમૂઘ ॥૨૩॥
 દેશાન્તરીય. સર્વોઽપિ જનો દ્વરિસહાગતાન્ । પરિરેમે દુવન્ દર્પા
 જય શ્રીરુષ્ણ દ્વિયસૌ ॥૨૪॥ દેશાન્તરીયા નાર્યોઽથ પ્રમુળા સદ
 ચાગતા. । પાઘ્યાત્વા યોપિતો દદ્ધા પરિરુદ્ધુ વિદુદ્ધુ ॥૨૫॥
 સ્તનોપર્પીઢમૌત્સુક્યાદ્વર્ષેણ મહતા વૃતા । જય શ્રીરુષ્ણ દ્વિયેષં
 વદન્ત્ય. પરિરેમિરે ॥૨૬॥ દેશાન્તરેભ્ય આગત્ય સ્થિતા કુઞ્જેષ્વિ

થાય છે, માટે પિંડવિરોધ લક્ષણવાળા તેઓ પિંડવિરોધને પરમ પ્રિય થાય
 છે પણ આત્મસ્વરૂપને પરમ પ્રિય થતા નથી, કારણ કે આત્મા પુરુષ
 પણ નથી અને સ્ત્રી પણ નથી તો આત્મસ્વરૂપને પરમ પ્રિય તો આન-
 દમય તે આ પરમાત્મા જ એક છે વિજ્ઞાનમય (શ્વાત્મા) ને આનં-
 મય (પરમાત્મા) જ પ્રિયતમ થવાને યોગ્ય છે વિજ્ઞાનમયને યોતાનુ
 રૂપ પણ પ્રિય છે ખરું પણ પ્રિયતમ તો આનંદમય પરમાત્મસ્વરૂપ જ
 છે તે આ નારાયણ છે કે જે અણુભક્ષ-કમળનયન છે, જે કમળનયન
 પણ છે તે અસાધારણ નારાયણનું લિંગ (સાપક) છે, તેમા 'તસ્ય વયા
 કપ્યાસ પુણ્ડરીકમેવમક્ષિણી' એવી શ્રુતિ છે, તે આ કમળનયન આત્મ
 પરમપ્રિય પરમાત્મા શ્રીહરિના દર્શન કરીને અતુળ હર્ષ પામીને તેમને
 નેનૃત્તિવડે આદરથી ગ્રહણ કરી લાવીને હૃદયકમળમા આરોપીને, મન
 વડે ગાઢ આલિંગન કરીને રોમાચિત તનુવાળી થઈ મઈ યોગથી ઉઘડી
 મએલા હૃદયકમળવાળાઓને કર્તવ્ય આજ છે, આ થકી પરમ પ્રયો
 જન માનવદેહયોગનું કશું નથી ॥૨૩॥ તે સમયે શ્રીહરિ સાથે આવેલા
 ભક્તજનોને દેશાતરનો સર્વ કોઈ ભક્તજન ગ્રહર્ષથી 'જય શ્રીકૃષ્ણ જય
 શ્રીકૃષ્ણ' એમ બોલતો થકો ભેટવા લાગ્યો ॥૨૪॥ તથા તે સમયે મહાપ્ર
 ભુતી સાથે આવેલી પશ્ચિમ દિશાની રમા જયા આદિક અબળાઓને
 બેઠને દેશાતરની સર્વ સચારીઓ તેમને સત્વર સન્મુખ જઈને 'જય
 શ્રીકૃષ્ણ જય શ્રીકૃષ્ણ' એમ મહાહર્ષથી બોલતી થકી અત્યત ઉત્સાહથી
 સ્તન સાથે બહુ દબાવીને (ગાઢ) આલિંગન કરવા લાગી ॥૨૫-૨૬॥

તસ્તતઃ । ત્યાગિનો ભગવદ્ગુણસ્તત્રાજગ્મુઃ સદ્વસ્ત્રશઃ ॥૨૭॥
 યથાન્તરિક્ષગા હંસા લક્ષ્મીરુત્યેવ માનસમ્ । સરસ્તથા હરિં તે
 ચ દૂરાદભ્યપતન્ દ્રુતમ્ ॥૨૮॥ તત્રાગત્ય હરિં નત્વા ધણ્ડવત્તેઽથ
 સંસ્થિતાઃ । તાનાલોક્ય જનાસ્તે તુ પ્રણેમુઃ સમુપેત્ય ચ ॥૨૯॥
 કુર્યન્તથ જય સ્વામિધારાયણ ઇતિ ધ્વનિમ્ । જાનન્તસ્તાન્દરેઃ
 પ્રેષ્ટાન્ હર્ષેણ વિલુલોકિરે ॥૩૦॥ તાનાગતાન્ યથાયોગ્યં માનયા-
 માસ સ પ્રભુઃ । પ્રણતાનાત્મનો ભક્તાન્સર્વાન્સન્તોષયન્૫ ॥૩૧॥
 કરસ્પર્શેન કાંશ્ચિદ્ધ કાંશ્ચિત્સન્માપણેન ચ । કાંશ્ચિદ્ધાભયદાનેન
 કાંશ્ચિત્સસિતયીક્ષણેઃ ॥૩૨॥ સમ્માચ્યેતિ જનાન્ સર્વાન્નિશ્ચયદ્ધ
 ભગવાંસ્તતઃ । જયધ્વાનૈઃ સ્તૂયમાનઃ સહ તૈઃ પુરમાયયૌ ॥૩૩॥

દેશાતરમાથી આવીને અહીં તહીં હુંભે-હતા આદિકૃથી આમ્બાદિત
 અંદરનાં રથાનોમાં રહેલા ભગવદેકાતિક ભક્ત હંભરે હંભરે ત્યાગીઓ
 (સાધુઓ) ગગનમાર્ગમા ગતિ કરનારા હસી માનસ સરોવરનેજ જેમ
 એમ ભગવાનને લક્ષ કરીને દૂરથી એકદમ અભિમુખ હોયા ॥૨૭-૨૮॥
 શ્રીહરિની સમીપે આવીને તે ત્યાગીજનો ભગવાનને દંડવત્ પ્રણામ કરીને
 અંતરમા અત્યંત આનંદ પામીને ઉભા રહ્યા તે આ ત્યાગિજનોને જોધને
 શ્રીહરિ સાથે આવેલા ખીબા સર્વ જનો તો તેમની સમીપે આવીને પ્રેમથી
 પ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૨૯॥ તે આ ત્યાગિજનોને 'શ્રીહરિને પરમ પ્રિય છે'
 એમ બાણુતા તે હરિજનો 'જય શ્રીસ્વામિનારાયણ' એવો પ્રેમરસ પરિપૂર્ણ
 મધુર ધ્વનિનો ઉદ્ગાર કરતા થકા આનંદથી તેમનાં દર્શન કરવા
 લાગ્યા ॥૩૦॥ હે નૃપ ! પોતાને અભિમુખ આવેલા, પાદમૂળમા પ્રણામ
 કરતા, પોતાના અનન્ય ભક્ત એવા સમસ્ત ત્યાગિજનોને તથા હરિજ-
 નોને કેટલાએકને હસ્તસ્પર્શથી તો કેટલાકને 'સુખી છો' એવા સંભાષ
 ણથી તો કેટલાકને અભયદાન મુદ્રાપ્રદર્શનથી તો કેટલાકને મદદાસસહિત
 સમીક્ષણથી સંતોષ પમાડતા થકા પ્રભુ શ્રીહરિએ યથાયોગ્ય સંભાવના
 કરી ॥૩૧-૩૨॥ એરીતે ભગવાન્ તે તે સ્ત્રીપુરૂષ સર્વ ભક્તજનોની
 યથોચિત સંભાવના કરીને, પછી તે જનોએ 'જય જય' એવા ઉચ્ચ

વુત્રેરો યૌવનાશ્વઘ્ન ગૃહીત્વા ચામરે ઉભૌ । વીજયામાસતુર્મકો
 તે તત્પાર્શ્વચરૌ તદા ॥૩૪॥ સહસ્રગો દીપિકાનાં મહતા તેજસા
 તદા । ચન્દ્રફાન્ત્યા ચ તિમિરં સર્વદિદ્યં વ્યલીયત ॥૩૫॥ રાહમે
 રીમૃદ્ધાનાં શર્શરાણાં સહસ્રશઃ । કાંસ્યાનાં ડિણ્ડિમાના ચ તન
 ઘ્વાનો મહાનભૂત ॥૩૬॥ તસિસ્તુ તુમુલે ઘોષે કોઽપિ કેનચિદી
 રિતમ્ । ઘાપ્યં ન કિઞ્ચિદુથાવ કરસણાઽભવત્તદા ॥૩૭॥ વટિ
 રાત્રવળે પુર્યાઃ સ્વાધાસસ્થાનમીશ્વરઃ । અકારયદ્ધોદરિપ્યન્સ
 જન્તૂન્સ્થાયરાનપિ ॥૩૮॥ જનોઘણેષિત સ્થાન તત્પ્રાપ્તસ શનૈ
 શનૈઃ । પુર્યાં ઉદન્દિશિ શ્રેષ્ઠં સર્વલોકમનોહરમ્ ॥૩૯॥ તત્રોત્ત
 રત્યથ વિમૌ તુરજ્ઞાઃ પાર્શ્વિકઃ પુમાન્ । યાવત્કર ધારયતિ

ધ્વનિથી સ્તુતિ કર્યા થકા તેમની સાથે વૃત્તાલય પુરપાસે આગ્યા ॥૩૩॥
 તે સમયે હુમેરલાઈ ખટેલ અને જોળન પગી આ બંને ભાવિક ભજો
 આમર લઈને ભગવાનના બંને પડખામા રહીને તેમની ઉપર ભક્તિથી
 આમર કરવા લાગ્યા ॥૩૪॥ તે સમયે પ્રભાવેથી દીપિકાગો (મશાલો)
 ના મહાતેજથી તથા ચોમેર પ્રસરતી ચદ્રકાંતિથી સમસ્ત દિશાઓમા
 રહેલું અધકાર વિનીન થઈ ગયું હતું ॥૩૫॥ તે સમયે હંબરો હંબર
 વાજતા શબ્દો રી મૃદગ ડિડિમ કાસ્ય ઝંઝર વિગેરે વિવિધ વાજોનો
 ધ્વનિ અતિમહાન થયો હતો ॥૩૬॥ તે સમયે ચોગરદમ દણો ઘાટો
 ધોય પ્રવૃદ્ધિ પામતા રોકાઈ ગયા છે કર્ણ જોમના એવા તે જનો ઉચ્ચારેલા
 વાક્યોને સાંભળવામા અસમર્થ હોઈને પરસ્પર હંસસહાથીજ બધો
 બ્યવહાર કરતા થયા હતા ॥૩૭॥ સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ સ્થાવર જાતિના પણ
 જતુઓનું પરમ શ્રેય સપાદન કરવા વૃત્તાલયપુર થકી બહાર વર્તતા
 જાંબાના વનમાજી પોતાનો ઉતાર્યા કરાવ્યો ॥૩૮॥ ચારે બાજુથી એક
 સાથે લોગા થઈ ગએલા જનસઘથી વીંટાએવા ભગવાન પુરના ઉત્તર
 દિગ્ભાગમા વર્તતા સર્વલોકમનોહર તે ઉત્તમ સ્થાનને ધીમે ધીમે
 પામ્યા ॥૩૯॥ તે પછી તે સ્થાનમા ભગવાન માણુકી ઘોડી થકી ઉત
 રવા પ્રવર્તતા તેમની પાસેજ સદા વર્તનારા રત્નજીવ પાર્ષ્વ ઉતરવાની

તાવત્તસ્યૌ સ ભૂતલે ॥૪૦॥ સ્વદર્શનં ભવેદેવ સર્વેયમિતિ સ
પ્રભુઃ । ઉચં પીઠં ચતુષ્પાદં તસ્થાવારુણ શોભનમ્ ॥૪૧॥ સદ્દા-
ગનાનાં સર્વેયાં સ્થાનાન્યથ યયોચિતમ્ । દાપયામાસ ભગવાન્નિ-
પસાદાસને તતઃ ॥૪૨॥ કિંચિત્તત્ર ચ વિશ્રમ્ય પીત્વા ધારિ તતો
જનાન્ । નાનાદેશસમાયાતાનવૈક્ષત સમન્તતઃ ॥૪૩॥ તપ્રાસન્
પ્રાયશો ભક્તાઃ પ્રેક્ષકા અપિ કેચન । તત્ર સ્થિતિમિયા કેચિત્સી-
યાન્નેતુમુપાગતાઃ ॥૪૪॥ યત્ર યવૈક્ષત વિભુસ્તત્ર તત્ર સુસદ્ગુલાન્ ।
જનાનેવ સ્થિતાન્સસ્મિન્વદ્દદ્દીનવૈક્ષત ॥૪૫॥ પુરઃસ્થિતાશ્ચ યા-

મુકરતા સાઃ જેટલાકમાં શ્રીહરિના હાથને અવલગન આપવા બધા છે
તેટલાકમાં પોને ઉતરવાના લાવવથી એકદમ ભૂતળ ઉપર ઉતર્યા ॥૪૦॥
ઉતરીને જનોની તે મહાગર્દામાં પોતાનાં દર્શનમાં સમુત્સુક સર્વ ક્રોધને
પોતાનું દર્શન મુખેથી થાય એવા અભિપ્રાયથીજ ત્યાં પોતાને બેસવા વાસ્તે
સ્થાપેલા, આર પાયાવાળા, અતિ હિઆ રમણીય પીઠ (મથ) ઉપર
ચઢીને ક્ષણુ ઉભા રહ્યા ॥૪૧॥ ઉભાજ રહીને ભગવાન્ પોતાસાથે આવેલા
સર્વ જનોને ઉતારાનાં સ્થાનો મથાધોગ્ય અપાવીને પછી તે સિંહાસનમાં
પોતે બેઠા ॥૪૨॥ તે આસનમાં કિંચિત્ વિશ્રામ લઈને જળપાન કરીને પછી
નાના દેશો થકી આવેલા અનેક લક્ષજનોને ઓગરદમ બેવા લાગ્યા
॥૪૩॥ તે જનસમાજમાં બહુધાતો બધા લક્ષોજ હતા કેટલાએક જનો
તે સમયના સંજ્ઞમનાં સંદર્શનમાત્રમાં સમુત્સુક હતા. કેટલાક તો 'આ
મારો બ્રાતા આ મારો પિતા કદાચિત્ આ સ્વામિનારાયણના દર્શનના
મહાશુભમાં સમાસજ થઈને બહુકાળ તેમની સમીપે રહેશે' એવી સ્થિ-
તિભીતિથી તે બ્રાતા પિતા પ્રમુખ જન્મજનોને પોતપોતાને લવને પાછા
તેડી જવા પણ આવ્યા હતા ॥૪૪॥ શ્રીહરિએ જે જે પ્રદેશમાં બેયું તે તે
પ્રદેશમાં સમસ્ત જનોને એક પોતાવિષેજ એકાગ્ર દૃષ્ટિ બાંધી રહેલા,
ઉત્કટ ઉત્સાહવાળા અને ઘણી ઘાટી સ્થિતિથી ઉભાજ રહેલા બેયા.
એક પણ જન અન્યપર ન હતો તેમ દૃષ્ટિમાર્ગને યોગ્ય એક પણ પ્રદેશ
જનહીન ન હતો (ઘણી ગર્દા હતી) ॥૪૫॥ જેટલી સંખ્યાના જનો

વન્તસ્તાવન્તઃ પાર્શ્વયોરપિ । સ્વપૃષ્ઠતોઽપિ તાવન્તો દૃષ્ટા ભગવતા
 જનાઃ ॥૪૬॥ દુર્ગે ક્ષેત્રેષુ સર્વેષુ સરોવરતટેષુ ચ । જનાન્કુપોપ-
 કળેષુ શકટાદિષુ ચૈક્ષત ॥૪૭॥ પ્રતિવૃક્ષં ચ શાલાસુ હ્રુપયુર્પરિ
 સંસ્થિતાન્ । પ્રતિચ્છદિસ્તદ્દલોકાનેવ સમૈક્ષત ॥૪૮॥ પદ્યત્રેવં
 સ ઝત્યાય દિશાસુ વિદિશાસુ ચ । જનાનેવ સમીક્ષ્યૈવ જહાસ
 ચ ભૃશં પ્રભુઃ ॥૪૯॥ સવિસર્યં શિરઃ સ્તં ચ ધૂનયન્સોઽપ્યહો
 અહો । વ્યવ્રિત્તિ પુનઃ પીઠે નિપસાદ્ હસન્નૃપ । ॥૫૦॥ ઝઘ્ઘાં
 કૃત્વા ધુજો સ્વસ્ય તતઃ સ્થાપનમુદ્રયા । ઉપાવીવિશદીશોઽસૌ
 તિષ્ઠતઃ સકલાજ્ઞનાન્ ॥૫૧॥ આઘાકરાશ્ચ તે સર્વે લોકાસ્તત્કર-
 સંઘાયા । નિપેદુર્ઘોષિતાઃ સઘો લક્ષશોઽપ્યેકચેતસઃ ॥૫૨॥

પોતાના અગ્રપ્રદેશમાં રહેલા હતા તેટલાજ પોતાના વામદક્ષિણ પ્રદેશમાં
 અને પૃષ્ઠપ્રદેશમાં રહેલા ભગવાને લાગ્યા. સાક્ષાત્ સંદર્શનનો લાભ થાય
 એવા અગ્રપ્રદેશમાં જેટલા જનો હતા તેટલાજ તેને અયોઃય એવા પશુ
 પ્રદેશમાં હતા. (એમ કહેવાથી જનસમાજની બારે બીજી જણાવી
 છે) ॥૪૬॥ તે સમયે શ્રીહરિએ કેટલાક જનોને વૃત્તાલયપુરને ફરતા
 કોટ ઉપર રહેલા, તો કેટલાકને કુવાના સમીપ પ્રદેશમાં રહેલા, તો કેટ-
 લાકને ગાડી ગાડાં આદિકમાં રહેલા, તો કેટલાકને પ્રતિવૃક્ષ શાખાઓમાં
 ઉપર ઉપર રહેલા, તો કેટલાકને પુરમાં પ્રતિપડાળ રહેલા બોધ્યા
 ॥૪૭-૪૮॥ હે નૃપ ! તે પછી પ્રભુ શ્રીહરિ આસન થકી ઉડીને દિશા
 વિદિશામાં અક્ષુબ્ધો પ્રસાર કરતાં, યોગરહમ જનોને ઘણી ઘાટી સ્થિતિ-
 વાળા બોધને વિસ્મય સાથે પોતાના મસ્તકને કંપાવતા થકા ‘અહો !!
 અહો !!’ એમ આશ્ચર્યસૂચક પદને ઉચ્ચારતા થકા પ્રસન્નવદનથી હસતા
 હસતા ફરી પોતાના સિંહાસનમાં બેઠા ॥૪૯-૫૦॥ ત્યારપછી સર્વેશ્વર
 શ્રીહરિએ ઉભા રહેલા તે સમસ્ત જનોને પોતાના બે બાહુ ઉંચા કરીને
 સ્થાપનમુદ્રા (બેસારી દેવાનો સંકેત)થી બેસારી દીધા ॥૫૧॥ તે સર્વે
 જનો ભગવાનની આરાના અનુવર્તનમાંજ એક તરફર હોવાથી ફરત-
 સંસારથી મૂચના આપતાંજ લક્ષાવધિ હતા પશુ એકદમ એક હૃદયવાળા

ઉપવિષ્ઠાંશ્ચ તાન્મૂયો ભગવાન્મૌનમુદ્રયા । ચકાર સંયતગિરસ્તા-
લિકાવાદ્યપૂર્વકમ્ ॥૫૩॥ તૂર્ણીં તેપૂર્વવિષ્ટેષુ ભગવાન્મક્તવત્સલઃ ।
સર્વેષાં સ્વાગતં તેષાં મુગ્ધાવાસં ચ પૃષ્ટવાન્ ॥૫૪॥ એકેકદેશ-
મુદ્યાંશ્ચ દ્વિત્રાન્દ્વિત્રાન્નિજાન્તિકે । આહ્ય તત્તદેશીયં વૃત્તાન્તં
સમપૃચ્છત ॥૫૫॥ તસ્કરાદ્યપ્રવેશાય તતસ્તાનન્વશાત્પ્રભુઃ ।
સ્વસ્થાવાસેષ્યવિશાતો નિષ્કાસ્યઃ પુરુષસ્તિવતિ ॥૫૬॥ આરાતા-
સ્તેઽથ હરિણા સં પ્રણમ્ય જના યયુઃ । સ્વસ્થાવાસાન્નિજં ભાગ્યં
મન્યમાના મદત્તરમ્ ॥૫૭॥ સ્વે સ્વે ઘાસે ચૈકમેકં મનુષ્યં

થઈને બેઠી ગયા ॥૫૨॥ હસ્તસંસાધી બેસી ગએલા પશુ તે લાખો
જનોને ભગવાને ફરીથી પશુ તાળિકાવાદનપૂર્વક કરેલી મૌનમુદ્રાથી
(નાસીકા ઉપર તરંગની આંગળી મુકવી તે) પ્રતિરૂઢ વાળીવાળા (મૌન)
કરી દીધા ॥૫૩॥ તે સર્વે જનો ભગવાનના મુખકમળમાથી ટપકતા
મધુપાનની ઈચ્છાથી સાવધ થઈ જતાં તે આ લક્ષવત્સળ ભગવાને તે
સમસ્ત જનોનું સ્વાગત (મુખેથી આવ્યા ?) અને મુખાવાસ (ઉતા
રાનું મુખ) પુછ્યું ॥૫૪॥ વળી એક એક દેશમાં મુખ્યભૂત બે બે કે
ત્રણ ત્રણ લક્ષ જનોને પોતાની પાસે બોલાવીને તેમના તેમના દેશનું
વૃત્તાન્ત પુછ્યું ॥૫૫॥ તે પછી ભગવાને 'પોતપોતાના ઉતારામા અપરિ-
ચિતપૂર્વે કોઈપણ પુરૂષ તમારે પેસવા દેવો નહિ, બહાર કાઢી મુકવો,
આવા જનસમાજમા ચોર લોકો ધનાદિકના અપહરણ માટે પ્રવૃત્તિ
કરે છે, માટે તમારે સર્વેએ ભગરૂક રહેવું' એમ સમયોપયોગી ઉપદેશ
આપ્યો ॥૫૬॥ ત્યારપછી ભગવાને ઉતારા પ્રતિ જવાની આજ્ઞા આપેલા
તે સમગ્ર જનો ભગવાનના મુદુર્લભ દર્શન સ્પર્શન લાપણુ આદિકનો મહા
લાલ થવાથી પોતાનું મહા મોટું લાગ્ય માનીને, મનમા મહા આનંદ
પામીને ભગવાનને ત્રણામ કરીને પોતપોતાને ઉતારે ગયા ॥૫૭॥ ઉતારે
ગએલા સર્વે લક્ષજનો પોતપોતાના ઉતારામા ચોર લોકો થઈ પોતાનું
રક્ષણ કરવા એક એક મનુષ્યને રાખીનેજ, ભગવાનના દર્શનાનંદમા નહિ
તૃપ્ત થઈને જ્યાંસુધી દર્શનમુખના અનુભવનો અવસર રહે ત્યાંસુધી

સંસ્થાપ્યૈતે ભૂય ઇત્યાગ્રતોઽસ્ય । તસ્યુઃ સર્વે દ્રઘમુત્કાસ્તર્માશં
યાવત્તસ્યેશાઽભવત્તાવદેવ ॥૫૮॥ ઇતિ ધીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે
ધર્મેશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે ધૃતાલયદોલોત્સવે ભક્ષાનાં સપરિવારભગવદર્શનાનન્દ-
નિરૂપણનામાઽષ્ટચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૮॥

મુગ્ધત ઉવાચ—પતસ્મિન્નન્તરે તત્ર પ્રમોક્તસ્ય તુ સોદરી । નરા-
કૃતિધરસ્યોભાવાજગમતુરકસ્મયૌ ॥૧॥ યસ્મિન્દિનેઽસૌ ભગવાન્નિ-
લ્લખ્ણઠાભિધો ગૃહમ્ । હિત્વા પ્રથવાજ નિજાંસ્તદિનાત્તચ્છુ-
ચાકુલૌ ॥૨॥ રામપ્રતાપેચ્છારામસંજૌ વુદ્ધિમતાં ધરી । ભગવદ્વિ-
રહક્ષામૌ નિત્યં તચ્ચિન્તને રતૌ ॥૩॥ દેશાન્તરે વિચરતામાગતાનાં
દર્શન મુળને અનુભવવાની વાંછાથી ફરીથી પણ શ્રીહરિસમીપે આવીને
તેમની આગળ વિનયભક્તિથી અવનમ્ર મસ્તકધાળી થઈને તેમના દર્શ-
નાર્થે બેસીજ રહ્યા ॥૫૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે
ધૃતાલયદોલોત્સવે ભક્ષાનાં સપરિવારભગવદર્શનાનન્દનિરૂપણ-
નામાઽષ્ટચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૮॥

૧ અધ્યાય ૪૮ ભો.

મુગ્ધતઃપિ કહેછે—હે રાજનું ! આવા મહોત્સવની પ્રવૃત્તિના અવ-
સરમાં તે લોકાનુગ્રહ અર્થે દિવ્ય નરાકાર ધારી રહેલા પરમેશ્વર શ્રીહ-
રિના રામપ્રતાપ ઇચ્છારામ નામના અને નિષ્પાપ શ્રાતાઓ વડતાલમાં
શ્રીહરિની સમીપે આવ્યા ॥૧॥ કેવા શ્રાતાઓ તો—નીલકંઠ ભગવાન જે
દિવસે તીવ્ર વૈરાગ્ય બળથી સંબન્ધિ જનોને ત્યાગ કરી ભવન થકી વન-
પ્રતિ ચાલી નિકળ્યા તે દિવસને આરંભીને તેમના વિયોગશોકથી વ્યાકુળ,
તેમનો વિરહ નહિ સહન થવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી તેમનાજ એક
ચિંતનમાં નિત્ય તત્પર, ભગવાનના વિરહને લીધે કુશ શરીરવાળા,
દેશાંતરમાં શ્રીહરિની આજ્ઞાથી વિચરતાં વિચરતાં યદૃચ્છાથી પોતાને

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનના બન્ધુઓ રામપ્રતાપાદિકનું વરતાલમાં આગ-
મન અનુવર્ણનું છે.

સ્વેશ્મનિ । મુક્તાન્મુનીનાં તદ્વાર્તાં શ્રુત્વા તદ્દર્શનોત્સુકૌ ॥૩॥
 તત્ત્વેહિમિશ્ચ ઘટ્ટભિર્વન્ધુમિઃ સહિતૌ નિજૈઃ । સઘો નિર્યયતુર્ગ્રામા
 ત્સાશ્ચર્યૌ કૃતમદ્ગલૌ ॥૫॥ યદા તૌ નિર્ગતૌ ગ્રામાદ્ગાતરૌ કૃતનિ-
 શ્ચર્યૌ । તદા તત્પરિવારોઽપિ સાકં તાભ્યાં ચ નિર્યયૌ ॥૬॥ યોપા
 રામપ્રતાપસ્ય ભગવદ્દીક્ષણોત્સુકા । નામ્ના સુવાસિની રૂપાતા
 પતિભક્તિપરાયણા ॥૭॥ તથા રામપ્રતાપસ્ય ત્રયઃ પુત્રાઃ સુવુદ્ધયઃ ।
 નન્દરામઘાકુરોઽયોધ્યાપ્રસાદ્દ્વિતિ શ્રુતાઃ ॥૮॥ તથા તસ્ય સુતા
 ચૈકા નામ્ના સિદ્ધિરિતિ શ્રુતા । નન્દરામસ્ય યોપાઽથ દિનમા-
 નાભિધા શુભા ॥૯॥ તત્સુતૌ રામશરણનારાયણસમાહૃયૌ ।
 મેધાનામ્ની ચ તસ્યૈવ તનયા શુભલક્ષણા ॥૧૦॥ ઠાકુરાચ્યસ્ય

ઘેર આવેલા માયાજ્ઞતાનંદાદિ મુનિઓના મુખ ઘટ્ટી ભગવાનની વાર્તા
 સાલણીને તેમના દર્શન કરવામા અત્યંત ઉત્કંઠિત મનવાળા, નિર્મળ મન-
 વાળા, ભગવાનવિષે જોહાનુબંધવાળા મહુ બન્ધુજનોથી વીંટાએલા, એવા
 રામપ્રતાપ ઇચ્છારામ જ્ઞાતાઓ વડતાલમા આવ્યા તેનો પ્રકાર કહે છે—
 મુનિઓના મુખઘટ્ટી ભગવાનની વાર્તા શ્રવણ શ્રણમાજ પિતા ધર્મદેવે
 પોતાના દેહત્યાગસમયે જે શ્રીહરિસ્વરૂપનું જ્ઞાન કહ્યું હતું તેની સ્મૃતિ
 આવતાં મનમાં મહા આશ્ચર્ય પામેલા, શ્રીહરિની સમીપે જવાનો જેમણે
 નિશ્ચય કર્યો છે, હુળવૃદ્ધીએ દૂર પ્રવાસમા વિષ્ણુ વિનિવારણ માટે કર્યું છે
 શાસ્ત્રોક્ત પ્રસ્થાનોચિત મંગળ જેમનું એવા તે જ્ઞાતાઓ ન્યારે પોતાના
 ગ્રામ ગૃહઘટ્ટી ભગવાનના દર્શન કરવા આલી નીકળ્યા ત્યારે તેમનો
 પરિવાર પણ તેમની સાથે આલી નીકળ્યો ॥૨-૬॥ તેમનો આ પરિવાર—
 બાપમા પોતે લાલ લડાવેલા ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણના દર્શન કરવામા
 અતિ ઉત્કંઠાવાળાં પતિપરિચર્યાપરાયણ સુવાસિની નામથી નિખ્યાત
 એવા રામપ્રતાપના પત્ની તથા તેમના મુશુદ્ધિશાળી નંદરામ ઠાકુરરામ
 અયોધ્યાપ્રસાદ નામના ત્રણ પુત્રો તથા તેમની સિદ્ધિ સજ્જાની સુતા તથા
 દિનમાના નામની નંદરામની પતિવ્રતા પત્ની તથા નંદરામના રામશરણ
 નારાયણ નામના જે પુત્રો અને તેમનીજ શુભલક્ષણસપન્ન મેધા નામથી

માર્યાઽથ નામ્ના શિવકુમારિકા । ગોવિન્દાનુન્તિનામ્યૌ ચ તસ્ય
 પુન્યાવુમે અપિ ॥૧૧॥ માર્યાઽયોગ્યાપ્રસાદસ્ય સુનન્દાસંશ્લિષ્ઠા
 તથા । તસ્યૈષ તનયા નામ્ના યમુનેત્યભિવિશ્રુતા ॥૧૨॥ ઇચ્છારામસ્ય
 માર્યાઽથ રયાતા નામ્ના ચરીયસી । પુત્રાશ્ચ તસ્ય પ્રવરા પશ્ચ દ્વે
 કન્યકે અપિ ॥૧૩॥ ગોપાલો રઘુવીરશ્ચ તથા વૃન્દાવતામિધ ।
 સીતારામશ્ચ વદરીનાથ ઇત્યાત્મજા શ્રુતા ॥૧૪॥ રયાતે કુલ્લસરી-
 કુલ્લસરીસંશે તુ પન્થકે । સ્ત્રી ગોપાલસ્ય મણ્ડાલ્યા વિરજાઽસ્યા
 નુજસ્ય ચ ॥૧૫॥ સુફલાલ્યસ્તથા શૈવ ઇચ્છારામ્ય શાલક ।
 માનસારામસંશ્લોઽસ્ય માતુલેયશ્ચ બુદ્ધિમાન્ ॥૧૬॥ ઇતૈરન્યૈશ્ચ
 સહિતો બન્ધુભિર્ધ્રાતરી ચ તો । ભગવદ્દર્શકે પાન્થૈ સાક તનોપ
 જગ્મતુ ॥૧૭॥ પ્રતિગ્રામં પૂજ્યમાનૌ માર્ગેઽપિ ભગવજ્જનૈ ।
 સ્વસ્થામિસમ્બન્ધિતયા વિનયેનાદરેણ ચ ॥૧૮॥ તત્ર તન તદૈશ્વર્ય

પ્રખ્યાત પુત્રી તથા ઠાકુરરામની શિવકુમારિકા નામની ભાર્યા અને ગોવિંદ
 આકૃતિ નામની બે પુત્રીઓ તથા અયોધ્યાપ્રસાદની સુનંદા સગાની
 ભાર્યા અને તેમનીજ યમુના નામથી પ્રખ્યાત પુત્રી તથા દરિછારામની
 વરીયસી નામની ભાર્યા અને તેમનાજ ગોપાળરામ રઘુવીર વૃંદાવન
 સીતારામ વદરીનાથ નામના પાંચ પ્રવર પુત્રો અને કુલ્લસરી કુલ્લઝરી
 નામથી પ્રખ્યાત બે પુત્રીઓ તથા ગોપાળરામની મડા નામની ભાર્યા
 તથા તેમના નાના ભાઈ રઘુવીરજીની વિરજા નામની ભાર્યા તથા દ્વિજ
 રામનો મુકુળ સગાનો એક શ્યાલક અને આ દરિછારામના મામાનો
 પુત્ર બુદ્ધિમાન્ માનસારામ, તે આ અને અન્ય કાહુ શિવદિન ભાગવત
 આદિક બન્ધુજનોએ સહિત તે રામપ્રતાપ દરિછારામ બ્રાતાઓ ભગવા
 નના દર્શન કરવા આવતા પથિક જનો સાથે વૃત્તાલયમાં આવ્યા
 ॥૭-૧૭॥ માર્ગમાં પણ ગામોગામ ભગવાનના અનન્યલક્ષ સત્સંગિ
 જનોએ ‘અહો !’ આ આપણા દર્શદેવ સ્વામિનારાયણ ભગવાનના
 બ્રાતાઓ છે’ એવા અત્યાદરથી સવિનય ઉતારો અન્ન જળાદિકવડે પરિ
 ચર્યા કરેલા, તે તે માર્ગમાં આવતા સત્સંગિઓના ગામોમાં તે તે ભક્ત

શ્રુત્વા વિસ્મિતમાનસૌ । તત્પુરસ્યોપકળ્થે તૌ દૂરાદ્દરિમપશ્યતામ
 ॥૧૯॥ લક્ષણૈરાત્મવન્ધું તં સ્વાનુભૂતૈરવેત્ય તૌ । દૂરાદુદ્રવતુઃ પ્રેમ્ણા
 પરિરન્ધું મુદાન્વિતૌ ॥૨૦॥ આયાતૌ નિજદર્શનાર્થમથ તૌ ત્યક્ત્વા
 ગૃહં દૂરતઃ પ્રેમાશ્રુષ્ટિલોચનાવતિમુદૌ દૃષ્ટ્વા સ તદ્ભાવવિત્ ।
 આતૃક્ષેદ્વિહીનધીરપિ તદા ભક્તપ્રિયત્વાત્પ્રમુઃ પીઠાદુત્તરતિ
 સ્સ હાનવિકસદ્વ્રક્રામ્યુજઃ સત્ત્વરમ્ ॥૨૧॥ તાવત્તૌ દ્રુતમેત્ય તં
 સ્વપરમપ્રેષ્ટં ક્રમેણાદરાદ્યોર્ધ્વા સમ્પરિરમ્ય હર્ષવિવશાયાસ્તાં ચિરં
 ભ્રાતરૌ । તૌ સમ્માન્ય યથોચિતં સ ભગવાનન્યાંશ્ચ વન્ધૂન્નિજા-

ળનોના સુખથકી ભગવાનનું અતિમાનુષ અશ્વર્ય સાંભળીને મનમાં
 મહા વિસ્મય પામેલા, એવા તે ભ્રાતાઓએ વૃત્તાલય પુરને પામીને તેના
 સમીપમાં વિરાજમાન શ્રીહરિને દૂરથી જ દેખ્યા ॥૧૯-૧૯॥ તે ભ્રાતાઓ
 ગૃહમાં શ્રીહરિના નિવાસ સમયે સારીરીતે અનુભવમાં આવેલાં તે તે
 લક્ષણો (સુખલાવડય, નાસિકા નજીક રહેલું તિલનું ચિહ્ન, વામ કર્ણમાં
 શ્યામ બિંદુ વિગેરે) વડે ‘આ અમારા સહોદર છે’ એમ વિનિશ્ચય કરીને,
 બહુ હર્ષ પામીને પ્રેમોત્કર્ષથી ભેટવા માટે તેમની અભિમુખ દૂરથી દોડ્યા
 ॥૨૦॥ ગૃહ ક્ષેત્ર આરામ આદિક સર્વનો પરિત્યાગ કરીને બહુ દૂરથી
 માર્ગશ્રમને પણ નહિ ગણીને કેવળ નિર્દર્શનાર્થે આવેલા, પ્રેમોત્કર્ષને લીધે
 આવી ગએલાં અશ્રુઓથી વ્યાપ્ત નેત્રવાળા, પ્રહર્ષપરિપૂર્ણ એવા ભ્રાતા-
 ઓને જાણીને તેમના ભાવના અભિસ સર્વાંતર આ ભગવાન શ્રીહરિ
 સ્વયં પ્રકૃતિસંસર્ગકૃત ભ્રાતૃક્ષેદે વિહીન છે તથાપિ પોતે ભક્તવત્સળ
 હોવાથી તેમના ક્ષેદાતિશયને લક્ષમાં લઈને, મંદહાસથી વિકસિત વદ-
 નારવિંદવાળા હોઈને તે સમયે સ્વયં સિંહાસન થકી સત્ત્વર ઉતર્યા ॥૨૧॥
 બેટલાકમાં ભગવાન આસન થકી હિતરે છે તેટલાકમાં તે રામપ્રતાપ
 ધર્મિષ્ઠારામ સહોદરો સત્ત્વર સમીપે આવીને, પોતાના પ્રિયતમ તે ભ્રાતા
 ભગવાનને બે બાહુમાં ઘાલીને પરમાદરથી અનુક્રમે ભેટીને તેનાથી ઉપ-
 નેલા પ્રહર્ષાતિશયથી બહુ કાળ પરવશ થઈ ગયા. તે પછી તે સહોદરોને
 શ્રીહરિએ કૃશળ અશ્રાદિવડે યથોચિત સન્માન કરીને અને બીજા બન્ધુ-

ન્મિત્રાદીન્પરિરમ્ય સાશ્રુનયનાનાનન્દયામાસ તાન્ ॥૨૨॥ રામ
પ્રતાપ જ્યેષ્ઠં તં નારાયણમુનિસ્તદા । પ્રણનામ કનિષ્ઠત્વાદિચ્છા
રામસ્તમાદરાત્ ॥૨૩॥ હ્તરાનપિ ધન્ધૂન્ સ્વાનેષમેવ યથોચિતમ્ ।
ચવન્દે ભગવાન્ કેઽપિ ત નમસ્થકુરુત્મુકા ॥૨૪॥ ચિરેણ દૃષ્ટા
તે સર્વે પ્રાણપ્રેષ્ટતમીશ્વરમ્ । જહુર્વિરહજ તાપ લેભિરે પરમ
સુખમ્ ॥૨૫॥ ઉપવેદયાસને તાઽઽ ભગવાન્ પીઠમાસ્થિત । પમચ્છ
સ્વાગત તેષા મૃત્તાન્ત કુશલ તથા ॥૨૬॥ મુનયોઽથ જનાસ્તે ચ

જનોને સન્માન કરીને અને મિત્રજનો પણ પ્રીતિથી મળીને પોતાના
અગસ્પર્શને લીધે ઉપરેલા હવાંતિશયે કરીને ધારાબધ પડતાં આનંદાશ્રુ
ઓથી પરિપૂર્ણ નેત્રવાળા તે સર્વ સખન્ધિજનોને મહા આનંદ આપ્યો
॥૨૨॥ તે સમયે ભગવાન્ નારાયણમુનિએ લોકમર્થાદાને અનુપાનન
કરવા, પોતાને પ્રણામ કરવા ઉદ્ધમી થએલા મોટા ભાઈરામપ્રતાપને
નિવારણ કરીને તે મોટા હોવાથી પોતે પ્રણામ કયોં ક્ષિણરામે તો કનિષ્ઠ
હોવાથી આદરથી શ્રીહરિને પ્રણામ કયા ॥૨૩॥ તે પછી ભગવાને બીજા
પણ બન્ધુઓને એજરીતે યથાયોગ્ય નમસ્કાર કયોં તેમા કેટલાક બન્ધુ
ઓએ ભગવાનના ચરણમા પ્રણામને સ્વભાવપરિપાક માનીને અતિ
હિત્સાહથી તેમને નમસ્કાર કયા ॥૨૪॥ તે સર્વે બન્ધુઓએ પ્રાણચઢી
પણ અતિપ્રિય (ભગવાન્ પ્રાણના પ્રાણ છે એવી શ્રુતિ છે) એવા
સર્વેશ્વર શ્રીહરિને બહુ કાળે નીરખીને બહુ કાળના વિરહજન્ય તાપને
તત્કાળ ત્યાગ કરી દીધો તે યુગ્મ છે, કેમકે અમૃતસાગરમા સમમ થયે
લાનો તત્કણ સર્વ સતાપ ટળી જાય છે, આ શ્રીહરિ આનંદામૃતસા
ગર છે માટેજ તેઓ પરમ સુખને પામ્યા ॥૨૫॥ તે પછી ભગવાને
બ્રાતાદિ સખન્ધિજનોને યોગ્ય આસનમા બેસારીને સ્વયં સિંહાસનમા
બેસીને તે સર્વેનુ સ્વાગત અને બીજી દેશબન્ધુ આદિક સખન્ધિ કુશળ
વૃત્તાત પુછ્યુ ॥૨૬॥ તે પછી સુક્તાનંદાદિ મુનિઓ, સુકુદાનંદાદિ
વાલ્મીકી સોમવર્મા પ્રમુખ પાર્શ્વે મયારામ હેમતાસિંહાદિ ગૃહસ્થ સત્સ
ગિઓ જયા રૂમા આદિક અખળાઓ આ સર્વેએ તે આવેલા રામપ્રતાપ

પાર્વદા યોપિતસ્તથા । ધ્રાતરૌ તૌ પ્રમોર્ષાત્વા પ્રણેમુસ્તમિવા
 દરાત્ ॥૨૭॥ તતસ્તેપાં નિવાસાર્યં પ્રાસાદં સ ત્વદીદપત્ ।
 શુશ્રૂપાયાં યૌવનાશ્વં મુકુન્દં ચાપ્યયુયુજત્ ॥૨૮॥ તે સર્વેઽપિ
 તદૈશ્વર્યં દૃષ્ટ્વા શ્રુત્વા ચ વિસિતાઃ । મેનિરે વાસુદેવં તમાત્મવન્ધું
 નરાકૃતિમ્ ॥૨૯॥ યથાસુખં વસન્તિ સ્મ પ્રાસાદે તત્ર તેઽશિલાઃ ।
 જ્ઞાનપાનોપહારાચ્ચે. સેવ્યમાના હરિપ્રિયૈઃ ॥૩૦॥ રામપ્રતાપમુખ્યેષુ
 પ્રમોર્ષન્ધુષુ તેષ્વથ । ગતેષ્વાવાસમીશં તમાનન્દાનન્દ ઝચિવાન્
 ॥૩૧॥ પૃચ્છામિ ભગવન્નેકં સંશયં ત્વાધુનોદિતમ્ । જ્યેષ્ઠં
 સહોવરં વીક્ષ્ય સાકેતાદાગતં તવ ॥૩૨॥ પ્રણેમે સ ત્વયૈવાદૌ
 દદે પ્રણમિતું ન સઃ । તત્ર કિં ત્વયિ તદ્ભક્તેન્યૂનતાસ્તિ ઘૃપાત્મજ !

ધૃષ્ટારામને પ્રજ્ઞ શ્રીહરિના બ્રાતાઓ બાણીને તેમને શ્રીહરિનેજ જેમ
 એમ આદરથી યથોચિત પ્રણામ કર્યાં ॥૨૭॥ તે પછી ભગવાને તે બન્ધુ
 જનોના નિવાસભાટે રાખેચિત હવેલી અપાવી અને તેમની પરિચર્યામા
 બેબનપગી તથા મુકુદાનદવર્ણિની પણ નિયોજના કરી ॥૨૮॥ તે અધાય
 રામપ્રતાપાદિ બન્ધુઓ ભગવાનનુ અતિમાનુષ ઐશ્વર્ય અનુક્રમે અવલો
 કીને અને ભક્તો થકી સાબળીને વિસ્મય પામતા થકા આત્મબન્ધુપણે
 નરાકારથી અવતરેલા શ્રીહરિને વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણજ માનવા લાગ્યા ॥૨૯॥
 શ્રીહરિના પ્રીતિપાત્ર અને તેમની આજ્ઞાને અનુસારેજ વર્તનારા તે બેબન
 પગી આદિકે તે તે સમયે જ્ઞાનપાન હિપહારાદિ તૈયાર કરી આપવાવડે
 સેવા કરેલા તે રામપ્રતાપાદિ અધાય બન્ધુજનો તે હવેલીમા મુખેથી રજા
 ॥૩૦॥ રામપ્રતાપપ્રમુખ તે બન્ધુજનો પોતાને નિવાસ સ્થાને ગયા
 પછી જ્ઞાનદાનદ નામના મુનિ ભગવાન્ શ્રીહરિ પ્રતિ એમ બોલ્યા કે-
 ॥૩૧॥ હે ભગવન્ ! હું તમોને પુછુ છુ, મારા મનમાં કોઈ એક સશય
 હમણા થયો છે, જે આ હમણા અયોધ્યાનગર થકી આપના મોટા ભાઈ
 આન્યા છે તેમને તમોએ પ્રથમ પ્રણામ કર્યા અને આપને પ્રણામ કરવા
 પ્રવર્તેલા પણ તેમને આપે પ્રણામ કરવા દીધો નહિ, તો હે ધર્માત્મજ !
 તેમનો પ્રણામ નહિ સ્વીકારવામા આપને પ્રિયે તેમની ભક્તિની ન્યૂનતા

॥૨૩॥ મર્યાદારક્ષણાર્થં ઘા સદાચારસ્ય કિં ત્વયા । તથાચરિત-
મેતન્મે વક્તુમર્હસિ સત્પતે ! ॥૨૪॥ તદા સ ભગવાનૂચે સર્વેપાં
શ્રુણ્વતાં ચ તમ્ । અસ્ય ભક્તિર્મયિ મુને ! શ્વાકસ્કેરિવ વર્તતે ॥૨૫॥
આગચ્છન્ મોકુલં માર્ગે મથુરાયાઃ સ યાદશમ્ । પ્રાપ્તો ભાવં
તાદૃશં વૈ પ્રાપ્તો ભવતિ મય્યસૌ ॥૨૬॥ મકૌ ન્યૂનત્વશઙ્કાઽતો
માસ્તુ તે મુનિસત્તમ ! । કૃતં પ્રણામાદાનં તુ મર્યાદાસ્થિતયે મયા
॥૨૭॥ ઇતિ વાક્યં પ્રભોઃ શ્રુત્વા સ મહર્ષિસ્તથાઽપરે । સદઃસ્થિતાઃ
પ્રજહપુર્જનાઃ પ્રાપુઃશ્ચ વિસ્સયમ્ ॥૨૮॥ દેશાન્તરેભ્યઃ સમુપાગતાનાં

વર્તે છે કે શું ? અથવા હે સત્પતે ! 'ઝવેઈ કલિષ્ઠ' પ્રણમેષામગત્સુ કળી-
યસં' આવા જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠાદિ ધર્મશ્રેણ મર્યાદા સ્થાપન માટે તમોએ તે શું
આચરણ કર્યું છે કે શું ? આવા મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને આપ
યોગ્ય છો ॥૨૩-૨૪॥ એરીતે પુછેલા ભગવાન શ્રીહરિ તે સમયે સર્વ
જનોની સન્નિધિમાં એમ બોલ્યા કે-હે મુને ! મારેવિષે આ રામપ્રતા-
પની ભક્તિ ન્યૂન નથીજ, અકૂરની ભક્તિ શ્રીકૃષ્ણ વિષે જેવી હતી તેવીજ
મારે વિષે એમને પણ ભક્તિ વર્તે છે, કંસની આજ્ઞાએ કરીને મથુરા
થી મોકુળ પ્રતિ આવતાં અકૂરછને માર્ગમાં કૃષ્ણને વિષે જેવો પ્રેમાનુ-
બન્ધ પ્રકલ્યો હતો તેવોજ આ રામપ્રતાપનો મારેવિષે પરમ પ્રેમાનુ-
બન્ધ વર્તે છે ॥૨૫-૨૬॥ તો હે મુનિસત્તમ ! એમની મારેવિષે ભક્તિ
ન્યૂન છે એવી શકા તમારે કાઢીજ નાખવી, તે આ રામપ્રતાપ તો
ભક્તિપરવશ થઈને મને નમસ્કાર કરવા તત્પર થયા હતા પણ મેંજ
ધર્મમર્યાદાના સ્થાપન માટે રોકી રાખ્યા હતા. (જો હું ધર્મમર્યાદાનો
વ્યતિક્રમ કરૂં તો આ લોક અવળા માર્ગમાં પ્રવર્તીને વિનષ્ટ થઈ જાય)
॥૨૭॥ તે રાજન ! આવું પ્રશ્ન શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને તે આનંદા-
નંદ મહર્ષિ તથા બીજા પણ સભામાં બેઠેલા જનો પ્રદર્શ આગીને ભગવા-
નના ધર્મમર્યાદા સ્થાપનની પ્રવૃત્તિને અનુગ્રુપ માનુષ ભાવના અનુકરણથી
વિસ્મય પામ્યા ॥૨૮॥ તે નરેશ ! વૃત્તાન્ત્ર પુરમાં દેશાંતર થઈ આવેલા
સર્વ કોઈ જનોને તે દશમી દિવસે ભગવાન શ્રીહરિના આજ્ઞાકારથી

તસ્મિન્ દિને તત્ર નરેશ ! નૃણામ્ । હરીક્ષણાનન્દભરેણ તેપાં
માર્ગશ્રમાર્તિસ્તુ તિરોહિતાઽમૃત્ ॥૩૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિગીવને નારાયણ-
ચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે ધૃત્તાલયદોલોત્સવે ગમપ્રતાપાદિભગવદ્દુજ-
નાગમનનિરૂપણનામૈકોનપચાશત્તમોઽધ્યાય ॥૪૬॥

સુપ્રત ઉવાચ—પુરે તત્ર હરેઃ પૌરાઃ સેવાયાં નૃપ ! તત્પરાઃ । ધમૂઘુઃ
સાનુગમુનેર્મક્તા દાયાદયો દ્વિજાઃ ॥૧॥ યૌવનાશ્ચઃ સુન્દરશ્ચ
જૂપસ્તક્ષા ચ ચાદરઃ । સોઢાદયઃ ક્ષત્રવીરા ભક્ત્યા પર્યચરંશ્ચ
તમ્ ॥૨॥ કુત્રેરો રણછોડસ્તં મૂલજિદ્ધયજિન્મુખાઃ । વૈશ્યા
નારાયણગિરિગૌસ્વામી ચ સિવેવિરે ॥૩॥ રહ્યાતા જિતે દ્વે ચ
માન્યા રામાદયઃ સ્ત્રિયઃ । ભક્તાસ્તત્પરિચર્યાયાં ધમૂઘુસ્તત્પરાસ્તદા
॥૪॥ અથ પ્રીતઃ સ ભગવાનેકાદશ્યા ઉપોષણમ્ । પરેધુરસ્તીત્ય-

ઉપજેલા આનદાતિશયને લીધે માર્ગમાં ચાલવાના પ્રયાસની પીડા તો
સમય વિનષ્ટ થઈ ગઈ ॥૩૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિગીવને.. તૃતીયપ્રક-
રણે ધૃત્તાલયદોલોત્સવે ગમપ્રતાપાદિભગવદ્દુજનાગમન-
નિરૂપણનામૈકોનપચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૪૬॥

અધ્યાય ૫૦ મો.

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! ધૃત્તાલયપુરમાં વિરાજમાન, પાર્ષદ-
વૃન્દ મુનિવૃદ્ધે સહિત ભગવાન શ્રીહરિની સેવામાં પુરવાસી દાય આદિક
લક્ષ્યાશ્રણો, યૌવનાશ્ચ, (ભેળન) સુદર ભૂષો તથા આદર ખોડો
આદિક વીર ક્ષત્રિયો, કુબેર રણછોડ મુળશ્ચ લયશ્ચ વિગેરે વૈશ્યો,
ગોસ્વામી નારાયણગિરિ, આ સર્વે લક્ષ્મી પોતાના અધિકારને અનુસારે
પરા લક્ષિત્રી પ્રવર્ત્યા હતા ॥૧-૩॥ રળીયાતા, બે છતા નામની, માન્યા,
રામા આદિક અખળાઓ તે સમયે લક્ષિત્રી ભગવાનની પરિચર્યામાં

૧ આ અધ્યાયમાં પોતાની આજ્ઞાથી જમવામાં પ્રવર્તેલા, પોતાના કરત
જના પ્રસાદને ઈચ્છતા મુનિ પાર્ષદાદિકને ભગવાને આપેલા મહા ભોજનાનંદ
અનુવર્ણનો છે.

નુગાન્મોજયિષ્યજગદ્તાન્ ॥૫॥ હે સોમ ! સૂર ! સદ્ગાહ ! માન્નિ
 કાલર્ક ! મૂલજિત્ ! । સાયન્તનાશનં કર્તુમિચ્છા ચેદ્ભૂત સત્વરમ્
 ॥૬॥ એકાદશ્યસ્તિ મહતી શ્વો નૂનં ઘાત્રિકામિધા । અન્નાનિ નૈવ
 મદ્યાણિ યન્ન નારાયણાશ્રિતૈ ॥૭॥ હિતિ શ્રુત્વા પ્રમોર્ચક્યં
 ઘીક્ષમાણા. પરસ્પરમ્ । ઉપવાસાવદ્યકતાં મિદન્તસ્તે ઽબુઘન્નિદમ્
 ॥૮॥ પાર્પદા ઋતુ. — સ્વામિન્માર્ગે લઙ્કુકાદિ ગ્રામે ઘૈ પિપ્પલાયને ।
 અત્ત તેન ક્ષુધા સમ્યદ્ગોદ્વે વિચિતે ઽધુના ॥૯॥ તથાપિ સ્વામિનો
 ઘાક્યં પાલનીયં હિ સેવકૈઃ । અત્સ્યામસ્તેન ભગવન્મદ્યં કિઞ્ચિત્તુ

પ્રવર્તનિ તદેકતપર થઈ હતી ॥૪॥ સ્વારપછી ભગવાન પરદિને એકાદ
 શીનો ઉપવાસ અવશ્ય કરવાનો આવવાનો હોવાથી પોતાના અનુયાયી
 ઓના ક્ષુધાપરિશ્રમને ટાળવામાટે તે સમયે જમાડશે એવા થકા તેમના
 પ્રતિ પ્રીતિથી એમ બોલ્યા કે— ॥૫॥ હે સોમવર્મન ! હે સૂરવર્મન ! હે
 ખદ્વાગ ! હે માન્નિક ! હે અલર્ક ! હે મૂળજિત ! અને જે બીજા અહીં
 અમારા પાર્પદો છે, તે તમો સર્વને હું સબોધ આપુ છું કે—આવતી કાલેજ
 એકાદશી મોટી ધાત્રી નામની છે, તે દિવસે નારાયણના સમાશ્રિતોએ
 પ્રસાદભૂતપણુ અનાદિક નજ બક્ષણ થાય તો સાયસમયપ્રાપ્ત
 ભોજન કરવાની તમારે ઈચ્છા જો હોય તો સત્વર બોલો, અન્યથા કદા
 ચિત્ ક્ષુધા પીડા પમાડે, તો એકાદશી ઉપોપણુ વ્રતનો વિભગ ન થાય
 એમ અવશ્ય કરો ॥૬-૭॥ હે રાજન ! આણુ મહાપ્રભુનુ અમૃતતુલ્ય
 વચન સાલળીને તે સોમવર્માદિ પાર્ષદો એક બીજના મુખ સામું જોતા
 થકા ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસારેજ વર્તવારૂપ ધર્મશીલ હોવાથી એકા
 દશી ઉપવાસની અવશ્ય કર્તવ્યતાનો વિનિશ્ચય કરીને એમ બોલ્યા કે—
 ॥૮॥ હે સ્વામિન ! માર્ગમા પિપળાવ્ય ગામમા અમો લઙ્કુકાદિ લક્ષ્ય
 જગ્યા છીએ, માટે હમણાં તો ઉદરમાં ક્ષુધા નથીજ વર્તતી ॥૯॥ હે
 ભગવન ! આપના પ્રસાદનો મહિમા એકાદશી ઉપોપણુ થકી પણ અવિદ્ય
 રૂળ આપનારો છે એમ જાણતા પણ અમો સંસ્કર્મપ્રવર્તક આપની
 આજ્ઞાના અનુયાયી હોઈને તે આજ્ઞાનુવર્તનજ પરમ ધર્મ આત્મસ્વરૂપને

સામ્પ્રતમ્ ॥૧૦॥ ત્વત્પ્રસાદસ્ય માહાત્મ્યમેકાદશ્યધિકં પ્રભો ! ।
જાનીમોઽથાપિ તે પ્રીત્યૈ નૈવાત્સ્યામઃ પરેઽહનિ ॥૧૧॥ શ્રુત્વેતિ
વચનં તેષાં તદિદ્ધિતવિદીશ્વરઃ । કોઽસ્તિ પૌરજનોઽન્નેતિ પ્રહસન્નુ-
ત્થિતોઽબ્રવીત્ ॥૧૨॥ ઘદ્ધાઞ્જલિપુટસ્તાવત્કુબેરઃ પ્રાહ તં વચઃ ।
एष दासोऽस्ति भगवन्नाज्ञा देया यथारुचि ॥૧૩॥ તમાહ ભગવાન્
પાકઃ કારિતોઽસ્યન્ન વા ન વા । સ પ્રાહ સિદ્ધ યવાસ્તિ પાકોઽન્ન
ક્ષીરિકાતલે ॥૧૪॥ ગણેશઞ્જયરામાદૈર્વિપ્રૈઃ સત્થરકારિભિઃ ।
પ્રચુરાજ્યસિતાઃ કૃત્વા સ્થાપિતાઃ સન્તિ ગોલકાઃ ॥૧૫॥ ઓદન-
ઞ્ઘાઢકીસૂપઃ કથિકા ઘટિકાન્વિતા । વ્યઞ્જનાનિ ત્રિચિત્રાણિ
કૃતાનિ સન્તિ ભૂરિશઃ ॥૧૬॥ તચ્છૃત્વા ઘચનં તસ્ય પાકશાલાં
સ સત્વરમ્ । ગત્વા દૃષ્ટ્વા હરિઃ પાકં ચિન્તયામાસ ભૂપતે ! ॥૧૭॥

અનુરૂપ છે એમ માનીને, આપનીજ પ્રીતિ માટે આવતી કાલે એકાદ-
શીનો ઉપવાસ અવશ્ય કરીશું. તેમજ હે પ્રભો ! ક્ષુધાબાધા અમોને
નથી વર્તેતી તોપણ આપ સ્વામિની આજ્ઞા અમો સેવકોએ અવશ્ય
ખાળવી બોધએ, તો હાલમાં કિંચિત્ ભક્ષ્ય તો જમીશું ॥૧૦-૧૧॥ ઉપો-
પન્નુપ્રતના અનભ્યાસી તે સોમવર્માદિ પાર્ષદોનું આવું વચન સુણીને તેમના
હૃદયગત અભિપ્રાયને જાણતા ભગવાન્ કિંચિત્ હસતા હસતા આસનમાં
ઊઠીને ‘આ સલામાં કોઈ પણ વૃત્તાલય પુરવાસી જન છે ?’ એમ પોત્યા
॥૧૨॥ તેજ સમયે કુબેર પટેલ ઉભા થઈને એ હાથ બેડીને વચન પોત્યા
કે-હે ભગવન્ ! આ આપનો દાસ હાજર વર્તે છે તો મથારૂચિ આપ આજ્ઞા
આપો ॥૧૩॥ તે પછી ભગવાને પણ કુબેરભાધને પુછ્યું કે-આ પુરમાં
રસોઈ કરાવી છે કે નહિ ? કુબેર ભાધએ કહ્યું કે-હે ભગવન્ ! રાયણુતળે
પાકશાળામાં રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે ॥૧૪॥ જલદી પાકક્રિયામાં
કુશળ ગણેશ જયરામ આદિક વિપ્રોએ ઘણું ઘી સાકરે મિશ્રિત મોદકો
કરીને રાખી મુક્યા છે તથા ભાત, તુવેરની દાળ, વડીઓએ યુક્ત કઢી
અને વિવિધ પુષ્કળ શાકાં કરી મુક્યાં છે ॥૧૫-૧૬॥ હે ભૂપતે ! કુબેર
પટેલનું આવું વચન સાંભળીને ઝટ પાકશાળામાં પ્રવેશ કરીને,

પ્રસાદમાદ્યાત્મ્યવિદાં પત્નીનાં ત્યાગિનાં તથા । પત્નેષાં ચત્તુ નૈતાવાન્
 પાકઃ પર્યાસ ફેક્ષયતે ॥૧૮॥ તતો હરિર્યાવનાશ્વં કર્ણે પ્રાહ પુરા-
 હુતમ્ । આનાય્યતાં પિણ્ડકાદિ ભક્ષ્યમન્યત્ ઘૃતાદિ ચ ॥૧૯॥
 તેનાથ પ્રેરિતાઃ પ્રેપ્યાઃ પુરં ગત્વૈવ સત્ત્વરમ્ । મૃત્વા ભક્ષ્યાણિ
 પાષ્થેષુ ગૃહીત્વા તાનિ ચાયયુઃ ॥૨૦॥ તાવદ્ભગવતઃ પ્રીત્યૈ જનાઃ
 સૂર્યપુરાગતાઃ । પરિપ્રિકાપિણ્ડકાપૂર્ણપાત્રસ્કન્ધા ઉપાયયુઃ ॥૨૧॥
 સમયોચિત્સેવાં તાં દૃષ્ટ્વા તેષાં હસન્હરિઃ । પ્રસન્નઃ પ્રશશંસૈવ
 ભાલચન્દ્રમુખાંસ્તુ તાન્ ॥૨૨॥ માધુરાસ્તાવદેત્યાશુ હરેશ્ચરણયોઃ
 પુરઃ । મીતા શ્યાપરિચયાચ્ચકુઃ પિણ્ડકપર્વતમ્ ॥૨૩॥ તતોઽતિ-
 દ્વિષ્ઠઃ સ મહામુનીશઃ સર્વાન્ સમાહૃય ચ પાર્વદાન્સ્વાન્ । રહાસતાં

તેયાર થએલો સમગ્ર પાક જોધને, 'પ્રસાદમાદ્યાત્મ્યને જાણનારા
 આ મુનિ પાર્વદાદિકને આટલો પાક પર્યાસ નહિ થાય' એમ મનમાં
 વિચારીને શ્રીહરિએ જોળનપગીના કાનમાં કહ્યું કે-આ થકી બીજું
 પેડા આદિક લક્ષ્ય અને ઘણું ઘૃતાદિ સત્ત્વર પુરમાંથી મંગાવો
 ॥૧૭-૧૮॥ તે પછી અનુજાને અનુસારે જોળનપગીએ પ્રેરેલા પરિચા
 રકો પુરમાં સત્ત્વર પ્રવેશ કરીને પેડાપ્રમુખ લક્ષ્ય તાબા પિતળના
 વિશાળ થાળમાં સ્વયં લરીને તેને માથે લધને શ્રીહરિ સમીપે આન્યા
 ॥૨૦॥ એજ અવસરમાં સૂર્યપુરથકી આવેલા લાલચદ્રાદિ લાલિક ભક્ત-
 જનો ભગવાનની પ્રસન્નતામાંટે અરફી પેડાથી ભરેલા પાત્રો પોતાના ખલા
 ઉપર મુકીને ભગવાન પાસે આન્યા ॥૨૧॥ ચુરતપુરવાસી હરિભક્તોની
 તે સમયસમુચિત સેવાને જોધને તેમની ઉપર પ્રસન્ન થએલા ભગવાને
 મદહાસ કરતા થકા તે લાલચદ્રપ્રમુખ ભક્તોની બહુ પ્રશંસા કરી ॥૨૨॥
 તેટલાકમાંજ મથુરાપુરના હરિભક્તોએ આવીને ભગવાન સાથે બહુ કાળના
 પરિચયના અભાવને લીધે લય પામ્યા હોય એમ ધીમે ધીમે આવીને
 ભગવાનના ચરણસન્નિધિમાં ભેટતરીકે આલેલો પિંડકપુજ પર્વતને
 આકારે કયો ॥૨૩॥ ત્યારપછી મુનિજનેશ્વર ભગવાન અતિહર્ષ પામીને
 પોતાના સર્વ પાર્થદીને જોલાવીને 'તમો સર્વે યથાયોગ્ય પક્ષિબધ અહીં

મોક્ષમરં ભવન્તો યથોચિતં પદ્ધિશ્ચ ઇત્યુવાચ ॥૨૪॥ ઉપાવિશંસ્તે
 શુચયોઽથ ભૂત્વા હર્યાજ્યા પદ્ધિશ્ચ એવ સર્વે । તાવદ્વિચિન્ત્ય
 પ્રમુરાજુઘાવ મુનીનપિ સ્નાનનુગાંશ્ચ મોક્ષમ્ ॥૨૫॥ હર્યાજ્યા-
 ઽતિદૃષ્ટા યુગપદપદ્મતસ્વાસનસ્થાનકન્યા ઉત્ફુલ્લામ્બોજવત્રાઃ
 કરધૃતકરકાન્ધૂનયન્તોઽતિવેગાત્ । પશ્ચાર્દ્રા મોક્ષમાયુર્હરિષ
 દનદશ સાધુસદ્ધા હસન્તો મિક્ષાપાત્રાણિ હર્ષાદ્રુતપદગમના
 વિભ્રતસ્તે શુર્ચામિ ॥૨૬॥ તાનાગતાન્પ્રણમતો મુકુન્દો હર્યનુજ્યા ।
 યથોચિતં યથાસ્થાનમુપાવીવિશદસ્યઃ ॥૨૭॥ તતઃ સૂતા માગ-
 ધાશ્ચ ગાયકા વાઘવાદકાઃ । નિપેદુર્મોક્ષમાગત્ય ચન્દિનશ્ચાજ્યા
 હરેઃ ॥૨૮॥ દીપાનાં રાજયસ્તત્ર વમૂવુર્હિ સહસ્રશઃ । દુર્ગાળ્યાસ-

જમવામાટે જલદી બેસી બલ' એમ બોલ્યા ॥૨૪॥ તે પછી તે સર્વે
 પાર્ષદો પાણિપાદનુ પ્રક્ષાલન કરી પવિત્ર થઈ હરિની આજ્ઞાથી જમવા
 માટે પંક્તિબધ બેસી ગયા. આ અવસરમા ભગવાને 'સાધુઓનેપણ
 જમાડવા બેઠાએ અને તેઓ પ્રથમ પક્તિને યોગ્ય છે' એવો વિચાર કરીને
 પોતાસાથે આવેલા અને દેશાતરમાથી આવેલા તે મુનિઓને પણ જમવા
 વાસ્તે બોલાવ્યા ॥૨૫॥ શ્રીહરિએ બોલાવેલા, બોલાવામાત્રથી અત્યંત
 આનંદ પામેલા, એક સાથેજ પોતપોતાના આસનસ્થાન કંથાનો તેની
 તેજ સ્થિતિમા જેમણે લાગ કરી દીધી છે, પ્રહર્ષથી પ્રકુક્ષિત મુખકમળ
 જેમના છે, પોતપોતાના હસ્તમા ધારેલા કમંડળાને દલાવતા, કાષ્ઠ તું
 બીના શુદ્ધ લિક્ષાપાત્રોને ધારી રહેલા, ભગવત્પ્રસાદમા સમધિક આદરને
 લીધે તીવ્ર વેગથી જલદી આવી આવતા, ભગવાનના વદનારવિંદનેજ
 બેઠા રહેલા એવા સાધુસંઘો પચાર્દ્ર-પાણિપાદનુ પ્રક્ષાલન અને આચમન
 કરીને જમવામાટે હસતાહસતા આવ્યા ॥૨૬॥ જલદી જમવામાટે
 આવેલા, શ્રીહરિને પ્રણામ કરતા તે સાધુસંઘોને ભગવાનની આજ્ઞાથી
 મુકુંદાનંદ વર્ણુએ 'હું શ્રીહરિનો મુખ્ય સેવક છું' એવા ગર્વે વર્ણત થઇને
 યથોચિત યથાસ્થાન બેસારી દીધા ॥૨૭॥ તે પછી ભગવાનની આજ્ઞાથી
 સૂત માગધ ગાયક વાઘવાદક બન્દિ આદિક બીજાઓપણ આવીને જમવા

ન્નેદાકાળાં મોજકાનમિતો નૃણામ્ ॥૨૧॥ મર્યાદયોપવિષ્ટેષુ તેષુ
 સર્વેષુ પદ્ધિશઃ । આશાપયામાસ વિમુઃ પરિવેષ્ટું દ્વિજાંસ્તતઃ ॥૨૦॥
 દશા દ્વિજા યે શતશઃ પ્રીતયે સહુરોઃ પ્રભોઃ । વચ્ચકચ્છાઃ
 ક્ષણેનૈવ ચકુસ્તે પરિવેષણમ્ ॥૨૧॥ દત્ત્વાદૌ મોઝ્યપાત્રાણિ તતસ્તે
 જલગર્ગરીઃ । ગૃહીત્વા વિમરામાસુદપાત્રાણિ સત્વરમ્ ॥૨૨॥
 તતઃ પદ્ધિફ્રમેણૈવ યથોચિતમસમ્પ્રમાઃ । અન્યોન્યાસ્પૃષ્ટશાકાદિ
 પરિવેષણમાચરન્ ॥૨૩॥ દૃષ્ટ્વાથ ગૌર્જરીં રીતિં પરિવેષણચાતુરીમ્ ।
 પાશ્ચાત્યા જહસુઃ કેચિત્પ્રદાશંસુચ્ચ દાક્ષિણાઃ ॥૨૪॥ વ્યજનાનિ

માટે બેસી ગયા ॥૨૮॥ તે સમયે તે પંક્તિસ્થળમાં દીવાઓની પંક્તિઓ
 હળરોહળર થઈ હતી ભોજન જનસમાજની યોગરદમ ભોજનસંજ્ઞ-
 મનો નિરીક્ષક જનસમુદાય ઘાટા કીધા જેવો ઓઠવાયો હતો ॥૨૯॥ તેઓ
 સમસ્ત યથામર્યાદા પંક્તિબંધ બેસી ગયા પછી લગવાને અનુશા
 આપેલા, પીરસવામાં પ્રવીણ તે પાચક વિગ્રો સોએસો સદ્ગુરૂ તે શ્રીહ-
 રિની પ્રસન્નતા માટે કટિબંધનથી દૃઢ કચ્છ બાંધીને કણભાંજ સર્વને
 પીરસી વળ્યા ॥૩૦-૩૧॥ તેનો કેમ કહે છે—તે રસોયા વિગ્રો પ્રથમતો
 ભોજનપાત્ર-પતરાળાં પડીયા આપીને, પછી જળ ભરેલી ગાગરોં મહણ
 કરીને જલદી પાનીયપાત્રમાં પાણી પુરાવીને, પછી વ્યવસ્થા વિના પંક્તિના
 અનુક્રમથીજ યથોચિત શાકાદિકનો એક બીજાને સ્પર્શ ન થાય એમ
 જુદું જુદું પીરસવા મંડયા ॥૩૨-૩૩॥ તે સમયે તે આ ગુજરાત દેશની
 પીરસવાની ચાતુરીને જોતા અને પાકવિચિત્રતાને નહિ જાણતા પશ્ચિમ
 દેશના જનો ‘આ અનેક પ્રકારનું જુદું જુદું શું પીરસે છે ? વિવિધ શાક
 બાકના અલપઅલપ પીરસણથી ભોજનપાત્રને પરિપૂર્ણ કરે છે પણ
 એક જાતના ઘી શર્કરાપ્રાય મીઠક શીરો આદિક હરકોઈ એક રાશિથી
 પરિપૂર્ણ કેમ કરતા નથી ?’ એમ વિચારીને પોતાના દેશમાં તેનો અભાવ
 છે માટે વિસ્મય પામીને હસવા લાગ્યા અને વિવિધ શાક પાકાદિકના
 રસના અલિપ્ત દાક્ષિણ્યોત્તો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા ॥૩૪॥ સર્વના પાત્રોમાં
 પીરસેલાં વિવિધ વ્યજનો અને ઝરણી પેડા લાડુઓ પાત્રની વિશાળતાને

विचित्राणि पर्वापिण्डकलङ्कुकाः । सर्वेषामेव पात्रेषु नाऽऽपुरन्यो-
न्यमिश्रताम् ॥३५॥ सर्वं सर्वेषु पात्रेषु परिवेपितमीश्वर । विलो-
क्याज्ञापयामास भोक्तुं सर्वान्निजाश्रितान् ॥३६॥ सुखाद् भोजनं
प्रीत्या कुर्वद्भवस्तेभ्य ईश्वर । लङ्कुकान् दापयामास पिण्डकांश्च
पुन पुनः ॥३७॥ तृप्तान् सर्वान् सदन्नेस्तानिच्छतः स्वकरार्पितम् ।
ज्ञात्वा स्वयं शुचिर्भूत्वा चकार परिवेषणम् ॥३८॥ तृप्तानामपि
तेषां तत्प्राप्तं भगवतः करात् । नाभूदरोचकं किञ्चिल्लङ्कुकादि
मुहुर्मुहुः ॥३९॥ ओदने भुज्यमानेऽथ धारयैव ददद्भुतम् । रक्षि
समापयामास तेषां वै भोजने ग्रभु ॥४०॥ तन्नान्तं भोजनमिति

क्षीधे अने पीरसनाराणी कुशणताने क्षीधे परस्पर मिश्रत्वावने नञ
पात्र्या ॥३५॥ सर्वना सर्व पात्रोभा सर्व पात्र पीरसाध गभेक्षो जेध
लक्ष्मिने लगवाने सर्व निजश्रितोने जभवानी आज्ञा आपी ॥३६॥ स्वत
स्वाद् अने वणी लगवत्प्रसाद होवाथी सुखाद् लोभ्य वस्तुने प्रीतिथी
जभता ते मुनिआदिक्ते दर्शनदान भाटे पक्षिभा विररता लगवाने लङ्कु
किङ्क क्रीक्री प्रीतिथी पीरसाध्या ॥३७॥ सुखाद् अचथी तृप्त थया
छे तथापि पोताना हस्ततण्ठी साक्षात् समर्पेत्वा सुपावन भोदकादिक्ते
जभवा धिच्छता ते सर्वेने लक्ष्मिने लगवान् स्वय हस्तपादनी शुद्धि करीने
पीरसवा क्षाया ॥३८॥ अत्यत तृप्त थयेलापण तेओने लगवानना
करतण्ठी वारवार प्राप्त थतु ते लक्ष्य लङ्कुकादि काधपण अश्चिकर
न थयु किंतु शुभाणवानी येठ अतिश्चिकर थयु ॥३९॥ लात जभवानो
आरल थता लगवाने धाराथीज घणु घृत पिरसीने लोकाओनी लोभ
नमा इयि सपूर्ण करी ॥४०॥ ते समये 'तक्तात जतु लोभन' लोभनने
अते तो अवश्य तक् (छस) जेधजे' जेम सालिप्राय परस्पर जोलता
सोमादि पार्यदोने 'तक्ना उन्धारणु भिषथी जेमने दुध जेधजे छीजे'
जेम तेमना हृद्गत अलिप्रायने ललता लगवाने दण्णी शुद्ध साकरे
सहित दुध पायु (ते पार्यदो पय प्रिय होवाथी सोपडास तक् शब्दथी
पयने सूयवता थका 'तक्तात लोभन' जेम जोटया तेमना आवा अलि

વદતઃ પાર્પદાનથ । સશર્કરં પયોઽપિપ્યત્તર્હોઽઙ્ગિતવિદીશ્વરઃ ॥૪૧॥
 નિપિચ્યમાનં હરિણા પયઃ પાંત્રેષુ ધારયા । આપૂર્ય તાનિ ભૂમૌ ચ
 પ્રયાતિ સ્વ તતસ્તતઃ ॥૪૨॥ સમ્મુલ્લસ્ય સોમસ્ય પયઃશ્વેતાસ્યદ-
 ર્શનાત્ । મૃશં જહાસાલર્કસ્તુ સ્વયં ભૂયઃ પયઃ પિવન્ ॥૪૩॥ પાત્ર-
 મસ્યાપતદ્રૂમાવદ્દહાસં પ્રકુર્વેતઃ । બ્રહ્મસત્તેન ભગવાન્દાસયન્ન-
 તોઽલિલાન્ ॥૪૪॥ યયમાનન્દયન્મતાન્મોજયામાસ સોઽનઘ ।
 સન્તુષ્ઠાંસ્તાંશ્ચ વિતાય ચક્રે સ્વકરશોધનમ્ ॥૪૫॥ અન્યોન્ય-
 સોપરિ જનાઃ સ્પાદસ્પર્શકામ્પયા । પતિપ્યન્તીતિ તત્સ્થાનાઙ્ગ-
 ન્તુમૈચ્છદરિસ્તતઃ ॥૪૬॥ મથોઽષ્ટેસ્તાન્ હરિઃ પ્રાહ પ્રેક્ષકા
 મોજકાશ્ચ મો । સં સ્વં સ્થાનં પ્રયાતાઘ શ્વશ્ચાઽઽયયાત
 સત્પરમ્ ॥૪૭॥ ભવન્તઃ સમ્યગ્ચન્તુ પાવકાઃ પરિવેપકાઃ । इति

માયને આ ભગવાનજ ભણતા હોવાથી પયઃપાન કરાવ્યું) ॥૪૧॥ તે
 સમયે ભગવાને પાત્રોમાં ધારાથી રેડવા માંડેલું પય તે પાત્રો ભરાઈ જતાં
 ભૂમિ ઉપર અહીં તહી વહેવા લાગ્યું ॥૪૨॥ સન્મુખ બેઠલા સોમવર્માનું
 પયઃપાનથી ધ્રોણ થએલું મુખ દેખીને અલર્ક ભક્ત ફરીથી પણ પયઃપાન
 કરતા થકા બહુ હસવા મંડ્યા ॥૪૩॥ તે સમયે ખડખડાદ હાસ કરતા
 તે અલર્કના કરથાથી પયઃપાનપાત્ર પૃથ્વી ઉપર પડી ગયું, તેથી
 જમતા સમસ્ત જનોને હસાવતા ભગવાન્ બહુ હસવા લાગ્યા ॥૪૪॥ હે
 રાજન્ ! એરીતે ભક્તજનોને આનંદ આપતા થકા તેમને જમાડીને તેમને
 અત્યંત તૃપ્ત થએલા ભણીને ભગવાને પોતાના હસ્તની શુદ્ધિ કરી ॥૪૫॥
 તે પછી ભગવાન્ આ સર્વે જનો મારા ચરણારવિંદના સ્પર્શની 'હું પહેલો
 હું પહેલો સ્પર્શ કરું' એવી સ્પૃહાથી પરસ્પર ઉપરાઉપરી પડતા થકા
 આવશે, તો આ સ્થાન થકી જતા રહેવું, એવો વિનિશ્ચય કરીને તે જનો
 પ્રતિ ઉચ્ચ સ્વરથી બોલ્યા કે-હે મારાં દર્શન કરનારા જનો ! તથા હે
 મુનિપ્રમુખ જમનારા જનો ! તમો સર્વે આજ પોતપોતાને નિવાસ સ્થળે
 બાંધો, તે આવતી કાલે મારાં દર્શન કરવા ફરી સત્વર આવો ॥૪૬-૪૭॥
 એરીતે તે સર્વેને અનુશા આપીને અને પાચકો તથા પરિવેપકોને પણ

चाक्षापयामास पाचकादीनपि प्रभुः ॥४८॥ इत्यनुज्ञाप्य तान्सर्वा-
न्भक्तकल्पद्रुमः प्रभुः । जय सच्चिदानन्देति प्रोच्य स्वं पीठमाययौ
॥४९॥ सम्यग्भुक्तीक्षणेन प्रमुदितवदनः स्वीयपादाधितानां
पश्यन्वद्वाञ्छलीस्तानतिमधुरदशा भक्तनारीनरौघान् । कट्यां
दत्तैकपाणिश्चपलतरपदैर्घावितस्वानुयायी बिभ्रद्दोष्णा च वेनं
हरिरखिलगुरुः पीठमध्याकरोह ॥५०॥ भुक्त्वाऽऽचान्ताश्च ते
सर्वे पार्षदाद्या मुहुर्मुदा । वीक्षमाणा हरिं दूरात्स्वं स्वं स्थानं
ययुस्ततः ॥५१॥ उच्चपीठं समासीने तदा योगीश्वरे प्रभौ ।
जनसङ्घो नृपागच्छद्गुणकच्छपुराद्भुतम् ॥५२॥ प्रणम्य स हरिं
भक्त्या मानितस्तेन सादरम् । उपहारानुपानीतानर्पयामास

‘तमो सर्वे सारी रीते जगो’ ऐम आशा आपीने, लक्ष्मोना मनोरथो
भूवामां कटपवृक्षश्च ते आ महाप्रभु श्रीहरि ‘जय सच्चिदानन्द’ ऐम
भोक्षीने पोताना सिंहासनमां विराजमान यथा ॥४८-४९॥ ते समयनी
श्रीहरिनी दिव्य शोभाने अनुवर्षुवे छे-पोताना लक्ष्मोने भुक्ति मुक्ति
आपनाश, लक्ष्मज्जोये इडी रीते प्रीतिपूर्वक कराता पोताना प्रसादना
लोचनना निरीक्षणीय आनन्दित मुष्मारविदवाणा, मे हाथ लोडीने दर्शन-
भाटे उक्षा रडेला अपरिभित लक्ष्म नरनारीज्जोने प्रेम मधुर दृष्टिवडे
निरीक्षणी करता, कटितट डपर ऐक डाया हाथने धारी रडेला, अटअट
भगला मुक्कावडे पोताना अनुयायिज्जोने होडावता, जमला करमा नेतरनी
नानी सोटीने धारी रडेला, समस्त जगतना सहजुश्च लयवान श्रीहरि
पोताना सिंहासनमां संराजमान यथा ॥५०॥ पार्षदप्रभुभ ते सर्वे
लक्ष्मज्जो जग्गीने यजु करवापूर्वक हस्तमुष्मनी शुद्धि करीने, सिंहासनमा
विराजमान लयवानने प्रहर्षेथी दूर यडीज्ज वारंवार लक्ष्मि विनयसहित नि
रभता थडा ते स्थण थडी पोतपोताने निवासस्थाने गया ॥५१॥ हे नृप !
महायोगीश्वर प्रभु श्रीहरि छिन्नत सिंहासनमा विराजमान यथा ते समये
लृगुकच्छपुर थडी हरिजनसंघ छितावणी आवीने लयवानने लक्ष्मिथी
प्रलाभ करीने तेभले यथायोग्य सत्कार क्यो थडो तेमना यरवुनी सचि-

તત્ક્ષણમ્ ॥૫૩॥ વિલમ્બકારણં પૃષ્ઠસ્તદાનીં હરિણા સ ચ ।
 ગત્રીમદ્ગં મહીનદ્યામુક્તવાવાસાય જગિમવાન્ ॥૫૪॥ તદર્પિતાનિ-
 શ્વદંડાન્સુવર્ણકદલાનિ ચ । વીક્ષ્યામૃતફલાનીશઃ સ્વપુરસ્તાદ-
 વૈક્ષત ॥૫૫॥ સ્વસ્ય પૌરાણિકં વિપ્રં દૃઢાવદ્ધકટિં સ્થિતમ્ । નતાંસં
 મયરામં ચ નાચિકેતં સમૈક્ષત ॥૫૬॥ પ્રયાગજિતમાહાથ મહસ-
 ન્મગવાન્વચઃ । અધાશનેચ્છા ભવતાં વર્તતે વા ન વા દ્વિજ !
 ॥૫૭॥ સ પ્રાહાસ્તિ શ્વુદુદ્ધોઘસ્તથાપ્યધ્વથમાર્દનાત્ । નાથ પાકં
 કરિષ્યામઃ સ્વપ્સ્યામઃ પ્રાશ્ય ચૈ વયઃ ॥૫૮॥ હરિસ્તમાહાથ
 હસન્કદલાનિ ઘૃતં સિતામ્ । ભવન્તઃ સમ્યગશન્તુ શ્વઃ કર્તવ્યં

ધિમા આલેલી શેલડીના દડા કેળા આદિક બેટો આદરથી તત્ક્ષણ અર્પણ
 કરીને કૃતાર્થ થયો ॥૫૨-૫૩॥ તે સમયે ભગવાને ‘તમારે માર્ગમા વિલંબ
 કેમ થયો ?’ એમ વિવળકારણુ પ્રતિ પુછેલા તે ભર્યનિવાસી ભક્તો મહી
 નદીમા બળદગાડી ભાગી જવારૂંપ વિલબનિમિત્ત નિવેદન કરીને, પછી
 ભગવાને અનુજ્ઞા આપવાથી ઉતારો કરવા ગયા ॥૫૪॥ તે પછી ભર્યના
 ભક્તોએ ભેટમાં અર્પણ કરેલા શેલડીના દડો, સોનેરી કેળા અને ભમ-
 રફળને ભેદને, સભામા બેઠેલા જનોને ભેટા, પોતાની પાસે કેટલ દૃઢ
 બાધીને બેઠેલા પ્રયાગજીત નામના પોતાના પૌરાણિક વિપ્રને તથા વૃદ્ધવયને
 શ્રીધે નમતા ખમ્મા જેમના છે એવા મયાશમ વિપ્રને તથા નાચિકેત
 નામના વિપ્રને ભેદને તેમના પ્રતિ ભગવાન્ હસતા હસતા વચન બોલ્યા
 કે-હે દ્વિજે ! આજ તમારે ત્રણેયને જમવાની ધન્યા છે કે નહિ ? ॥૫૫-
 ૫૭॥ એરીતે ભગવાને કહેલા તેઓ બોલ્યા કે-શુભતો ઘણી લાગી છે,
 પણ માર્ગપરિશ્રમ પીડાને શ્રીધે અત્યારે અમો પાક કરવા તો રાજિમાન
 નથી, તો કેવળ જળપાન કરીને સુઈ રહીશું ॥૫૮॥ તે વિપ્રોનું તેનું વચન
 સાંભળીને તેમના અભિપ્રાયને જણતા શ્રીહરિ દ્વિચિત્ત હસતા થકા એમ
 બોલ્યા કે-તમોને અત્યારે ક્ષુધા લાગી છે એ નિશ્ચિત છે અને આવતી
 કાલે એકાદશીનું ઉપોષણમત અવશ્ય કરવાનું છે, કેવળ પાનીયપાનથી
 ક્ષુધા મટશે નહિ, અને તેથી ઉપવાસ કરવોપણ કાંઈ પડશે, તો તમો

વ્રતં યતઃ ॥૫૯॥ इत्युक्तवन्तं तं ग्राह स ग्रहस्य द्विजोत्तमः ।
इच्छेयं सफलैवास्तु कृपानाथ ! तवाधुना ॥६०॥ ततो ददौ स
भगवांस्तेभ्यस्त्रिभ्योऽपि भूरिशः । रम्भाफलानि पक्वानि शर्करां
चातिनिर्मलाम् ॥६१॥ इयतीयतीति गिरा निषेधद्भ्योऽपि
पाणिभिः । तेभ्यः पुनः पुनः प्रादात्कदलानि च पर्पिकाम् ॥६२॥
ततश्च दापयामास प्रस्थत्रयमितं घृतम् । पयोभृतां च कलशौ
भगवान्प्राक्षणाप्रियः ॥६३॥ इत्तं भगवता सर्वं गृहीत्वा तच्च ते
त्रयः । जग्मुः स्रोत्तरणस्थानं भारावनतकन्धराः ॥६४॥ फलानां
हरिदत्तानां माधुर्यं ते मुहुर्मुहुः । प्रशंसन्तः फलाहारं चकिरे तत्र
वाङ्मयाः ॥६५॥ सन्तुष्टास्ते ततः प्रोचुस्तुन्दभ्रामितपाणयः ।

ત્રણેય જણાઓ આ સોનેરી કેળાને ઘી સાકરમા સંમિશ્રિત કરીને યથેચ્છ
જમો ॥૫૯॥ આ પ્રકારે કહેતા શ્રીહરિ પ્રતિ પૌરાણિક પ્રયાગજીત વિમ્-
વર્ય હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-હે ભગવન! આપ કૃપાનાથની આ
ધિષ્ઠા હમણાજ સફળ થાવ, જે આપ કૃપાથી આપતા હો અને જમ-
વાની આશા કરતા હો તો અમો ગ્રાહણો જમવા તૈયારજ છીએ ॥૬૦॥
એવું વચન સાંભળ્યા પછી ભગવાને તે ત્રણેય વિપ્રોને પાકા બહુ કેળા
અને નિર્મળ સાકર આપી ॥૬૧॥ ‘એટલીજ અલ છે’ એવા અભિ-
પ્રાયથી ‘એટલી એટલી’ એવી વાણીવડે અને હાથ હલાવાવડે પ્રતિવેદ
કરતા પણ તે વિપ્રોને ભગવાને ફરી ફરી કેળા બરણી આદિક આપ્યુ
॥૬૨॥ તે પછી વળી ગ્રાહણપ્રિય આ ભગવાને ત્રણ પ્રસ્થ (૭ શેર)
પરિમિત ઘૃત અને આખડી લેસના દુધથી ભરેલો પિતળનો વડો
આપાવ્યો ॥૬૩॥ તે ત્રણેય વિપ્રો ભગવાને આપેલું તે બધું બાધી લઇને
મસ્તકે મુકેલી પોટલીના લારથી નમી જતી છે એવા જેમની એવા થકા
ધીમે ધીમે પોતાને ઉતારે ગયા ॥૬૪॥ ઉતારે જઇને ત્યાં તેઓએ ભગ-
વાને આપેલા ફળોની મધુરતાને વારંવાર વખાણતા થકા ફળાહાર
કર્ચો ॥૬૫॥ ફળાહારથી અત્યંત તૃપ્ત થએલા તેઓ ઉદર ઉપર વારંવાર

ફલાદારઃ સદેધાસ્તુ માસ્તુ પાકપરિધમઃ ॥૬૬॥ સર્વાન્ સન્તો-
 પયિત્વેતથં મક્તાંસ્તન્નાગતાન્નિજાન્ । અચિકીર્ષદ્દરિરપિ કર્મ સાય-
 ન્તનં સ્વકમ્ ॥૬૭॥ ઉત્તીર્ય પીઠાત્કરસંશ્ચયૈવ દૂરે પ્રકુર્ષન્ જનતાં
 જનેશઃ । યુક્તસ્તદા પઞ્ચપપાર્પદૈઃ સ્વેર્નિવેશનં સ્વીયમુપાજગામ
 ॥૬૮॥ સ્નાત્વા વિશુદ્ધે વસને વસિત્વા પ્રવાસધર્માનુસૃતો યથા-
 વત્ । સન્ધ્યાદિ કર્માચરત્વીશ્વરોઽપિ ધેવોદિતં ગ્રાહયિતું સ્વકી-
 યાન્ ॥૬૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे
 वृत्तालयदोलोत्सवे भगवत्पार्षदादिभोजनानन्दनिरूपणनामा पञ्चाशत्तमोऽ-
 ध्यायः ॥५०॥

વામ કરને ફેરવતા થકા 'આવો ફળાદારજી અમોને સદૈવ મળો, પાક
 કરવાનો પરિશ્રમતો નજ રહો' એમ પરસ્પર જોડ્યા ॥૬૬॥ હે રાજન્!
 એરીતે વૃત્તાલયપુરમા આવેલા સમસ્ત સમાશ્રિતોને સંતોષીને, પછી
 થીહરિએ વાહ્નિઓને સાયસમયે સમુચિત સંધ્યાવંદનાદિક કર્મ કરવાની
 ધિછા કરી ॥૬૭॥ તે સમયે સમસ્ત જનતાના સ્વામી શ્રીહરિ સિંહા-
 સન થકી હિતરીને પોતાના પાંચ છો પાર્ષદોથી વિદાધને, માર્ગમાં
 ચોમેર પ્રસરતા જનસમાજને હસ્તસંસાથીજ દૂર કરતા થકા પોતાના
 નિવાસ સ્થાને આવ્યા ॥૬૮॥ આવીને સ્નાન કરીને વિશુદ્ધ વસ્ત્રોને
 પહેરી ઝોઢીને, પ્રવાસમાં વિદિત વિધિને અનુસરીને યથાવિધિ સંધ્યાદિ
 કર્મ કર્યું 'જો હું કદાચિત્ અપ્રમત્ત થઈને કર્મમાં ન વર્તું તો આ પ્રધાય
 મનુષ્યો મારા માર્ગને અનુસરે. હું કર્મ ન કરું તો આ સર્વે
 લોકો હિતસન થઈ જાય' આવા આશયથી સ્વયં સર્વેશ્વર હોવા છતાં
 પણ પોતે વેદોક્ત ધર્મ પોતાના આશ્રિત વર્ણો વિગેરેને ગ્રહણ કરાવા તે
 કર્મ કર્યું ॥૬૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને.. તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલય-
 દોલોત્સવે ભગવત્પાર્ષદાદિભોજનાનંદનિરૂપણનામા પંચાશ-
 ત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૦॥

સુવ્રત ઉવાચ—પુરેऽપિ ભક્તૈઃ પુરુષૈઃ સ્ત્રીમિશ્ર નૃપ ! તત્ક્રતે ।
 ફલાહારસ્ય સામગ્રી તદર્હા સમસાધ્યત ॥૧॥ ધર્મસ્થયા ભક્તયા
 ચ ગજ્ઞાનાઙ્ગયા તુ વિપ્રયા । સૂરણાદિ ઘૃતેનૈવ પચ્યતે સ્વ વિશોધિ-
 તમ્ ॥૨॥ સ્વારિકાક્ષીરિકા ચક્રે સચ્છદ્ધાટકપૂરિકાઃ । તયા ચ
 પિણ્ડકાઃ શુભ્રાઃ પર્પિકા ચ મનોહરા ॥૩॥ કૃત્વૈતઘોઙ્ગવલે પાત્રે
 નિધાયાહ પુરૌકસઃ । મુખ્યાન્મક્તાન્મવન્તોઽન્ન હરિમાનયતેતિ સા
 ॥૪॥ યૌઘનાશ્વાદિમિરથો પસ્ય તન્ન સ ચાર્પિતઃ । પુરાગમાય મુ-
 પ્ત્યર્થ પ્રમુસ્તાન્પ્રત્યુવાચ હ ॥૫॥ અત્યન્તજનસમ્મર્દે કથં પુરિ મમા-
 ગમઃ । ભવેત્તતોઽન્નાઽનયત કિન્ચિદ્ધ્રુવ્યં પયોઽથ વા ॥૬॥ તતસ્તૈઃ

અધ્યાય ૫૧ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! વળી પુરમાં હુબેરાદિ ભક્ત પુરુષોએ
 અને માન્યા આદિક ભક્ત સ્ત્રીઓએ લગવાનના ફળાહાર માટે તેમના
 ઉપયોગમા આવે એવી શુદ્ધ સામગ્રી ધર્મમાર્ગમાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળી ગંગા
 નામની ભક્ત બ્રાહ્મણી પાસે તૈયાર કરાવી રાખી હતી તે આ ગંગાએ
 છરીથી છોલીને શુદ્ધ કરેલું સૂરણ રતાળું પરવળ વિગેરેનું શાક કેવળ
 ઘૃતમાંજ પકવ કરીને અને ખારિકા ક્ષીરિકા (ખારેકોની ખીર) તથા શ્રેષ્ઠ
 શીંગોડાની પુરીઓ તથા શ્વેત પેંડા તથા મનોહર બરણી વિગેરે બનાવીને
 ઉજનવળ પાત્ર (થાળ) માં ભરીને, પુરજનોમાં મુખ્ય જોબનપગી
 હુબેર પટેલ પ્રમુખ ભક્તોના પ્રતિ ‘ફળાહારની સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર થઈ
 ગઈ છે, તો તમે લગવાનને અહીં તેડી લાવો’ એમ કહ્યું ॥૧-૪॥ તે પછી
 તથાસ્તુ કહીને જોબનપગી વિગેરે મુખ્ય ભક્તોએ લગવાનની સમીપે
 જઈને ફળાહાર નિમિત્તે પુરમા પધારવાની આર્થના કરતાં તેમના પ્રતિ
 મહાપ્રભુ શ્રીહરિતો—‘જનસમાજની ઘણી ગર્દાવાળા નગરમાં મારાથી
 કેમ આવી શકાય ? તો ચત્કિચિત્ ભક્ષ્ય કે દુધમાત્ર અહીંજ લાવો’

૧ આ અધ્યાયમા ભક્તોધીન લગવાને ભક્તજનોના મન પ્રીલુપ્ત માટે કરેલી
 ફળાહાર લીવાનું વર્ણન કર્યું છે

પ્રેપિતો દૂતો ગત્વા તાઃ પ્રાહ યોપિતઃ । નાયાત્યત્ર હરિસ્તસ્માદ્દક્ષ્યં
 નયત તત્ર વૈ ॥૭॥ આજ્ઞાકર્યોઽય તાઃ સર્વા ભક્તા માન્યામુષાઃ
 સ્ત્રિયઃ । શ્રુત્વા તદ્વત્તવચનં ગદ્ગામાદુસ્તથૈવ તાઃ ॥૮॥ નાયાત્યત્ર
 હરિસ્તસ્માત્ સ્વાયં પાત્રે નિધાય તત્ । ત્વમાયાહિ ગૃહીત્વૈવ ઘયં
 ગચ્છેમ તત્પુરઃ ॥૯॥ ધર્મજ્ઞા સા તતો માર્ગે હાસ્પૃશ્યસ્પર્શશઙ્કયા ।
 ઘૃતપકાદિ તત્ત્વાયં સર્વં પાત્રે વમાર હ ॥૧૦॥ પિધાયાન્યેન
 પાત્રેણ તદ્વધ્વા શાળવાસસા । કરેણૈકેન જગ્રાહ દ્વિતીયેન ગલન્તિ-
 કામ્ ॥૧૧॥ સાયપાત્રકરા ગદ્ગા તાશ્ચ નાર્યસ્તતો યયુઃ । રાજમાર્ગે
 વિહાયૈવ માર્ગેણાન્યેન સત્વરમ્ ॥૧૨॥ પુરાદ્દદિશ્ચ નિર્વાન્તિ ભ-
 ક્તાસ્તા યાવદુત્તુકાઃ । તાયત્તત્રાપિ સદ્ગાતો જનાનામભયન્મહાન્

એમ બોલ્યા ॥૫-૬॥ હે રાજન્ ! આતું લગવાનું વચન સાંભળીને
 ભોખનપગી પ્રમુખ લક્ષ્મીએ મોકલેલા દૂતે પુરમાં જઈને માન્યા આદિક
 અમળાઓને કહ્યું કે-ભગવાન અહીં નહિ આવશે, મારે તમોજ જમ-
 વાનું ત્યાં લઈજાઓ ॥૭॥ આતું દૂતનું વચન મુંઝીને શ્રીહરિની આરાપરા-
 યણુ માન્યાપ્રમુખ સમયે ભક્ત સ્ત્રિયોએ ગંગાપ્રતિ જેમ દૂતે કહ્યું હતું
 તેમજ કહ્યું કે-શ્રીહરિ અહીં જનસમુદાયની બારે બીડયના લયને લીધે
 નહિ આવશે, તો તમો આ બધું કરેલું ખાવ શુદ્ધ પાત્રમાં ભરીને તમોજ
 લઈને અમારી સાથે ચાલો, અમો સર્વે શ્રીહરિની સમીપેજ જઈએ
 છીએ ॥૮-૯॥ એરીતે કહેલાં ગંગા ધર્મજ્ઞ હોવાથી માર્ગમાં અસ્પૃશ્ય
 જનના સ્પર્શની શંકાને લીધે ઘૃતમાં પકવ કરેલું સૂરણુ આદિક તે સમયે
 ખાધ રૂપાના પાત્ર (થાળ) માં ભરીને, બીજા તેનાથી પણ મોટા પાત્રથી
 તે રૂપામય પાત્રને ઢાકીને, રાણના વસ્ત્રથી (કંતાન) બાંધીને, તે ખાધ-
 પાત્રને એક કરમાં લઈને અને બીજા કરમાં કનકમય ઝારીને લઈને
 ત્યાંથી નીકળ્યાં. તેમની સાથે બીજા માન્યા આદિક ભક્ત નારીઓ શ્રીહ-
 રિનાં દર્શન કરવાના મહોત્સાહથી નીકળી, નીકળનાં રાજમાર્ગને જન-
 સંગની ઘણી ગર્દાવાળો ભેધને તેને ત્યાગ કરીનેજ અન્ય માર્ગથી સત્વર
 નીકળી. તે માર્ગમાં પણ જતા આવતા જનમંડળની બારે બીડય થઈ ગઈ

॥૧૩॥ યાવત્તાસ્તત્સ્થલાદીપત્પરાવૃત્તિ પ્રકુર્વતે । તાવત્કુવેરમકેન
જનાન્ દુરયિતું પથિ ॥૧૪॥ પ્રેપિતા આયયુર્વેંગાચ્છૂરા રાજમટાઃ
પુરઃ । કરેષુ યદ્વીર્ધતો દૂરદૂરેતિ વાદિનઃ ॥૧૫॥ પુરઃસૈરશ્ચ તૈઃ
પદ્મૈરુર્ધ્વહસ્તૈઃ કૃતે પથિ । ચેલુસ્તાઃ શતશો યોપા દૂરાદૈક્ષન્ત ચ
પ્રમુમ્ ॥૧૬॥ અચાચ્યાં સોઽપિ તા દૂરાદૃષ્ટા વેત્રધરાંસ્તથા ।
જહાસ ચ વિવેદૈવ શાઘમાનીતમિત્યપિ ॥૧૭॥ ઉપેત્ય તાસ્તં નૃપ !
મક્તયોપા નવા હરિં દૂરત્ત યવ તસ્થુઃ । તદ્ગદ્યપાત્રં પુરતોઽસ્ય
મૃમૌ ધૃત્વા તતઃ સાપિ નનામ ગદ્ધા ॥૧૮॥ સાયન્તનં સોઽપિ
વિધિં વિધાય પ્રક્ષિપ્ય કન્દાદિષુ સૈન્ધવં તત્ । નિવેદ્ય કૃષ્ણાય

હતી ॥૧૯-૧૩॥ તે જનોના પરસ્પર ધસારાને લીધે આગળ જવા માટે
અસમર્થ એવી તે ગંગાદિ અખળાઓ તે સ્થળ થકી જનસંઘના અડ-
વાના લયથી જેટલાકમાં કિંચિત્ પાછી વળે છે તેજ સમયે લક્ષ્મી કુબેર
પટેલે જતા આવતા જનોને દૂર કરવા જલદી મોકલેલા, શૂરવીર, જન-
સંઘના રક્ષણ માટે અંગદીય રાજાએ યોજેલા રાજભટ્ટો ‘દૂર ખસો દૂર
ખસો’ એમ બોલતા થકા નેતરની સોટી હાથમાં લઈને વેગથી તે સ્ત્રિયોની
આગળ આવી પહોંચ્યા ॥૧૪-૧૫॥ તે સ્ત્રિયોની આગળ ચાલતા, જન-
સંઘને દૂર કરવા જેવા હાથ જેમણે કર્યા છે એવા તે પગપાળા રાજભ-
ટ્ટોએ જતા આવતા જનોને દૂર કરીને કરી આપેલા માર્ગમાં સોએ સો
તે સ્ત્રિયોએ ચાલતાં દૂરથીજ પ્રભુ શ્રીહરિને બોયા ॥૧૬॥ શ્રીહરિ પણ તે
સમસ્ત સ્ત્રિયોને હસ્તમાં નેતરની સોટી ધારીને આગળ ચાલતા રાજભ-
ટ્ટોએ કરી અપાતા માર્ગાવકાશમાં ધીમે ધીમે આવતીને દક્ષિણ દિશામાં
દૂરથી દેખીને, ‘મારે માટે ખાવાનું લાવે છે’ એમ બાણીને તે સ્ત્રિયોના
ઉત્સાહાતિશયને લક્ષમાં લઈને મંદમંદ હસવા લાગ્યા ॥૧૭॥ હે નૃપ ! તે
સમસ્ત લક્ષ્મી ભગવાનને પામીને પ્રણામ કરીને દૂરજ ઉભી રહી
કૃણાહાર સામગ્રીને ઉપાડી લાવનાર ગંગા પણ તે ખાદ્યપાત્ર ભગવાનની
આગળ ભૂમિઉપર યુદ્ધીને પ્રણામ કરીને તે સ્ત્રિયોની સાથે દૂરજ ઉભા
રહ્યા ॥૧૮॥ ભગવાન તો સાયંસંધ્યોપાસનાદિ સર્વ વિધિ સમાપ્ત કરીને,

ચ મક્તુષ્ઠ્યે મોક્તું સ્વયં પૂર્વમુત્તો ન્યપીદત્ ॥૧૯॥ પીતં વાસો
 વસાતઃ સિતતિલકધરઃ સ્કન્ધદત્તોત્તરીયઃ સ્વાહુલ્યાઽઽપૃશ્ય
 કન્દાદ્યપિ ચ તદમિધાં પૂર્વમાપૃચ્છ્ય ગદ્ગામ્ । સ્ત્રીપુતૈરાત્મમક્ત
 મિત્તહસિતમુલ્લૈરીક્ષ્યમાણઃ સદૂરાદ્રાસે ગ્રાસેઽમ્બુપાનં વિદધદલિ-
 લદ્દમ્ભૂપતેઽમુક્ત મૂમા ॥૨૦॥ મધુરંસ્તુ નિજાહુલ્યા પદાર્થાનસ્પૃ-
 શાત્મભુઃ । સર્વેયાં પ્રીતયે કિન્નિહુમુજેઽન્યત્સતાંપતિઃ ॥૨૧॥ હ્રમો-
 ઽસીતિ તત્તદ્ધોક્ત્વા શિષ્ટાદ્યમમત્રકમ્ । દાસેભ્યો દાપયિત્વેય

સૂરણશાકાદિકમાં લવણ નાળીને, શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરીને, સ્વયં અશના
 પિપાસાએ રહિત છે પણ લક્ષ્મણનોના મન પ્રીલુન માટે પૂર્વમૂખે જમવા
 બેઠા ॥૧૯॥ તે સમયની શ્રીહરિની દિવ્ય શોભાને અનુવર્ણવે છે-હે ભૂપતે !
 રેશમી પીતાબરને પહેરી રહેલા, ખભા ઉપર યજ્ઞોપવીતને આકારે લાલુ
 ધારેલું રેશમી ઉત્તરીય વસ્ત્રથી શોભાન, એ ત્વલક્ષ્ણ તિલકથી અલકૃત
 લાલદેશ જેમનો છે, આવી ભોજનસમયમા સમુચિત વસ્ત્ર તિલકા-
 દિકની શોભાવડે લક્ષ્મણનોના મનનેત્રને આકર્ષણ કરતા, પાકકર્ત્રી
 ગંગાના લાવાતિશયથી તેની ઉપર સંતુષ્ટ થએલા, પોતાની જમવા
 હસ્તની તર્જની આંગળીથી તેને કંદાદિકનો સ્પર્શ કરીને, તેનાં તેનાં
 નાભોને પણ આ ગંગાના મન પ્રીલુન માટે લાલે નગ્ન બલુતા હોય એમ
 તેને પ્રથમ પુછતા, અનુક્રમે એક એકને અદપ અદપ જમતા, ગ્રાસે ગ્રાસે
 જળપાનને કરતા, દિવ્ય શોભાના દર્શનથી ઉપજેલા આનંદાતિથયે
 પરિપૂર્ણ એવા પોતાના નરનારી લક્ષ્મણે મંદહાસસહિત દૂરથી નિરીક્ષણ
 કરેલા, સ્વયં સ્વલક્ષ્મણે કૃપાથી નિરીક્ષણ કરતા એવા ભૂમા (સ્વરૂપ
 સ્વભાવથી મોટા) યજ્ઞભોક્તા ભગવાન શ્રીહરિ દુગાહાર કરવા લાગ્યા
 ॥૨૦॥ સતાંપતિ પ્રમુ શ્રીહરિ જે મધુર પદાર્થો પેઠા જરૂરી આદિક
 હતા તે સર્વેને પોતાની આંગળીના સ્પર્શમાત્રથી સ્વીકારીને, બીજા
 જે સીંધોડાની પુરીઓ સૂરણ આદિક હતા તેને તો કિંચિત્ કિંચિત્ સર્વ
 લક્ષ્મણની પ્રીતિ માટે જમ્યા ॥૨૧॥ તે પછી ‘તમોએ ભાવપૂર્વક કરેલા
 આ અતિસ્વાદુ ભોજન પદાર્થોવડે હું હવે તૃપ્ત થયો છું’ એમ કહીને

જગ્રાહ ચુલુકોદકમ્ ॥૨૨॥ પ્રક્ષાલ્ય હસ્તૌ ચ મુરં સ્વાપસ્થાનમ-
ગાત્તતઃ । સ્વં સ્વં સ્થાનં યયુઃ સર્વે તદા મક્કાસ્તદીક્ષકાઃ ॥૨૩॥
ક્ષણં સુત્વાઽથ ચોત્થાય પાર્ષદં ગ્રાહ સત્ત્વરમ્ । અશ્વં સમાનયે-
તીશઃ સોઽશ્વમપ્યાનયદ્દુતમ્ ॥૨૪॥ તમાહરોહ ભગવાન્મક્કામ્ભી-
ષ્ઠફલપ્રદઃ । સર્વાવાસાન્ દ્રષ્ટુકામઃ પરિમેયપુરઃસરઃ ॥૨૫॥ દૂર-
દેશેભ્ય આયાતા મદર્થં હિ જના इमे । માભૂવન્કાપિ તે સ્થાને
ક્ષિપ્તા इति યયૌ સ તાન્ ॥૨૬॥ તતો જનાનાં સર્વેપામાયાસેષુ
પૃથક્પૃથક્ । ગત્વા તત્સ્વાસ્થ્યમાપૃચ્છ્ય ન્યૂનં યત્તદ્દાપયન્ ॥૨૭॥
સવિસ્મયં જનૈઃ સર્વેઃ પ્રણતોઽભિષ્ટુતશ્ચ સઃ । પુનઃ સસ્થાનમાગત્ય

અવશિષ્ટ ખાદ્યવાળુ તે પાત્ર પોતાનો પ્રસાદજ એક બોજ્ય જેમને છે
એવા પોતાના પાર્ષદોને મુકુંદાનંદવર્ણિ દ્વારા અપાવરાવીને, સ્વયં ચળુ
કરીને હસ્ત મુખને પ્રક્ષાલન કરીને, પછી શયનસ્થાનને પામ્યા. એટલે
તેમનાં દર્શન કરનારા સમથ ભક્તોપણુ પોતપોતાના નિવાસસ્થાને ગયા
॥૨૨-૨૩॥ શયનસ્થાનને પામીને મુહૂર્તમાત્ર શયન કરીને, એકદમ
ઉઠીને નામ નામના પાર્ષદને સત્ત્વર અથવા લાવી આપવાનું કહેતાં તેણે
તત્ક્ષણજ લાવી આપેલા અથવા ઉપર બેસીને, પરિશિત પાર્ષદોથી પરિ-
વીર્યાએલા તે આ ભક્તોના સકળ કૃણપ્રદાતા ભગવાન સર્વ ભક્તોના
ઉતારા ભોવામાટે નિકળ્યા ॥૨૪-૨૫॥ ‘જે હેતુ માટે આ ભક્તજનો
મારે વિષે નિરતિશય પ્રીતિને લીધે દૂર દેશથી અહીં આવ્યા છે
માટે તેઓ કોઈપણ સ્થાનમાં કલેશ લેશને નજ પામે એરીતે મારે
તેમની સલાવના કરવી’ એવો સંકલ્પ કરીને તેમના તેમના નિવાસ
સ્થાને સ્વયં ભગવાન ગયા ॥૨૬॥ તે પછી ભગવાને સર્વ જનોના જુદા
જુદા ઉતારા પ્રતિ જઈને તેમનું સ્વાસ્થ્ય પુછીને, જેજે ઉપકરણાદિ
ન્યૂન હતું તેને અપાવ્યું ॥૨૭॥ હે શૂપતે ! પોતાના તે આ સૌલભ્ય
સૌશીલ્ય વાતસલ્ય વિગેરે કલ્યાણ ગુણગુણને લક્ષમાં લઈને વિસ્મય
પામેલા તે સમસ્ત ભક્તજનોએ નમસ્કાર કરેલા અને સ્તુતિ કરેલા
ભગવાન શ્રીહરિ ફરીથી સ્વસ્થાનમાં પાછા આવીને મુખેથી પોદી ગયા

સુલં સુધ્વાપ ભૂપતે ! ॥૨૮॥ ભક્તિં પરા નિરૂપધિં પુરમાનવાનાં
દેશાન્તરાગતનૃણાં ચ મુદ્ધુ* પ્રદાસન્ । અગ્રે સ્વસન્નિધિનિવિષ્ટવૃદ્ધ
દ્રુતાના નિદ્રાં સ કિશ્કિન્ દગમ્ ડરીચકાર ॥૨૯॥ इति श्रीसत्सङ्गि
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलेत्सवे भगवत् फला
हरलीलावर्णननामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥

સુમત ઉવાચ—અથ નિશોઽન્તિમયામ ઉપાગતે નિપુણવન્દિજનૈ.
સમુદીરિતામ્ । મધુરમદ્દલગીતતર્તિ પ્રમુદ્ધુતમવોધિ નિશમ્ય સ
ભૂપતે ! ॥૨૧॥ कृतदृढासन आत्मनि चात्मना निजमलौकिकमक्ष
रत परम् । अवलरूपमसौ पुष्पोत्तमाभिधमचिन्तयदेकमखण्डि-

॥૨૮॥ वृत्तालयपुरवासी जनो अने देशांतरभांशी आवेक्षा जनोनी
पोताविवे निष्कपट परा लज्जिता पोतानी सभ्रिये गेठेक्षा नैष्ठिकमतधारी
मुकुटानदादिकनी आगण वारेवारे वणाणु करता, सेवाभा समुपस्थित
थजेवी योगनिद्राने श्रीहरिजे पोताना नेत्रकमળना अत्र लागभा किंछि
न्मान अगीकार करी ॥२९॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने तृतीयप्रक-
ण्डे वृत्तालयदोलेत्सवे लगवतः इलाह्वारदीक्षानिश्पपुनामैक-
पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥

અધ્યાય ૫૨ મો.

સુમત-નપિ કહેછે—હે ભૂપતે ! તે પછી સત્રિનો અતિમ પ્રહર
પ્રાપ્ત થતા ગીતવાણમા નિપુણ બન્દિજનોએ રૂરી રીતે હિચ્ચારેલી,
શબ્દથી અર્થથી અને સ્વરથી મધુર જેવી ભગળ ગીતવાણીને સામળતા
મહાપ્રભુ શ્રીહરિ જલદી લગ્યા ॥૨૧॥ લગીને તેજ પર્યંકમાં દૃઢ પદ્મા-
સન કરીને આત્મનિ-આનંદમય દિવ્યરૂપ આત્મામા આત્મના-પોતાને
અસાધારણ જ્ઞાનરૂપ આત્મજ્યોતિષથી સર્વપર અક્ષર થકી પરતર
અચળ સ્વરૂપ સ્વભાવવાળુ અદ્વિતીય, પુરૂષોત્તમસંજ્ઞિત અખનિત

૧ આ ગાથામાં નેકાદમી તિલે લખાયે કરેલા શ્રીકૃષ્ણમહાપુજનો
મહો નન બ્રહ્મસિંઘાર્ય તખરો છે

તમ્ ॥૨॥ સ ચ તતઃ કૃતશૌચવિધિઃ પ્રમુર્છતિતિ ભક્તજનાહત-
વારિમિ । શુચિતરૈઃ ક્ષપનં વિદધે તત્ પરિદધો શુચિની સિત-
વાસસી ॥૩॥ સમુપવિદ્ય કુશાસન ઉત્તમે તિલકમૂર્ધ્વમસાવક-
રોત્તતઃ । પ્રથમમેવ ચકાર ચ નૈત્યકં વિધિમશેષજગદુચ્ચરીશ્વરઃ
॥૪॥ અથ તસ્મિન્ દિને ચક્રે શ્રીકૃષ્ણસ્ય મહાર્ચનમ્ । એકાદશીપુ
સર્વાસુ ક્રિયતે તેન યત્સદા ॥૫॥ આહૂતા ગ્રાહ્યણાસ્તેન તત્રાજ
મુશ્ચ ઘૈદિકાઃ । શાસ્ત્રોક્તલક્ષણૈર્યુક્તાઃ પૂજાવિધિવિશારદાઃ ॥૬॥
તં પૂજાં કારયામાસુર્ગ્રાહ્યણાસ્તે યથાવિધિ । જાનન્તો ધર્મમર્યા
દાસ્થાપનાર્થા હરેઃ કૃતિમ્ ॥૭॥ મળ્ડલં સર્વતોભદ્રં નાનારક્ષોપશો
ભિતમ્ । કૃત્વા તન્મધ્યભાગે ચ હૈમં કલશમાદધુઃ ॥૮॥ પશ્ચપ-

એશ્વર્યવાળુ, સમસ્ત હેય (હોય) વિરોધિ, આવા પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનુ
લક્ષણશિક્ષાભાટે ધ્યાન કરવા લાગ્યા ॥૨॥ ધ્યાન કરીને પછી ભગવાને
શૌચવિધિ કરીને, લક્ષ્મણનોએ લાવેલ નિર્ભળ જળવડે જલદી સ્નાન
કરીને, વિશુદ્ધ શ્વેત વસ્ત્રોને ધારીને, ઉત્તમ દર્શાસનમાં બેસીને, સચ્ચક્ર
ઊર્ધ્વપુરૂ તિલક કરીને, નિત્યપ્રાપ્ત સધ્યાદિ કર્મ પ્રથમજ કર્યું જે હેતુ
ભાટે આ ભગવાન સમસ્ત જગતના શુદ્ધ છે, માટેજ સ્વયં સર્વેશ્વર હોવા
છતાપણુ એમણે લોકશિક્ષાએ સર્વ ધર્મનુ અનુષ્ઠાન કરવુંજ બોધ્યે,
જેથી સધ્યાદિ નિત્યકર્મ કર્યું ॥૩-૪॥ નિત્યવિધિ ક્યાં પછી શ્રીહરિએ
શ્રીકૃષ્ણની મહાપૂજા જે પ્રત્યેક એકાદશીએ સર્વદા કરાતી હતી તે મહા
પૂજા તે દિવસે (ફાલગુન શુકલ એકાદશી તિથિએ) આગળ કહેશે
એવા પ્રકારથી કરી ॥૫॥ (આ તેનો પ્રકાર) ભગવાને બોલાવેલા, પૂજા-
વિધિમાં પ્રવીણ, શાસ્ત્રોક્ત ગ્રાહ્યલુપક્ષણોએ સંપન્ન, વૈદિક એવા હરિશર્મા
વિગેરે વિપ્રો ત્યાં આગ્યા ॥૬॥ આવેલા આ વિપ્રો 'ધર્મમર્યાદા સ્થાપન
માટે પ્રકટ થએલા ભગવાનની આ બધી કૃતિ પૂત્રવિધાનની પ્રવૃત્તિ
માટે છે' એમ બાણીને શ્રીહરિપાસે યથાવિધિ પૂત્ર કરાવા લાગ્યા ॥૭॥
તે ગ્રાહ્યણોએ રક્ત પીત નીલાદિ નાનાવિધ રંગથી સુશોભિત સર્વતોભદ્ર
મંડળ કરીને, તેના મધ્યભાગમાં પચ પદ્મવે યુક્ત અને સૂક્ષ્મ વસ્ત્રથી

હ્રવસંયુક્તં સૂક્ષ્મવસ્ત્રાભિવેષ્ટિતમ્ । તસ્યોપરિ શુભે પાત્રે રમ્યા-
સ્તરણમણિહતે ॥૯॥ શોભનાં પ્રતિમાં દૈર્ઘ્યી ધીકૃષ્ણસ્ય મનોહરામ્ ।
પ્રાણપ્રતિષ્ઠાં કૃત્વૈવ સ્થાપયામાસુરાદરાત્ ॥૧૦॥ તદ્ભદ્રદેવતા-
શ્રાન્યાઃ પાર્ષદાંશ્ચ યથાદિશમ્ । સ્થાપયામાસુરવ્યગ્રાસ્તન્બોક્તવિ-
ધિના દ્વિજાઃ ॥૧૧॥ પૂજાદ્રવ્યાણિ ચાહત્ય સ્વસમીપેઽલિલાનિ તે ।
પૂજામકાર્યન્યિગ્રા મન્વૈવૈદિકતાન્નિકૈઃ ॥૧૨॥ નારાયણેન મુનિના
કુર્વેતા ધર્મપોષણમ્ । પૂજાર્યાં ક્રિયમાણાયમાનન્દો ભુવ્યજાયત
॥૧૩॥ ધીનાઘેણુમૃદદ્ધાશ્ચ શઙ્ખદુન્દુભયસ્તથા । નાનાવિધાનિ ઘા-
યાનિ તપ્રાયાદન્ત વૈ મુદ્ધઃ ॥૧૪॥ તાવત્સહસ્રશસ્ત્ર હરેર્મકા હિ
યોયિતઃ । હતસ્તતઃ સમાજન્મુ પુરુષાશ્ચ સહસ્રશઃ ॥૧૫॥ સર્વે
મહાભીતાનિ તદાઽગાયન્મુદા મૃગમ્ । વેદઘોષં દ્વિજાશ્ચકુરુઃ

વાંટલા ઠનકકળશને સ્થાપન કરીને, તેની ઉપર સ્થાપેલા, રમણીય
આમળદનવૈદ્યી સુશોભિત શુભ પાત્રમા શ્રીકૃષ્ણની શોભાપમાન સુવર્ણ
મયી મનોહર પ્રતિમા સ્થાપન કરીને, પ્રાણપ્રતિષ્ઠાને કરીને, તેની પૂજા
કરાવાનો આદરથી આરભ કર્યો ॥૮-૧૧॥ તે પછી અન્ય મનવાળા
તે શ્રાક્ષણોએ શ્રીકૃષ્ણની અન્ય અગદેવતા કેશવાદિકની અને નદ
સુનદાદિ પાર્વદોની દિશાના અનુક્રમથી મથાવિધિ સ્થાપના કરી, તે પછી
તે વિગ્રો ચદન પુષ્પાદિ સમય પૂજા પદાર્થો પોતાની પાસે લાવી મેળ
વીને વૈદિક તથા તાનિક મંત્રોવડે પૂજા કરાવા લાગ્યા ॥૧૨॥ ધર્મસ્થાપન
માટે પ્રકટ થયેલા ભગવાન નારાયણમુનિએ મહાપૂજનો આરભ કરતા
શ્રુતિમા સર્વને મહાન આનંદ ઉપજ્યો હતો ॥૧૩॥ તે સમયે વીણા
વેણુ મૃદગ શખ દુન્દુભિ વિગેરે વિવિધ વાજીઓ વારંવાર વાગવા લાગ્યા
॥૧૪॥ તેટલાકમા હલરોહલ્લર હરિભક્ત સ્ત્રીપુરુષો અહીંથી તહીંથી
પૂજેતસવના દર્શનના સમુત્સાહથી સત્વર લા આવી પહોચ્યા ॥૧૫॥
તે સમયે ત્યાં સત્વર વેદમંત્રોને સમુત્સાહથી પકતા વિગ્રોનો ઉચ્ચ વેદ-
ઘોષ અને આનંદથી મગળ ગીતોને સુસ્વર ગાતા સમસ્ત હરિજનોનો
ગાનધ્વનિ ઓતા જનોના શ્રવણને અતિપ્રિય થયો હતો ॥૧૬॥ સ્વ૪

સસ્વરમુત્સુકાઃ ॥૧૬॥ બ્રાહ્મણોક્તક્રમેણૈવ ચકારાભ્યર્ચનં પ્રભોઃ ।
 ઉપચારૈ. પોઢશમિર્હરિરાવાહનાદિભિઃ ॥૧૭॥ પન્નામૃતેન સંજાપ્ય
 શ્રીકૃષ્ણં પયગાદિના । ચક્રેઽભિષેકં શુદ્ધોદૈર્મદાપુરુષવિદ્યાયા
 ॥૧૮॥ અમૂલ્યવસ્ત્રાભરણૈઃ પૂજયામાસ તં સ ચ । સુગન્ધિના ચન્દ-
 નેન પુષ્પહારેર્મનોહરૈઃ ॥૧૯॥ દત્ત્વા દશાઙ્ગં ધૂપં ચ દીપાંશ્ચ શતશો
 હરિઃ । નૈવેદ્યમર્પયામાસ વિવિધં સુમનોહરમ્ ॥૨૦॥ તતશ્ચ મધ્યે
 પાનીયમુત્તરાપોશનં તથા । દત્ત્વા તામ્બૂલપૂગાદિ ચક્રે નીરાજનં
 પ્રભોઃ ॥૨૧॥ દત્ત્વા પુષ્પાઞ્જલિં ભક્ત્યા નત્વા સાષ્ટાઙ્ગમાદરાત્ ।
 અર્થયિત્વા હરિસ્તે ચ પૂજાં તામસમાપયત્ ॥૨૨॥ પૂજાં સમાપ્ય
 વિધિવન્નિત્યદાનં વિધાય ચ । બ્રાહ્મણાન્ પૂજયામાસ સર્વાસ્ત્ર
 સમાગતાન્ ॥૨૩॥ ઘેનૂનાં ચ શતં પ્રાદાત્તતઃ સ્વર્ણ તિલાંસ્તથા ।
 શતશો રુપ્યમુદ્રાશ્ચ બ્રાહ્મણેભ્યો દદૌ પ્રભુઃ ॥૨૪॥ નાનાવિધાનિ

શ્રીહરિ સર્વશ અને સર્વ ધર્મના પ્રવર્તક છે પણ લોકોને શિખવવા
 સાડે વિપ્રોએ કહેલા કમથીજ આવાહન આદિક સોળ મહોપચારો-
 વડે શ્રીકૃષ્ણની મહાપૂજા કરી ॥૧૭॥ (તેનો પ્રકાર કહેછે) પપ્ર પ્રમુખ
 પચામૃતથી શ્રીકૃષ્ણને સ્નાન કરાવીને, પછી નિર્મળ જળવડે મહાપુરુષ
 વિદ્યા-‘જિત તે પુણ્ડરીકાક્ષ’ ઇત્યાદિ સ્તોત્રથી મહાભિષેક કર્યો ॥૧૮॥
 તે પછી અમૂલ્ય વસ્ત્રો, આભરણો, સુગંધિ ચંદન અને મનોહર પુષ્પ-
 હારોવડે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી ॥૧૯॥ તે પછી દશાંગ ધૂપ, સોએ સો
 દીપો સમર્પાને બહુ પ્રકારનું સુસ્વાદુ સુપાવન નૈવેદ્ય મધ્યે પાનીય સાથે
 નિવેદન કરીને, ઉત્તરાપોશન અર્પણ કરીને પછી સોપારી આદિકથી
 ભરેલી તાંબૂળખીડીરૂપ મુખવાસ સમર્પાને શ્રીકૃષ્ણની આરતી કરી
 ॥૨૦-૨૧॥ ત્યાર પછી પુષ્પાજલિ સમર્પાને ભક્તિથી સાષ્ટાંગ પ્રણામ
 કરીને આદરથી શ્રીકૃષ્ણની આર્ચના કરીને તે પૂજને પરિસમાપ્ત કરી
 ॥૨૨॥ પૂજને પરિપૂર્ણ કરીને યથાવિધિ નિત્યદાન કરીને ત્યાં આવેલા
 સમગ્ર બ્રાહ્મણોની પૂજા કરી ॥૨૩॥ તે પછી પ્રશુ શ્રીહરિએ ઘેનુદાન
 સુવર્ણદાન તિલદાન બ્રાહ્મણોને આપ્યું અને સોએ સો રૂપ્યમુદ્રાઓ વિપ્રોને

વસંતાનિ વિભૂષણાનિ દત્ત્વા તંતઃસંકલમ્બકજનેભ્યઃ રૂક્ષામ્ । વાતું
નિજં સ્વયસતેર્વહિરેત્ય પીઠમુચ્ચં સમારુહદુદારંચંચાઃ સંભૂપં ॥૨૫॥

इति श्रीसत्सद्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तांतयदोलो-
त्सवे भगवत्कृतश्रीकृष्णमहापूजेत्सवनिर्घणनामा द्विपद्याशतमोऽध्यायः ॥५२॥

મુગ્ધત ઉવાચ—તદા જયં જયેત્યેવં સર્વત્રૈકોઽમ્ભવંકુનિઃ । સાષ્ટાઙ્ગં
પ્રણિપત્યાદૌ ચક્રુસ્તદર્શનં જનાઃ ॥૧॥ મુહૂર્તમેવં સર્વેભ્યો દત્ત્વા
દર્શનમાત્મનઃ । તાંશ્ચોપવેશયામાસ હરિઃ સ્થાપનમુદ્રયા ॥૨॥
યથોચિતં ચ તે તત્ર નિપેદુઃ સકલા જનાઃ । સ્ત્રિયશ્ચ મુનયઃ સર્વે
વીક્ષમાણાઃ પ્રમોર્મુલમ્ ॥૩॥ તત્ર જ્ઞાનતપોવૃદ્ધા મુનયસ્ત્રવમતો

આપી ॥૨૪॥ હે ભૂપ ! નાનાવિધ વસ્ત્રો વિભૂષણો તેતે વિપ્રોને આપીને
પ્રદર્શ્ય પામેલા તે આ ઉદારશીલિ ભગવાન પોતાના સમયે ભક્તજનોને
પોતાનું અમૂલ્ય દર્શન દેવાની ઇચ્છાથી પોતાના નિવાસસ્થાન થકી બહાર
આવીને પોતાના ઉત્તર સિંહાસનમાં સંરાજમાન થયા ॥૨૫॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાંતયદોલોત્સવે ભગવત્કૃત-
શ્રીકૃષ્ણમહાપૂજેત્સવનિર્ઘણનામા દ્વિપદ્યાશતમેઽધ્યાયઃ ॥૫૨॥

અધ્યાય ૫૩ મો.

મુગ્ધતમહર્ષિ કહેછે—હે રાજા ! ભગવાન સમુત્તર દિવ્ય સિંહા-
સનમાં વિરાજમાન થયા તે સમયે સર્વત્ર ‘જય જય’ એવો એક મહાન
ધ્વનિ થયો હતો. ત્યાં આવેલા હબરોહબર ભક્તજનોએ પ્રથમ સાષ્ટાંગ
પ્રણિપાત કરીને ભગવાનના ચરણકમળનું સકળ મંગલકારી દર્શન
ઉભા રહીને કર્યું ॥૧॥ એરીતે મુહૂર્તમાત્ર સર્વે ઉભા રહેલા જનોને
પોતાનું દર્શનમુખ આપીને તે સર્વેને શ્રીહરિએ સ્થાપનમુદ્રાથી (એસારી
દેવાનો સંકેત) એસારી દીધા ॥૨॥ તરતજ તે સમસ્ત નરનારી હરિ-
જનો અને મુનિજનો ભગવાનના વદનારવિદનેજ એક નિહાળતા થકા

૧ આ અધ્યાયમાં સત્તામાં વિરાજમાન ભગવાનનું મુગ્ધ દેશીય ભક્તોએ
કરેલું પૂજન નિર્ઘણ કર્યું છે.

હરેઃ । તેપાં ચ પૃથ્વતઃ સર્વે નિપેદુર્મુનયોઽપરે ॥૪॥ ગૃહસ્થા લક્ષ-
 શસ્તાંશ્ચ સંવેષ્યૈવાર્ધચન્દ્રવત્ । નિપેદુર્દક્ષિણે ભાગે સન્મુખાશ્ચ
 હરેર્નૃપ ! ॥૫॥ અગ્રે વૃદ્ધાશ્ચ તત્રાપિ યુવાનો મધ્યદેશગાઃ । પૃથ-
 તશ્ચ કિશોરાચાસ્તસ્યુર્મર્યાદયાઽચિલાઃ ॥૬॥ પુરતો વામભાગે ચ
 હરેઃ સહાસ્તુ યોપિતામ્ । નિપેદુરસ્પૃશન્તો નૂન્સમેતા અર્ધચન્દ્ર-
 વત્ ॥૭॥ તસ્યુર્મર્યાદયા તત્ર યોપાસ્તા અપિ સર્વદાઃ । પાર્ષદાઃ
 સોમમુખ્યાશ્ચ પાર્શ્વયોસ્તસ્યુરીશિતુઃ ॥૮॥ સ્ત્રીપુંસાનાં મધ્યભાગે
 હરિપૂજનયાયિનામ્ । ધનુઃપ્રમાણવિતતં ઘર્ત્માકાર્યતઃ કણ્ઠઘત્ ॥૯॥
 મુનિભિશ્ચ જનૈઃ સર્વૈર્માનિતૌ તાવુભાવથ । રામપ્રતાપેચ્છારામૌ
 હરેરગ્રે નિપેદતુઃ ॥૧૦॥ સાનન્દમેવં સર્વેષુ નિપણ્ણેષ્વથ ગાયકાઃ ।

સભામાં યથોચિત બેસી ગયા ॥૩॥ (યથોચિતતા કહેછે) તેમાં જ્ઞાનવૃદ્ધ
 તપોવૃદ્ધ મુનિઓ તો ભગવાનના સમીપવર્તી દક્ષિણ ભાગમાં આગળ
 બેઠા. તેમની પાછળ ધીબા બધા મુનિઓ બેઠા. લક્ષ્યાવધિ ગૃહસ્થ
 ભક્તપુરૂષો મુનિઓને અર્ધચંદ્રાકાર વીંટાળીને ભગવાનને અભિમુખ મુખ
 રાખીને દક્ષિણ ભાગમાં બેઠા. ગૃહસ્થોમાંપણ આગળ વૃદ્ધો, મધ્યે યુવાનો
 અને પાછળ કિશોરો એવા અનુક્રમથી યથામર્યાદા બધાય બેઠા.
 ત્યાં આવેલા સ્ત્રિયોના સંધોતો શ્રીહરિની આગળ વામ ભાગમાં વૃદ્ધા
 તરૂણી કિશોરી એવા અનુક્રમથી પુરૂષસ્પર્શ જે રીતે ન થાય એરીતે
 અર્ધચંદ્રાકારે બેઠા. સોમપ્રમુખ પાર્ષદો ભગવાનના કિશિત્ પશ્ચાદ્વર્તી
 વામ દક્ષિણ ભાગમાં ઉભા રહ્યા ॥૪-૮॥ એરીતે યથાવિભાગ બેઠેલા
 સ્ત્રીપુરૂષોના મધ્ય ભાગમાં ભગવાનની પૂજા કરવા આવનારા જનોની
 ભગવાનની સન્નિધિમાં આવવાની અનુકૂળતામાટે દંડાકાર લાંબો અને
 ધનુઃપ્રમાણ (ચાર હાથ) પહોળો માર્ગ ભગવાનેજ કરાવ્યો ॥૯॥ તે પછી
 રામપ્રતાપ ઇચ્છારામ બન્ને ભગવદ્ભક્તાઓ મુનિજનો અને સમસ્ત
 સત્સંગિજનોએ સત્કાર કર્યા થકા ભગવાનના અગ્ર ભાગમાં બેઠા ॥૧૦॥
 આ પ્રકારે સમગ્ર જનો આનંદથી બેસી ગયા પછી જ્ઞાનકુશળ પરમભક્ત
 કેટલાક પ્રેમાનંદાદિ મુનિઓ વીણા મૃદંગ ઝરૂર કાંચ્યતાળ વિગેરે

મુનયઃ સ્વસ્વવીણાદિવાદ્યાનિ સમસજ્જયન્ ॥૧૧॥ વિપશ્ચિકા મૃદ-
 ક્લાંશ્ચ કાંસ્યતાલાન્સદ્ગર્જયાન્ । સજ્જીકૃત્ય સ્વરાલાપં કૃત્વા ગાય-
 નમાચરન્ ॥૧૨॥ મુહૂર્તે તેષુ ગાયત્સુ ભગવાન્સર્વદર્શનઃ । દેશાન્ત-
 રીયાનદ્રાક્ષીત્ સજ્જવાદ્યાન્ સ ગાયકાન્ ॥૧૩॥ તતો મુનીનનુ
 જ્ઞાપ્ય ગાતું તન્પ્રેરયત્પ્રભુઃ । તેષાં ગાયનચાતુર્યં જ્ઞાત્વા તાનત્વમા
 નયત્ ॥૧૪॥ સજ્જતાસાદિવાદ્યાં ચ દૃષ્ટ્વાઽથો વાદકાઘણિમ્ ।
 ગાયકાન્નિવરમય્યૈષ પ્રેરયન્સ કરેણ તામ્ ॥૧૫॥ અત્યુત્સુકાશ્ચ તે
 સર્વે સ્વસ્વવાદ્યાન્યવાદયન્ । તદ્દસ્તલાઘયં દૃષ્ટ્વા પ્રશશંસ ચ તાન્
 સ્વયમ્ ॥૧૬॥ ઘઘ્નાણિ ચ દ્વદૌ તેભ્યઃ સન્તુષ્ટો ભગવાંસ્તદ્રા । ઉદધાય
 સ તતોઽપદ્યત્ સર્વાં જનમયીં ભુવમ્ ॥૧૭॥ પૂજોપહારપાત્રાણિ

પોતપોતાના વાદ્યને સજ્જ-તે તે રાગગાનમા ઉચિત કરીને, સ્વરાલાપ
 કરીને ભગવદ્ભક્તિરસપ્રધાન પદ્યોને ગાવા લાગ્યા ॥૧૧-૧૨॥ મુનિઓ
 મુહૂર્તેપર્યંત ગાયન કરતા, સર્વેને સર્વેદા સાક્ષાત્કરવા સમર્થ ભગવાન
 શ્રીહરિએ પોતપોતાના વાદ્યને સજ્જ કરી રહેલા દેશાતરના ગાયકોને
 જોયા ॥૧૩॥ જોયા પછી તેમના અભિપ્રાયને બહુતા ભગવાને પ્રેમા
 નદાદિ બધેશા મુનિઓને મુહૂર્ત વિશ્રામ લેવાની આનુશા આપીને
 દેશાતરના ગાયકોને ગાવાની પ્રેરણા કરી તેઓ ગાયન કરતાં તેમની
 ગાનઠળાકૃશળતા બહુને તેમનું અભિનંદનથી સન્માન કર્યું ॥૧૪॥
 ત્યાર પછી તાસા વિચેરે વાદ્યને તૈયાર કરીને બહુ દૂર નહિ રહેલી વાદ્ય
 વાદક મડળીને લાળીને ભગવાને દેશાતરના ગાયક જનોને વિરામ પમા
 ડીને, હસ્તસસાથી વાદકમડળીને જ વગાડવાની પ્રેરણા કરી ॥૧૫॥
 પ્રેરણા કરેલા સર્વે વાદ્યવાદકો અત્યંત ઉત્સાહ પામીને પોતપોતાના
 વાદ્યોને વલડવા લાગ્યા તેઓના વાદ્યવાદનમાં હસ્તલાઘવને દેખીને
 સ્વયં શ્રીહરિએ તેમની પ્રશંસા કરી ॥૧૬॥ અને તે સમયે સતુષ્ઠ થએલા
 ભગવાને તેમને પોતાનાં મદાવએ આપ્યા તે પછી 'આ મદા જન
 સમવાયમાં કોણ કોણ દેવા દેવા મનોરથવાળા છે' એમ બહુવા માટે
 સ્વસિદ્ધાસનમાં જઈ ઉઠતા ભગવાને તે સર્વ પ્રદેશ જનમયજ જોયો

ધૃત્વા તાન્સમવસ્થિતાન્ । અજ્ઞાસીત્પૂજનં સ્વસ્ય કર્તુમત્યુત્સુકાજ્ઞ-
 નાન્ ॥૧૮॥ તેષાં મનોરથં પૂર્ણં કર્તું ભક્તપ્રિયઃ સ ચ । મેઘગમ્भी-
 રયા વાચા તાનુવાચ દયાનિધિઃ ॥૧૯॥ एकैकग्रामलोका ये ते
 संहत्य परस्परम् । पृथक्पृथग्निहायान्तु यूथशः सत्वरं जनाः ।
 ॥२०॥ पूजने दीर्घसूचित्वं न कार्यं चात्र केनचित् । आगन्तव्यं गते
 यूथे होकस्मिन्नपरेण च ॥२१॥ सुप्रत उवाच—प्रभो ! तथा करिष्याम
 इत्याज्ञां शिरसा हरेः । गृहीत्वा ते जनाश्चक्रुस्ततो भगवदर्चनम्
 ॥२२॥ तत्रादौ गौर्जरा लोका ह्यल्पसत्त्वाः पृथक् पृथक् । कोला-
 हलं प्रकुर्वन्तो यूथशस्तत्र चाययुः ॥२३॥ ददुर्मगवतै तसै वत्सा-

॥૧૭॥ તેમાં ચંદન પુષ્પાદિ પૂજોપહારોથી ભરેલાં રૂપાકિકનાં પાત્રોને
 પોતપોતાના હાથમાં લઈને ઉભા રહેલા, પોતાના પૂજનમાં અત્યંત
 ઉત્સાહવાળા, પૂજાવસરની રાહ ભેદ રહેલા કેટલાક જનોને બોલ્યા ॥૧૮॥
 તેઓનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા ભક્તપ્રિય દયાનિધિ તે આ ભગવાન
 મેઘગંભીર વાણીથી તેમના પ્રતિ બોલ્યા ॥૧૯॥ હે જનાઃ ! અહીં અસં-
 ખ્યાત ભક્તજનો પૂજોપહારો હાથમાં લઈને આવ્યા છે, પ્રત્યેકની
 તે તે પૂજા સ્વીકારવાનો અવસર તો અપર્યાપ્ત છે, તો જેઓ એક
 એક આમના લોકો હોય તેઓ પરસ્પર મળીને સંઘથી પૃથક્ પૃથક્
 સત્વર અહીં પૂજા કરવા આવો. કોઈએ પણ આ મારા પૂજનમાં દીર્ઘ-
 સૂત્રિપણું (વિલંબ) કરવું નહિ. એક સંઘ પૂજા કરીને બીજા ત્યારે બીજા
 સંઘે આવવું ॥૨૦-૨૧॥ સુપ્રતઃપિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાનનો
 આવો આદેશ સાંભળીને તે સર્વે જનો ‘હે પ્રભો ! તમારા કહેવા
 પ્રમાણેજ અમો કરીશું’ એમ પ્રતિવચન આપીને તે શ્રીહરિની આરાને
 મસ્તકે ચઢાવીને અનુક્રમે ભગવાનનું અર્ચન કરવા મંડયા ॥૨૨॥ તે
 જનોને મધ્યે પ્રથમ સ્વલ્પ શરીર સામર્થ્યવાળા ગુજરાતદેશીય એક
 એક આમના નિવાસી લોકો સંઘથી ભેગા મળીને પૃથક્ પૃથક્ પ્રહર્ષ-
 વેગથી સમુદ્બલેલા કોલાહળને કરતા થકા શ્રીહરિ સમીપે આવ્યા
 ॥૨૩॥ તે ગુજરાતી લોકોએ અત્યાદરથી ચંદન પુષ્પાદિવડે ભગવાનની

પિ સ્ત્રિરાણિ તે । ચન્દ્રનૈ પુષ્પહારૈશ્ચ પૂજયામાસુરાદતા ॥૨૪॥
 મલકારાંશ્ચ વિવિધાન્સૌવર્ણાન્મણિમણ્ડિતાન્ । અર્પયિત્વોપહારાંશ્ચ તદગ્રે નિવધુસ્તત ॥૨૫॥ અતીવ જલ્પતસ્તાશ્ચ તર્જન્યા નસિ
 દત્તયા । ન્યવારયત્સ ભગવાન્ પૂજાન્તે ચ વ્યસર્જયત્ ॥૨૬॥ તે
 વૃતા પીતસારાણાં પિણ્ડકાના ચ રાશય । ફલાનાં વિવિધાના
 ચ વિરેજુર્ગિરિસ્તાનુચત્ ॥૨૭॥ તદ્દેશીયા યોપિતશ્ચ ફલપુષ્પાદિ
 પાણય । હરે' પૂજાં વિધાયાશુ જમ્સુ જ્ઞેહાધિકા હરૌ ॥૨૮॥
 નિરપેક્ષોઽપિ ભગવાન્ભક્તાનામેવ તુષ્ટયે । ભૂષણાદીનિ કૃપયા સ્વી
 ચકાર સતા પ્રિય ॥૨૯॥ ભક્તોપનીતાન્ પૃથુકશ્ચુકાદીન્ નીહાર

પૂજા કરીને ઉત્તમ વસ્ત્રો અને અમૂલ્ય મણિજડિત સુવર્ણમય વિવિધ
 આભરણો અર્પણ કરીને, તે પછી તેમની આગળ વિવિધ ભેટો સમર્પણ
 કરી ॥૨૪-૨૫॥ સમર્થન સમયે સ્વભાવથીજ અધિક કોલાહળ કરતા
 તે ગુજરાતી જનોને શ્રીહરિએ નાસિકા ઉપર કુદેલી જમણા હાથની
 તર્જની આગળીવડે કોલાહળ થકી નિવારણ કર્યા અને જૂનની સમાપ્તિમા
 તેમની ઉપર સમગ્રગ્રહ કરીને વિસર્જન (સમીપ પ્રદેશ થકી દૂર)
 કર્યા ॥૨૬॥ ગુજરાતી સત્સંગિજનોએ તે સમયે સમર્પેલા પતાસા પેંદા
 અને વિવિધ ફળોના રાશિઓ શેવશિખરસદૃશ શોભતા હતા ॥૨૭॥ તે
 પછી શ્રીહરિમા નિરતિથય સ્નેહવાળી ગુજરાત દેશની સ્ત્રિયો વિવિધ
 ફળ પુષ્પ વગેરે વિભૂષણ વિગેરે ઉપહારો હાથમા લઇને સપથી સમીપે
 આવીને ભગવાનની પૂજા પરા ભક્તિથી કરીને જલદી ત્યાંથી આવી
 ગઇ ॥૨૮॥ પૂર્ણકામ હોવાથી નિરપેક્ષ એવાપણુ તે આ સતાપ્રિય
 ભગવાને ભક્તોની પ્રસન્નતામાટેજ કેવળ ભૂષણાદિકનો સ્વીકાર કર્યા
 ભગવાન્ ભૂષણપ્રિય નથી, કાચન કહો કે મણિ કહો પણ તે એક શ્રુતિકા
 વિકાર છે, તે સમસ્ત દેયવિશેષી (નિહોર) નિર્વિકારી ચાનાન મય
 ભગવાનનું ભૂષણુ થવાને યોગ્ય નથી, શ્રુતિકાવિકાર પિંડવિશેષનુ તો
 વિભૂષણુ થાય, ભક્તિથી ભક્તોએ અર્પણ કરેલું હોવાથીજ ભગવાનને
 પ્રિય થાય છે, માટેજ ભક્તોની પ્રીતિમાટે તે સર્વનો સ્વીકાર કર્યો ॥૨૯॥

ચન્દ્રાભિધતુન્નવાયઃ । સેવારત્નોઽસ્યૈવ વિધાય સદ્યસ્તદ્ધારણાર્હા-
સ્તમધારયચ્ચ ॥૩૦॥ इति श्रीसत्सन्निजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीय-
प्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे गुर्जरदेशस्थमच्छत्रमगवत्पूजननिरूपणनामा त्रिपद्या-
शतमोऽध्यायः ॥५३॥

સુમત ઉવાચ—ગ્રાચ્યોદીચ્યાસ્તતો લોકા નૃપાજગમુર્હરેઃ પુરઃ ।
મહાવલાઃ પ્રૌઢદેહા દીર્ઘનેત્રા મહામુજાઃ ॥૧॥ અમૂલ્યાનિ ચ
વસ્ત્રાણિ પુષ્પહારાન્મનઃપ્રિયાન્ । સહસ્રશો મૌકિકાનાં સ્ત્રજસ્તે ચ
સમાર્પયન્ ॥૨॥ તથાવિધાઃ સ્ત્રિયસ્તેષાં ધૃત્વા પાત્રાણિ પાણિષુ ।

લક્ષ્મીનોએ પોતાની શુદ્ધિથી નિર્ધારિલા માપથી સીવી લાવેલા વિશાળ
ચોળાદિક (જમા અંગરખા)ને તે સમયે ભગવાનની પરિચર્યામાંજ એક
તત્પર નીહારચંદ્ર નામનો દરજી શ્રીહરિના અંગમાં બરોબર બેસતા
આવી જમ એવા માપમાં કરીને તેને તત્ક્ષણજ ભગવાનને, ધારણ કરા-
વતો હતો ॥૩૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલ-
યદોલોત્સવે ગુર્જરદેશસ્થલક્ષ્મીકૃતભગવત્પૂજનનિરૂપણનામા ત્રિ-
પંચાશત્તમેઽધ્યાયઃ ॥૫૩॥

અધ્યાય ૫૪ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે નૃપ! સારપછી પ્રૌઢ આકૃતિવાળા, મહા
બાહુવાળા, દીર્ઘ નેત્રવાળા, મહા બળવાળા, પૂર્વ દિશાના તથા ઉત્તર
દિશાના હરિજનો શ્રીહરિની સમીપે પૂજા કરવા આવ્યા ॥૧॥ તે લક્ષ્-
મીનોએ મનઃપ્રિય ચંદન પુષ્પહારાદિકવડે પૂજા કરીને, અતે અમૂલ્ય
મહાવસ્ત્રો (શાલ કુશાલા શેલા વિગેરે) અને મૌકિક માળાઓ સોએસો
શ્રીહરિને સમર્પણ કરી ॥૨॥ તે પછી તેમની તેવી (પૂર્વોક્ત મહાબળાદિ
પુરૂષ વિશેષણોએ વિશિષ્ટ) સ્ત્રિયોએ સાકર આદિકથી ભરેલાં પાત્રો
(થાળ) હાથમા ધારીને સમીપે આવીને લક્ષ્મીથી ભગવાનની પૂજા

૧ આ અધ્યાયમાં તેતે દેશના સમસ્ત સત્સન્નિજનોએ નાનોપચાનોવડે કરેલા
ભગવત્પૂજનનું નિરૂપણ કર્યું ॥

પ્રમું પુપ્પુરાગત્ય મૃતાનિ શર્કરાદિભિઃ ॥૩॥ ઉપહારાન્સમર્પ્યાય
 ગચ્છદ્રવસ્તોભ્ય ઈશ્વરઃ । સ્વકળ્ઠતઃ પુષ્પહારાનુત્તાર્યેવ દદૌ મુદા
 ॥૪॥ ફલાનાં નૈકજાતીનાં શર્કરાણાં ચ રાશયઃ । દ્યરાજન્ત પ્રમો-
 રમે ગણ્ડશૈલા દ્યોગ્રતાઃ ॥૫॥ અથાગચ્છન્દાક્ષિણાત્યા વર્તુલો-
 પ્પીપમણ્ડિતાઃ । યદ્વકચ્છાદ્ય તદ્ધાર્યશ્ચપલા इव વિદ્યુતઃ ॥૬॥
 ઉપચારૈઃ પોઢશમિસ્ત આનર્ચ્યંયાવિધિ । તેષાં પૂજનચાતુર્યં દૃષ્ટ્વા
 તુષ્ટોઽમવદ્ધરિઃ ॥૭॥ પરિધાપ્ય ચ વાસાંસિ સિતપીતાદિગ્ણાનિ તે ।
 મૂષણાન્યપ્યનર્વાણિ યથાસ્થાનં ન્યધારયન્ ॥૮॥ કટકાનિ શુદ્ધ-
 લાનિ કરયોદ્યાપ્યધારયન્ । મહુલીપુ પ્રમોસ્તે ચ સદ્રક્ષા ઝર્મિકાઃ
 શુભાઃ ॥૯॥ કેયૂરાદીનિ વાહોશ્ચ કળ્ઠે સન્મૌક્તિકલ્પજઃ । શિર-

કરી ॥૩॥ ઉપહારો અર્પિતિ પાછા વળતા તે પ્રાચી ઉદીચી દિશાના
 હરિભક્તોને ભગવાને પોતાના કંઠ થકી પુષ્પહારો ઉતારીને પોતાનો
 પ્રસાદ વિશેષપણે જણાવ્યા હર્વથીજ આપ્યા ॥૪॥ તે સમયે તેઓએ
 સમર્પણાં નાના જાતીનાં મુસ્વાદુ ફળોના રાશિઓ અને શર્કરાના રાશિઓ
 મહાપ્રમુની આગળ સમુજ્જત ગડશૈલો (મહાપર્વત ઉપરથી પડી
 ગએલો મોટો પાથાણુ) જેવા વિરાજતા હતા ॥૫॥ સ્વાર પછી ગોળા-
 કાર (ચક્રી) પાવડીવડે અલકૃત મસ્તકવાળા દક્ષિણ દિશાના હરિભક્ત
 નરો અને તેમની પશ્ચાત્ કમ્પ ધારી રહેલી, વિજળીના જેવી ચપળ
 નારીઓ પૂજા કરવા આવી ॥૬॥ તે દક્ષિણાત્ય હરિજનોએ ધ્યાન
 આવાહનાદિ સોળ ઉપચારોવડે યથાવિધિ ભગવાનની પૂજા કરી
 તેઓનું પૂજનચાતુર્ય જોધને ભગવાન્ વિશેષપણે સંતુષ્ટ થયા ॥૭॥
 આ દક્ષિણાત્ય હરિભક્તોએ શ્વેત પીત રક્ત વસ્ત્રો પ્રીતિથી પહેરાવીને
 અમૂલ્ય આભરણોપણુ યથાસ્થાન ધરાવ્યાં (ભૂપણોની યથાસ્થાન ધાર-
 ણુતા કહેછે—) તે દક્ષિણાત્ય ભક્તોએ ભગવાનના હાથમાં (કાડામાં)
 ફડાં સાંકળા પહેરાવ્યાં. આગળીયોમાં ઉત્તમ રત્નજડિત શોભાયમાન
 મુવર્ણમય વીંટીઓ પહેરાવી ભુજમાં જાણુખધાદિક ધરાવ્યા ગળામાં
 શોભન ઉત્તમ મુત્રાહારો ધરાવ્યા. મસ્તકે સૂર્યસમાન તેજસ્વી દિવ્ય

સ્યધારયન્દિવ્યં કિરીટં સૂર્યવર્ચસમ્ ॥૧૦॥ કર્ણયોઃ કુણ્ડલે તસ્ય
હીરકાચલિભાસુરે । ધારયિત્વા વચન્ધુશ્ચ ગોઘૌ મૌકિકદામનીમ્
॥૧૧॥ કાર્શ્વી રત્નમર્યાં કટ્થાં નૂપુરાદીનિ પાદયોઃ । ધારયિત્વો-
પહારાંશ્ચ નિદધુસ્તસ્ય ચાગ્રતઃ ॥૧૨॥ નાનાવિધાનિ શ્વાયાનિ
કદલાનિ સહસ્રશઃ । આર્દ્રદ્રાક્ષાફલાનીક્ષૂન્મત્તયા તસ્મૈ ન્યવેદ-
યન્ ॥૧૩॥ મહાનીરાજનં ચાથ ગીતવાદિત્રપૂર્વકમ્ । કૃત્વા પુષ્પા-
જ્જલિં વત્ત્વા પ્રણમ્ય ચ તત્તો યયુઃ ॥૧૪॥ પ્રાસાદિકાનિ તેભ્યોઽ-
દાત્ફલાનિ ભગવાન્મુદા । પુષ્પાણાં ચ સમૂહા યે મુનિભ્યો વ્યમ-
જ્જતુ તાન્ ॥૧૫॥ ઉત્થાય તસ્યૌ પીઠે ચ તતઃ સચઃ સ ર્શ્વરઃ ।
તદા જય જયેત્યેવં ત્રિલોક્યામભવદ્ધનિઃ ॥૧૬॥ ભાસ્વદ્ધાસુરસ-

મુકુટ ધરાબ્ધો. કર્ણુમા હીરાઓની પંક્તિથી પ્રકાશમાન મકરાકાર હુંડળ
ધરાવીને લક્ષાટમા મોતીની દામણી બાંધી કટિપ્રદેશમાં રત્નમયી મેખળા
(કઠોરો) અને ચરણુમાં નૂપુરાદિકને પહેરાવીને શ્રીહરિની આગળ
વિવિધ ઉપહારો (ભેટ) મુકીને, નાનાવિધ પેંડા અરક્ષી વિગેરે ખાઘો,
હળશે કેળા, લીલી દ્રાખ, શેલડીના સાંઠા લક્ષિથી ભગવાનને નિવેદન
કર્યા ॥૮-૧૩॥ તે પછી ગીતવાદિત્રપૂર્વક મહાનીરાજન (આરતી)
કરીને પુષ્પાળળિ સમર્પીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને પૂજને પરિસમાપ્ત
કરીને ત્યાંથી ગયા ॥૧૪॥ પોતાની પૂજ કરીને પાછા વળતા તે દાક્ષિ-
ણાત્મ હરિજનોને વિવિધ પ્રસાદભૂત કૃષ્ણો હર્ષથી આખ્યાં પોતાના પ્રસાદ-
ભૂત જે નાનાવિધ પુષ્પહારો હતા તેતો મુનિઓને મથાયોગ્ય વહેંચી
આખ્યા ॥૧૫॥ તે પછી ભગવાન્ બહુ કળ બેસી રહેવાના શ્રમને
ટાળવા માટેજ શુ ? એમ તત્ક્ષણ ત્યાંથી ઉઠીને તેજ સિંહાસનમાં ઉભા
રહ્યા. તે સમયે ‘જય જય’ એરીતે થએલો ધ્વનિ ત્રિલોકીમાં વ્યાપી
ગયો. અથવા તે સમયે ‘જય જય’ એવો ધ્વનિ ત્રિલોકમાં પશુ થયો
હતો, એટલે તેતે લોકમાં રહેલા જનોએ જય જય ધ્વનિ કર્યો. અથવા
તે સમયે બહુ મુક્ત નિત્યમુક્ત રૂપથી રહેલા ત્રણેય પ્રકારના ચેતનવર્ગે
‘જય જય’ ધ્વનિ કર્યો ॥૧૬॥ તે સમયની શ્રીહરિની શોભાને અનુ-

ત્રિકીટવિલસત્પૂર્ણેન્દુવિમ્બાનનો નાનાલઙ્કૃતિભૂષણાક્ષમધુરઃ શ્રો-
 નિસ્વપાનિદ્રયઃ । કળ્પાત્પાદતલાઘચિન્નમગતૈઃ પૌષ્પેશ્વ મુક્તામ-
 યૈર્હારૈર્ભક્તમનોદ્ધરઃ સ ભગવાન્પર્યૈક્ષતાડ્ડત્મપ્રિયાન્ ॥૧૭॥ તાવ-
 ત્પાશ્ચાત્પુરુષા આયયુઃ સ્થૂલવેદનાઃ । ગુણેર્દ્વાદશભિર્યુક્તા પ્રાહ્લણા
 ભગવત્પ્રિયાઃ ॥૧૮॥ શસ્ત્રાસ્ત્રવિદ્યાનિપુણાઃ ક્ષત્રિયા દૃઢનિશ્ચયાઃ ।
 તદોપવિદ્ય તત્પૂજાં પ્રમુરઙ્ગીચકાર સઃ ॥૧૯॥ વિચિન્તા કુર્વંતઃ
 પૂજાં હૃદ્યા તાનપ્યતદ્વિદઃ । મૃશં જહાસ ભગવાન્હાસયન્મુનિમણ્ડ-

વર્ણવે છે—સૂર્યસમાન દેહીન્ધમાન દિવ્ય મુકુટથી સમલકૃત મુખઅર્ધ
 જેમનો છે, કડાં ખાણુખધ હાર આદિક વિવિધ દિવ્ય વિભૂષણ વિગેરે
 વડે અલકૃત દિવ્ય અંગ જેમનું છે, કટિતટ ઉપર મુઝ્યા છે એ જુજ
 જેમણે, કંઠપ્રદેશને આરણીને પાદતળપર્વત એક એક થઈ નીચે નીચે
 અનુક્રમે મળી રહેલા વિવિધ પુષ્પમય હારો અને મોતીમય હારોવડે
 સમલકૃત, આવી દિવ્ય શૌભાથી લક્ષ્મણનોના મનોનયનને હરનારા
 એવા ભગવાન શ્રીહરિ પોતાના પરમ પ્રિય સર્વ લક્ષ્મણનોને ચોમેર
 બોલા લાગ્યા ॥૧૭॥ તેજ સમયે મસ્તકે સ્થૂળ વસ્ત્ર (દેડો) બાધી
 રહેલા પશ્ચિમ દિશાના લક્ષ્મણ પુરુષો પૂજ કરવા આવ્યા તેમાં 'ધર્મજ
 સર્વ જ વ્રત ક્ષત્ર વામાસર્વ દ્વીરિત્તિક્ષાઙ્ગચૂવા । દાન જ વજ્રજ્ઞ ધૃતિ ।
 જામજ્ઞ ॥' આ સંનત્મુખાત મુનિએ કહેલા બાર ગુણોએ સપત્ત, ભગવાન
 પરમ પ્રિય જેમને છે અને ભગવાનને અત્યંત પ્રિય એવા પ્રાહ્લણો
 તથા શસ્ત્ર અસ્ત્ર વિદ્યામા નિપુણ, ચૌર્ય તેજ બળ આદિક ક્ષાત્ર સ્વભાવે
 સંપન્ન, ભગવાનમા દૃઢ નિશ્ચયે સપત્ત એવા ક્ષત્રિયો તથા ખીલ વૈશ્યો
 તથા શૂદ્રો, આ સર્વે સઘથી શ્રીહરિ સમીપે આવ્યા તે સમયે ભગવાને
 તેજ સિંહાસનમાં બેસીને તેમણે કરાતી પૂજ અંગીકાર કરી ॥૧૮-૧૯॥
 પ્રેમપૂર્વક ધોડશોપચારથી દાક્ષિણાત્મ જનોની પેઠ પૂજ કરવા પ્રવર્તેલા,
 તેના પ્રકારવિશેષમા પૂર્ણજ્ઞાને રહિત છે તથાપિ લક્ષ્મણી યથાકથયિત્
 પણ તેવા પ્રકારથી પૂજ કરતા અન-યલક્ષ તે પ્રાશ્નાત્મ જનોને બોધને
 (અજ્ઞાતપ્રકારમાપણુ લક્ષ્મણી પ્રવૃત્તિ છે એમ વિચારીને) ભગવાન

લમ્ ॥૨૦॥ પૂજયિત્વાથ તે તસૈ ચલાણ્યામરણાનિ ચ । દત્તોપ-
હારાન્ધિવિધાન્ યયુર્નત્વા તમીશ્વરમ્ ॥૨૧॥ તદ્દેશીયાઃ સ્ત્રિયશ્ચાથ
તોપયન્ત્યો મનઃપ્રિયૈઃ । પ્રમું વચોમિર્મધુરૈરુપાજગ્મુઃ સહસ્રશઃ
॥૨૨॥ ગાઢભ્રેહા ભગવતિ કૃશાન્નચ તપોવ્રતૈઃ । આતિથ્યે હરિ-
ર્મક્તાનાં નિપુણાશ્ચ જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૨૩॥ સર્જૂરસારિકાપૂગનાલિ-
કેરૈર્ઘૃતાનિ તાઃ । ઘૃહીત્વા ચારુપાત્રાણિ તત્રાગત્યાર્ચયન્પ્રભુમ્
॥૨૪॥ પીતસારાણિ શુભ્રાણિ પિણ્ડકાંશ્ચ મનોહરાન્ । દધાનાઃ
પૃથુભિઃ સ્થાલૈરુપ્યમુદ્રાશ્ચ કાશ્ચન ॥૨૫॥ શર્કરાપાત્રહસ્તાશ્ચ પર્પી-
પાત્રકરાઃ સ્ત્રિયઃ । તમભ્યર્ચ્યોપહારાંશ્ચ તદગ્રે નિદધુર્મુદા ॥૨૬॥
પયં સર્વેઽપિ તે લોકાઃ સ્વસ્વશક્ત્યનુસારિણીમ્ । પૂજાં ભગવતશ્ચ-

મુનિમહળને હસાવતા થકા સ્વયં અત્યંત હસવા લાગ્યા ॥૨૦॥ પાશ્વાત્
જનો પ્રભુની પૂજા કરીને તેમને અમૂલ્ય વસ્ત્રો આભરણો અને બહુ-
વિધ ઉપહારો અર્પણ કરીને તે સર્વેશ્વરને પ્રણામ કરીને ભાથી ગયા
॥૨૧॥ તદનંતર તે દેશની હબરોહબર સ્ત્રિયો કે જે ભગવાનમાં ગાઢ
સ્નેહવાળી, તેમના આરાધનરૂપ તપોવ્રત તત્પર, મારેજ કૃશ શરીર-
વાળી, વિજીતેન્દ્રિય, હરિભક્તોનું આતિથ્ય કરવામાં સમુત્સુક હુશળ
હતી, તે આ સ્ત્રિયો વિનયપ્રેમ મધુર, ભક્તિરસગર્ભિત, ‘જય જય’
હસાદિ મન પ્રિય વચનોવડે તે ભગવાનને સંતુષ્ટ કરતી થકી પૂજા કરવા
પાસે આવી ॥૨૨-૨૩॥ તેવી પાશ્વાત્ સ્ત્રિયોએ ખજૂર પારેક સોપારી
નાલીયેરથી ભરેલાં સુદર પાત્રોને લઈને ભા આવીને પ્રભુની પ્રેમથી
પૂજા કરી ॥૨૪॥ કેટલીક સ્ત્રિયો જેત પતાસાં પૃથુ સ્થાળમાં ભરીને, તો
કોઈ સ્ત્રિયો મનોહર પેંડા વિશાળ સ્થાળમાં ધારીને, તો કેટલીક નારીઓ
શર્કરા ભરેલાં પાત્ર હાથમાં લઈને, તો કેટલીક નારીઓ ખરડી
ભરેલાં પાત્રો હસ્તમાં લઈને સમીપે આવીને ભક્તિથી આણેલા તેતે
સર્વ ઉપહારો તેમના ચરણકમળની સન્નિધિમાં સંઘર્ષથી સમર્પીને
તેમની પૂજા કરવા લાગી ॥૨૫-૨૬॥ એરીતે તે સર્વ કોઈ લોકોએ પોત-
પોતાની શક્તિને અનુસારે વસ્ત્રો વિભૂષણો વિગેરે ઉપહારોને અર્પણ

કુર્મત્તયા પરમયા યુતાઃ ॥૨૭॥ પદ્મં પુષ્પં ફલં વાઽપિ દરિદ્રા અપિ
પૂરુષાઃ । દદુર્યત્તસ્વીચકાર ભાવગમ્યઃ સ ર્ઈશિતા ॥૨૮॥ રાજાનો
રક્તજીવાદ્ય દરિદ્રા ધનિનોઽપિ ચ । તુલ્યા ભક્તપ્રિયસ્યેતે સર્વે
સન્તિ હરેઃ કિલ ॥૨૯॥ પ્રેમ્ણા ભક્તેન પુંસા યત્પત્રં પુષ્પં ફલં
જલમ્ । સ્તુતિર્દુર્વાદિ વા દત્તં પ્રીત્યા ગૃહ્ણતિ તત્પ્રભુઃ ॥૩૦॥ અર્થો

કરતાથકા પરા ભક્તિથી ભગવાનની પૂજા કરી ॥૨૭॥ ફળમાત્ર કે પુષ્પ-
માત્ર કે પત્રમાત્ર જેને ભક્તિથી દરિદ્ર પુરુષોએપણુ આશીને અર્પણુ
કર્યું હતું તેને સર્વ પરા પ્રીતિથી ભગવાને અંગીકાર કર્યું, કેમકે તે આ
સર્વેશ્વરેશ્વર ભગવાન ભાવથીજ એક ગમ્ય છે ॥૨૮॥ રાજા હોય કે રંક
હોય, આદ્ય હોય કે અડિચન હોય, આ સર્વ કોઈ જનો ભક્તપ્રિય ભગ-
વાનને ભક્તપણે તુલ્યજ છે, રાજ્ય કે ધન આ ભગવાનના પ્રીણન માટે
નથી, એક ભક્તિજ ભગવત્પ્રીણન માટે છે, આ ભગવાન સર્વ ભૂતોમા
સમ છે, એમને કોઈ દ્રવ્ય નથી તેમ પ્રિય નથી ॥૨૯॥ (એજ અર્થને
સુરપદ્મ કહેછે) ભક્ત પુરુષે પ્રેમથી અર્પેલું ફળ પુષ્પ જળ કે પત્ર હોય,
તે પત્ર ભલે દુર્વાદિક હોય કે સ્તુતિ હોય તે સર્વને આ પ્રભુ પ્રીતિથી
ગ્રહણ કરેછે. અહીં જે સ્તુતિનું ગ્રહણ છે તે દુર્લાભ માટે છે, એટલે
પ્રેમથી કહેલી સ્તુતિનેજ જેમ એમ દુર્વાદિ પત્રનેપણુ પ્રેમથી પ્રતિગ્રહ
કરેછે. 'સ્તુતિર્દુર્વાદિ' એવો સમસ્ત (ભેગો) પાઠ હોય તો તેમાં પણ
આશય આજ છે અથવા આ પાઠમાજ 'સ્તુતિપૂર્વક દુર્વાદિ' એવો
અર્થ કરવો, 'દુર્વાદિ' ઉપરથી પત્ર પુષ્પાદિકનું ઉપલક્ષણ કરી લેવું,
એટલે 'પ્રેમથી સ્તુતિપૂર્વક અર્પેલું દુર્વાપત્ર કે પુષ્પફળાદિ' એવો
અર્થ થાય. 'સ્તુતં દુર્વાદિ' એવો પાઠ હોય તો પૂજામાં સ્તુત-પ્રશસ્ત
જે દુર્વા તુલસી આદિક, એવો અર્થ કરવો. તાત્પર્ય એવું કે પૂજામાં
સ્તુત જે વિહિત દુર્વા તુલસી આદિક અને જે અસ્તુત-અપ્રશસ્ત
યતિકચિત્ પત્ર પુષ્પાદિ તે સર્વ પ્રીતિથી અર્પવાને તુલ્યપણે ભગવાન
ગ્રહણ કરેછે. 'પદ્મં પુષ્પં ફલં તોય યો મે મલ્યા પ્રયચ્છતિ । તદદં

૧ 'સ્તુતં દુર્વાદિ' इति पाठान्तरम् ।

મુનીનપિ જ્ઞાત્વા સ્વપૂજનસમુત્સુકાન્ । પૂર્ણં કર્તું હ્યાદિદેશ તેપા-
મપિ મનોરથમ્ ॥૩૧॥ યથાલઘ્વોપચારૈસ્તે પત્રપુષ્પફલાદિભિઃ ।
પૂજાં ભગવતશ્ચક્રુઃ પ્રણમન્તસ્તપોધનાઃ ॥૩૨॥ એવં ભગવતા તત્ર
ભક્તકલ્પદ્રુમેણ ચૈ । સત્સક્તિનાં હિ સર્વેષાં કૃતાઃ પૂર્ણા મનોરથાઃ
॥૩૩॥ પરિતશ્ચ હરેરાસન્ ભૂષણાનાં સુવાસસામ્ । પુષ્પાણાં ચોપ-
હારાણાં વિચિત્રાઃ પર્વતાઃ કિલ ॥૩૪॥ દિવ્યોષ્ધીઠમાસીનસ્ત-
ન્મધ્યે ભગવાન્વ્રભૌ । મેરુસ્ય ઇવ પૂર્ણેન્દુઃ કેસરાચલમધ્યતઃ ॥૩૫॥
તદૈવ વ્રાહ્મણેભ્યોઽથ સ પ્રભુર્ભૂષણાનિ ચ । વાસાંસિ ચાપ્યન-

મનઃપુષ્પહૃતમદનામિ પ્રવક્તામમ્.' એમ ગીતામાં પોતેજ કહ્યું છે ॥૩૦॥
અનતર મુનિઓનેપણ પોતાના પૂજનમાં સમુત્સુક બાણીને તેમનો મનોરથ
પરિપૂર્ણ કરવા તેમનેપણ ભગવાને પૂજન કરવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૧॥
આજ્ઞા આપેલા મુનિઓએ યથાલઘ્વ પત્ર પુષ્પ ફળાદિ ખૂબેપકરણ પદાર્થો-
વડે પ્રણામપૂર્વક ભગવાનની પૂજા કરી અને તેમના ચરણમાં સર્વાધિક
સર્વોત્કૃષ્ટ તપોરૂપ ધન સમર્પણ કર્યું, કેમકે તે મુનિઓ તપોધન-તપરૂપ
ધનવાળા છે, તેઓ મુવર્ણ રજતાદિવડે ધની નથી, જેની પાસે જે ધન
હોય તેનાથી તેણે ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા યુક્ત છે, ભગવાનપણ તપ પ્રિય
હોવાથી તપથી બહુ પ્રસન્ન થાય છે, માટેજ નિષ્ક્રિયન મુનિઓએ તપ-
પ્રિય ભગવાનના ચરણમાં તપોરૂપ ધન નિવેદન કર્યું ॥૩૨॥ હે રાજન્ !
ઝેરીતે ભક્તકલ્પદ્રુમ ભગવાને તે સમયે વૃત્તાલય પુરમાં સમસ્ત સત્સગિ-
જનો અને મુનિજનોના મનોરથો પરિપૂર્ણ કર્યા હતા ॥૩૩॥ તે સમયે
ભક્તોએ પૂજનમાં સમર્પણ મહાવસ્ત્રો, મહામૂલ્ય આભરણો, નાનાવિધ
પુષ્પમાળાઓ અને ઉત્તમ ઉપહારોના રાશિઓ ભગવાનની યોગરદમ
વિચિત્ર પર્વત જેવા થયા હતા ॥૩૪॥ તેના મધ્યભાગમાં સુવર્ણમય
મુંદર સમુન્નત સિંહાસનમાં વિરાજમાન ભગવાન્ કુરરાદિ વીશ કેસરા-
ચળોના મધ્યભાગમાં રહેલા મેરુપર્વતની ઉપર રહેલો પૂર્ણચંદ્રજ જેમ
એમ શોભતા હતા ॥૩૫॥ તે આ ભગવાને આત્મારામ અને પૂર્ણકામ
હોવાથી તે સમયેજ તે ક્ષણમાંજ તે સર્વ અમૂલ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે
તેને પ્રાપ્તિને આપી દીધું તથા જે ચાચક જનો હતા અને જે ળીન

દર્યાણિ વદૌ સઘો જગત્પતિઃ ॥૩૬॥ યાચકેભ્યસ્તથાન્યેભ્યો દરિ-
 દ્રેભ્યો વિશેષતઃ । અધનેભ્યઃ કુટુમ્બિભ્યો દદૌ ભૂરિ ધનં પ્રમુઃ
 ॥૩૭॥ તોયં ઘનાઘન ઇવ પ્રવવર્ષ તતઃ પ્રમુઃ । દ્રવ્યં ભૂરિતરં પ્રીતો
 ગૃહસ્થેભ્યોઽપિ તત્ર સઃ ॥૩૮॥ તસ્મિન્નેવ ક્ષણે સર્વમેવં દત્વાપ્ય-
 વિસયઃ । સર્વાન્વિસ્તાપયામાસ કુર્ચન્કર્મ હ્રમાનવમ્ ॥૩૯॥ અત્યુ-
 વારધિય ઝર્જિતશ્રિયઃ શ્રીહરેર્ધિતરણોઘતસ્ય તુ । વસ્તુ નાપ કિ-
 મપિ હૃદયેયતાં ભૂપતે ! સ્વધૃતવાસસી વિના ॥૪૦॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
 जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे सकलभक्त-
 राहृकृतभगवत्पूजननिरूपणनामा चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५४॥

દરિદ્રજનો આદિચનજનો પત્ની પુત્ર પુત્રી આદિક બહુ ધોધ્યવર્ગવાળા હતા તે તે તમામને વિશેષપણે પ્રમુખે ઘણું ધન આપ્યું તથા જે ખીન ગૃહસ્થો હતા તેમનેપણ પ્રસન્ન થઈને જળદ (મેઘ) જળધારાવડેજ જેમ એમ અતિ ઘણું ધન તે સમયે વર્ષાવ્યું અર્થાત્ મેઘનીપેઠે પાત્રા-
 પાત્રનો વિચાર નહિ કરીને ભગવાને સર્વને આપ્યું ॥૩૬-૩૮॥ આ પ્રકારે તેજ ક્ષણમા તે સર્વ વસ્ત્ર આભરણ હિરણ્યાદિ વસ્તુમાત્રને આપી દઈને પણ સ્વયં અવિરમ્ય-દાતૃભાવે કરેલા અભિમાને રહિત એવા ભગવાને સર્વને વિરમ્ય પમાડ્યા, કેમકે આ કર્મે અમાનવ-મનુષ્યથી ન થઈ શકે એવું છે. બ્રૂમિર્મા આવો દાતા કોઈપણ થવાને યોગ્ય નથી, માટેજ સર્વ કોઈને મહાન્ વિરમ્ય થયો ॥૩૯॥ હે ભૂપતે ! તે સમયે દાન દેવામાં ઉઘમી થએલા, અતિઉદાર છુદ્ધિવાળા ભગવાન્ શ્રીહરિને પોતે ધારેલાં જે વસ્ત્રો વિના કોઈપણ વસ્તુ ન આપવા યોગ્ય ન રહ્યું. કિંતુ ધારેલાં જે વસ્ત્રો યકી ખીનું શરીરમા ધારેલું વસ્ત્ર વિશૂષણ વિગેરે જે હતું તે તથા તેમની ચોમેર પાસે રહેલું જે વસ્ત્ર આભરણ દ્રવિણાદિ હતું તે સર્વ આપી દીધું. એરીતે સર્વસ્વનું સમર્પણ કરી દીધું તથાપિ પોતે ઊર્જિતશ્રી —સ્વાભાવિક નિરવધિક ઐશ્વર્યસંપન્ન અને ભગવાન્-જ્ઞાન શક્તિ બળ અશ્વર્ય વીર્ય તેજના નિધિજ હતા ॥૪૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
 જીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે સકળભક્તસંઘકૃત-
 ભગવત્પૂજનનિરૂપણનામા ચતુઃપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૪॥

सुव्रत उवाच—तस्मिन्दिने जनाः सर्वे एकादश्या उपोषणम् ।
 चक्रुः स्वयं स भगवान्मर्यादां रक्षणाय वै ॥१॥ नागदेवात्समारभ्य
 मुहूर्तात्पूजनोत्सवः । आर्यम्णावधि तत्राभूत्तद्दिने तस्य भूपते !
 ॥२॥ भाग्ये मुहूर्तेऽथ हरिर्घोषाणांस्तत्र संस्थितान् । सायंसन्ध्या-
 वन्दनार्यं गच्छतेत्यादिदेश ह ॥३॥ स्वधर्मपालनं प्रेष्टं प्रभोरस्तीति
 ते द्विजाः । निश्चित्य सरसस्तीरं जग्मुः सर्वे तदाह्वया ॥४॥ जना-
 नामपि विधामो मुहूर्तं स्यादिति स्वयम् । तुङ्गासनात्समुत्तीर्य स्वा-
 वासान्तर्विवेश सः ॥५॥ ततो जनाश्च मुनयः स्वस्वावासान्समेत्य
 ते । किञ्चिद्विश्रम्य पीत्वाम्भः पुनराश्वगमन्सभाम् ॥६॥ कृत्वा

સન્ધ્યાવિધિ તૂર્ણ તે ચાગત્ય પુનઃદ્વિજા. । નિપેદુસ્તત્ર સદસિ યથા
 સ્થાનં યથોચિતમ્ ॥૭॥ તાવત્સ ચાપિ ભગવાન્પ્રણતાતિહન્તા
 વિશ્રમ્ય કિન્ચિદથ સાન્ધ્યવિધિં વિધાય । નૈસર્ગિકસ્વગતિધાવિ-
 તપાર્પદોષો લોલત્સદુચ્છરપટોઽધિર્રોહ પીઠમ્ ॥૮॥ તત્ર સ્થિતઃ
 સ્વપરિતો નિજમક્તસદ્વાન્પદ્યન્દદં સ્વકટિવન્ધપટ વિધાય । નારા-
 યણસ્ય ચ વદન્નમિધા સ્વ ઉચૈસ્તાલઘ્વનિં પરિતત્તાન દરિ કરા-
 મ્યામ્ ॥૯॥ તદાનીં તુ જના સર્વે સ્ત્રિયશ્ચ મુનયસ્તથા । તાલિકા
 ધાદન ચક્રુઃ ફીર્તયન્તોઽમિધા હરે ॥૧૦॥ લક્ષ્મણસ્તાલિકાઘ્વાનૈ
 સ્તત્કાલોત્પેદ્ય મિશ્રિત. । ભગવન્નામનિનદ્વિલોકીં ધ્યાનશે
 તદા ॥૧૧॥ ઝર્યર્જનનાં લોલઙ્ગિર્યમૌ મૂ કરપહ્લવૈ । ધાતોહ્લોલે

કરીને ફરી જલદી સલાસ્થાનમા આવ્યા ॥૬॥ ત્યાવતટે ગએલા તે
 વિપ્રો ભગવાનના દિવ્યમગળ વિચહના દર્શન કરવામા ઉત્કટ ઉત્સાહવાળા
 હોવાથી સન્ધ્યાવિધિને જલદી કરી આવીને ફરી તે સલામા પોતપોતાના
 સ્થાનમા મથાયોમ્થ બેસી ગયા ॥૭॥ તે અવસરમા પ્રણત જનોની પીડા
 હરનારા ભગવાન્ સ્વામિનારાયણપણુ ક્ષણુ વિશ્રામ લધને સન્ધ્યાવિધિ
 કરીને, સ્વાભાવિકી ઉતાવળથી આલવાની આતુરીથી અનુયાયી પાર્વદ
 વર્ગને પાછળ દોડાવતા અને અર્દાતર્દી ચચળ (હાલતા-ઉડતા) ઉત્તમ
 ઉત્તરીય વસ્ત્રથી શોભતા થકા સલામા આવીને સ્વસિંહાસન ઉપર
 ચઢ્યા ॥૮॥ અહીને તે સિંહાસનમા ઉભાજ રહીને (બેસીને નહિ) કટિ
 તટપટને દૃઢ આધીને, પોતાની આરેય આણુ રહેલા ભગ્નસધોને નિરીક્ષણ
 કરતા શ્રીહરિ નારાયણના નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી ઉચ્ચારતા થકા હાથ
 વડે તાળિકાધ્વનિને કરવા લાગ્યા ॥૯॥ તે સમયે તો તે ભગવાનના તાળિ
 કાધ્વનિની પાછળ સર્વે સાધુઓ તથા સર્વે સ્ત્રીપુરુષ લક્ષ્મણનો નારાયણના
 નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી ધાર્તન કરતા થકા તાળીયો વળડવાનો ધ્વનિ કરવા
 મડ્યા ॥૧૦॥ તે સમયે એક સાથે ઉત્પન્ન થતા લાખો તાળિઓના શબ્દો
 સાથે સમિશ્રિત થએલો નારાયણનામસધાર્તનનો ઉચ્ચ ધ્વનિ ત્રિલોકીમા
 વ્યાપી ગયો ॥૧૧॥ તે સમયે ઉત્તત અને તાળિકાધ્વનિ કરવાના વેગને

સ્થલામ્બોજૈઃ પ્રફુલ્લૈરિવ મણિહતા ॥૧૨॥ હસ્તલાઘવચાતુર્યાદ્યોજનં
ચ વિયોજનમ્ । ભગવત્તલયોઃ કશ્ચિત્ પૃથગ્વેતું શશાક નો ॥૧૩॥
સહસ્રશો દીપિકાશ્ચ તત્રાસન્નથ સર્વતઃ । દિવેવ તત્પ્રકાશેન
જ્યોત્સ્નાયા ચ વમૌ નિશા ॥૧૪॥ તદા વિઠ્ઠલદાસશ્ચ કૃષ્ણદાસ
ઉભૌ હરેઃ । તસ્યતુઃ પાર્શ્વયોરુર્ધ્વપ્રવેષ્ટૃતદીપિકૌ ॥૧૫॥ કીર્ત-
નાન્તે નમન્તિ સ્વં યાવત્તે મુનયો જનાઃ । તાવત્સ્વયં જનાન્તઃ સ્યમુ-
પવિદ્ય સ્વમાનમત્ ॥૧૬॥ વિસિતાસ્તસ્ય તદૃષ્ટ્વા હ્યુપવેશનલાઘ-
વમ્ । તં નમસ્કૃત્ય મુનયસ્તુપુષ્તે નિજં પ્રમુમ્ ॥૧૭॥ ગોવિન્દ !

લીધે લોક-અહીંતહીં હાલતા જનોના કરપશ્રવણે કરીને પૃથ્વી વાયુ-
વેગથી હાલ્યા કરતાં પ્રકુલિત સ્થળક્રમભોવડે અલંકૃત કરી હોય એમ
શોભતી હતી ॥૧૨॥ તે સમયે ભગવાનના તાળીઓ પાડવામાં પ્રવર્તેલા
કરતળનો યોજન વિયોજન (હાથને ભેગા કરવા અને જુદા પાડવા)
વ્યાપારભેદને હસ્તલાઘવાતિશયની ચાતુરીને લીધે ક્રોધપણ જન નાણુવા
માટે નજ સમર્થ થયો ॥૧૩॥ તે સમયે તે સભાપ્રદેશમાં હંભરોહંભર
દીપિકાઓ પ્રજ્વાળી હતી અને ચંદ્રજ્યોત્સ્ના સમયસહજ ચોમેર
પ્રસરી હતી. દીપિકાઓના તેજથી અને ચંદ્રમાની પ્રભાથી તે એકાદશીની
રાત્રિ દિવસ જેવી વિશેષપણે વિરાજતી હતી ॥૧૪॥ તે સમયે વિઠ્ઠલદાસ
અને કૃષ્ણદાસ નામના આ બે નાપિતો જ્યાં રાખેલા હાથમાં દીપિકા
(મશાલ) લઈને ભગવાનના વામ દક્ષિણ ભાગમાં ઉભા રહ્યા હતા ॥૧૫॥
નારાયણનામસંકીર્તનને અંતે સભામાં રહેલા મુનિઓ તથા હરિજનો
ઢેટલાકમાં પોતાને નમસ્કાર કરવા પ્રવર્તે છે તેટલાકમાંજ ઝટ સિંહા-
સનમાં બેસીને શ્રીહરિએ પોતાની પાસે રહેલા સકળ જનોના હૃદયમાં
નિવાસ કરી રહેલા સ્વાત્માને સ્વયં નમસ્કાર કર્યો. અર્થાત્ સર્વાતર્થા-
ભિભૂત સ્વાત્મામાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા થયા ॥૧૬॥ શ્રીહરિનું તેવું બેસવાનું
લાઘવ જોઈને વિસ્મય પામેલા મુનિઓ અને હરિજનો પોતાના પ્રભુ શ્રીહરિને
પ્રણામ કરીને આગળ કહેશે એવા સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૭॥
હવે સ્તુતિનો પ્રકાર કહે છે—હે ગોવિંદ ! તારા-શ્રીમને ચિન્દતિ-પામે છે

નારાયણ ! ધાતુદેવ ! શ્રીકૃષ્ણ ! સદ્ધર્પણ ! ષડ્નામ ! । નરાનિ-

તે ગોવિંદ કહેવાય, પૂર્વે મહાવરાહ થઇને નષ્ટ થએલી ધરણીને જે હેતુ માટે રસાતળ થકી ઉદ્ધાર કરીને પામ્યા માટે ગોવિંદ નામથી વિખ્યાત થયા છે. અથવા ગા:-ગિરાને વિન્દતિ-પામેછે તે ગોવિંદ કહેવાય, સંતોએ અને મુરોએ કરાતી સ્તુતિગિરાઓના તમો વિષય છે, માટે ગોવિંદ આખ્યાયી તમો ખ્યાત છે. તેમાં જ્યાં જ ધરણી પૂર્વે ગોવિન્દો ય: સ હૃદયવાન્ 'ગવાં સ્તુતિગિરાં વિન્દો ગોવિન્દ: સ ઉદાહૃતા' એવી નિર્જિત છે. 'જ્યાં વૈ ધરણી પૂર્વમવિન્દં વૈ ગુહાગતમ્ । ગોવિન્દ ઇતિ તેનાં દેવૈર્વાગ્મિભરમિદ્રુત:' એમ મોક્ષધર્મમાં નિર્જિત કરી છે તથા 'મહં કિલેન્દ્રો વેદાનાં ત્વં ગદામિન્દ્રતાં ગત:' । ગોવિન્દ ઇતિ લોકાસનં સ્તોષ્યન્તિ મુનિ શાશ્વતમ્' 'ગૌરેષા તુ સથા વાણી તાં જ વિન્દયતે મવાન્ । ગોવિન્દસ્તુ તત્તો દેવ મુનિભિ: કલ્યણે મવાન્' એમ હરિવંશમાં નિર્જિત કરી છે. અથવા ગોમિ:-વેદવાણીવટે વેદ છે માટે ગોવિંદ કહેલા છે. 'ગોમિરેવ વતો વેદો ગોવિન્દ: સમુદાહૃત:' એમ શ્રીવિષ્ણુતિલકમાં કહ્યું છે. હે નારાયણ ! નાર-નરથકી થએલાં જળો તે અયન-આશ્રય જે તમને છે (જળનો આશ્રય કરી રહેલા) માટે તમો નારાયણ કહેવાઓ છો, તેમાં 'આપો નારા ઇતિ પ્રોક્તઃ આપો વૈ નરસૂનવ: । અયનં તસ્ય તા: પૂર્વં તેન નારાયણ: સ્મૃત:' એવું સ્માર્ત નિર્જિત છે. અથવા નર-પ્રકૃતિના અધિષ્ઠાતા પુરૂષ થકી પ્રકૃતિદ્વારા થએલાં મહદાદિ તત્ત્વો તે નાર કહેવાય, તે નારશબ્દથી કહેલાં તત્ત્વો સ્વત: જગત્સર્ગ કરવા અસમર્થ થતાં તેને અવતે-જગત્સર્ગ-વાનું સામર્થ્ય પોષવામાટે કારણાત્મના આપ બ્યાપોછે તેથી નારાયણ કહેવાઓ છો, તેમાં 'નરાજ્ઞાતાનિ તત્ત્વાનિ નારાણીતિ વિદુર્વૃષા: । તાન્યેવ વાયન તસ્ય તેન નારાયણ: સ્મૃત:' આ ભારતમાં વચન છે. અથવા નારાણ-અવોના પ્રલય સમયે અયન-આશ્રય છે માટે નારાયણ કહેવાઓ છો, તેમાં 'યમયન્ત્યભિસંવિશન્તિ' એવી શ્રુતિ છે. 'નારાણામયનં વક્ષાત્તસા-ન્નારાયણ: સ્મૃત.' એમ બ્રહ્મવૈવર્તમાં કહ્યું છે. અથવા 'નારાયણાય વિદ્મહે' 'નારાયણ: પરં બ્રહ્મ' 'યકો હ વૈ નારાયણ આસીત' 'અય પુનરેવ નારાયણ.'

‘વશુશ્ચ દ્રવ્યં ચ નારાયણઃ’ ‘અથ દિવ્યો દેવ एको नारायण.’ એરીતે પ્રત્યેક શાખામાં આપ પરવસ્તુનું મૂર્ત્યંતર થકી વ્યવૃત્તિ કરનાર અસાધારણ નામ છે. નરાણાં-એતનાએતનલક્ષણ સમસ્ત વસ્તુઓનો સમૂહ તે નાર કહેવાય, તે નાર અયન-આશ્રય જે તમને છે, (નરોનો આશ્રય કરી રહેલા) અથવા તે નરના અયન-આશ્રય તમો છો માટે નારાયણ કહેવાઓ છો, તેમાં ‘યદ્ય કિંચિજગત્સર્વં દૃશ્યતે શ્રૂયતેऽપિ યા । અન્તર્બહિશ્ચ તાસ્યં વ્યાપ્ય નારાયણઃ સ્થિતઃ’ એવું શ્રીત નિરૂપિત છે. હે વાસુદેવ-વાસુશ્ચાસૌ દેવશ્ચ વાસુદેવઃ-વાસુ એવા દેવ તે વાસુદેવ કહેવાય. સૂત્રમાં મણિગણોન જેમ તેમ આ સર્વ એતનાએતનાત્મક વિશ્વ જે તમારે વિષે વસેછે અને જે તમો સર્વેલા આ વિશ્વમાં અનુપવેશ કરીને વસો છો અને સર્વ વિશ્વને પાંખોવડેન જેમ એમ આચ્છાદન કરોછો માટે વાસુ અને વીરવતીતિ દેવા-સૃષ્ટિસ્થિતિ લયથી કીડાદિકને કરોછો માટે દેવ, મળીને તમો વાસુદેવ કહેવાઓ છો. ‘છાદયામિ જગત્સર્વં ભૂતવા સૂર્યં હવાંશુભિઃ । સર્વભૂતાધિવાસશ્ચ વાસુદેવસ્તતઃ સ્મૃતઃ ॥’ ‘વાસનાત્સર્વભૂતાનાં વસુવા-દેવયોનિતઃ । વાસુદેવસ્તતો જ્ઞેયઃ સર્વેપામપિ પઞ્ચતે’ એવી મહાભારતમાં નિરૂપિત કરી છે તથા ‘સર્વગ્રાસૌ સમસ્તં ચ વસત્યગ્રેતિ ધૈ યતઃ । તતઃ સ વાસુદેવેતિ વિદ્વદ્ભિઃ પરિપઞ્ચતે ॥ સર્વાણિ ત્વં ભૂતાનિ વસન્તિ પરમાત્મનિ । ભૂતેષુ ચ સ સર્વાત્મા વાસુદેવસ્તતઃ સ્મૃતઃ.’ એવી વિષ્ણુપુરાણમાં નિરૂપિત કરી છે. અથવા વસુદેવ (વસુઓ સાથે કીડા કરતા, આનંદહુન્દુભિ જેમનું ખીનું નામ છે) ના પુત્ર છો માટે વાસુદેવ કલા છો, ‘વસુદેવાપ-ત્યતશ્ચ વાસુદેવઃ પ્રતીતિતઃ’ એવી નિરૂપિત છે. અથવા ચતુર્વૃંહમાં પ્રથમ વ્યૂહરૂપ વાસુદેવ તમો છો. હે શ્રીકૃષ્ણ ! નિરવધિક આનંદના તમો નિધિ છો, તેમાં ‘કૃપિર્મૂવાચકઃ શબ્દો નશ્ચ નિર્વૃતિવાચકઃ । વિષ્ણુસાધ્નાવ-યોગાચ કૃષ્ણો મવતિ દાશ્વતઃ’ એવું નિરૂપિત છે. વળી અતિક્રમનીય મેઘ-રયામ અપ્રાકૃત દિવ્ય તનુપાળા હોવાથી કૃષ્ણ છો, તેમાં ‘કૃષ્ણો વર્ણશ્ચ મે યક્ષાસેન કૃષ્ણોઽહમર્જુન’ એવું ભારતમાં વચન છે. તથા ‘અપ્રાકૃતા-તિરચિરમેચકઃ કૃષ્ણ ફૈરિતઃ’ એવું નિરૂપિત છે. દિવ્ય વિચલમાં નિરતિ-

શય દીપ્તિયોગને લીધે શ્રીકૃષ્ણ કહ્યા છે હે સંકર્ષણ! સહાર સમયે
 ચિદચિદાત્મક પ્રપચને સ્વાત્મામાં એક સાથે અવિભાગથી આકર્ષણ કરો
 છે માટે સંકર્ષણ છો, તેમાં 'ય કર્ષતિ ચિદચિતૌ સ સદ્ધર્ષણ ઉચ્યતે'
 આ નિરૂક્ત છે અથવા આશ્રિત જનોના સમુત્પત્તિ દુ ખને સદ્ધર્ષતિ-વિનાશ
 કરોછો માટે સંકર્ષણ કહેવાઓછો અથવા નારદાદિ મુનિઓએ સદ્ધર્ષ્યતે
 ચતુર્વ્યહોપાસનમાં ગણીએ છીએ માટે તમો સંકર્ષણ છો હે પદ્મનાભ!
 સદા વિધાતાનું ઉદ્દેશવસ્થાન જે પદ્મ તે જે તમારી નાભિમાં છે અથવા
 પદ્મ (કમળ) ના જેવી ગોળ નાભિ તમારી છે માટે પદ્મનાભ કહ્યા
 છે અથવા હૃદયપદ્મની નાભિ-મધ્યમાં પ્રકાશો છો માટે પદ્મનાભ કહ્યા
 છે તેમાં 'અજસ્ય નાભાવચ્ચેકમાર્પિતમ્' 'અજસ્ય નાભાવચ્ચેક યસ્મિન્ વિશ્વ
 પ્રતિષ્ઠિતમ્' એવી શ્રુતિ છે તથા તેમાં 'વાર્ધિવ મૂરિપદ્મ તુ નાભાવદ્દલ
 મહત્' । યસ્ય હૈમમયી દિવ્યા કર્ણિકા મેરુરુચ્યતે । યસ્ય નાભૌ તદુત્પત્તિ
 પદ્મનાભ સ ઉચ્યતે' 'નાભિશ્ચ પદ્મવચ્ચસ્ય પદ્મનાભ સ ઉચ્યતે' એવી
 નિરૂક્તિ છે હે નર! ર જે ક્ષય તેણે રહિત તે નર કહેવાય સ્વરૂપથી
 સ્નાવાપથી અને નિષ્કૃતિથી તમો અક્ષય છો માટે નર નામથી કહેવાઓ
 છે તેમાં 'ર ક્ષયો યસ્ય ન શક્તિ સ નર. સમુદાકૃત' એવી નિરૂક્તિ છે
 અથવા નયતીતિ નર-પરમ પદને પમાડે છે માટે નર નામથી કહ્યાછો
 તેમાં 'નયતીતિ નર પ્રોક્ત પરમાત્મા સનાતન' એવું વ્યાસપચન છે હે
 અનિરૂદ્ધ! જે તમારું સકળ લોકના જીવનરૂપ નિત્યનિર્દોષ નિરવધિક
 દિવ્ય ચરિત્ર ક્રોધનાથી પણ નિરોધ કરી શકાતું નથી માટે અનિરૂદ્ધ દિવ્ય
 ચૈદિતવાળા તમો અનિરૂદ્ધ છો, તેમાં 'અનન્તચેષ્ટયુક્તવાદનિરુદ્ધ ઉદા-
 દ્યત' એવી નિરૂક્તિ છે અથવા ચતુર્વ્યહમાં અનિરૂદ્ધાત્મક વ્યૂહવિશેષરૂપ
 છે અથવા પ્રાકુર્ભાવમાં ક્રોધથી પણ નિરૂદ્ધ નહિ થએલા માટે અનિરૂદ્ધ
 કહેવાઓ છે હે ઈશ્વર! મનુષ્યાદિ રૂપથી પ્રાકુર્ભાવમાં પણ બ્રહ્માદિકના
 પણ ઈશ્વર છો તમારું સર્વેશ્વરેશ્વરપાણી કદાપિ પ્રત્યુત્પત્તિ પામતું નથી
 માટે ઈશ્વર સંસારી કહ્યા છે 'માનુર્ષો તનુમાશ્રિતમ્' । પર ભાવમજાનન્તો
 મમ મૂતમદેશ્વરમ્' 'મૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્' એમ ગીતામાં કહ્યું છે

રુદ્રેશ્વર ! લોકનાથ ! હરે ! મુકુન્દાદ્ય ! નમો નમસ્તે ॥૧૮॥ આન-

અથવા અપાર એવા પણ પરલોગસ્થાનમાં (અક્ષરધામમાં) ઇષ્ટ-નહિ હણાએલી સ્વેચ્છાવાળા છો માટે ઇશ્વર કહ્યા છો 'સત્યકામઃ સત્યસદ્ગુણઃ' 'યત્ર કામગમો વશી' ઇત્યાદિ વચનો છે અને 'ઈશનાદ્રમણાચાપિ ઈશ્વરઃ પરિકીર્તિતઃ' એવી નિરૂપિત છે. અથવા સર્વશક્તિમાન હોવાથી સમસ્ત જગતને નિયમમાં રાખવાનું નિરૂપાધિક ઐશ્વર્ય જે તમારું છે માટે ઇશ્વર કહ્યા છો. 'પુષ સર્વેશ્વરઃ' 'ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં હૃદયોર્જ્ઞન ! તિષ્ઠતિ । આમયન્ સર્વભૂતાનિ યદ્વાસ્તુદાતિ માયયા' એવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. હે લોકનાથ ! ચેતનાચેતનરૂપ સકળ લોકોના કે આત્મી તથા લોકથી સિદ્ધ સર્વ લોકોના તમો નાથ-પતિ છો, 'વર્તિ વિશ્વસ્ય' 'વર્તિ પતીનાં' એવી શ્રુતિ છે. અથવા સકળ લોકોની સાથે સ્વાભાવિક અસાધારણ બાન્ધવ (સ્વજન) સંબન્ધ હોવાને લીધે તમો લોકનાથ નામથી કહેવાયો છો, તેમાં 'લોકચન્દુલ્લસમૂહાદિ લોકસ્વામિત્વમિશ્યતઃ । સ્વાભાવિકાદ્ય સમ્પન્નભાવ લોકનાથ હતીરિતઃ' એવી નિરૂપિત છે. અથવા સર્વ લોકોએ સ્વસ્વાર્થ પ્રતિ યાચના કરામ છે, દુષ્ટ લોકોને ઉપતાપ પમાડે છે, સંત લોકોની આશંસા કરે છે, તે લોકોનાં ઐશ્વર્યને કરે છે તે લોકનાથ કહેવાય. હે હરે ! પોતાના ભક્તોની આપદાને હરો છો અને જન્મ સમયે કર્કરાશિમાં ચંદ્ર છે માટે હરિનામથી કહ્યા છો, 'યુવચોશ્ચ સ્પત્નીધાનાં હતાંઽસાવાપદો દ્વિજ ! । હરિસંજોઽસ્ત્રવતઃ કર્કરાશિસ્થેન્દોશ જન્મનિ' એમ આજ બંધમાં કહ્યું છે અથવા યથાકથયિત્ સ્મરણ કર્યા થકા પણ પાપને હરો છો અથવા યજ્ઞભાગને હરો છો અથવા હરિત્ વર્ણવાળા છો માટે હરિ નામથી પ્રખ્યાતિને પામ્યા છો, તેમાં 'હરિર્હરતિ પાપાનિ દુષ્ટચિત્તૈરપિ સ્મૃતઃ । જનિચ્છયાઽપિ સંસૃષ્ઠો વહલેવ હિ પાવકઃ ॥' 'હરામ્યથં હિ સર્વેણાં હર્ષિર્માગં ક્રતુજ્વહમ્ । ચળંશ્ચ મે હરિર્ર્દ્રેષ્ટ-સસ્માદરિરહં સ્મૃતઃ' એવું નિરૂપિતવચન છે. હે મુકુન્દ ! આશ્રિતોને મુક્તિ આપવાનો સ્વભાવ હોવાથી મુકુન્દ નામથી ખ્યાતિ પામ્યા છો, તેમાં 'તૈઃ પ્રાર્થિતઃ સ્વયં મુક્તિં મુકુન્દઃ સ્વાદદાતિ સઃ' એવું નિરૂપિત છે.

શય દીપ્તિયોગને લીધે શ્રીકૃષ્ણ કહ્યા છે હે સંકર્ષણ! સંહાર સમયે
 ચિદચિદાત્મક પ્રપચને સ્વાત્મામાં એક સાથે અવિભાગથી આકર્ષણ કરો
 છે માટે સંકર્ષણ છે, તેમાં 'ય. કર્પતિ ચિદચિતૌ સ સદ્ગુણ ઉચ્યતે'
 આ નિરૂપિત છે અથવા આશ્રિત જનોના સંસ્કૃતિ દુ અને સદ્ગુણ-વિનાશ
 કરોછો માટે સંકર્ષણ કહેવાયોછો અથવા નારદાદિ મુનિઓએ સદ્ગુણને
 ચતુર્વ્યહોપાસનમાં ગણીએ છીએ માટે તમો સંકર્ષણ છે હે પદ્મનાભ!
 એકા વિધાતાનુ ઉદ્દેશવસ્થાન જે પદ્મ તે જે તમારી નાલિમાં છે અથવા
 પદ્મ (કમળ) ના જેવી ગોળ નાલિ તમારી છે માટે પદ્મનાભ કહ્યા
 છે અથવા હૃદયપદ્મની નાલિ-મધ્યમાં પ્રકાશો છે માટે પદ્મનાભ કહ્યા
 છે તેમાં 'મજસ્ય નામાવચ્ચેકમર્પિતમ્' 'મજસ્ય નામાવચ્ચેક વચ્ચિન્ વિશ્વ
 પ્રતિષ્ઠિતમ્' એવી શ્રુતિ છે તથા તેમાં 'પાર્થિવં ભૂરિપદં દુ નામાવચ્ચદક
 મહત્ । યસ્ય હેમમયી દિવ્યા કાર્ણકા મેરુરુચ્યતે । યસ્ય મામૌ સદુરપસિ
 પદ્મનાભ. સ ઉચ્યતે' 'નામિદ્વ પદ્મવચ્ચસ્ય પદ્મનાભ. સ ઉચ્યતે' એવી
 નિરૂપિત છે હે નર! ર જે ક્ષય તેણે રહિત તે નર કહેવાય, સ્વરૂપથી
 સ્વભાવથી અને વિભૂતિથી તમો અક્ષય છે માટે નર નામથી કહેવાયો
 છે તેમાં 'ર ક્ષયો યસ્ય ન દશ્તિ સ નરઃ સમુદાહત' એવી નિરૂપિત છે
 અથવા નયતીતિ નર-પરમ પદને પમાડો છે માટે નર નામથી કહ્યાછે,
 તેમાં 'નયતીતિ નર પ્રોક્ત પરમાત્મા સનાતન.' એવું વ્યાસવચન છે હે
 અનિરૂદ્ધ! જે તમારે સકળ લોકના જીવનરૂપ નિત્યનિર્દોષ નિરવધિક
 દિવ્ય અરિત ક્રોધનાથી પણ નિરોધ કરી શકાતું નથી માટે અનિરૂદ્ધ દિવ્ય
 એષ્ટિતવાળા તમો અનિરૂદ્ધ છે, તેમાં 'અનન્તચેષ્ટાયુક્ત્યાદનિરુદ્ધ ઉદા-
 હત' એવી નિરૂપિત છે અથવા ચતુર્વ્યૂહમાં અનિરૂદ્ધાત્મક વ્યૂહવિશેષરૂપ
 છે અથવા ગ્રાહુર્ભાવમાં ક્રોધથી પણ નિરૂદ્ધ નહિ થએલા માટે અનિરૂદ્ધ
 કહેવાયો છે હે ઈશ્વર! મનુષ્યાદિ રૂપથી ગ્રાહુર્ભાવમાં પણ બ્રહ્માદિકના
 પણ ઈશ્વર છે, તમારે સર્વેશ્વરસ્વરૂપ કદાપિ પ્રચ્યુતિ પામતું નથી
 માટે ઈશ્વર સરોધી કહ્યા છે 'માનુષીં તનુમાધિતમ્ । પર ભાવમજાનન્તો
 મમ મૂતમદેશ્વરમ્' 'મૂતાનામીશ્વરોઽપિ સત્' એમ ગીતામાં કહ્યું છે

રુદ્રેશ્વર ! લોકનાથ ! હરે ! મુકુન્દાચ ! નમો નમસ્તે ॥૧૮॥ આન

અથવા અપાર એવા પણ પરલોગસ્થાનમા (અક્ષરધામમા) ધૃતિ-નહિ હણુએલી સ્વેચ્છાવાળા છો માટે ધર્મીર કહ્યા છો 'સત્યકામ સત્યસદ્ગુણ' 'યત્ર કામગમો વશી' ઇલાદિ વચનો છે અને 'ઈશનાદ્ગમનાદ્વાપિ ઈશ્વર પરિકીર્તિત' એવી નિરૂપિત છે અથવા સર્વશક્તિમાન હોવાથી સમસ્ત જગતને નિયમમા રાખવાનું નિરૂપાધિક ઐશ્વર્ય જે તમારું છે માટે ધર્મીર કહ્યા છો 'પપ સર્વેશ્વર' 'ઈશ્વર સર્વભૂતાનાં હૃદયેશુજીવ' તિષ્ઠતિ । આમયન્ સર્વભૂતાનિ યદ્મારુદ્ધાનિ માયયા' એવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે હું લોકનાથ ! એતનાએતનરૂપ સકળ લોકોના કે શાસ્ત્રથી તથા લોકથી સિદ્ધ સર્વ લોકોના તમો નાથ-પતિ છો, 'પતિ વિશ્વસ્ય' 'પતિ પતીના' એવી શ્રુતિ છે અથવા સકળ લોકોની સાથે સ્વાભાવિક અસાધારણ બાન્ધવ (સ્વજન) સખન્ધ હોવાને લીધે તમો લોકનાથ નામથી કહેવાઓ છો તેમા 'લોકચન્દ્રાવમૂલાદિ લોકસ્વામિત્વમિત્યત । સ્વામા વિકાશ સમ્યગ્વાદ લોકનાથ દ્વૈતીરિત એવી નિરૂપિત છે અથવા સર્વ લોકોએ સ્વસ્વાર્થ પ્રતિ યાચના કરાય છે, દુષ્ટ લોકોને ઉપતાપ પમાડે છે સત લોકોની આશસા કરે છે, તે લોકોના ઐશ્વર્યને કરે છે તે લોકનાથ કહેવાય હું હરે ! પોતાના ભક્તોની આપદાને હરો છો અને જન્મ સમયે કર્કશશિમા ચુદ્ર છે માટે હુગ્નિનામથી કહ્યા છો, 'યુવયોશ્ચ સ્ય ક્ષીવાના હૃતાંડસાવાપદો દ્વિજ' । હરિસશોરચત કર્કશશિસ્યેભ્દોશ્ચ જન્મતિ' એમ આજ અથમા કહ્યું છે અથવા યથાકથયિત્ સ્મરણુ કર્યા થકા પાપ પાપને હરો છો અથવા યજ્ઞભાગને હરો છો અથવા દરિત વર્ણુ વાળા છો માટે હરિ નામથી પ્રખ્યાતિને પાન્યા છો, તેમા 'હરિર્હરતિ પાપાનિ દુષ્ટચિત્તેરપિ સ્મૃત । અનિચ્છયાડપિ સસ્પૃષ્ઠો દહત્યેવ હિ પાવક ॥' 'હરામ્યથ હિ સર્વળા હવિર્માંગ જતુષ્વહમ્ । વળશ્ચ મે હરિચ્છેષ્ટ સ્તસાદરિરહ સ્મૃત' એવું નિરૂપિતયન છે હું મુકુન્દ ! આશ્રિતોને શુક્તિ આપવાનો સ્વભાવ હોવાથી મુકુન્દ નામથી ખ્યાતિ પામ્યા છો, તેમા 'તે પ્રાર્થિત સ્વ મુર્ધિ મુકુન્દ સ્યાદદાતિ સ' એવું નિરૂપિત છે

ન્દકન્દાચ્યુત ! સુન્દરાન્ન ! દયાનિધે ! માધવ ! મહાલાત્મન ! ।

હે આધ ! સર્વ કારણના કારણ હોવાથી આધ. નામથી કહ્યા છે. એવા આપ ભગવાનને અમો વારંવાર નમસ્કાર કરીએ છીએ ॥૧૮॥

હે આનંદકંડ ! નિરવધિકાતિશય આનંદસ્વરૂપ આપ છે, 'પ્રતસ્યેવાનન્દ-
સ્વામ્યાનિ ભૂતાનિ માત્રામુપજીવન્તિ' 'જાનન્દમયોઽધ્યાસાત્' એવી શ્રુતિ
તથા સૂત્ર છે. અથવા આનંદવહ્નીર્મા મીર્માસા કરેલો વાણીમનને
અગોચર એવો જે મહાન્ આનંદ તેના કંદ-આશ્રયભૂત છે, 'યતો

વાયો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સદ્ । જાનન્દં પ્રહ્લણો વિદ્વાન્ વિમેતિ
ફલશ્ચન' એવી શ્રુતિ છે. હે અચ્યુત ! આશ્રિતો થકી કદાપિ ચ્યુત નહિ
થનારા હોવાથી અચ્યુત કહેવાયો છે, (આશ્રિતોના યોગ દ્યેમ પરાયણ
હોઈને સતત તેના સંનિધિમાં રહેનારા) તેવું વચન છે- 'યસ્યાન્ન ચ્યુતપ-
ર્વોઽદમચ્યુતસ્તેન કર્મેણા' 'તત્સાદ્ ન પ્રણશ્યામિ' 'ન ત્યજેવં કપશ્ચન' ઇતિ.

અથવા સ્વરૂપ સ્વભાવાદિક થકી નહિ પ્રચ્યુતિ પામનારા માટે અચ્યુત
કહ્યા છે, 'જ્ઞાશ્ચતં શિવમચ્યુતં' એવી શ્રુતિ છે. અથવા પ્રહ્લેન્દ્રાદિ તેને
લોકોર્મા તેને તેને સભાતીય દિવ્યાકાર યોગથી તેમના તેમના હિત માટે
પ્રાદુર્ભાવ પામતા થકા પણ પોતાના અસાધારણ અશ્ચર્ય થકી દેશયજ્ઞ
પ્રચ્યુતિને પામતા નથી માટે અચ્યુત કહ્યા છે, તેવી નિશ્ચિત છે- 'વ્યવ-

નોત્પત્તિયુક્તેષુ પ્રહ્લેન્દ્રવરુણાદિષુ । યસ્યાન્ન વ્યવતે સ્થાનાત્ તસ્માત્તદ્વીત્યં-
તેઽચ્યુતા' 'સાધર્મ્યેનાવતારેઽપિ પ્રહ્લેન્દ્રવરુણાદિભિઃ । ન સ્વૈશ્વર્ણપ્રચ્યુતો
યઃ સોઽચ્યુતઃ પરિવૃર્તિતઃ ॥' ઇતિ. અથવા જન્માદિ પદ્ધતાવિકારે રહિત
હોવાથી અચ્યુત કહ્યા છે. હે મુંદરાંગ ! આત્મારામોના પણ મનોનયનને

હરનારા દિવ્ય સૌન્દર્ય સંપન્ન દિવ્ય અવયવવાળા દોવાથી મુંદરાંગ કહ્યા
છે. જે દિવ્ય મુંદર રૂપમાં નિમજ્જ મનવાળા સૂરિઓ (મુખો) સદા જેને
ભુવે છે. અથવા ત્રિશ્રાતિશાયિ સૌભાગ્યશાલી શરીરવાળા દોવાથી
મુંદરાંગ કહ્યા છે. હે દયાનિધે ! સ્વાર્થનિરપેક્ષ પરપીડા ટાળવાનીજ
એક ઇચ્છા સ્વસ્થાવવાળા છે. હે માધવ ! મા-દયામુખને સચુતેનન
કરવાનો એક સ્વભાવ જેમનો છે એવાં કરુણામયમૂર્તિ થી (લક્ષ્મી) ની

વિષ્ણો ! હૃષીકેશ ! પરાવરેશ ! પ્રદ્યુમ્ન ! પદ્માનન ! તે નમોઽસ્તુ

સાથે નિત્યયોગને પામેલા છો માટે માધ્ય (શ્રીપતિ) કહ્યા છો ‘અલ્પેશાના
જગતો વિષ્ણુપત્ની’ ‘હીશ્ચ તે લક્ષ્મીશ્ચ પત્ન્યૌ’ એવી શ્રુતિ છે ‘ત્રિય ધ્રુવા
દિનામ્યાશ્ચ પતિર્માધવ હૃપ્યતે’ એવી નિરૂક્તિ છે અથવા મા-સ્વસ્વરૂપ
વિધિયિણી જે પરા વિદ્યા તેના પ્રવર્તનપણે ધન-ઈશિ છે, ભગવત્પ્રસાદ
વિના પરવિદ્યાની સિદ્ધિ નથી, માટે માધવ નામથી કહ્યા છો તેવું નિર્વ
ચન છે-‘મા વિદ્યા ચ હરે પ્રોક્તા તસ્યા હંશો ભવાન્ યત । તસ્માન્માધવ
નામાઽસિ ધવ સ્વામીતિ શબ્દિત ॥’ ઇતિ અથવા મૌનધ્યાનાદિ યોગથી
માધવ કહ્યા છો તેમા આ નિર્વચન છે-‘મૌનાદ્જ્ઞાનાત્ત યોગાત્ત વિદ્ધિ
ભારત માધવમ્’ ઇતિ અથવા મા-નથી ધવ-સ્વામી જેનો (જેનો કોઈ
ઉપરી ધણી નથી) માટે માધવ કહ્યા છો ‘ન તસ્યેશે વશ્વા’ ‘ન તસ્ય લોકે
પતિરસ્તિ કૌઽપિ’ એવી શ્રુતિ છે અથવા મધુવગમા પ્રકટ થયા છો માટે
માધવ નામથી કહ્યા છો અથવા મધુનિદ્યાવેદ્ય છો માટે માધવ કહ્યા
છો હે મંગલાત્માન્’ તમારૂં સ્વરૂપ મગળ-હેયવિરોધિ ડહ્યાણુ છે,
કારણ કે તમો અનત આનંદલક્ષણુ છો, માટેજ સ્વયપ્રકાશ આનંદસ્વરૂપ
હોવાથી કટ્યાણુકતાન અને હેયવિરોધી છો ‘અનન્દો વ્રક્ષ’ એવી શ્રુતિ
છે, તથા પોતાની સન્નિધિને પામેલાઓનું માગદય વિસ્તારો છો માટે
મગળાત્મા છો, ‘યસ્ય હોવાન-દયાતિ’ એવી શ્રુતિ છે અર્થાત્ સ્વય મગ
ળમૂર્તિ (નિદાપ અને કટ્યાણુગુણપૂર્ણ) હોધને આશ્રિતોનું મગળ-કટ્યાણુ
કરનારા છો માટે મંગળાત્મા છો ‘અશ્વમાનિ તિરાચટે તનોતિ છુમ્મત્ત-
તિમ્ । સ્મૃતિમાત્રેણ યપુસા વ્રહ્મ સન્મજ્જલ વિદુ’ એમ વિષ્ણુપુરાણમા
કહ્યું છે હે વિષ્ણુ ! પોતાની વિશ્રુતિભૂત સર્વ વિશ્વમા વિશસિ આપ અનુ
પ્રવેશ કરો છો માટે સાર્થક વિષ્ણુ સજ્જાથી વિખ્યાત છો, ‘ત્રિવેદ્ય મૃતાનિ
ચરાચરાણિ’ ‘તદેવાનુપ્રાવિશત્’ એવી શ્રુતિ છે ‘વ્યાપ્ય સર્વાનિર્મોહોક્તાન્
સ્થિત સર્વંન કેશવ । તત્તશ્ચ વિષ્ણુનામાસિ વિશેષાંતો પ્રવેશનાત્ ॥’
એવી સ્મૃતિ છે અથવા વેવેદિ-સર્વ વસ્તુઓમા વ્યાપો છો માટે
વિષ્ણુ કહ્યા છો ‘ન તદસ્તિ વિના વાસ્યાન્મયા ભૂત ચરાચરમ્’ એવી

સ્મૃતિ છે 'વિષ્ણુ સ્વાદવિનામાવાદ્વાપ્યન્યાપકમાવત.' એવી નિરૂપિત છે. અથવા વ્યાસિનિયમનાદિ શક્તિદ્વારા સર્વ વિશ્વમાં આપની વ્યાપ્તિ છે માટે વિષ્ણુ કહ્યા છે, 'યસ્યાદ્વિષ્ટમિદં સર્વં તસ્ય શક્તયા મહાત્મનઃ । તસ્માત્ સ પ્રોચ્યતે વિષ્ણુર્વિશેષોત્તો પ્રવેશનાત્' એવી સ્મૃતિ છે અથવા રોદન (સ્વર્ગ પૃથ્વી)ને વ્યાપીને અલ્પધિકા કાંતિ જેમની રહેલી છે અથવા સર્વ ઐશ્વર્યને અતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા માટે વિષ્ણુનામથી પ્રખ્યાત છે 'ઘ્યાપ્ય મે રોદસી પાર્યં કાન્તિરમ્યધિકા સ્થિતા । ક્રમણાદ્વાપ્યહ પાર્યં વિષ્ણુરેત્યભિસંશિત ॥' 'વિષ્ણુર્વિક્રમણાદેષ' એવી સ્મૃતિ છે હે હૃષીકેશ! હૃષીક-ધન્વિયોના ઇશ-નિયતા છે માટે હૃષીકેશ કહ્યા છે તેમા શ્રુતિ છે-'ધોત્રસ્ય ધોત્ર મનસો મનો યદ્વાષો હ વાષ માણસ માણ શ્વપુષ્પશ્ચ' હતિ તથા સ્મૃતિ છે-'હૃષીકાણીન્દ્રિયાપ્વાહુલેપામીશો યતો મવાન્ । હૃષીકેશક્રતો વિષ્ણુઃ શ્યાતો દેવેષુ કેશવ. ॥' હતિ અથવા 'હર્ષાત્ સૌખ્યાત્ સુપૈશ્વર્ષાત્ હૃષીકેશાવમશુતે' આ નિરૂપિત પ્રકારે તમો હૃષીકેશ છે અથવા જે સૂર્યરૂપ ચંદ્રરૂપ આપના દયા-વ્યગતને પ્રીતિ કરનારા દેશો-કિરણો છે તેવી તમો હૃષીકેશ કહ્યા છે, 'સૂર્યરશ્મિર્દં રિકેશ સુસ્તાત્' એવી શ્રુતિ છે તથા ગોલધર્મમાં 'સૂર્યોષ્ધ્રમસૌ વાશ વશુભિ વેનાસશિર્વે । યોધયન્ સ્વાપયઘૈવ જગદુત્તિષ્ઠે વૃધક્ ॥ યોધ નાત્ સ્વાપનાઘૈવ જગતો હર્ષણ મયેત્ । મગ્નીપોમહૈતૈરેવ કર્મસિ વાપદુન ન્દન ॥ હૃષીકેશોઽહર્મીતાનો વરદો લોકમાયન' ઇત્યાદિ કથ્યુ છે હે પદ્માવદેશ! પર-અધારાદિક અને અવર-બ્રહ્માદિકના ઇશ-સ્વામી છે માટે તમો પરાવરેશ કહેવાઓ છે હે પ્રદ્યુમ્ન! પ્રકૃષ્ટ ધુસ-આત્મપ્ર ઘોતવક્ષણ ઐશ્વર્ય જેમનું છે, અર્થાત્ સ્વયપ્રકાશ સ્વભાવવાળા છે માટે પ્રદ્યુમ્ન નામથી કહ્યા છે અથવા અતુર્વૃદ્ધમા પ્રદ્યુમ્નસ્વરૂપ છે હે પદ્માનન! પદ્મવત્ પ્રકૃષિત આનન-મુખવાળા છે, અર્થાત્ નિરતર આનન્દ મદસ્મિતવડે મનોહર મુખવાળા છે માટે પદ્માનન કહ્યા છે એવા તમોને નમસ્કાર છે ॥૧૮॥ હે વિશુદ્ધમૂર્તે! જે તમારી મૂર્તિ પ્રાદુર્ભાવસમયે પણ વિશુદ્ધ-ત્રણ ગુણે રહિત છે માટે આપ વિશુદ્ધ-

બ્રહ્મણ્યદેવાશ્વર ! પૂર્ણકામ ! પ્રભો ! વિમો ! નાથ ! નમો નમસ્તે

કલા છો 'દામાનિ લોકદામાનિ તાનિ યસ્યોદરાન્તરે । તેન દામોદરો દેવ' એવું આર્પ નિરૂક્ત છે અથવા દેવોની સુખાશ્રયા કરવારૂપ ગુણયોગને લીધે દામોદર કલા છો, તેમા દેવાના સુરશામિત્વાદમાદામોદર વિદુ' એવું આર્પ નિરૂક્ત છે અથવા સર્વ થકી પરતર છો તોયણ પોતાનો જે આશ્રિતપરવશતારૂપ સર્વોત્તમ ક'યાણુ ગુણુ તેને પ્રકાશ કરવા યશો-દાજીએ કરેલા દામ (રાશ)થી નિબન્ધનને સર્વ લોકના નિવામજૂત ઉદરથી અગીકાર કરી રહ્યા હતા માટે દામોદર કલા છો 'તવોર્મ ધ્યગત ધક્ષ દામ્ના ગાઢ તવોદરે । તત્ત્વ દામોદરતાં સ યયૌ દામચન્દ્ર નાત્' એવી સ્મૃતિ છે અથવા દમાદિ સાધનથી ઉદર-જે ઉત્કૃષ્ટ મતિ, તેણે કરીને પમાય છે માટે દામોદર કલા છો, 'દમાદામોદર વિદુ' એમ ભારતમા કહ્યું છે હે શ્રીધર ! દામોદર છો માટેજ નિવશ્વણ અપૂર્વ શ્રીને ધારણુ કરી રહ્યા છો આવી સૌલભ્ય સૌશીલ્ય વાત્સલ્યશ્રી અશ રધામમા પણુ સમાવિત નથી અથવા સર્વભૂતોની જનની શ્રી (લક્ષ્મી) ને સર્વદા નિત્ય વશ સ્થળમા ધારણુ કરી રહ્યા છો માટે શ્રીધર કલા છો હે સર્વવન્દ્ય ! શ્રીધર છો માટેજ (સર્વપર) સર્વ પ્રજા શિવાદિકોએ અને અશ્વરનિવાસીઓએ નિત્ય વદનીય છો હે બ્રહ્મણ્યદેવ ! પ્રાપ્તને દિત કરનારા, એટલે પ્રજાશબ્દવાચ્ય વેદ, વેદવેદ ધર્મ અને વેદધર્મનિષ્ઠ પ્રાપ્ત ણુ દિત તેતે સમયે અવતરીને કરે છે, તેવા દેવ તે બ્રહ્મણ્યદેવ કહે વાય અથવા-જેઓ બ્રહ્મણ્યો-વેદ અને વેદિક ધર્મના પ્રવર્તનથી બ્રહ્મણુ દિત કરનારાઓ છે, તેવા સતોએ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય દેવ તે બ્રહ્મણ્ય દેવ કહેવાય અથવા પ્રજાશબ્દવાચ્ય પ્રધાન જીવ અશ્વર, એ સર્વનું તેના તેના અતયાગિપણે સન્નિધિ આપીને તેની તેની સત્તાના ધારક થઈને દિત કરનારા એવા દેવ તે બ્રહ્મણ્યદેવ કહેવાય હે અશ્વર ! સ્વરૂપ સ્વભા વથી નિકારે રહિત હોવાથી અક્ષર નામથી કલા છો હે પૂર્ણકામ ! પૂર્ણ-સપદ છે કામ-મર્વ મકલ્પો જેમના, અર્થાત્ સત્યસકલ છો અથવા પૂર્ણ-સપૂર્ણ કર્યા છે કામ-બાજમનોરયો જેમણે, અર્થાત્ બાજોના

॥૨૦॥ વૈકુણ્ઠ ! સત્યોત્તમ ! સત્ત્વ ! ભૂમન્ ! હિરણ્યગર્ભ ! ત્રિક

અતિદુર્લભ કોઈ પણ અભિલાષને નહિ અવશેષ રાખનારા માટે પૂર્ણકામ
કલા છે હે પ્રભો ! સકલને અનુસારે સર્વ કાર્ય કરવામાટે સમર્થ
થાઓછો માટે પ્રભુ કલા છે, અર્થાત્ સર્વશક્તિસપત્ન સત્યસકલ
છે હે વિભો ! વિવિધ રૂપથી લોકરક્ષણ માટે થાઓ છો માટે વિભુ
કલા છે 'મજાવમાનો યદુઘા વિજાયતે' એવી શ્રુતિ છે અથવા સર્વમા
અત્યામિપણે વ્યાપક છે માટે વિભુ કલા છે, 'નિલ વિમ્' એવી શ્રુતિ
છે હે નાથ ! સર્વ વિશ્વના નાથ છે, માટેજ સ્વસ્વામિભાવ સખન્ધ
હોવાથી દાસભૂત સર્વ બ્રહ્માદિકોએ તમો નાથ્યસે-પુરુષાર્થલાભ માટે
યાચના કરાઓ છો માટે નાથ કલા છે એવા તમોને અમારા વારવાર
નમસ્કાર છે ॥૨૦॥ હે વૈકુંઠ ! ગતિનો ઉપરોધ તે ક્રુદ્ધ કહેવાય, આકા
શમા વાયુની જે ગતિ સંશ્લેષવિશેષ છે અને જે જળમા પૃથ્વીની ગતિ
સંશ્લેષવિશેષ છે (કાર્યાવસ્થામા ભૂતોનો જે પરસ્પર નિયત સંશ્લેષ છે)
તેનો ઉપરોધ જે પ્રલયમા વર્તે છે તે ગત્યુપરોધ જે તમોએ સર્ગારંભમા
ટાળી નાખ્યો છે તેથી તમો વિકૃંઠ છો, વિકૃંઠ એજ વૈકુંઠ કહેવાય તેવું
આર્ષ નિરૂપ્ત છે- 'મયા સંશ્લેષિતા ભૂમિરન્નિર્યોમ ચ વાયુના । વાયુશ્ચ
તૈજસા સાર્વ વૈકુણ્ઠસ્વ તત્તો મમ' ધતિ અથવા ઝર્મવડે જે ગતિનો ઉપ
રોધ તે ક્રુદ્ધ કહેવાય, તે જેમનો ટળી ગયો છે એવા પ્રક્ષીણ કર્મવાળા
મુક્તો તે વિકૃંઠ કહેવાય, તેવા મુક્તોએજ એક પ્રાપ્ય તમો છો માટે
વૈકુંઠ નામથી કલા છે હે સત્ય ! સદા સત્યસ્વરૂપ છો માટે સાર્વ
સત્ય નામથી કલા છે, 'સત્ય જ્ઞાનમનન્ત બ્રહ્મ' 'સત્ય હ વા પુતસ્ય બ્રહ્મણો
નામ સત્ય' એવી શ્રુતિ છે અથવા તમો મૂર્ત અમૂર્તાત્મક છો માટે સત્ય
સસાથી કલા છે 'સચ ત્વચામવત્' એવી શ્રુતિ છે અથવા સત્ શબ્દથી
પ્રાણ કહ્યો છે, તી શબ્દથી અન્ન કહ્યું છે, ય શબ્દથી આદિત્ય કહ્યો છે,
તો પ્રાણ અન્ન આદિત્યરૂપ તમો છો માટે સત્ય કલા છે, તેમાં 'સદિતિ
પ્રાણાસીત્યન્ન યમિત્યસાવાદિત્ય' એવી શ્રુતિ છે અથવા તમો સત્યમા
રહ્યા છો અને તમારે વિષે સત્ય રહ્યું છે માટે તમો સત્ય સસાથી કલા છે

તેમા 'સત્યે પ્રતિષ્ઠિત કૃષ્ણ કૃષ્ણો સત્ય પ્રતિષ્ઠિતમ્ । સત્તાસત્તે ચ
 ગોવિન્દસત્સાદ સત્ય સર્વા મત્ત ॥' એવી નિર્મિતિ છે અથવા સાર્વિક
 શાસ્ત્રોએ પ્રતિપાદ્ય સત્ય-વ્યર્થ વૈલવવાળા છે માટે સત્ય કહ્યા છે
 અથવા સત્-મહાત્માઓમા સાધુ છે માટે સત્ય કહ્યા છે અથવા સત્ય
 વચનધર્મરૂપ છે માટે સત્ય કહ્યા છે, 'તથાત્સત્ય પરમ વદન્તિ' એની
 શ્રુતિ છે અથવા સત્યપણે સતોએ માનેવા છે માટે સત્ય કહ્યા છે હે
 ઉત્તમ ! ક્ષરથડી અને અક્ષરથડી ઉત્કૃષ્ટ છે માટે ઉત્તમ કહ્યા છે તેમા
 'યસ્માદક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમ । મતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિત
 પુરપોત્તમ ॥' આ નિર્વચન છે અથવા ઉત્-નિવૃત્ત કરેછે તમ-છન્નગત
 અનાદિ અજ્ઞાનને જે તે ઉત્તમ કહેવાય અથવા સત્સોત્તમ ! એવું એક પ
 સબોધન લેવું, સત્યોમા ઉત્તમ તે સત્યોત્તમ કહેવાય, 'પ્રાણા યૈ સત્ય
 તેપામેષ સત્ય' આ શ્રુતિમા સત્યોત્તમત્વ નિરૂપણ કર્યું છે હે સત્ય !
 રજતમશી નહિ પરાશવ પામેવા શુદ્ધ સત્વગુણધીન પ્રકાશ્ય છે અને
 તેવા સત્વગુણના પ્રવર્તક છે માટે સત્ય તમોળ છે એવો ઉપચાર થાય
 છે તેમા આ વચન છે-મહાન્ પ્રભુર્વે પુરુષ સત્ત્વસૈવ પ્રવર્તક 'સત્યેન
 શુચ્યતે જતુ સત્ત્વ નારાયણાત્મકમ્' ધતિ અથવા સત્ત્વ-શુદ્ધ થાત ક
 રણ જે તમારા પ્રાદુર્ભાવ માટે વર્તે છે માટે સત્ય કહ્યા છે તેમા 'સત્ય
 વિશુદ્ધ વસુદેવશબ્દિત વદીયતે તત્ત્વ પુમાનપાદૃત' એવું ભાગવતવચન
 છે હે ભૂમન્ ! નિરનિશય સુખરૂપ છે માટે ભૂમા શબ્દથી કહ્યા છે
 આ અર્થે ભૂમા ત્વેય વિનિશ્ચયસિત્ત્વ' આ શ્રુતિમા પ્રસિદ્ધ છે અથવા
 અપાર મહિમાવાળા છે માટે ભૂમા કહ્યા છે 'માન્તાપિન્ત્યગુણવાન
 નસૈશ્વર્યસેવિત । મનન્તગીયેષાપતિઃ કૃષ્ણો મૂમાઽલિલેષદ્' એમ પાંચ
 ગાનમાં કહ્યું છે હે હિરણ્યગર્ભ ! હિરણ્યવત્ રમણીય છે માટે રમ
 ણીય અપ્રાકૃત ધામ હિરણ્યશબ્દથી કહ્યું છે, તેના ગર્ભભૂત તમો છે
 કેમકે તેના મધ્યમાં તમારો નિલ નિવાસ છે માટે તમો હિરણ્યગર્ભ
 કહ્યા છે તેમા શ્રુતિ છે-'હિરણ્યમે પરે લોકે વિરજ મહા નિવસન્ ।
 સત્પુત્ર જ્યોતિર્ણ જ્યોતિસ્તદ્વાતમવિદો વિદુઃ' 'ન તત્ત્વ સૂર્યો માતિ' ધતિ

કુત્કલેશ ! ! વિશ્વોત્તમશ્લોક ! વિધે ! મહર્ષે ! પ્રાણેશ ! વિશ્વે-

અથવા હિરણ્યનિધિને સમાન છો માટે હિરણ્યગર્ભ કહ્યા છો. તેમાં શ્રુતિ છે-‘તથા હિરણ્યનિધિમસેવજ્ઞા વપૃયુર્પરિ સચ્ચાન્તોઽપિ ન વિન્દન્તિ’ ઇતિ. અથવા હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા) રૂપે અવતરણુ છે માટે હિરણ્યગર્ભ કહ્યા છો, તેમાં શ્રુતિ છે-‘હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તેતામે’ ઇતિ હે ત્રિકુત્! ત્રણ કહુદ-ઉચ્ચ પ્રદેશો (ખંધોશ્ચો, મુખનો અગ્રભાગ અને દાહ્યો) જેના છે, અર્થાત્ પરાહાવતારને ધરનારા તમો છો. ‘તથૈવાસં ત્રિકુત્વો વારાહં રૂપમાસ્થિતઃ । ત્રિકુત્તેન વિરયાતઃ શરીરસ્ય પ્રમા- પનાત્’ એમ મોક્ષધર્મમા કહ્યું છે. હે કલેશ ! પ્રાણ આદિ જેમાં છે અને નામ અતે જેમા છે એવી સોળ કળાઓના તમો ઇશિ છો, કેમકે તમો સર્વ કાર્યની પ્રતિષ્ઠા છો, માટે કલેશ કલા છો તેવી શ્રુતિ છે—

‘સ પ્રાણમસૃજત્ પ્રાણાચ્છદ્ધાં શ્વં વાયુર્ગ્યોતિરાપઃ પૃથિવીન્દ્રિયં મનઃ । અક્ષમજ્ઞાદ્દીર્ઘં સપો મધ્માઃ કર્મ લોકા લોકેષુ ચ નામ’ ‘અરા હ્રિય રથનાભૌ કલા યસ્મિન્ પ્રતિષ્ઠિતાઃ । તં વેદ્યં પુરુષં વેદ’ ઇતિ (જીવો તો કળાઓના લોકતાઓ અને વશ વર્તનારા છે. ઇશિ તો આજ છે કે જેમા રથનાભિમા આરાઓની પેઠે કળાઓ પ્રતિષ્ઠા પામી રહી છે) હે વિન્ધ ! સર્વત્ર પ્રવેશ છે માટે તમો વિન્ધ નામથી કહ્યા છો. ‘તસૃષ્ટ્વા તદેવાનુપ્રાવિશત્’ એવી શ્રુતિ છે ‘વેશનાદ્વિશ્વમિત્યાહુર્લોકાનાં કાશિસત્તમ !’ એવી નિર્ઙ્ગિ છે અથવા વિશ્વશરીરકે છે માટે વિન્ધ કહ્યા છે, ‘મહૈવેદં વિશ્વં’ ‘પુરુષ પૃથેદં વિશ્વં’ ‘વિશ્વમેવેદમ્’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. હે ઉત્તમશ્લોક ! સર્વની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ યશવાળા તમો છો માટે અન્વર્થ ઉત્તમશ્લોક નામથી કહ્યા છો. હે વિધે ! આ સમગ્ર વિશ્વના વિધાતા છો માટે વિધિ નામથી કહ્યા છો. હે મહર્ષે ! સર્વને સર્વદા એક સાથેજ સાક્ષાત્ કરવા સમર્થ અદ્વિતીય ઋષિ છો માટે મહર્ષિ નામથી કહ્યા છો. (મહર્ષો દ્રષ્ટા મધુતઃ દ્યોતા’ એવી શ્રુતિ છે) હે પ્રાણેશ ! પ્રાણશબ્દવાચ્ય જીવોના ઇશ-નિવતા છો માટે પ્રાણેશ કહ્યા છો. અથવા પોતાવિષે પરમ પ્રીતિએ યુક્ત હોવાથી પોતાના પ્રાણને સદૃશ એવા એકાતિક

તેમા 'સત્યે પ્રતિષ્ઠિત કૃષ્ણ કૃષ્ણે સત્ય પ્રતિષ્ઠિતમ્ । સત્તાસત્તે જ
 ગોવિન્દસત્સાવ સત્ય સતા મત્ત ॥' એવી નિર્મિતિ છે અથવા સાત્ત્વિક
 શાસ્ત્રોએ પ્રતિપાદ્ય સત્ય-અર્થાત્ વૈભવવાળા છે માટે સત્ય કહ્યા છે
 અથવા સત્-મહાત્માઓમા સાધુ છે માટે સત્ય કહ્યા છે અથવા સત્ય
 વચનધર્મરૂપ છે માટે સત્ય કહ્યા છે, 'સત્સાત્સત્ય પરામ વદન્તિ' એવી
 શ્રુતિ છે અથવા સત્યપણે સતોએ માનેલા છે માટે સત્ય કહ્યા છે હે
 ઉત્તમ ! ક્ષરથકી અને અક્ષરથકી ઉત્કૃષ્ટ છે માટે ઉત્તમ કહ્યા છે તેમા
 'યસ્માદક્ષરમસીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમ । અસોઽસિ છોકે વેદે ચ પ્રયિત
 પુરુષોત્તમ ॥' આ નિર્વચન છે અથવા ઉત્-નિરૂત કરેછે તમ-હવમત
 અનાદિ અજ્ઞાનને જે તે ઉત્તમ કહેવાય અથવા સત્યોત્તમ 'એવુ એક પ-
 સબોધન લેતુ, સત્યોમા ઉત્તમ તે સત્યોત્તમ કહેવાય, 'પ્રાણા વૈ સત્ય
 તેષામેષ સત્ય' આ શ્રુતિમા સત્યોત્તમત્વ નિરૂપણ કર્યું છે હે સત્ય !
 રજ્જતમથી નહિ પરાભવ પામેલા શુદ્ધ સત્ત્વગુણથીજ પ્રકાશ્ય છે અને
 તેવા સત્ત્વગુણના પ્રવર્તક છે માટે સત્ય તમોજ છે એવી ઉપચર થાય
 છે તેમા આ વચન છે-'મહાન્ પ્રમુખં પુરુષ સત્ત્વસૈવ પ્રવર્તક ' 'સત્યે
 સુચયતે જતુ સત્ય નારાયણારમકમ્' હનિ અથવા સત્ત્વ-શુદ્ધ આત્મ-
 રજ્જ જે તમારા આદુર્ભાવ માટે વર્તે છે માટે સત્ય કયા છે, તેમા 'સત્ય
 વિગુદ્ધ વસુદેવશબ્દિત યદીયતે સત્ય પુમાનપાવૃત્ત' એવુ ભાગવતવચન
 છે હે ભૂમન્ ! નિરનિશય મુખરૂપ છે માટે ભૂમા શબ્દથી કયા છે
 આ અર્થ ભૂમા સ્વેષ વિત્તિજ્ઞાનિત્ય' આ શ્રુતિમા પ્રસિદ્ધ છે અથવા
 અપાર મદિમાવાળા છે માટે ભૂમા કયા છે 'અનન્તાચિન્ત્યગુણવાન
 નત્તેશ્વર્યસેવિત । અનન્તાપીયેદાવતિ જૃષ્ણો મૂમા-ગિલેષ્ઠઃ' એમ પાંચ
 રાનમા કહ્યું છે હે હિરણ્યગર્ભ ! હિરણ્યવત્ રમનીય છે માટે રમ
 નીય અપ્રાકૃત ધામ હિરણ્યશબ્દથી કહ્યું છે, તેના ગર્ભમૂત તમો છે
 કેમકે તેના મધ્યમા તમારે નિત્ય નિવાસ છે, માટે તમો હિરણ્યગર્ભ
 કહ્યા છે તેમા શ્રુતિ છે-'હિરણ્યમે વરે લોકે વિરાજ મસ નિષ્કલમ્ ।
 તરુણ ય્યોનિર્વા ય્યોનિનલ્પદામયિદો મિદુ ' 'ન સત્ય મૂર્ચા માતિ' હનિ

કુત્કલેશ ! ! વિશ્વોત્તમશ્લોક ! વિધે ! મહર્ષે ! પ્રાણેશ ! વિશ્વે-
 અથવા હિરણ્યનિધિને સમાન છો માટે હિરણ્યગર્ભ કહ્યા છો. તેમાં
 શ્રુતિ છે-‘તદથા હિરણ્યનિધિમદ્વેષજ્ઞા ડપ્યુપરિ સચ્ચરન્તોઽપિ ન
 વિન્દન્તિ’ ધતિ. અથવા હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા) રૂપે અવતરણુ છે માટે
 હિરણ્યગર્ભ કહ્યા છો, તેમાં શ્રુતિ છે-‘હિરણ્યગર્ભઃ સમર્વર્તતામે’ ધતિ. હે
 ત્રિકુત ! ત્રણ કહુદ-ઉચ્ચ પ્રદેશો (બંધોલો, મુખનો અગ્રભાગ અને
 દાઢ્યો) જેના છે, અર્થાત્ વરાહાવતારને ધરનારા તમો છો. ‘તથૈવાસં
 ગ્રિકકુદો વારાહં રૂપમાસ્થિતઃ । ગ્રિકકુત્તેન વિચ્યાતઃ શરીરસ્ય પ્રમા-
 પનાત્’ એમ મોક્ષધર્મેમાં કહ્યું છે. હે કલેશ ! પ્રાણુ આદિ જેમાં છે
 અને નામ અંતે જેમાં છે એવી સોળ કળાઓના તમો ધર્શિ છો, કેમકે
 તમો સર્વ કાર્યની પ્રતિષ્ઠા છો, માટે કલેશ કહ્યા છો. તેવી શ્રુતિ છે—
 ‘સ પ્રાણમસૃજત્ પ્રાણાચ્છદાં ચં વાયુર્ગ્યોત્તિરાપઃ પૃથિવીન્નિદ્રવં મનઃ ।
 બ્રહ્મજ્ઞાદ્વીર્યં તપો મદ્ધાઃ કર્મ લોકા લોકેષુ ચ નામ’ ‘અરા ઇવ રથનાભૌ
 કલા યસિન્ પ્રતિષ્ઠિતાઃ । તં વેદ્યં પુરુષં વેદ’ ધતિ. (જીવો તો કળાઓના
 ભોક્તાઓ અને વશ વર્તનારા છે. ધર્શિ તો આજ છે કે જેમાં રથનાભિમા
 આરાઓની પેઠે કળાઓ પ્રતિષ્ઠા પામી રહી છે) હે વિન્ધ ! સર્વત્ર પ્રવેશ
 છે માટે તમો વિન્ધ નામથી કહ્યા છો. ‘તત્સદ્ગ્ધા તદેવાનુપ્રાવિશત્’ એવી
 શ્રુતિ છે ‘વેશનાદિશ્ચમિત્યાદુર્લોકાનાં કાશિસત્તમ !’ એવી નિર્જ્ઞિ છે.
 અથવા વિશ્વશરીરકે છો માટે વિન્ધ કહ્યા છો, ‘વ્રહ્મેવેદં વિશ્વં’ ‘પુરુષ પ્વેદં
 વિશ્વં’ ‘વિશ્વમેવેદમ્’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. હે ઉત્તમશ્લોક ! સર્વની
 અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ યશવાળા તમો છો માટે અન્વર્થ ઉત્તમશ્લોક નામથી
 કહ્યા છો. હે વિધે ! આ સમગ્ર વિશ્વના વિધાતા છો માટે વિધિ નામથી
 કહ્યા છો. હે મહર્ષે ! સર્વને સર્વદા એક સાથેજ સાક્ષાત્ કરવા
 સમર્થ અદ્વિતીય ત્રપિ છો માટે મહર્ષિ નામથી કહ્યા છો. (મદ્ધો દ્રષ્ટ
 મધુતઃ ઘ્રોતા’ એવી શ્રુતિ છે) હે પ્રાણેશ ! પ્રાણુશબ્દવાચ્ય
 જીવોના ધર્શ-નિવંતા છો માટે પ્રાણેશ કહ્યા છો. અથવા પોતાવિષે
 પરમ પ્રીતિએ યુક્ત હોવાથી પોતાના પ્રાણને સદૃશ એવા એકાંતિકે

શ્વર ! તે નમોઽસ્તુ ॥૨૧॥ વૃષાકપે ! કેશવ ! ધર્મ ! ધીર ! શુચિ-

લક્તોના ધરા-પતિ છો માટે પ્રાણેશ સસાથી કહ્યા છો અથવા પોતામાં
અતિપ્રીતિવાળા લક્તજનોના પ્રાણોને ધરાતે-સદા પોતાના દર્શનદાના-
દિકથી રક્ષણ કરોછો માટે પ્રાણેશ કહ્યા છો હે વિદ્યેશ્વર ! વિશ્વ-
અનેક બ્રહ્માડ મરળના ઉશ્વર છો એવા તમોને નમસ્કાર છે ॥૨૧॥ હે
વૃષાકપે ! સર્વ પુરુષાર્થના વર્ણનાર હોવાથી વૃષ-અનુપમ ધર્મરૂપ છો અને
કાલ-જળ થકી પૃથ્વીના રક્ષણમાટે એક વરાહરૂપ છો માટે તમો વૃષાકપિ
નામથી કહ્યા છો, 'કપિર્વરાહ એકમ્ ધર્મશ્ચ વૃષ ઉચ્યતે । તસ્માદ વૃષાકપિ
પ્રાદ કશ્વપો માં પ્રજાપતિ ' એવી મહાભારતમાં નિર્જિત છે હે કેશવ !
બ્રહ્મા અને શિવ બે તમારા વશમાં વર્તે છે માટે કેશવ નામથી કહ્યા છો
તેમાં 'ક હતિ પ્રહ્મણો નામ ક્વંચોઽર્ધં સર્વદેહિનામ્ । આર્વાં તવાક્ષે સમૂતૌ
તસ્માદ કેશવનામવાન્' એવી નિર્જિત છે અથવા એક ચીકણા રથમાં
વાકા કેશવાળા છો માટે કેશવ કહ્યા છો, તેમાં 'પ્રસસનીલકેશમાદ
કેશવઃ પરિકીર્તિત એવી નિર્જિત છે અથવા કેશિનામના અમુરને
હણનાર છો માટે કેશવ કહ્યા છો, 'વચ્ચાત્તવ્યેષ્વ હુણમા દત્ત' કેશી
જનાદત્ત ! । તસ્માદકેશવનાશ્ચ સ્વ લોકે વર્ણાંતે ગતિસ્વતિ' એમ વિષ્ણુ-
પુરાણમાં કહ્યું છે અથવા કેશસન્નિત સૂર્યાદિસંક્રાંત બે અંશુ (કિરણો)
તેવાળા છો માટે કેશવ નામથી કહ્યા છો, 'અંશવો વે પ્રકાશન્તે મમેતે
કેશસંજિતા' । સવેશાં કેશવે તસ્માન્મામાર્હર્દિજસત્તમા.' એમ મહા
ભારતમાં કહ્યું છે અથવા ક-બ્રહ્મા અ-વિષ્ણુ ધરા-શિવ, આ કેશસસાથી
કહેલી ત્રણ મૂર્તિઓ બે તમારા વશમાં યથાર્થભવ વર્તે છે માટે કેશવ
નામથી કહ્યા છો હે ધર્મ ! અભ્યુદય (નિર્વર્ગ) અને નિ અયમવડે સર્વને
સાક્ષાત્ પારી રહ્યા છો માટે ધર્મ કહ્યા છો તેમાં વચ્ચે છે-'લોકાનાં
ત્વં પરો ધર્મઃ' 'તે વદન્તિ મહાધમાનં જુગ્મ ધર્મં સનાતનમ્' 'સાક્ષાદેવ
પુરાણોઽસૌ ॥ દ્વિ ધર્મઃ સનાતનઃ' ઉત્પાદિ. અથવા ધર્મ-યજ્ઞ તપ દાનાદિ
સદાચારોવડે આરાધના કરાય છે માટે ધર્મ કહ્યા છો હે ધીર ! ધી-
પોતાને અસાધારણ, નિરતિગ્રય આનંદરૂપ સ્વસ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરી રહેલી

અયો ! ભૂતપતે ! પરાત્મન ! । પુણ્યાદ્ધ ! યજ્ઞેષ્ઠ ! પુણ્યકીર્તે !

બુદ્ધિથી રમો છો માટે ધીર કહ્યા છો. અથવા ધી-સ્વસ્વરૂપમાંજ એક નિષ્ઠાવાળી બુદ્ધિને આપો છો માટે ધીર કહ્યા છો અથવા ‘વિકારદેતૌ સતિ વિક્રિયન્તે ચેષાં ન ચેતાંસિ ત ઇવ ધીરાઃ’ આ અભિયુક્ત જનોએ કહેલા લક્ષણવાળા ધીર તમો છો માટે ધીર કહ્યા છો હે શુચિશ્રવઃ ! શુચિ-લક્ષિતપ્રકર્ષપૂર્વક હોવાથી શ્રવણપ્રિય એવાં લક્ષણનોનાં સ્તુતિ-વચનોને અવશ્ય શ્રવણ કરો છો માટે શુચિશ્રવ નામથી કહ્યા છો. તેવું મહાભારતમાં વચન છે—‘શુચીતિ શ્રવણોવાનિ શૃણોમીહ ધનજય ! । નચ પાપાનિ વૃક્ષામિ સત્તોઽહં વૈ શુચિશ્રવા.’ ઇતિ. ‘મકૈરક્ષામ્યવશ્યં યઃ શૃણોતિ સ શુચિશ્રવાઃ’ એવી નિશ્ચિતિ છે અથવા શુચિ-શ્રોતા વક્તાને પવિત્ર કરનારા હોવાથી શુદ્ધ શ્રવ-નામો કે યશ જેમનાં છે માટે શુચિશ્રવ કહ્યા છો હે ભૂતપતે ! ભૂતમાત્રના પતિ-સ્વામી છો, તમોએ નહિ અધિષ્ઠાન કરેલું કાંઈપણ વસ્તુ નથી. અથવા ભૂત-પોતાના પાર્ષદો-દ્વારા પોતાના લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરો છો માટે ભૂતપતિ કહ્યા છો, ‘ભૂતાનિ વિષ્ણોઃ સુરપૂજિતાનિ દુર્વંશલિક્ષાનિ મહાઙ્ગુતાનિ । રક્ષન્તિ તદ્વક્ત્રિમતઃ પરેભ્યો મત્તશ્ચ મર્ત્યાનય સર્વંતશ્ચ’ એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે. હે પરાત્મન ! તમો સર્વ ભૂતોના અંતરાત્મા છો, માટેજ પરાત્મા-પોતાથી ઇતર સમસ્ત વસ્તુમાં અનુપ્રવેશ કરીને આત્માપણે સર્વને ધારણ કરી રહ્યા છો, આવો બીજો કોઈ આત્મા નથી માટે આપ પરાત્મા કહ્યા છો અથવા જ્ઞાતૃત્વાદિ ધર્મે કરીને દેહ ઇન્દ્રિયાદિકથથી પર વર્તતા એવા જીવોના આત્મા-અતર્યામી છો માટે પરાત્મા કહ્યા છો, ‘આત્માત્મા ચાક્ષરાત્મા’ એમ સ્કંદપુરાણમાં કહ્યું છે તથા ‘ય આત્મનિ તિષ્ઠન્’ એવી શ્રુતિ છે હે પુણ્યાંગ ! જે તમારું દિવ્ય અગ સદર્શનાદિવડે પાતકિઓનેપણ પાવન કરેછે, માટે તમો પુણ્યાંગ છો (સકળમંગળ કરનાર દિવ્ય વિચલવાળા છો) અથવા પુણ્ય-ધર્મના અગ-શરીરવત્ રક્ષક (ધર્મવર્મ) છો માટે પુણ્યાંગ કહ્યા છો, ‘બ્રહ્મણ્યે ધર્મવર્મણિ’ એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે. હે યજ્ઞેષ્ઠ ! યજ્ઞજ્ઞને આપનારા છો હે યજ્ઞ ! હે ઇષ્ઠ ! એવું પૃથક્ ૫૬

સુધીર્નમસ્તે ! પુરુષોત્તમાય ॥૨૨॥ અંધોક્ષજ ! શ્રીકર ! કલ્પનેત્ર !

હોય તો, 'યજ્ઞો વૈ વિષ્ણુઃ' એવી શ્રુતિ છે માટે તમો યજ્ઞારાધ્ય હોવાથી યજ્ઞ છો. અથવા રૂચિપ્રભવપતિથકી યજ્ઞનામથી પ્રકટ થયા છો માટે યજ્ઞ કહ્યા છો. અથવા જપયજ્ઞસ્વરૂપ છો માટે યજ્ઞ કહ્યા છો ઇતિ કૃત્તને આપનારા ઈન્દ્ર્ય (પૂજ્ય) તમોજ છો માટે ઇષ્ટ કહ્યા છો. હે પુણ્યકીર્તિ ! જે તમારૂં કીર્તન પુણ્ય-સમસ્ત પાપને પ્રણાશ કરનારૂં છે માટે તમો પુણ્યકીર્તિ છો. તેવું વચન છે- 'નામસદ્ધીર્તનં ભક્ત્યા વિભાયનમનુત્તમમ્ । મૈત્રેયાશેષપાપાનાં ધાતૂનામિવ પાવકઃ ॥' 'અવશેનાપિ યજ્ઞાદિ કીર્તિતે સર્વપાતકૈઃ । પ્રમામ્ વિમુચ્યતે સઘ સિંહસૈર્હૃતૈરિવ ।' 'કલો સદ્ધીર્ત્ય કેશવ' ઇતિ અથવા પુણ્ય-અનંત જન્મમાં સપાદન કરેલાં સત્ સુકૃતવાળા જનોમા કીર્તિ-સર્વદા સંકીર્તન જેમનું છે માટે પુણ્યકીર્તિ કહ્યા છો. હે સુધીઃ ! ચેતનોના શ્રેયના ચિંતનમાંજ એક પ્રવર્તેલી હોવાથી શોભન ધી (સંકલ્પ)એ સંપન્ન છો માટે સુધી સજ્જાથી પ્રખ્યાત છો અથવા સુ-અત્યંત લક્ષ્યહિતને ચિંતન કરો છો માટે સુધી કહ્યા છો એવા પુરૂષોત્તમ-પુરૂષ ચેતનોની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટતમ અને નિત્યમુક્તો થકી ઉત્કર્ષથી ઉત્કૃષ્ટતમ તમોને નમસ્કાર છે ॥૨૨॥ હે અધોક્ષજ ! સમગ્ર કલ્યાણ ગુણપરિપૂર્ણ અને નિરવધિ મહાનંદામૃતતા મહાસાગર એવા આપ અનુક્ષણ નિત્યમુક્તો અને લક્ષ્યોએ સદા ઉપભોગ્યા થકાપણુ ક્યારેયપણુ અધ ક્ષય પામતા નથી (ખુદી જતા નથી) માટે અધોક્ષજ નામથી કહ્યા છો. તેવું નિર્વચન છે- 'જથો ન ક્ષીયતે જાહુ યજ્ઞાસસાદ-ધોક્ષજ.' ઇતિ અથવા અક્ષજ-ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન જેની આગળ અધ-જ છે, એટલે સાક્ષાત્ સંબન્ધ પામવું નથી, માટે તમો અધોક્ષજ કહ્યા છો અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાગોચર છે હે શ્રીકર ! આશ્રિતોનું શ્રેય કરનાર છો માટે શ્રીકર કહ્યા છો અથવા શ્રી (લક્ષ્મી)ને પરસ્વરૂપમાંજ જેમ જેમ વ્યૂહાવતારાદિકમાપણુ ચોતાને અનુરૂપ કરો છો માટે શ્રીકર નામથી કહ્યા છો, 'દેવાયે દેવદેહેવં માનુષાયે ચ માનુષી' એમ વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યું છે. હે કલ્પનેત્ર ! પ્રકૃષ્ટિત કમળ દળ જેવા નેત્રવાળા હોવાથી કલ્પનેત્ર

વેદૈકવિદ્વેદકદવ્યયાત્મન્ !। અવ્યક્ત ! સંશ્ચિત્પર ! સૌખ્ય ! હેતો !

કહ્યા છે. તેમાં 'તસ્ય યથાકપ્યાસં પુષ્કરીકમેવમક્ષિણી' એવી શ્રુતિ છે. હે વેદૈકવિત્ ! મુખ્ય વેદ અને વેદાર્થને સંશય વિપર્યાસ વિના યથાર્થપણે તમો એકજ બાણો છો માટે વેદૈકવિત્ કહ્યા છે. 'વેદાન્તકૃદ્વેદવિદેવ ચાહં' એવું ભગવદ્વચન છે. અથવા 'વેદયતે હૃતિ વેદઃ' એવી વ્યુત્પત્તિથી વેદ-પ્રતિપાદ્ય જે ધર્મ તે વેદ કહેવાય, તેને ચિન્તિત્તિ-પોતાના આરાધનરૂપ-પણે પામો છો માટે વેદૈકવિત્ કહેવાઓ છો 'વેદૈર્વેદયતયા વેદસ્તદર્થો ધર્મ ઉચ્યતે । તદનુષ્ઠાપનાત્રિત્વં પ્રણુન્નો વેદવિત્ સ્મૃતઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. હે વેદકૃત્ ! સર્જના આદિભાગમાં ઋગાદિ વેદોને પ્રકાશ કરો છો માટે વેદકૃત્ કહ્યા છે. 'ભસ્ય મહત્તો મૂતસ્ય નિઃશ્વસિતમેતસ્યદરવેદઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે. હે અવ્યયાત્મન્ ! જે તમારા આત્મા-સ્વરૂપ કે સ્વભાવનો બચ-વિનાશ કે વિકાર નથી વર્તતો માટે તમો અવ્યયાત્મા કહ્યા છે. 'ભક્તરોડમરોડ્યયઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે. હે અવ્યક્ત ! સ્વયં સ્વેચ્છાથી પોતાનાજ રૂપથી પ્રાદુર્ભવ પામો છો તથાપિ સર્વને મનુષ્ય-ભાવના અનુકરણને લીધે વ્યક્ત (પ્રકાશ) થતા નથી માટે અવ્યક્ત નામથી કહ્યા છે. 'નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃત્તઃ' એમ ગીતામાં કહ્યું છે. 'મનુષ્યત્વેન સર્વત્ર પરમાવાપ્રકાશનાત્ । મુધૈરવ્યક્ત્વમ્ ઇતિ ચ કથિતસ્ત્રાવપારગૈઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. હે સન્ ! 'સદેવ સોમ્યેદમગ્ર ભાસીત્' આ કારણનિરૂપણ પ્રકરણમાં સચ્ચિદ્વચી જણાવ્યા છે માટે સત્ કહ્યા છે. અથવા સન્-પ્રેષ્ઠ છે, માન્ય છે અને ત્રિકાળ સત્ય છે માટે સત્ કહ્યા છે. હે ચિત્ ! 'તદૈક્ષત્ત વહુ સ્વાં પ્રજાવેય' આ ઇશ્વરરૂપ ચેતનગુણ-વાન્ હોવાથી અચેતન પ્રધાન થકી વ્યાવૃત્તિ (પૃથક્) કરેલા ચિચ્છિદ્દ બોધ્ય તમોજ છો માટે ચિત્ કહ્યા છે. હે પર ! 'અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિમાં અક્ષરપરપણે નિરૂપણ કરેલા તમોજ છો માટે પર કહ્યા છે. અથવા 'ચિત્પર' એવું સમસ્ત પદ લેવું, 'સમસ્ત ચેતનની અપેક્ષાએ પર' એવો તેનો આશય સમજવો. અથવા 'ચિત્ પર' એવું લિજ્જ પદ સમાનાધિકરણ લેવું; 'પર ચેતન છો' એવો તેનો અભિપ્રાય બાણવો.

આનન્દ ! વિચાધિપતે ! નમોઽસ્તુ ॥૨૩॥ જ્ઞેયાદિદેવ ! પ્રિયમક્ત !

હે સૌખ્ય ! પોતાના એકાંતિક લક્ષ્મીને અવિનાશી અભિવાહિત સુખો
આપનારા છે માટે સૌખ્ય નામથી કહ્યા છે 'બ્રહ્મણો હિ પ્રતિષ્ઠાદમમૃત
સ્યામ્યયસ્ય ચ । શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુહૃદસ્યેકાન્તિકસ્ય ચ' એમ ગીતામાં
કહ્યું છે હે હેતો ! જગતના હેતુભૂત પ્રકૃત્યાદિકના હેતુ હોવાથી હેતુ
સસાથી કહ્યા છે, 'અસ્તિહેતુહેતુ' એમ સાગવતમાં કહ્યું છે અથવા
લક્ષ્મીના વાહિત અર્થોમાં કારણ છે માટે હેતુ સસાથી કહ્યા છે 'વાચ્છ
તાર્યનિદાનત્વાત્ હેતુરિત્યભિષીયતે' એવી નિર્દક્ષિ છે. 'વર્સૌર્યહેતો'
એવું સમસ્ત પદ લખ્યે તો 'સર્વતોપર મોક્ષસુખના પમાડનારા' એવો
અર્થ કરવો 'દુષ્ જ્ઞેવાનન્દયાતિ' એવી શ્રુતિ છે સૌર્યહેતો' એવા સર્વો
ધનપદના આશ્રયણમાં પણ આજ અર્થ છે હે આનંદ ! સ્વત નિરવધિક
આનન્દસ્વરૂપ છે માટે આનંદ નામથી કહ્યા છે 'આનન્દો બ્રહ્મ' એવી
શ્રુતિ છે (આનન્દવહ્નીમાં આનન્દ સ્વરૂપની વિશેષત મીમાસા કરી છે)
અથવા અનેકનિધિ અવતારચરિત્રાવટે પોતાના એકાંતિક લક્ષ્મીને
આહ્વાદ આપો છે માટે અન્વર્થ આનંદ નામથી કહ્યા છે હે વિદ્યા-
ધિપતે ! પરબ્રહ્મવિદ્યાના તમોજ પ્રધાન અધિપતિ છે, પરબ્રહ્મની
વિદ્યા તે પરબ્રહ્મના પ્રસાદ વિના લભ્ય નથી, 'યમેવેષ વૃણુને તૈત
ત્ત્વક્ત્ત્વસ્યેવ આત્મા વિવૃણુતે ઇન્દુ સ્વામ્' એવી શ્રુતિ છે એવા આપ
લગવાનને નમસ્કાર છે ॥૨૩॥ હે જ્ઞેય ! જે લાલુવા ચો ય જ્ઞેય તે જ્ઞેય
કહેવાય, જેના વિજ્ઞાનથી વિગુહિત મગે એજ જ્ઞેય છે, જ્ઞેયનું જે વિજ્ઞાન
એજ જ્ઞાન છે, અન્યતો અજ્ઞાનજ છે, ઈતરતો અજ્ઞેય છે, કેમકે બધક
છે, આપના સ્વરૂપ સ્વભાવના જ્ઞાનથીજ આત્મતિક મોક્ષ મળે છે, માટે
આપજ એક જ્ઞેય-લાલુવા ચોજ્ઞ હોવાથી જ્ઞેય નામથી કહ્યા છે હે
આદિદેવ ! સર્વના કારણ હોવાથી આદિ અને સ્વભ્ય વર્ગની સાથે ક્રીડા
કરેછો માટે દેવ, મળીને આદિદેવ કહ્યા છે, તેમાં વચન છે-'સમયોગ્ય
વિયોગ્યાય કામકાવર મમુઃ । કીદતે મગધાર્' 'બ્રમમેયોડનિયોગ્યદ્ધ
યમ્ કામમમો યશી । મોદતે મગધાર્ વિપ્નુર્બાલ ક્રીડનકૈરિષ' ઇતિ

પૂજ્ય ! પ્રેષ્ટ ! પ્રજ્ઞેશામરવર્ય ! સર્વ ! ! બ્રહ્માગુણાગમ્ય ! સદર્ચ-
અથવા આદિ-સમગ્ર જગત્સર્ગથી પહેલાં પોતાના અક્ષર ધામમાં પોતાના
ભક્તસમાજ સાથે ક્રીડા કરી રહ્યા છે માટે આદિદેવ સંસારી કહ્યા છે,
'યઃ સ્વમક્તેભ્યો રમતે સ મે સર્વસ્વં' એવી શ્રુતિ છે. હે પ્રિયભક્ત !
તમોને ભક્તો અતિ પ્રિય છે માટે પ્રિયભક્ત નામથી કહ્યા છે.
'જ્ઞાતી સ્વામૈષ મે મતમ્' 'સ ચ મમ પ્રિયઃ એમ ગીતામાં સ્વયં કહ્યું છે. હે
પૂજ્ય ! આપના થકી અન્ય કોઈ પ્રથમ પૂજને યોગ્ય નથી, દેવદેવ છે
અને ઈશ્વરેશ્વર છે માટે સર્વ કોઈએ પ્રથમ પૂજ્ય આપજ એક છે. (આ
અર્થ યુધિષ્ઠિર રાજસૂયયજ્ઞમાં સ્પષ્ટ છે) હે પ્રેષ્ટ ! સર્વ સુખના નિધિ
હોવાથી નિરૂપાધિક પ્રિયતમ તમો એકજ છો, આત્મા થકી અન્ય કોઈ
પ્રિયતમ નથી, સર્વના સુખ્ય આત્મા આપ એકજ છો માટે પ્રેષ્ટ નામથી
કહ્યા છે હે પ્રજ્ઞેશ ! બ્રહ્માને આરંભીને સ્તબ્ધપર્યંત સર્વ કોઈ જન્મ-
ધારીઓના તમો ઈશ છે, તેઓનું જનન સ્થિત્યાદિક આપને આધીન છે.
માટે આપ પ્રજ્ઞેશ કહ્યા છે. હે અમરવર્ય ! જેઓ સાચા અમરપણે
પ્રખ્યાત નિલ્લભ્યુક્તો છે (નિલ્લભ્યુક્તો જનનમરણના યોગે રહિત છે માટે
અમર કહેવાય. જદ્દ જીવોનેતો પ્રારબ્ધને આધીન દેહયોગ વિયોગ કરેલો
જનનમરણયોગ છે, માટે તેઓ સાચા અમર ન કહેવાય) તે નિલ્લભ્યુ-
ક્તોનું જે અમરપણું છે તે પણ આપના સંકલ્પને આધીન છે, તો
આપજ અમરેશ હોવાથી અમરવર્ય નામથી પ્રખ્યાત છે. હે સર્વ !
સ્વયં અવાપ્ત સમસ્ત કામ હોવાથી અન્ય અપેક્ષાએ રહિત છે તથાપિ
સ્વરૂપ સ્થિત્યાદિકના નિર્વાહ માટે આ સર્વ વિશ્વમા અનુપ્રવેશ કરીને
શરીરને આત્માજ જેમ એમ 'હું હું' એરીતે સર્વને સ્વાત્મકપણે અનુ-
સંધાન કરો છે માટે સર્વ છો, 'અસતશ્ચ સતશ્ચૈવ સર્વસ્ય પ્રમવાપ્યયઃ ।
સર્વસ્ય ચ સદા જ્ઞાતાત્ સર્વમેનં પ્રવક્ષતે' 'સર્વં સમાપ્નોપિ તત્તોઽસિ સર્વઃ'
એવી સ્મૃતિ છે. 'ચરાચરશરીરેષુ વ્યાપ્તિમાત્રં સર્વં ફૃતિતઃ' એવી નિશ્ચિતિ
છે. હે બ્રહ્મા ! સ્વરૂપ સ્વભાવથી નિરતિશય જૃહત્ત્વ (મોટાપણું) યોગ-
વાળા છે અને પોતાવિષે અનન્ય મનવાળા ભક્તોને જૃહત્ત્વ (મોટા-

નીય ! પ્રમાણહીનાધિપતે ! નમોઽસ્તુ ॥૨૪॥ સ્વામિન્મહેશામલ
ધામ ! દેવ ! જ્ઞાનપ્રદાગોચર ! સહુણાઽસત્ ! ! સહસ્રમૂર્તે ! પુરુ

ષણુ) કરી આપો છો માટે શ્રદ્ધા નામથી પ્રખ્યાત છો 'વૃહદ્વાત્ વૃહણ
ત્વાચ દ્રહ્મેતિ પરિકીર્ત્યતે' એવું નિર્વચન છે હે અગુણ ! (નિર્ગુણ)
માયિક સત્ત્વાદિ ગુણોએ શન્ય છે, પ્રાકૃતની પેઠે ગુણવશવર્તનારા નથી
કિંતુ પરમ સ્વતંત્ર છે માટે અગુણ કહ્યા છો 'સાક્ષી ચેતા કેવલો
નિર્ગુણશ્ચ' એવી શ્રુતિ છે 'સત્ત્વાદયો ન સન્તીશે યય ચ પ્રાકૃતા ગુણ'
એવી સ્મૃતિ છે હે અગમ્ય ! પ્રાકૃત હિન્દ્રિયોવડે ગમ્ય-પ્રાપ્ય નથી
માટે અગમ્ય કહ્યા છો અથવા અપરિચ્છેદ સ્વરૂપ છે માટે અગમ્ય
કહ્યા છો અથવા શમદમાદિ આત્મગુણોએ રહિત જનોએ ગમ્ય નથી
માટે અગમ્ય કહ્યા છો હે સદર્શનીય ! સત-આત્મજ્ઞાને સપન્ન જનોએ
અર્થનીય છે માટે સદર્શનીય કહ્યા છો હે પ્રભાણુહીન ! સ્વરૂપ
સ્વભાવ ગુણુ વિભૂત્યાદિકના પ્રભાણુ-પરિચ્છેદે (માપ) રહિત છે માટે
પ્રભાણુહીન કહ્યા છો હે અધિપતે ! પતિ શ્રદ્ધાદિકોને પણ અતિક્રમ
કરીને વર્તો છો માટે અધિપતિ કહ્યા છો 'વર્તિ વર્તીના' 'વૃષ સર્વાધિ
પતિ' એવી શ્રુતિ છે એવા આપ ભગવાનને નમસ્કાર છે ॥૨૪॥ હે
સ્વામિન્ ! સર્વના શેષી છો માટે સ્વામી સરાથી સુપ્રસિદ્ધ છો 'વૃક
પૃથ્વિ સ્વામિદાન્દવાય્વોઽસ્મિ સર્વથા' 'હરેઃ સ્વામ્ય' 'સ્વામિત્વ પ્રહ્લણિ
સ્થિત' એવી સ્મૃતિ છે હે મહેશ ! તમારા થકી અન્ય ઈશ નથી માટે
મહેશ કહ્યા છો, 'તસીશ્વરાણાં વરમ મહેશ્વરમ્' એવી શ્રુતિ છે હે અમ
ધામ ! અમળ-માયાગુણે રહિત હોવાથી સ્વત શુદ્ધ પ્રકાશકમય દિવ્ય
ધામ જેમનું છે હે દેવ ! નિરતિશય દીપ્તિએ યુક્ત છે માટે દેવ નામથી
કહ્યા છો (જ્યોતિષાં જ્યોતિ એવી શ્રુતિ છે) હે જ્ઞાનપ્રદ ! ચોતાને
અભિમુખ થએલા જનોને અવિદ્યારૂપ અધકારના વિનાશમાં સમર્થ એવા
જ્ઞાનરૂપ તેજને આપનારા આપ છો હે અગોચર ! અભિમુખ નહિ
થનારા જનોને અગોચર છે હે સદ્ગુણામ ! શમ દમાદિ આત્મગુણોએ
સપન્ન એવા જનોને પ્રાપ્ત થતા 'સદ્ગુણ ! આપ્ત !' એવું પૃથક્ સંબોધન

પાત્તકામ ! પ્રકાશકાકાશવપુર્નમસ્તે ॥૨૫॥ સ્વતન્ત્ર ! માયાધિપ !

પદ લઘ્એ તો સમસ્ત કલ્યાણગુણ પરિપૂર્ણ હોવાથી સદ્ગુણ અને સર્વના હિતૈકતપર હોવાથી આત્મ કલા છે. હે સદસ્યમૂર્તિ ! જગતના અનુગ્રહ અર્થે આપે ગ્રહણ કરેલી દિવ્ય મૂર્તિઓ અનંત છે માટે સહસ્ર-મૂર્તિ કલા છે. 'અવતારા દ્વસંત્યેયા હરેઃ સત્ત્વનિષેદ્વિજાઃ' એમ ભાગવ-તમાં કહ્યું છે. હે પુરૂષ ! મુજોને પુરૂ-બહુ વાણીમનને અગોચર ગુણ વિભવવાળા સ્વાત્માનો અનુભવ સનોતિ-આપો છો માટે પુરૂષ નામથી પ્રખ્યાત છો. 'દ્વ્ય હોવાનન્દયાતિ' 'સોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ દ્રઢાણા ધિપશ્ચિતા' એવી શ્રુતિ છે. 'મુક્તેભ્યઃ સ્માત્મપર્યન્તદાનાત્ પુરુષ ફરિતઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા આ સર્વ વિશ્વથક્રી પૂર્વે વર્તો છો અને પરમ પા-વન હોવાથી સર્વ પાપને પ્રણાશ કરો છો માટે પુરૂષ નામથી પ્રખ્યાત છો 'પૂર્વમેવાહમિદાસમિતિ તત્પુરુષસ્ય પુરુષરૂપઃ' 'સ યત્પૂર્વોઽસ્માત્સર્વસ્માત્સર્વાન્ પાપ્મન ઓપત્તસ્માત્પુરુષઃ' એવી શ્રુતિ છે. અથવા પુરૂ-શરીરમાં શયન કરો છો માટે પુરૂષ કલા છે, 'નવદ્વારં પુરં પુણ્યમેતૈર્ભાવૈઃ સમન્વિતમ્ । વ્યાપ્ય શેતે મહાત્મા યત્તસ્માત્પુરુષ ડવ્યતે' એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે અથવા પુરૂષાકાર હોવાથી પુરૂષ કલા છે, 'ભાત્મૈવેદમગ્ર માસીત્ પુરુષ-વિધઃ' 'વરાપરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યં' 'વેદાદમેતં પુરુષં મહાન્તં' એવી શ્રુતિ છે. હે આત્મકામ ! તમો અવાસ સમસ્ત કામ છો આનંદમય સ્વાત્મસ્વ-રૂપમાં નિષાવાળાને કયો કામ હોય ? માટે આપ આકામ આત્મકામ કલા છો અને સંકલ્પમાત્રથી યથાકામ (યથેચ્છ) સર્જો છો માટે સત્યસંકલ્પ પણે આત્મકામ છો 'સત્યકામઃ સત્યસંકલ્પઃ' એવી શ્રુતિ છે. અથવા આત્મ-પોતાના એકાંતિક ભક્તોમા કામ-સદા નિવાસવાંછા જેમને છે તે આત્મકામ કહેવાય. હે પ્રકાશક ! પ્રકાશક સૂર્યાદિકના પણ પ્રકાશક આપ છો 'તમેવ માન્તમનુમાતિ સર્વં' એવી શ્રુતિ છે. હે આકાશવપુઃ ! આકાશવત્ નિર્લેપ વપુ-મૂર્તિ જે તમારી છે. અથવા નિરતિય પ્રકાશે વિશિષ્ટ દિવ્ય વિગ્રહ વાળા તમો છો માટે આકાશવપુ કલા છે. એવા તમોને નમસ્કાર છે ॥૨૫॥ હે સ્વતંત્ર ! આપનો અન્ય અધિપતિ નથી માટે

સર્વશક્તે ! સદા પ્રસન્નો ભવ પાહિ વાસાન્ । ત્વમેવ સર્વાશ્રય
નીય એવસ્તસૈ મુહુસ્તે ભગવન્નમોઽસ્તુ ॥૨૬॥ તતશ્ચ પ્રાર્થયામાસુ

તેનાત્ર કહ્યા છે હે માયાધિપ ! જેના વશમા આ સમગ્ર વિશ્વ વર્તે છે તે
માયાના તમો ઈશ છે માટે માયાધિપ કહ્યા છે 'માયાં ॥ પ્રકૃતિં વિધાત
માયિન મુ મહેશ્વરમ્ એવી શ્રુતિ છે અથવા માયા-અનાદિ છવગત અસા
નરૂપ પ્રકૃતિ થકી અધિકપણે પોતાના ભક્તોને પાતિ-રક્ષણ કરો છે માટે
માયાધિપ કહ્યા છે હે સર્વશક્તે ! સર્ગ સ્થિતિ સહાર કરવામા ઉપયોગી
આચિત્ત અનંત શક્તિએ સપન્ન છે માટે સર્વશક્તિ કહ્યા છે 'પરાઽસ્ય
શક્તિર્વિધિર્ધૈવ ધૂયતે સ્વાભાવિકી' એવી શ્રુતિ છે અથવા કાળ માયા
દ્વિરૂપ સર્વ શક્તિઓ જેમની છે અથવા અક્ષરોદિ સર્વમા શક્તિ-નિયમન
સામર્થ્ય જેમનું છે માટે સર્વશક્તિ કહ્યા છે હે ભગવાન્ ! સમસ્ત
દ્રોષવિરોધિ કલ્યાણગુણસ્વરૂપ હોવાથી પરમ પૂજ્ય છે માટે ભગવાન્
કહ્યા છે, 'સર્વદેયપ્રવચ્ચનીકકલ્યાણગુણવત્તયા । પૂજ્યારૂપતત્ત્વમો યોઽસૌ
ભગવાન્ ઇતિ શબ્દતે' એવી નિર્જિતિ છે અથવા દેશ્વર્યસ્ય સમપ્રસ
ધર્મસ્ય વક્ત્રત્ત્વ ધ્રિય । વૈરાગ્યસ્યાથ મોક્ષસ્ય વર્ણનાં ભગ દ્વીતીરણા આ ઇ
ક માણુ ગુણોએ સપન્ન છે માટે ભગવાન્ કહ્યા છે 'ઉત્પત્તિં પ્રલયં ચૈવ
ભૂતાનામાગતિં ગતિમ્ । વેત્તિ વિદ્યામવિદ્યાં વ સ વાચ્યો ભગવાનિતિ'
આ વચનને અનુસારે પણ આપ ભગવાન છે અથવા જ્ઞાન શક્તિ બળ
ઐશ્વર્ય વીર્ય તેજ આ ભગવન્બ્રહ્મવાચ્ય છ ગુણુશાળી છે માટે ભગ
વાન્ કહ્યા છે 'જ્ઞાનશક્તિબ્રહ્મૈશ્વર્યવીર્યતેજાસશેષત । ભગવચ્છબ્દવાચ્યાનિ
વિદ્યા હૈવૈર્ગુનાદિભિ । એવમેવ મહાશબ્દો મૈત્રેય ભગવાનિતિ । પરમવદ્ય
ભૂતસ્ય વાસુદેવસ્ય નામ્યગ ॥' એમ વિષ્ણુપુરાણમા કહ્યું છે તમો
અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાવ અને અમારી આ ભવસાગર થકી રક્ષા કરો
સર્વ દ્રોષએ સમાશ્રય કરવા યોગ્ય તમોજ એક-અદ્વિતીય છે જે હેતુ
માટે તમો સકળ કળને આપનારા અને અપરિચિત અનંત કળને આપ
નારા છો માટે સર્વ-આર્ત છત્ર મુ અને અર્થાર્થિઓએ આશ્રયણીય છો
એવા સર્વશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ તમોને વારવાર નમસ્કાર છે એરીતે અદ્યોત્તર
શતનાભાવણિવડે મુનિવિગેરેએ સ્તુતિ કરી ॥૨૬॥

સર્વે ભક્તજનાઃ પ્રભુમ્ । વદ્ધાઙ્ગલિપુટા ભક્ત્યા તન્મુખાર્પિતદૃષ્ટયઃ
॥૨૭॥ અસ્માકં સ્વલને ક્ષુતે ચ પતને વ્યાધૌ તથા જૃમ્મણે મૂ-
ર્ચ્છાયાં મરણેઽપિ વા વિવશતાં સમ્પ્રાપ્સ્યતાં નિત્યદા । ત્વન્નામા-
ન્યલિલાયદુઃસ્થનિચયધ્વંસાતિશૌર્યાણિ વૈ વાચાયાં વિલસન્તુ
નિશ્ચલતયા ભક્તપ્રિય ! શ્રીહરે ! ॥૨૮॥ મા દેહગેહદ્રવિણેષુ વુદ્ધિ-
ર્મજ્જેદ્રવત્પાદયુગં વિહાય । અસ્માકમિત્યેવ હરેઽભિયાચિતં સમ્પૂ-
રયાધીશ ! ભવ પ્રસન્નઃ ॥૨૯॥ શ્ચિતિ સમ્પ્રાર્થ્યં તે સર્વે ભક્તાસ્તદ્રત-
માનસાઃ । નિપેદુશ્ચ યથાસ્થાનં તં પ્રણમ્યેશ્વરં પુનઃ ॥૩૦॥ ઉપવિ-

હે રાજન્ ! એરીતે સ્તુતિ કરીને, પછી સર્વ ભક્તજનો બે હાથ બેડીને
ભક્તિથી ભગવાનના મુખકમળને સન્મુખ એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને પ્રભુ શ્રીહ-
રિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાકે-હે ભક્તપ્રિય શ્રીહરે ! અમો એવી આપની
પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે-આપનાં હરિ કૃષ્ણ હરિકૃષ્ણ નારાયણમુનિ સહજ-
નંદ સ્વામિનારાયણાદિ નામો જે સમગ્ર પાપપુંજને તથા દુઃખસમૂહને
મૂળમાંથી નાશ કરવામાં મહાશૂરવીર સર્વમંગળકારી છે તે અમારી
વાણીમાં નિશ્ચળપણે સર્વ કાળમાં નિવાસ કરો, કારણ કે વાણીનું
સાક્ષ્ય આજ છે. સખલન-કેસો ખાતાં કે ક્ષુત-છીંક ખાતા કે પતન-
નીચે પડી જતાં કે જ્વરાદિ વ્યાધિમાં કે બગાસુ ખાતાં કે મૂર્છા મર-
ણના અવસરમાં કદાચિત્ પરવશતાને પામી જઇએ તો પણ અમારી
વાણીમાં તમારાં નામામૃતો નિત્ય નિશ્ચળ વિલાસ કરો હે સર્વાધીશ
શ્રીહરે ! આપના પાદારવિંદને લાગ કરીને આરેય પણ દેહ ગેહ દ્રવ્યાદિ-
કમાં અમારૂં મન પ્રવેશ કરો નહિ કિંતુ આપના ચરણકમળમાંજ
આસક્ત રહો આટલુંજ અમારૂં અભિલષિત છે તેને કૃપા કરી પરિપૂર્ણ
કરો અને અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાવ ॥૨૭-૨૯॥ હે રાજન્ ! આ
પ્રકારે તે સર્વે ભક્તો ભગવાનની પ્રાર્થના કરીને, પછી પુનઃ પ્રણામ કરીને,
તેમને વિષે મન બેડી દઇને યથાસ્થાન બેસી ગયા ॥૩૦॥ સમસ્ત ભક્ત-
જનો બેસી જતાં સર્વેનું હિત કરનારા પ્રભુ શ્રીહરિએ કાંઈ પણ કહેવાની

ટેપુ સર્વેપુ સર્વેપાં હિતકૃત્ત્રમુઃ । કિંચિદ્વિવશ્વસ્તાંસ્તૂર્ણીમકરો-
 ત્કરસંજયા ॥૩૧॥ તૂર્ણીં તેપૂપવિદેપુ સ્વાસ્યકૃત્તદદિપ્તુ । મેઘગ-
 મ્મીરયા ચાત્વા પ્રોવાચ ભગવાનિદમ્ ॥૩૨॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—
 શૃણ્વન્તુ મામકાઃ સર્વે મુનયશ્ચ નરાઃ સ્થિય. । અવ્યગ્રમનસો ભક્તા ।
 ધાન્યમાનં મયા યચઃ ॥૩૩॥ યતં જાગરણેનૈવ સમ્પૂર્ણફલદં ભવેત્ ।
 અતોઽચ જાગરઃ કાર્યં. શ્રીકૃષ્ણગુણકીર્તનઃ ॥૩૪॥ ક્વચિત્કા ગાપ-
 યામાસ કૃષ્ણપદ્યાનિ ભૂરિશ' । સંસ્કૃતાનિ પ્રાકૃતાનિ મુક્તાનન્દા-
 દિમિથ્ય સઃ ॥૩૫॥ તાલિકાવાદનં કુર્યેત્તુચૈસ્તૈરપિ કારયન્ ।
 સ્વયં ચ તૈઃ સહ જગો ભક્તસહ્વમનોદ્ધરઃ ॥૩૬॥ આનન્દયન્મક્તજ-
 માન્સ ક્વથં તાન્કારયજ્ઞાગરણં નરેશ । । શુભ્રાય દીર્ઘં દૃકવાકુ-
 શબ્દં નિશોઽન્તિમે યામ ઋષિઃ પુરાણઃ ॥૩૭॥ આજ્ઞાપ્ય સર્વાન્

ઇચ્છાથી તેમને હસ્તસજ્જાથી મીન કરી દીધા તેઓ મીનમુદ્રાથી એસી
 જઠને પોતાના વદનારવિદમાળ જોડાએ દૃષ્ટિવાળા થતાં, તેમના પ્રતિ
 ભગવાન્ શ્રીહરિ મેઘગંભીર વાણીવડે એમ જોડયા ॥૩૧-૩૨॥ શ્રીનારા-
 યણમુનિ કહે છે—હે ભક્તા । મારા આશ્રિત મુનિઓ અને નરનારી
 હરિજનો, તમો સર્વે અવ્યગ્ર મનવાળા થઇને મેં આ કહેલું વચન
 સાંભળો એકાદશ્યાદિ જાતમાન ભગવદ્ગુણો સંપૂર્ણ રૂપે આપનાર થાય
 તો આજ તમો સર્વેએ ભગવદ્ગુણુઆયનથી ભગવદ્ગુ કરવું ॥૩૩-૩૪॥ હે
 રાજન્ । આ પ્રકારે કહીને ભગવદ્ગુણોને જણાવનારા સંસ્કૃત પ્રાકૃત બહુ
 કૃષ્ણપદ્યો મુક્તાનન્દાદિ મુનિઓ પાસે શ્રીહરિએ ગવરાવ્યા ॥૩૫॥ ભક્ત-
 સહમનોદ્ધર સ્વયં શ્રીહરિ પણ તાલિકાધ્વનિને અત્યધિક કરતા અને
 તે સાધુઓ પાસે કરાવતા થકા તેમની સાથે કૃષ્ણગીર્તન ગાવા લાગ્યા
 ॥૩૬॥ હે નરેશ । એરીતે શ્રીહરિએ તે સર્વે ભક્તજનોને આનંદ આપતા
 થકા તેમની પાસે ભગવદ્ગુણ કરાવ્યું તે પછી રાત્રિના અતિમ પ્રહ-
 રમા કુહડાનો દીર્ઘ શબ્દ સાંભળીને તે આ પુરાણ પરમર્ષિ શ્રીહરિએ
 મુનિજનો અને હરિજનોને જ્ઞાનાદિ નિત્યવિધિ કરવાની આજ્ઞા આપીને,
 તેમણે નમસ્કાર કર્યા થકા સ્વયં નિત્યકર્મ કરવા પોતાના આવાસભૂત

સમુનીજનાંસ્તાંસ્તતો વિધાતું સ ચ નિત્યકર્મ । નમસ્કૃતસ્તૈઃ પટ-
મણ્ડપં સ્વં સમેત્ય કર્માણ્યકૃતાત્મનઃ પદ્ ॥૨૮॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलेत्सवे सायन्तनविधि-
निरूपणनामा पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥

સુમત ઉવાચ—શ્રીકૃષ્ણસ્યાથ વિધિવત્સ હૃત્વોત્તરપૂજનમ્ । હૈમીં
મૂર્તિં દ્વિજેન્દ્રાય પ્રદદૌ ધરણીપતે ! ॥૨॥ ब्राह्मणान्भोजयामास
शतशश्च सहस्रशः । यथेष्टघृतखण्डाद्वैभक्ष्यैर्भोज्यैश्च तरिप्रयैः
॥२॥ भोजयित्वा मुनीन्सम्यक् पार्षदादींश्च पूर्ववत् । पाकं कर्तुं
समारेमे स्वाद्यासे च स्वयं हरिः ॥३॥ रामप्रतापेच्छारामौ समार्यौ
च तदैव तम् । प्रार्थयामासत् राजन्यदुधा विनयानतौ ॥४॥ एता-

પટમ૩૫ (તબૂ)ને પામીને પોતાની આનાદિ પદ્ ક્રિયાઓ યથાવિધિ કરી
॥૩૭-૩૮॥ इति श्रीसत्संगिजीवने.. तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोले-
त्सवे सायन्तनविधिनिर्पणनामा पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥

અધ્યાય ૫૬ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે ધરણીપતે ! ત્યારપછી શ્રીહરિએ સર્વતો
ભદ્રમંડળમાં સ્થાપેલી કૃષ્ણપ્રતિમાનુ યથાવિધિ ઉત્તર પૂજન કરીને,
કાંચનમયી તે કૃષ્ણમૂર્તિ વિપ્રવર્ય શિવયાજિક વિપ્રને આપી ॥૧॥ તે
પછી હંતરીહંતર શ્રાદ્ધલોને યથેષ્ટ ઘૃત સાકરે સપક્ષ, માટેજ શ્રાદ્ધલુ-
પ્રિય એવા ભોજનોવડે સતૃપ્ત કર્યા ॥૨॥ અનિઓને અને પાર્ષદાદિકને
દશમીની રાત્રિની પેઠે રૂડી રીતે જમાડીને સ્વયં શ્રીહરિએ પોતાના ઉતા
રામા રસોઈ કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૩॥ હે રાજન્ ! તે સમયે રામ-
પ્રતાપ અને ઇન્ધિરામ બ્રાતાઓ ભાર્યો સાથે ભગવાન્ સમીપે આવીને
વિનયવિનમ્ર થઇને બહુધા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૪॥ તે પ્રાર્થના કહેછે—

૧ આ અધ્યાયમાં બ્રાતાઓના શુદ્ધમા ભગવાને વારાથી કરેલુ ભોજન અને
પુષ્પદોલોત્સવનો નિર્ણય કહ્યો છે

યત્કાલપર્યન્ત ત્વયા પાક સ્વય રુત । સ્વહાતિવિપ્રસ્યાભાવાદ્યુતં
તત્તત્ત વધર્મિણ ॥૫॥ સામ્પ્રત તુ વય સર્વે ત્વામેવ શરણ ગતા । ત્વદ
ન્તિકે ચ સ્થાસ્યામો યાવજ્જીવ સહાન્વયા ॥૬॥ અતોઽસ્મામિ રુત
પાકમુપયોક્ત ત્વમર્હસિ । વૃત્તાર્થા દિ મવિપ્ર્યામ ઇતાવત્યેવ સેવયા
॥૭॥ મુવ્રત ઠવાચ—ઇતિ સોદરયોર્વાન્ય સ નિશમ્ય વૃપાનિધિ ।
તયોર્નિષ્કપટ ભાવ વિદન્સ્વસ્મિન્નુવાચ તો ॥૮॥ ઇવમેવાચરિપ્યામિ
માન્યત્વાદ્યુચયોરપિ । નિર્દમ્મ મયિ ભાવ યા જાને સપરિવારયો
॥૯॥ એકૈરુક્ષિન્ દિને ભોક્ષ્ય એકૈકસ્ય ગૃહે દિ વામ્ । વિધાય
વૃષ્ણનૈવેદ્યમાદ્વાતવ્યોઽહમન્વહમ્ ॥૧૦॥ આમાત્રાદિ મદર્થે ચ દદ્યુ
ર્મંત્રજનાસ્તુ યત્ । ભવન્ના તદ્મહીતવ્ય પાક કાર્યો વિશોધ્ય તત્

હે નીલકંઠ વર્ણીન્દ્ર ! આ પાકપ્રયાસ હવે પછી શામાટે આપ કરો છો ?
જ્યામુધી પોતાના જ્ઞાતિજનની સન્નિધિ ન હતી ત્યામુધી અગતિને લીધે
પાકપ્રયાસ આપે સહન કર્યો તેતો ધર્મિષ્ઠ આપને યોગ્ય છે હમણા તો
આપનાજ શરણને પામીને આપનીજ સન્નિધિમાં સપરિવાર યાવજજીવિત
રહીશુ તો આ પાકપરિશ્રમનો પરિત્યાગ કરીને અમોએ કરેલો પાક
સ્વીકાર કરવાને આપ યોગ્ય છે અમો આટલીજ સેવાવડે કૃતાર્થ થઈ
શુ ખીલ્યો તો તપાદિવડે તમોને પ્રસન્ન કરે છે અમારે તો આટલુજ
આપના પ્રીત્યુનનું કારણ છે ॥૫-૭॥ મુવ્રતરૂપિ કહેછે—હે રાજન !
આવું જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ સહોદરોનું વચન સાંભળીને, પોતાવિષે તેઓનો નિષ્ક-
પટભાવ જાણીને તેમના પ્રતિ કૃપાનિધિ શ્રીહરિ બોલ્યા ॥૮॥ હે બ્રાતૃ !
સપરિવાર તમારો મારે વિષે જે નિર્દેશ લાવાતિશય છે તેને હું યથાર્થ
જાણું છું વળી તમો સ્વદેશ જ્ઞાતિનો દૂરથી ત્યાગ કરવાપૂર્વક મારાજ એક
શરણને પામેલા હોવાથી માનનીય છે, તો તમો જેમ પ્રાર્થના કરો છો
તેમજ હું કરીશ એક એક દિવસે તમારા એક એકના ગૃહમાં પર્માયણી
(વારાથી) જમીશ પ્રતિદિન જગવર્ધનવેશ કરીને મને જમવા બોલાવવો
હું તરતજ આવીશ મને જમાડવા માટે દરિદ્રજાને જે કાચુ અનાદિ
(મીઠુ) આપે તે તમારે મહત્ત્વ કરીને વિશુદ્ધ કરીને રમોઈ કરવી

॥૧૧॥ इत्युक्तौ तो च तद्भायै आस्तां सुप्रीतमानसौ । प्रसन्नाश्चा-
भवन्सर्वे भक्ता अपि तदा नृप ! ॥१२॥ रामप्रतापस्यावासे तस्मि-
न्नेव दिने ततः । पाकः कृतः सुवासिन्या पारणां तत्र सोऽकरोत्
॥१३॥ ततः स्वदर्शनं दातुं सर्वेभ्यो नृभ्य आत्मनः । पीठमुचमुपे-
त्याशु न्यपीदत्तत्र नाडिके ॥१४॥ कृताह्निकानां यूथानि नृणां
तद्दर्शनाय च । आजग्मुर्दर्शनं कृत्वा जग्मुश्च कतिचित्ततः ॥१५॥
ब्रह्मचर्यव्रतस्थत्यादिवानिद्रामनाचरन् । ततः स जनविश्रान्त्यै
प्राविशहूप्यमात्मनः ॥१६॥ तत्रापि सोमसूराद्यैः पार्षदेर्वर्णिमिश्च
सः । मुकुन्दाद्यैः सेविताद्विर्निपसादासने शुभे ॥१७॥ ततोऽपराह-
समये पीठमुचमुपेत्य सः । निपसाद् धृतः स्त्रीयैः पार्षदादिमिरी-
श्वरः ॥१८॥ मुनयश्च जनाः सर्वे तावत्तत्रैव सत्यरम् । स्त्रियश्च

॥૯-૧૧॥ હે નૃપ ! આવુ ભગવાનનુ વચન સાંભળીને બંને બ્રાતાઓ
અને તેમની ભાઈઓ મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થઈ તે સમયે બીજા બંધા
ભક્તોપણ બહુ પ્રસન્ન થયા ॥૧૨॥ તે પછી તે દ્વાદશી દિવસે રામપ્રતા-
પના ગૃહમાં તેમની પત્ની સુવાસિનીએ ગ્રેમપૂર્વક કરેલા પાકથી તેમનાજ
ઉતારામાં ભગવાને પારણા કર્યા ॥૧૩॥ ત્યારપછી ભગવાન પોતાના દર્શ-
નની આકાંક્ષાવાળા સર્વ ભક્તજનોને પોતાનું દર્શન દેવા ત્યાંથી જાલદી
આવીને પોતાના સમુજત દિવ્ય સિંહાસનમાં બે ઘડીપર્યંત બેઠા ॥૧૪॥ તે
અવસરમાં ત્યાં આહ્નિકનિધિ પરિપૂર્ણ કરીને સઘથી ભગવાનના દર્શન
કરવા આવતા અને દર્શન કરીને પાછા જતા ભક્તજનોનો સમાજ મહાન
થયો ॥૧૫॥ તે પછી શ્રીહરિ જનોને વિશ્રાંતિ આપવા, સ્વયં સ્વાવાસ-
બૂત પટમકપ (તથુ)ને યામીને, વાર્ણધર્મનુ અનુપાલન કરવાના
સ્વભાવવાળા હોવાથી દિવાનિદ્રાને નહિ કરતા થકા, ત્યાંપણ સોમ સૂરાદિ
પાર્ષદો અને મુકુંદાનંદાદિ વાર્ણિકોએ ચરણકમળની સેવા કર્યા થકા
શુભ આસનમાં વિરાજમાન રહ્યા ॥૧૬-૧૭॥ તે પછી ભગવાન શ્રીહરિ
અપરાહ સમયે ત્યાંથી નિકળીને પોતાના પાર્ષદાદિકથી વોંટાછને સભામાં
સમુજત સિંહાસનમાં સરાજમાન થયા ॥૧૮॥ તેટલાકમાં સમસ્ત

ગાયકાદ્યાશ્ચ યથોચિતમુપાવિદાન્ ॥૧૯॥ પરિતો વીક્ષણેનૈવ
 મક્તાન્સન્તોપ્ય તાન્સ્થિતમ્ । પ્રમુ પ્રણમ્ય પપ્રચ્છુ કુનેરાદ્યા
 પુરોક્સ ॥૨૦॥ દોલોત્સવસ્તિયો કસ્યા નરનારાયણપ્રમો ।
 કર્તવ્યમ્મહ તદ્વદિ સમ્મારાન્કારયામ મો ॥૨૧॥ શ્રીનારાયણ
 મુનિસ્વાય—ફાલ્ગુન્યા ફાલ્ગુને માસિ નક્ષત્રેડ્યમદેવતે । નર-
 નારાયણસ્યાડસીજન્મ સ્વાયમુવાન્તરે ॥૨૨॥ તદૈવ દિવ્યદોલા
 યામારોપ્ય વિવુધાધિપૈ । આન્દોલિતોડસ્તિ ભગવાન્પ્રથિતોડસી
 તતો મહ ॥૨૩॥ ભગવજ્જન્મ યન્ન સ્યાન્દેશવાદિન્નમેણ તુ ।
 પ્રાધાન્ય તન્ન હિ તિથૈરન્યત્રક્ષસ્ય નિશ્ચિતમ્ ॥૨૪॥ અસ્માક પૂજ્ય
 દેવોડસ્તિ નરનારાયણ પ્રમુ । સ પોઢશાન્દિકો ધર્માન્મૂતાં જાતો

મુનિશ્વો, સમય નરનારી હરિજનો અને ગર્વયા આદિક સત્વર સભામાં
 આવીને યથોચિત બેસી ગયા ॥૧૯॥ એરીતે સભામાં બેસી ગયેના સર્વ
 ભક્તોને સભાની યોગેર પ્રેમગમિત નિરીશ્વરુથીજ આનંદ આપી રહેલા
 તે પ્રમુ શ્રીહરિને વૃત્તાવયપુરવાસી કુનેરાદિ ભક્તો પ્રણામ કરીને એમ
 પુછવા લાગ્યા કે—હે ભગવન! નરનારાયણ ભગવાનનો કુળદોરોત્સવ
 કઈતિથિએ ભજી કરવાનો છે ? તે તમો અમોને જણાવો અમો તે ઉત્સવ
 વર્માં ઉચયોગી સમય સામયી સપાદન કરી મુકીએ ॥૨૦-૨૧॥ એ રીતે
 મુખ્ય કુનેરાદિ ભક્તોએ પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે ભક્તો !
 પૂર્વે સ્વાયમુવ મન્યતરમાં ફાલ્ગુન માસની ફાલ્ગુની-પૂર્ણિમાએ અર્ધમા
 દેવતા બેના છે એવા (ઉતારાફાલ્ગુની) નક્ષત્રમાં નરનારાયણનો પ્રાદુર્ભાવ
 થયો હતો ॥૨૨॥ તેજ સમયે ભવગ્રહાદિ દેવોએ દિવ્ય હિરોળામાં પદા
 રાવીને તે નરનારાયણ ભગવાનને દિહોળ્યા હતા તે દિવસને આરબીને
 આ ઉત્સવ વિખ્યાત વર્તે છે ॥૨૩॥ જે દિને ભગવાનને જાળભાવાદિ
 અનુક્રમથી પ્રાદુર્ભાવ હોય તે દિને તો પ્રાદુર્ભાવોત્સવ તિથિપ્રાધાન્યથી
 પ્રવર્તે છે અન્ય-અન્યકદમ કિયોરભાવથીજ પ્રાદુર્ભાવમાં તો નક્ષત્રનું
 પ્રાધાન્ય નિર્ણય કર્યું છે આપણા પૂજ્ય દેવ વાલ્મીકીજ નરનારાયણ પ્રમુતો
 ધર્મ થકી મૂર્તિમાં સોળ વર્ષની વયથી પ્રકટ થયા હતા (માટે તિથિ-

હિ ઘર્ણિરાટ્ર ॥૨૫॥ નક્ષત્રવતમેવૈતદાર્યમ્ણર્ક્ષે તતોઽશ્વિલૈઃ । સૂર્યો-
દયસ્પૃશિ જનૈઃ કાર્યમસન્મતાશ્રિતૈઃ ॥૨૬॥ સુવત ડવાન—ઇત્યુ-
પ્ત્વા તાન્સ ભગવાનપૃચ્છત્પુરતઃ સ્થિતમ્ । તદ્દક્ષં મયરામાણ્યં
જ્યોતિઃશાસ્ત્રવિદં દ્વિજમ્ ॥૨૭॥ નિષ્કાસ્ય વેષ્ટનાત્સઘસ્તિથિ-
પત્રં વિલોક્ય સઃ । ઝચે કૃષ્ણપ્રતિપદિ તદ્દક્ષં ભવતીતિ તમ્
॥૨૮॥ અથાહ ભગવાન્ પૌરાન્ મહઃ પ્રતિપદિ પ્રભોઃ । કર્તવ્ય
इति ते जग्मुस्तदुद्योगपराः पुरम् ॥२९॥ સત્સક્તિનોઽન્યદેશીયા-
સ્તાવદેત્ય સહસ્રશઃ । નત્વા તં પ્રાર્થયામાસુર્ભોજનાર્થં પૃથક્
પૃથક્ ॥૩૦॥ મમાવાસેઽશ્વિલૈઃ સારું મુનિભિઃ પાર્પદૈર્દ્વિજૈઃ ।
આગન્તવ્યં ભોજનાર્થં શ્વઃ પરશ્વોઽથવા ત્વયા ॥૩૧॥ इत्थं पृथ-

પ્રધાન પ્રાદુર્ભાવોત્સવ નથી (કિંતુ નક્ષત્રપ્રધાન છે) ॥૨૪-૨૫॥ માટે આ
ઉત્સવ નક્ષત્રમતાત્મક ક્ષોધને સૂર્યોદય સમયના સ્પર્શવાળા ઉત્તરાફલગુની
નક્ષત્રમાં જ અમારા ઉદ્ભવમતમાં રહેલા સર્વ ક્ષોર્ધ જનોએ કરવો ॥૨૬॥
મુમ્મતઃપિ કહે છે—હે રાજા! આ પ્રકારે ભગવાન્ શ્રીહરિએ
વૃત્તાલયપુરવાસી કુબેરાદિ લક્ષ્મીને કહીને, પોતાની પાસે બેઠેલા જ્યોતિઃ-
શાસ્ત્રજ્ઞ મયારામ વિપ્રને તે નક્ષત્ર ‘ક્યારે આવશે’ એમ પુછ્યું ॥૨૭॥
ભગવાને પુછેલા તે મયારામ વિપ્રે તત્ક્ષણ જ પંચાંગપત્ર પોતાની પાઘડી-
માંથી કાઢીને, તેમાં જરોજર બેઈ વિચારીને, ‘આ ફલગુન માસના કૃષ્ણ-
પક્ષના પડવાને દિવસે તે ઉત્તરાફલગુની નક્ષત્રનો યોગ છે’ એમ શ્રીહરિ
પ્રતિ કહ્યું ॥૨૮॥ તે પછી ભગવાને કુબેરાદિ પુરલક્ષ્મીને કહ્યું કે—નર-
નારાયણ પ્રભુનો તે આ મહોત્સવ કૃષ્ણપક્ષની પડવા તિથિએ કરવાનો છે.
આવું વચન સાંભળીને કુબેરપ્રમુખ પુરલક્ષ્મી ઉત્સવોચિત સામગ્રીના
સંપાદનમાં તત્પર થઈને પુરમાં ગયા ॥૨૯॥ તે અવસરમાં અન્યદેશો
થી આવેલા હજારોહજાર સત્સગિજનો આવીને ભગવાનને પ્રણામ કરીને
‘હે પ્રભો! સમગ્ર મુનિઓ, પાર્વદો અને બ્રહ્મચારિપ્રમુખ સદા આપના
અનુયાયિ બ્રાહ્મણો સાથે અમારા ઉત્તારામાં જન્મવામાટે આવતી કાલે
અથવા પરમ દિવસે આપે પધારવું’ એમ પૃથક્ પૃથક્ (એક એક)

સ્વં સ્વં સ્થાનં તથાઽઽચરન્ ॥૩૮॥ તતઃ સાયં સ ભગવાન્ નામ-
સદ્ધીર્તનં પ્રભોઃ । ચકાર ગાપયામાસ તદ્ગુણાંશ્ચ મહર્ષિભિઃ ॥૩૯॥
સ્વાવાસાન્ ગન્તુમાશ્ણાપ્ય પૂર્વેદ્યુઃ કૃતજાગરાન્ । નિજમકાંસ્તતઃ
સ્વામી જગામ સ્વાવમોચનમ્ ॥૪૦॥ તત્ર નિત્યવિધિં કૃત્વા ધૌત-
પાદકરામ્યુજઃ । સુસ્વં નિદદ્રૌ નિદ્રેશો ધ્યાયન્નેવ હિતં સતામ્
॥૪૧॥ ઉપસ્યુત્થાય ચ પુનશ્ચક્રે નિત્યવિધિં હરિઃ । ઉત્સઘોચિત-
સમ્ભારાંસ્તતઃ પૌરૈરકારયત્ ॥૪૨॥ ચતુર્દશ્યામપિ પ્રાતઃ કૃત્વા
નિત્યવિધિં સ્વકમ્ । પૌરૈઃ કૃતાંસ્તુ સમ્ભારાન્ સોઽર્પિતસ્તૈર્દર્શ-
ચ ॥૪૩॥ લોકે કુસદ્ગિજનવન્મદુપાશ્રયૈસ્તુ હોલાદિનેષુ પુરુષૈર્ન
કદાપિ કાર્યમ્ । ગુહ્યાક્ષશબ્દમપણં ચ ચરાચરોદ્દેહ્યસ્યાત્મસંશ્રિ-
તજનાન્સ તદાઽન્વશાષ્વ ॥૪૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સત્કિર્તીવને નારાયણચરિત્રે

શ્રીહરિના કહેવા પ્રમાણેજ કથું ॥૩૭-૩૮॥ ત્યારપછી ભગવાન શ્રીહરિએ
સાયંસમયે શ્રીકૃષ્ણનું નામસદ્ધીર્તન કથું અને મુનિઓ પાસે કૃષ્ણપ્રીતનો
ગવશઁયાં તે પછી સહજાનંદસ્વામી પૂર્વ દિવસે (એકાદશીએ) ભગવાન
કરતા થાપી ગએલા નિજભક્તોને પોતપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા
આપીને પોતે પોતાને ઉતારે પધાર્યા ॥૩૯-૪૦॥ ઉતારામા પાણિપાદન
પ્રક્ષાલન કરીને, નિત્યવિધિ કરીને, સાધુજનોનું હિત ચિંતન કરતા થકાજ
યોગનિદ્રાને સેવાનો અવસર આપવા સુષેથી પોઢી ગયા ॥૪૧॥ શ્રીહરિએ
ત્રયોદશીના પ્રાત કાળમા ઉઠીને નિત્યવિધિ કરીને ઉત્સવમા ઉપયોગી
સામગ્રી પુરજનો પાસે તૈયાર કરાવી ચતુર્દશી તિથિએપણુ પ્રાત પોતાનું
નિત્યકર્મ કરીને, પુરજનોની પ્રાર્થનાથી તેમણે સંપાદન કરેલી સમથ
સામગ્રી તેમને ઉત્સાહ થાય એરીતે તેમની પ્રશસા કરતા થકા નિરીક્ષણ
કરી ॥૪૨-૪૩॥ હે ભક્તા ! મારા આશ્રિત પુરુષોએ લોકમા કુસગિજનોની
પેઠે છોળી દિવસે ગુહ્યાંગ શબ્દાદિ ગર્હિત લાપણુ આચરેયપણુ નજ કરવું અને
ખર ઉપર આચરેય ચઢી બેસવું નહિ આ પ્રકારે શ્રીહરિએ તે સમયે
પોતાના સમસ્ત આશ્રિત જનોને ઉપદેશ આપ્યો ॥૪૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-

પૃથક્ સર્વાંજનાન્પ્રાર્થયત. પ્રભુઃ । ત્રિલોક્ય પ્રહસન્નાહ શ્રૂયતાં
મદ્વચો જનાઃ । ॥૩૨॥ મત્સ્યૈવ રાત્રુ યુષ્માકં પ્રીતોઽસિ મુનિમિ
સહઃ । પૃથક્ પૃથગ્ભોજનાર્થં કર્તવ્યો નાઽઽગ્રહસ્તતઃ ॥૩૩॥ એક-
કસિન્દિતે ભક્તા ! એકેકસ્ય ગૃહે પૃથક્ । અપિ વર્ષશતેનેતત્કથં
પૂર્યંત ભોજનમ્ ॥૩૪॥ તસ્માદેકેકદેશીયૈઃ સંહત્યૈવ પૃથક્ પૃથક્ ।
મુનિસંન્તર્પણં કાર્યમેકેકસિન્ દિને જનાઃ । ॥૩૫॥ મત્સ્યૈર્ભોજ્યૈશ્ચ
ધિવિધૈર્લ્લેહ્યોધ્યોપ્યેશ્ચ સદ્રસૈ । તત્તેષ્વેતેષુ ત્વત્તોઽહમિતિ જાનીત
નિશ્ચિતમ્ ॥૩૬॥ સાક્ષાન્મદ્ભોજનેન્છા ચેદ્યુષ્માકં તર્હિ શોધિ-
તમ્ । મદ્જ્ઞાત્રાવાસ આમાત્તં ભવન્ત. પ્રાપયન્તિવદ્ ॥૩૭॥ એવં
કૃતે હિ સર્વેષા સેત્સ્યન્ત્યેવ મનોરથાઃ । ઇત્યુક્તાસ્તે જના જગમુ

પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૩૦-૩૧॥ હે રાજન્ ! એરીતે પૃથક્ પૃથક્ પ્રાર્થના
કરતા તે સમસ્ત સત્સંગિજનોને ભેધને પ્રભુ શ્રીહરિ હસતા હસતા
બો'યા કે-હે જના ! મારૂ વચન તમો સાભળો ॥૩૨॥ તમારે મારેવિયે
પરા ભક્તિ વર્તે છે આ ભક્તિથીજ હું મુનિઓ સાથે અત્યંત પ્રસન્ન થયો
હું આ થઈ મારી પ્રસન્નતાનું અપર કારણ નથી મારે તમો પૃથક્
પૃથક્ ભોજનાર્થે આમહ કર્યો નહિ, કારણ કે હું ભક્ત ! તમો તો
સાક્ષાત્તે છે એક એકના ઉતારામાં એક એક દિવસે ભોજન લે કરે તો
આ મનોરથ શત વર્ષ કરીનેપણ નજર પરિપૂર્ણ થાય ॥૩૩-૩૪॥ મારે
હે જના ! એક એક દેશના સત્સંગિઓ ભેગા મળીનેજ પૃથક્ પૃથક્ આ
મુનિજનોનું સતર્પણ એક એક દિવસે કરાવો સમીચીન રસવાળાં નાના
વિધ ભક્ત્ય ભોજન્ય લગ ચોખ્ય ભોજનોવડે આ મુનિમણે સંગૃહ થતાં તું
અતિ તૃપ્ત થઈ હું, એમ નિશ્ચયથી ભણે (કેમકે મારા પ્રીતુનની અપેક્ષાએ
મદીયનુ પ્રીતુન મને પ્રિયતમ છે) ॥૩૫-૩૬॥ જો તમારે અને સ શ્વાત
જમાટવાની ઉત્કટ ઉત્કટ દીય તો આ પુરમાં વર્તેતા મારા બાના-જોના
ઉતારામાં શોધેલ કાનુ ભવ (રીપુ) પહોચાડુ એમ કરેવ થી નમારા
સર્વેના મનોરથો સંપૂર્ણ થશે હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેતા તે
સર્વે સત્સંગિજનો પ્રસન્ન થઈને પોતપોતાને ઘિત રે મયા અને તેઓએ

સ્વં સ્વં સ્થાનં તથાઽઽચરન્ ॥૩૮॥ તતઃ સાયં સ ભગવાન્ નામ-
સદ્ધીર્તનં પ્રભોઃ । ચકાર ગાપયામાસ તદ્ગુણાંશ્ચ મહર્ષિભિઃ ॥૩૯॥
સ્વાવાસાન્ ગન્તુમાશ્વાપ્ય પૂર્વેદ્યુઃ કૃતજાગરાન્ । નિજમક્તાંસ્તતઃ
સ્વામી જગામ સ્વાવમોચનમ્ ॥૪૦॥ તત્ર નિત્યવિધિં કૃત્વા ધૌત-
પાદકરામ્બુજઃ । સુખં નિદદ્રૌ નિદ્રેશો ધ્યાયત્રેવ હિતં સતામ્
॥૪૧॥ ઉપસ્યુત્થાય ચ પુનઃશ્ચક્રે નિત્યવિધિં હરિઃ । ઉત્સવોચિત-
સમ્માતાંસ્તતઃ પૌરૈરકારયત્ ॥૪૨॥ ચતુર્દશ્યામપિ પ્રાતઃ કૃત્વા
નિત્યવિધિં સ્વકમ્ । પૌરૈઃ કૃતાંસ્તુ સમ્મારાન્ સોઽર્થિતસ્તૈર્દર્શ
ચ ॥૪૩॥ લોકે કુસાગ્નિજનવન્મદુપાથયૈસ્તુ હોલાદિનેષુ પુરુષૈર્ન
કદાપિ કાર્યમ્ । ગુહ્યાદ્ગશદ્ધમ્બળં ચ ચરાચરોહ હત્યાત્મસંશ્ચિ-
તજનાન્સ તદ્વાઽન્યશાઘ ॥૪૪॥

શ્રીહરિના કહેવા પ્રભાણેજ કર્યું ॥૩૭-૩૮॥ ત્યારપછી ભગવાન શ્રીહરિએ
સાયંસમયે શ્રીકૃષ્ણનું નામસદ્ધીર્તન કર્યું અને મુનિઓ પાસે કૃષ્ણસદ્ધીર્તનો
ગવરાવ્યાં તે પછી સહજાનંદસ્વામી પૂર્વ દિવસે (એકાદશીએ) જાગરાણુ
કરતા થાકી ગએલા નિજભક્તોને પોતાપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા
આપીને પોતે પોતાને ઉતારે પધાર્યા ॥૩૯-૪૦॥ ઉતારામાં પાણિપાદનું
પ્રક્ષાલન કરીને, નિત્યવિધિ કરીને, સાધુજનોનું હિત ચિંતન કરતા થકાજ
યોગનિદ્રાને સેવાનો અવસર આપવા મુખેથી પોઢી ગયા ॥૪૧॥ શ્રીહરિએ
ત્રયોદશીના પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને નિત્યવિધિ કરીને ઉત્સવમાં ઉપયોગી
સામગ્રી પુરજનો પાસે તૈયાર કરાવી ચતુર્દશી તિથિએપણુ પ્રાતઃ પોતાનું
નિત્યકર્મ કરીને, પુરજનોની પ્રાર્થનાથી તેમણે સંપાદન કરેલી સમગ્ર
સામગ્રી તેમને ઉત્સાહ થાય એરીતે તેમની પ્રશંસા કરતા થકા નિરીક્ષણુ
કરી ॥૪૨-૪૩॥ હે ભક્તો ! મારા આશ્રિત પુત્રોએ લોકમાં કુસગિજનોની
પેઠ દોળી દિવસે ગુહ્યાગ શબ્દાદિ ગદિત લાપણુ ક્યારેયપણુ નજ કરવું અને
ખર ઉપર ક્યારેય ચઢી બેસવું નહિ આ પ્રકારે શ્રીહરિએ તે સમયે
પોતાના સમસ્ત આશ્રિત જનોને ઉપદેશ આપ્યો ॥૪૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-

ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે દોલોત્સવનિર્ણયનિરૂપણનામા પદ-
પચાશત્તમોઽધ્યાય ॥૫૬॥

સુમત ઉવાચ—અથાપરેયુઃ વૃતનિત્યકર્મા પીઠં સ્વમુખં સ ઉપેત્ય
રાજન્ ! । અધ્યારોહાશિલમકસદ્ધૈસ્તોષ્ટ્યમાનો વિનયાવનમ્રે.
॥૧॥ પૌરાહનાઃ પૂજયિતું તમીયુઃ સદસ્રશસ્તાવદુદારમાવા. ।
ગૃહીતસશ્ચન્દનપુષ્પપાત્રાઃ પુંસોઽસ્પૃશન્ત્યો નતગાત્રવહ્નયઃ ॥૨॥
વિજ્ઞાય તાસાં દૃઢમાવમીશ આજ્ઞાપયમાસ નિજાર્ચનાય ।

ગિજીવને.. તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે દોલોત્સવનિર્ણય-
નિરૂપણનામા પદપચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૬॥

૧અધ્યાય ૫૭ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી પરદિન પૂર્ણિમાએ નિત્ય
વિધિ કરી પરવારેલા ભગવાન્ વિનયવિનમ્ર સમગ્ર ભક્તજનસંઘોએ
અતિશય સ્તુતિ કર્યા થકા સલાસ્થાનમા આવીને પોતાના સમુજાત સિંહા-
સનમા વિરાજમાન થયા ॥૧॥ તે સમયે વૃત્તાલયપુરની વનિતાઓ
ભક્તિરસપરિપૂર્ણ ઉદાર ભાવથી ભગવાનની પૂજા કરવા ઉત્તમ અદન
પુષ્પાદિ ઉપકરણોથી ભરેલા પાત્રો હાથમા લઈને, પુરપરપરીનો પરિહાર
કરતી થઈ, સ્વાભાવિક લાગને લીધે અંગલતાને નમ રાખીને હભરો
હભર આવી ॥૨॥ તે આ સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ તે સ્ત્રિયોની પોતાવિષે દૃઢ
ભક્તિ લાગીને, તેમના મનોરથને અનુસારે પોતાની પૂજા કરવાની તેમને
આજ્ઞા આપી આજ્ઞા મળતાજ હર્ષાતિશયથી ભરાઈ ગયાં છે દૃઢ્ય જેનાં
એવી તે સ્ત્રિયોએ તે આત્માપિપતિ શ્રીહરિની ગ્રેમથી પૂજા કરી આત્મા-
પિપતિનીજ પૂજા કરવી યુક્ત છે, સર્વને પ્રિયતમ આત્મા છે, તો
આત્માપિપતિની પૂજામાં કેને પ્રીત્યનિશય ન થાય ? લોકમાં અધિપતિપત્ની

૧ આ અધ્યાયમા દ્વિદોષા વિષે વિરાજમાન નરનારાયણ દેવનુ ભગવાને
લોકસમક્ષ મારે કરેલું પૂજન વર્ણવ્યું છે

તદૈવ તા હર્ષમૃતાન્તરજ્ઞાઃ પ્રેમ્ણા તમાત્માધિપતિં પુપ્પુઃ ॥૩॥
 સુગન્ધિના કેસરચન્દનેન કાશ્મીરમિશ્રેણ સદક્ષતૈશ્ચ । વિચિત્ર-
 ચર્ણોત્તમપુષ્પહારૈર્વસ્ત્રેઃ પુપ્પુઃશ્ચ વિભૂષણૈસ્તમ્ ॥૪॥ સુસ્વાદુનાના-
 ફલપૂરિતાનિ નિધાય પાત્રાણિ તદન્તિકે તાઃ । પ્રેમાશુરદ્દેક્ષણ-
 વૃત્તયસ્તં પ્રણમ્ય જગ્મુઃ શનકૈશ્ચ દુરમ્ ॥૫॥ ગતા તિથિઃ
 પચ્ચદશી તુ નારીસમ્પૂજનસ્વીકરણાદિનૈવ । નિદ્રાય કિચ્ચિ-
 ન્નિશિ સાર્ધયામે શેષે જજાગાર સ જાગરુકઃ ॥૬॥ ઉત્થાપ્ય
 તર્હ્યેય મુકુન્દમુખ્યાન્સેવકાન્શ્રીવદરીશ્વરસ્ય । પૂજાં વિધાતું
 મહતીમશેપાન્સંસાધયામાસ મહોપહારાન્ ॥૭॥ આત્વા વિધિ
 નૈત્યકમાશુ કૃત્વા વિગ્રાન્સમાહૂય વિધિપ્રવીણાન્ । નારાયણ-

ભાસમાન થતા પિંડવિશેષો તો અતરવવિત્ ધન્દિયારામોને પ્રિય થાય
 છે, તરવવિદોને તો આનંદમય આત્માધિપતિજ પ્રિયતમ થાય
 છે ॥૩॥ પૂજના પદાર્થોને કહે છે—હુંકુમભિશ્રિત સુગન્ધ કેસર-
 ચદન, અખડિત અક્ષત, વિચિત્ર વર્ણના સુગન્ધ ઉત્તમ પુષ્પહારો,
 ઉત્તમવસ્ત્રો અને વિવિધ વિભૂષણોવડે શ્રીહરિની ભક્તિથી પૂજા કરી ॥૪॥
 મુસ્વાદુ અદુર્લભ ફળોથી પુરેલા પાત્રો ભગવાનના ચરણસન્નિધિમા મુકોને,
 તેમની પૂજા કરવાથી પ્રકટેલા પ્રહર્ષના અશ્રુઓથી રોકાઈ ગઈ છે નેત્ર
 વૃત્તિઓ જેમની એવી તે પૌરામનાઓ ભગવાનને પ્રણામ કરીને ધીમે
 ધીમે ત્યાથી દૂર ગઈ ॥૫॥ એરીતે નારીજનોએ કરેલી પૂજના સ્વીક-
 રણાદિ પ્રસંગથીજ તે પૂર્ણિમા તિથિ વ્યતીત થઈ ગઈ રાત્રિએ કિંચિત્
 યોગનિદ્રાને સ્વીકારીને, દોઢ પ્રહરપરિમિત રાત્રિ બાકી રહેતાં (સૂર્યો
 દય પહેલા રાત્રિના અતિમ પ્રહરમા) ભગ્યા કેમકે આ ભગવાન સમ-
 સ્ત જગતના સરક્ષણમા સદા ભગ૩ક વર્તે છે ॥૬॥ તેજ સમયે મુકુન્દ-
 નદ્રપ્રમુખ પોતાના ચરણપરિચરણપરાયણ વાર્ધિઓને ઉઠાડીને, શ્રીબદ-
 રીશ્વર નરનારાયણની મહાપૂજા કરવા તેમની પાસે શ્રીહરિએ સમગ્ર
 પૂજેપયોગી મહોપહારો તૈયાર કરાવ્યા ॥૭॥ તે પછી ભગવાને યથાવિધિ
 જ્ઞાન કરી નિત્યકર્મ જલદી પરિસમાપ્ત કરીને, પૂજાવિધિમા પ્રવીણ

સ્યાથ નરસ્ય મૂર્તિં હૈર્મીં સમાનર્ચં ચ પૂર્વવત્સઃ ॥૮॥ ઉપચારૈઃ
 પોઢશભિરાવાહનપુરસ્કૃતૈઃ । નરનારાયણં ભક્ત્યા પૂજાયિત્વાઽભ્ય-
 વન્દત ॥૯॥ સચોઽથ કારિતે દિવ્યે નાનાસ્તમ્ભોપશોભિતે ।
 દોલામવન્ધયદ્દૈર્મીં મણ્ડપે સુમનોહરે ॥૧૦॥ તસ્યાં સુવર્ણદોલાયાં
 યુકાયાં મણિરાજિભિઃ । ચદરીશં સ્થાપયિત્વા પ્રણમ્યાંઽર્ચય-
 ત્પુનઃ ॥૧૧॥ કસ્તૂરીકેસરોપેતં કર્પૂરાથમિમિશ્રિતમ્ । તસૈ
 ભગવતૈ પ્રીત્યા સોઽર્પયામાસ ચન્દનમ્ ॥૧૨॥ નાનાવિધાન્
 પુષ્પહારાન્નૈવેદ્યં ચ સમર્પ્ય સઃ । આન્દોલયિત્વા ઘટિકાં ચક્રે
 નીરાજનં મહત્ ॥૧૩॥ હૈમં પાત્રં કરાભ્યાં વિરચિતકમલં
 મૌકિકૈઃ કાન્તિમદ્ધિર્મધ્યે કર્પૂરદીપં સ દધદમિમુખં ધીવિશા-
 લેશ્વરસ્ય । તિષ્ઠંસ્તદ્ધ્યાનનાટ્યં વિદ્યદદ્ય શનૈર્મંડલાકારમૂર્ધ્વં

હેમંતરામાદિ વિપ્રોને આગળ રાખીને નર અને નારાયણની સુવર્ણમથી
 મૂર્તિની પૂર્વવત્ (એકાદશી દિવસની પેઠે) યથાનિધિ સોળ ઉપચારોવડે
 પૂજા કરી ॥૮॥ આગાહન આદિક સોળ ઉપચારોવડે શક્તિથી ભગવાન
 નરનારાયણની પૂજા કરીને તેમની શ્રીહરિએ વંદના કરી ॥૯॥ તે પછી ચોતે
 શિક્ષિપત્રો પાસે જલદી કરાવેલા, નાનાવિધ સ્તંભોથી ઉપશોભિત, અતિ-
 મનોહર એવા દિવ્ય મંડપમાં સુવર્ણમય હિંદોળો બંધાવીને, પંચવર્ણના
 મણિઓની પંક્તિઓવડે સમલંકૃત તે હિંદોળામાં નરનારાયણને પધરાવીને
 પ્રણામ કરીને ફરીથી પણ ભગવાનની પૂજા કરી ॥૧૦-૧૧॥ પૂજાપદાર્થોને
 કહે છે—કસ્તૂરી કેસર કર્પૂરાદિકથી સંમિશ્રિત ચંદન, નાનાવિધ પુષ્પહારો
 અને નાનાવિધ નૈવેદ્ય શ્રીનરનારાયણ ભગવાનને પ્રીતિથી નિવેદન કરીને
 એક ઘટિકાપર્યંત હિંદોળીને, શ્રીહરિએ મહાનીરાજન (આરતી) કર્યું
 ॥૧૨-૧૩॥ મહાનીરાજનને કરતા ભગવાનની સોશાને અનુવર્ણવે છે—
 મધ્યે મદામૃદ્ય અધિક કાંતિવાળાં મુકાફળોવડે રમણીય કમળરચના
 જેમાં કરી છે અને તે કમળના મધ્યમાં (કર્ણિકામાં) સમુજ્જ્વળ કર્પૂર-
 દીપ જેમાં છે એવા સુવર્ણમય નીરાજનપાત્રને હાથમાં ધારીને, શ્રીન-
 રનારાયણ ભગવાનની આગળ તેમને અભિમુખ ઉભા રહીને, કિંચિત્

પાત્રં તદ્દામયન્વૈ નિજજનહૃદયાન્યાહરદોર્વિલાસૈઃ ॥૧૪॥ નીરા-
જને ભગવતા ક્રિયમાણે તુ સર્વશઃ । ભૂમૌ દિવિ ચ વાયાનિ
સમવાચન્ત ભૂરિશઃ ॥૧૫॥ દેશાન્તરીયાશ્ચ તદા લોકાઃ સર્વે
કૃતાહ્નિકાઃ । શ્રુત્વા વાઘધ્વનિં શીઘ્રં તત્રાજગ્મુઃ સમુત્સુકાઃ
॥૧૬॥ ચન્દનાનિ સુગન્ધીનિ પુષ્પાણિ વિવિધાનિ ચ । નિધાય
પાત્રેષુ તથા પૂજાદ્રવ્યાણ્યનેકજઃ ॥૧૭॥ ઉપાયનાનિ ભૂરીણિ
ગૃહીત્વા ચ પૃથક્ પૃથક્ । સ્વસ્થગ્રામસ્થલોકાશ્ચ સંહત્યૈવ પર-
સ્પરમ્ ॥૧૮॥ નાનાવિધાનિ વાયાનિ વાદયન્તોઽતિહર્ષિતાઃ ।
હરેર્મંદલગીતાનિ ગાયન્તસ્તે સમાયયુઃ ॥૧૯॥ નીરાજનસ્ય સમયે
સર્વે તે તત્ર સદ્ગતાઃ । ચકુર્વાઘધ્વનિં દૃષ્ટા મુલૈરપિ જયધ્વનિમ્
॥૨૦॥ સ ઘોષસ્તુમુલો જાતો લક્ષશશ્ચ તદા નૃણામ્ । તાલિકા-

મીચેલી દૃષ્ટિથી ઉપલક્ષ્ય થતું શ્રીનરનાયણના ધ્યાનનું અનુકરણ જે
માનુષ લાવને સમુચિત છે તેને કરતા અને તે પાત્રને ધીમે ધીમે ગોળા-
કાર ઊર્ધ્વ દ્વેરવતા અને નીરાજન કરવાની ચાતુરીને લીધે થતા હસ્ત-
વિલાસોવડે નિજજનોના નયન મનને પોતાવિષે આકર્ષણ કરતા એવા
શ્રીહરિએ સર્વને મહાનંદ આપ્યો ॥૧૪॥ ભગવાને આરતી ઉતારવા માડી
ત્યારે સ્વર્ગલોક ભૂલોકમા સમથ હુન્દુલિ વિગેરે વાજત્રો વિશેષપણે વાગવા
લાગ્યાં ॥૧૫॥ તે સમયે નિલવિધિ કરી પરવારેલા દેશાતરના સર્વે લોકો
યોગરદ્ધમ પ્રસરેલા તે વાઘધ્વનિને સાલળીને શ્રીહરિદર્શનના મહોત્સાહથી
એકદમ ત્યાં આવી પહોંચ્યા ॥૧૬॥ તેમનો આવવાનો પ્રકાર કહેછે—તે
તે ગામના લજ્જલોકો પોતપોતાના ગામના લજ્જજનોની સાથે પરસ્પર
ભેગા મળીનેજ, સુગન્ધિ ચંદન પુષ્પાદિ અનેક પૂજાપદાર્થો અને ખદુ
ફળાદિ ભેટો પાત્રોમાં ભરી લઈને, હર્ષાતિશયથી નાનાવિધ વાજત્રોને
વજડતા વજડતા અને શ્રીહરિના મગળ ગીતોને ગાતા ગાતા પૃથક્ પૃથક્
ત્યાં આગ્યા ॥૧૭-૧૮॥ શ્રીહરિએ કરાતી નરનાયણની આરતીના
સમયે મંડપ સમીપે આવેલા તે સર્વે લોકોએ પ્રહર્ષ પામીને એક સાથે
વાઘધ્વનિ અને મુખથી જયધ્વનિ મહાન કર્યો ॥૨૦॥ તે સમયે ત્યાં

ધ્વનિભિર્મિશ્રો વ્યાનશે કકુભો વશ ॥૨૧॥ ગૃહીત્વા રૂપ્યપાત્રેભ્યો
 ગુલાલં પ્રસૂતૈર્મૃશમ્ । ઉચ્ચિક્ષિપુ પાર્પદાઘાસ્તદા દોલાન્તિકે
 સ્થિતાઃ ॥૨૨॥ દેવા બ્રહ્માદયઃ સર્વે ત્રિસિતા સ્થે તદા સ્થિતાઃ ।
 કુર્વન્તઃ પુષ્પવર્ષાણિ દુન્દુભીશ્ચાપ્યવાદયન્ ॥૨૩॥ તુષ્ટુર્મુનયઃ સર્વે
 ગન્ધર્વાશ્ચ જગુર્મૃશમ્ । નૃત્યમપ્સરસશ્ચકુર્દેવાશ્ચાન્યે જયધ્વનિમ્
 ॥૨૪॥ મહોત્સવે જાયમાને સર્વત્રૈયં સ સત્પતિ । કુર્વન્ત્રીરાજનં
 તસ્ય પ્રભોરિત્યચદત્સયમ્ ॥૨૫॥ જય દેવ ! જય મફલધામન્ ! ૨

લક્ષાવધિ ટોળે મળેલા તે લોકોના તાળિકાધ્વનિની સાથે સમિશ્રિત
 થએલો અને જયધ્વનિ સાથે મળેલો તે વાદ્યધ્વનિ ઘણો ઘાટો થઈને
 દશેય દિશામાં વ્યાપી ગયો ॥૨૧॥ તે સમયે હોલાસમીપે રહેલા મુકુદાનંદ
 વર્ણપ્રમુખ પાર્ષદો પ્રસૂતા પાણીવડે (ખોભે ખોભે) રૂપાના પાત્ર થકી
 ગુલાલ લઈ લઈને સર્વની ઉપર અતિશય ફેંકવા લાગ્યા ॥૨૨॥ તે સમયે
 આકાશમાં હિતસવ દર્શન માટે આવીને પોતપોતાના વિમાનમાં રહેલા
 દ્વાદિ સર્વ દેવતાઓ મહોત્સવવિધિને જોઈને અત્યંત વિસ્મય પામીને પુષ્પ
 વૃષ્ટિને કરતા થકા હુન્દુલિ વિગેરે વાદ્યોને પણ અત્યાનંદથી વગડવા
 મથ્યા ॥૨૩॥ તે અવસરે સર્વે નારદાદિ દેવર્ષિઓ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા,
 ગન્ધર્વગણો ગાયન કરવા લાગ્યા, અપ્સરાઓ નૃત્ય કરવા લાગી અને ખીજ
 ધન્દાદિ દેવો જય જય ધ્વનિ કરવા લાગ્યા ॥૨૪॥ એરીતે મહાનંદથી
 છલોક જૂલોકમાં સર્વત્ર મહોત્સવ પ્રવર્તતા, પ્રભુ નરનારાયણનું નીરાજન
 કરતા કરતા આ સતાપતિ નરનાથધારી ભગવાન શ્રીહરિ સ્વય આર
 તીનું આ પદ બોલ્યા ॥૨૫॥

જય દેવ ! જય દેવ ! — 'યદત્ત પરો દિવો જ્યોતિર્દીપ્યતે ત્રિષત-
 શ્વષ્ટુ સર્વંત શ્વષ્ટુવનુષ્ઠમેષ્વષ્ટમેષુ શ્વેષ્ટેષુ' આ શ્રુતિમાં છુલોકથકી પર
 દિવ્ય જ્યોતિર્ભય ધામમાં વિરાજમાન જે જો એજ પરદેવ આપ હો,
 એજ કર્ણુનિધિ આપ આધ્યાત્મિકાદિ ત્રિનિધ તાપથી અતિશય બળતા
 સમય એતનોના સરથણુ માટે જે પોતાના અસાધારણ નિરતિશય દીપ્તિ
 યોગે યુક્ત હોઈને પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા હો તેજ દીપ્તિયોગથી જય પામો

નારાયણ ! પુરપોત્તમ ! ૨ નરસસ્ર ! સકલાત્મન્ ! જય દેવ ! જય
દેવ ૨ । ધ્રુવપદમ્ । માસ્કરચાસ્રચૌ ચ પ્રસરદ્વહુકિરણે ૨ નાનાર-
ત્તસમુચિત ૨ મણિનિકરાભરણે । મણ્ડપમધ્યવિરાજિતદોલાસન
સારે ૨ ચન્દે ત્વાં સ્થિતમીશં ૨ સુરનરપરિવારે જય દેવ ॥૨૬॥
હીરકવરપરિકાન્તં દધતં દ્યાતિવિમલં ૨ ચન્દે ત્વાં મકરાકૃતિ ૨
કુણ્ડલચરચુગલમ્ । રત્નોજ્વલતરમુકુટં શિરસા ચ દધાનં ૨
ચન્દ્રલલોચનપીક્ષણ ૨ કૃતચહુસુખદાનં જય દેવ ॥૨૭॥ ચન્દ્ર-

એજ આ દિવ્ય રૂપથી ત્રિકાળમા પણ આ માનુષલોકમા સર્વના હિતમાટે
નિત્ય સન્નિધિ આપવામા વિજયી થાવ સકળ મંગળના નિધિરૂપ આપની
જયયાહનાનો પ્રકાર સહવતો નથી અથાપિ એજ મંગળ ગુણોમાં અત્યા
દરને લીધે પરમ પ્રીતિથી 'તમો જય પામો' એવી હું આહના કરૂં છું
અથવા હે દેવ-ખદરીકાશ્રમમા ક્રોડ કરનારા, હે દેવ !-કલાપ ગામમા
રહેલા તન્વાદિ મહામુનિજનો સાથે ક્રોડ કરનારા તમો જય જય-
ભારતવાસી ભક્તજનોના એકાતિક ધર્મની અભિવૃદ્ધિ માટે પોતાના
ઉત્કર્ષને આલિષ્કાર કરો ક્ષરાક્ષર થકી સ્વરૂપ સ્વભાવાદિવડે અત્યત
વિવક્ષણુ છો માટે સત્ય પુરૂષોત્તમ તમો છો અને સર્વના અંતરાત્મા છો
માટે નારાયણુ નામથી વિખ્યાત છો પોતાનુ ચેતનો સાથે સખાપણુ
ને 'દ્વા સુવર્ણ' આ શ્રુતિમા પ્રસિદ્ધ છે તેને જણાવા માટેજ શુ ? એમ
નરસખાપણુ આપ આલિષ્કાર થયા છો આ મહાપ્રમથે વિરાજમાન દિવ્ય
રત્નમય ઉત્તમ દોલાસન કે જે નાનાવિધ મહામૂલ્ય મણિઓના ચોમેર
પ્રસરતા કિરણોવડે પ્રકાશમાન છે, માટેજ સૂર્યપ્રભાને સમાન મનોહર
દેદીપ્યમાન છે તેમા વિરાજમાન રહેલા અને સુર નરોથી વીંટાઈ રહેલા
એવા પરમેશ્વર તમોને હું નમસ્કાર કરૂં છું ॥૨૬॥ ચોમેર અદર જડેલા
ઉત્તમ હીરાઓવડે અતિરમણીય, શુદ્ધ મુવર્ણમય દોલાથી અતિનિર્મળ,
મકરાકાર કુણ્ડલચુગળને કણ્ઠમા ધારી રહેલા મધ્યે જડેલા ઉત્તમ
રત્નોવડે મહોજ્જ્વળ મુકુટને મસ્તકે ધારી રહેલા કૃપારસથી ભીના
ચયળ લોચનોવડે ચોમેર ભેવાથી સર્વને સમધિક મુખ આપનારા

નીરાજનં હરિઃ । મન્ત્રપુષ્પાક્ષલિં દત્ત્વા ચક્રે તસ્ય પ્રદક્ષિણામ્
 ॥૩૧॥ પ્રણામં ધ પુનઃ કૃત્વા દણ્ડવદ્ઢકિસંયુતઃ । વન્દ્યાક્ષલિ-
 પુટોઽસ્તૌપીઞ્ચરનારાયણં પ્રમુમ્ ॥૩૨॥ અથૌત્સુક્યેન સમ્પ્રાર્થ્ય તં
 પ્રણમ્ય તતો દ્વિજાન્ । નારાયણમુનિં પ્રીત્યા પૂજયામાસ સર્વેશઃ
 ॥૩૩॥ ચચ્ચેરાભરણે રક્ષૌર્ગૌભૂસ્વર્ણગજાદિભિઃ । તાન્પ્રીણયિત્વા
 ભગવાન્ પૂજાં તામસમાપયત્ ॥૩૪॥ ન બ્રાહ્મણેભ્ય દ્વહ તસ્ય
 કિમપ્યર્મીદૃં ન બ્રાહ્મણેભ્ય ઉત તસ્ય કિમપ્યદેયમ્ । તાન્પ્રીણયન્
 નુસવં તદર્મીદ્વાનૈર્બ્રહ્મણ્યદેવ इति स प्रथितस्ततोऽभूत् ॥૩૫॥
 इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे
 दोलाहदनरनारायणार्चनविधिनिरूपणनामा सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥५७॥

હે રાજન્ ! એરીતે શ્રીહરિ આરતીપદને લક્ષિથી પઠતા થકાળ
 આરતી ઉતારીને, મન્ત્રપુષ્પાળણિ સમર્પાને, પ્રદક્ષિણા કરીને, ફરી
 લક્ષિથી દડવત્ પ્રણામ કરીને, બે હાથ બેડીને પ્રભુ નરનારાયણની સ્તુતિ
 કરવા લાગ્યા ॥૩૨-૩૨॥ એરીતે નારાયણમુનિએ ઉત્સાહાતિશયથી વાર-
 વાર પ્રણામ કરી પ્રાર્થના કરીને, પછી સમસ્ત વિપ્રોની પ્રીતિથી પૂજા કરી
 ॥૩૩॥ વન્દો વિભૂપણો રલો ગાયો પૃથ્વી સુવર્ણ ગજ આદિકના દાનો
 વડે તે વિપ્રોને સતુદ કરીને ભગવાને તે પૂજાની પરિસમાપ્તિ કરી ॥૩૪॥
 સ્વયં શ્રીહરિ યદપિ સર્વેશ્વરેશ્વર છે, બ્રાહ્મણો સતુદ કરવાથી એમને
 કશો અર્થ નથી, અથાપિ બ્રાહ્મણોનું હિત કરનારા દેવ આ છે, માટે
 એમને આ લોકમા બ્રાહ્મણો થકી ણીબ્ધ કાઈ પણ વસ્તુ પ્રિયતમ નથી
 (કિંતુ સર્વથા બ્રાહ્મણોજ પ્રિયતમ છે) અને તે બ્રાહ્મણોને ન આપવા
 યોગ્ય કાઈ પણ વસ્તુ એમને નથી, (કિંતુ સર્વ પણ વસ્તુ દાનાર્હ છે) માટે
 તેમને અક્ષીદ એવા દાનોવડે તેઓને સર્વકાળમા પ્રસન્ન કરવાથી ભૂમિમા
 પોતાની સાર્થક બ્રહ્મણ્યદેવતા પ્રખ્યાપન કરી ॥૩૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
 જીવને . તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે દોલાહદનરનારાયણા
 ર્ચનવિધિનિરૂપણનામા સપ્તપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૭॥

મુપત ઉવાચ—તતો વૃત સોમમુકુન્દમુરયે. સ્વમૃત્યવર્ગેર્નિજર્પી
 ઠમેત્ય । સિતામ્બરોઽધ્યાઋદ્ધદાશુકારી સ મત્સરેક્ષણવૃત્તિહારી
 ॥૧॥ તદા જયેતિ ધ્વનિરાસ મૂયાન્વાદિઘ્નોપશ્ચ મહાન્વભૂવ ।
 પ્રમુથ મક્તાનખિલાનુપેતાનતીવૃપત્ સ્નિગ્ધસમીક્ષણેન ॥૨॥ તદા
 કુબેર સહયૌવનાશ્વસ્તક્ષાદયશ્ચામુમુપેત્ય મત્તયા । મહાર્હવરામ
 રણેશ્ચ મન્થૈ પૌર્ણેશ્ચ હારૈર્વિવિધૈ પુપ્પજુ ॥૩॥ આતર્ચુરન્યેઽપિ
 જનાસ્તમીશ દેશાન્તરીયા નનુ પૂર્વેવથ । વસ્ત્રૈશ્ચ નાનાવિધભૂષ
 ણાદૈ રાજોપચારૈ સ્તુતિમિશ્ર નત્યા ॥૪॥ તાવત્તુ પૌરા મહત
 વટાહાનાનિન્યિરે કેસરરક્તપૂર્ણાન્ । મૃતાનિ શોભૈરપિ ગર્ગરીણા

અધ્યાય ૫૮ મો.

મુપત નપિ કહેછે—હે રાજન્ ! નરનારાયણના સમર્થન પછી ભગ
 વાન્ શ્રીહરિ શ્વેતાખર ધારીને, પોતાના અનન્યલક્ષ્મી સોમવર્મા મુકુદાન્
 વર્ણી પ્રમુખ ભૂલવર્ગેથી વીંટાળીને, પોતાના ભક્તસમાજના મનોનયનને
 હરતા થકા જલદી આવીને પોતાના સિંહાસનમા વિરાજમાન થયા ॥૧॥
 ભગવાન્ સિંહાસનમા સરાજમાન થયા તે સમયે વિવિધ વાદિનયોધ
 પૂર્વકનો જયજયધ્વનિ સર્વતો મહાન્ થયો સિંહાસનમા બેઠેલા ભગ-
 વાને પણ મહાસભામા ભગા મળેલા સમયે ભક્તોને કૃપામૃતને વર્ષનારા
 કટાક્ષથી સેચન (છટકાવ) કરીને અત્યંત તૃપ્ત કર્યા ॥૨॥ તે પછી તે
 સમયે હુબેર પટેલ બેબન થગી તખોપગી પ્રમુખ પૌરભક્તોએ શ્રીહરિપાસે
 આવીને મહામૂલ્ય વસ્ત્રો વિભૂષણો ચઢન વિવિધ પુષ્પહારોવડે ભગવાનની
 ભક્તિથી પૂજા કરી ॥૩॥ બીજા પણ દેશાંતરના હરિજનોએ અનેકવિધ
 અમૃત્ય આભરણો, વસ્ત્રો વિગેરે મહોપચારોવડે અને સ્તુતિ નમસ્કાર
 વડે એકાદશી દિવસના બેવીજ તે ભગવાનની પૂજા કરી ॥૪॥ તે અવ
 સરમા હુબેરાદિ પૌરભક્તો કેસરીયા રંગથી પરિપૂર્ણ મોટા કંઠાયા અને

૧ આ અધ્યાયમા દોરોત્સવમા સકળ ભક્તજનોને સતોષ કરનારી ભગવાનની
 રંગકીડાતુ વર્ણન કર્યું છે

મુપત ઉવાચ—તતો વૃતઃ સોમમુકુન્દમુરયૈઃ સ્વમૃત્યવર્ગૈર્નિજપી
 ઠમેત્ય । સિતામ્બરોઽધ્યારુહદાશુકારી સ મત્કસદ્દેક્ષણવૃત્તિહારી
 ॥૧॥ તદા જયેતિ ઘ્વનિરાસ ભૂયાન્નાદિત્રયોપશ્ચ મહાન્વભૂવ ।
 પ્રમુશ્ચ મત્કાનખિલાનુપેતાનતીવૃપત્ સ્થિમ્ધસમીક્ષણેન ॥૨॥ તદા
 કુચેર. સહયોવનાશ્વસ્તક્ષાદયશ્ચામુમુપેત્ય મત્કયા । મહાર્હવલામ
 રણેશ્ચ ગન્ધૈઃ પોષ્પેશ્ચ હારૈર્વિવિધૈઃ પુપૂજુ. ॥૩॥ આનર્ચુરન્યેઽપિ
 જનાસ્તમીશ દેશાન્તરીયા નનુ પૂર્વેવશ્ચ । ચલેશ્ચ નાનાવિધમૂપ
 પાદે રાજોપચારૈઃ સ્તુતિમિશ્ર નત્યા ॥૪॥ તાવતુ પૌત મહતઃ
 પટાદ્વાનાનિન્યિરે કેસરરક્તપૂર્ણાન્ । મૃતાનિ શોભેરપિ ગર્મરીણં

અધ્યાય ૫૮ મો.

મુપતનપિ કહેછે—હે રાજન્ । નરનારાયણના સમર્થન પછી ભગ
 વાન્ શ્રીહરિ શ્વેતામ્બર ધારીને, પોતાના અનન્યભક્ત સોમવર્મા મુકુદાનંદ
 વર્ણી પ્રમુખ ભૂત્યવર્જથી વીંટાળીને, પોતાના ભક્તસમાજના મનોનયનને
 હરતા થકા જલદી આવીને પોતાના સિંહાસનમા વિરાજમાન થયા ॥૧॥
 ભગવાન્ સિંહાસનમા સરાજમાન થયા તે સમયે વિવિધ વાદિનયોય
 પૂર્વકનો જયજયધ્વનિ સર્વતો મહાન્ થયો સિંહાસનમા બેઠેલા ભગ-
 વાને પણ મહાસભામા ભેગા મળેલા સમગ્ર ભક્તોને કૃપામૃતને વર્ષનારા
 કટાક્ષથી સેચન (છટકાવ) કરીને અત્યંત વૃક્ષ કર્યા ॥૨॥ તે પછી તે
 સમયે હુબેર પટેલ જોળન પગી તળોપગી પ્રમુખ પૌરભક્તોએ શ્રીહરિપાસે
 આવીને મહામૃદય વસ્ત્રો વિભૂષણો અદન વિવિધ પુષ્પહારોવડે ભગવાનની
 ભક્તિથી પૂજા કરી ॥૩॥ બીજા પણ દેશાંતરના હરિજનોએ અનેકવિધ
 અમૃદય આભરણો, વસ્ત્રો વિગેરે મહોપચારોવડે અને સ્તુતિ નમસ્કાર
 વડે એકાદશી દિવસના બેવીજ તે ભગવાનની પૂજા કરી ॥૪॥ તે અવ
 સરમાં હુમેરાદિ પૌરભક્તો દેસરીયા રમથી પરિપૂર્ણ મોટા કઢાયા અને

૧ આ અધ્યાયમા દોલોતસવમા સંજ ભક્તજનોને સતોપ કરનારી ભગવાનની
 રંગકીડાનુ વર્ણન કર્યું છે

જગ્રાહ હૈમં સ તુ રેચકં સ્વે પાળૌ હસન્હાસિતમક્તસદ્ધઃ ॥૯॥
 સ્ત્રીણાં તુ વૃન્દાન્યતિદૂરતોઽસૌ વિધાય સઘઃ કરસંઘયૈવ । યિન્ત્રી-
 ડિતું ભક્તજનાન્યથેષ્ટમાશ્વાપયામાસ ગૃહીતરક્તઃ ॥૧૦॥ પ્રવર્પયા-
 માસ સ રક્તધારાઃ સાકં ગુલાલપ્રસૃતૈર્મહદ્ધિઃ । સમીપવર્તિત્વપિ
 દૂરદેશસંસ્થેષુ ભક્તેષુ સમાનવર્તી ॥૧૧॥ ચક્રેઽમિપેકઃ પરિતથ્ય
 તસિન્મુનિવજૈ રેચકમુક્તરક્તૈઃ । ક્ષિપદ્ધિરાતઞ્ચ ગુલાલમુષીન્
 ગાયદ્ધિરેવાસ્ય ગુણાન્હસદ્ધિઃ ॥૧૨॥ પરસ્પરસ્યોપરિ યૂથશસ્ત્રે રક્તં

રંગજળના બિંદુઓ કે જે લક્ષિતરંગના બિંદુ જેવા છે તેને પરમાભરણ
 માને છે, માટેજ પોતાને તેનાથીજ વિભૂષિત કરતાં, અગભારભૂત
 કાંચનાભરણાદિ ખીબને આપી દીધુ ॥૯-૧૦॥ તે પછી ભગવાને તત્ક્ષણજ
 હસ્તસપ્તાથીજ વનિતાઓના વૃંદોને તો વિદૂર કરીને, સ્વયં પોતાની
 નજીકમાં રંગપાત્રને લઈને સમગ્ર ભક્તોને પોતાની સાથે યથેચ્છ રમવાની
 અનુજ્ઞા આપી ॥૧૦॥ રંગકીડા પ્રવર્તતાં ભગવાને પીચકારીથી ફેંકેલી
 રંગધારાની, મોટા ખોખામાં ભરેલા ગુલાલની સાથે સમીપમાં રહેલા
 ભક્તો અને દૂર પ્રદેશમાં રહેલા ભક્તો ઉપર પણ સમાનપણે વૃષ્ટિ કરવા
 માડી ॥૧૧॥ તે પછી મુક્તાનંદાદિ મુનિજનોએ રંગરમતના રસથી બહુ
 હસતા અને ભગવાનના ગુણોને ગાતા ચક્રા પીચકારીથી ફેંકેલા રંગજળથી
 તેમની ઉપર ચોમેરથી અભિષેક કર્યો અને તેમને દૂરથી ગુલાલની મુઠીઓ-
 વડે વધાવ્યા. ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવના મહોત્સવથી ઉપજેલા હર્ષાતિશયથી
 કરેલું ભગવાનની આથે વિહરણુ લક્ષિતરંગના પ્રવાહભૂત હોવાથી મુનિ-
 જનોને પણ પરવશ કરી દેછે, જેમનું ચરણયુગળ ગુલાલાદિવડે અર્ચનીય
 છે તેમની ઉપર ખોબે ખોબે ગુલાલ ફેંકાય છે, આતો ભગવાનનો ભક્ત-
 જનપરવશતાનો અતિશય છે જે નિત્યમુક્તોએ નિત્ય સંસેવ્યમાન ચરણ-
 કમળવાળા, કટાક્ષમાત્રની રાહ બોધ રહેલાં મુદર્શનાદિ દિવ્ય અસ્ત્રવૃંદોએ
 અભિસેવ્યમાન, પ્રશાસનમાત્રથી સકળ લોકોના વ્યવહારને ચલાવનારા
 ભગવાન પુરુષોત્તમ છે તેજ આ શ્રીહરિ માનુષભાવને આશરીને રંગ-
 જળથી ભક્તજનો સાથે વિહાર કરેછે, આ તો ભગવાનની નિરતિશય

ગુલાલં ચ ભૃશં ક્ષિપન્તઃ । હરેઃ સમીપે મુનયો જનાશ્ચ જરથુવા-
ર્માંચ ચિરં વિજહુઃ ॥૧૩॥ યૂથક્રીડાં વિદ્યાયૈવ ચિક્રીડુર્દન્દ્રશ-
સ્તતઃ । પ્રોળનાર્થં ભગવતો મુનયઃ પાર્પદાદયઃ ॥૧૪॥ રામપ્રતાપે-
ચ્છારામૌ નિજદેશાનુસારિણીમ્ । કુર્વન્તૌ રેચકક્રીડાં હાસયા-
માસતુર્હરિમ્ ॥૧૫॥ મુક્તાનન્દેન ગોપાલાનન્દશ્ચિક્રીડ સન્મુનિઃ ।
બ્રહ્માનન્દસ્તદા નિત્યાનન્દેન મુનિરાઙ્ગ મૃપ ! ॥૧૬॥ સચ્ચિદાનન્દ-
મુનિના શતાનન્દશ્ચ મહુરુઃ । ચિક્રીડ ભૂધરાનન્દઃ શુકાનન્દેન
ચર્પિણા ॥૧૭॥ મુની ગુણાતીતાનન્દ આનન્દાનન્દ इत्यુભૌ । રેમાતે
ચ દયાનન્દો નિઙ્કુલાનન્દ इत्यુભૌ ॥૧૮॥ મહાનુભવાનન્દેન પ્રેમા-
નન્દઃ સ્વ લેલતિ । ચૈતન્યાનન્દમુનિના પૂર્ણાનન્દસ્તથા મુનિઃ ॥૧૯॥
રેમાતે ભજનાનન્દઃ પરમાનન્દ इत्यુભૌ । સ્વયંપ્રકાશાનન્દશ્ચ વૃદ્ધા-
ત્માનન્દ इत्यુભૌ ॥૨૦॥ રેમે ચ રાઘવાનન્દો જ્ઞાનાનન્દેન સાધુના ।
રેમાતે વાન્હુતાનન્દઃ સર્વજ્ઞાનન્દ इत्यુભૌ ॥૨૧॥ આત્માનન્દેન ભગ-

લાકપરવશતા પ્રસિદ્ધ છે ॥૧૨॥ એરીતે ઉત્સાહવેગથી મુનિજનો હરિજનો
વૃદ્ધો કે હુમારો સર્વકોઈ સઘથી લેગાથઈ લગવાનની સમીપે એક બીજની
ઉપર ગુલાલ અને રંગજળધારાને બહુ ફેંકતા થકા બહુકાળ રમ્યા
॥૧૩॥ તે પછી આલતી લુધક્રીડાને પડતી મુકીને, લગવાનની પ્રસન્નતા
માટેજ તે સર્થે મુનિ પાર્પદાદિકો બેબે જણ થઈને પરસ્પર રમવા મળ્યા
॥૧૪॥ તેને કહે છે—તેમા રામપ્રતાપજ અને ધ્વિષ્ઠારામજ લગવાન
અને બીજાઓને હસાવા માટે પરસ્પર પોતાના દેશને અનુસારે રંગક્રીડા
કરવા લાગ્યા ॥૧૫॥ તે સમયે મુક્તાનંદ મહામુનિની સાથે ગોપાળાનંદ
મહામુનિ, સચ્ચિદાનંદમુનિની સાથે મારા ગુરુ શતાનંદ મહામુનિ, શુકાનંદ
મુનિની સાથે ભૂધરાનંદમુનિ, ગુણાતીતાનંદ મુનિની સાથે આનંદાનંદમુનિ,
દયાનંદમુનિની સાથે નિઙ્કુલાનંદમુનિ, મહાનુભવાનંદ મુનિની સાથે પ્રેમા-
નંદમુનિ, ચૈતન્યાનંદમુનિની સાથે પૂર્ણાનંદમુનિ, લજ્જનાનંદ સાધુની સાથે
પરમાનંદ સાધુ, સ્વયંપ્રકાશાનંદ સાધુની સાથે વૃદ્ધ આત્માનંદ સાધુ,
રાઘવાનંદ સાધુની સાથે જ્ઞાનાનંદ સાધુ, અદ્ભુતાનંદ મુનિની સાથે સર્વ-

વદાનન્દોઽસ્ત તત્ક્ષણમ્ । યોગાનન્દશિવાનન્દો રેમાતે ચ તથે
 તરે ॥૨૨॥ મુકુન્દાનન્દવર્ણોન્દ્રો જયાનન્દેન વર્ણના । સહ સોમેન
 સૂરશ્ચ રેમે ભૃગુજિતાઽલય ॥૨૩॥ હેમન્તસિંહેન સમં વાસ્તુશ્ચિ
 ક્રીડ ભૂપતિઃ । સાકં ચ મયરામેણ ગ્રીડાં ચક્રે પ્રયાગજિત્ ॥૨૪॥
 ચિત્રીડ યૌવનાશ્વશ્ચ કુરેરેણ સમં તદા । દ્વન્દ્વીભૂયેવમન્યેઽપિ
 રેમિરે મુદિતા જનાઃ ॥૨૫॥ અજાનન્ રેચક્રીડાં સોમો રક્તભૃતં
 ઘટમ્ । સથો ગૃહીત્વા સૂરસ્ય મૂર્ધન્યસિશ્વદ્વસન્મૃશમ્ ॥૨૬॥ તદા
 સૂરો વલિષ્ઠત્વાત્પાતયિત્વૈવ તં મુલિ । ગુલાલમ્પૃતૈસ્તસ્ય મુલં
 નેત્રેઽમરદ્વસન્ ॥૨૭॥ સૂરેણ પાતિત સોમ પ્રક્ષાનન્દોઽપલોન્ય
 ચ । નિત્યાનન્દં વિશુદ્ધૈવ સૂર જગ્રાહ તત્ક્ષણમ્ ॥૨૮॥ રક્તક્ષિપ્તં
 મુલં તસ્ય ગુલાલેન વ્યલિમ્પયત્ । તાયત્સૂરોઽપિ જગ્રાહ ત શિ

શાનદમુનિ, તદ્દષ્ટુ આત્માનદમુનિની સાથે ભગવદાનદમુનિ, યોગાનદમુનિની
 સાથે શિવાનદમુનિ, આવા ક્રમથી બીજા બધાંય કૃપાનદ અક્ષરાનદાદિ
 મુનિઓ બેઠથી પરસ્પર રંગ રમવા મૂક્યા ॥૨૬-૨૮॥ જેઝરીતે મુકુદા
 નદ વર્ણોન્દ્રની સાથે જયાનદ વર્ણી, સોમવર્માની સાથે સૂરવર્મા, બૃગુજ
 તની સાથે અલયો, હેમતસિંહ ભૂપતિની સાથે વાસ્તુ ભૂપતિ, ગયારામભ
 દની સાથે પ્રયાગજિત્ પુરાણી કુરેર પટેલ સાથે લેખન પત્રી અને બીજા
 પણ બહુ હરિજનો બેઠ થઈને બહુ પ્રસન્ન થઈને પરસ્પર રંગભેવ કરવા
 લાગ્યા ॥૨૩-૨૫॥ દ્વન્દ્વક્રીડાની અતર્ગત ક્રીડાને કહે છે—તે સમયે રંગ
 રમતની રીતિને નહિ બાંધતા સોમવર્માએ બહુ હસતા હસતાં એકમ
 રંગજળ ભરેલો ઘડો લઈને સૂરવર્માના મસ્તક ઉપર રેડી દીધો ॥૨૬॥
 તે સમયે સૂરવર્મા બલિષ્ઠ હોવાથી તે સોમવર્માને પૃથ્વી ઉપર પાડી
 દઈનેજ ગુલાલથી તેના મુખને નને ભરી દઈને ખડખડાટ હસવા લાગ્યા
 ॥૨૭॥ ત્યારે સોમવર્માને દુર્બળ હોવાથી સૂરવર્માએ નીચે પાડી નાખેલા
 ભેળને પ્રક્ષાનદમુનિએ નિત્યાનદમુનિને ત્યાં કરીને (તેમની સાથે રંગ
 રમવાનું પડી ગેલીને) વેગથી પાગે આવીને એકદન સૂરવર્માને પકડીને
 તેમના રંગજળથી બીજા મુખને ગુલાલથી લીધી દીધું તેનાકર્મા સૂર

ચાયાં સ્વપાણિના ॥૨૯॥ ગુલાલં પુષ્પમુષ્ટ્યૈવ તદ્દશોઃ પ્રક્ષિપન્મૃશ-
મ્ । ચકાર સમ્પ્રાન્તસિવ તં મુનિં સ તુ ભૂષતે ! ॥૩૦॥ દમ્પ્રોધ-
વ્યાકુલસ્તસ્ય ચલ્વાટત્વં ચ વિસ્મૃતઃ । પુનઃ પુનઃ શિલાં ધર્તું કરં
ચિક્ષેપ શીર્ષણિ ॥૩૧॥ તદા હસન્ સ મગધાન્પીઠાદુત્પ્લવ્ય સત્વરમ્ ।
સૂરં ગૃહીત્વા તન્મૂર્ધ્નિ ન્યપિચ્છદ્રક્કગર્ગરીમ્ ॥૩૨॥ ગુલાલસ્યાજ્વલી-
ક્તસિન્પ્રક્ષિપ્ય ચ પુનઃ પુનઃ । જનયામાસ લોકાનાં પદ્મરાગોચ-
યભ્રમમ્ ॥૩૩॥ અકસ્યાન્મયરામેણ પ્રક્ષિપ્તેનાવચ્છદ્ધક્ર । ગુલાલે-
નાશુ જગ્રાહ રક્કુક્મ્મં પ્રયાગજિત્ ॥૩૪॥ રક્કવિન્દોઃ પાતમયાન્સ-
મુષ્ણે સ તુ વાહવઃ । નતપૃષ્ઠો હાસિતેશઃ કુમ્મં દૃષ્ટ્વાપલાયત ॥૩૫॥

વર્માએ પણ પોતાના હાથથી બ્રહ્માનંદમુનિને શિખા (ચોટલી) માં પક-
ડીને મોટી મુઠીમાં ભરેલો ગુલાલ તે મુનિના નેત્રમાં ખુબ નાંખીને તેમને
ગભરાવી દીધા ॥૨૯-૩૦॥ તે પછી બ્રહ્માનંદમુનિ ગુલાલ ભરાઈ જતાં
નેત્રવૃત્તિના પ્રતિબંધથી સંભ્રાંત થતાં, તે સૂરવર્માનું માથે ખડવાટપણું
(તાલીયાપણું) ભુલી જઈને તેમની શિખા (ચોટલી) પકડવાની
ઈચ્છાથી તેમને મસ્તકે વારંવાર હાથ ફેરવવા લાગ્યા ॥૩૧॥ તે સમયે
શ્રીહરિએ હસતા હસતા સ્વસિદ્ધાસન થકી સત્વર નીચે ઢૂંટી પડીને,
રંગજળ ભરેલી ગાગર્ય અહણુ કરીને સૂરવર્માને પકડીને તેમને મસ્તકે
ફેડી અને અંજળિ (ખોળો) માં ભરેલો ગુલાલ વારંવાર તેમના અંગ
ઉપર નાંખીને લોકોને તેમને વિષે પદ્મરાગમય પર્વતનો ભ્રમ કરાવ્યો
(સૂરવર્મા અતિ હિંચા, અતિ બહાડા, અને ગુલાલથી પરિપૂર્ણ સર્વ અવયવ-
વાળા છે, માટે તેમને જોઈને સર્વને ક્રોધિયલુ આ ‘પદ્મરાગપર્વત છે’ એવો
ભ્રમ થયો) ॥૩૨-૩૩॥ મયારામ ભટ્ટે અકસ્માત્ પ્રયાગજીત પુરાણીના
નેત્રમાં ગુલાલ નાંખ્યો. એટલે ગુલાલથી રોકાઈ ગઈ છે દૃષ્ટિ જેમની એવા
તે પ્રયાગજીતે તત્ક્ષણજ રંગ ભરેલો એક ઘટ મયારામને માથે ફેડવા
અહણુ કર્યો. એટલે મયારામ ભટ્ટે તો પ્રયાગજીતે લીધેલો રંગઘટ જોઈનેજ
‘મારા મુખ ઉપર રંગજળના બિંદુઓ પડશે’ એવા ભયથી શરીરને ખુબ
નીચું કરી દઈને ભગવાન અને બીજા જનોને હસાવતા થકા તે પ્રદેશ

દ્રવ્યશઃ ક્રિયમાણાસુ ક્રીડાસિત્યં સર્વેશ્વરઃ । રજ્જ્વક્ષિત્ત્વાં દર્શ-
યિતું સર્વાનૈચ્છન્નિજ્ઞાં તનુમ્ ॥૩૬॥ અર્થે જવિનમારુહ્ય ગીયમાન-
ગુણો જનૈઃ । પ્રદક્ષિણીચકારાશ્ચુ જનસહ્વાનશેપતઃ ॥૩૭॥ રજ્જ્-
ગુલ્યાલં ચ મૃગં પ્રક્ષિપન્તઃ પદેપદે । તમન્વધાવન્મુનયો જનયુ-
થાનિ ચ પ્રભુમ્ ॥૩૮॥ एवं પરિભ્રમન્ દત્ત્વા સર્વેભ્યોઽપિ સ્વદર્શ-
નમ્ । મહાનૈવેદ્યસમયં જ્ઞાત્વા પદ્માકરં ચયૌ ॥૩૯॥ તત્ત્વ કૃત્વા
જલક્રીડાં જ્ઞાત્વા ભક્તૈઃ સહારિલૈઃ । સ્વસ્વસ્થાનં જનાન્ ગન્તુમા-
જ્ઞાપ્યાયાત્સકેતનમ્ ॥૪૦॥ તત્ત્વ જ્ઞાત્વા ભગવતે નરનારાયણાય
સઃ । નૈવેદ્યમર્પયામાસ પદ્મપ્રજ્ઞાશદ્વિધં નૃપ । ॥૪૧॥ તતો નીરા-
જતં કૃત્વા પ્રેક્ષાદુત્તાર્યં તં પુનઃ । સમ્પૂજ્ય દત્ત્વા વિપ્રાય મુન્યા-

થકી પલાયન કરી ગયા ॥૩૪-૩૫॥ એરીતે ગુનિપાર્વદાદિકો એએ મળીને
રગક્રીડા કરતા, ભગવાન શ્રીહરિ રગજળથી લીના વચ્ચાદિકે સહિત
પોતાની દિવ્ય મૂર્તિની શોભાનો સર્વ જનોને અનુભવ કરાવાની ઇચ્છાથી
તેના તેજ નિહરણુવેપથી તીવ્ર વેગવાળા અથ્થ ઉપર વિરાજમાન થઈ,
લક્ષ્મણનોએ ગાન કરાતા છે દિવ્ય ગુણો જેમના એવા થકા સર્વકોઈ જન-
સઘોને જલદી પ્રદક્ષિણા કરી વળ્યા ॥૩૬-૩૭॥ તે સમયે મુનિઓ રગ
જળ અને ગુલાલને બહુ પદે પદે પરસ્પર ફેંકતા થકા (અથવા ભગવાન
ઉપર છાટતા થકા) પ્રભુ શ્રીહરિની પાછળ દોડ્યા તેજરીને બીજા હરિ
જનસમૂહો પણ પાછળ દોડ્યા ॥૩૮॥ આ પ્રકારે જનસઘની યોગર-
દમ સચરીને સર્વને પોતાના દિવ્ય રૂપની શોભાના સાક્ષાત્કારમુખને સંપા-
દન કરીને, શ્રીનરનારાયણને મહાનૈવેદ્ય નિવેદનનો સમય થયો બાણીને
પુરથકી દક્ષિણ દિશામાં વર્તતા ધર્ના સરોવરને પામીને, તેમાં સર્વ ભક્તો-
સાથે ફણુ જળક્રીડા કરીને જ્ઞાન કરીને, જનોને પોતપોતાને સ્થાને
જવાની આજ્ઞા આપીને ત્યાંથી પોતે પણ સ્વસ્થાનમાં પધાર્યા ॥૩૯-૪૦॥
હે નૃપ ! શ્રીહરિએ પોતાના ઉતારામાં ફરીથી જ્ઞાન કરી નરનારાયણ
ભગવાનને છપ્પન પ્રકારનું નૈવેદ્ય (છપ્પન ભોગ) નિવેદન કર્યું ॥૪૧॥
તે પછી આરતી કરીને દોળાથકી નરનારાયણને ઉતારીને ફરીથી પુનઃ

દીન્સમમોજયત્ ॥૪૨॥ પીતામ્બરં શોણપટેન ચક્ષ્ણ દૃઢં સ કટ્યાં
પરિવેપયંસ્તાન્ । દ્રુતક્રમાદ્વ્યમ્બુજ આર્પપદ્મિષ્વાનન્દયામાસ
મુહુશ્ચરંસ્તાન્ ॥૪૩॥ મધ્યૈર્મોજ્યૈશ્ચ લેહૈશ્ચ પક્ષાન્નૈર્વિવિધૈસ્તથા ।
પ્રચુરાજ્યસિતામિશ્રૈસ્તર્પયામાસ તાન્ પ્રમુઃ ॥૪૪॥ તતો મુક્ત્વા
સ્વયં સ્વામી સ્વાનુજાવાસ આત્મનઃ । સ્થાનમેત્ય વિશશ્રામ
મુહૂર્તેદ્વિતયં નૃપ ! ॥૪૫॥ પુનરુચં નિજં પીઠમાયરોહ સ સત્પતિઃ ।
સૂર્યશ્ચાસ્તગિરિં પ્રાપદીપિકાશ્ચ દિદીપિરે ॥૪૬॥ નામસદ્ધીર્તનં
કૃત્વા ભક્તૈઃ સાકં તદાડગતેઃ । ઉપાવીવિશદેતાંશ્ચ હરિઃ સ્વકર-
સંજયા ॥૪૭॥ બાલોકયન્ સદસિ તાન્સહસોપવિષ્ણંસ્તૂળ્ની-

વિસર્જનપર્યેતની કરીને તે ભૂતિવિશેષ વિપ્રને આપીને સમગ્ર મુનિવિ-
ગેરેને જમાવ્યા ॥૪૨॥ તેઓને જમાડતા તે આ લગવાન પોતેજ પ્રેમથી
પીરસવા લાગ્યા તે સમયે પહેરેલા પીતામ્બરને, ડાળે ખભે કરીને પૃષ્ઠ-
ભાગમાં લાગુ કરેલા ઉત્તરીય રક્ત પીતામ્બરથી કટિભાગમાં દૃઢ બાધીને,
ઝટઝટ ચરણારવિંદ મુકવાવડે મુનિપક્ષિઓમાં વારંવાર વિચરીને તેમને
સર્વેને મહા આનંદ આપ્યો ॥૪૩॥ પુષ્કળ ધૂત સાકરે સમિશ્રિત એવા
લક્ષ્ય લોભ્ય લેહ વિગેરે વિવિધ અન્નોવડે પ્રભુ શ્રીહરિએ તે મુનિવિગેરેને
અત્યંત તૃપ્ત કર્યા ॥૪૪॥ હે નૃપ ! ત્યારપછી સહબંનદસ્વામી પોતાના નાના
ભાઈ ધમ્મજારામના ઉતારામાં સ્વયં જમીને પોતાને સ્થાને પાછા આવીને,
ત્યાં બે મુહૂર્તપર્યંત (ચાર ઘડી) વિશ્રાંતિમુખનો સમગુલ્લવ કરતા થકા
રહ્યા ॥૪૫॥ વિશ્રાંતિ લીધાપછી સભાસ્થાનમાં સંસ્થાપેલા પોતાના સમુ-
ન્નત સિંહાસનમાં સતાપતિ શ્રીહરિ ફરીથી વિરાજમાન થયા ત્યારે
સૂર્યદેવ અસ્તામળને પામ્યા તે સમયે વિદુલદાસ આદિક નાપિતોએ
પ્રજ્જ્વળણેથી દીપિકાઓ યોગરદમ બહુ દીપવા લાગી ॥૪૬॥ એ
અવસરે શ્રીહરિએ સભાસ્થાનમાં આવેલા લક્ષ્મણનો સાથે લગવન્નામ
સંકીર્તન કરીને, હસ્તસંજ્ઞાથી તે સર્વને બેસારી દીધા ॥૪૭॥ હે રાજન્ !
ત્યારપછી સકળ કટયાણુ ગુણોના નિધિ લગવાન શ્રીહરિ સભામાં તત્ક્ષણ
બેસી ગએલા, ઐન ધારી રહેલા, પોતાના વચન શ્રવણમાં સાવધ

સ્થિતાન્સવદનાહિતદૃષ્ટિવૃત્તીન્ । મકવજાનથ તદીયહિતોઘ-
તોઽસૌ રાજન્નશિક્ષયદનન્તગુણાટ્યે इत्यम् ॥૪૮॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे रङ्गक्रीडा-
निरूपणनामाऽष्टपद्याशतमोऽध्यायः ॥५८॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્નાય—શ્રૂયતાં મદ્વચો મક્તાઃ ! સર્વેપાં ઘચ્ચ્યહં
હિતમ્ । નોહ્યહ્યા કાપિ મર્યાદા શાસ્ત્રીયા હિ મદાશ્રિતૈઃ ॥૧॥
પુમ્મિઃ સ્ત્રીમિસ્ત્યાગિમિશ્ચ સર્વૈરેય મદાશ્રિતૈઃ । સ્વસ્વધર્મસ્થિતૈ-
ર્નિત્યં સદ્ગઃ કાર્યઃ સતાં સતામ્ ॥૨॥ ઘોરે કલૈ ચુગે હ્યત્ર જીવાન્

મન રાખી રહેલા, પોતાના ગુણ સન્ગુણ દૃષ્ટિ દર્શ રહેલા લક્ષ્મણસમા-
જને સલામાં ચોમેર બેઠને તેમનું હિત કરવામાં તત્પર થઈને, તેમને
આગળ કહેશે એવા સદુપદેશથી શિક્ષણ આપવા લાગ્યા ॥૪૮॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે રંગક્રીડા-
નિરૂપણનામાઽષ્ટપદ્યાશતમોઽધ્યાયઃ ॥૫૮॥

અધ્યાય ૫૮ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તા ! તમો સર્વે માફ વચન સાવ-
ધતાથી સાંભળો હું હમણા તમો સર્વેનું હિત કરું છું. શુ ? તો શાસ્ત્ર-
હિત વિધિનિયમરૂપ ધર્મમર્યાદા મારા આશ્રિત કોઈએ પણ ક્યારેય પણ
નજ ઉલ્લંઘન કરવી. મારા આશ્રિત ત્યાગીઓ અને સ્ત્રીપુરૂષ ગૃહસ્થો
સર્વ કોઈએ પોતપોતાના ધર્મમાં સ્થિતિ રાખવાપૂર્વક સત્-સન્ધ્યાઓના
લક્ષણવાળા હોવાથી સત્ય (સાચા) સાધુઓનો સમાગમ સદાય કરવો
॥૧-૨॥ ઘોર આ કલિયુગમાં જીવોને સસાર બંધનથી તત્કાળ મુકાવા
માટે સંતોજ સમર્થ થાય છે તીર્થાટિકતો તત્કાળ સમર્થ થતા નથી.
જે જળમય ગંગાહિ તીર્થો અને મૃત્તિકા શીલામય દેવો છે તે બહુ કાળે
પવિત્ર કરે છે. સાધુઓ તો દર્શનમાત્રથી પવિત્ર કરે છે, કેમકે સાધુઓજ

૧ માર અધ્યાયથી સત્ અસત્તા નિવેચનપૂર્વક જનશિક્ષાનું નિરૂપણ કરતા,
આ અધ્યાયમાં મુક્તપ્રાપ્તિને પાછું ચણેલાયરુપનો નિરૂપ કર્યો છે.

સંસૃતિવન્ધનાત્ । સયો મોચયિતું શક્તાઃ સન્ત પવામલાન્તરાઃ ॥૩॥
 લક્ષણૈરેય સાધુત્વાસાધુત્વે સદસત્થિતૈઃ । વિજ્ઞાતવ્યે
 સ્વયા બુદ્ધ્યા સેવ્યાઃ સન્તસ્તતઃ સદા ॥૪॥ સદાભાસા હિ વહ્વો
 વજ્રયન્તિ જનાન્ભુવિ । તસ્માત્તેऽપિ પરીક્ષ્યૈવ દૂરાદ્દેયા મુમુક્ષુભિઃ ॥૫॥
 સ્ત્રીદ્રવ્યરસસંસકાસ્તદર્થ જનવજ્રકાઃ । બાહ્યતસ્ત્યાગિવેપા
 યે તે જ્ઞેયાઃ કલિરૂપિણઃ ॥૬॥ સ્ત્રીણાનામસતાં તેષાં મૂઢાનાં ચણ્ડિ-
 તાત્મનામ્ । યોપિત્ત્રીડામૃગાણાં ચ સદ્ગઃ કાર્યો ન કઠિંચિત્

અમળ અતરવાળા-કામાદિ વાસના મળે રહિત હોવાથી પરમાત્મધ્યાનથી
 પ્રસન્ન મનવાળા છે. આવા સત્પુરુષોજ સત્ અસતનો અવબોધ આપીને
 ખીનઓને સંસૃતિબંધન થકી તત્ક્ષણ મુકાવામાટે સમર્થ છે ॥૩॥ આગળ
 કહીશ એવાં સંત અસંતનાં લક્ષણોવડેજ 'આ સાધુ છે આ અસાધુ છે'
 એવો સમજાવવાનુસારી સ્વચ્છુદ્ધિથી નિશ્ચય કરીને, પછીથી સાચા સંતો-
 નુંજ સદાય સેવન કરવું ॥૪॥ જે હેતુ માટે ભૂમિમા બહુ જનો બાહ્ય
 ચિહ્નોવડે પોતાનું સત્પુરુષપણ પ્રખ્યાપન કરતા થકા વિશ્વાસી લોકોને
 'અમોજ સાચા સાધુઓ છીએ' એમ કહેવાપૂર્વક તેમના સ્ત્રીદ્રવ્યહ-
 વ્સાદિવડે ઠગનારા વર્તે છે, માટે તે ઠગ સદાભાસો પણ કહીશ એવા અસા-
 ધુલક્ષણોવડે પરીક્ષા કરીને મુમુક્ષુ જનોએ દૂરથીજ ત્યાગ કરવા-તેમનો
 સંગ ન કરવો ॥૫॥ તેમાં પ્રથમ જેનો પ્રસંગ પરિત્યાગ્ય છે એવા અસાધુ
 ઓના લક્ષણો તેનો સંગત્યાગ કરવાપૂર્વક કહેછે—જે અસાધુઓ પરધન
 પરદાર પરાવ્રના અપહરણૈકપરાયણ, સ્ત્રીદ્રવ્ય રસમાં અત્યાસક્ત, છઠ્ઠા
 ઉપસ્થના તર્પણૈકપરાયણ હોઈને, તેને માટેજ વિશ્વાસી જનોને ઠગવા
 માટે સાચા સંતોના બાહ્ય ચિહ્નોને ધારણ કરે છે તે અસાધુઓ મૂર્તિમાન
 કર્ણનાજ રૂપાતરરૂપ બણવા ॥૬॥ સ્ત્રીયોવિષે અત્યંત લંપટ, (તેણી-
 ના ઉપલોગમાંજ એક ચપળ) માટેજ સ્ત્રીઓના ક્રીડામૃગ થઈ રહેવા,
 (વિહરણુમા ઉપકરણુભૂત મૃગોજ જેમ એમ સ્ત્રીનેજ એક પરતંત્ર થઈને
 તેણીના પ્રેરવાથી વિવિધ ચેષ્ટિતોએ કરીને કેવળ આત્માને કલેશિત કર-
 નારા) માટેજ સ્વાર્થાભ્યાસના લોભથી અનર્થમાં પડતા હોવાથી મૂઢ, માટેજ

॥૭॥ સ્ત્રોણસજ્જાઘથા પુંસો ભવેન્મોહશ્ચ ચન્ધનમ્ । ન તથાઽન્ય
પ્રસન્નેન જાનીતેતિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥૮॥ ઈદ્રશા વહવઃ સન્તિ સાધુ-
સંઘા. કલૌ યુગે । મુમુક્ષાયા અહુરોઽપિ યત્સજ્જાનયતિ ધ્રુવમ્
॥૯॥ તતઃ પ્રવૃત્તિર્જીવાનાં નિરયદ્વાર્પુ હિ ત્રિપુ । સ્ત્રીદ્રવ્યદ્દિસા
સંઘેપુ જાયતે નાત્ર સંશયઃ ॥૧૦॥ આદૌ સ્વમાવતો લોકા. સન્તિ
સક્તા હિ તત્રિકે । તાદૃક્સાધુપ્રસન્નાશ્ચ સજ્જન્તેઽતીવ તેપુ તે
॥૧૧॥ દેહાન્તે તાદૃશા. સન્તસ્તન્નિષ્ઠપ્યાશ્ચાસિલા જના । કુમ્ભો-

ખડિતાત્મા-દેહાત્મશુદ્ધિવાળા તે અસાધુઓનો સગ આરેય પણ મુમુક્ષુએ
નજ કરવો ॥૭॥ સ્ત્રીદ્રવ્ય આવા અસાધુઓનો સગ જેવો પુરૂષને મોહ
ઉપજાવે છે અને બંધન કરે છે તેવો બીજો કોઈ પણ પ્રસંગ નથી એમ
તમો નિશ્ચયથી બાળો 'ન તથાઽન્ય ભવેન્મોહો ચન્ધન્વાન્યપ્રસન્નત ।
યોપિત્સજ્જાઘથા પુંસો યથા સત્સન્નિજીવનમ્' એમ શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે
॥૮॥ આ-સ્ત્રીદ્રવ્યમાં અત્યાસક્ત, નામમાન સાધુઓ (સાધુલિંગધારીઓ)
આ કલિયુગમાં માર્ગે માર્ગ (જ્યા ત્યા) બહુજ વર્તે છે જેમનો પ્રસંગ
કરતા અનેક જન્મના સુકૃતવશાત્ ઉપજેલો પણ મુમુક્ષાનો અહર તત્ક્ષણ
નિશ્ચે નાશ થઈ જાય છે ॥૯॥ તે અસતોના સગથી નરકપ્રાપ્તિના દ્વારભૂત
સ્ત્રીઓવિષે જીવોની પ્રથમ પ્રવૃત્તિ થાય છે અને તે સ્ત્રીઓ માટે દ્રવ્યમાં
અને દ્રવ્ય માટે પરપીડનમાં પ્રવૃત્તિ નિશ્ચે થાય છે, એમાં સંશય નથી
આ ત્રણેય નરકદ્વાર પ્રધાન છે ॥૧૦॥ પુરૂષો પ્રથમથી પ્રકૃતિથીજ
સ્ત્રીઓમાં અત્યાસક્ત હોય છે તેવીજ રીતે રસાસ્વાદમાં અને તેવીજ રીતે
વાચનાદિ દ્રવ્યમાં અત્યાસક્ત હોય છે માનુષ પ્રકૃતિમાં પશુપ્રકૃતિ થકી
આજ વિશેષ છે, શો ? તો કાચનાદિ દ્રવ્યમાં જે વ્યાપ્ત છે (પશુ
ઓમાં નથી) તો આ દ્વિપાત્ પશુ ચતુષ્પાત્ પશુ થકી મોટો પશુ છે તે
આ લોકો તેવા અસાધુઓના પ્રસંગથી સ્ત્રીચયુગ ત્રણમાં વિશેષપણે આ
સમ્પન્ન થાય છે ॥૧૧॥ તેવા અસાધુ જનો અને તેમના સમસ્ત શિષ્ય જનો
દેહપાત પછી યાવન્ન્યદ્રિદિવાકર (અદ્ર સૂર્ય તપે ત્યામુધી) કૃષીપાક
નરકમાં પડે છે મેં જે આ કહ્યું તે શ્રીમદ્ભાગવતવિષે કપિવદેવ દેવ

પાકેષુ પચ્યન્તે યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ ॥૧૨॥ પતચ્છ્રીમદ્વાગવતે
કપિલોઽગાયદક્ષસા । શ્રીકૃષ્ણચ્છૈલગીતેન સ્પષ્ટમાહ સવિસ્તરમ્
॥૧૩॥ તસ્માદ્દૈવાસતાં સદ્ગુ. કર્તવ્ય. કાપિ કેનચિત્ । સાધૂનાં
સેવનીયાનાં લક્ષણાન્યથ વચ્ચિમ વ ॥૧૪॥ સ્ત્રીસદ્ગુણમધ્યા ત્યક્ત્વા
બ્રહ્મચર્યં દૃઢં થિતા. । તથૈવ ધનમાત્રસ્ય સંસર્ગં યે ત્યજન્તિ ચ
॥૧૫॥ માદકં નૈવ યત્કિચ્છિદ્ધક્ષયન્તિ કદાચન । નાનાવિધરસા-
સ્યાદં ત્યક્ત્વા જિહ્વા જિતા તુ યૈઃ ॥૧૬॥ મનોવાક્કનુમિર્યે ચ
સ્વપદ્મોદ્વહર્જિતા. । જિતેન્દ્રિયા જિતક્રોધા નિર્વાસનિકચેતસઃ
॥૧૭॥ દેહાદિષુ પદાર્થેષુ નિ.જ્ઞેહાઃ કૃષ્ણસંશ્રયા. । દ્યુતાદિવ્ય-
સનૈર્હીના યે તે સન્તો મયા મતા. ॥૧૮॥ ધનુર્માત્રાન્તરેણૈવ સ્ત્રીભ્યો
દૂરે ચરન્તિ યે । ઋષભાર્પભવશ્રિત્યં નિર્માનાસ્તે હિ સાધવ. ॥૧૯॥
પ્રમાદાદપિ જાતાયાં સ્વકીયનિયમચ્યુતૌ । પ્રાયશ્ચિત્તં યથોક્તં યે

હતિ સવાદમા અને શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ધવ સવાદમા તત્ત્વથી સવિસ્તર સ્પષ્ટપણે
ભગવાનેજ નિરૂપણ કર્યું છે ॥૧૨-૧૩॥ માટે અસતોના સગને સર્વથા
છોડી દઇને સતોનોજ સગ કરવો હવે મુમુક્ષુઓએ સગ કરવા લાયક તે
સાધુઓનું લક્ષણ હું તમોને કહું છું તેને સાવધાનતાથી સાંભળો ॥૧૪॥
જેઓ સ્ત્રીઓના શ્રવણાદિ અથ અકારના પણ અસગનો પરિહાર કરીને
શ્રદ્ધામય મતને દૃઢ યાવજીવ આશરેલા, તેમજ કપર્દિકામાત્ર પણ ધનને
નિપકટકની પેઠે પરિભ્રામ કરનારા, (દ્રવ્યસમૃદ્ધ નહિ કરનારા અને નહિ
કરાવનારા) યત્કિચિત્ માદક વસ્તુને લેશથી પણ વિપત્તિ પેઠે વિદૂર
કરનારા, નાનાવિધ રસાસ્વાદનો પરિભ્રામ કરેલો હોવાથી શુદ્ધેન્દ્રિયને
શતી રહેવા, ક્રોધ વાણી મનથી આત્મઘાત અને પરદ્રોહ યદી નિવૃત્તિ
પામેલા, ક્રોધને શતી રહેલા, માટેજ શુદ્ધેન્દ્રિય, સકળ વિષયવાસનાએ
વર્જિત મનવાળા, દેહ દેહાનુબંધિમા અલંકાર ભ્રમકારે રહિત, દ્યુતાદિ
વ્યસનો યદી વિમુખ રહેનારા, રસ્તામા વિચરતી વનિતાઓને ધનુર્માત્ર
અતરથી (આર લાય છેટે) દૂર કરીને વિચરનારા, ઋષભદેવ અને તેમના
પુત્ર જડશરતની પેઠે નિત્ય નિર્માનિપણે વર્તનારા, પોતાના નિયમનો

કુર્વતે તે ચ સાધવઃ ॥૨૦॥ ઇકાકિનો ન ગચ્છન્તિ યત્ર કુત્રાપિ
 યે સદા । કૃતે સતાં સાહચર્યાત્તે જ્ઞેયા મુવિ સાધવઃ ॥૨૧॥
 શ્રીકૃષ્ણશ્રવણાદીનિ વિનૈકોઽપિ ક્ષણઃ કચિત્ । યેષાં ન વિતથો
 યાતિ તે સન્તો મમ સમ્મતાઃ ॥૨૨॥ સમાગમસ્તુ કર્તવ્ય ઈદ-
 શાનાં સદા જનૈઃ । હર્યાશ્રિતાનાં સાધૂનાં ભવપાશાન્મુમુક્ષુભિઃ
 ॥૨૩॥ પતહ્લક્ષણહીનો યઃ સ્વૈરચારી ભવેદિહ । સત્સાધુતુલ્ય-
 વેષોઽપિ દૂરાદ્દેયોઽન્યજાદિચત્ ॥૨૪॥ ક્ષમત ઈવાચ—શ્રુત્વૈતદ્ગ-
 વદ્વાક્યં નિઃશ્વસન્સ્યોઽય યોપિતઃ । તમેય સ્વહિતં પ્રદુઃ પ્રેર-
 ન્વાન્વિચક્ષણાન્ ॥૨૫॥ તાસાં દકરલંઘામિર્શાતભાવાશ્ચ તે

ભંગ પ્રમાદથી પણ થઈ જતાં વિહિત પ્રાયશ્ચિત્તને આચરનારા, સતત
 સાધુઓ સાથેજ સંચરનારા પણ ક્યારેય એકાકી નહિ સંચરનારા છે.
 તે આ કૃષ્ણનાજ એક દૃઢ સમાશ્રયવાળા સાચા સાધુપુરૂષો માન્યા છે
 (આવા લક્ષણવાળા હોય તે સાચા સાધુઓ સમજવા) ॥૨૫-૨૯॥
 આ સાધુઓને શ્રીકૃષ્ણના શ્રવણ સ્મરણાદિ વિના ક્ષણમાત્ર પણ કાળ
 બ્યર્થ ક્યારેય પણ નજ લાય. સાધુપણમાં આજ પ્રધાન લક્ષણ છે, શું ?
 તો નિરંતર શ્રીકૃષ્ણના અનુસ્મરણનીજ એક તત્પરતા ॥૨૨॥ ભવપાશથી
 મુકાવાની ઇચ્છાવાળા જનોએ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા હરિકૃષ્ણાશ્રિત સાધુ-
 ઓનો સમાગમ સદાય કરવો. લોકમાં આવાં લક્ષણોએ રહિત યથેશ્વ-
 ચારી ને હોય તે સહ સાધુવેષધારી હોય તોપણ અંત્યભદિની પેઠે મુમુ-
 ક્ષુએ દૂરથીજ ત્યાગ કરવો ॥૨૩-૨૪॥

સુપ્રતક્ષપિ કહેછે—હે રાજન ! આવું ભગવાનનું વચન સાંભળીને
 સભામાં બેઠેલી સમસ્ત સ્ત્રિયો ‘જેમના થકી સદ્ગુપદેશલાભ મળતો હતો
 તે સાધુઓને સ્ત્રીયોની સાથે સંભાષણાદિકનો આ પ્રતિરોધ થવાથી આપ-
 ણને હવે સદ્ગુપદેશલાભનો પ્રસંગ નહિ રહેતાં નિઃશ્રયસમાર્ગના પ્રસંગનો
 સંભવ રહ્યો નહિ’ એવી આસંકાથી નિઃશ્વાસ નાંખતી થકી પોતાનું હિત
 શ્રીહરિનેજ પુછવામાટે પોતાના વિચક્ષણ પતિ પિતા પુત્રાદિકને પ્રેરણા
 કરવા મંડી ॥૨૫॥ હે નૃપ ! તે સમયે સંબન્ધિની સ્ત્રીયોનો પ્રશ્નાભિપ્રાય

નરાઃ । વક્તું વિચક્ષણા વાક્યમેવમૂચુર્હરિં નૃપ ! ॥૨૬॥ જના ઝુઝુ —
સર્વારાધ્ય ! પ્રભો ! સ્વામિસ્ત્વયા સમ્યક્પ્રદર્શિતા । સદસ-
દ્યક્તિરસમ્યં વિજ્ઞેયા યા મુમુક્ષુભિઃ ॥૨૭॥ સ્ત્રીદ્રવ્યયોસ્તુ સંસર્ગ-
ત્યાગઃ પ્રોક્તસ્ત્વયા સતામ્ । મુક્તાનાં ચ મુમુક્ષૂણામવિશેષેણ
સત્પતે ! ॥૨૮॥ સ્ત્રીણામનુમતેનેદં તત્રાસામિશ્ચ પૃચ્છયતે ।
તચ્છ્રુત્વા ભગવન્નયઃ શ્રીઃ તત્રોચિતોત્તરમ્ ॥૨૯॥ સન્તોઽન-
દ્વિવિધાઃ સન્તિ મુક્તાશ્ચાથ મુમુક્ષવઃ । મુક્તાઃ સિદ્ધદર્શા પ્રાપ્તાઃ

હસ્તનેત્રની સજ્જાથી તે સખન્ધિ પુરૂષો સમઝીને, યથાવસર પ્રશ્નવચનમા
હુશણ હોવાથી શ્રીહરિપ્રતિ એવું વાક્ય બોલ્યા ॥૨૬॥ હરિજનો કહેછે
—હે સર્વકર્મસમારાધ્ય ! પ્રભો ! સ્વામિન્ ! મુમુક્ષુઓએ અવશ્ય જાણવા
યોગ્ય જે સત અસંતના સ્વરૂપનો વિભેદ હતો તે આપે અમોને રૂઢીરીતે
લક્ષણોવડે નિરૂપણ કરી બતાવ્યો ॥૨૭॥ હે સત્પતે ! જે મુમુક્ષુઓ—અનિ-
ધ્વજ આત્મનિષ્ઠાવાળા (યુજનો) અને જે મુક્તો—પરિનિધ્વજ આત્મ
નિષ્ઠાવાળા (યુક્તો) છે તે અનિધ્વજ યોગવાળા અને નિધ્વજ યોગવાળા
બન્ને સાધુઓને સાધારણપણે જે આ નિયમ સ્ત્રીદ્રવ્યના ત્યાગરૂપ આપે
ઉપદેશ કર્યો (તેમા સ્ત્રીત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યનું નિરૂપણ કરતા અધ્વનિધ
બ્રહ્મચર્યને દૃઢ કરતા આપે સ્ત્રીઓની સાથે સલાપણનો પણ પ્રતિબદ્ધ
કર્યા) એમા સ્ત્રીઓની આ જાણાસા છે ? તો હે ભગવન્ ! તેમની
અનુમતિથી અમો પુછીએ છીએ તેને સાબળીને તેનો અભારે ઉચિત
ઉત્તર આપવાને આપ યોગ્ય છે ॥૨૮-૨૯॥ લોકમા મુમુક્ષુઓ (નહિ
નિધ્વજ યોગવાળા) અને મુક્તો (નિધ્વજ યોગવાળા) એવા ભેદથી
જે પ્રકારના સાધુઓ વર્તે છે એ બન્નેમા અતિશય અંતર (ભેદ)
અન્યોન્ય વર્તે છે કેવું ? તો મુમુક્ષુઓને સાધનની સાપેક્ષતા છે અને
મુક્તોને તેની નિરપેક્ષતા છે હે સ્વામિન્ ! એરીતે બન્નેમાં બહુ
અંતર હોવા છતાં શ્રિયાદિના ત્યાગરૂપ નિયમમા તુલ્યતા દેખ કહો
છો ? તુલ્યતા ન હોવી બેધએ (આ પ્રકરણમા 'મુક્ત અને મુમુક્ષુ' એવા
ભેદથી નિર્દેશ વારંવારે આવે છે આ સ્થળે આ મુક્તશબ્દ નિધ્વજ

સાધકાસ્તુ મુમુક્ષવઃ ॥૩૦॥ મહદેવાન્તરં તેપામુભયેપાં પરસ્પરમ્ ।
 વર્તતેઽતઃ કથં સ્વામિન્સાધને તુલ્યતા ભવેત્ ॥૩૧॥ મુમુક્ષુણાં
 ભવેદેવ સ્ત્રીપ્રસક્તો હિ યન્ધદા ૧ તેપામપક્કદોપત્વાદ્યુક્તં તદ્વર્જનં
 પ્રભો ! ॥૩૨॥ યે તુ સન્તો જિતપ્રાણમનોબુદ્ધીન્દ્રિયા ઇહ ।
 સ્વાતન્ત્ર્યેનૈવ દેહે સ્વે વર્તમાના મનીષિણ, ॥૩૩॥ બ્રહ્મસ્વરૂપ
 માત્માનં સમપ્રાપ્યૈવ સમાધિના । નારાયણં પરબ્રહ્મ યે ચ સાક્ષા-
 દુપાસતે ॥૩૪॥ પ્રતિમેયોન્મેયમેવ યે ત વદ્યન્તિ સર્વદા ।
 મુક્તાસ્તે પય સમ્પ્રોક્તા. સન્ત. સંસારતારકા. ॥૩૫॥ તેપાં સંહુણ
 ગાનાદૌ કો દોષો યોષિતાં પુરઃ । સ્ત્રિયશ્ચ પુરુષાસ્તેપાં સન્તિ

યોગીમા ઉપચારથીજ પ્રવર્તે છે, વસ્તુતાએ નહિ, કારણ કે સકળ કર્મનો
 પ્રક્ષય થયો છે પણ આરંધનો પરિક્ષય થયો નથી જે દેહયોગ છે તે
 આરંધના ફળભૂત છે આરંધાદિ સકળ કર્મનો સક્ષય એજ મુક્તિ
 માની છે. માટે સમસ્ત કર્મનો પરિક્ષય થયા પછી પરમ પદને પામેલો જે
 છે એજ મુક્તશબ્દથી મુખ્ય વ્યવહાર્ય છે બીજામા તો મુમુક્ષુ ઉપ-
 ચારથીજ પ્રવર્તે છે) ॥૩૦-૩૧॥ હે પ્રભો ! જેઓ અનિષ્પન્નયોગવાળા
 હોઈને યોગાભ્યાસમા પ્રવર્તા છે તે મુમુક્ષુઓના અત કરણના કામાદિ
 કષાયો (દોષો) બરોબર બળી ગયા નથી માટે તેમના પ્રતિ સ્ત્રીપ્રસંગ
 બંધક હોવાથી સર્વ પ્રકારે સ્ત્રીયોસાથે સલાપણુનુ પણ જે ત્યાગવિધાન કર્યું
 તેતો યુક્ત છે ॥૩૨॥ જે સતો તો શાસ્ત્રથી આત્મા પરમાત્માનુ યથાર્થ
 જ્ઞાન મેળવીને, પ્રાણ મન શુદ્ધિ ધ્વન્દ્રિયોને છૂટીને, દેહાદિકના અભિમાને
 રહિત થઈ રહ્યા છે અને દેહમા વર્તતા થકા પણ દૈહિક વ્યાપારોથી લેશ
 પણ નહિ લેપાધને, દેહાદિવિવક્ષણુ બ્રહ્મસંરૂપ જ્ઞાનઘન આત્માને અને
 તેના અતર્થામી પરબ્રહ્મ નારાયણને સમાધિમા સાક્ષાત્ કરીને તેમનેજ
 ઉપાસે છે અને સદાય તેમનેજ અનુભવે છે તે આ મુક્તપ્રાપ્ત સાધુઓ
 બીજા જનોને સસારસાગર થકી પાર ઉતારવામા સમર્થ છે ॥૩૩-૩૪॥
 'આ સ્ત્રી છે આ પુરુષ છે' એવી ભેદશુદ્ધિએ રહિત તે આ મુખ સાધુ

૧ 'તદ્વર્જનમ્' इति पाठान्तरम् ।

હેયતયા સમાઃ ॥૩૬॥ મુક્તાનાં વ્રહ્મણિષ્ઠાનાં યથેષ્ટાચરણં પ્રભો ! ।
 ન દોષાયેતિ કતિચિદ્વિદ્વાંસોઽપિ વદન્તિ હિ ॥૩૭॥ ન વ્રહ્મસ્થિ-
 તિમાત્તાનામદ્ગુણસ્પર્શોઽપિ દોષકૃત્ । સ્ત્રીણાં સમ્પ્રાપ્તે તર્હિ કો
 દોષસ્તાદૃશાં ભવેત્ ॥૩૮॥ પ્રદીપ્તવહ્નિતુલ્યા હિ વ્રહ્મણિષ્ઠાસ્તુ
 સાધવઃ । લભન્તે સ્વલુ તત્સામ્યં યેઽત્ર તત્સદ્ગિનો જનાઃ ॥૩૯॥
 ધનુર્માજાન્તરે દૂરાદુપવિશ્ય ચ યોપિતામ્ । પુરઃ કૃષ્ણકથા-
 કીર્ત્તાં તેષાં દોષોઽત્ર ક્ષ્ણઃ પ્રભો ! ॥૪૦॥ તાદૃશા યદિ નો કુર્યુસ્ત-
 દ્વાર્તાં યોપિતાં પુરઃ । અધર્માદ્વાપિ તદ્રક્ષાં તદા સ્ત્રીણાં ગતિસ્તુ
 કા ॥૪૧॥ મુમુક્ષવઃ સાધકા યે તત્કથાસ્તે તુ સત્પતે ! । યોપિતાં

શ્રીમે સ્ત્રીયોની આગળ સદ્ગુણ કથનાદિકમા (સદ્ગુણેશ વિધાનાદિકમા)
 શો દોષ છે ? અમોને તો એમા કોઈ પણ દોષ જણાતો નથી ॥૩૬॥
 વળી હે પ્રભો ! ઉદલાક વિદ્વાનો પણ 'અદ્વનિષ્ઠ મુક્તોને યથેષ્ટાચરણ
 દોષ માટે નથી' એમ કહે છે (માટેજ 'વાગ્દિલ્લં નિર્વિદ્ય વાલ્યેન તિષ્ઠા-
 સેત્' આ શ્રુતિ પણ ઘટતી આવે છે તે આ શ્રુતિ કામચાર કામવાદ
 કામભક્ષરૂપ ખાળલાવળું વિધાન કરે છે) ॥૩૭॥ માટેજ તેવા અદ્વનિષ્ઠ
 મુક્ત સાધુઓને સ્ત્રીઓના અંગનો સ્પર્શ પણ દોષને માટે નથી એમ જણાય
 છે, તો સ્ત્રીયોની સાથે સંભાષણમાં તેમને શો દોષ થાય ? કોઈ પણ દોષ
 નજ થાય ॥૩૮॥ કારણ કે તે અદ્વનિષ્ઠ સાધુઓ તો પ્રદીપ્ત અગ્નિ તુલ્ય
 તેજસ્વી છે માટેજ લોકમાં જે જનો તેવા સાધુઓનો પ્રસંગ કરે છે
 તે ખીલ્યો પણ તેમના સમાન લાવને નિથે પામે છે ॥૩૯॥ તો હે પ્રભો !
 લોકમર્યાદાના સરક્ષણ માટે ચાર હાથ પરિમિત દૂર પ્રદેશમા બેસીને,
 સ્ત્રીયોને સંસૃતિસમુદ્રથડી તારવામાટે તેમની આગળ ભગવત્કથાનુ
 ધર્તન તે આ મુક્ત સાધુઓને દોષને માટે કેમ થાય ? તેમાં કિંચિત્ પણ
 દુષણ અમોને જણાતું નથી ॥૪૦॥ તેવા મુક્ત સંતોપણુ આપની આજ્ઞાને
 અનુસારે જે સ્ત્રીયોની આગળ ભગવદ્વાર્તા ન કરે કે અધર્મમાર્ગ પ્રવૃત્તિ
 થકી સ્ત્રીઓનુ રક્ષણુ પણ ન કરે તો સ્ત્રીયોની ગતિ શી ? કઈ રીતિથી
 તેમનો સસૃતિ થકી સમુદ્ધાર થાય ? ॥૪૧॥ હે સત્પતે ! અનિબ્ધન

પુરતો નૈવ કુર્યુઃ સ્વત્તમદ્વતઃ ॥૪૨॥ સ્ત્રીણાં ચ સાધુવેપાશ્ચ ચર-
ન્ત્યેકાકિનો ભુવિ । તે હુ વાર્તાઃ પ્રકુર્વન્તિ નારીણાં પુરતઃ
સ્વયમ્ ॥૪૩॥ તેભ્યસ્તુ કાપિ તા નૈવ શૃણ્વન્તિ તત્કથા અપિ ।
જાનન્ત્યેવ યતસ્તાંસ્તાન્ સ્ત્રીણાન્ધૂર્તાનિતિ પ્રમો ! ॥૪૪॥ તસ્મા-
ત્સ્ત્રીણુ કૃપાં કૃત્વા કૃષ્ણમક્તિવિવૃદ્ધયે । મુક્તાંસ્તદગ્રે તદ્વાતાં
કર્તુમાશાપય પ્રમો ! ॥૪૫॥ ગ્રહ્યચર્યં હાષ્ટવિધં યત્સ્વયાગ્ર પ્રકીર્તિ-
તમ્ । મુક્તાનાં તાદૃશાનાં તદસ્તુ સત્તચિદં દરે ! ॥૪૬॥ મુગ્ધ
ઉવાચ—ઈતિ સમ્પ્રાર્થિતો લોકૈઃ કલ્યાણાયૈવ યોષિતામ્ । સર્વ-
ધર્મરહસ્યહઃ પ્રોધાચ્ચેતિ હસન્ દરિઃ ॥૪૭॥ ધીનારામણમુનિસ્વાચ—

યોગવાળા મુમુક્ષુઓના પ્રતિ તો આ નિયમ (સ્ત્રીઓની આગળ કૃષ્ણકથા
વાર્તા નહિ કરવાનો) આવશ્યક છે, કેમકે તેઓ અશુભેન્દ્રિય હોવાથી
અમળાઓ આગળ સદુપદેશભાટે પ્રવર્તતાં પણ તેમના મતનો વિલંગ થાય
છે ॥૪૨॥ જે સ્ત્રીલંપટો આ લોકમાં ઉપરથી સાધુસમાન વેષ ધારીને
માર્ગે માર્ગે એકાએકી રખડતા ફરેછે. તેતો અમળાઓની આગળ સ્વયં
ઉત્સાહપૂર્વક ભગવત્કથાને કરેછે, તેમના થકી તો આ આપના આશ્રય
વાળી અમળાઓ ભગવદ્વાર્તાને પણ ક્યારેય પણ નથીજ શ્રવણ કરતી
કેમકે હે પ્રભો ! તે સ્ત્રીઓ તે સ્ત્રીલંપટ ધૂતોની હુ થીલતાને સારીરીતે જાણેજ
છે ॥૪૩-૪૪॥ હે પ્રભો ! માટે આ આપના આશ્રયવાળી અમળાઓ ઉપર
કૃપા કરીને ભગવદ્ભક્તિની વિવૃદ્ધિમાટે તેમની આગળ ભગવદ્વાર્તા કર-
વાની તે આ નિષ્પન્ન યોગવાળા મુક્ત સાધુઓને આપ આસા આપો ॥૪૫॥
હે હરે ! તમોએ અહીં જે આઠ પ્રકારનુ શ્રદ્ધાચર્યવ્રત પ્રાણવાનું કહ્યું તે
તેવા મુક્તપ્રાય સાધુઓને એક ભાષણ વિના બીજું સાત પ્રકારનુ રહો ॥૪૬॥

મુમ્મતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! એરીતે હરિભક્ત લોકોએ નારી-
ઓના કલ્યાણમાટેજ પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ સમગ્રઅવિરૂદ્ધ
યુક્તિના શ્રવણથી હમતા થકા ધર્મરહસ્યાનુસારી વચન બોલ્યા. આ
ભગવાન્ સર્વજ્ઞ હોવાથી એમને અવિદિત ડિયિત પણ ધર્મરહસ્ય નથી
॥૪૭॥ ધીનારામણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ ! તમો સર્વે નગનારી હરિ-

શૃણ્વન્તુ મો નરાઃ સર્વે સ્ત્રિયશ્ચ મુનયસ્તથા । કલ્યાણં સ્યાદથા
સ્ત્રીણાં તમુપાયં વદામિ વઃ ॥૪૮॥ યથા કૃષ્ણં શ્રિતા નાર્યસ્તત્ક-
થામપિ કર્હિંચિત્ । પુંસઃ કુયોગિનો વક્રાન્ન શૃણ્વન્તિ હિતામપિ
॥૪૯॥ તથૈવ મુક્તપુરુષમુસાદપિ કથા હરેઃ । સ્વાતન્યેન ન વૈ
શ્રવ્યા સ્ત્રીભિઃ કાપિ વિના નરાત્ ॥૫૦॥ સ્ત્રીણામેવ પુરો મુક્તઃ
કુર્યાંચિત્તત્કથામપિ । ત્યાગિધર્મચ્યુતઃ સદ્યઃ સ ભવેન્નાત્ર સંશયઃ
॥૫૧॥ તસ્ય સ્ત્રૈણસ્ય તુ મુક્તાચ્છૃણુયાદ્યા ચ તત્કથાઃ । સાપિ
સ્વાન્નદયતે ધર્માત્તતો યાત્યધર્માં ગતિમ્ ॥૫૨॥ મહાન્તં પ્રાપ્તોઽ-
નર્થ મહાપાતકિનો હિ તૌ । અગ્રવીદિતિ માં પૂર્વં શ્રીરામાનન્દ

જનો તથા મુનિજનો સાવધાન મનથી સાલળો જે ઉપાયથી સ્ત્રીયોનું
પણ કલ્યાણ થાય તે ઉપાય તમોને કહું છું ॥૪૮॥ શ્રીકૃષ્ણના સમાશ્રય
વાળી આ નારીઓ પોતાના હિતને કરનારી પણ ભગવત્કથાને જેમ
સ્ત્રીલપટ પુરૂષના મુખથી ક્યારેય પણ સાલળતી નથી તેમજ (મુમુક્ષુ
પુરૂષના મુખથી પણ પુરૂષસમવાય વિના કેવળ સ્ત્રીસમવાયમાત્રમા
તે સ્ત્રીઓએ ભગવત્કથા નજ સાલળવી) મુક્તપ્રાય નિષ્પન્નયોગી પુરૂષ
થી પણ પુરૂષ વિના સ્વતંત્રપણે સ્ત્રીઓએ ભગવત્કથા ક્યારેય પણ નજ
સાલળવી યદ્યપિ આ નિષ્પન્નયોગી છે તથાપિ સ્ત્રીમાત્ર સમવાયમા તો
કદાચિત્ ધર્મમાર્ગ થઈ પ્રસ્થાવન થાય પણ ખરૂં (પૂર્વે અનેક નિષ્પન્ન
યોગિઓ પ્રમદાપ્રસંગથી વાસનાનો ઉદ્બોધ પામીને નિ શ્રેયસમાર્ગ થઈ
પરિવ્રજ થએલા સલળાય છે, માટે તેમના પ્રત્યેપણ આ નિયમનો
આદેશ અમો કરીએ છીએ કે-પુરૂષસમાજ વિના કેવળ સ્ત્રીસમાજમા
હિતકારી પણ ભગવત્કથા તે મુક્ત સાધુઓએ ન કરવી) ॥૪૯-૫૨॥
ધર્મપથ થઈ પ્રસ્થાવિત થએલા, સ્ત્રીલપટ, ક્રમેક્રમે રાગ જેને વધતો
જાય છે એવા પુરૂષના ભગવત્કથાના શ્રવણભિષે કરીને પ્રવૃદ્ધિ પામતા
પ્રસંગથી નિ શ્રેયસમાર્ગમા પ્રવર્તેલી છતેન્દ્રિય એવી પણ નારી અવશ્ય
શોભ પામીને પોતાના ધર્મથી પ્રચ્યુતિ પામીને અધમ ગતિને પામે
છે ॥૫૨॥ તેવી સ્ત્રી અને તેવો મુખ સાધુ મુમુક્ષુભાવથી બાદ થતા

ઉદ્ભવ ॥૫૩॥ इयं चातैवमेवास्ति नास्ति कोऽप्यत्र संशयः । पुंस
स्त्री च पुमाच्चार्या बुद्धिभ्रंशस्य कारणम् ॥५४॥ पूर्वं हि बहवो
मुक्ता पुमासश्च स्त्रियोऽपि च । अन्योन्यस्य प्रसङ्गेन भ्रष्टा याता
अधोगतिम् ॥५५॥ स्त्रीप्रसङ्गे न कर्तव्यो मुक्तेनापि कदाचन ।
श्रीमद्भागवतोक्तानि पद्यान्यत्र वदामि यः ॥५६॥ सङ्ग न कुर्या
त्प्रमदासु जातु योगस्य पार परमादरक्षु । मत्सेवया प्रतिल

વિપયાસક્ત થઈને, મહાપાતકના ફળભૂત મહા અનર્થને નિશ્ચે પામે છે
એમ પૂર્વે ઉદ્ધવાવતાર શ્રીરામાનન્દસ્વામીના મુખ્યથી અમીએ સાબળ્ય
છે (અક્ષનિષ્ઠોએ બાળભાવે વર્તેલુ એમ જે શ્રુતિ કહે છે તે સત્ય
છે, પરંતુ તે બાળપણુ અમાનિત્વાદિકરૂપ લેલુ પણ કામચારાદિરૂપ
ન લેલુ માટેજ છોદ્યમા આકાયલુ ઉપસ્થિત મુનિની આખ્યાયિકામા
શ્રુતિ અક્ષનિષ્ઠોને પણ કામભક્ષણાદિકનો પ્રતિષેધ કરે છે અને
આપત્કાળમા કેવળ હવિતરક્ષણુ માટે જે કોઈનાથથી અસભક્ષણ
માત્રની અર્થનુસાર કરે છે) ॥૫૩॥ નરને નારીજ અને નારીને
નરજ સુમુક્ષાનુકૂળ વિવેકવિનાશનુ કારણુ છે (પુરૂષનુ કે પ્રમદાનુ પર
સ્પર સન્નિધિમાન પણુ સુમુક્ષાવિશેષી છે) આ વાર્તા એમજ છે એમા
સંસયલેશ પણુ નથી ॥૫૪॥ પૂર્વે પણુ બહુ મુખપ્રાય પુરૂષો અને તેવી
પ્રમદાઓ પણુ પરસ્પર પ્રસંગથી મોક્ષમાર્ગ થથી ભ્રષ્ટ થઈને અધોગતિને
પામી ગઈ છે, માટે મુખ નિષ્પન્ન યોગિએ પણુ પ્રમદાપ્રસંગ મ્હારેય
પણુ નજ કરવો આ બાળતમા શ્રીમદ્ભાગવતમા કહેલા મોક્ષો ઉદાહ
રણુ તરીકે તમોને કહી સમજાવુ છુ ॥૫૫-૫૬॥ જે યોગના પર પારને
(નિષ્પન્ન સમાધિપણરૂપ) પામવા વાછતો હોય (મુમુક્ષુ) અને જે
પરમ પ્રેમરૂપ મારી સેવાથી પ્રતિવજ્ઞાત્મબાલ-આત્મસ્વરૂપને સામાત
કરી રહો હોય કે આત્મવાબને પામ્યો હોય (મુક્ત) (સર્વના શેષી
સર્વના સુદત્ત સર્વના અતરારામા આનન્દમય પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સેવન
થથી બીએ કોઈ સેનશૂન (દાસ) છવાત્માને સ્વાસાધારણુ આત્મવાલ
છેજ નહિ) તે બંનેએ પ્રમદાનો સક્ષાપણાદિ પ્રસંગ મ્હારેય પણુ નજ

ધ્યાત્મલાભો વદન્તિ યા નિરયદ્વારમસ્ય ॥૫૭॥ યોપિદ્ધિરણ્યામ-
રણામ્બરાદિદ્રવ્યેષુ માયારચિત્તેષુ મૂઢઃ । પ્રલોભિતાત્મા હ્યુપમો-
ગબુઘ્ચા પતન્નવન્નશ્યતિ નષ્ટદષ્ટિઃ ॥૫૮॥ માના સ્વસ્થા દુહિત્રા વા
ના વિવિક્તાસનો ભવેત્ । વલયાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્પતિ
॥૫૯॥ તસ્માજ્જિતસ્ય મનસો વિશ્વાસેન કદાચન । મુક્તો ન કુર્યા-
ત્સ્ત્રીસક્તે પુંપ્રસક્તં તથાઽવલા ॥૬૦॥ મદાજ્ઞાપિ ન મન્તવ્યા સ્ત્રી-
પ્રસક્તો ભવેદ્યયા । મુકૈરપિ તથા સ્ત્રીભિઃ પુંપ્રસક્તો ભવેદ્યયા
॥૬૧॥ ભક્તા ! ભવદ્ધિર્યત્કૃતં પ્રદીપ્તાનલસન્નિભાઃ । મુક્તાઃ સન્તીતિ

કરવો કારણકે જે પ્રમદાઓ આ મુમુક્ષુ મુક્તને પણ નરકપ્રાપ્તિના ઉઘાડા
દ્વારભૂત (અનિષ્ટદ્વાર) છે એમ ધ્રુવિઓ કહે છે (આ તૃતીયસ્કંધમા
કપિલદેવનુ વચન છે) ॥૫૭॥ જે આ નારી અને તેના સુવર્ણમય વિભૂ
પણો વસ્ત્રો વિગેરે ગુણમયી માયાએ પ્રકટપેલા છે તેમા આત્મતત્ત્વને
નહિ જાણનારો મૂઢ જન મનથી પ્રલોભ પામતા વિનષ્ટ વિવેકવાળો થઈને,
ઉપસોચ્ય બુદ્ધિથી પતંગીયો પ્રદીપ્ત વહિમાળ જેમ એમ સ્વયં પડીને
પ્રભાશ પામી જાય છે (આ એકાદશમા દત્તાત્રેયમુનિનુ વચન છે) ॥૫૮॥
સત્ અસતના વિવેકે સપન્ન એવો પણ જન એકાત પ્રદેશમા પોતાની
માતા કે બહેન કે દીકરીની પણ સાથે નજ બેસે કારણકે ચક્ષુરાદિ
ઇન્દ્રિયસમૂહ વિવેકનો નિનાશ કરીને વિદ્વાનને પણ પોતાના વશમા લઈ
લે છે, કેમકે ઇન્દ્રિયો બહુ બળવાન છે, 'ઈન્દ્રિયાણિ પ્રમાયીન્તિ હરન્તિ
પ્રસન્ન મન' એમ ગીતામા કહ્યું છે ॥૫૯॥ આવા વચનનુ પ્રમાણ છે
તો મન છૂટ્યુ હોય તો પણ 'છૂટેયુ મન મારે વશવર્તી છે' એમ ક્યારેય
નજ વિશ્વાસ રાખે માટે મુક્તપ્રાય એવો પણ પુરૂષ પ્રમદાપ્રસંગને ક્યારેય
પણ નજ કરે તેમજ મુક્તપ્રાય પ્રમદાપણ પુરૂષપ્રસંગને ક્યારેય નજ
કરે ॥૬૦॥ જે કદાચિત્ મારીજ આજ્ઞા પુરૂષને પ્રમદાપ્રસંગ કરવાની કે
પ્રમદાને પુરૂષપ્રસંગ કરવાની માય તો તેપણુ મારી આજ્ઞા મુક્તપ્રાય
નરનારીઓએ પણ ન માનવી (આતો દૃઢતા કરવા છે, કેમકે એમની એવી
આજ્ઞા ઘટેજ નહિ) ॥૬૧॥ હે ભક્તા ! 'બ્રહ્મદર્શા આત્મારામ મુનિઓ

તત્સદ્ગુણાસાં ભવતિ મુક્તયે ॥૬૨॥ તત્ત્વાચારવિષદં હિ સતાં
 લોકે ચ ગર્હિતમ્ । નિન્દિતં વેદશાસ્ત્રેષુ તન્મતં મહતાં ન ચ
 ॥૬૩॥ મુક્તપ્રસન્નો નારીણાં મુક્તિહેતુરિદં વચઃ । ણકસિન્નેવ શ્રી
 કૃષ્ણે નિત્યમુક્તે હિ સમ્ભવેત્ ॥૬૪॥ કૃષ્ણં વિના તુ મર્યાદા વૈદિકી
 યેન યેન ચ । હલ્લહિતા સ સોઽપિ લોકે વેદે ચ નિન્દ્યતે
 ॥૬૫॥ બ્રહ્મશાક્રશકાશ્ચ શશાઙ્કાઙ્કિરસાદયઃ । કામાદુલ્લસ્ય
 મર્યાદાં વૈદિકી ગર્હાંતાં ગતાઃ ॥૬૬॥ અસ્તુ પ્રસન્નો દૂરેઽયં ધીક્ષા
 માનમપિ સ્ત્રિયાઃ । મુક્તાનામપિ સિદ્ધાનાં પાતિત્યાયૈવ જાયતે

પ્રદીપ્ત અશ્વિતુલ્ય તેજસ્વી હોવાથી તેમનો સમાગમ સ્ત્રીઓની મુક્તિ
 માટે ઠટપાય છે' એમ જે તમોએ કહ્યું તે તો શ્રુતિ સ્મૃતિ સદાચાર
 વિરૂદ્ધ અને લોકનિન્દિત છે તે આ વચન મહાપુરુષોને સમત છે નહિ
 ॥૬૨-૬૩॥ 'મુક્તપ્રસન્ન નારીઓની મુક્તિ માટે છે' આ વચન સર્વા-
 ન્તરાત્મા, સર્વકારણકારણ, આનંદમય, લોકાનુબંધ માટે માનુષ્ય નાટ્ય
 ધારી રહેલા નિત્યમુક્ત એક શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા વિશેજ શોભે છે, કેમકે
 નારીઓ પણ તેમના પ્રસંગથી મુક્તિને પામી ગઈ છે તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન
 સમસ્ત હિતર થઈ વિલક્ષણ આનંદમય છે તેમને વિષે સ્ત્રીઓનો જે
 પ્રસંગ હતો તે વિલક્ષણ પ્રેમાનુબંધરૂપ, પરબક્ષિતશબ્દવાચ્ય અને
 મુનિઓને પણ અગમ્ય હતો ॥૬૪॥ લૌકિક પુરુષમા તો તે આ વચન
 લોક વેદ વિરૂદ્ધ છે એક કૃષ્ણ વિના જેને શબ્દ કે ઈશ્વરે વૈદિકી મર્યાદા
 ઉલ્લંઘન કરી છે તેને શબ્દ ઈશ્વર પણ અઘાપિ લોકમા અને વેદમા તેના
 તેના આખ્યાન કહેવાપૂર્વક નિદાય છે ॥૬૫॥ જગતના પિતામહ બ્રહ્મા,
 વિશ્વના સહારકર્તા શકર, શબ્દરૂપ જળ વર્ષણથી ત્રિવેદીનો પાળક
 ઇન્દ્ર, ઓષધિઓનો અધિપતિ ચંદ્ર, સમસ્ત દેવોના ગુરુ શૃહસ્પતિ, સહસ્ર
 વર્ષ પર્યંત જળમા તપ કરનારા તેજસ્વી સૌભરી ઋષિ વિગેરે જાત શત્રુ
 કામવશતાથી વૈદિકી મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરીને અતિ નિંદ્યતાને પામી ગયા
 છે ॥૬૬॥ માટે તમોએ કહેવો આ સ્ત્રીઓનો સલાપણમનુબંધ દૂરજ રહો,
 કેમકે સ્ત્રીઓનું સદર્શનમાત્ર પણ સિદ્ધ ગણિને પામેલા મુક્તોના પણ પતિ

॥૬૭॥ યથેષ્ટાચરણં યે તુ ન દોષાય સતામિતિ । વદન્તિ તે તુ
વિજ્ઞેયા મહાપાતકિનો જનાઃ ॥૬૮॥ તસ્માન્મુકેષુ શઙ્કાઽપિ યથે-
ષ્ટાચરણસ્ય તુ । ન ક્ષાપિ કેનચિત્કાર્યા યત્તે ધર્મસ્ય રક્ષકાઃ
॥૬૯॥ પ્રાપ્તોઽપિ ભક્તિં ચ દૃઢાત્મનિષ્ઠાં મુક્તોઽપિ ભક્તા ! વનિતા-
પ્રસન્નાત્ ॥૭૦॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे
वृत्तालयदोलोत्सवे जनशिक्षायां सदसद्वक्षणेपु मुक्तानां यथेषाचरणनिषेधनिरु-
पणनामैकोनपष्ठितमोऽध्यायः ॥५९॥

શ્રીનારાયણમુનિરવાચ—મુક્તોઽપિ પુરુષો યસ્તુ પ્રાપ્તઃ સિદ્ધદશા-
મિહ । સ્ત્રીભ્યસ્તેનાપિ મૈત્રવ્યમન્યથા પતિતો ભવેત્ ॥૧॥ અયં
પુમાનિયં સ્ત્રીસિ મેદદૃષ્ટિર્ન યસ્ય ચ । સ્ત્રીસન્નાઙ્ગદયતે સોઽપિ

તપણુ માટે કહ્યાય છે. એમ સતે જે જનો ‘મુક્ત સાધુઓને સ્વચ્છંદા-
ચરણ દોષપ્રાપ્તિ માટે નથીજ થતું’ એમ કહે છે તે તો પાતકિઓના
અગ્રેસરો છે ॥૬૭-૬૮॥ માટે ‘મુક્તપ્રાય આત્મનિષ્ઠોમાં યથેષ્ટાચરણ
દોષ માટે નથી’ એવી સંભાવનામાત્ર પણ ક્યારેય પણ કોઈએ પણ
નજ કરવી. કેમકે તેઓ તો ધર્મના રક્ષણ માટે પ્રવર્તેલા છે પણ અધ-
ર્મના આચરણ માટે નહિ ॥૬૯॥ હે ભક્તાઃ ! માટે અમારો તો આજ
મત છે કે-૬૯ આત્મનિષ્ઠાને પામેલો પણ મુક્ત જન પણ વનિતાના પ્રસં-
ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે તથા તેવી મુક્ત નારી પણ પુરૂષના પ્રસંગથી
ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે ॥૭૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે
વૃત્તાલયદોલોત્સવે જનશિક્ષાયાં સદસદ્વક્ષણેપુ મુક્તાનાં યથેષ્ટા-
ચરણનિષેધનિરૂપણનામૈકોનપષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૫૯॥

અધ્યાય ૬૦ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તજનો ! લોકમાં સિદ્ધદશાને
પામેલા પણ મુક્ત પુરૂષોએ સ્ત્રીપ્રસંગ થકી જહુ ભય પામવો. અન્યથા—

૧. આ અધ્યાયમાં નારદપરવંતની સ્ત્રીપ્રસંગ થકી પ્રાપ્ત થએલી દુર્દશા વર્ણવી છે.

ઋપ્યશ્વઋપિર્યથા ॥૨॥ ઋપ્યશ્વઋકથા સર્વે શ્રુતાઽસ્ત્યેવ તતો
 જના ।। વર્તિતવ્યં સાવધાનૈર્મુકૈરપિ મુમુશુભિ ॥૩॥ મદાક્ષયા
 વા ધર્મસ્ય રક્ષાર્થમપિ કહિંચિત્ । સ્ત્રીપ્રસક્તો ન કર્તવ્યો મુકે-
 નાપિ મનીષિણા ॥૪॥ મુક્તાનામાત્મનિષ્ઠાનામપિ ક્યવ્યવેક્ષણમ્ ।
 સ્વસ્થિતેર્બ્રહ્મક જ્ઞાત્વા ત્યાજ્ય તત્સર્વથા બુધૈ ॥૫॥ અત્રેતિહાસં
 પ્રાચીનં સર્વં શૃણ્વન્તુ સાદરમ્ । મુક્તાવપિ યથા હિષ્ઠો પુરા
 નારદપર્વતૌ ॥૬॥ પર્વતૌ નારદશ્ચોમૌ પુરા સ્વસ્ત્રીયમાતુલૌ । બ્રહ્મ
 નિષ્ઠાવૃષી સિદ્ધૌ પુણ્યક્ષેત્રાણિ ચેરતુ ॥૭॥ તાવેકદામ્બરીપસ્ય
 વિષ્ણુમક્તસ્ય મૂપતે । ગૃહમાજગમત્ રત્નેર્વિવિધૈરુપશોભિતમ્ ॥૮॥

જે કાલ ન રાખે તો તેઓનું પતન થાય જેને 'આ પુરૂષ છે આ સ્ત્રી છે'
 એવી વિભેદ દૃષ્ટિ ન હોય એવો પણ મુક્તપ્રાપ્ત પુરૂષ સ્ત્રીસમઘી નિઃકલ્મશ
 ઋપિની જેઠે બ્રહ્મચર્યનત થઈ બ્રહ્મ થાય છે હે જના । નિઃકલ્મશની કથા
 તો માણાવદરમા જન્માદિમીના મહોત્સવ ઉપર આવેલા તમો સર્વેને સલામા
 મેં કહેલી તમોએ સાલળેલી મુપ્રસિદ્ધ છે તો મુમુક્ષુઓ (નહિ નિષ્પન્ન યો
 ગવાળા) અને મુક્તો (નિષ્પન્ન યોગવાળા) એ પણ નારીપ્રસંગ પરિભ્રામક
 નિયમમા સાવધાન વર્તવું (કાળજી રાખવી) ॥૧-૩॥ આત્મજ્ઞાનમા નિષ્ઠા
 વાળા, વિષય સબન્ધે રહિત, વિચિત્ર મનવાળા, મુક્તપ્રાપ્તેપણુ મારી બ્રહ્મ
 દેવની આજ્ઞાથી કે નારીપરિપાલ્ય ધર્મની રક્ષામાટે પણ ક્યારેયપણુ નારી
 પ્રસંગ ન કરવો-મુખેપણુ નારીપ્રસંગ પરિહારરૂપ આ નિયમ અવશ્ય આ
 દરજીય છે ॥૪॥ સ્ત્રીઓના કરચરણાદિ અવયવોનું નિરીક્ષણમાત્ર પણ આ
 ત્મનિષ્ઠ મુક્તોને પણ સ્વસ્થિતિ (આત્મનિષ્ઠા) થઈ બ્રહ્મ કરે છે, એમ
 બાહ્યને મદાશ્રિત વિવેકી જનોએ સર્વ પ્રકારે તેનો પ્રસંગ પરહરવો આ
 મેં કહેલા અર્થમા પૂર્વે સ્ત્રીપ્રસંગ થઈ મહા કલેશને પામેલા મુક્ત એવા
 પણ નારદ પર્વતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ સાવધ મનથી તમો સર્વે સાલળો
 ॥૫-૬॥ પૂર્વે મામા લાલેજનો સબન્ધ ધરાવતા નારદપર્વત બંને બ્રહ્મનિષ્ઠ
 સિદ્ધિર્વિષ્ણો પુણ્ય ક્ષેત્રોમા નિચરતા વિચરતા કદાચિત્ નિષ્કલમ્બ અમરીષ
 શૂપ્રતિના વિવિધ રત્નોવડે મુશોભિત લવન પ્રત્યે આવ્યા ॥૭-૮॥

પૂજિતૌ તેન રાક્ષા તો વિવિધૈરુપચારકૈઃ । તર્પિતૌ પરમાત્મેન
સુખેનૈવ નિપેદતુઃ ॥૧૧॥ તસ્ય રાક્ષોઽભવત્કન્યા જયન્ત્યાર્યા
સુલોચના । રુપેનાપ્રતિમા ભૂમૌ શીલલક્ષણશાલિની ॥૧૦॥ તસ્યા
યોગ્યં વરં પ્રદુઃ ભૂપતિઃ સ તુ તાવૃષી । નત્વાભિવાદયિત્વા તામુ
પવિશ્યાવ્રવીદિદમ્ ॥૧૧॥ રાજોવાચ—યુવાં હિ જ્ઞાનસમ્પન્નૌ બ્રહ્મ-
નિષ્ઠો તપોધનૌ । નાસ્ત્યેવાવિદિતં કિંચિન્નિલોકીચારિણોર્હિ
વામ્ ॥૧૨॥ પૃચ્છામિ તૌ યુવાં પ્રશ્નમેકં પ્રશ્નવિદાંવરૌ । તચ્છુત્વા
ચોત્તરં વ્રૂતં વિચાર્યંચ યથોચિતમ્ ॥૧૩॥ જયન્તીસંજ્ઞિકેયં મે
દુહિતાસ્તિ સુલક્ષણા । નિશ્ચેતું નૈવ શક્નોમિ તસ્યા યોગ્યં વરં
ત્વહમ્ ॥૧૪॥ તસ્માદ્યુવાં કૃપાં કૃત્વા સર્વશૌ સર્વસૌખ્યદૌ । યોગ્ય
મસ્યા વરં વ્રૂતં ચિન્તયા વ્યાકુલં હિ મામ્ ॥૧૫॥ શ્ત્યુત્તૌ તાવૃષી

એટલે તે રાક્ષાએ સત્વિનય સાદર વિવિધ ઉપચારોવડે પૂજા કરેલા અને દુધ
પાકાદિ ઉત્તમ અન્નવડે પુષ્ક કરેલા તે મહર્ષિઓ તે મહારાજાની સત્તિવિમાં
મુખેથી બેઠા ॥૧૦॥ તે રાક્ષાને જયતી નામની એક કન્યા સુદર લોચન-
વાળી, ભૂમિમા રૂપ-શરીરસૌન્દર્યે કરીને અનુપમ અને શીલલક્ષણે
સંપન્ન હતી ॥૧૦॥ અખરીપ રાક્ષા જયતી નામની પોતાની પુત્રીને યોગ્ય
વર પુછવાની વાછાથી મુખેથી બેઠેલા તે ઋષિઓને પોતે પ્રશ્નમ કરીને
અને તે પુત્રી પાસે તેમને અભિવદન કરાવીને સ્વયં બેસીને તેમના પ્રતિ
સત્વિનય એમ બોલ્યા ॥૧૧॥ રાક્ષા કહેછે—તમો બંને ઋષિઓ જ્ઞાન
સંપન્ન, સદસદ્વિવેચનશીલ, બ્રહ્મનિષ્ઠ તપોધન છો માટે ત્રિલોકીમા
છુટથી વિચરતા તે તમારે કિંચિત્ પણ અવિદિત છેજ નહિ તો પ્રશ્નવિ-
દોમા વરિષ્ઠ એવા તમોને એક પ્રશ્ન પુછુધુ તેને સાલણી વિચારીનેજ યથો-
ચિત ઉત્તર આપવાને આપ યોગ્ય છો ॥૧૨-૧૩॥ આ મારી દીકરી
રૂપ લાવપ્રમ્ય શીલે સંપન્ન જયતી નામની છે એને યોગ્ય એવા વરનો વિનિ-
શ્ચય કરવા હું તો સમર્થજ નથી ॥૧૪॥ સમુચિત વર શોધનની ચિંતાથી
હું વ્યાકુળ છું તમો તો સર્વજ્ઞ તપોધન સર્વ લોકસચારી સર્વસુખપ્રદ
છો તો મારી ઉપર કૃપા કરીને મારી મુતાને સમુચિત વરનો વિચાર

રણ તાં દૃષ્ટૈવ વિમોહિતૌ । સુલક્ષણાં ચ ચાર્વેદીં કામયામા-
સતુઃ સ્વયમ્ ॥૧૬॥ પ્રાર્થયામાસતુર્મૂપં નિર્લજ્જો કામમોહિતૌ ।
આવાભ્યાં દેહિ તે કન્યાં શ્રેયસ્તવ ભવિષ્યતિ ॥૧૭॥ તયોરિતિ
વચઃ શ્રુત્વા ભૂપતિઃ સ તુ પ્રસિતઃ । કિંચિદ્વિચાર્ય તાવાહ
જાનન્નૈષ્ટિકતાં તયોઃ ॥૧૮॥ રાજોવાચ—બ્રહ્મનિષ્ઠૌ યુવાં રયાતૌ
નૈષ્ટિકબ્રહ્મચારિણૌ । કન્યા વૃણીયો મે ચત્તદ્વિનોદો યા ઋતં વચઃ
॥૧૯॥ તાવૃચતુ —બ્રહ્મચર્યં ચ ગાર્હસ્થ્યં વનિત્વ મિશ્રુતા તથા ।
ભગવત્પ્રીતયે નાસ્તિ ભક્તિમેકા દદાં વિના ॥૨૦॥ યસિન્કસિ

કરીને તમો કહો ॥૧૫॥ હે ભક્તા ! એરીતે અપરીત રાજાએ કહેલા તે
ઋષિઓ તે જયતીને બોધને વિમોહિત થતા, તથોધનતાને વિસારી
દધને અને બ્રહ્મનિષ્ઠાને છોડી દધને, શુભ લક્ષણવાળી, રૂપાનુરૂપ અવયવ
વાળી તે કન્યાને પોતેજ પરણવા ઇચ્છયા ॥૧૬॥ ત્યારપછી કન્યાના
દર્શનમાત્રથી ઉદ્બેલા કામવેગથી વિમોહિત થએલા, માટેજ લગ્નવર્ણત
થએલા તે અનેય ઋષિઓ એક સાથેજ ભૂપતિની એવી પ્રાર્થના પણ કરવા
લાગ્યા કે—હે રાજન્ ! તમારી આ કન્યા અમોને આપો તેણે કરીને તમાર
શ્રેય થશે ॥૧૭॥ હે ભક્તજનો ! આવું નારદ પર્વતનું વચન સાંભળીને તે
રાજા વિસ્મય પામીને તેમની નૈષ્ઠિકતાને જાણીને, કિંચિત્ કાળ વિચાર
કરીને તેમના પ્રતિ એમ બોલ્યા ॥૧૮॥ રાજા કહેછે—તમો તો નૈષ્ઠિક
બ્રહ્મચારીયણે અને બ્રહ્મનિષ્ઠયણે અપ્રયાતિ પામેલા છો તથાપિ મારી
કન્યાને પરણવાનું કહોછો, તો આ શુ વિનોદવચન છે ? કે સત્ય છે ?
તે કહો ॥૧૯॥ એરીતે રાજાએ પુછેલા તે ઋષિઓ બોલ્યા કે—હે રાજન્ !
સાવધાન મનથી તમો સાંભળો એક આશ્રમ થકી બીજા આશ્રમમાં જવું
તે શુ ધર્મવિરૂદ્ધ છે ? અને તેથી લગવાનું પ્રીણું શુ ન થાય ? અને
તે શુ મોક્ષમાર્ગમાં ઉપરોધ કરનારું છે ? (નથીજ) સર્વ આશ્રમને
બ્રહ્મવિદ્યામાં અધિકાર છે લગવાનની પ્રીતિમાટે તો કોઈ આશ્રમવિશેષ
સમર્થ નથી કિંતુ દૃઢ ભક્તિજ એક છે તેના વિના બ્રહ્મચર્યાશ્રમ કે
ગૃહસ્થાશ્રમ કે વાનપ્રસ્થાશ્રમ કે સન્યાસાશ્રમ લગવત્પ્રીતિમાટે કારણ

દ્વાશ્રમે વા સ્થિત્વા ભગવતો યશઃ । ગાતવ્યં મોક્ષમિच्छદ્ધિસ્તેન
તુપ્યત્યધોક્ષજઃ ॥૨૧॥ એતાવત્કાલપર્યન્તં પ્રહ્લચર્યેણ તદયશઃ ।
વર્ણિતં કીર્તયિષ્યાવો ગાર્હસ્થ્યેનાથ ભૂપતે ! ॥૨૨॥ નિઃસંશય-
સ્તતો વિદ્ધિ રાજન્ ! નિશ્ચય આવયોઃ । કન્યાયા ગ્રહણેઽસ્તીતિ
દેહિ નૌ ત્વં સુખી ભવ ॥૨૩॥ વાન્મયં શ્રુત્વેતિ રાજાપિ કામમૂઢ-
ધિયોસ્તયોઃ । શાપમીતોઽથ તાવાહ ચિન્તાવ્યાકુલમાનસઃ
॥૨૪॥ રાજોવાચ—એકા કન્યા મદીયેયં યુવાં દ્વાવિच्छદ્યશ્ચ તામ્ ।
લોકશાસ્ત્રવિરુદ્ધં તદ્દાનં કુર્યામહં કથમ્ ॥૨૫॥ એકસ્ય ભાર્યે દ્વે
દષ્ટે નૈકા ભાર્યા દ્વયોઃ કચિત્ । ઘરિપ્યતિ તતઃ કન્યા સ્વયમેવે-
પ્સિતં ઘરમ્ ॥૨૬॥ પ્રાતઃ સ્વયંવરં ચાસ્યાઃ કારયિષ્યામિ નિશ્ચિ-

નથીજ. તો મોક્ષની આર્કાક્ષાવાળા જનોએ યથાર્થિ યથાધિકાર જે કોઈ
એક આશ્રમમાં રહીને તે આશ્રમ ધર્મોનું નિષ્કામભાવે અનુદાન કરવાની
સાથે ભક્તિપૂર્વક ભગવાનનું યશ ગાયા કરવું. તેણે કરીને ભગવાન પ્રસન્ન
થાય છે ॥૨૦-૨૧॥ હે ભૂપતે ! આટલા કાળપર્યંત પ્રહ્લચર્યાશ્રમમાં
રહીને અમોએ ભગવાનનું યશોગાન કર્યું હવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને
તેમનું જ યશોગાન કરીશું. તો અમોને ગાર્હસ્થ્યમાં મોક્ષમાર્ગનો ઉપ-
રોધ દેશથી પણ દેખાતો નથી. માટે હે રાજન્ ! અમારે તમારી કન્યાના
શબ્દભાં રૂચિ નિશ્ચે છે એમ નિ સંશય થઇને જાણે. તો અમોને કન્યાદાન
કરીને સમુચિત વરના અલાભની ચિંતાને ત્યાગ કરીને તમો હવે સુખીયા
થઈ જાવ ॥૨૨-૨૩॥ હે ભક્તિઃ ! કામવેગથી વિમુઢ મનવાળા તે નારદ-
પર્વતનું આહું વચન અંબરીષ રાજ સાંભળીને, તેમની અભ્યર્થના અનુ-
ચિત છે એમ જાણે છે તથા પિ તેમના શાપથી લય પામીને ચિંતાથી
મનમાં બહુ વ્યાકુળ થઇને તેમના પ્રતિ જોડ્યા કે—॥૨૪॥ હે ઋષિઓ !
તમો યદ્યપિ અનુવંધનીય વર છો તથાપિ મારી આ કન્યા એક છે અને
તેને તમો બનેલ જણા છડો છો તો બનેને લોકશાસ્ત્રવિરુદ્ધ એક કન્યા-
દાન મારાથી કેમ થાય ? ॥૨૫॥ એક પુરૂષને બે ભાર્યાઓ જોવામાં
આવેછે પણ બે પુરૂષને એક ભાર્યા કોઈપણ સ્થળમાં જોવામાં આવતી

તમ્ । આગન્તવ્યં યુવાભ્યાં ચ તત્ર નારદપર્વતૌ' ॥૨૭॥ इत्युक्तौ
 तौ ततो यातो चिन्तयन्तौ च तां हृदि । राजापि कारयामास
 स्वयंवरसभां ततः ॥२८॥ कन्या कामयते रूपं नान्यदित्यवधार्य
 तौ । तपसा विवृतं रूपं स्वं रम्यं कर्तुमैच्छताम् ॥२९॥ तयोर-
 पीर्ष्या महती परस्परमभूजनाः ।। कन्या घरिष्यति ह्येकमिति
 हेतोः सकामयोः ॥३०॥ अन्यस्य विकृतं रूपं स्वस्य रम्यं भवे-
 दिति । गूढं स्वस्य त्वभिप्रायं नोचतुस्तौ परस्परम् ॥३१॥ एकैकं
 वञ्चयित्वा तौ भक्ताभीष्टफलप्रदम् । चैकुण्ठे विष्णुमेवेशं रूपार्थं
 शरणं गतौ ॥३२॥ तत्रादौ नारदो गत्वा नत्वा सत्वरमच्युतम् ।

નથી તો કન્યા પોનેજ વાંછિત વરને વરશે ॥૨૬॥ આવતી કાલે પ્રાત-
 કાળમાંજ આ કન્યાનુ સ્વયંવરવિધાન નિશ્ચે કરાવીશ તો હે નારદ ! હે
 પર્વત ! તમારે સ્વયંવર મંડપમાં આવવું ॥૨૭॥ હે બકાજનો ! આ પ્રકારે
 રાત્રીએ કહેલા તે યુનિઓ પોતપોતાના મનમાં કન્યાનુજ ચિંતન કરતા
 થકા રાજલલન થકી ચાલી નીકળ્યા તે પછી રાત્રીએપણુ સ્વમંવર સભા
 કરાવી ॥૨૮॥ તે પછી તે નારદપર્વત-‘કન્યા તો રૂપનેજ (સુરૂપ પતિ-
 નેજ) ઇચ્છે છે, ખીલ ધનાદિકને નથીજ ઇચ્છતી, ‘કન્યા વાચતે રૂપ
 માતા વિત્ત પિતા કુતમ્ । શાન્ધવા કુલમિચ્છન્તિ મિદાન્નમિતરે જના’
 એવું અભિયુક્તવચન છે, અને આપણુ રૂપ તો તીમ તપે કરીને નિરૂપ
 વર્તે છે, આ રૂપ કોઈપણ પ્રકારે સર્વ થકી પણ સુદર કરવું’ એમ બંનેએ
 પોતપોતાના મનમાં વિચાર કર્યો ॥૨૯॥ હે જના ! એના એજ વિચારથી
 કામાકાતમનવાળા તે નારદપર્વતને પરસ્પર અત્યધિક ઇર્ષ્યા એવી આવી
 પડી કે-આપણામાંથી એકનેજ કન્યા વરશે એ નિશ્ચયજ છે, તો હું
 ધીને શુ કરીશ, જે રીતે એને ન વરે કિંતુ મનેજ વરે એવો પ્રયત્ન કરવો,
 અમારે મધ્યે માફજ રૂપ રમણીય થાય, એનું તો વિકૃત થાય’ એવી
 તે બંનેને પરસ્પર ઇર્ષ્યા આવતા તે આ પોતપોતાના ગૂઢ આશયને તો
 પરસ્પર નહિ પ્રકાશ કરતા થકાજ રહ્યા ॥૩૦-૩૧॥ તે પછી તે ઋષિઓ
 અનુપમ રૂપ પામવા માટે એક ખીજને કમ્પીને વૈકુંઠ લોકમાં વિરાજમાન

સ્વસ્ય ભાર્યાસમીહાં તુ ગૃહમાનોઽવ્રવીદિદમ્ ॥૩૩॥ અમ્બરીપસ્ય
કન્યાયા ભવિતા શ્વઃ સ્વયંવરઃ । વિનોદાર્થં તત્ર કિચ્ચિદાગતોઽ-
સ્મ્યત્ર યાચિતુમ્ ॥૩૪॥ ભગવન્નય મે રૂપં ભવેત્ સ્ત્રીણાં મનોહ-
રમ્ । તપઃકૃશં ચ મે ગાત્રં પુષ્ટં ચ વલવદ્ભવેત્ ॥૩૫॥ સ્વયંવરાત્ત-
થારભ્ય હરે ! સહચરસ્ય મે । ધાનરાસ્યેન વૈરૂપ્યં પર્વતસ્ય ભવે-
દિત્તિ ॥૩૬॥ તથાસ્તિવતિ હરિઃ પ્રાહ નારદોઽપિ મુનિસ્તદા ।
અનક્લમોહનં રૂપં સઘો લબ્ધ્વા ભુવં યયૌ ॥૩૭॥ તાવત્પર્વત
આગત્ય તથૈવાભ્યાર્થયદ્દરિમ્ । સૌરૂપ્યં સ્વસ્ય દેયર્પેઃ કપ્યાસ્યત્વં

લક્ષ્મણકટપદ્મમ લગવાન વિષ્ણુને શરણે ગયા ॥૩૩॥ તેમાં પ્રથમ નારદજી
પોતાનું નિકળણું પર્વત ન બાણે એરીતે છાનામાના એકાકી નિકળીને
સત્વર વૈકુંઠ હોકને પામી વિષ્ણુ લગવાનને પ્રણામ કરીને, પોતાનો બે
કન્યાપરિચક્તો મનોરથ છે તેને તો નહિ પ્રકાશ કરતા થકાજ એમ
બોલ્યા કે-॥૩૩॥ હે લગવન! અંબરીપ રાજાની કન્યાનો સ્વયંવર
આવતી કાલે થવાનો છે, તેમાં કેવળ ભેગા થએલા રાજાઓના સમ-
વાયમાં વિનોદ-ઉપહાસ માટેજ (બીજી કોઈપણ કામનાથી નહિ) આ
કિચિત્ યાચના કરવા આપની સમીપે આવ્યો છું ॥૩૪॥ હે હરે ! આ
અવસરમાં તીવ્ર તપવડે બહુ કૃશ થઈ ગએલું આ મારું શરીર સમગ્ર
નારીજનોના મનને દર્શનમાત્રથી હરનાઈ અને સર્વાંગે સુંદર પુષ્ટ બલિષ્ઠ
થાય. તથા આવતી કાલે સ્વયંવર સમયને સમારંભીને મારા સહચર
પર્વતનું મુખ મર્કટમુખાકાર થાય. આવી યાચના કરવા હું અત્ર આવ્યો
છું ॥૩૫-૩૬॥ હે લક્ષ્મણનો ! એરીતે નારદજીએ પ્રાર્થના કરેલા લગવાન
વિષ્ણુ તેમનો અંતરનો ગૂઢ આશય બાણે છે તથાપિ તેમની પ્રાર્થના પરિ-
પૂર્ણ કરવા પોતે લક્ષ્મણકટપદ્મમ હોવાથી 'તથાસ્તુ' એમ તેમના પ્રતિ
બોલ્યા. તે સમયે નારદમુનિપણુ એકદમ સર્વને મોહ પમાડનાઈ અત્યદ-
ભુત રૂપ પામીને ત્યાથી તત્ક્ષણજ ભૂલોકમાં આવ્યા ॥૩૭॥ તેટલાકમાં
નારદજીની પેઠે પર્વતમુનિપણુ આવીને વિષ્ણુને પ્રણામ કરીને, પોતાનો
મનોરથ તો ગુપ્તજ રાખીને, પોતાની સુરૂપતાસપત્તિ અને નારદની સ્વયં-

સ્વયવરાત્ ॥૩૮॥ તથાસ્તિતિ તમપ્યાહ સોઽચ્યુત. પ્રહસંસ્તદા ।
 સ્ત્રીપાશબન્ધનં મામુદ્ગ્રક્ષેતિ દયાનિધિ. ॥૩૯॥ સ પર્વતોઽપિ
 સમ્પ્રાપ્ય રૂપમત્યદ્ભુત તત. । નારદ ભુવિ સમ્પ્રાપજાયન્તીમજને
 રતમ્ ॥૪૦॥ શૂદેહિતૌ સુરૂપૌ તૌ પ્રોચતુશ્ચ પરસ્પરમ્ । સુરૂ
 પોઽસિ ત્વમેવેતિ ત્વા ધરિષ્યતિ સા ધધૂ. ॥૪૧॥ દૃષ્ય વદન્તો
 તૌ રાત્રિં તાં તુ હુ ર્ચેન નિન્યતુ । વેશાઘશર્વરી જાતા તયો
 કલ્પનિશાસમા ॥૪૨॥ ચત્રત્ રાજકન્યાયા નિશિ તૌ ગુણકીર્ત-
 નમ્ । અહો તસ્યા વધુ કાન્તમહો તસ્યા નથ વય. ॥૪૩॥ અહો
 મુજલતા તસ્યા અહો તસ્યા મિતં સિતમ્ । તસ્યા મુક્તાફલાનીવ
 મધુરાપ્યક્ષરાપ્યહો ॥૪૪॥ પર્વતો નારદ પ્રાહ જયન્ત્યા વદનામ્બુ

વર સમયને સમારંભીને મર્કટમુખતાપ્રાપ્તિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા
 ॥૩૮॥ તે સમયે 'મારા ભક્તને સ્ત્રીપાશબન્ધન ન થાવ' એવો વિચાર
 કરીને, દયાનિધિ તે ભગવાન વિષ્ણુએ તેમનો આશય બહુની હસતા થકા,
 વાનરમુખતાની પ્રાપ્તિને વરણ છે તે સ્ત્રીપાશબન્ધન થકી નિવૃત્ત કરનાર
 છે એમ માનીને પ્રહર્ષ પામ્યા થકા તેમનેપણ 'તથાસ્તુ' એમ કહ્યું
 ॥૩૯॥ એરીતે પર્વતપણ વરદાન પામતાં એકદમ રમણીય રૂપે સપન્ન
 થઈને લાંથી બૂલોકર્મા ઉતરી આવીને, જયતીના ભજનમાં આસક્ત
 નારદજીને પામ્યા ॥૪૦॥ પરસ્પર છાનો રાખ્યો છે પોત પોતાનો આશય
 જેમણે અને રમણીય રૂપે સપન્ન થએલા તે નારદપર્વત એક બીજાને
 જોઈને, 'તમો મુરૂપ છો, માટે તમોનેજ તે જયતી વધુ વરશે' એમ પર
 સ્પર કહેવા લાગ્યા ॥૪૧॥ આ પ્રકારે પરસ્પર કહેતા તેઓએ તે રાત્રિ
 તો મહાદુ ખથી જેમતેમ નિર્ગમન કરી વૈશાખ માસની રાત્રિતો અદ્ય
 હતી પણ તેમનેતો કટપરાત્રિ જેવી લાળી ચઈ પડી ॥૪૨॥ ત્યારે રાત્રિએ
 તેઓ રાત્રિના નિર્ગમન માટે 'જયતીનુ રમણીય વધુ અહો ! ! (આશ્ચર્ય
 રૂપ) છે તેનું નૂતન વયપણુ અહો છે, તેની લુજલતા અહો છે, તેનું
 મદસ્મિત (હસતું) અહો છે, તેના મધુર-મનકર્ણને પ્રિય અક્ષરો શુદ્ધ
 મોતી જેવા અહો છે, ઇત્યાદિ પ્રકારે અનુરાગાતિશયથી જયતીનાજ સૌન્દ

જમ્ । ત્વયા પૂર્ણેન્દુવદ્દૃષ્ટં કિં વા ફુલ્લામ્બુજોપમમ્ ॥૪૫॥ નારદઃ
 પ્રાહ તં તસ્યા નિષ્કલઙ્કેન્દુરાનનમ્ । તત્પુરઃ ક કલક્રીન્દુઃ ક વા
 તજ્જલજં જહમ્ ॥૪૬॥ ઇતાં દર્શાં ચ તૌ પ્રાપ્તાવૃષી રુચયવેક્ષ-
 ãાત્ । પ્રાતરેવામ્બરીપસ્ય પુરમાગત્ય તસ્યતુઃ ॥૪૭॥ તદ્વૃપદર્શના-
 દેવ મુમુહુઃ પુર્યોપિતઃ । પૌરાશ્ચ વિસિતાઃ સર્વે તાવેવૈક્ષન્ત
 યૂથશઃ ॥૪૮॥ સ્વયંવરસ્ય વેલાયાં જન્મતુર્નૃપસંસદિ । તત્રાહતા
 નૃપેણાન્યે રાજાનોઽપિ સમાયયુઃ ॥૪૯॥ કન્યાપ્રવેશનદ્વારસ
 મીપે તાલુમાવૃષી । નિપેદતુઃ શીઘ્રમેવ કન્યાલાભાય કામુકૌ
 ર્યંનુ સપ્રીતેન પરસ્પર કરવા લાગ્યા ॥૪૩-૪૪॥ પર્વતે નારદને કહ્યું કે-હે
 નારદ ! તમોએ જયંતીનુ મુખ પ્રહુક્ષિત કમળ જેવું બોયું ? કે પૂર્ણચંદ્ર જેવું
 બોયું ? (કેની સાથે ઉપમાને યોગ્ય છે ?) એરીતે પર્વતે પુછેલા નારદજી
 બોલ્યા કે-હે પર્વત ! જયતીનું મુખતો નિઃકલક પૂર્ણચંદ્રજ છે, તેની
 આગળ કલકી તે ચંદ્ર કયા ? (કશા લેખામા નહિ) અને મધુર આલાપે
 યુક્ત જયંતીનુ મુખ કયા ? અને જડ કમળ કયા ? એ બેમાં બહુ અંતર છે,
 માટે તે કલકી ચંદ્ર નિઃકલક અમૃતમય જયતીના વદનની ઉપમાને કેમ
 યોગ્ય થાય ? અને શેવાળથી વિંટાએલા જળથી ઉત્પન્ન થએલા, જળ
 થકી થએલ હોવાથી પ્રકૃતિધર્મની અનુવૃત્તિને લીધે જડ એવું કમળ
 જયતીના મુખની ઉપમાને કેમ યોગ્ય થાય ? નજ થાય ॥૪૫-૪૬॥ હે
 લક્ષ્મી ! એરીતે સ્ત્રીના કરચરણાદિ અવયવના અવયોકેનમાત્રથી દેવર્ષિ
 નારદપર્વત આવી હૃદયે (પ્રાકૃત પુરૂષ થકીપણુ અધમ હૃદયે)ને
 પામ્યા પછીથી સૂર્યનો ઉદયમાત્ર થતા અમરીપ રાતના પુરને પામીને
 સ્વયંવર સમયની સહ બેઠે રહ્યા ॥૪૭॥ તે સમયે તે બંનેનું અત્યદ્ભુત
 અદૃષ્ટપૂર્વ અતિસુદર રૂપ બેઠેનેજ સમગ્ર નગરનારીઓ મોહ પામી ગઈ
 અને સર્વ નગરનરો પરમ વિસ્મય પામીને લેગા થઈને તે મુનિઓનેજ બેઠે
 રહ્યા ॥૪૮॥ સ્વયંવર સમયે રાજસભામા મુનિઓ ગયા રાત્રીએ બોવા
 વેલા બહુ બીજી રાત્રીઓપણુ આવ્યા અને ઋષિઓ ક્રમાક્રાંત મનવાળા
 થઈને કન્યાને પ્રવેશકરવાના દ્વારની સમીપેજ કન્યાલાભ માટે સત્વર

॥૫૦॥ અમ્બરીષોઽપિ નૃપતિર્માનયિત્વા સમાગતાન્ । ઉપાવેશ્ય
 દાનમ્ય તૌ તુ વીક્ષ્યાઽઽપ વિશ્વાયમ્ ॥૫૧॥ સમાસદસ્તત્ર સર્વે
 દૃષ્ટ્વા રૂપં તયોર્નૃપાઃ । સન્ત્યજ્યૈવ જયન્ત્યાશાં તાવેઽેક્ષન્ત વિસ્-
 યાત્ ॥૫૨॥ ઉમો સમાનરૂપૌ હિ મન્મથસ્યાપિ મોહનો । ફં ઘરિ-
 પ્યતિ સ્તા કન્યા ત્વિતિ સંશિશિયરેઽલિલા ॥૫૩॥ ગૃહીતવરમા-
 લાઽથ જયન્તી રાજકન્યકા । પ્રવિવેશ સર્મા તાં ચ હરન્ત્યેવ
 મનો નૃણામ્ ॥૫૪॥ તદૈવ તાઘુમૌ જાતૌ મર્કટાસ્યાઘૃપી નરા । ।
 પરસ્પર વીક્ષમાણો પરમાં મુદમાપતુ ॥૫૫॥ ઘુઘુષે નારદશ્ચિત્તે
 પર્યંત ન ઘરિપ્યતિ । અવેચ પર્યંત કન્યા નારદ ન ઘરિપ્યતિ
 ॥૫૬॥ કન્યા તુ તાઘુમૌ દૃષ્ટ્વા ભીતા ચક્રે પલાયનમ્ । ઘોધિતાઽ

આવી બેઠા ॥૪૯-૫૦॥ તે અવસરે અમ્બરીષ નૃપતિએ પણ સ્વયવર
 મડપમા આવેલા સર્વ રાજાઓને યથાચોગ્ય માન આપીને નમસ્કાર કરીને
 સમુચિત આસનોમા બેસાર્યા ત્યાં બેઠેલા નારદપર્વતને તો અત્યહસુત
 મુદર રૂપવાળા બેઠને રાજા બહુજ વિસ્મય પામી ગયા ॥૫૧॥ તે સમયે
 સભામા બેઠેલા સર્વે નૃપો મુનિઓનુ અહસુત રૂપને બેઠને જયતીવરલુની
 આશા છોડીજ દધને, મુનિઓનેજ વિસ્મયવશાત્ બેઠરહેતાં 'આ બંને
 પણ સમાન રૂપવાળા અને કામદેવનેપણ મોહ પમાડનારા છે, તો આ
 બેમાથી રાજકન્યા જયતી કેને વરશે' એવા સંશયાર્થાત મનવાળા થયા
 ॥૫૨-૫૩॥ તે પછી રાજાની દુહિતા જયતીએ સર્વના મનને હરતી
 થકીજ વરમાળા હાથમા લઇને તે સ્વયવર સભામા પ્રવેશ કર્યો ॥૫૪॥
 હે ભક્તજનો ! તેજ ક્ષણમા તે બંને મુનિઓ વરદાનને અનુસારે મર્કટ
 મુખવાળા થઈ ગયા એક બીજાને મર્કટ મુખવાળા બેતા, પોતાની મર્કટ
 મુખતાને નદિ વ્રણતા હોવાથી 'મુદર વદનવાળા મનેજ કન્યા વરશે, વાનર
 વદનવાળા આને નહિજ વરશે' એમ પરસ્પર મનમાં વિનિશ્ચય કરીને પરમ
 આનંદને પામ્યા ॥૫૫-૫૬॥ જયતીતો સ્વયવરમડપમા પ્રવેશ કરતા
 દ્વારના સમીપ પ્રદેશમાજ બેઠેલા મર્કટ મુખવાળા તે બંને મુનિઓને બેઠ
 નેજ હય પામીને તે સ્વયવર સ્થાન થકી પચાયન કરી જતાં, પિતા અમ્બરીષ

વ્યમ્પરીપેણ નાડગચ્છન્સા પુનઃ સદઃ ॥૫૭॥ તતો રાજા તાવુ
પેત્ય પ્રાહ કન્યા તુ મે મુની ! । મીતા ભવજ્ઞાં નાયાતિ ગચ્છતં
તદ્યુવામિતિ ॥૫૮॥ સ્વસ્થવક્ત્રસ્ય વૈકુલ્યમજાનન્તો હિ તાવુભૌ ।
પ્રકલ્પ્ય રાજઃ કાપટ્યં હતાશાવિદમૂચતુઃ ॥૫૯॥ આવાં તપસ્વિનૌ
જ્ઞાત્યા રાજ્યૈશ્વર્યમદોઙ્ગતઃ । કન્યાં નૈવ વદાસીતિ જાનીવસ્ત્ર
ચેષ્ટિતમ્ ॥૬૦॥ આત્મજ્ઞત્વામિમાનેન મુનીનપ્યવમાનયન્ । દેહા-
ત્મબુદ્ધિસ્ત્વં મૂઢ ! ભવિષ્યસિ ન સંશયઃ ॥૬૧॥ એવં નિરપરાધં
તં રાજાનં ભગવત્પ્રિયમ્ । જ્ઞાત્વા તસ્ય ગૃહાત્કુદ્ઘૌ વહિર્નિર્ણયતુ-
મુંતી ॥૬૨॥ વિષ્ણુના ભક્તરક્ષાર્થં તદ્દેહે સ્થાપિતં ત્વથ । ચક્રં સુદ

રાત્રએ 'તું ભય પામીશ નહિ, આ તો દેવર્ષી છે' એમ વારંવાર પ્રતિજ્ઞોધ
આપી થકી પણ પાછી સલાસ્થાનમા નજ પ્રવિષ્ટ થઈ ॥૫૭॥ તેપછી
રાત્ર મુનિપાસે જઈને 'હે મુનિઓ ! મારી કન્યાતો મેં બહુ જોધ આપવા
છતાપણુ તમારા થકી ભય પામવાથી હવે આ સ્વયંવર સલામા નથીજ
આવતી તો તમો હવે કૃપા કરીને ભગવદ્ભજન માટે અહીંથી ચાલ્યા
ભવ' એમ જોડ્યા ॥૫૮॥ તેપછી હતાશ થએલા મુનિઓ પોતપોતાના
મુખની વિકૃતતાને નહિ ભણુતા હોવાથી 'આજ વિકૃત વદનવાળો છે, તો
મને સુદર મુખવાળાને કન્યા કેમ ન વરે' ? એમ મનમાં વિચારીને, 'આ
બધો આ રાત્રનોજ કોઈ કાપટ્યવિલાસ છે' એમ મનમા માની લઇને, છેવટે
નિરાશ થઇને રાત્રપ્રત્યે કોપથી એમ જોડ્યા કે-॥૫૯॥ હે રાત્ર ! તું
રાજ્યૈશ્વર્ય મદથી મત થઈ ગયો છું, અમે તો તપોધન (તપકૃપ ધન
વાળા) છીએ, તપોધનના મહિમાને અનાદર કરીને કેવળ કુદ્ર ધનમદથી
'તપસ્વિઓ રાત્રકન્યાને લાયક નથી' એવા અનાદરથી અમોને કન્યા
આપવા તું ઇચ્છતો નથી, તે તારૂં આ બધું કપટમય ચેષ્ટિત અમે સારી
રીતે ભણી ગયા છીએ, વળી હે મૂઢ ! 'હું આત્મજ્ઞાનિઓનો અગ્રેસર
છું' એવું તને અભિમાન છે, તે આ અભિમાનથી અમો મુનિઓનીપણુ
અવમાનના કરતો તું પશુવત્ દેહાત્માભિમાનવાળો થઈશ, એમા સંશય
નથી આ પ્રકારે નિરપરાધી ભગવદ્ભક્ત રાત્રઅંજરીપને ક્રોધથી શાપ

ર્શનં શાપાદ્રરક્ષ નૃપતિં તુ તમ્ ॥૬૩॥ પ્રતિહસ્ય ગૃહાલ્લાપં કામ
 ક્રોધાન્નિદગ્ધયોઃ । તયોર્મુન્યો પૃષ્ઠલગ્ન તં કૃત્વા ચન્મન્વગાત્
 ॥૬૪॥ સહસ્રા તાવુમૌ દૃષ્ટ્વા સ્વપૃષ્ઠે ધૂમરાશિવત્ । કૃષ્ણવર્ણં સ્વ
 શાપં ચ વિસ્રય પ્રાપ્તુસ્તદા ॥૬૫॥ પ્રલયાગ્નિનિર્મં તાયજ્જવાલ્યા
 માલામયદ્ધરમ્ । ચન્ન સુદર્શનં દૃષ્ટ્વા ચન્નાતે સ્વ પલાયનમ્ ॥૬૬॥
 મર્કટાસ્યાયુમાવગ્રે મધ્યે તત્પૃષ્ઠવલ્ગિત । શાપસ્તમોમયસ્તસ્ય
 પથ્યાશ્ચન્મમ્ભૂતપથિ ॥૬૭॥ વિચર્ણાં મ્લાનવદનો ધ્રમસ્વિન્નશરી

આપીને મુનિઓ તે રાજાલવન થકી બહાર નીકળ્યા ॥૬૦-૬૨॥ તે સમયે
 લગવાનનું ચક્ર જે પૂર્વે પોતાના લક્ષ્મણ અબરીષ રાજના રક્ષણ માટે
 તેના લવને વિષ્ણુ લગવાને સ્થાપ્યું હતું (લગવાનની આજ્ઞાથી સદાય તેના
 લવનમા નિત્ય નિવાસ કરી રહેલું) તે સુદર્શન શાપથકી તે રાજાની રક્ષા
 કરવા અને અનપરાધી પરમલક્ષ્મણ અબરીષના અપરાધી તે મુનિઓને નિ
 થઈ કરવા, તેમણે આપેલા શાપને સજ્જામરૂપના આગણાથકી પાછો
 વાળીને તેમનેજ પકડવા માટે તેમની પછવાડે શાપને હોઠાવીને પોતેપણ,
 કામ ક્રોધરૂપ દાવાનળથી દાગતા દેહવાળા તે મુનિઓને પોતાના તેજથી
 બાળવામાટે પાછળ દોડ્યું ॥૬૩-૬૪॥ તે સમયે તે બંને મુનિઓ ધૂમ
 રાશિની પેઠે મૃતિમાન થઈને પોતાની પાછળ આવતા કૃષ્ણવર્ણના પોતાના
 શાપને એકદમ દેખતા વિસ્મય પામીને અને તે શાપની પાછળ પ્રલયા
 નળને તુલ્ય, જ્વાળામાળાવડે લયકર, વેગથી પાછળ દોડી આવતું સુદ
 ર્શન ચક્ર બેતા ત્રાસ પામીને ઝટ પલાયનપરાયણ થયા ॥૬૫-૬૬॥ ગળાને
 આરબીને પાદપર્યંત અતિ સુદર આકારવાળા અને સુખથી તો મર્કટાકાર
 બંને અપૂર્વ વેપવાળા મુનિઓ આગળ થયા, તેમની પાછળ તમોરાશિ
 જેવો કોઈપણ અપૂર્વ શાપસન્નિવેશ વળગ્યો અને તે બંનેની પાછળ
 જ્વાળાસમૃદ્ધથી વ્યાપ્ત દિવ્ય તેજોમય સુદર્શન ચક્ર ચલુ એરીતે નભેય
 વ્યગ્નિઓ માર્ગમા તેતે સ્થળે સર્વ કોઈને બહુ વિસ્મય કરનારી થઈ ॥૬૭॥
 નિરપરાધી લક્ષ્મણ અબરીષ રાજના દ્રોહથી વિનષ્ટ થઈ છે સ્મૃતિ જે
 મની અહીંતહી બહુ દોડતા, માટેજ તેના શ્રમથી થએલા પરશેવાએ

રકૌ । મક્ત્રોદ્ગતજ્ઞાનૌ પલાયેતે સ તાણુમૌ ॥૬૮॥ ભુવિ સર્વેષુ
 દેશેષુ પ્રતિગ્રામં ગૃહં ગૃહમ્ । પલાયમાનૌ તૌ યાતૌ પાહિ પાહીતિ
 ઘાદિનૌ ॥૬૯॥ નિર્માનૌ નિર્મદૌ ચોમૌ નિર્લજ્ઞૌ યત્ર યત્ર તૌ ।
 પલાય્ય ગચ્છતશ્ચક્રં તત્ર તત્રાન્વગાદ્રુતમ્ ॥૭૦॥ રથાન્નદહમા-
 નાદ્ઘૌ દ્વિજૌ નારદપર્વતૌ । દૃષ્ટ્વા નરા મર્કટાસૌ નોચુઃ કિશ્ચિદ-
 તદ્વિદ્ઃ ॥૭૧॥ અદૃષ્ટાશ્રુતપૂર્વૌ તાં સમ્પ્રાપ્તાયતિવેદનામ્ । અધો-
 લોકેષુ સર્વેષુ તૌ ચ ધધ્મનુર્મુની ॥૭૨॥ અપ્રાપ્ય કશ્ચિન્નાતારં
 તત્રાપિ ચ તતો મુની । જન્મતુર્દેવલોકાંશ્ચ ક્રોશન્તાણુશ્ચકૈર્ભૂશમ્
 ॥૭૩॥ યેન્મં યાહં ચ યામ્યં ચ નૈર્જનં વારુણં તથા । મારુતં તૌ ચ
 કૌશેરં લોકમૈશં ચ જન્મતુઃ ॥૭૪॥ સવિસ્મયં તેऽપિ દેવાસ્તન્ન-
 સ્યાશ્ચ તયોર્દશમ્ । વિલોપય તાદર્શી કિશ્ચિન્નોચુશ્ચક્રમયાદ્વચઃ
 ॥૭૫॥ તાઘૃષી સકલાન્દેવાન્પ્રહ્લાણં શઙ્કરં તથા । નમન્તાવપિ ન

ન્યાસ શિથિલ શરીરવાળા, કરમાઈ ગયું છે મુખ જેમનું, નિસ્તેજ થઈ
 ગએલા, ભૂમિમાં દેશદેશમાં ગામોગામ ઘરોઘર પલાયન કરતા, કોઈપણ
 રક્ષક નહિ પામીને ‘પાહિ પાહિ’ ‘રક્ષા કરો રક્ષા કરો’ એમ અતિ ઉંચો
 આક્રોશ કરતા, માન મટે રહિત થઈ ગએલા, લાજે વર્ણત, જ્યાં જ્યાં
 પલાયન કરી જાય ત્યાં ત્યાં વેગથી પાછળ આવતા મુદર્શન ચક્રથી જળતું
 છે અતિશય શરીર જેમનું, એવા આ મર્કટ મુખવાળા નારદપર્વત મુનિઓને
 જોઈને, તેમના પલાયનાદિકના કારણને નહિ જાણનારા સર્વે જનો કાઠિપણ
 નજી બોલ્યા ॥૬૮-૭૧॥ અદૃષ્ટપૂર્વ અશ્રુતપૂર્વ અતિવેદનાને પામેલા તે ના-
 રદપર્વત મુનિઓ માનુષ લોકમાં કોઈપણ રક્ષકને નહિ પામતાં, અતળાદિ
 ખાતાળાંત અધોલોકમાં સર્વત્ર રખડતાં તેમાંપણ કોઈપણ શરણને નહિ
 પામતાં, પછીથી ઉચ્ચ સ્વરથી રક્ષા કરો રક્ષા કરો એવો અત્યંત આક્રોશ
 કરતા થકા, ઈન્દ્ર-અગ્નિ-યમ-નિર્ઋતિ-વરુણ-વાયુ-કુબેર-રૂદ્ર, આ આઠ
 દિગ્પાળકોના લોકને પામીને તેમાં રહેલા તે દિગ્પાળોએ પણ સવિસ્મય
 આવી દુર્દેશા દેખવા છતાંપણ ચક્રલયથી ઉદાસીન લાવને પામીને ઉપેક્ષા
 કરતાં તેમાં પણ કોઈ રક્ષકને નહિ પામીને, જાણા રૂદ્ર વિગેરે દેવોને

સ્વસ્ય ગાતારં કચ્ચિદાપતુઃ ॥૭૬॥ વૈકુણ્ઠં ચ તતો યાતૌ પાહિ
પાહિ હરે ! इति । આક્રોશન્તૌ દૂરતસ્તો નેમતુર્વિષ્ણુમવ્યયમ્
॥૭૭॥ દયાલુઃ સ હરિશ્ચક્રાત્પયા રક્ષણં તયોઃ । દૃત્યા મક્તસ્ય
તં શાપં સ્વયં ચાત્રીચકાર હ ॥૭૮॥ एवं पुरा नारदेन पर्वतेन च
भो नराः । । सम्प्राप्तमनुलं कष्टं स्त्रिया ह्यवयवेक्षणात् ॥૭૯॥
તસ્માન્મુમુક્ષુર્મુક્તો યા મદ્મક્તઃ કાપિ યોપિતઃ । પ્રસન્ન ન પ્રફુ
ર્વૈત સર્વથા સ્વહિતાય હિ ॥૮૦॥ तथा मिथुनसकानां तिरश्चा
मपि दर्शनम् । मुक्तेनापि न कर्तव्यं किं पुनश्च मुमुक्षुणा ॥૮૧॥

મણિમ કરવા છતાં પણ ક્રોધએ પણ રક્ષણ નહિ કરવાથી છેવટે વૈકુઠ
લોકને પામીને, 'હે હરે ! પાહિ પાહિ' એમ ઉચ્ચ સ્વરથી અત્યધિક આ-
ક્રોશ કરતા થકા દૂરથીજ અવ્યય નિષ્ણુને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા ॥૭૨-
૭૭॥ તેપછી દીનદયાળુ ભગવાન શ્રીવિષ્ણુએ કૃપા કરીને મુનિઓની
મુદર્શન થકી સરક્ષા કરીને, ભક્તસખન્ધિ તે શાપ પણ પોતે (સમયે
તેનો અવકાશ આપશે એવા થકા) અંગીકાર કર્યો 'તે શાપ રામાવતા
રમા પ્રકટ કર્યો હતો' એમ પુરાણાન્તરમા સ્પષ્ટ છે (તે બંને મુનિ
ઓની આશ્વાસના કરીને ભગવાને પોતાના કૌસ્તુભ મણિમા તેમના તેમના
મુખાનુ પ્રતિબિંબ પ્રદર્શાવ્યુ ત્યારે 'અમારે મર્કટમુખતા કેમ થઈ' એમ
બંનેએ પુછતા 'તમો બંનેએ તેવી માયના કરી હતી' એમ કહીને, 'આ
મારા ચેષ્ટિતમા તમારે કોપ ન કરવો, કેમકે આ માઈ ચેષ્ટિત સ્ત્રીપાશ
બંધન થકી તમારી રક્ષા કરવા માટે છે' એમ કહીને બંનેની મર્કટમુખતા
નિવૃત્ત કરી, આટલો વિશેષ અર્થ પુરાણાન્તરથકી બહુનો) ॥૭૮॥ હે
ભક્તા ! તમો સાબળો પૂર્વ આ પ્રકારે નારદપર્વત દેવર્ષિએ સ્ત્રીના અવ
યવ દર્શનમાનથી આવુ અતુળ દુઃખ અનુભવ્યુ હતું ॥૮૦॥ માટે ગુમુશુ
સિદ્ધ દશાને પામેલા પણ મારા બંને સ્ત્રીપ્રસંગ સર્વથા પરહરવો (ધર્મો-
પદેશ બુદ્ધિથી પણ પ્રમદાપ્રસંગ ક્યારેય નજ કરવો) તમારા હિત માટે
તું આ આદેશ નૈ છુ ॥૮૦॥ તેમજ મેથુનમા આસક્ત પણ પશ્યાદિ
પ્રાણિઓનુપણ દર્શનપણ મુખેપણ ન કરવું તો મુમુક્ષુએ ન કરવું, એમા

ઋપિઃ પ્રાક્ સૌભરિર્મુકો વ્રહ્મણિષ્ઠો જિતેન્દ્રિયઃ । વૃહદ્વ્રતાદમ્-
ઋષો મીનમેયુનર્દશનાત્ ॥૮૨॥ જ્ઞાનસ્ય મકેરથવા વલેન મદ્વા-
વ્યમુલ્લહ્ય મનોભવાર્તઃ । યઃ સૈરવર્તી ભવિતા નરોઽસૌ ધર્મ-
ચ્યુતઃ પ્રાપ્સ્યતિ ભૂરિ કષ્ટમ્ ॥૮૩॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायण-
चरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे जनशिक्षाया स्त्रीप्रसङ्गाचारद-
पर्वतयोर्बुद्धेशाप्राम्तिनिरूपणनामा पष्ठितमोऽध्याय ॥६०॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—નારીણાં વ્રહ્મણિષ્ઠાનામપિ પાતિસ્યક-
લિકલ । નિરીક્ષણાદિકં પુંસઃ સ્ત્રીમિસ્ત્યાજ્યં હિ તત્તતઃ ॥૧॥
અન ઘઃ કથયિષ્યામિ કથાં ભક્તાઃ ! પુરાતનીમ્ । યથા અષ્ટાઽ-

કહેવુજી શુ ? ॥૮૧॥ પૂર્વે જીતેન્દ્રિય બ્રહ્મણિષ્ઠ મુક્ત સૌભરી ઋપિ જળમા
સ્નાન માટે નિમગ્ન થતા મેયુનમા આસક્ત મત્સ્યોને બોધને, આન્ય ધર્મમાં
મન બેડાતાં બૃહદ્વ્રતથકી બ્રહ્મ થયા હતા ॥૮૨॥ માટે જે કોઈપણ નર
પોતાના પ્રાજ્ઞાન મુકૂતબળથી પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞાન લક્ષિતના બળને અવ-
લંબીને, જે મારા આ હિત વચનને ઉલ્લંઘીને સ્ત્રીઓના સલાયણમાત્રપણ
પ્રસંગને કરશે તો તે અનુક્રમે રાગવશવર્તી થઈને કામાતુર સ્વેચ્છાચારી
થતા ધર્મમાર્ગથકી બ્રહ્મ થઈને મહા કષ્ટને પામશે ॥૮૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
જીવને . તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે જનશિક્ષાયાં સ્ત્રીપ્રસં-
ગાનારદપર્વતયોર્બુદ્દેશાપ્રાપ્તિનિરૂપણનામા પષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૦॥

અધ્યાય ૬૧ મો.

શ્રીનાગયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તા ! જેમ નરો નારીઓના નિરી-
ક્ષણાદિક પ્રસંગે કરીને સ્વધર્મથકી બ્રહ્મ થાય છે તેમજ મુમુક્ષુ બ્રહ્મણિષ્ઠ
એવી પણ નારીઓ નરના નિરીક્ષણાદિ પ્રસંગે કરીને ધર્મથકી બ્રહ્મ થાય
છે, માટે નારીઓએ નરોને નિરીક્ષણાદિ પ્રસંગ સર્વથા પરહરવોજી ॥૧॥
હે ભક્તા ! આ અર્થમાં પૂર્વે જીવિતપર્યંત બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવાનો જેણીએ

૧ આ અધ્યાયમાં શુકાચાર્યની રીકરી દેવયાનીએ પુરૂષપ્રસંગથી આવું
ભવેના મહા કર્મશ વર્ણવ્યા છે

મયત્પૂર્વે નૈષ્ઠિકી દેવયાન્યપિ ॥૨॥ આસીત્પુરા દેવયાની કન્યા
 શુકસ્ય શોભના । પિતુઃ પ્રસાદાત્સમપ્રાપ્તા વાલ્ય યવાત્મનિષ્ઠ-
 તામ્ ॥૩॥ સમ્યગ્યોગકલાયાં ચ નિપુણા ધર્મશાસ્ત્રવિત્ । પ્રગલ્ભા
 નૂતનં કાવ્યં કર્તુ સ્વયમુદારણીઃ ॥૪॥ સ્વશિષ્યતામુપેતાનામા-
 સુરીણાં સહસ્રશઃ । કન્યાનાં ધોધને દક્ષા શુકવદ્વદ્યુક્તિમિઃ
 ॥૫॥ શુકઃ સ્વાં દુહિતરં પ્રાણેભ્યોઽપ્યતિવહ્નભામ્ । અનેકગુણ-
 સમ્પન્નાં પ્રેમ્ણેવાલ્લાલયત્સદા ॥૬॥ અપૈકદા કવિસ્તાં ચ પ્રાપ્તાં
 દશમયત્સરમ્ । દદ્ધા ચરાય યોગ્યાય દાતુમૈચ્છદ્યથાવિધિ ॥૭॥
 તતો દુહિતરં પ્રાદ્ધ સોઽતિજ્ઞેદેન માર્ગવઃ । કન્યે ! શુદ્ધિમતિ !
 પ્રેષ્ઠે ! શૃણુ મે પરમં વચઃ ॥૮॥ પ્રાપ્તા ત્વં દશમં વર્ષં દાનકાલ-
 સ્તતોઽધુના । વર્તેતે તય તસ્યાત્વં વૃદ્ધિ મે સ્વેષ્ણિતં ઘરમ્ ॥૯॥
 મહર્ષયે વા દેવાય નૃપુ વા બ્રાહ્મણાય વૈ । દદામિ ત્યામહં કન્યે !

સંકલ્પ ધાર્યો હતો પણ પુરૂષના પ્રેક્ષણાદિ પ્રસંગે કરીને પોતાના મત થકી
 પરિવ્રજ થએલી દેવયાનીની પુરાતની એક આખ્યાયિકા કહું છું તેને સાવધ
 મનથી સાંભળો ॥૨॥ પૂર્વે શુકાચાર્યની દીકરી દેવયાની નામની એક હતી.
 કેવી તો-રૂપ ગુણ શીલવડે શોભતી, પિતાના પ્રસાદથી બાલ્ય વયમાં
 વિદ્યાને પામેલી, સ્વયં નૂતન કાવ્યાદિ કરવામાં હુશળ, ધર્મશાસ્ત્રાર્યને જાણુ-
 નારી, ઉદાર હૃદયમાળી, યોગકળાઓમાં પણ અતિ હુશળ, આત્મનિષ્ઠામાં
 પ્રવર્તેલી અને વિદ્યાલાભાર્થે શિષ્યભાવથી આવેલી અનેક અસુરકન્યાઓને
 શુકાચાર્યની પેઠે યુક્તિયુક્ત અર્થનો અવબોધ આપવામાં અતિસમર્થ હતી
 ॥૩-૫॥ શુકાચાર્યે પ્રાણુથકીપણે પરમપ્રિય, સકળ સદ્ગુણસંપન્ન, પોતાની
 પુત્રીને પ્રીતિથી લાલ લડાવવા લાગ્યા ॥૬॥ અનંતર એક સમયે શુકાચાર્ય
 દશમા વર્ષને પામેલી પોતાની પુત્રીને વિવાહયોગ્ય વયમાં વર્તેલી બેઠને
 યોગ્ય વરને યથાવિધિ આપવાની ઇચ્છાથી દીકરીના પ્રત્યે અતિસ્નેહથી
 એમ બોલ્યા કે-હે કન્યે ! તું બહુ શુદ્ધિમતી છું અને મને પરમ પ્રિય
 છું, તો મારું પરમ વચન સાંભળ. કન્યાદાનને યોગ્ય દશમું વર્ષ તને હવે વર્તે
 છે, માટે તને ઇચ્છિત વર જે હોય તે મને કહે ॥૭-૮॥ હે કન્યે ! હું તને

બ્રહ્મ સત્યં મનોગતમ્ ॥૧૦॥ દાનકાલે ન ચઃ કન્યાં દદાતિ
 બ્રાહ્મણો ભુવિ । ડચિતાય વરાયાસૌ બ્રહ્મહત્યામવામુયાત્ ॥૧૧॥
 તસાદ્વરં કથય માં યસૈ રોચેત તે મનઃ । ંથવા સ્વેચ્છયૈવાહં
 દદામિ ત્વાં મહર્પયે ॥૧૨॥ ઇત્યુક્તા દેવયાની સા પિતરં પ્રાહ
 સસિતમ્ । મમ નાસ્ત્યેવ હિ પ્રીતિઃ કસિંશ્ચિત્પુરુષે પિતઃ !
 ॥૧૩॥ તપો મે રોચતેડત્યન્તં પુનઃસંસૃતિનાશનમ્ । યાવજ્ઞીયં
 તપઃ કર્તું નિશ્ચયો હિ મયા કૃતઃ ॥૧૪॥ તસાન્મદાનસદ્કલ્પં
 ત્યન્ત્યા સ્વમનસઃ પિતઃ ! । સ્વસ્યો ભવ મહાપ્રાહ્ ! મચ્ચિન્તાં
 મા કૃથા વૃથા ॥૧૫॥ ઇચ્છા યસ્યા ભવેત્પુંસિ તદદાને મહર્પિભિઃ ।
 દોષઃ સ્મૃતોડસ્તિ શાસ્ત્રેષુ વિરક્તાયા ન વૈ કચિત્ ॥૧૬॥ કન્યા-

કોઈ મહર્પિને આપુ ? કે કોઈ દેવને આપુ ? કે મનુષ્યોમધ્યે કોઈ બ્રાહ્મણને
 આપુ ? તારા અંતરમાં રહેલું જે સત્ય હોય તે મને કહે ॥૧૦॥ ભૂમિમાં જે
 પિતા દાનયોગ્ય વયમાં વર્તેલી કન્યાને યોગ્ય વરને આપતો નથી તે બ્રહ્મહ-
 ત્યાને પામેછે એવી સ્મૃતિ છે ॥૧૧॥ માટે જે વરને વરવા માટે તારૂં મન
 રૂથિવાળું થતું હોય તે વર મને કહે. જે કોઈપણ વર તારા ચિત્તમાર્ગમાં
 ન અઢ્યો હોય તો હુંજ સ્વેચ્છાથી તને સમુચિત કોઈ મહર્પિ વરને આપું
 ॥૧૨॥ હે ભક્તજનો ! આ પ્રકારે કહેલી તે દેવયાની પિતાપ્રતિ મંદમંદ
 હસતી થઈ એમ બોલી કે-હે પિતઃ ! કોઈપણ પુરુષમાં મારે પ્રીતિ છેજ
 નહિ. હું ધન્વિદ્રધારામોની પદવીને અનુસરવા ઇચ્છતી નથી. વિપયભોગો
 મને રૂચતાજ નથી. મને તો એક તપજ અત્યંત રૂચે છે કે જેણે કરીને
 પુનર્જન્મ મરણનો વિનાસ વિનાશ થઈ જાય. તો હું જીવિતપર્યંત તપ
 કરવાનોજ એક નિશ્ચય કરી રહી છું. માટે હે મહાપ્રાહ્ પિતઃ ! મારા
 દાનનો સંકલ્પ મનમાંથી કાઢી નાંખીને ‘દાનયોગ્ય વયતો વ્યતીત થાય છે
 અને વરતો અઘાપિ ન મળ્યો’ એવી મારી મહતી વૃથા ચિંતાને ત્યાગ
 કરીને સ્વસ્થ થાવ ॥૧૩-૧૫॥ સમુચિત વયમાં મારૂં દાન નહિ દેવાથી
 તમારે પ્રત્યવાયપ્રસંગ નથી, કેમ કે તે પાપપ્રસંગતો વર વરણની વાંછા-
 વાળી કન્યાના નહિ દાનમાં મહર્પિઓએ શાઓમાં કહ્યો છે પણ વિરક્ત

વાક્યમિતિ શ્રુત્વા સ તુ શુક્રો મહામતિઃ । નૈષ્ઠિકવ્રતમાહાત્મ્યં
જાનન્નોવાચ કિન્નન ॥૧૭॥ વાલ્ય એવ વિરક્તિં ચ તસ્યા યોગ-
સ્થિતિં તથા । દૃષ્ટ્વા પ્રસન્નઃ શુક્રોઽભૂત્ત્રિપ્યં ચચકાર તત્ ॥૧૮॥
અથ કાલે ચ ક્રિયતિ વ્યતિક્રાન્તે કવેર્ગૃહે । કચો વૃહસ્પતેઃ
પુત્રો વિદ્યા અધ્યેતુમાગમત્ ॥૧૯॥ શુક્રાણ્યા સ્થિતસ્તપ્ર વિદ્યા
અધ્યેત સોઽપિ ચ । દૃષ્ટ્વા તદ્વૃપસૌન્દર્યં દેવયાની મુમોહ સા
॥૨૦॥ દિને દિને નિજં ધર્મં યોગાધ્યાસાત્મચિન્તને । ત્યક્ત્વા
શને. શનૈઃ સા ચ તચ્છુશ્રૂપારતાઽમયત્ ॥૨૧॥ પીઢિતા મન્યથે
નાથ પ્રાર્થયામાસ તં રહઃ । સ્વાક્ષ્મદર્શનાદ્યેષ્વ લોભયન્તી ગત-
ત્રપા ॥૨૨॥ ત્વં મે ભવ પતિર્વીર ! તવ યોગ્યાસિ સર્વથા । ત્વયિ

નિષ્કામાના નહિ દાનમા દોષ કોઈપણુ શાસ્ત્રમા કલ્પો નથી ॥૧૬॥ હે
લક્ષ્મી ! મહામતિ શુક્રાચાર્ય પોતાની કન્યા દેવયાનીનુ વિજ્ઞાનગમીર
આવુ વચન સાંભળીને, સ્વયં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યવ્રતનો મહિમા બાંધુતા
હોવાથી સુતા ઉપર સતુષ્ઠ થઈને કાઈપણુ ન બોલ્યા ॥૧૭॥ દુહિતા દેવા
યાનીની બાળલાવમાજ વિરક્તિસપત્તિ, યોગમા પ્રવૃત્તિ અને યોગનિષ્ઠાને
લેઈને પ્રસન્ન થઈલા શુક્રાચાર્ય તેનુ બેબે પ્રિય હતું તેને સર્વને સપાદન
કરતા રહ્યા ॥૧૮॥ અનતર કેટલોક કાળ વ્યતિક્રાત થતા બૃહસ્પતિનો
પુત્ર કચ સહવિની ત્રિગેરે નિવાળો બાલુવા શુક્રાચાર્યની પાસે આવ્યો
॥૧૯॥ કચપણુ શુક્રાચાર્યની અભ્યનુજ્ઞા પામીને તેમના થકી વિદ્યાને
બાંધુતા તેમની આજ્ઞાપરાયણ થઈ તેજ શુક્રના શૃદ્ધમા પરિચર્યાપરાયણ
થઈરહ્યો તે દેવયાનીતો તેના કૃપપ્રકર્ષને પેળીને મોહ પામી ગઈ ॥૨૦॥
દેવયાની દિને દિને તે કચને વિષે અનુરાગ અભિવૃદ્ધિ પામતા પોતાના
તપોવ્રતાદિ ધર્મને ત્યાગ કરીને અને યોગાભ્યાસ આત્મચિન્તનનેપણુ
ધીમે ધીમે છોડી દઈને તે કચની સર્વદા શુશ્રૂષામા સમાસજ થતા
તદેકચિત્ત થઈગઈ ॥૨૧॥ અનતર કામતાપથી પરાભવ પામેલી દેવ
યાની કદાચિત્ત કચને એકાંતમા મગીને બાદુંભૂળાદિ અગ્રદર્શનથી કચના
ચિત્તને પોતાવિષે લોભાટી થકી લાજનો ત્યાગ કરીને પ્રાર્થના કરવા

મે રમતે ચિત્તં ન માં ત્વં ત્યક્તુમર્હસિ ॥૨૩॥ ગુરુપુત્ર્યાઽર્થિતંસ્ત્વેવં
કામવિહ્વલયા કચઃ । ધર્મવિચ્છ મહાન્ધીરસ્તામુવાચોવિવેકિ-
નીમ્ ॥૨૪॥ અવાચ્યં કિમિદં મદ્રે ! ભાપસે માં મુધા વચઃ ।
ભગિની ગુરુપુત્રી ત્વં લોકશાસ્ત્રવિગર્હિતમ્ ॥૨૫॥ इति प्रत्युदिता
સાપિ તેન ધર્મવિદા તદા । પુનઃ પુનસ્તમેકાન્તે ઇવમેવાઽઽ-
ર્થયત્કુધીઃ ॥૨૬॥ प्रत्याख्यानं प्रकुर्वन्तं मुहुस्तं काममोहिता ।
કુધ્યા શશાપ સા મૂઢા વિદ્યા તે નિષ્ફલાઽસ્તિતિ ॥૨૭॥ प्रति-

લાગી કે-॥૨૨॥ હે વીર ! તમારે વિષે માફ ચિત્ત રમે છે-જે ચિત્ત વિષય-
માત્રથી વિનિવૃત્ત થઇને સ્વયં આત્મસ્વરૂપમાં રમતું હતું તેજ આ ચિત્ત
તે થકી નિવૃત્ત થઇને ખોતેજ તમારે વિષે રમે છે માટે મારા આત્માને
પ્રિયતમ તમો છે તો તમારે વિષેજ એક ચિત્તવાળી મને ત્યાગ
કરવાને તમો યોગ્ય નથી હું તમારી ધર્મપત્ની થવા ઇચ્છું છું, તો
તમે મારા પતિ થાવ. એમા અધર્મપ્રસંગનો લેશ પણ નથી હું
તમોને વિદ્યા અને રૂપથી સર્વથા યોગ્ય છું ॥૨૩॥ આ પ્રકારે કામ-
વિહ્વળ, વિવેકવિહીન, ધર્મયાદાતું હિંસન કરનારી ગુરુપત્નીએ પ્રાર્થના
કરેલો ધર્મજ મહાધીર કય તે ધર્માધર્મના વિવેક વિનાની દેવયાની-
પ્રત્યે ધર્મમાં રહીનેજ ઓછો કે-હે ભદ્રે ! તું ગુરુપત્ની હોવાથી ધર્મથી
મારી ભગિની (બહેન) થઈ, તારૂં ભદ્રજ હું ચાહું છું, તો આ
અધર્મઅધ્યવસાયથી તારૂં ભુકુ ન થાવ, લોકશાસ્ત્ર વિનિહિત, માટેજ
અવાચ્ય એવું વચન કેમ બોલું છું ? અતઃપર આવું અવાચ્ય
વચન મારા પ્રતિ તું બોલીશ નહિ ॥૨૪-૨૫॥ એરીતે તે સમયે ધર્મજ
કયે પ્રતિપેદ કરવા છતાપણુ તે અધર્મઅધ્યવસાય થકી નહિ વિરામ
પામેલી કામાન્ધ કુણ્ડિ તે દેવયાની વારંવાર એકાંતમા આચઢાવિષ્ટ
થઇને કયપ્રતિ પૂર્વોક્ત પ્રકારેજ પ્રાર્થના કરવા લાગી ॥૨૬॥ ધર્મમાં
પરિનિહિત મનવાળા કયે વારેવારે પ્રતિપેદ કરતાં, કદાચિત્ પ્રતિ-
પેદ કરતા કયને ભજ મનોરથવાળી, કામક્રોધના વશપણાને પામેલી
મૂઢ દેવયાનીએ ‘તારી વિદ્યા નિષ્ફળતાને પામો’ એવી શાપ આપ્યો

શક્તા તેન સાપિ મા તે વિપ્રો વરોઽસ્તિવતિ । સ્વર્ગ જગમાથ
 કવો વિમના વિફલશ્રમઃ ॥૨૮॥ અષ્ટોત્તરસહસ્રાબ્દા વયસા
 દેવયાન્યપિ । વયે યયાર્તિ નૃપતિ ક્ષત્રિયં સૈરિણી યથા ॥૨૯॥
 પયં સા હ્યાત્મનિષ્ઠાપિ પુરુષસ્યેક્ષણાદિભિઃ । ભ્રષ્ટા વૃહદ્વ્રતા-
 જ્ઞાતા કુલદેવાતિનિષ્ણપા ॥૩૦॥ પિતુઃ શિષ્યં શ્રાવતુત્યં મૈથુ-
 નાયાઽઽર્થયત્તથા । ધર્મશં બ્રાહ્મણં ધીરમધર્મેણ શશાપ ચ ॥૩૧॥
 સ્યતશ્ચ નીચજાતીયં ચકાર પતિમાત્મનઃ । દુર્લભં બ્રાહ્મણત્વં
 ચ લ્યક્ત્વા ક્ષત્રત્યમાપ સા ॥૩૨॥ સર્વોત્કૃષ્ટં ભૃગુકુલં લાઙ્ગલ્યા-
 માસ સાઽચલા । તપઃકૃચ્છાદિકં તસ્યાઃ શ્રમમાત્રફલં હ્યભૂત્
 ॥૩૩॥ તથૈવ રેણુકા ભાર્યા જમદગ્નેઃ પતિવ્રતા । ગન્ધર્વૈરાજમ-

॥૨૭॥ પછી પ્રકોપ પામેલા કચેપણુ 'તારો વર (પતિ) વિપ્ર નજ
 થાવ' એવો પ્રતિશાપ આપેલી દેવયાનીપણુ દુર્ગતિને પામી તે પછી કચ
 ગુરુકુળવાસનો પરિશ્રમ નિષ્ફળ થતા મનમા બહુ હિલેગ પામીને સ્વર્ગમા
 ગયો ॥૨૮॥ પછી તે દેવયાની પોતાનુ અષ્ટોત્તર સહસ્ર (૧૦૦૮)
 વર્ષ પરિમિત વય વ્યતીત થયુ હતું તોપણુ સૈરિણીની પેઠે ક્ષત્રિય
 જાતીના યથાતિ નૃપતિને વરી ॥૨૯॥ એરીતે આત્મનિષ્ઠ એવીપણુ દેવ
 યાની નરના નિરીક્ષણમાત્રથી વિવેકવિશિષ્ટ થતા બૃહદ્વ્રત થકી પ્રચ્યુતિ
 પામીને કુલટાની પેઠે કામવિહ્વળ અતિ નિર્લજ્જ થઈ ગઈ હતી ॥૩૦॥
 અને તેણીએ પિતાનો શિષ્ય હોવાથી પોતાના બ્રાતાતુલ્ય કચની મૈથુનભાટે
 પ્રાર્થના કરી અને ધર્મશ મહાધીર (ભાટેજ પોતાની મનોવૃત્તિને નહિ
 અનુરૂપ થએલા) બ્રાહ્મણ કચને અધર્મથી (કરણુ વિના) શાપ આપ્યો
 ॥૩૧॥ અને પોતે બ્રાહ્મણોત્તમ શુક્રાચાર્યની પુત્રી હતીપણુ પોતાની જાતિ
 થકી નીચ જાતિના ક્ષત્રિયની ભાર્યા થઈ ભાટેજ એક બ્રાહ્મણભાવને લાગ
 કરીને ક્ષત્રભાવને પામી અને સર્વોત્કૃષ્ટ ભૃગુકુળને કલકિત કરી દીધુ અને
 પોતાનુ મહાતપ કૃચ્છાદિ સર્વ શ્રમૈકરુણવાળુ ક્ષણુમાં કરી દીધુ ॥૩૨-
 ૩૩॥ તેજ પ્રકારે રેણુકા જમદગ્નિ મુનિની ભાર્યા બહુકાળ પાતિવ્રત
 રાખી રહી હતી પણુ કદાચિત્ જળાહરણાર્થે ગંગાનદી પ્રતિ જતા, ત્યાં

દ્રાક્ષીદુદકાર્થં નર્દીં ગતા ॥૩૪॥ તદ્વપદર્શનાત્સાપિ ચક્રે સ્વહૃદિ
તત્સ્પૃહામ્ । પત્યુઃ ક્રોધેન સા પ્રાપદપમૃત્યુવ્યથાં તતઃ ॥૩૫॥
તત્સાદ્ધિઃ વ્રહ્મનિષ્ઠાભિરપિ સ્ત્રીભિઃ કદાચન । પુંવીક્ષણાદિકં
નૈવ કર્તવ્યં સ્વવિનાશકૃત્ ॥૩૬॥ મુમુક્ષવઃ સ્યુર્યા નાર્યસ્તાસ્તુ
સત્સક્તિનો મુખાત્ । આતુઃ પત્યુઃ પિતુર્વાપિ શૃણુયુઃ શ્રીપતેઃ
કથામ્ ॥૩૭॥ માતામહાન્માતુલાદ્વા પુત્રાદ્વાઽપિ પિતામહાત્ ।
તદ્વાર્તાં શૃણુયુર્મત્તયા શ્રુતાં તૈશ્ચ સર્તાં મુખાત્ ॥૩૮॥ શ્રુત્વા ચ
તત્કથા સ્ત્રીભિઃ કીર્તનીયા પરસ્પરમ્ । સંશયે સતિ પુંદ્રારા
પ્રવૃત્તયાઃ સન્ત ઇવ ચ ॥૩૯॥ વિધવામિસ્તથા સ્ત્રીભિઃ કથા
પૌરાણિકી હરેઃ । વિગ્રેણ વાચ્યમાનાઽગ્રે પુંસાં શ્રવ્યા ચ દૂરતઃ
॥૪૦॥ શ્રીકૃષ્ણગુણસમ્યક્ગીતપદ્યાદિપાઠનમ્ । સમીપસમ્બન્ધ-

અનુપમ રૂપસંપન્ન ગંધર્વરાજ ચિત્રરથને બેઠને તેના સૌન્દર્યથી પ્રચળિત
ચિત્તવાળી થતાં તેને વિષે સ્પૃહાવાળી થઇ. તે પાપે કરીને રેણુકા પતિ
જમદગ્નિના પ્રકોપથી અપમૃત્યુ વ્યથાને પામી ॥૩૪-૩૫॥ માટે વિવચ-
વિરક્ત બ્રહ્મનિષ્ઠ એવીપણુ નારીઓએ નરનો નિરીક્ષણાદિ પ્રસંગ ક્યારેય
નજ કરવો, કેમકે તે સ્વધર્મ થકી બ્રહ્મ કર્મેજ રહે ॥૩૬॥ બે મોક્ષાર્ક્ષા
હોય તો નારીઓએ તો સત્સંગી (સંતોના મુખથકી ભગવત્કથાવાર્તા
સાંભળીને ઘેર આવેલા) એવા પતિ કે પિતા કે બ્રાતાના મુખથકી
ભગવત્કથા સાંભળવી ॥૩૭॥ માતામહ-માતુળ-પુત્ર-પિતામહ પ્રમુખ
ખન્ધુઓના મુખથકી તેઓએ સંતોના મુખથકી સાંભળેલી ભગવત્કથા
વાર્તાપણુ સ્ત્રીઓએ ભક્તિથી સાંભળવી ॥૩૮॥ સાંભળેલી તે કૃષ્ણકથાઓ
સ્ત્રીઓએ પરસ્પર કહેવી. તેમાં કોઇ સંશય થાય તો તેજ સંખન્ધિ
પુરૂષદ્વારા સંતોનેજ પુછાવવું ॥૩૯॥ તેજ પ્રકારે વિધવા વનિતાઓએ
સ્વસંખન્ધી પુરૂષોના સમવાયમાં પૌરાણિક વિગ્રે વાંચવા માંડેલી
પૌરાણિકી હરિકથા દૂર પ્રદેશમાં રહીનેજ સાંભળવી ॥૪૦॥ શ્રીકૃષ્ણના
દાડપુય સૌશીલ્ય વાત્સલ્ય વિગેરે ગુણોથી ગુંથેલાં ગીતો તથા પદ્યો
સ્ત્રીઓએ સમીપસંબન્ધવાળા પિતાપ્રમુખ થકીજ ભાલુવાં પસુ ઇતર નર

વતઃ પિત્રાદેઃ કાર્યમેવં તત્ ॥૪૧॥ સ્વગ્રામે વાં પરગ્રામે ધર્મવૈ-
રાગ્યમકિમિઃ । વૃદ્ધા યા યોપિતઃ સ્યુસ્તા માન્યા રાધા રમા
યથા ॥૪૨॥ તાસાં સમાગમઃ કાર્યઃ પ્રાયશોઽન્ મુમુક્ષુભિઃ ।
નારીભિઃ શ્રેયસે સ્વાસાં શ્રેયં તત્પ્રોક્તવર્ત્તમ્નિ ॥૪૩॥ જન્માદ્યમ્યા-
દિપુ હરેસ્તસવેષુ તુ યજ્જનાઃ!! કાર્યં સ્ત્રીભિઃ શૃણુત તત્ સન્મ-
ખલસમાગમે ॥૪૪॥ સતાં વાસસ્થલં યત્રવૃત્ત્યાદૈશ્વેદનાવૃત્તમ્ ।
તર્હિ પિત્રાદિભિઃ સાકં યોપામિસ્તત્ર ગમ્યતામ્ ॥૪૫॥ અનેકશો
જનાનાં ચ સમુદાયેઽથ તત્સ્થલે । સ્ત્રીભિઃ સ્ત્રીપૂવવેષ્યં પુમ્નિઃ
પુંસુ ન શાન્વથા ॥૪૬॥ તત્ર પુંસઃ પ્રતિ હરેઃ કુર્વતાં ચ કથાઃ
સતામ્ । મુખાદૂરસ્થિતામિસ્તાઃ શ્રોતવ્યાઃ સ્ત્રીમિતાવરાત્ ॥૪૭॥

થકી નહિ ॥૪૧॥ સ્વગ્રામમાં કે પરગ્રામમાં જે વનિતાઓ ધર્મ વૈરાગ્ય
અને ભક્તિથી વૃદ્ધા (અધિક) હોય, તે અવસ્થાએ કરીને કનિષ્ઠ હોય
તોપણ માનનીય છે, માટે રાધા રમાને વિવેજ જેમ એમ તે ગુણવૃદ્ધ
વનિતાઓમા મુમુક્ષુ નારીઓએ પ્રણય વિનયે યુક્ત થવું ॥૪૨॥ તેવી ગુણ-
વૃદ્ધ વનિતાઓનો સમાગમ મુમુક્ષુ નારીઓએ અવશ્ય કરવો, કેમકે તેવીનો
સમાગમ સ્ત્રીઓના કલ્યાણમાટે થાય તેવી ધર્માદિવૃદ્ધાએ યોગ્ય કરેલા
ધર્મમાર્ગમાં મુમુક્ષુ નારીએ રહેવું, કેમકે સમાગમનું આજ કળ કલ્હું છે
॥૪૩॥ હે જના ! જન્માદ્યમ્યાદિ દિવસોમાં ભગવદ્દત્તસર્વ પ્રસંગે સંતોનું
મંડળ આવે તો ભગવત્કથાશ્રવણાદિ માટે તે સંતોનો સમાગમ અવશ્યજ
મુમુક્ષુ નારીઓએ કરવો પરં તેમા આ નિયમ રાખવાનો ભણવો-એકા-
કિની કે પિત્રાદિ સમીપ સંબન્ધિજનો વિના નારીઓએ ન જવું. તેમજ
વાડ વંદા વિગેરેથી આવરિત પ્રદેશમાં ન જવું. કિંતુ સંતોનું નિવાસસ્થળ
કોટ દિવો કે વાડ વિગેરે આવરણે વર્તત (છુટું મેદાન) હોય તો ત્યાં
ભગવત્કથાશ્રવણમાટે પિતાપ્રમુખ સંબન્ધિજનોની સાથે સ્ત્રીઓએ જવું
॥૪૪-૪૫॥ સંતોના તેવા નિવાસસ્થાનમાં જઈને અનેક જનોના સમુદા-
યમાં સ્ત્રીઓએ પૃથક્ દૂર સ્ત્રીસમુદાયમાજ બેસીને, પુરૂષોને ઉદ્દેશીને
હરિકથાઓને કરતા સંતોના મુખથકી તે કથાઓ આદરથી સાંભળવી

एवमेव निजग्रामे विनाप्युत्सववासरम् । आगच्छेयुर्यदा सन्तो
महान्तो हि तपस्विनः ॥४८॥ तदानीमपि योपाभिर्जनसङ्घे यथा
पुरा । स्वजनैः सह गन्तव्यं स्यात्तव्यं च यथोचितम् ॥४९॥ वृत्ति-
चप्रावृत्ते स्थाने सतां स्त्रीभिः कदाचन । न प्रवेष्टव्यमित्याद्या
माभिका सर्वयोपिताम् ॥५०॥ मदाद्यां या समुल्लङ्घ्य प्रविशेत्तत्र
निर्भया । कृत्येष सा तु विज्ञेया नारी पापात्मिका भुवि ॥५१॥
दर्शनार्थमपि स्त्रीभिः स्वेष्टदेवस्य कर्हिचित् । गन्तव्यं नैव रात्रौ
तु विना द्वावुत्सवौ जनाः । ॥५२॥ जन्माष्टम्युत्सवो यर्हि मम
जन्मोत्सवस्तथा । तदा स्त्रीभिर्दर्शनार्थं निशि गम्यं सह स्वकैः
॥५३॥ राक्षसाः कामरूपा हि धर्मभ्रंशकरा निशि । चरन्तीति

॥४૬-૪૭॥ એજ રીતે ઉત્સવદિવસથડી અન્ય દિવસેપણુ પોતાના ગામમા
જે ધર્માદિવૃદ્ધ તપોનિષ્ઠ સાધુઓનુ મહળ આવે ત્યારેપણુ પ્રથમની
પેઠે જનસઘ સતે સ્ત્રીયોએ પિતાદિ અનુબન્ધી જનો સાથે જઘને, પૃથક્
દૂર સ્ત્રીસમવાયમા (સ્ત્રીસલામા) યથામર્યાદા બેસીને સતોના મુખ
થડી ભગવત્કથા આદરથી સાભળવી ॥૪૮-૪૯॥ સાધુઓના વાડ વડા
વિગેરેથી વિટાએલા (આતરેલા) વાસસ્થાનમા તો મુમુક્ષુ સ્ત્રીયોએ ભગ
વત્કથાશ્રવણુ માટેપણુ ક્યારેય નજ પ્રવેશ કરવો, તે આ મારી (ધર્મ
રક્ષણુ માટે સકલપ ધારી રહેલા સર્વપ્રશાસક) આજ્ઞા મારા અનુચ્છેદની
આકાંક્ષાવાળી સધવા નિધવા સર્વ વનિતાઓએ અનુપાલન કરવી ॥૫૦॥
જે નારી નિર્ભય-અધર્મ થડી લયને લાગ કરીને મારી ઉક્ત આજ્ઞાનુ
ઉલ્લંઘન કરીને (સતોનુ દર્શન અને ભગવત્કથાશ્રવણુને નિમિત્તભૂત કરીને)
ઢોટ વાડ આદિકથી બધીવાળા સાધુસ્થાનમા પ્રવેશ કરે તે પાપરૂપ
જૂમિમા કુલાજ-અનર્થકારી છે માટે કુલાપ્રાયજ બાણુવી ॥૫૧॥ હે
લક્ષ્મણનો ! રાત્રિએ તો સ્ત્રીયોએ પોતાના ગૃહ થડી બહાર ક્યારેય નજ
જવુ ભગવાનના મંદિરપ્રત્યે તો જન્માષ્ટમી મહોત્સવમા તથા મારા
જન્મમહોત્સવમા રાત્રિએપણુ સ્વેષ્ટદેવના દર્શન કરવા પોતાના બન્ધુજનો
સાથે જવુ તેવા તો બેજ મહોત્સવો છે તો તેએ ઉત્સવો થડી અન્યત્ર તો
ભગવન્મંદિર પ્રત્યેપણુ રાત્રિએ સ્ત્રીયોએ ન જવુ ॥૫૨-૫૩॥ તે બંને ઉત્સ

નમ્ । સર્વથા તૈઃ પ્રકર્તવ્યમિદમુત્ર સુલેપ્સુમિઃ ॥૧॥ ગૃહિણાં ચ
સ્ત્રિયો યાઃ સ્યુસ્તામિઃ પુંસઃ પરસ્ય તુ । પ્રસન્નઃ સર્વથા ત્યાજ્ય
ઉદ્ઘાહ્યાભિર્વિશેષતઃ ॥૨॥ ગૃહસ્થૈરપિ સંત્યાજ્યઃ સંસર્ગો મધમાં-
સયોઃ । પલાન્ડુલશુનાદૈશ્ચ તથા માદકચસ્તુનઃ ॥૩॥ ચાતુર્વર્ણ્ય-

મદાશ્રિત જે પુરૂષો હોય, આલોક પરલોકમાં સુખની સ્પૃહાવાળા તેઓએ
પરદારાનો પ્રસંગ સર્વ પ્રકારે પરિહરવો. તથા તેવી ગૃહસ્થ પુરૂષોની જે
સંધવા સ્ત્રિયો હોય તેમણે પરપુરૂષનો પ્રસંગ સર્વ પ્રકારે પરિહરવો.
અન્યથા દુરંત દુઃસહ દુઃખ આવી પડે. (યદપિ 'પુમ્મિઃ સ્ત્રીમિશ્ર' એમ
સામાન્યપણે નિર્દેશ કરવો યુક્ત છે, તથાપિ 'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા વે સ્યુઃ' એમ
જે ધર્મમાંજ એક ઉપયોગી ગૃહસ્થનો અહીં આદર કર્યો છે તે 'કૃવળ
વિપયભોગ માટેજ ગૃહસ્થ છે' એવી ભાવના કરી કેટલાક અજ્ઞો પશુ-
વૃત્તિને અનુસરીને સર્વોપકારક આશ્રમને પ્રભુશ કરીને પોતે પ્રભુ થઇને
ખીલતોનેપણુ વિનાશ કરે છે, તે યુક્ત નથી આવો વિશેષ મનમાં ધારીને
'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા વે સ્યુઃ' એવો વિશેષ નિર્દેશ કર્યો છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થ
ધર્મમાંજ એક ઉપયોગી કરવું પણુ વિપયભોગમાં નહિ. અથવા-બ્રહ્મ-
ચાર્યાદિ અન્ય આશ્રમમાં નિષ્ઠાવાળાઓને પરદારાના પ્રસંગમાં ગૃહસ્થા-
શ્રમીની અપેક્ષાએ અધિક પાતિત્ય અને અધિક પ્રાયશ્ચિત્ત છે, આવો
વિશેષ કહેવાના અભિપ્રાયથી આ પ્રકરણમાં અન્ય આશ્રમિઓને ગૃહસ્થો
થકી ભુદા પાડવાજ 'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા વે સ્યુઃ' એમ વિશેષ નિર્દેશથી કહ્યું

તદા ગમ્યં સાવધાનામિરેવ હિ ॥૫૪॥ સર્તાં સમાગમસ્ત્રેવ
સ્ત્રીणां નિઃશ્રેયસાય હિ । પારમ્પર્યેણ સાક્ષાદ્ધ કર્તવ્યત્વેન
વર્ણિતઃ ॥૫૫॥ યા આચરિષ્યન્તિ યુવત્ય इत्यમેधिष्यતે પ્રેમ
હરૌ હિ તાસામ્ । સ્થિતિશ્ચ ધર્મેऽપિ ભવિષ્યતીતિ તા વૃત યૂય
ચનિતાઃ સમસ્તાઃ ॥૫૬॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलेत्सवे जनशिक्षायां पुरुषप्रसङ्गादेवयानीदुर्दशानिरु-
पणनामैकपठितमोऽध्याय ॥६१॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—શુદ્ધસ્યા. પુરુષા ચે સ્યુ પરત્વીસક્કવર્જ

વોમા મહિરપ્રતિ રાનિએ જવાના સમયે માર્ગમા સ્ત્રીઓએ સાવધાન રહેવું,
કારણ કે રાક્ષસો યથેચ્છ રૂપ ધારીને ધર્મમાર્ગ થકી ભ્રષ્ટ કરવા રસ્તામા
રાનિએ રખડેછે ॥૫૪॥ મોક્ષાકાક્ષા હોય તો સ્ત્રીઓએ સતોનો સમા
ગમ તો પૂર્વોક્ત પ્રકારે પરપરા-પ્રાતાદિદ્વારા તથા સાક્ષાત-સાથેજ સમીપ
સબન્ધિજનોના સમુદાયમા યથાનિયમ સાધુઓના મુખથકી ભગવત્કથાશ્ર
વણુદ્વારા કરવો ॥૫૫॥ જે યુવતીઓ એરીતે મેં ઉપદેશ કરેલા પ્રકારથી
ધર્મશ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવાનમા પ્રીતિને કરેછે તે યુવતીઓને ધર્મમા નિષ્ઠા અને
કૃષ્ણમા ભક્તિ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામશે અને તેથી નિ શ્રેયસ સિદ્ધ થશે
એમા સશય લેશ નથી કે બક્ષાજનો ! જે તમોને નિ શ્રેયસનો ઉપાય
પુછવાની પ્રેરણા કરનારી હોય તે તમારી સબન્ધિની સમસ્ત વનિતાઓના
પ્રતિ મેં કહેલો આ બધો અર્થ તમો કહો આ અર્થને સાવાળીને મારી
આશામા અનુવર્તેલી તે અબળાઓ પરમ શ્રેયને પામો ॥૫૬॥ ઇતિ શ્રી-
સત્સંગિજીવને તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલેત્સવે જનશિક્ષાયાં
પુરુષપ્રસંગાદેવયાનીદુર્દશાનિરૂપણનામૈકપઠિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૧॥

અધ્યાય ૬૨ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—કે બક્ષાજનો ! શુદ્ધસ્થ ધર્મમા રહેના

૧ આ અધ્યાયમા સુમેષથી શુદ્ધસ્થોના ધર્મ, તેના બલમા પ્રાપ્તિનારિધિ
અને ભગવાનમા પ્રીતિનું સાધન વિગેરેનું નિષ્પન્ન કર્યું છે

નમ્ । સર્વથા તૈઃ પ્રકર્તવ્યમિદમુત્ર સુખેપ્સુમિઃ ॥૧॥ ગૃહિણાં ચ
સ્ત્રિયો યાઃ સ્યુસ્તામિઃ પુંસઃ પરસ્ય તુ । પ્રસન્નઃ સર્વથા ત્યાજ્ય
ઉદ્ઘાહ્યાભિર્વિશેષતઃ ॥૨॥ ગૃહસ્થૈરપિ સંત્યાજ્યઃ સંસર્ગો મદ્યમાં-
સયોઃ । પલાણ્ડુલઙ્ગુનાદેશ્ચ તથા માદકવસ્તુનઃ ॥૩॥ ચાતુર્વર્ણ્ય-

મદાશ્રિત જે પુરૂષો હોય, આલોક પરલોકમાં સુખની સ્પૃહાવાળા તેઓએ
પરદારાનો પ્રસંગ સર્વ પ્રકારે પરિહરવો. તથા તેવી ગૃહસ્થ પુરૂષોની જે
સધવા સ્ત્રિયો હોય તેમણે પરપુરૂષનો પ્રસંગ સર્વ પ્રકારે પરિહરવો,
અન્યથા દુરંત દુઃસહ દુઃખ આવી પડે. (યદપિ 'પુમ્મિઃ સ્ત્રીમિશ્ચ' એમ
સામાન્યપણે નિર્દેશ કરવો યુક્ત છે, તથાપિ 'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા ચે સ્યુઃ' એમ
જે ધર્મમાંજ એક ઉપયોગી ગૃહસ્થનો અહીં આદર કયો છે તે 'પ્રેવળ
વિષયભોગ માટેજ ગૃહસ્થ છે' એવી ભાવના કરી કેટલાક અહો પશુ-
વૃત્તિને અનુસરીને સર્વોપકારક આશ્રમને પ્રણાશ કરીને પોતે પ્રભુષ્ઠ થઈને
ખીલતોનેપણુ વિનાશ કરે છે, તે યુક્ત નથી આવો વિશેષ મનમાં ધારીને
'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા ચે સ્યુઃ' એવી વિશેષ નિર્દેશ કયો છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થ
ધર્મમાંજ એક ઉપયોગી કરવું પણ વિષયભોગમાં નહિ. અથવા-શ્રદ્ધા-
આર્યાદિ અન્ય આશ્રમમાં નિષ્ઠાવાળાઓને પરદારાના પ્રસંગમાં ગૃહસ્થા-
શ્રમીની અપેક્ષાએ અધિક પાતિત્ય અને અધિક પ્રાયશ્ચિત્ત છે, આવો
વિશેષ કહેવાના અભિપ્રાયથી આ પ્રકરણમાં અન્ય આશ્રમિઓને ગૃહસ્થો
થકી જુદા પાડવાજ 'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા ચે સ્યુઃ' એમ વિશેષ નિર્દેશથી કહ્યું
છે) વિવાહયોગ્ય વયમાં વર્તતી (કન્યાવસ્થામાં) બનિતાઓએ સામાન્ય-
પણે પુરૂષપ્રસંગજ પરિત્યાજ્ય છે, કેમકે કામકલુપતાપ્રસંગે કરીને ભાવી
પાતિત્ય અંકુરનો ઉપરોધપ્રસંગ આવતાં ધર્મખીજનોજ વિનાશપ્રસંગ
આવી પડે વિધવાઓએ પણ પુરૂષપ્રસંગ સર્વથા પરિહરણીય છે ॥૧-૨॥
ભતિથી ઉત્કૃષ્ટ કે કનિષ્ઠ એવો ભેદ પાડ્યા વિના તુલ્યપણે સર્વ કોઈ ગૃહ-
સ્થોએ મદ્ય માંસનો પ્રસંગ નજ કરવો (મદ્ય માંસના લક્ષણપરાયણ જનનો
સહવાસ પણ ન કરવો) તથા દુગળી લસણ આદિકનું લક્ષણ નજ કરવું.
તથા યાત્રિકિમિત્ત માદક વસ્તુ હોય તેપણુ ન લક્ષણ કરવું ॥૩॥ હે ભક્ષાઃ !

જનૈર્મક્તા ! સ્વજ્ઞાતેરપિ કહિંચિત્ । નેવોચ્છિષ્ટ મક્ષણીયમગ્નિપ
 ક્ષાદિક વિના ॥૪૯॥ મજ્જાગજ્ઞાદિકેનાનિ તમાલં ત્રિવિધ તથા ।
 મચ્છિત્તો નેવ સેવેત દ્યૂત સ્તેય તથાનૃતમ્ ॥૫૦॥ દુગ્ધ ઘૃત ચ પાનીય
 નૈવ પ્રાદયમગાલિતમ્ । ક્રોધેર્પ્યામાનર્હિસાશ્ચ હાતવ્યા ગૃહિણાપિ
 ચ ॥૫૧॥ દેવાર્થ વાપિ પિતૃર્થ ન કાર્ય જીવર્હિસનમ્ । સ્વર્ગાર્થમપિ
 તીર્થાર્થૌ નાત્મઘાતશ્ચ કહિંચિત્ ॥૫૨॥ મત્સ્યગ્રાહસ્ય યત્ પાપ પળમા
 સામ્યન્તરે ભવેત્ । ઇકાદે તત્સમ જ્ઞેયમપૂતં યો જલ પિનેત્ ॥૫૩॥
 અપૂતજલપાને હિ માસમક્ષણસમ્ભવાત્ । પુરાણે દ્વોષ દત્યુક્ત
 પેય તદ્ગાલિત જલમ્ ॥૫૪॥ સાસારિકપદાર્થેષુ ન વિપજ્ઞેત મૂઢવત્ ।

આરેય વર્ણુના જનોએ સમ્મતીયનુ પણ ઉચ્છિષ્ટ (જમતા ખાટી રહેયું)
 આરેયપણુ નજ જમણુ દેવળ અગ્નિથી (જળાદિકના સળખ વિના)
 જે પકવ કરેલું ધાણી આદિક હોય તેમા આ દોષ નથી આદિ શબ્દથી
 ક્ષણતુલ્યપણે ધર્મશાસ્ત્રમા કહેલું ઘૃતપકવાનાદિકનુ ચાલુ કરી લેયું 'પૂન
 વક પય વક વક કેવલશક્તિના । તદસ જલવદ્વાસ મુનિ કાલ્યાણનોઽમ્ભવી'
 એવી સ્મૃતિ છે ॥૪૯॥ મદાગ્નિત ગૃહિજન લાગ્ય ગાળે અકીલુ તમાકુ આ
 દિકનુ સેવન નજ કરે તથા દ્યૂતાદિ વ્યસનને નજ સેવે તથા ઓરી અસ
 લને દરથીજ પરહરે ॥૫૦॥ ગૃહસ્થજને પણ નરન્ના દારૂભૂત ક્રોધ ઈર્ષ્યા
 માનઆદિકનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો દુધ ઘૃત અને જળ વસ્ત્રથી ગાળ્યા
 વિના નજ પિયુ ॥૫૧॥ જે પામરોએ દેવના ઉદ્દેશથી પ્રાગ્નિહિસા કરાય છે
 તે નજ કરવી તથા જે આ અજ્ઞાનિઓનો આચાર સ્વર્ગપ્રાપ્તિમાટે પ્રયાગાદિ
 તીર્થ ક્ષેત્રાદિમા પ્રાણુલ્યાગરૂપ છે તેતો સર્વથા અનર્થમૂળભૂત હોવાથી નજ
 કરવો ॥૫૨॥ નિરતર જ માસપર્વત મત્સ્યોને મારતા પારાધીને લેટયું પાપ
 થાય તેટલું પાપ એકવાર ગાળ્યા વિનાનું જળ પિવાથી થાય વળી ગાળ્યા
 વિનાના જળપાનમાં માંસમજણુનો સક્ષવ હોવાથી માંસમજણુ તુ ય પાપ
 થાય પુરાણમા આટલો દોષ કહ્યો છે માટે વખથી ગાળ્યા વિનાનું જળ
 નજ પિવે ॥૫૩-૫૪॥ શબ્દાદિ પ્રાકૃત અર્થોમાં મૂઢની પેઠે આમન ન થાય
 થાય તોતે પશુધર્મી હોઈને પુરુષાર્થમાનને નાલાયક થાય છે માટે ગૃહાથ

સત્ત્વ ક્ષેદં પ્રકુર્વાતિ વિશેષેણ ગૃહાશ્રમી ॥૧૦॥ અચ્છેદ્યૈરપિ
શસ્ત્રાદ્યે. પાશૈઃ સાંસારિકૈર્દંડમ્ । નિવદ્ધમપિ સન્તોઽન્ મોચયન્તિ
જનં કિલ ॥૧૧॥ સ્વધર્મસ્થગૃહસ્થેભ્યસ્ત્યાગિભ્યશ્ચ વિશેષતઃ ।
ઠુણ્ણવાર્તાશ્રુતિઃ કાર્યા ગૃહસ્થૈસ્તુ મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૨॥ ગૃહીયાદ્યો
ધનં ત્યાગી વાર્તા કુર્યાચ્ચ યઃ સ્ત્રિયા । તસ્માદ્વાર્તા હરેઃ શ્રુત્વા ગૃહી
ચાન્દ્રાયણં ચરેત્ ॥૧૩॥ સ્વશ્રામે ધર્મવૃદ્ધસ્ય ગૃહે સાયં સમેલ્ય ચ ।
તદ્ધામકીર્તનં કાર્યં તત્કથાશ્રવણં તથા ॥૧૪॥ તન્મન્ત્રજપમાલાનાં
યથાશક્તિ નિરન્તરમ્ । સઙ્ગુઘાયા નિયમઃ કાર્યઃ સર્વૈરપિ ગૃહસ્થિતૈઃ
॥૧૫॥ ઉપવિશ્ય તથૈવાન્તે ધ્યાત્વા પ્રત્યહમેવ તમ્ । કર્તવ્યા
માનસી પૂજા મનોમલયિશોધની ॥૧૬॥ વર્ણાશ્રમોચિતં સ્વસ્ય વેદેન

મમા રહેલો જન સતોને વિષેજ વિશેષ ક્ષેદ કરે કારણ કે સતોજ ક્ષોકમા
ખડ્ગાદિ આયુધોવડેપણુ ન છેદી શકાય એવા સાંસારિક પાશો (પુત્ર કળત્ર
મિત્રાદિકમા ક્ષેદ૩૫ દોરી)એ કરીને વૃઠપણે બધાએલાપણુ જનને તેથકી
છોડાવા માટે સમર્થ છે ॥૧૦-૧૧॥ મુમુક્ષુ ગૃહસ્થોએ ધર્મનિષ્ઠ ગૃહસ્થોના
સુખથકી અને વિશેષપણે ત્યાગિઓ થકી ભગવાનની કથા વાર્તા સાંભળવી
॥૧૨॥ જેતો દેવળ ત્યાગિવેપધારી હોઇને ધનનો સમ્બંધ કરે અને
સ્ત્રીસાથે વાર્તા કરે તેવા અર્થકામપરાયણુ આલાસમાત્ર ત્યાગિજન
થકી ભગવત્કથાને સાંભળતો ગૃહસ્થ જન પાપથી લેપાય છે તે પાપના
પરિહાર માટે ગૃહસ્થ આદ્રામણુ મત કરે (માટે તેવા ત્યાગીના સુખથકી
ભગવદ્વાર્તા ન સાંભળવી એવો ભાવાર્થ છે) ॥૧૩॥ પોતાના ગામમા ભગ
વન્મદિર ન હોય તો ધર્મવૃદ્ધ ભક્ત ગૃહસ્થના ઘરમા સાવસમયે સમસ્ત
સત્સગિઓએ લોગા થઇને ભગવાનના નામનુ કીર્તન તથા તેમની
કથાનુ શ્રવણુ પ્રીતિથી કરવુ ॥૧૪॥ તથા સર્વ કોઈ ગૃહિજનોએ યથાશક્તિ
નિત્ય શ્રીકૃષ્ણના અષ્ટાક્ષરાદિ મનની જપમાળાઓની સખ્યાનો નિયમ
કરવો અર્થાત્ 'શ્રીકૃષ્ણમત્રેત્યારણુપૂર્વક હું આટલી માળા પ્રતિદિન
દેરવીશ' એવો નિયમ રાખવો ॥૧૫॥ તથા પ્રતિદિન શ્રીકૃષ્ણની માનસી
પૂજા ધ્યાનપૂર્વક એકાતમાજ એસીને કરવી કારણ કે તે માનસી પૂજા

વિહિતં તુ યત્ । કર્મપદ્મં દ્વિજેસ્તચ કાર્યં ભક્તિસમન્વિતમ્ ॥૧૭॥
 સ્વધર્મસ્ય હ્યુતૌ કાપિ જ્ઞાતે વા પાપકર્મણિ । નિષ્કૃતિસ્તસ્ય
 કર્તવ્યા સર્વેરપિ મદાશ્રિતૈઃ ॥૧૮॥ અજ્ઞાનાત્તુ સદૃત્પાપે કૃતે કર્મણિ
 વે જના । । મન્વાદિભિઃ સ્મૃતઃ પૂર્વે પ્રાયશ્ચિત્તવિધિર્નૃણામ્ ॥૧૯॥
 પ્રાયશ્ચિત્તં ચિકીર્ષુર્ધર્મભક્તસ્ય ધૈનસઃ । જ્ઞાત્વા સ શરણં ગચ્છે-
 ત્પર્પવં સંયતાશ્ચલિઃ ॥૨૦॥ દશ વા સપ્ત પચ્છાપિ ત્રયો વાઽધ્યાત્મ-
 વિત્તમઃ । ધર્મનિષ્ઠા સત્યપરા સન્તઃ પર્વદ્મકીર્તિતા ॥૨૧॥ નૈવ

સકળ મનોમળને સમૂળ નિનાશ કરનારી છે ॥૧૬॥ જે વર્ણાશ્રમોચિત
 શ્રુતિસ્મૃતિવિહિત જ્ઞાનાદિ પદ્ કર્મો છે તેપણુ દ્વિજ-ત્રૈવર્ણિક ગૃહસ્થોએ
 પ્રતિદિન અપ્રમાદથી ભગવદ્ભક્તિસહિત કરવા ભક્તિરહિત આશ્રમધર્મ
 જે આ લોકમાથી પરલોકમા અને પરલોકમાથી આ લોકમા જવા આવ
 વાના પરિશ્રમમાત્ર ફળવાળો છે તેથી કરીને અર્થવિશેષ નથી તેમ આ
 શ્રમધર્મે રહિત ભક્તિમાત્ર થકીપણુ કરીને અર્થ નથી કેમકે ભક્તિપરિ
 પાકના અસભવથી નિઐયસની સિદ્ધિ થતી નથી માટેજ શ્રુતિ 'વિષ્ણુ
 ચાવિષ્ણા ચ યસ્તદ્વેદોભય સદ્' 'અન્ધ તમ પ્રવિશન્તિ યેઽવિષ્ણુમુપાસતે ।
 સત્તો મૂય દ્વય તે સમો ય ઽ વિષ્ણુર્મા રતા' એમ કહે છે ॥૧૭॥

અજ્ઞાનથી સ્વધર્મનો ભગ થઈ ભય કે પ્રમાદથી કોઈ પાપ કર્મ થઈ
 ભય તો તેમા શાસ્ત્રવિહિત પ્રાયશ્ચિત સર્વ કોઈ મારા આશ્રિતોએ
 આદરથી કરવું ॥૧૮॥ હે જના । અભણુથી એકવાર પાપરૂપ કર્મ કર
 વામા પ્રાચીન મન્વાદિ સ્મૃતિકારોએ નરોને પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ કહ્યો છે
 ॥૧૯॥ જે જન ધર્મભંગનુ કે કરેલા પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા ઇચ્છતો
 હોય તે જ્ઞાન કરીને, જે હાથ ભેડીને પર્ષદ (સલા) ને શરણુ પ્રથમ ભય
 કેમકે પરિવદની અનુજ્ઞા નહિ મેળવીને કરેલા પ્રાયશ્ચિત્તથી પાપનો પરિ
 હાર થતો નથી ॥૨૦॥ તેમા પ્રથમ પરિવદનું વક્ષણુ કહુંધુ-ધર્મનિષ્ઠ સત્ય
 પરાયણુ સદાચરણુશીલ એવા દશ કે સાત કે પાંચ કે ત્રણ પાણુ શ્રોત્રિય
 દ્વિજો પરિવદ કહી છે અધ્યાત્મવિદોનો અગ્રેસર (પ્રમદર્શી) ધર્મશાસ્ત્ર
 એકપણુ દ્વિજ પર્ષદ કહી છે ॥૨૧॥ જનસખ્યાની અધિકતામાત્રથી પરિવદ

લક્ષેણ મૂર્ખાણાં નચૈવાધર્મવાદિનામ્ । પર્યદ્ભવેન્ન લુબ્ધાનાં ન ચાપિ
પક્ષપાતિનામ્ ॥૨૨॥ ન સા વૃદ્ધૈર્ન તરુણૈર્ન સુરૂપૈર્ધનાન્વિતૈઃ । ત્રિ-
ભિરેકેન પર્યત્સ્યાદ્દિદ્વિર્વિદુપાપિ વા ॥૨૩॥ શ્રુતાધ્યયનસમ્પન્નઃ
સત્યવાદી જિતેન્દ્રિયઃ । સદા ધર્મરતઃ શાન્તો યઃ સ પર્યત્સ્યમર્હતિ
॥૨૪॥ વયસા તનવોઽપિ સ્યુર્યદિ ધર્મવિદો દ્વિજાઃ । ત એવ વૃદ્ધા
વિશેયા ન મૂર્ખાઃ પલિતા વૃથા ॥૨૫॥ યત્ સત્યં તત્ર ધર્મો હ્યધર્મ-
સ્તિત્વતરત્ર ચ । ધર્મો જયતિ નાધર્મઃ સત્યં જયતિ નાનૃતમ્ ॥૨૬॥
નિષ્કૃતૌ વ્યવહારે ચ વ્રતસ્યાદેશને તથા । ધર્મ વા યદિ વાઽધર્મ
પર્યદ્દત્તપ્રાહ તદ્ભવેત્ ॥૨૭॥ જ્યોતિષં વ્યવહારં ચ પ્રાયશ્ચિત્તં ચિકિ-

ન થાય. જેઓ મૂખો હોય, જેઓ અધર્મવાદીઓ હોય, જેઓ લોભીયા
હોય, જેઓ પક્ષપાતિઓ હોય, તેવા લાણ જલુ લેગા થાય તેણે કરીને
પણ પરિપદ નજ સિદ્ધ થાય ॥૨૨॥ કેવળ વયોમાત્રથી વૃદ્ધ કે કેવળ તરુણ
કે કેવળ રૂપસખત કે કેવળ ધનસખત બહુ જનો ટોળે મળવાથી પણ
સલાની સિદ્ધિ થતી નથી ધર્મરહસ્યને જાણનારા ત્રણ પડિતોએ કરીને
અથવા અધ્યાત્મજ્ઞાનવાળા એકપણ પડિતે કરીને તે સલા કહી છે ॥૨૩॥
જે શ્રુતાધ્યયનસંપન્ન સત્યવદનશીલ જિતેન્દ્રિય ધર્મકનિષ્ઠ શાન્ત હોય
તેજ સત્ય થવાને લાયક છે ॥૨૪॥ અવસ્થાએ કરીને કનિષ્ઠ હોય પણ જે
દ્વિજો ધર્મજ્ઞ હોય તેજ વૃદ્ધો (સત્તાસદ થવાને લાયક) અહીં માન્યા છે
પણ વૃથા માથે પળીયા આવી ગએલા મૂખો વથે કરીને અલ્પધિક હોય
તથાપિ તેઓ અહીં વૃદ્ધો માન્યા નથી ॥૨૫॥ પરિપદનું પ્રધાન લક્ષણ
આજ છે, શુ^૨ તો સત્ય છે જે સત્યાગા સત્ય છે ત્યાજ ધર્મ છે જે
સત્યામા અસત્ય છે ત્યા તો અધર્મજ છે માટે સત્યજ જય પામે છે, અ-
સત્ય જય પામતું નથી (ધર્મ જય પામે છે અધર્મ જય પામતો નથી)
॥૨૬॥ ધર્મનિર્ણયમા પ્રવર્તેલી પરિપદ પ્રાયશ્ચિત્ત, વ્યવહાર અને મતના
નિર્ણયપ્રસંગે 'આ ધર્મ છે, આ તો અધર્મ છે' એમ જેને કહે તેજ ધર્મ
કે અધર્મ છે એટલે ધર્મ કે અધર્મ જે પરિપદે કહ્યો હોય એજ વ્યવ-
હાર થાય માટે ધર્માધર્મસ્વરૂપનો નિર્ણય પરિપદના અનુમતથીજ

ત્તિસતમ્ । અજાનન્યોઽન્યથા બ્રૂયાત્સ મહાપાતકી ભવેત્ ॥૨૮॥
 પર્વદુષ્ક્રિયાચારાત્પાતકી તુ ભવેચ્છુચિઃ । તત્રોક્તો યદ્યધર્મઃ
 સ્યાત્પર્વત્તેન તુ લિપ્યતે ॥૨૯॥ તસ્માત્સત્યં સમાશ્રિત્ય ધાર્મિકૈઃ
 પાપમીરમિઃ । ધર્મં યથા હિ વક્તવ્યઃ પર્વદ્વિગ્રેન ચેતરઃ ॥૩૦॥ સ્ત્રીણાં
 ચ યાલવૃદ્ધાનાં સ્ત્રીણાનાં કુશરીરિણામ્ । ઉપવાસાદ્યશક્તાનાં
 કર્તવ્યોઽનુગ્રહશ્ચ તૈઃ ॥૩૧॥ જ્ઞાત્વા દેશં ચ કાલં ચ વયઃ સામ-
 થ્યમેવ ચ । કર્તવ્યોઽનુગ્રહઃ સદ્વિગ્રાહણૈર્ધર્મમેદિમિઃ ॥૩૨॥

કરવો, પણ પોતે એકલા પડિતેપણુ ન કરવો ॥૨૮॥ જેતો જ્યોતિષ-મુહૂર્ત
 નિર્ણયાદિ, વ્યવહાર-અણાદાનાદિ દાવાઓનો નિર્ણય, પ્રાયશ્ચિત્ત-બ્રહ્મ
 હત્યાદિ પાપ પ્રાયશ્ચિત્તનો પ્રકાર અને ચિકિત્સિત-રોગનિવૃત્તિના ઉપાય-
 ભૂત શુદ્ધપૂત્રદિવિધાન કે રોગપ્રશમનના ઉપાયભૂત ઔષધનો પ્રકાર તે તે
 શાસ્ત્રને અનુસારે તેનું તેનું યથાર્થપણું નહિ જાણીને વિપરીતપણે કહે અને
 જે તો જાણુવા છતાં પડિતપણાના અભિમાનથી અંધ થઈને સ્વયં વિપ-
 રીતપણે કહે તે બંને પુરૂષ મહાપાતકી થાય છે, માટે પરિપદેપણુ નિર્ણય
 કરીનેજ કહેવું ॥૨૮॥ આટલો અહીં વિશેષ જાણવો-પાતકી તો પરિપદ
 વિપ્રના કહેવા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત આચરવાથી પાપમાથી પ્રમુક્ત થાય છે
 પ્રાયશ્ચિત્તોપદેશમા પરિપદ જે અન્યથા કહે તો તે અધર્મથી તો પરિ-
 પદજ લેવાય છે ॥૨૯॥ માટે પાપાચરણથી ભય પામનારા, ધર્મમાજ
 દૃઢ નિષ્ઠાવાળા, સભાસદ વિગ્રોએ સત્યનો સમાશ્રય કરીને ધર્મજ કહેવો
 અધર્મતો નજ કહેવો ॥૩૦॥ અમળાઓ, બાળો, વૃદ્ધો, વ્યાધિ વિગેરેથી
 સ્ત્રીશુ શરીરવાળા, ગળતો કોઠ વિગેરેથી કુત્સિત શરીરવાળા અને ઉપ-
 વાસાદિ કરવામાટે અશક્ત એવા જનોની ઉપર યથાશક્તિ ગૌણપક્ષથી,
 પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપદેશ આપનારા સભાસદ બ્રાહ્મણોએ અનુગ્રહ કરવો અ-
 થાત્ અનુગ્રહથી તેમનાથી અર્થ શકે એવો પ્રાયશ્ચિત્તોપદેશ કરવો ॥૩૧॥
 સદૈવ ધર્મતત્ત્વવેદી ધર્મકનિષ્ઠ પરિપદ વિગ્રોએ દેશ-હિમચગિરિનજીક
 વર્તી વિગેરે, કાળ-શીયાળો આદિક, વય-દશ વર્ષાદિક થકી ન્યૂન અંશી
 વર્ધથી અધિક આદિક, સામર્થ્ય-ધનદાન તપશ્ચર્યાદિકમા શક્તિ વિગેરે,

લોભાન્મોહાદ્વ્યાન્મૈત્ર્યાદિ કુરુંરુગ્રહમ્ । નરકાન્ યાન્તિ તે
 મૂઢા રૌરવાન્નાત્ર સંશયઃ ॥૩૩॥ ધાર્મિકૈરેવ મન્વાદૈર્ધર્મચિદ્ધિઃ
 પુરાતનૈઃ । ધર્મઃ પ્રોક્તોઽસ્તિ ન ત્વન્યૈસ્તતો વાચ્યો વિચાર્ય સઃ
 ॥૩૪॥ દેશાચારં કુલાચારં ગ્રામાચારં વિબુદ્ય ચ । શાસ્ત્રાચારઃ
 પ્રવક્તવ્યઃ સહસ્રા ન તુ કર્હિંચિત્ ॥૩૫॥ પર્પદુક્તપ્રકારેણ પાતકી
 વ્રતમાચરેત્ । તેનૈવ હિ મયેચ્છુદ્ધસ્ત્વન્યથા નરકં વ્રજેત્ ॥૩૬॥
 રહસ્યપાપકર્મા તુ શાસ્ત્રં દૃષ્ટ્વા સ્વયં બુધઃ । યથોક્તનિષ્કૃતિં કુર્યા-
 દન્યસ્ત્વાપૃચ્છ્ય સહુધમ્ ॥૩૭॥ વાલસ્ય નૈવ પષ્ટાન્દાત્પૂર્વં પાત-
 વિચારીને અનુચલથી પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપદેશ કરવો ॥૩૮॥ દેશ કાળાદિકનો
 વિચાર કર્યાવિના ધનાદિલોભથી કે શાસ્ત્રાર્થમોહથી કે અળિષ્ટના ભયથી
 કે મિત્રભાવથી જો અનુચલ કરે તો તે મૂઢ સલાસદ વિગ્રા રૌરવ નરકોને
 પામેછે. એમા સશય નથી ॥૩૯॥ ધર્મદર્શી ધર્મનિષ્ઠ પુરાતન મન્વાદિ
 સ્મૃતિકારોએજ ધર્મોપદેશ કર્યો છે, પણ ખીલ અધાર્મિકાદિકોએ નથીજ
 કર્યો. માટે ધર્મજ્ઞોએજ જહુ વિચાર કરીને ધર્મ કહેવા યોગ્ય છે પણ ઈતર
 નામમાત્ર પેડિતોએ કહેવા યોગ્ય નથી ॥૪૦॥ તેમાં પણ દેશાચાર
 કુળાચાર ગ્રામાચાર વિગેરેનો વિચાર કરવાપૂર્વક શાસ્ત્રથી ધર્મનિર્ણય
 કરવો પણ સહસ્રા-દેશાદિકના આચારનો વિચાર કર્યાવિના એકદમજ
 શાસ્ત્રથી ધર્મનિર્ણય ક્યારેય પણ ન કરવો ॥૪૧॥ પાતકી પુરૂષ પરિ-
 પદના કહેવા પ્રમાણેજ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે. તેથીજ શુદ્ધ-પાપપ્રમુક્ત થાય.
 અન્યથા આચરે તો તે પાતકી થાય. અને પરિપદની આરાના આતિ-
 લંઘનથી થએલા પાપથી પણ લેપાય. તેણે કરીને નરકને પામે ॥૪૨॥
 જો કરેલુ પાપ રહસ્ય હોય (વિખ્યાત થયું ન હોય) અને પોતે
 પાપકર્તા બુધ-ધર્મરહસ્યને જાણતો હોય તો શાસ્ત્ર થકી પ્રાયશ્ચિત્તને
 જાણીને યથોચિત્ત આચરે. જો સ્વયં ધર્મશાસ્ત્રજ્ઞ ન હોય તો પોતાને
 અનુકૂળ ધર્મજ્ઞ કોઈ સત્પુરૂષને પામીને તેમના થકી પ્રાયશ્ચિત્તને
 જાણીને તેમના કલા પ્રમાણે કરે ॥૪૩॥ જદા વર્ષ થકી પૂર્વ વયમાં
 વર્તતા (પાપમા વર્ષપર્યંતના) આળકને પાપપ્રસંગ નથી અને રાજદંડ-

કમસ્તિ હિ । ન રાજદણ્ડસ્તસ્યાસ્તિ પ્રાયશ્ચિત્તં ન વિચતે ॥૩૮॥
 ઝનૈકાદશવર્ષસ્ય પશ્ચવર્ષાત્પરસ્ય ચ । પ્રાયશ્ચિત્તં ચરેન્જ્ઞાતા પિત્રા-
 દિર્ધા ગુરુઃ સ્વયમ્ ॥૩૯॥ એકાદશાબ્દતો ઘાલઃ પોઢશાબ્દાવધિ
 સ્વયમ્ । પ્રાયશ્ચિત્તાર્થં કુર્વૌત વૃદ્ધરોગિસ્ત્રિયસ્તથા ॥૪૦॥ પાપનિ-
 પ્ફુતિકર્તૈવ પુમાન્ સ્ત્રી ચૈતિ સદ્રત્તિમ્ । તદકર્તા તુ નિર્યાન્તી-
 ચ્ચયોનીશ્ચ યાતિ હિ ॥૪૧॥ કૃત્વા યો દુષ્કૃતં તસ્ય નૈવ કુર્વૌત
 નિપ્ફુતિમ્ । તત્સજ્ઞાદપિ પાપં સ્યાદતઃ કાર્યો ન સોઽપિ ચ ॥૪૨॥
 ગૃહસ્થૈસ્ત્યાગિભિશ્ચાપિ યોપાભિશ્ચ યથોચિતમ્ । સ્વપાપનિપ્ફુતિં
 કૃત્વા પાલ્યાઃ સ્વનિયમા દ્વદશમ્ ॥૪૩॥ સાંસારિકે સુખે તુચ્છે

પ્રસંગ નથી માટે તેવા બાળકને પ્રાયશ્ચિત્ત છેજ નહિ ॥૩૮॥ પાપમા
 વર્ષથી ઉપરની તે દશમા વર્ષના અંતમુધીની વયમાં વર્તતા બાળકને તો
 પાપપ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા તેના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત તે બાળકનો પિતા ભાતા
 આદિક કે સ્વયં ગુરૂ તેને માટે કરે (ગૃહસ્થનું પિતાવિગેરે અને ત્યાગિનું તો
 ગુરૂ કરે એવો અર્થ બાણવો) ॥૩૯॥ અગીયારમા વર્ષને પ્રારંભીને પંદરમા
 વર્ષના અંતમુધીનો બાળક યોને વિદિત પ્રાયશ્ચિત્તના અર્ધાંશ આચરણુથી
 શુદ્ધ થાય છે, તથા વૃદ્ધ (એંશીથી અધિક વર્ષનો) રોગી અને સ્ત્રી વિદિત
 પ્રાયશ્ચિત્તના અર્ધાંશ આચરણુથી શુદ્ધ થાય છે, 'મરીતિર્વસ્તુ વર્ષાણિ વાલો
 વાપ્સૂનવોદ્ધતાઃ । પ્રાયશ્ચિત્તાર્થમહંન્તિ દ્વિયો રોગિણ ઇવ ચ ॥' એવી
 સ્મૃતિ છે ॥૪૦॥ તે તે પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને જે નરનારી આચરે છે તે
 સદ્ગતિને પામેજ છે. જે નરનારી પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે નહિ તે તો
 નરકોને અને નીચ યોનિને પામેછે ॥૪૧॥ જે જન પાપકર્મને કરીને તેનું
 પ્રાયશ્ચિત્ત નજ કરે તે પાપીના પ્રસંગ થકી બીજે જનપણુ પાપથી લેપાય
 છે, માટે તેવાનો સગ પણુ નજ કરવો ॥૪૨॥ મદાશ્રિત ગૃહસ્થોએ તથા
 ત્યાગિઓએ કોઇ પાપનો પ્રસંગ આવતાં યથોચિત પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને
 પોતાના વર્ણાશ્રમાચારનિયમો દૃઢપણે પાળવા. તેજ રીને સ્ત્રિયોએ પણ
 કૃત પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને પોતાના નિયમો પાળવા (આ પ્રાયશ્ચિત્તનો
 પ્રપચ પચમ પ્રકરણુ થકી બાણવો) ॥૪૩॥

ત્યક્ત્વાऽऽસક્તિં સદા જનૈઃ । વાસુદેવે વિધાતવ્યા રતિઃ સર્વેર્મદા-
શ્રિતૈઃ ॥૪૪॥ સા તુ સ્યાચ્છ્રદ્યા નિત્યં સ્વધર્માચરણેન ચ । જિજ્ઞા-
સયા તન્મહિમ્નો યોગેનાધ્યાત્મિકેન ચ ॥૪૫॥ તદ્ગત્તાનાં સેવનેન
તત્કથાશ્રવણેન ચ । શ્રીદ્રવ્યરસસક્તાનાં સદ્ગત્યાગેન સર્વથા ॥૪૬॥
અન્યત્ર તદ્ગુણેભ્યઃ સન્તોષેનાપ્યહિંસયા । તત્કીર્તનેન ચ યમૈર્નિ-

એરીતે પ્રાયશ્ચિત્તને કરનારા અને ધર્મમાર્ગને અનુસરનારા સમસ્ત મદા-
શ્રિત જનોએ તુચ્છ-શ્વાન સૂકરાદિ નરક યોનિઓમાંપણુ પ્રાપ્ત હોવાથી
અતિતુચ્છ સાંસારિક ક્ષેત્ર પુત્ર કુળત્ર મિત્ર આદિકમાં અત્યાસક્તિનો ત્યાગ
કરીને, નિરવધિ દયાના નિધિરૂપ, સર્વ પ્રકારે સર્વના અન્ધુરૂપ, સકળ કુળને
આપનારા, સર્વના પરમ મુહુર્ત, ભગવાન્ શ્રીવાસુદેવમાં નિરંતર રતિ-પ્રીતિ
કરવી ॥૪૪॥ શ્રીવાસુદેવમાં કરવા યોગ્ય રતિનાં સોળ સાધનો કહેછે—તે
પરા પ્રીતિતો પરમાનંદમય પરમાત્મામાં પરા શ્રદ્ધાથી, ભગવાનના આરાધન
બુદ્ધિથી નિત્ય અનુધ્યાન કરાતા ધર્મથી, સંતોષથી વારંવાર ભગવાનના સ્વ-
રૂપ-રૂપ-ગુણ-વિભૂતિ વિષેરેના માહાત્મ્યની છતાસાથી અને આધ્યા-
ત્મિક યોગ—યોગમાં બે પ્રકાર છે, એક પરમાત્મયોગ અને બીજો આત્મ-
યોગ છે, ભગવાનના દિવ્ય મંગળ વિચિત્રનું જે અનુધ્યાન તે પરમાત્મયોગ
કહેવાય અને ભગવાનની દાસતામાંજ એકરસ આત્મસ્વરૂપનું અનુધ્યાન
તે આત્મયોગ કહેવાય, તે બંને મળીને એક સાધન આધ્યાત્મિક યોગથી
પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામે છે. એરીતે પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતાં પામતાં પરિ-
પાકવિશેષને પામીને પરાનુરાગપર્યંત પહોંચે તે પરા ભક્તિ કહી છે
॥૪૫॥ તથા ભગવદ્ભક્તોના સેવનથી અને ભગવત્કથાના શ્રવણથી વૃદ્ધિ
પામે છે. તેમાં પ્રથમ ઉપાય તો શ્રીદ્રવ્યરસમાં લોભીયાઓના સંગનો
ત્યાગ છે, માટે પ્રથમ તેઓનો સંગ સર્વથા તજવો ॥૪૬॥ તથા તે ભગ-
વાનના ગુણો થકી અન્યત્ર-શબ્દાદિ વિષયોમાં સંતોષ-અલંબુદ્ધિથી થતા
વૈતૃષ્ણ્યથી તથા અહિંસા-પ્રાપ્તિમાત્રમાં સૌહાર્દથી તથા ભગવાનના ગુણ-
કીર્તનથી તથા આદિસાદિ દ્વાદશ નિયમો અને શૌચાદિ દ્વાદશ નિયમોએ
કરીને તથા અનિદા-પરવિષે ગુણમાવર્ણનથી તથા શીતોષ્ણાદિ દ્વન્દ્વની

શરણે ભવભયહરણે વહુતરકરણાલયે । સુપકરચરિતે મુનિ
ચરત્રિદિતે ગુણગણવરુણાલયે રમતાં ॥૨૧॥ ધૃતસિતવસને કૃત
મિતહસને રચિરચિકુરરાજિતે । શશિનિભવદને દ્યુતિજિ
તમદને સકલસુરસભાજિતે રમતાં ॥૨૩॥ પ્રયિતતનયને ક્ષણ
જિતજયને વિવિધકુસુમદ્વારકે । તતતરદલિકે કૃતવરતિલકે

રાધોને વિસારી દધને પ્રસન્ન થાઓ છો, કેમકે તમો નિરવધિ નિષ્પધિ
કરૂણાના નિધિ છો વળી તમારા જ્ઞાન શશ્વિ આદિઃ કલ્યાણ ગુણો અસ
ખ્યાત છે તથા તમારૂં તે ગુણોને અનુગુણ દિવ્ય ચરિત્ર શ્રોતા જનોને
મહાસુખ આપનારૂં છે આવા દિવ્ય ચરિત્રવાળા, સર્વના સાચા સખા,
સુખમય આપને પરાશરાદિક તથા મગીચ્યાદિક મુનિવરો ભરો છે
તેમણે તમો યથાર્થપણે બણ્યા છે 'સત્તત્તમણે' એવો પાઠ હોય તો જે
આપના પ્રીણુનલક્ષણુજ સમય મળે (યજ્ઞો) સર્વન સદા પ્રવર્તે છે
એટલે સર્વોત્તરાત્મા સર્વશરીરક આપજ તેતે યજ્ઞાદિક કર્મોવડે આરાધન
કરાઓ છો અથવા નિરતર નિષ્ક્રયાગાદિ મખ-યજ્ઞોને પ્રવર્તાવનારા છો
॥૨૧॥ હવે જગદ્ગુપકારાર્થે માનુષ યેને સમલકૃત કરી રહેલા બગવાનની
દિવ્યાકૃતિ શોભાને સ્મરણ કરતા યમ પ્રાર્થના કરેછે—મહાસવડે મધુર
મુખકમળવાળા, અતિમુર શિર કેશવડે સમનકૃત, પૂર્ણચંદ્રવત્ આહ્વાદ
કારી વદનવાળા, કામદેવને તિરસ્કાર કરનારી શરીરકાલિથી સમલકૃત,
વિશાળ નિલોચનવડે વિરાજમાન, કિંચિત્ ઉચ્ચત વિશાળ ભાવથી શોભ
માન નિશાળ ભાવમાં કરેના હૃદયમયદ્રકે સરિત ઉર્ધ્વપુક તિલકવડે અન
કૃત, વિવિધ પુષ્પહારોવડે વિરાજીત વદ્ધ સ્થળવાળા, સમસ્ત મુરગઓએ
સખીએલા દિવ્યમૂર્તિ તમારે નિષે માફ મન સતત રમો વગી કણુમાનમાં
જીયોછે જગજ્જોતા કામક્રોધાદિવર્ગ જેમણે, નિજજનોને મુખ કરનારા,
આત્મતિક મુખના એક ધામજૂત, કાળમાયાદિ મહાભયને ટાળનારા,
સમય અમુરોને મતિમો કરનારા, આક્રિતોના જનાદિસચિન પાપસચ
યના નિવારણપરાયણ આદિક આમુખિક મુખને સપાદન કરી આપ

निजजनसुखकारके रमतां० ॥४॥ परसुखनिलये परदरविलये
सुररिपुमतिमोहने । अद्यचयहरणे सुखचयकरणे निगमगरस-
दोहने रमतां० ॥५॥ हृतसुरशमले करधृतकमले परिधृतपुट-
भूषणे । कलिवलरुदने शुभमतिसदने परिहृतनिजद्रूपणे रमतां०
॥६॥ प्रशमितकोपे कृतमदलोपे मुनिवरगणनन्दिने । अतिमृ-
दुहृदये निजजनसदये सुरनरमुनिवन्दिने रमतां० ॥७॥ गीत्वेति
पटपटीमादौ पद्यैः स प्राकृतैस्ततः । गायति स गुणान्भक्त्या
वासुदेवस्य भूपते ! ॥८॥ ब्रह्मानन्दादयश्चान्ये मुनयो गानको-
विदाः । तमेवानुजगुः प्रीत्या कुर्वन्तः स्वरपूरणम् ॥९॥ आरब्धे

नारा, वेदगत सारने प्रकाश करनारा, सकल सुरगणोना हु अपने दरनारा,
कण्ठगणने निजजनोना अंत करणु यही निवृत्त करनारा, शुभ-कट्याणो
प्रयोगी मतिने आपनारा, (शुभ सकटपना ओक स्थानभूत) कामादि
कलुषता काढी नाभीने निजजनोना मननी निर्मणता करी आपनारा,
दीलाकमणथी अलकृत करकमणवाणा, अंगमा श्वेत दिव्य वस्त्रोने धारी
रहेला, विविध दिव्य विभूषणोने धारी रहेला, जेवा आपने विषे भाई
मन नित्य रम्या करो ॥३-६॥ वणी सहस्रपदेशवडे सभात्रितोना काम-
बोध-मद-मात्सर्य आदिक दोषोने शमावी देनारा, महामुनिमंडणोने
परिचर्या आचरिने आनंद पमाडला अथवा मुनिमंडणोने दर्शनदानादिवडे
आनंदित करनारा, परपीडा नहि सहन करवाना स्वभाववाणा हीवाथी
अतिमृदुण हृदयवाणा, माटेज निजजनोविषे विशेषपणो प्रसरती
दयाजे करीने समुत्तरगित मनवाणा, सकल सुर-नर-मुनिमंडणोने वारं
वार वदना करेला, तमारे विषे भाई मन निरंतर रमो ॥७॥ हे भूपते !
आ प्रकारे प्रथम पटपटीजुं गान करीने पक्षी प्राकृत पद्यो (कीर्तनो)
वडे आ वासुदेव लगवान श्रीहरिना दिव्य गुणोने लज्जितही गावा लाग्या
॥८॥ ते समये जीव ब्रह्मानन्दादि गायनकुशण मुनिओ प्रीतिथी स्वरपूरण
करता थका मुक्तानंदमुनिनी पाछणज गावा लाग्या ॥९॥ मुनिओने
गायननो आरंभ करता, स्वय श्रीहरि सजुटि (चपटीजे सहित) कर-

સુમત ઉવાચ—મુક્તાનન્દસ્તદા વીણાં વાદયન્ પદ્મપદીં જગૌ ।
ગુર્જરીસંહારણે તાલો યથૈકતાલિકા ॥૧॥ રમતાં સતતં
સતતમચ્છે ત્વયિ માનસં મમ સચ્છે । । ઘુવપદમ્ । અશરણ-

અધ્યાય ૬૩ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્! ભગવદ્ગુણ ગાવાની ભગવાને
પ્રેરણા કરી તે સમયે મુક્તાનંદ નામના મહામુનિ વીણાને સુસ્વર વલ્લવતા
થકા, ગુર્જરી નામનો રાગ કે જેમાં એકતાળી નામનો તાળ (ઠાળક્રિયા-
માન) દેવાય છે તેનાથી પદ્મપદી ગાવા લાગ્યા ॥૧॥ (તેને કહેછે—) હે
ભગવન્! માફ મન તમારે વિષે નિરંતર રમો—લોકોનું મન બહુધાપણે
પ્રકૃતિથીજ યંચળ, વિવિધ શબ્દાદિ ક્ષુદ્ર નીરસ વિષયોમાંજ રખાયા
કરેતું, કેવળ રજવ્યાસ હોધને સુખવ્રવને નહિ પામીનેજ આત્માને અતિ
આયાસ આપે છે, વિષયગત દોષોને વિચારતો હું તે માફ તો વિષય થકી
વિમુખ વર્તેતું મન સતતસુખ (આનંદમય) આપને વિષે સતત રમો—આપ
આનંદમય આત્મામાં અનુપ્રવેશ કરીને રમણુ કરો. વળી આનંદમય આપ
મારા જન્મોજન્મમાં તત્ત્વથી (સાચા) સખા (અપ્રેરિત હિત કરનારા)
છો. તે આપ સતત સુખમય સહ સખામાં મનની જે રતિ છે તે સર્વ
સંતાપને પ્રશમાવનારી છે. ‘દ્વા મુષ્ણી સયુજા સહ્યાયા સમાનં દુષ્ણં પરિય-
સ્વજાતે’ એવી શ્રુતિ છે. સદા સાથેજ નિવાસ કરી રહેલા આપ સાચા
સખાને નહિ નિરીક્ષણ કરતાં ભયંકર ભવારણ્યમાં ભટક્યા કરતા જનો
ત્રિવિધ તાપથી પરાભવ પામ્યાજ કરે છે. ભવથકી ભય પામેલા અશર-
ણોના શરણુ—ભવભયના નિવારક તમો છો. ‘મારા તો આપજ એક શરણુ
થાવ’ એવા શરણુવરણુમાત્રથી અનાદિ ઠાળથી કરાતા હંતરોહંતર અપ-

૧ ‘સતતમુલે’ इति पाठान्तरम् ।

૨ આ અધ્યાયમાં મુક્તાનંદાદિ મુનિજનોએ કરેલું ભગવદ્ગુણગાયન, ભગ-
વાને કરેલો સ્વાધારણ્ય દિવ્ય ઐશ્વર્યનો પ્રકાશ અને જુદી જુદી તિથિએ કરેલું
મરિત્ર અનુવર્ણનું છે.

દારણે ભવભયદરણે ઘટુતરકરુણાલયે । સુપકરચરિતે મુનિ
 ઘરવિવિતે ગુણગણચરુણાલયે રમતાં ॥૨॥ ધૃતસિતવસને દૃત
 મિતદસને રચિરચિહુરરાજિતે । શશિનિભવદને ધૃતિજિ
 તમદને સરુલસુરસમાજિતે રમતાં ॥૩॥ પ્રવિતતનયને ક્ષણ
 જિતજયને વિવિધકુસુમદારકે । તતતરદલિકે દૃતઘરતિલકે

રાધોને નિસારી દધને પ્રસન્ન થાઓ છો, કેમકે તમો નિરવધિ નિરૂપધિ
 કંઠાના નિધિ છો વળી તમારા જ્ઞાન શક્તિ આદિક કલ્યાણ ગુણો અસ
 ખ્યાત છે તથા તમારૂં તે ગુણોને અનુગુણ દિવ્ય ચરિત્ર શ્રોતા જનોને
 મહાસુખ આપનારૂં છે આવા દિવ્ય ચરિત્રવાળા, સર્વના સાચા સખા,
 સુખમય આપને પરાશરાદિક તથા મરીચ્યાદિક મુનિવરો બાજે છે
 તેમણે તમો યથાર્થપણે બાળ્યા છે 'સત્તતમતે' એવો પાઠ હોય તો જે
 આપના પ્રીતિનલક્ષણ સમગ્ર મખો (યજ્ઞો) સર્વન સદા પ્રવર્તે છે
 એટલે સર્વાતરાત્રા સર્વશરીરક આપણ તેતે યજ્ઞાદિ કર્માવડે આરાધન
 કરાઓ છો અથવા નિરંતર વિષ્ણુયાગાદિ મખ-યજ્ઞોને પ્રવર્તાવનારા છો
 ॥૨॥ હવે જગદુપકારાર્થે માનુષ વેપને સમલકૃત કરી રહેલા ભગવાનની
 દિવ્યાકૃતિ શોભાને સ્મરણ કરતા થકા પ્રાર્થના કરેછે—મહાસવડે મધુર
 સુખકમળવાળા, અતિમુદર શિર કેશવડે સમલકૃત, પૂર્ણચંદ્રવત્ આહ્વાન-
 કરી વદનવાળા, કામદેવને તિરસ્કાર કરનારી શરીરકાતિથી સમલકૃત,
 વિશાળ વિલોચનવડે નિરાજમાન, કિંમિત ઉત્તત વિશાળ લાલથી શોભ
 માન, વિશાળ લાલમા કરેલા હૃદયદ્રકે સરિત ઉર્ધ્વપુરૂં તિલકવડે અલ
 કૃત, વિવિધ પુષ્પહારોવડે વિરાજીત વક્ત્ર સ્થળવાળા, સમસ્ત સુરગણોએ
 સખૂલેલા દિવ્યમૂર્તિ તમારે વિષે મારૂં મન સતત રમી વળી ક્ષણમાત્રમા
 જાયોછે જગજ્જેતા કામક્રોધાદિવર્ગ જેમણે, નિજજનોને સુખ કરનારા,
 આત્મતિક સુખના એક ધામભૂત, કાળમાયાદિ મહાલયને ટાળનારા,
 સમગ્ર અસુરોને મતિમોહ કરનારા, આશ્રિતોના અનાદિસચિત પાપસય
 યના નિવારણપરાયણ ઐહિક આમુખિક સુખને સપાદન કરી આપ

નિજજનસુખકારકે, રમતાં ॥૪॥ પરસુલનિલયે પરદરવિલયે
સુરરિપુમતિમોહને । અઘચયહરણે સુલચયકરણે નિગમગરસ-
દોહને રમતાં ॥૫॥ હૃતસુરશમલે કરધૃતકમલે પરિધૃતપુર-
ભૂપણે । કલિચલકદને શુભમતિસદને પરિહૃતનિજદૂપણે રમતાં
॥૬॥ પ્રશમિતકોપે કૃતમદલોપે મુનિવરગણનન્દિતે । અતિમૃ-
દુહદયે નિજજનસદયે સુરનરમુનિવન્દિતે રમતાં ॥૭॥ ગીત્વેતિ
પદ્મદીપાદૌ પદ્મૈઃ સ પ્રાકૃતૈસ્તતઃ । ગાયતિ સ્મ ગુણાન્મત્તયા
વાસુદેવસ્ય ભૂપતે ! ॥૮॥ બ્રહ્માનન્દાદયશ્ચાન્યે મુનયો ગાનકો-
વિદાઃ । તમેવાનુજગુઃ પ્રીત્યા કુર્વન્તઃ સ્વરપૂરણમ્ ॥૯॥ આરબ્ધે

નારા, વેદગત સારને પ્રકાશ કરનારા, સકળ સુરગણોના દુઃખને હરનારા,
કળિખળને નિજજનોના અંતઃકરણ થકી નિવૃત્ત કરનારા, શુભ-કલ્યાણો-
પયોગી મતિને આપનારા, (શુભ સંકલ્પના એક સ્થાનભૂત) કામાદિ
કલુષતા કાઢી નાંખીને નિજજનોના મનની નિર્મળતા કરી આપનારા,
લીલાકમળથી અલંકૃત કરકમળવાળા, અંગમાં શ્વેત દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારી
રહેલા, વિવિધ દિવ્ય વિભૂષણોને ધારી રહેલા, એવા આપને વિષે માફ
મન નિત્ય રમ્યા કરો ॥૩-૬॥ વળી સદુપદેશવડે સમાશ્રિતોના કામ-
ક્રોધ-મદ-માત્સર્ય આદિક દોષોને શમાવી દેનારા, મહામુનિમંડળોએ
પરિચર્યા આવરીને આનંદ પમાડેલા અથવા મુનિમંડળોને દર્શનદાનાદિવડે
આનંદિત કરનારા, પરપીડા નહિ સહન કરવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી
અતિમૃદુળ હૃદયવાળા, માટેજ નિજજનોવિષે વિશેષપણે પ્રસરતી
દયાએ કરીને સમુત્તરંગિત મનવાળા, સકળ સુર-નર-મુનિમંડળોએ વારં-
વાર વંદના કરેલા, તમારે વિષે માફ મન નિરંતર રમો ॥૭॥ હે ભૂપતે ।
આ પ્રકારે પ્રથમ પદ્મદીપ્તિ ગાન કરીને પછી પ્રાકૃત પદ્યો (કીર્તનો)
વડે આ વાસુદેવ ભગવાન શ્રીહરિના દિવ્ય ગુણોને ભક્તિથી ગાવા લાગ્યા
॥૮॥ તે સમયે ખીલ્લ બ્રહ્માનંદાદિ ગાયનકુશળ મુનિઓ પ્રીતિથી સ્વરપૂરણ
કરતા થકા સુખાનંદમુનિની પાછળજ ગાવા લાગ્યા ॥૯॥ મુનિઓએ
ગાયનનો આરંભ કરતાં, સ્વયં શ્રીહરિ સત્ત્વિ (ચપટીએ સહિત) કર-

ગાયને તૈશ્વ હરિઃ સદયયા દદા । પર્યૈક્ષત નિજાન્મકાન્દદત્તાલં
 કરેણ ચ ॥૧૦॥ સદસશસ્ત્ર નરાશ્ચ નાર્યઃ સમાધિમાપુઃ કૃપયૈવ
 તસ્ય । અલૌકિકે હાક્ષરધામ્નિ તે ચ તમેવ કોટ્યર્કરુચિ હ્યપદયન્
 ॥૧૧॥ ચતુર્મુજં ચાષ્ટમુજં ચ કેચિત્તં ચૈ દ્વિવાહું દદશુશ્ચ કેચિત્ ।
 તત્તન્મહાધામસુ તત્તદીયૈઃ સંસેવિતં શકિસમૃદ્ધિમૃત્યૈઃ ॥૧૨॥
 વ્યુત્થાય તે યદ્યદલૌકિકં સ્વે હૃદમ્બરેઽચક્ષત તત્તદેવ । સમ્પૂ-
 ર્ણધમાનાન્યહુધા સ્વયન્ધૂન્યથાવદ્યુઃ કિલ તત્ર તત્તત્ ॥૧૩॥
 સન્દિગ્ધચિત્તાશ્ચ તદીશ્વરત્વે યે કેચિદાસન્પ્રથમં જનાસ્તે ।
 આશ્ચર્યમાલોક્ય નિશમ્ય ચૈતસ્ સર્વેશ્વરં તં વિવિદુર્યથાવત્ ॥૧૪॥

કમળવડે તાળ દેતાથકા, પ્રેમગર્ભિત કૃપાદૃષ્ટિવડે તે પોતાના સર્વ ભક્તોને
 સભામાં ચોતરફ બાળીને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર, સર્વ
 ભક્તોને સંપાદન કરાવા કૃપાથી તેમણે કોઈપણ શુભ સંકલ્પ કર્યો ॥૧૦॥
 તે સમયે તે હંભરોહંભર નરનારી હરિજનો તે સભામાં તે શ્રીહરિની તે
 કૃપાથીજ સંપન્ન સમાધિવાળા થતાં, તેઓએ અલૌકિક અક્ષર પ્રાપ્તિમાં
 વિરાજમાન, કોટિસૂર્યસમાન પ્રકાશમાન તે શ્રીહરિનેજ જોયા ॥૧૧॥
 વળી એજ શ્રીહરિને વૈકુંઠ શ્વેતદ્વીપાદિ તેડે દિવ્ય મહા ધામોમાં પોતાની
 અસાધારણ શક્તિઓ, (લક્ષ્મી આદિક) સમૃદ્ધિઓ (અગ્નિમાદિ
 એશ્વર્યો) અને ભૂત્યો (વિશ્વકુસેન વિગેરે પાર્ષદો)થી વિદાએલા કવચિત્
 ચતુર્ભુજ તો કવચિત્ અષ્ટભુજ તો કવચિત્ દ્વિભુજ તો કવચિત્ સહસ્ર-
 ભુજપણ જોયા ॥૧૨॥ તે પછી તે સમય જનો સમાધિ થઈ ઉઠીને
 પોતપોતાના હૃદયારવિદમાં સાક્ષાત્ કરેલું તેમનું અલૌકિક દિવ્ય અદ્ભુત
 રૂપૈશ્વર્યાદિ જે જે રીતે સાક્ષાત્ કર્યું હતું તે તે રીતે તે મહાસભામાં
 પુછતા પોતાના પિતાપ્રમુખ જન્ધુઓને યથાર્થપણે જહુધા જહુ હર્ષથી
 કહેવા લાગ્યા ॥૧૩॥ જે કોઈ જનો પ્રથમ પ્રભુના પ્રભાવને નહિ જાણતા
 હોવાથી તેમના પારમૈશ્વર્યમાં સંદિગ્ધ ચિત્તવાળા હતા તેઓ તે આશ્ચર્યમય
 રૂપૈશ્વર્યાદિકને સાક્ષાત્ કરીને અને પરસ્પર સાંબળીને, સંશયે રહિત થઈને
 'આજ સર્વેશ્વર પુરૂષોત્તમ છે' એવો વિનિશ્ચય કરીને અનન્ય મનથી તે

સમ્બન્ધનઃ સ્વાન્મગવત્સક્રાદાચેતું મૃદ્ધાંસ્ત્ર સમાગતા યૈ । તે
 દુષ્ટજીવા અપિ તત્પ્રતાપં દૃષ્ટ્વ તસ્યાથયમાશુ ચક્રુઃ ॥૧૫॥ આન-
 ન્દયિત્વેતિ જનાઙ્ગનેશઃ સ્વં સ્વં નિવાસં પ્રતિ ગન્તુમેવ । આદિદય
 રમ્યં પટમણ્ડપં સ્વં સમેત્ય તસ્મિન્નિપસાદ દૈવિઃ ॥૧૬॥ સ યવમેવ
 પ્રતિવાસર સ્વાનાનન્દયન્મક્કજનાન્ સમેતાન્ । ઉવાસ તન્નાસિ
 હસૌહ્યકારી યશઃ સ્વકીયં પ્રથયન્પૃથિવ્યામ્ ॥૧૭॥ યાવન્ત્યહાનિ
 ભગવાન્નિવાત્સીત્તત્ર પત્તને । દિને દિનેઽધિકં તત્ર ક્ષેદ્ધો વૃણામ-
 ચર્ચત ॥૧૮॥ તત્તદ્દેશીયલોકાનાં તત્ર પાકક્રિયા અપિ । પ્રત્યહં
 નૂતના આસજીતરોત્તરસદ્રસાઃ ॥૧૯॥ કચિદિને સમાયાં સ પ્રોચે
 ઘર્ણાશ્રમોચિતાન્ । ધર્માન્વેદેન વિહિતાન્ દુષ્ણમક્તિસમન્વિ-

શ્રીહરિનેજ ભગવા લાગ્યા ॥૧૪॥ જે કોઈ જનો પ્રકૃતિથી ભગવાન નિષે
 વિદ્વેધી હોઈને, હઠ કરીને ભગવદ્દર્શનાર્થે આવેલા પોતાના સમ્બન્ધ જનોને
 ભગવાન થકી પોતાને ઘેર પાછા તેડી જવા વૃત્તાલયમા આવ્યા હતા તે દુષ્ટ
 ચિત્તવાળાઓપણુ તેમનીજ કૃપાથી તેમના અદ્ભુત રૂપૈશ્વર્યાદિને સાક્ષાત્
 કરીને તત્કાળ તે શ્રીહરિના શરણુને પામીને અનન્ય મનથી ભગવા લાગ્યા
 ॥૧૫॥ હે રાજન્ ! એરીતે સર્વ લોકના એક નાથ ધર્મસુત શ્રીહરિ પોતાના
 અસાધારણ ઐશ્વર્યનો સાક્ષાત્કાર કરાવાવડે સર્વ જનોને આનંદ આપીને,
 તેમને પોતપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા આપીને પોતે રમણીય પટમકપે
 (તણુ) આવીને, તેમા ઢાળેલા દોલીયા ઉપર વિરાજમાન થયા ॥૧૬॥ સર્વ-
 જનમુખકારી ભગવાન શ્રીહરિ પૂર્વોક્ત પ્રકારેજ પ્રતિદિન પુષ્પદોલોત્સવ
 ઉપર આવેલા પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતા અને પોતાનુ યશ સર્વત્ર
 પ્રખ્યાપન કરતા થકા તે વૃત્તાલયમા કેટલોક કાળ રહ્યા ॥૧૭॥ ભગવાન
 વૃત્તાલય પત્તનમા જેટલા દિવસો રહ્યા તેટલા દિવસોમા પ્રતિદિન પૌર
 જનોનો ભગવાન નિષે ભક્તિરસ અધિક અધિક વૃદ્ધિ પામતો ગયો ॥૧૮॥
 વૃત્તાલયપુરમા તે તે દેશના ભક્તજનોની શ્રીહરિસહિત મુનિજનોના તર્પ
 છાથ કરાતી રસોઈઓપણુ પ્રતિદિન નવીન નવીન અને ઉત્તરોત્તર અધિક
 મુસ્વાદુ રસવાળી થઈ હતી ॥૧૯॥ ભગવાન શ્રીહરિ તે સલામા કોઈ
 દિવસે વર્ણાશ્રમોચિત વેદવિદિત ભક્તિસહિત ધર્મોનુ સ્વરૂપ, તો કોઈ દિવસે

તાન્ ॥૨૦॥ કસ્મિંશ્ચિદિવસે જ્ઞાનં ઘેરાગ્યં ચ ક્વચિત્પ્રમુ. । ભક્તિ
નિરૂપયામાસ ક્વચિત્સદસિ લક્ષણે. ॥૨૧॥ રાજનીતિ ક્વચિત્પ્રાદ
દાનધર્માશ્ચ કુત્રચિત્ । મોક્ષધર્માન્ ક્વચિત્પ્રાદ સ્ત્રીધર્માશ્ચ સ ફ-
શ્વરઃ ॥૨૨॥ ક્વચિત્સાહ્યં ક્વચિદ્યોગં પશ્ચરાત્રં ચ કર્ત્ત્વિચિત્ । ધર્માન્
પરમહંસાનાં ક્વચિત્સદસિ સોઽગ્રવીત્ ॥૨૩॥ પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ પ્રાદ
ક્વચિત્ પાપાપનુત્તયે । આપદ્ધર્માશ્ચ સર્વેષાં સ જગદ ક્વચિત્પ્રમુ
॥૨૪॥ પૂર્ણકામોઽપિ ભગવાનનુકુર્વેદ્નટનમ્ । ઘર્નાશ્મોચિત
ધર્મેમાત્રચાર સ્વયં સદા ॥૨૫॥ વ્રતોપવાસનિયમાન્ યથાકાલ
યથોચિતમ્ । જનાનાં શિક્ષણાર્યં ધૈ ચકાર સ્વયમીશ્વર. ॥૨૬॥
ચૈત્રશુક્લપ્રતિપદિ વત્સરાસ્મઘાસરે । બ્રહ્માત્મયાસુદેવસ્ય કાર-
યામાસ પૂજનમ્ ॥૨૭॥ ગોદાનં સર્વેદાનં ચ વિપ્રસન્તર્પણં તથા ।
મન્વાદિતિથિમુર્યાયાં તૃતીયાયામર્ચીકરત્ ॥૨૮॥ તસ્યાં તિથૌ

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્યનુ પૃથક્ પૃથક્ લક્ષણવિવેચન, તો કોઈ દિને સલામા
રાજનીતિ, તો કોઈ દિને દાનધર્મનુ સ્વરૂપ, તો કોઈ દિને મોક્ષધર્મો, તો
કોઈ દિવસે સ્ત્રીધર્મો, તો કોઈ દિવસે સાખ્યજ્ઞાન, તો કોઈ દિવસે યોગ
જ્ઞાન, તો કદાચિત્ પાચરાત્ર રહસ્ય, તો કદાચિત્ પારમહસ્ય ધર્મો, તો
કવચિત્ નિ શ્રેયસસાધનમા ઉપયોગી અન્ય અસોનો આદેશ આપી
રહ્યા હતા ॥૨૦-૨૩॥ જળી પ્રભુ શ્રીહરિએ સલામા કોઈ દિવસે પાપ
વિનાશક પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ તો કોઈ દિવસે સર્વ જનોના આપદ્ધર્મો ઉપદેશ
હતા ॥૨૪॥ સ્વયં ભગવાનપણુ નૃનાઠ્યને અનુકરણુ કરતા ચક્રા, અકામ
પૂર્ણકામ છે તથાપિ વર્ણાશ્રમોચિત ક્રમને આદરથી સદાય આચરતા હતા
॥૨૫॥ અને વ્રતોપવાસ નિયમોને સમસ્ત સમાશ્રિતોને શિખવવા સાર
યથાકાળ યથોચિત સ્વયં કરતા હતા ॥૨૬॥ સવત્સર સમારભ દિવસ
ચૈત્ર શુક્લ પડવાએ આ જગતના સદા વાસુદેવાત્મક બ્રહ્માની પૂજા કરાવી
'ચૈત્રે માસિ જગદ્રક્ષા સસર્જં પ્રથમેઽદનિ' એમ બ્રહ્મપુરાણમાં કહ્યું છે
અર્વાચિન દેવોનુ વાસુદેવાત્મકપણુ જે પૂજન તે અનુચિત જનને સમુચિત
છે, માટે પૂજન કરાવ્યું ॥૨૭॥ મન્વાદિ તિથિઓમા મુખ્ય ચૈત્ર શુક્લ
તૃતીયા તિથિએ ગોદાન સુવર્ણદાન તથા બ્રાહ્મણશોજન કરાવ્યું ॥૨૮॥

ભગવતઃ સ ચ મત્સ્યમૂર્તેઃ પૂજામહોત્સવમપિ ક્ષિતિપાલ !
સમ્યક્ । શાસ્ત્રોદિતેન વિધિનૈવ વિધાપ્ય ભુક્ત્વા ગન્તું ચ દુર્ગ-
પુરમીશ્વર ઉચ્ચતોઽભૂત ॥૨૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे नानातिथिकृतचरित्रनिरूपणनामा
त्रिपष्ठितमोऽध्यायः ॥६३॥

સુમત ઉવાચ—તાવદ્રાજનપુરાદેવ્ય ગોસ્વામી ભક્તિમાન્ હુતમ્ ।
નામ્ના નારાયણગિરિઃ પ્રાર્થયામાસ તં પ્રભુમ્ ॥૨॥ આતિથ્યં કર્તુમિ-
ચ્છામિ શ્વોઽહં સહ મુનેસ્તય । મનોરથમિમં સ્વામિન્મમ સમ્પૂરય
પ્રભો ! ॥૨॥ इति सम्प्रार्थितस्तेन भक्तवत्सल ईश्वरः । तथेत्युवाच
तावत्तं पौरा अन्येऽप्युपाययुः ॥३॥ कुबेरो यौवनाश्वश्च जूपमू-
लजिदावयः । नमश्चक्रुः प्रभुं भक्त्या तं कुबेर उवाच च ॥४॥

હે ક્ષિતિપાળ ! તેજ તિથિએ મત્સ્યાવતાર ભગવાનનો પૂજામહોત્સવપણ
યથાવિધિ સારી રીતે કરાવીને, પૂજાને અંતે ક્રમપ્રાપ્ત ઇચ્છારામના ઘરમાં
સોજન કરીને દુર્ગપુર પ્રતિ પ્રયાણ માટે તત્પર થયા ॥૨॥ ઇતિ શ્રીસ-
ત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે નાનાતિથિકૃતચ-
રિત્રનિરૂપણનામા ત્રિપષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૩॥

૧અધ્યાય ૬૪ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! જેટલાકમાં જવાનો ઉદ્ધમ આદ્યો
તેટલાકમાં નારાયણગિરિ નામના ભક્તિમાન્ ગોસ્વામી પુરથષ્ટી એકદમ
આવીને તે પ્રભુ શ્રીહરિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! મુનિ-
મંડળે સદિત આપનું આતિથ્ય આવતી કાલે કરવા હું ઇચ્છું છું, તો હે
પ્રભો ! આ મારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાને આપ હાલ યોગ્ય છો ॥૨॥
હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ગોસ્વામીએ પ્રાર્થના કરેલા ભક્તવત્સળ પરમેશ્વર
શ્રીહરિએ ‘તથાસ્તુ’ એમ તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી. તેટલાકમાં કુબેર પટેલ
ભેળનપગી જૂથોપગી મુળજી આદિક ળીજપણ પૌરભક્તો પ્રભુ પાસે આ-

૧ આ અધ્યાયમા પુષ્પદેવાદિ ઉત્સવ કરીને ભગવાનનું દુર્ગપુરમાં પ્રયાગમન
નિરૂપણ કર્યું છે.

અગ્રાગતસ્ય તે સ્વામિન્સ્યયોર્વિશતિવાસરાઃ । ગતાસ્તગ્રાઽઽઘદિ-
વસે યૌવનાશ્વમનોરથઃ ॥૫॥ પાકસ્વીકરણેનૈવ ત્વયા સમ્પૂરિતઃ
પ્રભો ! । દેશાન્તરીયલોકાશ્ચ તતઃ સન્તોષિતાસ્ત્વયા ॥૬॥ ભક્તા
વયમપિ સ્વામિન્ભવામસ્તથ સેવકાઃ । અનનુગૃહ્ય તાન્ યાનં તવ
નૈવોચિતં કિલ ॥૭॥ કિન્ન જન્મોત્સવતિથિર્નિકટોઽસ્ત્યાગતા તવ ।
તથ ત્વદ્વચનં સ્વામિન્કર્તુમિચ્છાઽસ્તિ નો દૃદિ ॥૮॥ વિમલોત્સવ-
પર્યન્તં તતઃ સ્થાનુમિદ્ધાદ્દસિ । ઇતિ સમ્પ્રાર્થિતો ભક્તસ્તથેત્યાહ
હસ્તપ્રભુઃ ॥૯॥ તતઃ સ ન્યવસત્તત્ર ભક્તાન્સન્તોષયન્નિજાન્ ।
ઉપાયસન્નવમ્યાં ચ મધ્યાહ્ને રામમાર્ચયત્ ॥૧૦॥ તેઽથ ભક્તજનાઃ
સર્વે તસ્ય જન્મદિનં દિ તત્ । વિદન્તઃ પરયા પ્રીત્યા તમાનર્ચુઃ

વીને પ્રીતિથી પ્રણામ કરવા લાગ્યા તેમા કુબેર પટેલ પ્રણામ કરીને એમ
બોલ્યા કે-॥૨-૪॥ હે ભગવન! અહીયા આવ્યા આપને તેવીશ દિવસો
ન્યતીત થયા, તેમા ભેળનવગીનો મનોરથતો પ્રથમ દિવસેજ તેમની
રસોઈ સ્વીકારીને આપે સંપૂર્ણ કર્યો. તદનન્તર દેશાતરના હરિજનોના
મનોરથના પરિપૂરણમા પ્રવર્તેલા આપને મારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાનો
અવસર આટલે પણ કાળે કરીને પણ મળ્યો નહિ હે સ્વામિન! અમો
પણ આપના સેવક અનન્ય ભક્તો છીએ તેવા અમારી હિપર રસોઈ
સ્વીકારવારૂપ અનુચ્છ નહિ કરીને અહીંથી દુર્ગપુરપ્રતિ પ્રયાણ આપ
દયાનિધિ ભક્તજનવત્સજને ઉચિત નથીજ વળી હે સ્વામિન! આપનો
આવિર્ભાવમહોત્સવ દિવસતો (ચૈત્ર શુક્લ નવમી) નજીકમાંજ આવે છે
તે દિવસે અમો સર્વે આપણુ અર્ચન કરવા હૃદયથી ઇચ્છીએ છીએ તો
તમો ચૈત્રશુક્લ વિમળા એકાદશીના મહોત્સવસુધી અહીં રહેવાને યોગ્ય
છો હે રાજન! એરીતે કુબેરદિ ભક્તોએ પ્રાર્થના કરેલા ભક્તાધીન ભગ-
વાન હસતા થકા 'તથાસ્તુ' એમ બોલ્યા ॥૫-૮॥ તદનન્તર શ્રીહરિ નિજ-
ભક્તોને સદુપદેશાદિવડે સતોષ પમાડતા થકા વૃત્તાલય પુરમા સુખેથી
રહ્યા અનન્તર રામનવમીએ શ્રીહરિએ મતોપવાસ કરીને મધ્યાહ્ન સમયે
રામચંદ્ર ભગવાનનુ યથાવિધિ પૂજન કર્યું ॥૧૦॥ તેપછી સમસ્ત ભક્ત
જનોએ 'રામનવમીદિન શ્રીહરિનો જન્મદિન છે' એમ બોલીને તે દિવસે

સમુત્સુકાઃ ॥૧૧॥ ચલ્લૈર્નવીનૈશ્ચાનર્ધ્યશ્ચન્દનેન સુગન્ધિના । પૌષ્પ-
મેનોહરૈર્હૈરેમરત્નવિભૂષણૈઃ ॥૧૨॥ નીરાજનેન મહતા સ્તુત્યા
નત્યા ચ સાદરમ્ । તં સમ્પૂજ્ય નિરાહારં વ્રતં ચક્રુઃ સજાગરમ્
॥૧૩॥ તત્પ્રીતયે દશમ્યાં તે સાધૂન્ વિપ્રાન્ યથાધનમ્ । સદ્ગો-
ઝ્યૈસ્તર્પયામાસુર્દાનાનિ ચ વ્દુર્નૃપ ! ॥૧૪॥ હરિશ્ચ વહુશો વિપ્રા-
ન્સમ્મોહ્યાકૃત પારણામ્ । મહાન્તમુત્સવં ચક્રે તતસ્ત્વેકાદશી-
દિને ॥૧૫॥ લક્ષ્મ્યા યુતં વાસુદેવં સૌવર્ણ મદ્રમણ્ડલે । રાજોપ-
ચારૈર્વિધિર્ધૈર્યથાવિધિ પુપૂજ સઃ ॥૧૬॥ ઉપવેદ્યાથ દોલાયાં પુનઃ
સમ્પૂજ્ય તં તતઃ । મહાનીરાજનં કૃત્વા સમાન્દોલયતિ સ્મ સઃ
॥૧૭॥ મુહૂર્તાન્તે ચ તાં પૂજાં સમાપ્યાભ્યર્ચ્ય વાહવાન્ । ચકારો-
પોષણં સ્વામી ભક્તૈઃ સહ ચ જાગરમ્ ॥૧૮॥ દ્વાદશ્યાં વિચ્છિન્ન-
ત્કૃત્યા પારણાં પ્રાતરેવ સઃ । પ્રયાણાયાશ્વવારાન્સ્વાન્ પદ્માંશ્ચા-
શાપયદ્રુતમ્ ॥૧૯॥ કતિચિન્મુનિયૂથાનિ ગન્તું દેશાન્તરાણિ સઃ ।

બહુ ઉત્સાહપૂર્વકે પરા પ્રીતિથી તેમની પૂજા કરી ॥૧૧॥ મહાભૂત્ય નવીન
વસ્ત્રો, મુગન્ધિ અંદન, મનોહર પુષ્પહારો, રત્નગઢિત સુવર્ણમય વિવિધ
વિભૂષણો, મહાનીરાજન, (આરતી) સ્તુતિ, નમસ્કાર આદિક ઉપચા-
રોવડે ભગવાન્ શ્રીહરિની પૂજા કરીને આદરસહિત નિરાહારમત ભગરણુ-
સહિત કર્યું ॥૧૨-૧૩॥ હે નૃપ ! અનંતર તે ભક્તોએ તે દશમીદિવસે
તે ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે તે સાધુ વિપ્રોને ઉત્તમ લોભ્યામવડે તૃપ્ત
કર્યા અને યથાધન બહુ દાનો દીધાં ॥૧૪॥ શ્રીહરિએપણુ બહુ બ્રાહ્મણોને
પૂજા જમાડીને પારણા કર્યા તદનંતર એકાદશી દિવસે મોટો ઉત્સવ કર્યો
॥૧૫॥ (તેને કહેછે—) સર્વતોભદ્રમંડળમાં લક્ષ્મીસહિત સુવર્ણમય વાસુ-
દેવમૂર્તિની સ્થાપના કરી, યથાવિધિ વિવિધ રાજોપચારોવડે પૂજા કરીને,
તેમને પારણામા પધરાવીને ફરીથી પૂજા કરી આરતી ઉતારીને, મુહૂર્ત
હિતોગીને પછી મુહૂર્તને અતે પૂજાને પરિસમાપ્ત કરીને, સમગ્ર બ્રાહ્મણોની
પૂજા કરીને ભક્તો સાથે ઉપોષણપ્રતપૂર્વકે ભગરણુપ્રત કર્યું ॥૧૬-૧૮॥
અનંતર દ્વાદશીએ વિધિસર પારણાં કરીને જલદી પ્રયાણુ માટે પોતાના
અશ્વવારો અને પદાતિઓને ‘તમો તૈયાર થઈ જાવ’ એમ આજ્ઞા કરી ॥૧૯॥

આદિદેશાય કતિચિત્સહ સ્વેનાગમાય ચ ॥૨૦॥ આજ્ઞાપ્ય ભૂત્યાન્
 સહયાયિનઃ સ્વાન્સ ઉચ્ચપીઠે હ્રુપવિદય હૈમે । સમ્પૂજ્યમાનોઽ-
 સ્થિલભક્તસહૈર્મક્ત્રિયસ્તાન્પ્રમુરાદિદેશ ॥૨૧॥ ષ્ટળવન્તુ સર્વે પુર-
 પાશ્ચ યોપા નિજં નિજં દેશમિતો ભવન્તઃ । ગચ્છન્તુ માર્ગે હ્યતિ-
 સાવધાના ભવન્તુ કૃષ્ણં હૃદિ ધારયન્તઃ ॥૨૨॥ પવમાદિદય
 તાન્સર્વાન્ભગવાન્કરુણાનિધિઃ । જય શ્રીસશ્વિદાનન્દેત્યુચાર્ય
 હયમારુહત્ ॥૨૩॥ પાશ્ચાત્યૈરશ્વવારૈશ્વપલતરહૃયૈરન્યિતો વેદને
 ઽસૌ પુષ્પાપીઠાન્વિચિન્નાન્સિતતિલકવરે કૌક્કુમં ચન્દ્રકં ચ ।
 કળ્પે દ્વારાનનેકાન્ દધદસ્થિલજનૈર્વાંક્ષ્યમાણોઽશ્રુનેઘૈઃ ષ્ટળવન્
 તે સમયે યુનિમડળોમા કેટલાંક યુનિમડળોને દેશાતરમાં ઉપદેશ આપવા
 જવાની આજ્ઞા કરી અને કેટલાકને પોતાની સાથે હુર્ગનગર આવ-
 વાની આજ્ઞા કરી ॥૨૦॥ સહાનુયાયી પોતાના સેવકોને ‘તમો સર્વે તૈયાર
 થાવ’ એમ આજ્ઞા કરીને, પ્રયાણતત્પર થએલા ભક્તપ્રિય પ્રભુ શ્રીહરિ
 સ્વયં પ્રયાણસમયને સમુચિત વસ્ત્રાદિ પહેરવાપૂર્વક સહામાં સુવર્ણમય
 સમુન્નત સિંહાસનમાં ક્ષણમાત્ર બેસીને, સર્વ ભક્તોએ પ્રણામપૂર્વક
 પૂજન કર્યા થકા તેમના પ્રતિ પ્રીતિથી એમ ઓટલા કે-॥૨૧॥ હે ભક્તા !
 તમો સર્વે સ્ત્રીપુરુષો સાવધ મનથી સામળો તમારા સર્વેની પરમા ભક્તિથી
 હું પ્રસન્ન થયો છું હું હમણા વિશેષપણે આજ આદેશ કરૂં છું કે-સદૈવ
 હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણને ધારણ કરો. અહીંથી સ્વદેશ પ્રતિ જતાં માર્ગમાં પણ
 તે શ્રીકૃષ્ણનુજ સ્મરણ કરવાપૂર્વક તેમના નામોનું ધીર્તન કરતાથકા પોત
 પોતાના દેશપ્રતિ અતિસાવધાન થકને જાઓ ॥૨૨॥ હે રાજન્ ! એરીને
 કંડુણાનિવિ ભગવાન્ સર્વ ભક્તસંઘોને આજ્ઞા કરીને ‘જય સશ્વિદાનન્દ’
 એમ ઉચ્ચ સ્વરથી ઉચ્ચારીને ત્યાંથી ઉઠીને પોતાના ઘોડા ઉપર બેઠા ॥૨૩॥
 શ્રીહરિની પ્રયાણસમયની સીલાને કહેછે—પ્રકૃતિથી અતિચપળ અથો
 ઉપર ચઢી બેસીને ચોમેર ફર્યા કરતા પશ્ચિમદેશીય સોમ સૂરાદિ અશ્વવા
 રોથી વિઠાએલા, વિચિત્ર પુષ્પતોરાઓથી સમલકૃત મઢામૂલ્ય શિરોવે-
 ધન વસ્ત્ર (પાદ-મોળીયું) વડે શોભમાન, કરેલા શ્રેષ્ઠ દેસરીયા તિલક-વિ-
 શેષમાં (અર્ચા-આડ) હુંહમચક્રને ધારી રહેલા, કંઠમાં અનેક મુદ્રાટારો

ગીતં સવાદ્યં શશિનિભવદનો નિર્યયૌ ભક્તસદ્વાત્ ॥૨૪॥ અનુયાતો
નરાનારીદૃષ્ઠાથ ચ હરિર્યદ્દન્ ॥ ન નિવર્તયિતું શક્તો વભૂવ કરસં-
જ્ઞયા ॥૨૫॥ પાર્ષ્ણસ્પર્શદ્રાવિતેન તતોઽશ્વેનૈકલઃ સ્વયમ્ ॥ જગામ
ભક્તદૃષ્ટીનામતિદૂરે સ સત્ત્વરમ્ ॥૨૬॥ યાવદ્દૃષ્ટિવલં દૃષ્ટ્વા ન્યત્ર
તન્ત ચ તે જનાઃ ॥ ધ્યાયન્તસ્તં સાશ્રુનેત્રાઃ ॥ સ્વ સં દેશં તતો યયુઃ
॥૨૭॥ રામપ્રતાપમુરયાસ્તુ તદા સાકેતવાસિનઃ ॥ આશ્રયેવ હરે-
ર્જન્મુર્ચાહનૈઃ કિચ્ચિદગ્રતઃ ॥૨૮॥ પાશ્ચાત્યાનશ્વવારાદીન્સમેત્યાથ
હરિઃ સ ચ ॥ ગચ્છન્દુર્ગપુર માર્ગે માહ્યદેશમુપાયયો ॥૨૯॥ તત્ર
યદ્વાજ્જલિપુટાન્માર્ગમાવધ્ય સંસ્થિતાન્ ॥ જનાન્સહસ્રશોઽપદય
દ્ભગવાન્પ્રહસન્મુખઃ ॥૩૦॥ નમસ્કૃત્ય પ્રભું તેઽથ વલ્ગા તસ્ય ચ

પુષ્પહારીને ધારી રહેલા, અશ્રુપૂર્ણ નેનવાળા સકળ ભક્તલોકોએ નિરીક્ષણ
કરાતા, ગીત વાદ્ય નિગેરેને સાલળતા, તે આ ચદ્રવદન ભગવાન્ ભક્તસઘ
થકી નિકળ્યા ॥૨૪॥ અનતર પોતાને પ્રેમપ્રકર્ષથી પાછળ વળાવા આવતા
હનરોહનર નરનારી ભક્તજનોને બેઠને, હસ્તસપ્તાથી રોકવા છતાપણુ
તેમને પાછા વાળવા અશક્ય સમજીને શ્રીહરિએ પેનીના સ્પર્શથી પોતાના
વાહનભૂત અશ્વને વિશેષ દોડાવ્યો અશ્વવરને વિશેષ દોડાવતા પોતે
એકાકી ભગવાન્ ભક્તજનોના દૃષ્ટિમાર્ગ થકી બહુ દૂર પ્રદેશમા એકદમ
જતા રહ્યા અનતર નયનપથ થકી બહુ દૂર ગએલા તે શ્રીહરિને જ્યા
મુધી દૃષ્ટિ પ્રસરે ત્યામુધી નિહાળીને, પછીથી નિહાળતા અસમર્થ થતા તે
ભક્તજનો ત્યાથી પાછા વળીને, તેમનુજ પોતપોતાના મનમા ધ્યાન કરતા
થકા વિરહશોકથી આવેલા આસુઓથી વ્યાપ્ત નેત્રવાળા થઈને પોતપોતાના
દેશપ્રતિ ગયા ॥૨૫-૨૭॥ અયોધ્યાવાસી રામપ્રતાપપ્રમુખ શ્રીહરિના
સખન્ધિઓ તો તેમનીજ આસાથી રથાદિ વાહનોમા બેસીને તેમના
થકી કિચિત્ આગળ ગયા હતા ॥૨૮॥ અનતર વેગથી અશ્વ દોડાવીને
સર્વની આગળ ગએલા શ્રીહરિ, ક્ષુમાનમા આવી પહોચેલા પશ્ચિમદેશીય
અશ્વવારોને મળીને માર્ગમા તેમની સાથે ચાલતા માર્ગવશાત્ ભાષદેશને
પામ્યા ॥૨૯॥ તે દેશમા પોતાને જવાનો રસ્તો રોકીને રહેલા, બે હાથ
જેમણે બેઠ્યા છે એવા તે દેશના હનરોહનર ભક્તજનો મદમ્ હસતા

વાજિનઃ । ધૃત્વા સં સં પુરં નેતું હરિં સન્પ્રાર્થયન્મૃશમ્ ॥૩૧॥
 તાન્નિર્ભત્સ્યં હરિર્ગન્તું નાશકદ્ધકવત્સલઃ । તતસ્તેષાં પ્રિયં કર્તું
 તત્તત્પુરમગાઢ સઃ ॥૩૨॥ કચિદર્થં કચિચ્ચૈકં કચિદ્દે શ્રીણ્યપિ
 કચિત્ । દિનાન્યુવાસ ભગવાન્મક્તાનાં પ્રિયકામ્યયા ॥૩૩॥ एवं
 નિવસતસ્તસ્ય માસ ઇકઃ ક્ષણો યથા । વ્યતિચક્રામ મક્તાન્સ્વા-
 ન્મૃશં તોદયતો હરેઃ ॥૩૪॥ અથોત્તમસ્તુ નૃપતિર્નિવસન્દુર્ગપત્તને ।
 હરેઃ પ્રતીક્ષયા માસં દુઃસૈન મહતાઽનયત્ ॥૩૫॥ અથ શ્વો વા
 પરશ્વો વા સાયં વા પ્રાતરેવ વા । હરિરાયાસ્યતીલ્પેવં ચિન્તયા-
 ઽન્યં નિનાય ચ ॥૩૬॥ તૃતીયે માસિ તુ પ્રાપ્તે મૃશં ચિન્તાતુરો

તે ભગવાને જોયા ॥૩૭॥ અનંતર તે સર્વે જનોએ મહાપ્રભુને પ્રણામ
 કરીને તેમના અશ્વની લગામ પકડીને પોતપોતાના પુરપ્રતિ પ્રેમથી તેડી
 જવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી અત્યંત પ્રાર્થના કરી ॥૩૮॥ તે આ શ્રીહરિ ભગ-
 વાન અપરાધીન છે તોપણ ભક્તપરાધીન હોવાથી તે હરિભક્તોને તિર-
 સ્કાર કરીને દુર્ગપુર જવામાટે અસમર્થ હોઈને, તેમનું પ્રિય કરવા તેમની
 પ્રાર્થનાથી તેમના તેમના પુર આમપ્રતિ પધાર્યા ॥૩૯॥ ભગવાન શ્રીહરિ
 કોઈ ગામમા અર્ધો દિન, તો કોઈ ગામમા એક દિન, તો કોઈમાં બે દિવસ,
 તો કંઈચિત્ ત્રણ પણ દિવસો ભક્તજનોના મનોરથને અનુસારે તે સાક્ષ-
 દેશીય ભક્તોનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથીજ રહ્યા ॥૪૦॥ એરીને તે તે પુર-
 આમમાં નિવાસ કરતા, તે તે પોતાના ભક્તોને અતિશય આનંદ આપતા
 તે શ્રીહરિને એક માસ ક્ષણવત્ નીકળી ગયો ॥૪૧॥ અનંતર દુર્ગપત્તનમાં
 ભગવાન નિના એકલા રહેલા પરમ ભક્ત હિતમ નૃપતિએ તો દિવસનેપણ
 કટપવત્ માનતા થકા જેમતેમ મહાદુઃખે કરીને એક માસ ક્રિમ આટલો
 બધો વિલંબ થયો' એમ ભગવાન આવવાની રાહ જોતાં જોતાં નિર્ગમન
 કર્યો ॥૪૨॥ 'મારા નાથ સ્વામી શ્રીહરિ આજ કે કાલે કે પરમ દિવસે
 પ્રાત કાળેજ કે સાયંકાળેજ જરૂર આવશે' એવી પ્રતિશ્વણ આવવાની
 ચિંતા કરતાં કરતાજ એમને બીજોપણ માસ વીતી ગયો ॥૪૩॥ ત્રીજો
 માસ બેસતાં તો તે આ હિતમ નૃપ ભગવાનનો વિરહ ક્ષણમાત્રપણ
 સહન કરવા અસમર્થ થવાથી અત્યંત ચિંતાતુર થઈ ગયા. જ્ઞાનપાનની

નૃપઃ । ભગવદ્દિરહં સોહું નારકત્ક્ષણમપ્યસૌ ॥૩૭॥ શ્વાનપાનવિ-
હીનઞ્ચ ચિન્તાતત્તત્તવપુર્નપઃ । ભૂરિપ્રજાગરઃ પર્વી લિલેલૈકમનાઃ
શનૈઃ ॥૩૮॥ લિખિત્વા સ્વપ્રણામાદિ લિલેલ પ્રાર્થનાં તતઃ । અતિ-
શ્રાન્તૈવ મર્યાદા ભગવન્ ! યા ત્વયા કૃતા ॥૩૯॥ ઇત્યાવત્કાલપ-
ર્યન્તં પ્રાણા દેહે કથ્યન્ત । સ્થિતાં અતઃ પરં ત્વેતે ન સ્થાસ્યન્તીતિ
ભાતિ મે ॥૪૦॥ સહનં ત્વદ્વિયોગસ્ય નાહં કર્તું ક્ષમઃ પ્રભો ! ।
અત્રાયાહિ તતઃ શીઘ્રં મામાકારય તત્ર વા ॥૪૧॥ સવિસ્તરૈતદર્થો
તુ લિખિત્વા પત્રિકાં નૃપઃ । દૂતેન પ્રેપયામાસ સચોડસૌ શીઘ્ર-
ગામિના ॥૪૨॥ તસ્મિન્નેવ દિને દૂતો ગુપ્તાલ્યપુરમાગમત્ । હરિં
પ્રાપ્ય દદૌ તાં ચ વાચયામાસ સ પ્રભુઃ ॥૪૩॥ સકલાં વાચયિત્વા

૩થિએ રહિત, શ્રીહરિ નહિ આવવાની ચિંતાથી કૃશ શરીરવાળા, ઘણા
ઉલગરા જેમને થયા છે, (નિદ્રારહિત) મારેજ અસ્વાસ્થ્યને પામેલા
ઉત્તમ નૃપે તદેકમન થઇ ધીમેથી એક પત્ર લખ્યો ॥૩૭-૩૮॥ ઉપમા
લખવાપૂર્વક પોતાના પ્રણામાદિ લખીને, પછી આ પ્રાર્થના લખી કે-હે
ભગવન્ ! આપનો વિશ્લેષ નહિ સહન થવાના સ્વભાવવાળા મારી
આગળ જે આપે આવવાના કાળની મર્યાદા (એક માસે હું આવીશ)
પ્રથમ કરી હતી તે તો વીતિજ ગઇ ॥૩૯॥ આપની આજ્ઞાને વશ વર્તીને
અહીં રહેતાં મારા દેહમાં પ્રાણો જેમતેમ આટલા કાળપર્યંત મહાકલેશથી
રહ્યા છે. અતઃપર આ પ્રાણો નહીંજ રહેશે. પ્રાણના પ્રાણ આપ છો.
તમારા વિના પ્રાણનજ કેમ સિદ્ધ થાય? હે પ્રભો ! ઇતઃપર તમારો વિયોગ
સહન કરવા હું અસમર્થ છું, તો જલદી અહીં આવવાને આપ યોગ્ય છો.
અથવા મને આપની સન્નિધિમાં બોલાવી લ્યો ॥૪૦-૪૧॥ હે રાજન્ !
સવિસ્તર પૂર્વોક્ત અર્થ જેમાં વર્ણવ્યો છે એવો પત્ર ઉત્તમ રાજાએ લખીને
ઉતાવળે આલનારા દૂતદ્વારા તત્ક્ષણજ મોકલી આપ્યો ॥૪૨॥ મોકલેલો
દૂત જે દિને દુર્ગપુર થકી નીકળ્યો તે ને તેજ દિવસે લાલદેશભૂપતિની
રાજધાની ગાંધીપુરને પામીને, તેજ દિવસે ત્યાં પધારેલા ભગવાનને
રાજલવનમાં મળીને તેમના હાથમાં તે પત્ર આપ્યો. તે સમય પત્ર
વાંચતાં તેનો તાત્પર્યાર્થ જાણીને, 'પોતાનું વિયોગદુઃખ ઉત્તમ રાજાએ

તાં ભગવાન્કરુણાનિધિઃ । અસદ્યં સ્વસ્ય વિરહં તેનાવુધ્યત નિશ્ચિ-
તમ્ ॥૪૪॥ તતઃ સર્વાનનુજ્ઞાપ્ય તસ્મિન્નેવ દિને નિશિ । અશ્વ-
ચારૈઃ કતિપયૈઃ સદ્વાયાદુર્ગપત્તનમ્ ॥૪૫॥ અઘ્નોદયવેલાયાં પ્રાપ્ત-
તત્પુરમીશ્વરઃ । ઉપવિષ્ઠો વહિર્વેદ્યાં તત્તુષ્ઠાંવોત્તમો નૃપઃ ॥૪૬॥
અમ્યધાવત્તદૈવાસાવનુપાનત્પદોઽપિ ચ । ગ્રાંણં વપુરિવ પ્રાપ્ય
તમાનન્દમવાપ સઃ ॥૪૭॥ ઉત્તીર્યાશ્વાદ્દરિરપિ પરિરમે તમાન-
તમ્ । દુશીભૂતં ચ તદેહં દૃષ્ટ્વા વિસ્મયમાપ ચ ॥૪૮॥ તતઃ સાકં
તેન દરિર્વેષ્ટિતો નિજપાપંદેઃ । પ્રાપ્ય સ્વચસર્તિં સ્થાનં ન્યયસત્ત-

અસદ્ય છે' એમ નિશ્ચય કરીને કૃષ્ણાનિધિ ભગવાન શ્રીહરિ તેજ દિવસે
તેને સર્વ લાક્ષણિક શીય લક્ષણોને પોતપોતાને ગામે જવાની અનુશા-
આપીને, તેજ રાત્રિએ કેટલાક સૌમ્યમાદિ પાર્થિવોથી વીઠાઈને ચાલી નીક-
ળતાં, અઘ્નોદય વેળાએ દુર્ગપત્તનને પામ્યા ॥૪૩-૪૫॥ તે સમયે દર-
બારના દ્વારની સમીપની વેદિકા ઉપર (ડેલીએ) બેઠેલા ઉત્તમ નૃપતિ
શ્રીહરિની પધારવાની વાર્તા તેમણે આગળ મોકલેલા અશ્વારમુખથી સાંભ-
ળીને, તત્કણજ પગરખાં પહેર્યા વિનાજ વેગથી શ્રીહરિને સન્મુખ હોડ્યા
આ સામા હોડેલા ઉત્તમ રાજા મુખ્ય પ્રાણને પામીને વપુજ જેમ એમ
તે ભગવાનને પામીને પરમાનંદ પામ્યા 'ચન્દ્ર દૃષ્ટાઽમ્બુધિરિવ' એવો
પાઠ લઈએ તો 'અદ્રોદય દર્શનથી સમુદ્રજ જેમ આનંદને પામે છે તેમ'
એવો અર્થ કરવો 'કોકો દિનમિવ પ્રાપ્ય' એવો પાઠ લઈએ તો 'કોક-
ચંદ્રવાક પક્ષી (અકવો) દિવસને પામીને આનંદને જેમ પામે છે તેમ'
એવો અર્થ કરવો ॥૪૬-૪૭॥ શ્રીહરિપણુ ઉત્તમ ભૂપને અભિમુખ હોડ્યા
આવતા ભેદને અશ્વચક્રી ઉતરીને, પોતાના પાદપદ્મમા પ્રણામ કરતા
તેમને પ્રેમથી મળ્યા અને પોતાના વિરહથી કુશ ચર્મગએકુ તેમનું શરીર
ભેદને વિસ્મય પામ્યા ॥૪૮॥ તદનંતર પરમાનંદપરિપૂર્ણ ઉત્તમ નૃપ અને
પોતાના પાર્થિવોસાથે પોતાના નિવાસ સ્થાનને પામીને તે રાજાએ ભક્તિથી

૧ 'ચન્દ્ર દૃષ્ટાઽમ્બુધિરિવ' इति पाठान्तरम् । 'कोको दिनमिव प्राप्य'
इति पाठान्तरम् ।

ન્નિવેદિતઃ ॥૪૯॥ માનયિત્વા ભગવતો વન્ધૂંસ્તમિવ સાદરમ્ ।
પ્રાસાદે વાસયામાસ સ્વકીયે સ ચ ભૂપતિઃ ॥૫૦॥ एवं स भग-
वांश्चक्रे पुरि तत्र नृपोत्सवम् । अन्यानपीदृशानेव तत्र चक्रे स
चोत्सवान् ॥૫૧॥ महोत्सवं यः परमं पवित्रं हरेरिमं संश्रुणुया-
त्पठेद्वा । तौ वाञ्छितार्थं सकलं लभेतां हरेः, प्रसादात्परमं पदं
च ॥૫૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नाटयणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्ता-
लयदोलोत्सवे भगवतो दुर्गपत्तनप्रत्यागमननामा चतु पष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम् ।

સેવા કર્યા થકા મુખેથી રહ્યા ॥૪૯॥ ભગવાનના બન્ધુ રામપ્રતાપાદિકને
ભગવાનની પેઠેજ આદરપૂર્વક માન આપીને તે ઉત્તમ રાજાએ પોતાનાજ
પ્રાસાદ (દરબાર) મા ઉતારો આપ્યો ॥૫૦॥ હે પ્રતાપાસિંહ રાજા!
આ પ્રકારે સ્વામિનારાયણ ભગવાને વૃત્તાલયપુરીમાં પુષ્પહોલોત્સવ અને
બીજાપણુ તેવાજ બહુ ઉત્સવો કર્યા હતા ॥૫૧॥ હવે આ પુષ્પહોલોત્સવ-
કથાના શ્રવણુ પઠનનુ ફળ કહેછે—જે જન ભગવાન શ્રીહરિએ કરેલો
પુષ્પહોલોત્સવ જે મેં પ્રીતિથી અને આદરથી પુછતા તમને કહ્યો તે
પરમ પવિત્ર-સકળ કિટિબધને નાશ કરનારા આ મહોત્સવને સાંભળે કે
પાઠ કરે તો તે જન્મે જનો આ લોક પરલોકમાં સમગ્ર વાંછિત પુરુષાર્થને
પામીને, તેમના પ્રસાદથી પરમ અક્ષરાખ્ય પદને પામશે, એમાં સશય
લેશ નથી ॥૫૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રો
તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે ભગવતો દુર્ગપત્તનપ્રત્યાગમન-
નામા ચતુ:પષ્ટિતમેઽધ્યાયઃ ॥૬૪॥

स्वभक्तान्स्तोपयामास यः कृपावारिधिर्बहून् ।

कृत्वा नानोत्सवान्भूमौ धीहरिः सोऽस्तु मद्भक्ति ॥ १ ॥

ઇતિ તૃતીયપ્રકરણં સમાપ્તમ્.